C. 11.

Digitized by Google

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS OPERA

CUM DELECTU COMMENTARIORUM

IN USUM

SERENISSIMI DELPHINI

TOMUS SEXTUS

QUI ORATIONUM TERTIUS.

Editio Noviſſima.

Cum Pariſienſi, ac Patavinâ accuratiſſime Collata

APUD ANTONIUM GRAZIOSI

TYPOGRAPHUM AC BIBLIOPOLAM VENETUM.

MDCCLXXII.

Digitized by Google

M. TULLII
CICERONIS
ORATIONES.
PRO
PUBLIO SEXTIO.
ORATIO XXXII.
ARGUMENTUM.

P. *Sextius, cum Lentulo & Metello Coſſ. tribunus plebis eſſet, omnem vim tribunatus ſui ad Ciceronem patriæ reſtituendum maximo animo contulit. Ejus conatibus cum P. Clodius qui Ciceronem urbe expulerat, homo ſeditioſus ac turbulentus, obſiſteret; factum, ut* VIII. *Kal. Feb. inter eos, qui Ciceroni favebant, & Clodianos magna pugna, armatis utrinque hominibus, committeretur. Eo nomine, anno poſt, Marcellino & Philippo Coſſ. P. Sextio M. Tullius Albinovanus detulit nomen, eumque lege Lutatia de vi apud M. Æmilium Scaurum prætorem poſtulavit. Defenſus Sextius cum ab aliis, tum a duobus præſtantiſſimis oratoribus, Q. Hortenſio, & M. Tullio Cicerone, atque abſolutus eſt. Itaque ipſe Cicero lib.* II. *ep. ad Q. Fr.* Sextius, *inquit*, noſter abſolutus eſt III. Id. Mart. &, quod vehementer interfuit reip. nullam videri in ejuſmodi cauſa diſſenſionem eſſe, omnibus ſententiis abſolutus eſt. *Exulavit tamen poſtea hic ipſe Sen-*

Digitized by Google

tius : quo crimine condemnatus, pro certo dici poſſe non arbitror : puto tamen, quod a Pompejo adverſus Cæſarem ſtetiſſet : id quod conſtare poteſt vel e lib. VII. *epiſt. ad Atticum. Quidquid ſit, certe niſi poſt interitum Pompeji non exulavit. Exſtat epiſtola, qua ei Cicero conſolationem adhibet, lib.* V. *Famil. ep.* 17. MANUTIUS.

I. SI quis antea, Judices, mirabatur, quid eſſet, quod pro tantis opibus reipublicæ, tantaque dignitate imperii, nequaquam ſatis multi cives forti & magno animo invenirentur, qui auderent ſe, & ſalutem ſuam in diſcrimen offerre pro ſtatu civitatis, & pro communi libertate : ex hoc tempore miretur potius, ſi quem bonum & fortem civem viderit, quam ſi quem aut timidum, aut ſibi potius quam reipublicæ conſulentem. Nam, ut omittatis de uniuſcujuſque caſu cogitando recordari, uno aſpectu intueri poteſtis eos, qui cum ſenatu, cum bonis omnibus, rempublicam afflictam excitarint, & latrocinio domeſtico liberarint, mœſtos, ſordidatos, reos, de capite, de fama, de civitate, de fortunis, de liberis dimicantes: eos autem, qui omnia divina & humana violarint, vexarint, perturbarint, everterint, non ſolum alacres lætoſque volitare, ſed etiam voluntarios (1) fortiſſimis atque optimis civibus periculum moliri, de ſe nihil timere (2). In quo cum multa ſunt indigna, tum nihil minus eſt ferendum, quam quod jam non per latrones ſuos, non per homines egeſtate & ſcelere perditos, ſed per vos nobis, per optimos viros optimis civibus periculum inferre conantur: &, quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos vi, manu, copiis delere non potuerunt, hos veſtra auctoritate, veſtra religione, veſtris ſententiis ſe oppreſſuros arbitrantur. Ego autem, Judices, qua voce mihi in agendis gratiis, commemorandoque eorum, qui de me optime ſunt meriti, beneficio (3) eſſe utendum putabam, ea nunc uti cogor in eorum periculis depellendis. Iis potiſſimum vox hæc ſerviat, quorum opera & mihi, & vobis, & populo Romano reſtituta eſt.

II.

(1) *Voluntarios*) Nulla vel minima cauſa impulſos, ſola ſua voluntate adductos. Ut apud Terent. *mala mens, malus animus*. Gallice dicimus, *De gajetè de cœur*. Hot.

(2) *Nihil timere*) Dio ſcribit, Clodium hoc anno factum Ædilem opera & ſtudio Optimatum, ne de vi accuſatus a Milone cauſam diceret. *Ferratius*.

(3) *Commemorandoque beneficio*) Edidit Grævius *beneficia*, quam vocem, ſubſtituta voce *beneficio*, corruptam fuiſſe putet a ſciolis, qui ignorabant his gerundiis caſum quartum apponi. At enim plures invenias ſciolos, qui neſciant, illud *commemorando beneficio*, latinum ac probum eſſe, quam qui dubitent an latinum ſit *commemorando beneficia*. Non enim ſciunt omnes, ea quæ *gerundia* dicuntur, vere nomina eſſe adjectiva. Si hoc non ignorabat is, qui pro *beneficio* ſcripſit *beneficia*, certe non videbat huic parti, quæ antecedit, *agendis gratiis*, aptius reſpondere hanc, *commemorando beneficio*, quam iſtam, *commemorando beneficia*. Quin iſta in voce, *beneficio*, plus multo granditatis eſt. Intelligitur enim beneficium illud unicum, ſingulare, eximium reſtitutionis in patriam. Quæ imago prorſus deformabitur, ſi legas, *beneficia*. Anonymus.

II. Et quanquam a Q. Hortenſio, clariſſimo viro atque eloquentiſſimo, cauſa eſt P. Sextii perorata : nihilque ab eo prætermiſſum eſt, quod aut pro republica conquerendum fuit, aut pro reo diſputandum : tamen aggrediar ad dicendum, ne mea propugnatio ei potiſſimum defuiſſe videatur, per quem eſt perfectum, ne cæteris civibus deeſſet. Atque ego ſic ſtatuo, Judices, a me in hac cauſa, atque hoc extremo (4) dicendi loco, pietatis potius, quam defenſionis; querelæ, quam eloquentiæ; doloris, quam ingenii partes eſſe ſuſceptas. Itaque, ſi aut acrius egero, aut liberius, quam qui ante me dixerunt : peto a vobis, ut tantum orationi meæ concedatis, quantum & pio dolori, & juſtæ iracundiæ concedendum putetis. Neque enim officio conjunctior dolor ullius eſſe poteſt, quam hic meus, ſuſceptus ex hominis de me optime meriti, periculo: neque iracundia magis ulla laudanda, quam ea, quæ me inflammat eorum ſcelere, qui cum omnibus ſalutis meæ defenſoribus bellum eſſe ſibi gerendum judicaverunt.

Sed, quoniam ſingulis criminibus cæteri reſponderunt, dicam ego de omni ſtatu P. Sextii, de genere vitæ, de natura, de moribus, de incredibili amore in bonos, de ſtudio conſervandæ ſalutis communis atque otii, contendamque, ſi modo id conſequi potero, ut in hac confuſa atque univerſa defenſione, nihil a me, quod ad veſtram quæſtionem : nihil, quod ad reum; nihil, quod ad rempublicam pertineat, prætermiſſum eſſe videatur. Et quoniam in graviſſimis temporibus civitatis, atque in ruinis everſæ atque afflictæ reipublicæ, P. Sextii tribunatus eſt a fortuna ipſa collocatus : non aggrediar ad illa maxima atque ampliſſima prius, quam docuero, quibus initiis ac fundamentis hæ tantæ ſummis in rebus laudes excitatæ ſint.

III. Parente P. Sextius natus eſt, Judices, homine, ut plerique meminiſtis, & ſapiente, & ſancto, & ſevero : qui cum tribunus plebis primus inter homines nobiliſſimos temporibus optimis factus eſſet, reliquis honoribus non tam uti voluit, quam dignus videri. Eo auctore duxit honeſtiſſimi & ſpectatiſſimi viri C. Albini filiam : ex qua hic eſt puer (5); & nupta jam filia. Duobus his graviſſimæ antiquitatis viris ſic probatus fuit, ut utrique eorum & carus maxime, & jucundus eſſet. Ademit Albino ſoceri nomen mors filiæ, ſed caritatem illius neceſſitudinis, & benevolentiam non ademit. Hodie ſic hunc diligit; ut vos facillime poteſtis ex hac vel aſſiduitate ejus, vel ſollicitudine, & moleſtia judicare.

Duxit uxorem, patre vivo, optimi & calamitoſiſſimi viri filiam, C. Scipionis (6). Clara in hoc P. Sextii pietas extitit, & omnibus grata,

A 2 quod

(4) *Extremo*) Idcirco Ciceroni datus, quod valeret maxime ad *miſericordiam*, & reliquos *affectus* excitandos. *M. Ant. Ferrarius*.

(5) *Hic eſt puer*) Prætextatus, quem in epilogo flentem excitabit. *Hotom.*

(6) *Scipionis*) Aſiatici: qui cum C. Norbano conſul fuit, Marianaſque partes adjuvit: ſed ejus exercitu ad Syllam ſigna transferente, cum interimi poſſet, dimiſſus eſt. *Manut.*

quod & Maſſiliam ſtatim profectus eſt, ut ſocerum videre, conſolarique poſſet, fluctibus reipublicæ expulſum, in alienis terris jacentem, quem in majorum ſuorum veſtigiis ſtare oportebat: & ad eum filiam ejus adduxit, ut illo inſperato aſpectu complexuque, ſi non omnem, at aliquam partem mœroris ſui deponeret: & maximis officiis & illius ærumnam, quoad vixit, & filiæ ſolitudinem ſuſtentavit. Poſſum multa dicere de liberalitate, de domeſticis officiis, de tribunatu militari, de provinciali in eo magiſtratu abſtinentia; ſed mihi ante oculos obverſatur reipublicæ dignitas, quæ me ad ſeſe rapit, hæc minora relinquere hortatur.

Quæſtor hic C. Antonii, collegæ mei, Judices, fuit ſorte (7), ſed ſocietate conſiliorum meus. Impedior nonnullius officii (8), ut ego interpretor, religione, quo minus exponam, quam multa ad me detulerit, quanto ante providerit. Atque ego de Antonio nihil dico (9), præter unum: nunquam illum in illo ſummo timore ac periculo civitatis, neque communem metum omnium, neque propriam nonnullorum de ipſo ſuſpicionem, aut infitiando tollere, aut diſſimulando ſedare voluiſſe. In quo collega ſuſtinendo, atque moderando, ſi meam in illum indulgentiam, conjunctam cum ſumma cuſtodia reipublicæ, laudare vere ſolebatis, par prope laus P. Sextii eſſe debet, qui ſuum ita conſulem obſervavit, ut & illi quæſtor bonus, & vobis omnibus optimus civis videretur.

IV. Idem, cum illa conjuratio ex latebris atque ex tenebris erupiſſet, palamque armata volitaret: venit cum exercitu Capuam: quam urbem, propter plurimas belli opportunitates, ab illa impia & ſcelerata manu attentari ſuſpicabamur: & inde M. Aulanum, tribunum militum Antonii, Capua præcipitem ejecit, hominem perditum, & non obſcure Piſauri,

(7) *Sorte*) Quæſtores deſignati, cui quiſque muneri in magiſtratu præeſſet, ſortiebantur. Alii cum conſulibus in urbe remanebant: alii ærarium curabant: alii in provincias exibant. *Idem*.

(8) *Nonnullius officii*) Ne vel Antonium in invidiam vocet, quem dicat participem fuiſſe conjurationis; vel Sextium, qui ſuo Conſuli fuerit infidelis. *Ferratius*.

(9) *De Antonio nihil dico*) Occurrit ſuſpicioni. Nam quod intelligi, ex eo quod, dictum eſt, poſſe aliquem colligere, & exiſtimare participem Catilinæ conjurationis Antonium fuiſſe, ingenioſe facit, ut hanc ſuſpicionem neque confirmet, ne hominem eum, quem in conſulatu collegam habuerat, in exilio ſatis miſere viventem, ſuo teſtimonio condemnet; neque tollat, ne, quæ a Sextio de illius conſiliis ad ſe delata ſignificat, ficta & inania videantur. Propterea, ne objiciat aliquis, Ergo tu cum Catilina conſenſiſſe Antonium confirmas? Ego, inquit, nihil dico, neque participem illius conjurationis fuiſſe, neque non fuiſſe: hoc unum dico: ſi negare voluiſſet, ſe Catilinæ partibus hærere; aut ſaltem diſſimulare; futurum fuiſſe, ut ille metum civitatis, & eam, quæ de ipſo erat, ſuſpicionem aut omnino tolleret, aut certe ſedaret. Neutrum tamen fecit. Et eſt animadvertendum, quod, cum hic quaſi lubrico in loco Cicero verſetur, quia, ſi Sextii quæſturam laudat, Antonium vituperat; ſi Antonium excuſat, Sextii cauſam non ſublevat; lubrico, ut dixi, in loco conſtitutus ad Sextium, cujus periculum agebatur, potius, quam ad Antonium, inclinat: & cum ait, nunquam illum neque negare, neque diſſimulare voluiſſe, non alienum a Catilinæ conſiliis fuiſſe tacite ſignificat: aperte non exponit, ne miſerum hominem ſuo teſtimonio premat. In Piſonem tamen apertius: *Ego Antonium collegam, cupidum provinciæ, multa in rep. molientem, patientia, atque obſequio meo mitigavi.* Manut.

Digitized by Google

ri, & in aliis agri Gallici partibus, in illa conjuratione verſatum. Idemque C. Marcellum, cum is non ſolum Capuam veniſſet, verum etiam ſe, quaſi armorum ſtudio, in maximam familiam (10) conjeciſſet, exterminandum ex illa urbe curavit; qua de cauſa & tum conventus (11) ille Capuæ, qui propter ſalutem illius urbis, conſulatu conſervatam meo, me unum patronum adoptavit, huic apud me P. Sextio maximas gratias egit; & hoc tempore iidem homines, nomine commutato, coloni, decurioneſque fortiſſimi, atque optimi viri, beneficium P. Sextii teſtimonio declarant, periculumque decreto ſuo deprecantur. Recita, quæſo, P. Sexti, quid decreverint Capuæ decuriones; ut jam [a] puerilis (12) tua vox poſſit aliquid ſignificare inimicis noſtris, quidnam, cum ſe corroborarit, effectura eſſe videatur. DECRETUM DECURIONUM. Non recito decretum officio aliquo expreſſum vicinitatis, aut clientelæ, aut hoſpitii publici, aut ambitionis, commendationis gratia: ſed recito memoriam perfuncti periculi, prædicationem ampliſſimi beneficii, [b] vicem officii (13) præſentis, teſtimonium præteriti temporis.

Atque illis temporibus iiſdem, cum jam Capuam metu Sextius liberaſſet; urbem ſenatus, atque omnes boni, deprehenſis atque oppreſſis domeſticis hoſtibus, me duce, ex periculis maximis extraxiſſent: ego litteris eum Capua arceſſivi cum illo exercitu, quem tum ſecum habebat; quibus hic litteris lectis ad urbem confeſtim incredibili celeritate advolavit. Atque ut illius temporis atrocitatem recordari poſſitis, audite literas, & veſtram memoriam ad timoris præteriti cogitationem excitate. LITTERÆ CICERONIS, CONSULIS.

V. Hoc adventu P. Sextii, tribunorum plebis novorum, qui tum extremis diebus conſulatus mei, res eas, quas geſſeram, vexare cupiebant, reliquique conjurationis impetus & conatus ſunt retardati. Ac, poſteaquam eſt intellectum, Catone tribuno plebis, fortiſſimo atque optimo cive, rem-

(10) *Familiam*) Gladiatorum, qui fere Capuæ detinebantur: quibus ſe Marcellus immiſcuerat eo prætextu, ut armis tractandis exerceretur. *Ferrat.*

(11) *Conventus*) In Præfecturis, qualis erat Capua, *Conventus* dicebatur publicum conſilium, quodcunque illud eſſet: in Coloniis ſenatus erat nomine Decurionum: & quia Capuam coloniam deduxerat Cæſar, decretum pro Sextio nunc fecerant Decuriones, nomine commutato, idem, quod tunc fecerat Conventus. *Idem.*

a Vict. Min. Lamb. *virilis*.

(12) *Puerilis*) In more id erat, ut liberi paternas proſequerentur inimicitias, ac viciſſim eos accuſarent, quorum accuſationibus fuerant parentes vexati. Hinc eſt, quod Publium, P. Sextii filium adoleſcentem, qui Capuanum recitaturus erat decretum, ſic excitat: Age, ad parentis depellendum periculum, attolle vocem; infirmam adhuc, & puerilem, ut eſt ætas adhuc puerilis & infirma; quo intelligant inimici noſtri, quid poſthac, cum illam anni corroborarint, effectura ſit ad hanc ulciſcendam injuriam. Aliis tamen placet, *virilis tua vox*. Quam lectionem Grævius ut tueatur, hoc, quod ſequitur, *Quidnam, cum ſe corroborarit, effectura eſſe videatur*, ſic explicat: Quid iſta vox virilis, cum puer hic ſe corroborarit, hoc eſt, ad virilem ætatem pervenerit, ſit effectura. Hæc ipſa Grævii verba ſunt. At quis credat ita conſtruxiſſe Ciceronem, aut intelligi voluiſſe? *Olivetus.*

b Lamb. *vocem*

(13) *Vicem officii*) Viciſſitudinem officii, relationem gratiæ. *Hotom.*

Digitized by Google

remp̄ublicam defendente, per ſeipſum ſenatum populumque Romanum, ſine militum præſidio, tueri facile majeſtatem ſuam, & dignitatem eorum, qui ſalutem communem periculo ſuo defendiſſent: Sextius cum illo ſuo exercitu ſumma celeritate eſt Antonium conſecutus. Hic ego quid prædicem, quibus is rebus conſulem ad rem gerendam excitarit? quot ſtimulos admoverit homini ſtudioſo fortaſſis victoriæ, ſed tamen nimium communem Martem belliqne caſum metuenti? Longum eſt ea dicere: ſed hoc breve dicam. Si M. Petreii (14) non excellens animo & amore reipublicæ virtus, non ſumma auctoritas apud milites, non mirificus uſus in re militari extitiſſet, neque adjutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum fuiſſet; datus illo in bello eſſet hiemi locus, neque unquam Catilina, cum e pruina Appennini, atque e nivibus illis emerſiſſet, atque æſtatem integram nactus, Italiæ calles & paſtorum ſtabula præclara cepiſſet, ſine multo ſanguine, ac ſine totius Italiæ vaſtitate miſerrima concidiſſet.

Hunc igitur animum ad tribunatum attulit P. Sextius; ut quæſturam Macedoniæ relinquam, & aliquando ad hæc propiora veniam; quanquam non eſt omittenda ſingularis illa integritas provincialis, cujus ego nuper (15) in Macedonia vidi veſtigia, non preſſa leviter ad exigui prædicationem temporis, ſed fixa ad memoriam illius provinciæ ſempiternam. Verum hæc ita prætereamus, ut tamen intuentes, & reſpectantes relinquamus.

VI. Ad tribunatum, quia ipſe ad ſeſe jam dudum vocat, & quodammodo abſorbet orationem meam, contento ſtudio curſuque veniamus. De quo quidem tribunatu ita dictum a Q. Hortenſio, ut ejus oratio non defenſionem modo criminum videretur continere, ſed etiam memoria digna eſſet, uti & reipublicæ capeſſendæ auctoritatem (16), diſciplinamque præſcriberet. Sed tamen, quoniam tribunatus quidem totus P. Sextii nihil aliud niſi nomen meum cauſamque ſuſtinuit, neceſſario mihi de iiſdem rebus eſſe arbitror, ſi non ſubtilius diſputandum, at certe, Judices, dolentius deplorandum. Qua in oratione ſi aſperius in quoſdam homines invehi vellem, quis non concederet, ut eos, quorum ſceleris furori violatus eſſem, vocis libertate perſtringerem? Sed agam moderate, & hujus (17) potius tempori ſerviam, quam dolori meo. Si qui occulte a ſalute noſtra diſſentiunt, lateant: ſi qui fecerunt aliquando, atque iidem nunc tacent, & quieſcunt, nos quoque ſimus obliti: ſi qui ſe offerunt inſolenter & inſectantur, quoad ferri poterunt, perferemus: neque quemquam offendet

oratio

(14) *M. Petreii*) Hic Antonii conſulis legatus, ipſo Antonio conſule abſente, quod ex podagra laboraret, Catilinam cum ſua manu vicit, ac trucidavit. *Manutius.*

(15) *Nuper*) Cum abeſſem lege Clodia pulſus. *Idem.*

(16) *Auctoritatem*) Exemplo P. Sextii auctor fuerat Hortenſius, hoc eſt, docuerat reliquos cives, ut eſſet adminiſtrandus Tribunatus. *Ferrat.*

(17) *Hujus*) Nempe Sextii.

oratio mea, niſi qui ſe ita obtulerit, ut in eum non invaſiſſe, ſed incurriſſe videamur. Sed neceſse eſt, antequam de tribunatu P. Sextii dicere incipiam, me totum ſuperioris anni reipublicæ naufragium exponere: in quo colligendo, ac reficienda ſalute communi, omnia reperientur P. Sextii dicta, facta, conſilia verſata.

VII. Fuerat ille annus (18) in reipublicæ magno motu, & multorum timore, tanquam intentus arcus in me unum, ſicut vulgo ignari rerum loquebantur; re quidem vera in univerſam rempublicam, traductione ad plebem furibundi hominis ac perditi, mihi irati, ſed multo acrius otii & communis ſalutis inimici. Hunc vir clariſſimus, mihique, multis repugnantibus, amiciſſimus, Cn. Pompejus, omni cautione, fœdere, execratione devinxerat, nihil in tribunatu contra me eſse facturum. At ille nefarius, ex omnium ſcelerum colluvione natus, parum ſe fœdus violaturum eſt arbitratus, niſi ipſum cautorem alieni periculi ſuis propriis periculis terruiſset. Hanc tetram immanemque belluam, vinctam auſpiciis (19), alligatam more majorum (20), conſtrictam legum ſacratarum catenis (21), ſolvit ſubito legum (22) conſul, vel, ut ego arbitror, exoratus, vel, ut non nemo putaret, mihi iratus: ignarus quidem certe, & imprudens impendentium tantorum ſcelerum ac malorum. Qui tribunus plebis felix in evertenda republica fuit nullis ſuis nervis: qui enim in ejuſmodi vita nervi eſse potuerunt, hominis, fraternis flagitiis, ſororiis ſtupris, omni inaudita libidine infamis?

Sed fuit profecto quædam illa reipublicæ fortuna fatalis, ut ille cœcus atque amens tribunus plebis nanciſceretur, quid dicam conſules? hoccine ut ego appellem nomine everſores hujus imperii? proditores veſtræ dignitatis? hoſtes bonorum omnium? qui ad delendum ſenatum, affligendum equeſtrem ordinem, extinguenda omnia jura atque inſtituta majorum, ſe illis faſcibus, cæteriſque inſignibus ſummi honoris atque imperii ornatos eſse

(18) *Ille annus*) Is, quo C. Cæſar conſul P. Clodium Pulchrum ad plebem traduxit. *Manut.*

(19) *Vinctam auſpiciis*) Quia, ſi patricii fierent plebeii, contra auſpicia videbatur. Quæ cum patriciorum tantum eſſent, ut & Livius, & ipſe Cicero non ſemel ſignificat: nimirum, ſi ad plebem homines patricii traducerentur, interitura auſpicia videbantur, cum, a quibus haberentur, patricii deeſſent. *Idem.*

(20) *More majorum*) Quia non ratione prolis adoptatus eſt a Fontejo, ſed ut fieret Tribunus plebis. Vide Orat. pro Domo. *Ferrat.*

(21) *Legum ſacratarum catenis*) Leges ſacratæ dictæ, quæ in Sacro monte, plebis cauſa, latæ ſunt. In iis hoc maxime ſancitum eſt, ne tribunatus plebis homini patricio mandari poſſet. Quam ob cauſam ſolviſſe videtur eas leges Cæſar conſul, cum Clodium ad plebem traduxit, ut deinde, quod factum eſt, tribunus pl. crearetur. *Manut.*

(22) *Solvit ſubito legum*) Hæc eſt primæ editionis lectio, neque ſecus imprimi curavit Victorius, teſtatque in Pal. nono. Aliæ habent, *Solvit ſubito cura legum.* Aliæ, *Solvit ſubito legum vinculis*. Lambinus recepit conjecturam Turnebi, *ſolvit ſubito lege curiata*: de qua videantur illius Adverſaria libro xx. cap. 3. *Grut.* Nimirum dicitur *ſolvi legum*, ut *abſolvi parricidii*, *purgare omnis facti dictique hoſtilis*, *increpare avaritiæ*, & quæ ſunt huius generis alia, de quibus vide Voſſii de Conſtructione librum cap. 33. *Grav.*

Digitized by Google

eſſe arbitrabantur? Quorum, per deos immortales, ſi nondum ſcelera, vulneraque inuſta reipublicæ vultis recordari; vultum, atque inceſſum animis intueamini. Facilius facta eorum occurrent mentibus veſtris, ſi ora ipſa oculis propoſueritis.

VIII. Alter (23) unguentis affluens, calamiſtrata coma, deſpiciens conſcios ſtuprorum, ac veteres vexatores ætatulæ ſuæ, puteali (24) & fœneratorum gregibus inflatus (25) atque perculſus olim ne Scyllæo illo (26) æris alieni in freto ad columnam adhæreſceret, in tribunatus portum perfugerat. Contemnebat equites Romanos, minitabatur ſenatui, venditabat ſe operis, atque ab iis ſe ereptum, ne de ambitu cauſam diceret, prædicabat, ab iiſdemque ſe etiam, invito ſenatu, provinciam ſperare dicebat: eamque niſi adeptus eſſet, ſe incolumem nullo modo fore arbitrabatur.

Alter (27), o dii boni! quam teter incedebat! quam truculentus! quam terribilis aſpectu! Unum aliquem te ex barbatis illis, exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, columen reipublicæ diceres intueri. Veſtitus aſpere noſtra hac purpura plebeja, ac pene fuſca: capillo ita horrido, ut Capua, in qua ipſe tum imaginis ornandæ (28) cauſa duumviratum gerebat, Seplaſiam (29) ſublaturus videretur. Nam quid ego de ſupercilio dicam? quod tum hominibus non ſupercilium, ſed pignus reipublicæ videbatur. Tanta erat gravitas in oculo, tanta contractio frontis, ut illo ſupercilio reſpublica, tanquam Atlante cælum, niti videretur. Erat denique

---

(23) *Alter*) Gabinius.

(24) *Puteali*) *Fœneratores*, inquit Cornutus, *ad puteal Scribonis Licinii, quod eſt in porticu Julia ad Fabianum arcum, conſiſtere ſolebant. Puteal* autem dictum eſt, in quo fœneratores deambulabant. *Hotom.*

(25) *Inflatus*) Locum eſſe corruptum nemo non videt. Quomodo poterat Gabinium inflare puteal, quod tantopere metuebat, & grex fœneratorum, qui ad tribunal illud eum vocabant, & propter æs alienum perſequebantur? Sine ſubſidio melioris libri vix poterit emendari. Cogitabam: *Puteali & fœneratorum gregibus infeſtatus atque perculſus olim*, &c. *Perculſus*, eſt, everſus fere. *Græv.*

(26) *Scyllæo illo*) Apte, & congruenter ad ſententiam traducit ſimilitudinem maris: quod æs alienum Gabinio fuerit tanquam mare illud navigantibus infeſtiſſimum, Scyllæ & Charybdis: quo certe obrutus eſſet, niſi in tribunatus quaſi portum perfugiſſet. Et quoniam Siculienſis freti mentionem fecit, de columna ſubjunxit: Regium columnam potuit intelligere, quam Plinius ait in Siculienſi freto fuiſſe: & quaſi jocum in verbo quærens, potuit ſignificare, ut cum de Mænia loqueretur, ſimul tamen ad Rhegiam, ſimilitudinis cauſa, reſpiceret: quæ naufragis idem erat, quod Mænia debitoribus: cum ad illam e naufragio projecti ſic adhæreſcerent, ut ad Mæniam ii, quibus non eſſet, unde creditoribus ſatisfacerent. Rhegia vero columna dicebatur, quod ab urbe Rhegio non longe diſtaret. *Manut.*

(27) *Alter*) Piſo.

(28) *Imaginis ornandæ*) Vulgo *Formandæ*. Huc eſt, inquit Manutius, ut fingeret ac componeret vultum ad illam ſeveritatem, quam in urbe poſtea conſul præ ſe ferre meditaretur. Turnebus vero conjecit, *ornandæ*, quod in ſuis Palatinis repertum Gruterus recepit. Credibile autem eſt homines ambitioſos imaginibus ſuis etiam adſcripſiſſe magiſtratus municipales, ut Eumolpus apud Petronium, aut ipſe hæc dicta eſſe a Tullio, ad irridendum illum duumviratum Capuanum. *Grævius.*

(29) *Seplaſiam*) Platea fuit Capuæ, in qua unguenta vendebant. At Piſo ita capillo erat horrido, ut odiſſe unguenta videretur. Ideoque de tollenda ab eo Seplaſia pro ea poteſtate, quam Capuæ duumvir habebat, argute Cicero comminiſcitur. *Manut.*

nique hic omnium ſermo: Eſt tamen (30) reipublicæ magnum firmumque ſubſidium; habeo quem opponam labi illi atque cœno: vultu, medius fidius, collegæ ſui libidinem levitatemque franget: habebit ſenatus in hunc annum quem ſequatur: non deerit auctor & dux bonis. Mihi denique homines præcipue gratulabantur, quod habiturus eſſem contra tribunum plebis furioſum & audacem, cum amicum & affinem (31), tum etiam fortem & gravem conſulem.

IX. Atque eorum alter fefellit neminem. Quis enim clavum tanti imperii tenere, & gubernacula reipublicæ tractare in maximo curſu ac fluctibus poſſe arbitraretur hominem emerſum ſubito ex diuturnis tenebris luſtrorum ac ſtuprorum? vino, ganeis, lenociniis, adulteriiſque confectum? cum is præter ſpem in altiſſimo gradu alienis opibus poſitus eſſet, qui non modo tempeſtatem impendentem intueri temulentus, ſed ne lucem quidem inſolitam aſpicere poſſet? Alter multos plane in omnes partes fefellit: erat enim hominum opinioni, nobilitate ipſa, blanda conciliatricula, commendatus. Omnes boni ſemper nobilitati favemus, & quia utile eſt reipublicæ, nobiles homines eſſe dignos majoribus ſuis, & quia valet apud nos clarorum hominum, & bene de republica meritorum memoria, etiam mortuorum. Quia triſtem ſemper, quia taciturnum, quia ſubhorridum atque incultum videbant, & quod erat eo nomine (32), ut ingenerata familiæ frugalitas videretur; favebant, gaudebant, & ad integritatem majorum ſpe ſua hominem vocabant, materni (33) generis obliti. Ego autem (vere hoc dicam, Judices) tantum eſſe in homine ſceleris, audaciæ, crudelitatis, quantum ipſe cum republica ſenſi, nunquam putavi. Nequam eſſe hominem, & levem, & falſa opinione, errore hominum ab adoleſcentia commendatum, ſciebam. Etenim animus ejus vultu, flagitia parietibus tegebantur: ſed hæc obſtructio nec diuturna eſt, nec obducta ita, ut curioſis oculis perſpici non poſſit.

X. Videbamus genus vitæ, deſidiam, inertiam: incluſas ejus libidines, qui paulo propius acceſſerant, intuebantur. Denique etiam ſermonis anſas dabat, quibus reconditos ejus ſenſus tenere poſſemus. Laudabat homo doctus philoſophos neſcio quos: neque eorum tamen nomina poterat dicere: ſed tamen eos laudabat maxime, qui dicuntur præter cæteros eſſe auctores & laudatores voluptatis: cujus, & quo tempore, & quo modo non quærebat; verbum ipſum omnibus modis animi & corporis devorabat: eoſdemque præclare dicere ajebat, Sapientes omnia ſua cauſa facere: rempublicam capeſſere hominem bene ſanum non oportere: nihil eſſe præſtabilius

(30) *Eſt tamen*) Proſopopœja vulgi loquentis. *Abram.*

(31) *Affinem*) Ob Tulliam C. Piſoni Frugi, L. Piſonis propinquo, in matrimonium collocatam. *Manut.*

32. *Eo nomine*) Piſonum familia *Frugi* dicebatur. *Ferrat.*

(33) *Materni*) Vide Fragmenta Orat. in Piſonem.

lius otioſa vita, & plena & conferta voluptatibus. Eos autem, qui dicerent, dignitati eſſe ſerviendum, reipublicæ conſulendum, officii rationem in omni vita, non commodi, eſſe ducendam, ſubeunda pro patria pericula, vulnera excipienda, mortem oppetendam; vaticinari, atque inſanire dicebat.

Ex his aſſiduis ejus quotidianiſque ſermonibus, & quod videbam, quibus cum hominibus in interiore ædium parte viveret, & quod ita domus ipſa fumabat, ut multa ejus ſermonis indicia redoleret; ſtatuebam ſic, boni nihil ab illis nugis expectandum, mali quidem certe nihil pertimeſcendum. Sed ita eſt, Judices, ut, ſi gladium parvo puero, aut ſi imbecillo ſeni, aut debili dederis, ipſe impetu ſuo nemini noceat: ſin ad nudum vel fortiſſimi viri corpus acceſſerit, poſſit acie ipſa, & ferri viribus vulnerari: ita cum hominibus enervatis atque exſanguibus conſulatus, tanquam gladius, eſſet datus, qui per ſe pungere neminem unquam potuiſſent, hi ſummi imperii nomine armati rempublicam contrucidaverunt. Fœdus fecerunt cum tribuno plebis palam, ut ab eo provincias acciperent, quas ipſi vellent: exercitum, & pecuniam, quantam vellent, ea lege, ſi ipſi prius tribuno plebis afflictam & conſtrictam rempublicam tradidiſſent. Id autem fœdus meo ſanguine ictum ſanciri poſſe dicebant. Qua re patefacta (neque enim diſſimulari tantum ſcelus poterat, nec latere) promulgantur uno eodemque tempore rogationes ab eodem tribuno de mea pernicie, & de provinciis conſulum nominatim.

XI. Hic tum ſenatus ſollicitus, vos equites excitati, Italia cuncta permota, omnes denique omnium generum atque ordinum cives ſummæ reipublicæ a conſulibus, atque a ſummo imperio petendum eſſe auxilium arbitrabantur, cum illi ſoli eſſent, præter furioſum illum tribunum, duo reipublicæ turbines, qui non modo præcipitanti patriæ non ſubvenirent, ſed eam nimium tarde concidere mœrerent. Flagitabatur ab his quotidie cum querelis bonorum omnium, tum etiam precibus ſenatus, ut meam cauſam ſuſciperent, agerent, aliquid denique ad ſenatum referrent: hi non modo negando, ſed etiam irridendo, ampliſſimum quemque illius ordinis inſequebantur.

Hic ſubito cum incredibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe cunctaque Italia conveniſſet, veſtem mutandam omnes, meque etiam omni ratione, privato conſilio (quoniam publicis ducibus reſpublica careret) defendendum putarunt. Erat eodem tempore ſenatus in æde Concordiæ (33), quod ipſum templum repræſentabat memoriam conſulatus mei, cum flens univerſus ordo cincinnatum conſulem orabat: nam alter ille horridus & ſeverus conſulto ſe domi continebat. Qua tum ſuperbia cœnum illud ac labes ampliſſimi ordinis preces & clariſſimorum civium lacrymas repudiavit? me ipſum ut contempſit helluo patriæ? nam quid ego patrimonii dicam,

(34) *In æde Concordiæ*) Qua in æde factum eſt, Cicerone conſule, ſenatus-conſultum de conjuratis occidendis, *Manutius*.

cam, quod ille cum quaſi quæſtum faceret, amiſit (35)? Cum veniſſet ad ſenatum, vos, inquam, equites Romani, & omnes boni, veſte mutata, vos, inquam, pro meo capite ad pedes lenonis impuriſſimi projeciſtis, cum, veſtris precibus a latrone illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, conſtantia, L. Ninnius ad ſenatum de republica retulit; ſenatoſque frequens veſtem pro mea ſalute mutandam (36) cenſuit.

XII. O diem illum, Judices, funeſtum ſenatui, boniſque omnibus! reipublicæ luctuoſum! mihi ad domeſticum mœrorem gravem! ad poſteritatis memoriam glorioſum! Quid enim quiſquam poteſt ex omni memoria ſumere illuſtrius, quam pro uno cive & bonos omnes privato conſenſu, & univerſum ſenatum publico conſilio mutaſſe veſtem? Quæ quidem tum mutatio non deprecationis cauſa eſt facta, ſed luctus; quem enim deprecarentur, cum omnes eſſent ſordidati? cumque hoc ſatis eſſet ſigni, eſſe improbum, qui mutata veſte non eſſet? Hac mutatione veſtis facta, tanto in luctu civitatis, omitto quid ille tribunus, omnium rerum divinarum humanarumque prædo, fecerit; qui adeſſe (37) nobiliſſimos adoleſcentes, honeſtiſſimos equites Romanos, deprecatores ſalutis meæ juſſerit, eoſque operarum ſuarum gladiis & lapidibus objecerit: de conſulibus loquor, quorum fide reſpublica niti debuit.

Exanimatus evolat ex ſenatu, non minus perturbato animo atque vultu, quam ſi paucis ante annis in creditorum conventum incidiſſet: advocat concionem: habet orationem talem conſul, qualem nunquam Catilina victor habuiſſet: Errare homines, ſi etiam tum ſenatum aliquid in republica poſſe arbitrarentur: equites vero Romanos daturos illius diei pœnas (38), quo, me conſule, cum gladiis in clivo Capitolino (39) fuiſſent: veniſſe tempus iis, qui in timore fuiſſent, (conjuratos videlicet dicebat) ulciſcendi ſe. Si dixiſſet hoc ſolum, omni ſupplicio eſſet dignus: nam oratio ipſa conſulis pernicioſa poteſt rempublicam labefactare. Quid fecerit, videte. L. Lamiam, qui cum me ipſum pro ſumma familiaritate, quæ mihi cum fratre, cum patre ejus erat, unice diligebat, tum pro republi-

B 2

(35) *Quid ille, cum quaſi quæſtum faceret, amiſit*) Salſe ſimul & acerbe. Mirum enim, qui quaſi meretrix divulgato corpore quæſtum faciat, eum patrimonium amittere. Notat impudicitiam ſimul, & nequitiam Gabinii. *Idem.*

(36) *Veſtem mutandam*) Non modo ſenatui, ut hic Cicero videtur ſignificare, ſed populo quoque Ninnius perſuaſit, ut tamquam in aliqua publica calamitate, pro ſalute Ciceronis veſtem mutaret. Dio, lib. 38. *Idem.*

(37) *Adeſſe*) Qui in concionem venire juſſit eos, qui ſe pro mea ſalute deprecatores eſſe dicebant, eoſque demum expulit e foro per ſervos ex ergaſtulis eductos, & ad vim ſeditionemque concitatos. *Abram.*

(38) *Daturos illius diei pœnas*) Quidam libri veteres habent, *dies*: & notant grammatici veteres, hic ita locutum eſſe Ciceronem, & A. Gellius lib. 1x. cap. 14. Eſt enim, *dies*, hoc loco patrius caſus antiquus. *Lambinus.*

(39) *In clivo Capitolino*) Circa templum Concordiæ, in clivo Capitolino, cum in eo templo de conjuratis conſul Cicero ad ſenatum retuliſſet, armati equites Rom. præſidii cauſa circumſteterant. *Manutius.*

publica vel mortem oppetere cupiebat, in concione relegavit: edixitque, ut ab urbe abeſſet millia paſſuum ducenta: quod eſſet auſus pro cive, pro bene merito cive, pro amico, pro republica deprecari.

XIII. Quid hoc homine facias? aut quo civem importunum, aut quo potius hoſtem tam ſceleratum reſerves? qui, ut omittam cætera, quæ ſunt ei cum collega immani impuroque conjuncta, atque communia, hoc unum habet proprium, ut expulerit ex urbe, relegarit, non dico equitem Romanum, non ornatiſſimum atque optimum virum, non amiciſſimum reipublicæ civem, non illo ipſo tempore una cum ſenatu & cum bonis omnibus caſum amici reique publicæ lugentem; ſed civem Romanum ſine ullo judicio, aut edicto, ex patria conſul ejecerit.

Nihil acerbius ſocii Latini ferre ſoliti ſunt, quam, id quod perraro accidit, ex urbe exire a conſulibus juberi. Atque illis tum erat reditus in ſuas civitates, ad ſuos lares familiares: & in illo communi incommodo nulla in quemquam propria ignominia nominatim cadebat. Hoc vero quid eſt? exterminabit cives Romanos edicto conſul a ſuis diis penatibus? expellet a patria? deliget quem volet? damnabit atque ejiciet nominatim? Hic, ſi unquam vos eos, qui nunc eſtis in republica, fore putaſſet, ſi denique imaginem judiciorum, aut ſimulacrum aliquod futurum in civitate reliquum credidiſset, unquam auſus eſſet ſenatum de republica tollere? equitum Romanorum preces aſpernari? civium denique omnium, novis & inauditis edictis, jus libertatemque pervertere?

Etſi me attentiſſimis animis, ſumma cum benignitate auditis, Judices: tamen vereor, ne quis forte veſtrum miretur, quid hæc mea oratio tam longa ac tam alte repetita velit, aut quid ad P. Sextii cauſam eorum, qui ante hujus tribunatum rempublicam vexarunt, delicta pertineant. Mihi autem hoc propoſitum eſt oſtendere, omnia conſilia P. Sextii, mentemque totius tribunatus hanc fuiſse, ut afflictæ & perditæ reipublicæ, quantum poſset, mederetur. Ac, ſi in exponendis vulneribus illis de me ipſo plura dicere videbor, ignoſcite. Nam & illam meam cladem vos & omnes boni maximum eſse reipublicæ vulnus judicaſtis; & P. Sextius eſt reus non ſuo, ſed meo nomine: qui cum omnem vim ſui tribunatus in mea ſalute conſumpſerit, neceſse eſt meam cauſam præteriti temporis cum hujus præſenti defenſione eſse conjunctam.

XIV. Erat igitur in luctu ſenatus: ſqualebat civitas, publico conſilio mutata veſte: nullum erat Italiæ municipium, nulla colonia, nulla præfectura, nulla Romæ ſocietas vectigalium, nullum collegium, aut concilium, aut omnino aliquod commune conſilium, quod tum non honorificentiſſime decreviſset de mea ſalute: cum ſubito edicunt duo conſules, ut ad ſuum veſtitum ſenatores redirent. Quis unquam conſul ſenatum ipſius decretis parere prohibuit? Quis tyrannus miſeros lugere vetuit? Parumne eſt, Piſo, ut omittam Gabinium, quod tantum homines feſelliſti, ut negligeres auctoritatem ſenatus? optimi cujuſque conſilia contemneres? rempublicam proderes? conſulare nomen affligeres? etiamne edicere

Digitized by Google

re audeas, ne mœrerent homines meam, ſuam, republicæ calamitatem? ne hunc ſuum dolorem velle ſignificarent? Sive illa veſtis mutatio ad luctum ipſorum, ſive ad deprecandum valebat, quis unquam tam crudelis fuit, qui prohiberet quemquam aut ſibi mœrere, aut cæteris ſupplicare?

Quid? ſua ſponte homines in amicorum periculis veſtitum mutare non ſolent? Pro te ipſo (40), Piſo, nemone mutavit? ne iſti quidem, quos legatos non modo nullo ſenatusconſulto (41), ſed etiam repugnante ſenatu, tute tibi legaſti? Ergo hominis deſperati, & proditoris reipublicæ caſum lugebunt fortaſſe qui volent: civis florentiſſimi benevolentia bonorum, & optime de ſalute patriæ meriti, periculum, conjunctum cum periculo civitatis, lugere ſenatui non licebit? Iidem conſules, (ſi appellandi ſunt conſules, quos nemo eſt, qui non modo ex memoria, ſed etiam ex faſtis evellendos non putet) pacto jam fœdere provinciarum, producti in circo Flaminio in concionem ab illa furia ac peſte patriæ, maximo cum gemitu veſtro, illa omnia, quæ tum contra me contraque rempublicam dixerat; voce ac ſententia ſua comprobaverunt.

XV. Iiſdem conſulibus ſedentibus (42), atque inſpectantibus, lata lex eſt, ne auſpicia valerent (43), ne quis obnuntiaret (44), ne quis legi intercederet (45): ut omnibus (46) faſtis diebus legem ferri liceret: ut lex Ælia, lex Fuſia ne valeret: qua una rogatione, quis eſt, qui non intelligat, univerſam rempublicam eſſe delectam? Iiſdem conſulibus inſpectantibus, ſervorum delectus habebatur pro tribunali Aurelio, nomine collegiorum, cum vicatim homines conſcriberentur, decuriarentur, ad vim, ad manus, ad cædem, ad direptionem incitarentur. Iiſdem conſulibus arma in

(40) *Pro te ipſo*) Apoſtrophe ad Piſonem abſentem. Nam hoc tempore Macedoniam proconſulari imperio adminiſtrabit. Apparet autem in hoc loco, Piſonem ante conſulatum reum fuiſſe: quo crimine, incertum eſt. *Idem*.

(41) *Nullo S. C.*) Cum antea, qui in provincias ibant, legatos, quos ſecum adducerent, a ſenatu petere conſueſſent: quam conſuetudinem primus neglexit P. Vatinius, & poſt eum anno proximo, Piſo & Gabinius, legis, ut opinor, Clodiæ privilegio. Vide Orat. in Vatinium. *Idem*.

(42) *Sedentibus*) Non reſiſtentibus. *Ferratius*.

(43) *Ne auſpicia valerent*) Ne quo die cum populo ageretur, quiſquam de cælo ſervaret, aut ejus rei ratio haberetur ad diſcutiendam concionem. *Abram*.

(44) *Ne quis obnuntiaret*) Ne magiſtratus renuntiarent quid augures ſervantes de cœlo advertiſſent, atque hanc obnuntiatione concionem diſſolverent. *Idem*.

(45) *Ne quis legi intercederet*) Ne Tribunus plebis ſua auctoritate, nullaque ſui facti reddita ratione, legis ullius lationem impediret. Quæ tria ut fieri liceret, lex Ælia prudenter cavebat, ad refrenandam Tribunorum plebis inſolentiam, qui novis ſubinde rogationibus Remp. vexare cupiebant: niſi Augures obnuntiando, Conſules & Prætores de cælo ſervando & obnuntiando, cæteri Tribuni plebis intercedendo, huic legum frequentiæ reſtitiſſent. *Idem*.

(46) *Ut omnibus*) Dies alii faſti fuerunt; alii nefaſti, alii interciſi. Faſtis agi cum populo licebat, nefaſtis non licebat; interciſis, partim licebat, partim non licebat, quod eorum media pars, puta ab ortu ſolis ad meridiem, nefaſta: media, puta a meridie ad ſolis occaſum, faſta duceretur. Quare Fuſius Conſul, ut legum Tribunitiarum multitudinem impediret, legem tulit, qua certis etiam quibuſdam diebus faſtis agi cum populo non liceret. Hanc lege contraria Clodius evertit. *Idem*. Vide *Indiculum* Legum.

Digitized by Google

in templum Caſtoris palam comportabantur, gradus (47) ejuſdem templi tollebantur: armati homines forum & conciones tenebant: cædes, lapidationeſque fiebant: nullus erat ſenatus, nihil reliqui magiſtratus: unus omnem omnium poteſtatem armis & latrociniis poſſidebat, non aliqua vi ſua, ſed cum duos conſules a republica provinciarum fœdere retraxiſſet, inſultabat, dominabatur, aliis pollicebatur, terrore ac metu multos, plures etiam ſpe & promiſſis tenebat.

Quæ cum eſſent ejuſmodi, Judices, cum ſenatus duces nullos, ac pro ducibus proditores, aut potius apertos hoſtes haberet: eques ter ordo reus a conſulibus citaretur: Italiæ totius auctoritas repudiaretur: alii nominatim relegarentur, alii metu ac periculo terrerentur: arma eſſent in templis, armati in foro: eaque non ſilentio conſulum diſsimularentur, ſed & voce & ſententia comprobarentur: cum omnes urbem nondum exciſam & everſam, ſed jam captam atque oppreſſam videremus: tamen his tantis malis, tanto bonorum ſtudio, Judices, reſtitiſſemus. Sed me alii metus, atque aliæ curæ, ſuſpicioneſque moverunt.

XVI. Exponam enim hodierno die, Judices, omnem rationem facti & conſilii mei: neque huic veſtro tanto ſtudio audiendi, neque vero huic tantæ multitudini, quanta, mea memoria, nunquam ullo in judicio fuit, deero. Nam, ſi ego in cauſa tam bona, tanto ſtudio ſenatus, conſenſu tam incredibili bonorum omnium, tam parato, tota denique Italia ad omnem contentionem expedita, ceſsi tribuni plebis, deſpicatiſsimi hominis, furori; contemptiſsimorum conſulum levitatem, audaciam pertimui; nimium me timidum, nullius animi, nullius conſilii fuiſſe confiteor.

Quid enim ſimile fuit in Q. Metello? cujus cauſam etſi omnes boni probabant, tamen neque ſenatus publice, neque ullus ordo proprie, neque ſuis decretis Italia tota ſuſceperat; ad ſuam enim magis quandam ille gloriam, quam ad perſpicuam ſalutem reipublicæ ſpectarat, cum unus in legem per vim latam jurare noluerat: denique videbatur ea conditione tam fortis fuiſſe, ut cum patriæ caritate conſtantiæ gloriam commutaret. Erat autem ei res cum exercitu C. Marii invicto: habebat inimicum C. Marium, conſervatorem patriæ, ſextum jam illum conſulatum gerentem: res erat cum L. Saturnino iterum tribuno plebis, vigilante homine, & in cauſa populari ſi non moderate, ac certe populariter abſtinenterque verſato. Ceſsit, ne aut victus a fortibus viris cum dedecore caderet: aut victor multis & fortibus rempublicam orbaret. Meam cauſam ſenatus palam, eques ter ordo acerrime, cuncta Italia publice, omnes boni proprie enixeque ſuſceperant. Eas res geſſeram, quarum non unus auctor, ſed dux omnium voluntatis fuiſsem, quæque non modo ad ſingularem meam gloriam, ſed ad ſalutem communem omnium civium & prope gentium pertinerent: ea con-

(47) *Gradus Caſtoris*) Satis conſtat gradus iſtos exemtitios fuiſſe. *Hotom.*

conditione geſſeram, ut meum factum ſemper omnes præſtare, tueri deberent.

XVII. Erat autem mihi contentio non cum victore exercitu, ſed cum operis conductis, & ad diripiendam urbem concitatis. Habebam inimicum non C. Marium, terrorem hoſtium, ſpem ſubſidiumque patriæ: ſed duo importuna prodigia, quos egeſtas, quos æris alieni magnitudo, quos levitas, quos improbitas tribuno plebis conſtrictos addixerat. Nec mihi res erat cum Saturnino, qui, quod a ſe, quæſtore Oſtienſi, per ignominiam, ad principem & ſenatus & civitatis, M. Scaurum, rem frumentariam translatam ſciebat, dolorem ſuum magna contentione animi perſequebatur: ſed cum ſcurrarum locupletium ſcorto, cum ſororis adultero, cum ſtuprorum ſacerdote, cum venefico, cum teſtamentario, cum ſicario, cum latrone; quos homines, ſi, id quod facile factu fuit, & quod fieri debuit, quodque a me optimi & fortiſſimi cives flagitabant, vi armiſque ſuperaſſem, non verebar, ne quis aut vim vi repulſam reprehenderet, aut perditorum civium, vel potius domeſticorum hoſtium mortem mœreret; ſed me illa moverunt: omnibus in concionibus illa furia clamabat, ſe, quæ faceret contra ſalutem meam, facere auctore Cn. Pompejo, clariſſimo viro, mihique & nunc, & quoad licuit, amiciſſimo. M. Craſſus, quocum mihi erant omnes amicitiæ neceſſitudines, vir fortiſſimus, ab eadem illa peſte infeſtiſſimus eſſe meis fortunis prædicabatur. C. Cæſar, qui a me nullo meo merito alienus eſſe debebat, inimiciſſimus eſſe meæ ſaluti ab eodem quotidianis concionibus dicebatur.

His ſe tribus auctoribus in conſiliis capiendis, adjutoribus in re gerenda eſſe uſurum dicebat; ex quibus unum, habere exercitum in Italia maximum: duo, qui privati tum eſſent, & præeſſe, & parare, ſi vellent, exercitum poſſe; idque facturos eſſe dicebat. Nec mihi ille judicium populi, nec legitimam aliquam contentionem, nec diſceptationem, aut cauſæ dictionem, ſed vim, arma, exercitus, imperatores, caſtra denuntiabat.

XVIII. Quid ergo? inimici oratio, vana præſertim, tam improbe in clariſſimos viros conjecta, me movit? Me vero non illius oratio, ſed etiam eorum taciturnitas, in quos illa oratio tam improba conferebatur: qui tum, quanquam ob aliam cauſam tacebant, tamen hominibus, omnia timentibus, tacendo loqui, non infitiando confiteri videbantur. Illi autem aliquo tum timore perterriti, quod acta illa atque omnes res anni ſuperioris labefactari a prætoribus, infirmari a ſenatu atque principibus civitatis putabant, tribunum popularem a ſe alienare nolebant, ſuaque ſibi propiora pericula eſſe, quam mea, loquebantur.

Sed tamen & Craſſus a conſulibus meam cauſam ſuſcipiendam eſſe dicebat, & eorum fidem Pompejus implorabat; neque ſe privatum publice ſuſceptæ cauſæ defuturum eſſe dicebat. Quem virum ſtudioſum mei, cupidiſſimum reipublicæ conſervandæ, domi meæ certi homines ad eam rem compoſiti monuerunt, ut eſſet cautior: ejuſque vitæ a me inſidias apud me domi poſitas eſſe dixerunt: atque hanc ei ſuſpicionem alii literis mittendis, alii nuntiis, alii coram ipſi excitaverunt, ut ille, cum a me certe nihil timeret, ab illis, ne quid meo nomine molirentur, ſibi cavendum

pu-

putaret. Ipſe autem Cæſar, quem maxime homines ignari veritatis, mihi eſſe iratum putabanr, erat ad portas, erat cum imperio: erat in Italia ejus exercitus, inque eo exercitu ipſius tribuni plebis inimici mei fratrem præfecerat.

XIX. Hæc egocum viderem, neque enim erant occulta, ſenatum, ſine quo civitas ſtare non poſset, omnino de civitate eſse ſublatum: conſules, qui publici conſilii duces eſse deberent, perſeciſse, ut per ipſos publicum conſilium funditus tolleretur: eos, qui plurimum poſsent, opponi omnibus concionibus falſo, ſed formidoloſe tamen, auctores ad perniciem meam: conciones haberi quotidie contra me: vocem pro me, ac pro republica neminem mittere: intenta ſigna legionum exiſtimari cervicibus ac bonis veſtris, falſo, ſed putari tamen: conjuratorum copias veteres, & effuſam illam ac ſuperatam Catilinæ manum importunam, novo duce & inſperata commutatione rerum eſse renovatam.

Hæc cum viderem, quid agerem, Judices? Scio enim, tum non mihi veſtrum ſtudium, ſedmeum prope veſtro defuiſse. Contenderem contra tribunum plebis privatus armis? Viciſsent improbos boni, fortes inertes: interfectus eſset is, qui hac una medicina ſola potuit a reipublicæ peſte depelli. Quid deinde? quid reliquiarum reſtaret? quid denique erat dubium, quin ille ſanguis tribunitius, nullo præſertim publico conſilio profuſus, conſules ultores & defenſores eſset habiturus? cum quidem in concione dixiſſet, aut mihi ſemel pereundum, aut bis eſſe vincendum. Quid erat bis vincere? Id profecto, ut, cum amentiſſimo tribuno plebis cum decertaſſem, cum conſulibus cæteriſque ejus ultoribus dimicarem.

Ego vero, ſi mihi uni pereundum fuiſſet, ac non accipienda plaga mihi * inſanabilis, reipublicæ mortifera, quam illi impoſuiſſem: ſemel perire tamen, judices, maluiſsem, quam bis vincere. Erat enim illa altera ejuſmodi contentio, ut neque victi, neque victores rempublicam tenere poſsemus. Quid ſi in prima contentione, vi tribunitia victus, in foro, cum multis bonis viris concidiſsem? Senatum conſules, credo, vocaſsent, quem totum de civitate delerant: ad arma vocarent, qui ne veſtitu quidem defendi rempublicam ſiſsent: a tribuno plebis poſt interitum meum diſſidiſsent, qui eandem horam meæ peſtis & ſuorum præmiorum eſse voluiſsent.

XX. Unum enim mihi reſtabat illud, quod forſitan non nemo vir fortis & acris animi magnique dixerit: Reſtitiſses, repugnaſses, mortem pugnans oppetiſses. De quo te, te, inquam, Patria, teſtor, & vos Penates, patriique Dii, me veſtrarum ſedium templorumque cauſa, me propter ſalutem meorum civium, quæ mihi ſemper fuit mea carior vita, dimicationem cædemque fugiſse. Etenim, ſi mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti, hoc, Judices, accidiſset, ut multi ex multis locis prædones claſſibus eam navem ſe oppreſsuros minitarentur, niſi me unum ſibi dedidiſ-

* Lamb. Grut. *ſanabilis, illis mortifera, qui eam impoſuiſſent*

diſsent : ſi id vectores negarent, ac mecum ſimul interire, quam me tradere hoſtibus mallent : jeciſsem me ipſe potius in profundum, ut cæteros, conſervarem, quam illos mei tam cupidos non modo ad certam mortem ſed in magnum vitæ diſcrimen adducerem. Cum vero in hanc reipublicæ navem, ereptis ſenatui gubernaculis, fluitantem in alto tempeſtatibus ſeditionum ac diſcordiarum, armatæ tot claſses, niſi ego unus deditus eſsem, incurſuræ viderentur : cum proſcriptio, cædes, direptio denuntiarentur : cum alii me ſuſpicione periculi ſui non defenderent, alii vetere odio bonorum incitarentur, alii inviderent, alii obſtare ſibi me arbitrarentur, alii ulciſci dolorem ſuum aliquem vellent, alii rem ipſam publicam atque hunc bonorum ſtatum otiumque odiſsent, & ob haſce cauſas, tot, tamque varias, me unum depoſcerent : depugnarem potius cum ſummo, non dicam exitio, ſed periculo certe veſtro liberorumque veſtrorum, quam non id, quod omnibus impendebat, unus pro omnibus ſuſciperem ac ſubirem?

XXI. Victi eſsent improbi. At cives : at ab eo privato, qui ſine armis etiam conſul rempublicam conſervarat. Sin victi eſsent boni : quid ſupereſset? non ad ſervos videtis rem venturam fuiſse? An mihi ipſi, ut quidam putant, fuit mors æquo animo oppetenda? Quid? tum mortemne fugiebam? an erat res ulla, quam mihi magis optandam putarem? aut ego illas res tantas, in tanta improborum multitudine cum gerebam, non mihi mors, non exilium ob oculos verſabantur? non hæc denique a me tum, tanquam fata, in ipſa re gerenda concinebantur? An erat mihi in tanto luctu meorum, tanta disjunctione, tanta acerbitate, tanta ſpoliatione omnium rerum, quas mihi aut natura aut fortuna dederat, retinenda? Tam eram rudis? tam ignarus rerum? tam expers conſilii, aut ingenii? nihil audieram? nihil videram? nihil ipſe legendo quærendoque cognoveram? neſciebam vitæ brevem eſse curſum, gloriæ ſempiternum? cum eſſet omnibus definita mors, optandum eſſe, ut vita, quæ neceſſitati deberetur, patriæ potius donata, quam reſervata naturæ videretur? Neſciebam, inter ſapientiſſimos homines hanc contentionem fuiſſe, ut alii dicerent animos hominum ſenſuſque morte reſtingui, alii autem tum maxime mentes ſapientium ac fortium virorum, cum e corpore exceſſiſſent, ſentire ac vigere? quorum alterum fugiendum non eſſe, carere ſenſu: alterum etiam optandum, meliore eſſe ſenſu.

Denique, cum omnia ſemper ad dignitatem retuliſſem, nec ſine ea quidquam expetendum eſſe homini in vita putaſsem; mortem, quam etiam virgines Athenis, regis, opinor, Erechthei filiæ, pro patria contempſiſſe dicuntur, ego vir conſularis, tantis rebus geſtis, timerem? præſertim cum ejus eſsem civitatis, ex qua Q. Mucius ſolus in caſtra Porſenæ veniſset, eumque interficere, propoſita ſibi morte, conatus eſset? ex qua P. Decius primum pater, poſt aliquot annos patria virtute præditus filius, ſe ac vitam ſuam, instructa acie, pro ſalute populi Romani victuriaque devoviſſet? ex qua innumerabiles alii, partim adipiſcendæ laudis, partim vitandæ turpitudinis cauſa, mortem, in variis bellis, æquiſſimis animis oppetiſ-

Digitized by Google

ſent ? in qua civitate ipſe meminiſsem, patrem hujus M. Craſſi, fortiſſimum virum, ne videret victorem vivus inimicum, eadem ſibi manu vitam exhauſiſse, qua mortem ſæpe hoſtibus obtuliſset ?

XXII. Hæc ego & multa alia cogitans, hoc videbam, ſi cauſam publicam mea mors peremiſset, neminem unquam fore, qui auderet ſuſcipere contra improbos cives reipublicæ ſalutem. Itaque non ſolum ſi vi interiſſem, ſed etiam ſi morbo exſtinctus eſsem, fore putabam, ut exemplum reipublicæ conſervandæ mecum ſimul interiret. Quis enim unquam, me a ſenatu populoque Romano, tanto omnium bonorum ſtudio, non reſtituto, (quod certe, ſi eſsem interfectus, accidere non potuiſset) ullam reipublicæ partem cum ſua minima invidia auderet attingere? Servavi igitur rempublicam diſceſsu meo, Judices: cædem a vobis, liberiſque veſtris, vaſtitatem, incendia, rapinas, meo dolore luctuque depuli: & unus rempublicam bis ſervavi, ſemel gloria, iterum ærumna mea. Neque enim in hoc me hominem eſse infitiabor unquam, ut me optimo fratre, cariſſimis liberis, fideliſſima conjuge, veſtro conſpectu, patria, hoc honoris gradu, ſine dolore caruiſse glorier. Quod ſi feciſsem: quod a me beneficium haberetis, cum pro vobis ea, quæ mihi eſsent vilia, reliquiſſem ? Hoc, meo quidem animo, ſummi in patriam amoris mei ſignum eſse debet certiſſimum, quod, cum abeſse ab ea non poſsem ſine ſummo dolore, hunc me perpeti, quam illam labefactari ab improbis, malui.

Memineram, Judices, divinum illum virum, atque ex iiſdem, quibus nos, radicibus natum ad ſalutem imperii hujus, C. Marium, ſumma ſenectute, cum vim prope juſtorum armorum (48) profugiſſet, primo ſenile corpus paludibus occultaſſe demerſum: deinde ad infimorum ac tenuiſſimorum hominum Minturnis miſericordiam confugiſſe: inde navigio perparvo, cum omnes portus terraſque fugeret, in oras Africæ deſertiſſimas perveniſſe. Atque ille vitam ſuam, ne inultus eſſet, ad incertiſſimam ſpem, & ad reipublicæ ſtatum reſervavit: ego, qui (quemadmodum multi in ſenatu, me abſente, dixerunt) periculo reipublicæ (49) vivebam, quique ob eam cauſam conſularibus literis (50) de ſenatus ſententia exteris nationibus commendabar, nonne, ſi meam vitam deſeruiſſem, rempublicam prodidiſſem? In quo quidem nunc, me reſtituto, vivit mecum ſimul exemplum fidei publicæ, exemplum reipublicæ defendendæ. Quod ſi immortale retinetur, quis non intelligit, immortalem hanc civitatem futuram?

XXIII. Nam externa bella regum, gentium, nationum, jampridem ita ex-

(48) *Juſtorum armorum*) Seditioſas leges tulerat Sulpicius in gratiam Marii, adeoque *prope juſta* vocat arma Syllæ ulciſcentis ſuam, & patriæ injuriam. Vellejus. *Ferrat.*

(49) *Periculo Reip.*) Cum in mea vita periculum adiret Reſpublica, mecumque ſimul periclitaretur: cum eadem utrique fortuna impenderet: cum accidere mihi ab illa ſejunctum nihil poſſe videretur. *Manut.*

(50) *Conſularibus literis*) Non Conſulum, ſed eorum, qui Conſules fuerant, quorum apud exteras nationes vigebat auctoritas. *Idem.*

extincta ſunt, ut præclare eum iis agamus, quos pacatos eſſe patiamur. Denique ex bellica victoria non fere quemquam eſt invidia civium conſecuta. Domeſticis malis, & audacium civium conſiliis ſæpe eſt reſiſtendum; eorumque periculorum eſt in republica retinenda medicina: quam omnem, Judices, perdidiſſetis, ſi meo interitu ſenatui populoque Romano doloris ſui de me declarandi poteſtas eſſet erepta. Quare moneo vos, adoleſcentes, atque hoc meo jure præcipio, qui dignitatem, qui rempublicam, qui gloriam ſpectatis: ne, ſi qua vos aliquando neceſſitas ad rempublicam contra improbos cives defendendam vocabit, ſegniores ſitis, & recordatione mei caſus a conſiliis fortibus refugiatis.

Primum, non eſt periculum, ne qui unquam ſint in civitate ejuſmodi conſules, præſertim ſi erit his id, quod debetur, perſolutum. Deinde nunquam jam, ut ſpero, quiſquam improbus conſilio & auxilio bonorum ſe oppugnare rempublicam dicet, illis tacentibus: nec armati exercitus terrorem opponet togatis: neque erit juſta cauſa ad portas ſedenti imperatori, quare terrorem ſuum falſo jactari, opponique patiatur. Nunquam enim erit tam oppreſſus ſenatus, ut ei ne ſupplicandi quidem ac lugendi ſit poteſtas: tam captus equeſter ordo, ut equites Romani a conſule relegentur. Quæ cum omnia, atque etiam multo alia majora, quæ conſulto prætereo, accidiſſent, vidiſſetis me tamen in priſtinam meam dignitatem, brevi temporis dolore interjecto, reipublicæ voce eſſe revocatum.

XXIV. Sed, ut revertar ad illud, quod mihi in hac omni eſt oratione propoſitum, omnibus malis illo anno, ſcelere conſulum, rempublicam eſſe confectam; primum illo ipſo die, qui mihi funeſtus fuit, omnibus bonis luctuoſus, cum ego me e complexu patriæ conſpectuque veſtro eripuiſſem, & metu veſtri periculi, non mei, furori hominis, ſceleri, perfidiæ, telis, minisque ceſſiſſem, patriamque, quæ mihi erat cariſſima, propter ipſius patriæ caritatem reliquiſſem: cum meum illum caſum tam horribilem, tam gravem, tam repentinum, non ſolum homines, ſed tecta urbis ac templa lugerent: nemo veſtrum forum, nemo curiam, nemo lucem aſpicere vellet: illo, inquam, ipſo die, die dico? immo hora, atque etiam puncto temporis eodem, mihi, reique publicæ pernicies; Gabinio, & Piſoni provincia rogata eſt. Pro dii immortales, cuſtodes & conſervatores hujus urbis atque imperii! quænam illa in republica monſtra, quæ ſcelera vidiſtis? Civis erat expulſus is, qui rempublicam ex ſenatus auctoritate cum omnibus bonis defenderat; & expulſus non alio aliquo, ſed eo ipſo crimine. Erat autem expulſus ſine judicio, vi, lapidibus, ferro, ſervitio denique concitato. Lex erat lata, vaſtato ac relicto foro, & ſicariis ſerviſque tradito; & ea lex, quæ ut ne ferretur, ſenatus fuerat veſte mutata.

Hac tanta perturbatione civitatis, ne noctem quidem conſules inter meum diſcrimen, & eorum prædam, intereſſe paſſi ſunt. Statim, me perculſo, ad meum ſanguinem hauriendum, &, ſpirante etiam republica, ad ejus ſpolia detrahenda advolaverunt. Omitto gratulationes, epulas, partitionem ærarii, beneficia, ſpem, promiſſa, prædam, lætitiam paucorum in

luctu omnium. Vexabatur uxor mea : liberi ad necem quærebantur : gener, & Piſo gener, a Piſonis conſulis pedibus ſupplex rejiciebatur : bona diripiebantur, eaque ad conſules deferebantur : domus ardebat in Palatio: conſules epulabantur. Quod ſi meis incommodis lætabantur, urbis tamen periculo commoverentur.

XXV. Sed, ut a mea cauſa jam recedam, reliquas illius anni peſtes recordamini : ſic enim facillime perſpicietis, quantam vim omnium remediorum a magiſtratibus proximis reſpublica deſiderarit. Legum multitudinem, cum earum, quæ latæ ſunt, tum vero, quæ promulgatæ (51) fuerunt. Nam latæ quidem ſunt conſulibus illis, tacentibus dicam? immo vero approbantibus etiam, ut cenſoria notio (52) & graviſſimum judicium ſanctiſſimi magiſtratus de republica tolleretur: ut collegia (53) non modo illa vetera contra ſenatus conſultum reſtituerentur, ſed ab uno gladiatore innumerabilia alia nova conſcriberentur : ut, remiſſis ſemiſſibus & trientibus, quinta prope pars vectigalium (54) tolleretur : ut Gabinio pro illa ſua Cilicia, quam ſibi, ſi rempublicam prodidiſſet, pactus erat, Syria daretur : ut uni helluoni bis de eadem re deliberandi, &, rogata lege, poteſtas fieret provinciæ commutandæ.

XXVI. Mitto eam legem, quæ omnia jura religionum, auſpiciorum, poteſtatum, omnes leges, quæ ſunt de jure & de tempore (55) legum rogandarum, una rogatione delevit : mitto omnem domeſticam labem: etiam exteras nationes illius anni furore conquaſſatas videbamus. Lege tribunitia Matris Magnæ Peſſinuntius ille ſacerdos expulſus & ſpoliatus ſacerdotio eſt, fanumque ſanctiſſimarum atque antiquiſſimarum religionum venditum pecunia grandi, Brogitaro (56), impuro homini, atque indigno illa religione; præſertim cum ea ſibi ille non colendi, ſed violandi cauſa appetiſſet : appellati reges a populo, qui id nunquam ne a ſenatu quidem poſtulaſſent : reducti exules Byzantium condemnati tum, cum indemnati cives e civitate ejiciebantur.

Rex Ptolemæus (57), qui ſi nondum erat ipſe a ſenatu ſocius appellatus,

(51) *Promulgata*) Aliquot igitur non perlatæ, Tribuno pl. aliquo, ut opinor, intercedente. Quod & infra patet, & pro Domo ſua. *Idem*.

(52) *Ut cenſoria notio*) Hac de Clodii lege ſic in oratione in Piſonem : *Ab eodem homine, in ſtupris inauditis nefariiſque verſato, vetus illa magiſtra pudoris & modeſtia, cenſoria ſeveritas ſublata eſt*. Quem locum Pedianus ibi exponit. *Idem*.

(53) *Collegia*) Vide Orationem in Piſonem, & ibidem Aſconium.

(54) *Vectigalium*) Lege enim lata, ut frumentum populo, quod antea ſemis æris, hoc eſt quadrante, ut vulgo nunc appellantur, cum dimidio, in ſingulos modios dabatur, gratis daretur, vectigalia quinta fere parte diminuebantur. Hanc legem & Saturninus, & ante Caius Gracchus tulerat. Epitome Liviana lib. LX. ad Herennium lib. 1. & Pedianus. *Manut.*

(55) *De jure, & de tempore*) De jure, hoc eſt de auſpiciis, erat Ælia : de tempore, Fuſia. Clodius utramque ſua lege delevit. Tulit enim, ut nequis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo ſervaret : & ut omnibus diebus faſtis legem ferri liceret. Vide ſupra. *Idem*.

(56) *Brogitaro*) Vide Orat. de Haruſp. reſp. cap. 13. 27.

(57) *Ptolemæus*) Vide Orationem pro Domo, cap. 8.

Digitized by Google

latus, erat tamen frater ejus regis, qui cum eſſet in eadem cauſa, jam erat a ſenatu honorem iſtum conſecutus: erat eodem genere, iiſdemque majoribus, eadem vetuſtate ſocietatis: denique erat rex, ſi nondum ſocius, at non hoſtis: pacatus, quietus, fretus imperio populi Romani, regno paterno atque avito: regali otio perfruebatur. De hoc nihil cogitante, nihil ſuſpicante, eiſdem operis ſuffragium ferentibus, eſt rogatum, ut, ſedens cum purpura & ſceptro, & illis inſignibus regiis, praeconi publico ſubjiceretur: & imperante populo Romano, qui etiam bello victis regibus regna reddere conſuevit, rex amicus, nulla injuria commemorata, nullis repetitis rebus, cum bonis omnibus publicaretur.

Multa acerba, multa turpia, multa turbulenta habuit ille annus: tamen illi ſceleri, quod in me illorum immanitas edidit, haud ſcio, an recte hoc proximum eſſe dicam. Antiochum (58) illum Magnum majores noſtri, magna belli contentione, terra marique, ſuperatum, intra montem Taurum regnare juſſerunt: Aſiam, qua illum multaruut, Attalo, ut is regnaret in ea, condonaverunt. Cum Armeniorum rege, Tigrane, grave bellum perdiuturnumque geſſimus; cum ille, injuriis in ſocios noſtros inferendis, bello prope nos laceſſiſset. Hic & ipſe per ſe vehemens fuit, & acerrimum hoſtem hujus imperii Mithridatem, pulſum Ponto, opibus ſuis regnoque defendit: & a Lucullo, ſummo viro atque imperatore, pulſus, animo tamen hoſtili cum reliquis copiis ſuis in priſtina mente manſit. Hunc Cn. Pompejus, cum in ſuis caſtris ſupplicem abjectumque vidiſſet, erexit, atque inſigne regium, quod ille de ſuo capite abjecerat, repoſuit, &, imperatis certis rebus, regnare juſſit: nec minus & ſibi & huic imperio glorioſum putavit, conſtitutum a ſe regem, quam conſtrictum videri.

Tulit, geſſit (59). Qui & ipſe hoſtis fuit populi Romani, & acerrimum hoſtem in regnum recepit: qui conflixit, qui ſigna contulit, qui de imperio pene certavit, regnat hodie, & amicitiae nomen ac ſocietatis, quod armis violarat, id precibus eſt conſecutus. Ille Cyprius (60) miſer, qui

(58) *Antiochum*) De quo in Orat. pro Dejotaro.

(59) *Tulit, geſſit*) Apertum mendum: nec dubium eſt quin Tigranes ſignificetur, cujus comparatione auget Clodii ſcelus ex Ptolemaei injuſtiſſima calamitate. Eſt enim argumentum a majori. Si Tigrani, inquit, qui hoſtis fuit populi Romani, regnum conſervaſtis: quanto magis Ptolemaeo, qui ſemper ſocius, ſemper amicus fuit, conſervare debuiſtis? Poſtulat igitur ſententia, ut pro, *tulit, geſſit*, reponatur. *Tigranes igitur*, vel *igitur is*. Sed quoniam odi conjecturas, quae a literarum ſimilitudine diſcedunt; opem veterum librorum expectandam cenſeo. Alioqui nihil tentandum. *Manut.*

(60) *Ille Cyprius*) Ptolemaeus. Socium ſemper fuiſſe dicit, tum quia majores ejus hanc appellationem obtinuerant a Senatu, tum quia ſemper animo & voluntate fuerat ſocius, licet nondum hunc honorem fuiſſet conſecutus. Adverte vero quam ad miſerationem concinnata ſit oratio. Non regnum ait, ſed, quod gravius eſt, Regem ipſum tanquam vile mancipium fuiſſe publicatum: Addit id vivo & videnti contigiſſe, quod eſt longe miſerabilius. Cum ſuo, inquit, victu & veſtitu, non cum ſuo regno & gazis, quaſi nihil ei deinceps ad vitam tolerandam, nuditatemque tegendam ſuperfuturum eſſet. *Abram.*

Digitized by Google

qui ſemper ſocius, ſemper amicus fuit: de quo nulla unquam ſuſpicio durior aut ad ſenatum, aut ad imperatores noſtros allata eſt: vivus (ut ajunt) eſt, & videns, cum victu ac veſtitu ſuo publicatus. En, cur cæteri reges ſtabilem eſſe ſuam fortunam arbitrentur, cum hoc illius funeſti anni prodito exemplo videant, per tribunum aliquem & ſexcentas operas, ſe fortunis ſpoliari & regno omni poſſe nudari.

XXVIII. At etiam eo negotio M. Catonis (61) ſplendorem maculare voluerunt, ignari, quid gravitas, quid integritas, quid magnitudo animi, quid denique virtus valeret: quæ in tempeſtate ſæva quieta eſt, & lucet in tenebris, & pulſa loco manet tamen, atque hæret in patria, ſplendetque per ſe ſemper, neque alienis unquam ſordibus obſoleſcit. Non illi ornandum M. Catonem, ſed relegandum: nec illi committendum illud negotium, ſed imponendum putaverunt: qui in concione palam dixerint, linguam ſe evelliſſe M. Catoni, quæ ſemper contra extraordinarias poteſtates libera fuiſſet. Sentient, ut ſpero, brevi tempore, manere libertatem illam: atque hoc etiam, ſi fieri poterit, eſſe majorem, quod cum conſulibus illis M. Cato, etiam cum jam deſperaſſet aliquid auctoritate ſua profici poſſe, tamen voce ipſa ac dolore pugnavit, & poſt meum diſceſſum, iis Piſonem verbis, flens meum & reipublicæ caſum, vexavit, ut illum hominem perditiſſimum atque imprudentiſſimum pene jam provinciæ pœniteret.

Cur igitur rogationi paruit (62)? Quaſi vero (63) ille non in alias quoque leges, quas injuſte rogatas putaret, jam ante jurarit. Non offert ſe ille iſtis temeritatibus, ut, cum reipublicæ nihil proſit, ſe cive rempublicam privet. Conſule me, cum eſſet deſignatus tribunus plebis, obtulit in diſcrimen vitam ſuam: dixit eam ſententiam, cujus invidiam capitis periculo ſibi præſtandam videbat: dixit vehementer: egit acriter: ea quæ ſenſit, præ ſe tulit: dux, auctor, actor rerum illarum fuit, non quo periculum ſuum non videret; ſed in tanta reipublicæ tempeſtate nihil ſibi, niſi de patriæ periculis cogitandum putabat. Conſecutus eſt ipſius tribunatus.

XXIX. Quid ego de ſingulari magnitudine animi ejus, ac de incredibili virtute dicam? Meminiſtis illum diem, cum, templo a collega occupato

---

(61) *M. Catonis*) Clodius legem tulit, ut Catoni provincia daretur regiæ gazæ vendendæ & pecuniæ deportandæ, partim ut virum fortiſſimum & improbis civibus infenſum a Republica removeret, partim ut eum ſocium ac defenſorem haberet, ſi quis legem de Cypro publicatam criminari vellet. *Hotom.*

(62) *Rogationi paruit*) Si hæc in contumeliam potius Catonis, quam honoris cauſa fiebant, cur huic Clodiæ rogationi paruit, & mandatam ſibi ad deportandas Ptolemæi pecunias admiſit provinciam? *Idem.*

(63) *Quaſi vero*) Reſpondet quæſtioni per ironiam. Vult dicere: Non mirum eſt Catonem Clodiæ rogationi paruiſſe, cum in alias quoque leges quas injuſte rogatas putabat, ut in legem Agrariam Cæſaris de agro Campano dividendo contra Bibuli collegæ obnuntiationem & auſpicia perlatam, jam ante jurarit. *Idem.*

Digitized by Google

pato (64), nobis omnibus de vita ejus viri & civis timentibus, ipſe animo fortiſſimo venit in templum, & clamorem hominum auctoritate, impetum improborum virtute ſedavit. Adiit tum periculum, ſed adiit ob cauſam: quæ quanta fuerit, jam mihi dicere non eſt neceſſe. At, ſi iſti (65) Cypriæ rogationi ſceleratiſſimæ non paruiſſet, hæreret illa nihilominus in republica turpitudo. Regno enim jam publicato; de ipſo Catone erat nominatim rogatum. Quod ille ſi repudiaſſet, dubitatis, quin ei vis eſſet allata, cum omnia acta illius anni per illum unum labefactari viderentur?

Atque etiam hoc videbat: quoniam illa in republica macula regni publicati maneret, quam nemo jam poſſet eluere; quod ex malis boni poſſit in republica provenire, id utilius eſſe per ſe conſervari (66), quam per alios. Atque ille etiam ſi aliquapiam vi expelleretur illis temporibus ex hac urbe, facile pateretur. Etenim, qui ſuperiore anno (67) ſenatu caruiſſet, quo ſi tum veniret, me tamen ſocium ſuorum in republica conſiliorum videre poſſet: is æquo animo tum, me expulſo, & meo nomine cum univerſo ſenatu, tum ſententia ſua (68) condemnata, in hac urbe eſſe poſſet? Ille vero eidem tempori, cui nos, eidem furori, eiſdem conſulibus, eiſdem minis, inſidiis, periculis ceſſit (69). Luctum nos hauſimus majorem, dolorem ille animi non minorem.

XXX. His de tot tantiſque injuriis in ſocios, in reges, in liberas civitates, conſulum querela eſſe debuit. In ejus magiſtratus tutela reges, atque exteræ nationes ſemper fuerunt. Ecquæ vox unquam eſt audita conſulum? Quanquam quis [a] auderet, ſi maxime queri [b] vellet? De Cyprio rege quererentur, qui me civem nullo meo crimine, patriæ nomine laborantem, non modo ſtantem non defenderunt, ſed ne jacentem quidem protexerunt? Ceſſeram, ſi alienam a me plebem fuiſſe vultis, quæ non fuit, invidiæ: ſi commoveri omnia videbantur, tempori: ſi vis ſuberat, armis: ſi ſocietas, magiſtratuum pactioni: ſi periculum civium, reipublicæ.

Cur, cum de capite civis (non diſputo, cujuſmodi civis) & de bonis pro-

---

(64) *Templo occupato*) Sæpe dictum eſt, *Roſtra* paſſim appellari *templum*. Collega autem is eſt Q. Metellus Nepos, qui ut iniquam legem ferret, templum occupavit: non tulit autem, Catone eum vitæ periculo reſiſtente. *Idem*.

(65) *At ſi iſti*) Duo hic oſtendit. Alterum, nihil utilitatis ſperari potuiſſe, ſi Cato Cypriæ rogationi obſtitiſſet, nec voluiſſet mandatam ſibi poteſtatem admittere. Alterum, Catoni vim inferendam, & exilium, perinde ac Tullio, irrogandum fuiſſe, ſi ei legi parere noluiſſet. *Abram*.

(66) *Per ſe conſervari*) Non permitteres ut alius eam procurationem ſuſcipiens publicatas Ptolemæi pecunias depecularetur, & in proprios uſus deflecteret. *Idem*.

(67) *Superiore anno*) Cæſare conſule. Quo anno, cum nihil more majorum gereretur, Cæſare leges & auſpicia negligente; Cato deſperatione quadam in ſenatum non venit. *Manutius*.

(68) *Sententia ſua*) Cum enim pulſus eſſet Cicero, tum damnari & ſenatus viſus eſt & ſententia Catonis. Pulſus enim eſt ob conjuratorum necem. Illi autem e ſenatusconſulto, Catonis in ſententiam facto, necati ſunt. *Idem*.

(69) *Ceſſit*) Cum Cypriæ rogationi paruit, & in Cyprum profectus eſt. *Idem*.

a Lamb. *audiret*

b Idem, *vellent*

proſcriptio ferretur; cum & ſacratis legibus, & XII. tabulis ſancitum eſſet, ut neque privilegium irrogari liceret, neque de capite, niſi comitiis centuriatis, rogari; nulla vox eſt audita conſulum? conſtiturumque eſt illo anno, quantum in illis duabus hujus imperii peſtibus fuit, jure poſſe per operas concitatas quemvis civem nominatim, tribuni plebis conſilio, ex civitate exturbari?

Quæ vero promulgata illo anno fuerunt? quæ promiſſa multis? quæ conſcripta? quæ ſperata? quæ cogitata? Quid dicam? qui locus orbis terræ jam non erat alicui deſtinatus? cujus negotii publici cogitari, optari, fingi curatio potuit, quæ non eſſet attributa atque deſcripta? quod genus imperii, aut quæ provinciæ, quæ ratio auferendæ, aut conflandæ pecuniæ non reperiebatur? quæ regio, orave terrarum erat latior, in qua non regnum aliquod ſtatueretur? quis autem rex, qui illo anno non aut emendum ſibi, quod non habebat, aut redimendum, quod habebat, arbitraretur? quis provinciam, quis pecuniam (70), quis legationem ab ſenatu petebat (71)? Damnatis de vi reſtitutio; conſulatus petitio ipſi illi populari ſacerdoti (72) comparabatur. Hæc gemebant boni, ſperabant improbi, agebat tribunus plebis, conſules adjuvabant.

XXXI. Hic aliquanto ſerius, quam ipſe vellet, Cn. Pompejus, invitiſſimis iis, qui mentem optimi ac fortiſſimi viri ſuis conſiliis, fictiſque terroribus, a defenſione meæ ſalutis averterant, excitavit illam ſuam [a] non ſopitam, ſed ſuſpicione aliqua retardatam conſuetudinem reipublicæ bene gerendæ. Non eſt paſſus ille vir, qui ſceleratiſſimos cives, qui acerrimos hoſtes, qui maximas nationes, qui reges, qui gentes feras atque inauditas, qui prædonum infinitam manum, qui etiam ſervitia virtute victoriaque domuiſſet; qui omnibus bellis terra marique compreſſis, imperium populi Romani orbis terrarum terminis definiſſet; rempublicam everti ſcelere paucorum, quam ipſe non ſolum conſiliis, ſed etiam ſanguine ſuo ſæpe ſervaſſet. Acceſſit ad cauſam publicam; reſtitit auctoritate ſua reliquis rebus: de præteritis queſtus eſt. Fieri quædam ad meliorem ſpem inclinatio viſa eſt.

Decrevit ſenatus frequens de meo reditu kalendis Jun. diſſentiente nullo, referente L. Ninnio, cujus in mea cauſa nunquam fides virtuſque contremuit. Interceſſit Ligus iſte neſcio qui (73), additamentum inimicorum

(70) *Pecuniam*) Penes Senatum erat cura ærarii, neque Tribuni plebis quicquam ex eo, ſuis legibus, poterant erogare. *Abram.*

(71) *Ab Senatu petebat*) Cum P. Clodius & Conſules omnem Senatus auctoritatem e Republica ſuſtuliſſent, eaque per populum facerent, quæ prius per Senatum fieri conſueverant. *Idem.*

(72) *Populari ſacerdoti*) Clodio qui veſte muliebri ad opertum Bonæ Deæ, ubi ſacra pro populo fiebant, penetrarat. *Idem.*

a Vict. *non inſolitam*

(73) *Ligus iſte neſcio qui*) Ælium Ligurem ſignificat: & in ambigua nominis ſignificatione ludit. Nam Ligus & gentis Æliæ cognomen eſt: & hominem in Liguria natum demonſtrat. Notat igitur ignobilitatem, cum ait, *Ligus iſte neſcio qui*: &, *Ligus*, non ut familiæ Romanæ cognomen, ſed ut nationis nomen poſuit. *Manut.*

corum meorum. Res erat & cauſa noſtra eo jam loci, ut erigere oculos & vivere videretur. Quiſquis erat, qui aliquam partem in meo luctu ſceleris Clodiani attigiſſet, quocumque venerat, quod judicium cunque ſubierat, damnabatur. Inveniebatur nemo, qui ſe ſuffragium de me tuliſſe conficeretur. Deceſſerat ex Aſia frater meus magno ſqualore, ſed multo etiam majore mœrore. Huic ad urbem venienti tota obviam civitas cum lacrymis gemituque proceſſerat: loquebatur liberius ſenatus: concurrebant equites Romani: Piſo ille, gener meus, cui fructum pietatis ſuæ neque ex me, neque a populo Romano ferre licuit, a propinquo ſuo ſocerum ſuum flagitabat: omnia ſenatus rejiciebat, niſi de me primum conſules retuliſſent.

XXXII. Quæ cum res jam manibus teneretur: & cum conſules provinciarum pactione libertatem omnem perdidiſſent, qui, cum in ſenatu privatim (74), ut de me ſententias dicerent, flagitabantur, legem illi ſe Clodiam (75) timere dicebant. Cum hæc non poſſent jam diutius a ſuſtinere, initur conſilium de interitu Cn. Pompeji: quo patefacto, ferroque deprehenſo, ille incluſus domi tamdiu fuit, quamdiu inimicus meus in tribunatu. De meo reditu octo tribuni promulgarunt. Ex quo intellectum eſt (76), b mihi abſenti creviſſe amicos, in ea præſertim fortuna, in qua nonnulli etiam, quos eſſe putaveram, non erant: ſed eos voluntatem ſemper eandem, libertatem non eandem ſemper habuiſſe. Nam ex novem tribunis, quos tunc habueram, unus, me abſente, defluxit. Qui cognomen ſibi ex Æliorum imaginibus arripuit, quo magis nationis ejus eſſe, quam generis, videretur (77).

Hoc igitur anno (78), magiſtratibus novis deſignatis, cum omnes boni

(74) *Privatim*) Si legas cum Victorio, *privati*, antecedat oportet interpunctio: hic autem erit ſenſus: Cum in Senatu Conſules flagitabantur, ut Senatores, qui *privati* erant, ſententias de Cicerone dicerent, &c.

(75) *Legem Clodiam*) In qua caput hoc erat, ne quis de Ciceronis reditu referret, ne quis decerneret, ne diſputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret in ſententiam, ne ſcribendo adeſſet. Poſt reditum in Senatu, & ad Attic. *Manutius*.

a Man. *ſuſtinere*

(76) *Ex quo intellectum eſt, &c.*) Si quis animum in ſententiam diligenter intendat, deeſſe negativam particulam intelliget. Nam quia de reditu Ciceronis octo Tribuni promulgarunt, cum eorum antea ferenti legem Clodio interceſſiſſet nemo; poterat aliquis, abſenti Ciceroni creviſſe amicos, exiſtimare. Quod falſum eſſe arguit. Non, inquit, mihi amici creverunt, ſed, cum antea idem pro me voluiſſent, non idem tamen auſi ſunt. Et ipſe ſe exponit, cum infert: *Nam ex novem Tribunis, quos tunc habueram, unus me abſente defluxit*. Legendum igitur ſic opinor: *ex quo intellectum eſt, non mihi abſenti creviſſe amicos*, &c. *Manutius*.

b Lamb. *non mihi*

(77) *Quo magis nationis ejus eſſe, quam generis, videretur.*) Opinor legendum: *Quo magis generis ejus eſſe, quam nationis, videretur*. Confirmat autem hanc lectionem locus ſimilis in oratione pro A. Cluentio, de hoc ipſo Ligure, cap. 26. *Quid tu* (inquit, *Pœte? Hoc enim Stalenus cognomen ex imaginibus Æliorum delegerat, ne ſi ſe Ligurem feciſſet, nationis magis ſuæ, quam generis uti cognomine videretur*. Urſinus.

(78) *Hoc igitur anno*) Piſone & Gabinio Coſſ. qui fuit ab urbe condita DCXVI. cum P. Lentulus Spinther & Q. Metellus Nepos eſſent Conſules in annum proximum deſignati: & Tribuni plebis Milo, Sextius, Fabricius, Numerius, Calenus, Curtius, Fadius, Gratidius, Ciſpius, ut partim ex hac oratione, partim ex epiſtola ultima lib. 1. ad Quintum fratrem colligitur, eſſent etiam deſignati, *Abram*.

Digitized by Google

ni omnem ſpem melioris ſtatus in eorum fidem convertiſſent; princeps P. Lentulus auctoritate ac ſententia ſua, Piſone & Gabinio repugnantibus, cauſam ſuſcepit, tribuniſque plebis octo referentibus, præſtantiſſimam de me ſententiam dixit. Qui cum ad gloriam ſuam, atque ad ampliſſimi beneficii gratiam magis pertinere videret, cauſam illam integram ad ſuum conſulatum reſervari, tamen rem talem per alios citius, quam per ſe tardius confici malebat.

XXXIII. Hoc interim tempore P. Sextius, Judices, deſignatus, iter ad C. Cæſarem pro mea ſalute ſuſcepit. Quid egerit, quantum profecerit, nihil ad cauſam. Equidem exiſtimo, ſi ille (ut arbitror) æquus nobis fuerit, nihil ab hoc profectum: ſin iratior, non multum. Sed tamen ſedulitatem atque integritatem hominis videtis. Ingredior jam in Sextii tribunatum. Nam hoc primum iter deſignatus reipublicæ cauſa ſuſcepit. Pertinere & ad concordiam civium putavit, & ad perficiendi facultatem, animum Cæſaris a cauſa non abhorrere. Abiit ille annus. Reſpiraſſe homines videbantur, nondum re, ſed ſpe [a] reipublicæ recuperandæ. Exierunt malis ominibus atque execrationibus duo vulturii paludati: quibus utinam ipſis eveniſſent ea, quæ tum homines precabantur! neque nos provinciam Macedoniam cum exercitu, neque equitatum in Syria, & cohortes optimas perdidiſſemus.

Ineunt magiſtratum tribuni plebis, qui omnes ſe de me promulgaturos confirmarant. Ex his princeps emitur ab inimicis meis, quem homines in luctu irridentes, Gracchum (79) vocabant: quoniam id etiam fatum civitatis fuit, ut illa ex vepreculis extracta nitedula (80) rempublicam conaretur arrodere. Alter vero non ille Serranus ab aratro, ſed ex deſerto (81) Gavi Oleli horreo calatis granis, in Calatinos Atilios inſitus, ſubito nominibus in tabulas relatis (82), nomen ſuum de tabula ſuſtulit. Veniunt kalendæ Januarii: vos hæc melius ſcire poteſtis: equidem audita dico: quæ tum frequentia ſenatus, quæ expectatio populi, qui concur-

---

a Lamb. *rep. recuperata*.

(79) *Gracchum*) Per ironiam, quaſi Tribunum plebis valde popularem, vel potius quod filius eſſet illius Quintii, qui ſe olim Tiberii Gracchi filium eſſe ſimularat. Nam hic noſter Quintius videtur filius fuiſſe illius inſitivi Quintii, qui ex ergaſtulo productus ſe in Gracchorum familiam inſerebat: unde & infra *Gracchus inſitivus* vocatur. *Idem*.

(80) *Nitedula*) Allegoria feſtiva a muribus, ſive nitedulis e rubis aut vepretis ad rodendam ſegetem prodeuntibus: qua Numerii obſcuritas & indignitas denotatur. *Idem*.

(81) *Ex deſerto*) Cum Gavii cujuſdam Oleli filius eſſet, ab inopi ac vacuo patris horreo in Atiliam familiam per adoptionem tranſiit. Quod quaſi jure quodam factum eſt. Nam cum in deſerto illo Gavii horreo ita pauca grana eſſent, ut calarentur, hoc eſt, voce numerarentur, (paucitas enim menſuram non requirebat) merito hic ejus filius a calatis granis in eam familiam, quæ Calatini cognomen habet, inſitus eſt. *Manut.* Vide Perizonii Animadv. Hiſtor. cap. 1.

(82) *Nominibus in tabulas relatis*) Mihi hæc videtur eſſe horum verborum ſententia: Cum ſubito & præter omnium opinionem tabulis Cenſorum ſua nomina *Sex. Atilius Serranus* inſeruiſſet, nomen ſuum ex tabula promulgationis ſuſtulit, nec inter cæterorum Tribunorum promulgantium legem de Ciceronis reditu id voluit legi. *Gravius*.

curſus legatorum ex Italia cuncta, quæ virtus, actio, gravitas P. Lentuli conſulis fuerit, quæ etiam collegæ ejus moderatio de me, qui cum inimicitias ſibi mecum ex reipublicæ diſſenſione ſuſceptas eſſe dixiſſet, eas ſe patribus conſcriptis dixit, & temporibus reipublicæ permiſſurum.

XXXIV. Tum princeps rogatus ſententiam L. Cotta dixit id, quod digniſſimum republica fuit, nihil de me actum eſſe jure, nihil more majorum, nihil legibus: non poſſe quemquam de civitate tolli ſine judicio: de capite non modo ferri, ſed ne judicari quidem poſſe, niſi comitiis centuriatis: vim fuiſſe illam, flammam quaſſatæ reipublicæ, perturbatorumque temporum, jure judiciiſque ſublatis: magna rerum perturbatione impendente, declinaſſe me paululum, &, ſpe reliquæ tranquillitatis, præſentes fluctus tempeſtatemque fugiſſe. Quare, cum abſens rempublicam non minus magnis periculis, quam quodam tempore præſens liberaſſem, non reſtitui me ſolum, ſed etiam ornari a ſenatu decere. Diſputavit etiam multa prudenter, ita de me illum amentiſſimum & profligatiſſimum hoſtem pudoris & pudicitiæ ſcripſiſſe, quæ ſcripſerat, iis verbis, rebus, ſententiis, ut, etiam ſi jure eſſet rogatum, tamen vim habere non poſſet. Quare me, qui nulla lege abeſsem, non reſtitui lege, ſed revocari ſenatus auctoritate oportere.

Hunc nemo erat, quin veriſſime ſentire diceret. Sed poſt eum rogatus Cn. Pompejus, approbata laudataque Cottæ ſententia, dixit, ſeſe otii mei cauſa, ut omni populari concitatione defungerer, cenſere, ut ad ſenatus auctoritatem, populi quoque Romani beneficium erga me adjungeretur. Cum omnes certatim, aliuſque alio gravius atque ornatius de mea ſalute dixiſset, fieretque ſine ulla varietate diſceſſio: ſurrexit, ut ſcitis, Atilius hic Gavianus: nec auſus eſt, cum eſset emptus, intercedere; noctem ſibi ad deliberandum poſtulavit. Clamor ſenatus, querelæ, preces, ſocer (83) ad pedes abjectus. Ille ſe affirmare, poſtero die moram nullam eſse facturum. Creditum eſt: diſceſsum eſt. Illi interea deliberatori merces, longa interpoſita nocte, duplicata eſt. Conſecuti dies pauci omnino Januario menſe, per quos ſenatum haberi liceret: ſed tamen actum nihil, niſi de me.

XXXV. Cum omni mora, ludificatione, calumnia, ſenatus auctoritas impediretur: venit tandem concilii de me agendi (84) dies, VIII. kalendas Februar. Princeps rogationis, vir mihi amiciſſimus, Q. Fabricius, templum aliquanto ante lucem occupavit. Quietus eo die Sextius, is qui eſt de vi reus. Actor hic, defenſorque cauſæ meæ nihil progreditur, conſilia expectat inimicorum meorum. Quid illi, quorum conſilio P. Sextius in judicium vocatur? quo ſe pacto gerunt? cum forum, comitium, cu-

D 2 riam.

(83) *Socer*) Cn. Oppius. Poſt red. ad Quir.

(84) *Concilii de me agendi*) Hoc eſt, in quo de me agitur. *Gravius*.

Digitized by Google

tiam multa de nocte armatis hominibus ac ſervis pleriſque occupaviſsent, impetum faciunt in Fabricium, manus afferunt, occidunt nonnullos, vulnerant multos.

Venientem in forum, virum optimum & conſtantiſſimum, M. Ciſpium, tribunum plebis, vi depellunt: cædem in foro maximam faciunt: univerſique, deſtrictis gladiis & cruentis in omnibus fori partibus, fratrem meum, virum optimum, fortiſſimum, meique amantiſſimum, oculis quærebant, voce poſcebant. Quorum ille telis libenter, in tanto luctu ac deſiderio mei, non repugnandi, ſed moriendi cauſa, corpus obtuliſset ſuum, niſi ſuam vitam ad ſpem mei reditus reſervaſset. Subiit tamen vim illam nefariam conſceleratorum latronum: & , cum ad fratris ſalutem a populo Romano deprecandam veniſset, pulſus e Roſtris, in comitio jacuit, ſeque ſervorum & libertorum corporibus obtexit, vitamque tum ſuam noctis & fugæ præſidio, non juris judiciorumque defendit. Meminiſtis tum, Judices, corporibus civium Tiberim compleri, cloacas referciri, e foro ſpongiis effingi ſanguinem; ut omnes tantam illam copiam, & tam magnificum apparatum, non privatum aut plebejum, ſed patricium & prætorium (85) eſse arbitrarentur. Nihilque neque ante hoc tempus, neque hoc ipſo turbulentiſſimo die criminationis eſse in Sextium.

XXXVI. Atqui vis in foro verſata eſt. Certe. Quando enim major? Lapidationes perſæpe vidimus: non ita ſæpe, ſed nimium tamen ſæpe gladios: cædem vero tantam, tantos acervos corporum extructos, niſi forte illo Cinnano *(86)* atque Octaviano die, quis unquam in foro vidit? Qua ex concertatione animorum? nam ex pertinacia aut conſtantia (87) interceſsoris oritur ſæpe ſeditio, culpa atque improbitate latoris, commodo aliquo imperitis, aut largitione propoſita: oritur ex concertatione magiſtratuum: oritur ſenſim ex clamore primum, deinde aliqua diſceſſione concionis: vix, ſero, & raro ad manus pervenitur: nullo vero verbo facto, nulla concione advocata, nulla lege recitata concitatam nocturnam ſeditionem quis audivit?

An veriſimile eſt, ut civis Romanus, aut homo liber quiſquam cum gladio in forum deſcenderit ante lucem, ne de me ferri pateretur, præter eos, qui ab illo peſtifero ac perdito cive jampridem reipublicæ ſanguine ſaginantur? Hic jam de ipſo accuſatore quæro, qui P. Sextium queritur cum multitudine in tribunatu & cum præſidio magno fuiſse: num illo die fuerit. Certe, certe non fuit. Victa igitur eſt cauſa reipublicæ, & victa,

non

(85) *Patricium & Prætorium*) Appium Pulchrum deſignat, qui & patriciæ gentis erat, & præturam eo anno gerebat; hic enim gladiatores eos, quos in funere Marci propinqui ſui daturus erat, P. Clodio fratri ſuo commodavit: ut videre eſt apud Dionem libro 49. & infra. *Hotoman.*

(86) *Cinnano die*) Eſt, in pugna illa Cinnana. *Dies* ſæpe ponitur pro facto illius diei.

(87) *Pertinacia, aut conſtantia*) Pertinacia, cum interceditur ſalutari legi: conſtantia, cum pernicioſæ. *Manutius.*

Digitized by Google

non auſpiciis (88), non interceſſione, non ſuffragiis: ſed vi, manu, ferro. Nam, ſi obnuntiaſſet Fabritio is prætor, qui ſe ſervaſſe de cælo dixerat, accepiſſet reſpublica plagam, ſed eam, quam acceptam gemere poſſet. Si interceſſiſſet collega Fabritio, læſiſſet rempublicam, ſed rempublicam jure læſiſſet (89): Gladiatores tu novitios, pro expectata ædilitate (90) ſuppoſitos cum ſicariis e carcere emiſſis ante lucem immittas? magiſtratus templo dejicias? cædem maximam facias? forum purges (91)? &, cum omnia vi & armis egeris, accuſes eum, qui ſe præſidio munierit, non ut te oppugnaret, ſed ut vitam ſuam poſſet defendere?

XXXVII. Atqui ne ex eo quidem tempore id egit Sextius, ut a ſuis munitus, tuto in foro magiſtratum gereret, rempublicam adminiſtraret. Itaque fretus ſanctitate tribunatus, cum ſe non modo contra vim & ferrum, ſed etiam contra verba atque interfationem (92) legibus ſacratis eſſe armatum putaret; venit in templum Caſtoris: obnuntiavit conſuli (93): cum ſubito manus illa Clodiana, in cæde civium ſæpe jam victrix, exclamat, incitatur, invadit, inermem atque imparatum tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis ſeptorum & fuſtibus: a quibus hic, multis vulneribus acceptis, ac debilitato corpore & contrucidato, ſe abjecit exanimatus; neque ulla alia re ab ſe mortem, niſi opinione mortis, depulit. Quem cum jacentem & conciſum plurimis vulneribus, extremo ſpiritu exſanguem & confectum viderent, defatigatione magis & errore, quam miſericordia & modo, aliquando cædere deſtiterunt.

Et cauſam dicit Sextius de vi? quid ita? quia vivit. At id non ſua culpa. Plaga una illa extrema defuit: quæ ſi acceſſiſſet, reliquum ſpiritum exhauſiſſet. Accuſa Lentidium: non percuſſit locum: maledicito Sabinio, homini Reatino, cur tam tempori (94) exclamarit occiſum. Ipſum vero quid accuſas? num defuit gladiis? num repugnavit? num, ut gladiatoribus imperari ſolet, ferrum non recepit (95)?

XXXVIII. An hæc ipſa vis eſt, non poſſe emori? an illa, quod tribunus plebis templum cruentavit? an, quod, cum eſſet ablatus, primum-

que

---

(88) *Non auſpiciis &c.*) Magiſtratu quopiam renuntiante ſe ſpectaſſe de cælo, & ſigna vidiſſe, quæ cum populo agi, legeſve ferri prohiberent. *Non interceſſione*, quoppiam Tribuno plebis intercedente, & comitia prohibente, nullam reddendo facti ſui rationem. *Non ſuffragiis*, populo refragante, legemque promulgatam ſuis ſuffragiis repudiante. *Abram*.

(89) *Jure læſiſſet*) Uſus fuiſſet poteſtate legitima. *Idem*.

(90) *Ædilitate*) Quam eodem tempore petebas, quo has ſeditiones in Republ. concitaſti. Ædilium vero fuit ludos exhibere: & eam ob rem ædilitatis candidati longe ante gladiatorum familias, belluas, & cætera ad ludos neceſſaria ſibi comparabant. *Idem*.

(91) *Forum purges*) Vide Turnebum, Adverſ. lib. XX. cap. 3.

(92) *Interfationem*) Nam non licebat Tribuno plebis loquenti interfari, ſeu interloqui. *Lamb.*

(93) *Conſuli*) Q. Metello habituro, ut puto, Comitia Ædilium. Ep. 3. lib. IV. ad Attic. *Ferratius*.

(94) *Tam tempori*) Tam mature, antequam vere mortuus erat. *Gravius*. Iſtud *tempori* Gruterus e ſuis Palatinis eduxit. Victorius, Manutius, Lambinus, *tam temere*. Vetus editio, *tam tempore*.

(95) *Ferrum non recepit*) Vide Tuſc. II. 17.

Digitized by Google

que [a] reſipiſſet, non ſe referri juſſit? ubi eſt crimen, quod reprehenditis? Hic quæro, Judices, ſi illo die gens iſta Clodia, quod facere voluit, effeciſſet: ſi P. Sextius, qui pro occiſo relictus eſt, occiſus eſſet: fuiſtiſne ad arma ituri? fuiſtiſne vos ad patrium illum animum, majorumque virtutem excitaturi? fuiſtiſne aliquando rempublicam a funeſto latrone repetituri? an etiam tunc quieſceretis, cunctaremini, timeretis, cum rempublicam a facinoroſiſſimis ſicariis, & a ſervis eſſe oppreſſam, atque occupatam videretis? Cujus igitur mortem ulciſceremini, ſi quidem liberi eſſe, & habere rempublicam cogitaretis: de ejus virtute viri quid vos loqui, quid ſentire, quid cogitare, quid judicare oporteat, dubitandum putatis?

At vero illi ipſi parricidæ, quorum effrenatus furor alitur impunitate diuturna, adeo vim facinoris ſui perhorruerant, ut ſi paulo longior opinio mortis Sextii fuiſſet, Gracchum (96) illum ſuum, transferendi in nos criminis cauſa, occidere cogitarint. Senſit ruſticulus non incautus, (neque enim homines nequam tacere potuerunt) ſuum ſanguinem quæri ad reſtinguendam invidiam facinoris Clodiani: mulionicam penulam (97) arripuit, cum qua primum Romam ad comitia venerat: meſſoria ſe corbe contexit. Cum quærerent alii Numerium, alii Quintium, gemini nominis errore ſervatus eſt. Atque hoc ſcitis omnes, uſque adeo hominem in periculo fuiſſe, quoad ſcitum ſit Sextium vivere. Quod niſi eſſet patefactum paulo citius, quam vellem; non illi quidem morte mercenarii ſui transferre potuiſſent invidiam in quos putabant, ſed acerbiſſimi ſceleris infamiam grato quodam ſcelere minuiſſent.

Ac, ſi tunc P. Sextius, Judices, in templo Caſtoris animam, quam vix retinuit, edidiſſet: non dubito, quin, ſi modo eſſet in republica ſenatus, ſi majeſtas populi Romani revixiſſet, aliquando ſtatua huic ob rempublicam interfecto in foro ſtatueretur. Nec vero illorum quiſquam, quos a majoribus noſtris, morte obita, poſitos in illo loco atque in Roſtris collocatos videtis, eſſet P. Sextio aut acerbitate mortis, aut animo in rempublicam præponendus: qui cum cauſam civis calamitoſi, cauſam amici, cauſam bene de republica meriti, cauſam ſenatus, cauſam Italiæ, cauſam reipublicæ ſuſcepiſſet; cumque auſpiciis religionique parens obnuntiaret, quod ſenſerat; luce palam a nefariis peſtibus in deorum hominumque conſpectu eſſet occiſus, ſanctiſſimo in templo, ſanctiſſima in cauſa, ſanctiſſimo in magiſtratu. Ejus igitur vitam quiſquam ſpoliandam ornamentis eſſe dicet, cujus mortem ornandam monumento ſempiterno putaretis?

XXXIX.

a Man. *reſipuiſſet*

(96) *Gracchum*) Numerium Quintium Gracchum, quem Clodiani occidere cogitarunt, ut a Sextianis interfectus putaretur. *Manutius*.

(97) *Mulionicam penulam*) Veſtem ruſticanam arcendis pluviis idoneam, qua utuntur muliones & agaſones. Lepide vero fingit Quintium eadem penula fuiſſe indutum, cum primum Romam ad comitia venit Quæſturam petiturus. Ex his enim fictis narrationibus, ut dicitur 2. de Oratore, orationi lepos adſpergitur. *Abram*.

XXXIX. Homines, inquit, emiſti, coegiſti, paraſti. Quid uti faceret? ſenatum obſideret? cives indemnatos expelleret? bona diriperet? ædes incenderet? tecta diſturbaret? templa deorum immortalium inflammaret? tribunos plebis ferro e Roſtris expelleret? provincias, quas vellet, quibus vellet, venderet? reges appellaret? rerum capitalium condemnatos in liberas civitates per legatos noſtros reduceret? principem civitatis ferro obſeſſum teneret? Hæc ut efficere poſſet, quæ, fieri niſi armis oppreſſa republica, nullo modo poterant, idcirco, credo, manum ſibi P. Sextius & copias comparavit.

At nondum erat maturum (98): nondum res ipſa ad ejuſmodi præſidia viros bonos compellebat. Pulſi nos eramus, non omnino iſta manu ſola (99), ſed tamen non ſine iſta: vos taciti mirabamini. Captum erat forum anno ſuperiore, æde Caſtoris, tanquam arce aliqua, a fugitivis occupata: ſilebatur. Omnia, hominum, cum egeſtate, tum audacia perditorum, clamore, concurſu, vi, manu gerebantur: perferebatis. Magiſtratus templis pellebantur: alii omnino aditu ac foro prohibebantur: nemo reſiſtebat. Gladiatores ex prætoris (100) comitatu comprehenſi, in ſenatum introducti, confeſſi, in vincula conjecti a Milone, emiſſi a Serrano (1). Mentio nulla. Forum corporibus civium Romanorum conſtratum cæde nocturna. Non modo nulla nova quæſtio (2), ſed etiam vetera judicia ſublata. Tribunum plebis plus viginti vulneribus acceptis jacentem moribundumque vidiſtis: alterius tribuni (3) plebis, divini hominis (dicam enim quod ſentio, & quod mecum ſentiunt omnes) divini, inſigni quadam, inaudita, nova magnitudine animi, gravitate, fide prædiri, domus eſt oppugnata ferro, facibus, exercitu Clodiano.

XL. Et tu hoc loco (4) laudas Milonem, & jure laudas. Quem enim unquam virum tam immortali virtute vidimus? qui, nullo præmio propoſito, præter hoc, quod jam contritum & contemptum putatur, judicium bonorum, omnia pericula, ſummos labores, graviſſimas contentiones, inimicitiaſque ſuſcepit? qui mihi unus ex omnibus civibus videtur re docuiſſe, non verbis, quid oporteret a præſtantiſſimis viris in republica fieri, & quid neceſſe eſſet: Oportere hominum audacium, everſorum reipublicæ ſceleri,

(98) *Nondum erat maturum*) Ut armis contra cives improbos viri boni uterentur. Cur autem maturum nondum eſſet, cauſam ſubjungit. *Manutius.*

(99) *Non omnino manu ſola*) Non a Clodianis tantum operis, ſed & a conſulibus ipſis. *Idem.*

(100) *Prætoris*) Ap. Claudii Pulchri, P. Clodii fratris. *Idem.*

(1) *A Serrano*) Tribunus enim plebis, alterius Tribuni acta poterat reſcindere. *Idem.*

(2) *Nova quæſtio*) Nova quæſtio eſt, cum ob criminis atrocitatem, nova lege lata, de aliquo quæritur. Quod in cauſa Milonis ob necem P. Clodii factum eſt. *Idem.*

(3) *Alterius Tribuni*) Milonis.

(4) *Hoc loco*) Laudaverat, opinor, Milonem Sextii accuſator, quod oppugnatam a Clodio domum defendiſſet. *Hoc loco*, inquit, id eſt cum de oppugnata domo mentio fit. Et eſt imperfecta oratio: deeſt enim, cum Sextium accuſes. Quod abſolute dixit infra. *Manut.*

leri, legibus & judiciis reſiſtere : ſi leges non valerent, judicia non eſſent, ſi reſpublica vi conſenſuque audacium, armis oppreſſa teneretur; præſidio & copiis defendi vitam & libertatem neceſſe eſſe. Hoc ſentire, prudentiæ eſt : facere, fortitudinis : & ſentire vere & facere, perfectæ cumulatæque virtutis.

Adiit ad rempublicam tribunus plebis, Milo : de cujus laude plura dicam, non quo aut ipſe hæc dici, quam exiſtimari malit, aut ego hunc laudis fructum præſenti libenter impertiam, præſertim cum verbis conſequi non poſſim : ſed quod exiſtimo, ſi Milonis cauſam accuſatoris voce collaudatam probaro, vos in hoc crimine parem Sextii cauſam exiſtimaturos. Adiit igitur T. Annius ad cauſam reipublicæ, ſic ut civem (5) patriæ recuperare vellet ereptum. Simplex cauſa, conſtans ratio, plena conſenſionis omnium, plena concordiæ. Collegas adjutores habebat : conſulis alterius ſummum ſtudium, alterius animus pene placatus. De prætoribus unus alienus: ſenatus incredibilis voluntas: equitum Romanorum animi ad cauſam excitati, erecta Italia. Duo ſoli erant empti ad impediendum: qui ſi, homines deſpecti & contempti; tantam rem ſuſtinere (6) non potuiſſent, ſe cauſam, quam ſuſceperat, nullo labore peracturum videbat. Agebat auctoritate, agebat conſilio, agebat per ſummum ordinem, agebat exemplo bonorum & fortium civium : quid republica, quid ſe dignum eſſet, quis ipſe eſſet, quid ſperare, quid majoribus ſuis reddere deberet, diligentiſſime cogitabat.

XLI. Huic gravitati hominis videbat ille gladiator ſe, ſi moribus ageret (7) parem eſſe non poſſe : ad ferrum, ad faces, ad quotidianam cædem, incendia, rapinas, ſe cum exercitu ſuo contulit : domum oppugnare, itineribus occurrere, vi laceſſere & terrere cœpit. Non movit hominem ſumma gravitate, ſummaque conſtantia: ſed quanquam dolor animi, innata libertas, prompta excellenſque virtus, fortiſſimum virum hortabantur, vi vim oblatam, præſertim ſæpius, ut frangeret & refutaret : tanta moderatio fuit hominis, tantum conſilium, ut contineret dolorem, neque eadem ſe re ulciſceretur, qua eſſet laceſſitus, ſed illum tot jam funeribus reipublicæ exultantem ac tripudiantem, legum, ſi poſſet, laqueis conſtringeret.

Deſcendit ad accuſandum. Quis unquam tam proprie reipublicæ cauſa, nullis inimicitiis, nullis præmiis, nulla hominum poſtulatione, aut etiam opinione, id unquam eſſe facturum (8)? Fracti erant animi hominis. Hoc

(5) *Civem*) Scilicet Ciceronem.

(6) *Suſtinere*) Si conſilium intercedendi omitterent. *Manut.*

(7) *Si moribus ageret*) Uſitatum eſt, pro *ſi legibus ageret* : hoc eſt, ſi more inſtitutoque civitatis ei reſiſteret. *Hotoman.*

(8) *Id unquam eſſe facturum*) Unde id pendet? Sine libris melioribus hæc ſanari non poſſunt. Cogitabam Ciceronem forte ſcripſiſſe: *Quis unquam tam prompte Reip. cauſa, nullis inimicitiis, nullis præmiis, nulla hominum poſtulatione, aut etiam opinione, id unquam eſſet facturus?* aut, ut Lambinus conjecit, *id unquam eum eſſe facturum?* ſcilicet *putaſſet* : quamvis & ellipſis hæc ſit inſolens, & τὸ *unquam* bis repetitum ferrat aures. *Gravius.*

Hoc enim accuſante priſtini illius ſui judicii (9) turpitudinem deſperabat. Ecce tibi conſul, prætor, tribunus plebis (10), nova novi generis edicta proponunt: Ne reus adſit (11), ne citetur, ne quæratur (12), ne mentionem omnino cuiquam judicum aut judiciorum facere liceat. Quid ageret vir ad virtutem, dignitatem, gloriam natus, vi ſceleratorum hominum corroborata, legibus, judiciiſque ſublatis? Cervices tribunus plebis privato, præſtantiſſimus vir profligatiſſimo homini daret? an cauſam ſuſceptam affligeret? an ſe domi contineret? Et vinci turpe putavit, & deterreri. Etiam e republica credidit, ut, quoniam ſibi in illum legibus uti non liceret, illius vim neque in ſuo, neque in reipublicæ periculo pertimeſceret.

XLII. Quomodo igitur hoc in genere præſidii comparati accuſas Sextium, cum idem laudes Milonem? An, qui ſua tecta defendit: qui ab aris, focis, ferrum, flammamque depellit: qui ſibi licere vult tuto eſſe in foro, in templo, in curia: qui vitæ præſidium comparat: qui vulneribus, quæ cernit quotidie toto corpore, movetur, ut aliquo præſidio caput, & cervices, & jugulum ac latera tutetur, hunc de vi accuſandum putas?

Quis enim veſtrum, Judices, ignorat, ita naturam rerum tuliſſe, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali, neque civili jure deſcripto, fuſi per agros ac diſperſi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per cædem ac vulnera aut eripere, aut retinere potuiſſent? Qui igitur primi virtute & conſilio præſtanti extiterunt, ii perſpecto genere humanæ docilitatis atque ingenii, diſſipatos unum in locum congregarunt, eoſque ex feritate illa ad juſtitiam atque manſuetudinem transduxerunt. Tum res ad communem utilitatem, quas publicas appellamus, tum conventiuncula hominum, quæ poſtea civitates nominatæ ſunt, tum domicilia conjuncta, quas urbes dicimus, invento & divino & humano jure, mœnibus ſepſerunt...

Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, & illam immanem nihil tam intereſt, quam jus atque vis. Horum utro uti nolimus, altero eſt utendum. Vim volumus extingui? jus valeat neceſſe eſt, id eſt, judicia, quibus omne jus continetur. Judicia diſplicent, aut nulla ſunt? vis dominetur neceſſe eſt. Hæc vident omnes. Milo & vidit, & fecit, ut jus experiretur, vim depelleret. Altero uti voluit, ut virtus audaciam vinceret: altero uſus neceſſario eſt, ne virtus ab audacia vinceretur. Eadem-

(9) *Priſtini judicii*) Turpitudinem Judicum ſignificat, a quibus Clodius, de ſacris Bonæ Deæ violatis reus turpiter abſolutus eſt. Dixit autem *hoc accuſante*, acerrimum ejus in accuſando ſtudium ſignificans. *Hotom.* Vide de turpitudine hujus judicii Senecam, ep. 98.

(10) *Conſul, Prætor, Tribunus pl.*) Metellus, Appius, Serranus. *Manut.*

(11) *Ne reus adſit*) Ne Clodius accuſatus a Milone judicii diem obeat, ut ſcilicet Clodius factus Ædilis e judicii tendiculis evolaret. *Abram.*

(12) *Ne quæratur*) Ne res in judicio cognoſcatur. Huc illa pertinent ex oratione poſt red. in ſen. *Primo de vi poſtulavit: poſtea quam ab eodem judicia ſublata eſſe vidit; ne ille omnia vi poſſet efficere, curavit.* Manutius.

que ratio fuit P. Sextii, ſi minus in accuſando, (neque enim per omnes fuit idem neceſſe fieri) at certe in neceſſitate defendendæ ſalutis ſuæ, præſidioque contra vim & manum comparando.

XLIII. O dii immortales! quemnam oſtenditis exitum nobis? quam ſpem reipublicæ datis? quotus quiſque invenietur tanta virtute vir, qui optimam quamque cauſam reipublicæ amplectatur? qui bonis viris deſerviat; qui ſolidam laudem veramque quærat? cum ſciat, duo illa reipublicæ pene fata, Gabinium & Piſonem, alterum haurire quotidie ex pacatiſſimis atque opulentiſſimis Syriæ gazis innumerabile pondus auri? bellum inferre quieſcentibus, ut eorum veteres illibataſque divitias in profundiſſimum libidinum ſuarum gurgitem profundat? villam ædificare in oculis omnium tantam, tugurium ut jam videatur eſſe illa villa, quam ipſe tribunus plebis pictam olim in concionibus explicabat, quo fortiſſimum ac ſummum civem in invidiam homo caſtus ac non cupidus vocaret? Alterum Thracibus ac Dardanis primum pacem maxima pecunia vendidiſſe? deinde, ut illi pecuniam conficere poſſent, vexandam his Macedoniam & ſpoliandam tradidiſſe? eundemque bona creditorum, civium Romanorum, cum debitoribus Græcis diviſiſſe? cogere pecunias maximas a Dyrrhachinis, ſpoliare Theſſalos, certam Achæis in annos ſingulos pecuniam imperaviſſe: neque tamen ullo in publico aut religioſo loco, ſignum, aut tabulam, aut ornamentum reliquiſſe? Hos ſic illudere, quibus omne ſupplicium atque omnis jure optimo pœna debetur? reos eſſe hos duos, quos videtis? Omitto jam Numerium, Serranum, Ælium, quiſquilias ſeditionis Clodianæ: ſed tamen hi quoque etiam nunc volitant, ut videtis: nec, dum vos de vobis aliquid timebitis, illi unquam de ſe pertimeſcent.

XLIV. Nam quid ego de ædile ipſo (13) loquar, qui etiam diem dixit, & accuſavit de vi Milonem? Neque hic tamen ulla unquam injuria adducetur, ut eum tali virtute tantaque firmitate animi ſe in rempublicam fuiſſe pœniteat: ſed, qui hæc vident, adoleſcentes, quonam ſuas mentes conferent? Ille, qui monumenta publica, qui ædes ſacras, qui domos inimicorum ſuorum oppugnavit, excidit, incendit, qui ſtipatus ſemper ſicariis, ſeptus armatis, munitus indicibus fuit, quorum hodie copia redundat, qui & peregrinam manum facinoroſorum concitavit, & ſervos ad cædem idoneos emit, & in tribunatu carcerem totum in forum effudit, volitat ædilis: accuſat eum, qui aliqua ex parte ejus furorem exultantem repreſſit. Hic, qui ſe eſt tutatus ſic, ut in privata re deos penates ſuos, in republica jura tribunatus auſpiciaque defenderet: accuſare eum moderate, a quo ipſe neſarie accuſatur, per ſenatus auctoritatem non eſt ſitus.

Ni-

(13) *Ædile ipſo*) P. Clodio. Hic *accuſavit*, infra vero, *accuſat*, dicit: quia & jam acta res erat, & in Quirinalia dilata fuerat, indeque in nonas Majas. Eſt enim accuſatus Milo, ante quam Sextius postularetur: & tamen, abſoluto jam Sextio, reus adhuc fuit, re dilata: ut in libro 11. Ad Quintum fratrem epiſt. 3. & 6. ſcriptum eſt. *Idem*.

Nimirum hoc illud eſt, quod de me potiſſimum tu in accuſatione quæſiſti, quæ eſſet noſtra natio optimatium. Sic enim dixiſti. Rem quæris præclaram juventuti ad diſcendum, nec mihi difficilem ad perdocendum. De qua pauca, Judices, dicam: &, ut arbitror, nec ab utilitate eorum, qui audient, nec ab officio noſtro, nec ab ipſa cauſa P. Sextii abhorrebit oratio mea.

XLV. Duo genera ſemper in hac civitate fuerunt eorum, qui verſari in republica, atque in ea ſe excellentius gerere ſtuduerunt: quibus ex generibus alteri ſe populares, alteri optimates & haberi & eſſe voluerunt. Qui ea, quæ faciebant, quæque dicebant, multitudini jucunda eſſe volebant, populares: qui autem ita ſe gerebant, ut ſua conſilia optimo cuique probarent, optimates habebantur. Quis ergo iſte optimus? quis? De numero ſi quæris, innumerabiles. Neque enim aliter ſtare poſſemus. Sunt principes conſilii publici: ſunt, qui eorum ſectam ſequuntur: ſunt maximorum ordinum homines, quibus patet curia: ſunt municipales, ruſticique Romani: ſunt negotia gerentes: ſunt etiam libertini optimates. Numerus, ut dixi, hujus generis late & varie diffuſus eſt: ſed genus univerſum (ut tollatur error) brevi circumſcribi & definiri poteſt. Omnes optimates ſunt, qui neque nocentes ſunt, nec natura improbi, nec furioſi, nec malis domeſticis impediti. Eſto igitur, ut hi ſint, (quam tu nationem appellaſti) qui & integri ſunt, & ſani, & bene de rebus domeſticis conſtituti. Horum qui voluntati, commodis, opinioni in gubernanda republica ſerviunt, defenſores optimatium, ipſique optimates graviſſimi & clariſſimi cives numerantur, & principes civitatis.

Quid eſt igitur propoſitum his reipublicæ gubernatoribus, quod intueri, & quo curſum ſuum dirigere debeant? Id quod eſt præſtantiſſimum, maximeque optabile omnibus ſanis, & bonis, & beatis, cum dignitate otium. Hoc qui volunt, omnes optimates: qui efficiunt, ſummi viri & conſervatores civitatis putantur. Neque enim rerum gerendarum dignitate homines efferri ita convenit, ut otio non proſpiciant: neque ullum amplexari otium, quod abhorreat a dignitate.

XLVI. Hujus autem otioſæ dignitatis hæc fundamenta ſunt, hæc membra, quæ tuenda principibus, & vel capitis periculo defendenda ſunt: religiones, auſpicia, poteſtates magiſtratuum, ſenatus auctoritas, leges, mos majorum, judicia, juriſdictio, fides, provinciæ, ſocii, imperii laus, res militaris, ærarium. Harum rerum tot, atque tantarum eſſe defenſorem & patronum, magni animi eſt, magni ingenii, magnæque conſtantiæ. Etenim in tanto civium numero magna multitudo eſt eorum, qui aut propter metum pœnæ, peccatorum ſuorum conſcii, novos motus converſioneſque reipublicæ quærant; aut qui, propter inſitum quendam animi furorem, diſcordiis civium ac ſeditione paſcantur; aut qui, propter implicationem rei familiaris, communi incendio malint, quam ſuo deflagrare. Qui cum auctores ſunt & duces ſuorum ſtudiorum vitiorumque nacti, in republica fluctus excitantur; ut vigilandum ſit iis, qui ſibi gubernacula patriæ depopoſcerunt, enitendumque omni ſcientia ac diligentia, ut conſer-

 vatis

Digitized by Google

vatis his, quæ ego paulo ante fundamenta ac [a] membra eſſe dixi, tenere curſum poſſint, & capere otii illum portum, & dignitatis. Hanc ego viam, Judices, ſi aut aſperam, aut arduam, aut plenam eſſe periculorum, aut inſidiarum negem, mentiar: præſertim cum id non modo intellexerim ſemper, ſed etiam præter cæteros ſenſerim.

XLVII. Majoribus præſidiis & copiis oppugnatur reſpublica, quam defenditur, propterea quod audaces homines & perditi nutu impelluntur (14): & ipſi etiam ſponte ſua contra rempublicam incitantur: boni neſcio quomodo tardiores ſunt, &, principiis rerum neglectis, ad extremum ipſa denique neceſſitate excitantur: ita ut nonnunquam cunctatione ac tarditate, dum otium volunt etiam ſine dignitate retinere, ipſi utrumque amittant. Propugnatores autem reipublicæ qui eſſe voluerunt, ſi leviores ſunt, deſciſcunt: ſi timidiores, deſunt: permanent illi ſoli, atque omnia reipublicæ cauſa perferunt, qui ſunt tales, qualis pater tuus, M. Scaure, fuit, qui a C. Graccho uſque ad [b] Q. Varium ſeditioſis omnibus reſtitit; quem nulla unquam vis, nullæ minæ, nulla invidia labefecit: aut qualis Q. Metellus, patruus matris tuæ; qui, cum florentem hominem in populari ratione L. Saturninum cenſor notaſſet, cumque inſitivum Gracchum (15) contra vim multitudinis incitatæ cenſu prohibuiſſet, cumque in eam legem, quam non jure rogatam judicarat, jurare unus noluiſſet, de civitate maluit, quam de ſententia dimoveri: aut, ut vetera exempla, quorum eſt copia digna hujus imperii gloria, relinquam; neve eorum aliquem, qui vivunt, nominem: qualis nuper Q. Catulus fuit; quem neque periculi tempeſtas, neque honoris aura potuit unquam de ſuo curſu, aut ſpe, aut metu dimovere.

XLVIII. Hæc imitamini, per deos immortales, qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam quæritis. Hæc ampla ſunt, hæc divina, hæc immortalia: hæc fama celebrantur, monumentis annalium mandantur, poſteritati propagantur. Eſt labor, non nego: pericula magna fateor. „*Multæ inſidiæ* (16) *ſunt bonis*: veriſſime dictum eſt. *Sed, te id, quod multi invideant, multique expetant, Inſcitia ſit*, inquit, *poſtulare, ſi tu laborem ſumma* cum

---

a Lamb. *membra otioſa dignitatis*

(14) *Nutu impelluntur*) Vel minima ſignificatione voluntatis eorum, quos auctores, & ſuorum ſtudiorum, vitiorumque duces nacti fuerint, incitantur ad perturbandam Remp. *Abram*.

b Vict. Man. Lamb. *C. Marium*

(15) *Inſitivum Gracchum*) C. Quintium Gracchum: qui ſe Ti. Gracchi filium ſimulabat eſſe. Quo mendacio plebem uſque eo decepit, atque induxit, ut Tribunus plebis deſignatus ſit: cum tamen e Firmo Piceno, obſcuriſſima ſtirpe, atque adeo ſervili ſanguine genitus eſſet. Vide Or. pro C. Rabirio. *Manutius*.

(16) *Multæ inſidiæ*) Jovis filium, Æacum fortaſſe, Accius poeta induxit ſuis liberis hæc præcipientem, quæ Cicero & hic, & in oratione pro Plancio ad ſuam ſententiam accommodat. Accii vero ut hæc eſſe exiſtimem, facit illud, quod ſequitur, *Oderint, dum metuant*: quod Cicero ejuſdem poetæ dicit eſſe. Porro id ex Accii tragœdia, Atreo, ut opinor, ſumptum eſſe, oſtendit Annæus Seneca libro de Clementia II. quod Officiorum lib. I. plane cognoſcitur. Uſurpantur & Philippica I. *Idem*.

cum cura efferat nullum. Idem alio loco dixit, quod exciperent improbi cives, *Oderint, dum metuant*.

Præclara (17) enim illa præcepta dederat juventuti: ſed tamen hæc via, hæc ratio reipublicæ capeſſendæ, olim erat magis pertimeſcenda, cum multis in rebus multitudinis ſtudium ad populi commodum ab utilitate reipublicæ diſcrepabat. Tabellaria lex ab L. Caſſio ferebatur. Populus libertatem agi putabat ſuam. Diſſentiebant principes, & in ſalute optimatium temeritatem multitudinis & tabellæ licentiam pertimeſcebant. Agrariam Tib. Gracchus legem ferebat: Grata erat populo. Fortunæ conſtitui tenuiorum videbantur. Nitebantur contra optimates, quod ea diſcordiam excitari videbant: &, cum locupletes poſſeſſionibus diuturnis moverentur, ſpoliari rempublicam propugnatoribus arbitrabantur. Frumentariam legem C. Gracchus ferebat. Jucunda res plebi Romanæ. Victus enim ſuppeditabatur large ſine labore. Repugnabant boni, quod & ab induſtria plebem ad deſidiam avocari putabant, & ærarium exhauriri videbatur.

XLIX. Multa etiam, noſtra memoria, quæ conſulto prætereo, fuerunt in ea contentione, ut popularis cupiditas a conſilio principum diſſideret. Nunc jam nihil eſt, quod populus a delectis, principibuſque diſſentiat: nec flagitat rem ullam, neque novarum rerum eſt cupidus, & otio ſuo, & dignitate optimi cujuſque, & univerſæ reipublicæ gloria delectatur. Itaque homines ſeditioſi ac turbulenti, quia nulla jam largitione populum Romanum concitare poſſunt, quod plebs perfuncta graviſſimis ſeditionibus ac diſcordiis, otium malle videatur, conductas habent conciones: neque id agunt, ut ea dicant, aut ferant, quæ illi velint audire, qui in concione ſunt: ſed pretio ac mercede perficiunt, ut, quidquid dicant, id illi velle audire videantur.

Num vos exiſtimatis, Gracchos, aut Saturninum, aut quemquam illorum veterum, qui populares habebantur, ullum unquam in concione habuiſſe conductum? Nemo habuit. Ipſa enim largitio, & ſpes commodi propoſiti, ſine mercede ulla multitudinem concitabat. Itaque temporibus illis, qui populares erant, offendebant illi quidem apud graves & honeſtos homines; ſed populi judiciis, atque omni ſignificatione florebant. His in theatro plaudebatur: hi ſuffragiis, quod contenderant, conſequebantur. Horum homines nomen, orationem, vultum, inceſſum amabant. Qui autem adverſabantur ei generi, graves & magni homines habebantur; ſed valebant in ſenatu multum, apud bonos viros plurimum: multitudini jucundi non erant, ſuffragiis offendebatur ſæpe eorum voluntas: plauſum

vero

(17) *Præclara*) Excuſat poetam, qui dixerit, *Oderint, dum metuant*: quod eſt ad confirmandas improborum civium mentes aptiſſimum dictum. Scripſit, inquit, hoc, qui ſcripſerat jam illa: *Multa inſidiæ ſunt bonis*, & quæ ſequuntur. Non enim verebatur, ut in eo, quod Atreum dicentem facit, juventuti noceret, quam utiliſſimis ac ſaluberrimis illis præceptis, ex Æaci perſona prolatis, jam imbuerat. *Idem*.

vero etiam ſi quis eorum aliquando acceperat, ne quid peccaſſet, pertimeſcebat. Attamen, ſi qua res erat major, idem ille populus horum auctoritate maxime commovebatur.

L. Nunc, niſi me fallit, in eo ſtatu civitas eſt, ut, ſi operas conductorum removeris, omnes idem de republica ſenſuri eſſe videantur. Etenim tribus locis ſignificari maxime populi Romani judicium ac voluntas poteſt, concione, comitiis, ludorum, gladiatorumque conſeſſu. Quæ concio fuit per hos annos, quæ quidem eſſet non conducta, ſed vera, in qua populi Romani conſenſus perſpici poſſet (18)? Habitæ ſunt multæ de me a gladiatore ſceleratiſſimo, ad quas nemo adibat incorruptus, nemo integer: nemo illum fœdum vultum aſpicere, nemo furialem vocem bonus audire poterat. Erant, erant illæ conciones perditorum hominum neceſſario turbulentæ.

Habuit de eodem me P. Lentulus conſul concionem: concurſus eſt populi Romani factus: omnes ordines, tota in illa concione Italia conſtitit. Egit cauſam ſumma cum gravitate copiaque dicendi, tanto ſilentio, tanta approbatione omnium, nihil ut unquam videretur tam populare ad populi Romani aures accidiſſe. Productus eſt ab eo Cn. Pompejus, qui ſe non ſolum auctorem meæ ſalutis, ſed etiam ſupplicem populo Romano exhibuit. Hujus oratio & pergravis, & grata concioni fuit. Sic contendo, nunquam neque ſententiam ejus auctoritate, neque eloquentiam jucunditate fuiſſe majorem.

Quo ſilentio ſunt auditi de me cæteri principes civitatis? quos idcirco non appello hoc loco, ne mea oratio, ſi minus de aliquo dixero, ingrata; ſi ſatis de omnibus, infinita eſſe videatur. Cedo nunc ejuſdem illius inimici mei de me eodem ad verum populum in campo Martio concionem. Quis non modo approbavit, ſed non indigniſſimum facinus putavit, illum non dicam loqui, ſed vivere ac ſpirare? quis fuit, qui non ejus voce maculari rempublicam: ſeque, ſi eum audiret, ſcelere adſtringi arbitraretur?

LI. Venio ad comitia, ſive magiſtratuum placet, ſive legum. Leges videmus ſæpe ferri multas. Omitto eas, quæ feruntur ita, vix ut quini, & hi ex alia tribu, qui ſuffragium ferant, reperiantur. De me, quem tyrannum atque ereptorem libertatis eſſe dicebat, in illa ruina reipublicæ dicit ſe legem tuliſſe. Quis eſt, qui ſe, cum contra me ferebatur, iniſſe ſuf-

(68) *In qua populi Romani conſenſus perſpici poſſet*) Lambinus putat deeſſe hic negationem. Repugnat Gruterus. Lambino aſſenſuros arbitror omnes, qui intellexerint quid agatur. Hoc propoſuit Cicero, *in eo ſtatu*, eſſe civitatem, ut, ſi operæ *conductorum* removeantur, omnes idem de Republica ſenſuri ſint. Id probat experientia, per enumerationem trium locorum, quibus *ſignificari maxime populi Romani judicium ac voluntas poteſt*. Primus locus eſt concio. Atqui *per hos*, inquit, *annos* nulla fuit populi Romani *vera* concio, in qua non ejus perſpici *conſenſus poſſet*. Si quæ fuerunt *turbulenta*, ex non populi Romani, ſed conductorum ac perditorum hominum coitiones. De conductis vide cap. 49. & 53. Quæ cum ita eſſe cenſeam, nihil tamen mutare auſim; ubi conſentiunt omnes, ne Lambino quidem excepto, editores. *Olivetus*.

ſuffragium confiteatur? Cum autem de me eodem ex ſenatuſconſulto, comitiis centuriatis, ferebatur, quis eſt, qui non profiteatur ſe affuiſſe, & ſuffragium de ſalute mea tuliſſe? Utra igitur cauſa popularis debet videri; in qua omnes honeſtates civitatis, omnes ætates, omnes ordines una conſentiunt? an in qua Furiæ concitatæ tanquam ad funus reipublicæ convolant?

An, ſicubi aderit Gellius, homo & fratre indignus, viro clariſſimo, atque optimo conſule, & ordine equeſtri; cujus ille ordinis nomen retinet, ornamenta confecit (19), id erit populare? Eſt enim homo iſte populo Romano deditus (20). Nihil vidi magis. Qui, cum ejus adoleſcentia in ampliſſimis honoribus ſummi viri, L. Philippi, vitrici, florere potuiſset, uſque eo non fuit popularis, ut bona ſolus comeſſet. Deinde ex impuro adoleſcente & petulante, poſteaquam rem paternam ab idiotarum (21) divitiis ad philoſophorum regulam perduxit, Græculum ſe atque otioſum putari voluit: ſtudio literarum ſe ſubito dedidit. Nihil ſane Attæ (22) juvabant. Anagnoſtæ (23), libelli etiam pro vino ſæpe oppignerabantur; manebat inſaturabile abdomen, copiæ deficiebant. Itaque ſemper verſabatur in ſpe rerum novarum: otio & tranquillitate reipublicæ conſeneſcebat.

LII. Ecquæ ſeditio unquam fuit, in qua non ille princeps? ecqui ſeditioſus, cui ille non familiaris? ecquæ turbulenta concio, cujus ille non concitator? cui bene dixit unquam bono? bene dixit? immo, quem fortem & bonum civem non petulantiſſime eſt inſectatus? qui, ut credo, non libidinis cauſa, ſed ut plebicola videretur, libertinam duxit uxorem. Is de me ſuffragium tulit, is affuit, is interfuit epulis & gratulationibus parricidarum. In quo tamen eſt me ultus, cum illo ore (23) inimicos eſt meos

(19) *Ornamenta confecit*) Quadringenta millia nummum. Hæc enim ad equeſtrem dignitatem ornandam neceſſaria erant. Quod ſi cui minus eſſet, eques eſſe non poterat. Itaque Horatius: *Si quadringentis ſex ſeptem millia deſunt, Plebs eris*: Vide & *Fam.* X. ep. ad D. Brutum. Quæritur autem hic, nec injuria, qui poteſt Gellius equeſtris ordinis nomen retinere, ſi ornamenta confecit? Jam enim & ex Horatio, & ex ipſo Cicerone probatum eſt; qui equeſtri cenſu non eſſet, hoc eſt, qui quadringenta millia non haberet, eum in equeſtri ordine locum non habuiſſe. Ad hanc dubitationem ſuppeditat facile, quod reſpondeam, antiquitatis obſervatio. Primum illud dicimus: equites equeſtri loco a cenſore motos eſſe, vel ob tenuitatem, vel ob culpam. Gellius ob tenuitatem movendus erat: ideo tamen moveri non potuerat, quia detrimentum illud rei familiaris poſt conditum luſtrum fecerat. Ut, etiam, ſi quadringenta millia poſſidere deſiiſſet, in equeſtri tamen ordine eo uſque permanere poſſet, donec cenſores creati cujuſque rem æſtimarent: equeſtri cenſu ſenatores, equites, judices vel in ordine quemque ſuo ac loco retinerent, vel ejicerent. *Manutius*.

(20) *Populo Romano deditus*) Jocari videtur in Gellii cognomen: nam Poplicola vocabatur. Dio lib. XLVII. *Idem*.

(21) *Idiotarum*) Hominum imperitorum, qui vulgarem quandam ſine modo vivendi rationem ſequuntur. At philoſophi, doctrina inſtructi & temperati, exquiſitum quoddam vitæ genus accurate ſervant. *Hotom.* Vide Victorium lib. XXII. Var. lect. cap. 6.

(22) *Attæ*) Græculos *Attas* appellat, id eſt, ſenes. Feſtus Pompejus: *Atta pro reverentia ſeni cuilibet dicimus: quaſi eum avi nomine appellemus*. Abram.

(23) *Anagnoſtæ*) Lectores. Eos enim ſervos Græco nomine dicebant Anagnoſtæ, quorum opera in legendis libris uterentur. *Id.*

(24) *Illo ore*) Catull. LXXVIII.

Digitized by Google

meos ſuaviatus. Qui, quaſi mea culpa bona perdiderit, ita ob eam ipſam cauſam eſt mihi inimicus, quia nihil habet. Utrum ego tibi patrimonium eripui, Gelli, an tu comediſti? quid? tu meo periculo, gurges ac vorago patrimonii, helluabare: ut, ſi ego conſul rempublicam contra te & gregales tuos defendiſſem, in civitate eſſe me nolles? Te nemo tuorum videre vult: omnes aditum, ſermonem, congreſſum tuum fugiunt: te ſororis filius Poſtumus, adoleſcens gravis, ſenili judicio, notavit, cum in magno numero tutorem liberis non inſtituit. Sed elatus odio, & meo, & reipublicæ nomine, quorum ille utri ſit inimicitior neſcio, plura dixi, quam dicendum fuit, in furioſiſſimum atque egentiſſimum ganeonem.

Illuc revertor: contra me cum ſit actum, capta urbe atque oppreſſa, Gellium, Firmidium, Titium, ejuſdem modi Furias, illis mercenariis gregibus duces & auctores fuiſſe, cum ipſe lator nihil ab horum turpitudine, audacia, ſordibus abhorreret. At, cum de dignitate mea ferebatur, nemo ſibi nec valetudinis excuſationem, nec ſenectutis, ſatis juſtam putavit: nemo fuit, qui ſe non rempublicam mecum ſimul revocare in ſuas ſedes arbitraretur.

LIII. Videamus nunc comitia magiſtratuum. Fuit collegium nuper (25) tribunitium, in quo tres minime, vehementer duo populares exiſtimabantur. Ex his, qui populares non habebantur, quibus in illo genere conductarum concionum conſiſtendi poteſtas non erat, duos a populo Romano prætores video eſſe factos: &, quantum ſermonibus vulgi & ſuffragiis intelligere potui, præ ſe populus Romanus ferebat, ſibi illum in tribunatu Cn. Domitii animum conſtantem & egregium, & Q. Ancharii fidem ac fortitudinem, etiam ſi nihil agere (26) potuiſſent, tamen voluntate ipſa gratum fuiſse. Jam de C. Fannio quæ ſit exiſtimatio, videmus: quod judicium populi Romani in honoribus ejus futurum ſit nemini dubium eſse debet.

Quid? populares illi duo quid egerunt? Alter, qui tamen ſe continuerat, tulerat nihil (27): ſenſerat tantum de republica aliud, atque homines expectabant; vir & bonus, & innocens, & bonis viris ſemper probatus: quod parum videlicet intellexit in tribunatu, quid vero populo probaretur, & quod illum eſse populum Romanum, qui in concione erat, arbitrabatur, non tenuit eum locum, in quem, niſi popularis eſse voluiſſet, facillime perveniſset. Alter, qui ita ſe in populari ratione jactaret, ut auſpicia, legem Æliam, ſenatus auctoritatem, conſulem, collegas, bonorum judicium, nihil putaret, ædilitatem petivit cum bonis viris & homini-

(25) *Nuper*) Biennio ante, Cæſare & Bibulo Coſſ.

(26) *Nihil agere*) Quia, licet quotidie de cælo ſervarent; ut Vatinio leges ferenti impedimento eſſent; ille tamen auſpiciis neglectis, & multas, & reipublicæ exitioſas pro Cæſaris potentia, pertulit. *Manut.*

(27) *Tulerat nihil*) Legem quidem promulgavit, ſed non tulit. *Idem.*

minibus primis, ſed non præſtantiſſimis opibus & gratia: tribum ſuam non tulit (28): Palatinam denique, per quam omnes illæ peſtes vexare populum Romanum dicebantur, perdidit: nec quidquam illis comitiis, quod boni viri vellent, niſi repulſam tulit. Videtis igitur, populum ipſum, ut ita dicam, jam non eſse popularem: qui ita vehementer eos, qui populares habentur, reſpuat: eos autem, qui ei generi adverſantur, honore digniſſimos judicet.

LIV. Veniamus ad ludos. Facit enim, Judices, veſter iſte in me animorum oculorumque conjectus, ut mihi jam licere putem remiſſiore uti genere dicendi. Comitiorum & concionum ſignificationes interdum veræ ſunt, nonnunquam vitiatæ atque corruptæ: theatrales gladiatoriique conſeſsus dicuntur omnino ſolere, levitate nonnullorum, emptos plauſus, & exiles, & raros excitare. Attamen facile eſt, cum id fit, quemadmodum, & a quibus fiat, & quid integra multitudo faciat, videre. Quid ego nunc dicam, quibus viris, aut cui generi civium maxime applaudatur? neminem veſtrum fallit. Sit hoc ſane leve: quod non ita eſt, quoniam optimo cuique impertitur: ſed, ſi eſt leve, homini gravi leve eſt: ei vero, qui pendet a rebus leviſſimis, qui rumore, & (ut ipſi loquuntur) favore populi tenetur, & ducitur; plauſum, immortalitatem, ſibilum, mortem videri neceſse eſt.

Ex te igitur, Scaure, potiſſimum quæro, qui ludos apparatiſſimos magnificentiſſimoſque feciſti, ecquis iſtorum popularium tuos ludos aſpexerit: ecquis ſe theatro, populoque Romano commiſerit. Ipſe ille maxime ludius (29), non ſolum ſpectator, ſed actor, & acroama (30); qui omnia ſororis embolia (31) novit; qui in cœtum mulierum pro pſaltria adducitur; nec tuos ludos aſpexit in illo ardenti tribunatu ſuo, nec ullos alios, niſi eos, a quibus vix vivus effugit. Semel, inquam, ſe ludis homo popularis commiſit omnino, cum in templo Virtutis honos habitus eſ-

(28) *Tribum ſuam non tulit*) *Ferre tribum ſuam*, id eſt, obtinere ſuffragiis Tribus: non tulit ergo, id eſt, adverſariam illam ſibi habuit. *Hotom.*

(29) *Ludius*) Ludios fuiſſe credo, ut ex oratione de Haruſpicum reſponſis conjicio, qui, dum agerentur ludi, in ſcena pſallerent. Ludium hic appellat credo P. Clodium, quod ludis magnopere delectari ſolitus eſſet: qui tamen Scauri ludos noluit adſpicere, cum populi clamores & ſibila metueret. *Manutius.*

(30) *Acroama*) Recitator. IV. 22. in Verrem. *Ne tanquam*, inquit, *feſtivum acroama e convivio ſine corollario diſcederet.* Accedit Macrobius: cujus hæc ſunt lib. 11. Saturn. *Delectatus inter cœnam erat Auguſtus pueris ſymphoniacis Turonii Flacci mangonis atque eos frumento donaverat, cum in alia acroamata fuiſſet liberalis nummis* Et Svetonius in Veſpaſiano: *vetera acroamata revocavit.* Ut omittantur aliorum teſtimonia. Alibi, *acroama* etiam pro ipſa re, quæ recitatur, uſurpari videmus: ut in orat. pro Archia: quæ eſt jucunda narratio, & cantilena, & quidquid eos, qui audiunt, oblectat. *Idem.*

(31) *Sororis embolia*) Quis de ſcena ſermo, manifeſtum eſt alludi ad embolia fabularum, quæ & ἐπεισόδια dicuntur, hoc eſt, digreſſiones a fabula. Ludit autem in ambiguitate verbi. Nam quia ἔμβολον eſt, quod extrinſecus inſeritur & immittitur, traductum eſt hoc verbum ad pudenda maſculina; ut ex Heſychio docuit Grævius. Itaque omnia *embolia ſororis* novit, eſt acute dictum; pro *amores ſororis*, in quibus & ipſe erat. *Erneſtus.*

ſet virtuti, Caiique Marii, conſervatoris hujus imperii, monumentum, municipi ejus, & reipublicæ defenſori, ſedem ad ſalutem præbuiſſet.

LV. Quo quidem tempore, quod populus Romanus ſentire ſe oſtenderit, utroque in genere declaratum eſt: primo, cum, audito ſenatus conſulto (32), ore ipſi, atque abſenti ſenatui plauſus eſt ab univerſis datus: deinde, cum ſenatoribus ſingulis ſpectatum e ſenatu redeuntibus. Cum vero ipſe, qui ludos faciebat, conſul aſſedit: ſtantes, &, manibus paſſis, gratias agentes, & lacrymantes gaudio, ſuam erga me benevolentiam ac miſericordiam declararunt. At, cum ille furibundus, incitata illa ſua vecordi mente, veniſſet, vix ſe populus Romanus tenuit: vix homines odium ſuum a corpore ejus impuro atque infando repreſſerunt. Voces quidem, & palmarum intentus, & maledictorum clamorem omnes profuderunt.

Sed quid ego populi Romani animum virtutemque commemoro, libertatem jam ex diuturna ſervitute reſpicientis in eo homine, cui tum petenti jam ædilitatem ne hiſtriones quidem coram ſedenti pepercerunt? Nam cum ageretur Togata (33), Simulans, ut opinor, caterva tota, clariſſima concentione (34) in ore impuri hominis imminens concionata eſt. *Huic vitæ tuæ* .... &, *Poſt-principia, atque exitus vitioſæ vitæ*! ſedebat exanimatus: & is, qui antea cantorum convicio (35) conciones celebrare ſuas ſolebat, cantorum ipſorum vocibus ejiciebatur. Et, quoniam facta mentio eſt ludorum, ne illud quidem prætermittam, in magna varietate ſententiarum nunquam ullum fuiſſe locum, in quo aliquid a poeta dictum cadere in tempus noſtrum videretur, quod aut populum univerſum fugeret, aut non exprimeret ipſe actor. Et, quæſo, hoc loco, Judices, ne qua me levitate ductum ad inſolitum genus dicendi labi putetis, ſi de poetis, de hiſtrionibus, de ludis in judicio loquar.

LVI. Non ſum tam ignarus, Judices, cauſarum, non tam inſolens in dicendo, ut omni ex genere orationem aucuper, & omnes undique floſculos carpam, atque delibem. Scio, quid gravitas veſtra, quid hæc advocatio, quid illi conventus, quid dignitas P. Sextii, quid periculi magnitudo, quid ætas; quid honos meus poſtulet. Sed mihi ſumpſi hoc loco doctri-

(32) *Cum, audito ſenatuſ-conſulto* auctori ipſi atque.) Divina Memmii approbata conjectura, qui conjecit legendum eſſe, *auctori ipſi*, atque ſic reponendum exiſtimavi. Alii legi poſſe putant, *præconi ipſi*. Alii *Conſuli ipſi*. Quorum neutrum probo. Vulgata autem lectio, a qua antiqua non diſcrepat, *ore ipſi*, ferri non poteſt. *Lamb.*

(33) *Togata*) Togatam, nomine Simulantem, agebant hiſtriones: omnis grex ſive chorus, quoties aliquid cantandum erat quod in probrum Clodii verti poſſet, ei imminens & defixis in eum oculis clariſſimo contentu reſonabat. Hæc præſertim hemiſtichiis, quæ Clodii moribus apprime convenirent: *Huic vita tua*. Item: *Poſt principia*, &c. *Abram.*

(34) *Concentione*) Hiſtriones olim, cum fabulas agerent, numeroſo cantu recitaſſe, vel hic locus argumento eſſe poteſt. *Manut.*

(35) *Convicio*) *Convicium* quaſi *convocium* dictum eſſe Ulpianus quoque teſtatur. Cicero pro Archia: *ſuppeditat nobis ubi & animus ex hoc forenſi ſtrepitu reficiatur, & aures convicio defeſſa conquieſcant*. Modo dixit, *contentione*. Hotom.

Digitized by Google

doctrinam quandam juventuti, qui eſſent optimates. In ea explicanda demonſtrandum eſt, non eſſe populares omnes eos, qui putentur. Id facillime conſequar, ſi univerſi populi judicium verum & incorruptum, & ſi intimos ſenſus civitatis expreſſero. Quod fuit illud, quod, recenti nuntio de illo ſenatus-conſulto, quod factum eſt in templo Virtutis, ad ludos ſcenamque perlato, conſeſſu maximo, ſummus artifex, & mehercule ſemper partium in republica, tanquam in ſcena, optimatium, flens, & recenti lætitia, & mixto dolore ac deſiderio mei, egit aperte multo gravioribus verbis meam cauſam, quam egomet de me agere potuiſſem? Summi enim poetæ ingenium non ſolum arte ſua, ſed etiam dolore exprimebat. *Quid enim? qui rempublicam certo animo adjuverit, ſtatuerit, ſteterit cum Achivis.* Vobiſcum me ſtetiſſe dicebat, veſtros ordines demonſtrabat. Revocabatur (36) ab univerſis. *Re dubia, nec dubitarit vitam offerre, nec capiti pepercerit.* Hæc quantis ab illo clamoribus agebantur? cum jam, omiſſo geſtu, verbis poetæ, & ſtudio actoris, & expectationi noſtræ plauderetur? *Summum amicum, ſummo in bello* ... (nam illud ipſe actor adjungebat (37) amico animo: & fortaſſis homines propter aliquod deſiderium approbabant) *ſummo ingenio præditum.*

LVII. Tum illa, quanto cum gemitu populi Romani ab eodem paulo poſt in eadem fabula ſunt acta? *O pater*.... Me, me ille abſentem, ut patrem, deplorandum putarat, quem Q. Catulus, quem multi alii ſæpe in ſenatu patrem patriæ nominarant. Quanto cum fletu de illis noſtris incendiis ac ruinis, cum patrem pulſum, patriam afflictam deploraret, domum incenſam everſamque? ſic egit, ut demonſtrata priſtina fortuna, cum ſe convertiſſet, *Hæc omnia vidi inflammari* ... fletum etiam inimicis atque invidis excitaret. Pro dii immortales! quid? illa quemadmodum dixit idem? quæ mihi quidem ita & acta & ſcripta videntur eſſe, ut vel a Catulo, ſi revixiſſet, præclare poſſe dici viderentur. Is enim libere reprehendere, & accuſare populi nonnunquam temeritatem ſolebat, aut errorem ſenatus: *O ingratifici Argivi, inanes Graii, immemores beneficii!* Non erat illud quidem verum. Non enim ingrati, ſed miſeri, quibus reddere ſalutem, a quo acceperant, non liceret: nec unus in quemquam unquam gratior, quam in me univerſi. Sed tamen illud ſcripſit diſertiſſimus poeta pro me: egit fortiſſimus actor, non ſolum optimus, de me, cum omnes ordines demonſtraret, ſenatum, equites Romanos, univerſum populum Romanum accuſaret: *Exulare ſinitis, ſiviſtis pelli, pulſum patimini.* Quæ tum ſignificatio fuerit omnium, quæ declaratio voluntatis ab univer-

(36) *Revocabatur*) Cogebat populus hiſtriones, quæ ſemel dicta placuerant, ſæpius iterare. *Manut.*

(37) *Adjungebat*) De ſuo, non a poeta ſcriptum. Nam, *ſummo ingenio præditum*, non ita conveniebat in hominem militarem, de quo proxima ſuperiora dicta ſunt: ut in Ciceronem, qui inter omnes cives ingenii laude, ſcientiaque eminebat. *Idem.*

ſo populo Romano in cauſa hominis non popularis equidem audiebamus, exiſtimare facilius poſſunt, qui adfuerunt.

LVIII. Et, quoniam me huc provexit oratio, hiſtrio caſum meum toties collacrymavit, cum ita dolenter ageret cauſam meam, ut vox ejus illa præclara lacrymis impediretur. Neque poetæ, quorum ego ſemper ingenia dilexi, tempori meo defuerunt: eaque populus Romanus non ſolum plauſu, ſed etiam gemitu ſuo comprobavit. Utrum igitur hæc Æſopum potius pro me, aut Accium dicere oportuit, ſi populus Romanus liber eſſet, an principes civitatis? Nominatim ſum appellatus in Bruto (38), *Tullius* (39), *qui libertatem civibus ſtabiliverat*. Millies revocatum eſt. Parumne videbatur populum judicare, id a me & a ſenatu eſſe conſtitutum, quod perditi cives ſublatum per nos criminabantur? Maximum vero populi Romani judicium univerſo conſeſſu gladiatorio declaratum eſt. Erat enim munus Scipionis, dignum & eo ipſo, & illo Q. Metello (40), cui dabatur. Id autem ſpectaculi genus erat, quod omni frequentia atque omni genere hominum celebratur: quo multitudo maxime delectatur. In hunc conſeſſum P. Sextius tribunus plebis, cum ageret nihil aliud in eo magiſtratu, niſi meam cauſam, venit, & ſe populo dedit, non plauſus cupiditate, ſed ut ipſi inimici noſtri voluntatem univerſi populi viderent. Venit (ut ſciatis) ad columnam Meniam (41). Tantus eſt ex omnibus ſpectaculis uſque a Capitolio, tantus ex fori cancellis plauſus excitatus, ut nunquam major conſenſio, aut apertior populi Romani univerſi fuiſſe ulla in cauſa diceretur. Ubi erant tum illi concionum moderatores, legum domini, civium expulſores? Aliuſne eſt aliquis improbis civibus peculiaris populus, cui nos offenſi, inviſique fuerimus?

LIX. Equidem exiſtimo, nullum tempus eſſe frequentioris populi, quam illud gladiatorium: neque concionis ullius, neque vero ullorum comitiorum. Hæc igitur innumerabilis hominum multitudo, hæc populi Romani tanta ſignificatio, ſine ulla varietate univerſi, cum illis ipſis diebus de me actum iri putaretur, quid declaravit, niſi optimorum civium ſalutem & dignitatem populo Romano caram eſſe univerſo?

At vero & ille tribunus plebis, qui de me, non patris, avi, proavi, majorum denique ſuorum omnium, ſed Græculorum inſtituto, concionem interrogare ſolebat, Velletne me redire: &, cum erat reclamatum ſemivivis mercenariorum vocibus, populum Romanum negare dicebat: is, cum quo-

(38) *In Bruto*) Accii tragœdia, de qua libro I. de Divinatione, & apud Varronem de lingua Latina lib. IV. mentio fit. *Idem*.

(39) *Tullius*) Cum enim Brutum Æſopus nominare deberet, Tullium nominavit: quod ut Brutus, Tarquinio rege pulſo, ſic Cicero, conjuratione oppreſſa, libertatem civibus ſtabiliverat. *Idem*.

(40) *Q. Metello*) Pio, Numidici filio: cujus memoriæ P. Scipio is, qui poſtea Pompeji Magni ſocer fuit, gladiatores dedit. Erat enim, ut ſcripſit Dio, ab eo adoptatus: ideoque & Metellum, & Scipionem appellari in epiſtolis Ciceronis, atque etiam in antiquis nummis, licet animadvertere. *Idem*.

(41) *Columnam Meniam*) E qua gladiatorum pugna in foro ſpectabatur. Quod ex Pediano ſatis conſtat. *Idem*.

quotidie gladiatores ſpectaret, nunquam eſt conſpectus. Cum veniret, emergebat ſubito, cum ſub tabulas ſubrepſerat, ut, *Mater te appello* (42) .... dicturus videretur. Itaque illa via latebroſa, qua ſpectatum ille veniebat, Appia (43) jam vocabatur. Qui tamen, quoquo tempore conſpectus erat, non modo gladiatores, ſed equi ipſi gladiatorum repentinis ſibilis extimeſcebant.

Videtiſne igitur, quantum inter populum Romanum, & concionem interſit? dominos concionum omni odio populi notari? quibus autem conſiſtere in operarum concionibus non liceat, eos omni populi Romani ſignificatione decorari?

Tu mihi (44) etiam M. Atilium Regulum commemoras, qui redire ipſe Carthaginem ſua voluntate ad ſupplicium, quam ſine iis captivis, a quibus ad ſenatum miſſus erat, Romæ manere maluerit? & mihi negas optandum reditum fuiſſe per familias comparatas, & homines armatos.

LX. Vim ſcilicet ego deſideravi, qui, dum vis fuit, nihil egi, & quem, ſi vis non fuiſſet, nulla res labefactare potuiſſet. Hunc ego reditum repudiarem, qui ita florens fuit, ut verear, ne quis me ſtudio gloriæ putet idcirco exiſſe, ut ita redirem? Quem enim unquam ſenatus civem, niſi me, nationibus exteris commendavit? Cujus unquam propter ſalutem, niſi meam, ſenatus publice ſociis populi Romani gratias egit? De me uno patres conſcripti decreverunt, ut, qui provincias cum imperio obtinerent, qui quæſtores legatique eſſent, ſalutem & vitam meam cuſtodirent. In una mea cauſa poſt Romam conditam factum eſt, ut literis conſularibus ex ſenatus-conſulto, cuncta ex Italia, omnes, qui rempublicam ſalvam vellent, convocarentur. Quod nunquam ſenatus in univerſæ reipublicæ periculo decrevit, id in unius mea ſalute conſervanda decernendum putavit. Quem curia magis requiſivit? quem forum luxit? quem æque ipſa tribunalia deſideraverunt? Omnia diſceſſu meo deſerta, horrida, muta, plena luctus & mœroris fuerunt. Quis eſt Italiæ locus, in quo non fixum ſit in publicis monumentis ſtudium ſalutis meæ, teſtimonium dignitatis?

LXI. Nam quid ego illa de me divina ſenatus-conſulta commemorem? vel quod in templo Jovis optimi maximi factum eſt, cum vir is (45), qui tripartitas orbis terrarum oras atque regiones tribus triumphis adjunctas huic im-

(42) *Ut, Mater te appello*) Ut Memnoni Auroræ filio, ſimilis videretur: cujus imago interfecti & inſepulti per quietem matri apparens ita fatur:

Mater te appello, quæ curam ſomno ſuſpenſam levas,
Neque te mei miſeret. Surge, & ſepeli natum.

Quemadmodum igitur Memnonia umbra de terra ſubito exſiſtit, & ad matrem illa pronunciat; ſic Atilius, cum ſub tabulis ſubrepſerat, emergebat ſubito, ut quaſi Memnon, *Mater te appello*, dicturus videretur. *Idem.* Vide Tuſcul. I. 44.

(43) *Appia*) Niſi me conjectura fallit; *Atilia*, rectius legetur, quam *Appia*: ut ab Atilii tribuni pl. nomine via illa, qua ſpectatum veniebat, a ridiculis ac facetis hominibus Atilia diceretur. *Idem.*

(44) *Tu mihi*) Exprobraverat Ciceroni adverſarius, voluiſſe illum per vim redire turpiter in urbem, neque imitatum fuiſſe M. Regulum. *Ferrat.*

(45) *Vir is*) Cn. Pompejus.

imperio notavit, de ſcripto ſententia dicta, mihi uni teſtimonium patriæ conſervatæ dedit? cujus ſententiam ita frequentiſſimus ſenatus ſecutus eſt, ut unus diſſentiret hoſtis: idque ipſum tabulis publicis mandaretur, ad memoriam poſteri temporis ſempiternam. Vel quod eſt poſtridie decretum in curia, populi ipſius Romani, & eorum, qui ex municipiis convenerant, admonitu, ne quis de cælo ſervaret: ne quis moram ullam afferret: ſi quis aliter feciſſet, eum plane everſorem reipublicæ fore, idque ſenatum graviſſime laturum: & ut ſtatim de ejus facto referretur. Qua gravitate ſua, cum frequens ſenatus nonnullorum ſcelus audaciamque tardaſſet; tamen illud addidit, ſi diebus quinque (46), quibus agi de me potuiſſet, non eſſet actum, redirem in patriam, dignitate omni recuperata.

LXII. Decrevit eodem tempore ſenatus, ut iis, qui ex tota Italia, ſalutis meæ cauſa convenerant, agerentur gratiæ: atque ut iidem ad res redeuntes, ut venirent, rogarentur. Hæc erat ſtudiorum in mea ſalute contentio: ut ii, qui a ſenatu de me rogabantur, iidem ſenatui pro me ſupplicarent. Atque ita in his rebus unus eſt ſolus inventus, qui ab hac tam impenſa voluntate bonorum diſſideret, ut etiam Q. Metellus conſul, qui mihi vel maxime ex magnis contentionibus reipublicæ fuiſſet inimicus: de mea ſalute retulerit. Qui excitatus cum ſumma auctoritate P. Servilii, tum incredibili quadam gravitate dicendi, cum ille omnes prope ab inferis evocaſſet Metellos, & ad illius generis, quod ſibi cum eo commune eſſet, dignitatem, propinqui ſui mentem a Clodianis latrociniis reflexiſſet: cumque eum ad domeſtici exempli memoriam, & ad unum dicto citius Metelli caſum (47) vel glorioſum, vel gravem convertiſſet: collacrimavit, ut vir egregius ac vere Metellus, totumque ſe P. Servilio dicenti etiam tum tradidit; nec illam divinam gravitatem, plenam antiquitatis, diutius homo ejuſdem ſanguinis potuit ſuſtinere, & mecum abſens beneficio rediit in gratiam. Quod certe, ſi eſt aliquis ſenſus in morte præclarorum virorum, cum omnibus Metellis, tum vero uni viro fortiſſimo, & præſtantiſſimo civi gratiſſimum, fratri ſuo, fecit, ſocio laborum, periculorum, conſiliorum meorum.

Re-

(46) *Diebus quinque*) Comitialibus.

(47) *Ad unum dicto citius Metelli caſum*) Optima eſt non modo interpretandi ratio, verum etiam corrigendi, cum ſimilia ſimilibus conferuntur. Videbam in tribus illis dictionibus, *Unum dicto citius*, latere mendum, nec tamen aut ex ſcriptis libris, aut ex ingenio ſinceram lectionem aſſequebar. Recurri ad ſimilem locum in oratione poſt reditum in ſenatu. Legi: continuo veritas illuxit. Intellexi enim, ubi nunc eſt in omnibus impreſſis libris, *Ad unum dicto citius Metelli caſum*, reponendum eſſe, *Ad Numidici illius Metelli caſum*. Quod ut aliis quoque ita videatur, verba ſubſcribam: quæ ſunt in oratione poſt reditum: *Ut haberet in conſilio & fratrem ab inferis ſocium rerum mearum, & omnes Metellos, præſtantiſſimos cives, ex Acheronte excitatos, in quibus Numidicum illum Metellum, cujus quondam de patria diſceſſus honeſtus ipſi, bonis omnibus luctuoſus viſus eſt*. Solet autem Cicero, cum de Numidico Metello mentionem facit, eum hoc prænomine *ille*, inſignire, utpote Metellorum omnium præſtantiſſimum. Sic in oratione pro Archia: *Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, & ejus Pio filio*. Manut.

Digitized by Google

Reditus vero meus qui fuerit, quis ignorat? quemadmodum mihi advenienti, tanquam totius Italiæ, atque ipſius patriæ dexteram porrexerint Brunduſini, cum ipſis nonis Sextilibus idem dies adventus mei fuiſſet, qui & natalis idem cariſſimæ filiæ, quam ex graviſſimo tum primum deſiderio luctuque conſpexi, idem etiam ipſius coloniæ (48) Brunduſinæ, idemque Salutis (49): cumque me domus eadem optimorum & doctiſſimorum virorum, Lenii Flacci, & patris, & fratris ejus, lætiſſima accepiſſet, quæ proximo anno mœrens receperat, & ſuo præſidio periculoque defenderat: eumque itinere toto urbes Italiæ feſtos dies agere adventus mei videbantur; via multitudine legatorum undique miſſorum celebrabantur, ad urbem acceſſus incredibili hominum multitudine, & gratulatione florebat; iter a porta, in Capitolium aſcenſus, domum reditus erat ejuſmodi, ut ſumma in lætitia illud dolerem, civitatem tam gratam, tam miſeram atque oppreſſam fuiſſe.

Habes igitur, quod ex me quæſiſti, qui eſſent optimates. Non eſt natio, ut dixiſti: quod ego verbum agnovi: eſt enim illius, a quo uno maxime P. Sextius ſe oppugnari videt, hominis ejus, qui hanc nationem deleri & concidi cupivit: qui C. Cæſarem, mitem hominem, & a cæde abhorrentem ſæpe increpuit, ſæpe accuſavit, cum affirmaret, illum nunquam, dum hæc natio viveret, ſine cura futurum. Nihil profecit de univerſis: de me agere non deſtitit: me oppugnavit primum per indicem Vettium (50), quem in concione de me (51), & de clariſſimis viris (52) interrogavit. In quo tamen eos cives conjunxit eodem periculo & crimine, ut a me inierit gratiam, quod me cum ampliſſimis & fortiſſimis viris congregavit.

LXIV. Sed poſtea mihi, nullo meo merito, niſi quod bonis placere cupiebam, omnes eſt inſidias ſceleratiſſime machinatus. Ille ad eos, a quibus

(48) *Ipſius coloniæ*) Coloniæ ſic deducebantur. Coloni ſub ſignis a curatoribus agrariis centuriati ducebantur. Deinde cum ad coloniæ locum ventum erat, vexillo ſtatuto, aratrum circumducebatur, ut territorium coloniæ definiretur: quod mox limitibus decumanis, cardinibus actuariis diſtinguebatur, & in centurias dividebatur: e quibus certus modus viritim ſortito aſſignabatur. Quod ſi illic oppidum non eſſet, locus urbis aratro deſignabatur, ritu Hetruſco. Atque iſta fiebant omnia auſpicato; coloniaque luſtrabatur ab eo, qui deducebat; & eligebantur bonis nominibus, qui hoſtias ad eam luſtrandam ducerent. Quotannis autem coloni coloniæ ſuæ natalem magna religione colebant. *Turneb.*

(49) *Salutis*) In eundem diem inciderat dedicatio templi Salutis. Vide lib. 4. ad Att. epiſt. 1. *Abram.*

(50) *Indicem Vettium*) Indicavit L. Vettius negotium ſibi a clariſſimis viris eſſe demandatum, ut Cn. Pompejum occideret. Id a Vatinio tribuno pl. & Cæſare conſule fictum, ſuſpicio fuit: quia, cum indicii falſitas manifeſtis ſignis argueretur, Vettius in carcere occulte ſtrangulatus eſt: de quo in oratione in Vatinium, & Sueton. in Julio. *Manutius.*

(51) *De me*) An ego Vettio auctor atque impulſor ad necem Pompeii fuiſſem. *Idem.*

(52) *Clariſſimis viris*) M. Bibulo, tum conſule; L. Lucullo conſulari, & triumphali; C. Curione, conſulari, & triumphali; L. Domitio Ahenobarbo, qui tum præturam petebat; L. Lentulo qui conſulatum petebat: L. Æmilio Paulo, qui tum quæſtor Macedoniam obtinebat; aliis privatis, quos enumerat in epiſtola ad Atticum penultima libri 11. & Orat. in Vatinium. *Idem.*

Digitized by Google

bus audiebatur, quotidie aliquid defecti (53) afferebat: ille hominem mihi amiciſſimum, Cn. Pompejum, monebat, ut meam domum metueret, atque a me ipſo caveret: ille ſe ſic cum inimico meo copularat, ut illum meæ proſcriptionis, quam adjuvabat Sex. Clodius, homo iis digniſſimus, quibuſcum vivit, tabulam (54) eſſe, ſe ſcriptorem diceret; ille unus ordinis noſtri diſceſſu meo, luctu veſtro palam exultavit. De quo ego, cum quotidie rueret (55), verbum feci, Judices, nunquam: neque putavi, cum omnibus machinis ac tormentis, vi, exercitu, copiis oppugnarer, de uno ſagittario me queri convenire.

Acta mea ſibi ait diſplicere: quis neſcit? qui legem (56) eam contemnat, quæ dilucide vetat, gladiatores biennio, quo quis petierit, aut petiturus ſit, dare? In quo ejus temeritatem ſatis mirari, Judices, non queo. Facit apertiſſime contra legem: facit is, qui neque elabi ex judicio jucunditate ſua, neque emitti gratia poteſt: neque opibus & potentia leges ac judicia perfringere. Quæ res hominem impellit, ut ſit tam intemperans? Iſta nimia gloriæ cupiditate familiam gladiatoriam, credo, nactus eſt, ſpecioſam, nobilem,glorioſam. Norat ſtudia populi: videbat clamores & concurſus futuros. Hac expectatione elatus homo, flagrans cupiditate gloriæ, tenere ſe non potuit, quin hos gladiatores induceret, quorum eſſet ipſe pulcherrimus. Si ob eam cauſam peccaret, & pro recenti populi Romani in ſe beneficio, populari ſtudio elatus: tamen ignoſceret nemo. Cum vero ne de venalibus quidem homines electos, ſed ex ergaſtulis emptos, nominibus gladiatoriis ornarit, & ſortito alios Samnites (57), alios Provocatores fecerit: tanta licentia, tum legum contemptio, nonne quem habitura ſit exitum, pertimeſcit?

Sed habet defenſiones duas (58): primum, Do, inquit, beſtiarios: lex eſt ſcripta de gladiatoribus. Feſtive. Accipite aliquid etiam acutius. Dicit ſe non gladiatores, ſed unum gladiatorem dare, & totam ædilitatem in munus hoc tranſtuliſſe. Præclara ædilitas (59). Unus leo: ducenti beſtiarii. Ve-

(53) *Aliquid defecti*) Non agnoſco Latinam vocem; & apparet mendum. Tribus modis corrigi poteſt, *aliquid ficti*, *aliquid effecti*, *aliquid de me ficti* Idem. Legendum puto, *detecti*: quaſi ſpeculator & explorator eſſet. *Lamb.*

(54) *Tabulam*) Vatinius jactabat, ſe P. Clodium docuiſſe, ut eſſet ſcribenda lex in Ciceronem: ſe proinde quippe magiſtrum illius legis ſcriptorem dicebat; P. Clodium quaſi diſcipulum, *tabulam*, in qua eam ſcripſerit; Sex. Clodium Publii ſcribam miniſtrum, quo uſus in ſcribendo fuerat. *Ferrat.*

(55) *Rueret*) Aliquid furioſe faceret. Feruntur enim homines improbi ad facinus eo impetu, ut ruere videantur. *Manut.*

(56) *Legem*) Tulliam de ambitu.

(57) *Samnites*) Plura gladiatorum erant genera; Samnites, Provocatores, Retiarii, Mirmillones. Ex his oppoſiti in pugnis Samnites & *Provocatores*: quod hic Ciceronis locus oſtendit: Retiarii, & Mirmillones, quod Valerius Maximus lib. 1. *Manut.* Conſule Lipſium, lib. II. Saturnalium ſermonum, cap. 11. *Gruter.*

(58) *Duas*) Vatinius dicebat, ſe beſtiarios dare, non gladiatores: deinde, ſe unum tantum gladiatorem dare, non plures. *Ferrat.*

(59) *Præclara ædilitas*) Quænam iſta, quæſo, ædilitas? Eam enim petens, repulſam tulit Vatinius. Quare ſic interpretor. Præclara videlicet futura fuit tua ædilitas, ſi eam adeptus fuiſſes; quandoquidem in ludis popu-

Verum utatur hac defenſione: cupio eum ſuæ cauſæ confidere. Solet enim tribunos plebis appellare, & vi judicium diſturbare, cum diffidit. Quæ non tam admiror, quod meam legem contemnat, hominis inimici, quam quod ſe ſtatuit omnino conſularem legem nullam putare. Cæciliam-Didiam, Liciniam-Juniam contempſit. Etiamne ejus, quem ſua lege & ſuo beneficio ornatum, munitum, armatum ſolet gloriari, C. Cæſaris legem de pecuniis repetundis non putat eſſe legem? Et ajunt (60) alios eſſe, qui acta Cæſaris reſcindant, cum hæc optima lex, & ab illo ſocero ejus, & ab hoc aſſecla negligatur?

LXV. Et cohortari auſus eſt accuſator in hac cauſa vos, Judices, ut aliquando eſſetis ſeveri, aliquando medicinam adhiberetis reipublicæ. Non eſt ea medicina, cum ſanæ parti corporis ſcalpellum adhibetur, atque integræ: carnificina eſt iſta, & crudelitas. Hi medentur reipublicæ, qui exſecant peſtem aliquam, tanquam ſtrumam (61) civitatis. Sed, ut extremum habeat aliquid oratio mea, & ut ego ante dicendi finem faciam, quam vos me tam attente audiendi; concludam illud de optimatibus, eorumque principibus, ac reipublicæ defenſoribus: voſque, adoleſcentes, & qui nobiles eſtis, ad majorum veſtrum imitationem excitabo; & qui ingenio & virtute nobilitatem poteſtis conſequi, ad eam rationem, in qua multi homines novi & honore & gloria floruerunt, cohortabor.

Hæc eſt una via, mihi credite, & laudis, & dignitatis, & honoris: a bonis viris, ſapientibus & bene natura conſtitutis, laudari & diligi: noſſe deſcriptionem civitatis, a majoribus noſtris ſapientiſſime conſtitutam: qui, cum regum poteſtatem non tuliſſent, ita magiſtratus annuos creaverunt, ut conſilium ſenatus reipublicæ proponerent ſempiternum: deligerentur autem in id conſilium ab univerſo populo, aditusque in illum ſummum ordinem omnium civium induſtriæ ac virtuti pateret. Senatum reipublicæ cuſtodem, præſidem, propugnatorem collocaverunt: hujus ordinis auctoritate uti magiſtratus, & quaſi miniſtros graviſſimi conſilii eſſe voluerunt: ſenatum autem ipſum, proximorum ordinum ſplendore confirmari: plebis libertatem & commoda tueri atque augere voluerunt.

LXVI. Hæc qui pro virili parte defendunt, optimates ſunt, cujuſcumque ſint ordinis: qui autem præcipue ſuis cervicibus tanta munia, atque rempublicam ſuſtineant, ii ſemper habiti ſunt optimatium principes, auctores, & conſervatores civitatis. Huic hominum generi fateor, ut ante dixi, mul-

populo dandis tam belle verſatus es, ut unum leonem contra ducentos beſtiarios produxeris. Ædilium enim ſunt ludos exhibere. *Abram.*

(60) *Et ajunt*) Commode & loco ſuo exclamat. Et ſunt, inquit, qui conquerantur de C. Memmio & Lucio Domitio Prætoribus, quia Cæſaris acta reſcindere voluerunt, cum interim taceant de Piſone ſocero Cæſaris, & Vatinio ejuſdem aſſecla, qui leges Cæſaris contemnunt, & ipſo facto nullas eſſe putant. *Idem.*

(61) *Tanquam ſtrumam*) Vatinium, qui ſtrumis laborabat, de republica tollendum, quaſi peſtem aliquam, intelligit. Vide Orat. in Vatinium, & ad Atticum II. 9. *Vatinii ſtrumam*, inquit, *διβάφῳ veſtiant*. Idem.

multos adverſarios, inimicos, invidos eſſe, multa proponi pericula, multas inferri injurias, magnos eſſe experiendos & ſubeundos labores: ſed mihi omnis oratio eſt cum virtute, non cum deſidia; cum dignitate, non cum voluptate; cum iis, qui ſe patriæ, qui ſuis civibus, qui laudi, qui gloriæ, non qui ſomno, & conviviis, & delectationi natos arbitrantur. Nam, ſi qui voluptatibus ducuntur, & ſe vitiorum illecebris, & cupiditatum lenociniis dediderunt, miſſos faciant honores: ne attingant rempublicam: patiantur viros fortes labore, ſe otio ſuo perfrui. Qui autem bonam famam bonorum, quæ ſola vere gloria nominari poteſt, experunt, aliis otium quærere debent, & voluptates, non ſibi. Sudandum eſt his pro communibus commodis, adeundæ inimicitiæ, ſubeundæ ſæpe pro republica tempeſtates: cum multis audacibus, improbis, nonnunquam etiam potentibus, dimicandum. Hæc audivimus de clariſſimorum virorum conſiliis, & factis: hæc accepimus, hæc legimus. Neque eos in laude poſitos videmus, qui incitarunt aliquando populi animos ad ſeditionem, aut qui largitione cæcarunt mentes imperitorum, aut qui fortes & claros viros, & bene de republica meritos in invidiam aliquam vocaverunt. Leves hos ſemper noſtri homines, & audaces, & malos, & pernicioſos cives putaverunt. At vero qui horum impetus & conatus repreſſerunt: qui auctoritate, qui fide, qui conſtantia, qui magnitudine animi, conſiliis audacium reſtiterunt: ii graves, ii principes, ii duces, ii auctores hujus ordinis, & dignitatis, atque imperii ſemper habiti ſunt.

LXVII. Ac, ne quis ex noſtro, aut aliquorum præterea caſu hanc vitæ viam pertimeſcat: unus in hac civitate, quem quidem ego poſſim dicere, præclare vir de republica meritus, L. Opimius, indigniſſime concidit: cujus monumentum celeberrimum in foro, ſepulcrum deſertiſſimum in littore Dyrrhachino relictum eſt. Atque hunc tamen flagrantem invidia propter interitum C. Gracchi ſemper ipſe populus Romanus periculo liberavit. Alia quædam civem egregium iniqui judicii procella pervertit. Cæteri vero aut repentina vi perculſi, ac tempeſtate populari, per populum tamen ipſum recreati ſunt, atque revocati: aut omnino invulnerati, inviolatique vixerunt. At vero ii, qui ſenatus conſilium, qui auctoritatem bonorum, qui inſtituta majorum neglexerunt, & imperitæ, aut concitatæ multitudini jucundi eſſe voluerunt: omnes fere reipublicæ pœnas aut præſenti morte, aut turpi exilio dependerunt.

Quod ſi apud Athenienſes, homines Græcos, longe a noſtrorum hominum gravitate disjunctos, non deerant qui rempublicam contra populi temeritatem defenderent, cum omnes, qui ita fecerant, e civitate ejicerentur: ſi Themiſtoclem illum, conſervatorem patriæ, non deterruit a republica defendenda nec Miltiadis calamitas, qui illam civitatem paulo ante ſervarat, nec Ariſtidis fuga, qui unus omnium juſtiſſimus fuiſſe traditur: ſi poſtea ſummi ejuſdem civitatis viri, quos nominatim appellari non eſt neceſſe, propoſitis tot exemplis iracundiæ levitatiſque popularis, tamen ſuam rempublicam illam defenderunt: quid nos tandem facere debemus, primum in ea civitate nati, unde orta mihi gravitas & magnitudo animi

mi videtur? tum in tanta gloria inſiſtente, ut omnia humana leviora videri debeant? deinde, ad eam rempublicam tuendam aggreſſi, quæ tanta dignitate eſt, ut eam defendentem accidere non aliud ſit, quam oppugnantem rerum potiri?

LXVIII. Homines Græci, quos antea nominavi, inique a ſuis civibus damnati atque expulſi, tamen, quia bene ſunt de ſuis civitatibus meriti, tanta hodie gloria ſunt, non in Græcia ſolum, ſed etiam apud nos, atque in cæteris terris, ut eos, a quibus illi oppreſſi ſunt, nemo nominet: horum calamitatem dominationi illorum omnes anteponant. Quis Carthaginenſium pluris fuit Annibale, conſilio, virtute, rebus geſtis: qui unus cum tot imperatoribus noſtris per tot annos de imperio & de gloria decertavit? hunc ſui cives e civitate ejecerunt: nos etiam hoſtem literis noſtris & memoria videmus eſſe celebratum.

Quare imitemur noſtros Brutos, Camillos, Ahalas, Decios, Curios, Fabricios, Maximos, Scipiones, Lentulos, Æmilios, innumerabiles alios, qui hanc rempublicam ſtabiliverunt: quos equidem in deorum immortalium cœtu ac numero repono. Amemus patriam, pareamus ſenatui, conſulamus bonis: præſentes fructus negligamus, poſteritati & gloriæ ſerviamus: id eſſe optimum putemus, quod erit rectiſſimum: ſperemus quæ volumus, ſed quod acciderit feramus: cogitemus denique, corpus virorum fortium, magnorumque hominum, eſſe mortale: animi vero motus, & virtutis gloriam ſempiternam: neque hanc opinionem ſi in illo ſanctiſſimo Hercule conſecratam videmus, cujus corpore ambuſto, vitam ejus & virtutem immortalitas excepiſſe dicitur, minus exiſtimemus, eos, qui hanc tantam rempublicam ſuis conſiliis, aut laboribus, aut auxerint, aut defenderint, aut ſervarint, eſſe immortalem gloriam conſecutos.

LXIX. Sed me repente, Judices, de fortiſſimorum & clariſſimorum civium dignitate & gloria dicentem, & plura etiam dicere parantem, horum aſpectus in ipſo curſu orationis repreſſit. Video P. Sextium, meæ ſalutis, veſtræ auctoritatis, publicæ cauſæ defenſorem, propugnatorem, auctorem, reum: video hunc prætextatum ejus filium oculis lacrymantibus me intuentem: video Milonem, vindicem veſtræ libertatis, cuſtodem ſalutis meæ, ſubſidium afflictæ reipublicæ, extinctorem domeſtici latrocinii, repreſſorem cædis quotidianæ, defenſorem templorum atque tectorum, præſidium curiæ, ſordidatum & reum: video P. Lentulum, cujus ego patrem, deum ac parentem ſtatuo fortunæ ac nominis mei, & fratris, rerumque noſtrarum, in hoc miſero ſqualore & ſordibus: cui ſuperior annus idem & virilem, patris; & prætextam (62), populi judicio, togam dederit, hunc hoc anno in hac toga, rogationis injuſtiſſimæ ſubitam acerbitatem pro patre fortiſſimo & clariſſimo cive deprecantem.

G 2 Atque

(62) *Prætextam*) Hunc adoleſcentem Lentulum populus Augurem creaverat anno ſuperiore: Augures autem prætexta utebantur Dio, lib. XXXI. *Ferrat.*

Atque hic tot & talium civium ſqualor, hic luctus, hæ ſordes ſuſceptæ ſunt propter unum me, quia me defenderunt, quia meum caſum luctumque doluerunt, quia me lugenti patriæ, flagitanti ſenatui, poſcenti Italiæ, vobis omnibus orantibus reddiderunt. Quod tantum eſt in me ſcelus? quid tantopere deliqui illo, illo die, cum ad vos indicia, literas, confeſſiones communis exitii detuli? cum parui vobis? At, ſi ſceleſtum eſt amare patriam, pertuli pœnarum ſatis: everſa domus eſt, fortunæ vexatæ, diſſipati liberi, raptata conjux, frater optimus, incredibili pietate, amore inaudito, maximo in ſqualore volutatus eſt ad pedes inimiciſſimorum: ego pulſus aris, focis, diis penatibus, diſtractus a meis, carui patria, quam (uti leviſſime dicam) certe texeram: pertuli crudelitatem inimicorum, ſcelus infidelium, fraudem invidorum.

Si hoc non eſt ſatis, quod hæc omnia deleta videntur reditu meo: multo mihi, multo, inquam, Judices, præſtat, in eandem illam recidere fortunam, quam tantam importare meis defenſoribus & conſervatoribus calamitatem. An ego in hac urbe eſſe poſſim, his pulſis, qui me hujus urbis compotem fecerunt. Non ero, non potero eſſe, Judices: neque hic unquam puer, qui his lacrymis, qua ſit pietate, declarat, amiſſo patre ſuo propter me, me ipſum incolumem videbit: nec, quotieſcunque me viderit, ingemiſcet, ac peſtem ſuam, & patris ſui, ſeſe dicet videre. Ego vero vos (63) in omni fortuna, quæcunque erit oblata, complectar: nec me ab iis, quos meo nomine ſordidatos videtis, unquam ulla fortuna divellet: neque eæ nationes, quibus me ſenatus commendavit, quibus de me gratias egit, hunc exulem propter me ſine me videbunt.

Sed hæc dii immortales, qui me ſuis templis advenientem receperunt, ſtipatum ab his viris & P. Lentulo conſule, atque ipſa republica, qua nihil eſt ſanctius, veſtræ poteſtati, Judices, commiſerunt. Vos hoc judicio omnium bonorum mentes confirmare, improborum reprimere poteſtis: vos his civibus uti optimis, vos me reficere, & renovare rempublicam. Quare vos obteſtor, atque obſecro, ut, ſi me ſalvum eſſe voluiſtis, eos conſervetis, per quos me recuperaviſtis.

(63) *Ego vero vos*) Et orationem, & vultum ad eos, qui ſordidati aderant, convertit. Cum vero ſubjungit, *Nec me ab iis, quos meo nomine ſordidatos videtis, unquam ulla fortuna divellet*, a ſordidatis ad judices vultum, & actionem refert. *Manutius*.

IN VATINIUM.

ORATIO XXXIII.

ARGUMENTUM.

Cum in P. Sextium de vi reum P. Vatinius teſtimonium dixiſſet: Sextii patronus Cicero invectus eſt in eum acerbiſſime: & maxime quidem totum ejus tribunatum, in quo, Cæſare conſule, leges reip. exitioſas contra auſpicia tulerat, ſed quæſturam quoque & legationem exagitavit, non ut accuſator, ſed ut reprehenſor. Qua de re ſic in ep. ad Lentulum: Tota interrogatio mea nihil habuit aliud, niſi reprehenſionem illius tribunatus, in quo omnia dicta ſunt libertate, animoque maximo de vi, de auſpiciis, de donatione regnorum. *A veteribus etiam interrogationis nomine appellatur hæc oratio. Interrogatione enim utitur ad ſingula, quæ reprehendit. Et accuſatorem quidem Vatinii brevi ſe futurum minatur: interim autem rogare ait tantum velle. Quæri poteſt, utrum, Sextio abſoluto, an prius quam ſententiæ ferrentur, hæc Cicero dixerit. Mihi dubium non eſt, quin prius quam ſententiæ ferrentur. Cur hoc exiſtimem, adducor his verbis, quibus interrogationem orditur:* feciſſem id, quod his vehementer placebat;, *quæ videntur ad judices potius, quam ad ſenatores, pertinere. Jam illa quæ ſunt in extremo, certe de reo non dicuntur abſoluto;* Hoc quæro, num P. Sextium, qua lege accuſandum fuiſſe negas, ea lege condemnari putes oportere? *Nam ſi latæ ſententiæ fuiſſent; abiiſſent ſtatim judices, re confecta, ſuo munere perfuncti, nec Ciceroni, abſoluto jam reo Vatinium interroganti, aures dediſſent. Quorſum enim id temporis extra commiſſum*

lege

lege judicium conſumerent? Et in ep. ad Q. fratrem, cum Sextium abſolutum ſignificaſſet, hæc ſubjunxit: Vatinium, a quo palam oppugnabatur, arbitratu noſtro concidimus, diis hominibuſque plaudentibus. Quin etiam Paulus noſter, cum teſtis productus eſſet in Sextium, confirmavit, ſe nomen Vatinii delaturum, ſi Macer Licinius cunctaretur: & Macer a Sextii ſubſelliis ſurrexit, ac ſe illi non defuturum affirmavit. *Hæc, opinor, ſufficiunt ad interrogationis tempus judicandum.* Manutius.

I. SI tua tantummodo, Vatini, quid indignitas poſtularet, ſpectare voluiſſem, feciſſem id, quod his (1) vehementer placebat, ut te, cujus teſtimonium, propter turpitudinem vitæ, ſordeſque domeſticas, nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. Nemo enim horum aut ita te refutandum, ut gravem adverſarium, aut ita rogandum, ut religioſum teſtem arbitrabatur. Sed fui paulo in te intemperantior fortaſſe, quam debui. Odio enim tui, in quo, etſi omnes propter tuum in me ſcelus, ſuperare debeo, tamen ab omnibus pene vincor, ſic ſum incitatus, ut, cum te non minus contemnerem, quam odiſſem, tamen vexatum potius, quam deſpectum, vellem dimittere.

Quare, ne tibi hunc honorem a me haberi forte mirere; quod interrogem, quem nemo congreſſu, nemo aditu, nemo ſuffragio, nemo civitate, nemo luce dignum putet; nulla me ad id cauſa impuliſſet, niſi ut ferocitatem tuam iſtam comprimerem, & audaciam frangerem, & loquacitatem pauciſſimis interrogationibus irretitam retardarem. Etenim debuiſti, Vatini, etiam ſi falſo veniſſes in ſuſpicionem P. Sextio (2), tamen mihi ignoſcere, ſi in tanto hominis de me optime meriti periculo, & tempori ejus, & voluntati parere voluiſſem. Sed heſterno pro teſtimonio (3) eſſe mentitum, cum affirmares nullum tibi omnino cum Albinovano ſermonem non modo de Sextio accuſando, ſed nulla unquam de re fuiſſe, paulo ante imprudens indicaſti: qui & T. Claudium (4) tecum communicaſſe, & a te conſilium P. Sextii accuſandi petiſſe, & Albinovanum, quem antea vix tibi notum eſſe dixiſſes, domum tuam veniſſe, multa tecum

cum

(1) *His*) Judicibus.

(2) *Etiam ſi falſo veniſſes in ſuſpicionem P. Sextio*) Ut infirmaretur Vatinii teſtimonium, ſcire ſe dixerat Sextius, Vatinium iniviſſe cum Albinovano conſilia de ſe accuſando. Qui autem alicui ſe eſſe inimicum oſtendit, ejus teſtimonio fides derogatur. Senſus igitur hic eſt. Debuiſti, Vatini, vel ſi falſa illa Sextii ſuſpicio fuiſſet, mihi tamen ignoſcere, ſi eum, de me optime meritum defendendum ſuſciperem: multo magis: cum illa ſuſpicio falſa non fuerit: quod tu ipſe imprudens indicaſti. *Manutius*.

(3) *Heſterno pro teſtimonio*) Tuo in Sextium. *Pro*, valet, *in*, ut alibi. *Idem*.

(4) *T. Claudium*) Qui Sextii nomen deferre cogitaret: quod conſilium videtur abjeciſſe, aut accuſanti Albinovano ſubſcripſiſſe. *Idem*.

cùm locutum dixeris: denique conciones P. Sextii ſcriptas, quas neque noſſet, neque reperire poſſet, te Albinovano dediſſe, eaſque in hujus judicio eſſe recitatas. In quorum altero es confeſſus, a te accuſatores eſse inſtructos, & ſubornatos: in altero inconſtantiam tuam cum levitate, tum etiam perjurio implicatam refelliſti: cum, quem alieniſſimum a te eſse dixiſses, eum domi tuæ fuiſse: quem prævaricatorem ab initio judicaſses, ei te, quos rogaſset, ad accuſandum libros (5) dixeris dediſse.

II. Nimium es vehemens, feroxque natura: non putas fas eſse verbum ex ore exire cujuſquam, quod non jucundum & honorificum ad aures tuas accidat. Veniſti iratus omnibus: quod ego, ſimulac te adſpexi, prius quam loqui cœpiſti, cum ante Gellius, nutricola ſeditioſorum omnium, teſtimonium diceret, ſenſi, atque providi. Repente enim te, tanquam ſerpens e latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis cervicibus intuliſti: ut mihi renovatus ille tuus in te *** Veterem meum amicum (6), ſed tamen tuum familiarem defenderim, cum in hac civitate oppugnatio ſoleat, qua tu nunc uteris, nonnunquam, defenſio nunquam vituperari. Sed quæro a te, cur C. Cornelium (7) non defenderem. Num legem aliquam Cornelius contra auſpicia tulerit: num Æliam, num Fuſiam legem neglexerit: num conſuli vim attulerit: num armatis hominibus templum tenuerit; num interceſsorem vi dejecerit: num religiones polluerit: ærarium exhauſerit: rempublicam compilarit. Tua ſunt, tua ſunt hæc omnia. Cornelio ejuſmodi nihil objectum eſt. Codicem legiſse dicebatur. Defendebatur, teſtibus collegis ſuis, non recitandi cauſa legiſse, ſed recognoſcendi. Conſtabat tamen, Cornelium concilium illo die dimiſiſse, interceſſioni paruiſse. Tu vero, cui Cornelii defenſio diſplicet, quam cauſam ad patronos tuos, aut quod os afferes? quibus jam præſcribis, quanto illis probro futurum ſit, ſi te defenderint, cum tu mihi Cornelii defenſionem in maledictis objiciendam putaris.

Attamen hoc, Vatini, memento, paulo poſt iſtam defenſionem meam, quam tu bonis viris diſplicuiſse dicis, me cum univerſi populi Romani ſumma voluntate, tum optimi cujuſque ſingulari ſtudio, magnificentiſſime poſt hominum memoriam conſulem factum, omniaque ea me prudenter vivendo conſecutum eſse, quæ tu imprudenter vaticinando ſperare te ſæpe dixiſti.

III. Nam quod mihi diſceſsum objeciſti meum, & quod horum, quibus

ille.

*** Deeſt nonnihil. Sic autem unus *Lamb. ut mihi renovatus ille tuus tribunatus videretur. Ac mihi primum objeciſti, quod Cornelium, veterem*

(5) *Libros*) Conciones P. Sextii. *Idem.*

(6) *Ille tuus in te ** veterem amicum &c.*) Turnebus hic in MS. vacantem vidit totam paginam, ideoque merito inſignitur locus aſteriſco. *Grut.*

(7) *Cornelium*) De C. Cornelio, vide in Fragm.

Digitized by Google

ille dies acerbiſſimus fuit, qui idem tibi lætiſſimus, luctum & gemitum renovare voluiſti, tantum tibi reſpondeo, me, cum tu, cæteræque reipublicæ peſtes, armorum cauſam quæreretis, & cum per meum nomen fortunas locupletium diripere, ſanguinem principum civitatis exſorbere, crudelitatem veſtram odiumque diuturnum, quod in bonos jam inveteratum habebatis, ſaturare cuperetis: ſcelus & furorem veſtrum cedendo maluiſſe frangere, quam reſiſtendo. Quare peto a te, ut mihi ignoſcas, Vatini cum patriæ pepercerim, quam ſervaram: &, ſi ego te perditorem & vexatorem reipublicæ fero, tu me conſervatorem & cuſtodem feras. Deinde ejus viri diſceſsum increpas, quem vides, omnium civium deſiderio, ipſius denique reipublicæ luctu, eſse revocatum?

At enim dixiſti, non mea, ſed reipublicæ cauſa homines de meo reditu laboraſse. Quaſi vero quiſquam vir excellenti animo in rempublicam ingreſsus optabilius quidquam arbitretur, quam ſe a ſuis civibus reipublicæ cauſa diligi. Scilicet aſpera mea natura, difficilis aditus, gravis vultus, ſuperba reſponſa, inſolens vita: nemo humanitatem meam, nemo conſuetudinem, nemo conſilium, nemo auxilium requirebat: cujus deſiderio (ut hæc minima dicam) forum mœſtum, muta curia, omnia denique bonarum artium ſtudia ſiluerunt.

Sed nihil ſit factum mea cauſa: omnia illa ſenatus-conſulta, populi juſſa, Italiæ totius, cunctarum ſocietatum, collegiorum omnium decreta de me reipublicæ cauſa eſse facta fateamur. Quid ergo, homo imperitiſſime ſolidæ laudis, ac veræ dignitatis, præſtantius mihi potuit accidere? quid optabilius ad immortalitatem gloriæ, atque ad memoriam mei nominis ſempiternam, quam omnes hoc cives meos judicare, civitatis ſalutem cum mea unius ſalute eſse conjunctam? Quod quidem ego tibi reddo tuum. Nam, ut tu me carum eſse dixiſti ſenatui, populoque Romano, non tam mea cauſa, quam reipublicæ: ſi ego te, quanquam ſis omni diritate atque immanitate teterrimus, tamen dico eſse odio civitati, non tam tuo, quam reipublicæ nomine.

IV. Atque, ut aliquando ad te veniam, de me hoc ſit extremum. Quid quiſque noſtrum de ſe ipſe loquatur, non eſt ſane, non eſt requirendum: boni viri judicent. Id eſt maximi momenti, & ponderis. Duo ſunt tempora, quibus noſtrorum civium ſpectentur judicia de nobis: unum honoris, alterum ſalutis. Honos talis populi Romani voluntate paucis eſt delatus, ac mihi: ſalus tanto ſtudio civitatis nemini reddita. De re autem homines quid ſentiant, in honore experti ſumus: in ſalute expectamus. Et, ut ne me (8) cum homine uno, non ſolum impudentiſſimo atque infi-

(8) *Et ut ne me*) Dubium non eſt quin mendum in ſcripturam obrepſerit. Vox enim *non ſolum* nihil habet quod ad colligendam orationem ſibi reſpondeat. Legere videtur Manutius: *non ſolum impudentiſſimo, verum etiam infimo conferam*, quo modo ſtabit ſententia. Lambinus minus apte legendum exiſtimat: *Sed tamen ne me cum his principibus*

infimo, conferam: de te ipſo, homine & arrogantiſſimo & mihi inimiciſſimo, quæro; Vatini, utrum tandem putes, huic civitati, huic reipublicæ, huic urbi, his templis, ærario, curiæ, viris his, quos vides, horum bonis, fortunis, liberis, civibus cæteris; denique deorum immortalium delubris, auſpiciis, religionibus, melius fuiſſe & præſtabilius, me civem in hac civitate naſci, an te? Cum mihi hæc reſponderis, aut ita impudenter, ut manus a te homines vix abſtinere poſſint; aut ita dolenter, ut aliquando iſta, quæ ſunt inflata, rumpantur: tum memoriter reſpondeto ad ea, quæ de te ipſo rogato.

V. Atque illud tenebricoſiſſimum tempus ineuntis ætatis tuæ patiar latere. Licet impune per me parietes in adoleſcentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris. Habeat hoc præmium tua indignitas, ut adoleſcentiæ turpitudo obſcuritate & ſordibus tuis obtegatur. Quæſturam petiſti cum P. Sextio, cum hic nihil loqueretur, niſi quod agebat: tu de altero conſulatu gerendo te diceres cogitare. Quæro abs te, teneaſne memoria cum P. Sextius quæſtor ſit cunctis ſuffragiis factus, tunc te vix, invitis omnibus, non populi beneficio, ſed conſulis, extremum (9) adhæſiſſe? In eo magiſtratu, cum tibi magno (10) clamore aquaria provincia ſorte obtigiſſet, miſſuſne ſis a me conſule Puteolos, ut inde aurum exportari, argentumque prohiberes? In eo negotio, cum te non cuſtodem ad continendas, ſed portitorem ad partiendas merces miſſum putares, cumque omnium domos, apothecas, naves, furaciſſime ſcrutarere, hominesque negotia gerentes judiciis iniquiſſimis irretires, mercatores e navi egredientes terreres, conſcendentes morarere: teneaſne memoria, tibi in conventu Puteolis manus eſſe allatas? ad me conſulem Puteolanorum querelas eſſe delatas? Poſt quæſturam, exieriſne legatus in ulteriorem Hiſpaniam, C. Coſconio proconſule? Cum illud iter Hiſpanienſe pedibus fere confici ſoleat, aut, ſi quis navigare velit, certa ſit ratio navigandi (11): veneriſne in Sardiniam, atque inde in Africam? fueriſne, quod ſine ſenatus-

bus qui adſunt Publio Sextio, ſed tecum homine uno, quæ addita eſſe dicit e duobus codicibus, altero Memmiano, altero Clericano: ſed omnium optime mea ſententia Goveanus pro *non ſolum*, legit, *omnium*, &c, *ut ne me cum homine uno omnium impudentiſſimo*. Abram. Hunc locum alii aliter exprimunt: minus ſanum fatentur omnes.

(9) *Extremum*) Extremo loco, poſt cæteros omnes, ultimum e quæſtoribus deſignatum. Erant autem lege Syllæ quæſtores viginti: cum octo antea fuiſſent. Tacitus, Lib. 11. *Manut.*

(10) *Magno*) Magno clamore in provinciarum ſortitione dicit Vatinio provinciam aquariam obtigiſſe, ad cujus procurationem & munus pertinebat quicquid mari evehebatur, aut importabatur. Ea provincia quod ob negotiationem & mercaturam quæſtuoſiſſima eſſet, quod negotii & occupationis & moleſtiæ pleniſſima, nec ſane ſplendida, cum obveniebat cuipiam; populus, qui aderat, ſucclamabat, ob negotia, furta, rapinas, & capturas; quod tum, ut opinor, vehementius fecit, quod obveniſſet homini avido, & furaci, & improbo. Eandem arbitror Oſtienſem quæſturam fuiſſe, de qua Cicero pro Murena. *Turneb.*

(11) *Certa ſit ratio navigandi*) Per loca certa, recto curſu. *Manut.*

Digitized by Google

conſulto tibi facere non licuit, in regno Hiempſalis (12)? fueriſne in regno Maſtaneſoſi? veneriſne ad fretum (13) per Mauritaniam? quem ſcias unquam legatum Hiſpanienſem iſtis itineribus in illam provinciam perveniſſe?

Factus es tribunus plebis: quid enim te de Hiſpanienſibus flagitiis tuis, ſordidiſſimiſque furtis interrogem? Quæro abs te primum univerſe, quod genus improbitatis & ſceleris in eo magiſtratu prætermiſeris? Ac tibi jam inde præſcribo, ne tuas ſordes cum clariſſimorum virorum ſplendore (14) permiſceas. Ego te, quæcunque rogabo, de te ipſo rogabo; neque te ex ampliſſimi viri dignitate, ſed ex tuis tenebris extraham; omniaque mea tela ſic in te conjicientur, ut nemo per tuum latus (quod ſoles dicere) ſaucietur. In tuis pulmonibus ac viſceribus hærebunt.

VI. Et, quoniam omnium rerum magnarum a diis immortalibus principia ducuntur, volo ut mihi reſpondeas tu, qui te Pythagoricum ſoles dicere, & hominis doctiſſimi nomen tuis immanibus, & barbaris moribus prætendere; quæ te tanta pravitas mentis tenuerit, qui tantus furor, ut, cum inaudita ac nefaria ſacra (15) ſuſceperis, cum inferorum animas elicere, cum puerorum extis deos manes mactare (16) ſoleas; auſpicia, quibus hæc urbs condita eſt, quibus omnis reſpublica atque imperium tenetur, contempſeris? initioque tribunatus tui, ſenatui denuntiaris, tuis actionibus augurum reſponſa, atque ejus collegii arrogantiam impedimento non futuram?

Secundum ea quæro, ſervariſne in eo fidem? num quando tibi moram attulerit, quo minus concilium advocares, legemque ferres, quod eo die ſcires de cælo eſſe ſervatum? Et quoniam hic locus unus eſt, quem tibi cum Cæſare communem eſſe dicas, ſejungam te ab illo, non ſolum reipublicæ cauſa, verum etiam Cæſaris, ne qua ex tua ſumma indignitate labes illius dignitati aſperſa videatur. Primum quæro, num tu ſenatui cauſam tuam permittas, quod facit Cæſar (17)? deinde, quæ ſit auctoritas ejus, qui ſe alterius facto, non ſuo defendat? deinde (erumpet enim aliquando ex me vera vox, & dicam ſine cunctatione quod ſentio) ſi jam violentior aliqua in re C. Cæſar fuiſſet; ſi eum magnitudo contentionis,

(12) *In regno Hiempſalis*) In Mauritania, ubi Hiempſal pater Jubæ regnabat. De Maſtaneſoſio autem regno, quod ſciam, nullus Hiſtoricus fecit mentionem. *Abram.*

(13) *Ad fretum*) Herculeum. *Hotom.*

(14) *Cum clariſſimorum virorum ſplendore*) C. Cæſarem ſignificat: quo conſule tribunus pl. Vatinius fuit. *Manut.*

(15) *Sacra*) Intelligit hoc loco ſacra privata, quæ quiſque ſibi privatim facere poteſtat. *Goveanus.*

(16) *Mactare*) Placare. Quo tamen, ſenſu nuſquam præterea memini me legiſſe. *Manut.* Nonius Marcellus interpretatur, *honorare*. Plautus in Amphitr. ſc. 4. act. 2. ubi Mercurium & Amphitruonem ita loquentes inducit: M. *Sacrifico ego tibi.* A. *Qui?* M. *Quia enim te macto.* Abram.

(17) *Quod facit Cæſar*) Suetonius in D. Julio: Functus, inquit, Cæſar conſulatu, referentibus C. Memmio, L. Domitio Prætoribus, de actis ſuperioris anni cognitionem ſenatui detulit.

Digitized by Google

tionis, ſtudium gloriæ, præſtans animus, excellens nobilitas aliquo impuliſſet, quod in illo viro & tum ferendum eſſet, & maximis rebus, quas poſtea geſſit, obliterandum: id tu tibi, furcifer, ſumes, & Vatinii latronis ac ſacrilegi vox audietur, hoc poſtulantis, ut idem ſibi concedatur, quod Cæſari?

VII. Sic enim ex te quæro. Tribunus plebis fuiſti: ſejunge te a conſule. Collegas habuiſti viros fortes novem. Ex his tres erant: quos tu quotidie ſciebas ſervare de cælo, quos irridebas, quos privatos eſſe dicebas: de quibus duos prætextatos ſedentes vides, te ædilitiam prætextam togam, quam fruſtra confeceras, vendidiſſe (18): tertium ſcis ex illo obſeſſo atque afflicto tribunatu, conſularem auctoritatem (19) hominem eſſe adoleſcentem conſecutum: reliqui ſex fuerunt: ex quibus partim plane tecum ſentiebant, partim medium quendam curſum tenebant. Omnes habuerunt leges promulgatas: in his multas meus neceſſarius, etiam de mea ſententia, C. Cotconius, judex noſter: quem, tu diſrumperis, cum ædilitium vides.

Volo uti mihi reſpondeas, num quis ex toto collegio legem ſit auſus ferre, præter unum te? Quæ tanta in te fuit audacia, quæ tanta vis, ut, cum novem tui (20) collegæ ſibi timendum eſſe duxerint, id unus tu, emerſus e cœno, omnium facile omnibus rebus infimus, contemnendum, deſpiciendum, irridendum putares? Num quem poſt urbem conditam ſcias tribunum plebis egiſſe cum plebe, cum conſtaret ſervatum eſſe de cælo?

Simul etiam illud volo uti reſpondeas, cum, te tribuno plebis, eſſet etiam tum in republica lex Ælia, & Fuſia: quæ leges ſæpenumero tribunitios furores debilitarant, & repreſſerunt: quas contra, præter te, nemo unquam eſt facere conatus: quæ quidem leges anno poſt, ſedentibus in templo duobus conſulibus, ſed proditoribus hujus civitatis ac peſtibus, una cum auſpiciis, cum interceſſionibus, cum omni jure publico conflagraverunt: ecquando dubitaris contra eas leges cum plebe agere, & concilium convocare? Num quem ex tribunis plebis, quicunque ſeditioſi fuerint, tam audacem audieris fuiſſe, ut unquam contra legem Æliam aut Fuſiam concilium advocaret?

(18) *Vendidiſſe*) Cum ædilitatem adipiſci non potueris, qui tamen infra præturam honor eſt. Subaudiri videtur, *ſcis*. Nam nec ad, *vides*, referri poteſt, vendidiſſe, nec ad, *ſcis*, quod ſequitur, omnino disjunctum a ſuperioribus. *Manut.*

(19) *Conſularem auctoritatem*) Paſſeratius expoſuit *auctoritatem conſularem*, jus ſententiæ loco conſulari dicendæ. Verum, cum taceant de hoc extraordinario honore veteres, quod in aliis, quibus tam inuſitata dignitas fuit decreta, diligenter annotarunt, cenſeo ſimpliciter eſſe ſic intelligendum: Fannium, propter tribunatum tam conſtanter & præclare bono reip. geſtum, tantam ſibi apud optimates auctoritatem peperiſſe, ac ſi fuiſſet conſul. *Grav.*

(20) *Ut, cum tui*) Legendum cenſeo, *ut, quod tui novem collegæ*, &c. Aliter ſi legas, illud *id* quod ſequitur, quo referri poſſit, non habebit. Quod autem collegas Vatinii deterrebat a ferendis legibus, erat quod ſciebant quotidie de cælo ſervari. Id quod Vatinius contemnebat. *Goveanus.*

VIII. Quæro illud etiam ex te, conatuſne ſis, voluerisne, denique 8
gitaris, (eſt enim res ejuſmodi, ut, ſi tibi modo in mentem venit, nemo ſit, qui te ullo cruciatu eſſe indignum putet) cogitariſne, in illo tuo intolerabili, non regno (nam cupis id audire) ſed latrocinio, augur fieri in Q. Metelli locum? ut, quicunque te aſpexiſſet, duplicem dolorem gemitumque ſuſciperet, & ex deſiderio clariſſimi & fortiſſimi civis, & ex honore turpiſſimi atque improbiſſimi? Adeone non labefactam rempublicam te tribuno, neque conquaſſatam civitatem, ſed captam hanc urbem atque everſam putares, ut augurem Vatinium ferre poſſemus?

Hoc loco quæro, ſi, id quod concupieras, augur factus eſſes: in qua tua cogitatione nos, qui te oderamus, vix dolorem ferebamus: illi autem, quibus eras in deliciis, vix riſum tenebant: ſed quæro, ſi ad cætera vulnera, quibus putaſti rempublicam deleri, hanc quoque mortiferam plagam inflixiſſes auguratus tui; utrum decreturus fueris id, quod augures omnes uſque a Romulo decreverunt, Jove fulgente, cum populo agi nefas eſſe, an, quia tu ſemper ſic egiſſes, auſpicia fueris augur diſſoluturus?

IX. Ac, ne diutius loquar de auguratu tuo, (quod invitus facio, ut recorder ruinas reipublicæ: neque enim tu unquam, ſtante non modo majeſtate horum, ſed etiam urbe, te augurem fore putaſti. Verumtamen, ut ſomnia tua relinquam, ad ſcelera veniam) volo uti mihi reſpondeas: cum M. Bibulum conſulem, non dicam bene de republica ſentientem, ne tu mihi homo potens iraſcare, qui ab eo diſſenſiſti; ſed hominem certe nuſquam progredientem (21), nihil in republica molientem, tantum animo ab actionibus tuis diſſentientem: cum eum tu conſulem in vincla duceres, & a tabula Valeria collegæ tui mitti juberent (22): feceriſne ante Roſtra pontem continuatis tribunalibus, per quem conſul populi Romani moderatiſſimus & conſtantiſſimus, ſublato auxilio, excluſis amicis, vi perditorum hominum incitata, turpiſſimo miſerrimoque ſpectaculo, non in carcerem, ſed ad ſupplicium & ad necem duceretur?

Quæro, num quis ante te jam fuerit nefarius, qui id fecerit? ut ſciamus, utrum veterum facinorum ſis imitator, an inventor novorum. Idemque tu cum his atque hujuſmodi conſiliis ac facinoribus, nomine C. Cæſaris, clementiſſimi atque optimi viri, ſcelere vero atque audacia tua, M. Bibulum foro, curia, templis, locis omnibus expuliſſes, incluſum domi contineres; cumque non majeſtate imperii, non jure legum, ſed januæ præ-
ſidio

(21) *Nuſquam progredientem*) Facete. Nam cum laudare videtur Bibuli modeſtiam, notat illud tempus, cum per vim foro pulſus, armorum metu domi ſe teuuit. Infra. *Manut.*

(22) *A tabula Valeria collegæ tui mitti juberent*) Tabulæ Valeriæ, qui locus erat in foro, meminit Cicero *Fam.* XIV. *ep.* 2. ad Terentiam uxorem, *Quemadmodum a Veſta ad tabulam Valeriam ducta eſſes*. Quem ego locum ſic intelligo, ut cum in carcerem duceretur Terentia, ad tabulam uſque Valeriam tantum deducta ſit, & inde miſſa. Quos igitur non vinculis coercere, ſed ignominia tantum carceris afficere magiſtratus volebat, ad tabulam uſque Valeriam duci jubebat. *Goveanus.*

Digitized by Google

ſidſo & parietum cuſtodiis, conſulis vita tegeretur: miſeriſne viatorem, qui M. Bibulum domo vi extraheret, ut, quod in privatis ſemper eſt ſervatum, id, te tribuno plebis, conſuli domus exilium eſſe non poſſet?

Simulque mihi reſpondeto tu, qui nos, qui de communi ſalute conſentimus, tyrannos vocas, fueriſne non tribunus plebis, ſed intolerandus ex cœno neſcio qui, atque ex tenebris tyrannus? qui primum eam rempublicam, quæ auſpiciis inventis conſtituta eſt, iiſdem auſpiciis ſublatis conarere pervertere: deinde ſanctiſſimas leges, Æliam & Fuſiam dico, quæ in Gracchorum ferocitate, & in audacia Saturnini, & in colluvione Druſi, & in contentione Sulpicii, & in cruore Cinnano, etiam inter Syllana arma vixerunt, ſolus conculcaris, ac pro nihilo putaris: qui conſulem morti objeceris, incluſum obſederis, extrahere ex ſuis tectis conatus ſis: qui in eo magiſtratu non modo emerſeris ex mendicitate, ſed etiam divitiis nos jam tuis terreas: fueriſne tanta crudelitate, ut delectos viros, & principes civitatis tollere, & delere tua rogatione (23) conareris?

X. Cum L. Vettium, qui in ſenatu confeſſus eſſet ſe cum telo fuiſſe, Cn. Pompejo, ſummo & clariſſimo civi, ſuis manibus necem afferre voluiſſe, in concionem produxeris; indicem in Roſtris, in illo, inquam, augurato templo ac loco collocaris, quo auctoritatis exquirendæ cauſa (24) cæteri tribuni plebis principes civitatis producere conſueverunt; ibi tu indicem Vettium, linguam & vocem ſuam ſceleri & menti tuæ præbere voluiſti, ut diceret L. Vettius in concione tua, rogatus a te, ſe auctores, & impulſores, & ſocios habuiſſe ſceleris illius eos viros, quibus e civitate ſublatis, quod tu eo tempore moliebare, civitas ſtare non poſſet? M. Bibulum, cujus incluſione contentus non eras, interficere volueras, ſpoliaveras conſulatu: patria privare cupiebas: L. Lucullum, cujus tu rebus geſtis, quod ipſe ad imperatorias laudes a puero videlicet ſpectaras, vehementius invidebas: C. Curionem, perpetuum hoſtem improborum omnium, auctorem publici conſilii, libertate communi tuenda maxime liberum, cum filio principe juventutis, cum republica conjunctiore etiam, quam ab illa ætate poſtulandum fuit, delere voluiſti: L. Domitium, cujus dignitas & ſplendor præſtringebat, credo, oculos Vatinii, quem tu propter commune odium in bonos oderas, in poſterum autem propter omnium ſpem, quæ de illo eſt, atque erat, ante aliquanto timebas: L. Lentulum, hunc judicem noſtrum, flaminem Martialem, quod erat eo tempore Gabinii tui com-

(23) *Tua rogatione*) Ut quæreretur in eos, quos Vettius nominaſſet. Quam rogationem promulgavit, non tulit, omnium mortalium convicio repudiatam. *Manut.*

(24) *Auctoritatis exquirendæ cauſa*) Antequam lex ferretur, clari viri, a tribuno pl. qui rogationem laturus erat, in Roſtra producti, rogatique ut dicerent quid ſentirent, ſuadebant, diſſuadebantve legem: Cum igitur auctores populo eſſent, ut rogationem acciperet, vel antiquaret: recte Cicero dixit, *auctoritatis exquirendæ cauſa*. Idem.

competitor, ejuſdem Vettii indicio opprimere voluiſti. Qui ſi tum illam labem (25) peſtemque viciſſet, quod ei tuo ſcelere non licuit, reſpublica victa non eſſet. Hujus etiam filium eodem indicio & crimine ad patris interitum aggregare voluiſti. L. Paulum (26), qui tum quæſtor Macedoniam obtinebat, quem civem? quem virum? qui duos nefarios patriæ proditores, domeſticos hoſtes, legibus exterminarat, hominem ad conſervandam rempublicam natum, in idem Vettii indicium, atque in eundem hunc numerum congregaſti. Quid ego de me querar? qui etiam gratias tibi agere debeo, quod me ex fortiſſimorum civium numero ſejungendum non putaris.

XI. Sed qui fuit ille tuus tantus furor, ut, cum jam Vettius ad arbitrium tuum peroraſſet, & civitatis lumina notaſſet, diſcendiſſetque de Roſtris, eum repente revocares, colloquerere, populo Romano vidente: deinde interrogares, ecquosnam alios poſſet nominare? Inculcariſne, ut C. Piſonem, generum meum, nominaret, qui in ſumma copia optimorum adoleſcentium, pari continentia, virtute, pietate reliquit neminem? Itemque M. Laterenſem, hominem dies atque noctes de laude & de republica cogitantem? Promulgariſne, impuriſſime & perdiciſſime hoſtis, quæſtionem de tot ampliſſimis & talibus viris, indicium Vettio, præmia ampliſſima (27)? Quibus rebus, omnium mortalium non voluntate, ſed convicio repudiatis, fregeriſne in carcere cervices ipſi illi Vettio, ne quod indicium corrupti judicii extaret, ejuſque ſceleris in te ipſum quæſtio flagitaretur?

Et, quoniam crebro uſurpas, legem te de alternis conſiliis (28) rejiciendis tuliſſe, ut omnes intelligant, te ne recte quidem facere ſine ſcelere potuiſſe, quæro, cum lex eſſet æqua promulgata initio magiſtratus, multas etiam alias tuliſſes, expectariſne (29), dum C. Antonius reus fieret apud Cn. Lentulum Clodianum (30)? & poſteaquam ille eſt reus factus, ſtatim tuleris in eum, qui tuam poſt legem reus factus eſſet:

ut

(25) *Qui ſi tum illam labem*) Si, Gabinio relecto, conſul deſignatus eſſet. *Idem*.

(26) *L. Paulum*) Conſul cum C. Marcello. Quos autem accuſando exterminaverit, incertum eſt. Vide epiſt. 24. lib. 11. ad Atticum.

(27) *Indicium Vettio, præmia ampliſſima*) Male hodie editi, *indici*. Alterum ſe tuetur nlim cuſis ac Pall. item libro S. Victoris. *Grut.* Vulgatæ lectionis aperta & commoda eſt ſententia. Quid autem ſibi velit Gruterus, fateor me non capere. Tamen, cum Grævius Grutero aſſentiat, id Criticis ponderandum relinquo. *Olivetus*.

(28) *De alternis conſiliis*) Tulit hanc legem Vatinius, ut reus, & accuſator omnes judices, & Quæſitorem ipſum ſemel poſſent rejicere, neque tamen ſuæ legis beneficio uti poſſent ii, quorum nomen delatum fuiſſet ante legem latam. *Ferrat.*

(29) *Expectaris-ne*) Non ſtatim elapſo trinundino legem illam tulit Vatinius, ſed expectavit, donec reus fieret C. Antonius, Ciceronis collega in conſulatu, ſtatimque tulit: Id autem ſe feciſſe dicebat in gratiam Q. Fabii, qui conſul deinde fuit cum C. Trebonio. *Idem*.

(30) *Apud Cn. Lentulum Claudianum*) Vict. & Man. *apud Cn. Lentulum, & Q. Claudium*. Quod ſic interpretatur Ferratius: idcirco duorum Prætorum fieri mentionem, quia damnatus eſt Antonius, tum de maieſtate, accuſante Cælio; tum de repetundis, accuſante Q. Fabio Maximo. Videtur Manutius idem velle.

ut homo conſularis excluſus, miſer, puncto temporis ſpoliaretur beneficio & æquitate legis tuæ?

Dices familiaritatem tibi fuiſſe cum Q. Maximo. Præclara defenſio facinoris tui. Nam Maximi quidem ſumma laus eſt, ſumptis inimicitiis, ſuſcepta cauſa, quæſitore, conſilioque delecto, commodiorem inimico ſuo conditionem rejectionis dare noluiſſe: nihilque Maximus fecit alienum aut ſua virtute, aut illis viris clariſſimis, Paulis, Maximis, Africanis: quorum gloriam hujus virtute renovatam non modo ſperamus, verum etiam jam videmus. Tua fraus, tuum maleficium, tuum ſcelus illud eſt, te id, quod promulgaſſes miſericordiæ nomine, ad crudelitatis tempus diſtuliſſe. Ac nunc quidem C. Antonius hac una re miſeriam ſuam conſolatur, quod imagines patris, & fratris ſui, fratriſque filiam (31), non in familia, ſed in carcere (32) collocatas audire maluit, quam videre.

XII. Et quoniam pecunias aliorum deſpicis, de tuis divitiis intolerantiſſime gloriaris, volo uti mihi reſpondeas, feceriſne fœdera tribunus plebis cum civitatibus, cum regibus, cum tetrarchis? erogariſne pecunias ex ærario tuis legibus? eripueriſne partes (33) illo tempore cariſſimas partim a Cæſare, partim a publicanis? Quæ cum ita ſint, quæro ex te, ſiſne ex pauperrimo dives factus illo ipſo anno, quo lex lata eſt de pecuniis repetundis acerrima (34)? ut omnes intelligere poſſent, a te non modo noſtra acta, quos tyrannos vocas, ſed etiam amiciſſimi tui legem eſſe contemptam: apud quem tu etiam nos criminari ſoles, qui illi ſumus amiciſſimi (35), cum tu ei contumelioſiſſime toties maledicas, quoties illi affinem te eſſe dicis.

Atque illud etiam ſcire ex te cupio, quo conſilio, aut qua mente feceris, ut in epulo Q. Arrii (36), familiaris mei, cum toga pulla (37) accumberes? quem unquam videris? quem audieris? quo exemplo, quo more feceris? Dices, ſupplicationes te illas non probaſſe (38). Optime. Nullæ fuerint ſupplicationes. Videſne, me nihil de anni (39) illius cauſa, nihil de eo, quod tibi cum ſummis viris commune eſſe videatur, ſed de tuis pro-

---

(31) *Fratriſque filiam*) Sororem, ut opinor, M. Antonii, poſtea triumviri, Vatinio nuptam ſignificat. *Manut.*

(32) *In carcere*) Carcerem appellat Vatinii domum, in quam Antoniorum imagines, ducta Antonia, Vatinius tranſtulit, ademptas fortaſſe C. Antonio poſt damnationem. *Idem.*

(33) *Partes*) Manutius intelliget, *Munus, curationem, diſpenſationem ærarii, quæ ad Cæſarem Conſulem, qui de dividendo agro Campano legem tulerat, pertinebat.* Malim ego cum Goveano ſic explicare, ut a Cæſare magnam pecuniæ vim eripuerit Vatinius, ut ejus actiones juvaret: a Publicanis vero pecuniam emunxerit, ut remiſſionem petentes juvaret. *Abram.* Vide Turneb. Adv. XXI. 11.

(34) *Acerrima*) Legem Juliam omnium acerrimam fuiſſe, patet etiam ex Oration. pro Poſtumo, & lib. III. de Offic. *Hot.* Vide *Indiculum Legum.*

(35) *Amiciſſimi*) C. Cæſaris. quem tu tibi amiciſſimum ſoles dicere. *Idem.*

(36) *In epulo Q. Arrii*) Epulum populo dedit, ad honorem patris mortui, in templo Caſtoris; ut infra. *Manut.*

(37) *Cum toga pulla*) Cum cæteri accumberent albati. *Idem.*

(38) *Supplicationes te illas non probaſſe*) Quia decretæ eſſent a ſenatu, referente, ut opinor, Bibulo conſule. Epulum enim publicum ſine ſacrificio non dabatur, nec ſine ſupplicatione ſacrificium erat. Feſtus autem & ſupplicationis, & epuli dies. *Idem.*

(39) *Anni*) Quo Cæſar conſul.

Digitized by Google

propriis ſceleribus ex te quærere? Nulla ſupplicatio fuerit. Cedo, quis unquam cœnarii atratus? Ita enim illud epulum eſt funebre, ut munus ſit funeris: epulæ quidem ipſæ, dignitatis.

XIII. Sed omitto epulum, populi Romani feſtum diem, argento, veſte, omni apparatu, ornatuque viſendo: quis unquam in luctu domeſtico, quis in funere familiari cœnavit cum toga pulla? cui de balneis exeunti, præter te, toga pulla unquam data eſt? cum tot hominum millia accumberent, cum ipſe epuli dominus, Q. Arrius, albatus eſſet; tu in templum Caſtoris (40) te cum C. Fidulo atrato, cæteriſque tuis Furiis funeſtum intuliſti. Quis tum non ingemuit? quis non doluit reipublicæ caſum? quis ſermo alius in illo epulo fuit, niſi, hanc tantam & iam gravem civitatem ſubjectam eſſe non modo furori, verum etiam irriſioni tuæ? Hunc tu morem ignorabas? nunquam epulum videras? nunquam puer, aut adoleſcens inter coquos (41) fueras? Fauſti, adoleſcentis nobiliſſimi, paulo ante ex epulo magnificentiſſimo famem illam veterem tuam non expleras? quem accumbere atratum videras, dominum (42) cum toga pulla, & ejus amicos ante convivium; quæ te tanta tenuit amentia, ut tu, niſi id feciſſes, quod fas non fuit, niſi violaſſes templum Caſtoris, nomen epuli, oculos civium, morem veterem, ejus, qui te invitarat, auctoritatem, parum putares teſtificatum eſſe, ſupplicationes te illas non putare?

XIV. Quæro illud etiam ex te, quod privatus admiſiſti: in quo certe jam tibi dicere non licebit, cum clariſſimis viris cauſam tuam eſſe conjunctam: poſtulatuſne ſis lege Licinia & Junia? edixeritne C. Memmius prætor ex ea lege, ut adeſſes die triceſimo? cum is dies veniſſet, feceriſne, quod in hac republica non modo factum ante nunquam eſt, ſed in omni memoria ſit omnino inauditum? appellariſne tribunos plebis, ne cauſam diceres? levius dixi: quanquam idipſum eſſet & novum, & non ferendum: ſed appellariſne nominatim peſtem illius anni, furiam patriæ, tempeſtatem reipublicæ, Clodium? qui tamen cum jure, cum more, cum poteſtate judicium impedire non poſſet, rediit ad illam vim & furorem ſuum, ducemque ſe militibus tuis præbuit. In quo, ne quid a me dictum in te potius putes, quam abs te eſſe quæſitum; nullum onus imponam mihi teſtimonii: quæ mihi brevi tempore ex eodem iſto loco video eſſe dicenda, ſervabo, teque non arguam, ſed, ut in cæteris rebus feci, rogabo. Quæro ex te, Vatini, num quis in hac civitate poſt urbem conditam tribunos plebis appel-

(40) *In templum Caſtoris*) Opinor magiſtratus, & ſenatores, aut etiam equites Romanos in templo, reliquam plebem in foro cœnaſſe. *Idem.*

(41) *Inter coquos*) Quidam *inter coævos*; quod merito deleverunt viri docti. Nam hæc vox non reperitur apud Ciceronem, & hujus ætatis ullum ſcriptorem. *Grav.* Antepono *inter coquos*, quod veterem illam famem, de qua paulo poſt, magis exprimat. *Abram.*

(42) *Dominum*) Aut ſubaudiendum, aut addendum *videras*: ut ſit ordo: Videraſne dominum epuli, & ejus amicos cum toga pulla ante convivium, id eſt, qui cum toga pulla accumberet ante oculos epulantis populi Romani? *Manut.*

Digitized by Google

appellarit, ne cauſam diceret? num quis reus in tribunal ſui quæſitoris aſcenderit, eumque vi deturbarit? ſubſellia diſſiparit? urnas delegerit? eas denique omnes res in judicio diſturbando commiſerit, quarum rerum cauſa judicia ſunt conſtituta? Sciaſne tum fugiſſe Memmium? accuſatores eſſe tuos de tuis, tuorumque manibus ereptos? judices quæſtionum de proximis tribunalibus eſſe depulſos? in foro, in luce, inſpectante populo Romano, quæſtionem, magiſtratus, morem majorum, leges, judices, ſcelerum pœnam eſſe ſublatam? Hæc omnia ſciaſne diligentia C. Memmii publicis tabulis eſſe notata, atque teſtata?

Atque illud etiam quæro, cum, poſtea quam es poſtulatus, ex legatione (43) redieris, ne quis te judicia deſugere arbitraretur; teque, cum tibi, utrum velles, liceret (44), dictitaris cauſam dicere maluiſſe: qui conſentaneum fuerit, cum legationis perfugio uti noluiſſes appellatione improbiſſima te ad auxilium nefarium confugiſſe?

XV. Et quoniam legationis tuæ facta mentio eſt, volo etiam audire de te; quo tandem ſenatus-conſulto legatus ſis? De geſtu intelligo quid reſpondeas; tua lege, dicis. Eſne igitur patriæ certiſſimus parricida? ſperaraſne id, ut patres conſcripti ex republica funditus tollerentur? ne hoc quidem ſenatui relinquebas, quod nemo unquam ademit, ut legati ex ejus ordinis auctoritate legarentur? Adeone tibi ſordidum conſilium publicum viſum eſt? adeo afflictus ſenatus, adeo miſera & proſtrata reſpublica, ut non nuntios pacis ac belli, non curatores, non interpretes, non bellici conſilii auctores, non miniſtros muneris provincialis ſenatus more majorum deligere poſſet? Eripueras ſenatui provinciæ decernendæ poteſtatem, imperatoris deligendi judicium, ærarii diſpenſationem: quæ nunquam ſibi populus Romanus appetivit, qui a nunquam hæc a ſummi conſilii gubernatione auferre conatus eſt. Age, factum eſt horum aliqnid in aliis: raro: ſed tamen factum eſt, ut populus deligeret imperatorem. Quis legatos unquam audivit ſine ſenatus-conſulto? Ante te nemo. Poſt continuo fecit idem in duobus prodigiis reipublicæ (45) Clodius: quo etiam majore es malo mactandus, quod non ſolum facto tuo, ſed etiam exemplo rempublicam vulneraſti: neque tantum es improbus ipſe, ſed etiam alios docere b voluiſti.

(43) *Ex legatione*) Legatus cum Cæſare in Galliam ivit: deinde, accuſatus lege Licinia & Junia, ne judicium jure legationis defugiſſe videretur, in urbem rediit. *Idem.*

(44) *Liceret*) Jure legationis. Nam qui reipublicæ cauſa abeſſet, eum ne vocare in judicium liceret, Memmia lege ſancitum erat. Val. Max. III. 7. *Idem.*

a Lamb. *nunquam antea ſummi conſilii gubernationem.*

(45) *In duobus prodigiis reip.*) In Piſone & Gabinio Coſs. quibus & provincias, & legatos lege ſua Clodius dedit. *Idem.*

b Lamb. *valuiſti. Ob haſce omnes res, ſciaſna te ſeveriſſimorum hominum, Sabinorum, fortiſſimorum virorum, Marſorum, & Pelignorum, tribulium tuorum judicia notatum, nec poſt Romam conditam, propter te, tribulem quemquam, tribum Sergiam perdidiſſe? Atque illud etiam audire ex te cupio: quare, cum ego legem de ambitu tulerim ex S. C. tulerim ſine vi, tulerim ſalvis auſpiciis tulerim ſalva lege Ælia & Fuſia: tu eam eſſe legem non putes: præſertim cum ego legibus tuis, quoquomodo lata ſint, paream. Cum mea lex dilucide vetet,* biennio, quo quis petat, petiturusve ſit, gladiatores dare, niſi ex teſtamento præſtituta die: *quæ tanta*

Atque illud etiam audire a te cupio: quare, cum ego legem de ambitu ex ſenatus-conſulto tulerim, ſine vi tulerim, ſalvis auſpiciis tulerim, ſalva lege Ælia & Fuſia, tu eam eſſe legem non putes: præſertim cum ego legibus tuis, quoquo modo latæ ſint, paream. Cum mea lex dilucide vetet, BIENNIO, QUO QUIS PETAT, PETITORUSVE SIT, (46), GLADIATORES DARE, NISI EX TESTAMENTO (47) PRÆSTITUTA DIE: quæ tanta in te ſit amentia, ut in ipſa petitione gladiatores audeas dare? Num quem putes illius tui (48) certiſſimi gladiatoris ſimilem tribunum plebis poſſe reperiri, qui ſe interponat; quo minus reus mea lege fias? Ob haſce omnes res, ſciaſne te ſeveriſſimorum hominum, Sabinorum, fortiſſimorum virorum, Marſorum & Pelignorum, tribulium tuorum judicio notatum, nec poſt Romam conditam, præter te, tribulem quemquam, tribum Sergiam perdidiſſe?

XVI. Ac ſi hæc omnia contemnis ac deſpicis, quod ita tibi perſuaſeris, ut palam dictitas, te, diis hominibuſque invitis, amore in te incredibili quodam C. Cæſaris, omnia, quæ velis, conſecuturum: ecquid audieris, ecquidnam tibi dixerit, C. Cæſarem nuper Aquilejæ, cum de quibuſdam eſſet mentio facta, dixiſſe, C. Alfium præteritum permoleſte tuliſſe, quod in homine ſummam fidem probitatemque cognoſſet: graviterque etiam ſe ferre, prætorem aliquem eſſe factum, qui a ſuis rationibus diſſenſiſſet? tum quæſiſſe quendam, de Vatinio quemadmodum ferret, ipſum reſpondiſſe, Vatinium in tribunatu gratis nihil feciſſe? qui omnia in pecunia poſuiſſet, honore animo æquo carere debere?

Quod ſi ipſe, qui te ſuæ dignitatis augendæ cauſa periculo tuo, nullo delicto, ferri præcipitem eſt facile paſſus, tamen te omni honore indigniſſimum judicat: ſi te vicini, ſi affines, ſi tribules ita oderunt, ut repulſam tuam, triumphum ſuum duxerint: ſi nemo aſpicit, quin ingemiſcat; nemo mentionem facit, quin execretur: ſi vitant, fugiunt, audire de te nolunt: cum viderunt, tanquam auſpicium malum deteſtantur: ſi cognati reſpuunt, tribules execrantur, vicini metuunt, affines erubeſcunt: ſtrumæ denique ab ore improbo demigrarunt, & aliis jam ſe locis collocarunt: ſi es odium publicum populi, ſenatus, univerſorum hominum ruſticanorum; quid eſt, quam ob rem præturam potius exoptes, quam mortem? præſertim cum popularem te velis eſſe, neque ulla in re populo gratius facere poſſis. Sed, ut aliquando audiamus, quam copioſe mihi

ad

ta in te ſit amentia, ut in ipſa petitione gladiatores audeas dare? Num quem putes illius tui certiſſimi gladiatoris ſimilem tribunum plebis poſſe reperiri, qui ſe interponat, quo minus reus mea lege fias? At ſi

(46) *Biennio, quo quis petat, petiturusve ſit*) Id Cicero fecit eo conſilio, quia gladiatores dabantur, ut eo munere populus delinitus faveret iis, qui dediſsent in petitione magiſtratuum. *Idem*.

(47) *Niſi ex teſtamento*) Niſi moriens aliquis teſtamento mandaſset, uti certo quodam tempore gladiatores darentur. Qua ratione hærere in eo culpa non poterat, qui petens, aut brevi petiturus magiſtratum, eos ex teſtamento daret. *Idem*.

(48) *Illius tui*) Clodii tribuni pl. qui, Vatinio apud Memmium prætorem accuſato, judicium per vim ſuſtulit. *Idem*.

Digitized by Google

ad rogata reſpondeas, concludam jam interrogationem meam, teque in extremo pauca de ipſa cauſa rogabo.

XVII. Quæro, quæ tanta in te vanitas, tanta levitas fuerit, ut in hoc judicio T. Annium iiſdem verbis laudares, quibus eum verbis laudare & boni viri, & boni cives conſueverunt, cum in eundem nuper ab eadem illa teterrima Furia productus ad populum, cupidiſſime falſum teſtimonium dixeris? An erit hæc optio & poteſtas tua, ut, cum Clodianas operas, & facinoroſorum hominum & perditorum manum videris, Milonem dicas, id quod in concione dixiſti, gladiatoribus & beſtiariis obſediſſe rempublicam: cum autem ad tales viros veneris, non audeas civem ſingulari virtute, fide, conſtantia vituperare? Sed, cum T. Annium tantopere laudes, & clariſſimo viro nonnullam laudatione tua labeculam aſpergas, (in illorum enim numero mavult T. Annius eſſe, qui a te vituperantur) veruntamen quæro, cum in republica adminiſtranda T. Annio cum P. Sextio conſiliorum omnium ſocietas fuerit, (id quod non ſolum bonorum, verum etiam improborum judicio declaratum eſt: eſt enim reus uterque ob eandem cauſam, & eodem crimine: alter (49) die dicta ab eo, quem tu unum improbiorem eſse, quam te, nunquam ſoles confiteri: alter (50) tuis conſiliis, illo (51) tamen adjuvante) quæro, qui poſſis eos (52), quos crimine conjungis, teſtimonio disjungere.

Extremum illud eſt, quod mihi abs te reſponderi velim: cum multa in Albinovanum de prævaricatione diceres, dixeriſne, nec tibi placuiſse, nec oportuiſse Sextium de vi reum fieri? quavis lege, quovis crimine accuſandum potius ſuiſse? etiam illud dixeris cauſam Milonis, fortiſſimi viri, conjunctam cum hoc exiſtimari? quæ pro me a Sextio facta ſint, bonis eſse grata? Non coarguo inconſtantiam orationis, ac teſtimonii tui. Quas enim hujus actiones probatas bonis eſse dicis, in eas pluribus verbis teſtimonium dixiſti: quicum autem ejus cauſam periculumque conjungis, eum ſummis laudibus extuliſti. Sed hoc quæro, num P. Sextium, qua lege accuſandum omnino fuiſse negas, ea lege condemnari putes oportere? aut, ſi te in teſtimonio conſuli nolis, ne quid tibi auctoritatis (53) a me tributum eſse videatur, dixeriſne in eum teſtimonium de vi, quem negaris reum omnino de vi fieri debuiſse?

(49) *Alter*) Milo: a P. Clodio. *Idem*.
(50) *Alter*) Sextius. Tu enim Albinovanum ad accuſandum impuliſti.
(51) *Illo*) Clodio. *Idem*.
(52) *Eos*) Milonem, & Sextium.
(53) *Ne quid tibi auctoritatis*) Nemo conſulitur, niſi cui aliquid tribuatur: ei vero, qui teſtimonium dicat, cur quidquam tribuat defenſor ejus, in quem dicitur? Jocatur igitur Cicero, cum ait: *Si te in teſtimonio conſuli nolis*: cum ipſe ſit is, qui nolit eum conſulere, ne quid auctoritatis ei tribuiſse videatur. Aliquid omnino, quo concludatur interrogatio, videtur deſiderari. *Idem*.

Digitized by Google

P R O

MARCO CÆLIO.

ORATIO XXXIV.

ARGUMENTUM.

M. *Cælius Rufus Eques Romanus, cujus extat epiſtolarum liber ad Ciceronem, adoleſcens pulcher aſpectu, & ſummo ingenio præditus, poſt damnatum C. Antonium conſularem, quem ipſe de majeſtate accuſaverat, factus eſt familiaris Clodiæ, uxoris quondam Metelli Celeris, impudicæ matronæ, a qua etiam pecuniam mutuam accepit. Cum deinde accuſaret Sempronium Atratinum de ambitu, & abſolutum rurſus in judicium retraheret, Clodia vero ſuſpicaretur a Cælio ſibi venenum paratum fuiſſe; hæc L. Atratino Sempronii filio perſuaſit, ut nomen Cælii deferret lege Lutatia de vi, cum ſubſcriptoribus Herennio, Clodio, & Balbo. Defenſum a M. Craſſo Cælium, Cicero ipſe hac oratione defendit apud Cn. Domitium Prætorem, Marcellino & Philippo Coſſ.* FERRATIUS.

Ipſe quoque Cælius egit cauſam ſuam, auctore Quintiliano, lib. XI. *cap.* I. *& Suetonio de claris Rhetoribus.* MANUT.

Abſolutum hoc judicio Cælium fuiſſe conſtat, Prætoremque poſtea fuiſſe, interfectumque civili bello inter Cæſarem & Pompejum. Scribit enim Cæſar, lib. Civ. III. *eum ſenatus decreto a Rep. remotum, a Conſule ſenatu prohibitum, & de Roſtris, cum concionari vellet, deductum, Turios ſeſe contuliſſe, ubi ab equitibus Gallis & Hiſpanis, qui eo miſſi fuerant, interfectus eſt. De legibus ab illo latis, Cæſar eodem libro, & Cicero,* Fam. VIII. 17. *De iracundia ſingulari, Seneca* de Ira, *lib.* III. *De eloquentia, & variis ipſius actionibus Cicero in Bruto, cap.* 79. HOTOMAN.

I. SI quis, Judices, forte nunc adſit, ignarus legum, judiciorum, conſuetudinis noſtræ: miretur profecto, quæ ſit tanta atrocitas hujuſce cauſæ, quod diebus feſtis ludiſque publicis, omnibus negotiis forenſibus intermiſſis, unum hoc judicium exerceatur; nec dubitet, quin tanti facinoris reus arguatur, ut eo neglecto, civitas ſtare non poſſit: Idem, cum audiat eſſe legem, quæ de ſeditioſis conſceleratiſque civibus, qui armati ſenatum obſederint, magiſtratibus vim attulerint, rempublicam oppugnarint, quotidie quæri jubeat: legem non improbet: crimen, quod verſetur in judicio, requirat. Cum audiat, nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim in judicium vocari: ſed adoleſcentem illuſtri ingenio, induſtria, gratia, accuſari ab ejus filio, quem ipſe in judicium & vocet, & vocarit: oppugnari autem opibus meretriciis: Atratini illius pietatem non reprehendat, muliebrem libidinem comprimendam putet, vos laborioſos exiſtimet, quibus otioſis ne in communi quidem otio liceat eſſe.

Etenim, ſi attendere diligenter, exiſtimare vere de omni hac cauſa volueritis, ſic conſtituetis, Judices, nec deſcenſurum quemquam ad hanc accuſationem fuiſſe, cui, utrum vellet (1), liceret: nec, cum defendiſſet, quidquam habiturum ſpei fuiſſe, niſi alicujus intolerabili libidine, & nimis acerbo odio niteretur. Sed ego Atratino, humaniſſimo atque optimo adoleſcenti, meo neceſſario, ignoſco, qui habet excuſationem vel pietatis, vel neceſſitatis, vel ætatis. Si voluit accuſare: pietati tribuo. Si juſſus eſt: neceſſitati. Si ſperavit aliquid: pueritiæ. Cæteris non modo nihil ignoſcendum, ſed etiam acriter eſt reſiſtendum.

II. Ac mihi quidem videtur, Judices, hic introitus defenſionis adoleſcentiæ M. Cælii maxime convenire, ut ad ea, quæ accuſatores, deformandi hujus cauſa, detrahendæ ſpoliandæque dignitatis gratia dixerunt, primum reſpondeam. Objectus eſt pater varie, quod aut parum ſplendidus ipſe, aut parum pie tractatus a filio diceretur. De dignitate Cælius notis ac majoribus natu, etiam ſine mea oratione, tacitus, facile ipſe reſpondet. Quibus autem, propter ſenectutem, quod jam diu minus in foro nobiſcum verſatur, non æque eſt cognitus; hi ſic habeant: quæcunque in equite Romano dignitas eſſe poſſit, quæ certe poteſt eſſe maxima, eam ſemper in M. Cælio habitam eſſe ſummam, hodieque haberi, non ſolum a ſuis, ſed etiam ab omnibus, quibus potuerit aliqua de cauſa eſſe notus.

Equitis autem Romani eſſe filium, criminis loco poni ab accuſatoribus, neque his judicantibus oportuit, neque defendentibus nobis. Nam, quod de

(1) *Utrum vellet*) Atratinus enim juſſus fuerat a patre Cælium accuſare: neque poterat non parere patri. *Ferrat.*

de pietate dixiſtis, eſt quidem iſta noſtra exiſtimatio, ſed judicium certe parentis. Quid nos opinemur, audietis ex juratis. Quid parentes ſentiant, lacrymæ matris incredibiliſque mœror, ſqualor patris & hæc præſens mœſtitia, quam cernitis, luctuſque declarat.

Nam, quod eſt objectum, municipibus eſſe adoleſcentem non probatum ſuis: nemini unquam præſenti Puteolani majores honores habuerunt, quam abſenti M. Cælio: quem & abſentem in ampliſſimum ordinem (2) cooptarunt, & ea non petenti detulerunt, quæ multis petentibus denegarunt: iidemque nunc lectiſſimos viros, & noſtri ordinis, & equites Romanos cum legatione ad hoc judicium, & cum graviſſima atque ornatiſſima laudatione miſerunt. Videor mihi jeciſſe fundamenta defenſionis meæ: quæ firmiſſima ſunt, ſi nituntur judicio ſuorum. Neque enim vobis ſatis commendata hujus ætas eſſe poſſet, ſi non modo parenti, tali viro, verum etiam municipio tam illuſtri, ac tam gravi diſpliceret.

III. Equidem, ut ad me revertar, ab his fontibus profluxi ad hominum famam: & meus hic forenſis labor, vitæque ratio dimanavit ad exiſtimationem hominum paulo latius commendatione ac judicio meorum. Nam, quod objectum eſt de pudicitia, quodque omnium accuſatorum non criminibus, ſed vocibus, maledictiſque celebratum eſt, id nunquam tam acerbe feret M. Cælius, ut eum pœniteat non deformem eſſe natum. Sunt etenim illa maledicta pervulgata in omnes, quorum in adoleſcentia forma & ſpecies fuit liberalis. Sed aliud eſt maledicere, aliud accuſare. Accuſatio crimen deſiderat, rem ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teſte confirmet. Maledictio autem nihil habet propoſiti, præter contumeliam: quæ ſi petulantius jactatur (3), convicium; ſi facetius, urbanitas nominatur.

Quam quidem partem accuſationis admiratus ſum, & moleſte tuli potiſſimum eſſe Atratino datam. Neque enim decebat, neque ætas illa poſtulabat, neque, id quod animadvertere poteratis, pudor patiebatur optimi adoleſcentis, in tali illum oratione verſari. Vellem aliquis ex vobis robuſtioribus hunc maledicendi locum ſuſcepiſſet. Aliquanto liberius, & fortius, & magis more noſtro refutaremus iſtam maledicendi licentiam. Tecum, Atratine, agam levius, quod & pudor tuus moderatur orationi meæ; & meum erga te, parentemque tuum, beneficium tueri (4) debeo. Illud tamen te eſſe admonitum volo: primum, qualis es, talem te eſſe exiſtimes; ut, quantum a rerum turpitudine abes, tantum te a verborum libertate ſejungas: deinde, ut ea in alterum ne dicas, quæ cum

tibi

(2) *In ampliſſimum ordinem*) In Decuriones, qui vicem Senatus agebant in municipiis. Senatores enim ſimul eſſe poterant Romæ, & in ſuo quolibet municipio. *Idem*.

(3) *Jactatur*) Legendum eſt, *jaciatur*. Muret. Var. Lect. lib. VIII. cap. 19.

(4) *Tueri*) Cum patrem defenderim accuſatum a Cælio, contumelioſe agere cum filio non debeo. *Ferrat*.

tibi falſo reſponſa ſint, erubeſcas. Quis eſt enim, cui via iſta non pateat, qui iſti ætati, atque etiam dignitati non poſſit quam velit petulanter, etiam ſi ſine ulla ſuſpicione, at non ſine argumento, maledicere? Sed iſtarum partium culpa eſt eorum, qui te agere voluerunt: laus pudoris tui, quod ea te invitum dicere videbamus: ingenii, quod ornate, politeque dixiſti.

IV. Verum ad iſtam omnem orationem brevis eſt defenſio. Nam quoad ætas M. Cælii dare potuit iſti ſuſpicioni locum, fuit primum ipſius pudore, deinde etiam patris diligentia diſciplinaque munita: qui ut huic virilem togam dedit, nihil dicam hoc loco de me: tantum ſit, quantum vos exiſtimatis: hoc dicam, hunc a patre continuo ad me eſſe deductum. Nemo hunc M. Cælium in illo ætatis flore vidit, niſi aut cum patre, aut mecum, aut in M. Craſſi caſtiſſima domo, cum artibus honeſtiſſimis erudiretur.

Nam quod Catilinæ familiaritas objecta Cælio eſt, longe ab iſta ſuſpicione abhorrere debet. Hoc enim adoleſcente ſcitis conſulatum mecum petiſſe Catilinam. Ad quem ſi acceſſit, aut ſi a me diſceſſit unquam, (quanquam multi boni adoleſcentes illi homini nequam atque improbo ſtuduerunt) tum exiſtimetur Cælius Catilinæ nimium familiaris fuiſſe. At enim poſtea ſcimus, & vidimus eſſe hunc in illius amicis. Quis negat? Sed ego illud tempus ætatis, quod ipſum ſua ſponte infirmum, aliorum libidine infeſtum eſt (5), id hoc loco defendo. Fuit aſſiduus mecum, prætore me: non noverat Catilinam. Africam tum prætor ille obtinebat, Secutus eſt annus: Cauſam de pecuniis repetundis Catilina dixit. Mecum erat hic: illi ne advocatus quidem venit unquam. Deinceps fuit annus, quo ego conſulatum petivi: petebat Catilina mecum. Nunquam ad illum acceſſit: a me nunquam receſſit.

V. Tot igitur annos verſatus in foro ſine ſuſpicione, ſine infamia, ſtuduit Catilinæ iterum petenti. Quem ergo ad finem putas cuſtodiendam illam ætatem fuiſſe? Nobis quidem olim annus erat unus, ad cohibendum (6) brachium toga, conſtitutus: & ut exercitatione, ludoque campeſtri (7) tuni-

(5) *Infeſtum eſt*) Paſſive, pro, infeſtatur: ut pro Amerino, *filii vita infeſta*. Et de Prov. *Excurſionibus barbarorum infeſta via*. Man. Vide Gellium, Noct. Att. 12.12.

(6) *Ad cohibendum*) Modeſtiæ cauſa manum intra togam continebant, & cum ſe in campo Romæ, vel in caſtris exercebant, utebantur tunica, ne corporis nuditas appareret. *Ferrat.*

(7) *Campeſtri*) Non, ludo campeſtri, ſed, campeſtri tunicam uteremur: & hoc modeſtiæ cauſa. Erat autem campeſtre veſtitus hiemalis, ſupra tunicam. Unde Horatius de re abſurda *Penula ſolſtitio, campeſtre nivalibus auris*. Et Aſconius pro Scauro: *Cato prætor judicium, quia æſtate agebatur, ſine tunica exercuit, campeſtri ſub toga cinctus*. Manut. Hunc locum non aliter intellexit H. Valeſius, non probante Grævio, cui *ludus campeſtris* eſt, quæ crebro dicitur *meditatio campeſtris* apud Suetonium & alios.

* In hac Manutii adnotatione mèndum eſſe videtur, dum ait: *Erat autem* Campeſtre *veſtitus hiemalis*. Contrarium indicant Horatii & Aſconii verba.

tunicati uteremur. Eademque erat, ſi ſtatim mereri ſtipendia cœperamus, caſtrenſis ratio ac militaris. Qua in ætate, niſi qui ſe ipſe ſua gravitate & caſtimonia, & cum diſciplina domeſtica, tum etiam naturali quodam bono defenderat, quoquo modo a ſuis cuſtoditus eſſet, tamen infamiam veram effugere non poterat. Sed qui prima illa imperia ætatis, integra, atque inviolata præſtitiſſet: de ejus fama ac pudicitia, cum is jam ſe corroboraviſſet, ac vir inter viros eſſet, nemo loquebatur.

Studuit Catilinæ, cum jam aliquot annos eſſet in foro, Cælius. Et multi hoc idem ex omni ordine, atque ex omni ætate fecerunt. Habuit enim ille, ſicuti meminiſſe vos arbitror, permulta maximarum non expreſſa ſigna, ſed adumbrata virtutum. Utebatur hominibus improbis multis: & quidem optimis ſe viris deditum eſſe ſimulabat. Erant apud illum illecebræ libidinum multæ: erant etiam induſtriæ quidam ſtimuli, ac laboris. Flagrabant vitia libidinis apud illum: vigebant etiam ſtudia rei militaris. Neque ego unquam fuiſſe tale monſtrum in terris ullum puto, tam ex contrariis, diverſiſque inter ſe pugnantibus naturæ ſtudiis, cupiditatibuſque conflatum.

VI. Quis clarioribus viris quodam tempore jucundior? Quis turpioribus conjunctior? Quis civis meliorum partium aliquando? quis tetrior hoſtis huic civitati? Quis in voluptatibus inquinatior? quis in laboribus patientior? Quis in rapacitate avarior? quis in largitione effuſior? Illa vero, Judices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitia, tueri obſequio, cum omnibus communicare quod habebat, ſervire temporibus ſuorum omnium pecunia, gratia, labore corporis, ſcelere etiam, ſi opus eſſet, & audacia: verſare ſuam naturam & regere ad tempus, atque huc & illuc torquere, & flectere: cum triſtibus ſevere, cum remiſſis jucunde, cum ſenibus graviter, cum juventute comiter, cum facinoroſis audaciter, cum libidinoſis luxurioſe vivere.

Hæc ille tam varia, multiplicique natura, cum omnes omnibus ex terris homines improbos, audaceſque collegerat: tum etiam multos fortes viros, & bonos ſpecie quadam virtutis aſſimulatæ tenebat. Neque unquam ex illo delendi hujus imperii tam conſceleratus impetus extitiſſet, niſi tot vitiorum tanta immanitas quibuſdam facilitatis & patientiæ radicibus niteretur. Quare iſta conditio, Judices, reſpuatur, nec Catilinæ familiaritatis crimen hæreat. Eſt enim commune cum multis, & cum quibuſdam etiam bonis. Me ipſum, me inquam, quondam pene ille decepit, cum & civis mihi bonus, & optimi cujuſque cupidus, & firmus amicus ac fidelis videretur. Cujus ego facinora oculis prius, quam opinione, manibus ante, quam ſuſpicione, deprehendi. Cujus in magnis catervis amicorum, ſi fuit etiam Cælius, magis eſt, ut ipſe moleſte ſciat erraſſe ſe, ſicuti nonnunquam in eodem homine me quoque erroris mei pœnitet, quam ut iſtius amicitiæ crimen reformidet.

VII. Itaque a maledictis pudicitiæ ad conjurationis invidiam oratio eſt veſtra delapſa. Poſuiſtis enim, atque id tamen titubanter & ſtrictim, conjurationis hunc, propter amicitiam Catilinæ, participem fuiſſe: in quo non modo

modo crimen non hærebat, ſed vix diſerti adoleſcentis cohærebat oratio. Qui enim tantus furor in Cælio? quod tantum aut in moribus naturaque vulnus, aut in re atque fortuna? ubi denique eſt in iſta ſuſpicione Cælii nomen auditum? Nimium multa de re minime dubia loquor: hoc tamen dico, non modo ſi ſocius conjurationis accuſatione (8) adoleſcentiam ſuam potiſſimum commendare voluiſſet.

Quod, haud ſcio, an de ambitu & de criminibus iſtis ſodalium ae ſequeſtrium (quoniam huc incidi) ſimiliter reſpondendum putem. Nunquam enim tam Cælius amens fuiſſet, ut, ſi ſe iſto infinito ambitu commaculaſſet, ambitus alterum accuſaret: neque ejus facti in altero ſuſpicionem quæreret, cujus ipſe ſibi perpetuam licentiam optaret: nec, ſi ſibi ſemel periculum ambitus ſubeundum putaret, ipſe alterum iteru m ambitus crimine arceſſeret (9). Quod quanquam nec ſapienter & me invito facit, tamen eſt ejuſmodi cupiditatis, ut magis inſectari alterius innocentiam, quam de ſe timide cogitare videatur.

Nam quod æs alienum objectum eſt, ſumptus reprehenſi, tabulæ flagitatæ: videte, quam pauca reſpondeam. Tabulas, qui in patris poteſtate eſt, nullas conficit. Verſuram nunquam omnino fecit ullam. Sumptus unius generis objectus eſt, habitationis: triginta millibus dixiſtis eum habitare. Nunc demum intelligo, P. Clodii inſulam eſſe venalem (10), cujus hic in ædiculis habitet, decem, ut opinor, millibus. Vos autem, dum illi placere vultis, ad tempus ei mendacium veſtrnm accommodaviſtis.

Reprehendiſtis, a patre quod ſemigrarit. Quod quidem jam in hac ætate minime reprehendendum eſt. Qui cum & ex reipublicæ cauſa eſſet mihi quidem moleſtam, ſibi tamen glorioſam victoriam conſecutus, & per ætatem magiſtratus petere poſſet, non modo permittente patre, ſed etiam ſuadente, ab eo ſemigravit: &, cum domus patris a foro longe abeſſet, quo facilius & noſtras obire domos, & ipſe a ſuis coli poſſet, conduxit in Palatio non magno domum.

VIII. Quo loco poſſum dicere id, quod vir clariſſimus, M. Craſſus, cum de adventu regis Ptolemæi quæreretur (11), paulo ante dixit: Uti-

(8) *Conjurationis accuſatione*) Accuſato C. Antonio, collega Ciceronis. Infra. *Manut.*

(9) *Iterum arceſſeret*) Jam ſupra dictum eſt Cælium ambitus crimine L. Atratinum ſemel accuſaſſe, eundemque abſolutum iterum accuſaſſe. Hæ ſunt tres Cælii accuſationes, quas Cicero in Brut. ſignificat, cap. 79. *Hotom.*

(10) *Inſulam eſſe venalem*) Nam ſi ædicularum Clodii locatio tanti æſtimatur; in quo mendacium eſt; quia Cælius in iis habitat non triginta millibus, ſed decem millibus: quanti æſtimabitur inſula ejuſdem Clodii? Mendacium igitur hoc accommodatum eſt Clodio inſulam ſuam vendere cupienti. Inſula duplex eſt, major, & minor. Major, ædes aliquot junctæ, viis undique terminatæ. Minor, una domus eſt, viarum ambitu finita. Eam domum, quod ex Plin. xxxvi. 15, licet intelligere, Clodius emit H-S. centies quadragies ſepties millibus. *Manut.*

(11) *Cum de adventu regis Ptolemæi quæreretur*) Pulſus a ſuis civibus Ptolemæus, rex Alexandrinus, Romam ſe contulit, ut a ſenatu, populoque Romano reſtitueretur. Eodem tempore legati Alexandrini contra eum venerunt: quorum Ptolemæus magnam par-

Utinam ne in nemore Pelio .... ac longius quidem mihi contexere hoc carmen liceret. *Nam nunquam hera errans* hanc moleſtiam nobis exhiberet, *Medea animo ægra, amore ſævo ſaucia* .... Sic enim, Judices, reperietis, quod, cum ad id loci venero, oſtendam, hanc Palatinam Medeam (12), migrationemque (13) huic adoleſcenti cauſam ſive malorum omnium, ſive potius ſermonum fuiſſe.

Quamobrem illa, quæ ex accuſatorum oratione præmuniri jam, & fingi intelligebam, fretus veſtra prudentia, Judices, non pertimeſco. Ajebant enim fore teſtem ſenatorem, qui ſe pontificiis comitiis pulſatum a Cælio diceret. A quo quæram, ſi prodierit: primum cur ſtatim nihil egerit (14): deinde, ſi id queri, quam agere maluerit, cur productus a vobis potius, quam ipſe per ſe: cur tanto poſt potius, quam continuo, queri maluerit. Si mihi ad hæc acute, arguteque reſponderit, tum quæram denique, ex quo iſte fonte ſenator emanet. Nam ſi ipſe orietur & naſcetur ex ſeſe, fortaſſe, ut ſoleo, commovebor. Sin autem, ut rivulus, arceſſitus & ductus ab ipſo capite accuſationis veſtræ; lætabor, cum tanta gratia tantiſque opibus accuſatio veſtra nitatur, unum ſenatorem ſolum eſſe, qui vobis gratificari vellet, inventum.

Nec tamen illud genus alterum nocturnorum teſtium pertimeſco. Eſt enim dictum ab illis, fore qui dicerent, uxores ſuas, a cœna redeuntes, attrectatas eſſe a Cælio. Graves erunt homines, qui hoc jurati dicere audebunt: cum ſit his confitendum, nunquam ſe, ne congreſſu quidem, & conſtituto (15) cœpiſſe de tantis injuriis experiri.

IX. Sed totum genus oppugnationis hujus, Judices, & jam proſpicitis animis, &, cum inferetur, propulſare debebitis. Non enim ab iiſdem accuſatur M. Cælius, a quibus oppugnatur. Palam in eum tela jaciuntur, clam ſubminiſtrantur. Neque id ego dico, ut invidioſum ſit in eos, quibus glorioſum hoc etiam eſſe debet. Funguntur officio: defendunt ſuos: faciunt quod viri fortiſſimi ſolent. Læſi dolent, irati efferuntur; pugnant laceſſiti. Sed veſtræ ſapientiæ tamen eſt, Judices, non, ſi cauſa juſta

---

tem per inſidias ſuſtulit, in iis principem legationis Dionem Academicum. Objecerat autem accuſator, pulſatos eſſe a Cœlio Puteolis Alexandrinos legatos. Quam partem Craſſus cum refelleret, queſtus eſt de adventu Ptolemæi. Niſi enim veniſſet Romam, legati non veniſſent: ita pulſatio Puteolana non nominaretur. In quo uſurpavit illud Ennii: *Utinam ne in nemore Pelio*: ita repetens longinquam cauſam, unde argumentum ſumpſerunt accuſatores de pulſatione Puteolana, ut repetierat poeta cauſam ejus amoris, qui Medeam perdidit. Hos verſus ex Medea, Ennii tragœdia, recitat ſcriptor Rhet. ad Herenn. lib. III. Cic. de Nat. D. III. 30. *Idem.*

(12) *Palatinam Medeam*) Clodiam in Palatio habitantem: quam feſtive Cicero Palatinam Medeam vocat: quia Cœlium Atratinus accuſator, ut in Fortunatiano legitur, Pulchellum Jaſonem appellaverit. *Idem.*

(13) *Migrationemque*) Quod in Palatium migraverit conducta domo. *Idem.*

(14) *Nihil egerit*) Contra Cœlium, cur de injuria non accuſaverit. *Idem.*

(15) *Congreſſu & conſtituto*) Moris fuit antequam in jus iretur, ut domi apud amicos communes experirentur, ſi forte ſedari ab iis controverſia poſſet. Cic. pro Quintio, & pro Cæcin. *Hotom.*

ſta eſt vitis fortibus oppugnandi M. Cælium, ideo vobis quoque vos cauſam putare eſſe juſtam alieno dolori potius, quam veſtræ fidei conſulendi. Quæ ſit multitudo in foro, quæ genera, quæ ſtudia, quæ varietas hominum, videtis. Ex hac copia quam multos eſſe arbitramini, qui hominibus potentibus, gratioſis, diſertis, cum aliquid eos velle arbitrentur, ultro ſe offerre ſoleant, operam navare, teſtimonium polliceri?

Hoc ex genere ſi qui ſe in hoc judicium forte projecerint, excluditote eorum cupiditatem, Judices, ſapientia veſtra: ut eodem tempore & hujus ſaluti & religioni veſtræ, & contra periculoſiſſimas hominum potentias conditioni omnium civium providiſſe videamini. Equidem vos abducam a teſtibus: neque hujus judicii veritatem, quæ mutari nullo modo poteſt, in voluntate teſtium collocari ſinam: quæ facillime fingi, nullo negotio flecti ac detorqueri poteſt. Argumentis agemus: ſignis omni luce clarioribus crimina refellemus. Res cum re, cauſa cum cauſa, ratio cum ratione pugnabit.

X. Itaque illam partem cauſæ facile patior graviter & ornate a M. Craſſo eſſe peroratam, de ſeditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulſatione Puteolana, de bonis Pallæ. Vellem dictum eſſet ab eodem etiam de Dione (16). De quo ipſo tamen quid eſt, quod expectetis? quod is, qui fecit, aut non timet, aut etiam fatetur? Etenim reus, qui hujus dictus eſt & adjutor fuiſſe, & conſcius, P. Aſcitius; is judicio eſt liberatus. Quod igitur eſt hujuſmodi crimen, ut, qui commiſit, non neget: qui negavit, abſolutus ſit: id hic pertimeſcat, qui non modo a facto, verum etiam a conſcientiæ ſuſpicione abfuit? Et, ſi Aſcitio cauſa plus profuit, quam nocuit invidia, huic oberit tuum maledictum, qui iſtius facti non modo ſuſpicione, ſed ne infamia quidem eſt aſperſus?

At prævaricatione eſt Aſcitius liberatus. Perfacile eſt iſti loco reſpondere, mihi præſertim, a quo illa cauſa defenſa eſt. Sed Cælius optimam cauſam Aſcitii eſse arbitratur: cujuſmodi autem ſit, a ſua putat eſse ſejunctam: neque ſolum Cælius, ſed etiam adoleſcentes humaniſſimi & doctiſſimi, rectiſſimis ſtudiis atque optimis artibus præditi, Titus, Cajuſque Coponii, qui ex omnibus maxime Dionis mortem doluerunt: qui cum doctrinæ ſtudio atque humanitatis, tum etiam hoſpitio Dionis tenebantur. Habitabat is apud L. Luccejum, ut audiſtis. Fuerat ei cognitus Alexandriæ. Quid aut hic, aut ſummo ſplendore præditus, frater ejus, de M. Cælio exiſtimet, ex ipſis, ſi producti erunt, audietis. Ergo hæc removeantur, ut aliquando, in quibus cauſa nititur, ad ea veniamus.

XI. Animadverti enim, Judices, audiri a vobis meum familiarem, L.

K 2 Heren-

(16) *De Dione*) Objecerant Cælio adverſarii ſeditiones Neapoli excitatas. Puteolis pulſatos Alexandrinorum legatos, qui contra regem Ptolemæum Romam venerant, erepta Pallæ bona, interfectum Dionem illius legationis principem, de quo infra. *Ferrat.*

Herennium, perattente : In quo etſi magna ex parte ingenio ejus, & dicendi genere quodam tenebamini: tamen nonnunquam verebar, ne illa ſubtiliter ad criminandum inducta oratio ad animos veſtros ſenſim ac leniter accideret. Dixit enim multa de luxuria, multa de libidine, multa de vitiis juventutis, multa de moribus; &, qui in reliqua vita mitis eſſet, & in hac ſuavitate humanitatis, qua prope jam delectantur homines, verſari perjucunde ſoleret, fuit in hac cauſa pertriſtis quidam patruus, cenſor, magiſter. Objurgavit M. Cælium, ſicut neminem unquam parens. Multa de incontinentia, intemperantiaque diſſeruit. Quid quæritis, Judices? ignoſcebam vobis attente audientibus, propterea quod egomet tam triſte illud, & tam aſperum genus orationis horrebam.

Ac prima pars fuit illa, quæ me minus movebat, fuiſſe meo neceſſario Beſtiæ (17) Cælium familiarem: cœnaſſe apud eum, ventitaſſe domum, ſtuduiſſe præturæ. Non me hæc movent, quæ perſpicue falſa ſunt. Etenim eos una (18) cœnaſſe dicit, qui aut abſunt, aut quibus neceſſe eſt idem dicere.

Neque vero illud me commovet, quod ſibi in Lupercis ſodalem eſſe Cælium dixit. Fera quædam ſodalitas, & plane paſtoritia, atque agreſtis germanorum (19) Lupercorum: quorum coitio illa ſilveſtris ante eſt inſtituta, quam humanitas atque leges. Si quidem non modo nomina deferunt inter ſe ſodales, ſed etiam commemorant ſodalitatem in accuſando, ut ne, ſi quis id forte neſciat, timere videatur.

Sed hæc omittam: ad illa, quæ me magis moverunt, reſpondebo. Deliciarum objurgatio fuit longa, & ea lenior: pluſque diſputationis habuit, quam atrocitatis: quo etiam audita eſt attentius. Nam P. Clodius, amicus meus (20), cum ſe graviſſime vehementiſſimeque jactaret, & omnia inflammatus ageret triſtiſſimis verbis, voce maxima: tametſi probabam ejus eloquentiam, tamen non pertimeſcebam. Aliquot enim in cauſis eum videram fruſtra litigantem. Tibi autem, Balbe, reſpondebo primum precario, ſi licet, ſi fas eſt defendi a me eum, qui nullum convivium renuerit, qui unguenta ſumpſerit, qui Bajas viderit.

XII.

(17) *Beſtia*) Qui de ambitu damnatus erat. Id ex iis verbis colligo, *ſtuduiſſe præturæ*. Defenſum a Cicerone, cognoſcitur ex lib. II. ad Q. fratr. epiſt. 3. *Manut.*

(18) *Eos una*) Dixerat alios quoſdam cœnaſſe cum Beſtia & Cælio: ex iis quidam aberant, quidam erant Clodiæ amici, coacti proinde quidlibet affirmare in gratiam illius. *Ferrat.*

(19) *Germanorum*) Verorum: nam cum ſint ab Evandro instituti multo ante Romam conditam, id eſt, ante humanitatem; atque leges, veri & germani ſunt Luperci plane humanitatis expertes, cum nomina ſodales inter ſe deferunt. Sodalitates autem ad honorem alicujus dei inſtitutæ ſunt, ut Lupercorum ad honorem Panos. *Manut.* Vide de Senect. 13. Salmaſii teſtimonium Tomo noſtro III. p. 358.

(20) *P. Clodius, amicus meus*) Non is, qui Clodiæ frater erat, Ciceronis inimiciſſimus. Hic tertius erat accuſator, de numero ſubſcriptorum, alter L. Herennius: Atratinus nomen detulerat, & primas partes agebat. *Manutius.*

Digitized by Google

XII. Equidem multos & vidi in hac civitate, & audivi, non modo qui primoribus labris guſtaſsent genus hoc vitæ, & extremis, ut dicitur, digitis attigiſsent, ſed qui totam adoleſcentiam voluptatibus dediſsent, emerſiſse aliquando, & ſe ad frugem bonam, ut dicitur, recepiſse, graveſque homines atque illuſtres fuiſse. Datur enim conceſsu omnium huic aliquis ludus ætati, & ipſa natura profundit adoleſcentiæ cupiditates: quæ ſi ita erumpunt, ut nullius vitam labefactent, nullius domum evertant, faciles & tolerabiles haberi ſolent. Sed tu mihi videbare ex communi infamia juventutis aliquam invidiam Cælio velle conflare. Itaque omne illud ſilentium, quod eſt orationi tributum tuæ, fuit ob eam cauſam, quod uno reo propoſito de multorum vitiis cogitabamus. Facile eſt accuſare luxuriem. Dies jam me deficiet, ſi, quæ dici in eam ſententiam poſſunt, coner expromere: de corruptelis, de adulteriis, de protervitate, de ſumptibus, immenſa oratio eſt. Ut tibi reum neminem, ſed vitia proponas, res tamen ipſa & copioſe & graviter accuſari poteſt. Sed veſtræ ſapientiæ eſt, Judices, non abduci ab reo: nec, quos aculeos habeat ſeveritas gravitaſque veſtra, cum eos accuſator erexerit in rem, in vitia, in mores, in tempora, emittere in hominem, & in reum: cum is non ſuo crimine, ſed multorum vitio ſit in quoddam odium injuſtum vocatus. Itaque ſeveritati tuæ, ut oportet, ita reſpondere non audeo: erat enim meum deprecari vacationem adoleſcentiæ, veniamque petere: non, inquam, audeo: perfugiis non utor ætatis: conceſsa omnibus jura dimitto: tantum peto, ut, ſi qua eſt invidia communis hoc tempore æris alieni, petulantiæ, libidinum juventutis, quam video eſſe magnam, ne huic aliena peccata, ne ætatis ac temporum vitia noceant. Atque ego idem, qui hæc poſtulo, quin criminibus, quæ in hunc nondum proprie conferuntur, diligentiſſime reſpondeam, non recuſo.

XIII. Sunt autem duo crimina, auri, & veneni: in quibus una atque eadem perſona urgetur. Aurum ſumptum a Clodia: venenum quæſitum, quod Clodiæ daretur, dicitur. Omnia ſunt alia, non crimina, ſed maledicta jurgii petulantis magis, quam publicæ quæſtionis. Adulter, impudicus, ſequeſter, convicium eſt, non accuſatio. Nullum eſt enim fundamentum horum criminum, nulla ſedes. Voces ſunt contumelioſæ, temere ab irato accuſatore, nullo auctore, emiſſæ.

Horum duorum criminum video fontem, video auctorem, video certum nomen, & caput. Auro opus fuit: ſumpſit a Clodia, ſumpſit ſine teſte, habuit quamdiu voluit. Maximum video ſignum cujuſdam egregiæ familiaritatis. Necare eandem voluit, quæſivit venenum, ſollicitavit quos potuit, paravit, locum conſtituit, attulit. Magnum rurſus odium video cum crudeliſſimo diſcidio extitiſſe. Res eſt omnis in hac cauſa nobis, Judices, cum Clodia, muliere non ſolum nobili, ſed etiam nota: de qua ego nihil dicam, niſi depellendi criminis cauſa. Sed intelligis pro tua præſtanti prudentia, Cn. Domiti, cum hac ſola rem eſſe nobis: quæ ſi ſe aurum Cælio commodaſſe non dicit, ſi venenum ab hoc ſibi paratum eſſe non arguit; petulanter facimus, ſi matremfamilias ſecus, quam matronarum ſanctitas poſtulat, nominamus. Sin, iſta muliere remota, nec crimen ul-

lum,

tum, nec opes ad oppugnandum Cælium illis relinquentur; quid eſt aliud, quod nos patroni facere debeamus, niſi ut eos, qui inſectantur, repellamus? Quod quidem facerem vehementius, niſi intercederent mihi inimicitiæ cum iſtius mulieris viro: fratrem volui dicere: ſemper hic erro. Nunc agam modice, nec longius progrediar, quam me mea fides & cauſa ipſa coget. Neque enim muliebres unquam inimicitias mihi gerendas putavi, præſertim cum ea, quam omnes ſemper amicam omnium potius, quam cujuſquam inimicam putaverunt.

XIV. Sed tamen ex ipſa quæram prius, utrum me ſecum ſevere, & graviter, & priſce agere malit, an remiſſe, ac leniter, & urbane. Si illo auſtero more ac modo: aliquis mihi ab inferis excitandus eſt, ex barbatis illis, non hac barbula, qua iſta delectatur; ſed illa horrida, quam in ſtatuis antiquis & imaginibus videmus: qui objurget mulierem, & pro me loquatur, ne iſta mihi forte ſuccenſeat. Exiſtat igitur ex hac ipſa familia aliquis; ac potiſſimum Cæcus ille (21). Minimum enim dolorem capiet, qui iſtam non videbit. Qui profecto, ſi extiterit, ſic aget & ſic loquetur: Mulier, quid tibi cum Cælio? quid cum homine adoleſcentulo? quid cum alieno? cur aut tam familiaris huic fuiſti, ut aurum commodares, aut tam inimica, ut venenum timeres? Non patrem tuum videras? non patruum? non avum, proavum, atavum audieras conſules fuiſſe? Non denique modo te Q. Metelli matrimonium tenuiſſe ſciebas, clariſſimi ac fortiſſimi viri, patriæque amantiſſimi? qui, ſimulac pedem limine extulerat (22), omnes prope cives virtute, gloria, dignitate ſuperabat: cui cum ex ampliſſimo genere in familiam clariſſimam nupſiſſes, cur tibi Cælius tam conjunctus fuit? Cognatus? affinis? viri tui familiaris? nihil horum. Quid igitur fuit, niſi quædam temeritas ac libido? Nonne te, ſi noſtræ imagines viriles non commovebant, ne progenies quidem mea, Q. illa Claudia (23), æmulam domeſticæ laudis in gloria muliebri eſſe admonebat? non virgo illa Veſtalis Claudia; quæ patrem complexa triumphantem ab inimico tribuno plebis de curru detrahi paſſa non eſt? Cur te fraterna vitia potius, quam bona paterna, & avita, & uſque a nobis cum in viris, tum etiam in fœminis repetita, moverunt? Ideone ego pacem Pyrrhi diremi, ut tu amorum turpiſſimorum quotidie fœdera ferires? ideo aquam adduxi (24), ut ea tu inceſte uterere?

(21) *Cæcus ille*) Ap. Claudius Cæcus, qui Pyrrhi pacem diſſuaſit. *Idem*. Vide Cic. in Brut. 14.

(22) *Qui ſimulac pedem limine extulerat*) Statim atque domo ad Forum, Curiam, vel provincias exiverat, omnes propemodum cives virtute, gloria quæ merces virtutis eſt, & dignitate honoribuſque, qui a populo propter gloriam opinionemque virtutis concedi ſolent, ſuperabat. *Abram.* De hoc Metello, *Fam.* V. 2.

(23) *Q. illa Claudia*) De cujus caſtitate in oratione de Haruſp. reſp. *Manut.*

(24) *Aquam adduxi*) Ideone fluvium Anienem in urbem adduxi, ex quo aqua Appia nominatur, ut ea tu in meretriciis tuis & inceſtis amoribus uterere? *Abram.* Vide ad Att. I. 16.

Digitized by Google

re? ideo viam munivi, ut eam, tu alienis vitiis comitata celebrares?

XV. Sed quid ego, Judices, ita gravem perſonam induxi, ut verear, ne ſe idem Appius repente convertat, & Cælium incipiat accuſare illa ſua gravitate cenſoria? Sed videro hoc poſterius, atque ita, Judices, ut vel ſeveriſſimis diſceptatoribus M. Cælii vitam me probaturum eſſe confidam. Tu vero mulier (jam enim ipſe tecum nulla perſona introducta loquor) ſi ea, quæ facis, quæ dicis, quæ inſimulas, quæ in ſororem tuam moliris (25), quæ arguis, probare cogitas: rationem tantæ familiaritatis, tantæ conſuetudinis, tantæ conjunctionis reddas atque exponas neceſſe eſt. Accuſatores quidem libidines, amores, adulteria, Bajas, actas, convivia, comeſſationes, cantus, ſymphonias, navigia jactant: iidemque ſignificant, nihil ſe, te invita, dicere. Quæ tu, quoniam mente neſcio qua effrenata, atque præcipiti, in forum deferri judiciumque voluiſti; aut diluas oportet, & falſa eſſe doceas, aut nihil neque crimini tuo, neque teſtimonio (26) credendum eſſe fateare.

Sin autem urbanius me agere mavis, ſic agam tecum. Removebo illum ſenem durum ac pene agreſtem: ex his igitur tuis ſumam aliquem, ac potiſſimum minimum fratrem, qui eſt in illo genere urbaniſſimus: qui te amat plurimum: qui, propter neſcio quam, credo, timiditatem, & nocturnos quoſdam inanes metus, tecum ſemper puſio cum majore ſorore cubitavit. Eum putato tecum loqui: Quid tumultuaris, ſoror? quid inſanis? quid, clamore exorſa, verbis parvam rem magnam facis? vicinum adoleſcentulum aſpexiſti: candor hujus te, & proceritas, vultus, oculique pepulerunt (27): ſæpius videre voluiſti: fuiſti nonnunquam in iiſdem hortis viſa nobilis mulier: illum filium familias patre parco ac tenaci, habere tuis copiis devinctum non petes: calcitrat, reſpuit, non putat tua dona eſſe tanti. Confer te alio. Habes hortos ad Tiberim: ac diligenter eo loco præparaſti, quo omnis juventus natandi cauſa venit. Hinc licet conditiones quotidie legas. Cur huic, qui te ſpernit, moleſta es?

XVI. Redeo nunc ad te, Cæli, viciſſim, ac mihi auctoritatem patriam, ſeveritatemque ſuſpicio: ſed dubito quem patrem potiſſimum ſumam. Cæcilianumne (28) aliquem, vehementem atque durum? *Nunc enim demum*

mum

(25) *Quæ in ſororem tuam moliris*) Supplevi clauſulam iſtam ex veteribus edd. & Pall. item S. Vict. & Grut. omiſerant enim poſteriores, *in ſororem tuam*. Grut. Quo pertineat additamentum illud, equidem non video. Receptum tamen eſt a Grævio: & idcirco hic propoſitum volui, quod criticorum obruſſa indigere videatur. *Olivet.*

(26) *Teſtimonio tuo*) Quia ſcilicet infamibus & meretricibus teſtimonium dicentibus nulla fides debet adhiberi. *Abram.*

(27) *Perpulerunt*) Legi vult Lambinus, *perculerunt*. Grævius vero, *pepulerunt*, auctore Gronovio ad Livii III. 30.

(28) *Cæcilianumne*) Vehementem & durum, qualis a Cæcilio, qui cæteros Comicos gravitate vincebat, frequenter inducitur. *Abram.*

mum mihi animus ardet, nunc meum cor cumulatur ira . . . . . Aut il-lum, O *infelix, o ſceleſte* . . . . Ferrei ſunt iſti patres . . . . *Egone quid dicam? egone quid velim? quæ tu omnia tuis ſœdis factis facis, ut nequidquam* (29) *velim*. Vix ferenda diceret talis pater, *Cur te in iſtam vicinitatem meretriciam contuliſti? cur illecebris cognitis non refugiſti? cur alienam ullam mulierem noſti? Dede te, ac disjice* (30), *per me licebit. Si egebis, tibi dolebit: mihi ſat eſt, qui* (31) *ætatis quod reliquum eſt, oblectem meæ*.

Hulc triſti ac decrepito ſeni reſponderet Cælius, ſe nulla cupiditate inductum de via deceſſiſſe. Quid ſigni? nulli ſumptus, uulla jactura, nulla verſura. At fuit ſama. Quotus quiſque iſtam effugere poteſt in tam maledica civitate? Vicinum ejus mulieris miraris male audiſſe, cujus frater germanus ſermones iniquorum effugere non potuit? Leni vero & clementi patri, cujuſmodi ille eſt (32), *Fores effregit? reſtituentur: diſcidit veſtem? reſarcietur*, Cælii cauſa eſt expeditiſſima. Quid enim eſſet, in quo ſe non facile defenderet? Nihil jam in iſtam mulierem dico: ſed, ſi eſſet aliqua diſſimilis iſtius, quæ ſe omnibus pervulgaret, quæ haberet palam decretum (33) ſemper aliquem, cujus in hortos, domum, Bajas, jure ſuo libidines omnium commearent: quæ etiam aleret adoleſcentes, & parſimoniam patrum ſuis ſumptibus ſuſtentaret: ſi vidua libere, proterva petulanter, dives effuſe, libidinoſa meretricio more viveret; adulterum ego putarem, ſi quis hanc paulo liberius ſalutaſſet?

XVII. Dicet aliquis, Hæc igitur eſt tua diſciplina? ſic tu inſtituis adoleſcentes? ob hanc cauſam tibi hunc puerum parens commendavit, & tradidit, ut in amore & voluptatibus adoleſcentiam ſuam collocaret: & hanc tu vitam, atque hæc ſtudia defenderes? Ego, ſi qui, Judices, hoc robore animi, atque hac indole virtutis ac continentiæ fuit, ut reſpueret omnes voluptates, omnemque vitæ ſuæ curſum in labore corporis, atque in animi contentione conficeret: quem non quies, non remiſſio, non æqualium ſtudia, non ludi, non convivia delectarent: nihil in vita expetendum putaret, niſi quod eſſet cum laude & cum dignitate conjunctum: hunc mea ſententia divinis quibuſdam bonis inſtructum, atque ornatum puto. Ex hoc genere illos fuiſſe arbitror, Camillos, Fabricios, Curios, omneſque eos, qui hæc ex minimis tanta fecerunt.

Verum

(29) *Nequidquam*) Fruſtra, nullo fructu. *Manutius*.

(30) *Dede te, ac disjice*) Lambinus, *dide, ac diſſice*, intellige, bona. De verbo, *Diſſico*, vide Cl. Puteani diſputationem apud Lambinum, ſive apud Abramum, in hunc ipſum locum. Multi, quos laudat Drakenborchius ad Silium IX, 536, dictum putant antique pro *diſſecare*. Sed magis probo Gronovii ad Senecæ Phœniſſas 343, Heinſiique ad Ovidium Metam. XIII, 108, ſententiam, qui dictum putant pro *disjicere*. Erneſtus.

(31) *Mihi ſat eſt, qui*) *Qui* pro *quo*, antique. Ennius in Hecuba: *Date ferrum, qui me anima privem*. Manut.

(32) *Ille eſt*) Micio, apud Terent. Adelph. I. 2. 40. *Idem*.

(33) *Decretum*) Quæ ſibi in ſingulos dies aliquem ſemper ſeligeret, decerneret ad explendam libidinem. *Ferr*.

Verum hæc genera virtutum non ſolum in moribus noſtris, ſed vix jam in libris reperiuntur. Chartæ quoque, quæ illam priſtinam ſeveritatem continebant, obſoleverunt; neque ſolum apud nos, qui hanc ſectam rationemque vitæ re magis, quam verbis ſecuti ſumus, ſed etiam apud Græcos, doctiſſimos homines, quibus, cum facere non poſſent, loqui tamen & ſcribere honeſte & magnifice licebat; alia quædam, mutatis Græciæ temporibus, præcepta extiterunt.

Itaque alii voluptatis cauſa omnia ſapientes facere dixerunt: neque ab hac orationis turpitudine eruditi homines refugerunt. Alii cum voluptate dignitatem conjungendam putaverunt, ut res maxime inter ſe repugnantes dicendi facultate conjungerent. Illud unum directum iter ad laudem cum labore qui probaverunt, prope jam ſoli in ſcholis ſunt relicti. Multa enim nobis blandimenta natura ipſa genuit, quibus ſopita virtus conniveret: & interdum multas vias adoleſcentiæ lubricas oſtendit, quibus illa inſiſtere, aut ingredi ſine caſu aliquo, aut prolapſione vix poſſet, & multarum rerum jucundiſſimarum varietatem dedit, qua non modo hæc ætas, ſed etiam jam corroborata caperetur. Quamobrem ſi quem forte inveneritis, qui aſpernetur oculis pulchritudinem rerum, non odore ullo, non tactu, non ſapore capiatur, excludat auribus omnem ſuavitatem: huic homini ego fortaſſe, & pauci deos propitios, plerique autem iratos putabunt.

XVIII. Ergo hæc deſerta via, & inculta, atque interclusa jam frondibus & virgultis relinquatur: detur aliquid ætati: ſit adoleſcentia liberior: non omnia voluptatibus denegentur: non ſemper ſuperet vera illa & directa ratio: vincat aliquando cupiditas, voluptaſque rationem, dummodo illa in hoc genere præſcriptio, moderatioque teneatur: parcat juventus pudicitiæ ſuæ, ne ſpoliet alienam: ne effundat patrimonium, ne fœnore trucidetur, ne incurrat in alterius domum atque famam: ne probrum caſtis, labem integris, infamiam bonis inferat: ne quem vi terreat: ne interſit inſidiis: ſcelere careat: poſtremo, cum paruerit voluptatibus, dederit aliquid temporis ad ludum ætatis, atque ad inanes haſce adoleſcentiæ cupiditates; revocet ſe aliquando ad curam rei domeſticæ, rei forenſis, rei publicæ: ut ea, quæ ratione antea non perſpexerat, ſatietate abjeciſſe, experiendo contempſiſſe videatur.

Ac multi & noſtra, & patrum, majorumque memoria, Judices, ſummi homines, & clariſſimi cives fuerunt, quorum cum adoleſcentiæ cupiditates deferviſſent, eximiæ virtutes, firmata jam ætate, extiterunt. Ex quibus neminem mihi neceſſe eſt nominare: voſmet vobiſcum recordamini. Nolo enim cujuſquam fortis atque illuſtris viri ne minimum quidem erratum cum maxima laude conjungere. Quod ſi facere vellem, multi a me ſummi atque ornatiſſimi viri prædicarentur; quorum partim nimia libertas in adoleſcentia, partim profuſa luxuries, magnitudo æris alieni, ſumptus, libidines, nominarentur: quæ multis poſtea virtutibus objecta, adoleſcentiæ, qui vellet, excuſatione defenderet.

XIX. At vero in M. Cælio (dicam enim jam confidentius de ſtudiis ejus honeſtis, quoniam audeo quædam, fretus veſtra ſapientia, libere con-

Digitized by Google

fiteri) nulla luxuries reperietur, nulli ſumptus, nullum æs alienum, nulla conviviorum ac luſtrorum libido. Quod quidem vitium ventris & gutturis non modo non minuit ætas hominibus, ſed etiam auget. Amores autem, & hæ deliciæ quæ vocantur, quæ firmiore animo præditis diutius moleſtæ non ſolent eſſe, (mature enim & celeriter deflorescunt) nunquam hunc occupatum impeditumque tenuerunt.

Audiſtis, cum pro ſe diceret (34): audiſtis antea, cum accuſaret: (defendendi hæc cauſa, non gloriandi loquor) genus orationis, facultatem, copiam ſententiarum atque verborum, quæ veſtra prudentia eſt, perſpexiſtis. Atque in eo non ſolum ingenium elucere ejus videbatis: quod ſæpe etiam ſi induſtria non alitur, valet tamen ipſum ſuis viribus: ſed inerat, niſi me propter benevolentiam forte fallebat, ratio & bonis artibus inſtituta, & cura & vigiliis elaborata. Atque ſcitote, Judices, eas cupiditates, quæ objiciuntur Cælio, atque hæc ſtudia, de quibus diſputo, non facile in eodem homine eſſe poſſe. Fieri enim non poteſt, ut animus libidini deditus, amore, deſiderio, cupiditate, ſæpe nimia copia, inopia (35) etiam nonnunquam impeditus, hoc, quidquid eſt, quod nos facimus in dicendo, non modo agendo, verum etiam cogitando poſſit ſuſtinere. An vos aliam cauſam eſſe ullam putatis, cur, in tantis præmiis eloquentiæ, tanta voluptate dicendi, tanta laude, tanta gratia, tanto honore, tam ſint pauci, ſemperque fuerint, qui in hoc labore verſentur? Obterendæ ſunt omnes voluptates; relinquenda ſtudia delectationis, ludus, jocus, convivium; ſermo eſt pene familiarium deſerendus. Quæ res in hoc genere homines a labore, ſtudioque dicendi deterret; non quo aut ingenia deficiant, aut doctrina puerilis. An hic, ſi ſeſe iſti vitæ dediſſet, conſularem hominem admodum adoleſcens in judicium vocaviſſet? hic, ſi laborem fugeret, ſi obſtrictus voluptatibus teneretur, in hac acie quotidie verſaretur? appeteret inimicitias? in judicium vocaret? ſubiret periculum capitis? ipſo inſpectante populo (36) Romano tot menſes aut de ſalute, aut de gloria dimicaret?

XX. Nihil igitur illa vicinitas redolet? nihil hominum fama? nihil Bajæ denique ipſæ loquuntur? Illæ vero non loquuntur ſolum, verum etiam perſonant, huc unius mulieris libidinem eſſe prolapſam, ut ea non modo ſolitudinem ac tenebras, atque hæc flagitiorum integumenta non quærat, ſed in turpiſſimis rebus frequentiſſima celebritate, & clariſſima luce lætetur. Verum ſi quis eſt, qui etiam meretriciis amoribus interdictum juventuti putet: eſt ille quidem valde ſeverus: negare non poſſum: ſed abhorret non modo ab hujus ſeculi licentia, verum etiam a majorum conſuetudine, atque conceſſis. Quando enim hoc factum non eſt? quando reprehenſum? quando non permiſſum? quando denique fuit, ut, quod licet,

(34) *Pro ſe diceret*) Nam & ipſe egit cauſam ſuam. *Idem*.

(35) *Inopia*) Quod ſæpe Juvenalis dicit, ſed præcipue Sat. VII. a 104. ad 150.

(36) *Ipſo inſpectante populo*) Nam publica judicia in foro fiebant. *Manut.*

Digitized by Google

eet, non liceret? Hic ego jam rem definiam: mulierem nullam nominabo: tantum in medio relinquam.

Si qua non nupta mulier domum ſuam patefecerit omnium cupiditati, palamque ſeſe in meretricia vita collocarit, virorum alieniſſimorum conviviis uti inſtituerit; ſi hoc in urbe, ſi in hortis, ſi in Bajarum illa celebritate faciet; ſi denique ita ſeſe geret, non inceſſu ſolum, ſed ornatu, atque comitatu; non flagrantia oculorum, non libertate ſermonis, ſed etiam complexu, oſculatione, aquis, navigatione, conviviis, ut non ſolum meretrix, ſed etiam procax videatur: cum hac ſi quis adoleſcens forte fuerit, utrum hic tibi, L. Herenni, adulter, an amator; expugnare pudicitiam, an explere libidinem voluiſſe videatur?

Obliviſcor jam injurias, Clodia: depono memoriam doloris mei: quæ abs te crudeliter in meos, me abſente, facta ſunt, negligo. Ne ſint hæc in te dicta, quæ dixi. Sed ex te ipſa requiro, quoniam & crimen accuſatores abs te, & teſtem ejus criminis te ipſam dicunt ſe habere: ſi qua mulier ſit hujuſmodi, qualem ego paulo ante deſcripſi, tui diſſimilis, vita, inſtitutoque meretricio, cum hac aliquid adoleſcentem hominem habuiſſe rationis, num tibi perturpe aut perflagitioſum eſſe videatur? Ea ſi tu non es, ſicut ego malo, quid eſt, quod objiciant Cælio? ſin eam te volunt eſſe, quid eſt, cur nos crimen hoc, ſi tu contemnis, pertimeſcamus? Quare nobis da viam, rationemque defenſionis. Nam aut pudor tuus defendet, nihil a M. Cælio petulantius eſſe factum: aut impudentia & huic, & cæteris magnam ad ſe defendendum facultatem dabit.

XXI. Sed quoniam emerſiſſe jam e vadis, & ſcopulos prætervecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus curſus oſtenditur. Duo ſunt crimina una in muliere ſummorum facinorum: auri, quod ſumptum a Clodia dicitur; & veneni, quod ejuſdem Clodiæ necandæ cauſa paraſſe Cælium criminantur. Aurum ſumpſit, ut dicitis, quod L. Lucceii ſervis daret, per quos Alexandrinus Dio (37), qui tum apud Lucceium habitabat, necaretur. Magnum crimen vel in legatis inſidiandis; vel in ſervis ad hoſpitem domi necandum ſollicitandis (38): plenum ſceleris conſilium, plenum audaciæ.

Quo quidem in crimine primum illud requiram, dixeritne Clodiæ, quam ad rem aurum tum ſumeret, an non dixerit. Si non dixit, cur dedit? ſi dixit, eodem ſe conſcientiæ ſcelere devinxit. Tune aurum ex armario tuo promere auſa es? tune Venerem illam tuam (39) ſpoliatricem (40) ſpoliare

L 2

(37) *Alexandrinus Dio*) De quo ſupra, cap. 10. *Idem*.

(38) *Vel in ſervis... domi necandum*) Alii legunt, *vel in ſervis ad hoſpitem domini necandum ſollicitandis*. Utramque probo lectionem: elegantior tamen videtur illa *Domini*. Sic enim ſervi ad Dominum belle referentur. *Abram*.

(39) *Venerem illam tuam*) Simulacrum Veneris, auro exornatum, habere Clodia in ſacrario ſuo dicebatur. *Manut*.

(40) *Spoliatricem*) Ad quam aurum, amatoribus ademptum tuis, deferre ſoleres. Ut mirari iure liceat, ab eadem Venere, exterorum ſpoliatrice, abſtuliſſe te aurum quod Cœlio dares. *Idem*.

liare ornamentis? Cæterum, cum ſcires, quantum ad facinus aurum hoc quæreretur, ad necem legati, ad L. Lucceii, ſanctiſſimi hominis atque integerrimi, labem ſceleris ſempiterni; huic facinori tanto tua mens liberalis conſcia, tua domus popularis miniſtra, tua denique hoſpitalis illa Venus adjutrix eſſe non debuit.

Vidit hoc Balbus: celatam eſſe Clodiam dixit, atque ita Cælium ad illam attuliſſe, ſe ad ornatum ludorum aurum quærere. Si tam familiaris erat Clodiæ, quam tu eſſe vis, cum de libidine ejus tam multa dicis, dixit profecto, quo vellet aurum. Si tam familiaris non erat, non dedit. Ita ſi verum tibi Cælius dixit, o immoderata mulier, ſciens tu aurum ad facinus dediſti: ſi non eſt auſus dicere, non dediſti.

XXII. Quid ego nunc argumentis huic crimini, quæ ſunt innumerabilia, reſiſtam? Poſſum dicere, mores M. Cælii longiſſime a tanti ſceleris atrocitate eſſe disjunctos; minime eſſe credendum, homini tam ingenioſo tamque prudenti non veniſſe in mentem, rem tanti ſceleris ignotis alieniſque ſervis non eſſe credendam. Poſſum etiam illa & cæterorum patronorum, & mea conſuetudine, ab accuſatore perquirere, ubi ſit congreſſus cum ſervis Lucceii Cælius: qui ei fuerit auditus. Si per ſe, qua temeritate? ſi per alium, per quem? Poſſum omnes latebras ſuſpicionum peragrare dicendo. Non cauſa, non locus, non facultas, non conſcius, non perficiendi, non occultandi maleficii ſpes, non ratio ulla, non veſtigium maximi facinoris reperietur.

Sed hæc, quæ ſunt oratoris propria: quæ mihi non propter ingenium meum, ſed propter hanc exercitationem uſumque dicendi fructum aliquem ferre potuiſſent, cum a me ipſo laborata proferri viderentur, brevitatis cauſa relinquo omnia. Habeo enim, Judices, quem vos ſocium veſtræ religionis juriſque jurandi facile eſſe patiamini, L. Lucceium, ſanctiſſimum hominem & graviſſimum teſtem: qui tantum facinus in famam, atque fortunas ſuas, neque non audiſſet illatum a Cælio, neque neglexiſſet, neque tuliſſet. An ille vir, illa humanitate præditus, illis ſtudiis, artibus, atque doctrina, illius ipſius periculum, quem propter hæc ipſa ſtudia diligebat, negligere potuiſſet? &, quod facinus in alienum hominem illatum ſevere acciperet, id omiſiſſet curare in hoſpite? quod per ignotos actum comperiſſet, doleret, id a ſuis tentatum negligeret? quod in agris locisve publicis factum reprehenderet, id in urbe ac ſuæ domi cœptum eſſe leviter ferret? quod in alicujus agreſtis periculo non prætermitteret; id homo eruditus in inſidiis doctiſſimi hominis diſſimulandum putaret?

Sed cur diutius vos, Judices, teneo? Ipſius jurati religionem, auctoritatemque percipite, atque omnia diligenter teſtimonii verba cognoſcite. Recita teſtimonium Lucceii. Testimonium Lucceii. Quid expectatis amplius? an aliquam vocem putatis ipſam pro ſe cauſam, & veritatem poſſe mittere? Hæc eſt innocentiæ defenſio, hæc ipſius cauſæ oratio, hæc una vox veritatis. In crimine ipſo nulla ſuſpicio eſt, & in re nihil eſt argumenti: in negotio, quod actum eſſe dicitur, nullum veſtigium ſermonis, loci, temporis: nemo teſtis, nemo conſcius nominatur: totum crimen pro-

Digitized by Google

profertur ex inimica, ex infami, ex crudeli, ex facinoroſa, ex libidinoſa domo: domus autem illa, quæ tentata ſcelere iſto nefario dicitur, plena eſt integritatis, officii, religionis: ex qua domo recitatur vobis jurejurando devincta auctoritas: ut res minime dubitanda in contentione ponatur, utrum temeraria, procax, irata mulier finxiſse crimen, an gravis, ſapiens moderatuſque vir religioſe teſtimonium dixiſse videatur.

XXIII. Reliquum eſt igitur crimen de veneno: cujus ego neque principium invenire, neque evolvere exitum poſſum. Quæ fuit enim cauſa, quamobrem illi mulieri venenum vellet dare Cælius? ne aurum redderet? num petivit (41)? ne crimen hæreret (42)? num quis objecit (43)? num quis denique feciſſet mentionem, ſi hic nemini nomen detuliſſet (44)? Quin etiam Herennium dicere audiſtis, verbo ſe moleſtum non futurum fuiſſe Cælio, niſi iterum eadem de re (45) ſuo familiari abſoluto nomen hic detuliſſet. Credibile eſt igitur, tantum facinus nullam ob cauſam eſſe commiſſum? & vos non videtis fingi ſceleris maximi crimen, ut alterius cauſa ſceleris ſuſcipiendi fuiſſe videatur?

Cui denique commiſit? quo adjutore uſus eſt? quo ſocio? quo conſcio? cui tantum facinus, cui ſe, cui ſalutem ſuam credidit? Servíſne mulieris? ſic enim objectum eſt. Et erat tam demens hic, cui vos ingenium certe tribuitis, etiam ſi cætera inimica oratione detrahitis, ut omnes ſuas fortunas alienis ſervis committeret? At quibus ſervis? refert enim magnopere idipſum: hiſne, quos intelligebat non communi conditione ſervitutis uti, ſed licentius, liberius, familiarius cum domina vivere? Quis enim hoc non videt, Judices? aut quis hoc ignorat, in ejuſmodi domo, in qua materfamilias meretricio more vivat: in qua nihil geratur, quod foras proferendum ſit: in qua luſtra, libidines, luxuries, omnia denique inaudita vitia, atque flagitia verſentur: hic ſervos, non eſſe ſervos? quibus omnia committantur, per quos gerantur, qui verſentur iiſdem in voluptatibus, quibus occulta credantur, ad quos aliquantum etiam ex quotidianis ſumptibus ac luxuria redundet? Id igitur Cælius non videbat? Si enim tam familiaris erat mulieris, quam vos vultis, iſtos quoque ſervos familiares eſſe dominæ ſciebat. Sin ei tanta conſuetudo, quanta a vobis inducitur, non erat: quæ cum ſervis potuit familiaritas eſſe tanta?

XXIV.

(41) *Num petivit*) Num Clodia petivit aurum a Cœlio? Nam ſi petivit, quo teſte? Si non petivit, hæc certe non videtur eſſe cauſa, cur ei venenum Cœlius dare voluerit. *Idem*.

(42) *Ne crimen hæreret*) In Cœlio. Quod crimen? Auri a Clodia ſumpti. *Idem*.

(43) *Num quis objecit*) Ei de auro. Quod ſi nemo objecit; quid erat, cur timeret ne crimen hæreret? *Idem*.

(44) *Nemini nomen detuliſſet*) Neminem in judicium vocaſſet. *Idem*. *Neminis*, Pantagathus: & paulo poſt, *ſui familiaris abſoluti*. Urſinus.

(45) *Iterum eadem de re*) Bis enim Cœlius in judicium de ambitu vocavit Atratini accuſatoris patrem. Supra: *Accuſari ab ejus filio, quem ipſe in judicium & vocet, & vocarit*. Infra: *Nomen amici mei de ambitu detulit: quem abſolutum inſequitur, revocat*. Manutius.

XXIV. Ipſius autem veneni quæ ratio fingitur? ubi quæſitum eſt? quemadmodum paratum? quo pacto? cui, quo in loco traditum? Habuiſſe ajunt domi, vimque ejus eſſe expertum in ſervo quodam, ad rem ipſam parato, cujus perceleri interitu eſſe ab hoc comprobatum venenum. Pro dii immortales! cur interdum in hominum ſceleribus maximis aut connivetis, aut præſentis fraudis pœnas in diem reſervatis? Vidi enim, vidi, & illum hauſi dolorem vel acerbiſſimum in vita, cum Q. Metellus (46) abſtraheretur (47) e ſinu gremioque patriæ, cumque ille vir, qui ſe natum huic imperio putavit, tertio die poſt, quam in curia, quam in Roſtris, quam in Republica floruiſset, integerrima ætate, optimo habitu, maximis viribus, eriperetur indigniſſime bonis omnibus, atque univerſæ civitati. Quo quidem tempore ille moriens, cum jam cæteris ex partibus oppreſsa mens eſset, extremum ſenſum ad memoriam reipublicæ reſervabat: cum me intuens flentem ſignificabat interruptis atque morientibus vocibus, quanta impenderet procella urbi (48), quanta tempeſtas civitati: & cum parietem ſæpe feriens eum, qui cum Q. Catulo fuerat ei communis, crebro Catulum, ſæpe me, ſæpiſſime rempublicam nominabat: ut non tam ſe emori, quam ſpoliari ſuo præſidio cum patriam, tum etiam me doleret. Quem quidem virum ſi nulla vis repentini ſceleris ſuſtuliſset: quonam modo ille furenti (49) fratri ſuo patrueli (50) a conſularis reſtitiſset, qui b conſul incipientem furere (51), atque conantem, ſua ſe manu interfecturum, audiente ſenatu, dixerit? Ex hac igitur domo progreſsa iſta mulier, de veneni celeritate dicere audebit? Nonne ipſam domum metuet, ne quam vocem eliciat (52)? non parietes conſcios, non noctem illam funeſtam ac luctuoſam perhorreſcet? Sed revertar ad crimen. Etenim hæc facta illius clariſſimi ac fortiſſimi viri mentio, & vocem meam fletu debilitavit, & mentem dolore impedivit.

XXV. Sed tamen venenum unde fuerit, quemadmodum paratum ſit, non dicitur. Datum eſse hoc ajunt P. Licinio, pudenti adoleſcenti & bono, Cælii familiari: conſtitutum factum eſse cum ſervis, ut venirent ad balneas Xenias (53): eodem Licinium eſse venturum, atque iis veneni pyxi-

---

(46) *Q. Metellus*) Clodiæ vir, ſupra nominatur. *Idem*.

(47) *Abſtraheretur*) Significat nunc a Clodia uxore veneno ſublatum, qua de cauſa *Clytemneſtra* dicta eſt, allegorice, & ænigmatice, *quod ut illa ferro virum Agamemnonem, ſic hæc Metellum interfecerit*. Quintilian. VIII. 6. *Hotom.*

(48) *Quanta impenderet procella urbi*) Ex conſulatu C. Cæſaris, propter leges, quæ ferebantur. Obiit Metellus Celer Cæſare & Bibulo Coſſ. *Manut.*

(49) *Furenti*) P. Clodio tribuno pl. cum me patria expulit. *Idem*.

(50) *Fratri ſuo patrueli*) Non quod nati eſſent duobus fratribus, ſed quod mater Clodii ſoror eſſet patris Metelli Celeris. *Id.*

a Vict. *conſulari*

b Idem. *conſulem*

(51) *Incipientem furere*) Ad plebem tranſire conantem, cum Herennius tribunus pl. legem de eo ad plebem traducendo promulgabat: in quo obſtitit Celer Conſul. Vide Attic. I ep. 13. *Idem*.

(52) *Eliciat*) Suſpicor, *ejiciat*, legi debere. *Muret. Var. Lect.* II. 17. Poteſt *eliciat* referri ad Clodiam. Veretur, ne eliciat ædibus vocem. *Erneſtus*.

(53) *Ad balneas Xenias*) Bajarum partem, ſumpto nomine ab hoſpitibus accipiendis. *Manutius*.

pyxidem traditurum. Hic primum illud requiro: quid attinuerit illud ferri in eum locum conſtituiam? cur illi ſervi non ad Cælium domum venerint. Si manebat tanta illa conſuetudo Cælii cum Clodia, tantaque familiaritas: quid ſuſpicionis eſset, ſi apud Cælium mulieris ſervus viſus eſſet? Sin autem jam ſuberat ſimultas, extincta erat conſuetudo, diſcidium extiterat; hinc illæ lacrymæ (54) nimirum, & hæc cauſa eſt horum omnium ſcelerum, atque criminum. Immo, inquit, cum ſervi ad dominam rem iſtam & maleficium Cælii detuliſsent, mulier ingenioſa præcepit ſuis, ut omnia Cælio pollicerentur: ſed, ut venenum, cum a Licinio traderetur, manifeſto comprehendi poſset, conſtitui locum juſſit, balneas Xenias, ut eo mitteret amicos, qui deliteſcerent: deinde repente, cum veniſſet Licinius, ut venenum traderet; proſilirent, hominemque comprehenderent.

XXVI. Quæ quidem omnia, Judices, perfacilem rationem habent reprehendendi. Cur enim balneas publicas potiſſimum conſtituerat? in quibus non invenio, quæ latebra togatis hominibus eſse poſſit. Nam, ſi eſsent in veſtibulo balnearum, non laterent. Sin ſe in intimum conjicere vellent: nec ſatis commode calceati & veſtiti id facere poſsent, & fortaſse non reciperentur, niſi forte mulier potens quadrantaria illa permutatione (55) familiaris facta erat balneatori. Atque equidem vehementer expectabam quinam iſti viri boni, teſtes hujus manifeſto deprehenſi veneni dicerentur? Nulli enim ſunt adhuc nominati. Sed non dubito, quin ſint pergraves, qui primum ſint talis fœminæ familiares; deinde eam provinciam ſuſceperint; ut in balneas contruderentur: quod illa, niſi a viris honeſtiſſimis (58) ac pleniſſimis dignitatis, quam velit ſit potens, nunquam impetraviſset. Sed quid ego de dignitate iſtorum teſtium loquor? virtutem eorum, diligentiamque cognoſcite. In balneis delituerunt: teſtes egregios! deinde temere proſilierunt: homines gravitati deditos! Sic enim fingunt, cum Licinius veniſset, pyxidem teneret in manu, conaretur tradere, nondum tradiſset, tum repente evolaſse illos præclaros teſtes ſine nomine: Licinium autem, cum jam manum ad tradendum pyxidem porrexiſset, retraxiſse, atque

illo

(54) *Hinc illæ lacrymæ*) Hinc odium Clodiæ, quod ſe contemni doleret, quod diſcidium ferre non poſſet. Verba Soſiæ ſunt apud Terentium in And. act. I. ſc. 1. 99. *Idem*.

(55) *Quadrantaria illa permutatione*) Dicit *illa*, tamquam de re nota: fama enim pervulgata erat, quod ex Plutarcho liquet, adoleſcentem quendam in Clodiæ loculos pro nummis argenteis quadrantes æreos immiſiſſe. Cum hoc joco alterum conjungit, balneatori Clodiam, facta ſui copia, familiarem eſſe potuiſſe: ut ſtuprum quaſi loco quadrantis eſſet, quam balneator ab iis, qui lavarent, mercedem ſuam accipere ſoleret. Et in hoc quoque quadrantaria permutatio eſt, quadrante in ſtuprum permutatio. Horatius Sat. 3. lib. 1. *Quadrante lavato*. Seneca rem quadrantariam balneum vocat, epiſt. 86. Juvenalis Sat 6. *Cædere Sylvano porcum, quadrante lavari*. Idem.

(56) *Niſi a viris honeſtiſſimis*) Mea ſententia delendum eſt, *niſi*. Negatur enim, Clodiam id impetrare potuiſſe, quamquam potens admodum eſſet, a viris honeſtiſſimis. Ad negandum autem ſufficit, *numquam*: ſi addatur, *niſi*, ex negatione fiet affirmatio. *Idem*. Si dicitur ἐιρωνικῶς, cur *niſi* deleatur? *Olivetus*.

illo repentino hominum impetu ſe in fugam conjeciſſe. O magna vis veritatis, quæ contra hominum ingenia, calliditatem, ſolertiam, contraque fictas omnium inſidias, facile ſe per ſe ipſa defendat!

XXVII. Verum hæc tota fabella veteris, & plurimarum fabularum poetriæ, quam eſt ſine argumento? quam nullum invenire exitum poteſt? Quid enim iſti tot viri (nam neceſſe eſt fuiſſe non paucos, ut & comprehendi Licinius facile poſſet, & res multorum oculis eſſet teſtatior) cur Licinium de manibus amiſerunt? Qui minus enim Licinius comprehendi potuit, cum ſe retraxit, ne pyxidem traderet, quam ſi non retraxiſſet? Erant enim illi poſiti, ut comprehenderent Licinium: ut manifeſto Licinius teneretur, aut cum retineret venenum, aut cum tradidiſſet. Hoc fuit totum conſilium mulieris, hæc iſtorum provincia, qui rogati ſunt: quos quidem tu quamobrem temere proſiluiſſe dicas, atque ante tempus, non reperio. Fuerant hoc rogati: fuerant ad hanc rem collocati, ut venenum, ut inſidiæ, facinus denique ipſum ut manifeſto comprehenderetur.

Potueruntne meliori tempore proſilire, quam cum Licinius veniſſet? cum in manu teneret veneni pyxidem? quæ ſi cum jam erat tradita ſervis, evaſiſſent ſubito ex balneis mulieris amici, Liciniumque comprehendiſſent: imploraret hominum fidem, atque a ſe illam pyxidem traditam pernegaret: quem quomodo illi reprehenderent? vidiſſe ſe dicerent? primum ad ſe revocarent maximi facinoris crimen (57): deinde id ſe vidiſſe dicerent, quod, quo loco collocati fuerant, non potuiſſent videre. Tempore igitur ipſo ſe oſtenderunt, cum Licinius veniſſet, pyxidem expediret, manum porrigeret, venenum traderet. Mimi ergo eſt jam exitus, non fabulæ (58): in quo cum clauſula non invenitur, fugit aliquis e manibus: deinde ſcabilla (59) concrepant, aulæum tollitur.

XXVIII. Quæro enim, cur Licinium titubantem, hæſitantem, cedentem, fugere conantem, mulieraria manus iſta de manibus emiſerit: cur non comprehenderint: cur non ipſius confeſſione, multorum oculis, facinoris denique voce, tanti ſceleris crimen expreſſerint? An timebant, ne tot unum, valentes imbecillum, alacres perterritum ſuperare non poſſent? Nullum argumentum in re, nulla ſuſpicio in cauſa, nullus exitus criminis reperietur. Itaque hæc cauſa, ab argumentis, a conjectura, ab iis ſignis, quibus veritas illuſtrari ſolet, ad teſtes tota traducta eſt. Quos quidem ego

(57) *Maximi facinoris crimen*) Duplex eſſe poteſt ſenſus. 1. Se non ſolum teſtes, ſed etiam accuſatores & actores in cauſa periculoſa & maximi facinoris profiterentur. 2. Periculum adirent, ne veneno in ipſorum manibus deprehenſo, & calumniæ in Licinium, & veneficii auctores dicerentur, & ita crimen in ſe revocarent. *Abram.*

(58) *Mimi, non fabulæ*) *Mimus*, actio hiſtrionica turpiſſimorum facinorum imitatrix. Ovid. Triſt. II. 115.

Scribere ſi fas eſt imitantes turpia mimos.

Horum clauſula nulla erat ut in comœdiis, ſed abrumpi ſtrepitu & tumultu aliquo ſolebant. *Hotom.*

(59) *Scabilla*) Erant *ſcabilla*, crepitacula ex ferro, aut ex ligno, quæ pedibus, quibus adſtringebantur, concuti ſolebant, & ſtrepitum faciebant. *Erneſt.*

ego teſtes, Judices, non modo ſine ullo timore, ſed etiam cum aliqua ſpe delectationis expecto.

Prægeſtit animus jam videre, primum lautos juvenes, mulieris beatæ ac nobilis familiares: deinde fortes viros, ab imperatrice in inſidiis atque in præſidio balnearum locatos. Ex quibus requiram, quonam modo latuerint, aut ubi. Alveuſne ille, an equus Trojanus fuerit, qui tot invictos viros, muliebre bellum gerentes, tulerit, ac texerit. Illud vero reſpondere cogam, cur tot viri ac tales hunc & unum & tam imbecillum, quam videtis, non aut ſtantem comprehenderint, aut fugientem conſecuti ſint. Qui ſe nunquam profecto, ſi iſtum in locum proceſſerint, explicabunt: quam volet in conviviis faceti, dicaces, nonnunquam etiam ad vinum diſerti ſint. Alia fori vis eſt, alia triclinii: alia ſubſelliorum ratio, alia lectorum: non idem judicum, comeſſatorumque conſpectus: lux denique longe alia eſt ſolis, & lychnorum. Quamobrem excutiemus omnes iſtorum delicias, omnes ineptias, ſi prodierint. Sed, ſi me audiant, navent aliam operam, aliam ineant gratiam, in aliis ſe rebus oſtentent: vigeant apud iſtam mulierem venuſtate: dominentur ſumptibus: hæreant, jaceant, deſerviant: capiti vero innocentis, & fortunis parcant.

XXIX. At ſunt ſervi illi de cognatorum ſententia, nobiliſſimorum & clariſſimorum hominum, manumiſſi (60). Tandem aliquid invenimus, quod iſta mulier de ſuorum propinquorum, fortiſſimorum virorum, ſententia, atque auctoritate feciſſe videatur. Sed ſcire cupio, quid habeat argumenti iſta manumiſſio: in qua aut crimen eſt Cælio quæſitum (61), aut quæſtio ſublevata (62), aut multarum rerum conſciis ſervis cum cauſa (63) præmium perſolutum.

At propinquis placuit. Cur non placeret, cum rem tute ad eos non ab aliis tibi allatam, ſed a te ipſa compertam, deferre diceres? Hic etiam miramur, ſi illam commentitiam pyxidem obſcœniſſima ſit fabula (64) conſecuta? Nihil eſt, quod in ejuſmodi muliere non cadere videatur. Audita, & percelebrata ſermonibus res eſt. Percipitis animis, Judices, jamdudum quid velim, vel potius, quid nolim dicere. Quod etiam ſi eſt factum (65),

 certe

(60) *Manumiſſi*) Ut optime de domina meriti, ad quam tantum facinus detuliſſent. *Manut.*

(61) *Crimen Cælio quæſitum*) Ut ideo manumiſſi viderentur, quia fideles in dominam fuiſſent, eique de veneno ſignificaſſent. *Idem.*

(62) *Quæſtio ſublevata*) Quis non videt, *ſublata* eſſe rectius? Quæri enim de ſervis manumiſſis non licebat. *Idem.*

(63) *Cum cauſa*) Cauſa videbatur hæc, quia Cœlianum facinus ad dominam detuliſſent: ſed alia cauſa erat, nempe, ut multarum rerum conſciis præmium perſolveretur. Animadvertendum loquendi genus, *cum cauſa*, pro, per ſpeciem, per ſimilitudinem. *Idem.*

(64) *Obſcœniſſima fabula*) Refert vulgi rumorem, exiſtimantis quæſitam illam pyxidem fuiſſe ad rem turpem; neque tamen explicat quid illud ſit. *Ferr.*

(65) *Si eſt factum*) Turpe illud, quod de pyxide vulgatum fuerat, dubitat, verumne ſit, an fictum. Si verum eſt, inquit, id non fecit Cælius, ſed aliquis alius adoleſcens. Si fictum, libido Clodiæ fecit illud credibile. *Idem.*

Digitized by Google

certe a Cælio non eſt factum. Quid enim attinet? Eſt enim ab aliquo fortaſſe adoleſcente, non tam inſulſo, quam non verecundo. Sin autem eſt fictum: non illud quidem modeſtum, ſed tamen eſt non inficetum mendacium. Quod profecto nunquam hominum ſermo atque opinio comprobaſſet, niſi omnia, quæ cum turpitudine aliqua dicerentur, in iſtam quadrare apte viderentur.

Dicta eſt a me cauſa, Judices, & perorata. Jam intelligitis, quantum judicium ſuſtineatis, quanta res ſit commiſſa vobis. De vi quæritis. Quæ lex ad imperium, ad majeſtatem, ad ſtatum patriæ, ad ſalutem omnium pertinet: quam legem Q. Catulus armata diſſenſione civium, reipublicæ pene extremis temporibus tulit: quæque lex, ſedata illa flamma conſulatus mei, fumantis reliquias conjurationis extinxit. Hac enim lege Cælii adoleſcentia non ad reipublicæ pœnas, ſed ad mulieris libidines & delicias depoſcitur.

XXX. Atque hoc etiam loco M. Camurti, & C. Eſerni (66) damnatio prædicatur. O ſtultitiamne dicam, an impudentiam ſingularem! audetiſne, cum ab ea muliere veniatis, facere illorum hominum mentionem? audetiſne excitare tanti flagitii memoriam, non extinctam illam quidem, ſed repreſſam vetuſtate? Quo enim illi crimine, peccatoque perierunt? nempe quod ejuſdem mulieris dolorem, & injuriam Vettiano nefario ſunt ſtupro perſecuti. Ergo, ut audiretur Vettii nomen in cauſa, ut illa vetus Afrania fabula (67) refricaretur, idcirco Camurti, & Eſerni cauſa eſt renovata? qui quanquam lege de vi certe non tenebantur, eo maleficio tamen erant implicati, ut ex nullius legis laqueis emittendi viderentur.

M. vero Cælius cur in hoc judicium vocatur? cui neque proprium quæſtionis crimen objicitur, nec vero aliquid ejuſmodi, quod ſit a lege ſejunctum, & cum veſtra ſeveritate conjunctum. Cujus prima ætas dedita diſciplinis fuit, iiſque artibus, quibus inſtruimus ad hunc uſum forenſem, ad capeſſendam rempublicam, ad honorem, gloriam, dignitatem. Iis autem fuit amicitiis majorum natu, quorum imitari induſtriam, continentiamque maxime velit: iis æqualium ſtudiis, ut eundem, quem optimi ac nobiliſſimi, petere curſum laudis videretur. Cum autem paulum jam roboris acceſſiſſet ætati, in Africam profectus eſt, Q. Pompejo proconſuli contubernalis, caſtiſſimo viro, atque omnis officii diligentiſſimo: in qua provincia cum res erant & poſſeſſiones paternæ, tum etiam uſus quidam provincialis, non ſine cauſa a majoribus huic ætati tributus. Diſceſſit illinc Pompeji judicio probatiſſimus, ut ipſius teſtimonio cognoſcetis. Voluit vetere inſtituto, eorum adoleſcentium exemplo, qui poſt in civitate ſummi

viri

(66) *Camurti & C. Eſerni*) Incertum eſt, quodnam illi crimen commiſerint in gratiam Clodiæ, & quodnam ſtuprum illud Vettianum fuerit. *Idem.*

(67) *Afrania fabula*) Et hoc obſcurum; quid Vettiano ſtupro ſimile haberet in ſuis fabulis Afranius. *Idem.*

viri & clariſſimi cives extiterunt, induſtriam ſuam a populo Romano ex aliqua illuſtri accuſatione cognoſci.

XXXI. Vellem alio potius eum cupiditas gloriæ detuliſſet. Sed abiit hujus tempus querelæ. Accuſavit C. Antonium, collegam meum: cui miſero præclari io rempublicam beneficii (68) memoria oihil profuit, nocuit opinio (69) maleficii cogitati. Poſtea nemini conceſſit æqualium, plus ut in foro, plus ut in negotiis verſaretur, cauſiſque amicorum, plus ut valeret inter ſuos gratia. Quæ niſi vigilantes homines, oiſi ſobrii, niſi induſtrii, conſequi non poſſunt, omnia labore & diligentia eſt conſecutus,

In hoc flexu quaſi ætatis (nihil enim occultabo, fretus humanitate ac ſapieotia veſtra) fama adoleſcentis paulum hæſit ad metas notitia nova mulieris, & infelici vicinitate, & inſolentia voluptatum. Quæ cum incluſæ diutius, & prima ætate compreſſæ, & conſtrictæ fuerunt, ſubito ſe nonnunquam profundunt, atque ejiciunt univerſæ. Qua ex vita, vel dicam, quo ex ſermone (nequaquam enim tantum erat, quantum homines loquebantur) verum ex eo, quidquid erat, emerſit, totumque ſe ejecit, atque extulit: tantumque abeſt ab illius familiaritatis infamia, ut ejuſdem nunc ab ſeſe inimicitias, odiumque propulſet.

Atque ut iſte interpoſitus ſermo deliciarum, deſidiæque moreretur, (fecit, me mehercule invito, & multum repugoante, ſed tamen fecit) nomen amici mei de ambitu detulit; quem abſolutum ioſequitur, revocat: nemini noſtrum obtemperat: eſt violentior, quam vellem. Sed ego non loquor de ſapientia, quæ non cadit in hanc ætatem (70): de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam: quæ ſtudia in his jam ætatibus noſtris contractiora eſſe debeot: in adoleſceotia vero, tanquam in herbis, ſignificant, quæ virtutis maturitas, & quantæ fruges induſtriæ ſint futuræ. Etenim ſemper magno iogeoio adoleſcentes refrenandi potius a gloria, quam iocitaodi fuerunt: amputanda plura ſunt illi ætati, ſiquidem efflorescit ingenii laudibus, quam inferenda. Quare, ſi cui nimium efferviſſe videtur hujus vel io ſuſcipiendis, vel io gereodis inimicitiis vis, ferocitas, pertinacia: ſi quem etiam minimorum horum aliquid offendit, ſi purpuræ genus (71), ſi amicorum catervæ, ſi ſplendor, ſi nitor: jam iſta defervefcent: jam ætas omnia, jam iſta dies mitigarit.

XXXII. Conſervate igitur reipublicæ, Judices, civem booarum artium, bouarum partium, bonorum virorum. Promitto hoc vobis, & reipublicæ ſpon-

(68) *Præclari in remp. beneficii*) Cæſo cum omnibus copiis Catilina. *Manut.*

(69) *Nocuit opinio*) Accuſatus de majeſtate, quod in Macedonia provincia male remp. adminiſtraſſet, eo maxime nomine damnatus eſt, quod crederetur conjuraſſe cum Catilina. *Ferrat.*

(70) *In hanc ætatem*) Erat annos natus 31. Nam ſexennio poſt Ædilis fuit; ad quem magiſtratum exigebatur annus 37. *Idem.*

(71) *Purpuræ genus*) In tunica. Nam etſi nondum erat ſenator, tunica tamen purpureis diſtincta clavis utebatur: quod equitibus Romanis licebat. Hac igitur purpura delectabatur Cælius elegantiore, & ſplendidiore, quam ferre adoleſcentes reliqui ſolerent. *Manut.*

ſpondeo, ſi modo nos ipſi reipublicæ ſatisfecimus, nunquam hunc a noſtris rationibus ſejunctum fore. Quod cum fretus noſtra familiaritate promitto, tum quod duriſſimis ſe ipſe legibus jam obligarit. Neque enim poteſt, qui hominem conſularem, quod ab eo rempublicam violatam diceret, in judicium vocarit, ipſe eſſe in republica civis turbulentus: non poteſt, qui ambitu ne abſolutum quidem patitur eſſe abſolutum, ipſe impune unquam eſſe largitor. Habet a M. Cælio reſpublica, Judices, duas accuſationes, vel obſides periculi, vel pignora voluntatis. Quare oro, obteſtorque vos, Judices, ut qua in civitate paucis his diebus Sex. Clodius abſolutus ſit, quem vos per biennium aut miniſtrum ſeditionis, aut ducem vidiſtis: qui ædes ſacras, qui cenſum populi Romani, qui memoriam publicam ſuis manibus incendit, hominem ſine re, ſine fide, ſine ſpe, ſine ſede, ſine fortunis: ore, lingua, manu, vita omni inquinatum: qui Catuli monumentum afflixit, meam domum diruit, mei fratris incendit: qui in Palatio, atque in urbis oculis ſervitia ad cædem, & inflammandam urbem incitavit: in ea civitate ne patiamini illum abſolutum muliebri gratia; M. Cælium, libidini muliebri condonatum: ne eadem mulier cum ſuo conjuge, & fratre turpiſſimum latronem eripuiſſe, & honeſtiſſimum adoleſcentem oppreſſiſſe videatur.

Quod cum hujus vobis adoleſcentiam propoſueritis, conſtituitote vobis ante oculos etiam hujus miſeri ſenectutem, qui hoc unico filio nititur, in hujus ſpe requieſcit, hujus unius caſum pertimeſcit: quem vos ſupplicem veſtræ miſericordiæ, ſervum poteſtatis, abjectum non tam ad pedes, quam ad mores, ſenſuſque veſtros, vel recordatione parentum veſtrorum, vel liberorum jucunditate ſuſtentate: ut in alterius dolore, vel pietati, vel indulgentiæ veſtræ ſerviatis. Nolite, Judices, aut hunc jam natura ipſa occidentem, velle maturius extingui vulnere veſtro, quam ſuo fato: aut hunc nunc primum floreſcentem, firmata jam ſtirpe virtutis, tanquam turbine aliquo, aut ſubita tempeſtate pervertere. Conſervate parenti filium, parentem filio: ne aut ſenectutem jam prope deſperatam contempſiſſe, aut adoleſcentiam plenam ſpei maximæ, non modo non aluiſſe vos, ſed etiam perculiſſe, atque afflixiſſe videamini. Quem ſi vobis, ſi ſuis, ſi reipublicæ conſervatis, addictum, deditum, obſtrictum vobis, ac liberis veſtris habebitis: omniumque hujus nervorum, ac laborum vos potiſſimum, Judices, fructus uberes, diuturnoſque capietis.

DE

Digitized by Google

DE
PROVINCIIS CONSULARIBUS.
ORATIO XXXV.
ARGUMENTUM.

PRovinciæ hoc loco dicuntur regiones extra Italiam, in Romanorum ditionem ita redactæ, ut non ſuis, ſed Romanis legibus uterentur; & magiſtratus acciperent ab urbe miſſos cum imperio, qui jus dicerent, reſque omnes adminiſtrarent. Mittebantur vel conſules, vel prætores, ut placebat ſenatui. Quæ dabantur conſulibus provinciæ, appellabantur conſulares; quæ prætoribus, prætoriæ; neque ulla erat, quæ non poſſet fieri ex prætoria conſularis; &, ex conſulari, prætoria. Conſules in provincias non proficiſcebantur, niſi cum eſſent perfuncti conſulatu; eaſque obtinebant, quoad ſibi ſuccederetur. Ante latam legem Semproniam deſignatis conſulibus decernebantur provinciæ. Ex lege Sempronia, antequam deſignarentur in ſequentem annum conſules, neceſſe fuit decerni, quæ futuræ eſſent provinciæ conſulares. Quod idcirco videtur conſtituiſſe C. Gracchus, legis auctor, ne id fieret deinceps, quod olim factum fuerat, ut, ſi conſulatum adepti eſſent homines, magis apud plebem gratioſi, quam apud optimates, daret illis ſenatus non niſi viles provincias.

Anno U. C. 697. quo anno hæc habita oratio eſt, Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus, & L. Marcius Philippus conſules ad ſenatum retulerant, ut futuris conſulibus provinciæ decernerentur. Tenebat tunc Macedoniam, Achajam, & Theſſaliam L. Calpurnius Piſo Cæſoninus: A. Gabinius Babyloniam, Perſidem, & Syriam: C. J. Cæſar Gallias cis & trans Alpes uno imperio conjunctas. Erant plerique ſenatores male in Cæſarem animati, ut quem nimium eſſe popularem arbitrarentur: eique omnes, qui ante Ciceronem ſententias dixerant, uno duntaxat excepto P. Servilio, aut imperium

omni-

omnino abrogandum cenſuerant, aut certe, detracta alterutra Gallia, minuendum.

Cicero futuris conſulibus eas decernit provincias, quibus Piſo & Gabinius præerant: hos eſſe revocandos; quod neque dignum laude quidquam gererent; & omnia avare, crudeliter, ſuperbe adminiſtrarent: Cæſarem in provincia utriuſque Galliæ relinquendum, ut fortiſſimas nationes illas domare pergat, & bellum jam affectum, tandem conficiat.

Status igitur hujus orationis juridicialis eſt: quæritur enim, ſitne utile reipublicæ, illos revocari e provinciis; hunc in provincia retineri. Genus cauſæ eſt deliberativum: nam & in curia ſententia dicitur, & ad communem utilitatem, tamquam ad ſcopum, collimat orator. Ab utili itaque, & ab honeſto ſæpius argumentatur; ſed ei adjunguntur multæ ex genere demonſtrativo amplificationes, dum aut Piſo, Gabiniuſque vituperantur, aut Cæſar laudatur.

Itum eſt in Ciceronis, & P. Servilii ſententiam; revocati Piſo, & Gabinius rediere in urbem, ille anno 698. hic 699. FRONTO DUCEUS.

I. SI quis veſtrum (1), Patres conſcripti, expectat, quas ſim provincias decreturus, conſideret ipſe ſecum, qui mihi homines ex provinciis potiſſimum detrahendi ſint: non dubitabit, quid me ſentire conveniat, cum, quid mihi ſentire neceſſe ſit (2), cogitarit. Ac, ſi princeps (3) eam ſententiam dicerem, laudaretis profecto. Si ſolus; certe ignoſceretis. Etiam ſi paulo minus utilis vobis ſententia videretur; veniam tamen aliquam dolori meo tribueretis. Nunc vero, Patres conſcripti, non parva afficior voluptate, vel quod hoc maxime reipublicæ conducit, Syriam, Macedoniamque decerni, ut dolor meus nihil a com-

(1) *Si quis veſtrum*) Quoniam probe noverant ſenatores omnes, Piſonem, & Gabinium Ciceronis eſſe inimicos, facile poterant ſuſpicari, eum odio impulſum potius, quam ſtudio in rempublicam ſuo, ſententiam eſſe dicturum; hanc ſtatim ex eorum animis evellere nititur opinionem. Atque hæc exordii eſt communis ſententia, in quo etiam conatur adducere in odium adverſarios; eorumque nomen traducit apud ſenatum, tamquam hominum de republica male meritorum. Prudenter igitur amovet impedimenta omnia, quæ ſibi officere poterant, ne ſua ſententia comprobaretur. Nam ſi aliqua perturbatione commotus, videatur quis ſententiam dicere, non tam reipublicæ commodis, quam libidini propriæ videbitur ſatisfacere velle. *Manut.*

(2) *Quid mihi ſentire neceſſe ſit*) Non quidem omnino neceſſarium erat, ut ita ſentiret orator, revocandoſque exiſtimaret e provinciis duos illos conſulares, ſed ex hypotheſi, ut ajunt, ſi nimirum more ſuo vellet, id quod eſſet e republica ſuadere. Hoc enim innuit, ea conditione, iiſque moribus eſſe homines illos, ut velit, nolit, ita ſentire cogatur, neque poſſit illos in provinciis relinquere, quin de republica male mereatur. *Idem.*

(3) *Ac, ſi princeps*) Si auctorem hujus ſententiæ haberem neminem, eamque princeps ac primus dicerem, laudaretis profecto quod ſententiam dixiſſem reipublicæ utilem. *Si ſolus* ita ſentirem, ex ea ipſa ſolitudine videri quidem poſſet hæc ſententia minus reipublicæ utilis, quam nemo comprobaſſet: ſed ſi minus laudaretis ſententiam, *ignoſceretis* certe, &c. *Idem.*

Digitized by Google

communi utilitate diſſentiat: vel quod habeo auctorem P. Servilium, qui ante me ſententiam dixit, virum clariſſimum, & cum in univerſam rempublicam, tum etiam erga meam ſalutem, fide ac benevolentia ſingulari.

Quod ſi ille & paulo ante, & quotieſcumque ei locus dicendi ac poteſtas fuit, Gabinium, & Piſonem, duo reipublicæ portenta, ac pene funera, cum propter alias cauſas, tum maxime propter illud inſigne ſcelus eorum, & importunam in me crudelitatem, non ſolum ſententia ſua, ſed etiam verborum gravitate eſſe notandos putavit: quonam me animo in eos eſſe oportet, cujus illi ſalutem pro pignore tradiderunt ad explendas ſuas cupiditates? Sed ego in hac ſententia dicenda non parebo dolori meo, nec iracundiæ ſerviam. Quo animo unuſquiſque veſtrum debet eſſe in illos, hoc ero: præcipuum illum & proprium ſenſum doloris mei, quem tamen vos communem ſemper vobis mecum eſſe duxiſtis, a ſententia dicenda amovebo: ad ulciſcendi tempora reſervabo.

II. Quatuor ſunt provinciæ (4), Patres conſcripti, de quibus adhuc intelligo ſententias eſſe dictas: Galliæ duæ, quas hoc tempore uno imperio videmus eſſe conjunctas; & Syria, & Macedonia: quas, vobis invitis & oppreſſis, peſtiferi illi conſules pro everſæ reipublicæ præmiis occupaverunt. Decernendæ nobis ſunt lege Sempronia duæ. Quid eſt, quod poſſimus de Syria, Macedoniaque dubitare? Mitto, quod eas ita partas habent ii, qui nunc obtinent, ut non ante attigerint, quam hunc ordinem condemnarint (5), quam auctoritatem veſtram e civitate exterminarint: quam fidem publicam (6), quam perpetuam populi Romani ſalutem (7), quam me, ac meos omnes fœdiſſime, crudeliſſimeque vexarint.

Omnia domeſtica illa, atque urbana mitto; quæ tanta ſunt, ut nunquam Annibal huic urbi tantum mali optarit, quantum illi effecerint. Ad ipſas venio provincias. Quarum Macedonia, quæ erat antea munita plurimorum imperatorum non turribus, ſed tropæis; quæ multis victoriis erat jamdiu, triumphiſque pacata; ſic a Barbaris, quibus eſt propter avaritiam pax erepta, vexatur, ut Theſſalonicenſes, poſiti in gremio imperii noſtri, relinquere oppidum, & arcem munire cogantur; ut via illa noſtra, quæ per Ma-

(4) *Quatuor ſunt provinciæ*) Hæc propoſitio eſt orationis, cui partitio ipſa conjuncta eſt. Neque enim narratione eſt opus in deliberationibus. Satis itaque oratori fuit, ſignificate verbo, quaſi ad tranſitionem, quis eſſet rei ac deliberationis ſtatus. *Manut.*

(5) *Hunc ordinem condemnarint*) Nam qui Ciceronem condemnarunt, qui nihil niſi auctore ſenatu geſſerat, ſenatum ipſum condemnaſſe intelliguntur. *Hotom.*

(6) *Fidem publicam*) P. Manutius recte *fidem publicam* dixit eſſe fidem Ciceroni datam a ſenatu, cum ejus juſſu in carcere necavit Catilinæ ſocios. *Gravius.*

(7) *Perpetuam populi Romani ſalutem*) Huc facit quod ſcripſit Cicero, de Legib. l. III. c. 12. *Ita ſe res habet, ut, ſi ſenatus dominus ſit publici conſilii, quodque is creverit, defendant omnes: &, ſi ordines reliqui, principis ordinis conſilio rempublicam gubernari velint, poſſit, ex temperatione juris, cum poteſtas in populo, auctoritas in ſenatu ſit, teneri moderatus & concors civitatis ſtatus.* Si juris illa temperatio concordem civitatis ſtatum continet, in quo ejus eſt poſita ſalus: hanc ergo vexavere improbi conſules, qui ſenatus auctoritate exterminata, populo inconſultam poteſtatem dedere. *Fronto Ducæus.*

Digitized by Google

Macedoniam eſt uſque ad Helleſpontum militaris (8), non ſolum excurſionibus Barbarorum ſit infeſta, ſed etiam caſtris Threciis diſtincta, ac notata. Ita gentes eæ, quæ, ut pace uterentur, vim argenti dederant præclaro noſtro imperatori; ut exhauſtas domos replere poſſent, pro empta pace bellum nobis prope juſtum intulerunt. Jam vero exercitus ille noſter, ſuperbiſſimo delectu (9), & duriſſima conquiſitione (10) collectus, omnis interiit.

III. Magno hoc dico cum dolore. Miſerandum in modum milites populi Romani capti, necati, deſerti, diſſipati ſunt; incuria, fame, morbo, vaſtitate (11) conſumpti: ut, quod eſt indigniſſimum, ſcelus * imperatoris in pœnam exercitus expetitum eſſe videatur (12). Atque hanc Macedoniam, domitis jam gentibus finitimis, Barbariaque compreſſa, pacatam ipſam per ſe & quietam tenui præſidio, atque exigua manu, etiam ſine imperio, per legatos nomine ipſo populi Romani tuebamur: quæ nunc conſulari imperio, atque exercitu ita vexata eſt, vix ut ſe poſſit diuturna pace recreare: cum interea, quis veſtrum hoc non audivit, quis ignorat, Achæos (13) ingentem pecuniam pendere L. Piſoni quotannis? vectigal ac portorium Dyrrhachinorum (14) totum in hujus unius quæſtum eſſe converſum? urbem Byzantiorum, vobis atque huic imperio fideliſſimam, hoſtilem in modum eſſe vexatam? quo ille, poſteaquam nihil exprimere ab egentibus, nihil ulla vi a miſeris extorquere potuit, cohortes in hiberna miſit: his præpoſuit,

---

(8) *Via illa noſtra ... militaris*) De hac militari via *per Macedoniam uſque ad Helleſpontum*, agit Nic. Bergerius, in *Militarium viarum Hiſtoria*, lib. III. cap. 44. quo lectorem remitto.

(9) *Superbiſſimo delectu*) Non qui ab homine ſuperbo ſit habitus, ſed, ut admonet Manutius, eodem modo, quo *ſuperbiſſimum judicium* aurium dixit, Orat. cap. 44. quod nimirum nihil, niſi quod perfectum ſit, admittit. *Ducaus*.

(10) *Duriſſima conquiſitione*) Conquiſiti diligentiſſime, & ſacramento adacti, nulla cuiquam data miſſione. *Idem*.

(11) *Vaſtitate*) Sterilitate & ſolitudine locorum, & inopia rerum omnium. *Grav.*

* Vict. Man. Lamb. *Is imperator ... expetitur*

(12) *Ut, quod eſt indigniſſimum, ſcelus imperatoris in pœnam exercitus expetitum eſſe videatur*) In loco difficili atque obſcuro, alias aliorum conjecturas vide apud Grævium. Nunc, ſi jus eſt mihi dicendæ ſententiæ, Ciceronem opinor ſcripſiſſe: *ut, quod eſt indigniſſimum, ſcelus id in pœnam exercitus expetitum eſſe videatur*. Cum enim in ſubſtantivis nominibus vis demonſtrandi major ſit, quam in adjectivis, *ſcelus* vocat ipſum, de quo agit, Piſonem. Quærit Gulielmius: *A quibus Piſo expetitus imperator?* Reſpondere non poterat ipſe: Fuit expetitus a Clodio & Clodianis, a quibus provinciam & copias acceperat. Eandem continet ſententiam id quod edidit Lambinus: *Ut, quod eſt indigniſſimum ſcelus, is imperator in pœnam exercitus expetitus eſſe videatur*. Nam *id ſcelus*, eſt *is imperator*. Sed in illo, *id ſcelus*, plus eſt caloris oratorii. Quocirca Lambinianam lectionem opinor mutam eſſe alterius explicationem. Ait Gruterus hoc eſſe ſatis frigidum, ſi Piſo dicatur *expetitus eſſe imperator in pœnam exercitus*. Credo fore multos, qui aliter ſentiant, & hic ſenſum videant apprime accommodatum ad id quod volebat Cicero. Volebat autem concitare odium in Piſonem, atque in ejus fautores. *Olivetus*.

(13) *Achæos*) Achaja, proprie appellata, de qua Plinius, l. 5. & Sigonius *de Ant. Jur. Prov. l. 9.* uno imperio conjuncta fuit cum Macedonia; & continebat ipſa Græciam, & Epirum. *Ducaus*.

(14) *Portorium Dyrrhachinorum*) Vectigal, quod apud Dyrrachium pendebatur pro mercibus, quæ vel exportabantur ex ea regione, vel in eam importabantur. Plura Sigonius, *de Ant. Jure Civ. Rom.* lib. I, cap. 16. *Idem*.

Digitized by Google

fuit, quos putavit fore diligentiſſimos ſatellites ſcelerum, miniſtros cupiditatum ſuarum. Omitto juriſdictionem in libera civitate (15) contra leges, ſenatuſque conſulta: cædes relinquo, libidines prætereo: quarum acerbiſſimum extat indicium, & ad inſignem memoriam turpitudinis, & pene ad juſtum imperii noſtri odium, quod conſtat, nobiliſſimas virgines ſe in puteos abjeciſſe, & morte voluntaria neceſſariam turpitudinem depuliſſe. Nec hæc idcirco omitto, quod non graviſſima ſint, ſed quia nunc ſine teſte dico.

IV. Ipſam vero urbem Byzantiorum fuiſſe refertiſſimam atque ornatiſſimam ſignis, quis, ignorat? quæ illi, exhauſti ſumptibus, belliſque maximis, cum Mithridaticos impetus, totumque Pontum armatum, efferveſcentem in Aſiam, atque erumpentem, ægre repulſum, & cervicibus interclusum ſuis, ſuſtineret, tum, inquam, Byzantii, & poſtea ſigna illa, & reliqua urbis ornamenta, ſanctiſſime cuſtodita, tenuerunt. Te imperatore infeliciſſimo & teterrimo, Cæſonine Calventi (16), civitas libera, & proximis ſuis beneficiis a ſenatu & a populo Romano liberata, ſic ſpoliata, atque nudata eſt, ut, niſi C. Virgilius, legatus, vir fortis & innocens, interveniſſet, unum ſignum Byzantii ex maximo numero nullum haberent. Quod fanum in Achaja, qui locus, aut lucus in Græcia tota tam ſanctus fuit, in quo ullum ſimulacrum, ullum ornamentum reliquum ſit? Emiſti a fœdiſſimo tribuno plebis, tum in illo naufragio hujus urbis, quam tu idem, qui gubernare debueras, everteras: tum, inquam, emiſti grandi pecunia, ut tibi pecuniis editis jus in liberos populos contra ſenatus-conſultum, & contra legem generi (17) tui dicere liceret. Id emptum ita vendidiſti, ut aut jus non diceres, aut bonis cives Romanos everteres.

Quorum ego nihil * nunc, Patres conſcripti, in hominem ipſum; de provincia diſputo. Itaque omnia illa, quæ & ſæpe audiſtis, & tenetis animis, etiam ſi non audiatis, prætermitto: nihil de hac ejus urbana, quam ille præſens in oculis veſtris mentibuſque defixit, audacia loquor: nihil de ſuperbia, nihil de contumacia, nihil de crudelitate diſputo. Lateant libidines ejus illæ tenebricoſæ, quas fronte & ſupercilio, non pudore & temperantia contegebat: de provincia, quod agitur, id diſputo. Huic vos non ſummittetis? hunc diutius manere patiemini? cujus, ut provinciam tetigit, ſic fortuna cum improbitate certavit, ut nemo poſſet, utrum poſterior (18), an infelicior eſſet, judicare.

(15) *Juriſdictionem in libera civitate*) Inſignis locus, unde intelligitur, ex civitatibus, quas populus Romanus in ſuam poteſtatem redegerat, alias fuiſſe in provinciæ formam redactas, in quibus magiſtratus populi Romani juriſdictionem exercebat, alias liberas, quæ ſuis legibus & magiſtratibus utebantur. *Hotom.*

(16) *Cæſonine Calventi*) Vide Orat. in Piſon. cap. 14.

(17) *Generi*) J. Cæſaris.

* Vict. Man. Lamb. *nunc dicam*; P. C. *hominem ipſum relinquo: de provincia*

(18) *Poſterior*) Hoc eſt, improbior, nequior. Ut enim in cenſendis aſtimandiſque hominibus, ponuntur in prima claſſe boni ac probi, ita improbi & nequam in poſtrema. *Ducaus*,

An vero in Syria diutius eſt Semiramis (19) illa retinenda? cujus iter in provinciam fuit ejuſmodi, ut rex Ariobarzanes conſulem veſtrum ad cædem faciendam, tanquam aliquem Threcem conduceret. Deinde adventus in Syriam primus, equitatus habuit interitum: poſt conciſæ ſunt optimæ cohortes. Igitur in Syria, imperatore illo, nihil aliud actum eſt, niſi pactiones pecuniarum cum tyrannis, deciſiones (20), direptiones, latrocinia, cædes, cum palam populi Romani imperator, inſtructo exercitu, dexteram tendens, non ad laudem milites hortaretur, ſed omnia ſibi & empta, & emenda eſſe clamaret.

V. Jam vero publicanos miſeros (me etiam miſerum, illorum ita de me meritorum miſeriis, ac dolore) tradidit in ſervitutem Judæis, & Syris, nationibus natis ſervituti. Statuit ab initio, & in eo perſeveravit, jus publicano non dicere: pactiones ſine ulla injuria factas reſcidit: cuſtodias ſuſtulit (21): vectigales multos, ac ſtipendiarios liberavit: quo in oppido ipſe eſſet, aut quo veniret, ibi publicanum, aut publicani ſervum (22) eſſe vetuit. Quid multa? crudelis habetetur, ſi in hoſtem animo fuiſſet eo, quo fuit in cives Romanos, ejus ordinis præſertim, qui eſt ſemper, dignitate ſua, benignitate magiſtratus ſuſtentatus.

Itaque videtis, Patres conſcripti, non temeritate redemptionis, aut negotii gerendi inſcitia, ſed avaritia, ſuperbia, crudelitate Gabinii, pene afflictos jam atque everſos publicanos: quibus quidem vos, in his anguſtiis ærarii, tamen ſubveniatis neceſſe eſt: etſi jam multis non poteſtis: qui propter illum hoſtem ſenatus, inimiciſſimum ordinis equeſtris, bonorumque omnium, non ſolum bona, ſed etiam honeſtatem miſeri deperdiderunt, quos non parſimonia, non continentia, non virtus, non labor, non ſplendor tueri potuit contra illius helluonis & prædonis audaciam.

Quid? qui ſe etiam nunc ſubſidiis patrimonii, aut amicorum liberalitate ſuſtentant, hos perire patiemur? An, ſi qui frui publico non potuit per hoſtem, hic tegitur ipſa lege cenſoria (23); quem is frui non ſinit, qui eſt, etiam ſi non appellatur, hoſtis, huic ferri auxilium non oportet? Retinete (24) igi-

(19) *Semiramis*) Gabinius: ob mores effœminatos, qui deſcribuntur in Orat. pro Sextio, cap. 8. & quod Aſſyriæ regno potius ſit es mulier, de qua Juſtinus lib. 1. cap. 2. *Idem*.

(20) *Deciſiones*) Deciſio, eſt pactio, tranſactio, atque adeo conditio tranſigendi. *Erneſt*

(21) *Cuſtodias ſuſtulit*) Publicani ſervos habebant in regionum finibus, ad portas urbium, ut nunc quoque fit, qui vel obambulantes, vel ſedentes explorabant, quid importaretur, exportareturve. Hæc ſunt *cuſtodia*, quas ſuſtulit Gabinius. *Fr. Ducaus*.

(22) *Publicani ſervum*) Servi Publicanorum ii dicebantur, quorum opera utebantur publicani ad exigendas pecunias. Corrupta latinitas eos appellavit *ſervientes*: quæ vox, ex trita litera *v*, & ſequente mutata de vocali in conſonantem, manſit in populari Gallorum ſermone. *Idem*.

(23) *Lege cenſoria*) Qua publicanis, ſi quando accidat ut propter hoſtes minime poſſint vectigalia exigere, datur remiſſio. Æquum etiam videtur, ut eadem conditione ſint publicani Syriæ, quandoquidem ab hoſte Gabinio fuerunt prohibiti, ne vectigalibus fruerentur. *Idem*.

(24) *Retinete*) Ironia. *Idem*.

Digitized by Google

igitur in provincia diutius eum, qui de ſociis cum hoſtibus, de civibus cum ſociis faciat pactiones: qui hoc etiam ſe pluris eſſe, quam collegam, putet, quod ille vos triſtitia, vultuque deceperit, ipſe nunquam ſe minus, quam erat, nequam eſſe ſimularit. Piſo autem alio quodam modo gloriatur, ſe brevi tempore perfeciſſe, ne A. Gabinius unus omnium nequiſſimus exiſtimaretur.

Hos vos de provinciis, ſi non aliquando deducendi eſſent, deripiendos non putaretis? & has duplices peſtes ſociorum, militum clades, publicanorum ruinas, provinciarum vaſtitates, imperii maculas, teneretis? At iidem vos, anno ſuperiore (25), hos eoſdem revocabatis, cum in provincias jam perveniſſent. Quo tempore ſi liberum veſtrum judicium fuiſſet, nec toties dilata res, nec ad extremum e manibus erepta eſſet, reſtituiſſetis, id quod cupiebatis, veſtram auctoritatem, iis, per quos erat amiſſa, revocatis, & his ipſis præmiis (26) extortis, quæ erant pro ſcelere, atque everſione patriæ conſecuti.

VI. Quam pœnam ſi tum aliorum opibus, non ſuis, invitiſſimis vobis, evolarunt: at aliam multo majorem, gravioremque ſubierunt. Quæ enim homini, in quo aliquis ſi non famæ pudor, at ſupplicii timor eſt, gravior pœna accidere potuit, quam non credi literis iis, quæ rem bene geſtam in bello nuntiarent? Hoc ſtatuit ſenatus, cum frequens ſupplicationem Gabinio denegavit: primum homini, ſceleribus, flagitiis contaminatiſſimo, nihil eſſe credendum: deinde a proditore, atque eo, quem præſentem hoſtem reipublicæ cognoſſet, bene rem geri non potuiſſe: poſtremo, ne deos quidem immortales velle aperiri ſua templa, & ſibi ſupplicari hominis impuriſſimi & ſceleratiſſimi nomine. Itaque ille alter, aut ipſe eſt homo doctus, & a ſuis Græcis ſubtilius eruditus, quibuſcum jam in exoſtra helluatur, antea poſt ſiparium (27) ſolebat: aut amicos habet prudentiores, quam Gabinius, cujus nullæ literæ perferuntur.

VII. Hoſce igitur imperatores habebimus? quorum alter non audet nos certiores facere, ne imperator appelletur: alterum, ſi tabellarii non ceſſarint, neceſſe eſt paucis diebus pœniteat audere. Cujus amici, ſi qui ſunt,

(25) *Anno ſuperiore*) Senatus ut ſuperioris anni vulneribus mederetur, primum omnium Ciceronem ab exilio revocavit, deinde deliberavit de univerſa republica. Cenſebant multi omnes leges Clodii per vim & contra auſpicia latas eſſe abrogandas, atque inter cæteras eam, quæ Piſoni Macedoniam, Gabinio Syriam decreverat: ſed cum inter eas una eſſet maxime popularis, qua remiſſis ſemiſſibus & trientibus frumentum de publico plebi dabatur, Senatui liberum non fuit, quod cupiebat, decernere, cum præſertim eo tempore propter famem ſeditio timeretur; nec hujus legis abrogatione plebs exacerbanda videretur. *Abram.*

(26) *Præmiis*) Provincias præmia vocat ſcelerum, quia Clodius eas decrevit Coſſ. quod Ciceronem & patriam prodidiſſent. *Idem.*

(27) *Exoſtra ... ſiparium*) Voces theatricæ. *Exoſtra*, machina ſpectatoribus res intus geſtas patefaciens: *ſiparium*, eas tegens. *Fronto Ducaus.*

aut ſi belluæ tam immani tamque tetræ poſſunt ulli eſſe amici, hac conſolatione utuntur, etiam T. Albucio ſupplicationem hunc ordinem denegaſſe. Quod eſt primum diſſimile. Res in Sardinia cum maſtrucatis (28) latrunculis a proprætore una cohorte auxiliaria geſta, & bellum cum maximis *Syriæ* gentibus, ac tyrannis, conſulari exercitu imperioque confectum. Deinde Albucius, quod a ſenatu petebat, ipſe ſibi in Sardinia ante decreverat. Conſtabat enim, Græcum hominem (29) ac levem in ipſa provincia quaſi triumphaſſe. Itaque hanc ejus temeritatem ſenatus ſupplicatione denegata notavit.

Sed fruatur ſane hoc ſolatio : atque hanc inſignem ignominiam, quoniam uni, præter ſe, inuſta eſt, putet eſſe leviorem, dummodo, cujus exemplo ſe conſolatur, ejus exitum expectet (30) : præſertim cum in Albucio nec Piſonis libidines, nec audacia Gabinii fuerit; hac tamen una plaga conciderit, ignominia ſenatus (31).

Atqui duas Gallias qui decernit conſulibus duobus (32), hos retinet ambo: qui autem alteram Galliam, & aut Syriam, aut Macedoniam, tamen alterum retinet, & in utriuſque pari ſcelere diſparem conditionem facit. Faciam, inquit, illas prætorias (33), ut Piſoni & Gabinio ſuccedatur ſtatim. Si hic ſinat (34). Tum enim tribunus intercedere poterit, nunc non poteſt. Itaque ego idem, qui nunc conſulibus iis, qui deſignati erunt, Syriam, Macedoniamque decerno, decernam eaſdem prætorias (35), ut & prætores annuas

(28) *Maſtrucatis*) Maſtruca veſtis erat Sardorum e pellibus. *Turnebus*, quem vide Advert. XX. 9.

(29) *Græcum hominem*) Non quod natus in Græcia eſſet Albucius, ſed quoniam *doctus Græcis literis, vel potius plane Græcus* ut ait Cicero, *Brut.* 35. Item *De Finib.* I. 3. *Ducaus*.

(30) *Ejus exitum expectet*) Reverſus e Sardinia T. Albucius, de pecuniis repetundis poſtulatus fuit; & Athenas exul abiit. *Idem*. Vide Commentar. in Brut. 35. Tomo noſtro I. p. 428.

(31) *Ignominia Senatus*) Id eſt, quam ſenatus impoſuit. Quemadmodum Æneid. II. 436, *vulnus Ulyſſis* eſt, quod Ulyſſes inflixerat, ut Servius interpretatur. Videri poteſt Gellius IX. 12. *Idem*.

(32) *Atqui duas Gallias qui decernit conſulibus duobus, &c.*) Tranſit ad alteram confirmationis partem, quæ eſt de Cæſare in provincia retinendo, quæ duas Gallias, citeriorem & ulteriorem conjungebat. Sed antequam ſuam confirmet ſententiam, alienas quaſdam refellit, eorum nimirum, qui ſuadebant, ut Cæſar potius revocaretur, & duæ Galliæ, diviſo imperio, deſignandis conſulibus decernerentur: vel, alterutra Gallia Cæſari adempta, alteruter, vel Piſo, vel Gabinius revocaretur. Poſteriorem hanc partem eo refellit, quod cum pares ſint ſcelere, debet eſſe par utriuſque conditio. *Idem*.

(33) *Faciam, inquit, illas prætorias*) Exponit, ac refellit alteram ſententiam, quæ duas Gallias, Cæſari ademptas, duobus futuris conſulibus decernebat. Per quamdam proſopopœiam, loquentem facit auctorem ejus ſententiæ. Si revoco, *inquit*, Cæſarem, non idcirco Piſonem & Gabinium retineo in provinciis, quas obtinent. Immo vero id ago, *ut illis ſuccedatur ſtatim*. Nam quas obtinent provincias, *illas faciam prætorias*; hoc eſt, ut diximus, dabo adminiſtrandas prætoribus. *Idem*.

(34) *Si hic ſinat*) Reſponſio eſt Ciceronis: *Modo hic ſinat*. Cum diceret *hic*, geſtu deſignabat Tribunum. *Idem*.

(35) *Decernam eaſdem prætorias*) Hoc dicit: Quia non potuerunt in ſuas provincias ire conſules, niſi poſt annum; *decernam*, Syriam & Macedoniam fore interim *prætorias*; ut eas *Prætores annuas habeant*, adminiſtrentque per eum annum, quo anno magiſtratum in urbe gerent conſules, quibus fuerint decretæ. Revera facta eſt Macedonia prætoria in annum, & Q. Ancherio data. *Idem*.

Digitized by Google

annuas provincias habeant, & eos quam primum videamus, quos animo æquo videre non poſſumus,

VIII. Sed mihi credite: nunquam ſuccedetur illis, niſi cum ea lege referetur, qua intercedi de provinciis non licebit. Itaque, hoc tempore amiſſo, annus eſt integer vobis expectandus: quo interjecto, civium calamitas, ſociorum ærumna, ſceleratiſſimorum hominum impunitas propagatur. Quod ſi eſſent illi optimi viri, tamen ego mea ſententia C. Cæſari ſuccedendum nondum putarem. Qua de re dicam, Patres conſcripti, quod ſentio, atque illam interpellationem mei familiariſſimi (36), qua paulo ante interrupta eſt oratio mea, non pertimeſcam. Negat me vir optimus inimiciorem Gabinio debere eſſe, quam Cæſari. Omnem enim illam tempeſtatem, cui ceſſerim, Cæſare impulſore atque adjutore eſſe excitatam. Cui ſi primum ſic reſpondeam, me communis utilitatis habere rationem, non doloris mei: poſſimne probare, cum id me facere dicam, quod exemplo fortiſſimorum & clariſſimorum civium facere poſſim? An non Tib. Gracchus (37) (patrem dico, cujus utinam filii ne degeneraſſent a gravitate paterna) tantam laudem eſt adeptus, quod tribunus plebis ſolus ex toto illo collegio L. Scipioni auxilio fuit, inimiciſſimus & ipſius, & fratris ejus Africani, juravitque in concione, ſe in gratiam non rediiſſe: ſed alienum ſibi videri dignitate imperii, quo duces eſſent hoſtium, Scipione triumphante, ducti, eodem ipſum duci, qui triumphaſſet?

Quis plenior inimicorum fuit C. Mario? L. Craſſus, M. Scaurus. Aliine inimici? omnes Metelli. At hi non modo illum inimicum ex Gallia ſententiis ſuis non detrahebant, ſed & propter rationem Gallici belli, provinciam extra ordinem decernebant (38). Bellum in Gallia maximum geſtum eſt: domitæ ſunt a Cæſare maximæ nationes, ſed nondum legibus, nondum jure certo, nondum ſatis firma pace devinctæ. Bellum affectum videmus, &, vere ut dicam, pene confectum: ſed ita, ut, ſi idem extrema perſequitur, qui inchoavit, jam omnia perfecta videamus. Si ſuccedituri: periculum ſit, ne inſtauratas maximi belli reliquias, ac renovatas audia-

(36) *Familiariſſimi*) Quis hic fuerit interpellator, incertum eſt. *Idem*.

(37) *Annon Tib. Gracchus*) Vide Gellium, lib. VII. cap. 19. Gratularer amatoribus Ciceronis, ſi omnes, quas attigit, hiſtorias indicare poſſem ſic explicatas. *Oliver*.

(38) *Provinciam extra ordinem decernebant*) Cum tribus modis extraordinariam provinciam obtinere diceretur quiſpiam; (1. ſi privatus eſſet, 2. ſi prorogaretur illi imperium, 3. ſi magiſtratus ipſe nominatim in provinciam mitteretur) quæritur, quomodo Marius extra ordinem geſſerit bellum adverſus Gallos. An quod erat privatus? Nequaquam; nam in ſingulos annos conſul reficiebatur. An prorogato imperio ſeu per populum, ſeu per ſenatum? Multo minus; iis enim, qui jam magiſtratu abiiſſent, prorogabatur imperium: at Mario, jure conſulatus, quotannis provincia debebatur. Quid igitur dicendum eſt? Decretum a Senatu factum fuiſſe, idemque rennovatum quotannis, ut Marius Conſul, ſine ſorte, & nominatim provinciam illam adminiſtraret. Hi ergo Senatores, qui Mario *provinciam extra ordinem decernebant*, ita ſingulis annis decernebant, ut ſublata provinciarum conſularium ſortitione, eam nominatim Marius haberet, in qua bellum cum Gallis gerebatur. *Ferrat*.

Digitized by Google

audiamus. Ergo ego ſenator, inimicus, ſi ita vultis, homini; amicus eſſe, ſicut ſemper, fui, reipublicæ debeo. Quid, ſi ipſas inimicitias depono reipublicæ cauſa? quis me tandem jure reprehendat? præſertim cum ego omnium meorum conſiliorum, atque factorum exempla ſemper ex ſummorum hominum factis mihi cenſuerim petenda.

IX. An vero M. ille Lepidus (39), qui bis conſul & Pontifex maximus fuit, non ſolum memoriæ teſtimonio, ſed etiam annalium literis, & ſummi poetæ (40) voce laudatus eſt, quod cum M. Fulvio collega, quo die cenſor eſt factus, homine inimiciſſimo, in campo ſtatim rediit in gratiam ut commune officium cenſuræ communi animo ac voluntate defenderent? Atque, ut vetera, quæ ſunt innumerabilia, mittam; tuus pater, Philippe, nonne uno tempore cum ſuis inimiciſſimis in gratiam rediit? quibus eum omnibus eadem reſpublica reconciliavit, quæ alienarat.

Multa prætereo, quod intueor coram hæc lumina atque ornamenta reipublicæ, P. Servilium, & M. Lucullum: utinam etiam L. Lucullus ille viveret! Quæ fuerunt inimicitiæ graviores in civitate, quam Lucullorum, atque Serviliorum? quas in viris fortiſſimis non ſolum extinxit reipublicæ dignitas, & ipſorum, ſed etiam ad amicitiam conſuetudinemque traduxit. Quid? Q. Metellus Nepos, nonne conſul in templo Jovis optimi maximi, permotus cum auctoritate veſtra, tum illius P. Servilii incredibili gravitate dicendi, abſens mecum, ſummo ſuo beneficio, rediit in gratiam? An ego poſſum huic eſſe inimicus, cujus literis, fama, nuntiis, celebrantur aures quotidie meæ novis nominibus gentium, nationum, locorum?

Ardeo, mihi credite, Patres conſcripti, (id quod voſmet de me exiſtimatis, & facitis ipſi) incredibili quodam amore patriæ: qui me amor & ſubvenire olim (41) impendentibus periculis maximis cum dimicatione capitis, & rurſum (42), cum omnia tela undique eſſe intenta in patriam viderem, ſubire coegit atque excipere unum pro univerſis. Hic me meus in rempublicam animus priſtinus ac perennis cum C. Cæſare reducit, reconciliat, reſtituit in gratiam. Quod volent denique homines exiſtiment; nemini ego poſſum eſſe bene de republica merenti non amicus.

X. Etenim ſi iis, qui hæc omnia flamma ac ferro delere voluerunt, non inimicitias ſolum, ſed etiam bellum indixi, atque intuli, cum partim (43) mihi illorum familiares, partim etiam, me defendente, capitis judi-

(39) *Lepidus*). Videatur Aulus Gellius. XII. 8.

(40) *Summi poetæ*) Ennii.

(41) *Olim*) Tempore conjurationis Catilinariæ. *Ducaus*.

(42) *Rurſum*) Tempus innuit, quo urbe pulſus eſt a Clodio. Nam, ut ſæpe dicit, quærebat cauſam cædis Clodius, ut initium faceret ab ipſo Cicerone, ſi voluiſſet hic, ut multis millibus adoleſcentium ſtipatus erat, in urbe digladiari. Ita ut dicat Cicero: ſe iterum videri ſervaſſe cives ſuos, quod noluerit pati, ut pro ſe decertarent. *Idem*.

(43) *Partim*) Hoc eſt, alii. Exempla collegit J. F. Gronovius, Obſervat. III. 2. Rationem explicavit G. J. Voſſius, *lib. de Conſtruct. c.* 64. Senſus ergo eſt: cum alios *illorum* haberem *familiares*; alios in capitalibus cauſis defendiſſem. *Olivetus*.

Digitized by Google

judiciis eſſent liberati: cur eadem reſpublica, quæ me in amicos inflammare potuit, inimicis placare non poſſit? Quod mihi odium cum P. Clodio fuit, niſi quod perniciosum patriæ civem fore putabam, qui, turpiſſima libidine incenſus, duas res ſanctiſſimas, religionem & pudicitiam, uno ſcelere (44) violaſſet? Num eſt igitur dubium ex iis rebus, quas is egit, agitque quotidie, quin ego, in illo oppugnando, reipublicæ plus, quam otio meo; nonnulli in eodem defendendo, ſuo plus otio, quam communi, proſpexerint?

Ego me a C. Cæſare in republica diſſenſiſſe fateor, & ſenſiſſe vobiſcum: ſed nunc iiſdem vobis aſſentior, cum quibus antea ſentiebam. Vos enim, ad quos literas L. Piſo de ſuis rebus non audet mittere, qui Gabinii literas inſigni quadam nota, atque ignominia nova condemnaſtis, C. Cæſari ſupplicationes decreviſtis, numero, ut nemini uno ex bello; honore, ut omnino nemini. Cur igitur expectem hominem aliquem, qui me cum illo in gratiam reducat? Reduxit ordo ampliſſimus, & ordo is, qui eſt & publici conſilii, & meorum omnium conſiliorum auctor & princeps. Vos ſequor, Patres conſcripti, vobis obtempero, vobis aſſentior: qui quamdiu C. Cæſaris conſilia in republica non maxime diligebatis, me quoque cum illo minus conjunctum videbatis. Poſteaquam rebus geſtis mentes veſtras, voluntateſque mutaſtis, me non ſolum comitem eſſe ſententiæ veſtræ, ſed etiam laudatorem vidiſtis.

XI. Sed quid eſt, quod in hac cauſa maxime homines admirentur, & reprehendant meum conſilium, cum ego idem antea multa decreverim, quæ magis ad hominis dignitatem, quam ad reipublicæ neceſſitatem pertinerent? Supplicationem quindecim dierum decrevi ſententia mea. Reipublicæ ſatis erat tot dierum, quot C. Mario. Diis immortalibus non erat exigua eadem gratulatio, quæ ex maximis bellis. Ergo ille cumulus dierum hominis eſt dignitati tributus.

In quo ego (45), quo conſule referente, primum decem dierum ſupplicatio decreta Cn. Pompejo, Mithridate interfecto, confectoque Mithridatico bello, cujus ſententia primum duplicata eſt ſupplicatio conſularis, (mihi enim eſtis aſſenſi, cum ejuſdem Pompeji literis recitatis, confectis omnibus maritimis terreſtribuſque bellis, ſupplicationem dierum duodecim (46) decreviſtis) ſum Cn. Pompeji virtutem & animi magnitudinem admiratus, quod, cum ipſe cæteris omnibus eſſet omni honore antelatus, am-

(44) *Uno ſcelere*) Cum in templum Bonæ Deæ, muliebri veſtitu libidinis cauſa penetravit. *Manut.*

(45) *In quo ego*) Locus hic omnino probat, uſque ad Ciceronem conſulem, dies non plures quinis fuiſſe tributos ſupplicationibus. Duplicavit numerum Cicero conſul in gratiam Pompeji; triplicavit in gratiam Cæſaris; qui poſt paulo quadruplicatam dierum viginti ſupplicationem habuit, ut ipſe narrat de *Bell. Gall. lib.* IV. *Ducæus.*

(46) *Supplicationem dierum duodecim*) Aſſentior iis, qui cenſent legendum *decem dierum*, quod ex præcedentibus verbis clare patet, *duplicata eſt ſupplicatio*. Græviu. Ita olim Manutius, cui plane aſſentitur Fronto Ducæus.

ampliorem honorem alteri tribuebat, quam ipſe erat conſecutus. Ergo in illa ſupplicatione, quam ego decrevi, res ipſa tributa eſt diis immortalibus, & majorum inſtitutis, & utilitati reipublicæ, ſed dignitas verborum, honos, & novitas, & numerus dierum, Cæſaris ipſius laudi gloriæque conceſſus eſt.

Relatum eſt ad nos nuper de ſtipendio (47) exercitus. Non decrevi ſolum, ſed etiam, ut vos decerneretis, laboravi: multa diſſentientibus reſpondi: ſcribendo affui. Tum quoque homini plus tribui, quam neſcio cui neceſſitati. Illum enim arbitrabar, etiam ſine hoc ſubſidio pecuniæ, retinere exercitum præda ante parta, & bellum conficere poſſe: ſed decus illud & ornamentum triumphi minuendum noſtra parſimonia non putavi. Actum eſt de decem legatis (48), quos alii omnino non dabant, alii exemplo quærebant, alii tempus differebant, alii ſine ullis verborum ornamentis dabant. In ea quoque re ſic ſum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reipublicæ cauſa ſentirem, facere uberius propter ipſius Cæſaris dignitatem.

XII. At ego idem nunc (49) in provinciis decernendis, qui illas omnes res egi ſilentio, interpellor: cum ſuperioribus cauſis hominis ornamenta fuerint, in hac me nihil aliud, niſi ratio belli, niſi ſumma utilitas reipublicæ moveat. Nam ipſe Cæſar (50), quid eſt, cur in provincia commorari velit, niſi ut ea, quæ per eum affecta ſunt, perfecta reipublicæ tradantur? Amœnitas eum, credo, locorum, urbium pulchritudo, hominum nationumque illarum humanitas & lepos, victoriæ cupiditas, finium imperii noſtri propagatio retinet. Quid illis terris aſperius? quid incultius oppidis? quid nationibus immanius? quid porro tot victoriis (51) præſtabilius? quid Oceano longius inveniri poteſt? An reditus in patriam habet aliquam offenſionem? utrum apud populum, a quo miſſus; an apud ſena-

(47) *Relatum eſt ... de ſtipendio*) Propterea quod cum auxiſſet ſuas legiones Cæſar, opus illi fuit novo ſtipendio, quod a ſenatu petendum fuit. *Ducaus.*

(48) *Actum eſt de decem legatis*) Qui confecto tantum bello mittebantur ad res provinciæ componendas: hinc ſubjicit, *Alii exempla quærebant*, nondum ſcilicet confecto in Gallia bello. *Ferrat.*

(49) *At ego idem nunc*) Cum ego illa, ad Cæſaris dignitatem magis, quam ad reipublicæ utilitatem facientia, ſupplicationem quindecim dierum, amplificationem ſtipendii, miſſionem decem legatorum decreverim, interpellante nullo, quid eſt quod nunc interpeller, neque permittar quæ ſentio dicere, ubi id decerno, quod non ad Cæſaris aliquod, ſed ad maximum reipublicæ commodum attinet? *Fronto Ducæus.*

(50) *Nam ipſe Cæſar*) A Cæſaris ipſius perſona, & ab adjunctis argumenta ducit, quibus probet, nihil eſſe cur ii, qui ſuccenſent Cæſari, cum velint manere in Gallia; quoniam nihil ſit, cur id velit ipſe; & multa ſint cur Romæ malit eſſe. Si ergo vult illic manere diutius, hoc vult idcirco, quoniam utile eſt reipublicæ: quæ una etiam ratio Ciceronem impellit, ut Cæſarem in provincia retinendum eſſe cenſeat. *Ducaus.*

(51) *Quid porro tot victoriis*) Non eſt, inquit, quod dicatur velle Cæſarem manere in Gallia, ut clarioribus victoriis, & propagatis longius imperii finibus, ſuam ipſe famam amplificet. Quid enim illuſtrius in re militari poteſt eſſe, quam illæ ſunt victoriæ, quas hactenus retulit? Quid eſt ultra Oceanum, qui orbem terrarum terminat, & quo imperium populi Romani Cæſar terminavit? *Idem.*

Digitized by Google

ſenatum, a quo ornatus eſt? An dies auget ejus deſiderium (52), an magis oblivionem? ac laurea illa magnis periculis parta, amittit longo intervallo viriditatem? Quare, ſi qui heminem non diligunt, nihil eſt, quod eum de provincia devocent: ad gloriam devocant, ad triumphum, ad gratulationem, ad ſummum honorem ſenatus, equeſtris ordinis gratiam, populi caritatem.

Sed, ſi ille hac tam eximia fortuna propter utilitatem reipublicæ frui non properat, ut omnia illa conficiat: quid ego ſenator facere debeo, quem, etiam ſi ille aliud vellet, reipublicæ conſulere oporteret? Ego vero ſic intelligo, Patres conſcripti, nos hoc tempore in provinciis decernendis, perpetuæ pacis habere oportere rationem. Nam quis hoc non ſentit, omnia alia eſſe nobis vacua ab omni periculo, atque etiam ab omni ſuſpicione belli? Jamdiu mare videmus illud immenſum, cujus fervore non ſolum maritimi curſus, ſed urbes etiam & viæ militares jam tenebantur, virtute Cn. Pompeji ſic a populo Romano, ab Oceano uſque ad ultimum Pontum, tanquam unum aliquem portum, tutum & clauſum teneri: nationes eas, quæ numero hominum, ac multitudine ipſa poterant in provincias noſtras redundare, ita ab eodem eſſe partim reciſas, partim repreſſas, ut Aſia (53), quæ imperium antea noſtrum terminabat, nunc tribus novis provinciis ipſa cingatur. Poſſum de omni regione, de omni hoſtium genere dicere. Nulla gens eſt, quæ non aut ita ſubacta ſit, ut vix extet: aut ita domita, ut quieſcat: aut ita pacata, ut victoria noſtra imperioque lætetur.

XIII. Bellum Gallicum (54), Patres conſcripti, C. Cæſare imperatore geſtum eſt; antea tantummodo repulſum. Semper illas nationes noſtri imperatores refutandas (55) potius bello, quam laceſſendas putaverunt. Ipſe ille

(52) *An dies auget ejus deſiderium*) Quaſi dicat, inquit Manutius: Oblivionem potius, quam deſiderium, tempus auget. Quem enim aliquandiu non vident homines, aſſueſcunt tandem non videre, non deſiderant, penitus obliviſcuntur, atque ut *longo temporis intervallo viriditatem amittit laurea illa*, quam accepit Cæſar, cum eſt ob victoriam ab exercitu ſalutatus imperator, ita ipſæ ejus victoriæ gratiam perdunt, quam habebant in publicum, tunc cum eſſent recentes. Hanc orator comparationem ingenioſe contraxit in metaphoram. *Idem*.

(53) *Ut Aſia, &c.*) Aſiam hoc loco appellat eam Aſiæ minoris partem, quæ fuit in ditione regum Pergamenorum, Eumenis, & Attali ejus, qui heredem populum Romanum teſtamento reliquit. Ea continet Joniam, Cariam, & magnam partem Phocidis. Hanc autem Aſiam tribus ait cingi provinciis, Ponto nimirum, ubi regnavit Mithridates; Armenia, ubi Tigranes; & Syria, quam Judæorum regibus, aliiſque Pompeius eripuit. Refert Plinius, *H. N. lib.* VII. *c.* 26. dixiſſe Pompejum *in concione, cum de rebus ſuis diſſereret: Summa ſummarum in illa gloria fuit, Aſiam ultimam provinciarum accepiſſe, eamdemque mediam patriæ reddidiſſe*. Ducæus.

(54) *Bellum Gallicum*) Satis imperatoribus Romanis fuit, ſi Gallorum compeſcerent impetus: cæterum eos nunquam provocarunt: ne ipſe quidem Marius, ad quem populus Romanus confugit, ſtrage trium exercituum, quos Ambrones Galli, cum Tigurinis conjuncti deleverant, & horum in Italiam venientium metu conſternatus. Ambronas quidem vicit Marius ad Aquas Sextias, eaſque gentes funditus abolevit; poſt etiam Cimbros ac Teutonas, qui cum Ambronibus conſpiraverant, ingenti clade fudit, at in Galliam arma non intulit. *Idem*.

ille C. Marius, cujus divina atque eximia virtus magnis populi Romani luctibus funeribuſque ſubvenit, influentes in Italiam Gallorum maximas copias repreſſit, non ipſe ad eorum urbes ſedeſque penetravit. Modo ille meorum laborum, periculorum, conſiliorum ſocius, C. Pontinius (58), fortiſſimus vir, ortum repente bellum Allobrogum (57), atque hac ſcelerata conjuratione excitatum, præliis fregit, eoſque domuit, qui laceſſierant: & ea victoria contentus, republica metu liberata, quievit. C. Cæſaris longe aliam video fuiſſe rationem. Non enim ſibi ſolum cum iis, quos jam armatos contra populum Romanum videbat, bellandum eſſe duxit, ſed totam Galliam in noſtram ditionem eſſe redigendam. Itaque cum acerrimis nationibus, & maximis Germanorum & Helvetiorum præliis feliciſſime decertavit: cæteras contrivit, domuit, compulit (58), imperio populi Romani parere aſſuefecit, &, quas regiones, quaſque gentes nullæ nobis antea litteræ, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has noſter imperator, noſterque exercitus, & populi Romani arma peragrarunt. Semitam tantum Galliæ (59) tenebamus antea, Patres conſcripti: cæteræ partes a gentibus aut inimicis huic imperio, aut infidis, aut incognitis, aut certe immanibus, & barbaris, & bellicoſis tenebantur: quas nationes nemo unquam fuit, qui non frangi, domarique cuperet: nemo ſapienter de republica noſtra cogitavit jam inde a principio hujus imperii, quin Galliam maxime timendam huic imperio putaret: ſed propter vim ac multitudinem gentium illarum nunquam eſt antea cum omnibus dimicatum. Reſtitimus ſemper laceſſiti (60). Nunc denique eſt perfectum, ut imperii noſtri, terrarumque illarum idem eſſet extremum.

XIV. Alpibus Italiam munierat ante natura, non ſine aliquo divino numine: nam, ſi ille aditus Gallorum immanitati, multitudinique patuiſſet, nunquam hæc urbs ſummo imperio domicilium ac ſedem præbuiſſet. Quæ jam

(55) *Refutandas*) *Refutare* nativa & propria ſignificatione, quam ex Feſti, & aliorum fragmentis expreſſit Joſ. Scaliger, eſt ollam, cum fervens paulo plus exuberat, injecta aqua compeſcere. Hæc metaphora quam ſit ad rem idonea, intelligit, qui non ignorat, quæ ingenia forent gentis Gallicæ. An ſint nunc eadem, nihil ad Tullium. *Idem.*

(56) *Pontinius*) Vide Catil. III. 2.

(57) *Allobrogum*) Quidam recentiores Geographi aiunt Allobrogum olim fuiſſe, quantumcumque terrarum diœceſibus Viennenſi, Genevenſi, Gratianopolitana, ac Mauriennenſi continetur. Huic ſententiæ facile acceſſerim. Hadr. Valeſius *Notit. Gall.*

(58) *Compulit*) Compellere, inquit Servius *in Eclog.* II. 2. proprie eſt in unum locum diverſa animalia cogere. Quæ metaphora apprime facit ad ſcopum oratoris. Significat enim id eſſe Gallis Cæſarem, quod eſt homo pecudibus, quas in unum vel gregem, vel armentum cogit. *Fronto Ducæus.*

(59) *Semitam tantum Galliæ*) Galliam Narbonenſem intelligit, quæ jampridem Domitii Ænobarbi, Fabii Maximi Allobrogici, & aliorum armis in populi Romani ditionem conceſſerat. *Semitam Galliæ* vocat, quod ea provincia eſſet velut aditus quidam patefactus ad cæteras Galliæ regiones. *Abram.*

(60) *Reſtitimus ſemper laceſſiti*) An ergo, quotieſcumque decertarunt cum Gallis Romani, ab illis laceſſiti, ſic eorum excepere impetum, ut nihil cladis acceperint? Atqui ſæpe a Gallis cæſi, fugatique ſunt; ut ab illis aliquando Galli. Hoc vult: Quoties cum illis dimicatum fuit, id fecimus provocati: defenſores fuimus ſemper, nunquam oppugnatores. *Fronto Ducæus.*

jam licet confidant (61). Nihil eſt enim ultra illam altitudinem montium uſque ad Oceanum, quod ſit Italiæ pertimeſcendum. Sed tamen una atque altera ætas, vel metu, vel ſpe, vel pœna, vel præmiis, vel armis, vel legibus poteſt totam Galliam ſempiternis vinculis adſtringere. Impolitæ vero res, & acerbæ (62) ſi erunt relictæ: quanquam ſunt acciſæ, tamen efferent ſe aliquando, & ad renovandum bellum revireſcent.

Quare ſit in ejus tutela (63) Gallia, cujus virtuti, fidei, felicitati, commendata eſt. Etenim ſi Fortunæ muneribus ampliſſimis ornatus, ſæpius ejus deæ periculum facere nollet: ſi in patriam, ſi ad deos penates, ſi ad eam dignitatem, quam in civitate ſibi propoſitam videt: ſi ad jucundiſſimos liberos, ſi ad clariſſimum generum redire properaret: ſi in Capitolium invehi victor cum illa inſigni laurea geſtiret: ſi denique timeret caſum aliquem, qui illi tantum addere jam non poteſt, quantum auferre: vos tamen oporteret ab eodem illa omnia, a quo profligata ſunt, confici velle. Cum vero ille ſuæ gloriæ jampridem, reipublicæ nondum ſatisfecerit, & malit tamen tardius ad ſuorum laborum fructus pervenire, quam non explere ſuſceptum reipublicæ munus: nec imperatorem incenſum ad rempublicam bene gerendam revocare, nec totam Gallici belli rationem, prope jam explicatam, perturbare, atque impedire debemus.

XV. Nam illæ ſententiæ virorum clariſſimorum minime probandæ ſunt: quorum alter ulteriorem Galliam decernit cum Syria, alter citeriorem. Qui ulteriorem: omnia illa, de quibus diſſerui paulo ante, perturbat: ſimul oſtendit, eam ſe ſciſcere legem (64), quam eſſe legem neget: &, quæ pars provinciæ ſit, cui non poſſit intercedi, hanc ſe avellere: quæ defenſorem (65) habeat, non tangere: ſimul & illud facit, ut, quod illi a populo datum ſit, id non violet: quod ſenatus dederit, id ſenator properet auferre.

Alter belli Gallici rationem habet: fungitur officio boni ſenatoris (66):

O 2 legem,

(61) *Quæ jam licet confidant*) Juverit eloquentiæ ſtudioſos conferre quæ in eamdem ſententiam habentur, *Orat. in Piſon. cap. 33. Idem.*

(62) *Impolita vero res, & acerba*) Si prius devocetur e provincia Cæſar, quam opus abſolverit, & Gallos jugo aſſueſecerit; ſi res, quas inchoavit, imperfectas relinquat, eveniet, ut Galli, quamvis nunc proſtrati, poſthac reſurgant, & reſumptis viribus, atque animis, bellum inſtaurent. Gallicæ *res* dicuntur *impolitæ*, ut opera, quibus artifex ſupremam manum non addidit; *acerbæ*, ut fructus, ante maturitatem lecti; *acciſæ*, ut ſurculi non ſtirpitus exciſi, qui repullulant. *Idem.*

(63) *Quare ſit in ejus tutela*), Concludit, non eſſe devocandum e Gallia Cæſarem, etiam ſi velit: ſed relinquendum ad tutelam ejus nondum confirmatæ, & quaſi adoleſcentis provinciæ. *Idem.*

(64) *Sciſcere legem*) Vatiniam, quam eſſe legem negabant, quippe latam contra auſpicia. Eam autem ſervabat, qui citeriorem Galliam illa lege Cæſari datam adimere non audebat. *Ferrat.* Vide *Indiculum Legum.*

(65) *Defenſorem*) Nam populi donum tueri poterat Tribunus pl. intercedendo, niſi elapſum foret quinquennium a lege præfinitum. *Ferrat.*

(66) *Boni ſenatoris*) Bellum enim Gallicum vult a Cæſare confici, cum ulteriorem Galliam non adimat. *Idem.*

legem, quam non putat, eam quoque ſervat. Præfinit enim ſucceſſori diem. * Qui mihi nihil videtur minus a dignitate diſciplinaque majorum diſſidere, quam ut, qui conſul Kalendis Jan. (67) habere provinciam debet, is ut eam deſponſam, non decretam, habere videatur. Fuerit toto in conſolatu ſine provincia, cui fuerit, antequam deſignatus eſſet, provincia decreta. Sortietur, an non? nam & non ſortiri abſurdum eſt, & quod ſortitus ſis, non habere. Proficiſcetur paludatus (68)? quo? quo pervenire ante certam diem non licebit. Januario, Februario, provinciam non habebit. Kalendis ei denique Martiis, naſcetur repente provincia. Attamen his ſententiis Piſo in provincia permanebit. Quæ cum gravia ſunt, tum nihil gravius illo, quod multari imperatorem deminutione provinciæ contumelioſum eſt: neque ſolum ſummo in viro, ſed etiam mediocri in homine ne accidat, providendum.

XVI. Ego vos intelligo, Patres conſcripti, multos decreviſſe honores eximios C. Cæſari, & prope ſingulares, quod ita meritus erat, gratis (69): ſin etiam, ut quam conjunctiſſimus huic ordini eſſet, ſapientes ac divini fuiſtis. Neminem unquam eſt hic ordo complexus honoribus & beneficiis ſuis, qui ullam dignitatem præſtabiliorem ea, quam per vos eſſet adeptus, putarit: Nemo unquam hic potuit eſſe princeps, qui maluerit eſſe popularis. Sed homines aut propter dignitatem ſuam diffiſi (70) ipſi ſibi, aut propter reliquorum obtrectationem, ab hujus ordinis conjunctione depulſi, ſæpe ex hoc portu ſe in illos fluctus prope neceſſario contulerunt. Qui, ſi ex illa jactatione curſuque populari, bene geſta republica, referunt adſpectum in curiam, atque huic ampliſſimæ dignitati commendati eſſe volunt, non modo non repellendi ſunt, verum etiam expetendi.

Monemur a fortiſſimo viro, atque optimo poſt hominum memoriam conſule, ut provideamus, ne citerior Gallia nobis invitis alicui decernatur, poſt

* Lamb. *Atqui mihi nihil videtur magis . . . quam qui conſul*

(67) *Kal. Jan.*) Senſus eſt: Conſul Kal. Jan. debet habere provinciam. At, qui ſortietur Galliam citeriorem, in toto conſulatu erit ſine provincia. Quin etiam Januario & Februario anni ſubſequentis non habebit provinciam, quæ illi Kal. Mart. repente naſcetur, elapſo quinquennio lege Vatinia præſcripto. *Idem*.

(68) *Paludatus*) Magiſtratus provinciales ab Urbe proficiſcebantur paludati. *Idem*. Vide *Fam.* XV. 17.

(69) *Gratis*) Quid ſit *decernere alicui honores gratis, quod ita meritus eſt*, ego ſane non intelligo. Qui ſunt illi honores, qui gratis dantur? Num qui dantur iis, qui illos non ſunt meriti? Nugæ. Legendum ſine hæſitatione cum Grutero, *grati*. Si Cæſari tribuitis honores, quos meritus eſt bene geſta republica, grati eſtis erga illum, qui ejus merita in rempublicam agnoſcitis: ſin etiam propter hanc cauſam ei honores eximios decreviſtis, ut tantum virum adjungeretis ordini ſenatorio, a quo fuerat aversus, ſapientes fuiſtis ac divini. Hoc eſt, nihil potuiſtis facere ſapientius & divinius, quia hoc conſilium maxime faciebat Ciceronis ſententia ad ſtabiliendam & firmandam rempublicam contra machinationes improborum. *Grav.* Optime: ſed Gruterus tamen, *grati*, non admiſit in contextum.

(70) *Diffiſi*) Poſſe per ſenatum aſſequi quæ ſuæ dignitati debita eſſe putaverint. *Ferrat.*

poſt eos conſules, qui nunc erunt deſignati: perpetuoque (71) poſthac ab iis, qui hunc ordinem oppugnent, populari ac turbulenta ratione teneatur. Quam ego plagam etſi non contemno, Patres conſcripti, præſertim monitus a ſapientiſſimo conſule, & diligentiſſimo cuſtode pacis & otii, tamen vehementius arbitror pertimeſcendum, ſi hominum clariſſimorum ac potentiſſimorum aut honorem minuero, aut ſtudium erga hunc ordinem repudiaro. Nam ut C. Julius omnibus a ſenatu eximiis, aut novis rebus ornatus, per manus hanc provinciam tradet (72) ei, cui minime vos velitis: per quem ordinem ipſe ampliſſimam ſit gloriam conſecutus, ei ne libertatem quidem relinquat, adduci ad ſuſpicandum nullo modo poſſum. Poſtremo, quo quiſque animo futurus ſit, neſcio: quid ſperem video. Præſtare hoc ſenator debeo, quantum poſſum, ne quis vir clarus, aut potens, huic ordini jure iraſci poſſe videatur. Atque hoc, ſi inimiciſſimus eſſem C. Cæſari, ſentirem tamen reipublicæ cauſa.

XVII. Sed non alienum eſſe arbitror, quo minus ſæpe aut interpeller a nonnullis, aut tacitorum exiſtimatione reprehendar, explicare breviter, quæ mihi ſit ratio & cauſa cum Cæſare. Ac primum illud tempus familiaritatis & conſuetudinis, quæ mihi cum illo, quæ fratri meo, quæ C. Varroni, conſobrino noſtro, ab omnium noſtrum adoleſcentia fuit, prætermitto. Poſteaquam ſum penitus in rempublicam ingreſſus, ita diſſenſi ab illo, ut in disjunctione ſententiæ conjuncti tamen amicitia maneremus. Conſul ille egit eas res, quarum me participem eſse voluit: quibus ego ſi minus aſsentiebar, tamen illius mihi judicium gratum eſse debebat. Me ille, ut quinqueviratum (73) acciperem, rogavit: me in tribus ſibi conjunctiſſimis conſularibus eſse voluit (74): mihi legationem (75), quam vellem, quanto cum honore vellem, detulit. Quæ ego omnia non ingrato animo, ſed obſtinatione quadam ſententiæ repudiavi. Quam ſapienter non diſputo: multis enim non probabo: conſtanter quidem, & fortiter certe. Qui cum me firmiſſimis opibus contra ſcelus inimicorum munire, & populares impetus populari præſidio propulſare poſsem, quamvis excipere fortunam, ſubire vim atque injuriam malui, quam aut a veſtris ſanctiſſimis men-

(71) *Perpetuoque*) Divinus hic fuit Marcellinus. Nam reipſa anno ſequenti per alterum quinquennium a populo Galliam Cæſar obtinuit: poſt Cæſarem, nec multo poſt, M. Antonius: unde bellum civile. *Idem*.

(72) *Tradat*) Innuit, neminem fore, qui Galliam a populo obtinere poſſit, invito Cæſare. *Idem*.

(73) *Ut quinqueviratum*) Vide Fabricium, in Hiſtoria Cic. ad annum 694.

(74) *Me in tribus ſibi conjunctiſſimis conſularibus eſſe voluit:*) Præter Ciceronem, qui, ſine controverſia, tertius eſt, quinam duo reliqui? *Pompejus gener*, inquit Manutius, *& Piſo ſocer*. Manutio aſsentitur Hotomanus, utrique Grævius. Siccine Piſo conſularis dicitur, qui tantum anno ſequenti conſul fuit? Vellejus Paterculus, *lib.* II. *cap.* 44. *Ceſare igitur Conſule, inter eum, & Cn. Pompejum, & M. Craſſum, inita potentia ſocietas*. En duo Cæſari conjunctiſſimi conſulares, Pompejus, & Craſsus. Cum Ciceronem tertium eſse cuperet, ut hic deſciſceret ab optimatibus, obtinere non potuit. *Ferratius*.

(75) *Legationem*) Vide ad Attic. lib. II. epiſt. 19.

mentibus diffidere, aut de meo ſtatu declinare. Sed non is ſolum gratus debet eſſe, qui accepit beneficium, verum etiam is, cui poteſtas accipiendi fuit. Ego illa ornamenta, quibus ille me ornabat, decere me, & convenire iis rebus, quas geſſeram, non putabam. Illum quidem amico animo me habere eodem loco, quo principem civem, ſuum generum, ſentiebam.

XVIII. Traduxit ad plebem (76) inimicum meum: ſive iratus mihi, quod me ſecum ne beneficiis quidem videbat poſſe conjungi: ſive exoratus. Ne hæc quidem fuit injuria. Nam poſtea me, ut ſibi eſſem legatus, non ſolum ſuaſit, verum etiam rogavit. Ne id quidem accepi: non quo alienum mea dignitate arbitrarer (77), ſed quod tantum reipublicæ ſceleris impendere a conſulibus proximis non ſuſpicabar.

Ergo adhuc magis eſt mihi verendum, ne mea ſuperbia in illius liberalitate, quam ne illius injuria in noſtra amicitia reprehendatur. Ecce illa tempeſtas (78), caligo bonorum, & ſubita, atque improviſa formido, tenebræ reipublicæ, ruina, atque incendium civitatis. Terror injectus Cæſari de ejus actis (79), metus cædis bonis omnibus: conſulum ſcelus, cupiditas, egeſtas, audacia. Si non ſum adjutus: non debuit. Si deſertus: ſibi fortaſſe providit. Si etiam oppugnatus, ut quidam aut putant, aut volunt: violata amicitia eſt, accepi injuriam, inimicus eſſe debui, non nego. Sed, ſi idem ille tum me ſalvum eſſe voluit, cum vos me ut cariſſimum filium deſiderabatis: & ſi vos iidem pertinere ad cauſam illam putabatis, voluntatem C. Cæſaris a ſalute mea non abhorrere: &, ſi illius voluntatis generum ejus habeo teſtem, qui idem Italiam in municipiis; populum Romanum in concione; vos, mei ſemper cupidiſſimos, in Capitolio, ad meam ſalutem incitavit: ſi denique Cn. Pompejus idem mihi teſtis de voluntate Cæſaris, & ſponſor eſt illi de mea: nonne vobis videor & ultimi temporis (80) recordatione, & proximi memoria, medium illud triſtiſſimum tem-

(76) *Traduxit ad plebem*) P. Clodium, qui, niſi plebejus e patricio factus fuiſſet, neque Tribunus plebis eſſe potuiſſet, neque Ciceroni nocere. *Idem*.

(77) *Non quo alienum mea dignitate arbitrarer*) Notat hanc ſententiam Hotomanus, ut illi alteri repugnantem: *Ego illa ornamenta, quibus ille me ornabat, decere me, & convenire iis rebus, quas geſſeram, non putabam*. Hotomano reſponderet Cicero: Nihil in iis pugnæ eſt. Ego conſularis poteram legatus eſſe Cæſaris, neque id *alienum* mea dignitate arbitrabar: ſed neque illa legatio, neque *ornamenta* duo alia, quibus ornare me volebat, quinqueviratus, & conſiliorum ſocietas, me decebant, aut conveniebant iis rebus, quas geſſeram. Me enim, qui ſemper in optimatium partibus fuiſſem, non decebat tranſire ad populares. *Olivetus*.

(78) *Ecce illa tempeſtas*) Hac metaphorarum congerie notat annum, quem Gabinius & Piſo conſules, Tribunus plebis P. Clodius, adeo turbulentum, & Ciceroni memorabilem reddiderant. *Fronto Ducæus*.

(97) *De ejus actis*) Vide Orat. pro Sextio, cap. 7.

(80) *Ultimi temporis*) Hoc loco *ultimum* tempus, eſt primum; illud nimirum relegenti veſtigia, &, ut ait Horatius, lib. 1. Sat. VI. 94. *certis annis ævum remeare peractum* ſatagenti, ultimum occurreret. Sic Virgilius, Æneid. VII. 49. *Tu ſanguinis ultimus auctor*, id eſt, *primus*, inquit Servius. Catullus, IV. 15. *Ultima ex origine*. Quod Virgilio eſt, *Prima ab origine*. Porro deſignat Cicero tempus adoleſcentiæ, *familiaritatiſque, & conſuetudinis* ſuæ cum Cæſare. *Ducæus*.

tempus debere, ſi ex rerum natura non poſſem evellere, ex animo quidem certe excidere? Ego vero, ſi mihi non licet per aliquos ita gloriari, me dolorem atque inimicitias meas reipublicæ conceſſiſſe, quod magni cujuſdam hominis, & perſapientis videtur: utar hoc, quod non tam ad laudem adipiſcendam, quam ad vitandam vituperationem valet, hominem me eſſe gratum, & non modo tantis beneficiis, ſed etiam mediocri hominum benevolentia commoveri.

XIX. A viris fortiſſimis, & de me optime meritis quibuſdam peto, ut, ſi ego illos meorum laborum & incommodorum participes eſſe nolui, ne illi me ſuarum inimicitiarum ſocium velint eſſe, præſertim cum mihi iidem illi conceſſerint (81), ut etiam acta illa Cæſaris, quæ neque oppugnavi antea, neque defendi, meo jam jure poſſim defendere. Nam ſummi civitatis viri, quorum ego conſilio rempublicam conſervavi, & quorum auctoritate illam conjunctionem Cæſaris defugi, Julias leges, & cæteras, illo conſule, rogatas, jure latas negant. Iidem illam proſcriptionem capitis mei, contra ſalutem reipublicæ, ſed ſalvis auſpiciis rogatam eſſe dicebant. Itaque vir ſumma auctoritate, ſumma eloquentia, dixit graviter, caſum illum meum funus eſſe reipublicæ, ſed funus juſtum & indictum (82). Mihi ipſi omnino perhonorificum, diſceſſum meum funus dici reipublicæ. Reliqua non reprehendo: ſed mihi ad id, quod ſentio, aſſumo. Nam, ſi illud jure rogatum dicere auſi ſunt, quod nullo exemplo fieri potuit, nulla lege licuit, quia nemo de cælo ſervarat (83): obliti-

ne

(81) *Præſertim cum mihi iidem illi conceſſerint*) Id eſt, cum fecerint ipſi, *ut jure meo poſſim nunc Cæſaris acta defendere*. Cur enim quod in Clodio faciunt, ego in Cæſare non faciam? Catonem hæc petunt. Is pro prætore miſſus in Cyprum fuerat ad res componendas: miſerat populus, rogationem tulerat P. Clodius Tribunus plebis. Reverſus Cato cœpit Clodiani tribunatus acta defendere, quæ Cicero contendebat eſſe reſcindenda: non enim fieri id poterat, quod Cicero volebat, quin irrita fierent ea omnia, quæ in Cypro geſſerat Cato. Nam ſi irrita erat lex, quæ Catoni dederat poteſtatem prætoriam, irrita erant quæcumque fecerat poteſtate prætoria, quam habebat nullam. De Catonis conjunctione cum Clodio, vide quid ſcripſerit Tullius ad Lentulum, *Fam.* lib. I. epiſt. 7. & 9. *Idem*.

(82) *Funus juſtum & indictum*) Eadem eſt ſententia *in Orat. pro domo*, *cap.* 16. Porro *funus indictum*, ſive *indictivum*, ut ſcribit Feſtus, erat id, ad quod per præconem populus evocabatur. Quis autem hic vir fuerit, auctoritate & eloquentia commendabilis, qui hanc protulit ſententiam, quærunt interpretes; an Cato, Bibulus, Domitius, Marcellus? At quis hoc mortalium ſcire poteſt? Catonem excludunt, quoniam tum aberat, nondum e Cypro revectus, cum ageretur de reditu Ciceronis. Cur autem id Cato non dixerit in ſenatu, cum Cicerone altercans de tribunatu & actis Clodii? Certe quiſquis hoc dixit, id, credo, voluit intelligi. Quemadmodum in funeribus juſtis & indictis ſervantur præſcripti ritus, ſic in ea rogatione nihil factum eſſe contra auſpicia. *Idem*. Facit huc quoque quod obſervavit Henricus Norisius, *Cenotaph. Piſan. Differt. III. cap.* 1. in funere indictivo nullam fieri veſtium publicam mutationem. Vetuerant autem Conſules in Ciceronis calamitate veſtes mutari. Vide Orationem *pro Sextio*, cap. 14.

(83) *Si illud jure rogatum dicere auſi ſunt, quod nullo exemplo fieri potuit, nulla lege licuit, quia nemo de cælo ſervarat*) Locum hunc obſcurat aliquantiſper trajectio vocum, quæ ſic ordinandæ ſunt: *Si auſi ſunt dicere, illud, quod nullo exemplo fieri potuit, nulla lege licuit, jure rogatum eſſe, quia* (cum rogaretur) *nemo de cælo ſervarat*. Hoc dicebat Cato de rogatione Clodii adverſus Ciceronem. *Ducaus*.

Digitized by Google

ne erant (84), tum, cum ille, qui id egerat, plebejus eſt lege curiata factus, dici de cælo eſſe ſervatum? qui ſi plebejus omnino eſſe non potuit, qui tribunus plebis potuit eſſe? &, cujus tribunatus ſi ratus eſt, nihil eſt, quod irrirum ex actis Cæſaris poſſit eſſe: ejus non ſolum tribunatus, ſed etiam pernicioſiſſimæ res, auſpiciorum religione conſervata, jure latæ videbuntur.

Quare aut vobis ſtatuendum eſt, legem Æliam manere, legem Fuſiam non eſſe abrogatam, non omnibus faſtis legem ferri licere: cum lex feratur, de cælo ſervari, obnuntiari, intercedi licere: cenſorium judicium, ac notionem, & illud morum ſeveriſſimum magiſterium, non eſſe nefariis legibus de civitate ſublatum: ſi patricius tribunus plebis fuerit, contra leges ſacratas: ſi plebejus, contra auſpicia fuiſſe: aut mihi concedant homines oportet, in rebus bonis non exquirere jura ea, quæ ipſi in perditis non exquirunt, præſertim cum ab illis aliquoties conditio C. Cæſari lata ſit, ut eaſdem res alio modo ferret: qua conditione auſpicia requirebant, leges comprobabant: in Clodio auſpiciorum ratio ſit eadem, leges omnes ſint everſæ ac perditæ civitatis.

XX. Extremum illud eſt. Ego, ſi eſſent inimicitiæ mihi cum C. Cæſare, tamen hoc tempore reipublicæ conſulere, inimicitias in aliud tempus reſervare deberem. Poſſem etiam ſummorum virorum exemplo inimicitias reipublicæ cauſa deponere: ſed, cum inimicitiæ fuerint nunquam; opinio injuriæ beneficio ſit extincta: ſententia mea, Patres conſcripti, ſi dignitas agitur C. Cæſaris, homini tribuam: ſi honos quidam, ſenatus concordiæ conſulam: ſi auctoritas decretorum veſtrorum, conſtantiam ordinis in eodem ornando imperatore ſervabo: ſi perpetua ratio Gallici belli, reipublicæ providebo: ſi aliquod meum privatum officium, me non ingratum eſſe præſtabo. Atque hoc velim probare omnibus, Patres conſcripti: ſed leviſſime feram, ſi forte aut iis minus probaro, qui meum inimicum, repugnante veſtra auctoritate, texerunt: aut iis, ſi qui meum cum inimico ſuo reditum in gratiam vituperabunt, cum ipſi & cum meo, & cum ſuo inimico in gratiam non dubitarint redire.

(84) *Oblitine erant*) Vide Orationem pro Domo, cap. 15. In his argumentatur Cicero ad hominem, ut ajunt, & ex conceſſis. *Idem.*

E V E N T U S.

Piſo quidem & Gabinius revocati, retenta Cæſar in ſua provincia. Submiſſus in locum Gabinii M. Craſſus, qui proximis comitiis deſignatus eſt Conſul cum Cn. Pompejo: in locum Piſonis, Q. Ancharius. Et Prætoria quidem Macedonia, Syria vero facta Conſularis. Atque ita Piſoni primo quoque tempore ſucceſſum eſt, Gabinio non niſi poſt annum, id eſt, poſt Craſſi & Pompeji conſulatum. *Abram.*

PRO

PRO

L. CORNELIO BALBO.

ORATIO XXXVI.

ARGUMENTUM.

L. *Cornelius Balbus Gaditanus fuit. Is, propter operam in re militari præſtitam Romanis, a Pompejo donatus eſt civitate Romana ex lege* Gellia Cornelia, *qua Pompejo poteſtas permiſſa erat homines ſigillatim de conſilii ſententia civitate donandi, quos vellet. Eo præmio eum eſſet aliquando uſus, controverſia ei mota eſt de civitate a Gaditano quodam. Is duobus argumentis erat uſus. Primo, quod populus Gaditanus non eſſet* fundus factus *legis Gelliæ Corneliæ, hoc eſt, eam non adſciviſſet & approbaſſet. Secundo, quod fœdus eſſet cum populo Gaditano ſacroſanctum: quod autem ſacroſanctum eſſet, ejus nulla pars violari, aut auferri poſſet: neque adeo liceret civem Gaditanis auferre. Defenſores nactus eſt Balbus M. Craſſum, Pompejum ipſum, & Ciceronem, a quo cauſa eſt perorata. Oratio ejus in his duobus argumentis diſſolvendis maxime verſatur. Nam primo oſtendit, fundum fieri poſſe populum fœderatum, aut liberum quemcunque, permittente populo Romano, legum tantum civilium, non autem earum, quæ ad imperium populi Romani, bella, victorias pertineant, qualis Gellia Cornelia eſſet. Deinde, non modo in rogatione Gellia Cornelia nihil, quod ſacroſanctum eſſet, exceptum eſſe docet; ſed etiam fœdus illud non eſſe ſacroſanctum, quod non a populo aut plebe eſſet ſancitum, neque obteſtatione legis, aut conſecratione capitis ſacratum. Itaque & ſummos imperatores hominibus e fœderatis populis civitatem impertiiſſe, eamque rem ſæpe ſenatus auctoritate, ac judicum ſententiis, populi denique ſuffragiis eſſe comprobatam.* Ernestus.

I. SI auctoritates patronorum in judiciis valerent, ab ampliſſimis viris L. Cornelii cauſa defenſa eſt: ſi uſus, a peritiſſimis: ſi ingenia, ab eloquentiſſimis: ſi ſtudia, ab amiciſſimis, & cum beneficiis cum L. Cornelio, tum maxima familiaritate conjunctis. Quæ ſunt igitur meæ partes? auctoritatis tantæ, quantam vos in me eſſe voluiſtis, uſus mediocris, ingenii minime voluntati paris. Nam cæteris, a quibus eſt defenſus, hunc debere plurimum video: ego, quantum ei debeam, alio loco oſtendam. Principio orationis hoc oppono, me omnibus, qui amici fuerint ſaluti & dignitati meæ, ſi minus referenda gratia ſatisfacere potuerim, at prædicanda & habenda certe ſatis eſſe facturum.

Quæ fuerit heſterno die Cn. Pompeji gravitas in dicendo, Judices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacita veſtrorum animorum, ſed perſpicua admiratione declarari videbatur. Nihil enim unquam audivi, quod mihi de jure ſubtilius dici videretur, nihil de memoria (1), de more, de exemplis acutius, nihil peritius de fœderibus, nihil illuſtriore auctoritate de bellis, nihil de republica gravius, nihil de ipſo modeſtius, nihil de cauſa & crimine ornatius. Ut mihi jam verum videatur illud eſſe, quod nonnulli literis ac ſtudiis doctrinæ dediti, quaſi quiddam incredibile dicere putabantur, eum, qui omnes animo virtutes (2) penitus comprehendiſſet, omnia, quæ facere vellet, faciliime tractare. Quæ enim in L. Craſſo potuit, homine nato ad dicendi ſingularem quandam facultatem, ſi hanc cauſam ageret, major eſſe ubertas, varietas, copia, quam fuit in eo, qui tantum potuit impertire huic ſtudio temporis, quantum ipſe a pueritia uſque ad hanc ætatem a continuis bellis & victoriis conquievit? Quo mihi difficilior eſt hic extremus perorandi locus. Etenim ei ſuccedo orationi, quæ non prætervecta ſit aures veſtras, ſed in animis omnium penitus inſederit: ut plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quam non modo ex mea, ſed ex cujuſquam oratione capere poſſitis.

II. Sed mos eſt gerendus non modo Cornelio, cujus ego voluntati in ejus periculis nullo modo deeſſe poſſum; ſed etiam Cn. Pompejo, qui ſui facti, ſui judicii, ſui beneficii, voluit me eſſe, ut apud eoſdem vos, Judices, nuper in alia cauſa fuerim, & prædicatorem, & auctorem.

Ac mihi quidem hoc dignum reo videtur, hoc deberi hujus excellentis viri præſtantiſſimæ gloriæ, hoc proprium eſſe veſtri officii, hoc ſatis eſſe cau-

(1) *Nihil de memoria*) Id eſt de antiquitate, rebuſque propagatis ad memoriam poſterorum. *Abram.*

(2) *Qui omnes animo virtutes*) Paradoxum Stoicorum: Virtutes ita inter ſe eſſe connexas, ut altera non poſſet ab altera ſeparari; ac proinde eum qui unam virtutem habeat, nihil vitii habere admixtum. *Idem.*

Digitized by Google

cauſæ, ut, quod feciſſe Cn. Pompejum conſtet, id omnes & licuiſſe concedant. Nam verius nihil eſt, quam quod heſterno die dixit ipſe, ita L. Cornelium de fortunis omnibus dimicare, ut nullius in delicti crimen vocaretur. Non enim furatus eſse civitatem, non genus ſuum ementitus, non in aliquo impudenti mendacio delituiſse, non irrepſiſse in cenſum dicitur: unum objicitur, natum eſse Gadibus: quod negat nemo. Cæterum accuſator fatetur (3), hunc in Hiſpania, duriſſimo bello, cum Q. Metello, cum C. Memmio, & in claſse, & in exercitu fuiſse, &, ut Pompejus in Hiſpaniam venerit, Memmiumque habere quæſtorem cœperit, nunquam a Memmio diſceſſiſse: Carthaginem eſse profectum: acerrimis illis præliis & maximis, Sucronenſi & Durienſi, interfuiſse: cum Pompejo ad extremum belli tempus fuiſse. Hæc ſunt prælia Cornelii: talis in rempublicam noſtram labor, aſſiduitas, dimicatio, virtus digna ſummo imperatore, ſpes pro periculis præmiorum. Præmia quidem ipſa non ſunt in ejus facto (4), qui adeptus eſt, ſed in ejus, qui dedit.

III. Donatus igitur eſt ob eas cauſas a Cn. Pompejo civitate. Id accuſator non negat: ſed reprehendit: ut in Cornelio cauſa (5) ipſius probetur, pœna (6) quæratur: in Pompejo cauſa lædatur (7), pœna ſit nulla. Sic famam, ſic innocentiſſimi hominis fortunas, præſtantiſſimi imperatoris factum condemnari volunt. Ergo in judicium caput Cornelii, factum Pompeji vocatur. Hunc enim in ea civitate, in qua ſit natus, honeſtiſsimo loco natum eſse concedis, & ab ineunte ætate, relictis rebus ſuis omnibus, in noſtris bellis, noſtris cum imperatoribus eſse verſatum: nullius laboris, nullius obſidionis, nullius prælii expertem fuiſse. Hæc ſunt omnia cum plena laudis, tum propria Cornelii: nec in his rebus crimen eſt ullum.

Ubi igitur eſt crimen? quod eum Pompejus civitate donavit. Hujuſcemodi crimen? minime: niſi honos ignominia putanda eſt. Cujus igitur? Revera nullius: actione accuſatoris, ejus unius, qui donavit. Qui ſi adductus gratia, minus idoneum hominem præmio affeciſset; qui etiam ſi virum bonum, ſed non ita meritum; ſi denique aliquid, quod non contra, ac liceret, factum diceretur, ſed contra, atque oporteret: tamen eſset omnis ejuſmodi reprehenſio a vobis, Judices, repudianda. Nunc vero quid dicitur? quid ait accuſator? feciſse Pompejum quod ei facere non licuerit? quod gravius eſt, quam, ſi id factum ab eo diceret, quod non oportuiſset. Eſt enim aliquid, quod non oporteat, etiam ſi licet. Quidquid vero non licet, certe non oportet.

(3) *Cæterum accuſator fatetur*) Pal. nonus *cætera*, ut & alias exemplar S. Victoris, *Grut.* In Erfurt. eſt quoque *cætera*. Cur id rejecerunt? *Gravius*.

(4) *Non ſunt in ejus facto*) Non ſunt conſideranda tanquam factum Balbi, ſed tanquam Pompeji qui dedit. *Manut.*

(5) *Cauſa*) Meritum. *Idem*.

(6) *Pœna*) Ut ei civitas adimatur. *Idem*.

(7) *Cauſa lædatur*) Improbetur cauſa. Quaſi enim facere non debuerit id quod fecit, ita factum illius damnatur; non ut in eum tamen pœna recidat, ſed ut in Balbum. *Idem*.

IV. Hic ego nunc cuncter ſic agere, Judices, non eſse fas dubitari, quin, quod Cn. Pompejum feciſſe conſtet, id non ſolum decuiſſe, ſed etiam debuiſſe fateamur? Quid enim abeſt huic homini, quod ſi adeſſet, jure hoc tribui & concedi putaremus? Uſuſne rerum? qui pueritiæ tempus extremum, principium habuit bellorum atque imperiorum maximorum? cujus plerique æquales minus ſæpe caſtra viderunt, quam hic triumphavit? qui tot habet triumphos, quot oræ ſunt, parteſque terrarum? tot victorias bellicas, quot ſunt in rerum natura genera bellorum? An ingenium? cum etiam ipſi caſus eventuſque rerum, non duces, ſed comites ejus conſiliorum fuerint? in quo uno ita ſumma fortuna cum ſumma virtute certavit, ut omnium judicio a plus homini, quam deæ tribueretur? An pudor, an integritas, an religio in eo, an diligentia unquam requiſita eſt? Quem provinciæ noſtræ, quem liberi populi, quem reges, quem exteræ gentes, caſtiorem, moderatiorem, ſanctiorem, non modo viderunt, ſed aut ſperando unquam, aut optando cogitaverunt?

Quid dicam de auctoritate? quæ tanta eſt, quanta in his tantis virtutibus ac laudibus eſſe debet. Cui ſenatus populuſque Romanus ampliſſimæ dignitatis præmia dedit, non poſtulanti imperia, verum etiam recuſanti (8): hujus de facto, Judices, ita quæri, ut id agatur, licueritne ei facere, quod fecit, an vero, non dicam, non licuerit, ſed nefas fuerit, (contra fœdus enim, id eſt, contra populi Romani religionem & fidem feciſſe dicitur) non turpe populo Romano? nonne vobis?

V. Audivi hoc de parente meo puer: cum Q. Metellus, Lucii filius, cauſam de pecuniis repetundis diceret, ille, ille vir, cui patriæ ſalus dulcior, quam conſpectus fuit: qui de civitate decedere, quam de ſententia maluit: hoc igitur cauſam dicente, cum ipſius tabulæ circumferrentur inſpiciendi nominis cauſa, fuiſse judicem ex illis equitibus Romanis, graviſſimis viris, neminem, quin removeret oculos (9), & ſe totum averteret, ne forte, quod ille in tabulas publicas retuliſset, dubitaſse quiſquam, verumne an falſum eſset, videretur. Nos Cn. Pompeji decretum, judicium, de conſilii ſententia pronuntiatum recognoſcemus? cum legibus conferemus? b cum fœderibus, omnia acerbiſſima diligentia, perpendemus?

Athenis ajunt, cum quidam apud eos (10), qui ſancte graviterque vixiſset,

a Vict. *plus homini, quam decet* Man. *plus, quam poſſit: minus quam decet* Lamb. *plus homini, quam poſſit; minus quam decet*

(8) *Non poſtulanti: imperia vero etiam recuſanti*) Ego ſic, vel contra veteres omnes libros, ſententiam ſecutus emendavi. Antea vero, *Non poſtulanti imperia, verum etiam recuſanti*. De quo tamen liberum cuique judicium relinquo. *Idem*.

(9) *Quin removeret oculos*) Scribit ad Attic. lib. 1. eandem rem his verbis: *Tabulas Metelli Numidici, cum ea, ut mos eſt, circumferrentur, noſtri judices adſpicere noluerunt*. Et Valerius Max. lib. II. c. 10. *Man.*

b Vict. Man. Lamb. *cum fœderibus quorum acerbiſſima* (Lamb. *acerrima*) *diligentia eſt*,

(10) *Cum quidam apud eos*) Quem hic non nominat, Xenocratem philoſophum fuiſſe & ipſe dicit lib. 1. ad Attic. & Valerius Max. II. 2. & Laertius. *Manut.*

xiſſet, & teſtimonium publice dixiſſet, & (ut mos Græcorum eſt) jurandi cauſa ad aras accederet, una voce omnes judices, ne is juraret, reclamaſſe. Cum Græci homines, ſpectati viri, noluerint religione videri potius, quam veritate, fidem eſſe conſtrictam: nos etiam in ipſa religione & legum, & fœderum conſervanda, qualis fuerit Cn. Pompejus, dubitabimus?

Utrum enim inſcientem vultis contra fœdera feciſſe, an ſcientem? Si ſcientem: o nomen noſtri Imperii! o populi Romani excellens dignitas! o Cn. Pompeji ſic late longeque diffuſa laus, ut ejus gloriæ domicilium communis imperii finibus terminetur! o nationes, urbes, populi, reges, tetrarchæ, tyranni, teſtes Cn. Pompeji non ſolum virtutis in bello, ſed etiam religionis in pace! vos denique mutæ regiones imploro, & ſola terrarum ultimarum: vos maria, portus, inſulæ, litoraque. Quæ eſt enim ora, quæ ſedes, qui locus, in quo non extent hujus cum fortitudinis, tum vero humanitatis, tum animi, tum conſilii impreſſa veſtigia? Hunc quiſquam incredibili quadam atque inaudita gravitate, virtute, conſtantia præditum, fædera ſcientem neglexiſſe, violaſſe, rupiſſe, dicere audebit?

VI. Gratificatur mihi geſtu accuſator: inſcientem Cn. Pompejum feciſſe ſignificat. Quaſi vero levius ſit, cum in tanta republica verſere, & maximis negotiis præſis, facere aliquid, quod ſcias non licere: an omnino neſcire quid liceat. Etenim cum in Hiſpania bellum acerrimum & maximum geſſerat, quo jure Gaditana civitas eſſet, neſciebat? An, cujus linguam populi non noſſet, interpretationem fœderis non tenebat? Id igitur quiſquam Cn. Pompejum ignoraſſe dicere audebit, quod mediocres homines, quod nullo uſu, nullo ſtudio militari præditi, quod librarioli denique ſcire profiteantur?

Equidem contra exiſtimo, Judices, cum in omni genere ac varietate artium, etiam illarum, quæ ſine ſummo otio non facile diſcuntur, Cn. Pompejus excellat, ſingularem quandam laudem ejus, & præſtabilem eſſe ſcientiam in fœderibus, pactionibus, conditionibus populorum, regum, exterarum nationum: in univerſo denique belli jure, ac pacis. Niſi forte, quæ nos libri docent in umbra & otio, ea Cn. Pompejum, neque cum requieſceret, literæ; neque, cum rem gereret, res ipſæ docere potuerunt.

Atque ut ego ſentio, Judices, cauſa dicta eſt temporis magis vitio, quam ullius Cornelii crimine: de quo plura non dicam. Ego de hujus, inquam, genere judicii plura non dicam. Eſt enim hujus ſeculi labes quædam, & macula, virtuti invidere, velle ipſum florem dignitatis infringere. Etenim, ſi Cn. Pompejus abhinc annos quingentos fuiſſet is vir, a quo ſenatus adoleſcentulo, atque equite Romano, ſæpe communis ſalutis auxilium expetiſſet: cujus res geſtæ omnes gentes, cum clariſſima victoria, terra marique peragraſſent: cujus tres triumphi teſtes eſſent, totum orbem terrarum noſtro imperio teneri: quem populus Romanus ſingularibus honoribus decoraſſet: ſi nunc apud vos, id, quod is feciſſet, contra fœdus factum diceretur, quis audiret? Nemo profecto. Mors enim cum extinxiſſet invidiam, res ejus geſtæ ſempiterni nominis gloria niterentur. Cujus igitur

tur audita virtus dubitationi locum non daret: hujus præſens, experta, atque perſpecta, obtrectatorum voce læderetur?

VII. Omittam igitur Pompejum jam oratione mea reliqua: ſed vos, Judices, animis ac memoria tenetote. De lege, de fœdere, de exemplis, de perpetua conſuetudine civitatis noſtræ renovabo ea, quæ dicta ſunt. Nihil enim mihi novi, nihil integri, neque M. Craſſus, qui totam cauſam & pro facultate & pro fide ſua diligentiſſime vobis explicavit, neque Cn. Pompejus, cujus oratio omnibus ornamentis abundavit, ad dicendum reliquit. Sed, quoniam, me recuſante, placuit ambobus adhiberi hunc a me quaſi perpoliendi quendam operis extremum laborem: peto a vobis, ut me officii potius, quam dicendi ſtudio, hanc ſuſcepiſſe operam ac munus putetis.

Ac prius quam aggrediar ad jus cauſamque Cornelii, quiddam de communi conditione omnium noſtrum, deprecandæ malevolentiæ cauſa, breviter commemorandum videtur. Si, quo quiſque loco noſtrum eſt, Judices, natus, aut, ſi in qua fortuna eſt naſcendi initio conſtitutus, hunc vitæ ſtatum uſque ad ſenectutem obtinere debet, &, ſi omnes, quos aut fortuna extulit, aut ipſorum illuſtravit labor & induſtria, pœna ſunt afficiendi: non gravior L. Cornelio, quam multis viris bonis, atque fortibus, conſtitui lex vitæ & conditio videtur. Sin autem multorum virtus, ingenium, humanitas, ex infimo genere & fortunæ gradu non modo amicitias, & rei familiaris copias conſecuta eſt, ſed ſummam laudem, honores, gloriam, dignitatem: non intelligo, cur potius invidia violatura virtutem L. Cornelii, quam æquitas veſtra pudorem ejus adjutura videatur. Itaque, quod maxime petendum eſt, a vobis idcirco non peto, Judices, ne de veſtra ſapientia, atque de veſtra humanitate dubitare videar. Eſt autem petendum, ne oderitis ingenium, ne inimici ſitis induſtriæ, ne humanitatem opprimendam, ne virtutem puniendam putetis. Illud peto, ut, ſi cauſam ipſam per ſe firmam eſſe & ſtabilem videritis, hominis ipſius ornamenta adjumento cauſæ potius, quam impedimento, eſſe malitis.

VIII. Naſcitur, Judices, cauſa Cornelii ex ea lege, quam L. Gellius, Cn. Cornelius ex ſenatus ſententia tulerunt. Qua lege videmus, ſatis eſſe ſanctum, uti cives Romani ſint ii, quos Cn. Pompejus de conſilii ſententia ſigillatim civitate donaverit. Donatum eſſe L. Cornelium præſens Pompejus dicit: indicant publicæ tabulæ: accuſator fatetur. Sed negat ex fœderato populo quemquam potuiſſe, niſi is populus fundus factus eſſet (11), in hanc civitatem venire.

O

(11) *Niſi is populus fundus factus eſſet*) Vide quid de hac locutione & re, memoriæ prodiderunt viri doctiſſimi: Sigonius lib. 1. de jure Italiæ cap. 4. & diſſertationes de populis fundis Nicolai Rigaltii, Iſmaelis Bullialdi, & Henrici Valeſii, quæ ſunt in noſtro Antiquitatum Romanarum Theſauro, tomo II. Recte vero Valeſius [illegible] obſervavit, fundum, cum de populis dicatur, non ſignificare ſtatum quendam aut conditionem populorum, eo modo, quo, cum populus liber aut fœderatus, ac ſocius appellatur, ſtatus & conditio illius declarari ſolet. Fundum enim populum nihil aliud eſſe, quam

ali

O præclarum interpretem juris! auctorem antiquitatis! correctorem, atque emendatorem noſtræ civitatis! qui hanc pœnam fœderibus adſcribat, ut omnium præmiorum beneficiorumque noſtrorum expertes faciat fœderatos. Quid enim potuit dici imperitius, quam fœderatos populos fieri fundos oportere? Nam id non magis eſt proprium fœderatorum, quam omnium liberorum. Sed totum hoc, Judices, in ea fuit poſitum ſemper ratione atque ſententia, ut, cum juſſiſſet populus Romanus aliquid: ſi id adſciviſſent ſocii populi, ac Latini, & ſi ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tanquam in fundo, reſediſſet: ut tum lege eadem is populus teneretur; non ut de noſtro jure aliquid minueretur: ſed ut illi populi aut jure eo, quod a nobis eſſet conſtitutum, aut aliquo commodo, aut beneficio uterentur.

Tulit apud majores noſtros legem C. Furius de teſtamentis: tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: innumerabiles aliæ leges de civili jure ſunt latæ. Quas Latini voluerunt, adſciverunt. Ipſa denique Julia (12), qua lege civitas eſt ſociis & Latinis data, qui fundi populi facti non eſſent, civitatem non haberent. In quo magna contentio Heracleinſium, & Neapolitanorum (13) fuit, cum magna pars in iis civitatibus fœderis ſui libertatem (14) civitati anteferret: poſtremo hæc vis eſt iſtius & juris, & verbi, ut fundi populi, beneficio noſtro, non ſuo jure, fiant (15). Cum aliquid po-

auctorem, ſubſcriptoremque. Itaque populum non dici fundum eſſe, ſed fundum fieri. Quæ ſunt certiſſima & veriſſima. Nam *fundum alicui rei* eſſe, nihil aliud eſt, quam auctorem alicui rei eſſe, rem aliquam approbare, & auctoritate ſua efficere, ut illa res rata ſit, ut patet ex Plauti, Feſti, Gellii locis, quæ viri docti attulerunt, & magis patebit ex ſequentibus, cum ſingula hujus orationis argumenta expendemus. *Gravius*. Videantur ejuſdem Henrici Valeſii Poſthuma, edita Amſtelædami, anno proxime elapſo 1740. Scripſerat J. F. Gronovius luculentam diatribam, ex qua profeciſſe ajunt Grævium. Tanto melior. *Verum hæc ipſe equidem, ſpatiis excluſus iniquis, prætereo, & Juriſperitis commemoranda relinquo*. Olivetus.

(12) *Julia*) Hæc & ipſa pertinebat ad jus ſeu privatum populi Rom. ut Furis, & Voconis. Nam lex Julia erat de civitate cum ſociis & Latinis communicanda. Civitas autem eſt juris privati, ut me monuit Carolus Annibal Fabrottus, doctiſſimus anteceſſor. *H. Valeſ.*

(13) *In quo magna contentio Heracleinſium & Neapolitanorum*) Cum lex Julia Romæ lata eſſet, qua civitas ſociis in Italia & Latinis dabatur, Neapolitani & Heraclienſes concionem populi advocarunt, ut in commune conſulerent, quidnam facto opus eſſet: utrum beneficium ſibi oblatum amplecterentur, an repudiarent. Multi in iis civitatibus reperti ſunt, qui eum honorem civitatis Romanæ aſpernarentur, mallentque fœderati eſſe quam cives Romani.

(14) *Fœderis ſui libertatem*) Fœderati enim liberi erant, ut docet Proculus in leg. 7. ff. de capt. & poſtl. reverſ. Hæc autem libertas fœderis adimebatur civitate Romana; populus enim qui in civitatem Romanam tranſierat, fœderatus populi Romani amplius eſſe non poterat. Conſenſum autem ipſorum populorum intercedere oportebat, ut civitatem Romanam adipiſcerentur. Invito quippe beneficium non datur. Hinc eſt quod Livius dicit, Præneſtinos ob virtutem civitate donatos non mutaviſſe: quod idem eſt ac ſi diceret, fundos factos non fuiſſe. *Idem*.

(15) *Ut fundi populi beneficio noſtro, non ſuo jure fiant*) Non enim jus habent populi liberi ac fœderati adſciſcendi leges populi Romani, eaſque ſua ſententia ac ſuffragio comprobandi, ſed ut id faciant permittit populus Romanus: nec leve illud erat beneficium populi Romani, ut partem juris ſui cum ſociis & Latinis communicaret. *Valeſ*.

Digitized by Google

populus Romanus juſſit, id ſi eſt ejuſmodi (16), ut quibuſdam populis ſive fœderatis, ſive liberis (17), permittendum eſſe videatur (18), ut ſtatuant ipſi non de noſtris, ſed de ſuis rebus (19), quo jure uti velint: tum, utrum fundi facti ſint, an non, quærendum eſſe videatur. De noſtra vero republica, de noſtro imperio, de noſtris bellis, de victoria, de ſalute, fundos populos fieri noluerunt (20).

IX. Atqui ſi Imperatoribus noſtris (21), ſi ſenatui, ſi populo Romano non licebit, propoſitis præmiis, elicere ex civitatibus ſociorum, atque amicorum, fortiſſimum atque optimum quemque ad ſubeunda pro ſalute noſtra pericula; ſumma utilitate, ac maximo ſæpe præſidio in periculis, atque aſperis temporibus carendum erit. Sed, per deos immortales! quæ eſt iſta ſocietas, quæ amicitia, quod fœdus, ut aut noſtra civitas careat in ſuis peri-

(16) *Id ſi eſt ejuſmodi*) Non igitur omnis juſſa & ſcita populi Romani permittebantur adſciſcere ſocii ac fœderati, uti ex hoc loco liquet manifeſtiſſime. Quænam autem eſſent illa, quæ non permittebantur fœderatis, docet mox Tullius, quæ ſcilicet ad remp. ad imperium, & ad ſtatum rei Romanæ pertinebant. *Idem*.

(17) *Ut quibuſdam populis ſive fœderatis, ſive liberis permittendum eſſe videatur*) Sic fœderatos & liberos jungit Proculus in leg. VII. citata. Fœderati quidem populi ſunt liberi, ut jam dixi, ſed non omnes liberi populi ſunt fœderati. *Liber populus*, ait Proculus, *eſt is, qui nullius alterius populi poteſtati eſt ſubjectus: ſive is fœderatus eſt*, &c. Liber ergo generis vicem obtinet. Populi enim alii ſunt liberi, alii ſtipendiarii; ex liberis alii fœderati, alii ſine fœdere. Per liberos autem populos intelligere videtur Cicero, ſocios atque amicos populi Romani, quibuſcum fœdus nullum ſcriptum intercedebat, ut patet ex illis, *Sed cum eſt illud imperitiſſime dictum de populis fundis*, &c. *Idem*.

(18) *Permittendum eſſe videatur*) Hæc permiſſio dupliciter intelligi poteſt, primo, ut Romani petentibus ſociis ac fœderatis id permiſerint, ut leges ſuas adſciſcerent, quemadmodum doctiſſimus Balduinus cenſuit. Secundo, ut id fieri paſſi fuerint Romani, & diſſimulaverint, quæ tacita permiſſio dici poteſt. Certe Cicero id poſtulatum fuiſſe non dicit. *Idem*.

(19) *Ut ſtatuant ipſi non de noſtris, ſed de ſuis rebus*) Hoc eſt, quod Cicero paulo poſt dicit: *Videbat enim populos de ſuo jure, non de noſtro fundos fieri ſolere*. Ex quo patet fundum fieri nihil aliud eſſe, quam ſtatuere & velle, ſeu auctorem eſſe, & ſententia atque auctoritate ſua aliquid comprobare. Notandum porro diſcrimen eſt inter hæc duo, *ſuo jure*, & *de ſuo jure*. Populi non fiebant fundi ſuo jure, ſed beneficio populi Romani; fiebant autem fundi de ſuo jure, ut de ſuis rebus ſtatuerent, *Valeſ.*

(20) *De noſtra vero republica, de noſtro imperio, de noſtris bellis, de victoria, de ſalute, fundos populos fieri noluerunt*) Id eſt, majores noſtri noluerunt, ut populi liberi fœderati de republica noſtra, de bellis ac victoriis quidquam ſtatuerent, nempe ut eas leges, quæ ad ſtatum rei Romanæ pertinerent, ſibi adſciſcerent. Fere enim in eas leges, quæ de jure civili latæ eſſent, fundi populi fiebant, non vero in eas leges, quæ ad jus publicum populi Romani ſpectabant. Hinc eſt, quod ſuperius dixit Cicero: *Innumerabiles aliæ leges de jure civili latæ ſunt*, &c. Et longe poſt loquens de lege Gellia, qua ſancitum erat, ut cives Romani eſſent ii, quos Pompejus ex conſilii ſententia, id eſt, cauſa cognita, civitate donaſſet, *Huic*, inquit, *generi legum fundos populos fieri non ſolere*. *Idem*. Vide *Indiculum Legum*.

(21) *Atqui ſi imperatoribus noſtris*, &c.) Ut hæc cum ſuperioribus cohæreant, ſic interpretari oportet. Atqui ſi imperatoribus noſtris, & ſenatui, & populo non licebit fortiſſimum quemque ex fœderatis & ſociis civitate donare, niſi fundi, id eſt auctores facti fuerint fœderati, ſtatuentur de noſtro imperio, de noſtra republica, de noſtro jure, de noſtris bellis ac victoriis, atque ita in eorum poteſtate ſitum erit, an fortiſſimos viros in noſtram civitatem adſciſcamus, privabuntque nos, ſi voluerint, opera atque auxilio fortiſſimorum virorum. *Idem*.

Digitized by Google

periculis Maſſilienſi propugnatore, careat Gaditano, careat Saguntino: aut ſi quis ex illis populis ſit exortus, qui noſtros duces auxilio laboris, commeatus, periculo ſuo juverit, qui cum hoſte noſtro cominus in acie ſæpe pugnarit, qui ſe ſæpe telis hoſtium, qui dimicationi capitis, qui morti objecerit: nulla conditione hujus civitatis præmiis affici poſſit?

Etenim in populum Romanum grave eſt, non poſſe uti ſociis excellenti virtute præditis, qui velint cum periculis noſtris ſua communicare: in ſocios vero ipſos, & in eos, de quibus agimus, fœderatos, injurioſum & contumelioſum eſt, his præmiis & his honoribus excluſos eſſe fideliſſimos & conjunctiſſimos ſocios, quæ pateant ſtipendiariis, pateant hoſtibus, pateant ſæpe ſervis. Nam & ſtipendiarios ex Africa, Sicilia, Sardinia, ceteris provinciis multos civitate donatos videmus: &, qui hoſtes ad noſtros imperatores perfugiſſent, & magno uſui reipublicæ noſtræ fuiſſent, ſcimus civitate eſſe donatos: ſervos denique, quorum jus & fortunæ conditio infima eſt, bene de republica meritos, perſæpe libertate, id eſt, civitate publice donari videbamus.

X. Hanc tu igitur, patrone fœderum ac fœderatorum, conditionem ſtatuis Gaditanis, tuis civibus, ut, quod iis, quos Gaditanis adjutoribus armis ſubegimus, atque in ditionem noſtram redegimus, liceat, ſi populus Romanus permiſerit, ut ab ſenatu, ab imperatoribus noſtris, civitate donentur: id ne liceat ipſis? qui ſi ſuis decretis legibuſve ſanxiſſent, ne quis ſuorum civium caſtra imperatorum populi Romani iniret: ne quis ſe pro noſtro imperio in periculum capitis, atque in vitæ diſcrimen inferret: Gaditanorum auxiliis, cum vellemus, uti nobis non liceret. Privatim vero, ſi, ne quis vir, & animo & virtute præcellens, pro noſtro imperio periculo ſuo dimicaret: graviter id jure ferremus, minui auxilia populi Romani, debilitari animos fortiſſimorum virorum, alienigenarum nos hominum ſtudiis, atque externa virtute privari.

Atque nihil intereſt, Judices, utrum hæc fœderati jura conſtituant, ut ne cui liceat ex his civitatibus ad noſtrorum bellorum pericula accedere: an, quæ nos eorum civibus, virtutis cauſa, tribuerimus, ea rata eſſe non poſſint. Nihil enim magis uteremur his adjutoribus, ſublatis præmiis virtutis, quam, ſi omnino his verſari in noſtris bellis non liceret. Etenim, cum pro ſua patria pauci poſt genus hominum natum reperti ſint, qui nullis præmiis propoſitis, vitam ſuam hoſtium telis objecerint, pro aliena republica quemquam fore putatis, qui ſe opponat periculis, non modo nullo propoſito præmio, ſed etiam interdicto?

XI. Sed, cum eſt illud imperitiſſime dictum de populis fundis, quod commune eſt liberorum populorum, non proprium fœderatorum: ex quo intelligi neceſſe eſt, aut neminem ex ſociis civem fieri poſſe; aut etiam poſſe ex fœderatis: tum vero jus omne noſter iſte magiſter mutandæ civitatis ignorat; quod eſt, Judices, non ſolum in legibus publicis poſitum, ſed etiam in privatorum voluntate. Jure enim noſtro neque mutare civitatem quiſquam invitus poteſt, neque, ſi velit, mutare non poteſt, modo adſciſcatur ab ea civitate, cujus eſſe ſe civitatis velit: ut, ſi Gaditani ſci-

verint nominatim de aliquo cive Romano, ut ſit is civis Gaditanus, magna poteſtas ſit noſtro civi mutandæ civitatis, nec fœdere impediatur, quo minus ex cive Romano civis Gaditanus poſſit eſſe.

Duarum civitatum civis eſſe noſtro jure civili nemo poteſt: non eſſe hujus civitatis civis, qui ſe alii civitati dicarit, poteſt. Neque ſolum dicatione, quod in calamitate clariſſimis viris Q. Maximo, C. Lænati, Q. Philippo Nuceriæ, C. Catoni Tarracone, Q. Cæpioni, P. Rutilio Smyrnæ, vidimus accidiſſe, ut earum civitatum fierent cives, hanc ante amittere non potuiſſent, quam hujus ſolum civitatis mutatione vertiſſent: ſed etiam poſtliminio poteſt civitatis fieri mutatio. Neque enim ſine cauſa de Cn. Publicio Menandro, libertino homine, quem apud majores legati noſtri in Græciam proficiſcentes interpretem ſecum habere voluerunt, ad populum latum, ut is Publicius, ſi domum reveniſſet, & inde Romam rediiſſet, ne minus civis eſſet. Multi etiam ſuperiore memoria cives Romani ſua voluntate indemnati, & incolumes, his rebus relictis, alias ſe in civitates contulerunt.

XII. Quod ſi civi Romano licet eſſe Gaditanum ſive exilio, ſive poſtliminio, ſive rejectione hujus civitatis: ut jam ad fœdus veniam, quod ad cauſam nihil pertinet, (de civitatis enim jure, non de fœderibus diſceptamus) quid eſt, quamobrem civi Gaditano in hanc civitatem venire non liceat? Equidem longe ſecus ſentio. Nam cum ex omnibus civitatibus via ſit in noſtram, cumque noſtris civibus pateat iter ad cæteras civitates: tum vero, ut quæque nobiſcum maxime ſocietate, amicitia, ſponſione, pactione, fœdere conjuncta eſt; ita mihi maxime communionem beneficiorum, præmiorum, civitatis, continere videtur.

Atqui cæteræ civitates omnes non dubitarent noſtros recipere in ſuas civitates, ſi idem nos juris haberemus, quod cæteri. Sed nos non poſſumus & hujus eſſe civitatis, & cujuſvis præterea: cæteris conceſſum eſt. Itaque in Græcis civitatibus videmus, Athenis Rhodios, Lacedæmonios, cæteros undique adſcribi, multarumque eſſe eoſdem homines civitatum. Quo errore ductos vidi egomet nonnullos imperitos homines, noſtros cives, Athenis in numero judicum atque Areopagitarum, certa tribu, certo numero; cum ignorarent, ſi illam civitatem eſſent adepti, hanc ſe perdidiſſe, niſi poſtliminio recuperaſſent. Peritus vero noſtri juris ac moris nemo unquam, qui hanc civitatem retinere vellet, in aliam civitatem ſe dicavit.

XIII. Sed hic totus locus diſputationis, atque orationis meæ, Judices, pertinet ad commune jus mutandarum civitatum: nihil habet, quod ſit proprium religionis, ac fœderum. Defendo enim rem univerſam, nullam eſſe gentem ex omni regione terrarum, neque tam diſſidentem a populo Romano odio quodam, atque diſſidio, neque tam fide, benevolentiaque conjunctam, ex qua nobis interdictum ſit, ut ne quem adſciſcere civem, aut civitate donare poſſimus. O jura præclara, atque divinitus jam inde a principio Romani nominis a majoribus noſtris comparata! ne quis noſtrum plus quam unius civitatis eſſe poſſit: (diſſimilitudo enim civitatum varietatem juris habeat neceſſe eſt) ne quis invitus civitate mutetur: neve

in ci-

in civitate maneat invitus. Hæc ſunt enim fundamenta firmiſſima noſtræ libertatis, ſui quemque juris & retinendi, & dimittendi eſſe dominum. Illud vero ſine ulla dubitatione maxime noſtrum fundavit imperium, & populi Romani nomen auxit, quod princeps ille, creator hujus urbis, Romulus, fœdere Sabino docuit, etiam hoſtibus recipiendis augeri hanc civitatem oportere. Cujus auctoritate, & exemplo nunquam eſt intermiſſa a majoribus noſtris largitio, & communicatio civitatis. Itaque & ex Latio multi, & Tuſculani, & Lanuvini, & ex cæteris generibus gentes univerſæ in civitatem ſunt receptæ; ut Sabinorum, Volſcorum, Hernicorum: quibus ex civitatibus nec coacti eſſent civitatem mutare, ſi qui noluiſſent: nec, ſi qui eſſent civitatem noſtram beneficio populi Romani conſecuti; violatum fœdus eorum videretur.

XIV. At enim quædam fœdera extant, ut Germanorum, Inſubrium, Helvetiorum, Japidum (22), nonnullorum item ex Gallia Barbarorum; quorum in fœderibus exceptum eſt, ne quis eorum a nobis civis recipiatur. Quod ſi exceptio facit, ne liceat: ibi neceſſe eſt licere, ubi non eſt exceptum. Ubi eſt igitur exceptum fœdere Gaditano, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat civitate? nuſquam. Ac ſicubi eſſet; lex id Gellia & Cornelia, quæ definite poteſtatem Pompejo civitatem donandi dederat, ſuſtuliſſet.

Exceptum eſt, inquit (23): fœdus ſiquidem ſacroſanctum eſt: Ignoſco tibi, ſi neque Pœnorum jura calles: (reliqueras (24) enim civitatem tuam) neque noſtras potuiſti leges inſpicere: ipſæ enim te a cognitione ſua judicio (25) publico repulerunt.

Quid fuit in rogatione ea, quæ de Pompejo a Gellio & a Lentulo, conſulibus, lata eſt, in qua aliquid ſacroſanctum exceptum videretur? Primum enim ſacroſanctum eſse nihil poteſt, niſi quod populus plebſve ſanxiſset: deinde ſanctiones ſacrandæ ſunt aut genere (26) ipſo, aut obteſtatione & conſecratione legis (27), aut pœnæ, cum caput ejus, qui contra fa-

Q 2 cit,

(22) *Japidum*) Japidia incipiebat, ubi Carnorum deſinebant una cum Ocra monte fines, id eſt, ad fontes Formionis fluvii. Inde a tergo Hiſtriæ in ſinum portendebatur Hadriaticum, ad Liburniam uſque. *Cluv.* Ital. antiqua, lib. I. cap. 19. Vide Plin. III. 18.

(23) *Exceptum eſt, inquit*) In fœdere Gaditano: ſi quidem ſacroſancta ſunt fœdera. Argumentum accuſatoris. Quod ſacroſanctum eſt, violari non licet. Fœdera ſacroſancta ſunt: ergo nullam fœderati populi partem, niſi populus ipſe conſentiat, licet attingere. Non conſenſit populus Gaditanus in Balbo: civitatem igitur Balbus mutare non potuit. Quanquam in ipſo fœdere diſertis verbis non ſit exceptum, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat civitate. Argumentum Cicero refellit earum rerum definitione, quæ ſacroſanctæ ſunt. *Manut.* Vide Briſſon. de Form. lib. II. pag. 153.

(24) *Reliqueras*) Aliquo crimine. Nam in verbo, *reliqueras*, hoc tacite ſignificatur. *Manut.*

(25) *Judicio*) Quo damnatus es. Damnatio legum cognitione privat: quia damnati, præſertim judicio publico, non præficiuntur publicis muneribus. Ita leges inſpicere, & cognoſcere non poſſunt. *Idem.*

(26) *Genere*) Verbis ipſis, quibus obteſtatur lex, ne quis contra faciat. *Idem.*

(27) *Aut obteſtatione & conſecratione legis*) Perſpicue mendoſus locus, quem ex iis, quæ ſequuntur, ita reſtituo: *ut obteſtatione legis:*

Digitized by Google

cit, conſecratur. Quid habet igitur dicere de Gaditano fœdere ejuſmodi? Utrum a capitis conſecratione, an obteſtatione legis ſacroſanctum eſſe confirmas? Nihil omnino unquam de iſto fœdere ad populum, nihil ad plebem latum eſſe dico. De quibus etiam ſi latum eſſet, neque legem, neque pœnam (28) latam eſſe, ne quem civem reciperemus: tamen id eſſet, quod populus poſtea juſſiſſet, ratum; neque quidquam illis verbis, *Si quid ſacroſanctum eſſet*, eſſe exceptum videretur. De his, cum populus Romanus nihil unquam juſſerit, quidquam audes dicere ſacroſanctum fuiſſe?

XV. Nec vero hæc oratio mea ad infirmandum fœdus Gaditanorum, Judices, pertinet. Neque enim eſt meum, contra opinionem vetuſtatis, contra jus optime meritæ civitatis, contra auctoritatem ſenatus (29) dicere. Duris enim quondam temporibus reipublicæ noſtræ, cum præpotens terra marique Carthago, nixa duabus Hiſpaniis, huic imperio immineret, & cum duo fulmina noſtri imperii ſubito, in Hiſpania, Cn. & P. Scipiones, extincti occidiſſent: L. Marcius, primi pili (30) centurio, cum Gaditanis fœdus iniſſe dicitur. Quod cum magis fide illius populi, juſtitia veſtra, vetuſtate denique ipſa, quam aliquo publico vinculo religionis teneretur: ſapientes homines, & publici juris periti, Gaditani, M. Lepido, Q. Catulo conſulibus, a ſenatu de fœdere poſtulaverunt. Tum eſt cum Gaditanis fœdus vel renovatum, vel ictum. De quo fœdere populus Romanus ſententiam non tulit, qui injuſſu ſuo, nullo pacto poteſt religione obligari. Ita Gaditana civitas, quod beneficiis ſuis erga rempublicam noſtram conſequi potuit, quod imperatorum teſtimoniis, quod vetuſtate, quod Q. Catuli, ſummi viri, auctoritate, quod judicio ſenatus, quod fœdere, conſecuta eſt: quod publica religione ſanciri potuit, id abeſt. Populus enim ſe nuſquam obligavit. Neque ideo eſt Gaditanorum cauſa deterior. Graviſſimis

legis: hæc enim interpretatio eſt ad illud, *genere ipſo*. Quod vero delemus, *& conſecratione*: id ea ratione facimus, quia de conſecratione ſubjungitur, *aut pœna, cum caput ejus, qui contra facit, conſecratur*: ut idem bis dici non oporteat. Duobus enim modis ſanctiones ſacroſanctæ ſunt, aut obteſtatione legis, aut pœna. Atque hæc diſtinctio perſpicue cognoſcitur infra, cum ait: *Utrum a capitis conſecratione, an obteſtatione legis ſacroſanctum eſſe confirmas?* Totum igitur locum, ſublatis mendis ſententiam obſcurantibus, ita legendum exiſtimo: *Sanctiones ſacroſanctæ ſunt aut genere ipſo, ut obteſtatione legis, aut pœna, cum caput ejus, qui contra facit, conſecratur*. Manut. Alii interpretes paulo aliter, ſed eodem tamen ſenſu.

(28) *Neque legem, neque pœnam*) Gloſſema hoc puto. Nam, ut oſtendatur, ſacroſanctum fœdus eſſe non poſſe, ſatis eſt dicere, nihil de eo neque ad populum, neque ad plebem latum eſſe: quod refertur ad illud ſupra dictum: *Sacroſanctum eſſe nihil poteſt, niſi quod populus, plebſve ſanxiſſet*. Nam ſi populus, plebſve non ſancit: lex non fertur. Et cum lex non feratur, quid ſacroſanctum eſſe poteſt? Abſunt enim & conſecratio capitis, & obteſtatio legis. *Idem*.

(29) *Auctoritatem ſenatus*) Superiora, *contra opinionem vetuſtatis*, referuntur ad fœdus L. Marcii: hæc ad Catuli, qui ex S. C. fœdus illud fecerat. *Ferrat.*

(30) *Primi pili*) Livius, lib. VII. *Alternis prope annis & tribunus militum, & primus centurio erat, quem nunc primipilum appellant*. Idem.

mis enim & plurimis rebus eſt fulta. Sed iſti diſputationi certe nihil eſt loci. Sacroſanctum enim nihil poteſt eſſe, niſi quod per populum plebemve ſancitum eſt.

XVI. Quod ſi hoc fœdus, quod populus Romanus, auctore ſenatu, commendatione & judicio vetuſtatis, voluntate & ſententiis ſuis comprobat idem ſuffragiis comprobaſſet: quid erat, cur ex ipſo fœdere Gaditanum in civitatem noſtram recipi non liceret? Nihil eſt enim aliud in fœdere, niſi *ut pia & æterna pax ſit*. Quid id ad civitatem? Adjunctum illud etiam eſt, quod non eſt in omnibus fœderibus: *Majeſtatem populi* Romani *comiter conſervanto*. Id habet hanc vim, ut ſit ille in fœdere inferior.

Primum verbi genus hoc conſervandi, quo magis in legibus quam in fœderibus uti ſolemus, imperantis eſt, non precantis. Deinde, cum alterius populi majeſtas conſervari jubetur, de altero ſiletur: certe ille populus in ſuperiori conditione cauſaque ponitur, cujus majeſtas fœderis ſanctione defenditur. In quo erat accuſatoris interpretatio indigna reſponſione, qui ita dicebat, *comiter* eſſe *communiter*: quaſi vero priſcum aliquod, aut inſolitum verbum interpretaretur. Comes, benigni, faciles, ſuaves homines eſſe dicuntur. *Qui erranti* (31) *comiter monſtrat viam*, benigne, & non gravate: *communiter* quidem certe non convenit. Et ſimul abſurda res eſt, caveri fœdere, ut majeſtatem populi Romani communiter conſervent: id eſt, ut populus Romanus ſuam majeſtatem velit eſſe ſalvam. Quod ſi jam ita eſſet, ut eſſe non poteſt: tamen de noſtra majeſtate, nihil de illorum caveretur. Poteſtne igitur noſtra majeſtas a Gaditanis benigne conſervari, ſi ad eam retinendam Gaditanos præmiis elicere non poſſumus? Poteſt eſse ulla denique majeſtas, ſi impedimur, quo minus per populum Romanum, beneficiorum, virtutis cauſa, tribuendorum poteſtatem imperatoribus noſtris deferamus?

XVII. Sed quid ego diſputo, quæ mihi tum, ſi Gaditani contra me dicerent, vere poſse dici viderentur? Illis enim repetentibus L. Cornelium, reſponderem, legem populum Romanum juſſiſse de civitate tribuenda. Huic generi legum fundos populos fieri non ſolere, Cn. Pompejum de conſilii ſententia civitatem huic dediſſe, nullum populi noſtri juſſum Gaditanos habere: itaque nihil eſſe ſacroſanctum, quod lege exceptum videretur. Si eſſet: tamen in fœdere nihil eſſe cautum, præter pacem. Additum etiam eſſe illud, ut majeſtatem illi noſtram conſervare deberent: quæ certe minueretur, ſi aut adjutoribus illorum civibus uti in bellis nobis non liceret, aut præmii tribuendi poteſtatem nullam haberemus.

Nunc vero quid ego contra Gaditanos loquar, cum id, quod defendo, voluntate eorum, auctoritate, legatione ipſa comprobetur? qui a principio ſui generis ac reipublicæ, ab omni ſtudio, ſenſuque Pœnorum mentes ſuas

ad

(31) *Qui erranti.*) Verſus Ennii. Vide *de Offic.* I. 16.

ad noſtrum imperium, nomenque flexerunt? quos, cum maxima bella nobis inferrentur, mœnibus excluſerunt? claſſibus inſecuti ſunt? corporibus, copiis, opibus depulerunt? qui & veterem illam ſpeciem fœderis Marciani ſemper omni arce duxerunt ſanctiorem, & hoc fœdere, Catuli ſenatuſque auctoritate, ſe nobiſcum conjunctiſſimos eſſe arbitrati ſunt? quorum mœnia, delubra, agros, ut ipſe Hercules, itinerum ac laborum ſuorum, ſic majores noſtri imperii ac nominis populi Romani terminos eſſe voluerunt?

Teſtantur & mortuos noſtros imperatores, quorum vivit immortalis memoria & gloria, Scipiones, Brutos, Horatios, Caſſios, Metellos, & hunc præſentem Cn. Pompejum, quem procul ab eorum mœnibus, acre & magnum bellum gerentem, commeatu, pecuniaque juverunt: & hoc tempore ipſo populum Romanum, quem in caritate annonæ, ut ſæpe ante fecerant, frumento ſuppeditato, levaverunt, ſe hoc jus eſſe velle, ut ſibi, & liberis, ſi qui eximia virtute fuerint, ſit in noſtris caſtris, ſit in imperatorum prætoriis, ſit denique inter ſigna, atque in acie locus; ſit his gradibus aſcenſus etiam ad civitatem.

XVIII. Quod ſi Afris, ſi Sardis, ſi Hiſpanis, agris ſtipendioque multatis, virtute adipiſci licet civitatem: Gaditanis autem, officiis, vetuſtate, fide, periculis, fœdere conjunctis, hoc idem non licebit: non fœdus ſibi nobiſcum, ſed iniquiſſimas leges impoſitas a nobis eſſe arbitrabuntur. Atque hanc, Judices, non a me fingi orationem, ſed me dicere, quæ Gaditani judicarint, res ipſa declarat. Hoſpitium multis annis ante hoc tempus cum L. Cornelio Gaditanos feciſſe publice dico. Proferam teſtes, proferam legatos: excitabo laudatores, quos ad hoc judicium, ſummos homines ac nobiliſſimos, deprecatores hujus periculi, miſſos videtis. Re denique multo ante Gadibus inaudita, fore, huic ut ab illo periculum crearetur, graviſſima tum in illum civem ſuum Gaditani ſenatusconſulta fecerunt.

Potuit magis fundus populus Gaditanus fieri, (quoniam hoc magnopere delectare verbo) ſi tum ſit fundus, cum ſcita ac juſſa noſtra ſua ſententia comprobat, quam cum hoſpitium fecit, ut & civitate illum mutatum eſſe fateretur, & jus civitatis honore digniſſimum judicaret? Potuit certius interponere judicium voluntatis ſuæ, quam cum etiam accuſatorem hujus multa & pœna multavit? Potuit magis de re judicare, quam cum ad veſtrum judicium cives ampliſſimos legavit, teſtes hujus juris, vitæ laudatores, periculi deprecatores? Etenim quis eſt tam demens, quin ſentiat, jus hoc Gaditanis eſſe retinendum, ne interſeptum ſit iis iter perpetuo ad hoc ampliſſimum præmium civitatis: & magnopere iis eſſe lætandum, hujus L. Cornelii benevolentiam erga ſuos remanere Gadibus: gratiam, & facultatem commendandi in hac civitate verſari? Quis enim noſtrum eſt, cui non illa civitas ſit hujus ſtudio, cura, diligentia, commendatior?

XIX. Omitto quantis ornamentis populum iſtum C. Cæſar, cum eſſet in Hiſpania prætor, affecerit, controverſias ſedarit, jura ipſorum permiſſu ſtatuerit, inveteratam quondam barbariam ex Gaditanorum moribus diſciplina-

qua

que delerit: ſumma in eam civitatem, hujus rogatu, ſtudia & beneficia contulerit. Multa præterea: quæ quotidie labore hujus & ſtudio, aut omnino, aut certe facilius conſequuntur. Itaque & adſunt principes civitatis, & defendunt: amore, ut ſuum civem: teſtimonio, ut noſtrum: officio, ut ex nobiliſſimo civi ſanctiſſimum hoſpitem: ſtudio, ut diligentiſſimum defenſorem commodorum ſuorum.

Ac, ne ipſi Gaditani arbitrentur, quanquam nullo incommodo afficiantur, ſi liceat eorum cives virtutis cauſa in noſtram civitatem venire, tamen hoc ipſo inferius eſſe ſuum fœdus, quam cæterorum: conſolabor & hos præſentes viros optimos, & illam fideliſſimam atque amiciſſimam nobis civitatem: ſimul & vos, non ignorantes, Judices, admonebo, quo de jure hoc judicium conſtitutum ſit, de eo nunquam omnino eſſe dubitatum. Quos igitur prudentiſſimos interpretes fœderum, quos peritiſſimos bellici juris, quos diligentiſſimos in exquirendis conditionibus civitatum atque cauſis, eſſe arbitramur? eos profecto, qui jam imperia ac bella geſſerunt.

XX. Etenim, ſi Q. Scævola ille augur, cum de jure prædiatorio conſuleretur, homo juris peritiſſimus, conſultores ſuos nonnunquam ad Furium & Caſcellium, prædiatores, rejiciebat (32): ſi nos de aqua noſtra Tuſculana (33) M. Tugionem potius, quam C. Aquilium, conſulebamus, quod aſſiduus uſus, uni rei deditus, & ingenium & artem ſæpe vincit: quis dubitet de fœderibus, & de toto jure pacis & belli, omnibus juris peritiſſimis imperatores noſtros anteferre?

Poſſumuſne igitur tibi probare auctorem exempli, atque facti illius, quod a te reprehenditur, C. Marium? Quæris aliquem graviorem? conſtantiorem? præſtantiorem virtute, prudentia, religione, æquitate? Is igitur M. Annium Appium, fortiſſimum virum, ſumma virtute præditum, civitate donavit, cum Camertinum fœdus ſanctiſſimum, atque æquiſſimum ſciret eſſe. Poteſt igitur, Judices, L. Cornelius condemnari, ut non C. Marii factum condemnetur?

Exiſtat ergo ille vir parumper cogitatione veſtra, quoniam re non poteſt: ut

(32) *Conſultores ſuos nonnunquam ad Furium & Caſcellium, prædiatores, rejiciebat*) Prædiator, interprete Salmaſio, eſt, qui prædia publico obligata & vendenda emit, adeoque, ut Gronovius interpretatur, pecuniam ſuam in prædiis habet. Sed eam vim hoc loco verbum illud habere non poteſt. Itaque Manutius interpretabatur cum Budæo, aliiſque, *peritus juris prædiatorii*. At vero Salmaſius vocem *prædiatores* hic delendam cenſet. Quoniam autem omnes libri MSS. & editi eam præferunt, durum mihi hoc videtur. Ac poteſt fortaſſe ratio inveniri, qua poſſimus rem expedire. Mihi ſic in mentem veniebat: Propria quidem verbi vis ea eſt, quam Salmaſius tradit. Sed quoniam prædiatores, qui prædiis publico obligatis emendis quæſtum faciebant, operam dabant, ut hanc partem juris, quæ eſt de prædiis publico obligatis, commodi ſui cauſa cognoſcerent, ut ſunt apud nos mercatores majores juris cambialis, quod vocant, plerumque non minus, quam Juriſconſulti, periti: propterea fieri potuit, ut *prædiator* deinde etiam diceretur, qui juris prædiatorii peritus eſſet. *Erneſtus*.

(33) *Aqua noſtra Tuſculana*) Vide III. Agrar, cap. 2.

Digitized by Google

ut conſpiciatis cum mentibus, quem oculis non poteſtis. Dicat, ſe non imperitum fœderis, non rudem exemplorum, non ignarum belli fuiſſe: ſe P. Africani diſcipulum, ac militem: ſe ſtipendiis, ſe legationibus bellicis eruditum: ſe, ſi tanta bella legiſſet, quanta geſſit, & confecit, ſi tot conſulibus meruiſſet, quoties ipſe conſul fuiſſet, omnia jura belli perdiſcere ac noſſe potuiſſe: ſibi non fuiſſe dubium, quin nullo fœdere a republica bene gerenda impediretur: a ſe ex conjunctiſſima atque amiciſſima civitate fortiſſimum quemque eſſe delectum: neque Iguvinatium (34), neque Camertium fœdere eſse exceptum, quo minus eorum civibus a populo Romano præmia virtutis tribuerentur.

Itaque, cum paucis annis poſt hanc civitatis donationem acerrima de civitate quæſtio, Licinia & Mucia lege, veniſset: num quis eorum, qui de fœderatis civitatibus eſset civitate donatus, in judicium eſt vocatus? Nam Spoletinus L. Matrinius, unus ex iis, quos C. Marius civitate donaſſet, dixit cauſam ex colonia Latina, in primis firma & illuſtri. Quem cum diſertus homo L. Antiſtius accuſaret, Spoletinus dixit (35), fundum populum Spoletinum non eſse factum. Videbat enim, populos de ſuo jure, non de noſtro, fundos fieri ſolere; ſed, cum lege Apuleja coloniæ non eſsent deductæ, qua lege Saturninus C. Mario tulerat, ut in ſingulas colonias ternos cives Romanos facere poſset, negabat hoc beneficium, re ipſa ſublata, valere debere.

Nihil habet ſimilitudinis illa accuſatio: ſed tamen tanta auctoritas in C. Mario fuit, ut non per L. Craſsum, affinem ſuum, hominem incredibili eloquentia, ſed paucis ipſe verbis cauſam illam gravitate ſua defenderit, & probarit. Quis enim eſset, Judices, qui imperatoribus noſtris, in bello, in acie, in exercitu, delectum virtutis; qui ſociis, qui fœderatis, in defendenda republica noſtra ſpem præmiorum eripi vellet? Quod ſi vultus C. Marii, ſi vox, ſi ille imperatorius ardor oculorum, ſi recentes triumphi, ſi præſens valuit aſpectus: valeat auctoritas, valeant res geſtæ, valeat memoria, valeat fortiſſimi & clariſſimi viri nomen æternum. Sit hoc diſcrimen inter gratioſos cives atque fortes, ut illi vivi fruantur opibus ſuis: horum, etiam mortuorum, (ſi quiſquam hujus imperii defenſor mori poteſt) vivat auctoritas immortalis.

XXII. Quid? Cn. Pompejus, pater, rebus Italico bello maximis geſtis, P. Cæſium, equitem Romanum, virum bonum, qui vivit Ravennæ, fœderato ex populo, nonne civitate donavit? quid? cohortes duas univerſas Ca-

(34) *Iguvinatium*) In Umbris. Vide Cluverium, Italiæ antiquæ lib. II. cap. 7.

(35) *Spoletinus dixit*) Examinata ſententia mendum oſtendit. Nam pro, Spoletinus, omnino, quæ neget, vox aliqua requiritur. Non inquit, hoc dixit, Antiſtius contra Matrinium, quod tu dicis in cauſa Balbi, fundum populum Spoletinum non eſſe factum *Manut.* Legendum cenſeo ex emendatione Pantagathi: *Quem cum diſertus homo L. Antiſtius accuſaret, iſtud ei non dixit fundum Spoletinum populum non eſſe factum*. Vel, *cum ... L. Antiſtius accuſaret item Spoletinus, non dixit fundum*, &c. *Abram.*

Camertium? quid? Heracleníium legionem, P. Craſsus, vir ampliſſimus, ex ea civitate, quacum prope ſingulare fœdus Pyrrhi temporibus, C. Fabricio conſule, ictum putatur? quid? Maſſilienſem Ariſtonem Sylla? quid? quoniam de Gaditanis agimus, idem heros novem Gaditanos? quid? vir ſanctiſsimus, & ſumma religione ac modeſtia, Q. Metellus Pius, Q. Fabium Saguntinum? quid? hic, qui adeſt, a quo hæc, quæ ego nunc percurro, ſubtiliſsime ſunt omnia perpolita, M. Craſsus, non Aletrinenſem fœderatum civitate donavit, homo tum gravitate & prudentia præſtans, tum vel nimium parcus in largienda civitate?

Hic tu Cn. Pompeji beneficium, vel potius judicium & factum, infirmare conaris, qui fecit, quod C. Marium feciſse audierat: fecit, quod P. Craſſum, quod L. Syllam, quod Q. Metellum, quod denique domeſticum auctorem, patrem ſuum, facere viderat? Neque vero in uno Cornelio id fecit: nam & Gaditanum Haſdrubalem ex bello illo Africano, & Mamertinos obvios (36), & quoſdam Uticenſes, & Saguntinos fabros, civitate donavit. Etenim, cum cæteris præmiis digni ſunt, qui ſuo labore & periculo noſtram rempublicam defendunt: tum certe digniſsimi ſunt, qui civitate ea donentur, pro qua pericula ac tela ſubierunt. Atque utinam, qui ubique ſunt propugnatores hujus imperii, poſsent in hanc civitatem venire, & contra oppugnatores reipublicæ de civitate exterminari! Neque enim ille ſummus poeta noſter Annibalis illam magis cohortationem, quam communem imperatorum, voluit eſſe, *Hoſtem qui feriet*, *erit*, inquit, *mihi Carthaginienſis* (37), *Quiſquis erit*, *cujatis* (38): etſi (39) id habent hoc leve, & ſemper habuerunt. Itaque & cives undique fortes viros adſciverunt, & hominum ignobilium virtutem perſæpe nobilitatis inertiæ prætulerunt.

XXXIII. Habetis imperatorum ſummorum, & ſapientiſsimorum hominum, clariſsimorum virorum, interpretationem juris ac fœderum: dabo etiam judicum, qui huic quæſtioni præfuerunt: dabo univerſi populi Romani: dabo ſanctiſsimum etiam judicium ſenatus. Judices, cum præ ſe ferrent, palamque loquerentur, quid eſsent lege Papia de M. Craſso, Mamertinis repetentibus judicaturi: Mamertini, publice ſuſcepta cauſa, deſtiterunt.

(36) *Mamertinos obvios*) Vox, *obvios*, hic procul dubio locum non habet. Buchananus emendat, *Ovios*. Oviorum enim familia in primis clara erat apud Campanos, ut ex T. Livii lib. IX. & ex hiſtoria belli Punici ſecundi facile intelligi poteſt. *Lamb.*

(36) *Carthaginenſis*) Vide Commentarium in lib. I. de Invent. cap. 12.

(38) *Cujatis*) Pro, cujas, ut primatis, optimatis, Arpinatis. Priſcianus, lib. IV. *Manutius*.

(39) *Etſi*) Manut. & Lamb. *ſiet*. Deinde, pro *hoc* habent *omnes*. Itaque ſic legunt: *Cujatis ſiet*, *id habent omnes leve*. Commodus hinc ſenſus eruitur: omnes leve eſſe putant, ex ignobili loco ortum duxiſſe, modo ſit virtus in eo qui ex ignobili loco ortum duxit. Sed in lectione, quam ex Victorio arripuerunt Gruterus & Grævius, quamque imprudentes ſumus amplexi, nihil ſani eſt. Retineas tamen ſi velis, *etſi*: ſed *hoc* pro *omnes* in erratorum numero collocabimus. *Olivetus*.

runt. Multi, in civitatem recepti ex liberis fœderatiſque populis, ſunt liberati: nemo unquam eſt de civitate accuſatus, quod aut populus fundus factus non eſſet, aut quod fœdere civitatis mutandæ jus impediretur. Audebo etiam hoc contendere, nunquam eſſe condemnatum, quem conſtaret ab imperatore noſtro civitate donatum.

Cognoſcite nunc populi Romani judicium, multis rebus interpoſitum, atque in maximis cauſis re ipſa, atque uſu comprobatum. Cum Latinis omnibus fœdus ictum, Sp. Caſsio, Poſthumio Cominio, conſulibus, quis ignorat? quod quidem nuper in columna ænea meminimus poſt Roſtra inciſum, & perſcriptum fuiſſe. Quomodo igitur L. Coſsinius Tiburs, pater hujus equitis Romani, optimi atque ornatiſsimi viri, damnato T. Cælio; quomodo ex eadem civitate T. Coponius, civis item ſumma virtute & dignitate, (nepotes T. & C. Coponios noſtis) damnato C. Maſſone, civis Romanus eſt factus? An lingua, & ingenio patefieri aditus ad civitatem potuit: manu, & virtute non potuit? anne de nobis (40) trahere ſpolia fœderatis licebit: de hoſtibus non licebit? an, quod adipiſci poterunt dicendo, id eis aſſequi pugnando non licebit? an accuſatori majores noſtri majora præmia, quam bellatori, eſſe voluerunt?

XXIV. Quod ſi acerbiſſima lege Servilia principes viri, ac graviſſimi & ſapientiſsimi cives, hanc Latinis, id eſt fœderatis, viam ad civitatem populi juſſu patere paſſi ſunt; neque in his eſt hoc reprehenſum Licinia & Mucia lege; cum præſertim genus ipſum accuſationis & nomen, ejuſmodi præmium, quod nemo aſſequi poſſit, niſi ex ſenatoris calamitate, neque ſenatori, neque bono cuiquam nimis jucundum eſſe poſset: dubitandum fuit, quin, quo in genere judicum premia rata eſſent, in eodem judicia imperatorum valerent? Num fundos igitur factos populos Latinos arbitramur aut Servilia lege, aut cæteris, quibus Latinis hominibus erat propoſitum aliqua ex re præmium civitatis?

Cognoſcite nunc judicium ſenatus, quod ſemper eſt judicio populi comprobatum. Sacra Cereris (41), Judices, ſumma majores noſtri religione confici, cæremoniaque voluerunt: quæ cum eſsent aſsumpta de Græcia, & per Græcas ſemper curata ſunt ſacerdotes, & Græca omnia nominata: ſed cum illam, quæ Græcum illud ſacrum monſtraret, & faceret, ex Græcia deligerent; tamen ſacra pro civibus civem facere voluerunt, ut deos immor-

(40) *De nobis*) De Senatoribus Romanis. Si quempiam eorum Latinus homo condemnaſſet, civitatem aſſequebatur lege Servilia. *Ferratius.*

(41) *Sacra Cereris*) Feſtus Pompejus, *Græca ſacra, feſta Cereris ex Græcia translata, quæ ob inventionem Proſerpinæ matronæ colebant*. Noſter 2. de Legibus: *Neve quem initiant, niſi, ut aſſolet, Cereri Græco ſacro*. Horum ſacrorum originem ad Evandrum refert Halicarnaſſeus lib. 1. *Conſtituerunt & Cereris templum, & ſacrificia ipſi more Græco jejuniaque celebrarunt, in quibus nihil præſens tempus mutavit*. His feſtis duo videntur fuiſſe celebrata, Orci nuptiæ, & inventio Proſerpinæ. In Orci nuptiis vino abſtinebant, in ſacrificio Cereris ob inventionem Proſerpinæ favos lacte & vino diluebant, ut notat Servius ad librum I. Georg. verſ. 343. *Abram.*

mortales ſcientia peregrina & externa, mente domeſtica & civili precaretur. His ſacerdotes video fere aut Neapolitanas, aut Velienſes fuiſſe, fœderatarum ſine dubio civitatum. Mitto vetera: proxima dico: ante civitatem Velienſibus datam, de ſenatus ſententia C. Valerium Flaccum, prætorem urbanum, nominatim ad populum de Callipiana Velienſe, ut ea civis Romana eſset, tuliſse. Num igitur aut fundos factos Velienſes, aut ſacerdotem illam civem Romanam factam non eſſe, aut fœdus & a ſenatu & a populo Romano violatum arbitrabimur?

XXV. Intelligo, Judices, in cauſa aperta, minimeque dubia, multo & plura, & a pluribus peritiſsimis eſſe dicta, quam res poſtularet. Sed id factum eſt, non ut vobis rem tam perſpicuam dicendo probaremus, verum ut omnium malevolorum, iniquorum, invidorum animos frangeremus: quos ut accuſator incenderet, ut aliqui ſermones hominum, alienis bonis mœrentium, etiam ad veſtras aures permanarant, & in judicio ipſo redundarent, idcirco illa in omni parte orationis ſuæ arte adſpergi videbatis: tum pecuniam L. Cornelii, quæ neque invidioſa eſt, &, quantacunque eſt, ejuſmodi eſt, ut conſervata magis, quam correpta, eſse videatur: tum luxuriam, quæ non crimine aliquo libidinis, ſed communi maledicto notabatur: tum Tuſculanum, quod Q. Metelli fuiſse meminerat, & L. Craſsi. Craſsum emiſse de libertino homine, Soterico Marcio: ad Metellum perveniſſe de Venonii Vindicii bonis non tenebat (42)? ſimul illud neſciebat, prædiorum nullam eſſe gentem; emptionibus ea ſolere ſæpe ad alienos homines, ſæpe ad infimos, non legibus, tanquam tutelas, pervenire.

Objectum eſt etiam, quod in tribum Cruſtuminam (43) pervenerit: quod hic aſſecutus eſt legis de ambitu præmio, minus invidioſo, quam qui legum præmiis prætoriam ſententiam (44), & prætextam rogam (45) conſequuntur. Et adoptio Theophanis agitata eſt (46): per quam Cornelius nihil eſt, præterquam propinquorum ſuorum (47) hereditates, aſſecutus.

(42) *Non tenebat*) Dicit quidem fuiſſe illam villam Craſſi & Metelli principum virorum; non autem meminit, poſſeſſam illam fuiſſe ante Craſſum a libertino homine, &c. *Ferrat.*

(42) *Cruſtuminam*) Aliæ tribus aliis honoratiores fuerunt, & ex una in aliam honoris & præmii, aut etiam pœnæ dedecorisque cauſa tranſibant. *Abram.*

(49) *Prætoriam ſententiam*) Ut prætorio loco ſententiam diceret in ſenatu, ſi prætorium ſenatorem, accuſatum & damnatum eo loco dejeciſſet. *Manut.*

(45) *Prætextam togam*) Magiſtratum eum, quem ſuffragiis populi adeptus eſſet is, qui poſtea damnatus eſſet. *Idem.*

(46) *Adoptio Theophanis agitata eſt*) Ut ex opibus invidia concitaretur. Hic Theophanes Mytilenæus fuit libertus Pompeji Magni; apud quem gratia plurimum valuit. Adoptavit Balbum, heredemque fecit. Ideoque Cornelius Balbus Theophanes appellatus eſt, auctore Capitolino in Balbino. *Idem.* Vide de hoc pro Archia cap. 10. Tacitum 6. annalium 18. & ipſum Ciceronem qui ſcribit Balbum Gaditanum a Theophane Mitylenæo fuiſſe adoptatum primo Julii Cæſaris conſulatu, lib. VII. ad Atticum epiſt. 6. *Abram.*

(47) *Propinquorum ſuorum*) Subobſcura ſententia: ſed hoc dici puto, Balbum; quæ ex ea adoptione ad eum pervenerant, ea, cum ipſe non egeret, propinquis ſuis diſtribuiſſe: ut non ſuam, ſed propinquorum ſuorum hereditates aſſecutus eſſe videretur. *Manut.*

XXVI. Quanquam iſtorum animos, qui ipſi Cornelio invident, non eſt difficillimum mitigare. More hominum invident, in conviviis rodunt, in circulis vellicant: non illo inimico, ſed hoc maledico dente carpunt. Qui amicis L. Cornelii aut inimici ſunt, aut invident, hi ſunt huic multo vehementius pertimeſcendi. Nam huic quidem ipſi quis eſt unquam inventus inimicus? aut quis jure eſſe potuit? quem bonum non coluit? cujus fortunæ, dignitatique non conceſsit? Verſatus in intima familiaritate hominis potentiſsimi (48), in maximis noſtris malis atque diſcordiis neminem unquam alterius rationis ac partis non re, non verbo, non vultu denique offendit. Fuit hoc ſive meum, ſive reipublicæ fatum, ut in me unum omnis illa inclinatio communium temporum incumberet. Non modo exultavit in ruinis veſtris, noſtriſque diſcordiis (49) Cornelius: ſed omni officio, lacrymis, opera, conſolatione, omnes, me abſente, meos ſublevavit. Quorum ego teſtimonio ac precibus munus hoc meritum huic, &, ut a principio dixi, juſtam & debitam gratiam refero: ſperoque, Judices, ut eos, qui principes fuerunt conſervandæ ſalutis, aut dignitatis meæ, diligitis, & caros habetis; ſic, quæ ab hoc pro facultate hujus, pro loco facta ſunt, & grata eſse vobis, & probata. Non igitur a ſuis, quos nulles habet, ſed a ſuorum, qui & multi, & potentes ſunt, urgetur inimicis: quos quidem heſterno die Cn. Pompejus copioſa oratione, & gravi, ſecum, ſi vellent, contendere jubebat: ab hoc impari certamine, atque injuſta contentione avocabat.

XXVII. Et erat æqua lex, & nobis, Judices, atque omnibus, qui noſtris familiaritatibus implicantur, vehementer utilis, ut noſtras inimicitias ipſi inter nos geramus, amicis noſtrorum inimicorum temperemus. Ac, ſi mea auctoritas ſatis apud illos in hac re ponderis haberet, cum me præſertim rerum varietate, atque uſu ipſo jam perdoctum viderent: etiam ab illis eos majoribus diſcordiis avocarem. Id enim contendere mihi videtur e republica, cum id defendas, quod eſse optimum ſentias: & id fortium virorum, & magnorum hominum ſemper putavi: neque huic unquam labori, officio, numeri defui. Sed contentio tamdiu ſapiens eſt, quamdiu aut proficit aliquid, aut, ſi non proficit, non obeſt civitati.

Voluimus quædam (50), contendimus, experti ſumus: obtenta non ſunt. Dolorem alii, nos (51) luctum mœroremque ſuſcepimus. Cur ea, quæ mutare non poſſumus, convellere malumus, quam tueri? C. Cæſarem ſenatus & genere ſupplicationum ampliſſimo ornavit, & numero dierum novo. Idem in anguſtiis ærarii victorem exercitum ſtipendio affecit; imperatori decem legatos decrevit; lege em pronia ſuccedendum non cenſuit.

Harum

(48) *Hominis potentiſſimi*) C. Cæſaris. *Id.*

(49) *In ruinis veſtris, noſtriſque diſcordiis*) Lego, *in ruinis noſtris, veſtriſque diſcordiis*. Lambinus.

(50) *Voluimus quædam*) Tacite ſignificat optimatum, & popularium civium diſſenſionem. Popularium autem principem Cæſarem deſignat. *Manut.*

(51) *Nos*) Ego, qui ex illa diſſenſione ſolus exilii calamitatem pertuli. *Idem*.

Harum ego ſententiarum & princeps, & auctor fui: neque me diſſenſioni meæ priſtinæ putavi potius aſſentiri, quam præſentibus reipublicæ temporibus, & concordiæ, convenire. Non idem aliis videtur. Sunt fortaſſe in ſententia firmiores. Reprehendo neminem: ſed aſſentior non omnibus: neque eſſe incoſtantis puto, ſententiam aliquam, tanquam aliquod navigium, atque curſum, ex reipublicæ tempeſtate moderari.

Sed ſi qui ſunt, quibus infinitum ſit odium, in quos ſemel ſuſceptum ſit, quos video eſſe nonnullos: cum ducibus ipſis; non cum comitatu, aſſectatoribuſque confligant. Illam enim fortaſſe pertinaciam nonnulli, virtutem alii putabant: hanc vero iniquitatem omnes cum aliqua crudelitate conjunctam. Sed, ſi certorum hominum mentes nulla ratione placare, Judices, poſſumus: veſtros quidem animos certe confidimus, non oratione noſtra, ſed humanitate veſtra eſſe placatos.

XXVIII. Quid enim eſt, cur non potius ad ſummam laudem huic, quam ad minimam fraudem, Cæſaris familiaritas valere debeat? Cognovit adoleſcens (52): placuit (53) homini prudentiſſimo: in ſumma amicorum copia cum familiariſſimis ejus eſt adæquatus in prætura: in conſulatu præfectum fabrum detulit (54): conſilium hominis probavit, fidem eſt complexus: officia, obſervantiamque dilexit. Fuit hic multorum illi laborum ſocius aliquando: eſt fortaſſe nunc nonnullorum particeps commodorum. Quæ quidem ſi huic obfuerint apud vos, non intelligo, quod bonum cuiquam ſit apud tales viros profuturum.

Sed quoniam C. Cæſar abeſt longiſsime, atque in iis eſt nunc locis, quæ regione, orbem terrarum; rebus illius geſtis, imperium populi Romani definiunt: nolite, per deos immortales! Judices, hunc illi acerbum nuntium velle perferri, ut ſuum præfectum fabrum, ut hominem ſibi cariſſimum & familiariſsimum, non ob ipſius aliquod delictum, ſed ob ſuam familiaritatem veſtris oppreſſum ſententiis audiat. Miſeremini ejus, qui non de ſuo peccato, ſed de hujus ſummi & clariſsimi viri facto; non de aliquo crimine, ſed periculo ſuo, de publico jure diſceptat; quod jus ſi Cn. Pompejus ignoravit, ſi M. Craſſus, ſi Q. Metellus, ſi Cn. Pompejus pater, ſi L. Sylla, ſi L. Craſſus, ſi C. Marius, ſi ſenatus, ſi populus Romanus, ſi, qui de re ſimili judicarunt, ſi fœderati populi, ſi ſocii, ſi illi antiqui Latini: videte, ne utilius vobis, & honeſtius ſit illis ducibus errare, quam hoc magiſtro erudiri. Sed, ſi de certo, de perſpicuo, de utili, de probato, de judicato vobis jure eſſe conſtituendum videtis: nolite committere, ut in re tam inveterata quidquam novi ſentiatis. Simul

& illa,

(52) *Adoleſcens*) Cæſar. *Idem*.
(53) *Placuit*) Balbus. *Idem*.
(54) *Præfectum fabrum detulit*) Malim omnino *præfecturam fabrum*: etſi ſcio deferri ſolitos in beneficiis ad ærarium eos, qui bene de rep. in provincia meriti eſſent, ut præfectos, tribunos militum, & contubernales, ut in Ep. ad Fam. lib. v. Ep. 20. *Idem*. *Deferri ad ærarium*, quid beneficii ſit, quæ commendatio, vide pro Archia, cap. 5. & Gronov. *Seſtert.* III. 17.

& illa, Judices, omnia ante oculos veſtros proponite: primum eſſe omnes etiam poſt mortem reos, clariſsimos illos viros, qui fœderatos civitate donarunt: deinde ſenatum, qui perſæpe hoc judicavit: populum, qui juſſit: judices, qui approbarunt. Tum etiam illud cogitatote; ſic vivere, ac vixiſſe Cornelium, ut, cum omnium peccatorum quæſtiones ſint, non de vitiorum ſuorum pœna, ſed de virtutis præmio in judicium vocetur. Accedat etiam illud, ut ſtatuatis hoc judicio, utrum poſthac amicitias clarorum virorum calamitati hominibus, an ornamento eſſe malitis. Poſtremo illud, Judices, fixum in animis veſtris tenetote, vos in hac cauſa non de maleficio L. Cornelii, ſed de beneficio Cn. Pompeii judicaturos.

IN-

Digitized by Google

I N

L. CALPURNIUM PISONEM.

ORATIO XXXVII.

ARGUMENTUM *hujus Orationis breve admodum eſt. Nam cum revocati eſſent ex provinciis Piſo & Gabinius ſententia Ciceronis, quam dixerat de Provinciis conſularibus, Lentulo & Philippo Coſſ. reverſus in civitatem Piſo de inſectatione Ciceronis in ſenatu conqueſtus eſt, & in eum invectus, fiducia maxime Cæſaris generi, qui tum Gallias obtinebat. Piſoni Cicero reſpondit hac oratione.*

Hæc oratio dicta eſt Cn. Pompejo Magno II. M. Craſſo II. Coſſ. ante paucos dies, quam Cn. Pompejus ludos faceret, quibus theatrum a ſe factum dedicavit. Hoc intelligi ex ipſius Ciceronis verbis poteſt, quæ in hac oratione poſuit. Dixit enim ſic: Inſtant poſt hominum memoriam apparatiſſimi magnificentiſſimique ludi. *Feneſtella quidem poſuit hanc inter eas orationes, quas dixit Cicero L. Domitio, Appio Claudio Coſſ. ultimam. Sed ut ego ab eo diſſentiam, facit primum, quod Piſo reverſus eſt ex provincia Pompejo & Craſſo Coſſ. Gabinius Domitio & Appio; hanc autem orationem dictam ante Gabinii reditum, ex ipſa manifeſtum eſt: deinde, quod magis naturale eſt, ut in ipſo recenti reditu invectus ſit in Ciceronem, reſponderitque inſectationi ejus; qua revocatus erat ex provincia, prius quam poſt anni intervallum. Apparet autem Ciceronem reſpondiſſe Piſoni in ſenatu.*

Cum dicat in ipſa oratione Cicero, inſtare magnificentiſſimos apparatiſſimoſque ludos, non video quo modo hoc magis Domitio & Appio Coſſ. dictum ſit, quibus conſulibus nulli notabiliores ludi fuerunt, quam Pompejo & Craſſo: quo anno Pompejus exquiſitiſſimis magnificentiſſimiſque omnis generis ludis theatrum dedicavit. ASCONIUS.

Tametſi hæc oratio ſic inſcribitur, In L. Piſonem: *tamen non puto vos ignorare, hunc Piſonem ex ea familia eſſe, quæ Frugi appellata ſit: & ideo dicit aſpernari eum moribus nomen.* IDEM.

I.

I. *** Jamne vides, bellua, jamne ſentis, quæ ſit hominum querela frontis tuæ? Nemo queritur, Syrum (1) neſcio quem de grege novitiorum (2), factum eſſe conſulem. Non enim nos color iſte ſervilis, non piloſæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, ſupercilia, frons, vultus denique totus, qui ſermo quidam tacitus mentis eſt, hic in fraudem homines impulit: hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, induxit. Pauci iſta tua lutulenta vitia noveramus; pauci tarditatem ingenii, ſtuporem, debilitatemque linguæ. Nunquam erat audita vox in foro: nunquam periculum factum conſilii: nullum non modo illuſtre, ſed ne notum quidem factum aut militiæ, aut domi. Obrepſiſti ad honores errore hominum, commendatione fumoſarum imaginum (3): quarum ſimiles habes nihil, præter colorem.

Is mihi etiam gloriabitur, ſe omnes magiſtratus ſine repulſa aſſecutum? Mihi iſta licet de me vera cum gloria prædicare. Omnes enim honores populus Romanus mihi ipſi, homini novo, detulit. Nam, tu cum quæſtor es factus, etiam qui te nunquam viderant, tamen illum honorem nomini mandabant tuo. Ædilis es factus. Piſo eſt a populo Romano factus, non iſte Piſo. Prætura item majoribus delata eſt tuis. Noti erant illi mortui: te vivum nondum noverat quiſquam. Me cum quæſtorem in primis, ædilem priorem, prætorem primum cunctis ſuffragiis populus Romanus faciebat: homini ille honorem, non generi; moribus, non majoribus meis; virtuti perſpectæ, non auditæ nobilitati deferebat.

Nam quid ego de conſulatu loquar? parto vis, anne geſto? Miſerum me! cum hac me nunc peſte, atque labe confero? Sed nihil comparandi cauſa loquar; ac tamen ea, quæ ſunt longiſsime disjuncta, comprehendam. Tu conſul es renuntiatus (nihil dicam gravius, quam quod omnes fatentur) impeditis reipublicæ temporibus, diſsidentibus conſulibus Cæſare & Bibulo, cum hoc non recuſares, quin ii, a quibus dicebare conſul, te luce dignum non putarent, niſi nequior, quam Gabinius, extitiſſes. Me cuncta Italia, me omnes ordines, me univerſa civitas non prius tabella, quam voce, priorem conſulem declaravit.

II. Sed omitto, ut ſit factus uterque noſtrum. Sit ſane Fors domina campi. Magnificentius eſt dicere, quemadmodum geſserimus conſulatum, quam quemadmodum ceperimus. Ego Kalendis Jan. ſenatum & bonos omnes legis

*** *Deeſt principium*. Vide Fragmenta.

(1) *Syrum*) Hoc eſt, ſervum. Eodem ſenſu dixit in Orat. poſt reditum in ſenatu: *Cappadocem modo abreptum de grege venalium diceres*.

(2) *Novitiorum*) Novitius venalitius dicitur, qui recens alicunde advenerit. Qualis a Juvenali Sat. I. deſcribitur, verſ. 96. *Nuper in hanc urbem pedibus qui venerat albis*. Abram.

(3) *Fumoſarum imaginum*) Ob antiquitatem generis. *Manut.*

legis Agrariæ, maximarumque largitionum metu liberavi. Ego agrum Campanum, ſi dividi non oportuit, conſervavi: ſi oportuit, melioribus auctoribus (4) reſervavi. Ego in C. Rabirio, perduellionis reo, quadraginta annis ante me conſulem interpoſitam ſenatus auctoritatem ſuſtinui contra invidiam, atque defendi (5). Ego adoleſcentes bonos (6) & fortes, ſed uſos ea conditione fortunæ, ut, ſi eſſent magiſtratus adepti, reipublicæ ſtatum convulſuri viderentur, meis inimicitiis, nulla ſenatus mala gratia, comitiorum ratione privavi. Ego Antonium collegam, cupidum provinciæ, multa in republica molientem, patientia atque obſequio meo mitigavi. Ego provinciam Galliam (7), ſenatus auctoritate, exercitu & pecunia inſtructam & ornatam, quam cum Antonio communicavi, quod ita exiſtimabam tempora reipublicæ ferre, in concione depoſui, reclamante populo Romano. Ego L. Catilinam, cædem ſenatus, interitum urbis, non obſcure, ſed palam molientem, egredi ex urbe juſſi: ut, a quo legibus non poteramus, mœnibus tuti eſſe poſſemus. Ego tela, extremo menſe conſulatus mei intenta jugulis civitatis, de conjuratorum nefariis manibus extorſi. Ego faces jam accenſas ad hujus urbis incendium comprehendi, protuli, extinxi.

III. Me, Q. Catulus, princeps hujus ordinis, & auctor publici conſilii, frequentiſſimo ſenatu, parentem patriæ nominavit. Mihi hic vir clariſſimus, qui propter te ſedet, L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi a republica dixit. Mihi rogato ſenatus, non ut multis bene geſtæ, ſed ut nemini, conſervatæ reipublicæ, ſingulari genere ſupplicationis, deorum immortalium templa patefecit. Ego (8) cum in concione, abiens magiſtratu

(4) *Melioribus auctoribus*) Quam! quos Rullus Trib. plebis, lege ſua decem viros creabat. Utitur autem hac diſtinctione, ſi dividi non oporteret, ſi oporteret: ne Cæſarem offendat;, qui Conſul partem agri Campani, ſua lege diviſerat. *Idem*.

(5) *Ego in C. Rabirio perduellionis reo XL. annis ante me Conſulem interpoſitam ſenatus auctoritatem ſuſtinui contra invidiam, atque defendi*) Poſſit aliquis credere, lapſum memoria Ciceronem, qui dicat, XL. annis ante ſe conſulem factum eſſe a S. C. adverſus L. Apuleium Saturninum tribunum plebis: cum XXXVI. anni a C. Mario & L. Valerio Flacco conſulibus numerentur. Sed hic non ſubtilis computatio annorum facta eſt, verum ſummatim tempus comprehenſum eſt: & perinde accipiendum, ac ſi diceret, *prope XL. annis*. Hæc enim conſuetudo eſt ipſius Ciceronis: itaque idem in ea quoque, quam habuit in Catilinam in ſenatu, cum octavus decimus dies eſſet, poſtea quam factum S. C. ut viderent conſules ne quid reſpublica detrimenti caperet, dixit: *Vigeſimum jam diem patimur hebeſcere aciem horum auctoritatis. Habemus enim S. C. verumtamen incluſum in tabulis, tanquam gladium in vagina reconditum*. Aſcon.

(6) *Adoleſcentes bonos*) Significat proſcriptorum liberos. L. Sylla eos lege lata petendorum honorum poteſtate privarat. Cum nihilominus petere vellent, Cicero contra eos orationem habuit, cujus extat fragmentum. *Hotomannus*. Vide in hoc tomo, Fragm. Orat. *de Proſcriptorum liberis*.

(7) *Ego Provinciam Galliam*) Conſules ſolebant provincias ſortiri, vel inter ſe comparare, id eſt, extra ſortem convenire inter ſe, quam quiſque provinciam in annum ſequentem obtineret. Cicero cum Antonium Macedoniæ cupidum videret, eam ultro ipſi ſine ſorte conceſſit, ut Collegam hoc obſequio mitigatum ad reipublicæ partes adduceret. Ac ne Galliam quidem, quam in illa provinciarum comparatione obtinuerat, retinuit, ſed eam deinde in concione depoſuit, quod id putaret reipublicæ rationibus expedire. *Abram*.

(8) *Ego, cum in concione abiens magiſtratu a tribuno pl. dicere prohiberer ea, quæ con-*

giſtratu, dicere a tribuno plebis prohiberer, quæ conſtitueram, cumque is mihi tantummodo ut jurarem (9) permitteret, ſine ulla dubitatione juravi, rempublicam atque hanc urbem mea unius opera eſſe ſalvam. Mihi populus Romanus univerſus illa in concione non unius diei gratulationem, ſed æternitatem immortalitatemque donavit, cum meum jusjurandum tale atque tantum, juratus ipſe, una voce & conſenſu approbavit. Quo quidem tempore is meus domum fuit e foro reditus, ut nemo, niſi qui mecum eſſet, civium eſſe in numero videretur. Atque ita eſt a me conſulatus peractus, ut nihil ſine conſilio ſenatus, nihil non approbante populo Romano, egerim: ut ſemper in Roſtris curiam, in ſenatu populum defenderim: ut multitudinem cum principibus, equeſtrem ordinem cum ſenatu conjunxerim. Expoſui breviter conſulatum meum.

IV. Aude nunc, o furia, de tuo dicere: cujus fuit initium ludi Compitalitii (10), tum primum facti poſt L. Metellum & Q. Marcium conſules, contra auctoritatem hujus ordinis: quos Q. Metellus (facio injuriam fortiſſimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importuna bellua conferam) ſed ille deſignatus conſul, cum quidam tribunus plebis ſuo auxilio magiſtros ludos contra ſenatus-conſultum facere juſſiſſet, privatus fieri vetuit: atque id, quod nondum poteſtate poterat, obtinuit auctoritate. Tu, cum in Kalendas Januarias Compitalitiorum dies incidiſſet, Sex. Clodium, qui nunquam antea prætextatus fuiſſet, ludos facere, & prætextatum volitare paſſus es (11), hominem impurum, atque non modo facie, ſed etiam oculo tuo digniſſimum.

Ergo

conſtitueram, cum is mihi tantummodo jurare permitteret, ſine ulla dubitatione juravi, rempublicam atque hanc urbem mea unius opera eſſe ſalvam) Diximus jam antea, a Q. Metello Nepote tribuno pl. Ciceronem conſulatu abeuntem prohibitum eſſe concionari de rebus, quas in eo magiſtratu geſſit. *Aſcon.*

(9) *Ut jurarem*) Plutarchus in vita Ciceronis innuens jusjurandum, ab iis qui magiſtratum deponerent, conceptum fuiſſe more majorum: *Cæſarem Prætorem, Metellum, & Beſtiam Tribunos, qui magiſtratum ineuntes paucis diebus ante quam Cicero abiraté conſulatu, non permiſerunt ei habere concionem, ſed in Roſtris tribunalia ponentes non ſinebant loqui, ſed tantummodo jubebant ut de magiſtratu juraret, & mox deſcenderet, & ille his conditionibus, tanquam juratus aſcendit, factoque ſilentio juravit, non patrium, ſed proprium quoddam & novum jusjurandum, ſua opera patriam & imperium eſſe ſervatum, quod jurejurando excepit populus univerſus.* Quæ ideo placuit verbatim exſcribere, quod viderentur quasdam circumſtantias ad cogitationem hiſtoriæ neceſſarias continere. Vide epiſt. 2, lib. v. ad Fam. *Abram.*

(10) *Cujus fuit initium ludi compitalitii*) Dicit de ludis Compitalitiis, quos Q. Metellus fieri vetuit. *Aſconius.*

(11) *Quos Q. Metellus (facio injuriam fortiſſimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importuna bellua conferam) ſed ille deſignatus Conſul, cum quidam tribunus pl. ſuo auxilio magnos ludos contra S. C. facere juſſiſſet, privatus fieri vetuit: atque id, quod nondum poteſtate poterat, obtinuit auctoritate. Tu, cum Kalendis Jan. Compitalitiorum dies incidiſſet, Sex. Clodium, qui nunquam antea prætextatus fuiſſet, ludos facere, & prætextatum volitare paſſus es*) L. Cæcilio, Q. Marcio Coſſ. quos & ipſe Cicero ſupra memoravit, S. C. collegia ſublata ſunt, quæ adverſus rempubl. videbantur eſſe. Solebant autem magiſtri collegiorum ludos facere, ſicut magiſtri vicorum faciebant Compitalitios prætextati, qui ludi ſublatis collegiis diſcuſſi ſunt. Poſt novem deinde annos, quam ſublata erant, P. Clodius tribunus pl. lege lata reſtituit collegia. Invidiam ergo & crimen reſtitutorum confert in

Pi-

Digitized by Google

Ergo his fundamentis poſitis conſulatus tui, triduo poſt, ſpectante & tacente te, a P. Clodio, fatali portento prodigioque reipublicæ, lex Ælia & Fuſia everſa eſt, propugnacula murique tranquillitatis atque otii: collegia, non ea ſolum, quæ ſenatus ſuſtulerat, reſtituta ſunt, ſed innumerabilia quædam nova, ex omni fæce urbis, ac ſervitio conſtituta. Ab eodem homine, in ſtupris inauditis nefariiſque verſato, vetus illa magiſtra pudoris & modeſtiæ, ſeveritas cenſoria ſublata eſt (12): cum tu interim, buſtum reipublicæ, qui te conſulem tum Romæ dicis fuiſſe, verbo nunquam ſignificaris ſententiam tuam tantis in naufragiis civitatis.

V. Nondum, quæ feceris, ſed quæ fieri paſſus ſis, dico. Neque vero multum intereſt, præſertim in conſule, utrum ipſe perniciosis legibus, improbis concionibus rempublicam vexet, an alios vexare patiatur. An poteſt ulla eſſe excuſatio non dicam male ſentienti, ſed ſedenti, cunctanti, dormienti in maximo reipublicæ motu conſuli? Centum prope annos legem Æliam & Fuſiam tenueramus: quadringentos judicium, notionemque cenſoriam. Quas leges auſus eſt non nemo improbus, potuit quidem nemo, convellere: quam poteſtatem minuere, quo minus de moribus noſtris quinto quoque anno judicaretur, nemo tam effuſe petulans conatus eſt.

Hæc ſunt, o carnifex! in gremio ſepulta conſulatus tui. Perſequere connexos his funeribus dies. Pro Aurelio tribunali, ne connivente quidem te, quod ipſum eſset ſcelus, ſed etiam hilarioribus oculis, quam ſolitus eras, intuente, delectus ſervorum habebatur ab eo, qui nihil ſibi unquam nec facere, nec pati turpe duxit (13): arma in templo Caſtoris, (o pro-

Piſonem, quod, cum conſul eſſet, paſſus ſit antequam lex ferretur, facere prætextatum ludos Sex. Clodium. Is fuit familiariſſimus Clodii, & operarum Clodianarum dux: quo auctore poſtea illato ab iis corpore Clodii, curia cum eo incenſa eſt. Quos ludos tunc quoque fieri prohibere tentavit L. Mummius trib. pl. Ante biennium autem, quam reſtituerentur collegia, Q. Metellus Celer conſul deſignatus magiſtros ludorum ludos Compitalitios facere prohibuerat, ut Cicero tradit, quamvis auctore tribuno pl. fierent, cujus tribuni nomen adhuc non inveni. *Idem.*

(12) *Ergo his fundamentis poſitis conſulatus tui, triduo poſt, ſpectante & tacente te, a P. Clodio fatali portento prodigioque reip. lex Ælia & Fuſia everſa eſt, propugnacula murique tranquillitatis atque otii: collegia, non ea ſolum quæ ſenatus ſuſtulerat, reſtituta, ſed innumerabilia quædam ex omni fæce urbis ac ſervitiorum conſtituta. Ab eodem homine in ſtupris inauditis nefariiſque verſato, vetus illa magiſtra pudoris & modeſtiæ cenſoria ſeveritas ſublata eſt*) Diximus, L. Piſone, & A. Gabinio Coſſ. P. Clodium tribunum pl. quatuor leges pernicioſas tuliſſe. Annonariam, de qua Cicero hoc loco mentionem non facit, (fuit enim ſumme popularis) ut frumentum populo quod antea ſemis æris ac trientibus in ſingulos modios dabatur, gratis daretur. Alteram, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo ſervaret: propter quam rogationem ait legem Juliam & Æliam, propugnacula & muros tranquillitatis atque otii everſam eſſe: obnunciatio enim, qua perniciosis legibus reſiſtebatur, quam Ælia lex confirmaverat, erat ſublata. Tertiam de collegiis reſtituendis, noviſque inſtituendis, quæ ait ex ſervitiorum fæce conſtituta. Quartam, ne quem cenſores in ſenatu legendo præterirent, neve qua ignominia afficerent, niſi qui apud eos accuſatus, & utriuſque cenſoris ſententia damnatus eſſet. Hac ergo ejus lege cenſuram, quæ magiſtra pudoris & modeſtiæ eſt, ſublatam ait. *Aſconius.*

(13) *Perſequere connexos his funeribus dies. Pro Aurelio tribunali, ne connivente quidem te, quod ipſum eſſet ſcelus, ſed etiam hilarioribus oculis, quam ſolitus eras, intuente, delectus ſervorum habebatur ab eo, qui nihil ſibi unquam nec facere, nec pati turpe duxit*) Profecto intelligitur, P. Clodium ſignificari. *Idem.*

ditor templorum omnium) vidente te, conſtituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit, te conſule, arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinæ militum, caſtellum forenſis latrocinii, buſtum legum omnium ac religionum. Erat non ſolum domus mea, ſed totum Palatium ſenatu, equitibus Romanis, civitate omni, Italia cuncta, refertum: cum tu non modo ad eum Ciceronem (mitto enim domeſtica, quæ negari poſſunt: hæc commemoro, quæ ſunt palam) non modo, inquam, ad eum, cui primam (14) comitiis tuis dederas tabulam prærogativæ, quem in ſenatu ſententiam rogabas (15) tertium, nunquam aſpiraſti (16): ſed omnibus conſilis, quæ ad me opprimendum parabantur, non interfuiſti ſolum, verum etiam crudeliſsime præfuiſti.

VI. Mihi vero ipſi coram genero meo, propinquo tuo, quæ dicere auſus es? egere, foris eſſe Gabinium, ſine provincia ſtare non poſſe, ſpem habere a tribuno plebis, ſi tua conſilia cum illo conjunxiſſes, a ſenatu quidem deſperaſse: hujus te cupiditati obſequi, ſicuti ego feciſsem in collega meo: nihil eſse, quod præſidium conſulum implorarem: ſibi quemque conſulere oportere. Atque hæc dicere vix audeo. Vereor, ne qui ſit, qui iſtius inſignem nequitiam, frontis involutam integumentis, nondum cernat: dicam tamen. Ipſe certe agnoſcet, & cum aliquo dolore flagitiorum ſuorum recordabitur.

Meminiſtine, cœnum, cum ad te quinta fere hora cum C. Piſone veniſſem, neſcio quo e gurguſtio te prodire, involuto capite, ſoleatum? & , cum iſto ore fœtido teterrimam nobis popinam inhalaſses, excuſatione te uti valetudinis, quod diceres, vinolentis te quibuſdam medicaminibus ſolere curari? quam nos cauſam cum accepiſsemus, (quid enim facere poteramus?) paulisper ſtetimus in illo ganearum tuarum nidore, atque fumo: unde tu nos, cum improbiſsime reſpondendo, tum turpiſsime eructando, ejeciſti. Idem illo fere biduo productus in concionem ab eo, cui ſic æquatum præbebas conſulatum tuum (17), cum eſses interrogatus, quid ſentires de conſulatu meo: gravis auctor, Calatinus credo aliquis, aut Africanus, aut Maximus, & non Cæſonius (18) ſemi-Placentinus

(14) *Primam*) Ut ego primus comitiis tuis conſularibus in prima centuria primæ claſſis ſuffragium ferrem. In quo multum benevolentiæ erga te meæ, multum fidei tribuere viſus es. *Manut.*

(15) *Rogabas*) Conſul. *Idem.*

(16) *Nunquam adſpiraſti*) Nunquam accedere conatus, ut amico iniquiſſime vexato opem ferres. *Idem.*

(17) *Cui ſic æquatum præbebas conſulatum tuum*) Utrum *æquatum* dixit, quod conſulare imperium tribuniciæ poteſtati æquaret, id eſt, majus & gravius eſſe non ſineret, qua in re imminuti magiſtratus tenebatur: an potius quod ſuum magiſtratum ei tanquam viam planam & æquatam ad omnia ſua conſilia perficienda præbeat? Quod magis puto. *Hotomanus.* Hic ego poſſum multa ſuſpicari: quid probem tamen, plane nihil habeo. *Manutius.*

(18) *Cæſoninus*) Niſi me fallunt Aſconii verba, Calventius patris Piſonis ſocer fuit, id eſt L. Piſonis, contra quem hæc oratio eſt, maternus avus. Cæſoninus autem cognomen eſt patris Piſonis, quod teſtimonio quoque lapidum Capitolinorum, qui anno U. C. DCV. Calpurniæ genti cognomen hoc addunt, intelligitur.

tinus (19) Calventius, reſpondes, altero ad frontem ſublato, altero ad mentum depreſſo ſupercilio, *Crudelitatem tibi non placere* (20).

VII. Hic te ille homo digniſſimus tuis laudibus collaudavit. Crudelitatis tu, furcifer, ſenatum conſul in concione condemnas? non enim me, qui ſenatui parui. Nam relatio illa ſalutaris & diligens, fuerat conſulis: animadverſio quidem, & judicium, ſenatus. Quæ cum reprehendis, oſtendis, qualis tu, ſi ita forte accidiſſet, fueris illo tempore conſul futurus. Stipendio mehercule, & frumento Catilinam eſſe putaſſes juvandum. Quid enim interſuit inter Catilinam, & eum; cui tu ſenatus auctoritatem, ſalutem civitatis, totam rempublicam, provinciæ præmio vendidiſti? Quæ enim L. Catilinam conantem conſul prohibui, ea P. Clodium facientem conſules adjuverunt. Voluit ille ſenatum interficere, vos ſuſtuliſtis: leges incendere, vos abrogaſtis: interire patriam (21), vos adjuviſtis. Quid eſt vobis conſulibus geſtum ſine armis? Incendere illa conjuratorum manus voluit urbem: vos ejus domum, quem propter urbs incenſa non eſt. Ac ne illi quidem, ſi habuiſſent veſtri ſimilem conſulem, de urbis incendio cogitaſſent. Non enim ſe tectis privare voluerunt: ſed his ſtantibus nullum domicilium ſceleri ſuo fore putaverunt. Cædem illi civium, vos ſervitutem expetiſtis. Hic vos etiam crudeliores. Huic enim populo ita fuerat ante vos conſules libertas inſita, ut emori potius, quam ſervire, præſtaret.

Illud vero geminum conſiliis Catilinæ, & Lentuli, quod me domo mea expuliſtis, Cn. Pompejum domum ſuam compuliſtis. Neque enim, me ſtante & manente in urbis vigilia, neque reſiſtente Cn. Pompejo, omnium gentium victore, unquam ſe illi rempublicam delere poſſe duxerunt. A me quidem etiam pœnas expetiſtis, quibus conjuratorum manes mortuorum expiaretis: omne odium, incluſum nefariis ſenſibus impiorum, in me profudiſtis. Quorum ego furori niſi ceſſiſſem, in Catilinæ buſto, vobis ducibus, mactatus eſſem. Quod autem majus indicium expectatis, nihil inter vos & Catilinam interfuiſſe, quam quod eandem illam manum ex intermortuis Catilinæ reliquiis concitaſtis? quod omnes undique perditos collegiſtis? quod in me carcerem effudiſtis? quod conjuratos armaſtis? quod eorum ferro ac furori meum corpus, atque omnium bonorum vitam objicere voluiſtis? Sed jam redeo ad præclaram illam concionem tuam.

VIII. Tu es ille, cui crudelitas diſplicet? cui, cum ſenatus luctum ac dolorem ſuum veſtis mutatione declarandum cenſuiſſet, cum videres mœrere rempublicam ampliſſimi ordinis luctu, o noſter miſericors! quid facis? quod nulla

(19) *Scemiplacentinus*) Propter maternum avum; qui trans Alpes in Italiam profectus, Placentiæ conſedit. Calpurnius autem paterni generis eſt; Calventius materni. *Idem*.

(20) *Crudelitatem tibi non placere*) Crudelitatis notam inurebas Ciceroni: cujus conſulis juſſu; auctore tamen ſenatu, quinque cives Romani, conjurationis principes, in carcere eſſent interfecti. *Idem*.

(21) *Interire patriam*) Legendum putant quidam, *interimere patriam*. Quibus propemodum aſſentior. *Lamb*.

nulla in barbaria quiſquam tyrannus. Omitto enim illud, conſulem edicere, ut ſenatus ſenatus-conſulto ne obtemperet: quo fœdius nec fieri, nec cogitari quidquam poteſt. Ad miſericordiam redeo ejus, cui nimis videtur ſenatus in conſervanda patria fuiſſe crudelis.

Edicere eſt auſus cum illo ſuo pari, quem tamen omnibus vitiis ſuperare cupiebat, ut ſenatus, contra quam ipſe cenſuiſſet, ad veſtitum rediret. Quis hoc fecit ulla in Scythia tyrannus, ut eos, quos luctu afficeret, lugere non ſineret? Mœrorem relinquis, mœroris aufers inſignia. Eripis lacrimas non conſolando, ſed minando. Quod ſi veſtem non publico conſilio, patres conſcripti, ſed privato officio, aut miſericordia mutaviſſent, tamen id iis non licere per interdicta crudelitatis tuæ, poteſtatis erat non ferendæ. Cum vero id ſenatus frequens cenſuiſſet, ordines reliqui jam ante feciſſent; tu ex tenebricoſa popina conſul extractus, cum illa ſaltatrice (22) tonſa (23), ſenatum populi Romani occaſum, atque interitum reipublicæ lugere vetuiſti.

IX. At quærebat etiam paulo ante de me, quid ſuo mihi opus fuiſſet auxilio: cur non meis inimicis meis copiis reſtitiſſem. Quaſi vero non modo ego, qui multis ſæpe auxilio fuiſſem, ſed quiſquam tam inops fuerit unquam, qui, iſto non modo propugnatore, tutiorem ſe, ſed advocato (24), aut adſtipulatore, paratiorem fore putaret. Ego iſtius pecudis, ac putidæ carnis conſilio ſcilicet, aut præſidio niti volebam? ab hoc ejecto cadavere quidquam mihi aut opis, aut ornamenti expetebam? Conſulem ego tum requirebam, conſulem, inquam, non illum quidem, quem in hoc animali invenire non poſſem, qui tantam reipublicæ cauſam gravitate & conſilio ſuo tueretur; ſed qui, tanquam truncus atque ſtipes, ſi ſtetiſſet modo, poſſet ſuſtinere tamen titulum conſulatus. Cum enim eſſet omnis cauſa illa mea conſularis, & ſenatoria (25); auxilio mihi opus fuerat & conſulis, & ſenatus: quorum alterum (26) etiam ad perniciem meam erat a vobis conſulibus converſum; alterum reipublicæ penitus ereptum. Ac tamen, ſi conſilium exquiris meum: neque ego ceſſiſſem, & me ipſa ſuo complexu patria tenuiſset, ſi mihi cum illo buſtuario gladiatore (27), & tecum, & cum collega tuo decertandum fuiſset.

Alia

(22) *Cum illa ſaltatrice*) Cum Gabinio collega, qui & ſaltandi artem præ ſe fert, & poſt meum diſceſſum domo & cantu & cymbalis perſonante nudus in convivio ſaltavit. Saltatricem vocat genere fœminino, ut ejus effœminatos mores & impudicitiam carpat, quemadmodum de provinciis Conſularibus eum Semiramidem nominavit. Sic Torquatus Hortenſium ignominiæ cauſa geſticulariam nominavit. Vid. Gellium lib. 1. cap. 5. Macrob. Saturn. III. 14. *Abram.*

(23) *Tonſa*) Quia breviore coma, quam cæteri uteretur, laſciviæ cauſa. *Manut.*

(24) *Advocato*) Neque orando tueri aliquem Piſo poteſt, neque juvare præſentia, aut teſtimonio ſuo, in judicio. *Ferrat.*

(25) *Conſularis, & ſenatoria*) Mihi enim crimini dabatur, quod conſul feceram, ex auctoritate ſenatus. *Idem.*

(26) *Quorum alterum*) Conſulatum veſtrum in perniciem meam convertiſtis; ſenatus auctoritatem, ne mihi auxilio eſſet, ſuſtuliſtis. *Idem.*

(27) *Buſtuario gladiatore*) P. Clodio. *Buſtum*, locus dicebatur, ubi mortuorum corpora comburerentur. Hinc *buſtuarius gladiator*.

Digitized by Google

Alia enim cauſa præſtantiſſimi viri, Q. Metelli, fuit: quem ego civem, meo judicio, cum deorum immortalium laude conjungo: qui C. illi Mario, fortiſſimo viro, & conſuli, & ſextum conſuli, & ejus invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum eſse duxit. Quod mihi igitur certamen eſset hujuſmodi? cum C. Mario ſcilicet, aut cum aliquo pari, an cum altero barbaro Epicureo (28), cum altero, Catilinæ laternario (29)? quos neque hercule ego, neque ſupercilium tuum, neque collegæ tui cymbala, ac crotala (30) fugi: neque tam fui timidus, ut, qui in maximis turbinibus ac fluctibus reipublicæ navem gubernaſsem, ſalvamque in portu collocaſsem, frontis tuæ nubeculam, tum collegæ tui contaminatum ſpiritum, pertimeſcerem. Alios ego vidi ventos, alias proſpexi animo procellas, aliis impendentibus tempeſtatibus non ceſſi, ſed his unum me pro omnium ſalute obtuli. Itaque diſceſsu tum meo omnes illi nefarii gladii de manibus crudeliſſimis exciderunt: cum quidem tu, o vecors & amens, cum omnes boni abditi incluſique mærerent, templa gemerent, tecta ipſa urbis lugerent, complexus es illud funeſtum animal ex nefariis ſtupris, ex civili cruore, ex omnium ſcelerum importunitate, & flagitiorum impunitate concretum, atque eodem in templo (31), eodem & loci veſtigio & temporis, arbitraria non mei ſolum, ſed patriæ funeris abſtuliſtis (32).

X. Quid ego illorum dierum epulas, quid lætitiam & gratulationem tuam, quid cum tuis ſordidiſſimis gregibus intemperantiſſimas perpotationes prædicem? Quis te illis diebus ſobrium, quis agentem aliquid, quod eſset libero dignum, quis denique in publico vidit? cum collegæ tui domus cantu & cymbalis perſonaret, cumque ipſe nudus in convivio ſaltaret: in quo ne tum quidem, cum illum ſuum ſaltatorium verſaret orbem (33), fortunæ

rotam

tor, qui ſolitus eſſet homines interimere; quaſi per quem multi cremarentur. *Manut.*

(28) *Barbaro Epicureo*) Ita Faernus. Ego, *Epicuro*, malo, præſertim cum ita habeant Memm. codices: & ratione quoque hæc lectio confirmetur. Nam barbarum Epicurum dixit, propter Epicurum Athenienſem, Gargettium. *Barbarum* autem, id eſt, Romanum, ſeu Latinum. Sic enim ſæpe Plautus. Vel dic *barbarum*, id eſt, Semiplacentinum, & braccatæ cognationis. Poſtremo infra eodem nomine appellat, ibi: *confer nunc Epicure noſter.* Appellat ſcilicet Epicurum Piſonem: tanquam voluptatis laudatorem: barbarum, utpote ſemiplacentinum, ut diſtinguat ab illo Gargettio, & Attico Epicuro. *Lamb.* Alii *barbato* legunt, & ſic interpretatur Ferratius: Quamvis Epicuream vitam duceret, barbam tamen alebat, ut populum deciperet ſimulatione gravitatis.

(29) *Catilinæ laternario*) Gabinio, comite nocturno Catilinæ ad ſtupra eunti. *Hot.* Sic etiam Lambinus.

(30) *Cymbala, ac crotala*) Quorum ad concentum ſaltaret. Cymbala vulgo nota: de crotalis, obſcæni carminis poeta, *Criſpum ſub crotalo docta movere latus*. Manut. Vide Scaliger. ad Copam.

(31) *Eodem in templo*) Ubi Clodius de me rogationem ferebat. *Idem*.

(32) *Arbitria non mei ſolum, ſed patriæ funeris abſtuliſtis*) Præmia mei funeris, provinciam ſcilicet Macedoniam: quam, prodito Cicerone, accepit, lege Clodia, tanquam præmium. *Idem*.

(33) *Cum illum ſuum ſaltatorium verſaret orbem, &c.*) Choream Homerus, Iliad. XVIII. 599. cum toro comparat, quam experitur figulus, an ſit bene ad motum expedita. Id facit autem verſando nunc dextrorſum, nunc ſiniſtrorſum. Ita qui choreis indulgent, *ſimul implicitis manibus*, in orbem compoſiti, *alios, alioſque reflexus inter ſe repetunt*, ut deſcribit Actius Sannazarius, *Eclog. VI.* 60. Illam ſaltantium coronam vocat *ſaltatorium orbem* Cicero. Ut enim pugna gladiatoria m

eſt

Digitized by Google

totam pertimeſcebat. Hic autem, non tam concinnus helluo, nec tam muſicus, jacebat in ſuo Græcorum fœtore, atque vino. Quod quidem iſtius, in illis reipublicæ luctibus, quaſi aliquod Lapitharum, aut Centaurorum (34) convivium ferebatur: in quo nemo poteſt dicere, utrum iſte plus biberit, an vomuerit, an effuderit.

Tu etiam mentionem facies conſulatus tui? aut te fuiſse Romæ conſulem dicere audebis? Quid? tu in lictoribus, in toga & prætexta eſse conſulatum putas? quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio (35), te conſule, eſse voluiſti. Hujus tu Clodiani canis inſignibus conſulatum declarari putas? Animo conſulem eſse oportet, conſilio, fide, gravitate, vigilantia, cura: toto denique munere conſulatus omni officio tuendo, maximeque, id quod vis nominis præſcribit, reipublicæ conſulendo. Ego conſulem eſse putem, qui ſenatum eſse in republica non putavit? & ſine eo conſilio (36) conſulem numerem, ſine quo Romæ ne reges quidem eſse potuerunt? Etenim illa jam omitto: cum ſervorum delectus haberetur in foro; arma in templum Caſtoris luce & palam comportarentur; id autem templum, ſublato aditu, revulſis gradibus, a conjuratorum reliquiis atque a Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur (37); cum equites Romani relegarentur, viri boni lapidibus e foro pellerentur (38), ſenatui non ſolum juvare rempublicam, ſed ne lugere quidem liceret; cum civis is, quem hic ordo, aſsentiente Italia, cunctiſque gentibus, conſervatorem patriæ judicarat, nullo judicio, nulla lege, nullo more, ſervitio atque armis pelleretur, non dicam auxilio veſtro, quod vere licet dicere, ſed certe ſilentio; tum Romæ fuiſse conſules quiſquam exiſtimabit? Qui latrones igitur, ſi quidem vos conſules? qui prædones, qui hoſtes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur?

XI. Magnum nomen eſt, magna ſpecies, magna dignitas, magna majeſtas conſulis: non capiunt anguſtiæ pectoris tui, non recipit levitas iſta, non

---

eſt, quam gladiatores committunt: ſic *orbes ſaltatorum*, quem conficiunt ſaltatores. Verſabat *orbem ſaltatorum* Gabinius; quoniam ducebat choream, ut princeps & choragus. Jam rota, globus, ſphæra, ſaxum rotundum, pila, ejus generis alia, Fortunæ ſimulacro adjuncta, illius deſignant inſtabilitatem. At hanc non melius adumbrat curulis rota, quam figularis. Si rotæ curuli Fortuna inſidet, per vices aſſurgit, & deprimitur: ſi figulari, nunc vultum obvertit, nunc tergum. Satis hæc eſſe arbitror explicandæ hujus loci ſententiæ. Velim tam facile mihi ſit, frigidum, quem continet, jocum excuſare. Vide Dialogum *de Oratoribus*, ſive *de cauſis corruptæ eloquentiæ*, cap. 18. & 23. *Olivetus*.

(34) *Lapitharum, aut Centaurorum*) Quod cum cæde, & contentione factum, fabulæ narrant. *Manut.*

(35) *In Sex. Clodio*) Cum eum magiſtrum ludorum Compitalibus eſſe voluiſti. *Idem*. Vide ſupra, cap. 4.

(36) *Sine eo conſilio*) Sine ſenatu: quod ſummum conſilium vocabatur. *Idem*.

(37) *Id autem templum, ſublato aditu, revulſis gradibus, a conjuratorum reliquiis, atque a Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur*) Dicit de Caſtoris templo. Catilinam lege repetundarum abſolutum eſſe accuſante P. Clodio, jam dictum eſt, *Aſconius*.

(38) *Cum equites Romani relegarentur, viri boni lapidibus e foro pellerentur*) L. Lamiam a Gabinio conſulis edicto relegatum eſſe, jam diximus. *Idem*.

Digitized by Google

non egeſtas animi: non infirmitas ingenii ſuſtinet, non inſolentia rerum ſecundarum tantam perſonam, tam gravem, tam ſeveram. Seplaſia mehercle, ut dici audiebam, te, ut primum aſpexit, Campanum conſulem repudiavit (39). Audierat Decios (40), Maglos, & de Taurea illo Jubellio aliquid acceperat: in quibus ſi moderatio illa, quæ in noſtris ſolet eſse conſulibus, non fuit; at fuit pompa, fuit ſpecies, fuit inceſsus, ſaltem Seplaſia dignus, & Capua.

Gabinium denique ſi vidiſsent duumvirum veſtri illi unguentarii, citius agnoviſsent. Erant illi compti capilli, & madentes cincinnorum fimbriæ, & fluentes ceruſsatæque buccæ, dignæ Capua, ſed illa vetere. Nam hæc quidem, quæ nunc eſt, ſplendidiſsimorum hominum, fortiſsimorum virorum, optimorum civium, mihique amiciſsimorum multitudine redundat. Quorum Capuæ te prætextatum nemo aſpexit, qui non gemeret deſiderio mei, cujus conſilio cum univerſam rempublicam, tum illam ipſam urbem meminerant eſse ſervatam. Me inaurata ſtatua donarant, me patronum unum adſciverant, a me ſe habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur, me & præſentem contra latrocinium tuum ſuis decretis legatiſque defenderunt, & abſentem, principe Cn. Pompejo referente (41) & de corpore reipublicæ tuorum ſcelerum tela revellente, revocarunt.

An tu eras conſul, cum in Palatio mea domus ardebat, non caſu aliquo, ſed ignibus injectis, inſtigante te? Ecquod in hac urbe majus unquam incendium fuit, cui non conſul ſubvenerit? At tu illo ipſo tempore apud ſocrum tuam prope a meis ædibus, cujus domum ad meam exhauriendam patefeceras, ſedebas, (42), non extinctor, ſed auctor incendii, & ardentes faces furiis Clodianis pene ipſe conſul miniſtrabas.

XII. An vero reliquo tempore conſulem te quiſquam duxit? quiſquam tibi paruit? quiſquam in curiam venienti aſſurrexit? quiſquam conſulenti reſpondendum putavit? Numerandus eſt ille annus denique in republica, cum obmutuiſſet ſenatus, judicia conticuiſſent, mœrerent boni, vis latrocinii veſtri tota urbe volitaret, neque civis unus ex civitate, ſed ipſa civi-

(39) *Seplaſia mehercle, ut dici audiebam, te ut primum aſpexit, Campanum conſulem repudiavit*) Dictum eſt in diſſuaſione legis agrariæ ad populum, plateam eſſe Capuæ, quæ *Seplaſia* appellatur, in qua unguentarii negotiari ſint ſoliti. Ergo eos quoque, qui in ea platea negotiarentur, dicit invitos Piſonem vidiſſe, cum Capuam conſul venit, quod eos, a quibus ille expulſus erat, adjuviſſet. *Aſcon.*

(40) *Decios, &c.*) De Decio mentio fit in Epitome lib. XII. De Magio, Livius lib. XXII. & Cic. Agr. II. cap. 34. De Taurea Jubellio, Livius lib. XXIII. & XXXVI. *Manut.*

(41) *Principe Cn. Pompejo referente*) Vide poſt Redit. in ſen. cap. 11.

(42) *Ecquod in hac urbe majus unquam incendium fuit, cui non Conſul ſubvenerit? At tu illo ipſo tempore apud ſocrum tuam prope a meis ædibus, cujus domum ad meam exhauriendam patefeceras, ſedebas*) Poſt profectionem ex urbe Ciceronis, bona ejus P. Clodius publicavit. Poſtea direpta ſunt omnia, quæ aut in domo, aut in villis fuerunt, & ex eis ad ipſos conſules lata compluria. Domus direpta primum, deinde inflammata, ac diruta eſt. Socrus Piſonis quæ fuerit invenire non potui, videlicet quod auctores rerum non perinde in domibus ac familiis fœminarum, niſi illuſtrium, ac virorum nomina tradiderunt. *Aſconius.*

tas tuo, & Gabinii ſceleri, furorique ceſſiſſet? At ne tum quidem emerſiſti, lutulente Cæſonine, ex miſerrimis naturæ tuæ ſordibus, cum experrecta tandem virtus clariſſimi viri, celeriter & verum amicum, & optime meritum civem, & ſuum priſtinum morem requiſivit (43): neque eſt ille vir paſſus in ea republica, quam ipſe decorarat, atque auxerat, diutius veſtrorum ſcelerum peſtem morari: cum tamen ille, qualiſcunque eſt, qui eſt ab uno te improbitate victus, Gabinius, collegit ipſe ſe vix: ſed collegit tamen, & contra ſuum Clodium, primum ſimulate, deinde non libenter, ad extremum tamen pro Cn. Pompejo vere, vehementerque pugnavit. Quo quidem in ſpectaculo mira populi Romani æquitas erat. Uter eorum periſſet, tanquam laniſta, in ejuſmodi pari lucrum fieri putabat: immortalem vero quæſtum, ſi uterque cecidiſſet.

Sed ille tamen agebat aliquid: tuebatur auctoritatem ſummi viri. Erat ipſe ſceleratus, erat gladiator: cum ſcelerato tamen, & cum pari gladiatore pugnabat. Tu ſcilicet, homo religioſus & ſanctus, fœdus, quod meo ſanguine in pactione provinciarum iceras, frangere noluiſti. Caverat enim ſibi ille ſororius adulter (44), ut, ſi tibi provinciam, ſi exercitum, ſi pecuniam ereptam ex reipublicæ viſceribus dediſſet, omnium ſuorum ſcelerum ſocium te, adjutoremque præberes. Itaque in illo tumultu (45) fracti faſces: ictus ipſe: quotidie tela, lapides, fugæ: deprehenſus (46) denique cum ferro ad ſenatum is, quem ad Cn. Pompejum interimendum collocatum fuiſſe conſtabat.

XIII. Et quis audivit non modo actionem aliquam, aut relationem (47), ſed vocem omnino, aut querelam tuam? Conſulem tum te fuiſſe putas, cujus in imperio, qui rempublicam, ſenatus auctoritatem ſervarat (48), idemque in Italia (49), qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis

(43) *At ne tum quidem emerſiſti, lutulente Cæſonine, e miſerrimis naturæ tuæ ſordibus, cum experrecta tandem virtus celeriter & verum amicum, & optime meritum civem, & ſuum priſtinum morem requiſivit*) Profecto Cn. Pompejum ſignificari intelligitur. *Idem.*

(44) *Sororius adulter*) Clodius, qui cum ſororibus rem habuiſſe dicebatur. *Manut.*

(45) *In illo tumultu*) In pugna quam cum Gabinio Clodiani commiſerant: ictus eſt enim ipſe conſul, fractique ejus faſces. *Ferrasius.*

(46) *Deprehenſus*) Clodii libertus Damio. Aſconius pro Milone. *Manut.*

(47) *Et quis audivit non modo actionem aliquam, aut relationem*) Ecquis vidit te reſiſtentem non dicam poteſtate conſulari, ſed vel privato conſilio? Actio enim & relatio videtur eſſe conſularis, vox & querela privati officii, ut relatio ſit conſultatio Senatus, actio ipſius ſenatus-conſulti concluſio. *Abram.*

(48) *Senatus auctoritatem ſervarat*) Hæc ad Ciceronem pertinet: cætera, ad Pompejum. Puto non minus uno verſu intercidiſſe. *Hotom.*

(49) *Idemque in Italia*) Locus ſine dubio corruptus eſt, quamvis omnia pene exemplaria conſentiant. Lambinus legendum putat, *itemque in Italia*. Magis placet Manutii correctio, *is neque in Italia*, ut ſenſus ſit: *Cujus* Piſonis *in Imperio*, ſive Conſulatu, *qui rempublicam Senatus auctoritate ſervarat* (ipſe Cicero, qui ex ſenatus-conſulto Cethego, Lentulo, & aliis conjuratis in carcere jugulatis, rempublicam ab interitu vindicarat) *Is neque in Italia*, (idem ipſe Cicero ne in Italia quidem ſtatuit tuto ſe poſſe conſiſtere, ideoque putavit exeundum eſſe & cedendum furoribus Clodianis.) *Qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis devinxerat.* Et Pompeius Magnus, qui Domitio in Africa, Sertorio in Europa, Mithridate in Aſia ſuperatis, de tribus terrarum partibus triumpha-

phis devinxerat, is ſe in publico tuto ſtatuit eſſe non poſſe? An tum eratis conſules, cum, quacunque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad ſenatum: cunctus ordo reclamabat, oſtendebatque, nihil eſſe vos acturos, niſi prius de me retuliſſetis? cum vos, quanquam fœdere obſtricti (50) tenebamini, tamen cupere vos diceretis, ſed lege impediri?

Quæ lex privatis hominibus eſſe lex non videbatur, inuſta per ſervos, inciſa per vim, impoſita per latrocinium, ſublato ſenatu, pulſis e foro bonis omnibus, capta republica contra omnes leges, nullo ſcripta more: hanc qui ſe metuere dicerent, conſules, non dicam animi hominum, ſed faſti ulli ferre poſsunt? Nam, ſi illam legem non putabatis, quæ erat contra omnes leges, indemnati civis atque integri capitis, bonorumque tribunitia proſcriptio; hac tamen obſtricti pactione tenebamini: quis vos non modo conſules, ſed liberos fuiſse putet, quorum mens fuerit oppreſſa præmio, lingua adſtricta mercede? Sin illam vos ſoli legem putabatis; quiſquam vos conſules tunc fuiſse, aut nunc eſse conſulares putet, qui ejus civitatis, in qua in principum numero vultis eſse, non leges, non inſtituta, non jura noritis? An, cum proficiſcebamini paludati in provincias vel emptas, vel ereptas, conſules vos quiſquam putavit? Itaque, credo, ſi minus frequentia ſua veſtrum egreſsum ornando, atque celebrando; at ominibus ſaltem bonis, ut conſules: non triſtiſſimis, ut hoſtes, aut proditores proſequebantur.

XIV. Tune etiam, immaniſſimum ac fœdiſſimum noſtrum, auſus es meum diſceſsum illum, teſtem ſceleris & crudelitatis tuæ, maledicti & contumeliæ loco ponere? Quo quidem tempore cepi, Patres conſcripti, fructum immortalem veſtri in me amoris, & judicii; qui non admurmuratione, ſed voce & clamore, abjecti hominis, & ſemivivi furorem, petulantiamque fregiſtis. Tu luctum ſenatus, tu deſiderium equeſtris ordinis, tu ſqualorem Italiæ, tu curiæ taciturnitatem annuam, tu ſilentium perpetuum judiciorum ac fori, tu cætera illa in maledicti loco pones, quæ meus diſceſsus reipublicæ vulnera infliixit? Qui ſi calamitoſiſſimus fuiſset: tamen miſericordia dignior, quam contumelia, & cum gloria potius eſse conjunctus, quam cum probro putaretur: atque ille, dolor meus duntaxat, veſtrum quidem ſcelus, ac dedecus haberetur. Cum vero (forſitan hoc, quod dicturus ſum, mirabile auditu eſse videatur, ſed certe id dicam, quod ſentio) cum tantis a vobis, Patres conſcripti, beneficiis affectus ſim, tantis honoribus:

---

pharat, eaſque ſub unam populi Romani redactas ditionem inter ſe devinxerat & colligarat, *is ſe in publico ſtatuit eſſe non poſſe*. Idem ipſe Pompejus metu Clodii, qui ipſius vitæ inſidiabatur, caruit publico, nec prodivit in forum, privatis ſe parietibus defendens. Legit Janus Gulielmius adſtipulante Grutero: *Qui remp. Senatus auctoritate ſervarat, fidemque in Italia: qui omnes*, &c. quaſi publicam menſariorum fidem in Italia Cicero ſervarit oppreſſa conjuratione: quæ fides labefactabatur a conjuratis, qui ſpe novarum tabularum patriæ bellum inferebant. *Abram.*

(50) *Fœdere obſtricti*) Fœderis quod meo ſanguine in pactione provinciarum iceratis, religione devincti. *Idem.*

non modo illam calamitatem eſse non duco: ſed, ſi quid mihi poteſt a republica eſse ſejunctum, quod vix poteſt; privatim ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fuiſse illam, expetendamque fortunam.

Atque, ut tuum lætiſſimum diem cum triſtiſſimo meo conferam, utrum tandem bono viro & ſapienti optabilius putas, ſic exire a patria, ut omnes ſui cives ſalutem, incolumitatem, reditum precentur, quod mihi accidit: an, quod tibi proficiſcenti evenit, ut omnes execrarentur, male precarentur, unam tibi illam viam & perpetuam eſse vellent? Mihi, medius fidius, in tanto omnium mortalium odio, juſto præſertim & debito, quævis fuga potius, quam ulla provincia, eſset optatior.

XV. Sed perge porro. Nam, ſi illud meum turbulentiſſimum tempus profectionis, tuo tranquilliſſimo præſtat; quid conferam reliqua, quæ in te dedecoris plena fuerunt, in me dignitatis? Me Kalendis Jan. qui dies poſt obitum, occaſumque noſtrum reipublicæ primus illuxit, frequentiſſimus ſenatus concurſu Italiæ, referente clariſſimo atque fortiſſimo viro, P. Lentulo, conſentiente populo Romano, atque una voce revocavit. Me idem ſenatus exteris nationibus, me legatis, magiſtratibuſque noſtris, auctoritate ſua, conſularibus literis, non, ut tu, Inſuber, dicere auſus es, orbatum patria, ſed ut ſenatus illo ipſo tempore appellavit, civem, conſervatorem reipublicæ commendavit. Ad meam unius ſalutem ſenatus auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui rempublicam ſalvam eſse vellent, conſulis voce & literis implorandum putavit. Mei capitis ſervandi cauſa Romam uno tempore, quaſi ſigno dato, Italia tota convenit. De mea ſalute P. Lentuli, præſtantiſſimi viri atque optimi conſulis, Cn. Pompeji, clariſſimi atque invictiſsimi civis, cæterorumque principum, celeberrimæ, & gratiſsimæ conciones fuerunt. De me ſenatus ita decrevit, Cn. Pompejo auctore, & ejus ſententiæ principe, ut, ſi quis impediſſet reditum meum, in hoſtium numero putaretur: iiſque verbis ea de me ſenatus auctoritas declarata eſt, ut nemini ſit triumphus honorificentius, quam mihi ſalus, reſtitutioque perſcripta. De me, cum omnes magiſtratus promulgaſſent, præter unum prætorem (51), a quo non fuit poſtulandum, fratrem inimici mei, præterque duos de lapide (52) emptos tribunos plebis, legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus conſul de collegæ Q. Metelli ſententia: quem mecum eadem reſpublica, quæ in tribunatu ejus disjunxerat, in conſulatu, virtute optimi ac juſtiſſimi viri, ſapientiaque, conjunxit.

Quæ

(51) *De me, cum omnes magiſtratus promulgaſſent, præter unum prætorem, a quo non fuit poſtulandum, fratrem inimici mei, præterque duo. de lapide emptos tribunos pl. legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus Coſ.*) P. Clodii App. Claudius, ſicut jam ſæpe ſignificavimus, fuit frater. Duos tribunos, de quibus ipſis ſæpe jam diximus, quos de lapide emptos ait, quia mercede id faciebant, Sex. Attilium Serranum, & Q. Numerium ſignificat. *Aſconius.*

(52) *De lapide emptos*) Pecunia corruptos a Clodio. Morem notavit emendi ſervos de lapide. *Manut.* Vide Turneb. Adverſ. X. 3.

Quæ lex quemadmodum accepta ſit, quid me attinet dicere? Ex vobis audio, nemini civi ullam, quo minus adeſſet, ſatis juſtam excuſationem eſſe viſam: nullis comitiis unquam multitudinem hominum tantam, neque ſplendidiorem fuiſſe: hoc certe video, quod indicant tabulæ publicæ, vos rogatores, vos diſtributores, vos cuſtodes fuiſſe tabularum: & , quod in honoribus veſtrorum propinquorum non facitis, vel ætatis excuſatione, vel honoris, id in ſalute mea, nullo rogante, vos veſtra ſponte feciſtis.

XVI. Confer nunc, Epicure noſter, ex hara producte, non ex ſchola, confer, ſi audes, abſentiam tuam cum mea. Obtinuiſti provinciam conſularem finibus iis, quos lex cupiditatis tuæ, non quos lex generi tui pepigerat. Nam lege Cæſaris juſtiſſima, atque optima, populi liberi plane & vere erant liberi: lege autem ea, quam nemo legem, præter te & collegam tuum, putavit, omnis erat tibi Achaja, Theſſalia, Athenæ, cuncta Græcia addicta. Habebas exercitum tantum, quantum tibi non ſenatus aut populus Romanus dederat, ſed quantum tua libido conſcripſerat. Ærarium exhauſeras.

Quas res geſſiſti in imperio, exercitu, provincia conſulari? Quas res geſſerit quæro? qui ut venit, ſtatim . . . . . Nondum (53) commemoro rapinas, nondum exactas pecunias, non captas, non imperatas, non neces ſociorum, non cædem hoſpitum, non perfidiam, non immanitatem, non ſcelera prædico: mox, ſi videbitur, ut cum fure, ut cum ſacrilego, ut cum ſicario, diſputabo: nunc meam ſpoliatam fortunam conferam cum florente fortuna imperatoris. Quis unquam provinciam cum exercitu obtinuit, qui nullas ad ſenatum literas miſerit? tantam vero provinciam cùm tanto exercitu, Macedoniam præſertim, quæ tantis barbarorum gentibus attingitur, ut ſemper Macedonicis imperatoribus iidem fines provinciæ fuerint, qui gladiorum, atque pilorum: ex qua aliquot prætorio imperio, conſulari quidem nemo rediit, qui incolumis (54) fuerit, qui non triumpharit. Eſt hoc novum. Multo illud

(53) *Statim . . . . . Nondum*) Orationem abrumpit ſenſu nondum abſoluto. Elegans plane figura, qua fit, ut ex tempore effuſa, non domo allata fuiſſe videatur oratio. *Abramus*. Plura Grævius collegit exempla. Vide in Verrem V. 26. Agrar. I 4. Pro Murena, 14. Vult autem Hieronymus Lagomarſinus hic lacunam eſſe, ac prope mathematica ratione demonſtrare aggreditur. Vide illius ad *Jacobum Facciolatum* epiſtolam, *qua quid in M. T. Ciceronis contra L. Piſonem oratione interciderit, demonſtratur*. Prodiit Venetiis, anno 1734. *Olivetus*.

(54) *Incolumis*) Qui rem proſpere geſſerit, inquit Manutius. Non arridet. Hæc enim dicit, ut Macedoniam ſegetem eſſe triumphorum oſtendat, adeo ut qui eam adminiſtrarit provinciam, ei ſit aut triumphandum, aut judicium ſubeundum, ut his verbis C. Antonium excipere videatur, qui non triumphavit ille quidem, ſed judicum ſententia damnatus eſt. *Incolumis* igitur idem eſt atque indemnatus. *Abram.* Incolumis nihil aliud hic eſt, quam dignitate illæſa imperator. Omnes, inquit, Proconſules qui ex Macedonia ſalva & integra exiſtimatione redierunt, triumpharunt. Pro Plancio: *Qui ne equeſtrem quidem ſplendorem incolumem a calamitate judicii retinere potuit*. Si quis non incolumis rediret, poterat quidem accuſari, & damnari, ſed non poterat dici indemnatus. *Grævius*.

Digitized by Google

lud magis appellatus (55) eſt hic vulturius illius provinciæ (ſi diis placet (56)) imperator.

XVII. Ne tum quidem, Paule noſter, tabulas Romam cum laurea (57) mittere audebas? Miſi, inquit. Quis unquam recitavit? quis, ut recitarentur, poſtulavit? Nihil enim mea refert, utrum tu, conſcientia oppreſſus ſcelerum tuorum, nihil unquam auſus ſis ſcribere ad eum ordinem, quem deſpexeras, quem afflixeras, quem deleveras: an amici tui tabulas abdiderint, iidemque ſilentio ſuo temeritatem, atque audaciam tuam condemnarint. Atque haud ſcio, an malim, te videri nullo pudore fuiſſe in literis mittendis, an amicos tuos plus habuiſſe (58) & pudoris & conſilii, quam aut te videri pudentiorem (59) fuiſſe, quam ſoles, aut tuum factum non eſſe condemnatum judicio amicorum.

Quod ſi non tuis nefariis in hunc ordinem contumeliis in perpetuum tibi curiam præcluſiſſes: quid tandem erat actum aut geſtum in illa provincia, de quo ad ſenatum cum gratulatione aliqua ſcribi abs te oporteret? vexatio Macedoniæ? an oppidorum turpis amiſſio? an ſociorum direptio? an agrorum depopulatio? an munitio Theſſalonicæ? an obſeſſio militaris viæ (60)? an exercitus noſtri interitus, ferro, fame, frigore, peſtilentia? Tu vero, qui ad ſenatum nihil ſcripſeris: ut in urbe nequior inventus es, quam Gabinius, ſic in provincia paulo tamen, quam ille, demiſſior.

---

(55) *Appellatus eſt hic vulturius illius provinciæ, ſi Diis placet, Imperator. Ne tum quidem, Paule noſter, tabellas cum laurea Romam mittere audebas?*) Conſido vos intelligere, L. Paulum hunc ſignificari, qui fuit pater naturalis Africani poſterioris, quique de Macedonia, atque ultimo ejus de rege triumphavit, Macedoniam autem Piſo, in quem hæc oratio eſt, obtinuit: propterquod Paulum eum appellat: irridens eum, quod ibi ſe non proſpere geſſit. *Aſcon.*

(56) *Si diis placet*) His verbis antiqui, rei de qua loquebantur, indignitatem exprimebant. Livius libro 38. in oratione Manlii: *Ex decem legatis, ſi diis placet, quod conſilium diſpenſandæ, cohoneſtandæque victoriæ, Imperatoribus majores dederunt noſtri, adverſarios habeo.* Libro IV. in oratione Canuleji: *Quin etiam, ſi Diis placet, nefas eſſe ajunt conſulem plebejum fieri. Lucius Furius, L. Æmilius currum triumphalem me conſcendere prohibent, coronam inſignem capiti detrahunt.* Florus lib. IV.: *Poſt Macedonas, ſi diis placet, Thraces rebellabant, ipſi quondam tributarii Macedonum.* Abram.

(57) *Tabulas cum laurea*) Literas lauro mittebant involutas ad indicium victoriæ, ut ex ſexcentis locis compertum eſt. Hanc porro lauream in gremio Jovis Capitolini collocabant. Vide Plinium lib. XV. Hiſtoriæ naturalis cap. 30. & Plinium in Panegyrico c. 8. *Idem.*

(58) *Et amicos tuos plus habuiſſe*) Qui hunc locum attente legit, ſic eſſe legendum, vel invitis libris omnibus, quemadmodum edidimus, judicabit: non, ut eſt in libris vulg. & aliis, *an amicos tuos*, &c. *Lamb.* Ego τὸ *an* delendum cenſeo, quod natum eſt ex principio voculæ ſequentis *amicos*. Græv.

(59) *Pudentiorem*) In litteris non mittendis. Duas partes habet hæc ſententia, priorem de miſſis a Piſone literis ad ſenatum, ſed abditis conſilio amicorum; poſteriorem, de non miſſis, nec abditis. Prior habet Piſonis impudentiam, amicorum ſilentio condemnatam: poſterior Piſonis conſcientiam notat: qui cum ſciret a ſe conſule ſenatus auctoritatem prorſus eſſe contemptam, ſcribere ad eum de re geſta, & ſupplicationis honorem poſtulare merito non auderet: quod ejus factum amici non condemnarunt, nullis ab eo ad ſenatum literis acceptis. *Utrum*, inquit, *malim neſcio*. Si literas miſiſti, impudentiam oſtendiſti; ſi non miſiſti, male te de ſenatu meritum eſſe confiteris. *Manutius.*

(60) *An munitio Theſſalonicæ? An obſeſſio militaris viæ*) De utraque re vide Orat. de Prov. Conſ.

Digitized by Google

miſſior. Nam ille gurges atque helluo, natus abdomini ſuo, non laudiatque gloriæ, cum equites Romanos in provincia, cum publicanos, nobiſcum & voluntate & dignitate conjunctos, omnes fortunis, multos fama, vitaque privaſſet, cum egiſſet aliud nihil in illo exercitu, niſi ut urbes depopularetur, agros vaſtaret, exhauriret domos: auſus eſt (quid enim ille non auderet?) a ſenatu ſupplicationem per litteras poſtulare.

XVIII. O dii immortales! tunc etiam, atque adeo vos, gemiox voragines ſcopulique reipublicæ, vos meam fortunam deprimitis? veſtram extollitis? cum de me ea ſenatus-conſulta abſente facta ſint, eæ conciones habitæ, is motus fuerit municipiorum & coloniarum omnium, ea decreta publicanorum, ea collegiorum, ea denique generum, ordinumque omnium, quæ ego non modo optare nunquam auderem, ſed cogitare non poſſem? vos autem ſempiternas fœdiſſimæ turpitudinis notas ſubieritis?

An ego, ſi te & Gabinium cruci ſuffixos viderem, majore afficerer lætitia ex corporis veſtri laceratione, quam afficior ex infamia? Nullum eſt ſupplicium putandum, quo affici caſu aliquo etiam boni viri, forteſque poſſunt. Atque hoc quidem etiam iſti tui dicunt voluptarii, Græci; quos utinam ita audires, ut erant audiendi! nunquam te in tot flagitia ingurgitaſſes. Verum audis in præſepibus: audis in ſtupris: audis in cibo & vino. Sed dicunt iſti ipſi, qui mala dolore, bona voluptate definiunt, ſapientem, etiam ſi in Phalaridis tauro (61) incluſus ſuccenſis ignibus torreatur, dicturum tamen, ſuave illud eſſe, ſeſeque ne tantulum quidem commoveri. Tantam virtutis eſſe vim voluerunt, ut non poſſet unquam eſſe vir bonus non beatus. Quæ eſt igitur pœna? quod ſupplicium? Id, mea ſententia, quod accidere nemini poteſt, niſi nocenti, ſuſcepta fraus, impedita & oppreſſa mens conſcientia, bonorum omnium odium, nota juſti ſenatus, amiſſio dignitatis.

XIX. Nec mihi ille M. Regulus, quem Carthaginenſes, reſectis palpebris, illigatum in machina, vigilando necaverunt, ſupplicio videtur affectus; nec C. Marius, quem Italia ſervata ab illo, demerſum in Minturnenſium paludibus, Africa devicta ab eodem, expulſum & naufragum vidit. Fortunæ enim iſta tela ſunt, non culpæ: ſupplicium autem eſt pœna peccati. Neque vero ego, ſi unquam vobis mala precarer, quod ſæpe feci, in quo dii immortales meas preces audiverunt, morbum, aut mortem, aut cruciatum precarer. Thyeſtea (62) iſta execratio eſt, poetæ, vulgi animos, non ſapientum, moventis:

Ut tu naufragio expulſus uſpiam ſaxis fixus aſperis,
Eviſceratus latere penderes, ut ait ille (63), *ſaxa ſpargens tabo*,
Sanie, ſanguine atro.

Non

(61) *In Phalaridis tauro*) Vide Tuſcul. II. cap. 7.

(62) *Thyeſtea*) Thyeſtis contra Atreum fratrem. *Manut.*

(63) *Ut ait ille*) Ennius qui Thyeſtem tragœdiam ſcripſit. *Idem.*

Non ferrem omnino moleſte, ſi ita accidiſſet: ſed id tamen eſſet humanum. M. Marcellus, qui ter conſul fuit, ſumma virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem gloriæ laude vivit (64). In fortuna quadam eſt illa mors, non in pœna, putanda.

Quæ eſt igitur pœna? quod ſupplicium? quæ ſaxa? quæ cruces? Ecce duo duces in provinciis populi Romani habere exercitus, appellari imperatores: horum alterum ſic fuiſſe infirmatum conſcientia ſcelerum & fraudum ſuarum, ut ex ea provincia, quæ fuerit ex omnibus una maxime triumphalis, nullas ſit ad ſenatum litteras mittere auſus. Ex qua provincia modo vir omni dignitate ornatiſſimus, L. Torquatus, magnis rebus geſtis, me referente, abſens (65) imperator ſit appellatus: unde his paucis annis Cn. Dolabellæ, C. Curionis, M. Luculli juſtiſſimos triumphos vidimus: ex ea, te imperatore, nuntius ad ſenatum allatus eſt nullus.

Ab altero allatæ literæ, recitatæ, relatum ad ſenatum. Dii immortales! idne ego optarem, ut inimicus meus ea, qua nemo unquam, ignominia notaretur? ut ſenatus is, qui in eam jam benignitatis conſuetudinem venit, ut eos, qui bene rempublicam geſſerint, novis honoribus afficiat, & numero dierum, & genere verborum; hujus unius literis nuntiantibus non crederet? poſtulantibus denegaret?

XX. His ego rebus paſcor, his delector, his perfruor: quod de vobis hic ordo opinatur non ſecus, ac teterrimis hoſtibus: quod vos equites Romani, quod cæteri ordines, quod cuncta civitas odit: quod nemo bonus, nemo denique civis eſt, qui modo ſe civem eſſe meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus reſpuat, animo aſpernetur, recordatione denique ipſa conſulatus veſtri perhorreſcat. Hæc ego ſemper de vobis expetivi, hæc optavi, hæc precatus ſum. Plura etiam acciderunt, quam vellem. Nam, ut amitteretis exercitum, nunquam mehercule optavi. Illud etiam accidit præter optatum meum; ſed valde ex voluntate. Mihi enim non venerat in mentem furorem & inſaniam optare vobis, in quam incidiſtis. Atqui fuit optandum. Me tamen fugerat, deorum immortalium

has

(64) *M. Marcellus, qui ter conſul fuit, ſumma virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem, gloria & laude vivit*) Fortaſſe quæratis, quem dicat Marcellum. Fuit autem nepos M. Marcelli ejus, qui bello Punico ſecundo Syracuſas vicit, & quinque conſulatus adeptus eſt. Hic autem Marcellus, de quo Cicero dicit, naufragio ad ipſam Africam periit, paulo ante cœptum bellum Punicum tertium. Idem, cum ſtatuas ſibi ac patri, itemque avo poneret in monumentis avi ſui ad Honoris & Virtutis ædem, ſubſcripſit, *III. Marcelli novies Coſſ.* Fuerat autem avus quinquies, pater ſemel ipſe ter. Itaque neque mentitus, & apud imperitiores patris ſui ſplendorem auxit. *Aſcon.*

(65) *Abſens*) Merito quærit Manutius, cur *abſens* ſit imperator appellatus? Nonne hæc referri poſſunt ad confirmationem ſenatus, qui, acceptis laureatis literis Imperatoris nomen & dignitatem Torquato ab exercitu victore impoſitum confirmavit. Sed quis Imperator unquam fuit, qui non hoc modo abſens fuerit appellatus Imperator? Igitur, quamvis reclamantibus libris, cenſeo cum Manutio legendum *ab ſenatu*. Nimirum ſenatus cognita cæde & ſtrage hoſtium ex Torquati literis, in reſponſione ipſum ſalutavit imperatorem, quamvis hoc nomen ei a ſuo exercitu non fuerit datum. *Gravius.*

Digitized by Google

has eſſe in impios & conſceleratos pœnas certiſſimas conſtitutas. Nolite enim putare, Patres conſcripti, ut in ſcena videtis, homines conſceleratos impulſu deorum terreri Furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus, ſuum facinus, ſuum ſcelus, ſua audacia de ſanitate ac mente deturbat. Hæ ſunt impiorum furiæ, hæ flammæ, hæ faces.

Ego te non vecordem, non furioſum, non mente captum, non tragico illo Oreſte (*66*), aut Athamante (*67*) dementiorem putem, qui ſis auſus primum facere (nam id eſt caput) deinde paulo ante, Torquato, graviſſimo & ſanctiſſimo viro, premente, confiteri, te provinciam Macedoniam, in quam tantum exercitum tranſportaſſes, ſine ullo milite reliquiſſe? Mitto de amiſſa maxima parte exercitus. Sit hoc infelicitatis tuæ. Dimittendi vero exercitus quam potes afferre cauſam? quam poteſtatem habuiſti? quam legem? quod ſenatus-conſultum? quod jus? quod exemplum? Quid eſt aliud furere, non cognoſcere homines, non cognoſcere leges, non ſenatum, non civitatem? Cruentare (*68*) corpus ſuum? major hæc eſt vitæ, famæ, ſalutis ſuæ vulneratio. Si familiam tuam dimiſiſſes, quod ad neminem, niſi ad ipſum te, pertineret, amici te tui conſtringendum putarent. Præſidium tu populi Romani, cuſtodiam provinciæ, injuſſu populi ſenatuſque dimiſiſſes, ſi tuæ mentis compos fuiſſes?

XXI. Ecce tibi alter, effuſa jam maxima præda, quam ex fortunis publicanorum, ex agris urbibuſque ſociorum exhauſerat, cum partim ejus prædæ profundæ libidines devoraſſent, partim nova quædam & inaudita luxuries, partim etiam in illis locis, ubi omnia diripuit, emptiones, partim permutationes ad hunc Tuſculanum (*69*) montem extruendum: cum jam egeret; cum illa ejus immenſa & intolerabilis ædificatio conſtitiſſet (*70*); ſe ipſum (*71*), faſces ſuos, exercitum populi Romani, numen interdictumque deorum immortalium (*72*), reſponſa ſacerdotum, auctoritatem ſenatus,

(66) *Oreſte*) Clytemneſtra Agamemnonem e Trojæ excidio redeuntem adulterii cum Ægiſtho perpetrati conſcia occiderat. Eam patris ulciſcendi cauſa filius Oreſtes interemit; matris interemptæ umbram identidem ob ora ſe filii obtruſiſſe, & parricidam ſerpentibus & tædis ardentibus vexaſſe fabulantur. Æneid. IV. 471. *Abram.*

(67) *Athamante*) Eoli filio, Thebarum rege, in eum furorem Junonis ira compulſo, ut filios occideret. Extat apud Ovidium fabula. Met. lib. IV. *Man.*

(68) *Cruentare*) Putas furere eſſe, cruentare ſuum corpus? Major eſt furor, in ſuam famam & ſalutem, quam in ſuum corpus ſævire. *Hotom.*

(69) *Tuſculanum montem*) Villam in agro Tuſculano, monti ſimiliorem, quam villæ: de qua in ea pro Sextio: *Villam ædificare in oculis omnium tantam, tugurium, ut jam videatur eſſe illa villa, quam ipſe tribunus pl. pictam olim in concionibus explicabat.* Non eſt contemnendus omnium fere librorum veterum conſenſus. Habent enim, *Ad hunc Tuſculanum in monte montem exſtruendum.* Quo major in Gabinium quæritur invidia, qui in editiore colle, quem vocat montem, ſuam villam quaſi alterum montem exſtruxiſſet. *Manutius.*

(70) *Ædificatio conſtitiſſet*) Id eſt hæſiſſet, nec propter nimios ſumptus potuiſſet abſolvi. *Abram.*

(71) *Se ipſum*) Hiſtoria narrat, Ptolemæum, Ægypti regem, pulſum a ſuis civibus propter ſcelera, reſtitutum a Gabinio Syriæ proconſule, auctoribus Cæſare & Pompejo, mercede decem millium talentorum: ut in orat. pro Poſtumo, & apud Suetonium. *Manutius.*

(72) *Numen interdictumque Deorum immor-*

juſſu populi, nomen ac dignitatem imperii, regi Ægyptio vendidit. Cum fines provinciæ tantos haberet, quantos voluerat, quantos optaverat, quantos mei capitis pretio, periculoque emerat; his ſe tenere non potuit. Exercitum eduxit ex Syria. Qui licuit extra provinciam? Tribuit ſe mercenarium comitem regi Alexandrino. Quid hoc turpius? In Ægyptum venit: ſigna contulit cum Alexandrinis. Quando hoc bellum, aut hic ordo, aut populus ſuſceperat? Cepit Alexandriam. Quid aliud expectamus a furore ejus, niſi ut ad ſenatum tantis de rebus geſtis literas mittat?

Hic ſi mentis eſſet ſuæ, niſi pœnas patriæ diiſque immortalibus eas, quæ graviſſimæ ſunt, furore atque inſania penderet; auſus eſſet (mitto exire de provincia) educere exercitum, bellum ſua ſponte gerere, in regnum injuſſu populi aut ſenatus accedere? quæ cum plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia majeſtatis, Julia de pecuniis repetundis, planiſſime vetant; ſed hæc omitto. Ille ſi non acerrime fureret, auderet, quam provinciam P. Lentulus amiciſſimus huic ordini, cum & auctoritate ſenatus, & ſorte haberet, interpoſita religione (73), ſine ulla dubitatione depoſuiſſet, eam ſibi aſciſcere, cum etiam ſi religio non impediret, mos majorum tamen, & exempla, & graviſſimæ legum pœnæ vetarent?

XXII. Sed quoniam fortunarum contentionem facere cœpimus; de reditu Gabinii omittamus: quem etſi ſibi ipſe præcidit (74), ego tamen os, ut videam hominis (75), expecto. Tuum, ſi placet, reditum cum meo conferamus. Ac meus quidem is fuit, ut a Brunduſio uſque Romam agmen perpetuum totius Italiæ viderem. Neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque præfectura, aut colonia, ex qua non publice ad me venerint gratulatum. Quid dicam adventus meos? quid effuſiones hominum ex oppidis? quid concurſum ex agris patrum familias cum conjugibus ac liberis? quid eos dies, qui quaſi deorum immortalium feſti ac ſollemnes, ſunt adventu meo, redituque celebrati?

Unus ille dies mihi quidem immortalitatis inſtar fuit, quo in patriam redii, cum ſenatum egreſſum vidi, populumque Romanum univerſum; cum mihi ipſa Roma prope convulſa ſedibus ſuis, ad complectendum conſervatorem ſuum procedere viſa eſt. Quæ me ita accepit, ut non modo omnium generum, ætatum, ordinum omnes viri ac mulieres, omnis fortunæ ac loci, ſed etiam mœnia ipſa viderentur, & tecta urbis, ac templa lætari. Me conſequentibus diebus in ea ipſa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, pontifices, conſules, patres conſcripti collo-

cave-

---

mortalium) Quia Sibyllæ verſus Ægypti regem cum exercitu reſtitui vetabant. Lucanus Dio. *Idem*.

(73) *Interpoſita religione*) Vide epiſt. ad Lentulum, *Fam.* I. 2.

(74) *Sibi ipſe præcidit*) Effecit ipſe ſuis ſceleribus, ne redire poſſit. *Manut.* Veritus pœnas legum majeſtatis & de pecuniis repetundis. *Hotomanus*.

(75) *Os ut videam hominis*) Impudentiam ejus, qui redire audeat. *Manut.*

caverunt, mihique, quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum cenſuerunt (76).

Habes reditum meum. Confer nunc viciſſim tuum, quandoquidem, amiſſo exercitu, nihil incolume domum, præter os illud priſtinum tuum, retuliſti: qui primum, qua veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis ſcit? quos tum Mæandros, dum omnes ſolitudines perſequeris, quæ diverticula flexioneſque quæſiſti? quod te municipium vidit? quis amicus invitavit? quis hoſpes adſpexit? nonne tibi nox erat pro die? non ſolitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non ut redire ex Macedonia nobilis imperator, ſed ut mortuus infamis referri videretur? Romam vero ipſam fœdavit adventus tuus.

XXIII. O familiæ non dicam Calpurniæ, ſed Calventiæ; neque hujus urbis, ſed Placentini municipii; neque paterni generis, ſed braccatæ (77) cognationis dedecus! quemadmodum veniſti? quis tibi, non dicam horum, aut civium cæterorum, ſed tuorum legatorum obviam venit? Mecum enim L. Flaccus, vir tua legatione indigniſſimus, atque iis conſiliis, quibus mecum in conſulatu meo conjunctus fuit ad conſervandam rempublicam, dignior, mecum fuit tum, cum te quidam non longe a porta cum lictoribus errantem viſum eſſe narrabat. Scio item virum fortem in primis, belli ac rei militaris peritum, familiarem meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum prælio imperator appellatus eras (78), cum non longe abfuiſſes (79), adventu iſto tuo domi fuiſſe otioſum.

V 2 Sev

(76) *Me conſequentibus diebus in ea ipſa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, pontifices, conſules, præteres collocarunt, mihique, quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum cenſuerunt*) Hæc Cicero oratorio more, non hiſtorico, videtur poſuiſſe. Nam multis ætatibus ante Ciceronem nulli id contigiſſe verum eſt. Nemini vero unquam antea, videamus, ne parum caute dicamus. Antiquis enim temporibus, pluribus idem contigit. Valerio Maximo, ut Antias tradidit, inter alios honores domus quoque publice ædificata eſt in Palatio: cujus exitus, quo magis inſignis eſſet, in publicum verſus declinaretur, hoc eſt, extra privatum aperiretur. Varronem autem tradere, M. Valerio, quia ſæpius vicerat, ædes in Palatio tributas, L. Higinius dicit in libro priore de vitis claris: P. Valerio Voleſi filio Publicolæ ædes publicas ſub Velia, ubi nunc ædes Victoriæ eſt, populum ex lege, quam ipſe tulerat, conceſſiſſe. Tradunt & Antiochi regis filio obſidi domum publice ædificatam, inter quos Atticus in annalibus, quæ poſtea dicitur Lucilii poetæ fuiſſe. Varro quoque in lib. III. de vita populi Romani, quo loco refert, quam gratus fuerit erga bene meritos, dicit, Mutini, quod in Sicilia cum æquitatu ſuo tranſierat ad nos, civitatem Romæ datam, ædeſque, & pecuniam ex ærario. Videamus tamen, num ideo Cicero dicat ſibi, quod antea nulli, domum pecunia publica ex ærario ædificatam, quia illis aut locus publice datus ſit; aut domus, quæ non fuerat eorum, neque propter illos publico ſumptu ædificata: Ciceroni domus, quæ fuerat ipſius, & diruta atque incenſa erat & conſecrata, publico ſumptu ædificata ſit: quod novum & huic primo, & adhuc etiam ſoli contigit. *Aſcon.*

(77) *Braccatæ*) Sic dicta eſt Gallia, quod braccis uteretur, quas nos *Brayes* appellamus, Germani *Brach*, vel *Broch*. Gallorum autem nomine Germanos plerumque veteres comprehendebant. *Hotom.*

(78) *Quorum tu legatorum prælio Imperator appellatus eras*) In Vaticano codice ſcriptum eſt, *Quorum tu legatorum opera in prælio Imperator appellatus eras*. Fulv. Urſinus.

(79) *Cum non longe abfuiſſes*) Immiſi negativam fide Pall. editionumque veti. neotericæ abjecerant. Grut. *Abfuiſſes* a loco nimirum prælii. *Gravius.*

Sed quid ego enumero, qui tibi obviam non venerint? qui dico veniſſe pene neminem, ne de officioſiſſima quidem natione candidatorum, cum vulgo eſſent & illo ipſo, & multis ante diebus admoniti, & rogati. Togulæ lictoribus ad portam præſto fuerunt: quibus illi acceptis, ſagula rejecerunt, & catervam imperatori ſuo novam præbuerunt. Sic iſte, tanto exercitu, tanta provincia, triennio poſt Macedonicus imperator, in urbem ſe intulit, ut nullius negotiatoris obſcuriſſimi reditus unquam fuerit deſertior. In quo me tamen, qui eſſet paratus ad ſe defendendum, reprehendit. Cum ego Cælimontana porta introiſſe dixiſſem, ſponſione me, ni Eſquilina introiſſet, homo promptiſſimus laceſſivit: quaſi vero id aut ego ſcire debuerim, aut veſtrum quiſpiam audierit, aut ad rem pertineat, qua tu porta introjeris, modo ne triumphali (80): quæ porta Macedonicis ſemper proconſulibus ante te patuit. Tu inventus es, qui conſulari imperio præditus, ex Macedonia non triumphares.

XXIV. At audiſtis, Patres conſcripti, philoſophi vocem. Negavit, ſe triumphi cupidum unquam fuiſſe. O ſcelus, o peſtis, o labes! cum extinguebas ſenatum, vendebas auctoritatem hujus ordinis, addicebas tribuno plebis conſulatum tuum, rempublicam evertebas, prodebas caput & ſalutem meam una mercede provinciæ: ſi triumphum non cupiebas, cujus tandem rei te cupiditate arſiſſe defendes? Sæpe enim vidi, qui & mihi, & cæteris cupidiores provinciæ viderentur, triumphi nomine tegere, atque velare cupiditatem ſuam. Hoc modo D. Silanus conſul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat. Neque enim quiſquam poteſt exercitum cupere, aperteque petere, ut non prætexat cupiditatem triumphi.

Quod ſi te ſenatus, populuſque Romanus aut non appetentem, aut etiam recuſantem bellum ſuſcipere, exercitum ducere coegiſſet: tamen erat anguſti animi atque demiſſi, juſti triumphi honorem atque dignitatem contemnere. Nam, ut levitatis eſt, inanem aucupari rumorem, ut omnes umbras etiam falſæ gloriæ conſectari (81): ſic levis eſt animi, lucem ſplendoremque fugientis, juſtam gloriam, qui eſt fructus veræ virtutis honeſtiſſimus, repudiare. Cum vero non modo non poſtulante atque cogente, ſed invito atque oppreſſo ſenatu, non modo nullo populi Romani ſtudio, ſed nullo ferente ſuffragium libero, provincia tibi iſta manupretium fuerit non everſæ per te, ſed perditæ civitatis: cumque omnium tuorum ſcelerum hæc pactio extiterit, ut, ſi tu totam rempublicam nefariis latronibus tradidiſſes, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, rede-

(80) *Triumphali*) Jocatur in ambiguo. Nam triumphalis porta Romæ erat, qua proconſules Macedonici triumphantes introibant. unde nomen: & eam, qua introivit Piſo, ideo negat eſſe triumphalem, quia conſulari præditus imperio ex Macedonia non triumphavit. *Manut.*

(81) *Ut omnes umbras etiam falſæ gloriæ conſectari*) P. Manut. & Lamb. editio: *& omnes umbras etiam falſa gloria*: ſed invitis omnibus MSS. quamvis ſententia omnino hanc particulam exigat. *Gravius.*

deretur : cum exhauriebas ærarium : cum orbabas Italiam juventute : cum mare vaſtiſſimum hieme tranſibas ? ſi triumphum contemnebas, quæ te, prædo amentiſſime, niſi prædæ ac rapinarum cupiditas tam cæca rapiebat ?

Non eſt integrum Cn. Pompejo, conſilio jam uti tuo. Erravit enim. Non guſtarat iſtam tuam philoſophiam. Ter jam homo ſtultus triumphavit. Craſſe, pudet me tui. Quid eſt, quod confecto formidoloſiſſimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris a ſenatu ? P. Servili, Q. Metelle, C. Curio, P. Africane, cur non hunc audiſtis tam doctum hominem, tam eruditum, prius quam in illum errorem inducere-mini ? C. ipſi Pontino (82), neceſſario meo, jam non eſt integrum : religionibus enim ſuſceptis impeditur. O ſtultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! o amentem Paulum! ruſticum Marium! nullius conſilii patres iſtorum amborum conſulum, qui triumpharunt (83) !

XXV. Sed, quoniam præterita mutare non poſſumus, quid ceſſat hic homullus, ex argilla & luto fictus Epicureus, dare hæc præclara præcepta ſapientiæ, clariſſimo & ſummo imperatori, genero ſuo (84) ? Fertur ille vir, mihi crede, gloria : flagrat, ardet cupiditate juſti & magni triumphi. Non didicit eadem iſta, quæ tu. Mitte ad eum libellum. Sed jam, ſi ipſe coram congredi poteris, meditare, quibus verbis incenſam illius cupiditatem comprimas, atque reſtinguas. Valebis apud hominem volitantem gloriæ cupiditate, vir moderatus & conſtans ; apud indoctum eruditus : apud generum ſocer. Dices enim, ut es homo facetus, ad perſuadendum (85) concinnus, perfectus, politus e ſchola : Quid eſt, Cæſar, quod te ſupplicationes toties decretæ, tot dierum, tantopere delectent ? in quibus homines errore ducuntur : quas dii negligunt, qui (ut noſter ille divinus dixit Epicurus) neque propitii cuiquam eſſe ſolent, neque irati. Non facies fidem ſcilicet, cum hæc diſputabis. Tibi enim & eſſe, & fuiſſe deos videbis (86) iratos.

Vertes te ad alteram ſcholam : diſſeres de triumpho. Quid tandem habet iſte currus ? quid vincti ante currum duces ? quid ſimulacra oppidorum ? quid

(82) *Pontino*) Qui prætor Cicerone Coſ. *Catil.* III. 2.

(83) O *ſtultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! O amentem Paulum, ruſticum Marium! Nullius conſilii patres horum conſulum, qui triumpharunt!*) Diximus, hanc orationem eſſe dictam Cn. Pompejo Magno II. M. Craſſo II. Coſſ. Pompeji pater bello Italico de Picentibus, M. Craſſi pater P. Craſſus ante bellum Italicum de Hiſpanis triumphavit. *Aſconius*.

(84) *Genero ſuo*) C. Cæſari, qui tunc in Gallis bellum gerebat. *Manutius*.

(85) *Ut es homo facetus, ad perſuadendum*) *Factus* legit Ant. Auguſtinus, pro *facetus*. Et recte, ut mihi quidem videtur : nam facetiæ non obtinent primas partes in perſuadendo, ut eas ante omnia præponere debuerit. *Urſinus*.

(86) *Videbis*) Lambiniana editio, *videbit*. Senſu optimo : Non perſuadebis Cæſari, Deos non iraſci : quos tibi & eſſe, & fuiſſe videbit iratos. *Olivetus*.

quid aurum? quid argentum? quid legati in equis, & tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? Inania ſunt iſta, mihi crede, delectamenta pene puerorum, captare plauſus, vehi per urbem, conſpici velle. Quibus ex rebus nihil eſt, quod ſolidum tenere; nihil quod referre ad voluptatem corporis poſſis. Quin tu me vides, qui, ex qua provincia T. Flamininus, L. Paulus, Q. Metellus, T. Didius, innumerabiles alii, levi cupiditate commoti, triumpharunt, ex ea ſic redii, ut ad portam Eſquilinam, Macedonicam lauream conculcarim; ipſe cum hominibus quindecim male veſtitis ad portam Cœlimontanam ſitiens pervenerim: quo in loco mihi libertus, præclaro imperatori, domum ex hac die biduo ante conduxerat: quæ vacua ſi non fuiſſet, in campo Martio mihi tabernaculum collocaſſem. Nummus interea mihi, Cæſar, neglectis vehiculis triumphalibus, domi manet, & manebit. Rationes ad ærarium retuli continuo, ſicut tua lex jubebat: neque alia ulla in re legi tuæ parui. Quas rationes ſi cognoris, intelliges, nemini plus, quam mihi, literas profuiſſe. Ita enim ſunt perſcriptæ ſcite, & literate, ut ſcriba, ad ærarium qui eas retulit, perſcriptis rationibus, ſecum ipſe, caput ſiniſtra manu perfricans, commurmuratus ſit, *Ratio quidem* (87) *hercle apparet, argentum οἴχεται* (88). Hac tu oratione non dubito, quin illum jam adſcendentem in currum poſſis revocare.

XXVI. O tenebræ, o lutum, o ſordes, o paterni generis oblite, materni vix memor! ita neſcio quid iſtuc fractum, humile, demiſſum, ſordidum, inferius etiam eſt, quam ut Mediolanenſi (89) præcone, avo tuo, dignum eſſe videatur. L. Craſſus, homo ſapientiſſimus noſtræ civitatis, ſpiculis prope ſcrutatus eſt Alpes: ut, ubi hoſtis non erat, ibi triumphi cauſam aliquam quæreret. Eadem cupiditate vir ſummo ingenio præditus, C. Cotta, nullo certo hoſte, flagravit. Eorum neuter triumphavit, quod alteri illum honorem collega, alteri mors ademit (90). Irriſa eſt abs te pau-

(87) *Ratio quidem, &c.*) Hic Plauti verſus eſt, e Trinummo, II. 4. 17. Ciceronem aliter ſcripſiſſe, quam hæc habet editio, putabat P. Victorius, *Var. Lect.* XXIV. 5. Contra Victorium diſſerit M. A. Muretus, *Var. Lect.* IV. 19. *Idem*.

(88) Οἴχεται) Periit, abiit, evanuit. Dictum, inquit Scipio Gentilis, ea forma, qua Paulus Juriſconſultus dixit. *Pecuniam proficiſci*, vel Ulpianus, *Pecunias ire, redire*, Cicero, in Verrem, lib. II. cap. 23. *Pecuniam, qua via everat, eadem ſemita reverti*ſſe. Anonymus.

(89) *Mediolanenſi*) Ejus avus Placentiæ quidem civis, at Mediolani præco fuerat.

(90) *Eadem cupiditate vir ſummo ingenio præditus, C. Cotta, nullo certo hoſte, flagravit. Eorum neuter triumphavit, quod alteri illum honorem collega, alteri mors ademit*) Credo vos quærere, & quis hic Cotta, & quis ille collega Craſſi fuerit. Fuit autem C. Cotta orator ille compar P. Sulpicii, qui eſt in dialogis Ciceronis de Oratore ſcriptis, qui, cum decretus illi eſſet triumphus, mortuus eſt ante diem triumphi, cum cicatrix vulneris ejus, quod ante plures annos in prælio acceperat, reſciſſa eſſet repente. Craſſo autem collega fuit Q. Scævola pontifex, qui cum animadverteret, Craſſo, propter ſummam ejus in rep. potentiam ac dignitatem, ſenatum in decernendo triumpho gratificari, non dubitavit reip. magis quam collegæ habere rationem: ac, ne fieret S. C. interceſſit. Sed idem provinciam, cujus cupiditate plerique etiam boni viri delinquebant, depoſuerat, ne ſumptui eſſet ærario. *Aſcon.*

paulo ante M. Piſonis cupiditas triumphandi, a qua te longe dixiſti abhorrere: qui, etiam ſi minus magnum bellum geſſerat, ut abs te dictum eſt, tamen iſtum honorem contemnendum non putavit. Tu eruditior, quam Piſo (91); prudentior, quam Cotta; abundantior conſilio, ingenio, ſapientia, quam Craſſus, ea contemnis, quæ illi idiotæ, ut tu appellas, præclara duxerunt.

Quod ſi reprehendis, quod cupidi laureæ fuerint, cum bella aut parva, aut nulla geſſiſſent; tu, tantis nationibus ſubactis, tantis rebus geſtis, minime fructum laborum tuorum, præmia periculorum, virtutis inſignia contemnere debuiſti. Neque vero contempſiſti, licet ſis Themiſta (92) ſapientior, ſed os tuum ferreum ſenatus convicio verberari noluiſti. Jam vides, quandoquidem ita mihimet fui inimicus, ut me tecum compararem, & digreſſum meum, & abſentiam, & reditum ita longe tuo præſtitiſſe, ut mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi ſempiternam turpitudinem inflixerint. Nunc etiam in hac quotidiana, aſſidua, urbanaque vita ſplendorem tuum, gratiam, celebritatem domeſticam, operam forenſem, conſilium, auxilium, auctoritatem, ſententiam ſenatoriam, nobis, aut, ut verius dicam, cuiquam es infirmiſſimo, ac deſperatiſſimo antelaturus?

XXVII. Age, ſenatus odit te, quod eum tu facere jure concedis, afflictorem, & perditorem non modo dignitatis, & auctoritatis, ſed omnino ordinis, ac nominis ſui: videre equites Romani non poſſunt, quo ex ordine vir præſtantiſſimus & ornatiſſimus, L. Ælius eſt, te conſule, relegatus: plebs Romana perditum cupit, in cujus tu infamiam ea, quæ per latrones & per ſervos de me egeras, contuliſti: Italia cuncta execratur, cujus idem tu ſuperbiſſime decreta & preces repudiaſti.

Fac hujus odii tanti, ac tam univerſi periculum, ſi audes. Inſtant poſt hominum memoriam apparatiſſimi, magnificentiſſimique ludi, quales non modo nunquam fuerunt, ſed ne quomodo fieri quidem poſthac poſſint,

---

S (91) *Irriſa eſt a te paulo ante M. Piſonis cupiditas triumphandi: a qua te longe dixiſti abhorrere, qui etiam ſi minus magnum bellum geſſerat, ut abs te dictum eſt, tamen iſtum honorem contemnendum non putavit. Tu eruditior, quam Piſo.*) Quis hic M. Piſo fuerit, credo vos ignorare. Fuit autem, ut puto jam nos dixiſſe, Pupius Piſo eiſdem temporibus, quibus Cicero, ſed tanto ætate major, ut adoleſcentulum Ciceronem pater ad eum deduceret, quod in eo & antiquæ vitæ ſimilitudo, & multæ erant literæ. Orator quoque melior, quam frequentior, habitus eſt. Biennio tamen ſerius, quam Cicero, conſul fuit. Triumphavit pro conſule de Hiſpania, Q. Hortenſio, Q. Metello Cretico Coſſ. ante Ciceronis conſulatum. *Idem.*

(92) *Themiſta*) Themiſta mulier fuit, Epicuri ætate, philoſophiæ Epicureæ dedita, Leontis, ſeu Leontei cujuſdam uxor, ad quam ſcripſit non ſemel Epicurus: ut refert Laertius. Hæc igitur hujus loci ſententia eſt: Quamvis tu Piſo, Themiſta, muliere Epicureis præceptis erudita, & perpolita, ſapientior ſis, hoc eſt, quamvis egregius ſis philoſophus, & mulierem Epicuream doctiſſimam, ac ſapientiſſimam Themiſtam, ſapientia ſuperes: non tamen triumphum contempſiſti, ſed ſenatus convicium timuiſti, ſi triumphum poſtulares. Eſt autem jocus Ciceronis in Piſonem amarus, eum cum muliere Epicurea comparantis, & ejus ſapientiam, ſapientiæ muliebri anteponentis. *Lambinus.*

Digitized by Google

ſint, poſſum ullo pacto ſuſpicari (93). Da te populo, committe ludis. Sibilum metuis? ubi ſunt veſtræ ſcholæ? Ne acclametur? ne id quidem eſt curare philoſophi. Manus tibi ne afferantur times. Dolor enim eſt malum, ut diſputas: exiſtimatio, dedecus, infamia, turpitudo, verba ſunt atque ineptiæ. Sed de hoc non dubito: non audebit accedere ad ludos. Coovivium publicum non dignitatis gratia inibit (94): niſi forte, ut cum P. Clodio, hoc eſt; cum amoribus ſuis, cœnet: ſed plane animi ſui cauſſa.

Ludos nobis idiotis relinquet. Solet enim in diſputationibus ſuis, oculorum & aurium delectationi abdominis voluptates anteferre. Nam, quod vobis iſte tantummodo improbus, crudelis olim furunculus, nuoc vero etiam rapax, quod ſordidus, quod contumax, quod ſuperbus, quod fallax, quod perfidioſus, quod impudens, quod audax eſſe videatur: nihil ſcitote eſſe luxurioſius, nihil libidinoſius, nihil poſterius, nihil nequius. Luxuriam autem in iſto nolite hanc (95) cogitare. Eſt eoim quædam, quanquam omnis eſt vitioſa atque turpis, tamen ingenuo ac libero dignior. Nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquiſitum, (laudabo inimicum) ne magnopere quidem quidquam, præter libidines, ſumptuoſum. Toreuma nullum: maximi calices, & hi, ne contemnere ſuos videatur; Placentini (96): extructa menſa, non conchyliis, aut piſcibus, ſed multa carne ſubrancida. Servi ſordidati mioiſtrant: nonnulli etiam ſenes: idem coquus, idem atrienſis: piſtor domi nullus. nulla cella: panis, & vinum a propola, atque de cupa. Græci ſtipati, quini in lectulis (97), ſæpe plures; ipſe ſolus. Bibitur uſque eo, dum de ſolio miniſtretur (98). Ubi galli cantum audivit, avum ſuum (99) revixiſſe putat: menſam tolli jubet.

XXVIII.

(93) *Inſtant poſt hominum memoriam apparatiſſimi magnificentiſſimique ludi: quales non modo nunquam fuerunt, ſed ne quomodo quidem fieri poſthac poſſint, poſſum ullo pacto ſuſpicari*) Cn. Pompeji ludos ſignificat, quibus theatrum a ſe factum dedicavit, quibus ludis elephantorum pugnam primus omnium dedit in circo. *Aſcon.*

(94) *Convivium publicum non dignitatis gratia inibat*) Quod Cn. Pompejus ad dedicationem ſui theatri publice exhibebit, non inibit, ad honorandum Cn. Pompejum exhibitorem convivii. Dignitatis autem cauſa dicitur iniri convivium, quia Senatores epulabantur ab aliis ordinibus ſeparati. *Abram.*

(95) *Hanc*) Ut vulgo homines luxurioſi eſſe ſolent, cum lautitia quadam, atque elegantia. *Ferratius.*

(96) *Placentini*) Ex vili nimirum materia. Fuerat autem avus ejus Placentinus. Vide ſupra. *Idem.*

(97) *Quini in lectis*) Cum tres, aut ſummum quatuor ſolerent eſſe.

(98) *Bibitur uſque eo, dum de ſolio miniſtretur*) Grævius hoc loco *ſolium* putat eſſe lectum, vel ſellam, ubi hoſpes Piſo ſederit ſolus, ut ſit hic ſenſus: Bibitur, quamdiu hoſpes convivis propinat. Sed neque commodus eſt hic ſenſus, neque verba eum patiuntur. Nam primo, hic ſenſus ſi eſſet, intemperantia in bibendo non appareret: deinde *uſque eo dum* cum conjunctivo non poteſt ſignificare *Quamdiu*. Si *ſolium* eſt a Ciceronis manu, putem eſſe *dolium*. Nam *ſolium* etiam in balneis eſt vaſis genus, quod & *labrum* dicitur. Sed mihi placet Auguſtini emendatio, qui legebat, *de dolio*. Bibitur tamdiu, donec vinum defuſum & vetuſtum non ſuppetat amplius, ſed etiam vinum recens, *doliare*, miniſtretur. *Erneſt.*

(99) *Avum ſuum*) Cui Gallus fuerat. Jocatur in ambigua vocabuli ſignificatione. *Manut.*

XXVIII. Dicet aliquis, Unde tibi hæc nota ſunt? Non mehercule, contumeliæ cauſa deſcribam quemquam, præſertim ingenioſum hominem, atque eruditum, cui generi eſſe ego iratus, ne ſi cupiam quidem, poſſum. Eſt quidam Græcus (100), qui cum iſto vivit, homo, vere ut dicam, (ſic enim cognovi) humanus (1), ſed tamdiu, quamdiu cum aliis (2) eſt, aut ipſe ſecum. Is cum iſtum adoleſcentem jam tum (3) cum hac diis irata fronte vidiſſet, non fugit ejus amicitiam, cum eſſet præſertim appetitus: dedit ſe in conſuetudinem, ſic ut prorſus una viveret, nec fere ab iſto unquam diſcedere. Non apud indoctos, ſed, ut ego arbitror, in hominum eruditiſſimorum & humaniſſimorum cœtu loquor. Audiſtis profecto dici, philoſophos Epicureos omnes res, quæ ſunt homini expetendæ, voluptate metiri. Recte, an ſecus, nihil ad nos: aut, ſi ad nos, nihil ad hoc tempus. Sed tamen lubricum (4) genus orationis, adoleſcenti non acriter intelligenti ſæpe præceps. Itaque admiſſarius (5) iſte, ſimulatque audivit, a philoſopho voluptatem tantopere laudari, nihil expiſcatus eſt: ſic ſuos ſenſus voluptarios omnes incitavit, ſic ad illius hanc orationem adhinniit, ut non magiſtrum virtutis, ſed auctorem libidinis a ſe illum inventum arbitraretur. Græcus primo diſtinguere (6), atque dividere illa, quemadmodum dicerentur: iſte claudus (7) (quomodo ajunt) pilam retinere: quod acceperat, teſtificari; tabulas obſignare velle, Epicurum diſertum decernere (8); & tamen dictum opinor, ſe nullum bonum intelligere poſ-

(100) *Eſt quidam Græcus, qui cum iſto vivit, homo, vere ut dicam, ſic enim cognovi, humanus, ſed tamdiu, quamdiu cum aliis eſt, aut ipſe ſecum*) Philodemum ſignificat, qui fuit Epicureus illa ætate nobiliſſimus, cujus & poemata ſunt laſciva. *Aſc.*

(1) *Humanus*) Politiore literatura, & liberalibus ſtudiis eruditus. Paulo poſt: *In hominum eruditiſſimorum & humaniſſimorum cœtu loquor*) Vide Gellium, lib. XIII. Noct. Attic. cap. 16. *Abram.*

(2) *Quamdiu cum aliis*) Quam cum Piſone: in ejus enim conſuetudine ita ſe gerere cogitur, ut ſui ipſius eruditioniſque ſuæ oblitus eſſe videatur. *Idem.*

(3) *Jam tum*) Vel in adoleſcentia fronte & ſupercilio ita ſeverus erat Piſo, non modo ut hominibus, ſed ut Diis ipſis iratus eſſe videretur. *Manut.*

(4) *Lubricum*) Lubricum ſua ſponte, quia voluptas duplex: animi, ex virtute; corporis, ex vitio, ſed adoleſcenti, propter ætatem incauto, non modo lubricum, verum etiam ſæpe præceps: quia neutram voluptatem Epicurei philoſophi nominabant. *Man.*

(5) *Admiſſarius*) Tanquam equus, qui rationis expers, unam corporis voluptatem novit. Ideo, tanquam de equo, ſequitur, *adhinniit*. Idem.

(6) *Diſtinguere*) Cum aliam eſſe corporis, aliam animi voluptatem oſtenderet. Qua de re lib. 1. de Finib.

(7) *Claudus*) Proverbium in eos, qui, quæ a magiſtro audierunt, tenent, ſed neque recte intelligunt, neque eo recte uti poſſunt. Nam claudus in pilæ ludo, nihil poteſt niſi Pilam ſibi traditam retinere, non ea ex regulis ludi uti, propterea quod currere celeriter non poteſt. *Erneſtus.*

(8) *Epicurum diſertum decernere*) Eodem modo dixit, ut Prætores dicuntur decernere ingenuum, ſervum, aut filium. *Hotom.* Antiqua ſcriptura, hoc loco mendoſa eſt. Vident omnes, opinor, divinatore aliquo ad hunc locum emendandum & explicandum opus eſſe. *Lambinus.* Cætere locus vitio mihi non videtur. Idem fortaſſe alii ſentient: ſed legatur, *Et tandem dictum opinor*: lapſu facili, & uſitato, propter ſimilitudinem literarum, eluetur, puto, ſi qua labes, maculave inſedit. Libri quidam veteres, *Eſt tamen dicit, ut opinor*, quod non ſatis placet. *Manut.* Veſtigiis Faerni libri inſiſtens lego: *Epicurum diſertum dicere, & tamen dicit, ut opinor.* Verba Ciceronis verbis Piſonis interjecta locum obſcuraverunt. Ait Piſo, Epi-

ſe, demptis corporis voluptatibus. Quid multa? Græcus facilis & valde venuſtus, nimis pugnax contra ſenatorem populi Romani eſſe noluit.

XXIX. Eſt autem hic, de quo loquor, non philoſophia ſolum, ſed etiam literis, quod fere cæteros Epicureos negligere dicunt, perpolitus. Poema porro facit ita feſtivum, ita concinnum, ita elegans, nihil ut fieri poſſit argutius. In quo reprehendat eum licet, ſi qui volet, modo leviter, non ut impurum, non ut improbum, non ut audacem, ſed ut Græculum, ut aſſentatorem, ut poetam. Devenit, aut potius incidit in iſtum eodem deceptus ſupercilio Græcus, atque advena, quo tam ſapiens & tanta civitas. Revocare ſe non poterat, familiaritate implicatus: & ſimul inconſtantiæ famam verebatur: rogatus, invitatus, coactus, ita multa ad iſtum de iſto ſcripſit, ut omnes libidines, omnia ſtupra, omnia cœnarum conviviorumque genera, adulteria denique ejus, delicatiſſimis verſibus expreſſerit. In quibus, ſi quis velit, poſſit iſtius tanquam in ſpeculo vitam intueri: ex quibus multa a multis lecta, & audita recitarem, niſi vererer, ne hoc ipſum genus orationis, quo nunc utor, ab hujus loci more abhorreret: & ſimul de ipſo, qui ſcripſit, detrahi nolo. Qui ſi fuiſſet in diſcipulo comparando meliore fortuna, fortaſſe auſterior & gravior eſſe potuiſſet: ſed eum caſus in hanc conſuetudinem ſcribendi induxit, philoſopho valde indignum: ſi quidem philoſophia, ut fertur, virtutis continet, & officii, & bene vivendi diſciplinam: quam qui profitetur, graviſſimam mihi ſuſtinere perſonam videtur.

Sed idem caſus illum [a] ignarum quid profiteretur, cum ſe philoſophum eſſe diceret, iſtius impuriſſimæ atque intemperantiſſimæ pecudis cœno & ſordibus inquinavit: qui modo cum res geſtas conſulatus mei collaudaſſet; quæ quidem laudatio hominis turpiſſimi mihi ipſi erat pene turpis: *Non ulla tibi* (9) inquit, *invidia nocuit, ſed verſus tui*. Nimis magna pœna, te conſule, conſtituta eſt, ſive malo poetæ, ſive libero. Scripſiſti enim, *Cedant arma togæ*. Quid tum? Hæc res tibi fluctus illos excitavit. At hoc nuſ-

Epicurum diſerte dicere, extra voluptates corporis ſe nihil beatum reperire, & ei aſſentiens Cicero, & *tamen*, inquit, *hoc dicit Epicurus*, ut opinor. *Diſertim* corruptum in *diſertum*. Gulielmius. Sed cur rejicitur, quod non modo Faernus in ſuo, ſed & Manutius in quatuor, *Eſt tamen dicit, ut opinor*? Sic autem diſtinguendum: *eſt tamen. Dicit, ut opinor*. Eſt tamen, inquit Cicero, ſcilicet ita. Dicit Epicurus, *ut opinor*, voluptatem eſſe ſummum bonum. *Gravius*. Parentheſi hoc includo (*& tamen dicit, ut opinor*) atque in hunc modum intelligi poſſe arbitror. Etiamſi affirmet Piſo, & quovis pignore contendat, *Epicurum diſertim decernere, ſe nullum bonum intelligere poſſe demptis corporis voluptatibus*, tamen opinor ita dixiſſe Epicurum. Salſe, ni fallor, & argute. Significat enim, Piſonem non eum eſſe, cui poſſit fides haberi. *Anonymus*.

a Lamb. *non ignarum*

(9) *Non ulla tibi*) Dialogiſmo feſtivo & eleganti orationem illuſtrat. Piſo, *Non ulla tibi invidia nocuit, ſed verſus tui*. Cicero: *Nimis magna pœna te Conſule conſtituta eſt ſive malo poetæ, ſive libero*: Piſo: *Scripſiſti enim verſus, Cedant arma togæ*. Cicero: *Quid tum?* Piſo: *Hæc res tibi fluctus illos excitavit*. Cicero: *At hoc nuſquam*, &c. *Abramus*.

nuſquam opinor ſcriptum fuiſſe in illo elogio (10), quod te conſule, in ſepulcro reipublicæ inciſum eſt, *Velitis*, *jubeatis*, *ut*, quod M. Cicero verſum fecerit, ſed, *quod vindicarit* (11).

XXX. Verum tamen, quoniam te non Ariſtarchum, ſed Phalarim grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum verſum, ſed poetam armis perſequare: ſcire cupio, quid tandem iſto in verſu reprehendas; *Cedant arma togæ*. Tuæ dicis, inquit, togæ ſummum imperatorem eſſe ceſſurum. Quid nunc te, aſine, literas doceam? non opus eſt verbis, ſed fuſtibus. Non dixi hanc togam, qua ſum amictus; nec arma, ſcutum & gladium unius imperatoris: ſed, quod pacis eſt inſigne & otii, toga; contra autem arma, tumultus atque belli; more poetarum locutus, hoc intelligi volui, bellum ac tumultum paci atque otio conceſſurum. Quære ex familiari tuo, Græco illo poeta: probabit genus ipſum, & agnoſcet, neque te nihil ſapere mirabitur.

At in illo altero, inquit, hæres, *Concedat laurea* [a] *laudi*. Immo mehercule, habeo tibi gratiam. Hærerem enim, niſi tu expediſſes. Nam cum tu timidus ac tremens tuis ipſe furaciſsimis manibus detractam e cruentis faſcibus lauream ad portam Eſquilinam abjeciſti: indicaſti, non modo ampliſsimæ, ſed etiam minimæ laudi lauream conceſsiſſe. Atque iſta ratione hoc tamen intelligi, ſcelerate, vis, Pompejum inimicum mihi iſto verſu eſſe factum: ut, ſi verſus mihi nocuerit, ab eo, quem is verſus offenderit, videatur mihi pernicies eſſe quæſita. Omitto, nihil iſtum verſum pertinuiſſe ad illum: non fuiſſe meum, quem, quantum potuiſſem, multis ſæpe orationibus ſcriptiſque decoraſſem, hunc uno violare verſu. Sed ſit offenſus: primo nonne compenſabit cum uno verſiculo tot mea volumina laudum ſuarum? Quod ſi eſt commotus, ad perniciemne non dicam amiciſſimi, non ita de ſua laude meriti, non ita de republica, non conſularis, non ſenatoris, non civis, non liberi: in hominis caput ille tam crudelis propter verſum fuiſſet?

XXXI. Tu quid, tu apud quos, tu de quo dicas, intelligis? Complecteris ampliſſimos viros ad tuum, & Gabinii ſcelus, neque id occulte. Nam paulo ante dixiſti, me cum iis confligere, quos deſpicerem: non attingere eos, qui plus poſſent, quibus iratus eſse deberem. Quorum quidem (quis enim non intelligit, quos dicas?) quanquam non eſt una cauſa omnium, tamen eſt omnium mihi probata. Me Cn. Pompejus, multis obſiſtentibus ejus erga me ſtudio atque amori, ſemper dilexit, ſemper ſua conjunctione digniſsimum judicavit, ſemper non modo incolumem, ſed

(10) *In illo elogio*) In lege Clodia, quæ ipſa fuit ſepulcrum Reip.

(11) *Quod vindicarit*) Hoc verbo uſum eſſe Clodium in lege, mihi non fit veriſimile, ſed cum potius dixiſſe crediderim, *Quod cives Romanos indicta cauſa condemnarit*. Cicero, ad ſuam laudem, verbo mitiore uſus eſt. *Manut.*

a Lamb. Grut. *lingua*

etiam ampliſsimum, atque ornatiſsimum voluit eſse. Veſtræ fraudes, veſtrum ſcelus, veſtræ criminationes inſidiarum mearum (12), illius periculorum, neſarie ſictæ, ſimul eorum, qui familiaritatis licentia, ſuorum improbiſsimorum ſermonum domicilium in auribus ejus, impulſu veſtro, collocaverunt, veſtræ cupiditates provinciarum effecerunt, ut ego excluderer (13), omneſque, qui me, qui illius gloriam, qui rempublicam ſalvam eſse cupiebant, ſermone atque aditu prohiberentur. Quibus rebus eſt perfectum, ut illi plane ſuo ſtare judicio non liceret, cum certi homines non ſtudium ejus a me alienaſsent, ſed auxilium retardaſsent. Nonne ad te L. Lentulus, qui tum erat prætor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum, multique mortales oratum in Albanum, obſecratumque venerant, ne meas fortunas defereret, cum reipublicæ ſalute conjunctas. Quos ille ad te, & ad tuum collegam remiſit, ut cauſam publicam ſuſciperetis, ut ad ſenatum referretis: ſe contra armatum tribunum plebis ſine conſilio publico decertare nolle: conſulibus ex ſenatus-conſulto rempublicam defendentibus, ſe arma ſumpturum. Ecquid infelix recordaris, quid reſponderis? in quo illi omnes quidem, ſed Torquatus præter cæteros, furebat contumacia reſponſi tui, te non eſſe tam fortem, quam ipſe Torquatus in conſulatu fuiſſet, aut ego: nihil opus eſſe armis, nihil contentione: me poſſe iterum rempublicam ſervare, ſi ceſſiſſem: infinitam cædem fore, ſi reſtitiſſem: deinde ad extremum, neque ſe, neque generum (14), neque collegam ſuum, tribuno plebis defuturum. Hic tu, hoſtis, ac proditor, aliis me inimiciorem, quam tibi, debere eſſe dicis?

XXXII. Ego C. Cæſarem non eadem de republica ſenſiſſe, quæ me, ſcio: ſed tamen, quod jam de eo, his audientibus, ſæpe dixi, me ille ſui totius conſulatus, eorumque honorum, quos cum proximis communicavit, ſocium eſſe voluit, detulit, invitavit, rogavit. Non ſum ego, propter nimiam fortaſſe conſtantiæ cupiditatem, adductus ad cauſam: non poſtulabam, ut ei cariſſimus eſſem, cujus ego ne beneficiis quidem ſententiam meam tradidiſſem. Adducta res in certamen, te conſule, putabatur, utrum, quæ ſuperiore anno ille geſſiſſet, manerent, an reſcinderentur. Quid loquar plura? ſi tantum ille in me eſſe uno roboris & virtutis putavit, ut ea, quæ ipſe geſſerat, conciderent, ſi ego reſtitiſſem: cur ei non ignoſcam, ſi anteposuit ſuam ſalutem meæ?

Sed præterita omitto. Me ut Cn. Pompejus omnibus ſuis ſtudiis, laboribus, vitæ periculis complexus eſt, cum municipia pro me adiret, Italiæ fidem imploraret, P. Lentulo conſuli, auctori ſalutis meæ, frequens aſſideret, ſenatui ſententiam præſtaret, in concionibus non modo ſe defenſorem ſalu-

(12) *Inſidiarum mearum*) Cum inſidiari me Pompejo diceretis. *Idem*. Vide *pro Domo*, cap. II.

(13) *Excluderet*) Sermone ejus atque aditu prohiberer. *Idem*.

(14) *Generum*) C. Cæſarem.

ſalutis meæ, ſed etiam ſupplicem pro me profiteretur: hujus voluntatis eum, quem multum poſſe intelligebat, mihi non inimicum eſſe cognorat, ſocium ſibi & adjutorem C. Cæſarem adjunxit. Jam vides, me tibi non inimicum, ſed hoſtem; illis, quos deſcribis, non modo non iratum, ſed etiam amicum eſſe debere? quorum alter, id quod meminero ſemper, æque mihi fuit amicus, ac ſibi: alter, id quod obliviſcar aliquando, ſibi amicior, quam mihi. Deinde hoc ita fit, ut viri fortes, etiamſi ferro inter ſe cominus decertarint, tamen illud contentionis odium ſimul cum ipſa pugna, armiſque ponant. Atqui me ille odiſſe nunquam potuit, ne tum quidem, cum diſſidebamus. Habet hoc virtus, (quam tu ne de facie quidem noſti) ut viros fortes ſpecies ejus, & pulchritudo etiam in hoſte poſita delectet.

XXXIII. Equidem dicam ex animo, Patres conſcripti, quod ſentio, & quod vobis audientibus ſæpe jam dixi. Si mihi nunquam amicus C. Cæſar fuiſſet, ſed ſemper iratus: ſi aſpernaretur amicitiam meam, ſeſeque mihi implacabilem, inexpiabilemque (15) præberet, tamen ei, cum tantas res geſſiſſet, gereretque quotidie, non amicus eſſe non poſſem. Cujus ego * imperio non Alpium vallum contra adſcenſum tranſgreſſionemque Gallorum, non Rheni foſſam, gurgitibus illis redundantem, Germanorum immaniſſimis gentibus objicio, & oppono. Perfecit ille, ut, ſi montes reſediſſent, amnes exaruiſſent, non naturæ præſidio, ſed victoria ſua, rebuſque geſtis Italiam munitam haberemus. Sed, cum me experatur, diligat, omni laude dignum putet, tu me a tuis inimicitiis ad ſimultatem revocabis? Sic tuis ſceleribus reipublicæ præterita fata refricabis? Quod quidem tu, qui bene noſſes conjunctionem meam & Cæſaris, eludebas (16), cum a me trementibus omnino labris, ſed tamen, cur tibi nomen non deferrem, requirebas. Quanquam, quod ad me attinet:

Nunquam iſtam imminuam curam infitiando tibi (17):

tamen eſt mihi conſiderandum, quantum illi, tantis reipublicæ negotiis, tantoque bello impedito, ego homo amiciſſimus, ſollicitudinis, atque oneris

(15) *Implacabilem inexpiabilemque*) In. de in P. Manutii & Gruteri, & cæteras, qui Gruterianam ſunt ſecuti, editiones, irrepſit *inexplicabilem*, quod revera in hoc loco explicari non poteſt, cum rectiſſime & MSS. & edd. Victor. Lambini, aliorumque, *inexpiabilem*? Grævius. Joan. Aug. Erneſti, *inexpiabilem* repudians, maleniſque *inexplicabilem*, hæc animadverſio eſt: *Hoc de hominibus dici, qui ſe placari non ſinunt*, *non memini, nec credo*. Sed tamen in hac ipſa oratione cap. 7. dicit Cicero: A me quidem etiam pœnas expetiſti, quibus conjuratorum manes mortuorum *expiaretis*. Quid eſt illud *expiaretis*? Certe *placaretis*. Si ſe manes expiari non ſinant, erunt ergo, dicenturque *inexpiabiles*: neque adeo eſt incredibile hoc poſſe de iis dici, qui ſe placari non ſinunt. *Olivetus*.

* Lamb. *imperium, non Alpium vallum, aſcenſui tranſgreſſionique*

(16) *Eludebas*) Non ſerio me provocabas ad te accuſandum; ſciebas enim id me non facturum propter Cæſarem. *Ferratius*.

(17) *Quanquam, quod ad me attinet, Nunquam iſtam imminuam curam infitiando tibi*) Prope notius eſt, quam ut indicandum ſit, hunc verſum eſſe L. Accii poetæ, & dici a Thyeſte in Atreo. *Aſcon.*

ris imponam. Nec deſpero tamen, quanquam languet juventus, nec perinde, ac debebat, in laudis & gloriæ cupiditate verſatur, futuros aliquos, qui abjectum hoc cadaver conſularibus ſpoliis nudare non nolint, præſertim tam afflicto, tam infirmo, tam enervato reo: qui te ita geſſeris, ut timeres, ne indignus beneficio videreris, niſi ejus (18), a quo miſſus eras, ſimillimus extitiſses.

XXXIV. An vero tu parum putas inveſtigata eſse a nobis labes imperii tui, ſtrageſque provinciæ? quas quidem nos non veſtigiis (19) odorantes ingreſsus tuos, ſed totis volutationibus corporis, & cubilibus perſecuti ſumus. Notata a nobis ſunt & prima illa ſcelera in adventu, cum accepta pecunia a Dyrrhachinis ob necem hoſpitis tui Platoris (20), ejus ipſius domum evertiſti, cujus ſanguinem addixeras, eumque, ſervis ſymphoniacis, & aliis muneribus acceptis, timentem, multumque dubitantem confirmaſti, & Theſsalonicam fide tua venire juſſiſti: quem ne majorum quidem more ſupplicio affeciſti, cum miſer ille ſecuribus hoſpitis ſui cervices ſubjicere geſtiret; ſed ei medico, quem tecum eduxeras, imperaſti, ut venas hominis incideret. Tum quidem tibi etiam acceſſio fuit ad necem Platoris, Pleuratus ejus comes: quem necaſti verberibus, ſumma ſenectute confectum. Idemque tu Rabocentum, Beſſicæ gentis principem, cum te trecentis talentis regi Cotto (21) vendidiſſes, ſecuri percuſſiſti: cum ille ad te legatus in caſtra veniſset, & tibi magna præſidia & auxilia, a Beſſis, peditum equitumque polliceretur. Neque eum ſolum, ſed etiam cæteros legatos, qui ſimul venerant: quorum omnium capita regi Cotto vendidiſti. Denſeletis (22), quæ natio ſemper obediens huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedonica, C. Sentium prætorem tutata eſt, nefarium bellum & crudele intuliſti: eiſque cum fideliſſimis ſociis uti poſses, hoſtibus uti acerrimis maluiſti. Ita perpetuos defenſores Macedoniæ, vexatores ac perditores effeciſti. Vectigalia noſtra perturbarunt, urbes ceperunt, vaſtarunt agros, ſocios noſtros in ſervitutem abduxerunt, familias abripuerunt, pecus abegerunt; Theſsalonicenſes, cum oppido deſperaſsent, munire arcem coegerunt.

XXXV. A te Jovis Urii fanum antiquiſſimum barbarorum, ſanctiſſimumque direptum eſt. Tua ſcelera dii immortales in noſtros milites expiaverunt: qui cum uno genere morbi affligerentur, neque ſe recreare quiſquam poſset, qui ſemel incidiſset; dubitabat nemo, quin violati hoſpites, legati necati, pacati atque ſocii nefario bello laceſſiti, fana vexata, hanc tantam efficerent vaſtitatem. Cognoſcis ex particula parva, ſcelerum & crudelitatis tuæ genus univerſum.

Quid

(18) *Ejus*) P. Clodii.
(19) *Non veſtigiis*) Allegoria: Non per conjecturas tua ſcelera novimus, ſed ubi cubaveris, & volutatus fueris, ſcimus. *Ferrat.*

(20) *Platoris*) De Haruſp. Reſp. 16.
(21) *Cotto*) Beſſorum regi. *Hotom.*
(22) *Denſeletis*) Thraciæ populis.

Quid avaritiæ, quæ criminibus infinitis implicata eſt, ſummam nunc explicem? Generatim ea, quæ maxime nota ſunt, dicam. Nonne ſeſtertium centies & octogies, quod, quaſi vaſarii nomine, in venditione mei capitis adſcripſeras, ex ærario tibi attributum, Romæ in quæſtu reliquiſti? nonne cum cc. talenta tibi Apolloniatæ Romæ dediſsent, ne pecunias creditas ſolverent, ultro Fufidium, equitem Romanum, hominem ornatiſſimum, creditorem, debitoribus ſuis addixiſti? nonne, hiberna cum legato præfectoque tradidiſses, everciſti miſeras funditus civitates: quæ non ſolum bonis ſunt exhauſtæ, ſed etiam nefarias libidinum contumelias, turpitudineſque ſubierunt? Qui modus tibi fuit frumenti æſtimandi? qui honorarii? ſi quidem poteſt vi & metu extortum, honorarium nominari. Quod cum peræque omnes, tum acerbiſſime Bœotii & Byzantii, Cherroneſes, Theſsalonica ſenſit. Unus tu dominus, unus æſtimator, unus venditor, tota in provincia, per triennium, frumenti omnis fuiſti.

XXXVI. Quid ego rerum capitalium quæſtiones, reorum pactiones (23), redemptiones, acerbiſſimas damnationes, libidinoſiſſimas liberationes (24) proferam? Tantum locum aliquem cum mihi notum ſenſeris, tecum ipſe licebit, quot in eo genere, & quanta ſint crimina, recordere. Quid? illam armorum officinam ecquid recordaris, cum omni totius provinciæ pecore compulſo, pellium nomine (25), omnem quæſtum illum domeſticum, paternumqne renovaſti? Videras enim grandis jam puer, bello Italico, repleri quæſtu veſtram domum, cum pater armis faciendis tuus præfuiſset. Quid? vectigalem provinciam, ſingulis rebus, quæcunque venirent, certo portorio impoſito, ſervis tuis publicanis a te factam eſse meminiſti?

Quid? centuriatus palam venditos? quid? per tuum ſervulum ordines aſſignatos (26)? quid? ſtipendium militibus per omnes annos a civitatibus, menſis palam propoſitis (27), eſse numeratum? Quid illa in Pontum profectio (28), & conatus tuus? Quid debilitatio, atque abjectio animi tui, Macedonia prætoria nuntiata (29), cum tu non ſolum, quod tibi ſuccederetur,

(23) *Reorum pactiones*) Quas videlicet cum reis inierat Piſo, & ab iis ſe mercede corrumpi permiſerat, & *redemptiones*, quibus illi a Piſone incolumitatem ſuam redemerant. *Abram.*

(24) *Libidinoſiſſimas liberationes*) Quæ non fiunt ſecundum fas & æquum, ſed pro partium ſtudio, quis judex illi favet, & contra leges reum abſolvit. Sic aliis in locis apud noſtrum, *libidinoſi judices*, *teſtes*, *libidinoſa ſententia*. Grævius.

(25) *Pellium nomine*) Prætextu pellium, ad loricas, clypeos, papiliones faciendos. Qua ratione tantum lucratus eſt, quantum pater fuerat ante lucratus. *Abram.*

(26) *Per tuum ſervulum ordines aſſignatos*) Ordines aſſignare fuit Tribuni militum. Polybius, libro 6. Vide Lipſium cap. 1. lib. 2. de Militia. *Idem.*

(27) *Quid? ſtipendium, &c. menſis palam propoſitis*) Stipendium pendebatur ex ærario: Piſo ut illam pecuniam quam ex ærario ſtipendii nomine capiebat, in ſuum uſum converteret, jubebat a civitatibus ſtipendium numerari. Factum amplificat a duobus. 1. Quod non ſemel, ſed per omnes annos id fecerit. 2. Quod palam, & menſis propoſitis in oculis totius provinciæ. *Abr.*

(28) *Quid illa in Pontum profectio*) Res obſcura eſt, & nullis antiquitatis impreſſa veſtigiis. Videtur Piſo pecuniis Barbarorum inhians in Pontum incurſionem feciſſe, & inde fuiſſe expulſum: unde & *conatus* potius, quam bellum illatum, nominatur. *Idem.*

(29) *Macedonia prætoria nuntiata*) Cum tibi

tur, ſed quod Gabinio non ſuccederetur, exſanguis & mortuus concidiſti? Quid quæſtor ædilitius rejectus (30)? præpoſitus legatorum tuorum optimus abs te quiſque violatus? tribuni militum non recepti (31)? M. Bæbius, vir fortis, interfectus juſſu tuo?

Quid, quod tu toties diffidens ac deſperans rebus tuis, in ſordibus, lamentis, luctuque jacuiſti? quod populi illi ſacerdoti (32) ſexcentos ad beſtias (33) amicos, ſocioſque miſiſti? Quid, quod, cum ſuſtentare vix poſſes mœrorem tuum, doloremque deceſſionis, Samothraciam te primum, poſt inde Thaſum cum tuis teneris ſaltatoribus, & cum Autobulo, Athamante, & Timocle, formoſis fratribus, contuliſti? Quid, quod, cum inde te recipiens, in villa Euchadiæ, quæ fuit uxor Exegiſti (34), jacuiſti mœrens aliquot dies; atque inde obſoletus Theſſalonicam, omnibus inſcientibus, noctuque veniſti? qui cum concurſum plorantium, ac tempeſtatem querelarum ferre non poſſes, in oppidum devium Berœam profugiſti: quo in oppido cum tibi ſpe falſa, quod Q. Ancharium non eſſe ſucceſſurum putares, animos rumor inflaſſet; quo te modo ad tuam intemperantiam, ſcelerate (35), innovaſti?

XXXVII. Mitto aurum coronarium (36), quod te diutiſſime torſit, cum modo velles, modo nolles. Lex (37) enim generi tui & decerni, & accipere vetabat, niſi decreto triumpho. In quo tu, accepta tamen, & devorata pecunia, ut in Achæorum centum talentis, evomere non poteras: vocabula tantum pecuniarum, & genera mutabas (38). Mitto diplomata (39) tota

in

---

tibi nuntiatum eſt, Macedoniam, quam proconſulari imperio tenebas, prætoriam eſſe factam: ut ſtatim prætores anni illius in eam proficiſcerentur. Eo pertinebat ſuperior oratio de Provinciis Conſularibus, pateque hoc ex loco de ſolo Piſone eam ſententiam obtinuiſſe. *Hotom.*

(30) *Quid quæſtor ædilitius rejectus? Præpoſitus legatorum tuorum optimus a te quiſque violatus?*) Sic dedere, antiquos ſecuti codices Gruterus, Grævius. Omnino facilioris eſt explicatus id, quod Lambinus propoſuit, atque utinam in aliqua vetere membrana inveniſſet: *Quid quæſtor ædilitius rejectus, præpoſitus homo turpiſſimus, legatorum tuorum optimus abs te quiſque violatus?* Ediderant alii: *Quid præter ædilitius rejectus, præpoſitus legatorum tuorum turpiſſimus, optimus abs te quiſque violatus?* At accidit perincommode, quod *turpiſſimus* in nullo eſt veteri libro. Abeſſe debuerat quoque *præpoſitus*; liberę flueret oratio, quæ ad hanc vocem adhæreſcit. *Anon.*

(31) *Tribuni militum non recepti*) Non admiſſi a te, qui a populo fuerant Tribuni militum conſtituti. Vide Lipſium, Dial. 9. lib. 2. *Abram.*

(32) *Quod populari illi ſacerdoti ſexcentos ad beſtias amicos ſocioſque ſtipendiarioſque miſiſti*) Manifeſtum eſt, P. Clodium ſignificari. *Aſconius*. Vocem *ſtipendiarioſque* alii non agnoſcunt.

(33) *Ad beſtias*) Hoc eſt: Pro ſervis miſerat ſocios, & amicos beſtiis objiciendos in ſpectaculis. *Ferrat.*

(34) *Quæ fuit uxor Exegiſti*) Turnebus Adverſar. XXI, 15. emendat *in villa Leucadia, quæ fuit uxoris Ægiſthi*. Gruterus

(35) *Scelerate*) Ut edimus, ita ediderunt Gruterus & Grævius: alii *ſcelerate*, adverbium.

(36) *Coronarium*) Vide Agrar. I. 4.

(37) *Lex*) Julia de repetundis.

(38) *Vocabula mutabas*) Non dicebas, auri coronarii nomine accepta, ſed aliis quibuſdam nominibus, tua furta obtegentibus. *Man.*

(39) *Diplomata*) Literas patentes publico ſigillo munitas. Nondum tamen liquet, quid hoc loco Tullius reprehendat, niſi ſi forte Piſonis avaritiam obiter notat, qui ea diplomata vendiderat, quæ gratis dare debuiſſet. *Abram.*

Digitized by Google

in provincia paſſim data: mitto numerum navium (40), ſummamque prædæ: mitto rationem exacti, imperatique frumenti: mitto ereptam libertatem populis, ac ſingulis, qui erant affecti præmiis nominatim, quorum nihil eſt, quod non ſit lege Julia, ne fieri liceat, ſancitum diligenter.

Ætoliam, quæ procul a barbaris disjuncta gentibus in ſinu pacis poſita, medio fere Græciæ gremio continetur; (o pœna, o furia ſociorum!) decedens, miſeram perdidiſti. Arſinoen, Stratum, Naupactum, ut modo tute indicaſti, nobiles urbes, atque plenas, fateris ab hoſtibus eſſe captas. Quibus autem hoſtibus? nempe iis, quos tu Ambraciæ ſedens, primo tuo adventu ex oppidis Agrinarum (41), atque Dolopum demigrare, & aras, & focos relinquere coegiſti. Hoc tu in exitu, præclare imperator, cum tibi ad priſtinas clades acceſſio fuiſſet Ætoliæ repentinus interitus, exercitum dimiſiſti (42): neque ullam pœnam, quæ tanto facinori deberetur, non maluiſti ſubire, quam numerum tuorum militum, reliquiaſque cognoſcere.

XXXVIII. Atque ut duorum Epicureorum ſimilitudinem in re militari, imperioque videatis: Albucius (43), cum in Sardinia triumphaſſet, Romæ damnatus eſt. Hic, cum ſimilem exitum ſpectaret, in Macedonia tropæa poſuit: eaque, quæ bellicæ laudis, victoriæque omnes gentes inſignia & monumenta eſſe voluerunt, noſter hic præpoſterus Imperator (44), amiſſorum oppidorum, cæſarum legionum, provinciæ præſidio, & reliquis militibus orbatæ, ad ſempiternum dedecus ſui generis & nominis, funeſta indicia conſtituit: idemque, ut eſſet, quod in baſi tropæorum incidi inſcribique poſſet, Dyrrhachium ut venit, decedens, obſeſſus eſt ab iis ipſis militibus, quos paulo ante Torquato reſpondit beneficii cauſa ab ſe eſſe dimiſſos. Quibus cum juratus affirmaſſet, ſe, quæ deberentur, poſtero die perſoluturum, domum ſe abdidit: inde nocte intempeſta, crepidatus, veſte ſervili, navem conſcendit, Brundiſiumque vitavit, & ultimas Adriani maris oras petivit. Cum interim Dyrrhachii milites domum, in qua iſtum eſſe arbitrabantur, obſidere cœperunt, &, cum latere hominem putarent, ignes circumdederunt. Quo metu commoti Dyrrhachini, profugiſſe noctu crepidatum imperatorem indicaverunt. Illi autem ſtatuam, iſtius perſimilem, quam ſtare celeberrimo in loco voluerat, ne ſuaviſſimi hominis memoria moreretur, deturbant, affligunt, comminuunt, diſſipant. Sic odium, quod in ipſum attulerant, id in ejus imaginem ac ſimulacrum profuderunt.

(40) *Navium*) Quas fœderatis civitatibus ſine neceſſitate publica imperaſti. *Idem*.

(41) *Agrinarum*) Turnebus, *Agrianum*. Vide Stephanum in Ἀγρίαι.

(42) *Dimiſiſti*) Solutis ſacramento militibus: quod non licebat ſine ſenatus auctoritate, vel populi juſſu.

(43) *Albucius*) De Prov. Conſul. cap. 7.

(44) *Præpoſterus Imperator*) Alii vocantur Imperatores, cum hoſtes ceciderint: hic ordine præpoſtero dictus eſt Imperator, cæſo ab hoſtibus ejus exercitu: adeoque ſtatuam, quam ſibi Dyrrhachii poni voluit, non habuit ſuæ bellicæ virtutis monumentum, ſed ſuorum flagitiorum indicium. *Ferr.*

Quæ cum ita ſint, non dubito, quin, cum hæc, quæ excellunt, me noſſe videas; non exiſtimes, mediam illam partem & turbam flagitiorum tuorum mihi eſſe inauditam. Nihil eſt, quod me hortere (45): nihil eſt, quod invites. Admoneri me ſatis eſt. Admonebit autem nemo alius, niſi reipublicæ tempus: quod mihi quidem magis videtur, quam tu unquam arbitratus es, appropinquare.

XXXIX. Ecquid vides, ecquid ſentis, lege judiciaria lata, quos poſthac judices ſimus habituri (46)? Non æque legetur quiſquis voluerit: nec, quiſquis noluerit, non legetur. Nulli conjicientur in illum ordinem, nulli eximentur: non ambitio ad gratiam, non iniquitas ad ſimulationem conjicietur. Judices judicabunt ii, quos lex ipſa, non quos hominum libido delegit. Quod cum ita ſit, mihi crede, neminem invitus invitabis: res ipſa, & reipublicæ tempus aut me ipſum, quod nolim (47), aut alium quempiam, aut invitabit, aut dehortabitur (48).

Equidem, ut paulo ante dixi, non eadem ſupplicia eſſe in hominibus exiſtimo, quæ fortaſſe plerique, damnationes, expulſiones, neces: denique ullam mihi pœnam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod ſapienti, quod bono viro & civi poteſt. Damnatio iſta, quæ in te flagitatur, obtigit P. Rutilio; quod ſpecimen habuit hæc civitas innocentiæ. Major mihi judicum, & reipublicæ pœna illa viſa eſt, quam Rutilii. L. Opimius ejectus eſt e patria, is, qui prætor & conſul, maximis rempublicam periculis liberarat. Non in eo, cui facta eſt injuria, ſed in iis, qui fecerunt, ſceleris ac conſcientiæ pœna permanſit (49). At contra bis Catilina abſolutus: emiſſus etiam ille auctor tuus provinciæ, cum ſtuprum Bonæ deæ pulvinaribus intuliſſet. Quis fuit in tanta civitate, qui illum inceſto liberatum, non eos, qui ita judicarunt, pari ſcelere adſtrictos arbitraretur?

XL. An ego expectem, dum de te quinque & ſeptuaginta tabellæ diribeantur, de quo jampridem omnes mortales omnium generum, ætatum, ordinum, judicaverunt? Quis enim te aditu, quis ullo honore, quis deni-

que

(45) *Quod me hortere*) Ut tibi nomen deferam. *Manut.*

(46) *Ecquid vides, ecquid ſentis, lege judiciaria lata quos poſthac judices ſimus habituri?*) Legem judiciariam ante aliquot annos, quibus temporibus accuſatus eſt Verres a Cicerone, tulit Aurelius Cotta prætor: quia communicata ſunt judicia ſenatui, & equitibus Romanis, & tribunis ærariis. Rurſus deinde Pompejus in conſulatu ſecundo, quo hæc oratio dicta eſt, promulgavit, ut ampliſſimo ex cenſu, ex centuriis aliter quam antea, lecti judices, æque tamen ex illis tribus ordinibus, res judicarent. *Aſcon.*

(47) *Quod nolim*) Propter Cæſarem ſocerum tuum, mihi amiciſſimum. *Idem.*

(48) *Dehortabitur*) Fortaſſe reipublicæ tempora diſſuadebunt. *Hotom.*

(49) *L. Opimius ejectus eſt e patria, is, qui & prætor, & conſul maximis periculis rempublicam liberarat. Non in eo, cui facta injuria eſt, ſed in eis, qui fecerunt, ſceleris & conſcientia pœna permanſit*) Notum eſt. Opimium in prætura Fregellas cepiſſe: quo pacto viſus eſt cæteros quoque nominis Latini ſocios male animatos repreſſiſſe; eundemque in conſulatu Fulvium Flacchum conſularem, & C. Gracchum tribunitium oppreſſiſſe: ob quam invidiam poſtea judicio circumventus eſt; & in exilium actus. *Aſc.*

que communi ſalutatione dignum putet? Omnes memoriam conſulatus tui, facta, mores, faciem denique, ac nomen a republica deteſtantur. Legati, qui una fuere, alienati: ttibuni militum inimici: centuriones, & ſi qui ex ranto exercitu reliqui milites exiſtunt, non dimiſſi abs te, ſed diſſipati, te oderunt, tibi peſtem exoptant, te execrantur. Achaja exhauſta: Theſſalia vexata: laceratæ Athenæ: Dyrrhachium, & Apollonia exinanita: Ambracia direpta: Parthini, & Bullienſes illuſi: Epirus exciſa; Locri, Phocil, Bœotii, exuſti: Acarnania, Amphilochia, Athamanumque gens, vendita: Macedonia condonata barbaris: Ætolia amiſſa: Dolopes, finitimique montani oppidis atque agris exterminati: cives Romani, qui in iis locis negotiantur, te unum, ſolum, ſuum depeculatorem, vexatorem, prædonem, hoſtem, veniſſe ſenſerunt.

Ad horum omnium judicia tot, atque tanta, domeſticum judicium acceſſit ſententiæ damnationis tuæ: occultus adventus, furtivum iter per Italiam, introitus in urbem deſertus ab amicis, nullæ ad ſenatum e provincia literæ, nulla ex trinis æſtivis gratulatio (50), nulla triumphi mentio: non modo quid geſſeris, ſed ne quibus in locis quidem fueris, dicere audes. Ex illo fonte & ſeminario triumphorum, cum arida folia laureæ retuliſſes, cum ea abjecta ad portam reliquiſti, tum tu ipſe de te *feciſſe videri* (51), pronuntiaviſti. Qui ſi nihil geſſeras dignnm honore, ubi exercitus? ubi ſumptus? ubi imperium? ubi illa uberrima ſupplicationibus, triumphiſque provincia? Sin autem aliquid ſperare volueras, ſi cogitaras id, quod imperatoris nomen, quod laureati faſces, quod illa tropæa, plena dedecoris & riſus, te commentatum eſſe declarant: quis te miſerior, quis te damnatior, qui neque ſcribere ad ſenatum, a te bene rempublicam eſſe geſtam, neque præſens dicere auſus es?

XLI. An tu mihi, cui ſemper ita perſuaſum fuerit, non eventis, ſed factis, cujuſque fortunam ponderari, dicere audes, neque in tabellis paucorum judicum, ſed in ſententiis omnium civium, famam noſtram, fortunamque pendere? Te indemnatum videri putas, quem ſocii, quem fœderati, quem liberi populi, quem ſtipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem univerſa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui ferrum, qui famem, qui mortem effugerunt, omni cruciatu digniſſimum putant? cui non apud ſenatum, non apud ullum ordinem, non apud equites Romanos, non in urbe, non in Italia, maximorum ſcelerum venia ulla ad ignoſcendum dari poſſit? qui ſe ipſum oderit, qui metuat omnes, qui ſuam cauſam nemini committere audeat, qui ſeipſum condemnet?

Nunquam ego ſanguinem expetivi tuum: nunquam illud extremum, quod

Y 2 poſſet

(50) *Nulla ex trinis æſtivis gratulatio*) Supplicatio Diis decreta in gratiarum actionem: æſtivorum autem meminit quod æſtas ſit accommodatior rebus gerendis. *Abr.*

(51) *Feciſſe videri*) Judicum formula, cum reum damnabant.

Digitized by Google

poſſet eſſe improbis & probis commune, ſupplicium legis ac judicii, ſed abjectum, contemptum, deſpectum a cæteris, a te ipſo deſperatum & relictum: circumſpectantem omnia: quidquid increpuiſſet, pertimeſcentem: diffidentem tuis rebus: ſine voce, ſine libertate, ſine auctoritate, ſine ulla ſpecie conſulari: horrentem, trementem, adulantem omnes, videre te volui. Vidi. Quare, ſi tibi evenerit, quod metuis, ne accidat: equidem non moleſte feram. Sin id tardius forte fiet, fruar tamen tua indignitate; nec minus libenter metuentem videbo, ne reus fias, quam reum: nec minus lætabor, cum te ſemper ſordidum, quam ſi paulisper ſordidatum viderem (52).

(52) *Nec minus lætabor, cum te ſemper ſordidum, quam ſi paulisper ſordidatum viderem*) *Sordidum* dixit, vilem & abjectum, & ſine ullo vitæ nitore ac lautitia vitam agentem. *Sordidatum* autem intellexit, accuſatum & reum. *Budæus*. Reos accedere ad judicium ſordidatos nemo non novit. *Ferrat.*

PRO

Digitized by Google

PRO

T. ANNIO MILONE.

ORATIO XXXVIII.

Hanc dixit Cn. Pompejo III. *conſule, a. d.* VI. *Idus April. Quod judicium cum ageretur, exercitum in foro & omnibus in templis, quæ circum forum ſunt, collocatum a Cn. Pompejo fuiſſe, non tantum ex oratione, & annalibus, ſed etiam ex libro apparet, qui Ciceronis nomine inſcribitur* De optimo genere oratorum. Asconius.

ARGUMENTUM.

Annius Milo, & P. Plautius Hypſæus, & Q. Metellus Scipio conſulatum petierunt, non ſolum largitione palam profuſa, ſed etiam factionibus armatorum ſuccincti. Miloni, & Clodio ſumme erant inimicitiæ, quod & Milo Ciceronis erat amiciſſimus, in reducendoque eo enixe operam reip. dederat, & P. Clodius reſtituto Ciceroni erat infeſtiſſimus, ideoque ſumme ſtudebat Hypſæo, & Scipioni contra Milonem. Ac ſæpe inter ſe Milo & Clodius cum ſuis factionibus Romæ depugnaverant: & erat uterque audacia par: ſed Milo pro melioribus partibus ſtabat. Præterea in eundem annum conſulatum Milo, Clodius præturam petebat: quam debilem futuram conſule Milone intelligebat. Deinde cum diu tracta eſſent comitia conſularia, perficique ob eas ipſas perditas candidatorum contentiones non poſſent, & ob id menſe Januario nulli dum neque conſules, neque prætores eſſent; trahereturque dies eodem quo antea modo, dum Milo quamprimum comitia confici vellet, conficeretque cum bonorum ſtudiis, qui obſiſtebant Clodio, tum etiam populi, propter effuſas largitiones, impen-

ſas quoque ludorum ſcenicorum ac gladiatorii muneris maximas, in quas tria patrimonia effudiſſe eum Cicero ſignificat: competitores vero ejus trahere vellent, ideoque Pompejus gener Scipionis, & T. Munatius tribunus pl. referri ad ſenatum de patriciis convocandis, qui Interregem proderent, non eſſent paſſi, cum Interregem prodere moris eſſet; ad. d. XIII. Kal. Feb. (acta etenim magis ſequenda, & ipſam orationem, quæ actis congruit, puto, quam Feneſtellam, qui a. d. XIIII. Kal. Feb. tradit) Milo Lanuvium, ex quo erat municipio, & ibi tum dictator, profectus eſt ad flaminem prodendum poſtera die. Occurrit ei circa horam nonam Clodius paulo ultra Bovillas, rediens ab Aricia, prope eum locum, in quo Bonæ Deæ ſacellum eſt. Erat autem allocutus decuriones Aricinorum. Vehebatur Clodius equo. Servi XXX. fere expediti, ut illo tempore mos erat iter facientibus, gladiis cincti ſequebantur. Erant cum Clodio præterea tres comites ejus, ex quibus eques Romanus unus C. Caſſinius Schola, duo de plebe novi homines, P. Pomponius, C. Clodius. Milo rheda vehebatur, cum uxore Fauſta filia L. Syllæ dictatoris, & M. Fuſio familiari ſuo. Sequebatur eos magnum ſervorum agmen: inter quos gladiatores quoque erant, ex quibus duo noti, Eudamus, & Birria. Hi in ultimo agmine tardius euntes, cum ſervis P. Clodii rixam commiſerunt. Ad quem tumultum cum reſpexiſſet Clodius minitabundus, humerum ejus Birria romphæa trajecit. Inde cum orta eſſet pugna, plures Miloniani accurrerunt. Clodius vulneratus in tabernam proximam Bovillano delatus eſt. Milo, ut cognovit vulneratum Clodium, cum ſibi pericoloſius illud etiam vivo eo futurum intelligeret, occiſo autem magnum ſolatium eſſet habiturus, etiam ſi ſubeunda eſſet pœna, exturbari tabernam juſſit. Fuit anteſignanus ſervorum ejus M. Fuſtenus. Atque ita Clodius latens extractus eſt, multiſque vulneribus confectus. Cadaver ejus in via relictum, quia ſervi Clodii aut occiſi erant, aut graviter ſaucii latebant. Sex. Tedius ſenator, qui forte ex rure in urbem revertebatur, ſuſtulit, & lectica ſua Romam ferri juſſit. Ipſe rurſus eodem, unde venerat, greſſum recepit. Perlatum eſt corpus Clodii ante primam noctis horam: infimæque plebis & ſervorum maxima multitudo magno luctu corpus in atrio domus poſitum circumſtetit. Augebat autem facti invidiam uxor Clodii Fulvia, quæ cum effuſa lamentatione vulnera ejus oſtendebat. Major poſtera die, luce prima, multitudo ejuſdem generis confluxit, complureſque noti homines eliſi ſunt, inter quos C. Vibienus ſenator. Erat domus Clodii, ante paucos menſes empta de M. Scauro, in Palatio. Eodem Munatius Plancus frater L. Planci oratoris, & Q. Pompejus Rufus Syllæ dictatoris ex filia nepos, tribuni pl. accurrerunt: eiſque hortantibus vulgus imperitum corpus nudum calceatum, ſicut in lecto erat poſitum, ut vulnera videri poſſent, in forum detulit, & in Roſtris poſuit. Ibi pro concione Plancus, & Pompejus, qui competitoribus Milonis ſtudebant, invidiam Miloni fecerunt. Populus, duce Sex. Clodio ſcriba, corpus P. Clodii in curiam intulit, cremavitque ſubſelliis, & tribunalibus, & menſis, & codicibus librariorum. Quo igne & ipſa quoque curia flagravit, & item Porcia baſilica, quæ erat ei juncta,

Digitized by Google

ſta, ambuſta eſt. Domum quoque M. Lepidi interregis, (is enim magiſtratus curulis erat creatus) & abſentis Milonis, eadem illa Clodiana multitudo oppugnavit. Deinde ſagittis repulſa eſt. Tum faſces ex lecto Libitinæ raptos attulit ad domum Scipionis & Hypſæi; deinde ad hortos Cn. Pompeji, clamitans eum modo conſulem, modo dictatorem. Incendium curiæ majorem aliquanto indignationem civitatis moverat, quam interfectio Clodii. Itaque Milo, quem opinio fuerat iviſſe in voluntarium exilium, invidia adverſariorum recreatus, nocte ex redierat Romam, qua incenſa erat curia, petebatque nihilo deterius conſulatum, aperte quoque tributim in ſingulos millia aſſium dederat. Concionem etiam ei poſt aliquot dies dedit M. Celius tribunus pl. & Manilius Canianus ejus collega, ipſiuſque cauſam etiam ad populum probabant. Dicebant utrique, Miloni a Clodio factas eſſe inſidias. Fiebant interea alii ex aliis Interreges, qui comitia conſularia, propter eorum candidatorum tumultus & eaſdem manus armatas, habere non poterant: itaque primo factum erat S. C. ut Interrex & tribuni pl. & Cn. Pompejus, qui pro Conſule ad urbem erat, viderent ne quid detrimenti reſp. caperet: delectus autem Pompejus tota Italia haberet. Qui cum ſumma celeritate præſidium comparaſſet, poſtulaverunt apud eum familiam Milonis, item Fauſtæ uxoris ejus, exhibendam duo adoleſcentuli, qui Appii Claudii ambo appellabantur, qui erant C. Claudii filii, qui frater fuerat Clodii, & ob id illi patrui ſui mortem, velut auctore fratre, perſequebantur. Eaſdem Fauſtæ & Milonis familias poſtulaverunt duo Valerii, Nepos & Leo, & L. Herennius Balbus, P. Clodii quoque familiam, & comitium ejus poſtulavit eodem tempore Celius: familiam Hypſæi, & Q. Metelli, Manilius Canianus ejus collega. Affuerunt Miloni Q. Hortenſius, M. Cicero, M. Marcellus, M. Calidius, M. Cato, Fauſtus Sylla. Verba pauca Q. Hortenſius dixit, quæ ſunt, liberos eſſe eos, qui pro ſervis poſtularentur: nam poſt recentem cædem manumiſerat eos Milo ſub hoc titulo, quod caput ſuum ulti eſſent. Hæc agebantur menſe intercalari: poſt diem trigeſimum fere, quam erat Clodius occiſus, Q. Metellus Scipio in ſenatu contra (*a*) M. Cæpionem conqueſtus eſt, ac de cæde P. Clodii falſum eſſe dixit quod Milo ſic ſe defenderet, & Clodium Aricinos decuriones alloquendi gratia abjiſse, profectum cum ſex ac xx. ſervis: Milonem ſubito poſt horam quartam, ſenatu miſso, cum ſervis amplius ccc. armatis obviam ei contendiſse, & ſupra Bovillas inopinantem in itinere aggreſsum: ibi P. Clodium tribus vulneribus acceptis, Bovillas perlatum: tabernam, in quam profugerat, expugnatam a Milone: ſemianimem Clodium extractum, in via Appia occiſum eſſe, annulumque ejus ei morienti extractum: deinde Milonem cum ſciret

in

(*a*) *M. Cæpionem*) Aut accipe de M. Bruto, qui Cæpio cognominatus eſt, ut epiſt. ad Att. lib. II, qui Milonem & ipſe ſcripta oratione defendit; aut lege *M. Ciceronem*. Manut.

in Albano parvulum filium Clodii veniſſe ad villam, & cum puer ante ſubtractus eſſet, de ſervo Halicore quæſtionem ita habuiſſe, ut eum articulatim conſecaret: villicum & duos præterea ſervos jugulaſſe: ex ſervis Clodii, qui dominum defenderant, undecim eſſe interfectos: Milonis duos ſolos ſaucios factos eſſe: ob quæ Milonem poſtero die XII. ſervos, qui ei maxime operam navaſſent, manumiſiſſe, populoque tributim ſingula millia æris ad defendendos de ſe rumores dediſſe. Milo miſiſſe ad Cn. Pompejum dicebatur, quod Hypſæo ſumme ſtudebat, quod fuerat ejus quæſtor, deſiſtere ſe petitione conſulatus, ſi ita ei videretur: Pompejum reſpondiſſe, nemini ſe neque petendi, neque deſiſtendi auctorem eſſe, neque populi Romani poteſtatem, aut conſilium, aut ſententiam interpellaturum. Deinde per C. Lucilium, qui propter M. Ciceronis familiaritatem amicus erat Miloni, egiſſe quoque dicebatur, ne ſe de hac re conſulendo invidia oneraret. Inter hæc cum crebreſceret rumor, Cn. Pompejum creari dictatorem, neque opportune aliter mala civitatis ſedari poſse: viſum eſt optimatibus, tutius eſse, eum conſulem ſine collega creari: & cum tractata ea res eſset in ſenatu, facto in M. Bibuli ſententiam S. C. Pompejus ab interrege Ser. Sulpitio, v. Kal. Mar. menſe intercalario, conſul creatus eſt, ſtatimque conſulatum iniit. Deinde poſt diem tertium de legibus novis ferendis retulit: duas ex S. C. promulgavit. Alteram de vi, qua nominatim cædem in Appia via factam, & incendium curiæ, & domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit. Alteram de ambitu: pœnam graviorem, & formam judiciorum breviorem. Utraque enim lex prius teſtes dari per triduum, deinde uno die atque eodem & ab accuſatore, & ab reo perorari jubebat, ita ut duæ horæ accuſatori, tres reo darentur. His legibus obſiſtere M. Cœlius tribunus pl. ſtudioſiſſimus Milonis conatus eſt, quod & privilegium diceret in Milonem ferri, & judicia præcipitari: & cum pertinacius legem Cœlius vituperaret, eo proceſſit iræ Pompejus, ut diceret, ſi coactus eſſet, armis ſe remp. defenſurum: timebat autem Pompejus Milonem, ſeu timere ſe ſimulabat. Plerumque non domi ſuæ, ſed in hortis manebat, idque ipſum in ſuperioribus, circa quos etiam magna manus militum excubabat: ſenatum quoque ſemel in porticu ſua habuerat Pompejus, quod diceret timere ſe adventum Milonis. Dein proximo ſenatu P. Cornificius ferrum Milonem intra tunicam habere ad femur alligatum dixerat. Poſtulaverat, ut femur nudaret: & ille ſine mora tunicam levaverat. Tum M. Cicero exclamaverat, omnia illi ſimilia crimina eſse quæ in Milonem dicerentur alia. Deinde Munatius Plancus tribunus pl. produxerat in concionem M. Æmilium Philemonem, notum hominem, libertum M. Lepidi. Is ſe dicebat, pariterque ſecum quatuor liberos homines iter facientes ſupervenişse, cum Clodius occideretur, &, ob id cum proclamaſſent, abreptos, & perductos in villam Milonis, ibique per duos menſes præcluſos fuiſse: eaque res, ſeu vera, ſeu falſa, magnam invidiam Miloni contraxerat. Iidemque Munatius & Pompejus tribuni pl. in Roſtra produxerant triumvirum capitalem, eumque interrogaverant, an Galatam Milonis ſervum cædes facientem deprehendiſſet. Ille dormientem in taberna

berna pro fugitivo deprehenſum, & ad ſe perductum eſſe reſponderat: denunciaverant tamen triumviro, ne ſervum remitteret. Sed poſtera die Celius tribunus pl. & Manilius Canianus collega ejus ereptum e domo triumviri ſervum Miloni reddiderunt. Etſi nullam de his criminibus mentionem fecit Cicero: tamen, quia ita compereram, putavi exponenda. Inter primos & Q. Pompejus, & C. Salluſtius, & T. Munatius Plancus tribuni pl. inimiciſſimas conciones de Milone habebant; invidioſas etiam de Cicerone, qui Milonem tanto ſtudio defenderet. Eratque maxima pars multitudinis infenſa non ſolum Miloni, ſed ipſi etiam, propter inviſum patrocinium, Ciceroni. Poſtea Pompejus & Salluſtius in ſuſpicione fuerunt, in gratiam rediiſſe cum Milone ac Cicerone. Plancus autem infeſtiſſime perſtitit, atque in Ciceronem quoque multitudinem inſtigavit: Pompejo autem ſuſpectum faciebat Milonem, ad perniciem ejus comparari vim vociferatus: Pompejuſque ob ea ſæpius quærebatur, fieri ſibi quoque inſidias, & id palam: ac majore manu ſe armabat. Dicturum quoque diem Ciceroni Plancus oſtendebat: poſtea Q. Pompejus idem minitatus erat. Tanta tamen conſtantia ac fides fuit Ciceronis, ut non populi a ſe alienatione, non Cn. Pompeji ſuſpicionibus, non periculi futuri metu, ſi ſibi dies ad populum diceretur, non armis, quæ palam in Milonem ſumpta erant, deterreri potuerit a defenſione ejus, cum poſſet omne periculum ſuum & offenſionem inimicæ multitudinis declinare, redimere etiam Cn. Pompeji animum, ſi paulum ex ſtudio defenſionis remiſiſſet. Perlata deinde lege Pompeji, in qua id quoque ſcriptum erat, ut quæſitor ſuffragio populi ex iis, qui conſules fuerant, crearetur, ſtatim comitia habuit, creatuſque erat L. Domitius Ænobarbus quæſitor. Aliorum quoque judicum, qui de ea re judicarent, Pompejus tales propoſuit, ut nunquam neque clariores viros, neque ſanctiores propoſitos eſſe conſtaret. Poſt quod ſtatim nova lege Milo poſtulatus a duobus Appiis Clodiis adoleſcentibus, iiſdem, a quibus antea familia ejus fuerat poſtulata, itemque de ambitu ab iiſdem Appiis: & præterea de vi a Q. Petulcio, & L. Cornificio: de ſodalitiis a P. Fulvio Nerato: poſtulatus autem erat & de ſodalitiis, & de ambitu ea ſpe, quod primum judicium de vi futurum apparebat, quo eum damnatum iri confidebant, nec poſtea reſponſurum. Divinatio de ambitu accuſatorum facta eſt, quæſitore A. Torquato: atque ambo quæſitores, Torquatus & Domitius, pridie Nonas Apr. reum adeſſe juſſerunt. Quo die Milo ad Domitii tribunal venit, ad Torquati amicos miſit. Ibi, poſtulante pro eo M. Marcello, obtinuit, ne prius cauſam de ambitu diceret, quam de vi judicium eſſet perfectum. Apud Domitium autem quæſitorem major Appius poſtulavit a Milone ſervos exhiberi numero IIII. & L, & cum ille negaret, eos, qui nominabantur, in ſua poteſtate eſſe, Domitius ex ſententia judicum pronunciavit, ut ex ſervorum eorum numero accuſator quot vellet ederet. Citati deinde teſtes, ſecundum legem, quæ, ut ſupra diximus, jubebat, *ut prius, quam cauſa ageretur, teſtes per triduum audirentur, dicta eorum judices conſignarent, quarta die adeſſe omnes in diem poſterum juberentur, ac coram accuſatore ac reo pilæ, in quibus nomina judicum in-*

ſcripta eſſent, æquarentur: dein rurſus poſtera die ſortitio judicum fieret unius & LXXX. qui numerus cum ſorte obtigiſſet, ipſi protinus ſeſſum irent: tum ad dicendum accuſator duas horas, reus tres haberet, reuſque eodem die illo judicaretur: prius autem quam ſententiæ ferrentur, quinos ex ſingulis ordinibus accuſator, totidem reus rejiceret, ita ut numerus judicum relinqueretur, qui ſententias ferrent, quinquaginta & unus. Primo die datus erat in Milonem teſtis Caſſinius Schola, qui ſe cum P. Clodio fuiſſe, cum is occiſus eſt, dixit; atrocitatemque rei factæ, quam maxime potuit, auxit. Quem cum interrogare M. Marcellus cœpiſſet, tanto tumultu Clodianæ multitudinis circumſtantis exterritus eſt, ut vim ultimam timens in tribunal a Domitio reciperetur. Quam ob cauſam M. Marcellus, & ipſe Milo a Domitio præſidium imploraverunt. Sedebat eo tempore Cn. Pompejus ad ærarium, perturbatuſque erat eodem illo clamore: itaque Domitio promiſit, ſe poſtero die cum præſidio deſcenſurum, idque fecit: quare territi Clodiani, ſilentio verba teſtium per biduum audiri paſſi ſunt. Interrogaverunt eos M. Cicero, M. Marcellus, & Milo ipſe. Multi ex iis, qui Bovillis habitabant, teſtimonium dixerunt de iis, quæ ibi facta erant, cauponem occiſum, tabernam expugnatam, corpus Clodii in publicum extractum eſſe. Virgines quoque Veſtales dixerunt mulierem ignotam veniſſe ad ſe, quæ Milonis mandato votum ſolveret, quod Clodius occiſus eſſet. Ultimæ teſtimonium dixerunt Sempronia Tuditani filia, ſocrus P. Clodii, & uxor Fulvia, & fletu ſuo magnopere eos, qui adſtabant, commoverunt. Dimiſſo circa horam decimam judicio, T. Munatius pro concione populum adhortatus eſt, ut poſtero die frequens adeſſet, & elabi Milonem non pateretur, judiciumque & dolorem ſuum oſtenderet. Euntibus ad tabellam ferendam poſtero die judicibus, qui fuit judicii primus a d. III. Idus Aprilis, clauſæ fuerunt tota urbe tabernæ: præſidia in foro & circa omnes fori aditus Pompejus diſpoſuit: ipſe pro ærario, ut pridie, conſedit, ſeptus delecta manu militum. Sortitio deinde judicum, ut primo die facta eſt. Poſt, tantum ſilentium toto foro fuit, quantum eſse in aliquo foro poſset. Tum intra horam ſecundam accuſatores cœperunt dicere, Appius major, & M. Antonius, & P. Valerius Nepos. Uſi ſunt ex lege horis duabus. Reſpondit his unus M. Cicero. Et cum quibuſdam placuiſset, ita defendi crimen, interfici Clodium pro republica fuiſse, quam formam M. Brutus ſecutus eſt in ea oratione, quam pro Milone compoſuit, & edidit, quamvis non egiſset; Ciceroni id non placuit, quod non, qui bono publico damnari, idem etiam occidi indemnatus poſset. Itaque, cum inſidias Milonem Clodio feciſse potuiſsent accuſatores, quia falſum id erat, (nam forte illa rixa commiſsa fuerat) Cicero apprehendit, & contra Clodium Miloni feciſse inſidias diſputavit: eoque tota oratio ejus ſpectavit: ſed ita conſtitit, ut diximus, neutrius conſilio pugnatum eſse eo die, verum forte occurriſse: ex ea rixa ſervorum ad eam cædem perventum. Notum tamen erat, utrumque mortem alteri ſæpe minatum eſse: & ſicut ſuſpectum Milonem major, quam Clodii, familia faciebat, ita expeditior & paratior ad pugnam Clodianorum quam Milonis fuerat. Cicero cum

incipe-

inciperet dicere, exceptus eſt acclamatione Clodianorum, qui ſe continere ne metu quidem circumſtantium militum potuerunt: itaque non ea, qua ſolitus erat, conſtantia dixit. Manet autem illa quoque excepta ejus oratio. Scripſit vero hanc, quam legimus, ita perfecte, ut jure prima haberi poſſit. ASCONIUS.

I. ETSI vereor, Judices, ne turpe ſit, pro fortiſſimo viro dicere incipientem, timere; minimeque deceat, cum T. Annius Milo ipſe magis de reipublicæ ſalute, quam de ſua, perturbetur, me ad ejus cauſam parem animi magnitudinem afferre non poſſe; tamen hæc novi judicii nova forma (1) terret oculos, qui quocunque inciderint, veterem conſuetudinem fori, & priſtinum morem judiciorum requirunt. Non enim corona conſeſſus veſter cinctus eſt, ut ſolebat: non uſitata frequentia ſtipati ſumus. Nam illa præſidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etſi contra vim collocata * ſunt, non afferunt tamen oratori aliquid; ut in foro & in judicio, quanquam præſidiis ſalutaribus & neceſſariis ſepti ſumus, tamen ne non timere quidem ſine aliquo timore poſſimus. Quæ ſi oppoſita Miloni putarem: cederem tempori, Judices, nec inter tantam vim armorum exiſtimarem oratori locum eſſe. Sed me recreat & reficit Cn. Pompeji, ſapientiſsimi & juſtiſsimi viri, conſilium: qui profecto nec juſtitiæ ſuæ putaret eſse, quem reum ſententiis judicum tradidiſset, eundem telis militum dedere; nec ſapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publica armare.

Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, ſed præſidium denuntiant: neque ſolum, ut quieto, ſed etiam ut magno animo ſimus, hortantur: neque auxilium modo defenſioni meæ, verum etiam ſilentium pollicentur. Reliqua vero multitudo, quæ quidem eſt civium, tota noſtra eſt: neque eorum quiſquam, quos undique intuentes ex hoc ipſo loco cernitis, unde aliqua pars fori adipiſci poteſt, & hujus exitum judicii expectantes, non cum virtuti Milonis favet, tum de ſe, de liberis ſuis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat.

II. Unum genus eſt adverſum, infeſtumque nobis (2), eorum, quos P. Clodii

Z 2

(1) *Novi judicii nova forma*) Novum judicium dicebatur, quia erat extraordinarium, cum ordinario in judicio ſecundum leges & morem judiciorum Romanorum de hoc crimine eſſet quærendum a Prætore, qui quæſtionem illo anno de vi ſortitus erat. Nam extraordinaria judicia habebantur aut de crimine, de quo nulla lex erat, aut de crimine, quod atrocius exiſtimabatur, quam quod ſecundum leges puniendum putabant, quale hoc fuit. Ideo Cicero quæritur ſe novo judicio, hoc eſt, extraordinario fuiſſe perturbatum, & præterea nova illius forma propter præſidium militare. *Grævius.*

* Lamb. *ſunt, afferunt tamen oratori horroris aliquid*

(2) *Unum genus eſt adverſum infeſtumque nobis, &c.*) Ita, ut in expoſitione argumenti diximus, Munatius Plancus pridie pro concione populum adhortatus erat, ne pateretur elabi Milonem. *Aſcon.*

Digitized by Google

Clodii furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis, publicis pavit: qui heſterna etiam concione incitati ſunt, ut vobis voce præirent, quid judicaretis. Quorum clamor, ſi quis forte fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui ſemper genus illud hominum, clamoreſque maximos pro veſtra ſalute neglexit. Quamobrem adeſte animis, Judices, & timorem, ſi quem habetis, deponite. Nam, ſi unquam de bonis & fortibus viris; ſi unquam de bene meritis civibus poteſtas vobis judicandi fuit: ſi denique unquam locus ampliſſimorum ordinum delectis viris datus eſt, ubi ſua ſtudia erga fortes & bonos cives, quæ vultu & verbis ſæpe ſignificaſsent, re & ſententiis declararent: hoc profecto tempore eam poteſtatem omnem vos habetis, ut ſtatuatis, utrum nos, qui ſemper veſtræ auctoritati dediti fuimus, ſemper miſeri lugeamus: an diu vexati a perditiſſimis civibus, aliquando per vos, ac veſtram fidem, virtutem, ſapientiamque recreemur.

Quid enim nobis duobus, Judices, laborioſius? quid magis ſollicitum, magis exercitum, dici aut fingi poteſt, qui ſpe ampliſſimorum præmiorum ad rempublicam adducti, metu crudeliſſimorum ſuppliciorum carere non poſſumus? Equidem cæteras tempeſtates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum ſemper putavi Miloni eſse ſubeundas, quod ſemper pro bonis contra improbos ſenſerat: in judicio vero, & in eo conſilio, in quo ex cunctis ordinibus ampliſſimi viri judicarent, nunquam exiſtimavi ſpem ullam eſse habituros Milonis inimicos, ad ejus non ſalutem modo extinguendam, ſed etiam gloriam per tales viros infringendam.

Quanquam in hac cauſa, Judices, T. Annii tribunatu, rebuſque omnibus pro ſalute reipublicæ geſtis, ad hujus criminis defenſionem non abutemur, niſi oculis videritis inſidias Miloni a Clodio factas: nec deprecaturi ſumus, ut crimen hoc nobis multa propter præclara in rempublicam merita condonetis: nec poſtulaturi, ut ſi mors P. Clodii ſalus veſtra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius, quam populi Romani felicitati, aſſignetis. Sed ſi illius inſidiæ clariores hac luce fuerint: tum denique obſecrabo, obteſtaborque vos, Judices, ſi cætera amiſimus, hoc ſaltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia, teliſque, vitam ut impune liceat defendere.

III. Sed antequam ad eam orationem venio, quæ eſt propria noſtræ quæſtionis, videntur ea eſse refutanda, quæ & in ſenatu ſæpe ab inimicis, ab improbis ſæpe jactata ſunt, & in concione etiam paulo ante ab accuſatoribus: ut * omni terrore ſublato, rem plane, quæ venit in judicium, videre poſſitis.

Negant intueri lucem eſse fas ei, qui a ſe hominem occiſum eſse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines ſtultiſſimi diſputant? nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii, fortiſſimi viri: qui non-

* Vid. Man. Lamb. *omni errore*

Digitized by Google

nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus eſt, cum ſua manu ſororem interfectam eſse fateretur.

An eſt quiſquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiſo quæratur, aut negari ſolere omnino eſse factum; aut recte, ac jure factum eſse defendi? Niſi vero exiſtimatis, dementem P. Africanum fuiſse, qui cum a C. Carbone, tribuno plebis, in concione ſeditioſe interrogaretur, quid de Tib. Gracchi morte ſentiret, reſpondit jure cæſum videri. Neque enim poſſet aut Ahala ille Servilius, aut P. Naſica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me conſule, ſenatus non nefarius haberi, ſi ſceleratos cives interfici nefas eſſet. Itaque hoc, Judices, non ſine cauſa, etiam fictis fabulis, doctiſſimi homines memoriæ prodiderunt, eum (3), qui patris (4) ulciſcendi cauſa matrem necaviſſet, variatis hominum ſententiis (5), non ſolum * divina, ſed etiam ſapientiſſimæ deæ ſententia liberatum. Quod ſi duodecim tabulæ nocturnum furem, quoquo modo; diurnum autem, ſi ſe telo defenderit, interfici impune voluerunt: quis eſt, qui, quoquo modo quis interfectus ſit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipſis porrigi legibus?

IV. Atqui ſi tempus eſt ullum jure hominis necandi, quæ multa ſunt, certe illud eſt non modo juſtum, verum etiam neceſſarium, cum vi vis illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris interfectus ab eo eſt, cui vim afferebat. Facere enim probus adoleſcens periculoſe, quam perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir ſummus, ſcelere ſolutum, periculo liberavit. Inſidiatori vero, & latroni quæ poteſt afferri injuſta nex?

Quid comitatus noſtri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, ſi uti illis nullo pacto liceret. Eſt igitur hæc, Judices, non ſcripta, ſed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus: verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus: ad quam non docti, ſed facti; non inſtituti, ſed imbuti ſumus: ut ſi vita noſtra in aliquas inſidias, ſi in vim, ſi in tela aut latronum, aut inimicorum incidiſſet: omnis honeſta ratio eſſet expediendæ ſalutis. Silent enim leges inter arma, nec ſe expectari jubent, cum ei, qui expectare velit, ante injuſta pœna luenda ſit, quam juſta repetenda.

Etſi perſapienter, & quodam modo tacite, dat ipſa lex poteſtatem defendendi; quæ non modo (6) hominem occidi, ſed eſſe cum telo hominis occi-

(3) *Eum*) Oreſtem. *Manutius*.
(4) *Patris*) Agamemnonis, ab uxore Clytemneſtra, & ejus adultero Ægiſtho interfecti. *Idem*.
(5) *Variatis hominum ſententiis*) Areopagitarum, cum alii factum ejus probarent, alii vituperarent: quod Minerva diſcrimen ſuſtulit. *Idem*.
* Vid. *humana*

(6) *Qua non modo*) Dictio *modo* ſententiæ nubeculam offundit. Itaque reſcribit Gulielmius, *qua non omnimodo*. Lambinus eam vocem delet. Et vero abeſt exemplari Baſilicæ Colonienſis. Perſtat tamen in Palatinis novem & Gruteriano. *Grut*. *Non modo*, eſt *non modo non*, ut ſæpe Cicero. Exempla colligit Muretus in Variis, & aliis. Cicero hinc argumentatur, eſſe cædem quandam lici-

occidendi cauſa vetat : ut, cum cauſa, non telum quæreretur; qui ſui defendendi cauſa telo eſſet uſus, non hominis occidendi cauſa habuiſſe telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in cauſa, Judices. Non enim dubito, quin probaturus ſim vobis defenſionem meam, ſi id memineritis, quod oblivisci non poteſtis, inſidiatorem jure interfici poſſe.

V. Sequitur illud, quod a Milonis inimicis ſæpiſſime dicitur, cædem, in qua P. Clodius occiſus eſt, ſenatum judicaſſe contra rempublicam eſſe factam. Illam vero ſenatus non ſententiis ſuis ſolum, ſed etiam ſtudiis comprobavit. Quoties enim eſt illa cauſa a nobis acta in ſenatu? quibus aſſenſionibus univerſi ordinis? quam nec taciris, nec occultis? Quando enim frequentiſſimo ſenatu quatuor, ad ſummum quinque ſunt inventi, qui Milonis cauſam non probarent? Declarant hujus ambuſti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidioſe criminabatur (7), cum diceret, ſenatum non quod ſentiret, ſed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem ſi potentia eſt appellanda potius, quam propter magna in rempublicam merita mediocris in bonis cauſis auctoritas, aut propter officioſos labores meos nonnulla apud bonos gratia: appelletur ita ſane, dummodo ea nos utamur pro ſalute bonorum contra amentiam perditorum.

Hanc vero quæſtionem (8), etſi non eſt iniqua; nunquam tamen ſenatus conſtituendam putavit. Erant enim leges, erant quæſtiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœrorem ac luctum ſenatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quæſtio conſtitueretur. Cujus enim de illo inceſto ſtupro judicium decernendi poteſtas ſenatui eſſet erepta: de ejus interitu quis poteſt credere ſenatum judicium novum conſtituendum putaſſe? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipſam, contra

licitam, quia cum telo eſſe concedat ſe defendendi cauſa, non autem alium inſidiis occidendi. *Gravius*. Hic *non modo*, eſſe *non modo non*, nullus perſuadebit mihi. Sane in exemplis quæ collegit Muretus *var. Lect.* X. 7, poſt *non modo* ſequitur vel *ne quidem*, vel *ſed etiam*: quorum neutrum, aut quidpiam ſimile hic eſſe poteſt. Ego totum hunc locum ſic opinor poſſe intelligi. *Dat ipſa lex tacite poteſtatem occidendi*. *Non* enim in ea eſt tantum *modo* caput id, quod *hominem occidi vetat*, *ſed* eſt alterum quoque quod vetat *eſſe cum telo hominis occidendi cauſa*. Cum ergo quæritur, an quiſpiam contra legem fecerit; in quæſtionem non venit, telumne habuerit, ſed qua cauſa habuerit. Si hominis occidendi cauſa, fecit contra legem. Si telum habuit, ſi telo hominem occidit, *ſui defendendi cauſa*, non fecit contra legem: non enim telum habuit *occidendi hominis cauſa*, ſed *ſui defendendi*. Olivetus.

(7) *Declarant hujus ambuſti tribuni pl. illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidioſe criminabatur*) T. Munatius Plancus, & Q. Pompejus Rufus tribuni pl. de quibus in argumento hujus orationis diximus, cum contra Milonem Scipioni & Hipſæo ſtuderent, concionati ſunt eo ipſo tempore, plebemque in Milonem accenderunt, quo, propter Clodii corpus, curia incenſa eſt: nec prius deſtiterunt, quam flamma ejus incendii fugati ſunt e concione. Erant enim tunc Roſtra non eo loco, quo nunc ſunt, ſed ad Comitium, prope juncta curiæ. Ob hoc T. Munatium ambuſtum Tribunum appellat. Fuit autem paratus ad dicendum. *Aſcon.*

(8) *Quæſtionem*) Novam, de qua Pompejus legem tulerat. *Manut.*

tra rempublicam ſenatus factam eſſe decrevit (9)? Quia nulla vis unquam eſt in libera civitate ſuſcepta inter cives, non contra rempublicam. Non enim eſt illa defenſio contra vim unquam optanda: ſed nonnunquam eſt neceſſaria. Niſi vero aut ille dies, in quo Tib. Gracchus eſt cæſus, aut ille, quo Cajus, aut quo arma Saturnini oppreſſa ſunt, etiam ſi e republica, rempublicam tamen non vulnerarunt.

VI. Itaque ipſe ego decrevi, cum cædem in Appia factam eſſe conſtaret, non eum, qui ſe defendiſſet, contra rempublicam feciſſe: ſed, cum ineſſet in re vis, & inſidiæ; crimen judicio reſervavi, rem notavi. Quod ſi per furioſum illum tribunum ſenatui, quod ſentiebat, perficere licuiſſet, novam quæſtionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quæreretur. Diviſa ſententia eſt, poſtulante neſcio quo. Nihil enim neceſſe eſt omnium flagitia proferre. Sic reliqua auctoritas ſenatus empta interceſſione ſublata eſt (10).

At enim Cn. Pompejus (11) rogatione ſua, & de re, & de cauſa judicavit.

(9) *Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipſam, contra remp. ſenatus factam eſſe decrevit?*) Poſt biduum medium quam Clodius occiſus erat, interrex primus proditus eſt M. Æmilius Lepidus. Non fuit autem moris, ab eo, qui primus interrex proditus erat, comitia haberi. Sed Scipionis & Hipſæi factiones, quia recens invidia Milonis erat, cum contra jus poſtularent, ut Interrex ad comitia conſulum creandorum deſcenderet; idque ipſe non faceret, domum ejus per omnes interregni dies (fuerant autem ex more quinque) obſederunt, deinde, omni vi janua expugnata, & imagines majorum dejecerunt, & lectulum adverſum uxoris ejus Corneliæ, cujus caſtitas pro exemplo habita eſt, fregerunt: itemque telas, quæ ex vetere more in atrio texebantur, diruerunt. Poſtque ſupervenit Milonis manus & ipſa poſtulans comitia: cujus adventus fuit ſaluti Lepido: in ſe enim ipſæ converſæ ſunt factiones inimicæ, atque ita oppugnatio domus Interregis omiſſa eſt. *Idem*.

(10) *Quod ſi per furioſum illum tribunum pl. ſenatui, quod ſentiebat, perficere licuiſſet: novam quæſtionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quæreretur. Diviſa ſententia eſt poſtulante neſcio quo. Nihil enim neceſſe eſt omnium flagitia proferre. Sic reliqua auctoritas ſenatus, empta interceſſione, ſublata eſt*) Quid ſit *dividere ſententiam*, ut enarrandum ſit, veſtra ætas, filii, facit. Cum aliquis in dicenda ſententia duas pluresve res complectitur: ex ſi non omnes probantur, poſtulatur, ut dividat, id eſt, ut de rebus ſingulis referatur. (Forſitan nunc hoc quoque velitis ſcire, quis fuerit, qui poſtulaverit, quod non ferret auditor.) Non eſt ei, qui hoc poſtulat, oratione longa utendum, ac ne conſurgendum quidem utique eſt: multi enim ſedentes hoc unum verbum pronunciant, *divide*: quod cum auditum eſt, liberum ei, qui facit orationem, dividere. Sed ego, ut curioſius ætati veſtræ ſatisfaciam, acta etiam totius illius temporis perſecutus ſum; in quibus cognovi, pridie Kal. Mart. S. C. eſſe factum, P. Clodii cædem, & incendium curiæ, & oppugnationem ædium M. Lepidi contra rempubl. factam: ultra relatum in acta illo die nihil: poſtero die, ideſt, Kal. Mart. Munatium in concione expoſuiſſe populo, quæ pridie acta erant in ſenatu: in qua concione hæc dixit ad verbum. *Q. Hortenſium dixiſſe ut extra ordinem quæreretur: apud quæſitorem æſtimare futurum, ut, cum puſillum edisſet dulcedinis, largiter acerbitatis devoraret. Adverſus hominem ingenioſum ingenio uſi ſumus: invenimus Fufium, qui diceret, divideret ſententiam. Reliqua parti ego & Salluſtius interceſſimus*. Hæc concio, ut puto, explicat, & quid ſenatus decernere voluerit, & quis diviſionem poſtulaverit, & quis interceſſerit, & cur. Illud vos meminiſſe non dubito, per Q. Fufium illo quoque tempore, quo de inceſtu P. Clodii actum eſt, factum, ne a ſenatu aſperius decerneretur. *Idem*.

(11) *At enim Cn. Pompejus*) Adverſariorum objectio. Eſto: Senatus de re tantummodo judicarit, cenſueritque Clodii cædem, cujuſcunque tandem ſcelere contigiſſet, eſſe contra rempublicam. At Cn. Pompejus, non ſolum de ſe, ſed etiam de cauſa judicavit. *Abram*.

cavit. Tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta eſſet: in qua P. Clodius occiſus fuit. Quid ergo tulit? nempe ut quæreretur. Quid porro quærendum eſt? Factumne ſit? at conſtat. A quo? at patet (12). Vidit, etiam in confeſſione facti, juris tamen defenſionem ſuſcipi poſſe. Quod niſi vidiſset, poſse abſolvi eum, qui fateretur: cum videret nos fateri; neque quæri unquam juſſiſset, nec vobis tam ſalutarem (13) hanc in judicando literam, quam illam triſtem, dediſset. Mihi vero Cn. Pompejus non modo nihil gravius contra Milonem judicaſse, ſed etiam ſtatuiſse videtur, quid vos in judicando ſpectare oporteret. Nam qui non pœnam confeſſioni, ſed defenſionem dedit, is cauſam interitus quærendam, non interitum putavit. Jam illud dicet ipſe profecto, quod ſua ſponte fecit, Publione Clodio tribuendum putarit, an tempori.

VII. Domi ſuæ nobiliſſimus vir, ſenatus propugnator, atque, illis quidem temporibus, pene patronus, avunculus hujus noſtri judicis, fortiſſimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Druſus, occiſus eſt. Nihil de ejus morte populus conſultus, nulla quæſtio decreta a ſenatu eſt. Quantum luctum in hac urbe fuiſse a noſtris patribus accepimus, cum P. Africano domi ſuæ quieſcenti illa nocturna vis eſset illata? quis tum non gemuit? quis non arſit dolore? quem immortalem, ſi fieri poſset, omnes eſse cuperent, ejus ne neceſsariam quidem expectatam eſse mortem? Num igitur ulla quæſtio de Africani morte lata eſt? Certe nulla. Quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obſcuri necantur. Interſit inter vitæ dignitatem ſummorum, atque infimorum: mors quidem illata per ſcelus iiſdem & pœnis teneatur, & legibus. Niſi forte magis erit parricida, ſi quis conſularem patrem, quam ſi quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in monumentis majorum ſuorum ſit interfectus. Hoc enim ſæpe ab iſtis dicitur. Perinde quaſi Appius ille Cæcus viam munierit, non qua populus uteretur, ſed ubi impune ſui poſteri latrocinarentur.

Itaque in eadem iſta Appia via, cum ornatiſſimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidiſset, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in ſuis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejuſdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat? Quæ cruentata antea cæde honeſti atque innocentis viri ſilebatur, eadem nunc crebro uſurpatur, poſteaquam latronis & parricidæ ſanguine imbuta eſt.

Sed quid ego illa commemoro? comprehenſus eſt in templo Caſtoris ſervus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompejum interficiendum collocarat. Extorta eſt confitenti ſica de manibus. Caruit foro poſtea Pompejus: caruit ſenatu: caruit publico. Janua ſe, ac parietibus, non jure legum, judi-

(12) *Patet*) *Patet* proprium eſt in hac re verbum, pro liquet, patet. Vide Briſsonii formularum lib. V. *Gravius*.

(13) *Salutarem*) A. quæ abſolvit. *Triſtem*, C. quæ condemnat. *Manut.*

judiciorumque texit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæſtio decreta eſt? Atqui, ſi res, ſi vir, ſi tempus ullum dignum fuit, certe hæc in illa cauſa ſumma omnia fuerunt. Inſidiator erat in foro collocatus, atque in veſtibulo ipſo ſenatus: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur ſalus civitatis: eo porro reipublicæ tempore, quo ſi unus ille occidiſſet, non hæc ſolum civitas, ſed gentes omnes concidiſſent. Niſi forte, quia perfecta res non eſt, non fuit punienda: perinde quaſi exitus rerum, non hominum conſilia legibus vindicentur. Minus dolendum fuit re non perfectâ, ſed puniendum certe nihilo minus. Quoties ipſe, Judices: ex P. Clodii telis, & cruentis ejus manibus effugi? ex quibus ſi me non mea, vel reipublicæ fortuna ſervaſſet, quis tandem de interitu meo quæſtionem tuliſset?

VIII. Sed ſtulti ſumus, qui Druſum, qui Africanum, Pompejum, noſmetipſos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre poteſt. Luget ſenatus: mœret equeſter ordo: tota civitas confecta ſenio eſt: ſqualent municipia: afflictantur coloniæ; agri denique ipſi tam beneficum, tam ſalutarem, tam manſuetum civem deſiderant. Non fuit ea cauſa, Judices, profecto non fuit, cur ſibi cenſeret Pompejus quæſtionem ferendam: ſed homo ſapiens, & alta, & divina quadam mente præditus, multa vidit; fuiſſe ſibi illum inimicum, familiarem Milonem. In communi omnium lætitia ſi etiam ipſe gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit, ſed illud maxime: quamvis atrociter ipſe tuliſſet, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit e florentiſſimis ordinibus ipſa lumina: neque vero, quod nonnulli dictitant, ſecrevit in judicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir juſtiſſimus, neque in bonis viris legendis id aſſequi potuiſset, etiamſi cupiiſset. Non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quæ late patere non poſsunt, propterea quod conſuetudines victus non poſsunt eſse cum multis. Sed, ſi quid poſsumus, ex eo poſsumus, quod reſpublica nos conjunxit cum bonis. Ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maxime ad fidem ſuam pertinere arbitraretur, non potuit legere non ſtudioſos mei.

Quod vero te, L. Domiti, huic quæſtioni præeſſe maxime voluit, nihil quæſivit aliud, niſi juſtitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut conſularem neceſſe eſſet (14): credo, quod principum munus eſſe ducebat, reſiſtere & levitati multitudinis, & perditorum temeritati. Ex conſularibus te creavit potiſſimum. Dederas enim, quam contemneres populares inſanias, jam ab adoleſcentia documenta maxima (15).

 IX.

(14) *Ut conſularem neceſſe eſſet*) Creari ſuffragiis populi, qui quæſtioni præeſſet. *Idem.*

(15) *Dederas enim, quam contemneres populares inſanias, jam ab adoleſcentia documenta maxima*) Conſtantiam L. Domitii, quam in prætura præſtitit, ſignificat. Nam eo tempore, cum Cn. Manlius tribunus pl. ſub-

IX. Quamobrem, Judices, ut aliquando ad cauſam, crimenque veniamus: ſi neque omnis confeſſio facti eſt inuſitata; neque de cauſa quidquam noſtra aliter, ac nos vellemus, a ſenatu judicatum eſt: & lator ipſe legis, cum eſſet controverſia nulla facti, juris tamen diſceptationem eſſe voluit: & electi judices, & illi præpoſitus quæſtioni, qui hæc juſte ſapienterque diſceptet: reliquum eſt, Judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, niſi uter utri inſidias fecerit. Quod quo facilius argumentis perſpicere poſſitis, rem geſtam vobis dum breviter expono, quæſo diligenter attendite.

P. Clodius cum ſtatuiſſet omni ſcelere in prætura vexare rempublicam, videretque ita tracta eſſe comitia (16) anno ſuperiore, ut non multos menſes præturam gerere poſſet: qui non honoris gradum ſpectaret, ut cæteri, ſed & L. Paulum collegam effugere vellet, ſingulari virtute civem, & annum integrum ad dilacerandam rempublicam quæreret: ſubito reliquit annum ſuum, ſeque in annum proximum tranſtulit, non religione aliqua, ſed ut haberet, quod ipſe dicebat, ad præturam gerendam, hoc eſt, ad evertendam rempublicam, plenum annum, atque integrum.

Occurrebat (17), mancam ac debilem præturam ſuam futuram, conſule Milone: eum porro ſummo conſenſu populi Romani conſulem fieri videbat. Contulit ſe ad ejus competitores: ſed ita, totam ut petitionem ipſe ſolus, etiam invitis illis, gubernaret: tota ut comitia ſuis, ut dictitabat, humeris ſuſtineret. Convocabat tribus: ſe interponebat: a Collinam novam (18), b delectu perditiſſimorum civium, conſcribebat. Quanto ille plura miſcebat, tanto hic magis in dies convaleſcebat. Ubi vidit homo, ad omne facinus paratiſſimus, fortiſſimum virum, inimiciſſimum ſuum, certiſſimum conſulem, idque intellexit non ſolum ſermonibus, ſed etiam ſuffragiis populi Romani ſæpe eſſe declaratum: palam agere cœpit, & aperte dicere, occidendum Milonem. Servos agreſtes & barbaros, quibus ſilvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexarat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minime obſcura. Etenim palam dicti-

ta-

ſubnixus libertinorum & ſervorum manu, perditiſſimam legem ferret, ut libertinis in omnibus tribubus ſuffragium eſſet, idque per tumultum ageret, & clivum Capitolinum obſideret, diſcuſſerat, perruperatque cœtum Domitius, ita ut multi Manlianorum interficerentur. Quo facto & plebem infimam offenderat, & ſenatus magnam gratiam inierat. *Aſcon.*

(16) *Ita tracta eſſe comitia*) De die in diem dilata, adeo ut Conſules Domitius Calvinus, & Valerius Meſſala ſeptimo menſe vix tandem inierint Conſulatum: quod etiam in comitiis Prætoriis videtur contigiſſe: ut quinque menſes ad ſummum geſſerint præturam. Vide Dionem lib. XL. *Abram.*

(17) *Occurrebat*) Erſurtenſis optime hic addit *ei*, quod vix ſine ſenſus detrimento poteſt abeſse. *Grav.*

a Vict. Man. Lamb. *coloniam*

(18) *Collinam novam*) Horum verborum ſententia aperta eſt: hoc enim ſignificant, Clodium delectu civium perditiſſimorum habito, eos in certum numerum redegiſse, ut nova tribus *Collina* (quam unam ex quatuor urbanis fuiſse nemo eſt qui neſciat) efficeretur. Itaque nihil neceſse eſt comminiſci Coloniam, quam Clodius, ſi prætor factus eſset, deducturus fuerit. *Fabricius.*

b Vict. Man. *delectum.*

tabat, conſulatum Miloni eripi non poſſe: vitam poſſe. Significavit hoc ſæpe in ſenatu: dixit in concione. Quin etiam Favonio, fortiſſimo viro, quærenti ex eo, qua ſpe fureret, Milone vivo: reſpondit, triduo illum, ad ſummum quatriduo periturum. Quam vocem ejus ad hunc M. Catonem ſtatim Favonius detulit.

X. Interim cum ſciret Clodius (neque enim erat difficile ſcire) iter ſollemne, legitimum, neceſſarium, ante diem XIII. Kalendas Feb. Miloni eſſe Lanuvium ad flaminem (19) prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo: Roma ſubito ipſe profectus pridie eſt, ut ante ſuum fundum (quod re intellectum eſt) Miloni inſidias collocaret. Atque ita profectus eſt, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor deſideratus eſt, quæ illo ipſo die habita eſt, relinqueret: quam, niſi obire facinoris locum tempuſque voluiſſet, nunquam reliquiſſet.

Milo autem, cum in ſenatu fuiſſet eo die, quoad ſenatus dimiſſus eſt: domum venit: calceos & veſtimenta mutavit: pauliſper, dum ſe uxor, ut fit, comparat, commoratus eſt: deinde profectus eſt id temporis, cum jam Clodius, ſi quidem eo die Romam venturus erat, redire potuiſſet. Obviam fit ei Clodius expeditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus (20), ut ſolebat: ſine uxore (21), quod nunquam fere: cum hic inſidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparaſſet, cum uxore veheretur in rheda, penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum, puerorumque comitatu.

Fit obviam Clodio ante fundum ejus hora fere undecima, aut non multo ſecus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco ſuperiore impetum. Adverſi rhedarium occidunt. Cum autem hic de rheda, rejecta penula, deſiluiſſet, ſeque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur: partim, quod hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus ſervos, qui poſt erant: ex quibus, qui animo fideli in dominum & præſenti fuerunt, partim occiſi ſunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, & domino ſuccurrere prohiberentur, Milonemque occiſum etiam ex ipſo Clodio audirent, & ita eſſe putarent: fecerunt id ſervi Milonis, (dicam enim non derivandi criminis cauſa, ſed ut factum eſt) neque impe-

(19) *Ad flaminem*) Junonis Soſpitæ. *Prodendum*: Renunciandum, vel creandum. *Abram.*

(20) *Nullis Græcis comitibus*) Romani proceres in familia ſua ſtudiorum cauſa Græcos fovebant, Rhetores, Grammaticos, Medicos, Philoſophos, Poetas, ut Lucullus Archiam poetam ſuæ cohorti adſcripſerat. Vide orat. pro Archia, c. 3. Sic ille Græcus in Piſonis amicitiam receptus, quem deſcribit elegantiſſime in Orat. in Piſonem, cap. 28. Vide de Græcis comitibus Auguſti Sueton. in ejus vita cap. 56, & Tiberii in ejus vita cap. 56. Vide quoque Juvenalem Græculos hos lepide deſcribentem, qui Romam veniebant, & omnes artes jactabant, Sat. III. v. 69. & ſeqq. *Grav.*

(21) *Sine uxore*) Fulvia, quæ deinde nupſit Antonio: &, ut refert Dio lib. 47: allatum Ciceronis demortui caput conſputavit, linguam extraxit, acu crinali perforavit, antequam in Roſtris poneretur. *Abr.*

perante, neque ſciente, neque præſente domino, quod ſuos quiſque ſervos in tali re facere voluiſſet.

XI. Hæc, ſicut expoſui, ita geſta ſunt, Judices: inſidiator ſuperatus, vi victa vis, vel potius oppreſſa virtute audacia eſt. Nihil dico, quid reſpublica conſecuta ſit: nihil, quid vos: nihil, quid omnes boni: nihil ſane id proſit Miloni, qui hoc fato natus eſt, ut ne ſe quidem ſervare potuerit, quin una rempublicam, voſque ſervaret. Si id jure non poſſet: nihil habeo quod defendam. Sin hoc & ratio doctis, & neceſſitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipſa præſcripſit, ut omnem ſemper vim, quacunque ope poſſent, a corpore, a capite, a vita ſua propulſarent; non poteſtis hoc facinus improbum judicare, quin ſimul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut veſtris ſententiis eſſe pereundum.

Quod ſi ita putaſſet: certe optabilius Miloni fuit dare jugulum P. Clodio, non ſemel ab illo, neque tum primum petitum, quam jugulari a vobis, quia ſe illi non jugulandum tradidiſſet. Sin hoc nemo veſtrum ita ſentit: illud jam in judicium venit, non, occiſuſne ſit, quod fatemur: ſed jure, an injuria: quod multis in cauſis ſæpe quæſitum eſt. Inſidias factas eſſe conſtat: & id eſt, quod ſenatus contra rempublicam factum judicavit. Ab utro factæ ſint, incertum eſt. De hoc igitur latum eſt ut quæreretur. Ita & ſenatus rem, non hominem, notavit: & Pompejus de jure, non de facto, quæſtionem tulit.

XII. Num quid igitur aliud in judicium venit, niſi uter utri inſidias fecerit? profecto nihil. Si hic illi: ut ne ſit impune. Si ille huic: tum nos ſcelere ſolvamur. Quonam igitur pacto probari poteſt, inſidias Miloni feciſſe Clodium? Satis eſt quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua, docere, magnam ei cauſam, magnam ſpem in Milonis morte propoſitam, magnas utilitates fuiſſe. Itaque illud Caſſianum (22), *Cui bono fuerit* (23), in his perſonis valeat. Etſi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi ſæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc aſſequebatur, non modo ut prætor eſſet non eo conſule, quo ſceleris nihil facere poſſet: ſed etiam ut his conſulibus prætor eſſet, quibus ſi non adjuvantibus, at conniventibus certe, ſperaſſet ſe poſſe rempublicam eludere in illis ſuis cogitatis furoribus. Cujus illi conatus, ut ipſe ratiocinabatur,

nec,

(22) *Itaque illud Caſſianum*) Cui bono fuerit, *in his perſonis valeat*) L. Caſſius fuit, ſicut jam ſæpe diximus, ſummæ vir ſeveritatis. Quoties quæſitor judicii alicujus eſſet, in quo quæreretur de homine occiſo, ſuadebat, atque etiam præibat judicibus, (hoc quod Cicero nunc admonet) ut quæreretur, cui bono fuiſſet perire eum, de cujus morte quæreretur. Ob quam ſeveritatem, quo tempore Sex. Peducæus tribunus pl. criminatus eſt, L. Metellum pont. max. totumque collegium pontificum male judicaſſe de inceſtu virginum Veſtalium, quod unam modo Æmiliam damnaverat, abſolverat autem duas, Marciam & Liciniam, populus hunc Caſſium creavit, qui de iiſdem virginibus quæreret: iſque & utraſque eas, & præterea complures alias, nimia etiam, ut exiſtimatio eſt, aſperitate uſus, damnavit. *Aſconius*.

(23) *Cui bono fuerit*) Non, ut vulgo in ore

Digitized by Google

nec, ſi poſſent, reprimere cuperent, cum tantum beneficium ei ſe debere arbitrarentur: &, ſi vellent, fortaſſe vix poſſent, frangere hominis ſceleratiſſimi corroboratam jam vetuſtate audaciam.

An vero, Judices, vos ſoli ignoratis, vos hoſpites in hac urbe verſamini, veſtræ peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis ſermone verſantur, quas ille leges (ſi leges nominandæ ſunt, ac non faces urbis, & peſtes reipublicæ) fuerit impoſiturus nobis omnibus, atque inuſturus? Exhibe, quæſo, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum veſtrarum, quod te ajunt eripuiſſe e domo, & ex mediis armis, turbaque nocturna, tanquam Palladium ſuſtuliſſe, ut præclarum inde munus, ac inſtrumentum tribunatus ad aliquem, ſi nactus eſſes, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre poſſes. Et adſpexit me illis quidem oculis (24), quibus tum ſolebat, cum omnia omnibus minabatur. Movet me quippe lumen curiæ (25).

XIII. Quid tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu inimiciſſimum multo crudelius etiam punitus es (26), quam erat humanitatis meæ poſtulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejeciſti domo, tu in publicum jeciſti: tu ſpoliatum imaginibus, exequiis, pompa, laudatione, infeliciſſimis lignis ſemiuſtulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquiſti. Quam rem (27) etſi neceſſario feciſti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem exprompſiſti tuam, laudare non poſſum, iraſci certe non debeo.

P. Clodii præturam non ſine maximo rerum novarum metu proponi, & ſolutam fore videbatis, niſi eſſet is conſul, qui eam auderet, poſſetque conſtringere. Eum Milonem eſſe cum ſentiret univerſus populus Romanus, quis dubitaret ſuffragio ſuo, ſe metu, periculo rempublicam liberare? a At nunc P. Clodio b remoto, uſitatis jam rebus enitendum eſt Miloni, ut tueatur dignitatem ſuam. Singularis illa huic uni conceſſa gloria, quæ quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit.

---

ore eſt omnibus, id ſignificat, *ad quem uſum?* Sed, cui homini res fuerit bono, ſeu emolumento? *J. J. Gronov.* Obſerv. lib. IV. cap. 9.

(24) *Et adſpexit me illis quidem oculis, quibus tunc ſolebat, cum omnibus omnia minabatur. Movet me quippe lumen curia*) Hic eſt Sex. Clodius, quem in argumento hujus orationis diximus corpus Clodii in Curiam attuliſſe, & ibi cremaſſe, eoque incenſo curiam conflagraſſe. Ideo lumen curiæ dicit. *Aſconius*. Fingit ſe arripere digreſſionis occaſionem ex tempore, & ex Clodii oculorum conjectu: ne domo præmeditata proferre videatur. *Abram.*

(25) *Movet me quippe lumen curia*) Jocus in ambiguo. Innuit enim Curiæ incendium, eum Sext. Clodium clariſſimum Senatorem vocare videatur. *Idem*.

(26) *Punitus es*) Pro, puniviſti, figurate: ut, *fabricatus eſt gladium*, pro, *fabricavit*. Quod utrumque Quintilianus, lib. IX. cap. 3. ad verborum figuras refert. *Man.*

(27) *Quam rem*) Alii legunt, *quare etſi nefarie feciſti*. Et ſane vix apparet quæ neceſſitas incubuerit id faciendi niſi forte dicamus Sextum populi tumultuantis inſania compulſum fuiſse, ut & cadaver ejiceret, & Curiam incenderet. Vel ſenſus erit, *quam rem etſi P. Clodio, qui tibi erat neceſſarius, feciſti*. Abram.

a Vict. Man. Grut. *At non*, *P. Clodio*

b Vict. Man. Lamb. *mortuo*

Digitized by Google

dit. Vos adepti eſtis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, ſuffragationem conſulatus, fontem perennem gloriæ ſuæ perdidit. Itaque Milonis conſulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, morruo denique tentari cœptus eſt. Non modo igitur nihil prodeſt, ſed obeſt etiam P. Clodii mors Miloni.

At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit ultor injuriæ, punitor doloris ſui. Quid, ſi hæc, non dico majora fuerunt in Clodio, quam in Milone, ſed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? Quid enim odiſſet Clodium Milo, ſegetem ac materiam ſuæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? Ille erat ut odiſſet, primum defenſorem ſalutis meæ; deinde vexatorem furoris, domitorem armorum ſuorum; poſtremo etiam accuſatorem ſuum. Reus enim Milonis, lege Plotia, fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tuliſſe creditis? quantum odium illius, &, in homine injuſto, quam etiam juſtum!

XIV. Reliquum eſt, ut jam illum natura ipſius, conſuetudoque defendat: hunc autem hæc eadem coarguant: nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo, Judices? cum mœrentibus vobis urbe ceſſi, judiciumne timui? non ſervos, non arma, non * vim? Quæ fuiſſet igitur cauſa reſtituendi mei, niſi ei fuiſſet injuſta ejiciendi? Diem mihi, credo, dixerat: multam irrogarat: actionem perduellionis intenderat; & mihi, Judices, in cauſa aut veſtra mala, aut mea nec præclariſſima (28), etiam judicium timendum fuit. Servorum, & egentium civium, & facinoroſorum armis meos cives, meis conſiliis, periculiſque ſervatos, pro me objici nolui.

Vidi enim, vidi hunc ipſum Q. Hortenſium, lumen & ornamentum reipublicæ, pene interfici ſervorum manu, cum mihi adeſſet: qua in turba C. Vibienus, ſenator, vir optimus, cum hoc cum eſſet una, ita eſt mulcatus, ut vitam amiſerit. Itaque quando illius poſtea ſica illa, quam a Catilina acceperat, conquievit? Hæc intentata nobis eſt: huic ego vos objici pro me non ſum paſſus: hæc inſidiata Pompejo eſt (29): hæc iſtam Appiam, viam monumentum ſui nominis, nece Papirii cruen-

* Vict. Man. Lamb. *vim intentavit?* & omittunt, *judiciumne timui?*

(28) *Aut veſtra mala, aut mea nec præclariſſima*) Alii aliter legunt. Ferratius delet *nec*, & ſic interpretatur: „ Cauſa de „ Conjuratis *interfectis* videbatur mala, ſed „ erat cauſa ſenatus, qui eos puniri voluerat. De conjuratis *deprehenſis*, præclariſ- „ ſima erat, & mea, qui deprehenderam. „ Neutra in cauſa erat, quod timerem. Po- „ teſt tamen, ni fallor, ſervari *nec*. Hoc enim totum ironice dictum. *Olivetus*.

(29) *Quando illius poſtea ſica illa, quam a Catilina acceperat, conquievit? hæc intentata nobis eſt: huic ego objici vos pro me paſſus non ſum: hæc inſidiata Pompejo eſt*) Manifeſtum eſt pertinere ad id tempus, quo, poſt rogationem a P. Clodio in eum promulgatam, urbe ceſſit. Quare dicat, *Inſidiata Pompejo eſt*, fortaſſis quæratis: Piſone & Gabinio Coſſ. pulſo Cicerone in exilium. cum III. Idus Sext. Pompejus in ſenatum venit, dicitur ſervo P. Clodii ſicam excidiſſe, eaque ad Gabinium conſulem delata, dictum eſt, ſervo imperatum a P. Clodio, ut Pompejus occideretur. Pompejus ſtatim domum rediit: ex eo * domi tenus obſeſſus eſt etiam a liberto Clodii Damione, ut ex actis

cruentavit (30): hæc, hæc eadem longo intervallo converſa rurſus eſt in me: nuper quidem, ut ſcitis, me ad regiam pene confecit (31).

Quid ſimile Milonis? cujus vis omnis hæc ſemper fuit, ne P. Clodius, cum in judicium detrahi non poſſet, vi oppreſſam civitatem teneret. Quem ſi interficere voluiſſet, quantæ, quoties occaſiones, quam præclaræ fuerunt? Potuitne, cum domum ac deos penates ſuos, illo oppugnante, defenderet, jure ſe ulciſci? Potuitne, cive egregio & viro fortiſſimo, P. Sextio, collega ſuo, vulnerato? Potuitne, Q Fabricio, viro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulſo, crudeliſſima in foro cæde facta? Potuitne, L. Cæcilii, juſtiſſimi fortiſſimique prætoris, oppugnata domo (32)? Potuitne illo die, cum eſt lata lex de me? cum totius Italiæ concurſus, quem mea ſalus concitarat, facti illius gloriam libens agnoviſſet: ut, etiam ſi id Milo feciſſet, cuncta civitas eam laudem pro ſua vindicaret?

XV. Atqui erat id temporis clariſſimus & fortiſſimus conſul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor ſceleris illius, propugnator ſenatus, defenſor ve-

---

actis ejus temporis cognovi: in quibus xv. Kal. Sept. L. Novius tribunus pl. collega Clodii, cum Damio adverſum Flavium prætorem appellaret tribunos, & tribuni de appellatione cognoſcerent, ita ſententiam dixit: Et hoc apparitore Publii Clodii vulneratus ſum: & hominibus armatis præſidiis diſpoſitis a republica remotus ſum. Cneus Pompejus obſeſſus eſt. Cum appeller, non utar ejus exemplo quem vitupero: & judicium tollam, & reliqua de interceſſione. *Aſcon.*

* *Domi tenus*) Furiaſſe, *domitenus*. Quid enim hoc eſt ſic disjunctum? At *domitenus* eſt is, qui ſe domi vel domo tenet, qui domum tenet & ſervat. Vox compoſita, ut *domiducus*, *domiporta*, *domiſeda*, &c. Vide Baſilii Fabri Theſaurum, verbo *Domus*. Olivetus.

(30) *Hæc iſtam Appiam viam, monumentum nominis ſui, nece Papirii cruentavit*) Pompejus poſt triumphum Mithridaticum, Tigranis filium in catena depoſuerat apud Flavium ſenatorem: qui poſtea cum eſſet prætor eodem anno, quo tribunus pl. Clodius, petiit ab eo Clodius ſuper cœnam, ut Tigranem adduci juberet, ut eum videret. Adductum collocavit in convivium, dein Flavio non reddidit: Tigranem dimiſit, & habuit extra catenas, nec repetenti Pompejo reddidit: poſtea in navem depoſuit: & cum profugeret, ille tempeſtate delatus eſt Antium. Illico, ut deduceretur ad ſe, Clodius Sex. Clodium, de quo ſupra dixi, miſit, qui eum reduceret. Flavius quoque re cognita ad diripiendum Tigranem profectus eſt. Ad quartum lapidem ab urbe pugna facta eſt: in qua multi ex utraque parte ceciderunt: plures tamen ex Flavii, inter quos & M. Papirius eques Romanus publicanus, familiaris Pompejo. Flavius ſine comite Romam vix perfugit. *Aſcon.*

(31) *Hæc eadem longo intervallo converſa rurſus eſt in me. Nuper quidem, ut ſcitis, me ad Regiam pene confecit*) Quo die periculum hoc adierit, ut Clodius eum ad Regiam pene confecerit, nuſquam plane inveni. Non tamen adducor, ut putem Ciceronem mentitum, præſertim cum adjiciat, *ut ſcitis*. Sed videtur mihi loqui de eo die, quo conſulibus Domitio, & Meſſala, qui præceſſerant eum annum, cum hæc oratio dicta eſt, inter candidatorum Hypſæi & Milonis manus in via Sacra pugnatum eſt, multique ex Milonis ex improviſo ceciderunt. De cujus diei cæde & periculo ſuo ut putem loqui eum, facit & locus pugnæ; nam in Sacra via traditur commiſſa, in qua eſt Regia; & quod affuerunt cum candidatis ſuffragatores, Milonis Cicero, Hypſæi Clodius. *Id.*

(32) *Potuitne L. Cæcilii, juſtiſſimi fortiſſimique prætoris, oppugnata domo*) L. Cæcilius Rufus, de quo dicitur, prætor fuit P. Lentulo Spinthere, Q. Metello nepote Coſſ. quo anno Cicero reſtitutus eſt. Is cum faceret ludos Apollinares, ita infima concitata multitudo annonæ caritate tumultuata eſt, ut omnes, qui in theatro ſpectandi cauſa conſederant, pellerentur. De oppugnata domo nuſquam adhuc legi. Pompeius tamen, cum defenderet Milonem apud populum, de vi accuſante Clodio, objicit. Et legimus apud Tironem libertum Ciceronis in libro quarto de vita ejus, oppreſſum a Clodio L. Cæcilium prætorem. *Idem.*

veſtræ voluntatis, patronus illius publici conſenſus, reſtitutor ſalutis meæ : ſeptem prætores, octo tribuni plebis, illius adverſarii, defenſores mei : Cn. Pompejus auctor & dux mei reditus, illius hoſtis : cujus ſententiam ſenatus omnis de ſalute mea graviſſimam & ornatiſſimam ſecutus eſt : qui populum Romanum cohortatus eſt : qui, cum de me decretum Capuæ fecit, ipſe, cunctæ Italiæ cupienti, & ejus fidem imploranti, ſignum dedit, ut ad me reſtituendum Romam concurrerent. Omnia tum denique in illum odia civium ardebant deſiderio mei : quem qui tum interemiſſet, non de impunitate ejus, ſed de præmiis cogitaretur.

Tamen ſe Milo continuit, & P. Clodium ad judicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid? privato Milone, & reo ad populum, accuſante P. Clodio, cum in Cn. Pompejum pro Milone dicentem (33) impetus factus eſt : quæ tum non modo occaſio, ſed etiam cauſa illius opprimendi fuit? Nuper vero cum M. Antonius (34) ſummam ſpem ſalutis bonis omnibus attuliſſet, graviſſimamque adoleſcens nobiliſſimus reipublicæ partem fortiſſime ſuſcepiſſet, atque illam belluam, judicii laqueos declinantem, jam irretitam teneret : qui locus, quod tempus illud, dii immortales! fuit? cum ſe ille fugiens in ſcalarum tenebras abdidiſſet, magnum Miloni fuit conficere illam peſtem nulla ſua invidia, Antonii vero maxima gloria? Quid? comitiis in campo quoties poteſtas fuit? cum ille vi in ſepta (35) irruiſſet, gladios deſtringendos, lapides jaciendos curaſſet, deinde ſubito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos & omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute ſua liberet?

XVI. Quem igitur eum omnium gratia noluit : hunc voluit eum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune non eſt auſus : hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitavit occidere? Præſertim, Judices, cum honoris ampliſſimi contentio, & dies comitiorum ſubeſſet : quo quidem tempore (ſcio enim, quam timida ſit ambitio, quantaque & quam ſollicita cupiditas conſulatus) omnia non modo, quæ reprehendi palam, ſed etiam quæ obſcure cogitari poſſunt, timemus : rumorem, fabulam falſam, fictam, levem perhorreſcimus : ora omnium, atque oculos intuemur. Nihil enim eſt tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quam voluntas erga nos, ſenſuſque civium : qui non modo improbitati iraſcuntur candidatorum, ſed etiam in recte factis ſæpe faſtidiunt.

Hunc

(33) *Pompejum pro Milone dicentem*) Vide Ep. ad Q. Fratrem, II. 3. & Fam. I. 5.

(34) *Cum M. Antonius*) Difficile eſt expedire quam M. Antonius reipublicæ partem ſuſceperit : niſi ſi fortaſſe Clodio, *cum Coloniam*, vel, ut alii malunt, *Collinam novam, delectum perditiſſimorum ſcriberet civium*, ut dictum eſt initio narrationis, ei ſe oppoſuit M. Antonius, cumque jure & legibus huic delectum impedire non poſſet, ferro conatus eſt occidere. Vide Philipp. II. 9. *Abram.*

(35) *Septa*) In comitiis repagula quædam erant tum in campo, tum in foro, quibus multitudo arcebatur. Suffragium autem laturi intromittebantur. *Hotom.*

Digitized by Google

Hunc diem igitur campi ſperatum atque exoptatum ſibi proponens Milo, cruentis manibus ſcelus & facinus præ ſe ferens, & confitens, ad illa auguſta centuriarum auſpicia veniebat? quam hoc non credibile in hoc? quam idem in Clodio non dubitandum, quin ſe ille, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid? quod caput audaciæ eſt, Judices: quis ignorat, maximam illecebram eſſe peccandi impunitatis ſpem? In utro igitur hæc fuit; in Milone? qui etiam nunc reus eſt facti, aut præclari, aut certe neceſſarii? an in Clodio? qui ita judicia, pœnamque contempſerat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas eſſet, aut per leges liceret?

Sed quid ego argumentor? quid plura diſputo? Te, Q. Petilli, appello, optimum & fortiſſimum civem: te, M. Cato, teſtor: quos mihi divina quædam ſors dedit judices. Vos ex M. Favonio audiſtis, Clodium ſibi dixiſſe, & audiſtis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo. Poſt diem tertium geſta res eſt, quam dixerat. Cum ille non dubitaret aperire, quid cogitaret; vos poteſtis dubitare, quid fecerit?

XVII. Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modo. Dictatoris Lanuvini ſtata ſacrificia noſſe, negotii nihil erat. Vidit neceſſe eſſe Miloni proficiſci Lanuvium illo ipſo, quo profectus eſt, die. Itaque antevertit. At quo die? quo, ut ante dixi, inſaniſſima concio ab ipſius mercenario tribuno plebis eſt concitata (36): quem diem ille, quam concionem, quos clamores, niſi ad cogitatum facinus approperaret, nunquam reliquiſſet. Ergo illi ne cauſa quidem itineris, etiam cauſa manendi: Miloni manendi nulla facultas, exeundi non cauſa ſolum, ſed etiam neceſſitas fuit.

Quid, ſi, ut ille ſcivit, Milonem fore eo die in vita, ſic Clodium Milone ſuſpicari quidem potuit?

Primum quæro, qui ſcire potuerit: quod vos idem in Clodio quærere non poteſtis. Ut enim neminem alium, niſi T. Patinam, familiariſſimum ſuum, rogaſſet, ſcire potuit, illo ipſo die Lanuvii a dictatore Milone prodi flaminem neceſſe eſſe. Sed erant permulti alii, ex quibus id facillime ſcire poſſet: omnes ſcilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæſivit? Quæſierit ſane. Videte, quid vobis largiar. Servum etiam, ut Arrius, meus amicus, dixit, corruperit. Legite teſtimonia teſtium veſtrorum. Dixit C. Caſſinius, cognomento Schola, Interamnis, familiariſſimus & idem comes P. Clodii: cujus jampridem teſtimonio Clodius eadem hora Interamnæ fuerat & Romæ, P. Clodium illo die in Albano manſurum fuiſ-

(36) *At quo die? Quo, ut ante dixi, fuit inſaniſſima concio, ab ipſius mercenario tribuno pl. concitata*) Hoc ſignificat, eo die, quo Clodius occiſus eſt, concionatum eſſe mercenarium ejus Tribunum pl. Sunt autem concionati eo die, ut ex actis apparet, C. Salluſtius, & Q. Pompejus, utrique & inimici Milonis, & ſatis inquieti. Sed videtur mihi Q. Pompejum ſignificare. Nam ejus ſeditioſior fuit concio. *Aſcon.*

fuiſſe (37) : ſed ſubito ei eſſe nuntiatum, Cyrum architectum eſſe mortuum : itaque Romam repente conſtituiſſe proficiſci. Dixit hoc comes item P. Clodii C. Clodius.

XVIII. Videte, Judices, quantæ res his teſtimoniis ſint confectæ. Primum certe liberatur Milo, non eo conſilio profectus eſſe, ut inſidiaretur in via Clodio: quippe qui ei obvius futurus omnino non erat. Deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium) ſcitis, Judices, fuiſſe, qui in hac rogatione ſuadenda dicerent, Milonis manu cædem eſſe factam, conſilio vero majoris alicujus. Videlicet me latronem, ac ſicarium abjecti homines & perditi deſcribebant (38). Jacent ſuis teſtibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, niſi de Cyro audiiſſet, fuiſſe rediturum. Reſpiravi : liberatus ſum : non vereor, ne, quod ne ſuſpicari quidem potuerim, videar id cogitaſſe.

Nunc perſequar cætera; nam occurrit illud : Igitur ne Clodius quidem de inſidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano manſurus, ſi quidem exiturus ad cædem e villa non fuiſſet. Video enim illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiaſſe, non id nuntiaſſe, ſed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nuntiaret, quem Clodius Roma proficiſcens reliquerat morientem? Una fui : teſtamentum ſimul obſignavi cum Clodio: teſtamentum autem palam fecerat, & illum heredem, & me ſcripſerat. Quem pridie hora tertia animam efflantem reliquiſſet, eum mortuum poſtridie hora decima denique ei nuntiabatur?

XIX. Age, ſit ita factum: quæ cauſa, cur Romam properaret? cur in noctem ſe conjiceret? quid afferebat cauſa feſtinationis (39)? Quod heres erat? Primum erat nihil, cur properato opus eſſet: deinde : ſi quid eſſet, quid tandem erat, quod ea nocte conſequi poſſet; amitteret autem, ſi poſtridie mane Romam veniſſet? Atque, ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potius, quam expetendus fuit : ſic Miloni, cum inſidiator eſſet, ſi illum ad urbem noctu acceſſurum ſciebat, ſubſidendum (40), atque expectandum fuit. Noctu invidioſo & pleno latronum in loco occidiſſet.

(37) *Dixit C. Caſſinius Interamnis, familiariſſimus, & idem comes Clodii, P. Clodium illo die Albæ manſurum*) Fuit hic Caſſinius, apud quem Clodius manſiſſe Interamnæ videri volebat, qua nocte deprehenſus eſt in Cæſaris domo, cum ibi in operto virgines pro populo Romano ſacra facerent. *Idem*.

(38) *Scitis, Judices, fuiſſe, qui in hac rogatione ſuadenda dicerent, Milonis manu cædem eſſe factam, conſilio vero majoris alicujus. Me videlicet latronem & ſicarium abjecti homines & perditi deſcribebant*) Q. Pompejus Rufus, & Salluſtius tribuni fuerunt, quos ſignificat. Hi enim primi de ea lege ferenda populum hortati ſunt, & dixerunt, manu Milonis occiſum eſſe Clodium, conſilio vero majoris alicujus. *Idem*.

(39) *Quid afferebat cauſa feſtinationis*) Si ſubſcriberent libri, amplecterer lectionem, quam non Victorius ſolum eſt amplexus, ſed quam præ ſe fert Aſcenſiana, Crarandri, & Hervagiana. *Quid adferebat feſtinatio*? Quid adferebat emolumenti, aut utilitatis feſtinatio? *Cauſa* ſæpiſſime eſt prætextus. Hæc igitur erit ſententia vulgatæ lectionis, *cauſa feſtinationis quid adferebat*? Prætextus iſte Romam properanti quid tibi proderat? quem fructum ex illa feſtinatione capiebam? Sed vulgatam ſanam eſſe non credo. *Grav.* Sic opinor poſſe emendari : *Quid afferebat cauſam feſtinationis*? Anonymus.

(40) *Atque ut illi nocturnus adventus vitandus fuit, ſic Miloni, cum inſidiator eſſet*,

ſet . Nemo ei neganti non credidiſſet , quem eſſe omnes ſalvum , etiam confitentem, volunt . Suſtinuiſſet hoc crimen primum ipſe ille latronum occultator & receptator locus, dum neque muta ſolitudo indicaſſent , neque cæca nox oſtendiſſet Milonem : deinde ubi multi ab illo violati, ſpoliati, bonis expulſi , multi etiam hæc timentes in ſuſpicionem caderent : tota denique rea citaretur Etruria . Atque illo die certe Aricia rediens, devertit Clodius ad Albanum. Quod niſi ſciret Milo (41) illum Ariciæ fuiſſe (42), ſuſpicari tamen debuit, eum , etiam ſi Romam illo die reverti vellet, ad villam ſuam, quæ viam tangeret, deverſurum. Cur neque ante occurrit, ne ille in villa reſideret : nec eo in loco ſubſedit, quo ille noctu venturus eſſet?

Video adhuc conſtare omnia, Judices: Miloni etiam utile fuiſſe Clodium vivere; illi ad ea, quæ concupierat, optatiſſimum interitum Milonis: odium fuiſſe illius in hunc acerbiſſimum , in illum hujus nullum : conſuetudinem illius perpetuam in vi inferenda; hujus tantum in repellenda : mortem ab illo denuntiatam Miloni, & prædictam palam; nihil unquam auditum ex Milone : profectionis hujus diem illi notum ; reditum illius huic ignotum fuiſſe : hujus iter neceſſarium; illius etiam potius alienum : hunc præ ſe tulisſe, ſe illo die Roma exiturum ; illum eo die ſe diſſimulasſe rediturum : hunc nullius rei mutasſe conſilium ; illum cauſam mutandi conſilii finxisſe : huic, ſi inſidiaretur, noctem prope urbem expectandam; illi, etiam ſi hunc non timeret, tamen acceſsum ad urbem nocturnum fuisſe metuendum.

XX. Videamus nunc id, quod caput eſt: locus ad inſidias ille ipſe, ubi congreſſi ſunt, utri tandem fuerit aptior. Id vero, Judices, etiam dubitandum, & diutius cogitandum eſt? Ante fundum Clodii : quo in fundo, propter inſanas illas ſubſtructiones, facile mille hominum verſabatur (43) valentium. Edito adverſarii, atque excelſo loco ſuperiorem ſe fore putabat

Bb 2 Mi-

eſſet, ſi illum ad urbem noctu acceſſurum ſciebat, ſubſidendum, &c.) Via Appia eſt prope urbem monumentum Baſili , qui locus latrociniis fuit perquam infamis: quod ex ſolus quoque multis intelligi poteſt. *Aſcon.*

(41) *Quod niſi ſciret Milo*) Legunt alii, *Quod ut ſciret*. Libenter legerim, *Quidni, ſi ſciret*. Ut vocem *diverſurum* interrogationis nota ſubſequatur. Vel, quod magis arridet , *Quod, ſi ſciret*, &c. *Abeam.* Erfurtenſis ſane & Lambini vetus codex, *Quod ut ſciret Milo*; quæ ſcriptura non eſt repudianda. Ut accipitur, ut ſæpius *ut ut*, pro quamvis, licet . Quamvis id ſciret Milo, &c. *Grævius.*

(42) *Ariciæ fuiſſe*) Senſus eſt : Milo vel ignoravit diſceſſiſſe Clodium Aricia , ſicque non eſt profectus eo conſilio , ut Ariciæ redeuntem interficeret: vel ſcivit, adeoque potuit ſuſpicari , Clodium diverſurum ad Albanum villam ſuam, quæ erat prope viam . Cur igitur non occurrit Clodio inter Ariciam & Albanum? *Ferr.*

(43) *Mille hominum verſabatur*) Vide Gronovium, lib. I. de Seſtertiis , cap. 10 , ubi erudite oſtendit, *mille* non eſſe χιλιάδα, ut ſtatuebant Gellius & Macrobius, nec *mille hominum* dictum eſſe conjunctione ſubſtantivi cum ſubſtantivo , ſed adjectivi cum ſubſtantivo , nec nominativi cum genitivo , ſed duorum genitivorum ; intelligi autem nominativum , *multitudo* , vel *numerus* , vel *manus* , ut integre apud Maronem : *Sub quo mille manus juvenum* . Grævius .

Digitized by Google

Milo, & ob eam rem eum locum ad pugnam potiſſimum elegerat? an in eo loco eſt potius expectatus ab eo, qui ipſius loci ſpe facere impetum cogitarat? Res loquitur, Judices, ipſa: quæ ſemper valet plurimum.

Si hæc non geſta audiretis, ſed picta videretis: tamen appareret uter eſset inſidiator, uter nihil cogitaret mali, cum alter veheretur in rheda penulatus, una ſederet uxor. Quid horum non impeditiſſimum? veſtitus, an vehiculum, an comes? quid minus prumptum ad pugnam, cum penula irretitus, rheda impeditus, uxore pene conſtrictus eſset? Videte nunc illum, primum egredientem e villa, ſubito; cur? veſperi; quid neceſse eſt? tarde; qui convenit, id præſertim temporis? Devertit in villam Pompeji. Pompejum ut videret? ſciebat in Alſienſi (44) eſse. Villam ut perſpiceret? millies in ea fuerat. Quid ergo erat moræ, & tergiverſationis? Dum hic veniret, locum relinquere noluit.

XXI. Age nunc, iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore: tum ſine ea. Nunquam non in rheda: tum in equo. Comites Græculi, quocumque ibat, etiam cum in caſtra Etruſca properabat (45): tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum caſu pueros ſymphoniacos uxoris ducebat, & ancillarum greges. Ille, qui ſemper ſecum ſcorta, ſemper exoletos, ſemper lupas ducebat, tum neminem, niſi ut virum a viro lectum eſſe diceres. Cur igitur victus eſt? quia non ſemper viator a latrone, nonnunquam etiam latro a viatore occiditur: quia, quanquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros.

Nec vero ſic erat unquam non paratus Milo contra illum, ut non ſatis fere eſſet paratus. Semper ille & quantum intereſſet P. Clodii ſe perire, & quanto illi odio eſſet, & quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam ſuam, quam maximis præmiis propoſitam & pene addictam ſciebat, nunquam in periculum ſine præſidio & ſine cuſtodia projiciebat. Adde caſus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem, qui ſæpe ſpoliantem jam & exultantem evertit, & perculit ab abjecto. Adde inſcitiam pranſi, poti, oſcitantis ducis: qui cum a tergo hoſtem interclusum reliquiſſet, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incenſos ira, vitamque domini deſperantes cum incidiſſet, hæſit in iis pœnis, quas ab eo ſervi fideles pro domini vita expetiverunt. Cur igitur eos manumiſit? metuebat ſcilicet, ne indicarent: ne dolorem perferre non poſſent: ne tormentis cogerentur occiſum eſſe a ſervis Milonis in Appia via P. Clodium

(44) *In Alſienſi*) Alſium oppidum fuit in Etruria, ut auctor eſt Plinius, libro III, cap. 5. in cujus territorio villam habuiſſe videtur Pompejus. *Abram.*

(45) *Comites Græculi, quocumque ibat, etiam in caſtra Etruſca properabat*) Sæpe objicit Clodio Cicero, ſocium eum conjurationis Catilinæ fuiſſe. Quam rem nunc quoque reticens oſtendit. Fuerat enim opinio, ut Catilina ex urbe profugerat in caſtra Manlii centurionis, qui tum in Etruria ad Fæſulas exercitum ei comparabat, Clodium ſubſequi eum voluiſſe, & cœpiſſe, tum dein mutato conſilio in urbem rediſſe. *Aſcon.*

Digitized by Google

dium confiteri. Quid opus eſt tortore? quid quæris? Occideritne? occidit. Jure, an injuria? nihil ad tortorem. Facti enim in eculeo quæſtio eſt, juris in judicio.

XXII. Quod igitur in cauſa quærendum eſt, id agamus hic: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu vero cur miſerit, ſi id potius quæris, quam cur parum amplis affecerit præmiis: neſcis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia ſemper conſtanter & fortiter, M. Cato; dixitque in turbulenta concione, quæ tamen hujus auctoritate placata eſt, non libertate ſolum, ſed etiam omnibus præmiis digniſſimos fuiſſe, qui domini caput defendiſſent. Quod enim præmium ſatis magnum eſt tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus ſervis, propter quos vivit? Etſi id quidem non tanti eſt, quam quod propter eoſdem non ſanguine & vulneribus ſuis, crudeliſſimi inimici mentem oculoſque ſatiavit. Quos niſi manumiſiſſet, tormentis etiam dedendi fuiſſent, conſervatores domini, ultores ſceleris, defenſores necis. Hic vero nihil habet in his malis, quod minus moleſte ferat, quam, etiam ſi quid ipſi accidat, eſſe tamen illis meritum præmium perſolutum.

Sed quæſtiones urgent Milonem, quæ ſunt habitæ nunc in atrio Libertatis. Quibuſnam de ſervis? rogas? de P. Clodii. Quis eos poſtulavit? Appius. Quis produxit? Appius. Unde? ab Appio. Dii boni! quid poteſt agi ſeverius? De ſervis nulla quæſtio eſt in dominos, niſi de inceſtu, ut fuit in Clodium. Proxime deos acceſſit Clodius (46), propius quam tum, cum ad ipſos penetrarat (47): cujus de morte, tanquam de cæremoniis violatis, quæritur. Sed tamen majores noſtri in dominum de ſervo quæri noluerunt, non quia non poſſet verum inveniri, ſed quia videbatur indignum, & dominis morte ipſa triſtius. In reum de ſervis accuſatoris cum quæritur, verum inveniri poteſt?

Age vero, quæ erat, aut qualis quæſtio? Heus tu Ruſcio (verbi cauſa) caveſis mentiare, Clodius inſidias fecit Miloni? Fecit. Certa crux. Nullas fecit. Sperata libertas. Quid hæc quæſtione certius? Subito abrepti in quæſtionem, tamen ſeparantur a cæteris, & in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui poſſit. Hi centum dies penes accuſatorem cum fuiſſent, ab eo ipſo accuſatore producti ſunt. Quid hac quæſtione dici poteſt integrius? quid incorruptius?

XXIII. Quod ſi nondum ſatis cernitis, cum res ipſa tot, tam claris argumentis, ſigniſque luceat, pura mente atque integra Milonem, nullo ſcelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conſcientia exanimatum, Romam revertiſſe: recordamini, per deos immortales! quæ fuerit celeritas

(46) *Proxime ad deos acceſſit Clodius*) Cujus de ſervis ita quæritur, ut ſi cæremoniæ deorum violatæ eſſent. *Manutius.*

(47) *Cum ad ipſos penetrarat*) Feſtive tempus illud deſcribit cum ingreſſus eſt Clodius muliebri veſtitu, ſtupri cauſa, ad ſacra Bonæ Deæ) *Idem.*

tas reditus ejus: qui ingreſſus in forum, ardente curia: quæ magnitudo animi, qui vultus, quæ oratio. Neque vero ſe populo ſolum, ſed etiam ſenatui commiſit: neque ſenatui modo, ſed etiam publicis præſidiis, & armis: neque his tantum, verum etiam ejus poteſtati, cui ſenatus totam rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma commiſerat. Cui ſe nunquam hic profecto tradidiſſet, niſi cauſæ ſuæ confideret; præſertim omnia audienti, magna metuenti, multa ſuſpicanti, nonnulla credenti. Magna vis eſt conſcientiæ, Judices, & magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiſerant: & pœnam ſemper ante oculos verſari putent, qui peccarent.

Neque vero ſine ratione, cauſa Milonis ſemper a ſenatu probata eſt. Videbant enim ſapientiſſimi homines facti rationem, præſentiam animi, defenſionis conſtantiam. An vero obliti eſtis, Judices, recenti illo nuntio necis Clodianæ, non modo inimicorum Milonis ſermones & opiniones, ſed nonnullorum etiam imperitorum? Negabant eum Romam eſſe rediturum. Sive enim illud animo irato ac percito feciſſet, ut incenſus odio trucidaret inimicum, arbitrabantur, eum tanti mortem P. Clodii putaſſe, ut æquo animo patria careret, cum ſanguine inimici expleſſet odium ſuum: ſive etiam illius morte patriam liberare voluiſſet, non dubitaturum fortem virum, quin, cum ſuo periculo ſalutem reipublicæ attuliſſet, cederet æquo animo legibus, ſecum auferret gloriam ſempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipſe ſervaſſet. Multi etiam Catilinam, atque illa portenta loquebantur: erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miſeros interdum cives, optime de republica meritos! in quibus homines non modo res præclariſſimas obliviſcuntur, ſed etiam nefarias ſuſpicantur. Ergo illa falſa fuerunt: quæ certe vera extitiſſent, ſi Milo admiſiſſet aliquid, quod non poſſet honeſte, vereque defendere.

XXIV. Quid, quæ poſtea ſunt in eum congeſta? quæ quemvis etiam mediocrium delictorum conſcientia perculiſſent, ut ſuſtinuit, dii immortales! Suſtinuit? immo vero ut contempſit, ac pro nihilo putavit? quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, niſi fortiſſimus vir, negligere potuiſſet. Scutorum, gladiorum, frenorum, ſparorum (48), pilorumque etiam multitudo deprehendi poſſe indicabatur. Nullum in urbe vicum, nullum angiportum eſſe dicebant, in quo Miloni non eſſet conducta domus: arma in villam Ocriculanam devecta Tiberi: domus in clivo Capitolino ſcutis referta: plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata ſolum, ſed pene credita: nec ante repudiata ſunt, quam quæſita.

Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeji: ſed dicam, ut ſentio, Judices; nimis multa audire coguntur, neque aliter facere poſſunt

(48) *Sparorum*) Nonnius de genere armorum: *Sparus telum agreſte*. Abram.

ſunt ii, quibus tota commiſſa eſt reſpublica. Quin etiam audiendus ſit popa Licinius, neſcio quis, de circo maximo: ſervos Milonis apud ſe ebrios factos, ſibi confeſſos eſse de interficiendo Cn. Pompejo conjuraſse: deinde poſtea ſe gladio percuſsum eſse ab uno de illis, ne indicaret. Pompejo in hortos nuntiavit. Arceſsor in primis. De amicorum ſententia rem defert ad ſenatum. Non poteram in illius mei, patriæque cuſtodis tanta ſuſpicione non metu exanimari: ſed mirabar tamen credi popæ: ebrioſorum confeſſionem ſervorum audiri: vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris probari. Verum, ut intelligo, cavebat magis Pompejus, quam timebat, non ea ſolum, quæ timenda erant, ſed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæſaris, clariſſimi & fortiſſimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur. Nemo audierat tam celebri loco (49), nemo ſenſerat. Tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompejum, præſtantiſſima virtute civem, timidum ſuſpicari: diligentiam, tota republica ſuſcepta, nimiam nullam putabam. Frequentiſſimo ſenatu nuper in Capitolio ſenator inventus eſt, qui Milonem cum telo eſse diceret. Nudavit ſe in ſanctiſſimo templo, quoniam vita talis & civis & viri fidem non faciebat, niſi, eo tacente (50), res ipſa loqueretur.

XXV. Omnia falſa, atque inſidioſe ficta comperta ſunt. Quod ſi tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, ſed tuas, Cn. Pompei, (te enim jam appello ea voce, ut me audire poſſis) tuas, inquam, ſuſpiciones perhorreſcimus (51). Si Milonem times, ſi hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare, aut molitum aliquando ali-

(49) *Tam celebri loco*) Habitabat enim Cæſar, a quo tempore pontifex max. creatus eſt, in ſacra via, in domo publica: cum ante pontificatum in Suburra modicis ædibus habitaſſet. *Suetonius*.

(50) *Niſi eo tacente*) Miror Lambinum hic non recepiſſe veriſſimam ſcripturam veteris codicis, in quo eſt, *ut eo tacente res*, quam didicit ex Fabricio, ut ejus editionis margines oſtendunt. *Niſi*, hic ferri non poteſt. *Gravius*.

(51) *Non jam hoc Clodianum crimen timemus, ſed tuas, Cn. Pompei (te enim jam appello, & ea voce, ut me exaudire poſſis) tuas, inquam, ſuſpiciones perhorreſcimus*) Diximus in argumento orationis hujus, Cn. Pompejum ſimulaſſe ſe timere, ſeu plane timuiſſe Milonem, & ideo ne domi quidem ſuæ, ſed in hortis ſuperioribus ante judicium manſiſſe, ita ut villam quoque præſidio militum circumdaret. *Q. Pompejus* tribunus pl. qui fuerat familiariſſimus omnium P. Clodio, & ſectam ſuam ſequi ſe palam profitebatur, dixerat in concione paucis poſt diebus, quam Clodius erat occiſus: *Milo dedit, quem in curia cremaretis: dabo, quem in Capitolio ſepeliatis*. In eadem concione idem dixerat (habuit enim eam a. d. VIII. Kal. Febr. cum Milo pridie, id eſt, VII. Kal. Febr. venire ad Pompejum in hortos ejus voluiſſet) Pompejum ei per hominem propinquum miſiſſe, ne ad ſe veniret. Prius etiam quam Pompejus tertium conſul crearetur, tres tribuni, Q. Pompejus Rufus, C. Salluſtius Criſpus, T. Munatius Plancus, cum quotidianis concionibus ſuis magnam invidiam Miloni propter Clodium excitarent, produxerant ad populum Cn. Pompejum, & ab eo quæſierant, num ad eum delatum eſſet illud quoque indicium, ſuæ vitæ inſidiari Milonem. Reſponderat Pompejus, Licinium quendam de plebe, ſacrificulum, qui ſolitus eſſet familias purgare, ad ſe detuliſſe, ſervos quoſdam Milonis, itemque libertos comparatos eſſe ad cædem ſuam: nomina quoque ſervorum edidiſſe: ad Milonem miſiſſe, ut eos in poteſtate ſua haberet; a Milone reſponſum eſſe, ex iis ſervis, quos nominaſſet, partim neminem ſe unquam habuiſſe, partim manumiſiſſe. Dein, cum Licinium apud ſe haberet, Lucium quendam de plebe ad corrumpendum judicem veniſſe: qua re cognita, in

Digitized by Google

aliquid putas, ſi Italiæ delectus, ut nonnulli conquiſitores (52) tui dictitant, ſi hæc arma, ſi Capitolinæ cohortes, ſi excubiæ, ſi vigiliæ, ſi delecta juventus, quæ tuum corpus domumque cuſtodit, contra Milonis impetum armata eſt, atque illa omnia in hunc unum inſtituta, parata, intenta ſunt: magna in hoc certe vis, & incredibilis animus, & non unius viri vires, atque opes indicantur, ſi quidem in hunc unum & præſtantiſſimus dux electus, & tota reſpublica armata eſt.

Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes ægras & labantes, ut eas his armis ſanares & confirmares, eſſe commiſſas? Quod ſi Miloni locus datus eſſet; probaſſet profecto tibi ipſi, neminem unquam hominem homini cariorem fuiſſe, quam te ſibi: nullum ſe unquam periculum pro tua dignitate fugiſſe: cum illa ipſa teterrima peſte ſæpiſſime pro ſua gloria contendiſſe: tribunatum ſuum ad ſalutem meam, quæ tibi cariſſima fuiſſet, conſiliis tuis gubernatum: ſe a te poſtea defenſum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ: duos ſe habere ſemper amiciſſimos ſperaſſe; te tuo beneficio, me ſuo. Quæ ſi non probaret: ſi tibi ita penitus inhæſiſſet iſta ſuſpicio, nullo ut evelli modo poſſet: ſi denique Italia a delectu, urbs ab armis, ſine Milonis clade nunquam eſſet conquietura: næ iſte haud dubitans ceſſiſſet patria, is, qui ita natus eſt, & ita conſuevit; te, Magne, tamen anteſtaretur (53), quod nunc etiam facit.

Vide, quam ſit varia vitæ commutabiliſque ratio, quam vaga volubiliſque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ ſimulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profecto tempus, & illuceſcet aliquando ille dies, cum tu, ſalutaribus, ut ſpero, rebus tuis, ſed fortaſſe motu aliquo communium temporum immutatis (qui quam crebro accidat, experti debemus ſcire) & amiciſſimi benevolentiam, & graviſſimi hominis fidem, & unius poſt homines natos fortiſſimi viri magnitudinem animi deſideres.

Quanquam quis hoc credat, Cn. Pompejum, juris publici, *moris majorum*, rei denique publicæ peritiſſimum, cum ſenatus ei commiſerit, ut videret, *Ne quid reſpublica detrimenti caperet:* quo uno verſiculo ſatis armati ſemper conſules fuerunt, etiam nullis armis datis: hunc exercitu,

hunc

in vincula eum publica a ſe conjectum. Decreverat enim ſenatus, ut cum interrege & tribunis pl. Pompejus daret operam, ne quid reſpublica detrimenti caperet. Ob has ſuſpiciones Pompejus in ſuperioribus hortis ſe continuerat, deinde ex S. C. delectu per Italiam habito cum rediiſſet, venientem ad ſe Milonem unum omnium non admiſerat. Item, cum ſenatus in porticu Pompeji haberetur, ut Pompejus poſſet intereſſe, unum tum excuti prius, quam in ſenatum intraret, juſſerat. Hæ ſunt ſuſpiciones, quas dicit ſe Cicero pertimeſcere. *Aſconius*.

(52) *Conquiſitores*) Qui delectui habendo, conſcribendoque exercitui præerant. *Ferrat.*

(53) *Anteſtaretur*) *Anteſtari* dicebantur ii, qui cum in jus quempiam vocarent, præſentes apprehenſa auricola monebant, uti meminiſſent eum in jus vocatum, &, cum opus eſſet, id teſtarentur. Vide Turnebum lib. decimo tertio Adverſar. cap. vigeſimoſeptimo. *Abram.*

hunc delectu dato, judicium expectaturum fuiſſe in ejus conſiliis vindicandis, qui vel judicia ipſa tolleret? Satis judicatum eſt a Pompejo, ſatis, falſo iſta conferri in Milonem: qui legem tulit, qua, ut ego ſentio, Milonem abſolvi a vobis oporteret; ut omnes confitentur, liceret.

Quod vero in illo loco, atque illis publicorum præſidiorum copiis circumfuſus ſedet: ſatis declarat, ſe non terrorem inferre vobis, (quid enim illo minus dignum, quam cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipſe & more majorum, & ſuo jure poſſet?) ſed præſidio eſſe: ut intelligatis, contra heſternam concionem illam (54) licere vobis, quod ſentiatis, libere judicare.

XXVII. Nec vero me, Judices, Clodianum crimen movet: nec tam ſum demens, tamque veſtri ſenſus ignarus atque expers, ut neſciam quid de morte Clodii ſentiatis. De qua ſi jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare, atque mentiri glorioſe liceret: Occidi, occidi, non Sp. Mælium, qui annona levanda, jacturiſque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in ſuſpicionem incidit regni appetendi: non Tib. Gracchum, qui collegæ magiſtratum per ſeditionem abrogavit: quorum interfectores implerunt orbem terrarum nominis ſui gloria: ſed eum, (auderet enim dicere, cum patriam periculo ſuo liberaſſet) cujus nefandum adulterium in pulvinaribus ſanctiſſimis nobiliſſimæ fœminæ comprehenderunt: eum, cujus ſupplicio ſenatus ſollemnes religiones expiandas ſæpe cenſuit: eum, quem cum ſorore germana nefarium ſtuprum feciſſe L. Lucullus juratus ſe, quæſtionibus habitis, dixit comperiſſe: eum, qui civem, quem ſenatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium conſervatorem judicabant, ſervorum armis exterminavit: eum, qui regna dedit, ademit; orbem terrarum, quibuſcum voluit, partitus eſt: eum, qui, plurimis cædibus in foro factis, ſingulari virtute & gloria civem domum vi & armis compulit: eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicam recenſionis, tabulis publicis impreſſam, extingueret: eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli poſſeſſionum termini: qui non calumnia litium, non injuſtis vindiciis ac ſacramentis (55) alienos fundos, ſed caſtris, exercitu, ſignis inferendis petebat: qui non ſolum Etruſcos, (eos enim penitus contempſerat) ſed hunc Q. Varium, virum fortiſſimum atque optimum civem, judicem noſtrum, pellere poſſeſſionibus, armis caſtriſque conatus eſt: qui cum architectis & decempedis villas multorum, hortoſque peragrabat: qui

(54) *Contra heſternam concionem illam*) Idem T. Munacius Plancus, ut ſæpe diximus, poſt audita & obſignata teſtium verba, dimiſſoſque interim judices, vocata concione cohortatus erat populum, ut clauſis tabernis poſtero die ad judicium adeſſet, nec pateretur elabi Milonem. *Aſcon.*

(55) *Sacramentis*) Sacramento contendere, eſt, depoſita apud pontificem pecunia litigare. Varro, lib. v. Ling. Lat. & Aſconius in Verrem, lib. 1. *Manutius*.

Janiculo & Alpibus ſpem poſſeſſionum terminabat ſuarum: qui, cum ab equite Romano ſplendidiſſimo & forti viro, T. Pacuvio, non impetraſſet, ut inſulam in lacu Prelio venderet, repente lintribus in eam inſulam materiam, calcem, cæmenta, atque arenam convexit, dominoque trans ripam inſpectante non dubitavit ædificium extruere in alieno: Qui huic T. Furfanio, cui viro? dii immortales! (quid enim ego de muliercula Scantia? quid de adoleſcente Aponio dicam? quorum utrique mortem eſt minitatus, niſi ſibi hortorum poſſeſſionem ceſſiſset) ſed auſus eſt Furfanio dicere, ſi ſibi pecuniam, quantam popoſcerat, non dediſset, mortuum ſe in domum ejus illaturum, qua invidia huic eſset tali viro conflagrandum: qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidiſſima gratia, abſentem de poſſeſſione fundi dejecit: qui parietem ſic per veſtibulum ſororis inſtituit ducere, ſic agere fundamenta, ut ſororem non modo veſtibulo privaret, ſed omni aditu, & limine.

XXVIII. Quanquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur: etſi æquabiliter in rempublicam, in privatos, in longinquos, in propinquos; in alienos, in ſuos irruebat; ſed neſcio quomodo jam uſu obduruerat, & percalluerat civitatis incredibilis patientia. Quæ vero aderant jam, & impendebant, quonam modo ea aut depellere potuiſsetis, aut * ferre imperium, ſi id ille nactus eſset? Omitto ſocios, exteras nationes, reges, tetrarchas: vota enim feceratis, ut in eos ſe potius mitteret, quam in veſtras poſſeſſiones, veſtra tecta, veſtras pecunias. Pecunias dico? a liberis, a liberis, medius fidius, & a conjugibus veſtris nunquam ille effrenatas ſuas libidines cohibuiſset. Fingi hæc putatis, quæ patent? hæc, quæ nota ſunt omnibus? quæ tenentur? ſervorum exercitus illum in urbe conſcripturum fuiſse, per quos totam rempublicam, reſque privatas omnium poſſideret?

Quamobrem, ſi cruentum gladium tenens clamaret T. Annius, Adeſte, quæſo, atque audite, cives: P. Clodium interfeci; ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frenare poteramus, hoc ferro & hac dextera a cervicibus veſtris repuli; per me unum ut jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: eſset vero timendum (56), quonam modo id ferret civitas. Nunc enim quis eſt, qui non probet? qui non laudet? qui non unum poſt hominum memoriam T. Annium plurimum reipublicæ profuiſse, maxima lætitia populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affeciſse, & dicat, & ſentiat? Nequeo, vetera illa populi Romani quanta fuerint gaudia, judicare. Multas tamen jam ſummorum imperatorum clariſſimas victorias ætas noſtra vidit: quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam, nec tantam.

Man-

* Grut. *ferre? Imperium ſi ille nactus eſſet*, (*omitto .... feceretis*

(56) *Eſſet vero timendum*) Ironice dictum. Particula *vero* ſervit ironiæ, ut monet Servius, Æneid. lib. IV. verſ. 95. *Abram.*

Mandate hoc memoriæ, Judices. Spero multa vos, liberoſque veſtros in republica bona eſſe viſuros. In his ſingulis ita ſemper exiſtimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum vos viſuros fuiſſe. In ſpem maximam, & quemadmodum confido, veriſſimam adducti ſumus, hunc ipſum annum, hoc ipſo ſummo viro conſule, compreſſa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus & judiciis conſtitutis, ſalutarem civitati fore. Num quis igitur eſt tam demens, qui hoc P. Clodio vivo, contingere potuiſſe arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata atque veſtra, dominante homine furioſo, quod jus perpetuæ poſſeſſionis habere potuiſſent?

XXIX. Non timeo, Judices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar, quam verius. Etenim etſi præcipuum eſſe debebat; tamen ita communis erat omnium ille hoſtis, ut in communi odio pene æqualiter verſaretur odium meum. Non poteſt dici ſatis, ne cogitari quidem, quantum in illo ſceleris, quantum exitii fuerit. Quin ſic attendite, Judices: nempe hæc eſt quæſtio de interitu P. Clodii. Fingite animis: liberæ enim ſunt cogitationes noſtræ; & quæ volunt, ſic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ, ſi poſſim efficere, ut Milonem abſolvatis, ſed ita, ſi P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuiſtis, quonam modo ille vos vivus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percuſſit? Quid? ſi ipſe Cn. Pompejus, qui ea virtute ac fortuna eſt, ut ea potuerit ſemper, quæ nemo præter illum: ſi is, inquam, potuiſſet, aut quæſtionem de morte P. Clodii ferre, aut ipſum ab inferis excitare; utrum putatis potius facturum fuiſſe? Etiam ſi propter amicitiam vellet illum ab inferis evocare, propter rempublicam non feciſſet. Ejus igitur mortis ſedetis ultores, cujus vitam, ſi putetis per vos reſtitui poſſe, nolitis: & de ejus nece lata quæſtio eſt, qui ſi eadem lege reviviſcere poſſet, lata lex nunquam eſſet. Hujus ergo [a] interfector qui eſſet, in confitendo ab iiſne pœnam timeret, quos liberaviſſet?

Græci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus inſtitutas viris? quos cantus? quæ carmina? prope [b] ad immortalitatis & religionem, & memoriam conſecrantur. Vos tanti conſervatorem populi, tanti ſceleris ultorem, non modo honoribus nullis afficietis, ſed etiam ad ſupplicium rapi patiemini? Confiteretur, confiteretur, inquam, ſi feciſſet, & magno animo & libente ſe feciſſe, libertatis omnium cauſa. Quod ei certe non confitendum modo fuiſſet, verum etiam prædicandum.

XXX. Etenim, ſi id non negat, ex quo nihil petit, niſi ut ignoſcatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis eſſent petenda? niſi vero

a Vict. Man. *interfector non eſſet, etiam confitendo, ab iis impetraturus, ne pœnam*

b Lamb. *immortalitatem religione & memoria*

gratius putat eſſe vobis, ſui ſe capitis, quam veſtri ordinis defenſorem fuiſſe: cum præſertim in ea confeſſione, ſi grati eſſe velletis, honores aſſequeretur ampliſſimos. Si factum vobis non probaretur, (quanquam qui poterat ſalus ſua cuique non probari?) ſed tamen ſi minus fortiſſimi viri virtus civibus grata cecidiſſet: magno animo conſtantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid eſſet ingratius, quam lætari cæteros, lugere eum ſolum, propter quem cæteri lætarentur?

Quanquam hoc animo ſemper fuimus omnes in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam noſtra futura eſſet gloria, periculum quoque, & invidiam noſtram putaremus. Nam quæ mihi ipſi tribuenda laus eſſet, cum tantum in conſulatu meo pro vobis ac liberis veſtris auſus eſſem, ſi id, quod conabar, ſine maximis dimicationibus meis me eſse auſurum arbitrarer? Quæ mulier ſceleratum ac pernicioſum civem occidere non auderet, ſi periculum non timeret? Propoſita invidia, morte, pœna, qui nihilo ſegnius rempublicam defendit, is vir vere putandus eſt. Populi grati eſt, præmiis afficere bene meritos de republica cives: viri fortis, ne ſuppliciis quidem moveri, ut fortiter feciſse pœniteat.

Quamobrem uteretur eadem confeſſione T. Annius, qua Ahala, qua Naſica, qua Opimius, qua Marius, qua noſmetipſi: &, ſi grata reſpublica eſset, lætaretur: ſi ingrata, tamen in gravi fortuna conſcientia ſua niteretur. Sed hujus beneficii gratiam, Judices, fortuna populi Romani, & veſtra felicitas, & dii immortales ſibi deberi putant. Nec vero quiſquam aliter arbitrari poteſt, niſi qui nullam vim eſse ducit, numenve divinum: quem neque imperii veſtri magnitudo, neque ſol ille, nec cæli ſignorumque motus, nec viciſſitudines rerum atque ordines movent, neque id quod maximum eſt, majorum noſtrorum ſapientia, qui ſacra, qui cæremonias, qui auſpicia & ipſi ſanctiſsime coluerunt, & nobis, ſuis poſteris, prodiderunt.

XXXI. Eſt, eſt profecto illa vis: neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate noſtra ineſt quiddam, quod vigeat, & ſentiat, & non ineſt in hoc tanto naturæ tam præclaro motu. Niſi forte idcirco eſſe non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quaſi noſtram ipſam mentem qua ſapimus, qua providemus, qua hæc ipſa agimus ac dicimus, videre, aut plane, qualis, aut ubi ſit, ſentire poſſimus. Ea vis, ea eſt igitur, quæ ſæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit; quæ illam perniciem extinxit, ac ſuſtulit: cui primum mentem injecit, ut vi irritare, ferroque laceſsere fortiſſimum virum auderet, vinceretur que ab eo, quem ſi viciſset, habiturus eſset impunitatem & licentiam ſempiternam. Non eſt humano conſilio, ne mediocri quidem, Judices, deorum immortalium cura, res illa perfecta. Religiones mehercule ipſæ, quæ illam belluam cadere viderunt, commoſſe ſe videntur, & jus in illo ſuum retinuiſſe.

Vos enim jam, Albani tumuli (57) atque luci, vos, inquam, imploro atque

(57) *Vos enim jam Albani tumuli*) Quintilianus, XII. 10. *Hic orator*, inquit, *&* de-

atque teſtor, voſque Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Romani ſociæ & æquales, quas ille præceps amentia, cæſis, proſtratiſque ſanctiſſimis lucis, ſubſtructionum inſanis molibus oppreſſerat: veſtræ tum aræ, veſtræ religiones viguerunt, veſtra vis valuit, quam ille omni ſcelere polluerat: tuque ex tuo edito monte, Latiaris (58) ſancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, fineſque ſæpe omni nefario ſtupro & ſcelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuiſtis: vobis illæ vobis veſtro in conſpectu feræ, ſed juſtæ tamen, & debitæ pœnæ ſolutæ ſunt. Niſi forte hoc etiam caſu factum eſſe dicemus, ut ante ipſum ſacrarium Bonæ deæ quod eſt in fundo T. Sextii Galli, in primis honeſti & ornati adoleſcentis, ante ipſam, inquam, Bonam deam, cum prælium commiſiſſet, primum illud vulnus acceperit, quo teterrimam mortem obiret: ut non abſolutus judicio illo nefario videretur, ſed ad hanc inſignem pœnam reſervatus.

XXXII. Nec vero non eadem ira deorum hanc ejus ſatellitibus injecit amentiam, ut ſine imaginibus, ſine cantu atque ludis, ſine exequiis, ſine lamentis, ſine laudationibus, ſine funere, oblitus cruore & luto, ſpoliatus illius ſupremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici ſolent, ambureretur abjectus. Non fuiſſe credo fas clariſſimorum virorum formas illi teterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita eſſet damnata. Dura mihi, medius fidius, jam fortuna populi Romani & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam inſultare videret, & pateretur. Polluerat ſtupro ſanctiſſimas religiones: ſenatus graviſſima decreta perfregerat: pecunia ſe palam a judicibus redemerat: vexarat in tribunatu ſenatum: omnium ordinum conſenſu pro ſalute reipublicæ geſta reſciderat: me patria expulerat: bona diripuerat: domum incenderat: liberos, conjugem meam vexaverat: Cn. Pompejo nefarium bellum indixerat: magiſtratuum, privatorumque cædes effecerat: domum mei fratris incenderat: vaſtarat Etruriam: multos ſedibus, ac fortunis ejecerat: inſtabat, urgebat: capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant: incidebantur jam domi leges, quæ nos noſtris ſervis addicerent (59): nihil erat cujuſquam,

quod

defunctos excitabit, ut Appium Cæcum: apud hunc & patria ipſa exclamabit, aliquemque (ut apud Ciceronem in oratione contra Catilinam in ſenatu) *alloquetur. Hic & amplificationibus extollet orationem, & vi ſuperlationum quoque eriget.* Quæ Charybdis tam vorax? &c. Oceanus medius fidius ipſe. *Nota ſunt enim jam ſtudioſis hæc lumina. Hic Deos ipſos in congreſſum prope ſuum, ſermonemque deducet:* Vos enim Albani tumuli, atque luci, vos, inquam, Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Romani ſociæ & æquales. Idem lib. VII. cap. 2. *Averſus quoque a judice ſermo, qui dicitur ἀποστροφὴ, mire movet: ſive adverſaries invadimus:* Quid enim tuus ille, Tubero, in acie Pharſalica gladius agebat? *Sive ad invocationem aliquam convertimus:* Vos enim jam ego, Albani tumuli, atque luci. *P. Manut.*

(58) *Latiaris*) Vide Plin. XXXIV.

(59) *Incidebantur jam domi leges, quæ nos noſtris ſervis addicerent*) Significaſſe jam puto nos, luiſſe inter leges P. Clodii, quas ferre propoſuerat, eam quoque, qua libertini, qui non plus quam in urbanis tribubus ſuffragium ferebant, poſſent in ruſticis quoque tribubus, quæ propriæ ingenuorum ſunt, ferre. *Aſcon.*

quod quidem ille adamaſſet, quod non hoc anno ſuum fore putaret. Obſtabat ejus cogitationibus nemo, præter Milonem. Ipſum illum, qui poterat obſtare, * novo reditu in gratiam quaſi devinctum arbitrabatur: Cæſaris potentiam ſuam eſſe dicebat: bonorum animos etiam in meo caſu contempſerat: Milo unus urgebat.

XXXIII. Hic, dii immortales! ut ſupra dixi, mentem dederunt illi perdito ac furioſo, ut huic faceret inſidias. Aliter perire peſtis illa non potuit: nunquam illum reſpublica ſuo jure eſſet ulta. Senatus, credo, prætorem eum circumſcripſiſſet. Ne cum ſolebat quidem id facere, in privato eodem hoc, aliquid profecerat *(60)*. An conſules in prætore coercendo fortes fuiſſent? Primum Milone occiſo habuiſſet ſuos conſules. Deinde quis in eo prætore conſul fortis eſſet, per quem tribunum, virum conſularem *(61)* crudeliſſime vexatum eſſe meminiſſet? Oppreſſiſſet omnia, poſſideret, teneret: lege nova, quæ eſt inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis, ſervos noſtros libertos ſuos feciſſet. Poſtremo, niſi eum dii immortales in eam mentem impulisſent, ut homo effœminatus fortiſſimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis.

An ille prætor, ille vero conſul, ſi modo hæc templa atque ipſa mœnia ſtare eo vivo tamdiu, & conſulatum ejus expectare potuisſent, ille denique vivus mali nihil fecisſet, qui mortuus, uno ex ſuis ſatellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miſerius, quid acerbius, quid luctuoſius vidimus? Templum ſanctitatis, amplitudinis, mentis, conſilii publici, caput urbis, aram ſociorum, portum omnium gentium, ſedem ab univerſo populo Romano concesſam uni ordini, inflammari, exſcindi, funeſtari? neque id fieri a multitudine imperita, quanquam esſet miſerum id ipſum, ſed ab uno: qui cum tantum auſus ſit ultor pro mortuo, quid ſignifer pro vivo non esſet auſus? In curiam potiſſimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat.

Et ſunt qui de via Appia querantur, taceant de curia? & qui ab eo ſpirante forum putent potuisſe defendi, cujus non reſtiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, ſi poteſtis, ab inferis. Frangetis impetum vivi cujus vix ſuſtinetis furias inſepulti? niſi vero ſuſtinuiſtis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum facibus ad Caſtoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cædi vidiſtis populum Romanum, concionem gladiis diſturbari, cum audiretur ſilentio M. Cælius, tribunus plebis, vir & in republica fortiſſimus, & in ſuſcepta cauſa firmiſſimus, & bonorum voluntati, & auctoritati ſenatus deditus, & in hac Milonis ſive invidia, ſive fortuna, ſingulari, divina, & incredibili fide.

XXXIV.

---

* Vict. Man. Lamb. *Cn. Pompejum novo*

(60) *Senatus, credo, prætorem eum circumſcripſiſſet, ne cum ſolebat quidem id facere, in privato eodem hoc aliquid profecerat*) Significat id tempus, quo P. Clodius, cum adhuc quæſtor deſignatus eſſet, intravit eo, ubi ſacrificium pro populo Romano fiebat. Quod factum notatum erat a ſenatu, decretumque ut extra ordinem judicium fieret. *Idem*.

(61) *Conſularem*) Ciceronem.

XXXIV. Sed jam ſatis multa de cauſa: extra cauſam etiam nimis fortaſſe multa. Quid reſtat, niſi ut orem, obteſterque vos, Judices, ut eam miſericordiam tribuatis fortiſſimo viro, quam ipſe non implorat: ego etiam, repugnante hoc, & imploro, & expoſco? Nolite, ſi in noſtro omnium fletu nullam lacrymam adſpexiſtis Milonis: ſi vultum ſemper eundem, ſi vocem, ſi orationem ſtabilem ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere: atque haud ſcio, an multo etiam ſit adjuvandus magis. Etenim ſi in gladiatoriis pugnis, & in infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos & ſupplices, & ut vivere liceat obſecrantes, etiam odiſſe ſolemus: forte & animoſos, & ſe acriter ipſos morti offerentes, ſervare cupimus: eorumque nos magis miſeret, qui noſtram miſericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortiſſimis civibus facere debemus?

Me quidem, Judices, exanimant, & interimunt hæ voces Milonis, quas audio aſſidue, & quibus interſum quotidie. Valeant, inquit, valeant cives mei; ſint incolumes, ſint florentes, ſint beati: ſtet hæc urbs præclara, mihique patria cariſſima, quoquo modo merita de me erit. Tranquilla republica cives mei, quoniam mihi cum illis non licet, ſive me ipſi, ſed per me tamen, perfruantur. Ego cedam, atque abibo. Si mihi republica bona frui non licuerit, at carebo mala: & quam primum tetigero bene moratam & liberam civitatem, in ea conquieſcam.

O fruſtra, inquit, ſuſcepti mei labores! o ſpes fallaces! o cogitationes inanes meæ! Ego, cum tribunus plebis, republica oppreſſa, me ſenatui dediſſem, quem extinctum acceperam: equitibus Romanis, quorum vires erant debiles: bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant: mihi unquam bonorum præſidium defuturum putarem? Ego, cum te (mecum enim ſæpiſſime loquitur) patriæ reddidiſſem, mihi non futurum in patria putarem locum? Ubi nunc ſenatus eſt, quem ſecuti ſumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit, tui? ubi ſtudia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox, & defenſio? mihine ea ſoli: qui pro te toties morti me obtuli, nihil poteſt opitulari?

XXXV. Nec vero hæc, Judices, ut ego nunc, flens, ſed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim, ſe, negat ingratis civibus feciſſe, quæ fecit: timidis, & omnia circumſpicientibus pericula, non negat (62). Plebem, & infimam multitudinem, quæ, P. Clodio duce, fortunis

(62) *Verſ. a noviſſ.* CLX. Quo loco inducit loquentem Milonem cum bonarum partium hominibus, de meritis ſuis, *Plebem, & infimam multitudinem, quæ P. Clodio duce fortunis veſtris imminebat, eam, quo tutior eſſet veſtra vita, ſe feciſſe commemorat, ut non modo virtute flecteret, ſed etiam tribus ſuis patrimoniis deliniret*) Puto jam ſupra eſse dictum, Milonem ex familia fuiſse Papia, deinde adoptatum fuiſse a C. Annio avo ſuo materno. Tertium patrimonium videtur ſignificare matris. Aliud enim quod fuerit, non invenio. Peracta utrinque cauſa, ſinguli quinos accuſator & reus ſenatores,

tunis veſtris immiaebat, eam, quo tutior eſſet vita noſtra, ſuam ſe feciſſe commemorat; ut non modo virtute flecteret, ſed etiam tribus ſuis patrimoniis deliniret: nec timet, ne, cum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in rempublicam ſingularibus. Senatus erga ſe benevolentiam temporibus his ipſis ſæpe eſſe perſpectam: veſtras vero, & veſtrorum ordinum occurſationes, ſtudia, ſermones, quemcumque curſum fortuna dederit, ſecum ablaturum eſſe dicit.

Meminit etiam, ſibi vocem præconis modo defuiſſe, quam minime deſiderarit: populi vero cunctis ſuffragiis, quod unum cupierit, ſe conſulem declaratum, Nunc denique, ſi hæc arma contra ſe ſint futura, ſibi facinoris ſuſpicionem, non facti crimen obſtare. Addit hæc, quæ certe vera ſunt, fortes & ſapientes viros non tam græmia ſequi ſolere recte factorum, quam ipſa recte facta: ſe nihil in vita niſi præclariſſime feciſſe; ſi quidem nihil ſit præſtabilius viro, quam periculis patriam liberare: beatos eſſe, quibus ea res honori fuerit a ſuis civibus.

Nec

tores, totidem equites, & tribunos ærarios rejecerunt. Iis unus & quinquaginta ſententias tulerunt. Senatores condemnaverunt XII, abſolverunt VI. Equites condemnaverunt XIII, abſolverunt IV. Tribuni ærarii condemnaverunt XIII, abſolverunt III. Videbantur non ignoraſse judices, inſcio Milone initio vulneratum eſse Clodium: ſed compererant, poſtquam vulneratus eſset, juſsu Milonis occiſum. Fuerunt, qui crederent, M. Catonis ſententia eum eſse abſolutum. Nam & bene cum republica actum eſse morte P. Clodii non diſſimulaverat, & ſtudebat in petitione conſulatus Miloni, & reo affuerat. Nominaverat quoque eum Cicero præſentem, & teſtatus erat, audiſse eum a M. Favonio ante diem tertium, quam cædes facta erat, Clodium dixiſse periturum eſse eo triduo Milonem. Sed Milonis quoque notam audaciam vindicare P. R. utile viſum eſt: unde ſciri unquam potuit utram ſententiam tuliſset? Damnatum autem opera maxime Appii Claudii, pronunciatum eſt. Milo poſtero die factus reus ambitus apud Manlium Torquatum, abſens damnatus eſt. Illa quoque lege accuſator fuit ejus Appius Claudius, & cum ei præmium lege daretur, negavit ei. Subſcripſerunt & in ambitus judicio P. Valerius Leo, & Cn. Domitius, Cn. F. Poſt paucos dies quoque Milo apud Favonium quæſtorem de ſodalitiis damnatus eſt, accuſante P. Fulvio Nerato, cui lege præmium datum eſt. Deinde apud L. Fabium quæſtorem iterum abſens damnatus eſt de vi. Accuſavit L. Cornificius, & Q. Patulcius. Milo in exilium Maſſiliam intra pauciſſimos dies profectus eſt. Bona ejus propter alieni æris magnitudinem ſemuncia venierunt. Poſt Milonem, eadem lege Pompeja primus eſt accuſatus M. Saufejus M. F. qui dux fuerat in expugnanda taberna Bovillis & Clodio occidendo. Accuſaverunt eum L. Caſſius, L. Fulcinius C. filius, C. Valerius. Defenderunt M. Cicero, M. Cælius: obtinueruntque, ut una ſententia abſolveretur. Condemnaverunt ſenatores X, abſolverunt VIII. Condemnaverunt equites Romani IX, abſolverunt VIII. ſed ex tribunis ærariis decem abſolverunt, VI. condemnaverunt; manifeſtumque odium Clodii ſaluti Saufejo fuit, cum ejus vel pejor cauſa quam Milonis fuiſset, qui aperte dux fuerat expugnandæ tabernæ repertus. Deinde poſt paucos dies apud Conſidium quæſtorem lege Plautia de vi, ſubſcriptione eadem accuſatus eſt, quod loca occupaſset, & cum telo fuiſſet antesignanus operarum Milonis. Accuſaverunt C. Fidius, Cn. Aponius, Cn. filius, M. Sejus, Sex. F. Defenderunt M. Cicero, M. Terentius Varro Gibba. Abſolutus eſt ſententiis plenius, quam prius. Graves habuit XIX, abſolutorias II & XXX. Sed e contrario hoc, ac priore judicio, accidit. Equites enim, ac ſenatores eum abſolverunt, tribuni ærarii damnaverunt. Sex. autem Clodius, quo auctore corpus Clodii in curiam illatum fuit, accuſatoribus C. Ceſennio Philone, M. Aufidio, L. Aponio, magno conſenſu damnatus eſt, ſententiis VI. & XL. abſolutorias V. omnino habuit, duas ſenatorum, tres equitum. Multi præterea, & præſentes, & cum citari non reſpondiſsent, damnati ſunt, ex quibus maxima pars fuit Clodianorum. *Aſcon.*

Digitized by Google

Nec tamen eos miſeros, qui beneficio cives ſuos vicerint : ſed tamen ex omnibus præmiis virtutis, ſi eſset habenda ratio præmiorum, ampliſſimum eſſe præmium, gloriam : eſſe hanc unam, quæ brevitatem vitæ poſteritatis memoria conſolaretur : quæ efficeret, ut abſentes adeſſemus, mortui viveremus: hanc denique eſſe, cujus gradibus etiam homines in cælum viderentur adſcendere. De me, inquit, ſemper populus Romanus, ſemper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmuteſcet vetuſtas. Quin hoc tempore ipſo, cum omnes a * meis inimicis faces meæ invidiæ ſubjiciantur; tamen omni in hominum cœtu, gratiis agendis, & gratulationibus habendis, & omni ſermone celebramur. Omitto Etruriæ feſtos & actos, & inſtitutos dies : centeſima lux eſt hæc ab interitu P. Clodii, &, opinor, ultra quam fines imperii populi Romani ſunt, ea non ſolum fama jam de illo, ſed etiam lætitia peragravit. Quamobrem, ubi corpus hoc ſit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris & jam verſatur, & ſemper habitabit nominis mei gloria.

XXXVI. Hæc tu mecum ſæpe, his abſentibus : ſed iiſdem audientibus, hæc ego tecum, Milo. Te quidem, quod iſto animo es, ſatis laudare non poſſum : ſed, quo eſt iſta magis divina virtus, eo majore a te dolore divellor. Nec vero, ſi mihi eriperis, reliqua eſt illa ſaltem ad conſolendum querela, ut his iraſci poſſim, a quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, ſed amiciſſimi : non male aliquando de me meriti, ſed ſemper optime. Nullum unquam, Judices, mihi, tantum dolorem inuretis, (etſi quis poteſt eſſe tantus?) ſed ne hunc quidem ipſum, ut obliviſcar, quanti me ſemper feceritis. Quæ ſi vos cepit oblivio, aut ſi in me aliquid offendiſtis, cur non id meo capite potius luitur, quam Milonis? Præclare enim vixero, ſi quid mihi acciderit prius, quam hoc tantum mali videro.

Nunc me una conſolatio ſuſtentat, quod tibi, T. Anni, nullum a me amoris, nullum ſtudii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum ſæpe corpus & vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te ſupplicem abjeci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum, in communionem tuorum temporum contuli : hoc denique ipſo die, ſi qua vis eſt parata, ſi qua diminutio capitis futura, depoſco. Quid jam reſtat? quid habeo, quod dicam? quod faciam pro tuis in me meritis, niſi ut eam fortunam, quæcunque erit tua, ducam meam? Non recuſo, non abnuo : voſque obſecro, Judices, ut veſtra beneficia, quæ in me contuliſtis, aut in hujus ſalute augeatis, aut in ejuſdem exitio occaſura eſſe videatis.

XXXVII. His lacrymis non movetur Milo. Eſt quodam incredibili robore animi: exilium ibi eſſe putat, ubi virtuti non ſit locus : mortem na-

* Vict. Man. *ſuis* Lamb. *tuis*

ruræ finem eſse, non pœnam. Sit hic ea mente, qua natus eſt. Quid vos, Judices? quo tandem animo eritis? Memoriam Milonis retinebitis: ipſum ejicietis? & erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortiſſimi viri, qui multum pro republica ſanguinem effudiſtis: vos in viri & in civis invicti appello periculo, centuriones, voſque milites: vobis non modo inſpectantibus, ſed etiam armatis, & huic judicio præſidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? projicietur?

O me miſerum! o infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuiſti per hos: ego te in patria per eoſdem retinere non potero? Quid reſpondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, conſorti mecum temporum illorum? me non potuiſse Milonis ſalutem tueri per eoſdem, per quos noſtram ille ſervaſset? At in qua cauſa non potuiſse? quæ eſt grata gentibus. A quibus non potuiſse? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquierunt. Quo deprecante? me.

Quodnam ego concepi tantum ſcelus? aut quod in me tantum facinus admiſi, Judices, cum illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, extinxi? Omnes in me, meoſque redundant e fonte illo dolores. Quid me reducem eſse voluiſtis? an ut, inſpectante me, expellerentur, per quos eſsem reſtitutus? Nolite, obſecro vos, pati, mihi acerbiorem reditum eſſe, quam fuerit ille ipſe diſceſsus. Nam qui poſsum putare me reſtitutum eſse, ſi diſtrahor ab iis, per quos reſtitutus ſum?

XXXVIII. Utinam dii immortales feciſsent (pace tua, Patria, dixerim: metuo enim, ne ſcelerate dicam in te, quod pro Milone dicam pie) utinam P. Clodius non modo viveret, ſed etiam prætor, conſul, dictator eſset potius, quam hoc ſpectaculum viderem. O dii immortales! fortem, & a vobis, Judices, conſervandum virum! Minime, minime, inquit. Immo vero pœnas ille debitas luerit: nos ſubeamus, ſi ita neceſse eſt, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, uſquam, niſi in patria, morietur? aut, ſi forte, pro patria? Hujus vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum ſepulcrum eſse patiemini? hunc ſua quiſquam ſententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulſum a vobis ad ſe vocabunt?

O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, ſi ejecerit: miſeram, ſi amiſerit! Sed finis ſit. Neque enim præ lacrymis jam loqui poſsum: & hic ſe lacrymis defendi vetat. Vos oro, obteſtorque, Judices, ut in ſententiis ferendis, quod ſentietis, id audeatis. Veſtram virtutem, juſtitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in judicibus legendis optimum, & ſapientiſſimum, & fortiſſimum quemque legit.

PRO

Digitized by Google

PRO

C. RABIRIO POSTUMO.

ORATIO XXXIX.

ARGUMENTUM.

L*Egis Juliæ de repetundis caput quoddam erat*, Quo ea pecunia perveniſſet : *ut, ſi de repetundis damnatus non caviſſet populo prædibus ante judicium datis, neque bonorum ſuorum venditione poſt damnationem ſatisfeciſſet, ii poſtularentur, ad quos ea pecunia perveniſſet. A. Gabinius Syriæ proconſul, cum Romam revertiſſet App. Claudio & L. Domitio Coſſ. accuſatus eſt de majeſtate apud C. Alſium, & abſolutus : accuſatus iterum de repetundis apud M. Catonem damnatus eſt, quod accepta pecunia Ptolemæum in regnum reſtituiſſet. Gabinio damnato lis, ut mos erat, æſtimata eſt decem millibus talentum : cumque ex illius bonis tantum pecuniæ non poſſet redigi, neque antea prædes populo dediſſet ; accuſatus eſt ab eodem Gabinii accuſatore C. Mimmio Tribuno pl. C. Rabirius apud eoſdem judices, quaſi ad eum ea pecunia perveniſſet. Cicero defendit.* Ferratius.

I. SI quis eſt, Judices, qui C. Rabirium, quod ſuæ fortunæ fundatas præſertim, atque optime conſtitutas opes (1) poteſtati regiæ (2), libidinique commiſerit, reprehendendum putet; adſcribat ad judicium ſuum, non modo meam, ſed hujus etiam ipſius, qui commiſit, ſententiam. Neque enim cuiquam ejus conſilium vehementius, quam ipſi, diſplicet. Quanquam hoc plerumque facimus, ut conſilia eventis ponderemus: &, cui bene quid proceſſerit, multum illum providiſſe; cui ſecus, nihil ſenſiſſe dicamus. Si extitiſſet in rege fides, nihil ſapientius Poſtumo: quia fefellit rex, nihil hoc amentius dicitur; ut jam nihil eſſe videatur, niſi divinare, ſapientis. Sed tamen, ſi quis eſt, Judices, qui illam Poſtumi, ſive inanem ſpem, ſive inconſultam rationem, ſive (graviſſimo verbo utar) temeritatem vituperandam putet; ego ejus opinioni non repugno: illud tamen deprecor, ut, cum ab ipſa fortuna crudeliſſime videat hujus conſilia eſſe multata: ne quid ad eas ruinas, quibus hic oppreſſus eſt, addendum acerbitatis putet. Satis eſt homines imprudentia lapſos non erigere: urgere vero jacentes, aut præcipitantes impellere, certe eſt inhumanum: præſertim, Judices, cum ſit hoc generi hominum prope natura datum, uti, qua in familia laus aliqua forte floruerit, hanc fere, qui ſunt ejus ſtirpis, quod ſermone hominum ad memoriam patrum virtus celebretur (3), cupidiſſime perſequantur; ſiquidem non modo in gloria rei militaris Paulum Scipio, aut Maximum filius, ſed etiam in devotione vitæ, & in ipſo genere mortis imitatus eſt P. Decium filius. Sint igitur ſimilia, Judices, parva magnis (4).

II. Fuit enim, pueris nobis, hujus pater C. Curius princeps ordinis equeſtris, fortiſſimus, & maximus publicanus: cujus in negotiis gerendis magnitudinem animi non tam homines probaſſent, niſi in eodem benignitas incredibilis fuiſſet: ut in augenda re non avaritiæ prædam, ſed inſtrumentum bonitati quærere videretur. Hoc ille natus, quamvis patrem ſuum nunquam viderat (5), tamen & natura ipſa duce, quæ plurimum valet, & aſſiduis domeſticorum ſermonibus, in paternæ culpæ ſimilitudinem deductus eſt. Multa geſſit: multa contraxit: magnas partes (6) habuit publicorum (7): credidit populis: in pluribus provinciis ejus verſata res eſt: dedit ſe etiam regi-

(1) *Sua fortuna .... opes*) Vide Mureti Var. Lect. XVI. 5.

(2) *Poteſtati regia*) Ptolemæo, quod ex narratione perſpicuum erit. *Hot.*

(3) *Quod ſermone hominum ad memoriam patrum virtus celebretur*) Cum ſæpe homines patrum virtutem commemorent in filiis ornandis. *Ferrat.*

(4) *Parva magnis*) Publicanus Imperatoribus. *Idem.*

(5) *Nunquam viderat*) Unde Poſtumi cognomen accepit. *Man.*

(6) *Magnas partes*) Præcipuas curationes: ut infra: *Dare partes.* Idem.

(7) *Publicorum*) Sic Pall. ambo, neque aliter citat Turnebus, lib. x. Adverſar. cap. 23. legique ſic voluit Cujacius, lib. x. Obſerv. cap. 25. Muretus, XVII. Vulgata *publicanorum*. Grut.

Digitized by Google

regibus (8): huic ipſi Alexandrino grandem jam antea pecuniam credidit: nec interea locupletare amicos unquam ſuos deſtitit, mittere in negotium (9), dare partes, re augere, fide ſuſtentare. Quid multa? cum magnitudine animi, tum liberalitate, vitam patris & conſuetudinem expreſſerat. Pulſus interea regno Ptolemæus doloſis conſiliis (ut dixit Sibylla (10), ſenſit Poſtumus) Romam venit. Huic egenti, & roganti hic infelix pecuniam credidit: nec tum primum. Nam regnanti crediderat abſens: nec temere ſe credere putabat, quod erat nemini dubium, quin is in regnum reſtitueretur a ſenatu, populoque Romano. In dando autem, & credendo proceſſit longius: nec ſuam ſolum pecuniam credidit, ſed etiam amicorum: ſtulte: quis negat? aut quis jam non admonet? Quod male (11) cecidit, bene conſultum putares.

III. Id eſt difficile, quod cum ſpe magna ſis ingreſſus, id non exequi uſque ad extremum. Supplex erat rex: multa rogabat: omnia pollicebatur: ut jam metuere Poſtumus cogeretur, ne, quod crediderat, perderet, ſi credendi conſtituiſſet modum. Nihil autem erat illo blandius, nihil hoc benignius: ut magis pœniteret cœpiſſe, quam liceret deſiſtere.

Hinc primum exoritur crimen illud: ſenatum corruptum eſſe dicunt (12). O dii immortales! hæc eſt illa exoptata judiciorum ſeveritas? corruptores noſtri cauſam dicunt (13): nos, qui corrupti ſumus, non dicimus (14). Quid

(8) *Dedit ſe Regibus*) *Dare ſe alicui* eſt offerre alicui ſua officia, & operam, & facere, quod quis vult. Cic. II. epiſt. ad Fam. 8. *Da te homini, complectetur, mihi crede.* Grævius. Videatur item Turnebus, Adverſ. lib. x. cap. 23.

(9) *Mittere in negotium*) Ad obeunda ſocietatum negotia: ad deponendas pecunias, quæ a ſocietate credebantur; aut ad eas exigendas. *Hotom.*

(10) *Dixit Sibylla*) Cum a Senatu decretum eſſet, ut Lentulus qui tum proconſul Ciliciam obtinebat, Regem reduceret: Rex autem legatos Alexandrinorum, qui Romam cauſam expulſionis dicturi veniebant, partim interficiendos, partim corrumpendos curaſſet; Jovis ſtatua in Albano poſita de cælo tacta eſt: ob eam cauſam Sibyllini libri conſulti ſunt, in quibus ita ſcriptum fuit: *Si Ægypti rex venerit, opis indigens, amicitiam quidem ne recuſetis, exercitu autem ne illum adjuvetis, alioquin in laborem & diſcrimina curretis. Quæ verba Senatus cum iis quæ acciderant conferens, ea quæ prius decreverat religionis cauſa (ut dicebant) abrogavit.* Hæc Dio. Sed tamen Cicero ad Lentulum ſcribens lib. epiſt. famil. I. ficta & ſimulata hæc fuiſſe omnia confirmat. *Hot.*

(11) *Quod male*) Ant. Auguſtinus legebat: *Quod male cecidit: id ſi bene, bene conſultum putaret.*

(12) *Hinc primum exoritur crimen illud: Senatum corruptum eſſe dicunt*) Vel *hic* legunt pro *hinc*, & tunc ſententia erit clarior: vel omnia illa deleantur, *primum exoritur crimen illud*. Et tunc exponam, *hinc*, ex hac pecunia ſcilicet, corruptum eſſe ſenatum dicunt. Delenda quidem eſſe videntur, tum quod ex loco inferiore deſumpta eſſe appareant, *at ex hoc ipſo crimen exoritur*: tum etiam, quod ſi non deleantur, nullam fere accuſatio illa ſequens adverſus Rabirium vim haberet, quod ſenatus corruptus eſſe diceretur. Nunc deletis illis, & iis, quæ reſtant, conjunctis inter ſe, ſic, *hinc Senatum corruptum eſſe dicunt*: vim accuſatio majorem habet, cum objicitur Rabirio, quod ex ea pecunia, quam ille Regi crediderat, corruptus eſſe Senatus dicatur. Quod tamen verba illa attinet, *primum exoritur crimen illud*, ſic etiam loquitur in ea pro Ligario cap. 7: *Hinc in Ligarium crimen exoritur.* Patricius.

(13) *Cauſam dicunt*) Rei ſunt, accuſantur. *Manutius.*

(14) *Non dicimus*) Nam ſi, qui corrupit, accuſatur: cur non ſimul is, qui corruptus eſt? *Idem.*

Digitized by Google

Quid ergo? ſenatum defendam hoc loco, Judices? Omni equidem loco debeo: ita de me eſt meritus ille ordo: ſed id nec agitur hoc tempore, nec cum Poſtumi cauſa res iſta conjuncta eſt. Quanquam ad ſumptum itineris, ad illam magnificentiam apparatus, comitatumque regium ſuppeditata pecunia a Poſtumo eſt, factæque ſyngraphæ ſunt in Albano Cn. Pompeji, cum ille Roma profectus eſset: tamen non debuit is, qui dabat, quo ille, qui accipiebat, conſumeret, quærere. Non enim latroni, ſed regi credidit: nec regi inimico populi Romani, ſed ei, cujus reditum conſuli datum a ſenatu videbat: nec ei regi, qui alienus ab hoc imperio eſset, ſed ei, quicum fœdus feriri in Capitolio viderat.

Quod ſi creditor in culpa ſit, non qui eſt improbe credita pecunia uſus: damnetur is, qui fabricatus gladium eſt, & vendidit, non is, qui illo gladio civem aliquem interemit. Quamobrem neque tu, C. Memmi, hoc facere debes, ut ſenatum, cujus auctoritati te ab adoleſcentia dediſti, in tanta infamia verſari velis, neque ego id, quod non agitur, defendere. Poſtumi enim cauſa, quæcunque eſt, ſejuncta a ſenatu eſt. Quod ſi item a Gabinio ſejunctam oſtendero; certe, quod dicas, nihil habebis.

IV. Eſt enim hæc cauſa, *quo ea pecunia pervenerit* (15), quaſi quædam appendicula cauſæ judicatæ, atque damnatæ. Sunt lites æſtimatæ A. Gabinio (16): nec prædes dati, nec ex ejus bonis, quanta ſumma litium fuiſset, a populo recipi (17), lex æqua eſt. Jubet lex Julia perſequi ab iis, ad quos ea pecunia, quam is ceperit, qui damnatus ſit, pervenerit. Si eſt hoc novum (18) in lege Julia, ſicuti multa ſunt ſeverius ſcripta, quam

(15) *Quo ea pecunia pervenerit*) Verba legis Juliæ adverſus omnes, qui partem aliquam pecuniæ contra leges accepiſſent. Qui non accuſabantur primo loco, ſed poſt eum, in quem totum illud acceptæ pecuniæ crimen conjiceretur. Qui ſi erat abſolutus; nemo præterea accuſabatur. Sin damnatus, accuſabantur ii, ad quos ejus pecuniæ pars perveniſſe putaretur. Ideo ſubjungit: *quaſi quædam appendicula cauſæ judicatæ atque damnatæ*. Idem.

(16) *Sunt lites æſtimatæ A. Gabinio*) Damnato reo, æſtimatio fiebat acceptæ ab eo pecuniæ. Eam pecuniam aut prædes dati ſe ſoluturos pollicebantur: aut ex rei bonis, auctione venditis, exigi oportebat. Neutrum dicit eſſe factum. *Idem*.

(17) *Nec ex ejus bonis, quanta ſumma litium fuiſſet, a populo recipi, &c.*) Lectio corruptiſſima. Quomodo legatur in ſcriptis ſuis, prodidit Turnebus, Adverſ. x. 23. Nam ut veteris editionis, & Pall. variantes adſcribam, otium non eſt. Muretus ait erutam a ſe veram lectionem e Ciofani libro; *litium fuit, ſarvari poteſt*. Cujacius Paratitla ad D. lege Julia repetundarum, legendum eſſe aſſerit, *litium fuiſſet, pecunia ſervata*. Gruter. Legit autem Lambinus, *Nec ex ejus bonis, quanta ſumma litium fuiſſet recepta. Lex æqua eſt? Jubet lex, &c.* Bene quidem, ſi ex MSS. Confer, quæ ita leguntur, cap. 13. *Olivet.*

(18) *Si eſt hoc novum*) Mihi vero ſimillima videtur emendatio Mureti, qui legit e duobus manuſcriptis: *Si eſt hoc novum in lege Julia, ſicuti multa ſunt ſeverius ſcripta, quam in antiquis legibus, & ſanctius; inducatur* ſane etiam conſuetudo hujus generis judiciorum nova. Pro *judicata* ſcribitur ſane in Francii etiam *inducatur*. Ex vulgata nullam ſententiam commodam extorqueas, nec quid ſibi hic velit *indicata*, facile dicas. Nam valde friget oratio, ſi ſic expliceas quæ & ſanctius eſſe ſcripta ab hominibus judicata ſunt. Nunquam ſic ſcripſit Cicero. Vera eſt manuſcriptorum Mureti & Francii lectio. Sequentia clamant, hanc eſſe ſolam probandam. *Sic hoc totidem verbis, &c. quid agimus, Judices? aut quam hanc moram novorum judiciorum inducimus*? Si hoc novum eſt,

quam in antiquis legibus, & ſanctius judicata: ſane etiam conſuetudo hujus generis judiciorum, nova. Sin hoc totidem verbis tranſlatum caput eſt, a quod fuit non modo in Cornelia, ſed etiam ante in lege Servilia: per deos immortales! quid agimus, Judices? aut quem hunc morem novorum judiciorum in rempublicam inducimus? Erat enim hæc conſuetudo nota vobis quidem omnibus, ſed, ſi uſus magiſter eſt optimus, mihi debet eſſe notiſſima. Accuſavi de pecuniis repetundis: judex ſedi; prætor quæſivi: defendi plurimos. Nulla pars, quæ aliquam facultatem b dicendi (19) afferre poſſet, non mea fuit. Ita contendo, neminem unquam, *quo ea pecunia perveniſſet*, cauſam dixiſſe, qui in æſtimandis litibus appellatus non eſſet. In litibus autem nemo appellabatur, niſi ex teſtium dictis, aut tabulis privatorum, aut rationibus civitatum (20). Itaque in inferendis litibus adeſſe ſolebant, qui aliquid de ſe verebantur: &, cum erant appellati; ſi videbatur, ſtatim contra dicere ſolebant. Sin ejus temporis recentem invidiam pertimuerant, reſpondebant poſtea. Quod cum feciſſent, permulti ſæpe vicerunt.

V. Hoc vero novum eſt, ante hoc tempus omnino inanditum. In litibus Poſtumi nomen eſt nuſquam. In litibus dico? modo vos iidem in A. Gabinium judices ſediſtis: num quis teſtis Poſtumum appellavit? Teſtis autem? num accuſator? num denique toto illo judicio Poſtumi nomen audiſtis? Non igitur reus ex ea cauſa, quæ judicata eſt, redundat Poſtumus: ſed eſt arreptus unus eques Romanus de pecuniis repetundis reus. Quibus tabulis? quæ in judicio A. Gabinii recitatæ non ſunt. Quo teſte? a quo tum appellatus nuſquam eſt. Qua appellatione litium? in qua Poſtumi mentio facta nulla eſt. Qua lege? qua non tenetur. Hic jam, Judices, veſtri conſilii res eſt, veſtræ ſapientiæ. Quid deceat vos, non, quantum liceat vobis, ſpectare debetis. Si enim, quid liceat, quæritis: poteſtis tollere e civitate, quem vultis. Tabella eſt, quæ dat poteſtatem: occultat eadem libidinem. Cujus conſcientiam nihil eſt quod quiſquam timeat, ſi non pertimeſcat ſuam.

Ubi eſt igitur ſapientia judicis? In hoc, ut non ſolum quid poſſit, ſed etiam quid debeat, ponderet: nec, quantum ſibi permiſſum, meminerit ſolum, ſed etiam, quatenus commiſſum ſit. Datur tibi tabella judicii. Qua lege? Julia de pecuniis repetundis. Quo de reo? de equite Romano. At iſte ordo lege ea non tenetur.

Illo,

eſt, & ex lege Julia proficiſcitur; inducantur nova judicia. Sin vero hoc antiquum eſt, & ex vetuſtioribus legitur in Juliam tranſlatum, cur novum judiciorum morem inducimus? Nihil certius. *Grav.*

a Man. Lamb. *quot*

b Lamb. *diſcendi*

(19) *Dicendi*) Malo, *diſcendi*; quòd alii ante nos viderunt. Non enim hic de eloquentia ſermo eſt, ſed de notitia conſuetudinis judiciorum, quam ſibi dixit, ſi uſus magiſter eſt optimus, debere eſſe notiſſimam. *Manut.*

(20) *Rationibus civitatum*) Quæ recitari ſolebant in judicio: ut ex iis conſtaret, quam quiſque pecuniam contra leges cepiſſet. *Idem.*

Illo, inquit (21), capite, quod erat in Poſtumum, quod in Gabinium judex eſſes, nihil Gabinio datum, cum in eum lites æſtimarentur. At nunc audio. Reus igitur Poſtumus eſt ea lege, qua non modo ipſe, ſed totus etiam ordo ſolutus, ac liber eſt.

VI. Hic ego nunc non vos prius implorabo equites Romani, quorum jus judicio tentatur (22), quam vos ſenatores, quorum agitur fides in hunc ordinem: quæ quidem cum ſæpe ante, tum in hac ipſa cauſa nuper eſt cognita. Nam cum, optimo & præſtantiſſimo conſule, Cn. Pompejo, de hac ipſa quæſtione referente, exiſterent nonnullæ, ſed perpaucæ tamen acerbæ ſententiæ, quæ cenſerent, ut tribuni, ut præfecti, ut ſcribæ, ut comites omnes magiſtratuum, lege hac tenerentur: vos, vos, inquam, ipſi, & ſenatus frequens reſtitit: &, quanquam tum, propter multorum delicta, etiam ad innocentium periculum tempus illud exarſerat, tamen, cum odium non reſtingueretis, huic ordini ignem novum ſubjici non ſiviſtis.

Hoc animo igitur ſenatus. Quid? vos equites Romani, quid tandem eſtis acturi? Glaucia (23) ſolebat, homo impurus, ſed tamen acutus, populum monere, ut, cum lex aliqua recitaretur, primum verſum attenderet. Si eſſet *Dictator*, *Conſul*, *Prætor*, *Magiſter equitum*: ne laboraret; ſciret nihil ad ſe pertinere. Sin autem, QUICUNQUE *poſt hanc legem*: videret, ne qua nova quæſtione alligaretur. Nunc vos, equites Romani, videte. Scitis, me ortum e vobis: omnia ſemper ſenſiſſe pro vobis: nihil

horum

(21) *Illo, inquit*) Mureti, *Var. Lect.* XVII. 5. emendatio, quamvis videatur eſſe ingenioſa, ſi tamen attentius eam conſideres, aliena non modo eſt a veteribus libris, ſed etiam ab hujus loci ſententia. Nam illa verba, ut Muretus ea concepit, *cum in Gabinium judex eſſes, nihil de Rabirio auditum, nihil cum ei lites æſtimarentur*, ſunt neceſſario Ciceronis, quæ reponuntur his Judicis verbis: *Illo, inquit, capite, quod erat in Poſtumum*. Sed Ciceronis eſſe non poſſunt, quia ſequentibus reſpondet demum Cicero his, quæ ex judicis perſona ſibi ipſe objicit, *At nunc audio* ſcilicet, quo capite legis Judex teneri Poſtumum credat. In præcedentibus hanc προσωποποιΐαν, ut vides, Cicero compellat judicem. *Datur tibi tabella judici*, &c. illumque monet, ut cogitet lege Julia repetundarum non teneri Poſtumum, quia ſit eques, utque caveat ne tabella libidinoſe abutatur. Ciceroni reſpondet judex: *Illo capite tenetur quod erat in Poſtumum, quod in Gabinio judex eſſes*, &c. Nunc quid mihi de hoc inquinato loco videatur, audi. Exiſtimo ſcribarum culpa excidiſſe verba capitis legis Juliæ, quod judex laudabat, nimirum, *QUO PECUNIA PERVENERIT*, idque ſomnolentia ſcribarum, quia, hæc verba omiſſa a *quo* incipiunt, ut ſtatim ſequentia a *quod*, *quod erat in Poſtumum*. Sic igitur hunc locum cenſeo conſtituendum eſſe. *Illo, inquit*, (ſcilicet judex,) *capite*, QUO PECUNIA PERVENERIT, *quod erat in Poſtumum. Cum in Gabinium judex eſſem, nihil Gabinio datum, cum lites æſtimarem*. Nam in veteribus eſt *æſtimaret*. Si malis *æſtimaretur*, cum aliis non renitor. Nihil accepit Gabinius a Poſtumo, cum de Gabinio pronunciarem, cum tamen pars regiæ pecuniæ pervenerit ad Poſtumum. Ergo hoc capite tenetur. Ad hæc regerit Cicero, *At nunc audio. Reus igitur*, & quæ ſequuntur. *In eum* adſcripſit imperitus aliquis margini, cum vellet explicare, cui lites ſint æſtimatæ. Cicero non dixiſſet. Latinum enim non eſt, *cum lites in eum æſtimarentur*, ſed *cum ei lites æſtimarentur*: quod & Muretus intellexit; aut *cum ejus lites æſtimarentur*. Grævius.

(22) *Quorum jus judicio tentatur*) Veſtrum jus eſt, ne quis vos lege de repetundis accuſare poſſit. Hoc jus tentatur, uno equite Rom. in judicium vocato; qui ſi damnatur; erit, cur eandem ſibi quiſque veſtrum calamitatem pertimeſcat. *Manut.*

(23) *Glaucia*) De quo in Bruto.

Digitized by Google

horum ſine magna cura, & ſumma caritate veſtri ordinis loquor. Alius alios homines, & ordines; ego vos ſemper complexus ſum. Moneo, & prædico: integra re, cauſaque denuntio: omnes homines, deoſque teſtor; dum poteſtis, dum licet, providete, ne duriorem vobis conditionem ſtatuatis, ordinique veſtro, quam ferre poſſit. Serpet hoc malum (mihi credite) longius, quam putatis.

VII. Potentiſſimo & nobiliſſimo tribuno plebis, M. Druſo, unam in equeſtrem ordinem quæſtionem ferenti, *Si quis ob rem judicatam pecuniam cepiſſet*: aperte equites Romani reſtiterunt. Quid? hoc licere volebant? minime: neque ſolum hoc genus pecuniæ capiendæ turpe, ſed etiam nefarium arbitrabantur. Attamen ita diſputabant, eos teneri legibus oportere, qui ſuo judicio eſſent illam conditionem vitæ ſecuti. Delectat ampliſſimus civitatis gradus, ſella curulis, faſces, imperia, provinciæ, ſacerdotia, triumphi, denique imago ipſa, ad poſteritatis memoriam prodita. Eſt ſimul etiam ſollicitudo aliqua (24), & legum, & judiciorum major quidam metus. Nos iſta nunquam contempſimus, (ita enim diſputabant) ſed hanc vitam quietam atque otioſam ſecuti ſumus. Quæ, quoniam honore careat, careat etiam moleſtia. Tam es tu judex, quam ego ſenator (25). Ita eſt: ſed tu iſtud petiiſti, ego hoc cogor. Quare aut judici mihi non eſſe liceat, aut legem lege ſenatoria non timere.

Hoc vos, equites Romani, jus a patribus acceptum amittetis? Moneo, ne faciatis. Rapientur homines in hæc judicia ex omni non modo invidia, ſed ſermone malevolorum, niſi cavetis. Si jam vobis nuntiaretur in ſenatu ſententia dici, ut his legibus teneremini, concurrendum ad curiam putaretis. Si lex ferretur, convolaretis ad Roſtra. Vos ſenatus liberos hac lege eſſe voluit: populus nunquam alligavit: ſoluti huc veniſtis: ne conſtricti diſcedatis, cavete. Nam, ſi Poſtumo fraudi fuerit, qui nec tribunus, nec præfectus, nec ex Italia comes, nec familiaris Gabinii fuit: quonam ſe modo defendent poſthac, qui veſtri ordinis cum magiſtratibus noſtris fuerint his cauſis implicati?

Tu, inquit, Gabinium, ut regem reduceret, impuliſti. Non patitur mea me jam fides de Gabinio gravius agere. Quem enim ex tantis inimicitiis (26) receptum in gratiam ſummo ſtudio defenderim (27), hunc afflictum violare non debeo: quocum ſtante ſi me Cn. Pompeji auctoritas in gra-

(24) *Eſt ſimul etiam ſollicitudo aliqua*) Senſus eſt, Iſtis honoribus & ornamentis aliqua etiam ſollicitudo atque moleſtia, nimirum ob majorum judiciorum pericula, immixta eſt: *majorum* enim lego, non *major*. Hotom.

(25) *Tam es tu judex, quam ego ſenator*) Objectio ſenatorum. Cur ea lege, qua nos teneremur, vos equites liberi, ac ſoluti eſſe vultis? quandoquidem, ſi ſenatores nos ſumus, vos judices eſtis. Tu eques tam es judex, quam ego ſum ſenator. Quod ſi ego ſenator judicia non recuſo: quid eſt, cur tu judex ea recuſes? *Manut.*

(26) *Ex tantis inimicitiis*) Conſul Gabinius tribunum pl. in ejiciendo Cicerone Clodium adjuverat. *Idem.*

(27) *Defenderim*) Vide Orationum Fragmenta, pro *A. Gabinio.*

gratiam non reduxiſſet, nunc jam ipſius fortuna reduceret. Sed tamen, cum ita dicis, Poſtumi impulſu Gabinium profectum Alexandriam: ſi defenſioni Gabinii fidem non habes, obliviſcerisne etiam accuſationis tuæ? Gabinius ſe id feciſſe dicebat reipublicæ cauſa, quod claſſem Archelai timeret, quod mare refertum fore prædonum putaret. Lege etiam id ſibi licuiſſe dicebat. Tu inimicus negas. Ignoſco: & eo magis, quod eſt contra illud judicatum. Redeo igitur ad crimen, & accuſationem tuam.

VIII. Quid vociferabare, decem millia talentum Gabinio eſſe promiſſa? Huic videlicet perblandus reperiendus fuit (28), qui hominem, ut tu vis, avariſſimum exoraret, ſeſtertium bis millies & quadringenties ne magnopere contemneret. Gabinius illud, quoquo conſilio fecit, fecit certe ſuo. Quæcunque mens illa fuit, Gabinii fuit. Sive ille, ut ipſe dicebat, gloriam; ſive, ut tu vis, pecuniam quæſivit: quæſivit ſibi. Num Gabinii comes, vel ſectator? negat. Non enim ad Gabinii, cujus id negotium non erat, ſed ad P. Lentuli (29), clariſſimi viri, auctoritatem, a ſenatu profectam, & conſilio certo, & ſpe non dubia, Romam contenderat.

At diœcetes (30) fuit regius. Et quidem in cuſtodia etiam fuit regia: & vita ejus oblata pœnæ eſt (31). Multa præterea, quæ libido regis, quæ neceſſitas coegit ferre, pertulit. Quarum omnium rerum una reprehenſio eſt, quod regnum intrarit, quod poteſtati ſe regis commiſerit. Verum ſi quærimus, ſtulte. Quid enim ſtultius, quam equitem Romanum, ex hac urbe, hujus, inquam, reipublicæ civem, quæ eſt una maxime, & fuit ſemper libera; venire in eum locum, ubi parendum alteri, & ſerviendum ſit?

IX. Sed ego in hoc tandem, Poſtumo non ignoſcam, homini mediocriter docto, quo videam ſapientiſſimos homines eſſe lapſos? Virum unum totius Græciæ facile doctiſſimum, Platonem, iniquitate Dionyſii, Siciliæ tyranni, cui ſe ille commiſerat, in maximis periculis inſidiiſque eſſe verſatum accepimus: Calliſthenem, doctum hominem, comitem Magni Alexandri, neca-

(28) *Huic videlicet perblandus reperiendus fuit*) Emendo ex codice Mſ. *perſuaſor blandus*, quo verbo magnopere hic locus illuſtratur. *Hotom.* Muretus corrigit ex Mſ. *Hui! videlicet puer blandus*, &c. *Gruterus*. *Huic*, id eſt, Gabinio. Eſt enim, hujus gratiæ. Ptolemæo homo blandus reperiendus fuit, hoc eſt, ad hunc exorandum Gabinium, ne tantam pecuniam ſperneret. Aut, ſi quis malit, legatur, *Homo videlicet perblandus*: nam alioquin *perblandus* tibicinem deſiderat. Quod quidam ſcribunt *hui*! nimis videtur Comicum. *Bebotius*.

(29) *P. Lentuli*) Ciliciæ proconſulis, cui negotium illud ſenatus mandaverat, ut ſcriptæ ad eum Ciceronis epiſtolæ docent. *Man.*

(30) *Diœcetes*) Procurator, & quaſi diſpenſator regius, ἀπὸ τῦ διοικεῖν. Infra: *Ut ventum eſt Alexandriam ad Auletem, hæc una ratio a rege propoſita Poſtumo eſt ſervanda pecunia, ſi curationem, & quaſi diſpenſationem regiam ſuſcepiſſet; id autem facere non poterat, niſi diœcetes*. Hoc enim nomine utitur, qui a rege eſſet conſtitutus. Ex hoc loco ſatis apparet Ægyptum Græca lingua uſam eſſe. Atque etiam infra, cum de legatis Alexandrinis Cicero loquatur, Græcos appellat. *Noſtis*, inquit, *inſulſitatem Græcorum*. Manut.

(31) *Vita ejus oblata pœna eſt*) Legendum, *vita ei ablata pene eſt*; cenſuerunt Hotomanus, Patricius, Muretus, & Rubenius. Quod Grævius recepit.

catum: Demetrium & ex republica Athenis, quam optime geſſerat, & ex doctrina nobilem & clarum, qui Phalereus vocitatus eſt, in eodem iſto Ægypti regno, aſpide ad corpus admota, vita eſſe privatum.

Plane confiteor, fieri nihil poſſe dementius, quam ſcientem in eum locum venire, ubi libertatem ſis perditurus. Sed hujus facti ſtultitiam major jam ſuperior ſtultitia (32) defendit: quæ facit, ut hoc ſtultiſſimum facinus, quod in regnum venerit, quod regi ſe commiſerit, ſapienter factum eſſe videatur. Siquidem * non tam ſemper ſtulti, quam ſero ſapientis eſt, cum ſtultitia ſua impeditus ſit, quoquo modo poſſit, ſe expedire.

Quamobrem illud maneat, & fixum ſit, quod neque moveri, neque mutari poteſt: in quo æqui ſperaſſe Poſtumum dicunt, peccaſſe iniqui, ipſe etiam inſaniſſe ſe confitetur, quod ſuam, quod amicorum pecuniam regi crediderit cum tanto fortunarum ſuarum periculo. Hoc quidem ſemel ſuſcepto atque contracto, perpetienda illa fuerunt, ut ſe aliquando ad ſuos vindicaret (33). Itaque objicias licet, quam voles ſæpe, palliatum (34) fuiſſe, aliqua habuiſſe non Romani hominis inſignia. Quoties eorum quippiam dices, toties unum dices atque illud, temere hunc pecuniam regi crediſſe: ſuas fortunas, atque famam libidini regiæ commiſiſſe. Fecerat temere: fateor: mutari factum jam nullo modo poterat: aut pallium ſumendum Alexandriæ, ut ei Romæ togato eſſe liceret; aut omnes fortunæ abjiciendæ, ſi togam retinuiſſet.

X. Deliciarum cauſa & voluptatis, non modo cives Romanos, ſed & nobiles adoleſcentes, & quoſdam etiam ſenatores ſummo loco natos, non in hortis, aut ſuburbanis ſuis, ſed Neapoli in celeberrimo oppido cum mitella (35) ſæpe videmus. Chlamydatum (36) illum L. Syllam imperatorem; L. vero Scipionis, qui bellum in Aſia geſſit, Antiochumque devi-

Ee 2 cit,

(32) *Superior ſtultitia*) Quod regi grandem pecuniam credidit, non modo poſtquam regno pulſus eſt, ſed antea quoque, cum regnaret. Eam pecuniam, rege reſtituto, ut recuperaret in regnum venit ſtulte: quid enim ſtultius quam venire in eum locum, ubi parendum alteri, & ſerviendum ſit? Sed hæc ſtultitia neceſſaria, ſuperior illa voluntaria fuit. Itaque hanc ab illa, unde orta eſt defendi, atque excuſari, quis non videt? *Manutius*.

* Vict. Man. Grut. omittunt, *non*

(33) *Ut ſe aliquando ad ſuos vindicaret*) Manutius interpretatur, ut aliquando ad ſuos, tanquam e ſervitute regis in libertatem redire poſſet. Grævius autem latinum hoc eſſe, & intelligi poſſe negat; legitque, *ut ſe aliquando & ſuos vindicaret*, nempe a damnis fortunarum. Mihi & lectio recepta, & Manutiana interpretatio probatur. *Erneſtus*.

(34) *Palliatum*) Pallio potius, ut Alexandrinum hominem, quam toga, ut Romanum, uſum eſſe. *Manut.*

(35) *Cum mitella*) Bene deliciis & voluptatibus mitellam adjungit. Fuit enim mitra, tegumentum capitis virorum mollium, aut etiam fœminarum. Quare viris probroſum fuit geſtare mitram. IV. Æneid. 216. *At nunc ille Paris cum ſemiviro comitatu Mæonia mentum mitra*, &c. Vide & IX. 616. *Abram.*

(36) *Clamydatum*) Plerumque enim togatæ dicari ſtatuæ ſolebant, quemadmodum ſcribit Plinius, lib. XXXII, cap. 5. Atque horum quidem mentionem facit Valerius Max. libro III. cap. 6. ſed cum hunc Ciceronis locum inſerere in ſuam ille hiſtoriam cogitaret, verborum oblivione Neapoli Syllam cum chlamyde ambulaſſe ſcribit. *Hot.*

Digitized by Google

cit, nou ſolum cum chlamyde, ſed etiam cum crepidis in Capitolio ſtatuam videtis : quorum impunitas fuit non modo a judicio, ſed etiam a ſermone. Facilius certe P. Rutilium Rufum neceſſitatis excuſatio defendet: qui, cum a Mithridate Mytilenis oppreſſus eſſet, crudelitatem regis in togatos veſtitus mutatione vitavit. Ergo ille P. Rutilius, qui documentum fuit hominibus noſtris virtutis, antiquitatis, prudentiæ, conſularis homo, ſoccos habuit & pallium? nec vero id homini tum quiſquam, ſed tempori aſſignandum putavit: Poſtumo crimen veſtitus afferet is, in quo ſpes fuit, poſſe ſeſe aliquando ad fortunas ſuas pervenire?

Nam, ut ventum eſt Alexandriam ad Auletem (37), Judices, hæc una ratio a rege propoſita Poſtumo eſt ſervandæ pecuniæ, ſi curationem, & quaſi diſpenſationem regiam ſuſcepiſſet. Id autem facere non poterat, niſi diœcetes: hoc enim nomine utitur, qui a rege eſſet conſtitutus. Odioſum negotium Poſtumo videbatur: ſed erat nulla omnino recuſatio. Moleſtum etiam nomen ipſum: ſed res habebat nomen hoc apud illos, non hic impoſuerat. Oderat veſtitum etiam illum: ſed ſine eo nec nomen illud poterat, nec munus tueri. Ergo aderat *vis*, ut ait poeta ille noſter, *quæ ſummas frangit, infirmatque opes*. Moreretur, inquies. Nam id ſequitur. Feciſſet certe, ſi ſine maximo dedecore (38), tam impeditis ſuis rebus, potuiſſet emori.

XI. Nolite igitur fortunam convertere in culpiam: neque regis injuriam hujus crimen putare: nec conſilium ex neceſſitate, nec voluntatem ex vi interpretari: niſi forte eos etiam, qui in hoſtes, aut in prædones inciderint, ſi aliter quippiam coacti faciant, quam libere, vituperandos putes. Nemo noſtrum ignorat, etiam ſi experti non ſumus, conſuetudinem regiam. Regum autem hæc ſunt imperia, *Animadverte*, & *dicto pare*: &, *Præter rogitatum ſi querare* (39): & illæ minæ, *Si te ſecundo lumine hic offendero, Moriere*. Quæ non ut delectemur ſolum, legere & ſpectare debemus, ſed ut cavere etiam, & effugere diſcamus.

At ex hoc ipſo crimen exoritur. Ait enim, dum Gabinio pecuniam Poſtumus cogeret ex decumis imperatorum (40), pecuniam ſibi coegiſſe.

Non

(37) *Auletem*) Latine, tibicinem. Cognomen Ptolemæi regis, quia fidibus præcipue delectaretur. *Manut.*

(38) *Si ſine maximo dedecore*) Retorquet argumentum. Mori debuit, quo dedecus effugeret. Immo vero mori, tum impeditis rebus ſuis, ſine dedecore, & quidem maximo, non potuit: ad peiorem enim culpam rei familiaris temere projectæ, deſperationis, animique debilitati, & fracti, & fortunæ cedentis infamiam addidiſſet. *Idem.*

(39) *Præter rogitatum ſi querare*) Legendum, *ſi loquare*, non ut in libris manuſcr. & vulgatis, *querare*. Sunt enim hæc ex Euripidis Medea, μὴ λέγως λέγε. Quin, ſi ex Euripide expreſſi ſunt, ut ſunt, legendum in imperativo, *præter rogitatum ne loquere*. Lambinus. *Præter rogitatum*, eſt præter id, quod rogaris. *Si querare*, ſi murmures. H. *Columna*.

(40) *Ex decumis imperatorum*) Turnebus hoc loco, *decumas imperatorum* interpretatur, decumas pecuniæ imperatæ a rege Ptolemæo ad uſum Gabinii. Quod ſi eſt, legerem fere, vel *ex decumis imperatis*, vel *ex decumis imperati æris*. Patric.

Non intelligo hoc quale ſit: utrum acceſſionem decumæ, ut noſtri facere coactores ſolent, centeſima, an deceſſionem de ſumma fecerit (41). Si acceſſionem: undecim millia talentum ad Gabinium pervenerunt. At non modo abs te decem millia objecta ſunt, ſed etiam ab his æſtimata. Addo illud etiam: qui tandem convenit, aut tam gravi onere tributorum ad tantam pecuniam cogendam mille talentum acceſſionem eſſe factam: aut in tanta mercede hominis, ut vis, avariſſimi, mille talentum deceſſionem eſſe conceſſam? Neque enim fuit Gabinii, remittere tantum de ſuo: nec regis, imponere tantum pati ſuis. Aderunt teſtes, legati Alexandrini. Hi nihil in Gabinium dixerunt: immo hi Gabinium laudaverunt. Ubi ergo ille mos? ubi conſuetudo judiciorum? ubi exempla? ſoletne is dicere in eum, qui pecuniam redegit (42), qui in illum, cujus nomine ea pecunia redigeretur, non dixerit? Age, ſi is, qui non dixit, ſolet: etiamne is ſolet, qui laudavit (43)? Iiſdem teſtibus, & quidem non productis, ſed dictis teſtium recitatis, quaſi præjudicata res, ad has cauſas deferri ſolet.

XII. Et ait etiam meus familiaris, & neceſſarius, eandem cauſam (44) Alexandrinis fuiſſe, cur laudarent Gabinium, quæ mihi fuerit, cur eundem defenderem. Mihi, C. Memmi, cauſa defendendi Gabinii fuit reconciliatio gratiæ. Neque me vero pœnitet mortales inimicitias, ſempiternas amicitias habere. Nam ſi me invitum putas, ne Cn. Pompeji animum offende-

(41) *Utrum acceſſionem decumæ, ut noſtri coactores ſolent, centeſima, an deceſſionem de ſumma fecerit*) Gabinio, regis juſſu, cogebatur illa pecunia, nempe decem millia talentum. Poſtumus unde ſibi ſumpſit? Nam ſi ea decumis fiunt decem millia talentum, quæ Gabinii ſunt: pro Poſtumo quid ſupereſt? Exegit, inquies, centeſimam, noſtrorum coactorum more, præter illa decem millia talentum Gabinio coacta: ea quibus, cum ei pro reductione regis promiſſa eſſent, detrahi nihil oportuit. Si hoc verum eſt, reſpondet Cicero, tota coacta pecunia undecim millia talentum fuiſſet, non decem millia: quæ ab accuſatore objecta, judices, damnato Gabinio, æſtimarunt. Id autem quis verum putabit? Nam tantum novi oneris, id eſt mille talentum, imponi populis, rex non videtur paſſurus fuiſſe. Sin autem Poſtumum in cogenda ſibi pecunia non acceſſionem feciſſe ad decem millia talentum, ſed ex ipſis decem millibus, Gabinio promiſſis, centeſimam ſibi ſumpſiſſe dices: cui veriſimile videbitur Gabinium, hominem, ut tu vis, avariſſimum, tantum pecuniæ de promiſſa ſibi ſumma detrahi paſſum eſſe? *Manut.*

(42) *Soletne is dicere in eum, qui pecuniam redegit*) Cum a coactoribus imperatorum nomine pecunia redigeretur, ſolebat imperatoris nomen in tabulas expenſi & accepti, id eſt, Alexandrinorum & coactorum referri. Qua de cauſa ſi poſtea quærendum civibus videretur, primum in eum, cujus nomine redacta erat pecunia, accuſatio intendebatur, ut ſi furtum factum appareret, tum is quoque qui coegerat & acceſſionem receperat, in crimen ſimiliter vocaretur, ut, ejus cauſa tanquam appendicula quædam cauſæ judicatæ & damnatæ fuiſſe videatur. Pendet enim ejus cauſæ veritas a prioris cauſæ bonitate: nam ſi furtum decumi factum eſt, reddi quoque furti acceſſionem oportet. Neque prius intelligi poteſt furtumne fecerit coactor, & injuria corollarium acceperit, quam judicatum ſit, furtum in ſorte ac principali factum eſse. *Hotom.*

(43) *Etiamne is ſolet, qui laudavit*) Si is, qui non dixit in eum, cui redigitur pecunia, nunquam ſolet dicere in eum, qui pecuniam redegit, num hoc faciet, cum laudaverit eum, cujus nomine redacta eſt pecunia? Iidem teſtes, etſi ipſi non producantur, ſed tantum eorum dicta legantur, cum laudarunt eum, cui redacta pecunia eſse dicitur, creduntur etiam laudaſse, qui pecuniam redegit, eaque habetur in judiciis tanquam cauſa præjudicata. *Grav.*

(44) *Eandem cauſam*). Amicitiam Pompeji, cujus opera Ptolemæus redierat in regnum, Cicero autem ab exilio. *Manut.*

derem, defendiſſe cauſam; & illum, & me vehementer ignoras. Neque enim Pompejus me ſua cauſa quidquam facere voluiſſet invitum: neque ego, cui omnium civium libertas cariſſima fuiſſet, meam projeciſſem. Quamdiu inimiciſſimus Gabinio fui, non amiciſſimus mihi non Pompejus fuit: nec, poſtea quam illius auctoritati eam dedi veniam, quam debui, quidquam ſimulavi, ne cum mea perfidia illi etiam ipſi facerem, cui beneficium dediſſem, injuriam. Nam non redeundo in gratiam cum inimico, non violabam Pompejum. Si per eum reductus inſidioſe rediſſem: me ſcilicet maxime, ſed proxime, illum quoque feſelliſſem.

At de me omittamus: ad Alexandrinos iſtos revertamur. Quod habent os? quam audaciam? modo, vobis inſpectantibus, in judicio Gabinii tertio quoque verbo excitabantur. Negabant pecuniam Gabinio datam. Recitabatur identidem Pompeji teſtimonium: regem ad ſe ſcripſiſſe, nullam pecuniam Gabinio, niſi in rem militarem, datam. Non eſt, inquit, tum Alexandrinis teſtibus creditum. Quid? [a] poſtea (45) credetur? Credetur. Quamobrem? Quia nunc ajunt, quod tunc negabant.

Quid ergo? iſta conditio eſt teſtium, ut, quibus creditum non ſit negantibus, iiſdem credatur dicentibus? At, ſi verum tum, cum veriſſima fronte dixerunt: nunc mentiuntur. Si tunc mentiti ſunt: doceant nos verum. [b] Quid vultis? ſileant. Dicere audiebamus Alexandriam, nunc cognoſcimus. Illinc omnes præſtigiæ: illinc, inquam, omnes fallaciæ: omnia denique ab his mimorum (46) argumenta nata ſunt. Nec mihi longius quidquam eſt, Judices, quam videre hominum vultus.

XIII. Dixerunt hic modo nobiſcum (47) ad hæc ſubſellia, quibus ſuperciliis (48) renuentes huic decem millium crimini? Jam noſtis inſulſitatem Græcorum. Humeris geſtum agebant. Tum, temporis, credo, cauſa: nunc ſcilicet tempus nullum eſt (49). Ubi ſemel quis pejeraverit, ei credi poſtea, etiam ſi per plures deos juret, non oportet: præſertim, Judices, cum in his judi-

a Vict. Grut. *Quid? poſtea creditum? Non. Quamobrem?*

(45) *Quid? poſtea*) Neceſse eſt credi vel negantibus, vel affirmantibus. Negantibus in Gabinii judicio creditum non eſt: itaque judices eum damnarunt: affirmantibus igitur contra Poſtumum creditur? Hic Cicero ducit argumentum a teſtium inconſtantia. Quid ergo? inquit: iiſdem teſtibus in eadem re creditur nunc, quibus creditum antea non ſit? Diſputationis autem hic eſt ordo. *Accuſator* dicit: Non eſt tum Alexandrinis teſtibus creditum. *Defenſor*: Quid poſtea? *Accuſator*: creditur nunc. *Defenſor*: Quamobrem? *Accuſator*: Quia nunc ajunt, quod tum negabant. *Defenſor*: Quid ergo? iſta conditio, &c. *Man.*

b Lamb. *Quid multa? aut ſileant, aut verum dicant.*

(46) *Mimorum*) Hanc lectionem ut optimam probo. Notum, quam multis fallaciis, præſtigiiſque utantur mimi, præcipue apud Græcos. *Ferrat.*

(47) *Nobiſcum*) Cum ego Gabinium de repetundis defenderem. Vide ſupra, cap. 8. *Manut.*

(48) *Quibus ſuperciliis*) Quo verius eorum teſtimonium videretur, admirationem ſuperciliis oſtendebant, negantes omnino verum eſſe crimen decem millium talentorum. *Idem.*

(49) *Nunc ſcilicet tempus nullum eſt*) Ironia. Æque nunc mentientur odio in Poſtumum, ut antea mentiti ſunt benevolentia in Gabinium. *Ferrat.*

Digitized by Google

judiciis ne locus quidem novo teſti ſoleat eſſe: ob eamque cauſam iidem judices retineantur, qui fuerint de reo: ut his nota ſint omnia, neque quid fingi novi poſſit.

Lites, *quo ea pecunia pervenerit*, non ſuis propriis judiciis, ſed in reum factis condemnari ſolent. Iraque ſi aut prædes dediſſet Gabinius, aut tantum ex ejus bonis, quanra ſumma litium fuiſſet (50), populus recepiſſet: quamvis magna ad Poſtumum ab eo pecunia perveniſſet, non redigeretur; ut intelligi facile poſſit, quod ex ea pecunia (51), quam ceperit is, qui damnatus eſt, perveniſſe in illo primo judicio planum factum ſit, id hoc genere judicii redigi ſolere. Nunc vero quid agitur? ubi rerrarum ſumus? quid ram inſolens, tam perverſum, præpoſterumve dici, aut excogirari poreſt? Accuſarur is, qui non abſtulit a rege, ſicut Gabinius judicatus eſt (52): ſed qui maximam regi pecuniam credidit. Ergo is Gabinio dedit, qui non huic reddidit. Jam cedo, cum is, qui pecuniam Poſtumo debuit, non huic, ſed Gabinio dederit: condemnato Gabinio, utrum illi eam pecuniam reddidit, an etiam nunc debet?

XIV. At habet, & celat. Sunt enim, qui ita loquantur. Quod genus tandem eſt iſtud oſtentarionis, & gloriæ? Si nihil habuiſſet unquam, tamen, ſi quæſiſſet, cur is diſſimularet habere, cauſa non eſset. Qui vero duo lauta & copioſa patrimonia accepiſſet, remque præterea bonis & honeſtis rationibus auxiſset: quid eſſet tandem cauſæ, cur exiſtimari vellet nihil habere? An, cum credebat inductus uſuris, id agebat, ut haberet quam plurimum? poſteaquam exegit, quod crediderat: ut exiſtimaretur agere, novum genus hoc gloriæ concupiſcit?

Do-

(50) *Quanta ſumma litium fuiſſet, populus recepiſſet*) Cujacius in Paratitlis ad D. leg. Julia de repetundis legendum ducit *fuiſſet, pecunia redegiſſet*. Et mox ubi habemus, *pecunia ad quem eorum qui damnatus eſt perveniſſe*, &c. reſcribit ejus loco, *pecuniam quam ceperit is qui damnatus*, &c. ſed Mſs. noſtri nihil recedunt de ſcriptura vulgata. *Gruterus*.

(51) *Ut intelligi facile poſſit, quod ex ea pecunia*) Hunc locum male affectum eſse non tantum oſtendit ſententia, & hæſitatio doctorum virorum, ſed & antiquorum librorum varietas. Franc. Mſ. & editio Mediolanenſis: *Quod ex ea pecunia, qua ad quem eorum, qui damnatus eſt, perveniſſe ad aliquem in illo primo judicio planum factum ſit*. Editio prima; *Quod ex ea pecunia, qua ad aliquem eorum, qui damnatus eſt, perveniſſet ad aliquem nullo primo judicio planum factum ſit*. Legendum cenſeo ſecutus veſtigia veterum librorum: *Quod ex ea pecunia, qua ad aliquem comitum ejus, qui damnatus eſt, perveniſſet, in illo primo judicio planum factum ſit*. Quis ignorat comites Proconſulum & Prætorum dici, qui erant in cohorte prætoria, qui & eorum contubernales appellabantur? Ex *comitum*, quod vocabulum ſcriptoribus poſteriorum ſeculorum in hac notione erat minus tritum & notum, facile potuit *eorum* naſci. Aut hanc vocem, aut ſimilem eſse pro *eorum* ſubſtituendam ipſa clamat ſententia. Nam damnabantur repetundarum ipſi magiſtratus provinciales: ſi vero quid ex illa pecunia perveniſset ad aliquem eorum, qui in illorum comitatu erat, & in illo judicio, in quo damnabatur Proconſul, id probatum eſset, redigebatur ex illius comitis bonis ea, quæ ad illum pervenerat, pecunia. *Grav.*

(52) *Sicut Gabinius judicatus eſt*) Gabinium ipſe defenderat, eique Pompeji cauſa amicus erat: propterea non fatetur abſtuliſse Gabinium a rege pecuniam, ſed ait, *judicatus eſt*. Manut.

Dominatus eſt enim, inquit, Alexandriæ. Immo vero in ſuperbiſſimo dominatu fuit: pertulit ipſe cuſtodiam: vidit in vinculis familiares ſuos: mors ob oculos ſæpe verſata eſt: nudus, atque egens ad extremum fugit e regno.

At permutata aliunde pecunia eſt: ductæ naves Poſtumi Puteolis ſunt: auditæ, viſæque merces; fallaces quidem & fucoſæ (53), chartis, & linteis, & vitro delatæ: quibus cum multæ naves refertæ fuiſſent, una non patuit parva. Cataplus (54) ille Puteolanus, ſermo illius temporis, vectorumque curſus, atque oſtentatio, tum ſubinviſum apud malevolos Poſtumi nomen propter opinionem pecuniæ neſcio quam, æſtatem unam, non plures, aures referſit iſtis ſermonibus.

XV. Verum autem, Judices, ſi ſcire vultis: niſi C. Cæſaris ſumma in omnes, incredibilis in hunc eadem liberalitas extitiſſet, nos hunc Poſtumum jam pridem in foro non haberemus (55). Ille onera multorum hujus amicorum excepit unus: quæque multi homines neceſſarii ſecundis Poſtumi rebus deſcripta (56) ſuſtinuerunt, nunc ejus afflictis fortunis univerſa ſuſtinet. Umbram equitis Romani, & imaginem videtis, Judices, unius amici conſervatam auxilio, & fide. Nihil huic eripi poteſt, præter hoc ſimulacrum priſtinæ dignitatis, quod Cæſar ſolus tuetur, & ſuſtinet: quæ quidem in miſerrimis rebus, huic tamen tribuenda eſt maxima. Niſi vero hoc mediocri virtute effici poteſt, ut tantus ille vir tanti ducat hunc; & afflictum præſertim, & abſentem, & in tanta fortuna ſua, ut aliena reſpicere magnum ſit; tanta [a] occupatione maximarum rerum, quas gerit, atque geſſit, ut vel oblivisci aliorum non ſit mirum, vel, ſi meminerit, oblitum eſſe facile poſſit probare.

Multas equidem C. Cæſaris virtutes, magnas, incredibileſque cognovi. Sed ſunt cæteræ majoribus quaſi theatris propoſitæ, & pene populares: caſtris locum capere, exercitum inſtruere, expugnare urbes, aciem hoſtium profligare: hanc vim frigorum, hiememque, quam nos vix hujus urbis tectis ſuſtinemus, excipere: his ipſis diebus hoſtem perſequi, tum, cum etiam feræ latibulis ſe tegant, atque omnia bella jure gentium conquieſcant. Sunt ea quidem magna: quis negat? ſed magnis excitata ſunt

præ-

(53) *Fallaces quidem & fucoſa*) Id eſt, quæ longe aliud erant, ac præ ſe ferebant. Obductæ namque & opertæ fuerant charta, vitro & linteis, quæ tria ſunt mercium genera, quæ Alexandria Romam vehebantur: quemadtnodum ſcribit Plin. lib. XIII, cap. XI, & lib. XXXVI. cap. XXVI. Latebant autem ſub iis mercibus aliæ pretioſæ, in quibus erat & pars aliqua pecuniæ. *Hotom.*

(54) *Cataplus*) Κατάπλους proprie dicitur, cum ex alto redit navis, & in portum, unde exierat, remeat. Unde *cataplus* etiam Latinis, claſſis quæ Alexandriam ibat, se redibat Romam. *Salm.*

(55) *In foro non haberemus*) Amiſso enim equeſtri cenſu, quem a CD millis pervenire oportebat, equeſtrem ſimul ordinem, equitumque propris ornamenta, ut clavatam tunicam, amiſiſset. Ita publico carere cogeretur. *Manut.*

(56) *Deſcripta*) Intelligo, diſtributa: ut opponatur ei quod ſequitur, *univerſa*. Patricius.

[a] Viſt, Man. Grut. *oppugnatione*

præmiis ad memoriam hominum ſempiternam: quo minus admirandum eſt, eum facere illa, qui immortalitatem concupiverit.

XVI. Hæc mira laus eſt, quæ non poetarum carminibus, non annalium monumentis celebratur, ſed prudentium judicio expenditur. Equitem Romanum, veterem amicum ſuum, ſtudioſum, amantem, obſervantem ſui, non libidine, non turpibus impenſis cupiditatum, atque jacturis (57), ſed experientia patrimonii amplificandi labentem excepit, corruere non ſivit, fulſit & ſuſtinuit re, fortuna, fide: hodieque ſuſtinet: nec amicum pendentem corruere patitur: nec illius animi aciem a perſtringit ſplendor ſui nominis (58), nec mentis quaſi luminibus officit altitudo fortunæ, & gloriæ.

Sint ſane illa magna, quæ re vera magna ſunt. De judicio animi mei, ut volet, quiſque ſentiat. Ego enim hanc in tantis opibus, tanta fortuna, liberalitatem in ſuos, memoriam amicitiæ, reliquis virtutibus omnibus antepono. Quam quidem vos, Judices, in novo genere bonitatem, inuſitatam claris ac præpotentibus viris, non modo non aſpernari ac refutare, ſed complecti etiam & augere debetis: & eo magis, quod videtis, hos quaſi ſumptos dies ad labefactandum illius dignitatem (59): ex qua illi nihil detrahi poteſt, quod non aut fortiter ferat, aut facile reſtituat. Amiciſſimum hominem ſi honeſtate ſpoliatum audierit; nec ſine magno dolore feret, nec id amiſerit, quod poſſe ſperet recuperari. Satis multa hominibus non iniquis hæc eſſe debent: nimis etiam multa vobis, quos æquiſſimos eſſe confidimus.

XVII. Sed, ut omnium vel ſuſpicioni, vel malevolentiæ, vel crudelitati ſatis fiat, occultat pecuniam Poſtumus, latent regiæ divitiæ. Ecquis eſt ex tanto populo, qui bona C. Rabirii Poſtumi nummo ſeſtertio ſibi addici velit? Sed, miſerum me! quanto hæc dixi cum dolore? hem, Poſtume, tune es Curii (60) filius, C. Rabirii judicio & voluntate filius,

(57) *Jacturis*) Eſt ſumptibus, ut ſæpius apud Cæſarem & Tullium. *Grav.*

a Lamb. *præſtinguit*

(58) *Animi aciem præſtinguit ſplendor ſui nominis*) Sic eſſe legendum, in commentariis & Lucretianis, & Horatianis γεωμετρικῶς demonſtravi. Quod ſi qui adhuc negant, cum rationes, & exempla a me collecta legerint, ſuadeo eis, ut porcos ſacros, & ſinceros emant, eoſque Laribus Grundalibus immolent. Sin neſciunt, diſcant. *Lambin.* Obtemperare tamen Gruterus & Grævius noluerunt: quos equidem ſequor, ut Lambinianæ huic elegantiæ ſit locus in noſtro Commentariorum delectu. *Olivetus*,

(59) *Ad labefactandum illius dignitatem*) Non conſtat quid adverſarii tum temporis moliti ſint contra Cæſaris dignitatem: niſi forte illud eſt, quod tradit Appianus II. bellorum civilium: *Pompejus . . . . . tulit legem ut ex eo tempore, quo ipſe primum conſul fuerat, uſque in præſentem conſulatum, liceret ab iis qui magiſtratus geſſerant, rationem actorum expeti. Erat autem id tempus annorum pene viginti, quod & Cæſaris conſulatum complectebatur. Id factum Cæſariani interpretabantur in patroni ſui ſugillationem ac contumeliam, dum tam longe repetuntur elapſa tempora.* Abram.

(60) *Curii*) Dixi jam, duos Poſtumo patres fuiſſe, a quibus etiam duo ei lauta, & copioſa patrimonia relicta ſunt, Curium naturalem, adoptivum Rabirium, matris fratrem, a quo prænomen, & nomen accepit: ut in adoptionibus mos erat. *Manutius.*

Digitized by Google

natura ſororis filius? tune ille in omnes tuos liberalis? cujus multos bonitas locupletavit? qui nihil profudiſti? nihil ullam in libidinem contuliſti? tua, Poſtume, nummo ſeſtertio a me addicuntur?

O meum miſerum, acerbumque præconium! At hoc etiam optat miſer, ut condemnetur a vobis (61): ita bona veneant, ut ſolidum ſuum cuique ſolvatur (62). Nihil jam aliud niſi fidem curat: nec vos huic, ſi jam obliviſci veſtræ manſuetudinis volueritis, quidquam præterea poteſtis eripere. Quod, Judices, ne faciatis, oro, obteſtorque vos, atque eo magis, ſi adventitia pecunia petitur ab eo, cui ſua non redditur. Nam in eum, cui miſericordia opitulari debebat, invidia quæſita eſt.

Sed jam, quoniam, ut ſpero, fidem, quam potui, tibi præſtiti, Poſtume, reddam etiam lacrymas, quas debeo. Quas quidem ego tuas in meo caſu plurimas vidi. Verſatur ante oculos luctuoſa nox meis omnibus, cum tu totum te cum tuis copiis ad me detuliſti. Tu comitibus, tu præſidio, tu etiam tanto pondere auri, quantum tempus illud poſtulabat, diſceſſum illum ſuſtentaſti: tu nunquam meis, me abſente, liberis, nunquam conjugi meæ defuiſti. Poſſum excitare multos reductos teſtes (63) liberalitatis tuæ: quod ſæpe audivi patri tuo, qui id feciſſet, magno adjumento in judicio capitis fuiſſe. Sed jam omnia timeo: bonitatis ipſius invidiam reformido. Jam indicat tot hominum

(61) *At hoc etiam optat miſer, ut condemnetur a vobis*) Suſpicor mendoſum ac mutilatum eſſe locum. Neque enim adduci poſſum ut credam dicere oratorem C. Rabirium optare ut peculatus damnetur: a quo eum quam alieniſſimum eſſe docere conatus eſt. Præterea non cohæret quod de fide creditoribus præſtanda ſequitur: nam ſi reliqua Gabinianæ pecuniæ ſerventur, ex ejus bonis (id quod ex condemnatione ſequitur) tam exiguæ ſunt ejus bona, ut nihil ſuperfuturum ſit, quo ejus creditores abſolvantur. Locum igitur ad hunc modum emendandum eſſe arbitror: *At hoc tamen optat miſer, ut ſi condemnetur a vobis, ita bona veneant,* &c. Et ſane continuo ſubjungit, *nihil aliud niſi fidem curat*: quod & cum ea lectione convenientiſſimum videtur, & ad noſtram tuendam ſententiam vehementiſſimum. *Hotoman.*

(62) *Ut ſolidum ſuum cuique ſolvatur*) Creditoribus nempe, a quibus pecuniam ſumpſerat mutuo, quam Alexandrino Regi crederet. Sed hoc tamen loco quæri illud poteſt, cum ſupra nummum ſeſtertium in bonis Poſtumi fuiſſe neget, quomodo ex iiſdem bonis abſolvi creditores potuerint. Nec me latet hanc multis impeditam videri poſſe quæſtionem, quo lubentius quid de ea ſentiam explicabo. Arbitror equidem intelligendum hoc loco ac ſubaudiendum eſſe regulam, *quæ* in libris Juris civilis uſurpatur, & *ſermone* Juris conſultorum trita eſt, ea *duntaxat* in bonis eſſe cujuſque videri, *quæ deducto* ære alieno ſuperſunt. Tanta autem fuiſſe Rabirii debita, ut iis exſolutis ac deductis, ne unus quidem ſeſtertius in ejus bonis ſupereſſet. *Idem*.

(63) *Excitare teſtes*) Idem eſt quod producere teſtes, & jubere ſurgere ad teſtimonium dicendum; ſedebant enim teſtes in ſubſelliis. Sed qui ſint *reductis teſtes*, fateor, me non intelligere. *Gravius*. Hunc locum, in quo Grævius negat ſe ſcire, qui ſint *redacti*, ſic interpretor: Poſſum adducere multos teſtes liberalitatis tuæ, quos tu, cum ære alieno concidiſſent, & ſolum vertiſſent, reduxiſti, reſtituiſti, ære alieno ipſorum tua liberalitate diſſoluto; quod cum pater tuus feciſſet, ei opem tuliſſe in judicio capitis, adeoque tibi etiam prodeſſe debet. *Erneſtus*.

minum fletus, quam ſis carus tuis: & me dolor debilitat, includitque vocem. Vos obſecro, Judices, ut huic optimo viro, quo nemo melior unquam fuit, nomen equitis Romani, & uſuram hujus lucis, & veſtrum conſpectum ne eripiatis. Hic vos aliud nihil orat, niſi ut rectis oculis hanc urbem (64) ſibi intueri, atque in hoc foro veſtigium facere liceat: quod ipſum fortuna eripuerat, niſi unius amici opes ſubveniſſent.

(64) *Rectis oculis hanc urbem*) Hoc eſt, ſine pudore ac dolore, quo exules ſolent & foro ejecti, *Idem*.

PRO

M. MARCELLO.

ORATIO XL.

ARGUMENTUM.

M. *Claudius Marcellus, plebeji generis, nam & Claudii, Pulchrorum, Neronumque cognomine, patricii fuere) nobilis tamen ex majoribus, & ſua virtute clarus, geſto conſulatu Ser. Sulpicio Ruſo, juriſconſulto celeberrimo, civili bello Pompejum ſecutus eſt: victuſque Pharſalica pugna, neque cum iis, qui bellum in Africa renovandum putarunt, ſua conſilia conjunxit, neque ad Cæſarem victorem, impetrandæ veniæ cauſa, ſupplex ire voluit: Mitylenas, urbem a bello, & a belli ſuſpicione remotam, ſe contulit: ubi ſatis diu, nullo revertendi in patriam ſtudio, commoratus, cum in publica calamitate conſcientia ſe mentis optimæ conſolaretur, & in literis viveret, reditum ei ſenatus a Cæſare impetravit, quo beneficio gratiæ ſunt a multis actæ: Cicero autem, Marcelli amantiſſimus, luculenta, quæ exſtat, oratione, & gratias egit, & ita Cæſarem laudavit, ut accedere nihil poſſet. Qua de re non alienum videtur ea recitare, quæ ad Sulpicium ſcripſit his verbis:* Fecerat hoc ſenatus, ut, cum a L. Piſone mentio eſſet facta de Marcello, & cum C. Marcellus ſe ad Cæſaris pedes abjeciſſet, cunctus conſurgeret, & ad Cæſarem ſupplex accederet. Noli quærere: ita mihi pulcher hic dies viſus eſt, ut ſpeciem aliquam videre viderer, quaſi reviviſcentis Reip. Itaque, cum omnes ante me rogati gratias Cæſari egiſſent, ego rogatus mutavi meum conſilium. Nam ſtatueram, non mehercule inertia, ſed deſiderio priſtinæ dignitatis in perpetuum tacere. Fregit hoc meum conſilium & Cæſaris magnitudo animi, & ſenatus officium. Itaque pluribus verbis egi Cæſari gratias. *Hic de Marcelli*

ſum-

ſumma eloquentia, quia non pertinet ad orationis argumentum, nihil addam. Illud omittendum non videtur, cum in patriam rediret, a P. Magio Chilone, familiari ſuo, interfectum eſſe. De quo Sulpicii ad Ciceronem exſtat epiſtola. Et quanquam propter Marcellum habita oratio ſit, ad conciliandam tamen, & colligendam Cæſaris benevolentiam digreditur Cicero in eam partem; ut de querela ejus, & de ſuſpicione, qui ſe inſidias metuere dixerat, accurate diſputet: ac primum, non eſſe timendum, oſtendat; cum nemo tam ingratus, tamque injuſtus eſſe poſſit, qui, cujus in anima reſp. conſiſtit, & a cujus vita omnium vita pendet, eum extinctum velit: deinde & ſuo, & reipublicæ nomine hortetur atque obſecret, ut ſuæ vitæ conſulat: poſtremo non excubias modo cuſtodiaſque bonorum civium pro ſalute illius, verum etiam laterum & corporum oppoſitus contra vim polliceatur. Habita eſt, Cæſare III. & M. Lepido Coſſ. victis jam iterum in Africa cum Juba rege Pompejanis. Manutius.

I. Diuturni ſilentii, Patres conſcripti, quo eram his temporibus (1) uſus, non timore aliquo (2), ſed partim dolore (3), partim verecundia (4), finem hodiernus dies attulit: idemque initium, quæ vellem, quæque ſentirem, meo priſtino more dicendi. Tantam enim manſuetudinem, tam inuſitatam, inaudiramque clementiam, tantum in ſumma poteſtate rerum omnium modum, tam denique incredibilem ſapientiam, ac pene divinam, tacitus nullo modo præterire poſſum. M. enim Marcello vobis, Patres Conſcripti, reique publicæ reddito, non ſolum illius, ſed meam etiam vocem, & auctoritatem, & vobis, & reipublicæ conſervatam, ac reſtitutam puto.

Dolebam enim, Patres conſcripti, ac vehementer angebar, cum viderem, virum talem, qui in eadem cauſa, in qua ego, fuiſſet, non in eadem eſſe fortuna: nec mihi perſuadere poteram, nec fas eſſe ducebam, verſari me in noſtro veteri curriculo, illo æmulo, atque imitatore ſtudiorum ac laborum (5) meorum, quaſi quodam ſocio, a me, & comite diſtracto. Ergo & mihi meæ priſtinæ vitæ conſuetudinem, C. Cæſar, interclusam aperuiſti, & his omnibus ad bene de omni republica ſperandum, quaſi ſignum aliquod ſuſtuliſti. Intellectum eſt enim mihi quidem in mul-

(1) *His temporibus*) Hoc anno qui a pugna Pharſalica jam effluxit. Ait *his temporibus*, non *hoc tempore*, quia tempora calamitatem aliquam, aut certe periculum indicant. *Abramus*.

(2) *Non timore aliquo*) Captat a Cæſare benevolentiam, cum ſe non timuiſſe oſtendit, ne liberius de repub. loquens, eum offenderet. *Idem*.

(3) *Dolore*) Vel luctu meorum qui bello civili perierunt; vel dolore & pœnitentia, quod contra Cæſarem tam benignum & humanum virum, adhæſerim Cn. Pompejo. *Abram*.

(4) *Verecundia*) Contra quem enim armis pugnaſſem, eo præſente verba facere verecundia prohibebat. *Manut.*

(5) *Studiorum ac laborum*) Ponendum comma poſt, *ſtudiorum*. Patricius, Vide Cic. in Bruto, 71.

multis, & maxime in me ipſo, ſed paulo ante omnibus (6), cum M. Marcellum ſenatui populoque Romano conceſſiſti, commemoratis præſertim offenſionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatemque reipublicæ tuis vel doloribus, vel ſuſpicionibus anteferre. Ille quidem fructum omnis vitæ ante actæ hodierno die maximum cepit, cum ſummo conſenſu ſenatus, tum præterea judicio tuo graviſſimo & maximo: ex quo profecto intelligis, quanta in dato beneficio ſit laus, cum in accepto tanta ſit gloria. Eſt vero fortunatus ille, cujus ex ſalute non minor pene ad omnes, quam ad illum ventura ſit, lætitia pervenerit. Quod ei quidem merito, atque optimo jure contigit. Quis enim eſt illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium ſtudio, aut innocentia, aut ullo genere laudis præſtantior?

II. Nullius tantum eſt flumen ingenii, nulla dicendi, aut ſcribendi tanta vis, tanta copia, quæ non dicam exornare, ſed enarrare, C. Cæſar, res tuas geſtas poſſit. Tamen hoc affirmo, & hoc pace dicam tua, nullam in his eſſe laudem ampliorem, quam eam, quam hodierno die conſecutus es. Soleo ſæpe ante oculos ponere; idque libenter crebris uſurpare ſermonibus, omnes noſtrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentiſſimorumque populorum, omnes clariſſimorum regum res geſtas cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec diſſimilitudine bellorum poſſe conferri. Nec vero disjunctiſſimas terras citius cujuſquam paſſibus potuiſſe peragrari, quam tuis non dicam curſibus, ſed victoriis luſtratæ ſunt.

Quæ quidem ego niſi ita magna eſſe fatear, ut ea vix cujuſquam mens aut cogitatio capere poſſit, amens ſim: ſed tamen ſunt alia majora. Nam bellicas laudes ſolent quidam extenuare verbis, eaſque detrahere ducibus, communicare cum multis, ne propriæ ſint imperatorum. Et certe in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia ſociorum, claſſes, commeatus, multum juvant. Maximam vero partem quaſi ſuo jure Fortuna ſibi vindicat: & quidquid eſt proſpere geſtum, ad pene omne ducit ſuum.

At vero hujus gloriæ, C. Cæſar, quam es paulo ante adeptus, ſocium habes neminem. Totum hoc, quantumcunque eſt, quod certe maximum eſt, totum eſt, inquam, tuum. Nihil ſibi ex iſta laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decepit. Quin etiam illa ipſa rerum humanarum domina, Fortuna, in iſtius ſe ſocietatem gloriæ non offert: tibi cedit: tuam eſſe totam, & propriam fatetur. Nunquam enim temeritas cum ſapientia commiſcetur, nec ad conſilium caſus admittitur.

III. Domuiſti gentes immanitate barbaras, multitudioe innumerabiles, locis

(6) *Paulo ante omnibus*) Vide Petri Victorii, Var. Lect. XVIII. 6.

Digitized by Google

locis infinitas, omni copiarum genere abundantes; ſed tamen ea vicisti, quæ & naturam, & conditionem, ut vinci poſſent, habebant. Nulla eſt enim tanta vis, quæ non ferro ac viribus debilitari, frangique poſſit. Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adverſarium nobilitate, ingenio, virtute præſtantem, non modo extollere jacentem, ſed etiam amplificare ejus priſtinam dignitatem: hæc qui faciat, non ego eum cum ſummis viris comparo, ſed ſimillimum deo judico.

Itaque, C. Cæſar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non ſolum noſtris, ſed pene omnium gentium literis, atque linguis: neque ulla unquam ætas de tuis laudibus conticeſcet. Sed tamen ejuſmodi res, neſcio quomodo, etiam cum leguntur, obſtrepi clamore militum videntur, & tubarum ſono. At vero cum aliquid clementer, manſuete, juſte, moderate, ſapienter factum, in iracundia præſertim, quæ eſt inimica conſilio, & in victoria, quæ natura inſolens & ſuperba eſt, aut audimus, aut legimus: quo ſtudio incendimur, non modo in geſtis rebus, ſed etiam in fictis, ut eos ſæpe, quos nunquam vidimus, diligamus? Te vero, quem præſentem intuemur, cujus mentem, ſenſuſque, & os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reipublicæ fecerit, id eſſe ſalvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus ſtudiis proſequemur? qua benevolentia complectemur? Parietes, medius fidius, C. Cæſar, ut mihi videtur, hujus curiæ, tibi gratias agere geſtiunt, quod brevi tempore futura ſit illa auctoritas in his majorum ſuorum, & ſuis ſedibus.

IV. Equidem cum C. Marcelli (7), viri optimi, & commemorabili pietate præditi, lacrymas modo vobiſcum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit. Quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conſervato, dignitatem ſuam reddidiſti, nobiliſſimamque familiam, jam ad paucos redactam, pene ab interitu vindicaſti. Hunc tu igitur diem tuis maximis & innumerabilibus gratulationibus jure antepones. Hæc enim res unius eſt propria C. Cæſaris: cæteræ duce te geſtæ, magnæ illæ quidem, ſed tamen multo, magnoque comitatu. Hujus autem rei tu idem es & dux, & comes: quæ quidem tanta eſt, ut tropæis, monumentiſque * tuis allatura ſit finem ætas: nihil eſt enim opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat, & conſumat vetuſtas: at vero hæc tua juſtitia, & lenitas animi floreſcet quotidie magis, ita, ut, quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus. Et cæteros quidem omnes victores bellorum civilium jam ante æquitate, & miſericordia viceras: hodierno vero die te ipſum viciſti. Vereor, ut hoc, quod dicam (8), non

(7) *C. Marcelli*) Qui ſe ad Cæſaris pedes abjecerat. Is eſt, qui cum L. Lentulo conſul fuit anno primo civilis belli. Alter autem C. Marcellus M. Marcelli frater patruelis, non germanus, ut Suetonius docet, conſulatum geſſerat anno proximo ſuperiore cum L. Paulo. *Manutius.*

* Vict. Man. *tuis nulla unquam* Lamb. *tuis nonnulla unquam*

(8) *Vereor ut hoc quod dicam*) Quod alibi docuimus, tota ſententia differunt, *vereor ut*, &, *vereor ne*. Vereor ut, de re dicitur,

non perinde intelligi auditu poſſit, atque ego ipſe cogitans ſentio. Ipſam victoriam viciſſe videris (9), cum ea ipſa, quæ illa erat adepta, victis remiſiſti. Nam cum ipſius victoriæ conditione jure omnes victi occidiſſemus, clementiæ tuæ judicio conſervati ſumus. Recte igitur unus invictus es, a quo etiam ipſius victoriæ conditio, viſque devicta eſt.

V. Atque hoc C. Cæſaris judicium, Patres conſcripti, quam late pateat, attendite. Omnes enim, qui ad illa arma fato ſumus neſcio quo reipublicæ miſero funeſtoque compulſi, etſi aliqua culpa tenemur erroris humani, a ſcelere certe liberati ſumus. Nam cum M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipublicæ Cæſar conſervavit; memet mihi, & item reipublicæ, nullo deprecante; reliquos ampliſſimos viros, & ſibi ipſis, & patriæ reddidit, quorum & frequentiam, & dignitatem hoc ipſo in conſeſſu videtis: non ille hoſtes induxit in curiam, ſed judicavit, a plerîſque ignoratione potius, & falſo, atque inani metu, quam cupiditate, aut crudelitate civile bellum eſſe ſuſceptum (10). Quo quidem in bello ſemper de pace agendum, audiendum putavi, ſemperque dolui non modo pacem, ſed orationem etiam civium, pacem eſflagitantium, repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla unquam ſecutus ſum arma civilia, ſemperque mea conſilia, pacis & togæ ſocia, non belli atque armorum fuerunt. Hominem ſum ſecutus privato officio, non publico (11): tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo cupiditate, ſed ne ſpe quidem, prudens & ſciens, tanquam ad interitum ruerem voluntarium.

Quod quidem meum conſilium minime obſcurum fuit. Nam & in hoc ordine, integra re, multa de pace dixi, & in ipſo bello eadem etiam cum capitis mei periculo ſenſi. Ex quo nemo erit tam injuſtus rerum æſtimator, qui

---

citur, quam cupimus contingere, ſed veremur, ne non contingat: ut ad Terentiam; *ſin homo amens diripiendam urbem daturus eſt; vereor, ut Dolabella ipſe ſatis vobis prodeſſe poſſit*. Vereor ne, de re dicitur, quæ ſi eveniat, dolemus; ſed veremur, ne eveniat: ut ad Cæcinam: *Vereor, ne deſideres officium meum*. Lego igitur hic cum uno Cardinalis Borromæi, & altero Maffejorum libro, *Vereor, ut hoc, quod dicam, perinde intelligi auditu poſſit, atque ego ipſe intelligens ſentio*. Nec aliter legit, hunc locum recitans, in Divinat. Pedianus. Fulvii Urſini liber diſſentit in verbis, non tamen in ſententia: habet enim: *Vereor, ne hoc quod dicam, non perinde*. Quod idem valet. Nam *ne non*, ſunt pro *ut*. Manutius.

(9) *Ipſam victoriam viciſſe videris*) Durum hoc videri poſſit, niſi antecedentibus leniatur. Quo de genere quid ſenſerit Aſconius, oſtendam. Nam cum illud in Divin. interpretaretur, *Etiam ſi tacent, ſatis dicunt*: ſubjunxit: *Tale illud eſt: cum tacent, clamant*: &, *Victoriam ipſam viciſſe videris*: &, *Philoſophandum eſt, etiam ſi non eſt philoſophandum*. Hæc in loco nec ὀξύμωρα, nec κακόζηλα judicanda ſunt: aut enim inferioribus dictis, aut ſupra poſitis leniuntur: ut eſt illud: *Vereor, ut hoc, quod dicam, perinde intelligi poſſit auditu, atque ego ipſe cogitans ſentio*. Man.

(10) *Civile bellum eſſe ſuſceptum*) Expunxi *civile* volentibus Erfurtenſi, Pithœano, Dreſdenſi, Francii utroque, ut & editione prima, aliiſque vetuſtioribus. Parum etiam conſiderate, & non ſine culpa reprehenſionis & offenſæ hic Tullius civilis belli meminiſſet. *Gravius*. Infra tamen, *arma civilia*. Quapropter non recta omnibus & certa doctiſſimi Grævii cenſura videbitur. *Olivetus*.

(11) *Privato officio, non publico*) Quia Pompejo debebam: non quia Cæſaris cauſam condemnarem. *Manutius*.

Digitized by Google

qui dubitet, quæ Cæſaris voluntas de bello fuerit, cum pacis auctores conſervandos ſtatim cenſuerit, cæteris fuerit iratior. Atque id minus mirum fortaſſe tum, cum eſſet incertus exitus, & anceps fortuna belli. Qui vero victor pacis auctores diligit, is profecto declarat, ſe maluiſſe non dimicare, quam vincere.

VI. Atque hujus quidem rei M. Marcello ſum teſtis. Noſtri enim ſenſus, ut in pace ſemper, ſic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego eum, & quanto cum dolore vidi, cum inſolentiam certorum hominum, tum etiam ipſius victoriæ ferocitatem extimeſcentem? Quo gratior tua liberalitas, C. Cæſar, nobis, qui illa vidimus, debet eſſe. Non enim jam cauſæ ſunt inter ſe, ſed victoriæ comparandæ.

Vidimus tuam victoriam, præliorum exitu terminatam: gladium vagina vacuum in urbe non vidimus. Quos amiſimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, ſi fieri poſſet, C. Cæſar ab inferis excitaret; quoniam ex eadem acie conſervat, quos poteſt. Alterius vero partis, nihil amplius dicam, quam id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuiſſe victoriam. Quidam enim non modo armatis, ſed interdum etiam otioſis minabantur: nec, quid quiſque ſenſiſſet, ſed ubi fuiſſet, cogitandum eſſe dicebant: ut mihi quidem videantur dii immortales, etiam ſi pœnas a populo Romano ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum, & tam luctuoſum excitaverunt, vel placati jam, vel etiam ſatiati aliquando, omnem ſpem ſalutis ad clementiam victoris, & ſapientiam contuliſſe.

Quare gaude tuo iſto tam excellenti bono: & fruere cum fortuna, & gloria, tum etiam natura, & moribus tuis: ex quo quidem maximus eſt fructus, jucunditaſque ſapienti. Cætera cum tua recordabere; etſi perſæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere. De nobis, quos in republica tecum ſimul ſalvos eſſe voluiſti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de ſingulari ſapientia tua cogitabis: quæ non modo ſumma bona, ſed nimirum audebo vel ſola dicere. Tantus eſt enim ſplendor in laude vera, tanta in magnitudine animi & conſilii dignitas, ut hæc a virtute donata; cætera a fortuna commodata eſſe videantur. Noli igitur in conſervandis bonis viris defatigari, non cupiditate præſertim aut pravitate aliqua lapſis, ſed opinione officii, ſtulta fortaſſe, certe non improba, & ſpecie quadam reipublicæ. Non enim tua ulla culpa eſt, ſi te aliqui timuerunt: contraque ſumma laus, quod pleriſque minime timendum fuiſſe ſenſerunt.

VII. Nunc vero venio (12) ad graviſſimam querelam, & atrociſſimam

(12) *Nunc vero venio*) Jam ante monuimus orationem qua Cæſar Marcellum reſtituit, in partes fuiſſe diſtributam duas. Altera fuit accuſatio Marcelli, & veniæ conceſſio,

mam ſuſpicionem tuam, quæ non tibi ipſi magis, quam cum omnibus civibus, tum maxime nobis, qui a te conſervati ſumus, providenda eſt. Quam etſi ſpero eſſe falſam, nunquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio, noſtra cautio eſt: ut, ſi in alterutro peccandum ſit, malim videri nimis timidus, quam parum prudens. Sed quiſnam eſt iſte tam demens? De tuiſne? tametſi qui magis ſunt tui, quam quibus tu ſalutem inſperantibus reddidiſti? An ex eo numero, qui una tecum fuerunt? non eſt credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce omnia ſumma ſit adeptus, hujus vitam non anteponat ſuæ. At ſi tui nihil cogitant ſceleris, cavendum eſt, ne quid inimici. Qui? omnes enim qui fuerunt, aut ſua pertinacia vitam amiſerunt, aut tua miſericordia retinuerunt: ut aut nulli ſuperſint de inimicis, aut qui ſuperſuerunt, amiciſſimi ſint.

Sed tamen, cum in animis hominum tantæ latebræ ſint, & tanti receſſus, augeamus ſane ſuſpicionem tuam: ſimul enim augebimus & diligentiam. Nam quis eſt omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil unquam nec de ſua, nec de communi ſalute cogitans, qui non intelligat, tua ſalute contineri ſuam? & ex unius tua vita pendere omnium? Equidem de te dies noctesque, ut debeo, cogitans, caſus duntaxat humanos, & incertos eventus valetudinis, & naturæ communis fragilitatem extimeſco; doleoque, cum reſpublica immortalis eſſe debeat, eam in unius mortalis anima conſiſtere. Si vero ad humanos *caſus*, *incertoſque* eventus valetudinis, ſceleris etiam accedat, inſidiarumque conſenſio: quem deum, ſi cupiat, opitulari poſſe reipublicæ credamus?

VIII. Omnia ſunt excitanda tibi, C. Cæſar, uni, quæ jacere ſentis, belli ipſius impetu, quod neceſſe fuit, perculſa, atque proſtrata: conſtituenda judicia, revocanda fides (13), comprimendæ libidines, propaganda ſoboles (14): omnia, quæ dilapſa jam fluxerunt, ſeveris legibus vincienda ſunt. Non fuit recuſandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore, & armorum, quin quaſſata reſpublica, quicunque belli eventus fuiſſet, multa perderet, & ornamenta dignitatis, & præſidia ſtabilitatis ſuæ: multaque uterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri prohibuiſſet.

ſio: cum accuſata ejus acerbitate, præter ſpem dixit ſe Senatui roganti de Marcello ne hominis quidem cauſa negaturum. Altera fuit querela, cum ajens ſe toto decurſu bellorum civilium eam unam vincendi rationem habuiſſe, ut ſe miſericordia & liberalitate muniret, ſibi tamen in pace inſidias comparari. Orator jam priori parti reſpondit laudans Cæſaris clementiam: nunc ad poſteriorem delabitur. *Abram.*

(13) *Revocanda fides*) Cicero ſecundo Officiorum: *Quamobrem ne ſit æs alienum quod reipublica noceat, providendum eſt. Si hæc non fuerit ut locupletes ſuum perdant, debitores lucrentur alienum. Nec enim ulla res vehementius rempublicam continet, quam fides, quæ eſſe nulla poteſt, niſi erit neceſſaria ſolutio rerum creditarum.* Quomodo autem Cæſar fidem revocarit, tradit Suetonius, cap. 42. *Abram.*

(14) *Propaganda ſoboles*) Diu multumque non Cæſari ſolum, ſed etiam Auguſto cum profligatis hominum moribus luctandum fuit, ut cives ſuos ad veras legitimaſque nuptias, & propagationem ſobolis, educationemque liberorum inducerent. Vide Tranquillum in Julio, cap. 42. nec non in Octavio, cap. 34. *Idem.*

Digitized by Google

ſet. Quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda ſunt: quibus, præter te, mederi nemo poteſt.

Itaque illam tuam præclariſſimam & ſapientiſſimam vocem invitus audivi: ſatis te diu vel naturæ vixiſſe, vel gloriæ. Satis, ſi ita vis, naturæ fortaſſe; addo etiam, ſi placet, gloriæ: at, quod maximum eſt, patriæ certe parum. Quare omitte, quæſo, iſtam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli noſtro periculo ſapiens eſſe. Sæpe enim venit ad aures meas, te idem iſtud nimis crebro dicere, ſatis te tibi vixiſſe. Credo: ſed tum id audirem, ſi tibi ſoli viveres, aut ſi tibi etiam ſoli natus eſſes. Nunc, cum omnium ſalutem civium, cunctamque rempublicam res tuæ geſtæ complexæ ſint: tantum abes a perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris. Hic tu modum tuæ vitæ, non ſalute reipublicæ, ſed æquitate animi definies (15)? Quid, ſi iſtud ne gloriæ quidem tuæ ſatis eſt? cujus te eſſe avidiſſimum, quamvis ſis ſapiens, non negabis.

Parumne igitur, inquies, gloriam magnam relinquemus? Immo vero aliis, quamvis multis, ſatis: tibi uni parum. Quidquid enim eſt, quamvis amplum ſit, id certe parum eſt tum, cum eſt aliquid amplius. Quod ſi rerum tuarum immortalium, C. Cæſar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adverſariis, rempublicam in eo ſtatu relinqueres, in quo nunc eſt: vide, quæſo, ne tua divina virtus admirationis plus ſit habitura, quam gloriæ: ſiquidem gloria eſt illuſtris, ac pervagata multorum, & magnorum, vel in ſuos, vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum.

IX. Hæc igitur tibi reliqua pars eſt, hic reſtat actus (16), in hoc elaborandum eſt, ut rempublicam conſtituas, eaque tu in primis cum ſumma tranquillitate & otio perfruare: tum te, ſi voles, cum & patriæ, quod debes, ſolveris, & naturam ipſam expleveris ſatietate vivendi, ſatis diu vixiſſe dicito. Quid eſt enim omnino hoc ipſum diu, in quo eſt aliquid extremum, quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo eſt, quia poſtea nulla futura ſit? Quamquam iſte tuus animus nunquam his anguſtiis, quas natura nobis ad vivendum dedit; contentus fuit, ſemperque immortalitatis amore flagravit.

Nec vero hæc tua vita ducenda eſt, quæ corpore & ſpiritu continetur. Illa, inquam, illa vita eſt tua, Cæſar, quæ vigebit memoria ſeculo-

(15) *Hic tu modum tuæ vitæ ... æquitate animi definies?* Id eſt, putaſne te propterea ſatis vixiſſe, quod æquo animo, & citra indignationem mori potes, & annos præteritos non requiris? Æquitatem animi dicimus, rectam animi conſtitutionem, tranquillamque affectionem omni indignatione vacantem. *Budæus.*

(16) *Hic reſtat actus*) Tanquam fabulæ; qui debet eſſe ultimo loco perfectiſſimus. Qua ſententia ſcripſit ad Q. fratrem: *Illud te ad extremum & oro, & hortor, ut tanquam poetæ boni, & actores induſtrii ſolent, ſic tu in extrema parte, & concluſione muneris, ac negotii tui diligentiſſimus ſis, ut hic tertius annus imperii tui, tanquam tertius actus, perfectiſſimus atque ornatiſſimus fuiſſe videatur.* Manut.

culorum omnium: quam poſteritas alet, quam ipſa æternitas ſemper tuebitur. Huic tu inſervias, huic te oſtentes, oportet: quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet; nunc, etiam quæ laudet, expectat. Obſtupeſcent poſteri certe imperia, provincias, Rhenum (17), Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta, munera, triumphos audientes, & legentes tuos. Sed, niſi hæc urbs ſtabilita tuis conſiliis & inſtitutis erit, vagabitur modo nomen tuum longe atque late: ſedem quidem ſtabilem, & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui naſcentur, ſicut inter nos fuit, magna diſſenſio, cum alii laudibus ad cælum res tuas geſtas efferent: alii fortaſſe aliquid requirent, idque vel maximum, niſi belli civilis incendium ſalute patriæ reſtinxeris: ut illud fati fuiſſe videatur, hoc conſilii. Servi igitur iis etiam judicibus, qui multis poſt ſeculis de te judicabunt: & quidem haud ſcio, an incorruptius, quam nos. Nam & ſine amore, & ſine cupiditate, & rurſus ſine odio, & ſine invidia judicabunt. Id autem etiam ſi tunc ad te, ut quidam falſo putant (18), non pertinebit; nunc certe pertinet, eſſe te talem, ut tuas laudes obſcuratura nulla unquam ſit oblivio.

X. Diverſæ voluntates civium fuerunt, diſtractæque ſententiæ. Non enim conſiliis ſolum & ſtudiis, ſed armis etiam & caſtris diſſidebamus. Erat autem obſcuritas quædam, erat certamen inter clariſſimos duces: multi dubitabant, quid optimum eſſet: multi, quid ſibi expediret: multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta reſpublica eſt hoc miſero, fatalique bello: vicit is, qui non fortuna inflammaret odium ſuum, ſed bonitate leniret: nec qui omnes, quibus iratus eſſet, eoſdem etiam exilio, aut morte dignos judicaret. Arma ab aliis poſita, aliis erepta ſunt. Ingratus eſt, injuſtuſque civis, qui, armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum: ut etiam ille ſit melior, qui in acie cecidit, qui in cauſa animam profudit. Quæ enim pertinacia quibuſdam, eadem aliis conſtantia videri poteſt. Sed jam omnis fracta diſſenſio eſt armis, & extincta æquitate victoris: reſtat, ut omnes unum velint, qui modo habent aliquid non ſolum ſapientiæ, ſed etiam ſanitatis. Niſi te, C. Cæſar, ſalvo, & in iſta ſententia, qua cum antea, tum hodie vel maxime uſus es, manente, ſalvi eſſe non poſſumus. Quare omnes te, qui hæc ſalva eſſe volumus, & hortamur, & obſecramus, ut vitæ, ut ſaluti tuæ conſulas: omneſque tibi, ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipſe ſentio, quoniam ſubeſſe aliquid putas, quod cavendum ſit, non modo excubias, & cuſtodias, ſed etiam laterum noſtrorum oppoſitus, & corporum pollicemur.

XI. Sed, unde eſt orſa, in eodem terminetur oratio. Maximas tibi omnes

(17) *Rhenum*) Germanos a te victos. *Oceanum*, Britannos. *Nilum*, Alexandrinos. *Monumenta*, a te exſtructa. *Munera*, a te publice data. *Idem*.

(18) *Falſo putant*) Mori cum corpore animum credentes. *Idem*.

omnes gratias agimus, C. Cæſar, majores etiam habemus. Nam omnes idem ſentiunt: quod ex omnium precibus & lacrymis ſentire potuiſti. Sed quia non eſt ſtantibus omnibus (19) neceſſe dicere; a me certe dici volunt, cui neceſſe eſt quodammodo, & quod volunt, & quod M. Marcello, a te huic ordini, populoque Romano, & reipublicæ reddito, præcipue id a me fieri debere intelligo. Nam lætari omnes, non ut de unius ſolum, ſed ut de communi omnium ſalute, ſentio.

Quod autem ſummæ benevolentiæ eſt, quæ mea erga illum omnibus ſemper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo & amantiſſimo fratri, præter eum quidem, cederem nemini, cum id ſollicitudine, cura, labore tamdiu præſtiterim, quamdiu eſt de illius ſalute dubitatum: certe hoc tempore, magnis curis, moleſtiis, doloribus liberatus, præſtare debeo. Itaque, C. Cæſar, ſic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus a te non conſervato ſolum, ſed etiam ornato, tamen ad tua innumerabilia in me unum merita (20), quod fieri jam poſſe non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus acceſſerit.

---

(19) *Stantibus omnibus*) E more veteri Senatorum, qui aut ſententiam ſuam ipſi, & ſi quid vellent præterea, dicebant, idque ſtantes: aut quibus videbatur, aſſentiebantur ſedentes. Epiſtola ad Q. Metellum. *Gulielmius*.

(20) *Ad tua innumerabilia in me unum merita*) Vis eſt in ſingulis verbis. Primam, *merita*, vocat; quæ majora ſunt, quam ſtudia, officia, beneficia: deinde addit, *innumerabilia*: poſtremo, *in me unum*. Hæc augeri non videntur poſſe: augentur tamen ſubjectis verbis, *maximus cumulus acceſſerit*. Non enim aliquid ait acceſſiſſe, ſed cumulum; nec ſimpliciter cumulum, ſed maximum. Eodem id pertinet, *quod fieri jam non poſſe arbitrabar*. Nec illud ſine judicio prolatum; *hoc tuo facto*. Nam, *hoc tuo merito* languidius eſſe videbatur, præſertim cum dixiſſet, *Ad tua innumerabilia in me unum merita*, quæ Marcelli ſalute vehementer aucta ſignificat. *Manutius*.

PRO

PRO

Q. LIGARIO.

AD C. CÆSAREM.

ORATIO XLI.

ARGUMENTUM.

HANC orationem M. Tullius in Foro apud Cæſarem dixit extremo anno Urbis DCCVII. *Julio Cæſare* III. *M. Æmilio Lepido Coſſ. pridie Kal. interkalares priores, qui fuit ultimus dies prioris menſis illorum duorum, quos Cæſar hoc anno Faſtos corrigens, inter Novembrem ac Decembrem interjecit: de quibus Suetonius in Julio.*

Fratres, & propinqui Ligarii proſtrati ad pedes Cæſaris domi ejus jacuerunt, ut eſt epiſt. XV. *libri* VI. *Famil. & in hac oratione. Poſtea vero in Foro hæc Cicero dixit.*

Pompejanis hoc anno devictis a Cæſare in Africa (in quam Ligarius ante bellum civile profectus, tempore belli remanſerat) Ligario vita conceſſa fuit, ut eſt in Comment. de bello Africo. Sed dum Cæſare Romam reverſo, Ligarius extra Italiam in exilio manet, ac fratres, propinqui, itemque C. Panſa & M. Cicero de ejus reditu laborant, Q. Ælius Tubero, qui cum patre ſuo Africæ ora, triennio ante a Ligario prohibitus fuerat, eum apud Cæſarem accuſavit, & orationem in Ligarium edidit: cujus Quintilianus, lib. X. *cap.* I. *meminit. Cicero eum conceſſione defendit. Cum autem conceſſionis duæ partes a Rhetoribus proponantur, Purgatio & Deprecatio, M. Cicero illis primum utitur, atque* ἀντεγκλήματα *aliquot locis miſcet: ad extremum vero Deprecationem adhibet. Hanc orationem pulcherrimam,*

rimam, ut a Pomponio Juriſconſul. nominatur in L. II. D. de orig. juris, Cicero bello Hiſpanienſi ſcriptam edidit: quæ quantopere Attico, Balbo, Oppio, aliiſque placuerit, cognoſces epiſt. XII. *&* XVIII. *libri* XIII. *ad Attic.* FABRITIUS.

I. NOvum crimen (1), C. Cæſar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus (2) ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuiſſe: idque C. Panſa (3), præſtanti vir ingenio, fretus fortaſſe ea familiaritate, quæ eſt ei tecum, auſus eſt confiteri. Itaque, quo me vertam, neſcio. Paratus enim veneram, cum tu id neque per te ſcires, neque audire aliunde potuiſſes, ut ignoratione tua ad hominis miſeri ſalutem abuterer: ſed quoniam diligentia inimici inveſtigatum eſt, quod latebat, confitendum eſt, ut opinor: præſertim cum meus neceſſarius, C. Panſa, fecerit, ut id jam integrum non eſſet: omiſſaque controverſia, omnis oratio ad miſericordiam tuam conferenda eſt, qua plurimi ſunt conſervati, cum a te non liberationem culpæ, ſed errati veniam impetraviſſent.

Habes igitur, Tubero, quod eſt accuſatori maxime optandum, confitentem reum: ſed tamen ita confitentem, ſe in ea parte fuiſſe, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque prius de veſtro delicto confiteamini neceſſe eſt, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis.

Q. igitur Ligarius, cum eſſet adhuc nulla belli ſuſpicio, legatus in Africam cum C. Conſidio profectus eſt: qua in legatione & civibus, & ſociis ita ſe probavit, ut decedens Conſidius provincia ſatisfacere hominibus non poſſet, ſi quemquam alium provinciæ præfeciſſet. Itaque Q. Ligarius, cum diu recuſans nihil profeciſſet, provinciam accepit invitus: cui ſic præfuit in pace, ut & civibus, & ſociis gratiſſima eſſet ejus integritas, & fides. Bellum ſubito exarſit: quod, qui erant in Africa, ante audierunt geri, quam parari. Quo audito, partim cupiditate (4) inconſiderata, partim cæco quodam timore (5), primo ſalu-

(1) *Novum crimen*) Totum hoc procœmium ironia conſtare ex Quintiliano & Aquila notum eſt. Orditur a propoſitione criminis, addita confeſſione Panſæ: cujus perſonam adjunctis ornat. *Fabritius*. Vide de hac oratione in primis Quintilianum IV, & IX, 2. nec non XI, 3, ubi docet quo geſtu corporis totum hoc exordium ſit exponendum.

(2) *Propinquus meus*) Affinis, non cognatus: ut infra patet. Propinquitatem appellat, ne cum inimico homine diſputare videatur: & ut eo major orationi fides accedat; quod Ligarii innocentiam, & cauſæ bonitatem propinquitati Tuberonis anteponat. *Manutius*.

(3) *C. Panſa*) C. Vibius Panſa, qui biennio poſt conſul fuit. *Ferrat.*

(4) *Cupiditate*) Patricius, quod faverent Pompejo. Manutius, *cupiditate belli gerendi*. Sed illius ellipſeos exemplum non reperies. Uterque neſcivit, quid ſit *cupiditas*, nimirum ſtudium partium, ſive, ut barbari loquuntur, partialitas. Sic *cupidus judex*, *teſtis*, ut alibi vidimus. Pro *cupiditate*, in ſequentibus verbis ſtatim dicit *ſtudium*. Grævius.

(5) *Cæco quodam timore*) Timebant Cæſarem, ſed, cur timerent, cauſæ nihil videbant. *Manut.*

ſutis (6), poſt etiam ſtudii ſui quærebant aliquem ducem: cum Ligarius, domum ſpectans, & ad ſuos redire cupiens, nullo ſe implicari negotio paſſus eſt. Interim P. Attius Varus (7), qui prætor Africam obtinuerat, Uticam venit. Ad eum ſtatim concurſum eſt. Atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium, ſi illud imperium eſſe potuit, quod ad privatum clamore multitudinis imperitæ, nullo publico conſilio, deferebatur. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paulum adventu Vari conquievit (8).

II. Adhuc, C. Cæſar, Q. Ligarius omni culpa vacat. Domo eſt egreſſus non modo nullum ad bellum, ſed ne ad minimam quidem ſuſpicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatiſſima ita ſe geſſit, ut ei pacem eſſe expediret (9). Profectio certe animum tuum non debet offendere. Num igitur remanſio? Multo minus. Nam profectio voluntatem habuit non turpem, remanſio etiam neceſſitatem honeſtam. Ergo hæc duo tempora carent crimine: unum, cum eſt legatus profectus: alterum, cum, efflagitatus a provincia, præpoſitus Africæ eſt.

Tertium eſt tempus, quo poſt adventum Vari in Africa reſtitit. Quod ſi eſt crimino ſum, neceſſitatis (10) crimen eſt, non voluntatis. An ille, ſi potuiſſet illinc ullo modo evadere, Uticæ potius, quam Romæ; cum P. Attio, quam cum concordiſſimis fratribus; cum alienis eſſe, quam cum ſuis maluiſſet? Cum ipſa legatio plena deſiderii ac ſollicitudinis fuiſſet, propter incredibilem quendam fratrum amorem; hic æquo animo eſſe potuit, belli diſcidio diſtractus a fratribus.

Nullum igitur habes, Cæſar, adhuc in Q. Ligario ſignum alienæ a te voluntatis. Cujus ego cauſam animadverte, quæſo, qua fide defendam, cum prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis, monumentiſque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuiſſe, in qua ſeipſum confitetur fuiſſe: nec tuas tacitas cogitationes extimeſcit: nec, quid tibi de alio audienti, de ſe ipſo occurrat, reformidat.

III. Vide, quam non reformidem: vide, quanta lux liberalitatis, & ſapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur. Quantum potero, voce contendam, ut hoc populus Romanus exaudiat. Suſcepto bello, Cæſar, geſto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, judicio ac voluntate ad ea arma

(6) *Salutis*) Hæc ſententia eſt: Primo ſalutis ducem quærebant; deinde etiam ſtudii ſui. *Lambinus*.

(7) *P. Attius Varus*) Varus hic cum Sex. Pompejo, & Labieno ex Africana pugna, devictis Scipione, Pompeji ſocero, & Juba Mauritaniæ rege, in Hiſpaniam profugit: ubi renovato ſimul cum Pompeji liberis bello, Mundenſi prælio a Cæſare victus interiit. *Manut.*

(8) *Conquievit*) Ideo feſtinabat decedere provincia, ne dux eligeretur contra Cæſarem: ubi timor ille evanuit adventu Vari, non erat, cur adeo feſtinaret illinc diſcedere: itaque parumper conquievit. *Ferrat.*

(9) *Expediret*) Ii cupere bellum ſolent, qui male geſta provincia judicium timent. *Idem*.

(10) *Neceſſitatis*) Coactus enim parere P. Varo, novo Proconſuli. *Idem*.

ma profectus ſum, quæ erant ſumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, cum hoc ſciret, tamen me, antequam vidit, reipublicæ reddidit: qui ad me ex Ægypto literas miſit, ut eſſem idem, qui fuiſſem: qui cum ipſe imperator in toto imperio populi Romani unus eſſet, eſſe me alterum paſſus eſt (11): a quo, hoc ipſo C. Panſa mihi nuntium perferente, conceſſos faſces tenui, quoad tenendos (12) putavi: qui mihi tum denique ſe ſalutem putavit dare, ſi eam nullis ſpoliatam ornamentis dediſſet.

Vide, quæſo, Tubero, ut, qui de meo facto (13) non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cum de ſe eadem dicerem, ignoſceret. Cujus ego induſtriæ, gloriæque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quod ejus ingenio, ſtudiiſque delector, vel quod laudem adoleſcentis propinqui exiſtimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quæro, quis putet eſse crimen, fuiſse in Africa Ligarium? nempe is, qui & ipſe in eadem Africa eſse voluit, & prohibitum ſe a Ligario queritur, & certe contra ipſum Cæſarem eſt congreſsus armatus. Quid enim, Tubero deſtrictus ille tuus in acie Pharſalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo: commoveri videtur adoleſcens (14): ad me revertar. Iiſdem in armis fui.

IV. Quid autem aliud egimus, Tubero, niſi, ut, quod hic poteſt, nos poſſe-

(11) *Eſſe me alterum paſſus eſt*) M. Tullius Ser. Sulpicio & M. Marcello Coſſ. in Ciliciam pro conſule profectus, Amano pacato, perpetuoque hoſte inde ſublato, rem ſatis proſpere geſſit, Imperatorque ſalutatus fuit. Lib. v. ad Attic. epiſt. x. Lib. 2. & 3, & Lib. 15. famil. Unde Plutarchus exponens res a Cicerone in Cilicia geſtas, *Geſſit etiam*, inquit, *bellum, latronibus, qui Amanum tenebant, devictis: juſtaque victoria Imperator a militibus appellatus eſt*. Anno ſequente, L. Paulo & C. Marcello Coſſ. e provincia in Italiam reverſus, ad urbem acceſſit pridie Non. Januarii, cum jam Lentulo & Marcello Coſſ. bellum civile conflatum eſſet. *Epiſt.* x, lib. xvi. *Famil.* Verum quia urbem ingreſſus non fuit, imperium retinuit, & pro conſule manſit. Nam, ut ait Appianus, lib. 1. Proconſulibus imperii retinendi tamdiu poteſtas eſt, quoad Romam reverſi fuerint. *Proconſul* autem *portam Romæ ingreſſus, deponit imperium*, inquit Ulpianus in L. ult. de officio procoſ. *Fabric.*

(12) *Quoad tenendos*) Tenuiſſe lictores laureatos M. Tullius videtur uſque ad menſem Octobrem, Cæſare Dictatore iterum, anno urbis DCCVII. quo demum tempore in urbem veniſſe, imperiumque depoſuiſſe videtur ex epiſt. ult. lib. xi. ad Attic. & epiſt. xx. lib. xiv. Fam. ita ut eum imperio fuerit annis quatuor. *Idem.*

(13) *Ut, qui de meo facto, &c.*) Conjungo: *ut non audeam confiteri de Ligarii facto, qui de meo non dubitem dicere. Ut*, poſitum pro *quam*. Patric.

(14) *Commoveri videtur adoleſcens*) Tubero ſcilicet. Atque etiam Cæſar ipſe, ut eſt apud Quintilianum, magnopere verbis iiſdem illis commotus fuiſſe fertur. Cum diceret Cicero: *Quid enim, Tubero*, inquit, *tuus ille in acie Pharſalica deſtrictus gladius agebat?* &c. Et Plutarchus in vita Ciceronis ſcribit, ad hanc ſolam Pharſalicæ aciei mentionem, tam commotum fuiſſe Cæſarem, ut cum prius dicis tantum cauſa audire Ciceronem pro eo dicentem voluerit, ipſum Ligarium pro condemnato jam habuerit, hoc loco perturbatum corripuiſſe ſe, & ſchedas, quas tum forte gerebat, abjeciſſe, & denique contra quam ſtatuerat, reum abſolviſſe. *Patric.*

Digitized by Google

poſsemus? Quorum igitur impunitas, Cæſar, tuæ clementiæ laus eſt, eorum ipſorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac cauſa nonnihil equidem, Tubero, etiam tuam, ſed multo magis patris tui prudentiam deſidero: quod homo, cum ingenio, tum etiam doctrina excellens, genus hoc cauſæ quod eſset, non viderit. Nam, ſi vidiſset, quovis profecto, quam iſto modo, a te agi maluiſset. Arguis fatentem. Non eſt ſatis. Accuſas eum, qui cauſam habet, aut, ut ego dico, meliorem, quam tu: aut, ut tu vis, parem.

Hæc non modo mirabilia ſunt, ſed prodigii ſimile eſt quod dicam. Non habet eam vim iſta accuſatio, ut Q. Ligarius condemnetur, ſed ut necetur. Hoc egit civis Romanus ante te nemo. Externi iſti ſunt mores. Uſque ad ſanguinem (15) incitari ſolet odium aut levium Græcorum, aut immanium barbarorum. Nam quid aliud agis? Ut Romæ ne ſit? ut domo careat? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Broccho, avunculo ſuo, ne cum ejus filio, conſobrino ſuo, ne nobiſcum vivat? ne ſit in patria? Num eſt? num poteſt magis carere his omnibus, quam caret? Italia prohibetur, exulat. Non tu ergo hunc patria privare, qua caret, ſed vita, vis. At iſtud ne apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quiſquam egit iſto modo. Ipſe jubebat occidi, nullo poſtulante: præmiis etiam invitabat (16). Quæ tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis (17) poſt, quem tu nunc crudelem eſse vis, vindicata eſt.

V. Ego vero iſtud non poſtulo, inquies. Ita mehercle exiſtimo, Tubero. Novi enim te, novi patrem, novi domum, nomenque veſtrum: ſtudia denique generis ac familiæ veſtræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ, plurimarum artium atque optimarum, nota ſunt mihi omnia. Itaque certo ſcio, vos non petere ſanguinem: ſed parum attenditis. Res enim eo ſpectat, ut ea pœna, in qua adhuc Q. Ligarius ſit, non videamini eſſe contenti. Quæ eſt igitur alia, præter mortem? Si enim in exilio eſt, ſicuti eſt, quid amplius poſtulatis? An, ne ignoſcatur? Hoc vero multo acerbius, multoque eſt durius. Quod nos domi petimus, precibus & lacrymis, proſtrati ad pedes, non tam noſtræ cauſæ fidentes, quam hujus humanitatis: id ne impetremus, pugnabis? & in noſtrum fletum irrumpes? & nos jacentes ad pedes ſupplicum voce prohibebis?

Si, cum hoc domi faceremus, quod & fecimus, &, ut ſpero, non fruſtra fecimus, tu derepente irrupiſſes, & clamare cœpiſses, C. Cæſar,

cave

(15) *Uſque ad ſanguinem*) Hoc eſt, leves Græci, aut immanes barbari, more iſtiuſmodi ſuo, nobis externo & peregrino, ſolent incitare odium uſque ad ſanguinem, fervere odio uſque ad cædem. J. F. *Gronovius*.

(16) *Præmiis etiam invitabat*) Præmium a Sylla propoſitum iis, qui proſcriptum interfeciſſent, duo talenta fuerunt. Plutarchus in Sylla. *Fabritius*.

(17) *Aliquot annis*) Annis XVII, nam Sylla Dictator fuit anno ab U. C. DCLXXII. Cæſar quæſtionem inter ſicarios exercuit anno DCXC. L. Julio Cæſare, & C. Figulo Coſſ. Vide Dionem. *Idem*.

cave ignoſcas, cave te fratrum, pro fratris ſalute obſecrantium, miſereatur: nonne omnem humanitatem exuiſſes? Quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id a te in foro oppugnari? & in tali miſeria multorum, perfugium miſericordiæ tollere?

Dicam plane, C. Cæſar, quod ſentio. Si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non eſſet, quantam tu per te, per te, inquam, obtines, (intelligo quid loquar) acerbiſſimo luctu redundaret iſta victoria. Quam multi enim eſſent de victoribus, qui te crudelem eſſe vellent, cum etiam de victis reperiantur? quam multi, qui, cum a te nemini ignoſci vellent impedirent clementiam tuam, cum etiam ii, quibus ipſe ignoviſti, nolint te in alios eſſe miſericordem?

Quod ſi probare Cæſari poſſemus, in Africa Ligarium omnino non fuiſſe: ſi honeſto & miſericordi mendacio ſaluti civi calamitoſo eſſe vellemus (18): tamen hominis non eſſet, in tanto diſcrimine & periculo civis refellere & coarguere noſtrum mendacium: &, ſi eſſet alicujus, ejus certe non eſſet, qui in eadem cauſa & fortuna fuiſſet. Sed tamen aliud eſt errare Cæſarem nolle, aliud nolle miſereri. Tu diceres: Cave, Cæſar, credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te. Nunc quid dicis? cave ignoſcas. Hæcne hominis ad hominem vox eſt? qua qui apud te, C. Cæſar, utetur, ſuam citius abjiciet humanitatem, quam extorquebit tuam.

VI. Ac primus aditus, & poſtulatio Tuberonis, hæc, ut opinor, fuit, velle ſe de Q. Ligarii ſcelere dicere. Non dubito, quin admiratus ſis, vel quod de nullo alio quiſquam, vel quod is, qui in eadem cauſa fuiſſet, vel quid novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? iſto enim nomine illa adhuc cauſa caruit. Alii errorem appellant: alii timorem: qui durius, ſpem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui graviſſime, temeritatem: ſcelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, ſi proprium & verum nomen noſtri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidiſſe videtur, & improvidas hominum mentes occupaſſe: ut nemo mirari debeat, humana conſilia divina neceſſitate eſſe ſuperata.

Liceat eſſe miſeros, a quanquam hoc victore eſſe non poſſumus. Sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt. Fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: ſceleris vero crimine, furoris, parricidii, liceat Cn. Pompejo (19) mortuo, liceat multis aliis carere. Quando

(18) *Saluti civi calamitoſo eſſe vellemus*) Nihil videbatur lectione vulgata integrius, quæ talis eſt, *ſaluti civis calamitoſi conſultum eſſe vellemus*. Sed cum antiqua comparata clamat ſe eſſe corruptam. Reperitur autem hæc antiqua, quam ſecuti ſumus, in duobus codicibus Memm. & in Cleric. & aliis. *Lambinus*. Miror non auditum fuiſſe Lambinum, cum codicum, quos ille inſpexit, ſcripturam ſtabiliant optimi quique, & editiones vetuſtiores. *Calamitoſo civi ſaluti eſſe*, eſt calamitoſum civem ſervare. *Grav.*

a Lamb. *quamquam victore te*

(19) *Cn. Pompejo*) Non dubitat Pompejum, præſente Cæſare, nominare, cum ipſe Cæſar nunquam eum, niſi honorificentiſſime appellaret. De quo ad Cæcinam: *Admirari ſoleo gravitatem, & juſtitiam, & ſapientiam*

Digitized by Google

hoc quiſquam ex te, Cæſar, audivit? aut tua quid aliud arma voluerunt, niſi a te contumeliam b propulſare (20)? quid egit tuus ille invictus exercitus, niſi ut ſuum jus tueretur (21), & dignitatem tuam? Quid? tu, cum pacem eſſe cupiebas, idne agebas, ut tibi cum ſceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret?

Mihi vero, Ceſar, tua in me maxima merita tanta certe non viderentur, ſi me, ut ſceleratum, a te conſervatum putarem. Quomodo autem tu de republica bene meritus eſſes, ſi tot ſceleratos incolumi dignitate eſſe voluiſſes? Seceſſionem tu illam exiſtimaviſti, Cæſar, initio, non bellum: non hoſtile odium, ſed civile diſſidium: utriſque cupientibus rempublicam ſalvam, ſed partim conſiliis, partim ſtudiis a communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat pene par: non par fortaſſe eorum, qui ſequebantur (22): cauſa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari poſſet: nunc melior certe ea judicanda eſt, quam etiam dii adjuverunt. Cognita vero clementia tua, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, niſi armatus?

VII. Sed, ut omittam communem cauſam, veniamus ad noſtram: utrum tandem exiſtimas facilius fuiſſe, Tubero, Ligario ex Africa exire, an vobis in Africam non venire? Poteramuſne, inquies, cum ſenatus cenſuiſſet? Si me conſulis, nullo modo. Sed tamen Ligarium ſenatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, cum parere ſenatui neceſſe erat: vos tum paruiſtis, cum paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? minime vero. Neque enim licuit aliter veſtro generi, nomini, familiæ, diſciplinæ. Sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, eaſdem in aliis reprehendatis.

Tuberonis ſors conjecta eſt ex ſenatus-conſulto, cum ipſe non adeſſet, morbo etiam impediretur: ſtatuerat ſe excuſare. Hæc ego novi propter omnes neceſſitudines, quæ mihi ſunt cum L. Tuberone. Domi una eruditi, militiæ contubernales, poſt affines, in omni denique vita familiares. Magnum etiam vinculum, quod iiſdem ſtudiis ſemper uſi ſumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluiſse. Sed ita quidam agebant, ita reipublicæ ſanctiſſimum nomen opponebant, ut etiam ſi aliter ſentiret: verborum tamen

---

tiam Cæſaris: nunquam niſi honorificentiſſime Pompejum appellat. At in ejus perſona multa fecit aſperius: armorum iſta, & victoria ſunt facta, non Cæſaris. Manut.

b Lamb. *propulſare*

(20) *Niſi a te contumeliam propulſare*) Quod eripi tibi diceres inimicorum injuria beneficium a populo Romano datum, id eſt: quod tibi non liceret abſenti alterum conſulatum petere, quemadmodum juſſerat. Cæſar ipſe, lib. 1. Bell. civ. *Doluiſſe ſe ait, quod populi Romani beneficium ſibi per contumeliam ab inimicis extorqueretur*, Idem.

(21) *Ut ſuum jus tueretur*) Jus populi Romani. Multi enim ex iis, qui cum Cæſare militabant, ſuffragium tulerant in illa lege, quæ abſenti Cæſari conſulatus petendi poteſtatem dabat. *Manut.*

(22) *Non par fortaſſe eorum, qui ſequebantur*) Hic certe Pompejanos Cæſarianis dignitate præfert. Conſularis enim cum Cæſare, ut arbitror, nemo fuit: cum Pompejo multi, præter ipſos conſules, & magiſtratus. *Idem.*

tamen ipſorum pondus ſuſtinere non poſset. Ceſſit auctoritati ampliſſimi viri (23), vel potius paruit. Una eſt profectus cum iis (24), quorum erat una cauſa. Tardius iter fecit. Itaque in Africam venit jam occupatam (25). Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ita potius. Nam, a ſi crimen (26) eſt ullum, voluiſse; non minus magnum eſt, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluiſse, quam b aliquem ſe maluiſse. Atque is tamen aliquis, Ligarius non fuit. Varus imperium ſe habere dicebat: faſces certe habebat. Sed quoquo modo (27) ſeſe illud habet, hæc querela veſtra, Tubero, quid valet? Recepti in provinciam non ſumus. Quid ſi eſsetis? Cæſarine eam tradituri fuiſsetis, an contra Cæſarem retenturi?

VIII. Vide, quid licentiæ, Cæſar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciæ. Si reſponderit Tubero, Africam, quo ſenatus eum, ſorſque miſerat, tibi patrem ſuum traditurum fuiſse: non dubitabo apud ipſum te, cujus id eum facere interfuit, graviſſimis verbis ejus conſilium reprehendere. Non enim ſi tibi ea res grata fuiſset, eſset etiam probata. Sed jam hoc totum omitto, non tam ut ne offendam tuas patientiſſimas aures, quam ne Tubero, quod nunquam cogitavit, facturus fuiſse videatur. Veniebatis igitur in Africam provinciam, unam ex omnibus huic victoriæ maxime infeſtam: in qua erat rex (28) potentiſſimus, inimicus huic cauſæ (29), aliena voluntas (30), conventus firmi, atque magni. Quæro, quid facturi fuiſsetis? quanquam, quid facturi fueritis, non dubitem, cum videam, quid

(23) *Ampliſſimi viri*) Pompeji, non Catonis, ut quidam putarunt. *Fabricius*.

(24) *Cum iis*) Eodem tempore quo reliqui Prætores ad obtinendas reliquas imperii Romani provincias juſſu Pompeji & Senatus exibant paludati, votis prius in Capitolio nuncupatis, ipſe etiam Tubero Roma profectus eſt. *Abram*.

(25) *Occupatam*) A P. Varo.

a Vict. Man. Lamb. *ſi crimen eſt prohibere illum voluiſſe*

(26) *Nam ſi crimen*) Si crimini, inquit, datur Ligario, quod vos Africa prohibere voluerit, nihilominus eodem vos atque etiam pari condemnabo crimine, quod vos eam obtinere voluiſtis. Ergo, *non minus magnum eſt*, crimen, ſubaudio. Atque hic jam ferire adverſarium incipit, cum hactenus parcere ei videretur. Dum autem hunc incipit ferire, ante omnia reum ipſum tuetur ac defendit, & in tuto quaſi collocat, cum dicit, Ligarium in culpa non fuiſſe, cum Tuberonis pater Africa prohiberetur. *Patric.*

b Idem. *aliquem ſe imperatorem eſſe maluiſſe.*

(27) *Quoquo modo*) Sive imperium Ligarius, ſive Varus habuerit. *Manut.*

(28) *Rex*) Juba. *Idem*.

(29) *Inimicus huic cauſæ*) Cn. Pompeii beneficio, qui patrem ejus Hiempſalem, Mauritaniæ regem conſtituerat. *Idem*.

(30) *Aliena voluntas*) Cujus? Africæ videlicet ipſius. Hoc autem eſt, omnium qui Africam ſcilicet incolebant. Sed auget rem, cum abſolute & præciſe loquitur, non homines ibi fuiſſe aliena voluntate, non certam ipſam alienæ voluntatis, ſed ipſam alienam voluntatem. Quanquam ego quidem propemodum legerem ſic: *Aliena voluntate conventus firmi*. Ut ſignificet, non tam in privatis hominibus indicia extitiſſe alienæ voluntatis a Cæſare, quam in conventibus ipſis hominum. At in qualibus conventibus? num in ſolitariis aut in imbecillis? reſpondet, conventus illos fuiſſe & *firmos*, ne quis putet animis & voluntatibus fluctuabundos, & *magnos*, ut ſignificet fuiſſe frequentiſſimos. *Patric.*

quid feceritis (31). Prohibiti eſtis in provincia veſtra pedem ponere, & prohibiti, ut perhibetis, ſumma cum injuria.

Quomodo id tuliſtis? acceptæ injuriæ querelam ad quem detuliſtis? nempe ad eum (32), cujus auctoritatem ſecuti (33), in ſocietatem belli veneratis. Quod ſi Cæſaris cauſa in provinciam veniebatis: ad eum profecto excluſi provincia veniſſetis. Veniſtis ad Pompejum. Quæ eſt ergo apud Cæſarem querela (34), cum eum accuſatis, a quo queramini vos prohibitos contra Cæſarem bellum gerere? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, ſi vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuiſſe Cæſari tradituros, etiam ſi a Varo (35), & quibuſdam aliis prohibiti eſſetis. Ego autem confitebor culpam eſſe Ligarii, qui vos tantæ laudis occaſione privaverit.

IX. Sed vide, quæſo, C. Cæſar, conſtantiam ornatiſſimi viri, L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipſe [a] probarem, ut probo, tamen non commemorarem, niſi a te cognoviſſem in primis eam virtutem ſolere laudari. Quæ fuit igitur unquam in ullo homine tanta conſtantia? Conſtantiam dico? neſcio, an melius patientiam poſſem dicere. Quotus enim iſtud quiſque feciſſet, ut a quibus [b] partibus in diſſenſione civili non eſſet receptus, eſſetque etiam cum crudelitate (36) rejectus, ad eas ipſas rediret? Magni cujuſdam animi, atque ejus viri eſt, quem de ſuſcepta cauſa, propoſitaque ſententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum poſſet depellere.

Ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuiſſent; honos, nobilitas, ſplendor, ingenium; quæ nequaquam fuerunt: hoc certe præcipuum Tuberonis fuit, quod juſto cum imperio ex ſenatus-conſulto in provinciam ſuam venerat. Hinc prohibitus, non ad Cæſarem, ne iratus: non domum, ne iners: non aliquam in regionem, ne condemnare cauſam illam, quam ſecutus eſſet, videretur: in Macedoniam, in Cn. Pompeji caſtra venit, in eam ipſam cauſam, a qua erat rejectus cum injuria.

Quid? cum iſta res nihil commoviſſet ejus animum, ad quem veneratis: languidiore, credo, ſtudio in cauſa fuiſtis. Tantummodo (37) in præſi-

(31) *Cum videam quid feceritis*) Video enim vos, Africa prohibitos in Græciam ad Pompejum iviſſe. *Idem*.

(32) *Ad eum*) Ad Pompejum.

(33) *Cujus auctoritatem ſecuti*) Neque hoc artificio vacat. Latenter enim id ſignificat: Auctoritas ampliſſimi viri, non cauſa, vos ad belli ſocietatem adduxit. *Idem*

(34) *Quæ eſt ergo apud Cæſarem querela*) Quaſi vobis apud Cæſarem de Ligario non liceat, quia vos Africa prohibuerit. Id eſt, quia fecerit, ne bellum in Africa contra Cæſarem gerere poſſetis. *Idem*.

(35) *Etiam ſi a Varo*) Suſpicor hoc loco eſſe mendum. Legerem, *Si a Varo, & quibuſdam aliis prohibitis non eſſetis*. Patet enim concedi ironice, quod infra falſum eſſe oſtenditur. *Ferratius*.

a Grut. *probarim*

b Idem. *partibus* delet.

(36) *Cum crudelitate*) Ex Pomponio D. de origine juris: *Infirmum Tuberonem applicare non permiſit, nec aquam haurire*. Ex Cæſare, *Tuberonem portu atque oppido prohibet, neque affectum valetudine filium exponere patitur*. Abram.

(37) *Tantummodo*) Tantummodo videlicet in caſtris Pompeji corpore verſabamini: cauſam autem ejus animis veſtris non probabatis. *Patric.*

Digitized by Google

præſidiis eratis : animi vero a cauſa abhorrebant. An, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quam in reliquis, omnes vincendi ſtudio tenebamur? Pacis equidem ſemper auctor fui: ſed rum ſero. Erat enim amentis, cum aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus: tu certe præcipue, qui in eum locum (38) veniſſes, ubi tibi eſſet pereundum, niſi viciſſes. Quanquam, ut nunc ſe res habet, non dubito, quin hanc ſalutem anteponas illi victoriæ.

X. Hæc ego non dicerem, Tubero, ſi aut vos conſtantiæ veſtræ, aut Cæſarem beneficii ſui pœniteret. Nunc quæro, utrum veſtras injurias, an reipublicæ perſequamini. Si reipublicæ (39): quid de vera in ea cauſa perſeverantia reſpondetis? ſi veſtras: videte, ne erretis, qui Cæſarem veſtris inimicis iratum fore putetis, cum ignoverit ſuis. Itaque num tibi videor, Cæſar, in cauſa Ligarii occupatus eſſe? num de ejus facto dicere? Quidquid dixi, ad unam ſummam referri volo vel humanitatis, vel clementiæ, vel miſericordiæ tuæ.

Cauſas, Cæſar, egi multas, & quidem tecum (40), dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certe nunquam hoc modo, *Ignoſcite, Judices: erravit: lapſus eſt: non putavit: ſi unquam poſthac* (41). Ad parentem ſic agi ſolet. Ad judices: *Non fecit, non cogitavit, falſi teſtes, fictum crimen*. Dic te, Cæſar, de facto Ligarii judicem eſſe: quibus in præſidiis fuerit, quære. Taceo. Ne hæc quidem colligo, quæ fortaſſe valerent etiam apud judicem. Legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppreſſus, in eo non acerbus; tum etiam totus animo, & ſtudio tuus. Ad judicem ſic agi ſolet. Sed ego ad parentem loquor, Erravi, temere feci, pœnitet: ad clementiam tuam confugio: delicti veniam peto: ut ignoſcas oro. Si nemo impetravit, arroganter: ſi plurimi, tu idem fer opem, qui ſpem dediſti. An ſperandi Ligario cauſa non ſit, cum mihi apud te ſit locus etiam pro altero deprecandi? Quanquam neque in hac oratione ſpes eſt poſita cauſæ, nec in eorum ſtudiis, qui a te pro Ligario petunt, tui neceſſarii.

XI. Vidi enim, & cognovi, quid maxime ſpectares, cum pro alicujus ſalute multi laborarent: cauſas apud te rogantium a gratioſiores (42) eſſe,

(38) *In eum locum*) In ipſa Pompeji caſtra. Nam Cicero, cum in Pharſalia dimicatum eſt, abfuit, Dyrrhachii cum M. Varrone, & M. Catone commoratus, ut narrat de Divin. lib. 1. *Manut.*

(39) *Si Reip.*) Ejus, quæ nunc eſt, & Cæſaris conſilio, ac ſapientia gubernatur, *Idem*.

(40) *Et quidem tecum*) Cæſar etiam inter Oratores in foro verſatus eſt. Fabius libro x: C. vero *Cæſar ſi tantum foro vacaſſet, non alius ex noſtris contra Ciceronem nominaretur. Tanta in eo vis eſt, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixiſſe, quo bellavit, appareat*. Sed Atticum Ciceronianum libro, de claris Oratoribus loquentem audiamus: *Splendidam quandam, minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica & generoſa quodammodo*. Vide Tranquillum in Julio, cap. LV, LVI. Plutarchum in Cæſare. *Abram.*

(41) *Si unquam poſthac*) Ex Plauti, Caſina, actu v, ſcen. iv, verſ. 22.

a Vict. Man. Lamb. *gratiores*

(42) *Gratioſiores*) Non intellecta eſt vis hujus

eſſe, quam a vultus: neque ſpectare, quam tuus eſſet neceſſarius is, qui te oraret, ſed quam illius (43), pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi eſſe videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quam tu ipſe, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen, apud te cauſas, ut dixi, rogantium valere plus, quam preces: ab iiſque te moveri maxime, quorum juſtiſſimum dolorem videas in petendo.

In Q. Ligario conſervando multis tu quidem gratum facies neceſſariis tuis; ſed hoc, quæſo, conſidera, quod ſoles. Poſſum fortiſſimos viros, Sabinos, tibi probatiſſimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiæ, ac robur reipublicæ, proponere. Noſti optime homines. Animadverte horum omnium mœſtitiam, & dolorem. Hujus T. Brocchi, de quo non dubito quid exiſtimes, lacrymas, ſqualoremque ipſius, & filii vides.

Quid de fratribus dicam? Noli, Cæſar, putare de unius capite nos agere. Aut tres tibi Ligarii retinendi in civitate ſunt, aut tres ex civitate exterminandi. Quodvis exilium his eſt optatius, quam patria, quam domus, quam dii penates, uno illo exulante. Si fraterne, ſi pie, ſi cum dolore faciunt, moveant te horum lacrymæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit. Te enim dicere audiebamus, Nos, omnes adverſarios putare, niſi qui nobiſcum eſſent: te, omnes, qui contra te non eſſent, tuos. Videſne igitur hunc ſplendorem, omnem hanc Brocchorum domum, hunc L. Marcium, C. Cæſetium, L. Corfidium, hoſce omnes equites Romanos, qui adſunt veſte mutata, non ſolum notos tibi, verum etiam probatos viros, qui tecum fuerunt (44)? Atque his maxime iraſcebamur, & hos requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur. Conſerva igitur tuis ſuos: ut, quemadmodum cætera, quæ dicta ſunt a te, ſic hoc veriſſimum reperiatur.

XII.

---

hujus vocis ab iis, qui in *gratiore* eam mutarunt. *Gratioſi homines* ſunt, qui multum poſſunt apud illos, a quibus amantur. Sic & *gratioſa preces*, quæ plurimum valent, & blandis vi expugnant illum, cui fiunt, ut *gratioſa ſuffragatio* in II. ad Famil. 6: *Habemus hæc omnia: bonorum ſtudium*, &c. *noſtram ſuffragationem, ſi minus potentem*, (ſic modeſte de ſe loquitur) *at probatam tamen, & juſtam, & debitam, & propterea fortaſſe etiam gratioſam*. Grævius.

a Vict. Man. Lamb. *preces*

(43) *Quam illius*) Repete ἀπὸ κοινοῦ *ſit neceſſarius*. Horum cauſas maxime ſpectas, quas *juſtas* vocat & *officio* incenſas in Fam. lib. VI, epiſt. 6. & epiſt. 12. ejuſdem libri, *neceſſarias*, quas propter neceſſitudinis conjunctionem non poſſumus negligere, niſi impii velimus in noſtros eſſe, aut ingrati: cauſas vero deprecandi, quæ tantum ad captandum alicujus favorem & gratiam ſunt comparatæ, Cicero ibidem vocat, *ambitioſas rogationes*, & *inanes ac ambitioſas voluntates*. Idem.

(44) *Qui tecum fuerunt*) Ex antecedentibus & ſequentibus intelligitur, *qui tecum fuerunt*, hic dici non de iis, qui eum ſecuti ſunt ad bellum, ſed de Q. Ligarii fratribus, deque ejus avunculo T. Broccho, & aliis, ſupra nominatis, qui, ſuſcepto civili bello, domi remanere, quam alterutram partem ſequi, maluerunt. Nam eos æque ſuos Cæſar appellabat, atque illos, qui cum eo in bello fuerant. Dixit enim ſupra: *Te enim dicere audiebamus, aut omnes adverſarios putare, niſi qui nobiſcum eſſent: te omnes, qui contra te non eſſent, tuos*. Eos autem ſignificari, qui domi remanſerant, ſequentibus quoque verbis ita conſtat, ut dubitare prorſus nemo poſſit. *Manut.*

XII. Quod ſi penitus perſpicere poſses concordiam Ligariorum : omnes fratres tecum judicares fuiſse. An poteſt quiſquam dubitare, quin, ſi Q. Ligarius in Italia eſse potuiſset , in eadem ſententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt ? quis eſt, qui horum conſenſum conſpirantem, & pene conflatum, in hac prope æqualitate fraterna non noverit ? qui hoc non ſentiat, quidvis prius futurum fuiſse, quam ut hi fratres diverſas ſententias , fortunaſque ſequereutur ? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt : tempeſtate abreptus eſt unus : qui, ſi conſilio id feciſset, eſset eorum ſimilis, quos tu tamen ſalvos eſse voluiſti.

Sed jerit ad bellum : diſceſserit non a te ſolum , verum etiam a fratribus. Hi te orant tui. Equidem cum tuis omnibus negotiis intereſsem , memoria teneo, qualis tum T. Ligarius , quæſtor urbanus (45), fuerit erga te & dignitatem tuam. Sed parum eſt me hoc meminiſse : ſpero etiam te, qui oblivifci nihil ſoles, niſi injurias , quoniam hoc eſt animi , quoniam etiam ingenii tui, te aliquid de hujus illo quæſtoris officio cogitantem, etiam de aliis quibuſdam quæſtoribus reminiſcentem recordari . Hic igitur T. Ligarius , qui tum nihil egit aliud, (neque enim hæc divinabat) niſi ut tu eum tui ſtudioſum, & bonum virum judicares, nunc a te ſupplex fratris ſalutem petit. Quam hujus admonitus officio cum utriſque his dederis (46), tres fratres optimos & integerrimos , non ſolum ſibi ipſos , neque his tot ac talibus viris, neque nobis neceſsariis ſuis , ſed etiam reipublicæ condonaveris.

Fac igitur, quod de homine nobiliſſimo & clariſſimo , M. Marcello, feciſti nuper in curia, nunc idem in foro de optimis , & huic omni frequentiæ probatiſſimis fratribus. Ut conceſſiſti illum ſenatui , ſic da hunc populo : cujus voluntatem cariſſimam ſemper habuiſti. Et, ſi ille dies tibi glorioſiſſimus, populo Romano gratiſſimus fuit ; noli , obſecro, dubitare, C. Cæſar, ſimilem illi gloriæ laudem quam ſæpiſſime quærere. Nihil eſt enim tam populare, quam bonitas : nulla de virtutibus tuis plurimis, nec admirabilior, nec gratior miſericordia eſt. Homines enim ad deos nulla re propius accedunt, quam ſalutem hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tua majus, quam ut poſſis; nec natura tua melius, quam ut velis conſervare quam plurimos . Longiorem orationem cauſa forſitan poſtulat, tua certe natura breviorem . Quare , cum utilius eſse arbitrer, te ipſum, quam aut me, aut quemquam, loqui tecum, finem jam faciam. Tantum te admonebo, ſi illi abſenti ſalutem dederis, præſentibus his omnibus te daturum.

(45) *Quæſtor urbanus*) *Quæſtores urbani ærarium curabant, eiuſque pecunias expenſas & acceptas in tabulas publicas referre conſueverant*. Aſconius in Verrinam tertiam. *Fabritius*.

(46) *Utriſque his dederis*) Duobus fratribus, qui adſunt, & pro tertio deprecantur. *Idem*.

EVENTUS.

Plutarchus in vita Ciceronis ; „ Cum Q. Ligarius reus factus eſſet, quod in numero hoſtium Cæſaris fuiſſet, ejuſque patrocinium Cicero ſuſcepiſſet : tum Cæſarem dixiſſe ferunt, Quid eſt cauſæ cur Ciceronem orantem aliquandiu non audiamus ? Nam reum quidem hominem improbum & hoſtem eſſe, jampridem certum eſt . Ubi vero Cicero ingreſſus dicere, mirificos motus concitavit, & oratio progreſſa cum affectibus varia , tum venuſtate admirabilis fuit, perſpicue cognitum ajunt, varios colores Cæſaris vultum ſubire, ejuſque animum omnibus modis commutari : ac tandem , cum Pharſalici prælii mentionem facere Orator cœpiſset, immodicis perturbationibus incitatum, corpore contremuiſſe, & libellos quoſdam e manu ejeciſſe . Victus igitur orationis vi , Ligarium crimine liberavit " . Hactenus Plutarchus . Unde perſpicitur, quantus ardor Ciceronis in agendo fuerit : qui Cæſaris animum Ligario iniquiſſimum ita commoverit, ut abſolveret eum, quem jampridem hominem improbum & hoſtem judicaverat. Tuberoni vero Ligarii accuſatori hac oratione forenſis gloriæ ſpes omnis ita præciſa fuit, ut in hac cauſa victus, cum eloquentiæ laudem deſperaſset, e foro ſe ad jus civile tranſtulerit. Qua de re Pomponius, de Origine Juris. *Fabric.*

In eum tamen ingratus fuit a quo ſalutem acceperat . De quo Plutarchus in Bruto : „ Erat quidam Q. Ligarius Pompeji amicus, quem eo nomine accuſatum exemerat Cæſar noxæ. Hic non quod ab judicio liberatus fuiſset, gratiam Cæſari tribuens, ſed propter quam vocatus in periculum fuerat, dominationem prorſus ei infenſus erat, Bruto autem imprimis familiaris . Hunc Brutus inviſens ægrotum, cum ſocios conjurationis in Cæſarem quæreret, *Quali*, inquit, *tempore, Ligari, ægrotas* ? Ille ſtatim cubito innixus, arrepta dextera ejus, *At ego*, inquit, *ſi quid te, Brute, dignum cogitas, valeo*. " Abram.

PRO

PRO

REGE DEJOTARO.

AD C. CÆSAREM.

ORATIO XLII.

ARGUMENTUM.

UT eas regiones in quibus verſamur, & eos homines quibuſcum vivimus: ita ea loca, eoſque homines, de quibus quotidie audimus, noſſe jucundum eſt: principio quædam de Gallogræcia, in qua regnavit Dejotarus: tum de ipſo Dejotaro nonnulla dicam, quæ neque ipſa per ſe cognitu indigna ſint, & quaſi facem præferant nobis ad hanc orationem facilius intelligendam. Galatia igitur, quæ alio nomine Gallogræcia vocatur, Aſiæ regio eſt, Phrygiæ, Bithyniæ, & Armeniæ minori contermina: dicta ex eo, quod illam antiquiſſimis temporibus, Tectoſages, & alii quidam Galliæ populi, pulſis indigenis occuparunt. Ita enim apud Suidam legimus. Cum tanta hominum multitudo excreviſſet in Gallia, ut regio ipſa, quamvis ferax, vix eis alendis ſuffectura videretur, trecenta Gallorum millia in Aſiam veniſſe, & ſedes poſuiſſe ea in parte, quæ ex ipſis Galatia, aut Gallogræcia vocata eſt. Qua de re verba hæc ſunt Lactantii libro tertio ad Probum: Galli antiquitus a candore corporis Galatæ nuncupabantur: & Sibylla ſiccos appellat, *Quod ſignificare voluit Poeta, cum ait:*

> Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
> Defenſi tenebris, & dono noctis opacæ.
> Aurea cæſaries ollis, atque aurea veſtis.
> Virgatis lucent ſagulis: cum lactea colla
> Auro innectuntur. *Æn. VIII. 657.*

Cum poſſet dicere, candida. *Hinc utique Gallia provincia, in quam Galli aliquando venientes, cum Græcis ſe miſcuerunt. Unde primum ea regio Gallogræcia, poſt Galatia nominata eſt. S. Hieronymus in lib. de locis Hebraicis :* Galatia provincia Aſiæ, a Gallis vocabulum trahens, qui in auxilium a rege Bithyniæ evocati, regnum cum eo, parta victoria, diviſerunt. Sicque deinde Græcis admixti, primo Gallogræci, poſt Galatæ ſunt appellati. Forum metropolis eſt Ancyra. *Temporibus Sancti Hieronymi non Græce, ſed Trevirorum lingua adhuc loquebantur, poſt tantum temporis intervallum, adhuc ipſo vocis ſono teſtantes originem ſuam. Eum, quo, duce profecti ſunt, alii Leonem, Strabo Leonorium vocat. Qui & ipſe lib.* XII. *iiſdem narratis, ait eam olim diviſam fuiſſe in 4. tetrarchias : inde in tres : in duas : totam tandem ceſſiſſe Dejotaro : ac poſtremo in provinciæ formam redactam eſſe. Sed Hirtius, eam occupatam fuiſſe a Dejotaro, aliis tetrarchis id injuria fieri querentibus. De quo ipſo Dejotaro tempus eſt pauca dicendi.*

Adjuverat imperatores Romanos *toto vitæ ſuæ tempore in iis bellis, quæ Rom. in Aſia geſſerant. Et ipſe viciſſim a Rom. rex ex tetrarcha factus, & magna parte regni auctus fuerat. Donaverat etiam ei ſive Pompejus, ſive Senatus, Armeniam minorem. Et multa decreta honorificentiſſima in eum facta erant. Auctor tum idem Strabo, lib.* XII. *tum Cicero, cujus hæc ſunt ad finem hujus orationis :* Quæ enim fortuna, aut quis caſus, aut quæ tanta poſſit injuria omnium imperatorum de Dejotaro decreta delere? Ab omnibus enim eſt ornatus, qui poſtquam in caſtris eſſe potuit per ætatem, in Aſia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria bella geſſerunt, &c. *Eundem in orat. de Haruſp. reſp. ſæpe a ſenatu, regali nomine dignum exiſtimatum, clariſſimorum imperatorum teſtimoniis ornatum eſſe dicit : In hac ipſa :* Habebatur autem non ſolum tetrarches nobilis, ſed etiam optimus paterfamilias, & diligentiſſimus agricola, & pecuarius. *De eo, de Haruſp. reſponſis :* quem unum habemus in orbe terrarum fideliſſimum huic imperio, atque amantiſſimum noſtri nominis regem. *Et Philip. II.* Dejotari regis, & patris, & filii, & magnus, & noſtro more inſtructus exercitus. Summa in filio ſpes, ſumma ingenii indoles, ſumma virtus. Quid de patre dicam? cujus benevolentia in populum Romanum eſt ipſius æqualis ætati. Qui non ſolum ſocius imperatorum noſtrorum fuit in bellis, verum etiam dux copiarum ſuarum : quæ de illo viro Sylla, quæ Murena, quæ Servilius, quæ Lucullus, quam ornate, quam honorifice, quam graviter ſæpe in ſenatu prædicaverunt? Quid de Cn. Pompejo loquar, qui unum Dejotarum in toto orbe terrarum ex animo amicum, vereque benevolum, unum fidelem populo Romano judicavit? *Inter cætera autem Pompejum in Mithridatico bello egregie adjuverat : & ob id ab eo Armeniæ minoris regno donatus erat.* Eutrop. *lib.* VI. *Fuit peritiſſimus auſpiciorum. Nihil niſi auſpicato gerebat. Vide lib.* I. de Divin. *cap.* 15. *Adjuvit Pompejum in bello civili, & ipſe in pugna Pharſalica præſens fuit. Cumque ob id a Cæſare & pecunia & parte regni multatus eſſet, negabat tamen ſe auſpiciorum, quæ ſibi ad Pompejum proficiſcenti*

facta

facta eſſent , pœnitere . Ibidem. *Ignovit tamen ei Cæſar, cum Pharnaci ignoſcere noluerit ,* Hirtius, *& ei partem dedit eorum , quæ Pharnaci abſtulerat. Dejotarus mortuo Cæſare ſua recuperavit ;* Philippica *II.* 37. *Adjuvit Brutum, cum Caſſium noviſſet extreme ſenex.* Dio *libro quadrageſimo ſeptimo. Dictum ipſius in Craſſum adverſus Parthos proficiſcentem , refert Plutarchus in Craſſo. Crudelitas in filios : Plutarchus* de Stoicis contrariet. *Ego cap. pen. lib.* VIII. Variarum lect. *Item in Caſtorem Saocondarium generum , & in filiam ſuam , Strabo libro* XII. *Accuſatus eſt a nepote , quod Cæſarem domi ſuæ interficere voluiſſet . Defenderunt Cicero & Brutus .* MURETUS .

I. CUM in omnibus cauſis gravioribus , C. Cæſar , initio dicendi commoveri ſoleam vehementius , quam videtur vel uſus , vel ætas mea poſtulare , tum in hac cauſa ita me multa perturbant , ut , quantum mea fides ſtudii mihi afferat ad ſalutem regis Dejotari defendendam , tantum facultatis timor detrahat . Primum dico pro capite , fortuniſque (1) regis : quod ipſum etſi non iniquum eſt , in tuo duntaxat periculo (2) ; tamen eſt ita inuſitatum , regem capitis reum eſſe , ut ante hoc tempus non ſit auditum . Deinde eum egem , quem ornare antea cuncto cum ſenatu ſolebam , pro perpetuis ejus in noſtram rempublicam meritis , nunc contra atrociſſimum crimen cogor efendere . Accedit , ut accuſatorum alterius crudelitate , alterius indignite contuiber . Crudelis Caſtor eſt , ne dicam ſceleratum & impium , qui epos avum in diſcrimen capitis adduxerit , adoleſcentiæque ſuæ terrorem intulerit ei , cujus ſenectutem tueri , & tegere debebat : commendationemque ineuntis ætatis ab impietate , & ſcelere duxerit : avi ſervum , corruptum præmiis , ad accuſandum dominum impulerit , & a legatorum pedibus abduxerit . Fugitivi autem dominum accuſantis , & dominum abſentem ,

(1) *Pro capite fortuniſque*) Etiam alibi notavimus in hujuſmodi locutionibus non degenerare orationem : pluſque eſſe de fortunis , quam de capite dimicare . Quod verum eſt tantum in minima capitis minutione , aut etiam in media. Paulus D. de Capite minutis : *Capitis deminutionis tria genera ſunt , maxima , media , minima . Tria enim ſunt quæ habemus , libertatem , civitatem , familiam . igitur cum omnia hæc amittimus , hoc eſt libertatem & civitatem & familiam , maximam eſſe capitis deminutionem : cum vero amittimus civitatem , libertatem retinentes , mediam eſſe capitis deminutionem : cum & libertas & civitas retinetur , familia tantum mutatur , minimam tantum capitis deminutionem conſtat .* De capite igitur fortuniſque Dejotarus dimicabat , quia ſi fuiſſet convictus , ſtatum fortaſſe mutaſſet , & e rege factus fuiſſet privatus : quæ videtur eſſe quædam capitis minutio : vel etiam civitatem perdidiſſet , in exilium actus : quod minus eſt quam fortunas omnes amittere : multi enim exules ſecum fortunas ſuas auferebant . Cum igitur dicit Orator , *pro capite fortuniſque* , auget vim orationis : quia non omnis qui capite minuitur , etiam fortunis ſuis amittit . *Abram.*

(2) *In tuo duntaxat periculo*) Nam ſi quis eſt , qui contra tuam ſalutem aliquid molitur , aut cogitet , eum , quicumque eſt , in judicium vocari oportere , nunquam negaverunt . *Manut.*

Digitized by Google

tem & dominum amiciſſimum noſtræ reipublicæ, cum os videbam, cum v[illegible]a audiebam, non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quam de fortunis communibus extimeſcebam. Nam, cum more majorum de ſervo in dominum, ne tormentis quidem, quæri liceat: in qua quæſtione dolor veram vocem elicere poſſit, etiam ab iuvito: exortus eſt ſervus, qui, quem in eculeo appellare non poſſet, eum accuſet ſolutus.

II. Perturbat me, C. Cæſar, etiam illud interdum: quod tamen, cum te penitus recognovi, timere deſino. Re enim iniquum eſt, ſed tua ſapientia fit æquiſſimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam conſilium facinoris iniſſe arguare, ſi per ſe ipſum conſideres, grave eſt. Nemo enim fere eſt, qui ſui periculi judex, non ſibi ſe æquiorem, quam reo, præbeat. Sed tua, C. Cæſar, præſtans, ſingulariſque natura hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo, quid tu de rege Dejotaro, quam intelligo, quid de te cæteros velis judicare.

Moveor etiam loci ipſius inſolentia, quod tantam cauſam, quanta nulla unquam in diſceptatione verſata eſt, dico intra domeſticos parietes, dico extra conventum & eam frequentiam, in qua oratorum ſtudia niti ſolent: in tuis oculis, in tuo ore, vultuque acquieſco: te unum intueor: ad te unum omnis mea ſpectat oratio: quæ mihi ad ſpem obtinendæ veritatis graviſſima ſunt, ad motum animi, & ad omnem impetum dicendi, contentionemque leviora.

Hanc enim, C. Cæſar, cauſam ſi in foro dicerem, eodem audiente & diſceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concurſus afferret? Quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Romani bellis conſumptam eſſe meminiſſet? Spectarem curiam, intuerer forum, cælum denique teſtarer ipſum. Sic, cum & deorum immortalium, & populi Romani, & ſenatus beneficia in regem Dejotarum recordarer, nullo modo mihi deeſſe poſſet oratio. Quæ quoniam anguſtiora parietes faciunt, actioque cauſæ maxime debilitatur loco; tuum eſt, Cæſar, qui pro multis ſæpe dixiſti, quid nunc mihi animi ſit, ad te ipſum referre; quo facilius tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed antequam de accuſatione ipſa dico, de accuſatorum ſpe pauca dicam: qui cum videantur neque ingenio, neque uſu atque exercitatione rerum valere, tamen ad hanc cauſam non ſine aliqua ſpe, & cogitatione venerunt.

III. Iratum te regi Dejotaro fuiſſe non erant neſcii: affectum illum quibuſdam incommodis (3), & detrimentis, propter offenſionem animi tui (4), meminerant: teque cum huic iratum, tum ſibi amicum cognove-

(3) *Quibuſdam incommodis*) Ademptæ Galatiæ partes, & Armenia minore, quam ei ſenatus antea largitus erat. *Manut.*

(4) *Propter offenſionem animi tui*) Vitat mentionem belli civilis, quo Cæſarem Dejotarus, pro Pompejo pugnatus, offenderat. *Idem.*

verant (5): cumque apud ipſum te de tuo periculo dicerent, fore putabatur, ut in exulcerato animo facile fictum crimen inſideret. Quamobrem hoc nos primum metu, C. Cæſar, per fidem, & conſtantiam, & clementiam tuam, libera, ne reſidere in te ullam partem iracundiæ ſuſpicemur. Per dexteram te illam oro, quam regi Dejotaro hoſpes hoſpiti porrexiſti: iſtam, inquam, dexteram, non tam in bellis & in præliis, quam in promiſſis & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hoſpitium renovare voluiſti: te ejus dii penates acceperunt: te amicum, & placatum Dejotari regis aræ, focique viderunt.

Cum facile exorari, Cæſar, tum ſemel exorari ſoles. Nemo unquam te placavit inimicus, qui ullas reſediſſe in te ſimultatis reliquias ſenſerit. Quanquam qui ſunt inauditæ cum Dejotaro querelæ tuæ? Nunquam tu illum accuſaviſti ut hoſtem, ſed ut amicum officio parum functum, quod propenſior in Cn. Pompeji amicitiam fuiſſet, quam in tuam. Cui tamen ipſi regi (8) veniam te daturum fuiſſe dicebas, ſi tum auxilia Pompejo, vel ſi etiam filium miſiſſet, ipſe tamen excuſatione ætatis uſus eſſet. Itaque cum maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiæ culpam relinquebas.

Itaque non ſolum in eum non animadvertiſti, ſed omni metu liberaviſti, hoſpitem agnoviſti, regem reliquiſti. Neque enim ille odio tui progreſſus, ſed errore communi lapſus eſt. Is rex, quem ſenatus hoc nomine ſæpe honorificentiſſimis decretis appellaviſſet, quique illum ordinem ab adoleſcentia graviſſimum ſanctiſſimumque duxiſſet, iiſdem rebus eſt perturbatus, homo longinquus & alienigena, quibus nos in media republica nati, ſemperque verſati.

IV. Cum audiret ſenatus conſentientis auctoritate arma ſumpta; conſulibus, prætoribus, tribunis plebis, novis imperatoribus (7) rempublicam defendendam datam, movebatur animo, & vir huic imperio amiciſſimus de

(5) *Tum ſibi amicum cognoverant*) *Sibi*, te ſcilicet tibi ipſi. Oſtendunt id ea quæ ſtatim ſequuntur. Hæc dico, quod aliquis forte exiſtimet, *τὸ ſibi*, ad ipſos qui cognoverant, non ad ipſum quem cognoverant, referri oportere. Eſt enim reciprocorum iſtorum uſus lubricus admodum & anceps. Hactenus olim. Nunc, quod tanto ante prædixi, ecce evenit. Manutius enim noſter, *τὸ ſibi*, id eſt Caſtori, & tantum non Philippo interpretatur. Videndum. *Patric.*

(6) *Cui tamen ipſi Regi*) Optimi codices Erfurtenſis, Colonienſis, & Pithœi; *cui tamen ipſi rei*; quod propenſior ſcilicet fuiſſet in Pompeji amicitiam, quam in tuam, *te veniam daturum fuiſſe dicebas*, &c. Omnia nunc ſunt liquida, nuſquam ullæ ſalebræ, ullæ moræ. Miror Lambinum veram ſcripturam cum reperiſset, eam in ſuis codicibus non probaſſe. *Gravius.*

(7) *Novis imperatoribus*) Legendum *nobis imperatoribus*. Cicero enim cum Ciliciam provinciam obtineret, ob res præclare geſtas appellatus eſt imperator, & e provincia decedens incidit in ipſam flammam belli civilis, eique ut reliquis Proconſulibus qui ad urbem aderant, a Senatu mandatum, ut videret ne quid reſpublica detrimenti pateretur. *Abram.* Omnino ſic legendum eſſe nos docet Ciceronis epiſtola ad Tironem, Famil. XVI. 11. *Poſtea quam ſenatus conſulibus, prætoribus, tribunis plebis, & nobis, qui proconſules ſumus*, &c. Quo modo unus e quatuor noſtris edidit Manutius. Alia lectio, quam incautus admiſeram, in erratorum numero habeatur velim. *Olivet.*

Digitized by Google

de ſalute populi Romani extimeſcebat, in qua etiam ſuam incluſam eſſe videbat. In ſummo tamen timore quieſcendum ſibi eſſe arbitrabatur. Maxime vero perturbatus eſt, ut audivit, conſules ex Italia profugiſſe: omneſque conſulares, (ſic enim nuntiabatur) cunctum ſenatum, totam Italiam eſſe effuſam. Talibus enim nuntiis & rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri ſubſequebantur. Nihil ille de conditionibus tuis, nihil de ſtudio concordiæ & pacis, nihil de conſpiratione audiebat certorum hominum (8) contra dignitatem tuam. Quæ cum ita eſſent, tamen uſque eo ſe tenuit, quoad a Cn. Pompejo ad eum legati, literæque venerunt.

Ignoſce, ignoſce, Cæſar, ſi ejus viri auctoritati rex Dejotarus ceſſit, quem nos omnes ſecuti ſumus: in quem cum dii atque homines omnia ornamenta congeſſiſſent, tum tu ipſe plurima, & maxima. Neque enim ſi tuæ res geſtæ cæterorum laudibus obſcuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeji memoriam amiſimus. Quantum nomen ejus fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti ſenatus, quanti tui, quis ignorat? Tanto ille ſuperiores vicerat gloria, quanto tu omnibus præſtitiſti. Itaque Cn. Pompeji bella, victorias, triumphos, conſulatus, admirantes numerabamus: tuos enumerare non poſſumus.

V. Ad eum igitur rex Dejotarus venit, hoc miſero, fatalique bello, quem antea juſtis, hoſtilibuſque bellis adjuverat; quocum erat non hoſpitio ſolum, verum etiam familiaritate conjunctus: & venit vel rogatus, ut amicus; vel arceſſitus, ut ſocius; vel evocatus, ut is, qui ſenatui parere didiciſſet: poſtremo venit, ut ad fugientem, non ne ad inſequentem, id eſt, ad periculi, non ad victoriæ ſocietatem. Itaque, Pharſalico prælio facto, a Pompejo diſceſſit (9): ſpem infinitam perſequi noluit. Vel officio, ſi quid debuerat; vel errori, ſi quid neſcierat, ſatis factum eſſe duxit: domum ſe contulit: teque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit (10).

Ille exercitum Cn. Domitii (11), ampliſſimi viri, ſuis tectis & copiis ſuſtentavit: ille Epheſum ad eum, quem tu ex tuis fideliſſimum, & probatiſ-

(8) *Certorum hominum*) L. Domitii, P. Scipionis; M. Bibuli, M. Catonis; quorum alios ad bellum ſpes rapinarum, alios Cæſaris odium, & privatæ inimicitiæ impellebant. *Manutius.*

(9) *A Pompejo diſceſſit*) Pompejo acie Pharſalica ſuperato, reverſus eſt ad ſuum Tetrarchiam, nec voluit ſpem inſtaurandi belli perſequi, quæ infinita erat, id eſt finem & exitum non habebat. Vide II. de Divin. cap. 37. *Abram.*

(10) *Utilitatibus tuis paruit*) Fecit quidquid utilitates tuæ poſtulabant. Eodem verbo uſus eſt ad Plancium lib. XIII. *Res familiaris C. Capitonis præſto fuit, & paruit & temporibus, & fortuna mea. Utilitates*, pro commodis accipiuntur. Ad Tironem: *Utilitatibus tuis poſſum carere: te valere, tua cauſa primum volo, tum mea, mi Tiro*. Manut.

(11) *Cn. Domitii*) Calvini, qui conſul fuerat cum M. Meſſalla. Is cum Cæſare, Domitius autem Ahenobarbus cum Pompejo fuit. *Idem*.

batiſſimum omnibus delegiſti, pecuniam miſit: ille iterum, ille tertio auctionibus factis pecuniam dedit, qua ad bellum uteteris: ille corpus ſuum periculo objecit, tecumque in acie contra Pharnacem (12) fuit, tuumque hoſtem eſſe duxit ſuum. Quæ quidem a te in eam partem accepta ſunt, C. Cæſar, ut eum ampliſſimo regis honore & nomine affeceris.

Is igitur non modo a te periculo liberatus, ſed etiam honore ampliſſimo ornatus, arguitur domi te ſuæ interficere voluiſſe. Quod tu, niſi eum furioſiſſimum judices, ſuſpicari profecto non potes. Ut enim omittam, cujus tanti ſceleris fuerit, in conſpectu deorum penatium necare hoſpitem: cujus tantæ importunitatis, omnium gentium, atque omnis memoriæ clariſſimum lumen extinguere: cujus tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimeſcere: cujus tam inhumani & ingrati animi, a quo rex appellatus eſſet, in eum, tyrannum inveniri: ut hæc omittam; cujus tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes ſocios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra ſe unum excitare? quonam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum cariſſimo filio diſtractus (13) eſſet, tanto ſcelere non modo perfecto, ſe etiam cogitato?

VI. At, credo, hæc homo inconſultus & temerarius non videbat. Quis conſideratior illo? quis tectior (14)? quis prudentior? Quanquam hoc loco Dejotarum non tam ingenio, & prudentia, quam fide, & religione vitæ defendendum puto. Nota tibi eſt, C. Cæſar, hominis probitas, noti mores, nota conſtantia. Cui porro, qui modo populi Romani nomen audivit, Dejotari integritas, gravitas, virtus, fides non audita eſt? Quod igitur facinos nec in hominem imprudentem cadere poſſet, propter metum præſentis exitii, nec in facinoroſum, niſi eſſet idem amentiſſimus, id vos & a viro optimo, & ab homine minime ſtulto cogitatum eſſe confingitis.

At quam non modo non credibiliter, ſed ne ſuſpicioſe quidem. Cum, inquit, in Caſtellum Lucejum veniſſes, & domum regis, hoſpitis tui,

 diver-

(12) *Contra Pharnacem*) Regem Ponti, filium Mithridatis, qui occaſione belli civilis Armeniam occuparat. *Idem*.

(13) *Diſtractus*) Divulſus ab aliorum Regum ſocietate & amicitia. *Abram*. Imo *diſtractus* eſt diſcerptus. *Gravius*.

(14) *Quis tectior?*) Non eſt laus hominem eſſe tectum, κρυψίνουν, ſive occultum, qui ſimulat amicitiam, & eam fronte præ ſe fert, cum corde premat odium capitale. Tecto opponitur apertus, ſimplex. Si fuiſſet homo tectus Dejotarus, facile potuiſſet hoc ſcelus contra Cæſarem ſuſcipere de nece ei inferenda, ſi ſibi perſuaſiſſet, id tuto ſe poſſe & ſecreto facere: ſed Cicero nititur omni ope id oſtendere, cogitationem hujus ſceleris abeſſe tam ab ejus prudentia, quam probitate. *Tectus* igitur hic locum habere non poteſt, ut recte vidit Patricius. In Erfurt. Dreſd. Colon. Pith eſt *rectior*. *Recta* dicuntur omnia, quæ ſunt ſine *vitio*, *labe*, *macula*. Igitur *quis rectior* eſt hic, Quis eſt in conſiliis rectis capiendis promptior, quis eſt rectioris ingenii, ut in illud non poſſit cadere tantum facinus? Non auſim quidem præſtare Tullium ſcripſiſſe *rectior*: aptior tamen eſt hæc vox huic loco, quam *tectior*, quia tectum eſſe ſemper vitio vertitur. Eſt enim hominis callidi, verſuti, malitioſi, non prudentis & conſiderati. *Gravius*.

divertiſſes: locus erat quidam, in quo erant ea compoſita, quibus rex te munerare conſtituerat. Huc te e balneo, prius quam accumberes, ducere volebat. Ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipſo loco collocati. En crimen, en cauſa, cur regem fugitivus, dominum ſervus accuſet. Ego mehercule, C. Cæſar, initio, cum eſt ad me iſta cauſa delata, Philippum medicum, ſervum regium, qui cum legatis miſſus eſſet, ab iſto adoleſcente eſſe corruptum; hac ſuſpicione ſum percuſſus: medicum indicem ſubornabit: finget videlicet aliquod crimen veneni. Etſi a veritate longe, tamen a conſuetudine criminandi non multum res abhorrebat.

Quid ait medicus? nihil de veneno. At id fieri potuit, primo occultius in potione, vel in cibo: deinde etiam impunius fit, quod, cum eſt factum, negari poteſt. Si palam te interemiſset: omnium in ſe gentium non ſolum odia, ſed etiam arma convertiſset. Si veneno: Jovis illius quidem hoſpitalis numen nunquam celare potuiſset, homines fortaſse celaviſset. Quod igitur & occultius conari, & efficere cautius potuit; id tibi, & medico callido, & ſervo, ut putabat, fideli, non credidit; de armis, de ferro, de inſidiis celare te noluit? At quam feſtive crimen contexitur! Tua te, inquit, eadem quæ ſemper, fortuna ſervavit: negaviſti tum te inſpicere (15) velle.

VII. Quid poſtea? an Dejotarus, re illo tempore non perfecta, continuo dimiſit exercitum (16)? nullus erat alius inſidiandi locus? At eodem te, cum cœnaviſses, rediturum dixeras: itaque feciſti. Horam unam aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant, retinere magnum fuit? Cum in convivio comiter & jucunde fuiſses, tum illuc iviſti, ut dixeras. Quo in loco Dejotarum talem erga te cognoviſti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit (17): cui magnificentiſſima dona, ut ſcriptum legimus, uſque ad Numantiam miſit ex Aſia; quæ Africanus, inſpectante exercitu, accepit. Quod cum præſens Dejotarus regio & animo, & more feciſset, tu in cubiculum diſceſſiſti.

Obſecro, Cæſar, repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium, atque admirantium recordare. Num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid, niſi moderate, niſi quie-

(15) *Inſpicere*) Illa, quibus te Dejotarus munerare conſtituerat. *Manut.*

(16) *Continuo dimiſit exercitum*) Ex Eunucho Terentii actu 4, ſcen. 7. ubi Thraſo qui ſuos ſervulos inſtar aciei glorioſius inſtruxerat, re non ſuccedendo, neque perfecta,

Jam dimiſſo exercitum,

inquit. De quo eruditus Victorius, lib. xv. Variarum lect. cap. 6. Multum autem, ut opinor, hoc valuit ad falſum illud crimen explodendum: &, ni fallor, riſum movit: quæ ratio in judicio quoque adhibetur, ac fructum fert: tanquam enim Dejotarus nullius conſilii homo eſſet, ac ſimilis Thraſoni, qui poſtquam ſtatim inſidiæ non ſucceſſerint, non potuerit retentis in armis inſidiatoribus, efficere quod deſtinaſſet, Cæſare poſt cœnam ad eas balneas veniente. *Abramus.*

(17) *Qualis rex Attalus in P. Africanum fuit*) Vel *Antiochus* ſcribendum eſt pro *Attalus*, cui ſunt hæc a Livio, aliiſque ſcriptoribus tributa; vel erit ipſius Ciceronis *ἁμάρτημα μνημονικόν*. *Urſinus*,

quiete, niſi ex hominis graviſſimi & ſanctiſſimi diſciplina? Quid igitur cauſæ excogitari poteſt, cur te lautum voluerit, cœnatum noluerit occidere?

In poſterum, inquit, diem diſtulit, ut, cum in Caſtellum Lucejum ventum eſſet, ibi cogitata perficeret. Non video cauſam loci mutandi: ſed tamen acta res criminoſe eſt (18). Cum, inquit, vomere te poſt cœnam velle (19) dixiſſes, in balneum te ducere cœperunt. Ibi enim erant inſidiæ. At te eadem tua fortuna ſervavit: in cubiculum te ire malle dixiſti. Dii te perdant, fugitive: ita non modo nequam & improbus, ſed fatuus & amens es. Quid? ille ſigna ænea in inſidiis poſuerat, quæ e balneo in cubiculum transferri non poſſent (20)?

Habes crimina inſidiarum: nihil enim dixit amplius. Horum, inquit, eram conſcius. Quid tum? ita demens ille erat, ut eum, quem conſcium tanti ſceleris habebat, a ſe dimitteret, Romam etiam mitteret, ubi & inimiciſſimum ſciret eſſe nepotem ſuum, & C. Cæſarem, cui feciſſet inſidias? præſertim cum is unus eſſet, qui poſſet de abſente ſe indicare (21)? Et fratres meos, inquit, quod erant conſcii, in vincula conjecit. Cum igitur eos vinciret, quos ſecum habebat; te ſolutum Romam mittebat, qui eadem ſcires, quæ illos ſcire dicis?

VIII. Reliqua pars accuſationis duplex fuit: una, regem ſemper in ſpeculis fuiſſe (22), cum a te animo eſſet alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparaſſe. De exercitu dicam breviter, ut cætera. Nunquam eas copias rex Dejotarus habuit, quibus inferre bellum populo Romano poſſet: ſed quibus fines ſuos ab excurſionibus hoſtium & latrociniis tueretur, & imperatoribus noſtris auxilia mitteret. Atque antea quidem majores copias alere poterat: nunc exiguas vix tueri poteſt.

At miſit ad Cælium neſcio quem (23): ſed eos, quos miſit, quod ire no-

Kk 2

(18) *Sed tamen acta res criminoſe eſt*) Ita eſt acta, ut ſit criminationi obnoxia. *Patricius*.

(19) *Vomere poſt cœnam te velle*) Ex hoc loco intelligitur, poſt cœnam ad vomitum iſſe homines, ut cibo alvum exonerarent, ne large ſumptus noceret. Celſus, lib. 1. *Rejectum eſſe ab Aſclepiade vomitum video: nec reprehendo, ſi eorum offenſus eſt conſuetudine, qui, quotidie ejiciendo vorandi facultatem moliuntur .... Commoneo tamen, ne quis, qui valere & ſeneſcere volet, hoc quotidianum habeat*. De hac igitur Cæſaris conſuetudine ſermo eſt ad Atticum lib. XIII. epiſt. 52. *Accubuit, ἐμετικὴν agebat*. *Erneſt.*

(20) *In cubiculum transferri non poſſent*) Acute ſimul & lepide. De ſignis, ut de hominibus, de inanimatis, ut de animatis ipſis. Quid ita? Verbo enim ad ſigna illa ænea reſpicit, quorum modo fecit mentionem: cogitatione autem reſpicit ad homines illos armatos, qui dicuntur fuiſſe in inſidiis collocati. *Idem*.

(21) *Indicare*) Alii, *vindicare*: ſed vide Victorii Var. Lect. XXVIII. 12.

(22) *Regem ſemper in ſpeculis fuiſſe*) Id eſt, tuas omnes actiones obſervaſſe, & ſpeculatores tenuiſſe, qui, ut infra loquitur, *rumores de te exciperent, & ad ſe referrent*. Patricius.

(23) *Miſit ad Cælium neſcio quem*) An, *miſit neſcio quem*, an, *ad neſcio quem Cælium*? utrumque ex iis quæ ſequuntur defendi poteſt. Poſterius tamen prætero. Sic enim ſtatim de eodem, quaſi de non magno, imo de contempto homine: ut & lib. XII. Famil. ep. 43. Niſi quod alibi *Cælium*, alibi *Cæcilium* vocat. *Patric.*

noluerunt, in vincula conjecit. Non quæro quam veriſimile ſit, aut non habuiſſe regem, quos mitteret: aut eos, quos miſiſſet, non paruiſſe: aut, qui dicto audientes in tanta re non fuiſſent, eos vinctos potius, quam necatos fuiſſe. Sed tamen cum ad Cælium mittebat, utrum cauſam illam victam eſſe neſciebat, an Cælium illum magnum hominem putabat? quem profecto is, qui optime noſtros homines novit, vel quia noſſet, vel quia non noſſet, contemneret. Addidit etiam illud, equites non optimos miſiſſe. Veteres, credo, Cæſar: nihil ad tuum equitatum: ſed miſit ex iis (24), quos habuit, electos. Ait neſcio quem ex eo numero, ſervum judicatum (25). Non arbitror: non audivi. Sed in eo, etiam ſi accidiſſet, culpam regis nullam fuiſſe arbitrarer.

IX. Alieno autem a te animo fuit. Quomodo? Speravit, credo, difficiles tibi Alexandriæ fore exitus propter regionis naturam, & fluminis. At eo ipſo tempore pecuniam dedit; exercitum (26) aluit; ei, quem Aſiæ præfeceras, nulla in re defuit; tibi victori (27) non ſolum ad hoſpitium, ſed ad periculum etiam, atque ad aciem præſto fuit. Secutum eſt bellum Africanum (28). Graves de te rumores ſparſi: qui etiam furioſum illum Cælium excitaverunt. Quo tum erga te rex animo fuit; qui auctionatus ſit, ſeſeque exſpoliare maluerit, quam tibi pecuniam non ſubminiſtrare? At eo, inquit, tempore ipſo Nicæam, Epheſumque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, & celeriter ad ſe referrent. Itaque cum eſſet ei nunciatum, Domitium naufragio periiſſe, te in caſtello circumſideri: de Domitio dixit verſum Græcum eadem ſententia, qua etiam nos habemus Latinum: *Pereant amici* (29), *dum una inimici intercidant*: quod ille, ſi eſſet tibi inimiciſſimus, nunquam tamen dixiſſet. Ipſe enim manſuetus; verſus immanis. Qui autem Domitio (30) poterat eſſe amicus, qui tibi eſſet inimicus? Tibi porro inimicus cur eſset, a quo, cum vel interfici belli lege potuiſset, regem & ſe, & filium ſuum conſtitutos eſse meminiſset?

Quid deinde? furcifer quo progreditur? Ait, hac lætitia Dejotarum elatum, vino ſe obruiſse, in convivioque nudum ſaltaviſse. Quæ crux huic fu-

(24) *Sed miſit ex iis*) Reſpondet miſiſſe, quales haberet: imo quales ex iis quos haberet, elegiſſet. *Idem*.

(25) *Servum judicatum*) Cum ſervis militare, præſertim equeſtri loco, non liceret. *Manutius*.

(26) *Exercitum*) Domitii Calvini. *Idem*.

(27) *Tibi victori*) Cæſar victor e bello Alexandrino per Gallogræciam tranſivit, & contra Pharnacem arma convertens, *legionem* (verba ſunt Hirtii) *quam ex genere civium ſuorum Dejotarus natura diſciplinaque noſtra conſtitutam habebat, equitatumque omnem ad bellum gerendum adducere juſſit*. Abram.

(28) *Secutum eſt bellum Africanum*) Quod tu parta de Pharnace victoria, paucos dies in Italia moratus, Jubæ Numidiæ Regi, Scipioni, & Catoni, qui magnis exercitibus Africam occupaverunt, intuliſti. *Idem*.

(29) *Pereant amici*) Quia amicus Domitio eſſet: ut paulo poſt. Græcus verſus, mihi quidem nondum compertus: Latinus quoque cujus poetæ ſit, ignorare me fateor. Optio feliciores eſſe alios. *Manut*.

(30) *Qui autem Domitio*) A repugnantibus: quia cum eadem cauſa eſſet Cæſaris & Domitii, qui amicus erat Domitii non poterat eſſe Cæſaris inimicus, & contra. *Abramus*.

fugitivo poteſt ſatis ſupplicii afferre? Dejotarum ſaltantem quiſquam, aut ebrium vidit unquam? Omnes ſunt in illo regiæ virtutes : quod te, Cæſar, ignorare non arbitror: ſed præcipue ſingularis, & admiranda frugalitas ; etſi hoc verbo ſcio laudari reges non ſolere. Frugi hominem dici non multum habet laudis in rege : fortem, juſtum, ſeverum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ ſunt regiæ laudes: illa privata eſt. Ut volet quiſque accipiat : ego tamen frugalitatem, id eſt, modeſtiam & temperantiam, virtutem eſse maximam judico. Hæc in illo eſt ab ineunte ætate, tum a cuncta Aſia tum a magiſtratibus, legatiſque noſtris, tum ab equitibus Romanis, qui in Aſia, negotiati ſunt, perſpecta, & cognita.

Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublicam noſtram ad hoc regium nomen aſcendit : ſed tamen quidquid a bellis populi Romani vacabat, cum hominibus noſtris conſuetudines, amicitias, res, rationeſque jungebat : ut non ſolum tetrarcha nobilis, ſed optimus paterfamilias, & diligentiſſimus agricola (31), & pecuarius (32) haberetur. Qui igitur adoleſcens, nondum tanta gloria præditus, nihil unquam niſi ſeveriſſime & graviſſime fecerit, is ea exiſtimatione, eaque ætate ſaltavit?

X. Imitari potius, Caſtor, avi tui mores, diſciplinamque debebas, quam optimo & clariſſimo viro, fugitivi ore, maledicere. Quod ſi ſaltatorem avum habuiſses, neque eum virum, unde pudoris, pudicitiæque exempla peterentur, tamen hoc maledictum minime in illam ætatem conveniret. Quibus ille ſtudiis ab ineunte ætate ſe imbuerat, non ſaltandi, ſed bene ut armis, optime ut equis uteretur ; ea tamen illum cuncta, jam ætate exacta, defecerant. Itaque, Dejotarum cum plures in equum ſuſtuliſsent, quod hærere in eo ſenex poſset, admirari ſolebamus. Hic vero adoleſcens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cum in illo noſtro exercitu equitaret cum ſuis delectis equitibus, quos una cum eo ad Pompejum pater miſerat, quos concurſus facere ſolebat? quam ſe jacta-

(31) *Diligentiſſimus agricola*) Nemo jure mirabitur laudari Regem, quod fuerit bonus agricola, qui antiquorum mores animo perſpexerit. Nam, ut ait Plinius ; *De cultura agri præcipere principale fuit etiam apud exteros. Siquidem & Reges fecere, Hiero, Philometor, Attalus, Archelaus : & duces Xenophon, & Pœnus etiam Mago: cui quidem tantum honorem Senatus noſter habuit Carthagine capta, ut cum Regulis Africæ bibliothecas donaret, unius ejus duodetriginta volumina cenſeret in Latinam linguam transferenda, cum jam M. Cato præcepta condidiſſet.* Eadem teſtantur Columella, & Varro, uterque cap. 1. de re ruſtica. Et ut omittam Laertem illum Ithacæ regulum, quem Homerus lenientem deſiderium, quod capiebat e filio, colentem agrum, & eum ſtercorantem facit ; notum eſt Diocletianum imperio ſe abdicaſse, ut agriculturæ ſe reique hortenſi liberius applicaret. *Abram.*

(32) *Pecuarius*) Varro libro 2. de re ruſtica, cap. 1. *De antiquis, illuſtriſſimus quiſque paſtor erat, ut oſtendunt veteres Poetæ ipſas pecudes propter caritatem aureas habuiſſe pelles tradiderunt, ut Argis Atreus, quam ſibi Thyeſtem ſubduxiſſe quæritur: ut in Colchide Æeta, ad cujus arietis pellem profecti regio genere dicuntur Argonautæ : ut in Lybia Heſperidas, unde aurea mala,* &c. Et certe Regum pueros ut plurimum paſtores olim fuiſse, teſtatur Paris & Ganymedes. *Abr.*

Digitized by Google

jactare? quam ſe oſtentare? quam nemini in illa cauſa ſtudio, & cupiditate concedere? Cum vero, exercitu amiſſo, ego, qui pacis auctor ſemper fui, poſt Pharſalicum autem prælium ſuaſor fuiſsem armorum non deponendorum, ſed abjiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere (33), quod & ipſe ardebat ſtudio ipſius belli, & patri ſatisfaciendum eſse arbitrabatur. Felix iſta domus, quæ non impunitatem ſolum adepta ſit, ſed etiam accuſandi licentiam: calamitoſus Dejotarus, qui & ab eo, qui in iiſdem caſtris fuerit, non modo apud te, ſed etiam a ſuis accuſetur. Vos veſtra ſecunda fortuna, Caſtor, non poteſtis ſine propinquorum calamitate eſse contenti.

XI. Sint ſane inimicitiæ, quæ eſse non debebant. Rex enim Dejotarus veſtram familiam abjectam & obſcuram e tenebris in lucem evocavit. Quis tuum patrem ante, qui eſset, quam cujus gener eſset, audivit? Sed quamvis ingrate & impie neceſſitudinis nomen repudiaritis, tamen inimicitias hominum more gerere poteratis, non ficto crimine inſectari, non expetere vitam, non capitis arceſsere. Eſto: concedatur hæc quoque acerbitatis & odii magnitudo. Adeone, ut etiam omnia vitæ, ſalutiſque communis, atque etiam humanitatis jura violentur? Servum ſollicitare verbis, ſpe, promiſſiſque corrumpere, adducere domum (34), contra dominum armare: hoc eſt, non uni propinquo, ſed omnibus familiis bellum nefarium indicere. Nam iſta corruptela ſervi, ſi non modo impunita fuerit, ſed etiam a tanta auctoritate approbata: nulli parietes noſtram ſalutem, nullæ leges, nulla jura cuſtodient. Ubi enim id, quod intus eſt atque noſtrum, impune evolare poteſt, contraque nos pugnare, fit in dominatu ſervitus, in ſervitute dominatus.

O tempora, o mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri conſulem, cenſorem, pontificem maximum vidimus, cum tribunus plebis M. Scaurum, principem civitatis, in judicium populi vocaſset, Scaurique ſervus ad eum clam domum veniſset, & crimina in dominum delaturum ſe eſse dixiſset: prehendi hominem juſſit, ad Scaurumque deduci. Vide, quid interſit: etſi inique Caſtorem cum Domitio comparo: ſed tamen ille inimico ſervum remiſit, tu ab avo abduxiſti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupiſti: ille adjutorem ſervum contra dominum repudiavit, tu etiam accuſatorem adhibuiſti.

At ſemel iſte eſt corruptus a vobis? Nonne, cum eſset productus (35), & cum tecum fuiſset, refugit ad legatos (36)? nonne etiam ad hunc Cn.

---

(33) *Hunc ad meam auctoritatem non potui adducere*) Caſtori perſuadere non potui, ut meam auctoritatem & tum conſilium, tum exemplum ſecutus, a perſequendis belli reliquiis deſiſteret, tum quod ille magno ſtudio & animi ardore ſtatuerat ad extremum belli aleam experiri, tum quod patri ſe ſatis eſse factutum non putaret, ſi a bello diſcederet. *Idem*.

(34) *Adducere domum*) Alii, *abducere domo*, nimirum legatorum. *Ferratius*.

(35) *Productus*) Teſtis.

(36) *Refugit ad legatos*) Dejotari, a quorum pedibus abſtractus per ie erat. *Patric.*

Digitized by Google

Cn. Domitium venit? nonne, audiente hoc Serv. Sulpicio, clariſſimo viro, qui tum caſu apud Domitium cœnabat, & hoc T. Torquato, optimo adoleſcente, ſe a te corruptum, tuis promiſſis in fraudem impulſum eſse confeſsus eſt?

XII. Quæ eſt iſta tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? Idcirco in hanc urbem veniſti, ut hujus urbis jura & exempla corrumperes, domeſticaque immanitate inquinares? At quam acute collecta crimina! Bleſamius (37), inquit, (ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem ſcribere ſolebat, te in invidia eſse: tyrannum exiſtimari: ſtatua inter reges poſita (38), animos hominum vehementer offenſos: plaudi tibi non ſolere (39). Nonne intelligis, Cæſar, ex urbanis malevolorum ſermunculis hæc ab iſtis eſse collecta? Bleſamius tyrannum Cæſarem ſcriberet? multorum enim civium capita viderat: multos juſsu Cæſaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas, & everſas domos: armatis militibus refertum forum: quæ ſemper in civili victoria ſenſimus, ea te victore non vidimus.

Solus, inquam, es, C. Cæſar, cujus in victoria ceciderit nemo, niſi armatus. Et quem nos liberi, in ſumma populi Romani libertate nati, non modo non tyrannum, ſed etiam clementiſſimum in victoria ducimus: is Bleſamio, qui vivit in regno, tyrannus videri poteſt? Nam de ſtatua quis queritur, una præſertim, cum tam multas videat? Valde enim invidendum eſt ejus ſtatuis, cujus tropæis non invidimus. Nam, ſi locus affert invidiam, nullus locus eſt ad ſtatuam (40) quidem Roſtris clarior. De plauſu autem quid reſpondeam? qui nec deſideratus unquam a te eſt, & nonnunquam, obſtupefactis hominibus, ipſa admiratione compreſsus eſt: & fortaſse eo prætermiſsus, quia nihil vulgare te dignum videri poteſt.

XIII. Nihil a me arbitror prætermiſsum, ſed aliquid ad extremam cauſæ partem reſervatum. Id autem aliquid eſt, te ut plane Dejotaro reconciliet oratio mea. Non enim jam metuo, ne tu illi ſuccenſeas: illud vereor, ne tibi illum ſuccenſere aliquid ſuſpicere. Quod abeſt longiſſime, mihi crede, Cæſar. Quid enim retineat per te, meminit, non quid amiſerit: neque ſe a te multatum arbitratur: ſed, cum exiſtimaret multis tibi multa eſse tribuenda quo minus a ſe, qui in altera parte fuiſset, ea ſumeres, non recuſavit.

Et-

(37) *Bleſamius*) Homo Gallogræcus, qui Dejotari legatus aderat. *Manut.*

(38) *Statua inter reges poſita*) In Capitolio ſeptem Regum ſtatuæ fuerunt, & inter eas ſtatua L. Bruti ſtrictum gladium tenentis. Inter eas etiam Cæſaris ſtatua fuit excitata: quod animos hominum vehementer offendit, ratos illius ambitionem jam in apertam tyrannidem erumpere. Quod ajebat accuſator a Bleſamio ſcriptum fuiſse ad Dejotarum. *Abram.*

(39) *Plaudi tibi non ſolere*) De plauſu & acclamationibus theatralibus, Vide Sextianam & Piſonianam. *Idem.*

(40) *Nam ſi locus affert invidiam, nullus eſt ad ſtatuam*) Id eſt, ſi invidioſum locum quæris: in foro multas habet; nam regum ſtatuæ in abſtruſo ſunt loco collocatæ. *Scholiaſtes.*

Etenim ſi Antiochus Magnus ille, rex Aſiæ, cum, poſteaquam a Scipione devictus, Tauro tenus regnare juſſus eſſet, omnemque hanc Aſiam, quæ eſt nunc noſtra provincia, amiſiſſet, dicere eſt ſolitus, Benigne ſibi a populo Romano eſſe factum, quod nimis magna procuratione liberatus modicis regni terminis uteretur: poteſt multo facilius ſe Dejotarus conſolari. Ille enim furoris multam ſuſtinuerat, hic erroris. Omnia tu Dejotaro, Cæſar, tribuiſti, cum & ipſi, & filio nomen regium conceſſiſti. Hoc nomine retento, atque conſervato, nullum beneficium populi Romani, nullum judicium de ſe ſenatus imminutum putat: magno animo, & erecto eſt, nec unquam ſuccumbet inimicis, nec fortunæ quidem.

Multa ſe arbitratur, & peperiſſe ante factis, & habere in animo, atque virtute, quæ nullo modo poſſit amittere. Quæ enim fortuna, aut quis caſus, aut quæ tanta poſſit injuria, omnium imperatorum de Dejotaro decreta delere? Ab omnibus enim eſt ornatus, qui, poſtquam in caſtris eſſe potuit per ætatem, in Aſia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella geſſerunt. Senatus vero judicia de illo tam multa, tamque honorifica, quæ publicis populi Romani literis, monumentiſque conſignata ſunt, quæ unquam vetuſtas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? Quid de virtute ejus dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, conſtantia? quæ omnes docti, atque ſapientes ſumma; quidam etiam ſola bona eſſe dixerunt: hiſque non modo ad bene, ſed etiam ad beate vivendum contentam virtutem eſſe. Hæc ille reputans, & dies & noctes cogitans, non modo tibi non ſuccenſet, (eſſet enim non ſolum ingratus, ſed etiam amens) verum omnem tranquillitatem, & quietem ſenectutis acceptam refert clementiæ tuæ.

XIV. Quo quidem animo cum antea fuit, tum non dubito, quin tuis literis, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Bleſamio dediſti, ſe magis etiam erexerit, ab omnique ſollicitudine abſtraxerit. Jubes enim eum bene ſperare, & bono eſſe animo: quod ſcio te non fruſtra ſcribere ſolere. Memini enim iiſdem fere verbis ad me te ſcribere, meque tuis literis bene ſperare non fruſtra eſſe juſſum. Laboro equidem regis Dejotari cauſa, quo-cum mihi amicitiam reſpublica conciliavit, hoſpitium voluntas utriuſque conjunxit, familiaritatem conſuetudo attulit, ſummam vero neceſſitudinem, magna ejus officia in me, & in exercitum meum effecerunt: ſed cum de illo laboro, tum de multis ampliſſimis viris, quibus ſemel ignotum a te eſſe oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari, nec hærere in animis hominum ſollicitudinem ſempiternam, nec accidere, ut quiſquam te timere incipiat eorum, qui ſemel a te ſint liberati timore. Non debeo, C. Cæſar, quod fieri ſolet in tantis periculis, tentare, quonam modo dicendo miſericordiam tuam commovere poſſim: nihil opus eſt: occurrere ipſa ſolet ſupplicibus & calamitoſis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges (41): & id animo contemplare, quod

(41) *Duos reges*) Dejotaros, patrem & filium. Videtur ſolus pater accuſatus fuiſſe. Fi-

quod oculis non potes. Dabis profecto miſericordiæ, quod iracundiæ negaviſti. Multa ſunt tuæ clementiæ monumenta: ſed maxime eorum incolumitates, quibus ſalutem dediſti. Quæ ſi in privatis glorioſa ſunt, multo magis commemorabuntur in regibus. Semper regium nomen in hac civitate ſanctum fuit: ſociorum vero regum & amicorum, ſanctiſſimum.

XV. Quod nomen hi reges ne amitterent, te victore, timuerunt: retentum vero, & a te confirmatum, poſteris etiam ſuis tradituros eſse confido. Corpora vero ſua pro ſalute regum ſuorum hi legati tibi tradunt, Hieras, & Bleſamius, & Antigonus, tibi, nobiſque omnibus jam diu noti; eademque fide & virtute prædiıus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus eſt ad te miſsus; tum regum amiciſſimi, tum tibi etiam, ut ſpero, probati. Exquire de Bleſamio, num quid ad regem contra dignitatem tuam ſcripſerit. Hieras quidem cauſam omnem ſuſcipit, & criminibus illis pro rege ſe ſupponit reum: memoriam tuam implorat, qua vales plurimum: negat unquam ſe a te in Dejotari tetrarchia pedem diſceſſiſse: in primis finibus tibi ſe præſto fuiſse dicit, uſque ad ultimos proſecutum: cum e balneo exiſses, tecum ſe fuiſse, cum illa munera inſpexiſses cœnatus, cum in cubiculo recubuiſses; eandemque aſſiduitatem tibi ſe præbuiſse poſtridie. Quamobrem, ſi quid eorum, quæ objecta ſunt, cogitatum ſit, non recuſat, quin id facinus ſuum judices. Quocirca, C. Cæſar, velim exiſtimes, hodierno die ſententiam tuam, aut cum ſummo dedecore miſerrimam peſtem importaturam eſse regibus, aut incolumem famam cum ſalute: quorum alterum optare, illorum (42) crudelitatis eſt; alterum conſervare, clementiæ tuæ.

Filium tamen appellat, ut magis duorum quam unius miſericordia moveatur: vel quia Cæſari filius erat acceptior, ideo cauſam utriuſque conjunxit. *Abram.*

(42) *Illorum*) Adverſariorum. Videtur certe quidem hac oratione nihil Dejotaro impetraviſſe. Philipp. II. 37. *Quis enim cuiquam inimicior quam Dejotaro Cæſar?* &c. *Patric.*

I N

M. ANTONIUM.

PHILIPPICA I.

ARGUMENTUM.

INterfecto idibus Mart. C. Cæſare, M. Antonius collega ejus in conſulatu, ſibi metuens, non ſolum eo die latuit, verum etiam texit aliquandiu conſilia ſua, ſimulatione ad tempus accommodata. Poſtridie idus actum eſt cum eo de communi concordia per conſulares viros. Poſt diem tertium, qui fuit xvi. Kal. Apr. in ædem Telluris convocato ſenatu, Cicero, quantum in ipſo fuit, jecit fundamenta pacis, diſcordiarumque memoriam omnem, vetere Athenienſium exemplo, oblivione ſempiterna delendam cenſuit. Quo die præclare de rep. locutus Antonius, conſequentibus etiam diebus non dubia ſuæ voluntatis argumenta dare viſus eſt. Miſſo parvulo filio, pacis obſide, in Capitolium, C. Caſſium ipſe, M. Brutum Lepidus, pontifex max. alii alios ex tyrannoctonis, qui poſt Cæſaris necem, populi & Antonii maxime conſulis metu, in Capitolium ſe contulerant, cœnæ adhibuerunt. Sed fictam perſonam ſuſtinere diu nemo poteſt. Cum Cæſarem, quanquam in libera civitate ſingulari poteſtate uſum, funere tamen efferri placuiſſet: qui fons malorum omnium fuit: (ſic enim tyrannum non fuiſſe judicabatur: nam tyrannorum corpora projiciuntur inhumata) laudavit eum de more Antonius in foro: commemoratiſque rebus ab eo geſtis, maximiſque erga remp. meritis, explicata demum cruenta veſte, in qua cæſus fuerat, multis pugionum ictibus perfoſſa, convertit orationem ad miſerationem commovendam, populumque jam dolore incenſum in eam iracundiam furoremque impulit, ut ſtatim a funere ad domum Bruti & Caſſii cum facibus accur-

rerat:

Digitized by Google

verit : unde ægre repulſus eſt. Brutus & Caſſius, vitato præſenti periculo, concitatæ multitudinis vim timentes, Antoniique perfidiam jam ſatis experti, Antium, & Lanuvium aufugerunt, eo conſilio, ut inde in provincias a ſenatu decretas proficiſcerentur. Decreverat autem ſenatus, poſtridie quam e Capitolio Cæſaris interfectores deſcenderunt, Bruto Cretam, Caſſio Africam, Trebonio Aſiam, Cimbro Bithyniam; D. Bruto Galliam citeriorem, datam a Cæſare antea, confirmavit. Idem tamen, quaſi ad ſanitatem revocatus, reliquis diebus in Capitolio præclara S. C. fecit : primum illud e Ser. Sulpicii ſententia, ne qua poſt idus Mart. immunitatis tabula, neve cujus beneficii figeretur : deinde, ut dictaturæ nomen in perpetuum e rep. tolleretur. Lux quædam oblata videbatur : erecti erant ſpe libertatis & otii bonorum animi : conſtituta reſp. putabatur. Sed cito ille ſimulationem ſuſtulit, ſuique ſimilis viſus eſt. Habito enim Kalendis Jun. ſenatu, non eum, quem antea, de rep. ſenſum, nec ſuperiorum dierum actis conſentientem voluntatem oſtendit. Nihil deinde ad ſenatum referebat : per populum, id eſt per infimam corruptamque plebem, contempta ampliſſimi ordinis auctoritate, agebat omnia : contra S. C. quod ipſe fieri voluerat, tabulas figebat, civitatem immunitateſque dabat, exules reducebat; eaque ſe facere omnia dicebat ex legibus Cæſaris, aut ex ejus commentariis. Tum Cicero, deſperata prorſus, Antonio conſule, libertate, urbem reliquit, in Græciam iturus, ea mente, ut Kalendis Jan. quo die Panſa & Hirtius conſulatum inituri erant, adeſſet. Nec tamen iter illud abſolvit. Nam Leucopetræ adverſa tempeſtate detentus, ab iis, qui ab urbe venerant, & concionem accepit Antonii, quam valde probavit; & ea cognovit, unde revertendi conſilium cepit. Poſt reverſionem, de via languens, in ſenatum, qui Kalendis Sept. ut Phil. v. legitur, in æde Concordiæ habebatur, non venit. Quo graviter commotus Antonius, fabros ſe miſſurum, & domum ejus diſturbaturum, audiente ſenatu, dixit. Poſtridie, id eſt, IV. Nonas Sept. in ſenatum venit, abſente Antonio : & hac oratione prima expoſuit conſilium profectionis & reverſionis ſuæ : deinde queſtus eſt graviter de Antonii heſternæ injuria : tum leges illius reprehendit : poſtremo utrumque conſulem, abſentem Antonium, præſentem Dolabellam, quem ſibi, profecturus ad bellum Parthicum, Cæſar ſuffecerat, hortatur, ut veram, ſolidamque gloriam ſequantur : diligi a ſuis civibus malint, quam metui; rempublicam omni ratione complectantur. MANUTIUS.

I. ANtequam, de republica, Patres conſcripti, dicam ea, quæ dicenda hoc tempore arbitror, exponam vobis, breviter conſilium & profectionis, & reverſionis meæ. Ego, cum ſperarem aliquando ad veſtrum conſilium, auctoritatemque rempublicam eſse revocatam, manendum mihi ſtatuebam, quaſi in vigilia quadam conſulari, ac ſenatoria. Nec vero uſquam diſcedebam, nec a republica dejiciebam oculos, ex eo die, quo in ædem Telluris convocati ſumus. In quo templo, quantum in me

fuit, jeci fundamenta pacis: Athenienſiumque renovavi vetus exemplum: Græcum etiam verbum (1) uſurpavi, quo tum in ſedandis diſcordiis erat uſa civitas illa: atque omnem memoriam diſcordiarum oblivione ſempiternam delendam cenſui.

Præclara tum oratio M. Antonii: egregia etiam voluntas: pax denique per eum, & per liberos ejus (2) cum præſtantiſſimis civibus confirmata eſt. Atque his principiis reliqua conſentiebant. Ad deliberationes eas, quas habebat domi de republica, principes civitatis adhibebat: ad hunc ordinem res optimas deferebat: ſumma cum dignitate & conſtantia ad ea, quæ quæſita erant, reſpondebat: nihil tum, niſi quod erat notum omnibus, in C. Cæſaris commentariis reperiebatur.

Num qui exules reſtituti? unum ajebat (3), præterea neminem. Num immunitates datæ? nullæ, reſpondebat. Aſſentiri etiam nos Serv. Sulpicio (4), clariſſimo viro, voluit, ne qua tabula poſt idus Martias ullius, decreti Cæſaris, aut beneficii figeretur. Multa prætereo, eaque præclara. Ad ſingulare enim M. Antonii factum feſtinat oratio. Dictaturam, quæ vim jam regiæ poteſtatis obſederat, funditus ex republica ſuſtulit. De qua ne ſententiis quidem diximus. Scriptum ſenatus-conſultum, quod fieri vellet, attulit. Quo recitato, auctoritatem ejus ſummo ſtudio ſecuti ſumus, eique ampliſſimis verbis per ſenatus-conſultum gratias egimus.

II. Lux quædam videbatur oblata, non modo regno, quod pertuleramus, ſed etiam regni timore ſublato: magnumque pignus ab eo reipublicæ datum, ſe liberam civitatem eſse velle, cum dictatoris nomen, quod ſæpe juſtum fuiſset, propter perpetuæ dictaturæ recentem memoriam funditus ex republica ſuſtuliſset. Liberatus cædis (5) periculo paucis poſt diebus ſenatus: uncus impactus eſt (6) fugitivo illi (7), qui in C. Marii nomen invaſerat. Atque hæc omnia communiter cum collega. Alia porro propria Dolabellæ: quæ, niſi collega abfuiſset, credo eis fuiſse futura communia. Nam, cum ſerperet in urbe infinitum malum, idque manaret in dies latius: iidemque (8) buſtum

(1) *Græcum etiam verbum*) Quidam hoc loco inferſerant Græcam vocem ἀμνηστίας. Ego ſumma fide optimi ac vetuſtiſſimi libri ſcripturam expreſſi: quid autem de hoc loco ſentirem, indicavi jampridem, cap. 15, libri 11. Variarum lectionum. *Muretus*.

(2) *Per liberos ejus*) Imo per unum filium, ut omnes hiſtorici tradiderunt: ſed liberos numero multitudinis pro unico filio, aut etiam *filia* Latini ſcriptores libenter uſurpant, ut alias ex Gellio & Juris conſultis notavimus. *Abramus*.

(3) *Unum ajebat*) Videtur intelligere Sextum Clodium, de quo ipſe Antonius epiſtola quadam ad Ciceronem, quæ habetur lib. 14. ad Atticum: *A Cæſare petii ut Sext. Clodium reſtitueret, impetravi*, &c. *Idem*.

(4) *Servio Sulpicio*) De hoc S.C. item de dictatura ſublata, dicetur 2. Philipp. *Idem*.

(5) *Cædis*) Quæ impendebat ab homine audaciſſimo, infimæ plebis duce, qui ſe C. Marii, ſepties conſulis, filium ſimulabat. *Manutius*.

(6) *Uncus impactus eſt*) Unco tractus in Gemonias ſcalas, & in Tiberim dejectus eſt. *Manut*.

(7) *Fugitivo illi*) Humillimæ enim ſortis cum eſſet, in Mariam gentem, atque adeo in ipſius C. Marii nomen invaſerat. Verum autem ejus nomen, diſſentientibus Valerio, Appiano, Epitome, certum non eſt. *Idem*.

(8) *Iidemque*) Et ſcelerati homines de plebe infima, & ſervi. *Idem*.

Digitized by Google

ſtum in foro facerent (9), qui illam inſepultam ſepulturam effecerant (10): & quotidie magis magiſque perditi homines, cum ſui ſimilibus ſervis, tectis ac templis urbis minarentur: talis animadverſio fuit Dolabellæ, cum in audaces ſceleratoſque ſervos, tum in impuros & nefarios liberos; taliſque everſio illius exectatæ columnæ (11), ut mirum mihi videatur, tam valde reliquum tempus ab illo uno die diſsenſiſse.

Ecce enim Kalendis Juniis, quibus ut adeſsemus, edixerat; mutata omnia: nihil per ſenatum, multa & magna per populum, & abſente populo, & invito. Conſules deſignati ſe audere negabant in ſenatum venire: patriæ liberatores (12) urbe carebant ea, cujus a cervicibus jugum ſervile dejecerant: quos tamen ipſi conſules & in concionibus, & in omni ſermone laudabant. Veterani qui appellabantur (13); quibus hic ordo diligentiſſime caverat, non ad conſervationem earum rerum, quas habebant, ſed ad ſpem novarum prædarum incitabantur. Quæ cum audire mallem, quam videre, haberemque jus legationis liberum, ea mente diſceſſi, ut adeſsem Kalendis Januariis, quod initium ſenatus cogendi fore videbatur.

III. Expoſui, Patres conſcripti, profectionis conſilium: nunc reverſionis, quæ plus admirationis habet, breviter exponam. Cum Brunduſium, iterque illud, quod tritum in Græciam eſt, non ſine cauſa vitaviſsem (14), Kalendis Sextilibus veni Syracuſas, quod ab urbe ea tranſmiſſio in Græciam laudabatur. Quæ tamen urbs mihi conjunctiſſima, plus una me nocte cupiens retinere, non potuit. Veritus ſum, ne meus repentinus ad meos neceſsarios adventus ſuſpicionis aliquid afferret, ſi eſsem commoratus. Cum autem me ex Sicilia ad Leucopetram, quod eſt promontorium agri Rhegini, venti detuliſsent (15); ab eo loco conſcendi, ut tranſmitterem: nec ita multum provectus, rejectus auſtro ſum in eum ipſum locum, unde conſcenderam.

Cumque intempeſta nox eſset, manſiſsemque in villa P. Valerii, comitis & familiaris mei, poſtridieque apud eundem, ventum expectans, mane-

ne-

(9) *Buſtum in foro facerent*) Cæſari, ubi crematus erat, in foro conſtituerent. *Idem.* Vide Sueton.

(10) *Inſepultam ſepulturam effecerant*) Cremaverant enim Cæſaris corpus in foro, ut ait Suetonius, aridis virgultis, ſubſelliis, ac tribunalibus: cum in campo Martio rogus exſtructus eſſet. *Inſepultam ſepulturam* vocat vel quia ſervata cremandi, & ſepeliendi conſuetudo non eſt: vel quia, ut infra dicitur, *ſepulcrum Cæſaris unſquam exſtaret*) Id.

(11) *Execrataque columna*) Suetonius, Plebs ſolidam columnam, prope viginti pedum lapidis Numidici, in foro ſtatuit, ſcripſitque *Parenti patriæ*. Manut.

(12) *Liberatores*) Brutus, & Caſſius. De quibus infra.

(13) *Veterani qui appellabantur*) Cæſariani milites, quibus poſt emerita ſtipendia caverat Senatus, ut in agros ſibi aſſignatos emolumenta, ſive commoda militiæ percepturi primo quoque tempore mitterentur. *Abram.* An veteranos appellatos fuiſſe ab Antonio, ſive compellatos in concione ad ulciſcendam Cæſaris necem ut coirent, quod patet ex hiſtoricis & epiſtolis ad Atticum, & verbis ſequentibus. *Gravius.*

(14) *Non ſine cauſa vitaviſſem*) Vitavit metu quatuor legionum Antonii, quæ erant Brunduſii. Epiſt. 2. & 4. lib. XVI. ad Attic. *Manut.*

(15) *Venti detuliſſent*) Vide epiſt. 25. lib. XII. ad Cornificium, & epiſt. 4. lib. XVI. ad Atticum. *Idem.*

Digitized by Google

nerem: municipes Rhegini complures ad me venerunt; ex his quidam Roma recentes: a quibus primum accipio M. Antonii concionem: quæ ita mihi placuit, ut, ea lecta, de reverſione primum cœperim cogitare. Nec ita multo poſt edictum Bruti affertur, & Caſſii. Quod quidem mihi, fortaſſe quod eos etiam plus reipublicæ, quam familiaritatis gratia, diligo, plenum æquitatis videbatur. Addebant præterea (fit enim plerumque, ut ii, qui boni quid volunt afferre, affingant aliquid, quo faciant id, quod nuntiant, lætius) rem conventuram (16): Kalendis Sextilibus ſenatum frequentem fore: Antonium, repudiatis malis ſuaſoribus, remiſſis Galliis provinciis (17), ad auctoritatem ſenatus eſſe rediturum.

IV. Tum vero tanta ſum cupiditate incenſus ad reditum, ut mihi nulli neque remi, neque venti ſatisfacerent: non quo me ad tempus occurſurum putarem, ſed ne tardius, quam cuperem, reipublicæ gratularer. Atque ego celeriter Veliam (18) devectus, Brutum vidi (19); quanto meo dolore, non dico. Turpe mihi ipſi videbatur, in eam urbem me audere reverti, ex qua Brutus cederet: & ibi velle tuto eſſe, ubi ille non poſſet. Neque vero illum ſimiliter, atque ipſe eram, commotum eſſe vidi. Erectus enim maximi ac pulcherrimi facti conſcientia, nihil de ſuo caſu, multa de noſtro quærebatur.

Ex quo primum cognovi, quæ Kalendis Sextilibus in ſenatu fuiſſet L. Piſonis oratio (20): qui quanquam parum erat (id enim ipſum a Bruto audieram) a quibus debuerat, adjutus: tamen & Bruti teſtimonio (quo quid poteſt eſſe gravius?) & omnium prædicatione, quos poſtea vidi, magnam mihi videbatur gloriam conſecutus. Hunc igitur ut ſequerer, properavi, quem præſentes non ſunt ſecuti: non ut proficerem aliquid, (neque enim ſperabam id, neque præſtare poteram) ſed ut, ſi quid mihi humanitus accidiſſet, (multa autem impendere videbantur præter naturam, præterque fatum (21)) hujus tamen diei vocem teſtem reipubli-

cæ

(16) *Rem conventuram*) Hæc tota res in eadem ad Attic. epiſt. explicatur.

(17) *Remiſſis provinciis Galliis*) Auget oratorie. Nam unam Galliam citeriorem quam poſtea invaſit, pro Macedonia a ſenatu jam decreta optabat Antonius. *Idem.*

(18) *Veliam*) Vide lib. XVI. ad Atticum, epiſt. 17.

(19) *Brutum vidi*) Cum incenſis ob Cæſaris necem veteranorum animis, Bruto & Caſſio vitæ periculum immineret, Senatus, ut eos præſenti periculo ſubduceret, his duobus annonæ curam mandavit, & quod Prætores erant, decrevit ut legibus ſolverentur, ſi ab urbe plus quam decem dies abfuiſſent. Brutum Veliæ vidit Cicero magno ſuo cum dolore, quod vir unice amans reipublicam non auderet in urbe ſubſiſtere. *Abram.*

(20) *Piſonis oratio*) Quænam hæc fuerit Lucii Piſonis oratio habita Kalendis Sextilibus in Senatu, non ſatis conſtat: id conſtat unum, eam fuiſſe liberrimam. Vide infra: & Philipp. V. cap. 7. Ex quibus merito dubites de fide Appiani, qui, libro 3. de bellis civilibus, L. Piſonem Antonio patrocinantem, & Ciceroni repugnantem inducit. *Abram.*

(21) *Præter naturam etiam, præterque fatum*) An utrumque idem valere voluerit, fatum atque naturam, & duas res καθ' ἑνος ὀνομαζομένας, an vero diviſerit ſeparaveritque, ut alios caſus natura ferre videatur, alios fatum, conſiderandum equidem puto. Atque id maxime requirendum, qua ratione dixerit accidere multa humanitus poſſe, præter fatum: quando ſic ratio, & ordo, & inſeparabilis

quæ-

tæ relinquerem meæ perpetuæ erga ſe voluntatis. Quoniam utriuſque conſilii (22) cauſam, Patres conſcripti, probatam vobis eſſe confido, prius quam de republica dicere incipio, pauca querar de heſterna M. Antonii injuria, cui ſum amicus: idque me nonnullo ejus officio (23) debere eſſe, præ me ſemper tuli.

V. Quid tandem erat cauſæ, cur in ſenatum heſterno die tam acerbe cogerer? ſoluſne aberam? an non ſæpe minus frequentes fuiſtis? an ea res agebatur, ut etiam ægrotos deferri oporteret? Annibal, credo, erat ad portas, aut de Pyrrhi pace agebatur: ad quam cauſam etiam Appium illum, & cæcum, & ſenem delatum eſſe memoriæ proditum eſt. De ſupplicationibus (24) referebatur: quo in genere ſenatores deeſſe non ſolent. Coguntur enim non pignoribus (25), ſed eorum, quorum de honore agitur, gratia: quod idem fit, cum de triumpho refertur. Ita ſine cura conſules ſunt, ut pene liberum ſit ſenatori non adeſſe. Qui cum mihi mos notus eſſet, cumque de via languerem, & mihimet diſplicerem, miſi, pro amicitia, qui hoc ei diceret. At ille, vobis audientibus, cum fabris ſe domum meam venturum eſſe dixit. Nimis iracunde hoc quidem, & valde intemperanter. Cujus enim maleficii iſta pœna eſt, ut dicere in hoc ordine auderet, ſe publicis operis diſturbaturum publice ex ſenatus ſententia ædificatam domum? Quis autem unquam tanto damno ſenatorem coegit? aut quid eſt ultra pignus, aut multam? Qui ſi ſciſſet, quam ſententiam dicturus eſſem, remiſiſſet aliquid profecto de ſeveritate cogendi.

VI. An me cenſetis, Patres conſcripti, quod vos inviti ſecuti eſtis, decreturum fuiſſe, ut parentalia (26) cum ſupplicationibus miſcerentur? ut inexpiabiles religiones in rempublicam inducerentur? ut decernerentur ſupplicationes mortuo? Nihil dico, cui. Fuerit ille L. Brutus, qui & ipſe regio dominatu rempublicam liberavit, & ad ſimilem virtutem, & ſimile factum ſtirpem jam prope in quingenteſimum annum propagavit: adduci tamen non poſſem, ut quemquam mortuum conjungerem cum immortalium religione: ut, cujus ſepulcrum nuſquam (27) extet, ubi parente-

quædam fati neceſſitas conſtituitur, ut omnis intra fatum claudenda ſint. Niſi illud ſane Homeri ſecutus eſt:

Μὴ καὶ ὑπὲρ μοῖραν δόμον Ἄϊδος εἰσαφίκηαι.

Ne præter fatum accedas Plutonis ad ædes.

Nihil autem dubium eſt, quin violentam & inopinatam mortem ſignificaverit: quæ quidem poteſt recte videri accidere præter naturam. Sed cur id quoque genus mortis extra fatum poſuerit, neque operis hujus eſt explorare, neque temporis. *A. Gellius*, lib. XIII. cap. 1.

(22) *Utriuſque conſilii*) Tam profectionis, quam reverſionis meæ. *Abram.*

(23) *Nonnullo ejus officio*) Quod cum Antonius, poſt pugnam Pharſalicam, nondum impetrata a Cæſare venia, Brunduſii commorantem, cum interimere jure poſſet, noluit. Phil. 2. *Manut.*

(24) *De ſupplicationibus*) Cæſari mortuo decernendis. Phil. 5. *Idem.*

(25) *Non pignoribus*) Quæ auferri ſolebant ſenatoribus, qui in ſenatum vocati non veniſſent. Infra: *quid eſt ultra pignus, aut multam.* Idem.

(26) *Parentalia*) Quæ tuliſſem: ut vero ſupplicationes mortuo ſimul decernerentur, id vero nunquam tuliſſem. *Idem.*

(27) *Nuſquam*) Nam re vera nullum Julii Cæſaris extabat tum temporis ſepulchrum.

Cre-

rentetur, ei publice ſupplicetur. Ego vero eam ſententiam dixiſſem, Patres conſcripti, ut me adverſus populum Romanum, ſi qui accidiſſet gravior reipublicæ caſus, ſi bellum, ſi morbus, ſi fames; facile poſſem defendere: quæ partim jam ſunt, partim timeo ne impendeant. Sed hoc ignoſcant dii immortales velim, & populo Romano, qui id non probat, & huic ordini, qui decrevit invitus.

Quid? de reliquis reipublicæ malis licetne dicere? Mihi vero licet, & ſemper licebit dignitatem tueri, mortem contemnere. Poteſtas modo veniendi in hunc locum ſit: dicendi periculum non recuſo. Atque utinam, Patres conſcripti, Kalendis Sextilibus adeſse potuiſsem! non quo proficĭ potuerit aliquid, ſed ne unus modo conſularis, quod tum accidit, dignus illo honore, dignus republica inveniretur. Qua quidem ex re magnum accipio dolorem, homines ampliſſimis populi Romani beneficiis uſos, L. Piſonem, ducem optimæ ſententiæ non ſecutos. Idcircone nos populus Romanus conſulares fecit, ut in altiſſimo, ampliſſimoque gradu dignitatis locati rempublicam pro nihilo haberemus? Non modo voce nemo L. Piſoni conſularis, ſed ne vultu quidem aſsenſus eſt. Quænam (malum) eſt iſta voluntaria ſervitus? Fuerit quædam neceſsaria. Nec ego hoc ab omnibus iis deſidero, qui ſententiam loco conſulari dicunt. Alia cauſa eſt eorum, quorum ſilentio ignoſco: alia eorum, quorum vocem requiro. Quos quidem doleo in ſuſpicionem populi Romani venire, non modo metus, quod ipſum eſset turpe, ſed alium alia de cauſa deeſse dignitati ſuæ.

VII. Quare primum maximas gratias, & habeo, & ago L. Piſoni, qui non, quid efficere poſset in republica, cogitavit, ſed quid ipſe facere deberet: deinde a vobis, Patres conſcripti, peto, ut, etiam ſi ſequi minus audebitis orationem atque auctoritatem meam, benigne tamen me, ut feciſtis adhuc, audiatis.

Primum igitur acta Cæſaris ſervanda cenſeo: non quo probem: quis enim id quidem poteſt? ſed quia rationem habendam maxime arbitror pacis & otii. Vellem adeſset Antonius, modo ſine advocatis (28). Sed, ut opinor, licet ei minus valere: quod mihi heri per illum non licebat. Docet me, vel potius vos, P. C. quemadmodum ipſe Cæſaris acta defenderet. An in commentariolis, & chirographis, & libellis & non auctore prolatis; ac ne prolatis quidem. ſed tantummodo dictis, acta Cæſaris firma erunt: quæ ille in æs incidit, in quo populi juſsa, perpetuaſque leges eſse voluit, pro nihilo habebuntur?

Equi-

Crematus erat in foro, ibique columna ei dedicata, ſed poſtea everſa a Dolabella. *Gravius*.

(28) *Sine advocatis*) Sine militibus; quibus, a quo primum die ſenatum habuit, poſt Cæſaris interitum, vel præſidii ſui cauſa, vel ut metum ſenatoribus injiceret, eoque facilius, quæ vellet, obtineret, curiam circumdare ſolitus eſt. Philipp. 2. *Manut.*

Equidem ſic exiſtimo: nihil tam eſſe in actis Cæſaris, quam leges Cæſaris. An, ſi cui quid ille promiſit, id erit fixum? quod idem * non facere potuit (29); ut multis multa promiſſa non fecit: quæ tamen multo plura illo mortuo reperta ſunt, quam vivo beneficia per omnes annos tributa & data. Sed ea non muto, non moveo: ſummo etiam ſtudio præclara illius acta defendo. Pecunia utinam ad Opis maneret (30)! cruenta illa quidem, ſed his temporibus, cum iis, quorum eſt, non redditur, neceſſaria. Quanquam ea quoque ſit effuſa, ſi ita in actis fuit. Ecquid eſt, quod tam proprie dici poſſit actum ejus, qui togatus in republica cum poteſtate imperioque verſatus ſit, quam lex? Quære acta Gracchi: leges Semproniæ proferentur. Quære Syllæ: Corneliæ. Quid? Cn. Pompeji tertius conſulatus, in quibus actis conſtitit? nempe in legibus. A Cæſare ipſo ſi quæreret, quidnam egiſſet in urbe & toga: leges multas reſponderet ſe, & præclaras tuliſſe. Chirographa vero aut mutaret, aut non daret, aut, ſi dediſſet, non illas res in actis ſuis duceret. Sed ea ipſa concedo: quibuſdam in rebus etiam conniveo: in maximis vero rebus, id eſt legibus, acta Cæſaris diſſolvi, ferendum non puto.

VIII. Quæ lex melior, utilior, optima etiam republica ſæpius flagitata, quam ne prætoriæ provinciæ plus quam annum, neve plus quam biennium conſulares obtinerentur? Hac lege ſublata, videnturne vobis acta Cæſaris ſervari? Quid? ea lege, quæ promulgata eſt de tertia decuria (31) judicum, nonne omnes judiciariæ leges Cæſaris diſſolvuntur? Et vos acta Cæſaris defenditis, qui leges ejus evertitis? Niſi forte, quid memoriæ cauſa retulit in libellum, id numerabitur in actis, & quamvis iniquum & inutile ſit, defendetur: quod ad populum centuriatis comitiis tulit; id in actis Cæſaris non habebitur.

At quæ eſt iſta tertia decuria? Centurionum, inquit. Quid? iſti ordini judicatus (32) lege Julia, etiam ante Pompeja, Aurelia, non patebat? Cenſus præfiniebatur, inquit. Non centurioni quidem ſolum, ſed equiti etiam Romano. Itaque viri fortiſſimi, atque honeſtiſſimi, qui ordines duxerunt, res & judicant, & judicaverunt. Non quæro, inquit, iſtos. Quicunque

* Vict. Man. Grut. *facere non potuit*

(29) *Quod idem non facere potuit*) Antea legebatur; *Quod idem facere non potuit*: neque ſane aliter eſt in optimo illo libro, quam in pervulgatis. Si quis tamen ſententiam accurate conſideret, ſpero ei conjecturam noſtram probatum iri. Jam quantum interſit inter hæc duo, *potuit non facere*, & , *non potuit facere*, qui per ſe non videt, legat Ariſtotelem περὶ ἑρμηνείας. *Muretus*.

(30) *Pecunia utinam ad Opis maneret*) In Opis æde ſepties millies H-S, quæ ſunt nummo noſtro ducenties decies centena ſcutatorum millia, Cæſar depoſuerat; eam omnem pecuniam Antonius abſtulit partim ſibi, ut æs alienum grande diſſolveret: partim Dolabellæ, collegæ ſuo, ipſi quoque gravi ære alieno obſtricto: partim aliis, quos a tuendæ reipub. cura ad ſuas partes traduxit. *Idem*.

(31) *De tertia decuria*) Lex Cæſaris, ut duæ tantum decuriæ judicarent, Senatorum, & Equitum, omiſſis Tribunis ærariis: Antonius tertiam addiderat ex Centurionibus. *Ferrat.*

(32) *Judicatus*) Munus judicandi. Vide etiam ad Attic. XII. 19. *Erneſt.*

que ordinem duxit (33), judicet. At ſi ferretis, quicunque equo meruiſſet (34), quod eſt laudatius, nemini probaretis. In judice enim ſpectari & fortuna debet, & dignitas. Non quæro, inquit, iſta: addo etiam judices manipulares (35) ex legione Alaudarum (36). Aliter enim noſtri negant poſſe ſe ſalvos eſſe (37). O contumelioſum honorem iis, quos ad judicandum nec opinantes vocatis! hic enim eſt legis index (38), ut ii res in tertia decuria judicent, qui libere judicare non audeant. In quo quantus eſt error, dii immortales! eorum, qui iſtam legem excogitaverunt! Ut enim quiſque ſordidiſſimus videbitur, ita libentiſſime ſeveritate judicandi ſordes ſuas eluet: laborabitque, ut honeſtis decuriis potius dignus videatur, quam in turpes (39) jure conjectus.

IX. Altera promulgata lex eſt, ut & de vi, & de majeſtate damnati ad populum provocent, ſi velint. Hæc utrum tandem lex eſt, an legum omnium diſſolutio? Quis enim eſt hodie, cujus interſit iſtam legem manere? Nemo reus eſt iſtis legibus: nemo eſt, quem futurum putemus. Armis enim geſta nunquam profecto in judicium vocabuntur. At res popularis (40). Utinam quidem vellet is aliquid eſſe populare! omnes enim jam cives de reipublicæ ſalute, una & mente, & voce conſentiunt. Quæ eſt igitur iſta cupiditas ejus legis ferendæ, quæ turpitudinem ſummam habeat, gratiam nullam? Quid enim turpius, quam qui majeſtatem populi Romani per vim minuerit, eum, damnatum judicio, ad eam ipſam vim reverti, propter quam ſit jure damnatus?

Sed quid plura de lege diſputo? quaſi vero id agatur, ut quiſquam provocet. Id agitur, id fertur, ne quis omnino unquam iſtis legibus reus fiat.

---

(33) *Quicunque ordinem duxit*) Etiam ſi legitimo cenſu careat. *Manut.*

(34) *Quicunque equo meruiſſet*) De equo publico & privato non attinet plura dicere, quod Juſtus Lipſius libro primo de Militia Romana, dialogo 5. totam hanc difficultatem exhauſerit. Tantum adverte hunc locum intelligendum videri de iis qui equo publico meruiſſent, neque enim videtur laudatius equo privato merere, quam ordines ducere. *Abram.*

(35) *Manipulares*) Subſignanos milites intelligit, qui erant in manipulis, ad diſtinctionem veliitum qui proprios manipulos non habebant. Vide Lipſium lib. 2. de Militia Romana, dialogo 2. *Idem.*

(36) *Ex legione Alaudarum*) Hujus legionis meminit Cicero, ad Attic. lib. XVI. epiſt. 8. Plinius H. N. libr. XI. cap. 37. *Parva avis galerita appellata quondam, poſtea Gallico vocabulo etiam legioni nomen dederat alauda.* Narrat Suetonius in Julio, cap. 24. *Ex tranſalpinis conſcriptam, vocabulo quoque Gallico (Alauda enim appellabatur) diſciplina cultuque Romano inſtitutam & ornatam, poſtea univerſam civitate donatam fuiſſe a Cæſare.* Quod *Alauda* vocabulum ſit Celticæ originis, confirmat Marcelli Empirici, & Gregorii Turonenſis auctoritate Iſaacus Caſaubonus, in eum Suetonii locum. Voſſius in *Etymol. v. Galerita*, ſcribit impoſitum eſſe legioni ex dicterio nomen, quod *alauda* avis inſtar, inſignia eſſet galearum criſtis. *Anonymus.*

(37) *Aliter enim noſtri negant poſſe ſe ſalvos eſſe*) Niſi judices habeant manipulares. *Noſtri*: amici, & familiares, omnium ſcelerum affines. Loquitur ex perſona Antonii. *Manutius.*

(38) *Legis index*) Titulus, & quaſi rubrica, ſive inſcriptio. *Abram.*

(39) *In turpe*) *Turpem*, legendum, & ex antiquo libro, & ex ſenſu: cum de una tantum, id eſt de tertia decuria loquatur, quæ ſola erat turpis. *Faern.*

(40) *Popularis*) Quia provocatio, populi poteſtatem auget. *Manut.*

fiat. Quis enim aut accuſator tam amens reperietur, qui, reo condemnato, objici ſe multitudini conductæ velit? aut judex, qui reum damnare audeat, ut ipſe ad operas mercenarias ſtatim protrahatur? Non igitur provocatio iſta lege datur: ſed duæ maxime ſalutares leges, quæſtioneſque tolluntur. Quid eſt aliud igitur adhortari adoleſcentes, ut turbulenti, ut ſeditioſi, ut pernicioſi cives velint eſſe? Quam autem ad reipublicæ peſtem furor tribunitius impelli non poterit, his duabus quæſtionibus, de vi, & de majeſtate, ſublatis?

Quid, quod obrogatur legibus Cæſaris, quæ jubent, ei, qui de vi, itemque ei, qui majeſtatis damnatus ſit, aqua & igni interdici? quibus cum provocatio datur, nonne acta Cæſaris reſcinduntur? Quæ quidem ego, Patres conſcripti, qui illa nunquam probavi, ita conſervanda concordiæ cauſa arbitratus ſum, ut non modo, quas vivus Cæſar leges tuliſſet, infirmandas hoc tempore non putarem: ſed ne illas quidem, quas poſt mortem Cæſaris prolatas eſſe & fixas videtis.

X. De exilio reducti a mortuo (41): civitas data non ſolum ſingulis, ſed nationibus, & provinciis univerſis a mortuo: immunitatibus infinitis ſublata vectigalia a mortuo. Ergo hæc uno, verum optimo, auctore domo prolata defendimus: eas leges, quas ipſe, nobis inſpectantibus, recitavit, pronuntiavit, tulit, quibus latis gloriabatur, iiſque legibus rempublicam contineri putabat, de provinciis, de judiciis, eas, inquam, Cæſaris leges, nos, qui defendimus acta Cæſaris, evertendas putamus?

Ac de iis tamen legibus, quæ promulgatæ ſunt, ſaltem queri poſſumus: de iis, quæ jam latæ dicuntur, ne illud quidem licuit. Illæ enim nulla promulgatione latæ ſunt ante quam ſcriptæ. Quærunt, quid ſit, cur aut ego, aut quiſquam veſtrum, Patres conſcripti, bonis tribunis plebis leges malas metuat. Paratos habemus, qui intercedant: paratos, qui rempublicam religione defendant: vacui metu eſſe debemus. Quas tu mihi (42), inquit, interceſſiones, quas religiones? Eas ſcilicet, quibus reipublicæ ſalus continetur. Negligimus iſta, & nimis antiqua, & ſtulta ducimus. Forum ſepietur: omnes claudentur aditus: armati in præſidiis multis locis collocabuntur.

Quid tum? Quod erit ita geſtum, id lex erit; & in æs incidi a videbitis. Cedo illa legitima: *Conſules populum jure rogaverunt*; hoc enim a majoribus accepimus jus rogandi; *populuſque jure ſcivit*. Qui populus? iſne, qui excluſus eſt (43)? quo jure? an eo, quod vi & armis omne

M m 2 ſubla-

(41) *A mortuo*) Jocoſa, & eadem tamen acerba narratio. Mortuorum enim actio nulla eſt: at Cæſar mortuus exules reduxit: civitatem, immunitates dedit. Nam Antonius iis de rebus leges protulit, & in Capitolio fixit, ut Cæſaris leges. Phil. 2. *Idem*.

(42) *Quas tu mihi*) Per dialogiſmum inducit Antonium irridentem eos, qui vel interceſſionibus, vel obnuntiationibus Tribunorum plebis volebant malas leges impedire. *Abram*.

a Vict. Man. Lamb. *jubebitis*

(43) *Iſne qui excluſus eſt*) Iſne populus eam

ſublatum eſt? Atque ego hæc dico de fururis: quod eſt [a] augurum, ante dicere ea, quæ vitari poſſunt: quæ ſi facta non erunt, refelletur oratio mea. Loquor de legibus promulgatis: de quibus eſt integrum vobis. Demonſtro vitia: tollite. Denuntio vim, arma: removete.

XI. Iraſci vos quidem mihi, Dolabella, pro republica dicenti, non oportebit. Quanquam te quidem id facturum non arbitror: novi enim facilitatem tuam. Collegam tuum ajunt in hac ſua fortuna, quæ bona ipſi videtur: mihi, ne gravius quippiam dicam, avorum & avunculi ſui conſulatum ſi imitaretur, fortunatior videretur: ſed eum iracundum audio eſſe factum. Video autem, quam ſit odioſum habere eundem iratum, & armatum, cum tanta præſertim gladiorum ſit impunitas. Sed proponam jus, ut opinor, æquum: quod M. Antonium non arbitror repudiaturum. Ego, ſi quid in vitam ejus, aut in mores contumelioſe dixero: quo minus mihi inimiciſſimus ſit, non recuſabo. Sin conſuetudinem meam, quam in republica ſemper habui, tenuero, id eſt, ſi libere, quæ ſentiam, de republica dixero: primum deprecor, ne iraſcatur: deinde, ſi hoc non impetro, peto, ut ſic iraſcatur, ut civi. Armis utatur, ſi ita neceſſe eſt, ut dicit, ſui defendendi cauſa: iis, qui pro republica, quæ ipſis viſa erunt, dixerint, iſta arma ne noceant. Quid hac poſtulatione dici poteſt æquius?

Quod ſi, ut a quibuſdam mihi ejus familiaribus dictum eſt, omnis eum, quæ habetur contra voluntatem ejus, oratio graviter offendit, etiam ſi nulla ineſt contumelia; feremus amici naturam. Sed iidem illi ita mecum (44): Non idem tibi adverſario Cæſaris licebit, quod Piſoni ſocero. Et ſimul admonent quiddam, quod cavebimus: nec erit juſtior, Patres conſcripti, in ſenatum non veniendi morbi cauſa, quam mortis.

XII. Sed per deos immortales! te enim intuens, Dolabella, qui es mihi cariſſimus, non poſſum de utriuſque veſtrum errore reticere. Credo enim vos, homines nobiles, magna quædam ſpectantes, non pecuniam, ut quidam nimis creduli ſuſpicantur, quæ ſemper ab ampliſſimo quoque, clariſſimoque contempta eſt; non opes violentas, & populo Romano minime ferendam potentiam; ſed caritatem civium, & gloriam concupiſſe. Ea autem eſt gloria, laus recte factorum, magnorumque in rempublicam merito-

rito-

eam legem ſcivit, & ſuffragio ſuo comprobavit, qui ſeptis & militum præſidiis ſic excluſus eſt, ut non potuerit ad forum accedere? *Idem*.

a Grut. *amicorum*

(44) *Sed iidem illi ita mecum*) Familiares Antonii ita mecum loquuntur: Non eſt quod tibi perſuadeas, M. Tulli, te impune laturum, ſi libere animi tui ſenſus exprompſeris, conqueſtuſque fueris de republica ex eo, quod L. Piſo Kalendis Sextilibus impune de Antonio conqueſtus eſt; non enim tibi (qui bello civili ſecutus es Pompejum contra Cæſarem) idem licebit quod Piſoni, qui Cæſaris ſocer fuit. Sic, inquam, mecum loquuntur Antonii familiares, ſimulque admonent ut caveam, ne ſi liberius locutus fuero, mihi nex inferatur. Quod cavebimus, &. ſi propter morbum licet abeſſe a Senatu, non minus ob mortis periculum domi me continebo. *Abr.*

ritorum: quæ cum optimi cujuſque, tum etiam multitudinis teſtimonio comprobatur.

Dicerem, Dolabella, qui recte factorum fructus eſſet, niſi te paulisper eſſe expertum viderem. Quem potes recordari in vita illuxiſſe tibi diem lætiorem, quam cum, expiato foro (45), diſſipato concurſu impiorum, principibus ſceleris pœna affectis, urbe incendio, & cædis metu liberata, te domum recepiſti? Cujus ordinis, cujus generis, cujus denique fortunæ ſtudia tum laudi, & gratulationi tuæ ſe non obtulerunt? Quin mihi etiam, quo auctore te in iis rebus uti arbitrabantur, & gratias boni viri agebant, & tuo nomine gratulabantur. Recordare, quæſo, Dolabella, conſenſum illum theatri, cum omnes earum rerum obliti, propter quas tibi fuerant offenſi, ſignificaverunt, ſe novo beneficio memoriam veteris doloris abjeciſſe. Hanc tu, P. Dolabella, (magno loquor cum dolore) hanc tu, inquam, animo æquo potuiſti tantam dignitatem deponere?

XIII. Tu autem, M. Antoni, (abſentem enim appello) unum illum diem (46), quo in æde Telluris ſenatus fuit, non omnibus iis menſibus, quibus te quidam, multum a me diſſentientes, beatum putant, anteponis? Quæ fuit oratio de concordia? quanto metu veterani, quanta ſollicitudine civitas tum a te liberata eſt? Tuum collegam, depoſitis inimicitiis, oblitus auſpiciorum (47), te ipſo augure nuntiante, illo primum die collegam tibi eſſe voluiſti: tuus parvulus filius in Capitolium a te miſſus pacis obſes fuit. Quo ſenatus die lætior? quo populus Romanus? qui quidem nulla in concione unquam frequentior fuit. Tum denique liberati per viros fortiſſimos videbamur; quia, ut illi voluerant, libertatem pax ſequebatur. Proximo, altero, tertio, reliquis conſecutis diebus, non intermittebas quaſi donum aliquod quotidie afferre reipublicæ. Maximum autem illud, quod dictaturæ nomen ſuſtuliſti. Hæc inuſta eſt a te, inquam, mortuo Cæſari nota ad ignominiam ſempiternam. Ut enim propter unius M. Manlii ſcelus (48), decreto gentis Manliæ, neminem patricium M. Manlium vocari licet: ſic tu propter unius dictatoris odium, nomen dictatoris funditus ſuſtuliſti.

Num te, cum pro ſalute reipublicæ tanta geſſiſſes, fortunæ tuæ, num amplitudinis, num claritatis, num gloriæ pœnitebat? Unde igitur ſubito tanta iſta mutatio? Non poſſum adduci, ut ſuſpicer, te pecunia captum. Licet, quod cuique libet, loquatur. Credere non eſt neceſſe. Nihil enim unquam in te ſordidum, nihil humile cognovi. * Quanquam ſolent domeſtici

(45) *Expiato foro*) Everſa columna, de qua dictum eſt cap. 2.

(46) *Illum diem*) Biduo poſt Cæſaris mortem. *Ferrat.*

(47) *Oblitus auſpiciorum*) Cum tu ipſe, creato comitiis centuriatis conſule Dolabella, obnuntiaſti, &, quod ad te attinet, vitioſum conſulem feciſti. Philipp. II. *Man.*

(48) *Unius M. Manlii ſcelus*) Qui cum reipublicæ dominatum invadere conaretur, de ſaxo Tarpejo dejectus eſt, eaque notatus ignominia, ut in odium illius ſceleris, nemo de patriciis Manliorum gente Marci prænomen in poſt[illegible] *Abram.*

* Vi[illegible] *nihil eſt tam ſanctum,* [illegible]

meſtici (49) depravare nonnumquam: ſed novi firmitatem tuam. Atque utinam, ut culpam, ſic etiam ſuſpicionem vitare potuiſſes!

XIV. Illud magis vereor, ne, ignorans verum iter gloriæ, glorioſum putes, plus te unum poſſe, quam omnes: & metui a civibus tuis (50), quam diligi, malis. Quod ſi ita putas, totam ignoras viam gloriæ. Carum eſſe civem, bene de republica mereri, laudari, coli, diligi, glorioſum eſt. Metui vero, & in odio eſſe, invidioſum, deteſtabile, imbecillum, caducum. Quod videmus etiam in fabulis, ipſi illi, qui, *Oderint*, (51), *dum metuant*, dixerit, pernicioſum fuiſſe. Utinam, Antoni, avum tuum meminiſſes: de quo tamen multa audiſti ex me ſæpiſſime. Putaſne illum immortalitatem mereri voluiſſe, ut propter armorum habendorum licentiam metueretur? Illa erat vita, illa ſecunda fortuna, libertate eſſe parem cæteris, principem dignitate. Itaque, ut omittam res avi tui proſperas, acerbiſſimum ejus diem ſupremum malim, quam L. Cinnæ dominatum, a quo ille crudeliſſime eſt interfectus.

Sed quid oratione te flectam? Si enim exitus C. Cæſaris efficere non poteſt, ut malis carus eſſe, quam metui, nihil cujuſquam proficiet, nec valebit oratio. Quem qui beatum fuiſſe putant, miſerrimi ipſi ſunt. Beatus eſt nemo, qui ea lege vivit, ut non modo impune, ſed etiam cum ſumma interfectoris gloria interfici poſſit. Quare flecte te, quæſo, & majores tuos reſpice, atque ita guberna rempublicam, ut natum eſſe te cives tui gaudeant: ſine quo nec beatus, nec clarus * quiſquam eſſe omnino poteſt.

XV. Et populi quidem Romani judicia multa ambo habetis, quibus vos non ſatis moveri permoleſte fero. Quid enim gladiatoribus (52) clamores innumerabilium civium? quid populi verſus? quid Pompeji ſtatuæ (53) plauſus infiniti? quid iis tribunis plebis, qui vobis adverſantur? parumne hæc ſignificant, incredibiliter conſentientem populi Romani univerſi voluntatem? Quid? Apollinarium ludorum plauſus, vel teſtimonia potius & judicia populi Romani parum magna vobis videbantur? O beatos illos, qui, cum adeſſe ipſis propter vim armorum non licebat, aderant tamen, & in medullis populi Romani ac viſceribus hærebant! Niſi forte Accio (54) tum plaudi,

(49) *Domeſtici*) Latenter avaritiam carpit Fulviæ, Antonii uxoris, quæ C. Curionis, & P. Clodii uxor quoque fuerat. *Manut.*

(50) *Et metui a civibus tuis*) In aliis hoc amplius, *quam diligi malis*. Quæ verba cum abeſſent ab optimo libro, putavi adjecta eſſe ab aliquo, qui non animadverteret, hanc quoque particulam pendere ex illo quod anteceſſit, *glorioſum putes*. Muret. Hanc retinent Vict. Man. Lamb. Grut. cum quibus errare, ſi tamen erramus, liceat.

(51) *Oderint*) Vide lib. I. de Officiis, cap. 28.

* Lamb. *nec auctus* (Grut. *unctus*) *quiſquam eſſe omni poteſtate poteſt.*

(52) *Gladiatoribus*) Ipſos gladiatorios ludos intelligit. *Abram.*

(53) *Pompeji ſtatuæ*) Adeo populus Romanus amore priſtinæ libertatis exarſerat, ut videns Pompeji ſtatuam applauderet, & ipſi Pompejo gratularetur. *Idem.*

(54) *Accio*) Tereus Accii tragœdia Apollinaribus acta eſt. Cicero libro XVI. ad Attic. epiſt. 2: *Delectari mihi Tereo videbatur, & habere majorem Accio, quam Antonio, gratiam. Mihi autem quo lætiora ſunt,* eo.

Digitized by Google

plaudi, & ſexageſimo poſt anno (55) palmam dari putabatis, non Bruto; qui his ludis ita caruit, ut in illo apparatiſſimo ſpectaculo ſtudium populus Romanus tribuerit abſenti; deſiderium liberatoris ſui, perpetuo plauſu & clamore lenierit.

Equidem is ſum, qui iſtos plauſus, cum a popularibus civibus tribuerentur, ſemper contempſerim: idemque cum a ſummis, mediis, infimis, cum denique ab univerſis hoc idem fit, cumque ii, qui ante ſequi populi conſenſum ſolebant, fugiunt: non plauſum illum, ſed judicium puto. Sin hæc leviora vobis videntur, quæ ſunt graviſſima: num etiam hoc contemnitis, quod ſenſiſtis, tam caram populo Romano vitam A. Hirtii (56) fuiſſe? Satis enim erat, probatum illum eſſe populo Romano, ut eſt: jucundum amicis, in quo vincit omnes: carum ſuis, quibus eſt cariſſimus: tantam tamen ſollicitudinem bonorum, tantum timorem omnium, in quo meminimus? Certe in nullo. Quid igitur? hoc vos, per deos immortales! quale ſit, non interpretamini? quid eos de veſtra vita cogitare cenſetis, quibus eorum, quos ſperant reipublicæ conſulturos, vita tam cara ſit?

Cepi, Patres conſcripti, reverſionis meæ fructum: quoniam ea dixi, ut, quicunque caſus conſecutus eſſet, extaret conſtantiæ meæ teſtimonium: & ſum a vobis benigne ac diligenter auditus. Quæ poteſtas ſi mihi ſæpius ſine meo, veſtroque periculo fiet, utar. Si minus, quantum potero, non tam mihi me, quam reipublicæ reſervabo. Mihi fere ſatis eſt, quod vixi, vel ad ætatem, vel ad gloriam. Huc ſi quid acceſſerit, non tam mihi, quam vobis, reique publicæ acceſſerit.

---

eo plus ſtomachi & moleſtia eſt, populum Rom. manus ſuas non in defendenda repub. ſed in plaudendo conſumere. Ep. 5. *Tuas jam literas Brutus expectabat, cui quidem ego non novum attuleram de Tereo Accii: ille Brutum putabat. Sed tamen rumoris neſcio quid afflaverat, commiſſione Græcorum frequentiam non fuiſſe.* Idem.

(55) *Niſi forte Accio tum plaudi, & ſexageſimo poſt anno*) Niſi forte cum illis ludis plauderetur, Accio poetæ, cujus tragœdia nomine Tereus exhibebatur, plaudi, eique ſexageſimo anno poſtquam ſcripta eſt ea tragœdia, palmam dari putabatis, non Bruto ludorum editori. *Abram.*

(56) *A. Hirtii*) Hirtio conſule deſignato, graviter ægrotante, populus Romanus, quia ſperaret eum in conſulatu rempublicam defenſurum, pro ejus incolumitate vota ſuſcepit. Phil. 7. & 10. *Manut.*

IN

M. ANTONIUM.

PHILIPPICA II.

ARGUMENTUM.

H*Abita a Cicerone IV. Non. Sept. oratione prima in Antonium, ille ſe in Villam Tiburtinam contulit, ibique ſeptemdecim dies, quod Ciceroni reſponderet, commentatus eſt. XIII. Kal. Octobr. habito ſenatu, in abſentem Ciceronem, qui ſe tuto in ſenatum venire non poſſe intelligebat, quæ cogitaverat, evomuit. His omnibus fuſe graviterque reſpondet, ac ſimul omnia Antonii ſcelera & flagitia commemorat hac oratione Cicero; quæ; ut P. Manutius putat, non dicta, ſed ſcripta tantum, & deinde in lucem edita eſt.* Ernestus.

QUO-

I. QUONAM meo fato, Patres conſcripti, fieri dicam, ut nemo his annis viginti (1) reipublicæ hoſtis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec vero neceſſe eſt a me quemquam nominari. vobis, cum ipſi recordemini. Mihi pœnarum illi plus (2) quam optarem, dederunt. Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorreſcere. Atque hoc in aliis minus mirabar. Nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes a me reipublicæ cauſa laceſſiti. Tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior, quam L. Catilina; furioſior, quam P. Clodius viderere, ultro maledictis me laceſſiſti: tuamque a me alienationem, commendationem tibi ad impios cives fore putaviſti.

Quid putem? contemptumne me? non video nec in vita, nec in gratia, nec in rebus geſtis, nec in hac mea mediocritate ingenii, quid deſpicere poſſit Antonius. An in ſenatu facillime de me detrahi poſſe credidit? qui ordo clariſſimis civibus bene geſtæ reipublicæ teſtimonium multis, mihi uni conſervatæ dedit? An decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium eſt: quid enim plenius, quid uberius, quam mihi & pro me, & contra Antonium dicere? Illud profecto eſt: non exiſtimavit, ſui ſimilibus probari poſſe, ſe eſſe hoſtem patriæ, niſi mihi eſſet inimicus. Cui prius quam de cæteris rebus reſpondeo, de amicitia, quam a me violatam eſſe criminatus eſt, quod ego graviſſimum crimen judico, pauca dicam.

II. Contra rem ſuam veniſſe (3) me neſcio quando queſtus eſt. An

(1) *His annis viginti*) Qui fluxerunt ab ipſius conſulatu ad Cæſaris cædem. *Abram.*

(2) *Mihi pœnarum illi plus*) Commode initio, humanitatis & clementiæ ſpecimen exhibet. Quas autem reipublicæ & Ciceroni pœnas exſolverint, palam eſt ex eorum temporum hiſtoriis. Catilina contra patriam ſigna inferens a Petrejo C. Antonii legato victus, multis telis confoſſus, & inter corporum acervos inventus eſt. P. Clodius in Appia via a ſervis Milonis occiſus eſt. *Idem.*

(3) *Veniſſe*) In judicium, ut familiarem meum defenderem. Judiciale verbum. *Manut.* Res eſt obſcurior; nec ullis veterum teſtata monumentis, ac proinde ſuſpicionibus indaganda. Multas uxores habuit Antonius, quarum prima fuit Q. Fadii Bambalionis, hominis libertini, ſed admodum opulenti filia. De qua, Philippica III. 6. *Tua conjugis, bona fœmina, locupletis quidem certe, Bambalio quidam pater eſt, homo nullo numero. Nihil illo contemptius, qui propter haſitantiam linguæ, ſtuporemque cordis cognomen ex contumelia traxerit.* Bambalio, ut erat ditiſſimus, aliis dabat partes, alios mittebat in negotia, cum aliis alia contrahebat. Quidam Ciceronis familiaris ei pecuniariam litem intendit. Bambalio cum ſuæ cauſæ, ſi ex formula & edicto Prætoris ageretur, diffideret, a quodam Tribuno plebis per M. Antonium generum ſuum impetravit, ut is illi judicio intercederet, juberet diem proferri, quoad alii judices in Bambalionem propenſiores conſtituerentur, vel totius judicii mutari rationem. Actor obtinendæ cauſæ ſpe dejectus, niſi quempiam magni nominis oratorem adhiberet, ad Ciceronem confugit. Cicero familiarem ſuum defendit, contra hanc iniquæ interceſſionis injuriam, ejuſque cauſam egit, etiam illa formula qua Tribunus plebis agi voluerat, ut quantumvis mutato judicio, & iniquis conditionibus, ille jus ſuum obtineret. Hoc igitur facto querebatur Antonius, amicitiam a Cicerone fuiſſe violatam. Negat orator, & illius ſui patrocinii tres oſtendit fuiſſe rationes. 1. Quod ille familiaris

ego non venirem contra alienum pro familiari & neceſſario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis ſpe *, ſed ætatis flore collectam? non venirem contra injuriam, quam iſte interceſſoris (5) iniquiſſimi beneficio obtinuit, non jure prætorio? (Sed hoc idcirco commemoratum a te puto, ut te infimo ordini (6) commendares, cum te omnes recordarentur libertini generum, & liberos tuos, nepotes Q. Fadii (7), libertini hominis, fuiſſe).

At enim te in diſciplinam meam tradideras: nam (ita dixiſti) domum meam ventitaras (8). Næ tu, ſi id feciſſes, melius famæ, melius pudicitiæ

---

ris eſſet, alienus Bimbalio. 2. Quod ille obrueretur gratia M. Antonii. 3. Quod contra omnem juris formam, interceſſione Tribuni plebis, prohiberetur conſuetis formulis jus ſuum experiri. *Abr.*

(4) *Non virtutis ſpe*) Ita melius, quam, ut in aliis, *ſpecie*. Virtutis enim ſpes in illa ætate commendatur. Cicero de Rep. *O Fanni, difficilis cauſa, laudare puerum: non enim res laudanda, ſed ſpes eſt*. Muret. Quidam *virtutis ſpecie* ſplendorem virtutis, & pulchritudinem intelligunt: libentius interpreter prætextum ſimulationemque virtutis, quaſi eam gratiam non ſolum ſine virtute, ſed etiam ſine virtutis ſimulatione collegerit, ætatis flore quem proſtituerat libidini improborum. *Abram.*

(6) *Interceſſoris*) Interceſſione Tribuni, non judicio Prætoris. *Ferrat.*

(6) *Infimo ordini*) Varii fuerunt ordines, in quos civitas Romana deſcriberetur. Prima diviſio fuit, in Senatum populumque Romanum: quibus poſtmodum equeſter ordo acceſſit; ut ait Plinius libro 33. cap. 2. Alia deſcriptio fuit in patricios & plebem. Plebem rurſus in tribunos ærarios, ſcribas, mercatores, & negotiatores, argentarios & fœneratores, artifices & opifices, turbam forenſem, libertinos & magiſtratuum apparitores dividebant (de quibus fuſe Sigonius lib. 2. de antiquo jure civium Romanorum a cap. 7. ad 15.) aut etiam in Aſſiduos & capite cenſos. Infimus autem vocatur ordo libertinorum, quod ſuffragiorum jure carerent, ſaltem in quatuor tantum tribubus urbanis ferrent ſuffragium, quod in militiam ordinarie non adſciſcerentur niſi difficillimis reipublicæ temporibus, quod ad magiſtratus & curiam aditum non haberent: ut erudite probat Sigonius ejuſdem libri cap. 14. Libertini autem ii dicebantur, qui in libertatem aſſerti fuerant e ſervitute: quamvis antiquitus ii non libertini, ſed liberti dicerentur, cum libertini nomen in eorum filiis hæreret. Tranquillus in Claudio 24: „ Etiam Appium „ Cæcum cenſorem, generis ſui proauctorem, „ libertinorum filios in Senatum allegiſſe docuit: ignarus temporibus Appii, & deinceps aliquandiu, libertinos dictos non ipſos, „ qui manumitterentur, ſed ingenuos ex his „ procreatos ". *Abram.*

(7) *Q. Fadii*) Bimbalionis: de quo jam dictum, & rurſus Philipp. III.

(8) *Domum meam ventitaras*) De more. Auctor de Oratoribus, & cauſis corruptæ eloquentiæ: „ Ergo apud majores noſtros juvenis ille, qui foro & eloquentiæ parabatur, imbutus jam domeſtica diſciplina, refertus honeſtis ſtudiis, deducebatur a patre vel a propinquis ad eum oratorem, qui „ principem locum in civitate tenebat. Hunc „ proſequi, hujus omnibus dictionibus intereſſe, ſive in judiciis, ſive in concionibus aſſueſcebat ". Plinius junior, lib. 8. ep. 14. „ Erat autem antiquitus inſtitutum, „ ut a majoribus natu non auribus modo, „ verum etiam oculis diſceremus, quæ facienda nos ipſi ac per vices quaſdam tradenda „ minoribus haberemus. Inde adoleſcentuli „ ſtatim caſtrenſibus ſtipendiis imbuebantur, „ &c. Inde honores petituri aſſiſtebant curiæ foribus, & conſilii publici ſpectatores „ antequam conſortes erant. Suus cuique parens pro magiſtro: aut cui parens non erat, maximus quiſque & vetuſtiſſimus pro „ parente ". Adeo ut ne forenſia quidem auſpicari ſtipendia, & ad dicendum prodire liceret ſine auctore. Idem libro 2, epiſt. 14: „ At hercule ante memoriam meam (majores natu ita dicere ſolebant) ne nobiliſſimis quidem adoleſcentibus locus erat, niſi „ aliquo conſulari producente. Tanta veneratione pulcherrimum opus colebatur. Nunc „ refractis pudoris & reverentiæ clauſtris omnia patent omnibus: nec inducuntur, ſed „ irrumpunt ". Neque ſolum ut foro ſe aut militiæ pararent, ſed etiam ut mores componerent, ad majores natu ventitabant. Perſius Sat. 5.

Cum

Digitized by Google

citiæ tuæ conſuluiſſes. Sed nec feciſti, nec, ſi cuperes, tibi id per C. Curionem (9) facere licuiſſet.

Auguratus petitionem (10) mihi te conceſſiſse dixiſti. O incredibilem audaciam! o impudentiam prædicandam! Quo enim tempore (11) me augurem a toto collegio expetitum Cn. Pompejus & Q. Hortenſius nominaverunt, (neque enim licebat a pluribus nominari) tu nec ſolvendo eras, nec te ullo modo, niſi everſa republica, incolumen fore putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, cum in Italia Curio non eſſet? aut tum, cum es factus, unam tribum ſine Curione ferre (12) potuiſſes? cujus etiam familiares de vi condemnati ſunt, quod tui nimis ſtudioſi fuiſsent.

Cum primum pavido cuſtos mihi purpura ceſſit,
Bullaque ſuccinctis laribus donata pependit, &c.
Me tibi ſuppoſui: teneros tu ſuſcipis annos
Socratico, Cornute, ſinu. Tunc fallere ſolers
Appoſita intortos extendit regula mores;
Et premitur ratione animus, vincique laborat,
Artificemque tuo ducit ſub pollice vultum.

E quibus intelligas hujuſmodi vitæ magiſtros ſumpta virili toga primum adſcitos fuiſſe, ut in Cæliana: *Ut huic virilem togam dedit*, &c. *hoc dicam hunc a patre continuo ad me eſſe deductum*. Vide initium lib. de Amicitia. *Idem*.

(9) *C. Curionem*) Qui turpiter amavit Antonium. Plutarchus in Antonio.

(10) *Auguratus petitionem*) Dixiſti te auguratus petitionem omiſiſſe in mei gratiam, ne videlicet ſi tu meus fuiſſes competitor, ego repulſam ferrem. In hujuſmodi ſacerdotiorum petitione, cum plures eſſent candidati, magnum beneficium fuiſſet, ſi gratioſus competitor petitionem alteri concederet. Sic Catulus ſummum pontificatum cum Cæſare & Iſaurico petens, *miſit qui magna pecunia ei Cæſari perſuaderent, ut is a petitione deſiſteret*, ut narrat Plutarchus in Cæſare. Ex quo etiam liquet quo tempore Noſter adeptus fuerit auguratum: *Etiam in eorum ſacerdotum collegium adoptatus eſt, quos augures appellant Romani, loco Craſſi Junioris, cum is apud Parthos mortem obiiſſet*, Amiam.

(11) *Quo enim tempore*) Anno, ut videtur, urbis ſeptingenteſimo, Cn. Domitio Calvino, & M. Valerio Meſſala Conſulibus, quo tempore Tullius P. Craſſo M. filio a Parthis deleto, augur in ejus locum ſuffectus eſt. *Idem*.

(12) *Unam tribum ferre*) Nota locutio. Sed quid tribus ad auguratum, cum is e duorum augurum nominatione penderet? Variis modis pro diverſitate temporum ſacerdotia collata ſunt. Siquidem tertio Marii conſulatu, ut ait Vellejus lib. 2: *Cn. Domitius Tribunus plebis legem tulit, ut ſacerdotes, quos antea collega ſufficiebant, populus crearet.* Id ille fecit, ut adverſit Tranquillus in Nerone cap. 2: *Pontificibus offenſior, quod alium quam ſe in patris ſui locum cooptaſſent*. De hac lege noſter epiſt. IV. ad Brutum: „ Exiſtimo omnino abſentium rationem „ ſacerdotum comitiis poſſe haberi. Nam etiam factum eſt antea. C. enim Marius cum „ in Cappadocia eſſet, lege Domitia factus „ eſt augur: nec, quominus id poſtea liceret, ulla lex ſanxit ". Hanc legem L. Sylla Dictator abrogavit, renovavit Tit. Labienus Conſulibus Cicerone & Antonio. Dio 77: „ Cum Labienus de Pontificibus creandis rogationem tuliſſet, Cæſar autem plebem demereretur, iterum plebi contra Syllæ legem, Domitii legem renovavit, atque „ introduxit ". Quod ita teor populi ſuffragiis fuiſſe permiſſum, ut neceſſe eſſet eum qui pontificatum vel auguratum adeptutus erat, a duobus vel pontificibus vel auguribus nominari. Neque enim Cæſar adhuc adoleſcens, & plebeculæ quam optimatibus jucundior, nominationem hanc contra Catulum & Servilium Iſauricum competitores obtinere facile potuiſſet, niſi Domitii lege fuiſſet ius ſancitum. Orat. 2. in Rullum, cap. 7. „ Ne „ hoc quidem vidit, majores noſtros tam fuiſſe populares, ut, quia per populum creari fas non erat propter religionem ſacrorum, in eo tamen propter amplitudinem „ ſacerdotii (*Pontificatus maximi*) voluerint „ populo ſupplicari. Atque hoc idem de cæteris ſacerdotiis Cn. Domitius, Tribunus „ plebis, vir clariſſimus, tulit, quia populus „ per

III. At beneficio ſum uſus tuo. Quo? quanquam illud ipſum, quod commemoras, ſemper præ me tuli. Malui me tibi debere confiteri, quam cuiquam minus prudenti non ſatis gratus videri. Sed quo beneficio? quod me Brundiſii non occideris (23)? Quem ipſe victor, qui tibi, ut tute gloriari ſolebas, detulerat ex latronibus ſuis principatum, ſalvum eſſe voluiſſet, in Italiam ire juſſiſſet, eum tu occideres? Fac potuiſſe (14). Quod eſt aliud, Patres conſcripti, beneficium latronum, niſi ut commemorare poſſint, iis ſe dediſſe vitam, quibus non ademerint? Quod ſi eſſet beneficium, nunquam ii, qui illum interfecerunt, a quo erant ſervati, quos tu ipſe viros clariſſimos appellare ſoles, tantam eſſent gloriam conſecuti. Quale autem beneficium eſt, quod te abſtinueris nefario ſcelere? qua in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum a te, quam miſerum, id te impune facere potuiſſe.

Sed ſit beneficium, quandoquidem majus accipi a latrone nullum potuit: in

---

„ per religionem ſacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui eſſet factus, is a collegio cooptaretur". Secuta eſt lex Julia de ſacerdotiis a Julio Cæſare lata, ut videtur, in primo conſulatu. De qua noſter ad Brutum epiſt. IV: „ Eſt etiam in lege Julia, quæ lex eſt de ſacerdotiis proxima, his verbis: *QUI PETIT, CUJUSVE RATIO HABEBITUR*. Aperte judicat poſſe rationem haberi etiam non præſentis". Cujus opinor, ea vis fuit ut ſacerdotes nominandi quidem, & cooptandi ſibi collegas jus haberent, ſed eorum tamen nominatio rata non eſſet, niſi populi ſuffragium & conſenſus accederet. Philipp. III. „ Reliqua populus Romanus in ea familia, quam vidit ampliſſimam, perſequetur. Imprimis paternum auguratus locum: in quem ego eum, ut quod a patre accepi filio reddam, mea nominatione cooptabo. Utrum igitur augurem Jovis Optimi Maximi, cujus interpretes, internuntiique conſtituti ſumus, utrum populus Romanus libentius ſanciet, Pompejum an Antonium"? Atque adeo ſibi repugnat, cum in adeptione auguratus, & nominationis & ſuffragii, ſive tribuum facit mentionem. *Idem*.

(23) *Quod me Brundiſii non occideris*) Julius Cæſar, ut narrat Plutarchus in Antonio, *poſt victoriam Dictator creatus, ipſe quidem perſecutus eſt Pompejum. Antonium vero Magiſtrum equitum nominans Romam ire juſſit*. Quod Cicero invidioſe principatum latronum appellat, quia contra leges ei Cæſar hunc honorem conceſſerat. Quid autem Ciceroni & Antonio, e diverſis partibus a pugna Pharſalica in Italiam appulſis, interceſſerit negotii, conſtat ex ipſo Cicerone. Epiſtola 6. lib. xi. ad Atticum: „ In oppido aliquo mallem reſediſſe, quoad arceſſerer. Minus ſermonis ſubiiſſem: minus accepiſſem doloris: ipſum hoc me non angeret. Brundiſii jacere in omnes partes eſt moleſtum. Propius accedere, ut ſuades, quomodo ſine lictoribus, quos populus dedit, poſſum? Qui mihi incolumi adimi non poſſunt: quos ego modo paulliſper cum bacillis in turbam conjeci ad oppidum accedens, ne quis impetus militum fieret". Et epiſtola ſequenti: „ Ad me miſit Antonius exemplum Cæſaris ad ſe literarum, in quibus erat ſe audiiſſe Catonem & Luc. Metellum in Italiam veniſſe, Romæ ut eſſent palam: id ſibi non placere, ne qui motus ex eo fierent: prohiberique omnes Italia, niſi quorum ipſe cauſam cognoviſſet, deque eo vehementius erat ſcriptum. Itaque Antonius petebat a me per litteras ut ſibi ignoſcerem: facere ſe non poſſe quin his literis pareret. Tum ad eum miſi Luc. Lamiam, qui demonſtraret illum Dolabellæ dixiſſe, ut ad me ſcriberet, ut in Italiam quam primum venirem: ejus me literis veniſſe. Tum ille edixit ita ut me exciperet, & Lælium nominatim. Quod ſane nollem. Poterat enim, ſine nomine, re ipſa excipi". Pro Ligario: „ Apud quem igitur hoc dico? Nempe apud eum qui cum hoc ſciret, tamen me, antequam vidit, reip. reddidit. Qui ad me ex Ægypto litteras miſit, ut eſſem idem qui fuiſſem: qui cum ipſe imperator in toto imperio populi Romani unus eſſet, eſſe me alterum paſſus eſt: a quo, hoc ipſo C. Panſa mihi nuntium perferente, conceſſos faſces laureatos tenui, quoad tenendos putavi, *&c.*" E quibus patet, & quomodo de Cæſaris voluntate in Italiam venerit, & cur eum Antonius non potuerit occidere. *Abram.*

(14) *Potuiſſe*) Jure belli.

in quo potes me dicere ingratum? An de interitu reipublicæ queri non debui, ne in te ingratus viderer? Nam in illa querela, miſera quidem & luctuoſa, ſed mihi pro hoc gradu, in quo me ſenatus, populuſque Romanus collocavit, neceſsaria, quid eſt dictum a me cum contumelia? quid non moderate? quid non amice? Quod quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abſtinere maledicto? præſertim cum tu reliquias reipublicæ diſſipaviſses? cum domi tuæ turpiſſimo mercatu omnia eſsent venalia? cum leges eas (15), quæ nunquam promulgatæ eſsent, & de te, & a te latas confiterere? cum auſpicia augur, interceſſionem conſul ſuſtuliſses? cum eſses fœdiſſime ſtipatus armatis? cum omnes impuritates pudica in domo (16) quotidie ſuſciperes, vino luſtriſque confectus? At ego, tamquam mihi cum M. Craſso (17) contentio eſset, quocum multæ & magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequiſſimo, de republica graviter querens, de homine nihil dixi. Itaque hodie perficiam, ut intelligat, quantum a me beneficium tum acceperit.

IV. At etiam literas, quas me ſibi miſiſse diceret, recitavit, homo & humanitatis expers, & vitæ communis ignarus. Quis enim unquam, qui paulum modo bonorum conſuetudinem noſset, literas ad ſe ab amico miſſas, offenſione aliqua interpoſita, in medium protulit, palamque recitavit? Quid eſt aliud, tollere e vita vitæ ſocietatem, quam tollere amicorum colloquia abſentium? Quam multa joca ſolent eſse in epiſtolis, quæ prolata ſi ſint, inepta eſse videantur? quam multa ſeria, neque tamen ullo modo divulganda?

Sit hoc inhumanitatis tuæ: ſtultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, homo diſerte, ut Muſtellæ Tamiſio, & Tironi Numiſio videris? qui cum hoc ipſo tempore ſtent cum gladiis in conſpectu ſenatus, ego quoque te diſertum putabo, ſi oſtenderis, quomodo ſis eos inter ſicarios defenſurus. Sed quid opponas tandem, ſi negem, me unquam iſtas litteras ad te miſiſse? quo me teſte convinces? an chirographo, in quo habes ſcientiam quæſtuoſam (18). Qui poſſis? ſunt enim librarii manu. Jam invideo magiſtro tuo, qui te tanta mercede, quantam jam proferam (19), nihil ſapere docuit.

Quid

(15) *Cum leges*) Poſt mortem Cæſaris multas leges, quæ ne ſcriptæ quidem ante fuerant, nedum promulgatæ, vel tulit, vel per tribunos plebis ferri curavit Antonius. Quarum aliquæ ad ipſum Antonium pertinebant, contra legem Liciniam & Æbutiam. Quibus ferendis auſpicia neglexit, & Tribunos plebis ad intercedendum prohibuit accedere. A perſona facinoris atrocitatem exaggerat: longe enim eſt indignius ab augure quam a cæteris auſpicia contemni. Cumque ad officium Conſulis ſpectet providere ne tribunitiarum legum multitudine reſpublica turbetur, eaque legum multitudo ſola reliquorum Tribunorum plebis interceſſione tollatur, indigniſſimum eſt Conſulem Tribunis plebis intercedendi facultatem adimere. *Idem.*

(16) *Pudica in domo*) Pompeji.

(17) *Cum M. Craſſo*) Multas contentiones fuiſſe Ciceroni cum M. Licinio Craſſo conſtat ex ejus in Craſſum dicteriis, quæ a Plutarcho referuntur. *Idem.*

(18) *Quaſtuoſam*) Quia chirographa fingis, quaſi a Cæſare ſcripta. Infra. *Manut.*

(19) *Proferam*) Infra, cap. 17.

Quid enim eſt minus, non dico oratoris, ſed hominis, quam id objicere adverſario, quod ille, ſi verbo negarit, longius progredi non poſſit, qui objecerit? At ego non nego: teque in iſto ipſo convinco, non inhumanitatis ſolum, ſed etiam amentiæ. Quod enim verbum in iſtis literis eſt non plenum humanitatis, officii, benevolentiæ? Omne autem crimen tuum eſt, quod de te in his literis non male exiſtimem: quod ſcribam tanquam ad civem, tanquam ad bonum virum; non tanquam ad ſceleratum & latronem. At ego (20) tuas litteras, etſi jure poteram a te laceſſitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam de exilio reducere: adjuraſque, id te, invito me, non eſſe facturum: idque a me impetras. Quid enim me interponerem audaciæ tuæ: quam neque auctoritas hujus ordinis, neque exiſtimatio populi Romani, neque leges ullæ poſſent coercere? Veruntamen quid erat, quod me rogares, ſi erat is, de quo rogabas, Cæſaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit eſſe, in quo ne ipſius quidem ulla poterat eſſe, lege lata (21).

V. Sed cum mihi, Patres conſcripti, & pro me aliquid, & in M. Antonium multa dicenda ſint: alterum peto a vobis, ut me pro me dicentem, benigne; alterum ipſe efficiam, ut, contra illum cum dicam, attente audiatis. Simul illud oro: ſi meam cum in omni vita, tum in dicendo moderationem, modeſtiamque cognoſtis, ne me hodie, cum iſti, ut provocavit, reſpondero, oblitum eſſe putetis mei. Non tractabo ut conſulem: ne ille quidem me ut conſularem. Etſi ille nullo modo conſul, vel quod ita vivit, vel quod ita rempublicam gerit, vel quod ita factus eſt conſul: ego ſine ulla controverſia conſularis.

Ut igitur intelligeretis, qualem ipſe ſe conſulem profiteretur, objecit mihi conſulatum meum. Qui conſulatus verbo meus, Patres conſcripti, re veſter fuit: quid enim ego conſtitui, quid geſſi, niſi ex hujus ordinis conſilio, auctoritate, ſententia? Hæc tu homo ſapiens, non ſolum eloquens, apud eos, quorum conſilio, ſapientiaque geſta ſunt, auſus es vituperare? Quis autem meum conſulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus eſt? cujus quidem tibi fatum, ſicuti C. Curioni, manet

(20) *At ego*) Concludit mentione literarum, quas de Sexti Clodii reſtitutione ad Ciceronem ſcripſerat Antonius. Ex libro 14. ad Atticum, loco item decimo quarto, referuntur hoc initio: *Occupationibus eſt factum meis*. Ubi his verbis petit Antonius: *A Cæſare petii, ut S. Clodium reſtitueret: impetravi. Erat mihi in animo etiam tum ſic uti beneficio ejus, ſi tu conceſſiſſes: quo magis laboro, ut tua voluntate id per me facere nunc liceat*. Et ita concludit: *Quod ſi non impetro, per me Clodio daturus non ſum: ut intelligas quanti apud me auctoritas tua ſit, atque eo te placabiliorem prabeas*. Reſpondet Cicero epiſtola ſequenti: *Ego vero tibi iſtuc, mi Antoni, remitto, atque ita, ut me a te, cum his verbis ſcripſeris, liberaliſſime & honorificentiſſime tractatum exiſtimem*. Idem.

(21) *Lege lata*) Nam ſi lege Cæſaris reditum in patriam impetraverat, Antonii beneficium in eo reſtituendo nullum erat. *Idem.*

manet (22): quoniam id domi tuæ eſt, quod fuit illorum utrique fatale (23).

Non placet M. Antonio conſulatus meus. At placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis conſularibus, qui proxime mortuus eſt: placuit Q. Lutatio Catulo, cujus ſemper in hac republica vivet auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Craſſo, Q. Hortenſio, C. Curioni; M. Lepido, C. Piſoni, M. Glabrioni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Silano, L. Murenæ, qui tum erant conſules deſignati: placuit idem, quod conſularibus, M. Catoni: qui cum multa, vita excedens, providit, tum quod te conſulem non vidit. Maxime vero conſulatum meum Cn. Pompejus probavit, qui ut me primum decedens ex Syria vidit, complexus & gratulans, meo beneficio patriam ſe viſurum eſſe dixit. Sed quid ſingulos commemoro? frequentiſſimo ſenatui ſic placuit, ut eſſet nemo, qui mihi non, ut parenti, gratias ageret: qui non mihi vitam ſuam, liberos, fortunas, rempublicam referret acceptam.

VI. Sed quoniam illis, quos nominavi, tot ac talibus viris reſpublica orbata eſt: veniamus ad vivos, qui duo e conſulari numero reliqui ſunt. L. Cotta, vir ſummo ingenio, ſummaque prudentia, rebus iis geſtis, quas tu reprehendis, ſupplicationem decrevit verbis ampliſſimis: eique illi ipſi, quos modo nominavi, conſulares, ſenatuſque cunctus aſſenſus eſt. Qui

honos

(22) *Cujus quidem te fatum, ſicuti C. Curionem manet*) Non habeo dubium, quin legi debeat ita, ut in optimo libro ſcriptum eſt: *Cujus quidem tibi fatum, ſicut C. Curioni manet*. Sed neſcio quomodo fit, ut quicquid paulo longius ab uſitata loquendi conſuetudine diſcedit, id quorundam aures protinus repudient. *Muret.* Faernum & Mureium ſecutus eſt Lambinus. In meo quoque codice eſt *tibi*. Laudat etiam ſic hunc locum Sanctius in Minerva, lib. 11, cap. 4. & conſtructionem pluribus exemplis confirmat, ut illo Virgilii:

Hac eadem matrique tua, generique manebunt.

Sed præſtat ut alia ibi legas. *Gravius.*

(23) *Quod fuit utrique fatale*) Fatalis maritis ſuis Fulvia, quod eos & ambitione inflaret, & ad ciendas turbas excitaret. Plutarchus in Antonio: *Nuptiis animum adjecit, ducens Fulviam, qua olim Clodio populari concionatori nupſerat, mulierem neque laniſicio, neque rei domeſtica deditam, neque viro privato imperare dignantem, ſed magiſtratum obtinenes praeſſe, & imperanti volentem imperare*. Adeo ut in proſcriptione triumvirali multos ipſa ſuo nomine proſcripſerit, ut referunt Dio, & Appianus, & tum ipſa, tum Antonius Senatum ludibrio habuerint, ut auctor eſt Dio, lib. 48: *Eat ludibrio habuerunt, tum aliis modis, tum Senatum Caligam vocantes, quod Senatores calceamentis militaribus uterentur*: Et ipſa poſt victos Brutum & Caſſium, abſente Antonio, bellum contra Cæſarem Octavianum, qui in Italiam redierat, excitarit. Quo bello ut ibidem narrat Dio, Fulvia, *& gladio accingebatur, & militibus teſſeram dabat*. Hæc illa eſt Fulvia, quæ tam fœde inſultavit abſciſſo capiti Ciceronis. Idem Dio, lib. 47: *Fulvia autem id caput arreptum, priuſquam auferretur, inſultanſque amarulentis verbis & conſpuens genibus ſuis impoſuit: oreque ejus aperto linguam extractam, acubus (quales ſecum comendi capitis cauſa mulieres ferunt) compunxit, additis crebris ac turpibus opprobriis*. Ut mirum non ſit turbulentam hanc mulierem Antonio dici fatalem. Etſi enim inſanus amor Cleopatræ extremam ei peſtem invexit, id tamen Plutarchus Fulviæ refert acceptum: *Ut mercedem Fulvia, quod ancillari Antonium docuiſſet fœminis, debuerit Cleopatra, qua planè cicurem & velut a tirocinio inſtitutum ad obtemperandum fœminis accepit*. Hæc Plutarchus. Neque tamen uxorem ſolum, ſed etiam equum fatalem habuiſſe creditus eſt Antonius. Vide Gellii lib. III. Noct. Attic. c. 9. *Abram.*

Digitized by Google

hones poſt conditam hanc urbem habitus eſt togato ante me nemini. L. Cæſar, avunculus tuus, qua oratione, qua conſtantia, qua gravitate ſententiam dixit in ſororis ſuæ virum, vitricum tuum (24)! Hunc tu cum auctorem, & præceptorem omnium conſiliorum, totiuſque vitæ debuiſſes habere, vitrici te ſimilem, quam avunculi eſſe maluiſti. Hujus ego alienus conſiliis conſul uſus ſum: tu ſororis filius, ecquid ad eum unquam de republica retuliſti? Ad quos refert? dii immortales! ad eos ſcilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi ſunt.

Hodie non deſcendit Antonius. Cur? dat natalitia in hortis. Cui? neminem nominabo. Putate tum Phormioni (25) alicui: tum Gnathoni, tum Ballioni. O fœditatem hominis flagitioſam! o impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! Tu cum principem ſenatorem, civem ſingularem, tam propinquum habeas, ad eum de republica nihil referas: ad eos referas, qui ſuam rem nullam habent (26), tuam exhauriunt? Tuus videlicet ſalutaris conſulatus, pernicioſus meus.

VII. Adeone pudorem cum pudicitia (27) perdidiſti, ut hoc in eo templo dicere auſus ſis, in quo ego ſenatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præſidebat, conſulebam: tu homines perditiſſimos cum gladiis collocaviſti? At etiam auſus es (quid autem eſt, quod tu non audeas?) clivum Capitolinum dicere, me conſule, plenum ſervorum armatorum fuiſſe. Ut illa, credo, nefaria ſenatus conſulta fierent, vim afferebam ſenatui. O miſerum, ſive illa tibi nota non ſunt: nihil enim bonum noſti: ſive ſunt, qui apud tales viros tam impudenter loquare! Quis enim eques Romanus, quis, præter te, adoleſcens nobilis, quis ullius ordinis, qui ſe civem meminiſſet, cum ſenatus in hoc templo eſſet, in clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit (28)? Quanquam nec ſcribæ ſufficere, nec tabulæ nomina illorum capere potuerunt. Etenim cum homines nefarii de patriæ parricidio confiterentur: conſciorum indiciis, ſua manu, voce pene literarum (29) coacti, ſe urbem inflammare, cives

(24) *Vitricum tuum*) Virum matris tuæ, natu mater Antonii fuit Julia Lucii Cæſaris ſoror: quam poſt mortem Antonii patris P. Lentulus Sura duxit uxorem: Lentulus autem inter conjuratos juſſu Ciceronis eſt in carcere jugulatus. *Idem*.

(25) *Phormioni*) Paraſitis, quales ſunt Phormio & Gnatho apud Terentium, & lenonibus ſimilibus illi Ballioni, qui apud Plautum inducitur. *Idem*.

(26) *Qui ſuam rem nullam habent*) Luſit in vocabulo *res*. Cur ad eos, inquit, referas de repub. qui ſuam ipſi rem nullam habent, tuam perdunt? *Manut*.

(27) *Pudorem cum pudicitia*) Pudor eſt animi, pudicitia corporis. Tu igitur, Antoni, qui pudicitiam perdideras, parum de pudore laboraſti: qui enim impudicus fuerit, cum impudentem eſſe quis miretur? *Idem*.

(28) *Quis nomen non dedit*) Nomen dare dicuntur, qui in delectu in militum matriculam referuntur. Livius lib. II. *Delectuque decreto nemo nomen dedit*. Paulo poſt: *Omiſſo certamine nomina dedere*. Libro IV: *Cognitio vacantium militiæ munere poſt bellum differtur. Ita dubii quoque inclinant ad nomina danda*. Libro III: *Cognoſcendis cauſis eorum qui nomina non dediſſent, bello perfecto ſe daturos tempus*. Libro VI: *Neque duci addictos tribuni ſinebant, neque juniores nomina dabant*. Idem.

(28) *Voce pene literarum*) Certe, ut Biſciolæ noſtris veritis utar lib. VI. Subſecivarum, cap. XII: *Mirabantur & noſtro ſeculo*

cives trucidare, vaſtare Italiam, delere rempublicam conſenſiſſe: quis eſſet, qui ad ſalutem communem defendendam non excitaretur? prætertim cum ſenatus, populuſque Romanus haberet ducem, qualis ſi qui nunc eſſet, tibi idem, quod illis accidit, contigiſſet. Ad ſepulturam corpus vitrici (30) ſui negat a me datum. Hoc vero ne P. quidem Clodius dixit unquam: quem, quia jure ei fui inimicus, doleo a te jam omnibus vitiis eſſe ſuperatum. Qui autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam noſtram, te domi P. Lentuli eſſe educatum? an verebare, ne non putaremus natura te potuiſſe tam improbum evadere, niſi acceſſiſſet etiam diſciplina?

VIII. Tam autem eras excors, ut tota in oratione tua tecum ipſe pugnares: ut non modo non cohærentia inter ſe diceres, ſed maxime disjuncta, atque contraria: ut non tanta mecum, quanta tecum tibi eſſet contentio. Vitricum tuum in tanto fuiſſe ſcelere, fatebare: pœna affectum querebare. Ita, quod proprie meum eſt, laudaſti: quod totum ſenatus eſt, reprehendiſti. Nam comprehenſio ſontium, mea; animadverſio, ſenatus fuit. Homo diſertus non intelligit, eum, quem contra dicit, laudari a ſe, eos apud quos dicit, vituperari.

Jam illud cujus eſt, non dico audaciæ, (cupit enim ſe audacem dici) ſed, quod minime vult, ſtultitiæ, qua vincit omnes, clivi Capitolini mentionem facere, cum inter ſubſellia noſtra verſentur armati? cum in hac cella Concordiæ (31), o dii immortales! in qua, me conſule, ſalutares ſententiæ dictæ ſunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati ſtent? Accuſa ſenatum: accuſa equeſtrem ordinem, qui tum cum ſenatu copulatus fuit: accuſa omnes ordines, omnes cives, dum confiteare, hunc ordinem, hoc ipſo tempore, ab Ithyreis (32) circumſederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter; ſed qui [a] tantam repugnantiam non videas, nihil profecto ſapis. Quid eſt enim dementius, quam, cum ipſe [b] reipublicæ pernicioſa arma ceperis, objicere alteri ſalutaria?

At etiam quodam loco facetus eſſe voluiſti. Quam id (dii boni!) te non decebat! in quo eſt tua culpa nonnulla. Aliquid enim ſalis ab uxore mima (33) trahere potuiſti. *Cedant arma togæ*. Quid? tum nonne ceſſe-

lo Indi papyrum loquentem, ut ipſi putabant, quod a rerum Indicarum ſcriptoribus narratur. Quo in genere lepida eſt narratiuncula de illo puero, qui juſſu heri fiſcellam ficibus plenam ad herilem amicum deferens, partem ederat in via, partem et reddiderat ad quem fuerant deſtinatæ. Et rem per literas de hero detectam admirans, paulo poſt cum eandem ferendarum ficuum accepiſſet provinciam, literas, ne quid illæ reſciſcerent, in terram defodit, ficuſque, ut rebatur, ſine arbitris manducavit.

(30) *Vitrici*) Lentuli.

(31) *In hac cella Concordiæ*) Deprehenſis conjuratorum literis, ut narrat Plutarchus in Cicerone, *Senatum in cellam Concordiæ convocavit, literas recitavit, & indices audivit*. Unde illud pro Sextio: *Erat eodem tempore Senatus in æde Concordiæ, quod ipſum tempus repræſentabat memoriam conſulatus mei*. Manutius.

(32) *Ab Ithyreis*) Barbaris ab Ithyra urbe in Tauro monte. *Idem*.

a Vict. Man. Lamb. *tantarum*

b Vict. *contra rempublicam*

(33) *Ab uxore mima*) A Cytheride, amica ſua, quam ſecum vel in caſtra ducebat. Unde Virg. *Tua, Galle, Lycoris Perque ni-*

ves

ceſserunt? At poſtea tuis armis ceſsit toga. Quæramus igitur, utrum melius fuerit; libertati populi Romani ſceleratorum arma, an libertatem noſtram armis tuis cedere. Nec vero tibi de verſibus reſpondebo: tantum dicam breviter; neque illos, neque ullas te omnino literas noſse: me nec reipublicæ, nec amicis unquam defuiſse, & tamen omni genere monumentorum meorum perfeciſse operis ſubſecivis, ut meæ vigiliæ, meæque literæ & juventuti utilitatis, & nomini Romano laudis aliquid afferrent. Sed hæc non hujus temporis; ad majora veniamus.

IX. P. Clodium meo conſilio interfectum eſse dixiſti. Quidnam homines putarent, ſi tum occiſus eſset, cum tu illum in foro, inſpectante populo Romano, gladio ſtricto inſecutus es: negotiumque tranſegiſses, niſi ille ſe in ſcalas tabernæ librariæ conjeciſset, hiſque oppilatis impetum tuum compreſſiſset? Quod quidem ego faviſse (34) me tibi fateor: ſuaſiſse, ne tu quidem dicis. At Miloni ne favere quidem potui. Prius enim rem tranſegit; quam eum quiſquam facturum id ſuſpicaretur. At ego ſuaſi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodeſse reipublicæ ſine ſuaſore non poſset. At lætatus ſum. Quid? ergo in tanta lætitia cunctæ civitatis me unum triſtem eſse oportebat?

Quamquam de morte P. Clodii (35) fuit quæſtio non ſatis prudenter illa quidem conſtituta. Quid enim attinebat nova lege quæri de eo, qui hominem occidiſset, cum eſset legibus quæſtio conſtituta? Quæſitum eſt tamen. Quod ergo, cum res agebatur, nemo in me dixit; id tot annis poſt tu es inventus, qui diceres? Quod vero dicere auſus es, idque multis verbis, opera mea Pompejum a Cæſaris amicitia eſse disjunctum, ob eamque cauſam mea culpa civile bellum eſse natum, in eo non tu quidem tota re, ſed, quod maximum eſt, temporibus erraſti.

X. Ego M. Bibulo, præſtantiſſimo cive, conſule, nihil prætermiſi, quantum facere enitique potui, quin Pompejum a Cæſaris conjunctione avocarem. In quo Cæſar fuit felicior. Ipſe enim Pompejum a mea familiaritate disjunxit. Poſtea vero quam ſe totum Pompejus Cæſari tradidit, quid ego illum ab eo diſtrahere conarer? Stulti erat ſperare: ſuadere impudentis.

Duo

ves alium, perque horrida caſtra ſecuta eſt. Cytheridem ſignificat, ut ait Probus, quæ & Volumnia vocabatur, quod eam Volumnius Eutrapelus, antequam Antonius, amavit. Vide infra, & epiſt. ult. lib. IX. Famil. *Idem.*

(34) *Faviſſe*) Plauſu ſignificaſſe tuum factum, ſive potius conatum mihi probari. Cujus autem impudentiæ fuit, objicere alteri conſilium parati facinoris, quod ſua manu patrare voluerat Antonius? *Abram.* Monuit Fr. Sanctius, *Minerv.* III. 3. verbum *faveo* non minus activum eſſe, quam *invideo*; atque ut latine dixit Virgilius, Georg. I. 503. *Nobis cæli te regia invidet*, ita latinum eſſe *Faveo tibi hanc rem, hoc factum*. Si quis tamen hic ellipſin eſſe velit præpoſitionis *ob*, *propter*, non valde reluctabor.

(35) *Quanquam de morte P. Clodii*) Occurrit tacitæ objectioni, „ Si omnes, ut dicit, Clodii morte lætati ſunt, cur igitur „ Milo damnatus eſt “? Id acceptum refert non cauſæ Milonis, quæ fuit optima, ſed inſtitutioni novæ quæſtionis. De qua multis queritur pro Milone. *Abram.*

Digitized by Google

Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæſarem Pompejo ſuaſerim. Ea velim reprehendas, ſi potes. Unum, ne quinquennii imperium (36) Cæſari prorogaretur. Alterum, ne pateretur ferri (37), ut abſentis ejus ratio haberetur (38). Quorum ſi utrumvis perſuaſiſſem: in has miſerias nunquam incidiſſemus. Atque idem cum jam omnes opes, & ſuas, & populi Romani Pompejus ad Cæſarem detuliſſet, ſeroque eadem ſentire cœpiſſet, quæ ego ante multo prævideram, inferrique patriæ bellum nefarium viderem, pacis, concordiæ, compoſitionis auctor eſſe non deſtiti: meaque illa vox eſt nota multis, *Utinam, Pompei, cum C. Cæſare ſocietatem aut nunquam coiſſes, aut nunquam diremiſſes! Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ*. Hæc mea, M. Antoni, ſemper & de Pompejo, & de republica conſilia fuerunt. Quæ ſi valuiſſent, reſpublica ſtaret: tu tuis flagitiis, egeſtate, infamia, concidiſſes.

XI. Sed hæc vetera: illud vero recens, Cæſarem meo conſilio interfectum. Jam vereor, Patres conſcripti, ne, quod turpiſſimum eſt, prævaricatorem mihi appoſuiſſe videar, qui me non ſolum meis laudibus ornaret, ſed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in iſtius glorioſiſſimi facti conſcientia nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuiſſet, nomen eſt occultatum? Occultatum dico? cujus non ſtatim divulgatum? Citius dixerim jactaſſe ſe aliquos, ut fuiſſe in ea ſocietate viderentur, qui ſocii non fuiſſent, quam ut quiſquam celare vellet.

Quam veriſimile porro eſt, in tot hominibus, partim obſcuris, partim adoleſcentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuiſſe? Etenim ſi auctores ad liberandam patriam deſiderarentur illis auctoribus (39), Brutos ego impellerem, quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Ahalæ? Hi igitur his majoribus orti, ab alienis potius conſilium peterent, quam a ſuis? & foris potius, quam domo? Quid? C. Caſſius, in ea familia natus, quæ non modo dominatum, ſed ne potentiam quidem cujuſquam ferre potuit, me auctorem, credo, deſideravit: qui etiam ſine his clariſſimis viris hanc rem in Cilicia ad oſtium flumi-

 nis

(36) *Ne quinquennii imperium*) Vide Orat. de Prov. Conſul.

(37) *Ferri*) Subauditur legem.

(38) *Ratio haberetur*) In comitiis Conſularibus.

(39) *Etenim ſi auctores ad liberandam patriam deſiderarentur illis auctoribus*) Si M. Brutus, Decimus Brutus, C. Caſſius, qui conſpirationis in Cæſarem factæ principes & auctores fuerunt, eguiſſent aliis auctoribus & impulſoribus ad illud facinus deſignandum, non opus erat ut eos ipſe hortarer, iiſque tanti facinoris auctor eſſem, cum haberent domeſticos hortatores & majorum ſuorum exempla. Et uterque Brutus inter paternas majorum ſuorum imagines in atrio domus ſuæ collocatas viderent imaginem Luc. Bruti, qui Tarquinios ejecit, & patriam ab eorum dominatione liberavit. M. Brutus etiam inter maternas majorum imagines videret imaginem Ahalæ Servilii, qui ſua manu occidit Spurium Melium, qui annona levanda, jacturiſque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in ſuſpicionem venerat regni appetendi. Caſſius haberet exempla majorum ſuorum, e quibus ille fuit Caſſius, qui filium ſuum legibus agrariis populares auras aucupantem, cum in ſuſpicionem veniſſet affectati regni, dicitur interemiſſe, & bona ejus Cereri conſecraſſe, *Abr*.

Digitized by Google

nis Cydni confeciſſet, ſi ille ad eam ripam, quam conſtituerat, non ad contrariam, naves appuliſſet. Cn. Domitium (40) non patris interitus, clariſſimi viri, non avunculi mors, non ſpoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, ſed mea auctoritas excitavit? An C. Trebonio ego perſuaſi? cui ne ſuadere quidem auſus eſsem. Quo etiam majorem ei reſpublica gratiam debet, qui libertatem populi Romani unius amicitiæ præpoſuit: depulſorque dominatus, quam particeps eſse maluit. An L. Tillius Cimber me eſt auctorem ſecutus? quem ego magis feciſse illam rem ſum admiratus, quam facturum putavi. Admiratus ſum autem ob eam cauſam, quod immemor beneficiorum, memor patriæ fuiſset. Quid duos Servilios? Caſcas dicam, an Ahalas? & hos auctoritate mea cenſes excitatos potius, quam caritate reipublicæ? Longum eſt perſequi cæteros: idque reipublicæ præclarum fuiſse tam multos; ipſis glorioſum.

XII. At quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. Cæſare interfecto, inquit, ſtatim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem eſt gratulatus. Cur mihi potiſſimum? Quod ſciebam? Vide ne illa cauſa fuerit appellandi me, quod cum rem geſſiſset conſimilem rebus iis, quas ipſe geſseram, me potiſſimum teſtatus eſt, ſe æmulum mearum laudum extitiſse. Tu autem omnium ſtultiſſime non intelligis, ſi id, quod me arguis, voluiſse interfici Cæſarem, crimen ſit: etiam lætatum eſse morte Cæſaris, crimen eſse? Quid enim intereſt inter ſuaſorem facti, & probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum? Ecquis eſt igitur, te excepto, & iis qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbarit? Omnes ergo in culpa. Etenim omnes boni, quantum in ipſis fuit, Cæſarem occiderunt. Aliis conſilium, aliis animus, aliis occaſio defuit: voluntas nemini.

Sed ſtuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. Sic enim dixit, *M. Brutus, quem ego honoris cauſa nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit: ex quo intelligi debet, eum conſcium fuiſſe*. Ergo ego ſceleratus appellor a te, quem tu ſuſpicatum aliquid ſuſpicaris: ille, qui ſtillantem præ ſe pugionem tulit, is a te honoris cauſa nominatur? Eſto: ſit in verbis tuis hic ſtupor. Quanto in rebus, ſententiiſque major?

Con-

---

(40) *Cn. Domitium*) Cn. Domitius me auctore non egebat ad inferendam Cæſari necem, ſatis excitatus interitu patris ſui Luc. Domitii, qui occubuit pugna Pharſalica. & avunculi ſui M. Catonis Uticenſis, qui Uticæ mortem ſibi ipſe conſcivit, ne in Cæſaris victoris manus deveniret. Hic autem eſt Cn. ille Domitius Neronis proavus, quem Tranquillus in Nerone cap. 3. ait, „ omnibus gentis ſuæ præferendum. " Subditque: „ Is inter conſcios Cæſarianæ necis (quamquam inſons) damnatus lege Pedia, cum ad Caſſium Brutumque ſe propinqua ſibi cognatione conjunctos contuliſſet, poſt utriuſque interitum claſſem olim commiſſam retinuit: auxit etiam, nec niſi partibus ubique profligatis, M. Antonio ſponte & ingentis meriti loco tradidit, ſolusque omnium ex iis qui pari lege damnati erant, reſtitutus in patriam, ampliſſimos honores percucurrit ". *Abram.*

Conſtitue hoc, conſul, aliquando; Brutorum, C. Caſſii, Cn. Domitii, C. Trebonii, reliquorum, quam velis eſse cauſam. Edormi crapulam, inquam, & exhala. An faces admovendæ ſunt, quæ te excitent, tantæ cauſæ indormientem? Numquamne intelligis, ſtatuendum tibi eſse, utrum illi, qui iſtam rem geſserunt, homicidæ ſint, an vindices libertatis? . .

XIII. Attende enim pauliſper, cogitationemque ſobrii hominis punctum temporis ſuſcipe. Etenim ego, qui ſum illorum, ut ipſe fateor, familiaris; ut a te arguor, ſocius; nego quidquam eſse medium: confiteor eos, niſi liberatores populi Romani, conſervatoreſque reipublicæ ſint, plus quam ſicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam parricidas eſse: ſiquidem eſt atrocius patriæ parentem, quam ſuum occidere. Tu homo ſapiens & conſiderate, quid dicis? ſi parricidæ: cur honoris cauſa a te ſunt & in hoc ordine, & apud populum Romanum ſemper appellati? cur M. Brutus (41), te referente, legibus eſt ſolutus, ſi ab urbe, plus quam decem dies abfuiſset? cur ludi Apollinares (42) incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciæ Caſſio & Bruto datæ (43)? cur quæſtores additi? cur legatorum numerus auctus? Atque hæc acta per te. Non igitur homicidæ. Sequitur, ut liberatores tuo judicio ſint: quandoquidem tertium nihil poteſt eſse.

Quid eſt? num conturbo te? Non enim fortaſse ſatis, quæ diſtinctius dicuntur, intelligis. Sed tamen hæc eſt ſumma concluſionis meæ: Quoniam ſcelere a te liberati ſunt, ab eodem te ampliſſimis præmiis digniſſimos judicatos. Itaque jam retexo (44) orationem meam. Scribam ad illos, ut, ſi qui forte, quod a te mihi objectum eſt, quærent, ſitne verum: ne cui negent. Etenim vereor, ne aut celatum me ab ipſis, illis non honeſtum; aut invitatum refugiſse, mihi ſit turpiſſimum. Quæ enim res unquam, pro ſancte Jupiter! non modo in hac urbe, ſed in omnibus terris eſt geſta major? quæ glorioſior? quæ commendatior erit hominum memoriæ ſempiternæ? In hujus me conſilii ſocietatem, tanquam in equum Trojanum, cum principibus includis? non recuſo.

Ago etiam gratias, quoquo animo facis. Tanta enim res eſt, ut invidiam

(41) *M. Brutus*) Cui, quia prætor erat, ab urbe plus quam decem dies abeſſe non licebat, niſi legibus ſolveretur. *Manut.*

(42) *Cur ludi Apollinares*) Brutus & alii Cæſaris percuſſores patrata cæde, veteranorum & plebeculæ metu ex urbe profugerant, & Senatus ut honeſtum fugæ prætextum daret, Brutum & Caſſium annonæ præfecerat. Cum autem Prætoris eſſet urbani ludos Apollinares exhibere, eos C. Antonius Prætor abſentis Bruti nomine magnifice ſuppeditatis a Bruto ſumptibus celebravit. *Abram.*

(43) *Cur provincia Bruto & Caſſio data*) Bruto Macedonia, Caſſio Syria. *Idem.*

(44) *Retexo*) Retracto quæ dixeram, me videlicet conſpirationis illius conſcium non fuiſſe. Videtur autem eſſe ironia: non enim ad Brutum & Caſſium ea de re ſcribere decreverat. Retexo, eſt muto & corrigo. Sic epiſt. 14. lib. XI. ad Familiares: *Novi timores retexunt ſuperiora.* Manutius ibidem, epiſt. 28: *An quod adoleſcens præſtiti, cum etiam errare cum excuſatione poſſem: id nunc ætate præcipitata, commutem, ac me ipſe retexam?* Ubi Manutius: *Qui retexit, mutat, quod jam fecit quaſi male factum.* Abram.

Digitized by Google

diam illam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu expulſos a te prædicas, & relegatos? qui locus eſt aut tam deſertus, aut tam inhumanus, qui illos, quo acceſſerint, non affari, atque appetere videatur? qui homines tam agreſtes, qui ſe, cum eos adſpexerint, non maximum cepiſſe vitæ fructum putent? quæ vero tam immemor poſteritas, quæ tam ingratæ literæ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoria proſequantur? Tu vero adſcribe me talem in numerum.

XIV. Sed unam rem vereor, ne non probes. Si enim fuiſſem, non ſolum regem, ſed regnum etiam de republica ſuſtuliſſem: &, ſi meus ſtylus (45) ille fuiſſet, (ut dicitur) mihi crede, non ſolum unum actum, ſed totam fabulam confeciſſem. Quanquam ſi interfici Cæſarem voluiſſe crimen eſt (46) vide, quæſo, Antoni, quid tibi futurum ſit, quem & Narbone hoc conſilium (47) cum C. Trebonio cepiſſe notiſſimum eſt, & ob ejus conſilii ſocietatem, cum interficeretur Cæſar, tum te a Trebonio vidimus ſevocari (48). Ego autem (vide quam tecum agam non inimice) quod bene cogitaſti aliquando, laudo, quod non indicaſti, gratias ago: quod non feciſti, ignoſco. Virum res illa quærebat.

Quod ſi te in judicium quis adducat, uſurpetque illud Caſſianum (49), *Cui bono fuerit*: vide, quæſo, ne hæreas. Quanquam illud quidem fuit, ut

---

(45) *Si meus ſtylus*) Si fuiſſem poeta illius fabulæ, quam Brutus & Caſſius egerunt, &c. Fabula eſt liberatio reipublicæ, poeta Cicero, ſtylus conſilium, actus unus cædes Cæſaris, reliqui quatuor actus ad abſolvendam fabulam requiſiti videntur eſſe cædes Lepidi & trium Antoniorum, quos Cicero de medio ſuſtuliſſet, quod iis ſtantibus non poſſet ſtare reſpublica. Alia translatione idem expreſſit lib. XII. ep. ad Caſſium 4. *Vellem Idibus Martiis me ad cœnam invitaſſet; reliquiarum nihil fuiſſet. Nunc me reliquiæ veſtræ exercent, & quidem præter cæteros me.* Quod repetit libro x. ad Familiares, epiſtola ad Trebonium, quæ eſt 28. *Idem.*

(46) *Quanquam ſi interfici Cæſarem voluiſſe crimen eſt*) Antonius Cæſari ex Hiſpania redeunti victis Pompeji liberis, Narbonem uſque obviam progreſſus comitem habuit, & contubernalem C. Trebonium; iſque oblique necandi Cæſaris mentionem injecit. Antonius Trebonii conſilio non acquievit ille quidem, ſed fideliter rem ſilentio ſuppreſſit, ne ad aures Cæſaris manaret. Cicero rem aliter interpretatus contendit, Antonio necandi Cæſaris voluntatem adfuiſſe, ſed audaciam defuiſſe. *Idem.*

(47) *Hoc conſilium*) Ita rem narrat Plutarchus in Antonio: „ Et cum ex amicis fideliſſimum quemque ad id negotium eligerent, deliberabant circa Antonium. Cumque cæteri vellent eum in conſilii ſocietatem admittere, repugnavit Trebonius. „ Dicebat enim quo tempore Cæſari ex Hiſpania redeunti obviam ierunt, ſibi comitem & contubernalem fuiſſe M. Antonium, „ cujus animum cum ipſe pedetentim, & caute experiri voluiſſet, Antonium ajebat ſenſiſſe quidem quorſum ea dicerentur, id tamen ſcinua aggredi noluiſſe, ſed nihilo ſecius fideliter tacuiſſe, neque inſidias ad Cæſarem detuliſſe". *Abram.*

(48) *Te a Trebonio vidimus ſevocari*) Plutarchus tamen in Cæſare: *Antonium qui & Cæſari fidelis erat & robuſtus, extra curiam detinuit Brutus Albinus injiciens ſermonem data opera longiorem.* Sed Plutarcho Plutarchum opponimus: *At Trebonius*, inquit in Bruto, *Antonium circa curiæ januam ſeductum injecto ſermone foris detinuit.* Cui conceptis verbis adſtipulatur etiam Dio lib. 43. & Noſter lib. 10. ad Familiares epiſt. 28. quæ eſt ad ipſum Trebonium: *Quod vero a te viro optimo ſeductus eſt, tuoque beneficio adhuc vivit hæc peſtis, interdum, quod vix mihi fas eſt, tibi ſubiraſcor.* Idem Philipp. XIII. *Idem.*

(49) *Caſſianum*) Vide Orat. pro Milone, cap. 12, & ibi Aſconium.

Digitized by Google

ut tu dicebas, omnibus bono, qui ſervire nolebant: tibi tamen præcipue, qui non modo non ſervis, ſed etiam regnas: qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberaſti: qui per eaſdem tabulas (50) innumerabilem pecuniam diſſipaviſti: ad quem e domo Cæſaris (51) tam multa delata ſunt: cujus domus, quæſtuoſiſſima eſt falſorum commentariorum & chirographorum officina: agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium, flagitioſiſſimæ nundinæ. Etenim quæ res egeſtati & æri alieno tuo, præter mortem Cæſaris, ſubvenire potuiſſet?

Neſcio quid conturbatus eſſe videris. Nunquid ſubtimes, ne ad te hoc crimen pertinere videatur? Libero te metu: nemo credet unquam: non eſt tuum de republica bene mereri: habet illius pulcherrimi facti clariſſimos viros reſpublica auctores: ego te tantum gaudere dico: feciſſe non arguo. Reſpondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis reſpondendum eſt.

XV. Caſtra mihi Pompeji, atque illud omne tempus objeciſti. Quo quidem tempore ſi, ut dixi, meum conſilium, auctoritaſque valuiſſet: tu hodie egeres, nos liberi eſſemus; reſpublica non tot duces & exercitus (52) amiſiſſet. Fateor enim, me, cum ea, quæ acciderunt, providerem futura (53), tanta in mœſtitia fuiſſe, quanta cæteri optimi cives, ſi idem pro-

(50) *Per eaſdem tabulas*) Infra: *Ubi eſt ſepties millies ſeſtertium, quod in tabulis quæ ſunt ad Opis patebat?* Eam autem pecuniam dicitur per eaſdem tabulas diſſipaſſe, quia tabulas adulteraverat, ne furtum illud extaret. *Abramus.*

(51) *E domo Cæſaris*) Poſt Cæſaris necem Calpurnia Cæſaris conjux, verita ne vel Cæſaris percuſſores, vel etiam Senatus invaderet, ingentem pecuniæ vim e domo Cæſaris prolatam, id eſt tria circiter talentum millia depoſuit apud Antonium. Et in his Cæſaris commentarios, in quibus ipſius manu notata erant, quæ Cæſar facere decreverat. Interim cum Senatus nihil de Cæſaris actis mutandum cenſuiſſet, Antonius hanc occaſionem capiens Cæſaris commentarios adulteravit, & agros, immunitates, vectigalia civitatibus conceſſit, nihilque non vendidit cujus invenit emptorem. *Idem.*

(52) *Exercitus*) Tres, quorum unus in Theſſalia apud Pharſalum, alter in Africa apud Thapſum, tertius in Hiſpania apud Mundam deletus eſt. Primus Imperatorem habuit Cn. Pompejum, ſecundus P. Scipionem, tertius Cneum & Sextum liberos Pompeji. *Abram.* Vide infra, cap. 22.

(53) *Providerem futura*) Quam prudenter Orator bello civili futura providerit, vide orat. pro Marcello: „ Tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo cupiditate, ſed ne ſpe quidem prudens & ſciens tanquam ad interitum ruerem voluntarium". Adde Epiſt. IV. lib. x. ad Attic. „ Præclara igitur conſcientia ſuſtentor, cum cogito me de republica non meruiſse optime, cum potuerim, aut certe nunquam niſi divine cogitaſse, eaque ipſa tempeſtate everſam eſse rempublicam, quam ego quatuordecim annis ante proſpexerim." Lib. vii. epiſt. v: „ Pace opus eſt. Ex victoria cum multa mala, tum certe tyrannus exiſtet". Libro x. epiſt. v: „ Regnandi contentio eſt, in qua pulſus eſt modeſtior Rex, & probior & integrior, & is, qui niſi vincit, nomen populi Romani deleatur neceſse eſt: ſin autem vincit, Syllano more exemploque vincit". Jam quid de interitu Pompeji prædixerit, conſtat e multis, ut lib. viii. ad Attic. epiſt. 12: „ Invitus in eam cauſam deſcendo, in qua neque pacis, neque victoriæ ratio quæſita eſt unquam, ſemper flagitioſæ & calamitoſæ fugæ". Lib. xi, epiſt. vi: „ De Pompeji exitu mihi dubium nunquam fuit: tanta enim deſperatio rerum ejus omnium regum & populorum animos occuparat, ut quocunque veniſset, hoc putarem futurum." Quid? quod etiam Cæſaris exitum longe ante proſpexit. Epiſt. vi, lib. x: „ Nullo enim modo poſse video ſtare iſtum diutius, quin ipſe per ſe etiam languentibus nobis concidat, quippe qui florentiſſimus ac novus ſeptem diebus ipſi illi egenti ac perditæ multitudini in odium acerbiſſimum venerit, qui duarum rerum ſimulationem tam cito amiſerit, manſuetudinis in Metello, divitiarum in ærario". Item: „ Nos ta-

providiſſent, fuiſſent. Dolebam, dolebam, Patres conſcripti, rempublicam, veſtris quondam, meiſque conſiliis conſervatam, brevi tempore eſſe perituram. Neque vero eram tam indoctus, ignaruſque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem: quæ me manens conficeret angoribus; dimiſſa, moleſtiis omnibus liberaſſet. Illos ego præſtantiſſimos viros, lumina reipublicæ, vivere volebam, tot conſulares, tot prætorios, tot honeſtiſſimos ſenatores, omnem præterea florem nobilitatis ac juventutis, tum optimorum civium exercitus: qui ſi viverent, quamvis iniqua conditione pacis, (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) rempublicam hodie teneremus. Quæ ſententia ſi valuiſſet, ac non ii maxime mihi, quorum ego vitæ conſulebam, ſpe victoriæ elati, obſtitiſſent: ut alia omittam, tu certe nunquam in hoc ordine, vel potius nunquam in hac urbe manſiſſes.

At vero (54) Cn. Pompeji voluntatem a me abalienabat oratio mea. An ille quemquam plus dilexit? cum ullo aut ſermones, aut conſilia contulit ſæpius? quod quidem erat magnum de ſumma re diſſentientes, in eadem conſuetudine amicitiæ permanere. Sed & ego, quid ille, & contra ille, quid ego ſentirem & ſpectarem, videbat. Ego incolumitati civium primum, ut poſtea dignitati poſſemus: ille præſenti dignitati potius conſulebat. Quod autem habebat uterque quod ſequeretur, idcirco tolerabilior erat noſtra diſſenſio. Quid vero ille conſularis vir (54), ac pene divinus de me ſenſerit, ſciunt qui eum de Pharſalica fuga Paphum profecuti ſunt. Nunquam ab eo mentio de me, niſi honorifica, niſi plena amiciſſimi deſiderii, cum me vidiſſe plus fateretur, ſe ſperaviſſe meliora. Et ejus viri (55) nomine me inſectari audes, cujus me amicum, te ſectorem eſſe fateare?

XVI. Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuiſti. Ne jocis

---

„ tamen hoc confirmamus illo augurio, quod „ diximus: nec fallit, nec aliter accidet. „ Corruat iſte neceſſe eſt aut per adverſarios, aut ipſe per ſe, qui quidem ſibi eſt „ adverſarius unus acerrimus. Id ſpero vivis nobis fore: quanquam tempus eſt nos „ de illa perpetua jam, non de hac exigua „ vita cogitare: ſin quid acciderit maturius, „ haud ſane mea multum interfuerit, utrum „ factum videam, an futurum eſſe multo ante viderim". Falſus eſt tamen aliquando, ut epiſtola undecima ad Tironem: *Videtur ſi inſaniet, poſſe opprimi, modo ut urbe ſalva.* Abram.

(54) *At vero*) Objectio Antonii. Macrobius libro II. Saturnaliorum cap. 3. *Pompejus Ciceronis facetiarum impatiens fuit. Cujus hæc de eo dicta ferebantur. Ego vero quem fugiam habeo, quem ſequar non habeo.* Paulo poſt: *Et cum donaſſet Pompejus transfugam civitate Romana, O hominem bellum! inquit, Gallis civitatem promittit alienam, qui nobis noſtram non poteſt reddere. Propter quæ merito videbatur dixiſſe Pompejus: Cupio ad hoſtes Cicero tranſeat, ut nos timeat.* Plura ejus dicta referemus, cum de jocis diſſeretur. Dictum vero Pompeji elegantius ponitur apud Fabium libro VI, capite 4: *Tranſi ad Cæſarem, me timebis.* Idem.

(54) *Conſularis vir*) Minus eſt *conſularis*, quam ut hæc vox poſſit hoc loco convenire. Legunt alii *ſingularis vir*, quod placet. *Idem.*

(55) *Et ejus viri*) Epiphonema: ſector Pompeji fuit Antonius, quia, ut infra dicetur, „ Bona Cn. Pompeji Magni, voci acerbiſſimæ ſubjecta præconis. Expectantibus omnibus, quiſnam eſſet tam impius, „ tam demens, tam Diis hominibuſque hoſtis, qui ad illud ſcelus ſectionis auderet „ accedere, inventus eſt nemo præter Antonium". *Abram.*

jocis quidem (56) reſpondebo, quibus me in caſtris uſum eſſe dixiſti. Erant quidem illa caſtra plena curæ: veruntamen homines, quamvis in turbidis rebus ſint, tamen, ſi modo homines ſunt, interdum animis relaxantur. Quod autem idem mœſtitiam meam reprehendit, idem jocum: magno argumento eſt, me in utroque fuiſſe moderatum.

Hereditates (57) mihi negaſti venire. Utinam hoc tuum verum crimen eſſet! plures amici mei, & neceſſarii viverent. Sed qui iſtuc tibi venit in mentem? ego enim amplius H-S· ducenties acceptum hereditatibus retuli. Quanquam in hoc genere fateor feliciorem eſſe te. Me nemo, niſi amicus, fecit heredem, ut cum illo commodo, ſi quod erat, animi quidam dolor jungeretur: te is, quem tu vidiſti nunquam, L. Rubrius Caſſinas, fecit heredem. Et quidem vide (58), quam te amarit is, qui, albus aterve fueris, ignorans, fratris filium præteriit: Q. Fufii, * honeſtiſſimi equitis Romani, ſuique amiciſſimi, quem palam heredem ſemper factitarat, ne nomen quidem perſcripſit: te, quem nunquam viderat, ac nunquam ſalutaverat, fecit heredem. Velim mihi dicas, niſi moleſtum eſt, L. Turſelius qua facie fuerit, qua ſtatura, quo municipio, qua tribu. Nihil ſcio, inquies, niſi quæ prædia habuerit. Igitur fratrem exheredans, te faciebat heredem. In multas præterea pecunias alieniſſimorum hominum,

(56) *Ne jocis quidem*) Prætermiſſio. Quod ſpectat ad jocus quibus me in caſtris intempeſtive uſum eſſe dixiſti, illud crimen indignum eſt reſponſione. De jocis Plutarchus in Cicerone jam ante laudatus: *Ipſe quidem ſine riſu & mœſtus obibat exercitum; aliis autem, cum minime requirerent, ridendi materiam ſuggerebat.* Sed quid nocebit, ſi tum ipſe, tum Macrobius uterque loco citato, nonnihil nobis harum facetiarum impertiat? Macrobius: *Cum ad Pompejum veniſſet: dicentibus ſero eum veniſſe, reſpondit: Minime ſero veni: nam nihil hic paratum video.* In eo jocus fuit, quod tanquam ad epulas invitatus reſponderit, orationemque a bello ad convivia traduxerit. *Deinde interroganti Pompejo, ubi gener ejus Dolabella eſſet, reſpondit: cum ſocero tuo.* Elegans plane jocus: obſcure crimini dabat Pompejus, quod in adverſis partibus eſſet gener Ciceronis, quaſi genero & ſocero non bene conveniret: ipſe quaſi aliud agens crimen retorſit, & Pompejo crimini vertit, quod a Cæſare ſocero ſuo diſſideret. Plutarchus: „ Cum „ Domitius quendam uſu militari non ſatis „ probatum ad ordines militiæ promovere „ vellet, diceretque eum & probum eſſe & „ frugi, Cur igitur, inquit, eum non ſervas, ut ſit curator tuorum liberorum? Quibuſdam Theophanem Lesbium præfectum „ fabrum laudantibus, quod Rhodios amiſſa „ claſſe commode conſolatus eſſet; Quam bonum eſt, inquit, Græcum habere præfectum! Cum Cæſari plurima ex animi ſententia ſuccederent, iſque quodammodo jam „ ipſos obſideret, Lentulo dicenti ſe comperiſſe Cæſaris amicos eſſe triſtes, reſpondit, Dicis eos Cæſarem odiſſe. Marico autem quodam ex Italia veniente, diceoteque Romæ famam eſſe Pompejum obſideri: „ Deinde, inquit, huc navigaſti ut eſſes teſtis oculatus? Poſt cladem Pharſalicam, „ Nonio dicente bene ſperandum eſſe, quod „ e Pompeji exercitu ſeptem aquilæ ſupereſſent, Bene, inquit, hortaris, ſi cum graculis bellum gereremus. Labieno divinationibus nitente quaſi in fatis eſſet, ut penes „ Pompeium eſſet totius belli victoria; Videlicet, inquit, hoc uſi ſtratagemate modo caſtra amiſimus. *Abram.*

(57) *Hereditates*) Ignominioſum fuit in amicorum teſtamentis præteriri, quod illud indicio eſſet præteritos parum amari. *Idem.*

(58) *Et quidem vide*) Ironia, quæ gravius aliquid ſuſpicandum relinquit. Amor enim non fertur in incognitum: nec Rubrius amare potuit Antonium, quem penitus ignorabat. Quibus innuitur, teſtamentum illud quod Antonium Rubrii faciebat heredem adulteratum & ſubjectum fuiſſe. *Idem.*

* An. Furius, an Fuſius, ut in indice.

Digitized by Google

ejectis veris heredibus, tanquam heres eſſet, invaſit. Quanquam hoc maxime admiratus ſum, mentionem te hereditatum auſum eſſe facere, cum ipſe hereditatem patris non adiſſes (59).

XVII. Hæc ut colligeres, homo amentiſſime, tot dies in aliena villa declamaſti? Quanquam tu quidem (ut tui familiariſſimi dictitant) vini exhalandi, non ingenii acuendi cauſa declamas. Et vero adhibes joci cauſa magiſtrum; ſuffragio tuo, & compotorum tuorum, rhetorem (60): cui conceſſiſti, ut in te, quæ vellet, diceret. Salſum omnino hominem! ſed materia facilis eſt in te, & in tuos dicta dicere. Vide autem, inter te, & avum tuum quid interſit. Ille ſenſim dicebat, quod cauſæ prodeſſet; tu curſim dicis aliena.

At quanta merces rhetori data eſt? Audite, Patres conſcripti, & cognoſcite reipublicæ vulnera. Duo millia jugerum campi Leontini (61) Sex. Clodio rhetori aſſignaſti, & quidem immunia (62), ut pro tanta mercede nihil ſapere diſceres. Num etiam hoc, homo audaciſſime, ex Cæſaris commentariis? Sed dicam alio loco, & de Leontino agro, & de Campano: quos iſte agros ereptos reipublicæ, turpiſſimis poſſeſſoribus inquinavit. Jam enim, quoniam criminibus ejus ſatis reſpondi, de ipſo emendatore & correctore noſtro quædam dicenda ſunt. Nec enim omnia effundam, ut, ſi ſæpius decertandum ſit, ut erit, ſemper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo iſtius vitiorum, peccatorumque largitur. Viſne igitur te inſpiciamus a puero? ſic opinor. A principio ordiamur.

XVIII. Teneſne memoria, prætextatum te decoxiſſe? Patris, inquies, iſta culpa eſt (63). Concedo. Etenim eſt pietatis plena defenſio. Illud ta-

---

(59) *Hered. patris non adiſſes*) Quippe nulla erat. *Manutius.*

(60) *Rhetorem*) Sextus Clodius, Siculus, de quo Suetonius lib. de Claris Rhet.

(61) *Campi Leontini*) Sex. Clodius Siculus fuit. Campus Leontinus in Sicilia dictus ab urbe Leontio, cujus meminerunt Plinius & Ptolemæus. Is autem ager fuit Siciliæ totius uberrimus. M. Tullius Frumentaria in Verrem: *Ætnenſis vero ager, qui ſolebat eſſe cultiſſimus, & quod caput eſt rei frumentariæ, campus Leontinus, cujus antea ſpecies hæc erat, ut cum obſitum vidiſſes, annonæ caritatem non vererere.* Jam ſi fuit uberrima Siciliæ pars, facile vides quantum Antonius hac largitione reipublicæ vulnus inflixerit. *Id.*

(62) *Immunia*) Libera ab omni ſervitute, decumis & aliis ejuſmodi vectigalibus non obnoxia. *Manut.*

(63) *Patris, inquies, iſta culpa eſt*) Huic objectioni meæ reſpondebis: Mea culpa non eſt, ſed patris mei. Non enim ego, ſed pater meus vivendo luxurioſe patrimonium abligurivit, & tam grande æs alienum contraxit, ut bonis cedere coactus fuerim, cum non poſſem æs illud alienum diſſolvere, fidemque meam a paternis creditoribus liberare. Pater eſt ille M. Antonius Creticus tam diſſolutus nepos, ut ne tabulas quidem rationum conficere crederetur. Cicero libro III. in Verrem: *Audimus aliquem tabulas nunquam confeciſſe: quæ opinio hominum de Antonio falſa.* Ubi Aſconius: *Hic eſt Mar. Antonius diſſolutiſſimus curator oræ maritimæ, Cretæ mortuus, &c. quem Salluſtius ait perdendæ pecuniæ genitum, & vacuum a curis, niſi inſtantibus.* Ut Orator Antonio filio diſſolutionem patris his verbis objecerit: PATRIS, INQUIES, ISTA CULPA EST. Antonii pater fuit, „ Antonius Creticus, vir, „ *ut eſt apud Plutarchum*, non ita quidem „ ſplendidus & illuſtris in republica, vir bo„ nis tamen & commodis moribus, tum po„ tiſſimum in largiendo liberalis, ut ex uno „ ejus facto facile cognoſci poteſt. Cum enim „ magnas divitias haudquaquam poſſideret, & „ eam

Digitized by Google

tamen (64) audaciæ tuæ, quod ſediſti in quatuordecim ordinibus, cum eſſet lege Roſcia decoctoribus certus locus conſtitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non ſuo decoxiſſet.

Sumpſiſti virilem togam, quam ſtatim muliebrem togam reddidiſti (65).

Pp 2 Pri-

„ eam ob rem ab uxore liberalitatem exerce„ re prohiberetur, contigit ut familiaris qui„ dam ad eum pecuniam petens accederet. „ Deficiente pecunia, ſervulo mandavit, ut „ aquam in vas argenteum infunderet, ad ſe„ que deferret. Quo allato quaſi barbam ra„ ſurus mentum rigavit, & ſervulum alio „ prætextu abs ſe dimiſit. Amico vaſculum „ dedit, jubens, ut eo pro ſuo commodo u„ teretur. Cum autem quid eo vaſculo fa„ ctum eſſet diligenter inter domeſticos quæ„ reretur, uxorem graviter ſtomachari vi„ dens, & de ſingulis velle habere quæſtio„ nem, factum confeſſus eſt, rogans, ut il„ la ſibi ignoſceret". Hæc Plutarchus paulo liberalius & benignius quam Orator, vel etiam ipſe Antonius. *Idem.*

(64) *Illud tamen*) Lex Roſcia theatralis a L. Roſcio Othone Tribuno plebis lata, ne quis ſpectaret in quatuordecim primis graduum ordinibus, qui proxime ad orcheſtram & podium accedebant, niſi ſi eſſet ingenuus ab ingenuo patre, & cenſum equeſtrem, id eſt, quadringenta ſeſtertia, poſſideret. Iis autem ex ſenatorio vel equeſtri ordine natis, qui ſive ſuo, ſive fortunæ vitio decoxerant: neque jam cenſum equeſtrem obtinebant, peculiarem locum conſtituit. Ex hoc igitur capite Antonii carpit audaciam, quod legem Roſciam præfracte violarit, & ſederit in quatuordecim, cum decoxiſſet. Atque ut hujus loci numerum paucis attingamus, vides hoc loco membra inciſa mira concinnitate miſceri, & tandem membrorum quatuor ambitu terminari, ſive ut loquitur noſter in Oratore: *Omnia tanquam crepidine quadam comprehenſione longiore ſuſtineri. Viſne igitur te inſpiciamus a puero?* Membrum eſt quod pene ad hexametri longitudinem accedens, duobus choriambis incœptum anapæſto finitur. Sequitur inciſum uno dichoræo contentum, *Sic opinor.* Sequuntur tria membra: quorum extrema duo ſunt hexametro breviora, medium paulo etiam longius, quam verſus heroicus extenditur:

A principio ordiamur.
Tenesne memoria prætextatum te decoxiſſe?
Patris, inquies, iſta culpa eſt.

Excipit inciſum, *concedo*, poſt membrum inchoatum a duobus anapæſtis, ut aures magis feriant, & adverſarii mentem percellant, li- mitatum ſpondæo & dochimo, (*dochmio*) ut ſpondæus orationi pondus addat, dochimus aliquid amœnitatis impertiat, Tandem huic multiplici ſtructuræ longior ambitus & circumſcriptio verborum quaſi faſtigium imponitur:

Illud vero audaciæ tuæ
Quod ſediſti in quatuordecim ordinibus,
Cum eſſet lege Roſcia certus locus decoctoribus conſtitutus,
Quamvis quis fortunæ vitio, non ſuo decoxiſſet.

Vides circumſcriptionem hanc a duobus heroico verſu minoribus membris exorſam duobus grandioribus terminari, ſingula membra productas initio ſyllabas plures continuari, ut iis veluti quodam fundamento inſiſtant, varie finiri, & hunc membrorum finem quaſi quibuſdam gradibus ſenſim ad culmen aſſurgere. *Tuæ* jambus eſt, qui minimum habet dignitatis: *ordinibus* pæan primus aliquanto ſublimior, ſi numerum ſyllabarum ſpectes, ſi menſuram non adeo grandis: *conſtitutus*, dichoræus jambo quidem & pæane quidem grandior, nondum tamen ſublimis, ſed quadam amœnitate temperatus: *decoxiſſet*, diſpondæus magnificus plane & gravis, totam circumſcriptionem ſuſtentans. *Manut.*

(65) *Sumpſiſti virilem, quam ſtatim muliebrem togam reddidiſti*) Aliud ſi nihil in hac oratione emendaſſem, quam hunc locum, operam tamen præclare a me poſitam judicarem. Quis eſt enim eorum, qui has literas tractant, cui unquam venerit in mentem, eum aliter legendum eſſe, quam ita ut vulgo ante nos legebatur? *Sumpſiſti virilem togam, quam ſtatim muliebrem ſtolam reddidiſti.* Quæ tamen ſcriptura quam prava, quamque vitioſa ſit, ſpero cognituros eſſe omnes, qui totam rem accurate conſideraverint. Hoc enim ait Cicero, Antonium, ubi primum togam puram, ſeu quod idem eſt, virilem ſumpſit, (quod fieri ſolitum, cum pueri ad annum XVII. perveniſſent, omnes ſciunt) primo quidem proſtitiſſe ad libidinem omnium, & quaſi diobolarem aliquam meretriculam, omnes omnium impuritates corpore ſuo excepiſſe: poſtea vero, repudiatis cæteris, uni Curioni morigerum atque obſequentem fuiſſe, uni feciſſe copiam ſui, cum ab eo prope in uxoris loco haberetur. Primum illud tempus notat, cum ait: *Sumpſiſti virilem*

Primo vulgare ſcortum: certa flagitii merces, nec ea parva: ſed cito Curio intervenit, qui te a meretricio quæſtu abduxit: &, tanquam ſtolam dediſſet, in matrimonio ſtabili & certo locavit.

Nemo unquam puer, emptus libidinis cauſa, tam fuit in domini poteſtate, quam tu in Curionis. Quoties te pater ejus domo ſua ejecit? quoties cuſtodes poſuit, ne limen intrares? cum tamen tu, nocte ſocia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere. Quæ flagitia domus illa diutius ferre non potuit. Sciſne me de rebus mihi notiſſimis dicere? Recordare tempus illud, cum pater Curio mœrens jacebat in lecto: filius, ſe ad pedes (66) meos proſternens, lacrymans te mihi commendabat; orabat, ut te contra ſuum patrem, ſi ſeſtertium ſexagies peteret, defenderem: tantum enim ſe pro te interceſſiſſe (67). Ipſe autem amore ardens confirmabat, quod deſiderium tui diſcidii ferre non poſſet, ſe in exilium eſſe iturum.

Quo ego tempore tanta mala florentiſſimæ familiæ ſedavi, vel potius ſuſtuli. Patri perſuaſi, ut æs alienum filii diſſolveret: redimeret adoleſcentem, ſumma ſpe, & animi, & ingenii præditum, rei familiaris facultatibus: eumque tua non modo familiaritate, ſed etiam congreſſione patrio jure & poteſtate prohiberet. Hæc tu cum per me acta meminiſſes: niſi illis, quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare auſus eſſes?

XIX.

---

lem. quam ſtatim muliebrem togam reddidiſti. Quæ enim mulieres vulgo patebant, venalemque habebant pudicitiam, eæ ignominiæ cauſa, ut ab aliis internoſcerentur, togam ferebant, non, ut matronæ, ſtolam. Horatius:

Quid inter
Eſt in matrona, ancilla peccesne togata? Id.
Atque etiam melius perſæpe togata.

At de matrona loquens, ſtolam nominat:

Quid vis tibi? nunquid ego a te
Magno prognatum depoſco conſule cunnum.
Velatumque ſtola, mea cum conferbuit ira?

Et in eadem ſatyra:

Ad talos ſtola demiſſa, & circumdata palla.

Sed & adulterii damnatæ impudicitiam profiteri cogebantur, & togam geſtare; unde eſt illud Martialis:

Coccina famoſa donas, & hianthina mœchæ.
Vis, mage qua meruit, mittere? mitte togam.

Et illud ejuſdem:

Thelyn viderat in toga ſpadonem:
Damnatam Numa dixit eſſe mœcham.

Cum igitur toga meretricum eſſet, matronarum ſtola: conſtat, ad exprimendum illud tempus, quo Antonius meretricum more proſtabat, ſtolæ nomen aptum non eſſe. At poſtea ubi tanquam nupſiſſe Curioni dicitur, & appoſite in primis, & falſe adhibitum eſt ſtolæ vocabulum: *Sed cito*, inquit, *Curio intervenit, qui te a meretricio quæſtu abduxit, & tanquam ſtolam dediſſet, in matrimonio ſtabili & certo locavit.* Eſt autem hic locus in eo libro, qui nobis ad has emendationes dux fuit, ita ut eum ipſi edidimus, plane ac ſine ulla vel minima lituræ ſuſpicione ſcriptus. *Muretus.*

(66) *Filius ſe ad pedes*) Curio adoleſcens meis pedibus advolutus mihi ſupplicabat, lacrymis ubertim manantibus ex amore, ut me interponerem, ſuamque ipſius cauſam ſuſciperem, meaque auctoritate a patre Curione ſeſtertium ſexagies impetrarem, quibus æs illud alienum diſſolveret. Dicebat enim eum ſibi ſummam tuo nomine præſtandam eſſe, quod pro te ſuam fidem obligaſſet. *Idem.*

(67) *Interceſſiſſe*) Soluturum promiſiſſe. Sic alibi Cicero locutus. *Manut.*

Digitized by Google

XIX. Sed jam ſtupra, & flagitia omittam : ſunt quædam, quæ honeſte non poſſum dicere : tu autem eo liberior, quod ea in te admiſiſti, quæ a verecundo inimico audire non poſſes. Sed reliquum vitæ curſum videte: quem quidem celeriter perſtringam. Ad hæc enim, quæ in civili bello, in maximis reipublicæ miſeriis fecit, & ea, quæ quotidie facit, feſtinat animus. Quæ peto, ut quanquam multo notiora vobis, quam mihi ſunt, tamen, ut facitis, attente audiatis. Debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio ſolum rerum, ſed etiam recordatio. Tametſi incidamus oportet media, ne nimis ſero ad extrema veniamus.

Intimus erat in tribunatu Clodio: qui ſua erga me beneficia commemorat. Ejus omnium incendiorum fax. Cujus etiam domi quiddam jam tum molitus eſt (68). Quid dicam, ipſe optime intelligit. Inde itum Alexandriam contra ſenatus auctoritatem, contra religionem. Sed habebat ducem Gabinium (69), quicum quidvis rectiſſime facere poſſet. Qui tum inde reditus (70), aut qualis? Prius in ultimam Galliam ex Ægypto (71), quam

(68) *Cujus etiam domi quiddam jam tum molitus eſt*) De Fulvia ejus uxore, inquit Manutius. Dici poſſet etiam jam tum Antonium conſpiraſſe contra rempublicam, ut Pompejum reliquoſque principes civitatis occiderent, ſtatumque imperii Romani convellerent. Sed Abramus ſum, non Oedipus & fortaſſe non eſt in eo magnopere laborandum. Solent enim Oratores aliquando, etiamſi in re nihil ſubſit, ſuſpicioſe loqui; & cum probare nihil poſſunt, teſtari ipſam adverſariorum conſcientiam. Sic enim & adverſarios mire lancinant, nec alligantur mendacii. *Abram.*

(69) *Sed habebat ducem Gabinium*) Tradit contra Plutarchus Antonium fuiſſe ducem Gabinio: „ Gabinium decem talentorum mil- „ libus ſollicitante Ptolemæo, ut ſimul cum „ ipſo in Ægyptum expeditionem ſuſciperet, „ & ipſe regnum reciperet, legatorum & „ præfectorum plurimi repugnabant, & Ga- „ binium quamvis tanta mercede conſtrictum „ ab eo bello quædam formido revocabat. „ Antonius autem in omnes magnarum rerum „ occaſiones intentus, & Ptolemæo roganti „ gratificans, ad hanc expeditionem Gabi- „ nium impulit, & concitavit ". Cæterum poſtquam a Clodio diſceſſit, antequam ſe Gabinio conjungeret, in Græcia fuerat aliquandiu commoratus. Sed Orator tempus illud relinquit intactum, vel ſtudio brevitatis, vel quia quod in eo reprehenderet non habebat. Hoc enim temporis ſpatio Antonius intermiſſa literarum & eloquentiæ ſtudia renovarat. Miſſus etiam a Gabinio fuerat in Judæam, hoſtium arcem primus invaſerat, Ariſtobulum cum filio ceperat, parva militum manu ingentes Judæorum copias conciderat. Idquoque prudens & ſciens Tullius omittit : pauciſque perſtringit profectionem in Ægyptum, dixiſſe contentus, ea profectione Senatus auctoritatem, rempublicam, religiones fuiſſe violatas, diſſimulatis rebus in Ægypto præclare geſtis, quibus Antonius reliquerat ſuæ fortitudinis, providentiæ, humanitatis impreſſa veſtigia. Nam cum equitatu præmiſſus, viarum anguſtias, atque adeo urbem Peluſium occuparat, & intervenerat, ne Ptolemæus Ægyptiorum primores occideret, & ingenti prælio, circumiens hoſtes & a tergo invadens, *victoriam iis qui ex adverſo veniebant expediens, præmiis, ut par fuit, militaribus donatus eſt : & Archelai demortui caput inventum, & ornatum regia magnificentia ſepelivit.* Quare Noſter quod invidioſum erat, videlicet ipſam profectionem contra religiones & oracula ſuſceptam, inſectatur; reliqua tacet, quod Antonius ex iis veluti fontibus ad hominum commendationem & militum benevolentiam profluxerat. Et allegoria ſuam orationem obſcurat, ne vel aperte damnet Gabinium, quem olim majeſtatis accuſatum defenderat, vel inimicum laudare videatur. *Abram.*

(70) *Qui tum inde reditus*) Jure invehitur in reditum Antonii, quod ex Ægypto rediens, non domum & neceſſarios ſuos inviſerit, ſed profectus fuerit in ultimam Galliam ad Cæſarem. Quod profecto non feciſſet, niſi deſperatis vitæ ſuæ rationibus videret ſe in urbe ſtare non poſſe, aut propter flagitia ſic invaſum eſſe ſuis, ut ad matrem non auderet accedere. *Idem.*

(71) *Ex Ægypto*) Vetus liber, *ex Ægypto*;

quam domum. Quæ autem erat domus? ſuam enim quiſque domum (72) tum obtinebat, neque erat uſquam tua. Domum dico? quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneres, præter unum Miſenum, quod cum ſociis tanquam Siſaponem (73) tenebas?

XX. Veniſti e Gallia ad quæſturam petendam. Aude dicere, te prius ad parentem tuam (74) veniſſe, quam ad me. Acceperam enim jam ante Cæſaris literas, ut mihi ſatisfieri paterer a te. Itaque te loqui quidem ſum te paſſus de gratia. Poſtea cuſtoditus ſum a te (75), tu a me obſerva-

---

pto: eadem videlicet ratione, qua *Purrhum* & *Bruges*, & *Sullam*, & talia priſcos illos dixiſſe accepimus. *Muretus*. Hæc putent ſibi dicta veteris illius ſcripturæ amatores, quibus fortaſſe diſplicuerint ea, quæ Tomo ſuperiore nobis permiſimus, ubi de Sylla, pro *Sulla*. Olivetus.

(72) *Suam enim quiſque domum*) Acriter reddit rationem cur Antonius domum non haberet. Si enim dixiſſet, Tu enim decoxeras, & domus patris addicta fuerat creditoribus, veram quidem ille cauſam reddidiſſet. Sed longe vehementius, *Suam enim quiſque domum tum obtinebat*, quibus verbis & memoria belli civilis, quod tam multos ſedibus ſuis expulit, refricatur, & invidia quæritur Antonio, qui in tam multorum civium domos invaſit. *Abram.*

(73) *Tanquam Siſaponem*) Minutius: *Cum probro dictum, quaſi civitatem vitiis infamem & luxu perditam*. Magis arridet Turneb. lib. x. adverſar. cap. 12. id referens *ad miniaria metalla Siſaponenſium, quæ ſocietates publicanorum exercebant: dicit enim Antonium non unum poſſeſſorem Miſeni fuiſſe, ſed poſſeſſionis ſocios habuiſſe multos*. Siſapo oppidum eſt in Hiſpania, olim in conventu Cordubenſi, ut auctor eſt Plinius lib. III. Nat. Hiſt. cap. I. Videtur autem fuiſſe adagium: non enim aliter M. Tullius hunc dicendi modum inde uſque ab Hiſpania petiiſſet, cum ipſe monuerit voraginem patrimonii, potius quam ſyrtim eſſe dicendam, ne voces longius arceſſitas alio transferamus. *Idem*.

(74) *Ad parentem tuam*) Vulgo, *ad patrem tuum*. Hic locus criticos haud parum exercuit, dum alii *matrem tuam*, alii *parentem tuam*, alii *patruum tuum*, alii denique *amatorem tuum* emendant. Unum Biſciolam audiamus: „ Non poſſum intelligere, quem „ hic Antonii patrem vocet. Quidam imperitiſſime C. Cæſarem, qui poſtea Dictator „ fuit, accipiunt: ſed is bellum gerebat in „ Gallia, unde nuper diſceſſerat Antonius. „ Nec Marc. Antonius Creticus intelligi poteſt, a quo moriente puerulus fuerat relictus. Non L. Lentulus vitricus: non eum „ eum in carcere Conſul Cicero ſtrangulaverat: & in hac tamen ſcriptura codices omnes, quos quidem mihi legere contigit, „ legi autem plurimos, conſentiunt.' Itaque „ exiſtimo *parentem tuam* legi debere, ut „ matrem M. Antonii intelligamus: ea erat „ Julia lectiſſima fœmina". Eadem ſentiunt Manutius, Lambinus, & Bucananus. Et hi quidem duo negant *patruum* legi poſſe, quod tum temporis C. Antonius Marci patruus exularet. Sed de damnatione & exilio C. Antonii poſtea diſſeremus. *Amatorem tuum*, eſt a conjectura Mureti Var. Lect. XVII. c. 6. id eſt, Curionem qui te eſſlictim adamabit. Primam illam lectionem *parentem tuam* eo libentius amplector, quod & plures ei ſuffragentur, & Janus Gruterus aſſerat *parentem tuam*, in Mſs. melioribus inveniri. *Abram.*

(75) *Poſtea cuſtoditus ſum a te,*) Ita quidem Pal. prim. ſed ſec. *poſtea cultus a te* Quod & in uno Ferrarii, neque mihi admodum diſplicet: quamvis pro vulgato pugnet Gulielmius in Auſriam Plautinam cap. 5. Muretus lib. XII. Var. lect. c. 7, quod invenifſet in uno mſ. *beatus*, in altero *ovatus* conjiciebat, *ſublevatus*. Grut. Si legas, *Poſtea cultus ſum a te*, ſenſus eſt, Domum meam ventitaſti ut me coleres, & obſequium tuum mihi deferres. Similis, *Poſtea cuſtoditus ſum a te*, mens fuit Oratoris: Poſteaquam Cæſaris literis commendatus in gratiam receptus es, me comitatus es per urbem, meumque latus ſtipaviſti, ut me contra vim & arma P. Clodii defenderes. Reſpicit tempus illud quo Publius Clodius reſtituto Cicerone inſidias ei comparavit, ad vimque confugit: Vide epiſt. 3. lib. IV. ad Atticum, ubi narravit domum Q. Fratris ante diem tertium Non. Novembris a Clodianis inflammatam fuiſſe. *Ille*, inquit, *vehementer furere. Poſt hunc vero furorem, nil niſi cædem inimicorum cogitare, vicatim ambire, ſervis aperte ſpem libertatis oſtendere*. Paulo poſt: *Itaque ante diem tertium Idus Novembres, cum ſacra via deſcenderem, inſecutus eſt me cum ſuis: clamor, lapides, fuſtes, gladii: hæc improviſa omnia*. Ciceronem autem ſecum lateris ſui cuſtodes & ſtipatores (nobiles videlicet ado-

vatus (76) in petitione quæſturæ. Quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo Romano, in foro es conatus occidere: cumque eam rem tua ſponte conarere, non impulſu meo, tamen ita prædicabas, te non exiſtimare, niſi illum interfeciſſes; unquam mihi pro tuis in me injuriis (77) ſatis eſſe facturum. In quo demiror, cur Milonem impulſu meo rem illam egiſſe dicas, cum te ultro mihi idem illud deferentem nunquam ſim adhortatus. Quanquam, ſi in eo perſeverares (78), ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quam ad meam gratiam..

Quæſtor es factus. Deinde continuo (79) ſine ſenatus-conſulto, ſine ſorte, ſine lege, ad Cæſarem cucurriſti (80). Id enim unum in terris, egeſtatis, æris alieni, nequitiæ, perditis vitæ rationibus, perfugium eſſe ducebas. Ibi te cum & illius largitionibus, & tuis rapinis explevisſes, (ſi hoc eſt explere, quod ſtatim effundas) advolaſti egens ad tribunatum, ut in eo magiſtratu, ſi poſſes, viri tui ſimilis (81) eſſes.

XXI.

---

adoleſcentes, equitumque liberos) habuiſse, qui ipſum contra Clodii vim defenderent, indicant quæ ſequuntur: *Diſceſſimus in veſtibulum N. Tercutii Damionis: qui erant mecum, facile operas aditu prohibuerunt. Ipſe occidi petuit. Sed ego diæta curari incipio. Chirurgia tedet.* Quæ etſi C. Lentulo & Metello Nepote Conſulibus contigerunt: tamen Clodius ad conſequentes annos propagavit, donec tandem poſt annos quatuor a Milone occiſus eſt. Vide epiſtolam 3. lib. 11. ad Quintum Fratrem, & Dionem lib. 39. Et ſane Ciceronem, cum opus fuit, nobiles adoleſcentes adhibuiſse ad ſui corporis cuſtodiam conſtat ex iis, quæ refert Plutarchus in Cæſare. *Idem*.

(70) *Tu a me obſervatus*) Quibus hæc lectio non placuit, quod Antonium adoleſcentem a Cicerone viro Conſulari obſervandum fuiſse non putarent, hunc locum miſere lancinarunt: & alii quidem *adjutus*, alii *comitatus*, alii *ornatus*, alii denique *ſublevatus* legendum eſse cenſuerunt. Nihil muto, quod *obſervari* dicerentur adoleſcentes a proceribus, qui in petitione magiſtratuum honoris & commendationis cauſa deducebantur. Obſervari etiam minorem a majore oſtendit Cic. lib. VII. ad Familiares, epiſt. XXVII. *Ego enim te in conſulatu obſervaram*. Scribit autem ad Gallum. Fuit autem Gallus, (ut multis probat Manutius) Publius ille Sextius, qui Quæſtor fuit Conſule Cicerone, & ab eo poſt judicio de vi defenſus eſt, pro quo exſtat nobilis illa oratio. Igitur obſervatus eſt Quæſtor a Conſule, ut mirari non debeas Antonium quæſturæ candidatum obſervatum fuiſse a Tullio conſulari. *Eſt autem obſervare*, verba ſunt Manutii, epiſt. citata, *cum ad aliquem honoris officiique cauſa ſæpe accedimus.* Id quidem ille probat tum hoc loco, tum epiſt. I. ad Atticum: *Obſervat Luc. Domitium maxime*. Sed expreſſius exemplum eſt pro Murena: *Neque enim fieri poteſt, neque poſtulandum eſt a nobis, aut ab equitibus Romanis, ut ſuos neceſſarios candidatos ſectentur totos dies: a quibus ſi domus noſtra celebratur, ſi interdum ad forum deducimur, ſi uno baſilicæ ſpatio honeſtamur, diligenter obſervari videmur, & coli*. Qui legunt *ſublevatus*, habent exemplum Cæſaris de Lentulo Spinthere, ita loquentis lib. 1. de Bello civili: *In petitione conſulatus ab eo erat ſublevatus*. Idem.

(77) *Pro tuis in me injuriis*) Quas tu mihi intuleras, cum eras intimus Clodio in tribunatu, ejuſque omnium incendiorum fax. *Idem*.

(78) *Si in eo perſeverares*) Si conſtans eſſes in illo odio improborum. *Idem*. In meo codice non male, *ſi in eo perſeveraſſet*, & ſic omnino ſcripſiſse Tullium cenſeo. Loquitur enim de præteritis. *Grav.*

(79) *Deinde continuo*) Solebant Patres quas in provincias Proprætores aut Proconſules annui mitterentur, deinde Quæſtores inter ſe ſortiri, ut in eam provinciam mitterentur, quæ cuique ſorte obveniſſet. Aliquando tamen extra ordinem non Senatus aut ſortis beneficio, ſed populi ſuffragiis & lege perlata provinciæ mandabantur Quæſtoribus. Antonius ut primum factus eſt Quæſtor, nulla interpoſita mora, contra jus & morem majorum, ſine S. C. ſine ſorte, ſine lege ad Cæſarem cucurrit. *Abram.*

(80) *Ad Cæſarem cucurriſti*) Ut ei quæſtor eſſes in Gallia. *Manut.*

(81) *Viri tui ſimilis*) Curionem deſignat, qui ſuperiore anno Tribunus plebis fuerat, emptuſque a Cæſare ab ejus cauſa pertinaciter ſteterat. *Ferratius*. Dicitur vir Antonii, eadem

XXI. Accipite nunc, quæſo, non ea, quæ ipſe in ſe, atque in domeſticum dedecus impure atque intemperanter, ſed quæ in nos, fortunaſque noſtras, id eſt in univerſam rempublicam, impie ac nefarie fecerit. Ab hujus enim ſcelere omnium malorum principium natum reperietis. Nam cum L. Lentulo, C. Marcello conſulibus, Kalendis Januar. labentem & prope cadentem rempublicam fulcire cuperetis, ipſique C. Cæſari (82), ſi ſana mente eſſet, conſulere velletis: tum iſte venditum atque emancipatum tribunatum conſiliis veſtris oppoſuit, cervicesque ſuas ei ſubjecit ſecuri (83), qua multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decrevit ſenatus, & quidem incolumis, nondum tot luminibus extinctis, quod in hoſtem togatum decerni (84) eſt ſolitum more majorum. Et tu apud Patres conſcriptos contra me dicere auſus es, cum ab hoc ordine ego conſervator eſſem, tu hoſtis reipublicæ judicatus? Commemoratio illius tui ſceleris intermiſſa eſt, non memoria deleta. Dum genus hominum, dum populi Romani nomen extabit, (quod quidem erit, ſi per te licuerit, ſempiternum) tua illa peſtifera interceſſio (85) nominabitur.

Quid cupide a ſenatu, quid temere fiebat, cum tu, unus adoleſcens, univerſum ordinem decernere de ſalute reipublicæ prohibuiſti; neque id ſemel (86), ſed ſæpius? neque tu tecum de ſenatus auctoritate agi paſſus es? Quid autem agebatur, niſi ne delere & evertere rempublicam funditus velles, cum te neque principes civitatis rogando, neque majores natu monendo, neque frequens ſenatus agendo, de vendita atque addicta ſententia movere potuit? Tum illud (87), multis rebus ante tentatis, neceſſario

eadem mente qui ſuperius dicitur *a Curione in matrimonio ſtabili & certo locatus eſſe*. Addit *ſi poſſet*, quia difficile fuit Antonio Curionis ſimilem evadere, quod neque animo, neque ingenio, & eloquentia ad Curionem aſpiraret. *Abram.*

(82) *ipſique C. Cæſari*) Quoniam potuit Antonius cauſari ſe interceſſiſſe ſenatus conſulto, quod Cæſari, cui fuerat Quæſtor anno ſuperiore, injuriam fieri videret (ſiquidem factum fuerat S. C. uti ante certam diem Cæſar exercitum dimitteret: ſi non faceret, eum adverſus rempublicam facturum videri) idcirco prudenter huic objectioni noſter occurrit, ajens Senatum C. Cæſari, ſi ſana mente eſſet, & Senatui obtemperare vellet, conſulere voluiſſe. *Idem*.

(83) *Cervicesque ſuas ei ſubjecit ſecuri*) Suo ſcelere condemnandum ſenatui ſe tradidit. *Manut.*

(84) *In hoſtem togatum decerni*) Senatus nonnunquam decernebat, ut perturbatores reipublicæ in hoſtium numero haberentur. In Piſonem, *De me Senatus ita decrevit, Cn. Pompejo auctore, & ejus ſententia principe, ut ſi quis impediſſet reditum meum, in hoſtium numero putaretur*. Ubi diximus Senatum nonnunquam ita decreta ſua muniiſſe, ut adſcriberet, ſi quis interceſſerit, ſe graviſſime laturum, vel interceſſorem videri facturum contra rempublicam, vel eum in hoſtium numero habendum. Quæ eodem pene recidebant. Idem enim fuit videri feciſſe contra rempublicam, atque in hoſtium numero cenſeri. Vide pro Sextio, cap. 1. *Abram.*

(85) *Interceſſio*) Qua impedivit, ne valeret S. C. quo decretum erat, ut ante certam diem Cæſar exercitum dimitteret. *Man.*

(86) *Neque id ſimul*) Aliud adjectum quo Antonii ſcelus exaggerat, quod Antonius in eo pertinax fuerit & obſtinatus, oſtenderitque ſe non ſubito naſcentis cupiditatis impetu, ſed certa animi inductione ſenatus-conſulto de provinciis intercedere, neque ſecum agi de Senatus auctoritate, id eſt, ne voces quidem eorum admiſerit, qui rogabant, ne ſe unus Senatus auctoritati opponeret. *Abram.*

(87) *Tum illud*) Redit ad notam Senatus, qui in Antonium decrevit, quid in hoſtem rogatum decerni eſt ſolitum more majorum. Id eſt, decrevit eum contra rempublicam facturum videri, ſi diutius Senatuſconſulto de pro-

Digitized by Google

rio tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quorum incolumis fuit nemo. Tum contra te dedit arma hic ordo conſulibus, reliquiſque imperiis & poteſtatibus: quæ non effugiſſes, niſi te ad arma Cæſaris contuliſſes.

XXII. Tu, tu, inquam (88), M. Antoni, princeps C. Cæſari, omnia perturbare cupienti, cauſam belli contra patriam inferendi dediſti. Quid enim aliud ille dicebat, quam cauſam dementiſſimi ſui conſilii, & facti afferebat, niſi quod interceſſio neglecta, jus tribunitium ſublatum, circumſcriptus a ſenatu eſſet Antonius? Omitto quam hæc falſa, quam levia: præſertim cum omnino nulla cauſſa juſta cuiquam eſſe poſſit contra patriam arma capiendi. Sed nihil de Cæſare: tibi certe confitendum eſt, cauſam pernicioſiſſimi belli in perſona tua conſtitiſſe. O miſerum te, ſi intelligis! miſeriorem, ſi non intelligis, hoc literis mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei ne poſteritatem quidem omnium ſeculorum unquam immemorem fore, conſules ex Italia excuſſos, cumque his Cn. Pompejum, qui imperii populi Romani decus ac lumen fuit: omnes conſulares, qui per valetudinem exſequi cladem illam (89) fugamque potuiſsent: prætores, prætorios, tribunos plebis, magnam partem ſenatus, omnem ſobolem juventutis, unoque verbo rempublicam expulſam, atque exterminatam ſuis ſedibus.

Ut igitur in ſeminibus eſt cauſa arborum & ſtirpium, ſic hujus luctuoſiſſimi belli ſemen tu fuiſti. Doletis, tres exercitus (90) populi Ro-

provincíis Cæſaris obſtitiſſet. Notat tamen id factum fuiſſe, & multis rebus ante tentatis & neceſſatio, ut oſtendat Senatus lenitatem, qui ad hujuſmodi pœnam infligendam non deſcendiſſet, niſi neceſſitate compulſus. Notat paucis ante Antonium id vulnus inflictum fuiſſe, ut eo pœna gravior quo inuſitatior appareat, eorum quibus inflictum eſt, incolumem fuiſſe neminem, ad exaggerandam pœnæ gravitatem. *Idem*.

(88) *Tu, tu, inquam*) Verbi reduplicatione Antonium pungit, & quaſi repetitis ictibus ſtimulat, quod C. Cæſari quaſi quidam anteſignanus fuerit, ad bellum patriæ inferendum. Legunt aliqui, ut notat Lambinus, *anſa belli*, pro *cauſam belli*, quæ lectio mihi plurimum arridet. Si enim Cæſar jam ante omnia turbare cupiebat & tantummodo ſpecioſum prætextum ſuo ſceleri quærebat, non reipſa belli cauſa fuit expulſio, & circumſcriptio M. Antonii, ſed tantum prætextus, & occaſio, quam Cæſar oblatam arripuit, quaſi anſam, ad bellum reipublicæ inferendum. Eam tamen cauſam videri volebat Cæſar, quaſi non ambitione duceretur, ſed interceſſionem Tribunitiam & jura plebis Romanæ defenderet. *Idem*.

(89) *Exequi cladem illam*) A funeribus & exequiis videtur petita translatio, quaſi a Conſulibus & Pompejo fugientibus, funere elata fuerit reſpublica. Lib. IX. ad Atticum epiſt. XIV. de hac ipſa fuga Pompeji diſſerens: *Miſeros nos! cur non omnes fatum illius executi ſumus?* Exequi, vox funerum. *Idem*.

(90) *Tres exercitus*) Primus populi Romani exercitus deletus a Cæſare, & interfectus eſt ad Philippos & Pharſalum in Theſſalia, cui præerat ipſe Cn. Pompejus. Secundus in Africa ad Thapſum, duce Scipione ſocero Pompeji; tertius ad Mundam in Hiſpania, ducibus Cneo & Sexto Pompejis. Multas & ipſe Cæſar clades per ſuos legatos accepit, *quorum C. Curio*, inquit Tranquillus, cap. 36. *in Africa periit*, (cum duabus legionibus & equitibus quingentis, ex Cæſare) *C. Antonius in Illyrico in adverſariorum devenit poteſtatem*: *P. Dolabella claſſem in eodem Illyrico*, *Cn. Domitius Calvinus in Ponto exercitum amiſerunt*. Ipſe duo circiter millia militum prælio Dyrrhachino, Mundenſi mille amiſerat. Sed tres tantum clades enumerat Orator, quaſi Cæſariani non in civium, ſed in hoſtium numero cenſeantur *Idem*.

mani interfectos: interfecit Antonius. Deſideratis clariſſimos cives: eos quoque eripuit vobis Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflicta eſt: afflixit Antonius. Omnia denique, quæ poſtea vidimus, (quid autem mali non vidimus?) ſi recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Trojanis, ſic iſte huic reipublicæ cauſa belli, cauſa peſtis, atque exitii fuit. Reliquæ partes tribunatus principio ſimiles. Omnia perfecit, quæ ſenatus, ſalva republica ne fieri poſsent, perfecerat. Cujus tamen ſcelus in ſcelere cognoſcite (91).

XXIII. Reſtituebat multos calamitoſos. In his patrui (92) nulla mentio. Si ſeverus: cur non in omnes? ſi miſericors, cur non in ſuos? Sed omitto cæteros. Licinium a Denticulam, de alea condemnatum, colluſorem ſuum, reſtituit: quaſi vero ludere (93) cum condemnato non liceret: ſed ut, quod ille in alea perdiderat (94), beneficio legis diſsolveret. Quam attuliſti rationem populo Romano, cur eum reſtitui oporteret? Abſentem credo (95) in reos relatum, rem indicta cauſa judicatam: nullum fuiſse de alea lege judicium: vi oppreſsum, & armis: poſtremo, quod de patruo ſuo dicebatur, pecunia judicium eſse corruptum. Nihil horum. At vir bonus, & republica dignus. Nihil id quidem ad rem (96): ego tamen, quoniam condemnatum eſse b pro nihilo vis, ſi ita eſset, ignoſcerem. Homi-

nem

---

(91) *Cujus tamen ſcelus in ſcelere cognoſcite*) Scelus in ſcelere dicit, quia ſcelus quidem fuit reſtituere damnatos, & res judicatas reſcindere, ſed hoc ſcelere polito ſcelus aliud admiſit, patruum ſuum C. Antonium, qui damnatus erat, beneficio ſuæ legis excludens. Vel enim nullam omnino reſtituere debuit, vel non debuit patruum ſuum excludere, cujus tamen nullam fecit mentionem. *Idem*.

(92) *Patrui*) C. Antonii collegæ Ciceronis in Conſulatu, qui accuſatus a M. Cælio fuit, a Cicerone defenſus, a judicibus damnatus, quod expilaviſſet Macedoniam. In exiliumne fuerit ejectus, an tantum æſtimata lite ob expilatam provinciam mulctatus, & ab honoribus & reipublicæ adminiſtratione ſubmotus, poſſit non immerito dubitari. Exulaſſe ſignificant illa verba Vatinianæ: *At nunc quidem C. Antonius hac una re miſeriam ſuam conſolatur, quod imagines patris & fratris ſui, fratriſque filiam non in familia, ſed in carcere collocatas audire maluit, quam videre*. Contra videri poſſit non exulaſſe verbis illis infra: *Frequentiſſimo Senatu, ſedente patruo, hanc tibi eſſe cum Dolabella odii cauſam aujus et dicere, quod ab eo ſorori & uxori tua ſtuprum oblatum eſſe comperiſſes*. Idem.

a Vict. *Lenticulam*

(93) *Quaſi vero ludere*) Legendum eſt: *Non quaſi ludere cum condemnato non liceret, ſed*, &c. *Muret.* Var. Lect. XVIII. 7. Vide Schott. Mod. 12.

(94) *Sed ut, quod ille in alea perdiderat*) Inſinuat Antonium fuiſſe pecuniis inductum ad ferendam legem de reſtitutione Denticulæ, ut videlicet *hujus legis beneficio*, id eſt, pecuniis ob hanc legem ferendam acceptis, æs alienum diſſolveret Antonius, quod ipſe contraxerat, ut pecuniis mutuatitiis alea luderet, totumque illud mutuum ludendo perdiderat. *Abram.*

(95) *Abſentem credo*) Ironia, qua omnes cauſas, quibus res judicata reſcindi potuit, complectitur. 1. Si abſens in reos referretur, nec daretur ei ſpatium veniendi, ſeque defendendi: ſi temere nec auditis partibus reus damnaretur: ſi quæſtio nulla lege eſſet conſtituta: ſi vi oppreſſus eſſet reus: ſi judices pecunia corrupti reum damnaviſſent. Sed cauſas ejuſmodi nullas attulit ad reſtituendum Denticulam. *Idem*.

(96) *Nihil id quidem ad rem*) Cur non ad rem, cauſa redditur Verrina de ſuppliciis. *Perditæ civitates, deſperatis omnibus rebus, hos ſolent exitus exitiales habere, ut damnati in integrum reſtituantur, vincti ſolvantur, exules reducantur, res judicatæ reſcindantur. Quæ cum accidunt, nemo eſt quin intelligat ruere illam rempublicam*, &c. *Idem*.

b Man. Lamb. Gaut. *pro nihilo eſt*.

nem omnium nequiſſimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quæ eſt de alea, condemnatum qui in integrum reſtituit, is non apertiſſime ſtudium ſuum ipſe profitetur?

In eodem vero tribunatu, cum Cæſar in Hiſpaniam proficiſcens, huic conculcandam Italiam tradidiſſet: quæ fuit ejus peragratio itinerum? luſtratio municipiorum? Scio me in rebus celebratiſſimis ſermone omnium verſari, eaque, quæ dico, dicturuſque ſum, notiora omnibus eſſe, qui in Italia tum fuere, quam mihi, qui non fui (97). Notabo tamen ſingulas res: etſi nullo modo poterit oratio mea ſatisfacere veſtræ ſcientiæ. Etenim quod unquam in terris tantum flagitium extitiſſe auditum eſt? tantam turpitudinem? tantum dedecus?

XXIV. Vehebatur in eſſedo (98) tribunus plebis (99): lictores lau-

(97) *Quam mihi qui non fui*) Aliquanto tempore ſubſtitit in Italia Cicero, poſtquam Cæſar in Hiſpaniam profectus eſt, ut conſtat ex literis Cæſaris ad Ciceronem xv. Kal. Maji ex itinere datis, quibus eum rogat, ut ab omni contentione abſit, nec naviget ad Pompejum. Habentur lib. x. ad Atticum ep. VIII. Subſtitit autem in Italia uſque ad æquinoctium. Eodem lib. XVIII: *Nunc quidem æquinoctium nos moratur: quod valde perturbatum erat, id ſcilicet ætas erit*. Datæ ſunt hæ literæ xvii. Kalendas Junii. Imo epiſtola ſequenti ſcribit Tulliam ſuam peperiſſe xiv Kalendas Junii, quo tempore adhuc in Italia morabatur. E quibus vides eum in Italia fuiſſe quadraginta pene dies poſtquam Cæſar Italiam conculcandam Antonio tradidiſſet. *Idem*.

(98) *Vehebatur in eſſedo*) Adverte vim ſingulorum verborum, quibus luſtrationem Italiæ, ejuſque turpitudinem exaggerat. *Vehebatur* muliebri mollitie. *In eſſedo*, quod genus erat barbarici vehiculi, & a moribus Romanis alieni. *Tribunus plebis*, qui pedibus deberet incedere, ut ſe magis popularem & conventu faciliem exhiberet. *Lictores antecedebant*, quos habere Tribuno plebis jus non fuit: *laureati*, ob expulſos Conſules & Cn. Pompejum. *Inter quos* lictores Citheris *mima portabatur*, quod eſt indigniſſimum, meretriculam ornare his magiſtratus inſignibus, & *aperta lectica portabatur*, ad majorem impudentiam. Cætera etiam ſuam emphaſim habent, ut quod eum ſalutarent municipales homines honeſti, quod non ſponte, ſed neceſſario illi obviam procederent. *Id.*

(99) *Tribunus plebis*) Non temere Tribunum plebis appellat: quantum enim conjectare licet, fas non fuit Tribuno plebis uti vehiculo, quamdiu erat in magiſtratu. Neque enim poterat longius ab urbe diſcedere, aut extra pomœrium pernoctare; neque decebat ut magiſtratus plebejus ad infimi ordinis patrocinium inſtitutus, cultu corporis, aut inceſſu a plebejis differret, aut vehiculo uteretur, ne difficilis ad eum eſſet acceſſus. Quam ob cauſam, *Prætextam non geſtat Tribunus plebis*, ut ſcribit Plutarchus quæſtion. Rom. probl. 81. Subdit: *Neque enim aut lictores habent, aut in ſella curuli ſedentes jus dicunt*. Et aliquanto poſt, quod magis facit ad præſens inſtitutum: *Cum autem Tribunus plebis e plebe ſumpſerit originem; in eo vis ejus eſt omnis, ut ſit valde popularis, ejuſque omnis amplitudo eſt, ut non majores ſpiritus ſumat quam cæteri, ſed & habitu corporis & veſte & vivendi ratione ſimilis ſit cuicunque civium. Nam pompa Conſuli convenit, & Prætori: at vero Tribunum plebis, ut aiebat C. Curio, conculcari oportet, neque ſpecie majeſtatem præferre, aut eſſe inacceſſum, & multitudini difficilem, ſed ita inter alios omnes eminere, ut tamen poſſit facile conveniri. Et eam ob rem neque illi domus januas claudere fas eſt, ſed dies noctuque apertæ, tanquam portus & perfugium indigentibus. Quo magis autem externa ſpecie corporis abjectus eſt, eo magis poteſtate attollitur*. Quare probabiliſſimum eſt eos, ut planius a quovis etiam plebejo adiri poſſent, vehicula ejeraviſſe, ut ſe magis populares exhiberent. Confirmari poteſt ex eo quod etiam Dictatorem equo, aut vehiculo uti nefas fuit, ut quoniam ſummam rerum omnium poteſtatem obtineret, hac ſaltem una re plebejus videretur. Vide Plutarchum in Fabio. Quod etiam de legatis tradit Spartianus in Severo: *Ex quo factum eſt ut in vehiculo etiam legati ſederent, qui ante pedibus ambulabant*. Flamini etiam Diali, ne facile ab urbe diſcederet, equi uſus interdictus fuit. Plutarchus

quæ-

reati (100) antecedebant: inter quos, aperta lectica, mima portabatur: quam ex oppidis municipales, homines honeſti, obviam neceſſario prodeuntes, non noto illo & mimico nomine, ſed Volumniam (1) conſalutabant. Sequebatur rheda cum lenonibus, comites nequiſſimi (2): rejecta mater ami-

---

quæſtionibus Romanis, problemate 40: *Apud Romanos id ſacerdoti* (loquitur de Flamine Diali) *proprium eſt, ut neque equo utatur, neque ultra dies tres peregrinetur.* Feſtus etiam cauſſam addit: *Equo vehi Flamini Diali non licebat, ne ſi longius digrederetur, ſacra negligerentur.* Abram.

(100) *Lictores laureati*) Cæſar potitus Italia, iis, quos ſibi legavit, dedit lictores laureatos, non Antonio ſolum, ſed etiam Curioni. Narrat enim Tullius epiſt. IV, lib. x. ad Atticum, hoc ipſo tempore quo Cæſar proficiſcebatur in Hiſpaniam, C. Curionem in villam ad ſe divertiſſe: *Quid iſti, inquam tui faſces? ſi ab Senatu, cur laureati? ſi ab ipſo cur ſex? Cupivi, inquit, ex S. C. ſurrepto: nam aliter non poterat. At ille impendio nunc magis odit Senatum. A me, inquit, omnia proficiſcentur. Sex autem, quia duodecim nolui; nam licebat.* Sed id magis tolerari potuit in Curione quam in Antonio: quia hic Tribunus plebis erat, qui lictores habere non potuit, ut jam vidimus e Plutarcho. *Idem.*

(1) *Volumniam*) Cytheris liberta fuit P. Volumnii Eutrapeli, ut ſcribit Servius in Eclogam decimam, & eadem a Volumnio adamata, ut colligitur ex epiſtola ultima libri IX. ad Familiares: *Accubueram hora nona, cum ad te harum exemplum in codicillis exaravi. Dices, Ubi? apud Volumnium Eutrapelum, & quidem ſupra me Atticus, infra Verrius.* &c. *Infra Eutrapelum Cytheris accubuit.* Ad hunc amorem lib. VII. epiſt. XXXIII. alludit ſcribens ad eundem Volumnium: *Ut nihil ſit tam ἀκύθηρον, quod non alicui venuſtum eſſe videatur.* Volumnius autem familiaris fuit Antonio. Cornelius Nepos in Attici vita: *Atticus cum Ciceronis intima familiaritate uteretur, amiciſſimus eſſet Bruto, non modo nihil iis induſit ad Antonium violandum, ſed e contrario familiares ejus ex urbe profugientes quantum potuit, texit: quibus indiguerunt, adjuvit. Pub. vero Volumnio ea tribuit, ut plura a parente proficiſci non potuerint.* Apud quem etiam latuit Triumvirali proſcriptione: *Idem Luc. Julium Calidium,* &c. *in proſcriptorum numerum a P. Volumnio præfecto fabrum Antonii abſentem relatum expedivit.* E quibus agnoſcis & conjunctionem Antonii cum Cytheride, & cauſam cur Cytheris Volumnia diceretur. Adde quod gens Volumnia nobiliſſima fuit, & patricia, ex qua P. Volumnius Conſul fuit anno poſt Reges exactos quarto & quinquageſimo, quo tempore ſolis patriciis patebat aditus ad Conſulatum, ut conſtat e Livio lib. III. & faſtis Caſſiodori. Ex eadem etiam gente fuit Volumnia uxor Coriolani, de qua Livius lib. II. & alii paſſim; ut merito Cytheris ex hoc nomine gloriam quæſierit. *Abram.*

(2) *Sequebatur rheda cum lenonibus: comites nequiſſimi*) Sic nonnulli v. l. *Sequebantur rheda cum lenonibus comites nequiſſimi.* Quos probo: ut pro comitibus nequiſſimis, meritorios pueros intelligat. Id quod paulo infra apertius dicet. *Ingenui*, inquit, *pueri cum meritoriis, ſcorta inter matresfamilias verſabantur.* Rheda autem fit ſexti caſus: ut Salluſtius dixit, *equo circumiens:* & alter neſcio quis, ſcriptor certe non malus, *equo ſequi.* Petrus Victorius, quem honoris cauſa nomino, corrigendum putat, *Sequebatur rheda cum leonibus: comites nequiſſimi.* Et me hercule opinionis ſuæ librum, illum quidem non antiquum, ſed tamen ſcriptum, adſtipulatorem habet. Arbitratur enim vir doctiſſimus, Ciceronem id ſignificare voluiſſe, quod Plinius lib. VIII. cap. 16. memoriæ prodidit. *Primus*, inquit, *leones Romæ ad currum junxit M. Antonius, & quidem civili bello, cum dimicatum eſſet in Pharſalicis campis: non ſine oſtento quodam temporum, generoſos ſpiritus jugum ſubire illo prodigio ſignificante. Nam quod ita vectus eſt cum mima Cytheride, ſupra monſtra etiam illarum calamitatum fuit.* Hæc Plinius: quæ Plutarchus, quæ Cicero ipſe tradidit. Ego autem præterquam quod pro uno illi poſſum viginti adſtipulatores regerere, in eis tres vetuſtiſſimos: præterea, qui ita loqueretur, ut diceret, *rheda cum equis, rheda cum mulis*, id eſt, rheda mulis juncta, neminem adhuc inveni. Jam vero ut rem tam inuſitatam ac pene portenti ſimilem tam breviter attingeret, nec ullos in ipſam orationis aculeos emitteret, adduci ad credendum nullo modo poſſum. Tu igitur judicium adhibebis: idque eliges, quod ad locum aptius convenire judicabis. *Ferratius*,

Non-

amicam impuri filii, tanquam nurum, ſequebatur. O miſeræ mulieris fœcunditatem calamitoſam! Horum flagitiorum iſte veſtigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impreſſit.

Reliquorum factorum ejus, Patres conſcripti, difficilis eſt ſane reprehenſio, & lubrica. Verſatus in bello eſt: ſaturavit ſe ſanguine diſſimillimorum ſui civium. Fuit felix, ſi poteſt ulla eſſe in ſcelere felicitas. Sed quoniam veteranis (3) cautum eſſe volumus, quanquam diſſimilis eſt militum cauſa, & tua: illi ſecuti ſunt: tu quæſiſti ducem: tamen, ne apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor e Theſſalia Brunduſium cum legionibus (4) revertiſti. Ibi me non occidiſti. Magnum beneficium: potuiſſe enim fateor. Quanquam nemo erat eorum, qui tunc tecum fuerunt, qui mihi non cenſeret parci oportere. Tanta enim eſt caritas patriæ, ut veſtris etiam legionibus ſanctus eſſem, quod eam a me ſervatam eſſe meminiſſent. Sed fac id te dediſſe mihi, quod non ademiſti; meque a te habere vitam, quia a te non ſit erepta: licuitne mihi per tuas contumelias hoc beneficium ſic tueri, ut tuebar; præſertim cum te hæc auditurum videres (5)?

XXV. Veniſti Brunduſium, in ſinum quidem & in complexum tuæ mimulæ. Quid eſt? num mentior? quam miſerum eſt id negare non poſſe,

---

Nondum ſatis, verum ut fatear, conſtituere potui, de hujus loci lectione, Victorione potius, an Ferrario aſſentiendum putem. Magna utriuſque eruditio, magna diligentia & accuratio, magna exercitatio in veterum ſcriptis: ſententiæ ſuæ rationes uterque probabiles affert: & neſcio quomodo melius uterque, quantum ego quidem judicare poſſum, reprehendit aliena, quam confirmat ſua. Cum igitur in dubio eſſet animus, optimum facta eſſe duxi, veteris libri ſcripturam, ut erat, proponere. Quanquam ſi alterius utrius ſententiam probare neceſſe ſit, aliquanto equidem libentius Victorio acceſſerim. *Muretus.*

(3) *Sed, quoniam veteranis*) Nihil de belli genere dicam, nec invehar in te, quod interfueris bello civili ſuſcepto contra rempublicam. Non, inquam, invehar propter duas rationes: altera eſt, quoniam veteranis cautum eſſe volumus, ut priventur iis militiæ commodis, quæ vel jam adepti ſunt a Cæſare, vel brevi adipiſcentur a Senatu: altera eſt, quia nolo committere, ut tu me apud illos in invidiam voces, eorumque animos contra me incites, quaſi ego eorum commodis detrahendum putem. Quanquam, etiamſi in te inveherer, quod interfueris bello civili, non tamen reprehenderentur a me veterani. Siquidem alia tua eſt, alia veteranorum cauſa. Illi enim ſequuti ſunt Cæſarem ducem, qui ipſis datus fuerat a Senatu populoque Romano: nec examinare debuerunt cauſam, cur Cæſar Pompejo bellum inferret: tu autem cum & Tribunus plebis eſſes, ac proinde nullo ſacramento militari obligatus, tu ſponte ducem quæſiſti. *Abram.*

(4) *Cum legionibus*) Cæſar victo ad Pharſalum Pompejo magnam exercitus ſui partem in Italiam remiſit, eique præfecit M. Antonium: ipſe cum reliquis copiis inſtituit ſequi Pompejum fugientem. Cicero, qui & invitus bellum ſuſceperat, & nullam videbat Pompejanis partibus ſpem ſupereſſe, audita clade Pharſalica, cui propter adverſam valetudinem non interfuit, ſtatuit ab armis diſcedere, neque Catoni & Cn. Pompejo filio exercitum ei tradentibus, hortantibuſque, ut præeſſet, belloque extremis perſequeretur, acquievit, ſed in Italiam navigavit, appulſuſque Brunduſium incidit in Antonium cum exercitu victore redeuntem. Quem cum Antonius jure belli occidere poſſet, incolumem dimiſit. *Idem.*

(5) *Præſertim cum te hæc auditurum videres*) Hoc videtur dicere: Miror per tuas contumelias non licuiſſe mihi beneficium illud ſic animo, & memoria colere, ut colebam: præſertim cum fore videres, ut audires a me, quæ meritus es. Tu me novis injuriis veteris beneficii memoriam abjiceres. *Manutius.*

ſe, quod ſit turpiſſimum confiteri? Si te municipiorum non pudebat: ne veterani quidem exercitus? Quis enim miles fuit, qui Brunduſii illam non viderit? quis, qui neſcierit veniſſe eam tibi tot dierum viam (6) gratulatum? quis, qui non indoluerit, tam ſero ſe, quam nequam hominem ſecutus eſſet, cognoſcere?

Italiæ rurſus percurſatio (7) eadem comite mima: in oppida militum crudelis & miſera deductio (8): in urbe auri, argenti, maximeque vini, fœda direptio. Acceſſit (9), ut Cæſare ignaro, cum ille eſſet Alexandriæ, beneficio amicorum ejus magiſter equitum conſtitueretur. Tum exiſtimavit (10) ſe ſuo jure cum Hippia (11) vivere, & equos vectigales (12) Sergio mimo tradere. Tum ſibi non hanc (13), quam nunc male tuetur, ſed

M.

(6) *Tot dierum viam*) De longitudine viæ Appiæ, quæ Roma Brunduſium extendebatur, Lipſius lib. III, cap. 10. de Magnitudine Romana, ubi & teſtatur inter utramque urbem fuiſſe milliariorum circiter CCCI. intervallum: quare ſi ſingulis diebus quinque & viginti milliaria conficias, iter erit dierum quatuordecim: quam viam Cytheris ivit Antonio gratulatum. *Abram.* Horatius lib. I, Sat. V. ſuum iter deſcribens Roma Brunduſium, innuit ſe quindecim diebus illud confeciſſe. *Manut.*

(7) *Percurſatio* (ſic legendum) *eadem comite*) Vox *eadem*, vel ad percurſationem referri poteſt, *percurſatio eadem, comite mima:* vel ad mimam, *percurſatio, eadem comite mima*. Malo ad percurſationem referre: quaſi dicat, Non opus eſt referre, quid feceris e Theſſalia reverſus, ne bis idem dixiſſe videamur. Eodem enim modo ſe geſſit in illa ſecunda percurſatione Italiæ, quo ſe geſſerat in priore. Cum enim, ut referunt Plutarchus & Plinius, hac ſecunda luſtratione Italiæ, tum alia inſolentiſſime fecerit, profecto non omiſiſſet Orator, niſi eadem utraque percurſatione contigiſſet. *Abramus.* Sed aliter interpretatur Ferratius; nam ita diſtinguit, *Italiæ rurſus percurſatio, eadem comite*, &c. Quod ille hac diſtinctione, nos accentu notavimus.

(8) *In oppida militum crudelis & miſera deductio*) Dicuntur in oppida deduci milites, cum vel ad hiberna mittuntur ad tempus, ut, cum ſe vis hyemis remiſerit, rurſus ad militiam educantur, vel cum ſtipendiis confectis, in oppida mittuntur, aſſignatis agris, accepturi præmia & veteranorum privilegia. Poſteriore ſenſu libentius interpretor. Hæc enim deductio crudelis fuit & miſera, cum ejectis veteribus colonis in eorum poſſeſſiones novi ſuccederent. *Abram.*

(9) *Acceſſit*) Ad ſuperioris percurſationis nequitiam acceſſit huic poſteriori magiſtratus, nimirum, ut magiſter equitum crearetur Cæſare Dictatore. Poſteaquam enim de pugna Pharſalica, & nece Cn. Pompeji Romæ nuntiatum eſt, multi honores Cæſari decreti fuerunt, iſque ad annum integrum Dictator, Antonius autem magiſter equitum conſtitutus. Id Cicero videri vult factum ignaro Cæſare, beneficio amicorum ejus, ut etiam indicet Antonium Cæſari contemptui fuiſſe. Sed rem aliter narrat Plutarchus in Antonio. Videatur Dio, lib. 42. *Idem.*

(10) *Tum exiſtimavit*) Poſtquam magiſter equitum conſtitutus eſt Antonius, exiſtimavit ſe jus habere vivendi familiariter cum Hippia: quia videlicet ipſe magiſter equitum erat, ſive ἱππαρχος, Hippia autem ab equis, quos Græci ἵππους appellant, nomen obtinebat. *Abram.*

(11) *Hippia*) Putavi nonnunquam Hippiam mulierculam fuiſſe famoſam. Id enim nomen eo ſenſu Juvenalis uſurpat:

Quot amaverit Hippia mœchos.

Imo hanc Sergio ludio adhæſiſſe tradit Sat. VI. E quibus patet & ludium & gladiatorem fuiſſe Sergium, & Hippiam matronam fuiſſe nobilem, ſed multorum adulterorum libidini proſtitutam, & eandem ab Antonio amari potuiſſe, & cum Sergio libidinis habuiſſe commercium, ut non fruſtra Noſter utriuſque meminerit. Hæc, inquam, putavi, & etiamnum putarem, niſi me Plutarchi reverentia rem in medio relinquere compelleret, veritum toties a tanto viro diffidere: Qui, ut ſequenti ſectione referemus, Hippiam non mulierem, ſed mimum fuiſſe teſtatur, *in Hippiæ mimi nuptiis*. Idem.

(12) *Vectigales*) Arguitur dediſſe mimo equos ſui magiſtratus, ex quibus ille quæſtum faceret. *Ferratius.*

(13) *Tum ſibi non hanc, &c.*) In eo magiſtratu non domum Cn. Pompeji, quam in-

vaſit

M. Piſonis domum, ubi habitaret, legerat. Quid ego iſtius decreta, quid rapinas, quid hereditatum poſſeſſiones datas, quid ereptas proferam? Cogebat egeſtas: quo ſe verteret non habebat. Nondum ei tanta a L. Rubrio, non a L. Turſelio hereditas venerat: nondum in Cn. Pompeji locum, multorumque aliorum, qui aberant, repentinus heres ſucceſſerat. Erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuiſſet.

Sed hæc, quæ robuſtioris improbitatis ſunt, omittamus: loquamur potius de nequiſſimo genere levitatis. Tu iſtis faucibus (14), iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauſeras, ut tibi neceſſe eſſet in populi Romani conſpectu vomere poſtridie. O rem non modo viſu fœdam, ſed etiam auditu! Si inter cœnam, in ipſis tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidiſſet, quis non turpe duceret? In cœtu vero populi Romani, negotium publicum gerens, magiſter equitum, cui ructare turpe eſſet, is vomens, fruſtis eſculentis, vinum redolentibus, gremium ſuum & totum tribunal implevit. Sed hoc ipſe fatetur eſſe in ſuis ſordibus: veniamus ad ſplendida.

XXVI. Cæſar Alexandria ſe recepit (15), felix, ut ſibi quidem videbatur: mea autem ſententia, ſi quis reipublicæ ſit infelix, felix eſſe non poteſt. Haſta poſita (16) pro æde Jovis Statoris, bona Cn. Pompeji (miſerum me! conſumptis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeji Magni, voci acerbiſſimæ ſubjecta præconis. Una in illa re ſervitutis oblita civitas ingemuit, ſervientibuſque animis, cum omnia metu tenerentur, gemitus tamen populi Romani liber fuit. Expectantibus omnibus, quiſnam eſſet tam impius, tam demens, tam diis, hominibuſque hoſtis, qui ad illud ſcelus ſectionis auderet accedere, inventus eſt nemo, præter Antonium: præſertim cum tot eſſent circum haſtam illam,

vaſit quidem, ſed male tuetur, Sexto Pompejo Cnei Magni filio eam repetente, ſed M. Piſonis domum elegerat, cum ipſe propriam domum non haberet in qua habitaret. Pater enim ejus decoxerat. Hic autem M. Piſo videtur eſſe M. Puppius Calpurnianus, qui biennio poſt Ciceronem cum M. Valerio Meſſala Conſul fuit. *Abram.*

(14) *Tu iſtis faucibus*) Hunc locum Fabius frequenter expendit, ut lib. VIII. cap. 4: IX. 4. &c.

(15) *Se recepit*) Se recipere dicuntur, qui ex aliquo periculo incolumes evaſerint. Cæſar autem Alexandriæ, ut Tranquilli verbis utar, *cum Ptolemæo Rege, a quo ſibi quoque inſidias tendi videbat, bellum ſane difficillimum geſſit: neque loco, neque tempore æquo, ſed hieme anni, & intra mœnia copioſiſſimi ac ſolertiſſimi hoſtis, inops ipſe rerum omnium, atque imparatus.* Neque refert quod non continuo Romam Alexandria contendit, ſed *ab Alexandria in Syriam & inde Pontum tranſiit*: tam celeriter enim eas regiones obiit, ut non opus habuerit Orator illius itineris facere mentionem. Pharnacem enim *intra quintum, quam adfuerat diem, quatuor, quibus in conſpectum venerat, horis una profligavit acie.* Ut nihil aliud ad Senatum de hac victoria reſcripſerit, quam *veni, vidi, vici.* Abram.

(16) *Haſta poſita*) In auctionibus publicis haſtam figebant eo loco, ubi res venales ſubjiciebantur auctioni, fortaſſe quia publicarum auctionum origo fuit ex venditione prædæ armis & haſta partæ. *Idem.*

Iam, qui alia omnia auderent. Unus inventus eſt, qui id auderet, quod omnium fugiſset & reformidaſset audacia.

Tantus igitur te ſtupor oppreſſit, vel, ut verius dicam, tantus furor, ut primum, cum ſector (17) ſis iſto loco natus (18), deinde cum Pompeji ſector, non te exſecrandum populo Romano, non deteſtabilem, non omnes tibi deos, omnes homines, & eſse inimicos, & futuros ſcias? At quam inſolenter ſtatim helluo invaſit in ejus viri fortunas; cujus virtute terribilior erat populus Romanus exteris gentibus, juſtitia carior!

XXVII. In ejus igitur copias cum ſe ſubito ingurgitaviſset, exſultabat gaudio, perſona de mimo (19), modo egens, repente dives. Sed, ut eſt apud poetam neſcio quem, *Male parta, male dilabuntur*. Incredibile, ac ſimile portenti eſt, quonam modo illa tam multa, quam paucis, non dico menſibus, ſed diebus effuderit. Maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti (20), pretioſa veſtis multa, & lauta ſupellex, & magnifica multis locis, non illa quidem luxurioſi hominis, ſed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil erat.

Quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ ſi fuit, fuit animal unum (21): Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res, tam diſſipatas, tam diſtantibus in locis poſitas, tam cito abſorbere potuiſſe. Nihil erat clauſum, nihil obſignatum, nihil ſcriptum. Apothecæ (22) totæ nequiſſimis hominibus condonabantur: alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat alea-

(17) *Sector*) Aſconius in tertiam Verrinam: *Sectorum autem dicit æſtimatorem redemptoremque bonorum damnati, atque proſcripti, qui ſpem ſectans lucri ſui, id eſt, ſecutus ſpem æſtimationis ſuæ, bona omnia auctione vendit, & ſemel infert pecuniam, vel ærario, vel ſocius.* Satis obſcura. Libenter legerim pro *vendit*, *emit*. Clarius aliquanto poſt: *Sectores autem dicti ſunt, qui ſpem lucri ſui ſecuti, bona condemnatorum ſemel auctionabantur, proque iis pecunias penſitabant ſingulis: ac poſtea compendio ſuo ſingulas quaſque res pecunia populo venditabant.* Vellem Feſti verba ſupereſsent, nam Paulus ridicule mutilavit: *Sectio, perſecutio juris. Sectores, & qui ſecant dicuntur, & qui empta ſua perſequuntur.* Nonius Marcellus: *Secare, ſequi; unde & ſectatores bonorum ſectores dicti ſunt.* Hinc colligo eum in auctionibus publicis ſectorem fuiſſe, qui bona proſcripti vel damnati univerſa ſimul & ſemel ſuo periculo redimebat, quæ deinde vel ſibi retineret, vel per partes venderet ad majus rei familiaris compendium. Dictus *ſector*, vel quod commodum ſuum & lucrum ſequeretur, ut volunt illi Grammatici, vel potius quod illa damnati vel proſcripti bona in partes ſecaret, & ſingulis creditoribus ſingulas partes exſolveret. *Abram.*

(18) *Iſto loco natus*) Vel quod nobilitatem ſui generis dedecoraret illa ſectionis infamia, vel quod filius eſſet M. Antonii Cretici, hominis ad perdendam pecuniam geniti, & ipſe prætextatus patris ſui culpa decoxiſſet. Indigniſſimum eſt autem eum qui ante decoxerit, ad haſtam publicam accedere; & fortunæ prioris oblitum, fieri ſectorem. Atque hæc a perſona Antonii, deinde a Pompeji perſona ſectionis indignitatem amplificat. *Idem.*

(19) *Perſona de mimo*) Ut mimus perſonam mutat, modo hunc agens, modo illum: ſic tu fortunam mutaſti, ex egente repente dives factus. *Manutius.*

(20) *Argenti*) Argentum & aurum pro pateris aureis & argenteis. Quo in genere quanta fuerit Antonii inſolentia, videre eſt apud Plinium lib. XXXIII, cap. 3. *Abram.*

(21) *Animal unum*) Legere videtur Fabius: *Quæ ſi fuit, fuit animal vivum.* Nihil facile mutaverim. *Idem.*

(22) *Apothecæ*) Vinum aliud erat doliare, aliud diffuſum. Cellæ vinariæ ſub terra fuerunt, & vinum doliare continebant. Apothecæ autem fuerunt in ſuperiore tabulato, & vi-

aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: ſuggerebantur etiam ſæpe (non enim ſemper ipſe felix) damna aleatoria. Conchyliatis Cn. Pompeji periſtromatis, ſervorum in cellis lectos ſtraros videres. Quamobrem deſinite mirari, hæc tam celeritet eſse conſumpta. Non modo unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, ſed urbes & regna celeriter tanta nequitia devorare potuiſset.

At ejuſdem ædes etiam, & hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum auſus es; tu illud ſanctiſſimum limen intrare? tu illarum ædium diis penatibus os importuniſſimum oſtendere? Quam domum aliquandiu nemo adſpicere poterat, nemo ſine lacrymis præterire: hac te in domo tamdiu diverſari non pudet? in qua, quamvis nihil ſapias, tamen nihil tibi poteſt eſse jucundum.

XXVIII. An tu illa (23) in veſtibulo (24) roſtra, ſpolia cum adſpexiſti, domum tuam te introire putas? Fieri non poteſt. Quamvis enim ſine mente, ſine ſenſu ſis, ut es: tamen & te, & tua, & tuos noſti. Nec vero te unquam, neque vigilantem, neque in ſomnis credo mente poſſe conſiſtere. Neceſſe eſt, quamvis ſis, ut es, violentus & furens, cum tibi objecta ſit ſpecies ſingularis viri, perterritum te de ſomno excitari, furere etiam ſæpe vigilantem. Me quidem miſeret parietum ipſorum, atque tectorum. Quid enim unquam domus illa viderat, niſi pudicum, niſi ex optimo more & ſanctiſſima diſciplina? Fuit enim ille vir, Patres conſcripti, ſicut ſcitis, cum foris clarus, tum domi admirandus: neque rebus externis magis laudandus, quam inſtitutis domeſticis. Hujus in ſedibus pro cubiculis ſtabula (25), pro tricliniis popinæ ſunt. Etſi jam negat. Nolite, nolite quærere. Frugi factus eſt. Mimam illam ſuam ſuas res (26) ſibi habere juſſit ex duodecim tabulis: claves ademit, exegit. Quam porro ſpectatus civis, quam probatus: cujus ex omni vita nihil eſt honeſtius, quam quod cum mima fecit divortium!

At quam crebro uſurpat, *& conſul*, *& Antonius?* Hoc eſt dicere, & con-

vinum in amphoras defuſum ſervabant. Jam Noſter non cellas vinarias, ſed apothecas ait viris nequiſſimis fuiſſe condonatas, quia majoris pretii vetuſtiora fuerunt vina in amphoris & apothecis, quam in doliis celliſque vinariis. *Idem*. Vide Plin. XIV. 21.

(23) *An tu illa in veſtibulo roſtra, ſpolia cum adſpexiſti*) Alii: *in veſtibulo roſtra & hoſtium ſpolia*. Alii, quod magis placet, *An tu illa veſtibula, roſtra, ſpolia.* Majorem enim vim habet oratio ſi diſſoluta fuerit, ut plura conglobari, & quaſi in cumulum coacervari videantur, nec moris eſt oratori, duas tantum voces continuari, niſi vinculo copulentur. *Abram.* Puto Ciceronem ſcripſiſſe, *An tu illa in veſtibulo roſtra, an ſpolia cum inſpexiſti*. Grævius.

(24) *Veſtibulo*) Veſtibulum non fuit, ut aliqui putant, vel ipſa janua, vel arcus januæ præpoſitus, quaſi πρόπυλον, aut etiam porticus ante januam, ſed Aquilius Gallus apud Gellium in noctibus Atticis libro XVI. cap. 15. *Veſtibulum eſſe dicit non in ipſis ædibus, neque partem ædium, ſed locum ante januam domus vacuum, per quem a via aditus, acceſſuſque ad ædes eſt, cum dextra ſiniſtraque inter januam tectaque, quæ ſunt viæ juncta, ſpatium relinquitur: atque ipſa janua procul a via eſt, area vacanti interſita*. Vide ibi plura, & Macrob. Saturn. VI. 8. *Idem*.

(25) *Stabula*) Loca nequitiæ, meritoria. *Ferratius*.

(26) *Suas res*) Divortium his plane verbis fiebat: *Tuas res tibi habeto*. Tum clavibus ademptis mulierem foras exigebat. *Id.*

conſul, & impudiciſſimus: & conſul, & homo nequiſſimus. Quid enim eſt aliud Antonius? Nam ſi dignitas ſignificaretur in nomine: dixiſſet, credo, aliquando, avus tuus, *& conſul*, *& Antonius*. Nunquam dixit. Dixiſſet etiam collega meus, patruus tuus. Niſi tu ſolus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non ſunt earum partium (27) propria, quibus tu rempublicam vexaviſti: ad ipſas tuas partes redeo, id eſt, ad civile bellum: quod natum, conflatum, ſuſceptum opera tua eſt.

XXIX. Cui bello cum propter timiditatem tuam, tum propter libidines (28) defuiſti. Guſtaras civilem ſanguinem, vel potius exſorbueras: fueras in acie Pharſalica anteſignanus: L. Domitium (29), nobiliſſimum & clariſſimum virum, occideras: multoſque præterea, qui e prœlio effugerant, quos Cæſar, ut nonnullos, fortaſſe ſervaſſet, crudeliſſime perſecutus trucidaras. Quibus tantis, talibus geſtis, quid fuit cauſæ, cur in Africam Cæſarem non ſequerere, cum præſertim belli pars tanta reſtaret? Itaque (30) quem locum apud ipſum Cæſarem poſt ejus ex Africa reditum obtinuiſti? quo numero fuiſti? Cujus tu imperatoris quæſtor fueras, dictatoris magiſter equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ ſocius, teſtamento (31), ut ipſe dicebas, filius, appellatus es de pecunia (32), quam pro domo, pro hortis, pro ſectione debebas.

Primo reſpondiſti plane ferociter: &, ne omnia videar contra te, propemodum æqua & juſta dicebas. A me C. Cæſar pecuniam? cur potius, quam ego ab illo? an ille ſine me vicit? at ne potuit quidem. Ego ad illum belli civilis cauſam attuli: ego leges pernicioſas rogavi: ego arma contra conſules, imperatoreſque populi Romani, contra ſenatum, populumque Romanum, contra deos patrios, araſque & focos, contra patriam tuli. Num ſibi ſoli vicit? Quorum facinus eſt commune, cur non ſit eorum præda communis? Jus poſtulabas: ſed quid ad rem? plus ille poterat.

Itaque, excuſſis tuis vocibus, & ad te, & ad prædes tuos milites miſit, cum repente a te præclara illa tabula (33) prolata, qui riſus hominum de te erat? tantam eſſe tabulam, tam varias, tam multas poſſeſſiones, ex qui-

(27) *Partium*) Cæſaria.

(28) *Propter libidines*) Quæ te in urbe retinebant. *Man.*

(29) *L. Domitium*) Ænobarbum, qui ante bellum civile juſſus fuerat Cæſari, Gallias contra Senatus auctoritatem obtinenti, ſuccedere. Is, ut ſcribit Cæſar III. de bello civili: *Ex caſtris in montem refugiens, cum vires eum præ laſſitudine defeciſſent, ab equitibus eſt interfectus*. Idem.

(30) *Itaque*) Cum igitur propter timiditatem & libidines Africano bello defuiſſes, ſic apud Cæſarem in contemptum veniſti, ſic refrixit tua apud illum gratia, ut poſtquam ex Africa victor rediit, nec ullum locum, dignitatiſque aut gratiæ gradum obtineres, nec ullo numero eſſes, id eſt, ne numeratus quidem inter ejus amicos. *Abram.*

(31) *Teſtamento*) Dicebis te teſtamento Cæſaris ab eo adoptatum fuiſſe, ut tu in ejus univerſa bona ſuccederes. *Idem*. Vide Dion. lib. 44.

(32) *Appellatus es de pecunia*) Intimatum eſt tibi, ut eam pecuniam ſolveres, quam debebas pro emptione ab haſta publica, & ſectione bonorum Cn. Pompeii. Appellatur debitor de pecunia, cum non ſolum admonetur ut ſolvat, ſed jam gravioribus verbis ab eo pecuniæ flagitantur & exiguntur. *Id.*

(33) *Tabula*) Qua proſcripſit Antonius res ſuas; ut auctione facta, ſolveret Cæſari, quod debebat. *Manut.*

quibus, præter partem Miſeni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, poſſet ſuum dicere. Auctionis vero miſerabilis adſpectus: veſtis Pompeji non multa, eaque maculoſa: ejuſdem quædam argentea vaſa colliſa: ſordidata mancipia: ut doleremus quidquam eſſe ex illis reliquiis, quod videre poſſemus.

Hanc tamen auctionem heredes L. Rubrii (34) decreto Cæſaris (35) prohibuerunt. Hærebat nebulo. Quo ſe verteret non habebat. Quin his ipſis temporibus domi Cæſaris percuſſor ab iſto miſſus, deprehenſus dicebatur eſſe cum ſica: de quo Cæſar in ſenatu, aperte in te invehens, queſtus eſt. Proficiſcitur in Hiſpaniam Cæſar, paucis tibi ad ſolvendum, propter inopiam tuam, prorogatis diebus. Ne tum quidem ſequeris. Tam bonus gladiator rudem (36) tam cito accepiſti?

XXX. Hunc igitur quiſquam, qui in ſuis partibus, id eſt, in ſuis fortunis tam timidus fuerit, pertimeſcat? Profectus eſt tandem aliquando in Hiſpaniam: ſed tuto (37), ut ait, pervenire non potuit. Quonam modo igitur Dolabella pervenit? Aut non ſuſcipienda fuit iſta cauſa, Antoni: aut, cum ſuſcepiſſes, defendenda uſque ad extremum. Ter depugnavit Cæſar cum civibus, in Theſſalia, Africa, Hiſpania. Omnibus affuit his pugnis Dolabella: in Hiſpanienſi etiam vulnus accepit. Si de meo judicio quæris: nollem. Sed tamen conſilium a primo reprehendendum, laudanda conſtantia. Tu vero quid es? Cn. Pompeji liberi primum patriam repetebant (38). Eſto, fuerit hæc partium cauſa communis. Repetebant præterea deos patrios, aras, focos, larem ſuum familiarem: in quæ tu invaſeras. Hæc cum repeterent armis ii, quorum erant legibus: etſi in rebus iniquiſſimis quid poteſt eſſe æqui? tamen erat æquiſſimum, contra Cn. Pompeji pugnare ſectorem.

An tu Narbone * menſas hoſpitum convomeres, Dolabella pro te in Hiſpania dimicaret? Qui vero Narbone reditus? & tamen quærebat (39),

 cur

(34) *Heredes L. Rubrii*) Repetentes ab Antonio bona Rubrii, quæ per fraudem tanquam heres occupaverat. *Idem*.

(35) *Decreto Cæſaris*) Apud quem de auctione illa queſti erant, cum dicerent, velle nonnullis Antonium vendere pro ſuis, quæ ſua non eſſent, ſed ad ipſos tanquam L. Rubrii veros heredes attinerent. *Idem*.

(36) *Rudem*) Indicem libertatis virgam impolitam: qua donati gladiatores, pugnare amplius non cogebantur. Ea vero donabantur, qui ſæpe jam præclare pugnaſſent. Mordet igitur Antonium; qui, tanquam bonus gladiator accepta rude, tibi jam non eſſe pugnandum pro Cæſare conſtitueret. *Idem*.

(37) *Tuto*) Quod a latronibus, aut a Pompejanis ſibi in itinere timeret. *Idem*. Profectus in Hiſpaniam poſt Cæſarem, conſtitit Narbone. *Ferrat.*

(38) *Patriam repetebant*) Si nihil aliud petiiſſent, quam ut in patriam redirent, & recuperarent rempublicam, non fuiſſet potior ratio, cur tu contra illos pugnares, quam cæteri, qui duce Cæſare Pompeji partes ejecerant: ſed repetebant patrimonium, & ipſam domum paternam, quam tu poſſidebas. *Abram*

* Vid. Man. *in menſas ... cum vomerat*;

(39) *Et tamen quærebat*) Antonius, qui tam fœde rediiſſet, reditum meum e Græcia, quo poſt necem Cæſaris proficiſci decreveram, jamque iter ſuſceperam, mihi objecit. *Idem*.

cur ego ex ipſo curſu tam ſubito revertiſſem. Expoſui nuper (40), Patres conſcripti, cauſam reditus mei. Volui, ſi poſſem, etiam ante Kalendas Januar. prodeſſe reipublicæ. Nam, quod quærebas, quomodo rediſſem: primum luce, non tenebris: deinde cum calceis & toga, nullis nec Gallicis (41), nec lacerna (42). At etiam adſpicis me, & quidem, ut videris, iratus. Næ tu jam mecum in gratiam redeas, ſi ſcias, quam me pudeat nequitiæ tuæ, cujus te ipſum non pudet. Ex omnibus omnium flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi. Qui magiſter equitum fuiſſe tibi viderere, in proximum annum conſulatum peteres, vel potius rogares, per municipia, coloniaſque Galliæ, a qua nos tum, cum conſulatus petebatur, non rogabatur (43), petere conſulatum ſolebamus, cum Gallicis & lacerna cucurriſti.

XXXI. At videte levitatem hominis. Cum hora diei decima fere (44) ad Saxa rubra veniſſet, delituit in quadam cauponula, atque ibi ſe occultans, perpotavit ad veſperam: inde ciſio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite involuto. Janitor, Quis tu? A Marco tabellarius. Confeſtim ad eam (45), cujus cauſa venerat, deducitur: eique epiſtolam tradit. Quam cum illa legeret flens, (erat enim amatorie ſcripta: caput autem literarum ſibi cum illa mima poſthac nihil futurum: omnem ſe amorem abjeciſſe illinc, atque in hanc transfudiſſe) cum mulier fleret uberius, homo miſericors ferre non potuit: caput aperuit; in collum invaſit. O hominem nequam! quid enim aliud dicam? magis proprie nihil poſſum dicere. Ergo, ut te catamitum, nec opinato cum oſtendiſſes, præter ſpem mulier adſpiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbaſti? Et domi quidem cauſam amoris habuit; foris etiam turpiorem, ne L. Plancus prædes tuos (46) venderet. Productus autem in concionem a tribuno plebis, cum reſpondiſſes, te rei tuæ cauſa veniſſe, populum etiam dicacem (47) in te reddidiſti.

XXXII.

(40) *Nuper*) Quarto Nonas Septembres, ut conſtat e Philippica V. cap. 7. Expoſuit reditum profectionis & reverſionis ſuæ Philippica prima. *Idem*.

(41) *Gallicis*) Caſtrenſe pedum calceamentum. *Manut.* Atqui miles erat Antonius, & ex Gallia militari habitu redibat Romam. Non hoc igitur notatur in Antonio, quod in itinere ſit uſus gallicis & lacerna, ſed quod iis uſus ſit, cum Urbem ingrederetur, & poſtea quod iis uſus ſit, cum prenſaret candidatus in municipiis & coloniis. *Gravius*.

(42) *Lacerna*) Humiliorum, quibus toga deeſſet, veſtis. Cicero ad Attic. lib. IV. Suetonius in Auguſto. *Manut.*

(43) *Non rogabatur*) Tu conſulatum a Cæſare precibus rogabas: nos incolumi Repub. petebamus a Galliæ quoque coloniis & municipiis: habebant enim jus ſuffragii. *Ferrat.*

(44) *Hora diei decima fere*) Duabus horis ante noctem. Veteres enim diem in partes duodecim dividebant: & non a media nocte, ſed a ſolis ortu horas numerabant. Saxa autem Rubra videntur fuiſſe viculus uno vel altero diſtans ab Urbe milliari. *Abram.*

(45) *Ad eam*) Ad Fulviam, quam Antonius poſt priorum maritorum necem, duxerat uxorem. *Idem*.

(46) *Prædes tuos*) Bona fidejuſſorum tuorum, ſive prædum, qui tuo nomine bona ſua obligarant. *Idem*.

(47) *Dicacem*) Populus ex tua oratione dicteriorum occaſionem arripuit, ex amphilogia ambiguoque ſenſu verborum REI TUÆ CAUSA, quæ tam ad rem familiarem & prædes, quam ad libidines & amorem referri poſſunt. *Idem*.

Digitized by Google

XXXII. Sed nimis multa de nugis, Ad majora veniamus. Cæſari ex Hiſpania redeunti obviam longiſſime proceſſiſti, Celeriter iſti, rediiſti, ut cognoſceret te, ſi minus fortem, attamen ſtrenuum. Factus es ei rurſus neſcio quomodo familiaris. Habebat hoc omnino Cæſar: quem plane perditum ære alieno, egentemque, ſi eundem nequam hominem audacemque cognoverat, hunc in familiaritatem libentiſſime recipiebat. His igitur rebus clare commendatus, juſſus es renuntiari conſul, & quidem cum ipſo. Nihil queror de Dolabella, qui tum eſt impulſus (48), inductus, eluſus. Qua in re, quanta fuerit utriuſque veſtrum perfidia in Dolabellam, quis ignorat? Ille induxit, ut peteret: promiſſum & receptum intervertit (49), ad ſeque tranſtulit: tu ejus perfidiæ (50) voluntatem tuam adſcripſiſti. Veniunt Kalendæ Januariæ: cogimur in ſenatum. invectus eſt copioſius multo in iſtum & paratius Dolabella, quam nunc ego. Hic autem iratus quæ dixit, dii boni!

Primum cum Cæſar oſtendiſſet, ſe, prius quam proficiſceretur, Dolabellam conſulem eſſe juſſurum: quem negant regem, qui & faceret ſemper ejuſmodi aliquid, & diceret: ſed cum Cæſar ita dixiſset; tum hic bonus augur eo ſe ſacerdotio præditum eſse dixit, ut comitia auſpiciis vel impedire, vel vitiare poſset, idque ſe facturum eſse aſseveravit. In quo primum incredibilem ſtupiditatem hominis cognoſcite. Quid enim? iſtud, quod te ſacerdotii jure facere poſse dixiſti, ſi augur non eſses, & conſul eſses, minus facere potuiſses? Vide ne etiam facilius. Nos enim nuntiationem ſolum habemus: conſules & reliqui magiſtratus etiam ſpectionem (51). Eſto,

hoc

(48) *Impulſus*) Cæſar impulerat, & induxerat Dolabellam, ut conſulatum peteret, deinde eluſerat, & ſibi honorem illum uſurpaverat. *Ferrat.*

(49) *Intervertit*) Intervertere eſt rem alteri promiſſam ad ſe transferre, & ita malis artibus impedire, ne ad eum perveniat cui fuerat deſtinata. *Abram.*

(50) *Tu ejus perfidia*) Tu Cæſari contra fidem datam Dolabellam prodenti aſſenſus es. *Idem.*

(51) *Nos enim nuntiationem ſolum habemus: conſules & reliqui magiſtratus etiam ſpectionem*) Ex Numæ regia inſtituto jus nuntiandi augures obtinebant, ut ſi quid vitii advertiſſent, comitia prohibere, ne fierent, & jam facta turbare nuntiando poſſent, idemque legibus XII. Tabularum cautum eſt: *Quæque augur injuſta, nefaſta, vitioſa, dirave dixerit, irrita, infectaque ſunto.* Cuilibet igitur magiſtratui auſpicanti, antequam cum populo ageret, aderat augur, eique in auſpicio eſſe dicebatur; quo auctore, ſecundumne, an adverſum eſſet augurium intelligebat magiſtratus ille, qui comitia populi edixerat. Auguribus autem aliquid nuntiantibus parebatur, etiamſi nihil vidiſſent, & falſa nuntiarent. Magiſtratibus data erat per leges facultas ſervandi de cælo, & obnuntiandi, cautumque ne liceret agere cum populo, quo die de cælo ſervatum eſſet. Quamobrem poterant impedire ut haberentur comitia, aut ageretur cum populo, & facere dies nefaſtos, obnuntiando ſe illis diebus de cælo eſſe ſervaturos. Itaque augures poterant impedire ne haberentur comitia, & jam habita vitiare; quia & ante, & poſt habita comitia contingebat, ut viderent aliquid, aut audirent. Non tamen ante ipſum diem comitiorum ſcire poterant, quid aut viſuri eſſent, aut audituri. Solam ergo habebant *nuntiationem*. *Magiſtratus* habebant *ſpectionem*, hoc eſt jus ſervandi de cælo, & impediendi ne populus ad comitia vocaretur. Quod apud Feſtum datur *auguribus ſpectio duntaxat*, ſic intelligendum videtur: Si augur ſit magiſtratui in auſpicio, ſpectat, non autem nuntiat; in comitiis populi nuntiat, non ſpectat. Jam & Cicero & Antonius augures erant: hinc eſt quod ille dicit, *Nos nuntiationem ſolum*, &c. *Ferratius.*

hoc imperite: (nec enim eſt ab homine nunquam ſobrio poſtulanda prudentia) ſed videte impudentiam. Multis ante menſibus in ſenatu dixit, ſe Dolabellæ comitia aut prohibiturum auſpiciis, aut id facturum (52) eſse, quod fecit. Quiſquamne divinare poteſt, quid vitii in auſpiciis futurum ſit, niſi qui de cælo ſervare conſtituit? quod neque licet comitiis per leges: &, ſi quis ſervavit; non habitis comitiis, ſed prius quam habeantur, debet nuntiare. Verum implicata inſcitia impudentia eſt, ſi nec ſcit quod augurem, nec facit quod pudentem decet. Atque ex illo die recordamini ejus uſque ad idus Martias (53) conſulatum. Quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipſe poterat: omnia rogabat: caput in adverſam lecticam inſerens, beneficia, quæ venderet, a collega petebat.

XXXIII. Ecce Dolabellæ comitiorum dies (54), ſortitio prærogativæ. Quieſcit. Renuntiatur: tacet. Prima claſsis vocatur: renuntiatur: deinde, ut aſsolet, ſuffragatum ſecunda claſſis vocatur: quæ omnia citius ſunt facta, quam dixi. Confecto negotio bonus augur (Lælium diceres) Alio die, inquit. O impudentiam ſingularem! quid videras? quid ſenſeras? quid audieras? nec enim te de cælo ſervaſse dixiſti, neque hodie dicis. Id igitur obvenit vitium, quod tu jam Kalendis Januariis futurum eſse provideras, & tanto ante prædixeras. Ergo, hercule, magna, ut ſpero, tua potius, quam reipublicæ, calamitate ementitus es auſpicia. Obſtrinxiſti religione populum Romanum. Augur auguri, conſul (55) conſuli obnuntiaviſti. Nolo plura, ne acta Dolabellæ videar

(52) *Aut id facturum*) Vitiaturum, poſteaquam facta eſſent. Infra, *Confecto negotio, bonus augur*, Alio die, *inquit*. Manut.

(53) *Uſque ad Idus Martias*) Quibus Cæſar occiſus eſt.

(54) *Ecce Dolabellæ comitiorum dies*) Cæſar promiſerat ſe prius quam ad bellum Parthicum proficiſceretur, effecturum, ut ſuo ipſius loco Conſul fieret Dolabella. Cum itaque comitiorum diem appetiiſſet, populum ad ea comitia convocavit, & ex omnibus centuriis, in quas populus univerſus deſcribebatur, ſortitus eſt unam centuriam, ut ea omnium prima rogaretur ſuffragium, cujus nomen e ſitella primum ſortitione eductum exiiſſet. Quievit Antonius, nec ſe interpoſuit, quo minus fieret illa ſortitio. Rogatis, exceptis, diribitiſque centuriæ prærogativæ ſuffragiis, Dolabella renuntiatur adeptus prærogativæ ſuffragium. Tacuit interim Antonius, & ne verbo quidem ſignificavit hujuſmodi comitia eſſe vitioſa. Poſt prærogativam, prima claſſis vocatur intra ſepta, ut fert ſuffragium, &, ut fieri ſolet, rogantur ſuffragia. Hujus quoque claſſis voluntate renuntiatur conſul Dolabella: quod major pars aliarum nonaginta & octo centuriarum, quæ prima claſſe continentur, ei fuerit ſuffragata. Sed cum refragarentur aliquot centuriæ, nec ſolius primæ claſſis ſuffragiis legitimus punctorum numerus expleri potuiſſet, ſecunda claſſis vocata eſt ad ferendum ſuffragium. Ad cujus rei intelligentiam notandum eſt, populum omnem in quinque claſſes & capite cenſos fuiſſe diſtributum, ſingulas claſſes quibuſdam centuriis fuiſſe deſcriptas, ut centum nonaginta tres eſſent centuriæ, & prima claſſis plures, quam ceteræ omnes, ſola contineret centurias. (Erant enim in prima claſſe 98. in ſecunda 22. in tertia 22. in quarta 20. in quinta 30. Reliqui omnes, qui non claſſibus, ſed capite cenſebantur, in unicam erant redacti centuriam.) Quare ſi prima claſſis conſpiraſſet, omnium que centuriarum ſuarum calculo Dolabellam Conſulem fecisset, neceſſe non fuiſſet ad ſecundam claſſem procedere. Vide Dionyſium Halicarn. libro IV. *Idem*.

(55) *Augur, auguri: Conſul*) Cæſari; qui augur & conſul.

dear convellere (56) : quæ neceſse eſt (57) aliquando ad noſtrum collegium deferantur.

Sed arrogantiam hominis, inſolentiamque cognoſcite. Quamdiu tu voles, vitioſus conſul Dolabella: rurſus, cum voles, ſalvis auſpiciis creatus. Si nihil eſt (58), cum augur iis verbis nuntiat, quibus tu nuntiaſti: confitere te, cum, ALIO DIE, dixeris, ſobrium non fuiſse. Sin eſt aliqua vis in iſtis verbis, ea quæ ſit, augur a collega requiro. Sed, ne forte ex multis rebus geſtis M. Antonii rem unam pulcherrimam tranſiliat oratio, ad Lupercalia (59) veniamus.

XXXIV. Non diſſimulat, Patres conſcripti: apparet eſse commotum: ſudat, pallet: quidlibet, modo ne nauſeet, faciat, quod in porticu Minutia fecit. Quæ poteſt eſse turpitudinis tantæ defenſio? Cupio audire: ut videam, ubi rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in Roſtris (60) collega tuus, amictus toga purpurea, in ſella aurea, coronatus (61): adſcendis; accedis ad ſellam; (ita eras Lupercus, ut te conſulem eſse meminiſse deberes) diadema oſtendis. Gemitus toto foro. Unde diadema? non enim abjectum ſuſtuleras, ſed attuleras domo meditatum & cogitatum ſcelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi: ille cum plauſu rejiciebat. Tu ergo unus, ſcelerate, inventus es, qui cum auctor regni eſses; eum, quem collegam regni (62) habebas, dominum habere velles: & idem tentares, quid populus Romanus ferre & pati poſset.

At etiam miſericordiam captabas: ſupplex te ad pedes abjiciebas: quid pe-

(56) *Ne acta Dolabellæ videar convellere*) Si enim obnuntiatio tua vim habuit, Dolabella Conſul fuit vitio creatus; ſi vitio creatus, non fuit vere Conſul; ſi non Conſul, nihil jure egit & legitima poteſtate. *Abramus*.

(57) *Quæ neceſſe eſt*) Cum reſpublica iſtud, quo nunc opprimitur, tuæ dominationis jugum excuſſerit, emerſeritque fluctibus ſervitutis, neceſſe eſt, ut Dolabellæ Conſulis acta ad Augurum conſilium deferantur, ut nos qui ſumus Augures, eane rata eſſe debeant, an infirma, judicemus. Tunc enim conſiderabimus quid de tua obnuntiatione ſtatuendum ſit, ut ſi valeat, Dolabella judicetur Conſul vitioſus; ſi non valeat, tu ob ementita auſpicia damneris. *Idem*.

(58) *Si nihil eſt*) Probare ſtudet, aut nunquam vitioſum, aut vitioſum ſemper eſſe conſulem Dolabellam: cum Antonius, dum ei fuit inimicus, vitioſum eſſe: reconciliatus, non eſſe vitioſum dixerit. *Manut*.

(59) *Ad Lupercalia*) Ad rem geſtam Lupercalibus, id eſt decimo quinto Kalendas Martii, quo die juvenes Lycæum Pana venerantes nudi per luxum atque laſciviam currebant. Ovidius II. Faſtorum: *Tertia poſt Idus*, &c. *Abram*.

(60) *Sedebat in Roſtris*) Priuſquam Antonii factum narrat, inſolentiam & faſtum Cæſaris deſcribit, ut eo ſcelus Antonii magis exaggeret, quod regem adeo ſuperbum voluerat Romanis imponere. *Idem*.

(61) *Coronatus*) Duplex corona Cæſari conceſſa a Senatu. Decretum enim ut corona laurea perpetuo uti poſſet, & ut ludis coronam gemmis auroque præſignem geſtaret. Hanc poſteriorem Lupercalibus videtur habuiſſe: is enim fuit habitus triumphantium. *Abram*. Non fuit gemmis ornata, ſed diſtincta radiis corona aurea, ut Floro dicitur libro IV. cap. 2. *Grav*.

(62) *Collegam regni*) Dictio *regni* abeſt ab antiquo libro, quam & ſenſus reſpuit. Loquitur enim de collegio conſulatus, non regni. *Faernus*. Cum Faerno & Muretus & Lambinus faciunt: quare nolim hic Typographos noſtros ab exemplari Gruteriano deceptos fuiſſe. *Olivet*.

petens? ut ſervires? Tibi uni peteres: qui ita a puero vixeras, ut omnia paterere, ut facile ſervires: a nobis populoque Romano mandatum id certe non habebas. O præclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus! Quid hoc turpius? quid fœdius? quid ſuppliciis omnibus dignius? num expectas, dum te ſtimulis fodiam? hæc te, ſi ullam partem habes ſenſus, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor, ne imminuam virorum ſummorum gloriam: dicam tamen dolore commotus. Quid indignius, quam vivere eum, qui impoſuerit diadema, cum omnes fateantur jure interfectum eſſe, qui abjecerit?

At etiam adſcribi juſſit in faſtis, ad Lupercalia, C. CÆSARI, *dictatori perpetuo*, *M. Antonium*, *conſulem*, *populi juſſu regnum detuliſſe*, *Cæſarem uti noluiſſe*. Jam jam minime miror, te otium perturbare: non modo urbem odiſſe, ſed etiam lucem: cum perditiſſimis latronibus non ſolum de die, ſed etiam in diem vivere (63). Ubi enim tu in pace conſiſtes? qui locus tibi in legibus & judiciis eſſe poteſt, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio ſuſtuliſti? Ideone L. Tarquinius exactus: Sp. Caſſius, Melius, M. Manlius, necati, ut multis poſt ſæculis, a M. Antonio, quod fas non eſt, rex Romæ conſtitueretur? Sed ad auſpicia redeamus.

XXXV. De quibus rebus (64) idibus Martiis fuit in ſenatu Cæſar acturus; quæro tum tu quid egiſſes. Audiebam quidem te paratum veniſſe, quod me de ementitis auſpiciis, quibus tamen parere neceſſe erat, putares eſſe dicturum. Suſtulit illum diem fortuna populi Romani. Num etiam (65) tuum de auſpiciis judicium interitus Cæſaris ſuſtulit? Sed incidi in id tempus, quod iis rebus in quas ingreſſa erat oratio, prævertendum eſt (66). Quæ tua fuga? quæ formido illo die? quæ propter conſcientiam ſcelerum deſpe-

(63) *Non ſolum de die, ſed etiam in diem vivere*) *De die vivere*, eſt quotidie genio indulgere & epulari. *De die* enim convivia ſunt, quæ ante ſtatam cœnæ horam, quæ erat nona, inibantur, quod erat hominum perditorum. Illa convivia dicuntur tempeſtiva. *In diem vivere* eſt, ut recte exponitur, omnia ſuſque deque facere, nihil divini humanique penſi habere, nec de futuro ſollicitum eſſe, nec de hominum de te judicio. Illud eſt hominum aſotorum, hoc hominum *ἀσωτευομένων*. *τὸ vivere* hic duplex notio. In iſta locutione *de die vivere*, notat *vivere* voluptatibus indulgere, ut in illo Catulli *Vivamus mea Lesbia*: ſed in hac *in diem vivere*, *vivere* eſt vitam inſtituere. *Grav.*

(64) *De quibus rebus*) Cæſar, ut ſcribit Appianus, quarto poſt Idus Martias, profecturus erat ad bellum Parthicum; & antequam urbe excederet, Conſulem ſuo loco ſubſtituere decreverat. Ideoque relaturus erat ad Senatum de auſpiciis ab Antonio nuntiatis: utrum videlicet obnuntiatio Antonii vim obtineret, & Conſul vitioſus eſſet Dolabella; Quærit igitur Orator ab Antonio quid egiſſet. Cæſarine, cui regnum deferre voluerat, repugnare auſus fuiſſet, an probaturus Conſulem Dolabellam, quaſi ſalvis auſpiciis creatum. Hic eſt opinor ſenſus; quanquam alia etiam de re agendum fuerat Idibus Martiis in Senatu. Nam, ut ſcribit Tranquillus cap. 70. *Proximo Senatu percrebuit fama L. Cottam Quindecimvirum ſententiam dicturum, ut quoniam libris fatalibus contineretur, Parthos niſi a Rege non poſſe vinci, Cæſar Rex appellaretur*. Quæ ſuſpicio Cæſari necem maturavit, ut Appianus, Dio, Plutarchus literis prodiderunt. *Quæro tum tu quid egiſſes*? Eum ſine dubio Regem eſſe creandum cenſuiſſes, cui jam impoſueras diadema. Sed prior explanatio magis ad rem. *Abramus.*

(65) *Num etiam*) Dolabella ſtatim poſt necem Cæſaris, non expectato Senatus decreto de auſpiciis, Conſulatum invaſit, & paulo poſt Antonius reconciliatus Dolabellæ.

Obi-

deſperatio vitæ? cum ex illa fuga, beneficio eorum, qui te, ſi ſanus eſſes, ſalvum eſſe voluerunt, clam te domum recepiſti.

O mea fruſtra ſemper veriſſima auguria rerum futurarum! Dicebam illis in Capitolio liberatoribus (67) noſtris, cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam rempublicam te adhortarer: quoad metueres, omnia te promiſſurum: ſimul ac timere deſiiſſes, ſimilem te futurum tui. Itaque cum cæteri conſulares irent, redirent, in ſententia manſi: neque te illo die, neque poſtero vidi: neque ullam ſocietatem optimis civibus cum importuniſſimo hoſte fœdere ullo confirmari poſſe credidi. Poſt diem tertium veni in ædem Telluris, & quidem invitus, cum omnes aditus armati obſiderent. Qui tibi ille dies, M. Antoni, fuit? Quanquam mihi ſubito inimicus extitiſti, tamen me tui miſeret, quod tibi invideris.

XXXVI. Qui tu vir, dii immortales! & quantus fuiſſes, ſi illius diei mentem ſervare potuiſſes! Pacem haberemus, quæ erat facta per obſidem puerum nobilem, M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem (68). Quanquam te bonum timor faciebat, non diuturnus (69) magiſter officii: improbum fecit ea, quæ, dum timor abeſt, a te non diſcedit, audacia. Etſi tum, cum optimum te putabant, me quidem diſſentiente (70), funeri tyranni, ſi illud funus fuit, ſceleratiſſime præfuiſti. Tua illa pulchra laudatio (71), tua miſeratio, tua cohortatio.

Obiter igitur objicit inconſtantiam, quia quem vivo Cæſare vitioſum eſſe Conſulem dixerat, eum poſt Cæſaria nacem, tanquam ſalvis auſpiciis creatum, in conſortium Conſulatus admiſit. *Idem.*

(66) *Prævertendum eſt*) Senſus: incidi in id tempus de quo prius mihi loquendum eſt, quam de iis rebus de quibus cœperam loqui. *Faern.*

(67) *Illis in Capitolio liberatoribus*) Bruto, cæteriſque qui a Reipublicæ cervicibus jugum ſervile dejecerant, quique cæde peracta, in Capitolium, tanquam Deos comprecaturi, conceſſerant, ibique diem illum noctemque egerunt. Ad quos acceſſerunt tum alii, tum ipſe Cicero, ut cum illis agerent de republica. *Faern.*

(68) *Per obſidem puerum nobilem M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem*) Peracto S. C. de oblivione injuriarum in æde Telluris, invitati ſunt Cæſaris percuſſores, ut e Capitolio deſcenderent. Illi cum etiam tum ſibi a Lepido & Antonio metuerent, non auſi vitam ſuam illis committere, obſides ab eis petierunt. Dedit Antonius filium ſuum, quem ex Fadii Bambalionis libertini hominis filia ſuſceperat. *Abram.* Auctor eſt Faernus non legi in Vaticano *M. Antonii filium*, ideoque illas voces delevi, eumque ſecuti ſunt Lambinus & Manutius, retinuit tamen eas Muretus. Gloſſam eſſe, quæ adſcripta fuerit margini, qua magiſter expoſuit, quis eſſet nobilis puer M. Bambalionis nepos, nemini poteſt obſcurum eſſe, qui attentius illa legit. Nobilem puerum dixit εἰρωνικῶς, cum eum vocat *Bambalionis nepotem*. Nam Antonii erant ſane nobiles; itaque hic parum facit ad Ciceronis mentem, ſi addatur *Antonii filius*. Nullus autem tum erat qui falſum illud dictum, *nobilis puer M Bambalionis nepos*, non intelligeret, eſſe *M. Antonii filium*: quod ſi addatur, hebeſcit acumen, quo vult ferire Aotonium. *Græv.*

(69) *Non diuturnus*) Alii legunt, *non diuturni magiſter officii*. Idem ſenſus eſt. Quia qui ſola pœnæ formidine bene faciunt, ſublato metu ad priora ſtudia revolvuntur. *Abram.*

(70) *Me quidem diſſentientem*) Duplex ſenſus eſſe poteſt: vel enim diſſentiebat ab aliis Cicero, quod aliis Antonium optimum putantibus, ipſe ne bonum quidem putaret, ſed eum crederet ſublato metu, primo quoque tempore ad ſuos mores & improbitatem eſſe rediturum: vel quod aliis Antonium funeri Cæſaris præficientibus, ipſe præficiendum non putaret. *Idem.*

(71) *Tua illa pulchra laudatio*) Ironice pulchram appellat laudationem Antonii, quæ revera pernicioſa fuit reipublicæ. Ea funebri oratio

Digitized by Google

Tu, tu, inquam, illas faces incendiſti, & eas, quibus ſemuſtulatus ille eſt, & eas, quibus incenſa L. Bellieni domus deflagravit. Tu illos impetus perditorum hominum, &, ex maxima parte, ſervorum, quos nos vi manuque repulimus, in noſtras domos immiſiſti. Idem tamen, quaſi fuligine abſterſa, reliquis diebus in Capitolio præclara ſenatus-conſulta feciſti, ne qua poſt idus Martias immunitatis tabula, neve cujuſquam beneficii figeretur. Meminiſti ipſe de exulibus: ſcis, de immunitate quid dixeris. Optimum vero, quod dictaturæ nomen in perpetuum de republica ſuſtuliſti. Quo quidem facto tantum te cepiſſe odium regni videbatur, ut ejus omnem, propter proximum dictatorem (72) tolleres metum.

Conſtituta reſpublica videbatur aliis, mihi vero nullo modo, qui omnia, te gubernante, naufragia metuebam. Num me igitur fefellit? aut num diutius ſui potuit eſſe diſſimilis? Inſpectantibus vobis, toto Capitolio tabulæ figebantur: neque ſolum ſingulis veniebant (73) immunitates, ſed etiam populis univerſis. Civitas (74) non jam ſingillatim, ſed provinciis totis dabatur. Itaque ſi hæc manent, quæ ſtante republica manere non poſſunt, provincias univerſas, Patres conſcripti, perdidiſtis, neque vectigalia ſolum ſed etiam imperium populi Romani, hujus domeſticis nundinis deminutum eſt.

XXXVII. Ubi eſt ſepties millies ſeſtertium, quod in tabulis (75), quæ ſunt ad Opis, patebat? funeſtæ illius quidem pecuniæ, ſed tamen, quæ nos fi iis, quorum (76) erat, non redderentur, a tributis poſſet vindicare. Tu autem quadringenties H-S. quod idibus Martiis debuiſti, quonam modo ante Kalendas Aprilis debere deſiiſti? Sunt ea quidem innumerabilia, quæ a diverſis emebantur, non inſciente te: ſed unum egregium de rege Dejotaro, populo Romano amiciſſimo, decretum in Capitolio fixum. Quo propoſito nemo erat, qui in ipſo dolore riſum poſſet continere. Quis enim cuiquam inimicior, quam Dejotaro Cæſar? æque atque huic ordini, ut equeſtri, ut Maſſilienſibus (77), ut omnibus, quibus rempublicam populi Romani caram eſſe ſentiebat. Igitur, a quo vivo nec præſens, nec abſens rex Dejotarus quidquam æqui boni impetravit, apud mortuum factus eſt

oratione tria præſtitit Antonius. 1. Laudavit Cæſarem, & cum Alexandro Macedone comparavit, ut ſcribit Appianus. 2. Interitum Cæſaris miſerabiliter deflevit. 3. Multitudinem contra percuſſores Cæſaris excitavit. Plebs ita ſubjectis iracundiæ facibus exarſit, ut Cæſaris corpus in forum detulerit, deinde ſtructo a ſeptis, ſubſelliis & tribunalibus rogo combuſſerit, tandem raptis e rogo torribus, ad percuſſorum reliquorumque Senatorum ædes accurrerit, ut eas incenderet. Quo tumultu L. Bellieni domus deflagravit. Laudationem Cæſaris funebrem ab Antonio dictam refert Dio lib. XLIV. & Appianus lib. II. exeunte de bellis civilibus. *Idem*.

(72) *Propter proximum Dictatorem*) Videbatur enim Antonius odio Cæſaris, qui proxime Dictator fuerat, omnem regni metum ſuſtuliſſe, ſanciens ne quis in poſterum Dictator diceretor. *Idem*.

(73) *Veniebant*) Vendebantur.

(74) *Civitas*) Siculis. Vide ad Atticum lib. XIV. epiſt. 12.

(75) *Tabulis*) Cæſaris. Vide Philipp. I.

(76) *Quorum*) Eorum, qui pro Pompejo contra Cæſarem pugnarant. *Manutius*.

(77) *Maſſilienſibus*) De Cæſaris in eos odio, vide lib. de Offic. II. 8.

eſt gratioſus. Compellarat (78) hoſpitem præſens, computarat (79), pecuniam imperarat, in ejus tetrarchia unum ex Græcis comitibus ſuis collocarat; Armeniam abſtulerat a ſenatu datam. Hæc vivus eripuit, reddidit mortuus.

At quibus verbis? modo æquum ſibi videri, modo non iniquum. Mira verborum complexio. At ille nunquam (ſemper eoim abſenti aſſui Dejotaro) quicquam ſibi, quod nos pro illo poſtularemus, æquum dixit videri. Syngrapha H.S. centies per legatos, viros bonos, ſed timidos & imperitos, ſine noſtra, ſine reliquorum hoſpitum regis ſententia, facta in gynæceo (80): quo in loco plurimæ res veniere, & veneunt. Qua ex ſyngrapha quid ſis acturus, meditere cenſeo. Rex enim ipſe ſua ſponte, nullis commentariis Cæſaris, ſimulatque audivit ejus interitum, ſuo Marte res ſuas recuperavit. Sciebat homo ſapiens, jus ſemper hoc fuiſſe, ut, quæ tyranni eripuiſſent, ea tyrannis interfectis, ii, quibus erepta eſſent, recuperarent. Nemo igitur jureconſultus, ne iſte quidem (81), qui tibi uni eſt jureconſultus, per quem hæc agis, ex iſta ſyngrapha deberi dicit pro iis rebus, quæ erant ante ſyngrapham recuperatæ. Non enim a te emit: ſed priusquam tu ſuum ſibi venderes, ipſe poſſedit. Ille vir fuit (82): nos quidem contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus.

XXXVIII. Quid ego de commentariis (83) infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? quorum etiam imitatores ſunt (84), qui ea, tanquam gladiatorum libellos, palam venditent. Itaque tanti acervi nummorum apud iſtum conſtruuntur, ut jam appendantur, non numerentur.

 pe-

(78) *Compellaret*) Appellarat de pecunia Cæſar Dejotarum, cum in ejus domum hoſpitio exceptus eſt. *Abram.*

(79) *Computarat*) Supputarat, ſubductiſque rationibus omnibus ſummam fecerat ejus pecuniæ, quæ ex tota Dejotari Tetrarchia corradi potuit, ut eam omnem imperaret. *Idem.*

(80) *In ginecao*) Id eſt, cum Fulvia. Nam gynæceum locus erat in ædibus, ubi mulieres habitabant. *Manut.*

(81) *Ne iſte quidem*) Suſpicatur Manutius inſinuari Sextum Clodium ſcribam, quem Antonius ab exilio revocarat, ut hac ipſa oratione ſuperius cap. 4. diximus: qui fortaſſe Antonium & Fulviam ſcribendis illis legibus & immunitatum tabulis adjuvabant, ut olim P. Clodio præſto fuerat legibus ſcribundis: ut dicitur pro Domo. *Abram.*

(82) *Ille vir fuit*) Dejotarus fortiter & generoſe, ut virum decebat, ſe geſſit: nos vero puſillanimes ſumus, qui cum oderimus Cæſarem auctorem, ejuſdem acta & leges defendimus, timentes eorum offenſionem, quibus Cæſar vivus aliqua beneficia promiſerat. *Idem.*

(83) *Quid ego de commentariis*) Senatus pacis & concordiæ cauſa Cæſaris acta ſervanda eſſe decreverat, id eſt, ſtatuerat ut nihil de actis Cæſaris mutaretur, ſed ſingulis magiſtratus, beneficia, provinciæ darentur, quos Cæſar vivus ſingulis contuliſſet. Necato Cæſare, Calpurnia conjux, quatuor talentorum millia & mariti libellos ſive commentarios diurnos ab ipſo memoriæ cauſa conſcriptos ad Antonium detulit. Is arrepta occaſione beneficia, magiſtratus, provincias, immunitates vendidit, adulteratis Cæſaris commentariis ad libidinem, quaſi quæ faceret, e Cæſaris memoriali peterentur. Ad hæc nunc Orator delabitur. *Idem.*

(84) *Quorum etiam imitatores ſunt*) Tanta ſubjiciendorum adulterandorumque licentia per te inducta eſt, ut non tu ſolum, ſed alii quoque exſcribant, vel potius imitentur; quæ deinde publice venditent, ut vendi ſolent ii libelli, quibus futura proximorum gladiatorum pugna, & ſingulorum paritum compoſitio deſcribitur. *Idem.*

pecuniæ. At quam cæca avaritia eſt! nuper fixa tabula eſt, qua civitates locupletiſſimæ Cretenſium vectigalibus liberantur: ſtatuiturque, ne poſt M. Brutum proconſulem ſit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non conſtringendus? an Cæſaris decreto Creta poſt M. Bruti deceſſum potuit liberari, cum Creta nihil ad Brutum, Cæſare vivo, pertineret? At hujus venditione decreti (ne nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidiſtis. Omnino nemo ullius rei fuit emptor, cui defuerit hic venditor.

Et de exulibus legem, quam fixiſti, Cæſar tulit? Nullius inſector calamitatem: tantum queror, primum eorum reditus inquinatos, quorum cauſam diſſimilem Cæſar judicaverit: deinde neſcio cur reliquis idem non tribuas. Neque enim plus quam tres, aut quatuor reliqui ſunt. Qui ſimili in calamitate ſint, cur tua miſericordia ſimili non fruuntur? cur eos habes in loco patrui (85)? de quo ferre, cum de reliquis ferres, noluiſti: quem etiam ad cenſuram petendam impuliſti, eamque petitionem comparaſti, quæ & riſus hominum, & querelas (86) moveret.

Cur autem ea comitia (87) non habuiſti? An quia tribunus plebis ſiniſtrum fulmen nuntiabat? Cum tua quid intereſt, nulla auſpicia ſunt; cum tuorum, tum ſis religioſus. Quid? eundem in ſeptemviratu (88) nonne deſtituiſti? Intervenit (89) enim. Quid metuiſti? credo, ne ſalvo capite (90) negare non poſſes. Omnibus eum contumeliis oneraſti, quem patris loco, ſi ulla pietas in te eſſet, colere debebas. Filiam ejus, ſororem (91) tuam, ejeciſti, alia conditione (92) quæſita, & ante perſpecta. Non eſt ſatis. Probri inſimulaſti pudiciſſimam fœminam. Quid eſt, quod addi poſſit? Contentus eo non fuiſti. Frequentiſſimo ſenatu Kalendis Januar. ſedente patruo (93), hanc tibi eſſe cum Dolabella cauſam odii dicere auſus es, quod ab eo ſorori & uxori tuæ ſtuprum oblatum eſſe comperiſſes. Quis interpretari poteſt, impudentiorne, qui in ſenatu: an improbior, qui in Do-

(85) *Patrui*) De quo, ſupra, cap. 23. annot. 92.

(86) *Riſus hominum & querelas*) Ridebant eum, qui fuiſſet infamis notatus, cenſuram petere, cujus eſt de moribus civium judicare. Querebatur tantam eſſe M. Antonii impietatem, ut patruum ſuum omnibus ridendum exponeret. *Abram.*

(87) *Cur autem ea comitia*) Antonius, ut videtur, cenſoria comitia indixerat, ſed illuceſcente die vel non acceſſit omnino, vel cum acceſſiſſet, repente comitia dimiſit, quod Tribunus plebis neſcio quis fulmen ſiniſtrum nuntiabat. *Idem.*

(88) *In ſeptemviratu*) Cum dividendo militibus agro Campano, & Leontino ſeptemviros, omiſſo patruo, præfeciſti. Phil. II. & VIII. *Manut.*

(89) *Intervenit*) Pecuniam petivit. Vide Turneb. Adverſ. IV. 11.

(90) *Ne ſalvo capite*) Videtur reddere rationem cur patruum ſuum deſtituerit Antonius. Quia ſi eum Septemvirum creare voluiſſet, prius de reſtituendo patruo legem ferre debuiſſet: neque enim qui integri capitis & exiſtimationis non erat ob damnationem, is poterat fieri Septemvir, aut ad ullum vel magiſtratum, vel ſacerdotium promoveri. At metuebat Antonius, ne ſalvo patrui capite, ideſt, patruo in integrum reſtituto, debitam ei pecuniam negare non poſſet. *Abr.*

(91) *Sororem*) Patruelem.

(92) *Alia conditione*) Ante repudium uxoris, circumſpecta alia uxore, quam duceret, nimirum Fulvia. *Grav.*

(93) *Sedente patruo*) C. Antonius forte Romæ aderat, quamvis non eſſet lege reſtitutus legibus inter arma civilia ſilentibus. *Ferratius.*

Digitized by Google

Dolabellam: an impurior, qui patruo audiente: an crudelior, qui in illam miſeram tam ſpurce, tam impie dixeris?

XXXIX. Sed ad chirographa redeamus. Quæ tua fuit cognitio (94)? Acta enim Cæſaris pacis cauſa confirmata ſunt a ſenatu: quæ quidem Cæſar egiſſet, non ea, quæ Cæſarem egiſſe dixiſſet Antonius. Unde iſta erumpunt? quo auctore proferuntur? Si ſunt falſa, cur probantur? ſi vera, cur veneunt? At ſic placuerit, ut ex Kalendis Juniis de Cæſaris actis cum conſilio cognoſceretis. Quod fuit conſilium? quem unquam advocaſti? quas Kalendas Junias expectaſti? an eas, ad quas te, peragratis veteranorum coloniis, ſtipatum armis retuliſti? O præclaram illam percurſationem tuam menſe Aprilis, atque Majo, tum, cum etiam Capuam (95) coloniam deducere conatus es! Quemadmodum * illinc abieris, vel potius pene non abieris, ſcimus. Cui tu urbi minitaris. Utinam conere, ut aliquando illud *pene* tollatur!

At quam nobilitata eſt tua illa peregrinatio! quid prandiorum apparatus, quid furioſam vinolentiam tuam proferam? Tua iſta detrimenta ſunt: illa noſtra. Agrum Campanum, qui cum de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum reipublicæ vulnus putabamus: hunc tu compranſoribus tuis, & colluſoribus dividebas. Mimos dico & mimas, Patres conſcripti, in agro Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hæ quondam arationes, Campana & Leontina, in populi Romani patrimonio grandi fœnore & fructuoſæ ferebantur. Medico tria millia jugerum, quaſi (96) te ſanaſſet: rhetori duo, quaſi diſertum facere potuiſſet. Sed ad iter, Italiamque redeamus.

Deduxiſti coloniam Caſilinum, quo Cæſar ante deduxerat. Conſuluiſti me per literas de Capua tu quidem: ſed idem de Caſilino reſpondiſſem: poſ-

(94) *Quæ tua fuit cognitio*) Cur tu nova Cæſaris acta profers? Ad te non pertinet iſta cognitio. Cum conſilio ſenatorum cognoſci oportebat. Id enim placuerat. *Manutius*.

(95) *Capuam*) Antonius, ut veteranorum animos ſibi magis obligaret, Capuanorum agros illis aſſignare voluerat, & novam coloniam eo tranſcribere: eoque profectus erat, ut agros divideret: ſed illi coloni veteres obſtiterant, necemque pene intulerunt. Eam ob cauſam Capuanis minitabatur. *Abramus*.

* Vict. Man. *illam adierit... pene non adieris*

(96) *Medico ... quaſi*) Auctoritate codicis Vaticani Muretus edidit: *Medico tria millia jugerum: quid, ſi te ſanum feciſſet? Rhetori duo: quid ſi te diſertum facere potuiſſet?* Quod equidem miror ab erudito Grævio fuiſſe prætermiſſum, cum ejus codicis auctoritatem, & Mureti editionem ab illo expreſſam ipſe agnoverit, & de Grutero, quod eam neglexerit, merito ſit conqueſtus. *Non enim facile crediderit quiſquam*, inquit Muretus, *quam multa* in Philippicis *mutila, quam multa temere addita, quam multa corrupta ac depravata legerentur in omnibus aliis libris, quæ hujus ope expleta, refecta, ſanata, & integritati ſuæ reſtituta ſunt. Librum autem ipſum credo equidem ante hos ſeptingentes annos exaratum eſſe. Quod & ipſa literarum conformatio oſtendit pleriſque locis gemina ei quæ in Pandectis Florentinis, & in Terentio Petri Bembi viſitur: & ſcribendi ratio, quam ὀρθογραφίαν vocant; eadem plane quæ in iis, quos modo nominavi, libris, & præterea in antiquiſſimo illo epiſtolarum Ciceronis, cujus exemplum abhinc triennium divulgavit P. Victorius*. Pariſiis prodit Mureti editio, anno 1562. Titulus: *M. T. Ciceronis Philippica, a M. Anton. Mureto ad optimum & vetuſtiſſimum exemplar tam multis locis emendata, ut nunc primum edita videri queant*. Olivet.

poſſeſne, ubi colonia eſſet, eo coloniam novam jure deducere. Negavi, in eam coloniam, quæ eſſet auſpicato deducta, dum eſſet incolumis, coloniam novam jure deduci: colonos novos adſcribi poſſe reſcripſi. Tu autem inſolentia elatus, omni auſpiciorum jure turbato, Caſilinum coloniam deduxiſti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolleres, & aratrum (97) circumduceres: cujus quidem vomere portam Capuæ pene perſtrinxiſti, ut florentis coloniæ territorium minueretur.

Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis, ſanctiſſimi atque integerrimi viri, fundum Caſſinatem. Quo jure? quo ore? Eodem, inquies, quo in heredum L. Rubrii, quo in heredum L. Turſelii prædia, quo in reliquas innumerabiles poſſeſſiones. Et, ſi ab haſta (98). Valeat haſta, valeant tabulæ, modo Cæſaris (99), non tuæ: quibus debuiſti, non quibus tu te liberaviſti. Varronis quidem Caſſinatem fundum quis veniiſse dicit? quis haſtam iſtius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? Miſiſse te dicis Alexandriam (100), qui emeret a Cæſare. Ipſum enim expectare magnum fuit. Quis vero audivit unquam (nullius autem ſalus curæ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam eſse detractam? Quod ſi etiam ſcripſit ad te Cæſar, ut reddes: quid ſatis poteſt dici de tanta impudentia? Remove gladios paulumper illos, quos videmus: jam intelliges, aliam cauſam eſse haſtæ Cæſaris, aliam confidentiæ, & temeritatis tuæ. Non enim te dominus modo illis ſedibus, ſed quivis amicus, vicinus, hoſpes, procurator arcebit.

XLI. At quam multos dies in ea villa turpiſſime eſt perbacchatus! Ab hora tertia bibebatur (1), ludebatur, vomebatur. O tecta miſera, *quam diſpari domino* (2)! quanquam quomodo iſte dominus? ſed tamen quam a diſpari tenebantur! Studiorum enim ſuorum M. Varro voluit eſse illud, non libidinum diverſorium. Quæ in illa villa ante dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabantur? jura populi Romani, monumenta majorum, omnis ſapientiæ ratio, omniſque doctrina. At vero, te inquilino (non enim domino) perſonabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta

(97) *Aratrum*) Vide, quæ Turnebus de coloniis deducendis affert Adverſ. IV. 11.

(98) *Et, ſi ab haſta*) Anticipatione Rhetorica eludit reſponſionem Antonii. Reſpondebis fortaſſe fundum Varronis, quod ſecutus eſſet partes Pompejanas, ſubjectum fuiſſe haſtæ, & voci præconis, a Cæſare, qui ſuorum inimicorum bona proſcripſit, te autem emiſſe, & adeo jure poſſidere. Quem fundum, ſi tu ab haſta Cæſaris emiſti, concedo te jure poſſidere, & valere haſtam debere confiteor. *Abram.*

(99) *Modo Cæſaris*) Jocatur in tabularum nomine, & ab auctionariis ad eas tranſit, in quibus pecunia ad ædem Opis depoſita a Cæſare patebat: quæ ſi valerent, Antonius ejus a ſe diſſipatæ pecuniæ rationem reddere cogeretur. *Manut.*

(100) *Miſiſſe dicit Alexandriam*) Alia reſponſio M. Antonii, quam tribus rationibus confutat. 1. Ironice, qua figura ſummam Antonii cupiditatem exaggerat. Quaſi dicat, Adeone cæcus avaritia & cupiditate rapiebaris, adeone bonis civium inhiabas, ut magnum tibi & difficile videretur expectare, dum Cæſar ad urbem accederet, & inimicorum ſuorum bona ſubjiceret publicæ auctioni? *Abram.*

(1) *Ab hora tertia bibebatur*) Cum hora nona initium eſſet cœnæ. *Man.*

(2) *Quam diſpari domino*) Vide lib. de Offic. I. 39.

menta vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis; ſcorta inter matres familias verſabantur. Caſſino ſalutatum veniebant, Aquino, Interamna: admiſsus eſt nemo. Jure id quidem. In homine enim turpiſſimo obſoleſiebant dignitatis inſignia.

Cum inde Romam proficiſcens ad Aquinum accederet, obviam ei proceſſit (ut eſt frequens municipium) magna ſane multitudo. At iſte operta lectica latus eſt per oppidum, ut mortuus. Stulte Aquinates: ſed tamen in via habitabant. Quid Anagnini? qui cum eſsent devii, deſcenderant, ut iſtum, tanquam ſi eſset conſul, ſalutarent. Incredibile dictu; tamen inter omnes conſtabat, neminem eſse reſalutatum: præſertim cum duos ſecum Anagninos haberet, Muſtelam, & Laconem: quorum alter gladiorum eſt princeps, alter poculorum. Quid ego illas iſtius minas, contumeliaſque commemorem, quibus invectus eſt in Sidicinos, vexavit Puteolanos, quod C. Caſſium, quod Brutos patronos adoptaſsent? magno quidem judicio, ſtudio, benevolentia, caritate: non ut te, ut Baſilum, vi & armis, & alios veſtri ſimiles, quos clientes nemo habere velit, non modo eſse illorum cliens.

XLII. Interea (3) dum tu abes, qui dies ille collegæ tui fuit; cum illud, quod tu venerari ſolebas, buſtum in foro evertit? qua re tibi nuntiata, ut conſtabat inter eos, qui una fuerunt, concidiſti. Quid evenerit poſtea, neſcio. Metum credo valuiſse, & arma (4). Collegam quidem de cælo detraxiſti, effeciſtique non tu quidem etiam nunc, ut ſit ſimilis tui, ſed certe, ut diſſimilis eſset ſui. Qui vero inde reditus Romam? quæ perturbatio totius urbis? Memineramus Cinnam nimis potentem; Syllam poſtea dominantem; modo regnantem Cæſarem videramus. Erant fortaſse gladii, ſed abſconditi, nec ita multi. Iſta vero quæ, & quanta barbaria eſt? agmine

(3) *Interea*) Poſt C. Cæſaris necem neſcio quis in C. Marii nomen invaſit, & rudem plebeculam concitavit in Senatum: plebſque, ut ſcribit Suetonius in Julio cap. 85. *ſolidam columnam prope* XX. *pedum lapidis Numidici in foro ſtatuit; ſcripſitque* PARENTI PATRIÆ. *Apud eam longo tempore ſacrificare, vota ſuſcipere, controverſias quaſdam interpoſito per Cæſarem jurejurando diſtrahere perſeveravit*. Antonius uncum impegit illi pſeudo-Mario, eumque in vinculis jugulavit. Quo facto vocatus in odium multitudinis concitatæ, in hoc rerum rumore diſceſſit ex urbe, veteranorum colonias nuper a Cæſare deductas obiturus, ſive ut eorum animos ſibi conciliaret, ſive ut caput ſuum præſenti periculo multitudiniſque furori ſubduceret. Sed abſente Antonio, & colonias luſtrante, *Cum*, ut dicitur Phil. I. *ſerperet in urbe infinitum malum, idque manaret in dies latius, iidemque buſtum in foro facerent, qui illam inſepultam effecerant, & quotidie magis magiſque perditi homines cum ſui ſimilibus ſervis, tectis ac templis urbis minarentur, talis animadverſio fuit Dolabellæ cum in audaces ſceleratoſque ſervos, tum in impuros ac nefarios liberos*, ut ſervos nonnullos in crucem egerit, liberos de ſaxo Tarpejo dejecerit, *taliſque everſio illius execratæ columnæ*, ut locum illum ſternendum locarit, ne quod extaret columnæ; veſtigium, de quo epiſt. 17. & 18. lib. XIV. ad Atticum. *Abr.*

(4) *Metum credo valuiſſe & arma*) Frigida excuſatio. Dolabellam videri vult non pecunia corruptum, ſed metu & armis a republica bene gerenda deterritum, poſtquam Antonius ex illa ſua peregrinatione ſtipatus armatis ad Urbem acceſſit. Non metus valuit, ſed avaritia, ut aperte lib. XIV. ad Attic. epiſt. 22. *Idem*.

mine quadrato cum gladiis ſequuntur milites: ſcutorum lecticas portari videmus. Atque his quidem jam inveteratis, Patres conſcripti, conſuetudine obduruimus. Kalendis Juniis cum in ſenatum, ut erat conſtitutum, venire vellemus, metu perterriti repente diffugimus.

At iſte, qui ſenatu non egeret, neque deſideravit quemquam, & potius diſceſſu noſtro lætatus eſt, ſtatimque illa mirabilia facinora effecit. Qui chirographa Cæſaris defendiſſet lucri ſui cauſa; is leges Cæſaris, eaſque præclaras, ut rempublicam concutere poſſet, evertit. Numerum annorum provinciis prorogavit (5): idemque, cum actorum Cæſaris defenſor eſſe deberet, & in publicis, & in privatis rebus acta Cæſaris reſcidit. In publicis, nihil eſt lege gravius: in privatis, firmiſſimum eſt teſtamentum. Leges alias ſine promulgatione ſuſtulit: alias, * ut tolleret, promulgavit. Teſtamentum irritum fecit: quod etiam infimis civibus ſemper obtentum eſt. Signa, tabulas, quas Cæſar una cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompeji (6) deportavit, partim in villam Scipionis (7).

XLIII. Et tu in Cæſaris memoria diligens? tu illum amas mortuum? Quem is majorem honorem conſecutus erat quam ut haberet pulvinar, ſimulacrum, faſtigium (9), flaminem? Eſt ergo flamen (10), ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, ſic divo Julio M. Antonius? Quid igitur ceſſas? cur non inaugurare? ſume diem: vide, qui te inauguret: collegæ ſumus; nemo negabit. O deteſtabilem hominem, ſive quod tyranni ſacerdos es, ſive quod mortui! Quæro deinceps (11), num, hodiernus dies (12) qui ſit,

---

(5) *Numerum annorum provinciis prorogavit*) Prætoriis annum, Conſularibus biennium Cæſar dederat, ut Phil. I. Antonius lege tribunitia, ut in Phil. V. oſtenditur, Prætoriis biennium, Conſularibus ſexennium dedit. *Manut.*

* Vict. Grut. *ut tolleret promulgatas, promulgavit.*

(6) *In hortos Pompeji*) Suburbanos, quos tunc Antonius tenebat ab haſta emptos. *Id.*

(7) *In villam Scipionis*) In Tiburte, ipſam quoque ab haſta emptam, in qua ſeptemdecim dies, quæ in Ciceronem in ſenatu diceret, commentatus eſt. Philipp. V. *Idem.*

(8) *Quem is majorem honorem conſecutus erat*) A ſenatu. Suetonius: *Ampliora humano faſtigio ſibi decerni paſſus eſt;* *Ferculum circenſi pompa, templa, aras, ſimulacra juxta deos, pulvinar, flaminem, Lupercos.* Idem.

(9) *Faſtigium*) Tectum faſtigiatum, quod ſolis templis imponebatur, cum aliarum ædium tecta eſſent plana. Græcis etiam *ἀέτωμα* dicitur. Itaque cum Cæſaris domui faſtigium decerneretur, divini ei honores decernebantur, ſignificabaturque Cæſarem præſens Numen eſſe habendum, & ejus domum eſſe templum. *Gravius.*

(10) *Eſt ergo flamen*) Summa cum indignatione Antonium invadit, qui Cæſari tam abjecte fuerat adulatus, ut etiam ſacerdotium ejus honori dicatum ambiverit. Videtur autem Antonius id ſacerdotium Cæſare vivo petiiſſe, atque etiam impetraſſe; ſed poſt necem Cæſaris, quæ priuſquam Antonius flamen inauguraretur, obtigerat, inaugurari noluiſſe. *Idem.*

(11) *Quæro deinceps*) Legem tulerat Antonius, ut ad illos dies quatuor, quibus ludi Romani celebrabantur in Circo, quintus dies in honorem Cæſaris adderetur, ejuſque pulvinar & ſimulacrum cum cæteris Deorum ſimulacris in pompa ferretur. Sed poſt Cæſaris necem Conſul Antonius paſſus non eſt poſt quatuor dies ludorum Romanorum quicquam in honorem Cæſaris addi, ejuſque ſimulacrum tanquam numinis alicujus in pompa deferri. Ne tamen omnem mortui memoriam oblitteraſſe videretur, Cæſaris nomine ſupplicationem inſtituit: quod Cicero reprehendit, docetque religionem non tantum pulvinaribus & ludis, ſed etiam indictis ſupplicatione violari. *Abram.*

(12) *Hodiernus dies*) Oratio hæc ita ſcripta

ſit, ignores. Neſcis heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuiſſe? te ipſum autem ad populum tuliſſe, ut quintus præterea dies Cæſari tribueretur? Cur non ſumus prætextati (13)? cur honorem Cæſari tua lege datum deſeri patimur; an ſupplicationes addendo diem contaminari paſſus es; pulvinaria noluiſti? Aut undique religionem tolle, aut uſquequaque conſerva.

Quæres, placeatne mihi pulvinar eſſe, faſtigium, flaminem. Mihi vero nihil iſtorum placet. Sed tu, qui acta Cæſaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? niſi forte vis fateri, te omnia quæſtu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem? expecto enim eloquentiam tuam. Diſertiſſimum cognovi avum tuum: at te etiam apertiorem (14) in dicendo. Ille nunquam nudus eſt concionatus: tuum hominis ſimplicis pectus vidimus (15). Reſpondebiſne ad hæc? aut omnino hiſcere audebis? Ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te reſpondere poſſe confidas? Sed præterita omittamus.

XLIV. Hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, ſi potes. Cur armatorum corona ſenatus ſeptus eſt? cur me tui ſatellites cum gladiis audiunt? cur valvæ Concordiæ non patent? cur homines omnium gentium maxime barbaros, Ityreos, cum ſagittis deducis in forum? Præſidii ſui cauſa ſe facere dicit. Nonne igitur millies perire eſt melius, quam in ſua civitate ſine armatorum præſidio non poſse vivere? Sed nullum eſt iſtuc, mihi crede, præſidium. Caritate & benevolentia civium ſeptum oportet eſse, non armis.

Eripiet, extorquebit tibi iſta populus Romanus, utinam ſalvis nobis! ſed quoquo modo nobiſcum egeris, dum iſtis conſiliis uteris, non potes, mihi crede, eſse diuturnus. Etenim iſta tua minime avara conjux, quam ego ſine contumelia deſcribo, nimium debet diu populo Romano tertiam penſionem (16). Habet populus Romanus, ad quos gubernacula reipublicæ deferat: qui ubicunque terrarum ſunt, ibi eſt omne reipublicæ præſidium, vel potius ipſa reſpublica, quæ ſe adhuc tantummodo ulta eſt, nondum recuperavit. Habet quidem certe reſpublica adoleſcentes nobiliſſimos, paratos defenſores. Quam volent, illi cedant, otio conſulentes: tamen a republica revocabuntur. Et nomen pacis dulce eſt, & ipſa res ſalutaris. Sed inter pacem & ſervitutem plurimum intereſt. Pax eſt tran-

pta eſt, quaſi habita fuerit duodecimo Kalendas Octobris, poſtridie quam in ipſum abſentem invectus fuerat Antonius: qui dies in Kalendario, quod Manutii deſcripſerunt, quintus ludorum Romanorum in Circo ſignatus eſt. *Idem.*

(13) *Cur non ſumus prætextati*) Nondum tributus erat ille dies Cæſari; tributum poſtea veteres dierum faſti demonſtrant. *Man.*

(14) *Apertiorem*) Jocus ex ambiguo, quo carpit corporis nuditatem, cum perſpicuitatem orationis laudare videatur. *Abram.*

(15) *Pectus vidimus*) Lupercus enim concionatus eſt. Supra. *Manut.*

(16) *Tertiam penſionem*) Mortem tuam: cum duas jam perſolverit, interfectis ejus viris, P. Clodio, & C. Curione. *Idem.*

quilla libertas : ſervitus malorum omnium poſtremum , non modo bello, ſed morte etiam repellendum .

Quod ſi ſe ipſos illi noſtri liberatores e conſpectu noſtro abſtulerunt : at exemplum facti reliquerunt . Illi, quod nemo fecerat, fecerunt . Tarquinium Brutus bello eſt perſecutus : qui tum rex fuit, cum eſſe Romæ regem liceret. Sp. Caſſius, Sp. Melius , M. Manlius propter ſuſpicionem regni appetendi ſunt necati. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, ſed in regnantem impetum fecerunt . Quod cum ipſum factum per ſe præclarum eſt , atque divinum , tum expoſitum ad imitandum : præſertim cum illi eam gloriam conſecuti ſint , quæ vix cælo capi poſſe videatur. Etſi enim ſatis in ipſa conſcientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam.

XLV. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam ſuſtuliſti : pone ante oculos lætitiam ſenatus , populique Romani : confer cum nundinatione tua, tuorumque : tum intelliges, quantum inter laudem & lucrum interſit. Sed nimirum, ut quidam, morbo aliqun & ſenſus ſtupore, ſuavitatem cibi non ſentiunt : ſic libidinoſi , avari, facinoroſi, veræ laudis guſtatum (17) non habent. Sed, ſi te laus allicere ad recte faciendum non poteſt, ne metus quidem a fœdiſſimis factis poteſt avocare ? Judicia non metuis. Si propter innocentiam, laudo : ſi propter vim, non intelligis , ei, qui iſtn modo judicia non timeat, quid timendum ſit ?

Quod ſi non metuis viros fortes , egregioſque cives , quod a corpore tuo prohibentur armis; tui te, mihi crede, diutins non ferent. Quæ eſt autem vita, dies & noctes timere a ſuis? niſi vero aut majoribus habes beneficiis obligatos, quam ille quoſdam habuit ex iis, a quibus eſt interfectus : aut tu es ulla re cum eo comparandus : Fuit in illo ingenium, ratio, memoria , literæ , cura , cogitatio , diligentia : res bello geſſerat, quamvis reipublicæ calamitoſas , attamen magnas : multos annos regnare meditatus, magno labore, multis periculis, quod cogitarat , effecerat : muneribus, monumentis, congiariis, epulis , multitudinem imperitam lenierat : ſuos præmiis, adverſarios clementiæ ſpecie devinxerat. Quid multa ? attulerat jam liberæ civirati, partim metu, partim patientia, conſuetudinem ſerviendi.

XLVI. Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre poſſum, cæteris vero rebus nullo modo comparandus es. Sed ex plurimis malis , quæ ab illo reipublicæ ſunt inuſta, hoc tamen boni eſt , quod didicit jam populus Romanus quantum cuique crederet , quibus ſe committeret , a quibus caveret. Hæc non cogitas? nec intelligis ſatis eſſe viris fortibus didiciſſe,

(17) *Guſtatum*) Vulgo, *guſtum*. Sed *guſtatum* ex Vaticano ediderunt Faernus, Muretus, Manutius, Lambinus . Quod hic fuit a Grævio annotatum. Nec vero *guſtum* alicubi dixit Cicero, niſi fidem habeas editionibus non optimis . Certe *guſtatum* dixit lib. de Oratore III. 25. De Natura Deor. II. 56. 63. De Senect. 15. *Olivet.*

Digitized by Google

ciſſe, quam ſit re pulchrum, beneficio gratum, fama glorioſum, tyrannum occidere? An, cum illum homines non tulerior, te ferent? Certatim poſthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occaſionis tardita expectabitur.

Reſpice, quæſo, aliquando rempublicam, M. Antoni: quibus ortus ſis, non quibuſcum vivas, conſidera: mecum, ut voles, cum republica redi in gratiam. Sed de te tu ipſe videris: ego de me ipſo profitebor. Defendi rempublicam adoleſcens, non deſeram ſenex: contempti Catilinæ gladios, non pertimeſcam tuos. Quio etiam corpus libenter obtulerim, ſi repræſentari morte mea libertas civitatis poteſt: ut aliquaodo dolor populi Romaoi pariat, quod jamdiu parturit. Etenim ſi abhuc annos prope viginti hoc ipſo in templo negavi poſſe mortem immaturam eſſe conſulari: quanto verius nunc negabo ſeni? Mihi vero, Patres conſcripti, jam etiam optandaq; mors eſt, perfuncto rebus iis, quas adeptus ſum, quaſque geſſi. Duo modo hæc opto: uoum, ut moriens populum Romanum liberum relinquam; hoc mihi majus a diis immortaſibus dari nihil poteſt: alterum, ut ita cuique eveniat, ut de republica quiſque mereatur.

IN
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA III.

ARGUMENTUM.

Poſt Cæſaris necem decrevit ſenatus conſulares provincias, Antonio Macedoniam, *Dolabellæ Syriam. Sed Antonius, occaſionem quærens reipublicæ perturbandæ*, Galliam *citeriorem ſibi mandari cupiebat. Quod cum a ſenatu non impetraret, qui eam provinciam D. Bruto, jam antea ab ipſo Cæſare datam, poſt ejus interitum confirmaverat, tulit ad populum, & obtinuit, ut citeriorem* Galliam *regeret: unde ſe cum exercitu ad urbem, Cæſaris exemplo, facile venturum ſperabae.* Nam Macedonia, *terra marique disjuncta, novis conſiliis parum opportuna videbatur. Hac mente Brunduſium ivie ad* VII. *Id. Oct. profectus obviam legionibus* Macedonicis *quatuor, quas ſibi conciliare pecunia cogitabat, eaſque ad urbem adducere, & in cervicibus bonorum collocare.* Redeuntem *a* Brunduſio Antonium *legio Martia reliquit. Ille, tribus legionibus* Tiburi *collocatis, urbem eſt ingreſſus: vocato in* Capitolium *ſenatu, cum de abalienata legione Quarta, & Octaviani copiis adjuncta, nuncius ei eſſet allatus, propere ſenatum dimiſit, & ad occupandam* Galliam *citeriorem, quam D. Brutus obtinebat, cum duabus legionibus magna celeritate contendit. Interea cum novi tribuni pl. qui* XV. *Id. Dec. magiſtratum inibant,* XIII. *Kalend. Jan. ſenatum convocaſſent, deque præſidio conſulum deſignatorum retuliſſent, ut ſenatum tuto Kalendis Januariis babere poſſent, Cicero, laudata tribunorum mente, totam rempublicam complexus, bæc cenſuit:* Res eas, quat Cæſar adoleſcens privato *con-*

conſilio geſſerat, aut gereret, publica confirmandas auctoritate; legiones, quæ, relicto Antonio, ad rempublicam defendendam ſe contulerant, laudandas, eiſque ſpem præmiorum decreto ſenatus oſtendendam; D. Brutum, qui ſe irruenti in Galliam Antonio objecerat, ipſamque Galliam, quæ reſiſteret, debita laude ornandam; provincias ab iiſdem, qui eas obtinerent, obtinendas eſſe ex lege Julia, quoad ex S. C. cuique eorum ſucceſſum eſſet; iiſque de rebus ad ſenatum a novis conſulibus primo quoque tempore eſſe referendum. Aſſenſit ſenatus, & in ejus ſententiam ſenatus-conſultum factum eſt. MANUTIUS.

Habita eſt hæc oratio XIII. *Kal. Jan. profecto in Galliam Antonio, ut cognoſcitur ex Philipp. VI. & epiſt.* Lupus, *lib.* II. *Famil. & ep.* Liberalibus, *lib.* XII.

I. SERIUS omnino, Patres conſcripti, quam tempus reipublicæ poſtulabat, aliquando tamen convocati ſumus: quod flagitabam equidem quotidie: quippe cum bellum nefarium contra aras & focos, contra vitam, fortunaſque noſtras, ab homine profligato ac perdito non comparari, ſed geri jam viderem. Expectantur Kalendæ Januarii, quas non expectat Antonius, qui in provinciam D. Bruti, ſummi & ſingularis viri, cum exercitu impetum facere conatur: ex qua ſe inſtructum, & paratum, ad urbem venturum eſſe minitatur.

Quæ eſt igitur expectatio? aut quæ vel minimi dilatio temporis? Quanquam enim adſunt Kalendæ Januarii, tamen breve tempus longum eſt imparatis. Dies enim affert, & hora potius, niſi proviſum eſt, magnas ſæpe clades. Certus autem dies non ut ſacrificii, ſic conſilii expectari ſolet. Quod ſi aut Kalendæ Januarii fuiſſent eo die, quo primum ex urbe fugit Antonius; aut hæ non eſſent expectatæ; bellum jam nullum haberemus. Auctoritate enim ſenatus, conſenſuque populi Romani facile hominis amentis fregiſſemus audaciam. Quod confido equidem conſules deſignatos, ſimulac magiſtratum inierint, eſſe facturos (1). Sunt enim optimo animo, ſummo conſilio, ſingulari concordia. Mea autem feſtinatio non victoriæ ſolum avida eſt, ſed etiam celeritatis. Quo enim uſque tantum bellum, tam crudele, tam nefarium privatis conſiliis (2) propulſabitur? cur non quamprimum publica accedit auctoritas?

II. C. Cæſar adoleſcens, pene potius puer (3), incredibili ac divina qua-

(1) *Facturos*) Relaturos eſſe ad ſenatum, ut hoſtis judicetur Antonius, & illi bellum indicatur. *Ferrat.*

(2) *Privatis conſiliis*) Cæſaris Octaviani, atque etiam D. Bruti. *Manutius.* Vide Fam. XII. 7.

(3) *Pene potius puer*) Annos natus XIX, ut ſcripſit Vellejus, ad remp. defendendam, Antoniique conatus reprimendos Octavianus acceſſit. *Idem*,

Digitized by Google

quadam mente atque virtute, tum, cum maxime furor arderet Antonii, cumque ejus a Brunduſio crudelis & peſtifer reditus timeretur, nec poſtulantibus, nec cogitantibus, nec optantibus quidem nobis, quia fieri poſſe non videbatur, firmiſſimum exercitum ex invicto genere veteranorum militum comparavit, patrimoniumque ſuum effudit. Quanquam non ſum uſus eo verbo, quo debui: non enim effudit, ſed in ſalute reipublicæ collocavit. Cui quanquam gratia referri tanta non poteſt, quanta debetur: habenda tamen tanta eſt, quantam maximam animi noſtri capere poſſunt. Quis enim eſt tam ignarus rerum, tam nihil de republica cogitans, qui hoc non intelligat: ſi M. Antonius a Brunduſio cum iis copiis, quas ſe habiturum putabat, Romam, ut minabatur, venire potuiſſet, nullum genus eum crudelitatis præteriturum fuiſſe? quippe qui in hoſpitis tectis Brunduſii fortiſſimos viros, cives optimos, jugulari juſſerit: quorum, ante pedes ejus, morientium ſanguine os uxoris reſperſum eſſe conſtabat. Hac ille crudelitate imbutus, cum multo bonis omnibus veniret iratior, quam illis fuerat, quos trucidarat: cui tandem noſtrum, aut cui omnino bono pepercíſſet?

Qua peſte privato conſilio rempublicam (nec enim fieri potuit aliter) Cæſar liberavit. Qui niſi in hac republica natus eſſet, rempublicam ſcelere Antonii nullam haberemus. Sic enim perſpicio, ſic judico, niſi unus adoleſcens illius furentis impetus, crudeliſſimoſque conatus cohibuiſſet, rempublicam funditus interituram fuiſſe. Cui quidem hodierno die, Patres conſcripti, (nunc enim primum ita convenimus, ut illius beneficio poſſemus, quæ ſentiremus, libere dicere) tribuenda eſt auctoritas, ut rempublicam non modo a ſe ſuſceptam, ſed etiam a nobis commendatam poſſit defendere.

III. Nec vero de legione Martia (quoniam longo intervallo loqui nobis de republica licet) ſileri poteſt. Quis enim unus fortior, quis amicior unquam reipublicæ fuit, quam legio Martia univerſa? quæ cum hoſtem populi Romani M. Antonium judicaſſet, comes eſſe ejus amentiæ noluit: reliquit conſulem; quod profecto non feciſſet, ſi eum conſulem judicaſſet: quem nihil aliud agere nihil moliri, niſi cædem civium atque interitum civitatis, videret. Atque ea legio conſedit Albæ. Quam potuit urbem eligere, aut opportuniorem ad res gerendas, aut fideliorem, aut fortiorum virorum, aut amiciorum populo Romano civium?

Hujuſce legionis virtutem imitata quarta legio, duce L. Egnatulejo quæſtore, cive optimo & fortiſſimo, C. Cæſaris auctoritatem atque exercitum perſecuta eſt. Faciendum eſt igitur nobis, Patres conſcripti, ut ea, quæ ſua ſponte clariſſimus adoleſcens atque omnium præſtantiſſimus geſſit, & gerit, hæc auctoritate noſtra comprobentur: veteranorumque, fortiſſimorum virorum, tum legionis Martiæ, quartæque mirabilis conſenſus ad rempublicam recuperandam, laude & teſtimonio noſtro confirmetur: eorumque commoda, honores, præmia, cum conſules deſignati magiſtratum inierint, curæ nobis fore, hodierno die ſpondeamus.

IV. Atque ea quidem, quæ dixi de Cæſare, deque ejus exercitu, jamdiu

diu nota ſunt nobis. Virtute enim admirabili Cæſaris, conſtantiaque militum veteranorum, legionumque earum optimo judicio, quæ auctoritatem noſtram, libertatem populi Romani, virtutem C. Cæſaris ſecutæ ſunt, a cervicibus noſtris eſt depulſus Antonius. Sed, ut dixi, hæc ſuperiora: hoc vero recens edictum D. Bruti (4), quod paulo ante propoſitum eſt, certe ſilentio non poteſt præteriri. Pollicetur enim, ſe provinciam Galliam retenturum in ſenatus populique Romani poteſtate. O civem natum reipublicæ, memorem ſui nominis, imitatoremque majorum! Neque enim, Tarquinio expulſo, majoribus noſtris tam fuit optata libertas, quam eſt, repulſo Antonio, retinenda nobis.

Illi regibus parere jam a condita urbe didicerant: nos poſt reges exactos ſervitutis oblivio ceperat. Atque ille Tarquinius, quem majores noſtri non tulerunt, non crudelis, non impius, ſed ſuperbus habitus eſt, & dictus. Quod nos vitium in privatis ſæpe tulimus, id majores noſtri ne in rege quidem ferre potuerunt. L. Brutus regem ſuperbum non tulit: Decimus ſceleratum atque impium regnare patietur? Quid Tarquinius tale, qualia innumerabilia & fecit, & facit Antonius? Senatum etiam reges habebant: nec tamen, ut Antonio ſenatum habenti (5), in conſilio regis verſabantur barbari armati. Servabant auſpicia reges, quæ hic conſul, augurque neglexit: neque ſolum legibus contra auſpicia ferendis, ſed etiam collega una ferente, eo, quem ipſe ementitis auſpiciis vitioſum (6) fecerat.

Quis autem rex unquam fuit tam inſignite impudens, ut haberet omnia commoda, beneficia, jura regni venalia? Quam hic immunitatem, quam civitatem, quod præmium, non vel ſingulis hominibus, vel civitatibus, vel univerſis provinciis vendidit? Nihil humile de Tarquinio, nihil ſordidum accepimus. At vero hujus domi inter quaſilla (7) pendebatur aurum, nu-

(4) *Recent edictum D. Bruti*) Cujus etiam mentio ſit ep. 6. lib. xi. Fam. *Idem*.

(5) *Antonio ſenatum habenti*) Nonnullis videbitur, atque haud ſcio an multis, eſſe erratum in hac voce *habenti*, & ſcribendum fuiſſe, ut Lambinus corrigebat, *habente*, cum ſit caſus, quem Grammatici vocant abſolutum; atque hoc velit orator, in conſilio regia non ſtetiſſe barbaros armatos, ut in curia ſtabant, *habente*, ſenatum Antonio. Fateor ita potuiſſe Ciceronem ſcribere, ſic tamen ut negem, pravum eſſe quod editum eſt. Hic enim *Antonio* non eſt ſexti caſus, ſed tertii. Opportune animadvertit Fr. Sanctius *Minerv.* II. 4, nullam eſſe orationem, cui conſtructæ atque perfectæ, dativus ſupervenire non poſſit, deſignans perſonam, ad quam id ſpectet, quod oratione exprimitur. Sic, *Non omnibus dormio*, *Mihi peccat*, & ſimilia. *Olivet.*

(6) *Ementitis auſpiciis vitioſum*) Vide Philipp. II. cap. 37.

(7) *Quaſilla*) Cum oſtendere vellet, Antonium uſque eo ſordidum eſſe, ut omnium rerum publicarum domeſticum mercatum inſtitueret, eique Fulviam uxorem præficeret, ut ejus ſordes non modo re, ſed etiam verbo exprimeret, *inter quaſilla* dixit: quo quid ſordidius? *Talaſſionem in nuptiis Varro ait ſignum eſſe lanificii: Talaſſionem enim quaſilla vocabant: qui alio modo appellatur calathus, vas utique lanificiis aptum.* Hæc Sex. Pompejus: at Priſcianus lib. III, *Pauca inveniuntur diminutiva, quæ non ſervent genera primitivorum: ut hæc rana, hic ranunculus: hic qualus, hoc quaſillum.* Quod ſi cui magis arriſerit, *inter quaſillos appendebatur*, non pugnabo: præſertim cum & apud Catonem ſemper hoc vocabulum virile ſit. *Ferrarius.*

numerabatur pecunia: una in domo omnes, quorum intererat, totum imperium populi Romani nuodinabantur. Supplicia vero in cives Romanos nulla Tarquinii accepimus. At hic & Sueſſæ jugulavit eos, quos in cuſtodiam dederat, & Brunduſii trecentos fortiſſimos viros, civeſque optimos trucidavit.

Poſtremo Tarquinius pro populo Romano bellum gerebat tum cum eſt expulſus: Antonius contra populum Romanum exercitum adducebat tum, cum a legionibus relictus, nomen Cæſaris exercitumque pertimuit, neglectiſque ſacrificiis (8) ſollemnibus, ante lucem vota ea, quæ nunquam ſolveret (9), nuncupavit: & hoc tempore in provinciam populi Romani conatur invadere. Majus igitur a Decimo Bruto beneficium populus Romanus & habet, & expectat, quam majores noſtri acceperunt a L. Bruto, principe hujus maxime conſervandi generis, & nominis.

V. Cum autem omnis ſervitus eſt miſera: tum vero intolerabile eſt ſervire impuro, impudico, effœminato: nunquam, ne in metu quidem, ſobrio. Hunc igitur qui Gallia prohibet, privato præſertim conſilio, judicat, veriſſimeque judicat, non eſſe conſulem. Faciendum eſt igitur nobis, Patres conſcripti, ut D. Bruti privatum conſilium auctoritate publica comprobemus. Nec vero M. Antonium conſulem poſt Lupercalia putare debuiſtis: Quo enim ille die, populo Romano inſpectante, nudus, unctus, ebrius eſt concionatus, & id egit, ut collegæ diadema imponeret: eo die ſe non modo conſulatu, ſed etiam libertate abdicavit. Eſſet enim ipſi certe ſtatim ſerviendum, ſi Cæſar ab eo regni inſigne accipere voluiſſet. Hunc igitur ego conſulem, hunc civem Romanum, hunc liberum, hunc denique hominem putem, qui fœdo illo & flagitioſo die, & quid pati, Cæſare vivo, poſſet, & quid, eo mortuo, conſequi ipſe cuperet, oſtendit?

Nec vero de virtute, conſtantia, & gravitate provinciæ Galliæ taceri poteſt. Eſt enim ille flos Italiæ, illud firmamentum imperii populi Romani, illud ornamentum dignitatis. Tantus autem eſt conſenſus municipiorum, coloniarumque provinciæ Galliæ, ut omnes ad auctoritatem hujus ordinis, majeſtatemque populi Romani defendendam conſpiraſse videantur. Quamobrem, Tribuni plebis, quanquam vos nihil aliud, niſi de præſidio, ut ſenatum tuto conſules Kalendis Januariis habere poſsent, retuliſtis, tamen mihi videmini magno conſilio, atque optima mente poteſtatem nobis de tota republica fecisſe dicendi. Cum enim tuto ſenatum haberi ſine præſidio non poſse judicaviſtis: illud tum ſtatuiſtis etiam, intra muros Antonii ſcelus, audaciamque verſari.

VI.

(8) *Sacrificiis*) Conſules in provincias profecturi, & ſacrificia prius faciebant, & vota nuncupabant; quæ, cum rediiſſent, bene geſta republica ſolvebant. *Manut.*

(9) *Quæ nunquam ſolveret*) Non enim ei quæ cogitat, proſpere ſuccedent. *Idem.*

VI. Quamobrem omnia, mea ſententia, complectar, vobis, ut intelligo, non invitis, ut & præſtantiſſimis ducibus a nobis detur auctoritas, & fortiſſimis militibus ſpes oſtendatur præmiorum: & judicetur non verbo, ſed re, non modo non conſul, ſed etiam hoſtis Antonius. Nam, ſi ille conſul, fuſtuarium meruerunt legiones, quæ conſulem reliquerunt; ſceleratus Cæſar, Brutus nefarius, qui contra conſulem privato conſilio exercitus comparaverunt. Sin autem militibus exquirendi ſunt honores novi, propter eorum divinum, atque immortale meritum: ducibus autem ne referri quidem poteſt gratia: quis eſt, qui eum hoſtem non exiſtimet, quem qui armis perſequuntur, conſervatores reipublicæ judicantur?

At quam contumelioſus in edictis? quam barbarus? quam rudis? Primum in Cæſarem ut maledicta congeſſit, deprompta ex recordatione impudicitiæ, & ſtuprorum ſuorum? Quis enim hoc adoleſcente caſtior? quis modeſtior? quod in juventute habemus illuſtrius exemplum veteris ſanctitatis? quis autem illo maledico impurior? Ignobilitatem objicit C. Cæſaris filio, cujus etiam natura pater (10), ſi vita ſuppeditaſſet, conſul factus eſſet. Aricina (11) mater. Trallianam (12), aut Epheſiam putes dicere. Videte, quam deſpiciamur omnes, qui ſumus e municipiis, id eſt, omnes plane. Quotus enim quiſque non eſt? quod autem municipium non contemnit is, qui Aricinum tantopere deſpicit, vetuſtate antiquiſſimum, jure fœderatum, propinquitate pene finitimum, ſplendore municipum honeſtiſſimum?

Hinc Voconiæ (13), hinc Scatiniæ leges: hinc multæ ſellæ curules, & patrum memoria, & noſtra: hinc equites Romani, lautiſſimi, & plurimi. Sed ſi Aricinam uxorem non probas, cur probas Tuſculanam (14)? Quanquam hujus ſanctiſſimæ fœminæ atque optimæ pater M. Attius Balbus, in primis honeſtus, prætorius fuit: tuæ conjugis, bonæ fœminæ, locupletis quidem certe, Bambalio quidam pater, homo nullo numero. Nihil illo contemptius, qui propter hæſitantiam linguæ, ſtuporemque cordis (15), cognomen ex contumelia traxerit. At avus nobilis. Tuditanus (16) nem-

(10) *Cujus natura pater*) Adoptatus fuerat ab avo materno C. Cæſare, Pater autem illius Cn. Octavius, decedens ex Macedonia, quam poſt præturam adminiſtraverat, ad petendum Conſulatum, mortuus fuerat, Sueton. *Idem*.

(11) *Aricina*) M. Attius Balbus Attiæ pater ex Julia erat Aricinus genere, licet non Ariciæ natus. Aricia porro diſtabat ab Urbe ad decimum lapidem. *M. Ant. Ferr.*

(12) *Trallianam*) Trallis, urbs Lydiæ: Epheſus in Jonia. *Idem*.

(13) *Voconiæ*) Voconius & Scatinius Tribuni plebis, legibus quas tulerunt celebres, erant Aricini. *Idem*.

(14) *Tuſculanam*) Quam tu duxiſti, M. Fadii, libertini hominis, filiam. Vide Philipp. 2. *Manut.*

(15) *Qui propter hæſitantiam linguæ, ſtuporemque cordis*) Bambalio dictus ἀπὸ τῦ βαμβαλίζειν, quod eſt, τοῖς χείλεσι τρέμειν, & βάμβαλον Phryges pudendam corporis partem vocant. Quæ legimus apud Heſychium. *Idem*. Nimirum Bambalio eſt Balbus, homo hæſitantia linguæ, ψελλιστής. *Grav.*

(16) *Tuditanus*) De quo Valerius Max. VII, 8.

pe ille, ille qui cum palla & coturnis nummos populo de Roſtris ſpargere ſolebat. Vellem hanc contemptionem pecuniæ ſuis reliquiſſet : [a] haberetis nobilitatem generis glorioſam. Qui autem [b] evenit, ut tibi Aricina natus (17) ignobilis videatur, cum tu eodem materno genere ſoleas gloriari? Quæ porro amentia eſt, eum dicere aliquid de uxorum ignobilitate, cujus pater Numitoriam Fregellanam, proditoris filiam, habuerit uxorem : ipſe ex libertini filia ſuſceperit liberos? Sed hoc clariſſimi viri viderint, L. Philippus, qui habet Aricinam uxorem, C. Marcellus, qui Aricinæ filiam : quos certe ſcio dignitatis optimarum fœminarum non pœnitere.

VII. Idem etiam Q. Ciceronem, fratris mei filium, compellat edicto (18) : nec

---

a Lamb. Grut. *Habetis*

b Man. Lamb. *conveait*

(17) *Aricina natus*) Vulgo *Julia natus*. Ita plane ſcriptum eſt in optimo libro, cujus auctoritas apud me quidem longe plurimum valet. Neque tamen rationem ullam diſpicere poſſum, qua hanc ſcripturam tuear. Octavianus enim, de cujus nobilitate hic agitur, non Juliam, ſed Attiam, ut notum eſt, matrem habuit. Itaque aut *Julia nepos*, aut, ut Ferrario viſum eſt, *Julia natus*, aut, quod mihi aliquando in mentem venerat, *Julia progaatus* legendum videretur. Verumenimvero totam rem accuratius conſideranti ita optime & facillime purgari videtur locus hic poſſe, ſi pro *natus* legamus *nata*. Quo autem argumento movear, ut ita credam, ex his quæ ſubjiciam intelligetur. Octaviano ignobilitatem objecerat Antonius. Eam Cicero modis omnibus removere conatur : atque oſtendere, Octavianum neque paterna, neque materna ſtirpe ignobilem eſſe. Ad paternam quod attinet : patres Octavianus habuit duos, natura C. Octavium, adoptione Cæſarem. Ab hoc quidem poſteriore ignobilis haberi non poterat. Quid enim Cæſare nobilius? Itaque hoc primo argumento Cicero utitur : idque, quia ſatis per ſe notum erat, uno verbo concludit, cum ait : *Ignobilitatem objicit C. Cæſaris filio*. Sed & priorem illum nobilem fuiſſe confirmat ex eo, quod, ſi vita ſuppeditaſſet, conſul erat futurus. Quod & Suetonius teſtatur his verbis. *Decedens Macedonia, prius quam profiteri ſe candidatum conſulatus poſſet, morte obiit repentina*. Inde tranſit Cicero ad matrem Octaviani, eamque nullo modo ignobilem fuiſſe confirmat. Exagitaverat eam Antonius, primum ut Aricinam. Hoc repellit Cicero, primum ita, ut municipium illud honeſtiſſimum eſſe, ſemperque fuiſſe doceat, neque ulla re inferius Tuſculo, unde ipſe Antonius uxorem habuerit Fadiam. Ad poſtremum etiam addit, L. Philippum, & C. Marcellum clariſſimos viros, illum Aricinam uxorem, hunc Aricina natam habere. Ac ne quis putaret Attiam in municipio ſuo ignobilem fuiſſe, docet, eam quoque utraque ſtirpe nobilem eſſe. Natam enim patre quidem non Bambalione quopiam, aut diviſore, ſed M. Attio Balbo, homine prætorio : matre vero Julia, C. Julii Cæſaris ſorore, id eſt, ex eadem gente, ex qua matrem ſuam eſſe gloriaretur Antonius. Addit & alia, ſed quæ neceſſe non ſit perſequi : hoc enim tantum docere volui, cum de Attia hic agatur, *nata*, non *natus*, legendum videri. *Muret*. Non video cauſam, cur rejiciamus, quod in pluribus libris legimus, *ut tibi Aricina natus ignobilis videatur*. M. Antonius dixerat *Aricina mater*, ut clare Servius ad V. Æneid. iſtum verſum :

Alter Atis, genus unde Atii duxere Latini :

obſervat : *Propter Atiam dicit matrem Augusti, de qua Antonius dicit, Aricina mater*, quod hauſit ex hoc iſtius orationis capite Servius. Cicero dicit, Licet ſit mater Octaviani Aricina (quamvis vere non fuerit Aricina, ſed paternum tantum Atiæ genus ſit Aricinum) cur tamen tibi is, qui ex hac Aricina, ut tu ais, natus eſt, ignobilis videatur, cum tuum maternum genus ſit ejuſdem originis, quæ eſt hujus Aricinæ, nimirum Julium? Sequentia lectionem iſtam afferunt : *L. Philippus qui habet uxorem Aricinam*, quæ eſt mater Octaviani, *& C. Marcellus, qui Aricina filiam*, quæ eſt Octaviani ſoror. Ut non videam cur ita hic hæſitarent viri docti, *Gravius*. Hic a cæteris omnibus, duce uno Grævio, diſceſſi. *Olivet*.

(18) *Compellat edicto*) Carpit eum, & vituperat, *Manut*.

nec ſentit amens, commendationem eſſe compellationem ſuam. Quid enim accidere huic adoleſcenti potuit optatius, quam cognoſci ab hominibus, Cæſaris conſiliorum eſſe ſocium, Antonii furoris inimicum? At etiam gladiator auſus eſt ſcribere, hunc de patris & patrui parricidio cogitaſſe. O admirabilem impudentiam, audaciam, temeritatem! in eum adoleſcentem hæc ſcribere audere, quem ego & frater meus, propter ejus ſuaviſſimos, atque optimos mores, præſtantiſſimumque ingenium, certatim amamus, omnibuſque horis, oculis, auribus, complexu tenemus? Nam me iiſdem edictis neſcit, lædat, an laudet. Cum idem ſupplicium minatur optimis civibus, quod ego de ſceleratiſſimis & peſſimis ſumpſerim, laudare videtur, quaſi imitari velit. Cum autem illam pulcherrimi facti memoriam refricat: tum a ſui ſimilibus invidiam aliquam in me commoveri putat.

Sed ipſe quid fecit? Cum tot edicta propoſuiſſet, edixit, ut adeſſet ſenatus frequens a. d. VIII. Kalendas Decembres; eo die ipſe non affuit. At quomodo edixit? hæc ſunt, opinor, verba in extremo: *Si quis non affuerit, hunc omnes exiſtimare poterunt, & interitus mei, & perditiſſimorum conſiliorum auctorem fuiſſe.* Quæ ſunt perdita conſilia? an ea, quæ pertinent ad libertatem populi Romani recuperandam? quorum conſiliorum Cæſari me auctorem, & hortatorem, & eſſe, & fuiſſe fateor. Quanquam ille non eguit conſilio cujuſquam: ſed tamen currentem, ut dicitur, incitavi. Nam interitus quidem tui quis bonus non eſſet auctor, cum in eo ſalus & vita optimi cujuſque, & libertas populi Romani, dignitaſque conſiſteret?

VIII. Sed cum tam atroci edicto nos concitaviſſet, cur ipſe non affuit? num putatis aliqua re triſti, ac ſevera? Vino, atque epulis retentus eſt: ſi epulæ potius, quam popinæ, nominandæ ſunt. Diem edicti obire neglexit: in ante diem quartum Kal. Decembris diſtulit. Adeſſe in Capitolio juſſit: quod in templum ipſe neſcio qua, per Gallorum cuniculum (19) adſcendit. Convenerunt corrogati, & quidem ampli quidam homines, ſed immemores dignitatis ſuæ. Is enim erat dies, ea fama, is, qui ſenatum vocarat, ut turpe ſenatori eſſet, nihil timere. Ad eos tamen ipſos, qui convenerant, ne verbum quidem auſus eſt facere de Cæſare, cum de eo conſtituiſſet ad ſenatum referre. Scriptam attulerat conſularis quidam ſententiam. Quid eſt aliud, de eo referre non audere, qui contra ſe conſulem exercitum duceret, niſi ſeipſum hoſtem judicare? Neceſſe enim erat alterutrum eſſe hoſtem: nec poterat aliter de adverſariis ducibus judicari. Si igitur C. Cæſar, hoſtis;

V u 2 cur

(19) *Per Gallorum cuniculum*) Occulte quaſi per Gallorum cuniculum, cum in Capitolium noctu per cuniculum aſcendentes proditi ſunt ab anſeribus. *Idem*. Gallorum, ut videtur, *cuniculum* appellat meatum, per quem Galli in Capitolium introierant, cum ſunt a Manlio deturbati. Rem narrat Livius lib. V, cap. 47. *Anonym.*

cur conſul nihil refert ad ſenatum? ſin ille a ſenatu notandus non fuit; quid poteſt dicere, quin, cum de illo tacuerit, ſe hoſtem eſſe confeſſus ſit? Quem in edictis Spartacum appellat, hunc in ſenatu ne improbum quidem dicere audet.

IX. At in rebus triſtiſſimis quantos excitat riſus? Sententiolas edicti cujuſdam memoriæ mandavi, quas videtur ille peracutas putare: ego autem, qui intelligeret, quid dicere vellet, adhuc neminem inveni. *Nulla contumelia eſt, quam facit dignus* (20). Primum quid eſt *dignus*? nam etiam malo digni multi, ſicut ipſe. An quam facit is, qui cum dignitate eſt? quæ autem poteſt eſſe major? Quid eſt porro, *facere contumeliam*? quis ſic loquitur? Deinde: *Nec timor, quem denuntiat inimicus*. Quid ergo? ab amico timor denuntiari ſolet? Horum ſimilia deinceps. Nonne ſatius eſt mutum eſſe, quam, quod nemo intelligat, dicere? En, cur magiſter ejus, ex oratore arator factus poſſideat in agro publico populi Romani campi Leontini duo millia jugerum immunia, ut hominem ſtultum magis etiam infatuet mercede publica. Sed hæc leviora fortaſſe.

Illud quæro, cur tam ſubito manſuetus in ſenatu fuerit, cum in edictis tam fuiſſet ferus. Quid autem attinuerit, L. Caſſio (21), tribuno plebis fortiſſimo & conſtantiſſimo civi, mortem denuntiare, ſi in ſenatum veniſſet: D. Carfulenum, bene de republica ſentientem, e ſenatu vi & minis mortis expellere: Tib. Canutium, a quo erat honeſtiſſimis contentionibus & ſæpe, & jure vexatus, non templo ſolum, verum etiam aditu prohibere Capitolii. Cui ſenatus-conſulto ne intercederent, verebatur? De ſupplicatione, credo, M. Lepidi, clariſſimi viri. Atque id erat periculum, de cujus honore extraordinario (22) quotidie aliquid cogitabamus, ne ejus uſitatus honos impediretur. Ac, ne ſine cauſa videretur edixiſſe, ut ſenatus adeſſet, cum de republica relaturus fuiſſet, allato nuntio de legione quarta, mente concidit; & fugere feſtinans, S. C. de ſupplicatione (23) per diſceſſionem (24) fecit, cum id factum eſſet antea nunquam.

X.

(20) *Nulla contumelia eſt, quam facit dignus*) M. Antonii Triumviri ſententia, quam reprehendit Cicero, quid ſignificet, curve illam Cicero reprehenderit, alterum jam ſeculum agitur, ex quo in quæſtione fuit. Vexillum errandi, inquit J. F. Gronovius, omnibus ſuſtulit Quintilianus, lib. IX. Inſtitut. cap. 3. Deinde poſtquam recenſuit Hadriani Cardinalis, Eraſmi, Jul. Scaligeri, Camerarii, Turnebi, Remi, Mureti, Barrienti, Serebæi, Giſanii, Scip. Gentilis, Schotti, Scioppii, Salmaſii de iſto loco ſententias, ſuam ſubjicit. Quæ omnia, ſi eo animo es, lege apud ipſum; *Obſervat.* lib. III. cap. 8.

(21) *L. Caſſio*) Fratri ejus Caſſii, qui Cæſarem occiderat, epiſt. 2. lib. XII. Famil. & epiſt. 2. lib. XIV. ad Attic. *Man.*

(22) *De cujus honore extraordinario*) Vere dicit: nam poſtea Lepidum ornatum eſſe ſummis honoribus a ſenatu indicat epiſtola ad eum, lib. X. Fam. *Idem*.

(23) *De ſupplicatione*) Lepidi.

(24) *Per diſceſſionem*) Serius enim res confecta eſſet, ſi, ut mos erat, ſinguli Senatores ſententiam dixiſſent. *Idem*.

X. Quæ vero profectio poſtea? quod iter paludati? quæ vitatio oculorum, lucis, urbis, fori? quam miſera fuga? quam fœda? quam turpis? Præclara tamen ſenatus-conſulta illo ipſo die, veſpertina (25): provinciarum religioſa ſortitio: divina vero opportunitas (26), ut, quæ cuique apta eſſet, ea cuique obveniret. Præclare igitur facitis, Tribuni plebis, qui de præſidio conſulum (27), ſenatuſque referatis: meritoque veſtro maximas vobis gratias omnes & agere, & habere debemus. Qui enim carere metu & periculo poſſumus in tanta hominum cupiditate & audacia? Ille autem homo afflictus, & perditus, quæ de ſe expectat judicia graviora, quam amicorum ſuorum? Familiariſſimus ejus, mihi homo conjunctus, L. Lentulus, & P. Naſo, omni carens cupiditate, nullam ſe habere provinciam, nullam Antonii ſortitionem fuiſſe judicaverunt. Quod idem fecit L. Philippus, vir patre, avo, majoribus ſuis digniſſimus. In eadem ſententia fuit homo ſumma integritate atque innocentia M'. Turranius. Idem fecit Sp. Oppius. Ipſi etiam, qui, amicitiam M. Antonii veriti, plus ei tribuerunt, quam fortaſſe vellent, M. Piſo, meus neceſſarius, & vir, & civis egregius, parique innocentia M. Vehilius, ſenatus auctoritati ſe obtemperaturos eſſe dixerunt.

Quid ego de L. Cinna loquar? cujus ſpectata multis magniſque rebus ſingularis integritas minus admirabilem fecit hujus honeſtiſſimi facti gloriam: qui omnino provinciam neglexit: quam item magno animo & conſtanti C. Ceſtius repudiavit. Qui ſunt igitur reliqui, quos ſors divina (28) delectet? L. Antonius, & M. Antonius. O felicem utrumque! nihil enim maluerunt. C. Antonius Macedoniam. Hunc quoque felicem! hanc enim ſemper habebat in ore provinciam. C. Claviſius Africam. Nihil felicius. Modo enim ex Africa deceſſerat, & quaſi divinans ſe rediturum, duos legatos Uticæ reliquerat. Deinde M. Iccius Siciliam, Q. Caſſius Hiſpaniam. Non habeo, quid ſuſpicer. Duarum credo provinciarum ſortes minus divinas fuiſſe.

XI. O C. Cæſar, (adoleſcentem appello) quam tu ſalutem reipublicæ attuliſti? quam improviſam? quam repentinam? Qui enim hæc fugiens fecerit, quid faceret inſequens? Etenim in concione dixerat, ſe cuſtodem fore urbis: uſque ad Kalendas Majas ad urbem exercitum habiturum. O præclarum cuſtodem ovium (ut ajunt) lupum! Cuſtoſne urbis, an direptor & vexator eſſet Antonius? Et quidem ſe introiturum in urbem dixit, exiturumque cum vellet. Quid illud? nonne audiente populo, ſedens pro æde Caſtoris, dixit, niſi qui viciſſet, victurum neminem?

Ho-

(25) *Veſpertina*) S. C. ante ortum, aut poſt occaſum ſolis facta, rata non fuiſſe docet M. Varro apud Gellium. *Ferrat.*

(26) *Divina vero opportunitas*) Jocatur: id eſt, minime divina, ſed vitio & arte facta, ut, quæ cuique apta eſſet; ea cuique obveniret. *Manut.*

(27) *Conſulatu*) Deſignatorum.

(28) *Sors divina*) Et hic jocatur in ſortem vitio factam. *Manut.*

Hodierno die primum, Patres conſcripti, longo intervallo in poſſeſſionem libertatis pedem ponimus: cujus quidem ego, quoad potuì, non modo defenſor, ſed etiam conſervator fui. Cum autem id facere non poſſem, quievi: nec abjecte, nec ſine aliqua dignitate, caſum illum temporum & dolorem tuli. Hanc vero teterrimam belluam quis ferre poſſet, aut quomodo? Quid eſt in Antonio, præter libidinem, crudelitatem, petulantiam, audaciam? Ex his totus conglutinatus eſt: nihil apparet in eo ingenuum, nihil moderatum, nihil prudens, nihil pudicum.

Quapropter, quoniam res in id diſcrimen adducta eſt, utrum ille pœnas reipublicæ luat, an nos ſerviamus: aliquando, per deos immortales! Patres conſcripti, patrium animum, virtutemque capiamus, ut aut libertatem propriam Romani & generis, & nominis recuperemus, aut mortem ſervituti anteponamus. Multa, quæ in libera civitate ferenda non eſſent, tulimus, & perpeſſi ſumus: alii ſpe recuperandæ libertatis, alii vivendi nimia cupiditate. Sed, ſi illa tulimus, quæ nos neceſſitas ferre coegit, quæ vis quædam pene fatalis: quæ tamen ipſa non tulimus (29): etiamne hujus impuri latronis feremus teterrimum, crudeliſſimumque dominatum?

XII. Quid hic faciet, ſi potuerit, iratus, qui cum ſuccenſere nemini poſſet (30), omnibus bonis fuerit inimicus? quid hic victor non audebit, qui nullam adeptus victoriam, tanta ſcelera poſt Cæſaris interitum fecerit? refertam ejus domum exhauſerit? hortos compilarit? ad ſe ex his omnia ornamenta tranſtulerit? cædis & incendiorum cauſam quæſierit ex funere (31)? duobus aut tribus ſenatus-conſultis, bene & e republica factis, reliquas res ad lucrum, prædamque revocaverit? vendiderit immunitates? civitates liberaverit? provincias univerſas ex imperii populi Romani jure ſuſtulerit? exules reduxerit? falſas leges C. Cæſaris nomine, & falſa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curaverit, earumque rerum omnium domeſticum mercatum inſtituerit? populo Romano leges impoſuerit? armis & præſidiis populum & magiſtratus foro excluſerit? ſenatum ſtiparit armatis? armatos in cella Concordiæ, cum ſenatum haberet, incluſerit? ad legiones Brunduſium cucurrerit? ex his optime ſentientes centuriones jugulaverit? cum exercitu Romam ſit ad interitum noſtrum, & ad diſperditionem urbis venire conatus? Atque is ab hoc impetu abſtractus conſilio & copiis Cæſaris, conſenſu veteranorum, virtute legionum, ne fortuna quidem fractus minuit audaciam: nec ruere demens, nec furere

(29) *Quæ tamen ipſa non tulimus*) Jugum ſervitutis, occiſo tyranno, dejecimus. *Man.*

(30) *Poſſet*) Jure. *Idem.*

(31) *Ex funere*) Cum Cæſarem funebri laudans oratione populum cum facibus impulit ad domos Caſſii, & Bruti. *Idem.* Vide Philipp. 2.

rere deſinit. In Galliam mutilatum ducir exercitum : cum una legione, & ea vacillante, L. frarrem (32) expectar : quo neminem reperire poteſt ſui ſimiliorem. Ille autem ex mirmillone (33) dux, ex gladiatore imperator, quas fecit ſtrages, ubicunque poſuit veſtigia? Cædir greges armentorum, reliquique pecoris, quodcunque nactus eſt : epulantur milites : ipſe autem ſe, ut fratrem imitetur, obruit vino : vaſtantur agri : diripiuntur villæ : matresfamilias, virgines, pueri ingenui abripiuntur, militibus traduntur. Hæc eadem, quacumque exercitum duxit, fecit M. Antonius.

XIII. His vos teterrimis fratribus portas aperietis? hos unquam in urbem recipietis? non, tempore oblato, ducibus paratis, animis militum incitatis, populo Romano conſpirante, Iralia rota ad libertatem recuperandam excitata, deorum immortalium beneficio utemini? Nullum erit tempus, hoc amiſſo : a tergo, a fronte, a lateribus tenebitur. Si in Galliam venerit, non ille armis ſolum, ſed etiam noſtris decretis urgendus eſt. Magna vis eſt, magnum * nomen unum & idem ſentientis ſenatus. Videtis refertum forum, populumque Romanum ad ſpem recuperandæ libertatis erectum? qui longo intervallo cum frequentes hic videt nos, tum ſperat etiam liberos conveniſſe.

Hunc ego diem expectans, M. Antonii ſcelerata arma vitavi, tum, cum ille in me abſentem invehens, non intelligebat, ad quod tempus me & meas vires reſervarem. Si enim illi tum cædis initium a me quærenti reſpondere voluiſſem, nunc reipublicæ conſulere non poſſem. Hanc vero nactus facultatem, nullum tempus, Patres conſcripti, dimittam, neque diurnum, neque nocturnum, quin de libertate populi Romani, de dignitate veſtra quod cogitandum ſit, cogitem : quod agendum, atque faciendum, id non modo non recuſem, ſed appetam etiam, atque depoſcam. Hoc feci ſemper, dum licuit : intermiſi, quoad non licuit. Jam non ſolum licet, ſed etiam neceſſe eſt : niſi ſervire malimus, quam, ne ſerviamus, armis, animiſque decernere. Dii immortales nobis hæc præſidia dederunt : urbi Cæſarem, Brutum Galliæ. Si enim ille urbem opprimere potuiſſet ſtatim : ſi Galliam tenere paulo poſt : optimo cuique pereundum, reliquis eſſet ſerviendum.

XIV. Hanc igitur occaſionem oblatam tenete, per deos immortales! Patres conſcripti, & ampliſſimi orbis terræ conſilii principes vos

eſſe

(32) *Lucium fratrem*) Natu minimum ex tribus. Fuerat autem Tribunus pl. eodem anno, quo & Conſul Marcus, & prætor Cajus. *Idem*.

(33) *Ex mirmillone*) Ex gladiatore. Gladiatorum nomina ſuere, Retiarii, Mirmillones, Thraces, Secutores. Pugnaverat Lucius in Aſia Mirmillo cum Thrace. Hæc enim duo genera componi ſolere, oſtendit ille verſus Auſonii: *Quis Mirmilloni componitur æquimanus? Thrax*. Vide Phil. 5. 6. 7. *Idem*.

* Vict. Lamb. *numen*

eſſe aliquando recordamini . Signum date populo Romano , conſilium veſtrum non deeſſe reipublicæ , quoniam ille virtutem ſuam non defuturam eſſe profitetur . Nihil eſt , quod moneam vos . Nemo eſt tam ſtultus , qui non intelligat , ſi indormierimus huic tempori , non modo crudelem , ſuperbamque dominationem nobis , ſed ignominioſam etiam , & flagitioſam ferendam eſſe . Noſtis inſolentiam Antonii , noſtis amicos , noſtis totam domum . Libidinoſis , petulantibus , impudicis , aleatoribus , ebriis ſervire , ea eſt ſumma miſeria , ſummo dedecore conjuncta . Quod ſi jam (quod dii omen avertant) fatum extremum reipublicæ venit : quod gladiatores nobiles faciunt , ut honeſte decumbant , faciamus nos , principes orbis terrarum , gentiumque omnium , ut cum dignitate potius cadamus , quam cum ignominia ſerviamus . Nihil eſt deteſtabilius dedecore , nihil fœdius ſervitute Ad decus & libertatem nati ſumus ; aut hæc teneamus , aut cum dignitate moriamur .

Nimium diu teximus , quid ſentiremus : nunc jam apertum eſt : omnes jam patefecerunt , in utramque partem quid ſentiant , quid velint . Sunt impii cives , pro caritate reipubl. nimium multi : pro multitudine bene ſentientium , admodum pauci : quorum opprimendorum dii immortales incredibilem reipublicæ poteſtatem & fortunam dederunt . Ad ea enim præſidia , quæ habemus , jam accedunt conſules ſumma prudentia , virtute , concordia , multos menſes de populi Romani libertate commentati , atque meditati . His auctoribus & ducibus , diis juvantibus , nobis vigilantibus & multum in poſterum providentibus , populo Romano conſentiente , erimus profecto liberi brevi tempore . Jucundiorem autem faciet libertatem ſervitutis recordatio .

XV. Quas ob res , quod tribuni plebis verba fecerunt , ut ſenatus Kalendis Januariis tuto haberi , ſententiæque de ſumma republica libere dici poſſint : de ea re ita cenſeo , Ut C. Panſa , „ A. Hirtius,
„ conſules deſignati , dent operam , ut ſenatus Kalendis Januariis tu-
„ to haberi poſſit : quodque edictum D. Bruti , imperatoris , conſulis de-
„ ſignati , optime de republica meriti , propoſitum ſit , ſenatum exiſti-
„ mare , D. Brutum , imperatorem , conſulem deſignatum , optime de
„ republica mereri, cum ſenatus auctoritatem , populique Romani liber-
„ tatem , imperiumque defendat . Quodque Galliam provinciam citerio-
„ rem, optimorum & fortiſſimorum virorum , amiciſſimorum populo Ro-
„ mano civium , exercitumque in ſenatus poteſtate retineat , id eum ,
„ exercitumque ejus , municipia , colonias provinciæ Galliæ , recte at-
„ que ordine, exque republica feciſſe, & facere . Senatum ad ſummam
„ rempublicam pertinere arbitrari , a D. Bruto & ab L. Planco , impe-
„ ratoribus, conſulibus deſignatis, itemque a cæteris , qui provincias ob-
„ tinent , obtineri ex lege Julia , quoad ex ſenatus-conſulto cuique eo-
„ rum ſucceſſum ſit : eoſque dare operam , ut eæ provinciæ , exercituſ-
„ que in ſenatus populique Romani poteſtate, præſidioque reipublicæ ſint ,

„ Cum-

„ Cumque opera, virtute, conſilio C. Cæſaris, ſummoque conſenſu mi-
„ litum veteranorum, qui ejus auctoritatem ſecuti, reipublicæ præſi-
„ dio ſunt, & fuerunt, & a graviſſimis periculis populus Romanus de-
„ fenſus ſit, & hoc tempore defendatur: cumque legio Martia Albæ
„ conſtiterit, in municipio fideliſſimo & fortiſſimo, ſeſeque ad ſenatus
„ auctoritatem, populique Romani libertatem contulerit: quod pari con-
„ ſilio, eademque virtute legio quatta uſa, L. Egnatulejo duce, cive
„ egregio, ſenatus auctoritatem, populique Romani libertatem defendat,
„ ac defenderit: ſenatui magnæ curæ eſſe, ac fore, ut pro tantis eo-
„ rum in rempublicam meritis honores eis habeantur, gratiæque referan-
„ tur. Senatui placere, uti C. Panſa, A. Hirtius, conſules deſignati,
„ cum magiſtratum iniſſent, ſi eis videretur, primo quoque tempore de
„ his rebus ad hunc ordinem referrent, ita uti e republica, fideque
„ ſua videretur. “

IN

M. ANTONIUM.

AD QUIRITES.

PHILIPPICA IV.

ARGUMENTUM.

EXponit in concione, quæ acta ſint in Senatu : Cæſarem & D. Brutum effert laudibus : populum ad libertatem cohortatur. Manot.

Obſcurum in hac oratione nihil eſt, nihil, quod poſſit lectorem retardare, modo Latine ſciat, neque ignoret qua de re agatur.

I. FRequentia veſtrum incredibilis, Quirites, concioque tanta, quantam meminiſſe non videor, & alacritatem mihi ſummam defendendæ reipublicæ affert, & ſpem recuperandæ. Quanquam animus quidem mihi nunquam defuit, tempora defuerunt : quæ ſimulac primum aliquid lucis oſtendere viſa ſunt, princeps veſtræ libertatis defendendæ fui. Quod ſi ante facere conatus eſſem, nunc facere non poſſem. Hodierno enim die, Quirites, ne mediocrem rem actam arbitremini, fundamenta jacta ſunt reliquarum actionum. Nam eſt hoſtis a ſenatu nondum verbo appellatus, ſed re jam judicatus Antonius.

Nunc vero multo ſum erectior, quod vos quoque illum hoſtem eſſe tanto conſenſu, tantoque clamore approbaviſtis. Neque enim, Quirites, fieri poteſt, ut non aut ii ſint impii, qui contra conſulem exercitus compara-

ve-

verunt : aut ille hoſtis, contra quem jure arma ſumpta ſunt. Hanc igitur dubitationem, quanquam nulla erat, tamen ne qua poſſet eſſe, ſenatus hodierno die ſuſtulit. C. Cæſar, qui rempublicam, libertatemque veſtram ſuo ſtudio, conſilio, patrimonio denique tutatus eſt, & tutatur, maximis ſenatus laudibus ornatus eſt.

Laudo, laudo vos, Quirites, cum gratiſſimis animis proſequimini nomen clariſſimi adoleſcentis, vel pueri potius. Sunt enim facta ejus immortalitatis; nomen, ætatis. Multa memini, multa audivi, multa legi: nihil ex omnium ſeculorum memoria tale cognovi. Qui, cum ſervitute premeremur, & in dies malum creſceret, præſidii nihil haberemus, capitalem & peſtiferum a Brunduſio M. Antonii reditum timeremus: hoc inſperatum omnibus conſilium, incognitum certe, cepit, ut exercitum invictum ex paternis militibus conduceret, Antoniique furorem, crudeliſſimis conſiliis incitatum, a pernicie reipublicæ averteret.

II. Quis eſt enim, qui hoc non intelligat, niſi Cæſar exercitum paraviſſet, non ſine exitio noſtro futurum Antonii reditum fuiſſe? Ita enim ſe recipiebat ardens odio veſtri, cruentus ſanguine civium Romanorum, quos Sueſſæ, quos Brunduſii occiderat, ut nihil, niſi de republicæ pernicie cogitaret. Quod autem erat præſidium ſalutis, libertatiſque veſtræ, ſi C. Cæſaris, fortiſſimorum ſui patris militum, exercitus non fuiſſet? Cujus de laudibus & honoribus, qui ei pro divinis & immortalibus meritis divini, immortaleſque debentur, mihi ſenatus aſſenſus paulo ante decrevit, ut primo quoque tempore referretur. Quo decreto quis non perſpicit Antonium hoſtem eſſe judicatum? Quem enim appellare poſſumus eum, contra quem qui exercitus ducunt, iis ſenatus arbitratur ſingulares exquirendos honores?

Quid legio Martia? quæ mihi videtur divinitus ab eo deo traxiſſe nomen, a quo populum Romanum generatum accepimus. Non ipſa ſuis decretis prius, quam ſenatus, hoſtem judicavit Antonium? Nam, ille ſi non hoſtis: qui conſulem reliquerunt, hoſtes neceſſe eſt judicemus. Præclara & luculenta reclamatione veſtra factum pulcherrimum Martialium comprobaſtis: qui ſe ad ſenatus auctoritatem, ad libertatem veſtram, ad univerſam rempublicam contulerunt: hoſtem illum, & latronem, & parricidam patriæ reliquerunt: nec ſolum id animoſe & fortiter, ſed conſiderate etiam, ſapienterque fecerunt. Albæ conſtiterunt, in urbe opportuna, munita, propinqua, fortiſſimorum virorum, fideliſſimorum civium, atque optimorum. Hujus Martiæ legionis legio quarta imitata virtutem, duce, L. Egnatulejo, quem ſenatus merito paulo ante laudavit, C. Cæſaris exercitum perſecuta eſt.

III. Quæ expectas, M. Antoni, judicia graviora? Cæſar fertur in cælum, qui contra te exercitum comparavit. Laudantur exquiſitiſſimis verbis legiones, quæ te reliquerunt, quæ a te arceſſitæ ſunt: quæ eſſent, ſi te conſulem quam hoſtem maluiſſes, tuæ. Quarum legionum fortiſſimum, veriſſimumque judicium confirmat ſenatus, comprobat univerſus populus Romanus: niſi forte vos, Quirites, conſulem, non hoſtem, judicatis Anto-

 nium.

Digitized by Google

nium. Sic arbitrabar, Quirites, vos judicare, ut oſtenditis. Quid? municipia, colonias, præfecturas, num aliter judicare cenſetis? Omnes mortales una mente conſentiunt: omnia arma eorum, qui hæc ſalva velint, contra illam peſtem eſſe capienda. Quid? D. Bruti judicium, Quirites, quod ex hodierno ejus edicto perſpicere potuiſtis, num cui tandem contemnendum videtur? Recte & vere negatis, Quirites. Eſt enim quaſi deorum immortalium beneficio & munere datum reipublicæ Brutorum genus & nomen ad libertatem populi Romani vel conſtituendam, vel recipiendam. Quid igitur D. Brutus de M. Antonio judicavit? excluſit provincia: exercitu obſtitit: Galliam totam hortatur ad bellum, ipſam ſua ſponte ſuoque judicio excitatam. Si conſul Antonius: Brutus hoſtis. Si conſervator reipublicæ Brutus: hoſtis Antonius. Num igitur, utrum horum ſit, dubitare poſſumus?

IV. Atqui, ut vos una mente, unaque voce dubitare vos negatis: ſic modo decrevit ſenatus, D. Brutum optime de republica mereti, cum ſenatus auctoritatem, populique Romani libertatem, imperiumque defenderit. A quo defenderit? nempe ab hoſte. Quæ eſt enim alia laudanda defenſio? Deinceps laudatur provincia Gallia, meritoque ornatur verbis ampliſſimis a ſenatu, quod reſiſtat Antonio. Quem ſi conſulem illa provincia putaret, neque eum reciperet; magno ſcelere ſe adſtringeret. Omnes enim in conſulis jure & imperio debent eſse provinciæ. Negat hoc D. Brutus imperator, conſul deſignatus, natus reipublicæ civis: negat Gallia, negat cuncta Italia, negat ſenatus, negatis vos. Quis igitur illum conſulem niſi latrones putant? quanquam ne ii quidem ipſi, quod loquuntur, id ſentiunt: nec a judicio omnium mortalium, quamvis impii, nefariique ſint, ſicut ſunt, diſsentire poſsunt. Sed ſpes rapiendi atque prædandi obcæcat animos eorum: quos non bonorum donatio, non agrorum aſſignatio, non illa infinita haſta ſatiavit: qui ſibi urbem, qui bona & fortunas civium ad prædam propoſuerunt: qui, dum ſit quod rapiant, quod auferant, nihil ſibi defuturum arbitrantur: quibus M. Antonius (o dii immortales, avertite & deteſtamini, quæſo, hoc omen!) urbem ſe diviſurum eſse promiſit. Ita vero, Quirites, ut precamini, eveniat, hujuſque amentiæ pœna in ipſum, familiamque ejus recidat, quod ita futurum eſse confido. Jam enim non ſolum homines, ſed etiam deos immortales ad rempublicam conſervandam arbitror conſenſiſse. Sive enim prodigiis, atque portentis dii immortales nobis futura prædicunt; ita ſunt aperte denuntiata, ut & illi pœna, & libertas nobis appropinquet: ſive tantus conſenſus omnium, ſine impulſu deorum eſſe non potuit; quid eſt, quod de voluntate cæleſtium dubitare poſſimus? Reliquum eſt, Quirites, ut vos in iſta ſententia, quam præ vobis fertis, perſeveretis.

V. Faciam igitur, ut imperatores inſtructa acie ſolent: quanquam paratiſſimos milites ad præliandum videant, ut eos tamen adhortentur: ſic ego vos ardentes & erectos ad libertatem recuperandam cohortabor. Non eſt, non eſt vobis, Quirites, cum eo hoſte certamen, quocum aliqua pacis conditio eſse poſſit. Neque enim ille ſervitutem veſtram, ut antea, ſed

jam

Digitized by Google

jam iratus ſanguinem concupiſcit. Nullus ei ludus videtur eſse jucundior, quam cruor, quam cædes, quam ante oculos trucidatio civium. Non eſt vobis, Quirites, res cum ſcelerato homine, atque nefario, ſed cum immani, tetraque bellua: quæ quoniam in foveam incidit, obruatur. Si enim illinc emerſerit, nullius ſupplicii crudelitas erit recuſanda. Sed tenetur, premitur, urgetur, nunc iis copiis, quas habemus: mox iis, quas paucis diebus novi conſules comparabunt. Incumbite in cauſam, Quirites, ut facitis. Nunquam veſter conſenſus major in ulla cauſa fuit: nunquam tam vehementer cum ſenatu conſociati fuiſtis. Nec mirum. Agitur enim non qua conditione victuri, ſed victurine ſimus, an cum ſupplicio, ignominiaque perituri.

Quanquam mortem quidem omnibus natura propoſuit; crudelitatem mortis & dedecus virtus propulſare ſolet; quæ propria eſt Romani generis & ſeminis. Hanc retinete, quæſo, Quirites, quam vobis tanquam hereditatem majores veſtri reliquerunt. Quanquam omnia alia incerta ſunt, caduca, mobilia: virtus eſt una altiſſimis defixa radicibus: quæ nunquam ulla vi labefactari poteſt, nunquam demoveri loco. Hac majores veſtri primum univerſam Italiam devicerunt: deinde Carthaginem exciderunt, Numantiam everterunt, potentiſſimos reges, bellicoſiſſimas gentes in ditionem hujus imperii redegerunt.

VI. Ac majoribus quidem veſtris, Quirites, cum eo hoſte res erat, qui haberet rempublicam, curiam, ærarium, conſenſum & concordiam civium, rationem aliquam, ſi res ita tuliſſet, pacis & fœderis: hic veſter hoſtis veſtram rempublicam oppugnat, ipſe habet nullam: ſenatum, id eſt, orbis terræ conſilium, delere geſtit, ipſe conſilium publicum nullum habet: ærarium veſtrum exhauſit, ſuum non habet. Nam concordiam civium qui habere poteſt, nullam cum habeat civitatem? Pacis vero quæ poteſt eſſe cum eo ratio, in quo eſt incredibilis crudelitas, fides nulla?

Eſt igitur, Quirites, populo Romano, victori omnium gentium, omne certamen cum excurſore, cum latrone, cum Spartaco. Nam, quod ſe ſimilem eſſe Catilinæ gloriari ſolet: ſcelere par eſt illi, induſtria inferior. Ille cum exercitum nullum habuiſſet, repente conflavit: hic eum exercitum, quem accepit, amiſit. Ut igitur Catilinam diligentia mea, ſenatus auctoritate, veſtro ſtudio, & virtute fregiſtis: ſic Antonii nefarium latrocinium veſtra cum ſenatu concordia tanta, quanta nunquam fuit, felicitate & virtute exercituum, ducumque veſtrorum, brevi tempore oppreſſum audietis. Equidem, quantum cura, labore, vigiliis, auctoritate, conſilio eniti, atque efficere potero, nihil prætermittam, quod ad libertatem veſtram pertinere arbitrabor. Neque enim id pro veſtris in me ampliſſimis beneficiis ſine ſcelere facere poſſum. Hodierno autem die primum, referente viro fortiſſimo, vobiſque amiciſſimo, hoc M. Servilio, collegiſque ejus ornatiſſimis viris, optimis civibus, longo intervallo, me auctore & principe, ad ſpem libertatis exarſimus.

I N

M. ANTONIUM.

PHILIPPICA V.

ARGUMENTUM.

OBſidente Mutinam Antonio, non modo ſine ſenatus auctoritate, ſed invito etiam ſenatu, qui Galliam citeriorem D. Bruto, jam antea a Cæſare datam, poſt ejus necem confirmaverat, novi Conſules Panſa, & Hirtius Kalendis Jan. primo conſulatus die, convocato de more ſenatu, non ſolum de Mutinæ obſidione, ſed omnino de tota rep. deque honoribus & præmiis bene de rep. meritorum ac merentium, de quibus XIII. *Kal. S. C. factum erat, retulerunt. Quod ad Mutinam attinuit, cenſuit is, qui ſententiam primus rogatus eſt, mittendos ad Antonium legatos, qui agerent cum eo, ut ab ejus urbis obſidione deſiſteret. Cicero autem, ſuo loco rogatus, turpe & indignum dicit eſſe ſenatus ac populi Romani majeſtate, ad eum legatos de pace mittere, de quo ante paucos dies, tanquam de hoſte, graviſſima & ſeveriſſima judicia idem ſenatus fecerit. Decreverat enim* XIII. *Kal. Jan. quo die habitam eſſe tertiam orationem diximus, ut de honoribus Cæſaris & Bruti, qui remp. privato conſilio defendendam ſuſceperant, deque præmiis Martiæ & Quartæ legionum, quæ, Antonio relicto, ad Cæſarem ſe contulerant, primo quoque tempore novi conſules referrent. Deinde vehementer incubuit Cicero, ut hoſtis judicaretur Antonius, & ea decernerentur de honoribus & præmiis, quæ ſenatus ex novorum conſulum relatione decerni ſibi placere oſtenderat. Senatus eo die nihil decrevit, ſed triduo poſt mittendos omnino cenſuit, qui Antonio nunciarent, ne conſulem deſignatum oppugnaret, ne Mutinam obſideret, ne provinciam depopularetur, ne delectus haberet, eſſet in ſenatus populique Romani poteſtate.* MAN.

I. Ni-

Digitized by Google

I. Nihil unquam longius his Kalendis Januariis mihi viſum eſt, Patres conſcripti : quod idem intelligebam per hos dies unicuique veſtrum videri. Qui enim bellum cum republica gerunt, hunc diem non expectabant. Nos autem tum, cum maxime conſilio noſtro ſubvenire communi ſaluti oporteret, in ſenatum non vocabamur. Sed querelam præteritorum dierum ſuſtulit oratio conſulum: qui ita locuti ſunt, ut magis exoptatæ Kalendæ Januariæ, quam feræ eſſe videantur. Atque ut oratio conſulum animum meum erexit, ſpemque attulit non modo ſalutis conſervandæ, verum etiam dignitatis priſtinæ recuperandæ: ſic me perturbaſſet ejus ſententia, qui primus (1) rogatus eſt, niſi veſtræ virtuti, conſtantiæque confiderem.

Hic enim vobis, Patres conſcripti, dies illuxit, hæc poteſtas data eſt, ut, quantum virtutis, quantum conſtantiæ, quantum gravitatis in hujus ordinis conſilio eſſet, populo Romano declarare poſſetis. Recordamini, qui dies nudiuſtertius decimus fuerit, quantus conſenſus veſtrum, quanta virtus, quanta conſtantia: quantam ſitis a populo Romano laudem, quantam gloriam, quantam gratiam conſecuti. Atque illo die, Patres conſcripti, ea conſtituiſtis, ut vobis nihil jam ſit integrum, niſi aut honeſta pax, aut bellum neceſſarium. Pacem vult M. Antonius? arma ponat, roget, deprecetur. Neminem æquiorem me reperiet : cui, dum ſe civibus impiis commendat, inimicus eſſe, quam amicus, maluit. Nihil eſt profecto, quod dari poſſit bellum gerenti : erit fortaſſe aliquid, quod concedi poſſit roganti.

II. Legatos vero ad eum mittere, de quo graviſſimum & ſeveriſſimum judicium nudiuſtertius decimus feceritis, non jam levitatis eſt, ſed, ut, quod ſentio, dicam, dementiæ. Primum duces eos laudaviſtis, qui contra illum bellum privato conſilio ſuſcepiſſent: deinde milites veteranos, qui cum ab Antonio in colonias eſſent deducti, illius beneficio libertatem populi Romani antepoſuerunt. Quid? legio Martia : quid? quarta, cur laudantur? ſi enim conſulem ſuum reliquerunt, vituperandæ ſunt : ſi inimicum reipublicæ, jure laudantur. Atqui cum conſules nondum haberetis, decreviſtis, ut & de præmiis militum, & de honoribus imperatorum primo quoque tempore referretur. Placet eodem tempore præmia conſtituere iis, qui contra Antonium arma ceperunt, & legatos ad Antonium mittere? ut jam pudendum ſit, honeſtiora decreta eſſe legionum, quam ſenatus. Siquidem legiones decreverunt ſenatum defendere contra Antonium: ſenatus decernit legatos ad Antonium. Utrum hoc eſt confirmare militum animos, an debilitare virtutem? Hoc dies duodecim profecerunt, ut quem

(1) *Qui primus*) Q. Fuſius Calenus, ſocer Panſæ, & procurator Antonii. *Ferrat.*

Digitized by Google

quem nemo, præter Cotylam (2), tum inventus ſit, qui defenderat, is habeat jam patronos etiam conſulares (3)? Qui utinam omnes ante me ſententiam rogaremur! quanquam ſuſpicor, quid dicturi ſunt quidam eorum, qui poſt me rogabuntur. Facilius contra dicerem, ſi quid videretur. Eſt enim opinio, decreturum aliquem M. Antonio illam ultimam Galliam, quam Plancus obtinet. Quid eſt aliud, omnia ad bellum civile hoſti arma largiri? primum nervos belli, pecuniam infinitam, qua nunc eget: deinde equitatum (4), quantum velit. Equitatum dico? dubitabit, credo, gentes barbaras ſecum adducere. Hoc qui non videt, excors eſt: qui, cum videt, decernit, impius. Tu civem ſceleratum & perditum, Gallorum & Germanorum exercitu, pecunia, peditatu, equitatu, copiis inſtrues? Nullæ iſtæ excuſationes ſunt: Meus amicus eſt. Sit patriæ prius. Meus cognatus. An poteſt cognatio ulla propior eſſe, quam patriæ, in qua parentes etiam continentur? Mihi pecuniam attribuit. Cupio videre, qui id audeat dicere. Quid autem agatur, cum aperuero, facile erit ſtatuere, quam ſententiam dicatis, aut quam ſequamini.

III. Agitur, utrum M. Antonio facultas detur opprimendæ reipublicæ, cædis faciendæ bonorum, diripiendæ urbis, agrorum ſuis latronibus condonandi, populum Romanum ſervitute opprimendi: an horum nihil facere ei liceat. Dubitate quid agatis. At non cadunt hæc in Antonium. Hoc ne Cotyla quidem dicere auderet. Quid enim in eum non cadit? qui, cujus acta ſe defendere dicit, ejus eas leges pervertit, quas maxime laudare poteramus. Ille paludes (5) ſiccare (6) voluit: hic omnem Italiam moderato homini, L. Antonio, dividendam dedit. Quid? hanc legem populus Romanus accepit? quid? per auſpicia ferre potuit? Sed augur verecundus, ſine collegis (7) de auſpiciis. Quanquam illa auſpicia non egent interpretatione augurum. Jove enim tonante cum populo agi non eſſe fas, quis ignorat? Tribuni plebis tulerunt de provinciis contra acta Cæſaris: ille biennium, iſte ſexennium. Num etiam hanc legem populus Romanus accepit? quid? quid? promulgata fuit? quid nonne ante lata, quam ſcripta? nonne ante factum vidimus, quam futurum quiſquam eſt ſuſpicatus?

Ubi lex Cæcilia & Didia? ubi promulgatio trinundinum? ubi pœnæ recenti lege Junia & Licinia? poſſuntne hæ leges ratæ eſſe ſine interitu legum reliquarum? Eccui poteſtas in forum inſinuandi (8) fuit? quæ porro illa

(2) *Cotylam*) L. Varium Cotylam, ædilicium, qui cum affuit in ſenatu, poſtea profectus eſt Mutinam ad Antonium, eumque legatum ad ſenatum Antonius remiſit. Infra Phil. 8. *Man.*

(3) *Conſulares*) Conſulatum geſſerat Calenus cum Vatinio. *Idem.*

(4) *Pecuniam ... equitatum*) Quibus abundabat Gallia ulterior. *Ferr.*

(5) *Ille paludes*) Suetonius: *Siccare Pontinas paludes, emittere Fucinum lacum, viam munire a mari ſupero per Apennini dorſum ad Tyberim uſque, talia agentem, atque meditantem mors prævenit.* Manut.

(6) *Siccare*) Ut augeret patrimonium populi Romani. *Idem.*

(7) *Sine collegis*) Agit, & interpretatur. *Idem.*

(8) *In forum inſinuandi*) Omnes enim aditus Antonius clauſerat, ne cui obnunciare,

Digitized by Google

illa tonitrua? quæ tempeſtas? ut, ſi auſpicia M. Antonium non movereat, ſuſtinere tamen eum ac ferre potuiſſe tantam vim tempeſtatis, imbris, ac turbinum, mirum videretur. Quam legem igitur ſe augur dicit tuliſſe, non modo tonante Jove, ſed prope cæleſti clamore prohibente, hanc dubitabit contra auſpicia latam confiteri? Quid? quod cum eo collega tulit, quem ipſe fecit ſua nuntiatione vitioſum (9), nihilne ad auſpicia bonus augur pertinere arbitratus eſt?

IV. Sed auſpiciorum nos fortaſſe erimus interpretes, qui ſumus ejus collegæ. Num ergo etiam armorum interpretes quærimus? Primum omnes fori aditus ita ſepti ſunt, ut etiam ſi nemo obſtaret armatus, tamen, niſi ſeptis revulſis (10), introiri in forum nullo modo poſſet. Sic vero erant diſpoſita præſidia, ut quomodo hoſtium aditus urbe prohibentur, caſtellis & operibus ab ingreſſione fori populum ita, tribunoſque plebis propulſari videres. Quibus de cauſis eas leges, quas M. Antonius tuliſſe dicitur, omnes cenſeo per vim & contra auſpicia latas, iiſque legibus populum non teneri. Si quam legem de actis Cæſaris confirmandis, deve dictatura in perpetuum tollenda, deve coloniis in agros deducendis, tuliſſe M. Antonius dicitur; eaſdem leges de integro, ut populum teneant, ſalvis auſpiciis ferri placet. Quamvis enim leges bonas vitioſe, per vimque tulerit; tamen hæ leges non ſunt habendæ: omniſque audacia gladiatoris amentis auctoritate noſtra repudianda eſt.

Illa vero diſſipatio pecuniæ publicæ ferenda nullo modo eſt, per quam ſepties millies falſis perſcriptionibus (11), donationibuſque avertit: ut portenti ſimile videatur, tantam pecuniam populi Romani tam brevi tempore perire potuiſſe: Quid? illi immanes quæſtus, ferendioe, quos M. Antonii tota exhauſit domus? Decreta falſa vendebat: regna, civitates, immunitates, in æs, accepta pecunia, jubebat incidi. Hæc ſe ex commentariis Cæſaris, quorum ipſe auctor erat, agere dicebat. Calebant in interiore ædium parte totius reipublicæ nundinæ: mulier, ſibi felicior, quam viris (12), auctionem provinciarum, regnorumque faciebat: reſtituebantur exules, quaſi lege, ſine lege: quæ niſi auctoritate ſenatus reſcinduntur, quoniam ingreſſi in ſpem reipublicæ recuperandæ ſumus, imago nulla liberæ civitatis relinquetur.

re, aut intercedere liceret. Reprehenditur, ut per vim lata lex de dividendis agris a ſeptemviris: quam poſtea ſuſtulit ſenatus, Philip. VI. & XI. *Idem.*

(9) *Vitioſum*) Vitio creatus. Dictum ſupra.

(10) *Septis revulſis*) Nam & in foro, dum habebantur comitia, ſepta quædam erant, quo introvocabantur Tribus ſuffragium laturæ: ita vero ea ſepta diſpoſuerat Antonius, ut omnes aditus occuparent. *Ferr.*

(11) *Falſis perſcriptionibus*) In tabulis, quæ erant ad ædem Opis, quantum cuique pecuniæ Cæſar dari voluiſſet, perſcripſit, cum id non eſſet in commentariis Cæſaris: eaque pecunia collegam ſuum Dolabellam corrupit: ut ad Attic. lib. XIV. ſæpius. Ep. vero 1. lib. XII. Fam. *Manut.*

(12) *Sibi felicior, quam viris*) Diximus jam, occiſos eſſe duos Fulviæ viros, Clodium & Curionem. *Idem.*

Digitized by Google

Neque ſolum commentariis commentitiis, chirographiſque venalibus innumerabilis pecunia congeſta in illam domum eſt, cum, quæ vendebat Antonius, ea ſe ex actis Cæſaris agere diceret: ſed ſenatus etiam conſulta, pecunia accepta, falſa referebat, ſyngraphæ obſignabantur: ſenatusconſulta, nunquam facta, tanquam facta ad ærarium referebantur. Hujus turpitudinis teſtes erant etiam exteræ nationes. Fœdera interea facta: regna data: populi, provinciæque liberatæ: earumque rerum falſæ tabulæ, gemente populo Romano, toto Capitolio figebantur. Quibus rebus tanta pecunia una in domo coacervata eſt, ut, ſi hoc genus in unum redigatur, non ſit pecunia populo Romano defutura.

V. Is legem etiam judiciariam tulit, homo caſtus atque integer: judiciorum, & juris auctor. In quo nos fefellit. Anteſignanos, & manipulares, & Alaudas (13), judices ſe conſtituiſſe dicebat. At ille legit aleatores, legit exules, legit Græcos. O conſeſſum judicum præclarum! o dignitatem conſilii admirandam! avet animus apud conſilium illud pro reo dicere. Cydam Cretenſem, portentum inſulæ, hominem audaciſſimum & perditiſſimum: ſed fac ita non eſſe; num Latine ſcit? num eſt ex judicum genere & forma? num leges noſtras, moreſve novit? num denique homines? Eſt enim Creta vobis notior, quam Roma Cydæ. Delectus autem, & notatio judicum (14) etiam in noſtris civibus haberi ſolet. Gortynium vero judicem quis novit, aut quis noſſe potuit? Nam Lyſiadem Athenienſem plerique novimus: eſt enim Phædri, philoſophi nobilis, filius: homo præterea feſtivus, ut ei cum M'. Curio, conſeſſore eodem & colluſore, facillime poſſit convenire.

Quæro igitur, ſi Lyſiades citatus judex non reſponderit, excuſeturque Areopagites eſſe, nec debere eodem tempore Romæ & Athenis res judicare: accipietne excuſationem is, qui quæſtioni præerit, Græculi judicis, modo palliati (15), modo togati? An Athenienſium antiquiſſimas leges (16) negliget? Qui porro ille conſeſſus, dii boni? Cretenſis judex, iſque nequiſſimus. Quem ad hunc reus alleget? quomodo accedat? dura natio eſt. At Athenienſes miſericordes. Puto ne Curium quidem eſſe crudelem, qui quotidie periculum fortunæ faciat (17). Sunt item lecti judices, qui fortaſſe excuſabuntur: habent enim legitimam excuſationem, exilii cauſa ſolum vertiſſe, nec eſſe poſtea reſtitutos. Hos ille demens judices legiſſet: horum nomina ad ærarium detuliſſet: his magnam partem reipublicæ crediſſet, ſi ullam ſpeciem reipublicæ cogitaviſſet?

VI.

(13) *Alaudas*) Vide Philipp. I. cap. 8.

(14) *Notatio judicum*) Quid ſit *notatio*, docet auctor ad Herennium: *Notatio eſt cum alicujus natura certis deſcribitur ſignis.* Inde facile quoque colligi poteſt, quid ſit in præcedentibus *judicum forma*. Græv.

(15) *Palliati*) Athenis. *Togati*, Romæ. *Manutius*.

(16) *Antiquiſſimas leges*) Quæ vetant, qui Areopagita ſit, in alia civitate judicem eſſe. *Idem*.

(17) *Periculum fortunæ quotidie faciat*) Alludit ad aleatorem, qui in alea ſingulis momentis periculum fortunæ ſubit, *Beroaldus*.

VI. Atque ego de notis judicibus dixi. Quos minus noſtis, nolui nominare: ſaltatores, citharistas, totum denique comiſſationis Antonianæ chorum, in tertiam decuriam judicum ſcitote eſſe conjectum. Hæc cauſa, cur lex tam egregia, tamque præclara maximo imbri, tempeſtate, ventis, procellis, turbinibus, inter fulmina & tonitrua ferretur, ut eos judices haberemus, quos ſocios ad epulas (18) hoſpites habere nemo velit. Scelerum magnitudo, conſcientia maleficiorum, direptio ejus pecuniæ, cujus ratio in æde Opis confecta eſt, hanc tertiam decuriam excogitavit: nec ante turpes judices quæſiti, quam honeſtis judicibus nocentium ſalus deſperata eſt.

Sed illud os, illam impuritatem cœni feciſſe, ut hos judices legere auderet! quorum lectione duplex imprimeretur reipublicæ dedecus: unum, quod tam turpes judices eſſent: alterum, quod patefactum, cognitumque eſſet, quam multos in civitate turpes haberemus. Hanc ergo & reliquas ejuſmodi leges, etiam ſi ſine vi, ſalvis auſpiciis, eſſent rogatæ, cenſerem tamen abrogandas. Nunc vero cur abrogandas cenſeam, quas judico non rogatas?

An illa non graviſſimis ignominiis, monumentiſque hujus ordinis ad poſteritatis memoriam ſunt notanda, quod unus M. Antonius in hac urbe poſt conditam urbem palam ſecum habuit armatos? quod neque reges fecerunt, neque ii, qui, regibus exactis, regnum occupare voluerunt. Cinnam memini: vidi Syllam: modo Cæſarem. Hi enim tres poſt civitatem a L. Bruto liberatam plus potuerunt, quam univerſa reſpublica: Non poſſum affirmare, nullis telis eos ſtipatos fuiſſe: hoc dico, nec multis, & occultis. At hanc peſtem agmen armatorum ſequebatur. Claſſitius, Muſtela, Tiro, gladios oſtentantes, ſui ſimiles greges ducebant per forum: certum agminis locum tenebant barbari ſagittarii. Cum autem erat ventum ad ædem Concordiæ, gradus complebantur, lecticæ (19) collocabantur: non quo ille ſcuta occulta eſſe vellet, ſed ne familiares, ſi ſcuta ipſi ferrent, laborarent.

VII. Illud vero teterrimum non modo auditu, ſed etiam adſpectu, in cella Concordiæ collocari armatos, latrones, ſicarios: de templo carcerem fieri: opertis valvis Concordiæ, cum inter ſubſellia ſenatus verſarentur latrones, patres conſcriptos ſententias dicere. Huc etiam niſi venirem Kalend. Septembr. fabros ſe miſſurum, & domum meam diſturbaturum eſſe dixit. Magna res, credo, agebatur. De ſupplicatione (20) referebat. Veni poſtridie: ipſe non venit. Locutus ſum de republica: minus equidem libere, quam mea conſuetudo; liberius tamen, quam periculi minæ poſtulabant. At ille homo vehemens & violentus, qui hanc

(18) *Socios ad epulas*) Voces illas recidunt Faernus, Muretus, Manutius, Lambinus.

(19) *Lectica*) Scutis refertæ. *M. Ant. Ferratius.*

(20) *De ſupplicatione*) Ad mortui Cæſaris honorem. Philipp. I. *Manut.*

conſuetudinem (21) libere dicendi excluderet, (fecerat enim hoc idem maxima cum laude L. Piſo xxx diebus ante me) inimicitias mihi denuntiavit: adeſſe in ſenatu juſſit a. d. XIII. Kalendas Octobris, ipſe interea decem & ſeptem dies * de me in Tiburtino Scipionis declamitavit, ſitim quærens. Hæc enim ei cauſa eſſe declamandi ſolet.

Cum is dies, quo me adeſſe juſſerat, veniſſet, tum vero agmine quadrato in ædem Concordiæ venit, atque in me abſentem orationem ore impuriſſimo evomuit. Quo die, ſi per amicos mihi cupienti in ſenatum venire licuiſſet, cædis initium feciſſet a me. Sic enim ſtatuerat. Cum autem ſemel gladium ſcelere imbuiſſet, nulla res ei finem cædendi, niſi defatigatio & ſatietas, attuliſſet. Etenim aderat L. frater, gladiator Aſiaticus, qui mirmillo Mylaſis depugnarat (22): ſanguinem noſtrum ſitiebat, ſuum in illa gladiatoria pugna multum profuderat. Hic pecunias noſtras æſtimabat: poſſeſſiones notabat, & urbanas, & ruſticas: hujus mendicitas, aviditate conjuncta, in fortunas noſtras imminebat: dividebat agros, quibus, & quos volebat: nullus aditus erat privato, nulla æquitatis deprecatio. Tantum quiſque habebat poſſeſſor, quantum reliquerat diviſor Antonius. Quæ quanquam, ſi leges irritas feceritis, rata eſſe non poſſunt, tamen ſeparatim ſuo nomine notanda cenſeo; judicandumque, nullos ſeptemviros fuiſſe: nihil placere ratum eſſe, quod ab iis actum diceretur.

VIII. M. vero Antonium quis eſt, qui civem poſſit judicare potius, quam teterrimum & crudeliſſimum hoſtem, qui pro æde Caſtoris ſedens, audiente populo Romano, dixerit, niſi victorem, victurum neminem? Num putatis, Patres conſcripti, dixiſſe eum minacius, quam facturum fuiſſe? Quid vero, quod in concione dicere auſus eſt, ſe, cum magiſtratu abiiſſet, ad urbem futurum cum exercitu? introiturum, quotieſcunque vellet? quid erat aliud, niſi denuntiare populo Romano ſervitutem? Quod autem ejus iter Brundiſium? quæ feſtinatio? quæ ſpes, niſi ut ad urbem, vel in urbem potius exercitum maximum adduceret? Qui autem delectus centurionum? quæ effrenatio impotentis animi? Cum ejus promiſſis legiones fortiſſimæ reclamaſſent, domum ad ſe venire juſſit centuriones, quos de republica ſentire cognoverat: eoſque ante pedes ſuos, uxoriſque ſuæ, quam ſecum gravis imperator ad exercitum duxerat, jugulari coegit. Quo animo hunc futurum fuiſſe cenſetis in nos, quos oderat, cum in eos, quos nunquam viderat, tam crudelis fuiſſet? & quam avidum in pecuniis locupletium, qui pauperum ſanguinem concupiſſet? quo-

(21) *Hanc conſuetudinem*) Inductam a L. Piſone Kalendis Sext. ut infra, & Phil. I. & ep. 2. lib. XII. Fam. *Idem*.

* Vict. Grut. (*ut digeſtio potius, quam declamatio videretur*) *de me*

(22) *Mylaſis depugnarat*) Pro, fortiter pugnavit. Laudare videtur Lucium, ſed vituperat: occidit enim ſine cauſa comitem, & familiarem ſuum. Mylaſa, neutri generis, ut Artaxata, Tigranocerta, Ecbatana, Comana, Alabanda, Hieroſolyma. Urbs Aſiæ fuit in Caria. *Idem*.

Digitized by Google

quorum ipſorum bona, quantacunque erant, ſtatim comitibus ſuis, compotoribuſque deſcripſit.

Atque ille furens infeſta jam patriæ ſigna Brunduſio inferebat: cum C. Cæſar deorum immortalium beneficio, divini animi, ingenii, conſilii magnitudine, quanquam ſua ſponte, eximiaque virtute, tamen approbatione auctoritatis meæ, colonias patris adiit: veteranos milites convocavit: paucis diebus exercitum fecit: incitatos latronis impetus retardavit. Poſtea vero, quam legio Martia ducem præſtantiſſimum vidit, nihil egit aliud, niſi, ut aliquando liberi eſſemus: quam eſt imitata quarta legio.

IX. Quo ille nuntio audito (23), cum ſenatum vocaſſet, adhibuiſſetque conſularem, qui ſua ſententia C. Cæſarem hoſtem judicaret, repente concidit. Poſt autem neque ſacrificiis ſollemnibus (24) factis, neque votis nuncupatis, non profectus eſt, ſed profugit paludatus. At quo? in provinciam firmiſſimorum & fortiſſimorum civium: qui illum, ne ſi ita quidem veniſſet, ut nullum bellum inferret, ferre potuiſſent: impotentem, iracundum, contumelioſum, ſuperbum, ſemper poſcentem, ſemper rapientem, ſemper ebrium. At ille, cujus ne pacatam quidem nequitiam quiſquam ferre poſſet, bellum intulit provinciæ Galliæ, circumſedit Mutinam, firmiſſimam & ſplendidiſſimam populi Romani coloniam: oppugnat D. Brutum, imperatorem, conſulem deſignatum, civem non ſibi, ſed nobis & reipublicæ natum.

Ergo Annibal hoſtis, civis Antonius? quid ille fecit hoſtiliter, quod hic non aut fecerit, aut faciat, moliatur, & cogitet? Totum iter Antonii quid habuit, niſi depopulationes, vaſtationes, cædes, rapinas? quas non faciebat Annibal, quia multa ad uſum reſervabat. At hi, qui in horam viverent, non modo de fortunis & de bonis civium, ſed ne de utilitate quidem ſua cogitaverunt. Ad hunc (dii boni!) legatos mitti placet? norunt iſti homines formam reipublicæ, jura belli, exempla majorum? cogitant, quid populi Romani majeſtas, quid ſenatus ſeveritas poſtulet? Legatos decernis: ſi ut depreceris, contemnet: ſi ut imperes, non audiet: denique quamvis ſevera legatis mandata dederimus, nomen ipſum legatorum, hunc, quem videmus, populi Romani reſtinguet ardorem: municipiorum, atque Italiæ franget animos. Ut omittam hæc, quæ magna ſunt: certe iſta legatio moram & tarditatem afferet bello. Quamvis dicant, quod quoſdam audio dicturos: Legati proficiſcantur; bellum nihilominus paretur: tamen legatorum nomen ipſum & animos molliet, & belli celeritatem morabitur.

X. Minimis momentis, Patres conſcripti, maximæ inclinationes temporum fiunt, cum in omni caſu reipublicæ, tum in bello, & maxime civili: quod opinione plerumque, & fama gubernatur. Nemo quæret, quibuſcum man-

(23) *Nuntio audito*) De quarta legione. Vide Philipp. III.

(24) *Solemnibus*) Philipp. III.

mandatis legatos miſerimus: nomen ipſum legationis ultro miſſæ, timoris eſſe ſignum videbitur. Recedat a Mutina, deſinat oppugnare Brutum, decedat ex Gallia: non eſt verbis rogandus, cogendus eſt armis. Non enim ad Annibalem mittimus, ut a Sagunto recedat, ad quem miſerat olim ſenatus P. Valerium Flaccum & Q. Bæbium Tampilum: qui, ſi Annibal non pareret, Carthaginem ire juſſi ſunt. Noſtros legatos quo jubebimus ire, ſi non paruerit Antonius? Ad noſtrum civem mittimus, ne imperatorem, ne coloniam populi Romani oppugnet? Itane vero? hoc per legatos rogandus eſt? Quid intereſt, per deos immortales! utrum hanc urbem oppugnet, an hujus urbis propugnaculum, coloniam populi Romani, præſidii cauſa collocatam? Belli Punici ſecundi, quod contra majores noſtros Annibal geſſit, cauſa fuit Sagunti oppugnatio. Recte ad eum legati miſſi. Mittebantur ad Pœnum, mittebantur pro Annibalis hoſtibus, noſtris ſociis. Quid ſimile tandem? nos ad civem mittemus, ne imperatorem populi Romani, ne exercitum, ne coloniam circumſedeat, nec oppugnet, ne agros depopuletur, ne ſit hoſtis? Age, ſi paruerit, hoc cive uti aut volumus, aut poſſumus?

XI. Ante diem XIII. Kalendas Januarii, decretis veſtris eum concidiſtis: conſtituiſtis, ut hæc ad vos Kalend. Jan. referrentur, quæ referri videtis, de honoribus & præmiis bene de republica meritorum & merentium: quorum principem judicaviſtis eum, qui fuit, C. Cæſarem, qui M. Antonii impetus nefarios ab urbe in Galliam avertit: deinde milites veteranos, qui primi Cæſarem ſecuti ſunt; tum illas cæleſtes, divinaſque legiones, Martiam & quartam, quibus, cum conſulem ſuum non modo reliquiſſent, ſed bello etiam perſequerentur, honores & præmia ſpopondiſtis: eodemque die D. Bruti, præſtantiſſimi civis, edicto allato atque propoſito, factum ejus collaudaſtis: quodque ille bellum privato conſilio ſuſceperat, id vos auctoritate publica comprobaſtis.

Quid igitur illo die aliud egiſtis, niſi ut hoſtem judicaretis Antonium? his veſtris decretis aut ille vos æquo animo adſpicere poterit, aut vos illum ſine ſummo dolore videbitis? Excluſit illum a republica, diſtraxit ſegregavit non ſolum ſcelus ipſius, ſed etiam, ut mihi videtur, fortuna quædam reipublicæ. Qui ſi legatis paruerit, Romamque redierit: num quando perditis civibus vexillum, quo concurrant, defuturum putatis? Sed hoc minus vereor. Sunt * alia, quæ magis timeam, & cogitem. Numquam parebit ille legatis. Novi hominis inſaniam, arrogantiam: novi perdita conſilia amicorum, quibus ille eſt deditus.

Lucius quidem frater ejus, utpote qui peregre depugnarit, familiam ducit. Sit per ſe ipſe ſanus, quod nunquam erit; per hos eſſe ei tamen non licebit. Teretur interea tempus: belli apparatus refrigeſcent. Unde eſt adhuc bellum, niſi ex retardatione, & mora? Ut primum poſt diſceſſum latronis, vel potius deſperatam fugam, libere ſenatus haberi potuit; ſemper flagitavi, ut con-

* Vict. Grut. *alia, ob qua nunquam parebit*

convocaremur. Quo die primum convocati ſumus, cum deſignati conſules non adeſſent, jeci, ſententia mea, maximo veſtro conſenſu, fundamenta reipublicæ, ſerius omnino, quam decuit; nec enim ante potui: ſed tamen ſi ex eo tempore dies nullus intermiſſus eſſet, bellum profecto nullum haberemus. Omne malum naſcens facile opprimitur: inveteratum fit plerumque robuſtius. Sed tum expectabantur Kalendæ Januariæ: fortaſſe non recte.

XII. Verum præterita omittamus. Etiamne hanc moram afferemus, dum proficiſcantur legati? dum revertantur? quorum expectatio dubitationem belli afferet. Bello autem dubio, quod poteſt ſtudium eſſe delectus? Quamobrem, Patres conſcripti, legatorum mentionem nullam cenſeo faciendam: rem adminiſtrandam arbitror ſine ulla mora, & confeſtim gerendam: tumultum decerni, juſtitium edici, ſaga ſumi dico oportere, delectum haberi, ſublatis vacationibus in urbe & in Italia, præter Galliam (25), tota. Quæ ſi erunt facta, opinio ipſa & fama veſtræ ſeveritatis obruet ſcelerati gladiatoris amentiam. Sentiat ſibi bellum cum republica eſſe ſuſceptum: experietur conſentientis ſenatus nervos atque vires. Nam nunc quidem partium contentionem eſſe dictitat. Quarum partium? alteri victi ſunt, alteri ſunt e mediis C. Cæſaris partibus. Niſi forte Cæſaris partes a Panſa & Hirtio conſulibus, & a filio C. Cæſaris oppugnari putamus. Hoc vero bellum non eſt ex diſſenſione partium, ſed ex nefaria ſpe perditiſſimorum civium excitatum: quibus bona, fortunæque noſtræ notatæ ſunt, & jam ad cujuſque opinionem diſtributæ (26).

Legi epiſtolam Antonii, quam ad quendam ſeptemvirum, capitalem hominem, collegam ſuum, miſerat. *Quid concupiſcas, tu videris; quod concupiveris, certe habebis*. Hem, ad quem legatos mittamus: cui bellum moremur inferre: qui ne forti quidem fortunas noſtras deſtinavit, ſed libidini cujuſque nos ita addixit, ut ne ſibi quidem quidquam integrum, quod non alicui promiſſum jam ſit, reliquerit. Cum hoc, Patres conſcripti, bello, bello, inquam, decertandum eſt, idque confeſtim. Legatorum tarditas repudianda eſt.

Quapropter, ne multa nobis quotidie decernenda ſint: conſulibus totam rempublicam commendandam cenſeo, hiſque permittendum, ut rempublicam defendant, provideantque, ne quid reſpublica detrimenti accipiat: cenſeoque, ut iis, qui in exercitu Antonii ſunt, ne ſit ea res fraudi, ſi ante

---

(25) *Præter Galliam*) In Gallia non poterat delectus haberi, quia in illa cum ſuis copiis erat Antonius & Brutus. *Grav.*

(26) *Ad cujuſque opinionem diſtributæ*) Magni apud me eſt, & eſſe debet apud omnes, veterum librorum auctoritas: verumtamen ſic ab his omnibus, hoc quidem in loco, diſſentire cogor, ut conjectura mea vehementer delecter, quippe quæ nec ab antiquis literarum veſtigiis diſcedat longius, & mentem Ciceronis, niſi fallor, attingat. Quis enim non videt, ſententiam effici meliorem, ſi legatur, *optionem*, quam ſi, *opinionem*? cum præſertim ſequentium verborum, quæ ex Antonii recitantur epiſtola, teſtimonio comprobetur: *Quid concupiſcas, tu videris: quod concupiveris, certe habebis*. Hæc quidem *optio* eſt, non *opinio*, ut etiam paulo poſt: *Libidini cujuſque nos ita addixit*. Itaque, ſuffragante ſententia, *optionem* retineo libenter, ut ſincerum; *opinionem*, opinione mea depravatum, rejiciendum puto. *Manut.*

te Kalendas Febr. ab eo diſceſſerint. Hæc ſi cenſueritis, Patres conſcripti, brevi tempore libertatem populi Romani, auctoritatemque veſtram recuperabitis. Sin autem lenius agetis, tamen eadem, ſed fortaſſe ſerius, decernetis. De republica quod retuliſtis (27), ſatis decreviſſe videor.

XIII. Altera res eſt de honoribus: de quibus deinceps intelligo eſſe dicendum. Sed qui ordo in ſententiis rogandis ſervari ſolet, eundem tenebo in viris fortibus honorandis. A Bruto igitur, conſule deſignato, more majorum capiamus exordium: cujus ut ſuperiora omittam, quæ ſunt maxima illa quidem, ſed adhuc hominum magis judiciis, quam publice laudata: quibuſnam verbis ejus laudes hujus ipſius temporis conſequi poſſumus? Neque enim ullam mercedem tanta virtus, præter hanc laudis gloriæque, deſiderat. Qua etiam ſi careat, tamen ſit ſe ipſa contenta, atque in memoria gratorum civium, tanquam in luce, poſita lætetur. Laus igitur judicii, teſtimoniique veſtri tribuenda Bruto eſt. Quamobrem his verbis, Patres conſcripti, ſenatus conſultum faciendum cenſeo: „ Cum D. Bru-
„ tus, imperator, conſul deſignatus, provinciam Galliam in ſenatus po-
„ pulique Romani poteſtate teneat: cumque exercitum tantum, tam brevi
„ tempore, ſummo ſtudio municipiorum, coloniarumque provinciæ Galliæ
„ optime de republica meritæ, merentiſque conſcripſerit, comparavit: id
„ eum recte, & ordine, exque republica feciſſe: idque D. Bruti præſtan-
„ tiſſimum meritum in rempublicam ſenatui, populoque Romano gratum
„ eſſe, & fore. Itaque ſenatum, populumque Romanum exiſtimare, D.
„ Bruti, imperatoris, conſulis deſignati opera, conſilio, virtute, incredi-
„ bilique ſtudio & conſenſu provinciæ Galliæ, reipublicæ difficillimo tem-
„ pore eſſe ſubventum.

Huic tanto merito Bruti, Patres conſcripti, tantoque in rempublicam beneficio, quis eſt tantus honos, qui non debeatur? Nam ſi M. Antonio patuiſſet Gallia, ſi oppreſſis municipiis, & coloniis imparatis, in illam ultimam Galliam penetrare potuiſſet: quantus reipublicæ terror impenderet? Dubitaret, credo, homo amentiſſimus, atque in omnibus conſiliis præceps & devius, non ſolum cum exercitu ſuo, ſed etiam cum omni immanitate barbariæ bellum inferre nobis: ut ejus furorem ne Alpium quidem muro cohibere poſſemus. Hæc igitur habenda gratia eſt D. Bruto, qui illum, nondum interpoſita auctoritate veſtra, ſuo conſilio atque judicio, non ut conſulem recepit, ſed, ut hoſtem, arcuit Gallia; ſeque obſideri, quam hanc urbem, maluit. Habeat ergo hujus tanti facti, tamque præclari, decreto veſtro teſtimonium ſempiternum: Galliaque, quæ ſemper præſidet atque præſedit huic imperio, libertatique communi, merito, vereque laudetur, quod ſe ſuaſque vires non tradidit, ſed oppoſuit Antonio.

XIV. Atque etiam M. Lepido (28) pro ejus egregiis in rempublicam me-

(27) *Quod retuliſtis*) Alii, *quoad*. Id eſt, ad omnia quæ retuliſtis.

(28) *M. Lepido*) Citerioris Hiſpaniæ proconſuli, in quam tamen nondum pervenerat, ſed in Gallia Narbonenſi, cognita reipublicæ perturbatione, morabatur. *Idem*.

Digitized by Google

meritis decernendos honores quam ampliſſimos cenſeo. Semper ille populum Romanum liberum voluit, maximumque ſignum illo die dedit voluntatis & judicii ſui, cum, Antonio, diadema Cæſari imponente, ſe avertit, gemituque & mœſtitia declaravit, quantum haberet odium ſervitutis: quam populum Romanum liberum cuperet: quam illa, quæ tulerat, temporum magis neceſſitate, quam judicio tuliſſet. Quanta vero is moderatione uſus ſit in illo tempore civitatis, quod poſt mortem Cæſaris conſecutum eſt, quis noſtrum oblivisci poteſt? Magna hæc: ſed ad majora properat oratio.

Quid enim (o dii immortales!) admirabilius omnibus gentibus, quid optatius populo Romano accidere potuit, quam, cum bellum civile maximum eſſet (29), cujus belli exitum omnes timeremus, ſapientia ejus (30) id potius extingui, quam armis, & ferro rem in diſcrimen adducere? Quod ſi eadem ratio Cæſaris fuiſſet, in illo tetro miſeroque bello: ut omittam patrem, duos Cn. Pompeji, ſummi & ſingularis viri, filios incolumes haberemus: quibus certe pietas fraudi eſſe non debuit. Utinam omnes M. Lepidus ſervare potuiſſet! facturum fuiſſe declaravit in eo, quod potuit; cum Sextum Pompejum reſtituit civitati, maximum ornamentum reipublicæ, clariſſimum monumentum clementiæ ſuæ. Gravis illa fortuna populi Romani, grave fatum. Pompejo enim patre, quod imperii populi Romani lumen fuit, extincto, interfectus eſt patris ſimillimus filius. Sed omnia mihi videntur deorum immortalium judicio expiata, Sex. Pompejo reipublicæ conſervato.

XV. Quam ob cauſam juſtam atque magnam, & quod periculoſiſſimum civile bellum, maximumque, humanitate & ſapientia ſua M. Lepidus ad pacem concordiamque convertit, ſenatus-conſultum his verbis cenſeo perſcribendum. „ Cum a M. Lepido, imperatore, pontifice maximo, ſæpenumero reſpublica & bene, & feliciter geſta ſit, populuſque Romanus „ intellexerit, ei dominatum regium maxime diſplicere: cumque ejus opera, virtute, conſilio, ſingularique clementia & manſuetudine bellum „ acerbiſſimum civile ſit reſtinctum: Sextuſque Pompejus, Cnei filius, „ Magnus, hujus ordinis auctoritate armis diſceſſerit, & a M. Lepido, „ imperatore, pontifice maximo, ſumma ſenatus, populique Romani voluntate civitati reſtitutus ſit: ſenatum, populumque Romanum, pro „ maximis, plurimiſque in rempublicam M. Lepidi meritis, magnam ſpem „ in ejus virtute, auctoritate, felicitate, reponere otii, pacis, concordiæ, libertatis: ejuſque in rempublicam meritorum ſenatum populumque Romanum memorem fore, eique ſtatuam equeſtrem inauratam

(29) *Cum bellum civile maximum eſſet*) Poſt interitum Cæſaris, pugnante Sex. Pompejo in Hiſpania cum Cæſaris prætoribus. *Manut.*

(30) *Sapientia ejus*) Alii, *ſapientia etiam*. Lambinus nec *ejus*, nec *etiam* agnoſcit. Quod Grævio probatur.

„ in Roſtris, aut quo alio loco in foro vellet, ex hujus ordinis ſenten-
„ tia ſtatui placere. Qui honos, Patres conſcripti mihi maximus videtur,
primum, quia juſtus eſt: (non enim ſolum datur propter ſpem temporum
reliquorum, ſed pro ampliſſimis meritis redditur) nec vero cuiquam poſ-
ſumus commemorare hunc honorem a ſenatu tributum judicio ſenatus ſo-
luto, & libero.

XVI. Venio ad C. Cæſarem, Patres conſcripti, qui niſi fuiſſet, quis
noſtrum eſſe potuiſſet? Advolabat ad urbem a Brunduſio homo impoten-
tiſſimus, ardens odio, animo hoſtili in omnes bonos, cum exercitu, An-
tonius. Quid hujus audaciæ & ſceleri poterat opponi! nondum ullos du-
ces habebamus, non copias: nullum erat conſilium publicum, nulla li-
bertas: dandæ cervices erant crudelitati nefariæ: fugam quærebamus om-
nes, quæ ipſa exitum non habebat.

Quis tum nobis, quis populo Romano obtulit hunc divinum adoleſcen-
tem, deus? qui, cum omnia ad perniciem noſtram peſtifero illi civi pa-
terent, ſubito præter ſpem omnium exortus, prius confecit exercitum,
quem furori M. Antonii opponeret, quam quiſquam hoc eum cogitare ſu-
ſpicaretur: Magni honores habiti Cn. Pompejo, cum eſſet adoleſcens: &
quidem jure. Subvenit enim reipublicæ: ſed ætate multo robuſtior, & mi-
litum ducem quærentium ſtudio paratior, & in alio genere belli. Non e-
nim omnibus Syllæ cauſa grata. Declarat multitudo proſcriptorum, tot
municipiorum maximæ calamitates. Cæſar autem annis multis minor, vete-
ranos, cupientes jam requieſcere, armavit: eam complexus eſt cauſam, quæ
eſſet ſenatui, quæ populo, quæ cunctæ Italiæ, quæ diis omnibus gratiſſima.
Et Pompejus ad L. Syllæ maximum imperium, victoremque exercitum ac-
ceſſit: Cæſar ſe ad neminem adjunxit: ipſe princeps exercitus faciendi, &
præſidii comparandi fuit. Ille in adverſariorum partibus agrum Picenum
habuit inimicum: hic ex Antonii amicis, ſed amicioribus libertati, contra
Antonium confecit exercitum. Illius opibus Sylla regnavit: hujus præſi-
dio Antonii dominatus oppreſſus eſt. Demus igitur imperium Cæſari: ſi-
ne quo res militaris adminiſtrari, teneri exercitus, bellum geri non po-
teſt. Sit pro prætore eo jure, quo qui optimo. Qui honos, quanquam eſt
magnus illi ætati, tamen ad neceſſitatem rerum gerendarum, non ſolum
ad dignitatem valet. Itaque illa quæramus, quæ vix hodierno die conſe-
quemur.

XVII. Sed ſæpe ſpero fore, hujus adoleſcentis ornandi, honorandique,
& nobis, & populo Romano poteſtatem. Hoc autem tempore ita cenſeo
decernendum. „ Quod C. Cæſar, Caji filius, pontifex, pro prætore, ſum-
„ mo reipublicæ tempore milites veteranos ad libertatem populi Romani co-
„ hortatus ſit, eoſque conſcripſerit: quodque legio Martia, quartaque,
„ ſummo ſtudio, optimoque in rempublicam conſenſu, C. Cæſare duce &
„ auctore, rempublicam, libertatem populi Romani defendant, defenderint:
„ & quod C. Cæſar, pro prætore Galliæ provinciæ cum exercitu ſubſidio
„ profectus ſit: equites, ſagittarios, elephantos in ſuam, populique Ro-
„ mani poteſtatem redegerit, difficillimoque reipublicæ tempore ſaluti, di-
gni-

„ gnitatique populi Romani ſubvenerit: ob eas cauſas ſenatui placere, C.
„ Cæſarem, Caji filium, pontificem, proprætorem, ſenatorem eſſe, ſenten-
„ tiamque loco prætorio dicere; ejuſque rationem, quemcunque magiſtra-
„ tum petet, ita haberi, ut haberi per leges liceret, ſi anno ſuperiore
„ quæſtor fuiſſet.

Quid eſt enim, Patres conſcripti, cur eum non quam primum ampliſſimos honores capere cupiamus? Legibus enim annalibus cum grandiorem ætatem ad conſulatum conſtituebant, adoleſcentiæ temeritatem verebantur, C. Cæſar ineunte ætate docuit, ab excellenti, eximiaque virtute progreſſum ætatis expectari non oportere. Itaque majores noſtri, veteres illi, admodum antiqui, leges annales non habebant: quas multis poſt annis attulit ambitio, ut gradus eſſent petitionis inter æquales. Ita ſæpe magna indoles virtutis prius, quam reipublicæ prodeſſe potuiſſet, extincta eſt. At vero apud antiquos, Rulli, Decii, Corvini, multique alii: recentiore autem memoria ſuperior Africanus, T. Flamininus, admodum adoleſcentes conſules facti, tantas res geſſerunt, ut populi Romani imperium auxerint, nomen ornarint. Quid Macedo Alexander? cum ab ineunte ætate res maximas gerere cœpiſſet, nonne tertio & triceſimo anno mortem obiit? quæ eſt ætas noſtris legibus decem annis minor, quam conſularis. Ex quo judicari poteſt, virtutis eſſe, quam ætatis, curſum celeriorem.

XVIII. Nam quod ii, qui Cæſari invident, ſimulant ſe timere: ne verendum quidem eſt, ut tenere ſe poſſit, ut moderari, ne honoribus noſtris elatus intemperantius ſuis opibus utatur. Ea natura rerum eſt, Patres conſcripti, ut, qui ſenſum veræ gloriæ ceperit, quique ſe ab ſenatu, ab equitibus, populoque Romano univerſo ſenſerit civem carum haberi, ſalutaremque reipublicæ, nihil cum hac gloria comparandum putet. Utinam C. Cæſari (patri dico) contigiſſet adoleſcenti, ut eſſet ſenatui atque optimo cuique cariſſimus! quod cum conſequi neglexiſſet: omnem vim ingenii, quæ ſumma fuit in illo, in populari levitate conſumpſit. Itaque cum reſpectum ad ſenatum & ad bonos non haberet, eam ſibi viam ipſe patefecit ad opes ſuas amplificandas, quam virtus liberi populi ferre non poſſet. Ejus autem filii longe ſane diverſa ratio: qui cum omnibus eſt, tum optimo cuique cariſſimus. In hoc ſpes libertatis poſita eſt: ab hoc accepta jam ſalus: huic ſummi honores & exquiruntur, & parati ſunt. Cujus igitur ſingularem prudentiam admiramur, ejus ſtultitiam timemus? Quid enim ſtultius, quam inutilem potentiam, invidioſas opes, cupiditatem dominandi præcipitem & lubricam anteferre veræ, gravi, ſolidæ gloriæ? An hoc vidit, puer: ſi ætate proceſſerit, non videbit?

At eſt quibuſdam inimicus clariſſimis atque optimis civibus. Nullus iſte timor eſſe debet, omnes Cæſar inimicitias reipublicæ condonavit: hanc ſibi judicem conſtituit, hanc moderatricem omnium factorum. Ita enim ad rempublicam acceſſit, ut eam confirmaret, non ut everteret. Omnes habeo cognitos ſenſus adoleſcentis. Nihil eſt illi republica, nihil veſtra auctoritate gravius, nihil bonorum virorum judicio optatius, nihil vera glo-

ria dulcius. Quamobrem ab eo non modo nihil timere, ſed majora, & meliora expectare debetis: neque in eo, qui ad D. Brutum obſidione liberandum profectus ſit, timere, ne memoria maneat domeſtici doloris, quæ plus apud eum poſſit, quam ſalus civitatis. Audebo etiam obligare fidem meam, Patres conſcripti, vobis, populoque Romano, reique publicæ, quod profecto, cum me nulla vis cogeret, facere non auderem, pertimeſceremque in re maxima periculoſam opinionem temeritatis: promitto, recipio, ſpondeo (31), Patres conſcripti, C. Cæſarem talem ſemper fore civem, qualis hodie ſit, qualemque eum maxime eſſe velle & optare debemus. Quæ cum ita ſint, de Cæſare ſatis hoc tempore dictum habeo.

XIX. Nec vero de L. Egnatulejo, fortiſſimo & conſtantiſſimo cive, amiciſſimo reipublicæ, ſilendum arbitror: ſed tribuendum teſtimonium virtutis egregiæ, quod is legionem quartam ad Cæſarem adduxerit, quæ præſidio conſulibus, ſenatui, populoque Romano, reique publicæ eſſet: ob eam cauſam placere, uti L. Egnatulejo triennium ante legitimum tempus magiſtratus petere, capere, gerere liceat. In quo, Patres conſcripti, non tantum commodum tribuitur L. Egnatulejo, quantus honos. In tali enim re ſatis eſt nominari (32).

De exercitu autem C. Cæſaris ita cenſeo decernendum: Senatui placere, „ militibus veteranis, qui Cæſaris, pontificis (33), auctoritatemque hujus „ ordinis defenderint, atque defendant, his, liberiſque eorum militiæ vacationem eſſe: utique C. Panſa, A. Hirtius, conſules, alter ambove cognoſcerent, qui ager his colonis eſſet, quo milites veterani deducti eſſent, qui contra legem Juliam poſſideretur, ut is militibus veteranis „ divideretur: de agro Campano ſeparatim cognoſcerent, inirentque rationem de commodis militum veteranorum augendis: legionique Martiæ, & „ legioni quartæ, & iis militibus, qui de legione ſecunda, xxxv (34), „ ad C. Panſam, A. Hirtium, conſules, veniſſent, ſuaque nomina dediſſent: quod iis auctoritas ſenatus, populique Romani libertas cariſſima „ ſit, & fuerit, vacationem militiæ ipſis, liberiſque eorum eſſe placere; „ ex-

(31) *Promitto, recipio, ſpondeo*) Expreſſit hæc ab eo vel odium in Antonium, vel ſtudium erga remp. Promittere autem de altero, præſertim de adoleſcente, perpetuam in recta laudabilique ratione voluntatem, cujus prudentiæ fuerit, haud ita multo poſt Cicero ipſe ſenſit. Scripſit enim ad M. Brutum]: *Maximo, cum hæc ſcribebam, afficiebar dolore, quod, cum me pro adoleſcente, ac pene puero, reſp. accepiſſet vadem, vix videbar, quod promiſeram, præſtare poſſe.* Manut.

(32) *Satis eſt nominari*) In hoc honor eſt. Magiſtratus ei nunc quidem non tribuitur. *Idem.*

(33) *Cæſaris, Pontificis*) Videtur deeſſe *Voluntatem ſecuti ſint*) Idem.

(34) *Secunda*, xxxv) Sive, ſecunda, trigeſima quinta. Quin etiam addidit conjunctionem Muretus, *ſecunda, & trigeſima quinta*. Hæ ſcilicet legiones, ut obſervat Manutius, cum Antonio de quatuor Macedonicis remanſerant: ex iis tamen ipſis milites multi ad Panſam Hirtiumque conſules venerant. Propterea dixit Cicero Philipp. III. cap. 12. *In Galliam mutilatum ducit exercitum.* Olivetus.

„ extra tumultum Gallicum, Italicumque : eaſque legiones , bello confe-
„ cto, miſſas fieri placere : quantamque pecuniam militibus earum legio-
„ num in ſingulos C. Cæſar, pontifex , proprætor pollicitus ſit, tantam
„ dari placere : utique C. Panſa , A. Hirtius, conſules , alter ambove,
„ rationem agri habeant, qui ſine injuria privatorum dividi poſſit : iſque
„ militibus legionis Martiæ, & legionis quartæ ita daretur, aſſignaretur,
„ ut quibus militibus ampliſſime dati, aſſignati eſſent.

Dixi ad ea omnia, Conſules , de quibus retuliſtis : quæ ſi erunt ſine mora, matureque decreta , facilius apparabitis ea , quæ tempus & neceſſitas flagitat. Celeritate autem opus eſt : qua ſi eſſemus uſi, bellum, ut ſæpe dixi, nullum haberemus.

Digitized by Google

IN

M. ANTONIUM.

AD QUIRITES.

PHILIPPICA VI.

ARGUMENTUM.

K*Alendis Januariis, quo die habita eſt ſuperior oratio, nihil ſenatus decrevit: ne poſtridie quidem, intercedente Salvio Tribuno. Itaque* III. *Non. Januar. factum eſt S. C. de Legatis ad Antonium mittendis Piſone, Philippo, & Sulpicio Conſularibus. Eodem die productus ad Populum Cicero ab Apulejo Tribuno, quid actum ſit in Senatu exponit, quid ſperare liceat, & ad libertatem conſervandam hortatur.* FERRAT.

I. AUDITA vobis eſſe arbitror, Quirites, quæ ſint acta in ſenatu, quæ fuerit cujuſque ſententia. Res enim ex Kalend. Jan. agitata, paulo ante confecta eſt: minus quidem illa ſevere, quam decuit, non tamen omnino diſſolute. Mora eſt allata bello, non cauſa ſublata. Quamobrem, quod quæſivit a me P. Apulejus, homo & multis officiis mihi, & ſumma familiaritate conjunctus, & vobis amiciſſimus, ita reſpondebo, ut ea, quibus non interfuiſtis, noſſe poſſitis.

Cauſa fortiſſimis optimiſque conſulibus, Kalendis Januariis de republica primum referendi, fuit ex eo, quod XIII. Kalend. Januar. ſenatus me aucto-

auctore decrevit. Eo die primum , Quirites , fundamenta jacta ſunt reipublicæ . Fuit enim longo intervallo ita liber ſenatus, ut vos aliquando liberi eſſetis . Quo quidem tempore , etiam ſi ille dies vitæ finem mihi allaturus eſſet , ſatis magnum ceperam fructum , cum vos univerſi una mente atque voce iterum a me conſervatam eſſe rempublicam conclamaſtis. Hoc veſtro judicio tanto, tamque præclaro excitatus, ita Kalendis Januariis veni in ſenatum , ut meminiſſem , quam perſonam impoſitam a vobis ſuſtinerem . Itaque bellum nefarium illatum reipublicæ cum viderem , nullam moram interponendam inſequendi M. Antonium putavi : hominemque audaciſſimum , qui multis nefariis rebus ante commiſſis , hoc tempore imperatorem populi Romani oppugnaret, coloniam veſtram fidiſſimam , fortiſſimamque obſideret , bello cenſui perſequendum : tumultum eſſe decerni, juſtitium edici, ſaga ſumi, dixi placere : quo omnes acrius, graviuſque incumberent ad ulciſcendas reipublicæ injurias , ſi omnia graviſſimi belli inſignia ſuſcepta a ſenatu viderent. Itaque hæc ſententia , Quirites , ſic per triduum valuit , ut, quamquam diſceſsio (1) facta non eſſet, tamen, præter paucos, omnes mihi aſſenſuri viderentur. Hodierno autem die, neſcio qua eis objecta re (2), remiſsior ſenatus fuit. Nam plures eam ſententiam ſecuti ſunt , ut, quantum ſenatus auctoritas, veſterque conſenſus apud Antonium valiturus eſſet, per legatos experiremur.

II. Intelligo, Quirites , a vobis hanc ſententiam repudiari : neque injuria . Ad quem enim legatos ? ad eumne , qui pecunia publica diſſipata atque effuſa , per vim & contra auſpicia impoſitis populo Romano legibus , fugata concione , obſeſſo ſenatu , ad opprimendam rempublicam Brundufio legiones arceſſerit ? ab his relictus cum latronum manu in Galliam irruperit ? Brutum oppugnet ? Mutinam circumſedeat? Quæ vobis poteſt cum hoc gladiatore conditionis, æquitatis, legationis eſſe communitas?

Quanquam, Quirites, non eſt illa legatio , ſed denuntiatio belli , niſi paruerit. Ita enim eſt decretum, ut ſi legati ad Annibalem mitterentur. Mittuntur enim qui nuntient , ne oppugnet conſulem deſignatum , ne Mutinam obſideat , ne provinciam depopuletur , ne delectus habeat; ſit in ſenatus populique Romani poteſtate . Facile vero huic denuntiationi parebit , ut in patrum conſcriptorum , atque in veſtra poteſtate ſit , qui in ſua nunquam fuerit ; Quid enim ille unquam arbi-

(1) *Diſceſſio*) Poſtquam conſulares, & principes Senatus dixerant ſententias, ut res tranſigi poſſet , reliqui patres diſcedentes in dexteram aut ſiniſtram partem, oſtendebant cui ſententiæ adhærerent. *Ferrat.*

(2) *Neſcio qua objecta re*) Res ea quæ fuerit, quia ſenatus dignitatis rationem habet , ſignificandum non putat. Fuit enim , ut ex Appiano cognoſcitur, matris Antonii, uxoris , filii , amicorum nocturna deprecatio . *Manutius.*

arbitrio ſuo fecit, ſemper eo tractus, quo libido rapuit, quo levitas, quo furor, quo vinolentia? Semper eum duo diſſimilia genera tenuerunt, lenonum & latronum: ita domeſticis ſtupris, forenſibus parricidiis delectatur, ut mulieri citius avariſſimæ paruerit, quam ſenatui, populoque Romano.

III. Itaque, quod paulo ante feci in ſenatu, faciam apud vos. Teſtificor, denuntio, ante prædico, nihil M. Antonium eorum, quæ ſunt legatis mandata, facturum: vaſtaturum agros, Mutinam obſeſſurum, delectus, qua poſſit, habiturum. Is eſt enim ille, qui ſemper ſenatus judicium & auctoritatem, ſemper voluntatem veſtram, poteſtatemque contempſerit. An ille id faciat, quod paulo ante decretum eſt, ut exercitum citra flumem Rubiconem, qui finis eſt Galliæ, educeret, dum ne propius urbem Romam cc. mill. admoveret? huic denuntiationi ille pareat? ille ſe fluvio Rubicone cc. mill. circumſcriptum eſſe patiatur? Non is eſt Antonius. Nam ſi eſſet, non commiſiſſet, ut ei ſenatus tanquam Annibali initio belli Punici, denuntiaret, ne oppugnaret Saguntum. Quod vero ita avocatur a Mutina, ut ab urbe, tanquam peſtifera flamma, arceatur: quam habet ignominiam? quod judicium ſenatus? Quid, quod a ſenatu dantur mandata legatis, ut D. Brutum militeſque ejus adeant, iiſque demonſtrent, ſumma in rempublicam merita, beneficiaque eorum grata eſſe ſenatui, populoque Romano, eiſque eam rem magnæ laudi, magnoque honori fore? Paſſurumne cenſetis Antonium, introire Mutinam legatos? exire inde tuto? Nunquam patietur, mihi credite. Novi violentiam, novi impudentiam, novi audaciam.

Nec vero de illo, ſicut de homine aliquo debemus, ſed ut de importuniſsima bellua, cogitare. Quæ cum ita ſint, non omnino diſſolutum eſt, quod decrevit ſenatus. Habet atrocitatis aliquid legatio: utinam nihil haberet moræ! Nam cum pleriſque in rebus gerendis tarditas & procraſtinatio odioſa eſt: tum hoc bellum indiget celeritatis. Succurrendum eſt D. Bruto: omnes undique copiæ colligendæ: horam eximere nullam in tali cive liberando ſine ſcelere non poſſumus (3).

An ille non potuit, ſi Antonium conſulem, ſi Galliam Antonii provinciam judicaſſet, legiones Antonio & provinciam tradere? domum redire?

(3) *Horam eximere nullam in tali cive liberando ſine ſcelere non poſſumus*) Sic edidit Grævius: & Lambinus ante promoverat. Videri poteſt hic eſſe ſenſus. Ubi agitur de tali cive liberando, non poſſumus ſine ſcelere nullam eximere horam rebus aliis atque conſiliis, quam ad ejus incolumitatem conferamus. Verumtamen erat planum magis ac Latinum: *Horam eximere* ullam *in tali cive liberando ſine ſcelere non poſſumus*; vel, quemadmodum edidit P. Manutius, ac nuper M. Ant. Ferratius, *Horam eximere nullam in tali cive liberando ſine ſcelere poſſumus*, omiſſo *non*. Etenim *eximere tempus, diem, horam*, eſt perdere, ſeu in aliis rebus, quam quæ agendæ erant, conſumere. Hoc vult Cicero: Omni celeritate ſuccurrendum eſt D. Bruto; huc omnia convertenda ſunt conſilia; ſcelus fuerit, ſi pars ulla temporis eximatur, tollatur, ſubducatur deliberationi tam neceſſariæ, atque aliis rebus tranſmittatur. *Olivetus*.

dire? triumphare? primus in hoc ordine, quoad magiſtratum iniret, ſententiam dicere? quid negotii fuit? Sed, cum ſe Brutum eſſe meminiſſet, veſtræque libertati natum, non otio ſuo, quid egit aliud, niſi ut pene corpore ſuo Gallia prohiberet Antonium? Ad hunc utrum legatos, an legiones ire oportebat? Sed præterita omittamus. Properent legati, quod video eſſe facturos. Vos ſaga parate. Eſt enim ita decretum, ut, ſi ille auctoritati ſenatus non paruiſſet, ad ſaga iretur. Ibitur: non parebit: nos amiſſos tot dies rei gerendæ queremur.

IV. Non metuo, Quirites, ne, cum audierit Antonius, me hoc in ſenatu & in concione confirmaſſe, nunquam illum futurum in ſenatus poteſtate, refellendi mei cauſa, ut ego nihil vidiſſe videar, vertat ſe, ſenatui pareat. Nunquam faciet: non invidebit huic meæ gloriæ: malet, me ſapientem a vobis, quam ſe modeſtum exiſtimari. Quid? ipſe ſi velit, num etiam L. fratrem paſſurum arbitramur? Nuper quidem dicitur ad Tibur, ut opinor, cum ei labare M. Antonius videretur, mortem fratri eſſe minitatus. Etiamne ab hoc mirmillone Aſiatico ſenatus mandata, legatorum verba audientur? nec enim ſecerni a fratre poterit, tanta præſertim auctoritate. Nam hic inter illos Africanos eſt: pluris habetur, quam L. Trebellius (4), pluris quam T. Plancus (5), adoleſcens nobilis. Plancum, qui omnibus ſententiis maximo veſtro plauſu condemnatus, neſcio quomodo ſe conjecit in turbam, atque ita mœſtus rediit, ut retractus, non reverſus videretur, ſic contemnit, tanquam ſi illi aqua & igni interdictum ſit. Aliquando negat ei locum eſſe oportere in curia, qui incenderit curiam. Nam Trebellium valde jam diligit: oderat tum, cum ille tabulis novis adverſabatur: jam fert in oculis, poſtquam ipſum Trebellium vidit ſine tabulis novis ſalvum eſſe non poſſe. Audiſſe enim vos arbitror, Quirites, quod etiam videre potuiſtis, quotidie ſponſores & creditores L. Trebellii convenire. O fides (6) (hoc enim puto Trebellium ſumpſiſſe cognomen) quæ poteſt eſſe major fides, quam fraudare creditores? domo profugere? propter æs alienum ire ad arma? Ubi plauſus (7) ille in triumpho eſt? ſæpe ludis (8)? ubi ædilitas, delata ſummo ſtudio bonorum? Quis eſt, qui hunc non caſu exiſtimet recte feciſſe? nequitia eſt, ſcelere (9) ***.

(4) *L. Trebellius*) Qui tribunus pl. ferenti legem de tabulis novis Tribuno pl. Dolabellæ adverſatus erat. Plutarchus in Antonio. *Manut.*

(5) *T. Plancus*) Burſa, frater L. Planci conſulis deſignati. Eum de vi, ob incenſam in funere P. Clodii curiam, lege Pompeja damnatum Cæſar dictator reſtituerat. *Idem*.

(6) *O fides*) An fidem Trebellius ſervat, cum tamen a fide cognomen deduxerit? Fidei patronus, & creditorum fuerat Trebellius, cum adverſaretur Dolabellæ, de tabulis novis legem ferenti. Philipp. VIII. *Fidei patronus, fraudator creditorum Trebellius*. Cognomen hoc nuſquam nominatur. *Idem*.

(7) *Ubi plauſus?*) Trebellio Cæſaris triumphum proſequenti, & ſæpe deinde in Theatro plauſus dati fuerant, quod tabulis novis reſtitiſſet. *Ferrat.*

(8) *Sæpe ludis*) Ingredientes in theatrum bonos cives plauſu, improbos excipere ſibilo ſolitus eſt populus. *Manut.*

(9) *Nequitia eſt, ſcelere*) Alii pro *ſcelere*; ſcripſerant *ſcelus eſt*; ut huic vulneri quaſi ci-

V. Sed redeo ad amores, deliciaſque noſtras, L. Antonium, qui vos omnes in fidem ſuam recepit. Negatis? num quiſpiam eſt veſtrum, qui tribum non habeat? certe nemo. Atqui illum quinque & triginta tribus patronum adoptarunt. Rurſus reclamatis? Adſpicite a ſiniſtra illam equeſtrem ſtatuam inauratam, in qua quid inſcriptum eſt? QUINQUE ET TRIGINTA TRIBUS PATRONO. Populi Romani igitur eſt patronus L. Antonius? malam quidem illi peſtem! Clamori enim veſtro aſſentior. Non modo hic latro; quem clientem habere nemo velit: ſed quis unquam tantis opibus, tantis rebus geſtis fuit, qui ſe populi Romani victoris, dominique omnium gentium patronum dicere auderet?

In foro L. Antonii ſtatuam videmus: ſicut illam Q. Tremuli, qui Hernicos devicit, ante Caſtoris. O impudentiam incredibilem! tantumne ſibi ſumpſit, quia Mylaſis mirmillo Thracem jugulavit, familiarem ſuum? quonam modo iſtum ferre poſſemus, ſi in hoc foro, ſpectantibus vobis, depugnaſſet? Sed hæc una ſtatua. Altera ab equitibus Romanis, equo publico (10): qui item adſcribunt, PATRONO. Quem unquam iſte ordo patronum adoptavit? ſi quemquam, debuit me. Sed me omitto. Quem cenſorem? quem imperatorem? Agrum iis diviſit. O ſordidos, qui acceperunt! improbum, qui dederit!

Statuerunt (11) etiam tribuni militares, qui in exercitibus Cæſaris duobus fuerunt. Quis eſt iſte ordo? Multi fuerunt multis in legionibus per tot annos: iis quoque diviſit Semurium (12). Campus Martius reſtabat, niſi prius cum fratre fugiſſet. Sed hæc agrorum aſſignatio paulo ante, Quirites, L. Cæſaris, clariſſimi viri, & præſtantiſſimi ſenatoris, ſententia diſſoluta eſt. Huic enim aſſenſi, ſeptemvirum acta ſuſtulimus (13). Jacent beneficia Nuculæ (14): friget patronus Antonius. Nam poſſeſſores animo æquiore diſcedent: nullam impenſam fecerant, nondum inſtruxerant, partim quia non confidebant, partim quia non habebant (15). Sed illa ſtatua palmaris, de qua, ſi meliora tempora

---

cicatricem obducerent. Mihi ſemper religio fuit talia audere. In veteri libro poſt vocem *ſcelere*, parva quædam lacuna eſt. *Muretus*.

(10) *Equo publico*) Equeſtris ordo conſtabat ex iis, qui equo publico, id eſt, publice dato, mererent. Dabat autem cenſor, ut ex Livio lib. XXXIX. perſpicuum fit. Hi equites Romani ſoli vocabantur. Et his cenſus præfinitus erat CCCC millia: quæ niſi poſſiderent, ordinem & ornamenta equitum Romanorum propria amittebant. Qui vero mererent equo ſuo, non publico, ii non erant equeſtris ordinis, nec in centuriis equitum ad comitia centuriata coibant, nec equites Romani, ſed equites tantum dicebantur. *Manutius*.

(11) *Statuerunt*) Statuam poſuerunt: de qua Phil. VII. *Idem*.

(12) *Semurium*) Ager erat, de quo Macrobius, Saturnal. I. 10.

(13) *Suſtulimus*) Legem illam Antonii de diviſione agrorum per vim latam judicantes, *Idem*.

(14) *Jacent beneficia Nuculæ*) Irrita ſunt diviſoria agrorum Nuculæ beneficia, Philip. II. *Duos collegas Antoniorum, & Dolabellæ, Nuculam, & Lentonem*, Italiæ diviſores lege ea, quam ſenatus per vim latam judicavit. *Idem*.

(15) *Non habebant*) Hoc indicat, egenis & perditis diviſos fuiſſe agros. *Ferrat.*

pora eſſent, non poſſem ſine riſu dicere: L. Antonio, Jani medii patrono (16). Itane? Janus medius in L. Antonii clientela ſit? quis unquam in illo Jano inventus eſt, qui L. Antonio mille nummum ferret expenſum?

VI. Sed nimis multa de nugis: ad cauſam, bellumque redeamus: quanquam non alienum fuit perſonas quaſdam a vobis recognoſci: ut, quibuſcum bellum gereretur, poſſitis taciti cogitare. Ego autem vos hortor, Quirites, ut, etiam ſi melius aliud fuit, tamen legatorum reditum expectetis animo æquo. Celeritas detracta de cauſa eſt: boni tamen aliquid acceſſit ad cauſam. Cum enim legati renuntiarint, quod certe renuntiabunt, non in veſtra poteſtate, non in ſenatus eſſe Antonium: quis erit tam improbus civis, qui illum civem habendum putet? Nunc enim ſunt pauci illi quidem, ſed tamen plures, quam republica dignum eſt, qui ita loquantur: Ne legatos quidem expectabimus? Iſtam certe vocem, ſimulationemque clementiæ extorquebit iis res ipſa publica. Quo etiam, ut confitear vobis, Quirites, minus hodierno die contendi, minus laboravi, ut mihi ſenatus aſſentiens tumultum decerneret, ſaga ſumi juberet. Malui viginti diebus poſt ſententiam meam laudari ab omnibus, quam a paucis hodie vituperari.

Quapropter, Quirites, expectate legatorum reditum, & paucorum dierum moleſtiam devorate. Qui cum redierint, ſi pacem afferent, cupidum me; ſi bellum, providum judicatote. An ego non provideam meis civibus? non dies, noctesque de veſtra libertate, de reipublicæ ſalute cogitem? Quid enim non debeo vobis, Quirites, quem vos a ſe ortum, hominibus nobiliſſimis, omnibus honoribus prætuliſtis? An ingratus ſum? quis minus? qui, partis honoribus, eoſdem geſſi in foro labores, quos in petendis. Rudis in republica? quis exercitatior, qui viginti jam annos bellum geram cum improbis civibus?

VII. Quamobrem, Quirites, conſilio, quantum potero, labore plus pene quam potero, excubabo, vigilaboque pro vobis. Etenim quis eſt civis, præſertim hoc gradu, quo me vos eſſe voluiſtis, tam oblitus beneficii veſtri, tam immemor patriæ, tam inimicus dignitatis ſuæ, quem non excitet, non inflammet tantus veſter iſte conſenſus? Multas, magnaſque habui conſul conciones, multis interfui: nullam unquam vidi tantam, quanta nunc veſtra eſt. Unum ſentitis omnes, unum ſtudetis, M. Antonii conatum avertere a republica, furorem extinguere, opprimere audaciam. Idem volunt omnes ordines; eodem incumbunt municipia, coloniæ, cuncta Italia. Itaque ſenatum, ſua ſponte bene firmum, firmiorem veſtra auctoritate feciſtis.

Aaa 2 Ve-

(16) *Jani medii patrono*) Videtur hæc ſtatua a fœneratoribus poſita. Ad medium enim Janum conſidebant, *Offic.* II. 25. *Manut.*

Venit tempus , Quirites , ſerius omnino , quam dignum populo Romano fuit : ſed tamen ita maturum , ut differri jam hora non poſſit . Fuit aliquis fatalis caſus , ut ita dicam , quem tulimus , quoquo modo ferendus fuit : nunc , ſi quis erit , erit voluntarius . Populum Romanum ſervire fas non eſt : quem dii immortales omnibus gentibus imperare voluerunt . Res in extremum eſt adducta diſcrimen . De libertate decernitur . Aut vincatis oportet , Quirites , quod profecto & pietate veſtra , & tanta concordia conſequemini ; aut quidvis potius , quam ſerviatis . Aliæ nationes ſervitutem pati poſſunt , populi Romani eſt propria libertas.

IN

M. ANTONIUM.

PHILIPPICA VII.

ARGUMENTUM.

Amicos Antonii, pacem bello in ſermonibus anteponentes, eo conſilio, ut in reditu legatorum Antonii reſponſa mitius acciperentur, & ſenatorum animi ſententia Ciceronis irritati ad clementiam ac manſuetudinem traducerentur, accuſat, ut Antonii amantiores, quam reip. De pace autem non eſſe cogitandum cenſet, vel quia turpis, vel quia cum periculo, vel quia liberis civibus cum hoſte libertatis Antonio nulla prorſus eſſe poſſit. Senatum extremo loco Panſamque conſulem hortatur, ut ad ſtudium tuendæ reip. nihil ab Antonio ſincerum expectantes, quemadmodum cœperint, incumbant. Manut.

I. PARVIS de rebus, ſed fortaſſe neceſſariis, conſulimur, Patres conſcripti. De Appia via (1), & de moneta (2) conſul: de Lupercis tribunus plebis refert. Quarum rerum etſi facilis explicatio videtur, tamen animus aberat a ſententia, ſuſpenſus curis majoribus. Adducta eſt enim, Patres conſcripti, res in maximum periculum, & in extremum pene diſcrimen. Non ſine cauſa legatorum iſtam miſsionem ſemper timui, nunquam probavi: quorum reditus quid ſit allaturus, ignoro: expectatio quidem quan-

(1) *De Appia via*) Inſtauranda. *Manut.*

(2) *De Moneta*) Vel de templo Junonis Monetæ reficiendo, vel etiam de puriore cudenda moneta, ejuſque pretio conſtituendo. *Idem.*

quantum afferat languoris animis, quis non videt? Non enim ſe tenent ii, qui ſenatum dolent ad auctoritatis priſtinæ ſpem reviviſcere, conjunctum huic ordini populum Romanum, conſpirantem Italiam, paratos exercitus, expeditos duces.

Jam nunc fingunt reſponſa Antonii, eademque defendunt. Alii, poſtulare illum, ut omnes exercitus dimittantur. Scilicet legatos ad eum miſimus, non ut pareret, & dicto audiens eſſet huic ordini, ſed ut conditiones ferret, leges imponeret, reſerare nos exteris gentibus Italiam juberet: ſe præſertim incolumi, a quo majus periculum, quam ab ullis nationibus extimeſcendum eſt. Alii remittere eum nobis Galliam citeriorem: illam ultimam poſtulare. Præclare: ex qua non legiones ſolum, ſed etiam nationes ad urbem conetur adducere. Alii, nihil eum jam niſi modeſte poſtulare. Macedoniam ſuam vocat omnino: quoniam Cajus frater eſt inde revocatus. Sed quæ provincia eſt, ex qua illa fax excitare non poſſit incendium? Itaque iidem, quaſi providi cives & ſenatores (3) diligentes, bellicum me cecinisse dicunt; ſuſcipiunt pacis patrocinium. Nonne ſic diſputant? Irritari Antonium non oportuit: nequam eſt homo ille, atque confidens: multi præterea improbi, quos quidem a ſe primum numerare poſſunt, qui hæc loquuntur: eos cavendos eſſe denuntiant. Utrum igitur in nefariis civibus ulciſcendis, cum poſſis, an pertimeſcendis, diligentior cautio eſt?

II. Atque hæc illi loquuntur, qui quondam propter levitatem populares habebantur. Ex quo intelligi poteſt, animo illos abhorruiſſe ſemper ab optimo civitatis ſtatu, non voluntate fuiſſe populares. Qui enim convenit, ut, qui in rebus improbis populares fuerint, iidem in re una maxime populari, quod eadem ſalutaris populo Romano ſit, improbos ſe, quam populares, eſſe malint? Me quidem ſemper (ut ſcitis) adverſatum multitudinis temeritati, hæc fecit præclariſſima cauſa popularem.

Et quidem dicuntur, vel potius ſe ipſi dicunt conſulares: quo nomine nemo dignus eſt, niſi qui tanti honoris nomen poteſt ſuſtinere. Faveas tu hoſti? ille literas ad te mittat de ſua ſpe rerum ſecundarum? eas tu lætus proferas? recites? deſcribendas etiam des improbis civibus? eorum augeas animos? bonorum ſpem, virtutemque debilites? & te conſularem, aut ſenatorem, aut denique civem putes? Accipiet in optimam partem C. Panſa, fortiſſimus conſul, atque optimus. Etenim dicam animo amiciſſimo: hunc ipſum, mihi hominem familiariſſimum, niſi talis conſul eſſet, ut omnes vigilias, curas, cogitationes in reipublicæ ſalute defigeret, conſulem non putarem.

Quanquam nos ab ineunte illius ætate uſus, conſuetudo, ſtudiorum etiam honeſtiſſimorum ſocietas, ſimilitudoque devinxit: ejuſdemque cura incre-

(3) *Senatores*) Grævio ea vox non probatur; legit *feneratores*.

credibilis in aſperrimis belli civilis periculis peſpecta, docuit, non modo ſalutis, ſed etiam dignitatis meæ fuiſſe fautorem: tamen eundem, ut dixi, niſi talis conſul eſſet, negare eſſe conſulem auderem. Idem non modo conſulem eſſe dico, ſed etiam memoria mea præſtantiſſimum atque optimum conſulem, non quin pari virtute & voluntate alii fuerint: ſed tantam cauſam non habuerunt, in qua & virtutem, & voluntatem ſuam declararent. Hujus magnitudini animi, gravitati, ſapientiæ, tempeſtas eſt oblata formidoloſiſſimi temporis. Tum autem illuſtratur conſulatus, cum gubernat rempublicam, ſi non optabili: at neceſſario tempore. Magis autem neceſſarium, P. C. nullum tempus unquam fuit.

III. Itaque ego ille, qui ſemper pacis auctor fui, cuique pax, præſertim civilis, quanquam omnibus bonis, tamen in primis fuit optabilis: omne enim curriculum induſtriæ noſtræ in foro, in curia, in amicorum periculis propulſandis, elaboratum eſt: hinc honores amplissimos, hinc mediocres opes, hinc dignitatem, ſi quam habemus, conſecuti ſumus. Ego itaque pacis, ut ita dicam, alumnus, qui, quantuſcunque ſum (nihil enim mihi arrogo) ſine pace civili certe non fuiſſem: periculoſe dico: quemadmodum accepturi, Patres conſcripti, ſitis, horreo: ſed pro mea perpetua cupiditate veſtræ dignitatis retinendæ & augendæ quæſo, oroque vos, Patres conſcripti, ut primo etſi erit vel acerbum auditu, vel incredibile a M. Cicerone eſſe dictum, accipiatis ſine offenſione, quod dixero: neve id prius, quam, quale ſit, explicavero, repudietis. Ego ille (dicam ſæpius) pacis ſemper laudator, ſemper auctor, pacem cum M. Antonio eſſe nolo.

Magna ſpe ingredior in reliquam orationem, Patres conſcripti, quoniam periculoſiſſimum locum ſilentio ſum prætervectus. Cur igitur pacem nolo? quia turpis eſt, quia periculoſa, quia eſſe non poteſt. Quæ tria dum explico, peto a vobis, Patres conſcripti, ut eadem benignitate, qua ſoletis, verba mea audiatis.

Quid eſt inconſtantia, mobilitate, levitate, cum ſingulis hominibus, tum vero univerſo ſenatui, turpius? quid porro inconſtantius, quam, quem modo hoſtem non verbo, ſed re, multis decretis, judicaveritis, cum hoc ſubito pace velle conjungi? [a] Niſi vero, cum C. Cæſari meritos [b] illi quidem honores & debitos, ſed tamen ſingulares & immortales, decreviſtis, unam ob cauſam, quod contra M. Antonium exercitum comparaviſſet, non hoſtem Antonium [c] judicaviſtis: nec tum hoſtis eſt a vobis judicatus Antonius, cum laudati auctoritate veſtra veterani milites, qui Cæſarem ſecuti eſſent: nec tum hoſtem Antonium judicaviſtis, cum fortiſſimis legionibus, quod illum, qui conſul appellabatur, cum eſſet hoſtis, reliquiſſent, vacationes, pecunias, agros ſpopondiſtis.

IV.

a Vict. Man. Grut. *Quaſi vero*
b Man. *illos quidem*
c Vict. Man. Grut. *judicaveritis*

IV. Quid? cum Brutum, omine quodam illius generis & nominis natum ad rempublicam liberandam, exercitumque ejus pro libertate populi Romani bellum gerentem cum Antonio, provinciamque fideliſſimam, atque optimam, Galliam, laudibus ampliſſimis affeciſtis; tum non hoſtem judicaviſtis Antonium? Quid? cum decreviſtis, ut conſules alter ambove ad bellum proficiſcerentur: quod erat bellum, ſi hoſtis Antonius non erat? Quid igitur profectus eſt vir fortiſſimus, meus collega (4) & familiaris, A. Hirtius conſul? at qua imbecillitate? qua macie? ſed animi vires corporis infirmitas non retardavit. Æquum credo, putavit, vitam, quam populi Romani votis retinuiſſet, pro libertate populi Romani in diſcrimen adducere.

Quid? cum delectus haberi tota Italia juſſiſtis, cum vacationes omnes ſuſtuliſtis, tum ille hoſtis non eſt judicatus? Armorum officinas in urbe videtis: milites cum gladiis ſequuntur conſulem: præſidio ſunt, ſpecie, conſuli; re & veritate, nobis: omnes ſine ulla recuſatione, ſummo etiam cum ſtudio, nomina dant: parent auctoritati veſtræ. Non eſt judicatus hoſtis Antonius?

At legatos miſimus. Heu, me miſerum! cur ſenatum cogor, quem laudavi ſemper, reprehendere? Quid? vos cenſetis, Patres conſcripti, legatorum miſſionem populo Romano vos probaviſſe? non intelligitis, non auditis meam ſententiam (5) flagitari? cui cum pridie frequentes eſſetis aſſenti, poſtridie ad ſpem eſtis inanem pacis devoluti. Quam turpe porro eſt, legiones ad ſenatum legatos mittere, ſenatum ad Antonium? Quanquam illa legatio non eſt: denuntiatio eſt, paratum illi exitium, niſi paruerit huic ordini. Quid refert (6)? tamen opinio eſt gravior: miſſos enim legatos omnes vident: decreti veſtri non omnes verba noverunt.

V. Retinenda eſt igitur vobis conſtantia, gravitas, perſeverantia. Repetenda eſt vetus illa ſeveritas: ſiquidem auctoritas ſenatus decus, honeſtatem, laudem, dignitatemque deſiderat: quibus rebus hic ordo caruit nimium diu. Sed erat tunc excuſatio oppreſſis, miſera illa quidem, ſed tamen juſta. Nunc nulla eſt. Liberati tum regio dominatu videbamur: multo poſtea gravius urgebamur armis domeſticis. Ea ipſa depulimus nos quidem, ſed extorquenda ſunt. Quod ſi non poſſumus facere, (dicam, quod dignum eſt & ſenatore, & Romano homine) moriamur.

Quanta enim erit illa reipublicæ turpitudo, quantum dedecus, quanta labes, dicere in hoc ordine ſententiam M. Antonium conſulari loco? cujus ut omittam innumerabilia ſcelera urbani conſulatus, in quo pecuniam publicam maximam diſſipavit, exules ſine lege reſtituit, vectigalia vendidit, provincias de populi Romani imperio ſuſtulit, regna addixit pecunia, leges

(4) *Collega*) In Auguratu. *Ferrat.*

(5) *Meam ſententiam*) Qua ſuadebam ut hoſtis judicaretur Antonius. *Manut.*

(6) *Quid refert?*) Nihil refert denuntiationem eſſe, non legationem, cum homines contrarium opinentur. *Ferrat.*

leges civitati per vim impoſuit, armis aut obſedit, aut excluſit ſenatum: ut hæc, inquam, omittam: ne hoc quidem cogitatis, eum, qui Mutinam, coloniam populi Romani firmiſſimam, oppugnarit, imperatorem populi Romani, conſulem deſignatum, obſederit, depopulatus agros ſit, hunc in eum ordinem recipi, a quo toties ob has ipſas cauſas hoſtis judicatus ſit, quam fœdum, flagitioſumque ſit?

Satis multa de turpitudine. Dicam deinceps, ut propoſui, de periculo: quod etſi minus eſt ſugiendum, quam turpitudo: tamen offendit animos majoris partis hominum magis.

VI. Poteritis igitur exploratam habere pacem, cum in civitate Antonium videbitis, vel potius Antonios? niſi forte contemnitis Lucium. Ego ne Cajum quidem. Sed, ut video, dominabitur Lucius. Eſt enim patronus xxxv. tribuum, quarum ſua lege (7), qua cum C. Cæſare magiſtratus partitus eſt (8), ſuffragium ſuſtulit: patronus centuriarum equitum Romanorum, quas item ſine ſuffragio eſſe voluit: patronus eorum, qui tribuni militares fuerunt: patronus Jani Medii. O dii! quis hujus potentiam poterit ſuſtinere? præſertim cum eoſdem in agros etiam deduxerit. Quis unquam omnes tribus (9)? Quis equites Romanos? Quis tribunos militares? Gracchorum potentiam majorem fuiſſe arbitramini, quam hujus gladiatoris futura ſit? quem gladiatorem non ita appellavi, ut interdum etiam M. Antonius gladiator appellari ſolet, ſed ut appellant ii, qui plane & Latine loquuntur. Mirmillo in Aſia depugnavit. Cum ornaſſet Threcidicis (10) comitem & familiarem ſuum, illum miſerum fugientem jugulavit: luculentam tamen ipſe plagam accepit, ut declarat cicatrix. Qui familiarem jugularit, quid hic, occaſione data, faciet inimico? & qui illud animi cauſa fecerit, hunc prædæ cauſa quid facturum putatis? non rurſus improbos decuriabit? non ſollicitabit rurſus agrarios? non quæret urbe expulſos? M. vero Antonius non is erit, ad quem omni motu concurſus fiat civium perditorum? Ut nemo ſit alius, niſi ii, qui una ſunt, & ii, qui hic ei nunc aperte favent, parumne erunt multi? præſertim * cum bonorum præſidia ceſſerint, illi parati ſint ad nutum futuri? Ego vero metuo, ſi hoc tempore conſilio lapſi erimus, ne illi brevi tempore nimis multi nobis eſſe videantur. Nec ego pacem nolo: ſed pacis nomine bellum involutum reformido. Quare ſi pace frui volumus: bellum gerendum eſt. Si bellum omittemus: pace nunquam fruemur.

(7) *Sua lege*) Ex hoc colligitur, Lucium Antonium in Tribunatu legem tuliſſe, ut liceret C. Cæſari profecturo ad bellum Parthicum in biennium creare omnes magiſtratus: qua re ſuffragium populo ademerat per illud biennium. *Ferrat.*

(8) *Partitus eſt*) Videtur proinde a Cæſare obtinuiſſe, ut quidam crearentur ex ſuis amicis. *Idem.*

(9) *Quis unquam omnes tribus?*) Æque habuit in ſua poteſtate? Hoc enim ſubaudiri neceſſe eſt. Ne fratres quidem Gracchi habuerunt. *Manut.*

(10) *Threcidicis*) Threcidica erant arma gladiatoris, quibus Thrax pugnabat cum Myrmillone. *Ferratius.*

* Man. *cum boni jam præſidiis ceſſerint.*, Lamb. *diſceſſerint.*

VII. Eſt autem veſtri conſilii, Patres conſcripti, in poſterum, quam longiſſime providere. Idcirco in hac cuſtodia, & tanquam in ſpecula, collocati ſumus, ut vacuum omni metu populum Romanum noſtra vigilia, & proſpicientia redderemus. Turpe eſt ſummo conſilio orbis terræ, præſertim in re tam perſpicua, conſilium intelligi defuiſſe. Eos conſules habemus, eam populi Romani alacritatem, eum conſenſum Italiæ, eos duces, eos exercitus, ut nullam calamitatem reſpublica accipere poſſit ſine culpa ſenatus. Equidem non deero, monebo, prædicam, denuntiabo, & teſtabor ſemper deos, hominesque, quid ſentiam: nec ſolum fidem meam, quod fortaſſe videatur ſatis eſſe, ſed in principe civi non eſt ſatis, curam, conſilium, vigilantiamque præſtabo.

Dixi de periculo: docebo, ne coagmentari quidem poſſe pacem. De tribus enim, quæ propoſui, hoc extremum eſt.

VIII. Quæ poteſt eſſe pax M. Antonio primum cum ſenatu? quo ore ille vos poterit, quibus viciſſim vos illum oculis intueri? quis veſtrum illum, quem ille veſtrum non oderit? Age, vos ille ſolum, & vos illum? quid? ii, qui Mutinam circumſedent, qui in Gallia delectus habent, qui in noſtras fortunas imminent, amici unquam nobis erunt, aut nos illis? An equites Romanos amplectetur? occulta enim fuit eorum voluntas, judiciumque de M. Antonio: qui frequentiſſimi in gradibus Concordiæ ſteterunt: qui vos ad libertatem recuperandam excitaverunt: arma, ſaga, bellum flagitaverunt: me una cum populo Romano in concionem vocaverunt. Hi Antonium diligent? cum his pacem ſervabit Antonius? Nam quid ego de univerſo populo Romano dicam? qui pleno ac referto foro bis me una mente atque voce in concionem vocavit, declaravitque maximam libertatis recuperandæ cupiditatem. Ita quod erat optabile antea, ut populum Romanum comitem haberemus, nunc habemus ducem. Quæ eſt igitur ſpes, qui Mutinam circumſedent, imperatorem populi Romani, exercitumque oppugnant, iis pacem cum populo Romano eſſe poſſe? An cum municipiis pax erit, quorum tanta ſtudia cognoſcuntur in decretis faciendis, militibus dandis, pecuniis pollicendis, ut in ſingulis oppidis curiam populi Romani non deſideretis?

IX. Laudandi ſunt ex hujus ordinis ſententia Firmani (11), qui principes pecuniæ pollicendæ fuerunt. Reſpondendum honorifice eſt Marrucinis (12), qui ignominia notandos cenſuerunt eos, ſi qui militiam ſubterfugiſſent. Hæc jam tota Italia fiunt. Magna pax Antonio cum his, his item cum illo. Quæ poteſt major eſſe diſcordia? in diſcordia autem pax civilis nullo pacto eſſe poteſt. Ut omittam multitudinem: L. Viſidio, equiti Romano, homini in primis ornato atque honeſto, civique ſemper egregio, cujus ego excubias & cuſtodias mei capitis cognovi in conſulatu meo: qui

(11) *Firmani*) In Piceno. Quibuſdam, *Firmiani*, Male.

(12) *Marrucinis*) Qui ſunt ad oram maris ſuperi. *Gravius*.

qui vicinos ſuos non cohortatus eſt ſolum, ut milites fierent, ſed etiam facultatibus ſuis ſublevavit: huic, inquam, tali viro, quem nos ſenatusconſulto collaudare debemus, poteritne eſſe pacatus Antonius? quid? C. Cæſari, qui illum urbe; quid D. Bruto, qui Gallia prohibuit?

Jam vero ipſe ſe placabit, & leniet provinciæ Galliæ, a qua excluſus & repudiatus eſt? Omnia videbitis, Patres conſcripti, niſi proſpicitis, plena odiorum, plena diſcordiarum: ex quibus oriuntur bella civilia. Nolite igitur id velle, quod fieri non poteſt, & cavete, per deos immortales! Patres conſcripti, ne ſpe præſentis pacis perpetuam pacem amittatis.

Quorſum hæc omnis ſpectat oratio? quid enim legati egerint, nondum ſcimus. At vero excitati, erecti, parati, armati animis tamen eſſe debemus, ne blanda aut ſupplicii oratione, aut æquitatis ſimulatione fallamur. Omnia fecerit oportet, quæ interdicta & denuntiata ſunt, prius quam aliquid poſtulet: Brutum, exercitumque ejus oppugnare; urbes & agros provinciæ Galliæ populari deſtiterit: ad Brutum adeundi legatis poteſtatem fecerit, exercitum citra flumen Rubiconem eduxerit, nec propius urbem millia paſſuum ducenta admoverit: fuerit & in ſenatus, & in populi Romani poteſtate. Hæc ſi fecerit, erit integra poteſtas nobis deliberandi. Si ſenatui non paruerit, non illi ſenatus, ſed ille populo Romano bellum indixerit.

Sed vos moneo, Patres conſcripti, libertas agitur populi Romani, quæ eſt commendata vobis: vita & fortunæ optimi cujuſque, quo cupiditatem infinitam cum immani crudelitate jampridem intendit Antonius: auctoritas veſtra, quam nullam habebitis, niſi nunc tenueritis. Tetram & peſtiferam belluam ne incluſam & conſtrictam dimittatis, cavete. Te ipſum, Panſa, moneo: quanquam non eges conſilio, quo vales plurimum; tamen etiam ſummi gubernatores in magnis tempeſtatibus a vectoribus admoneri ſolent: hunc tantum tuum apparatum, tamque præclarum ne ad nihilum recidere patiare. Tempus habes tale, quale nemo habuit nunquam. Hac gravitate ſenatus, hoc ſtudio equeſtris ordinis, hoc ardore populi Romani potes in perpetuum rempublicam metu & periculo liberare. Quibus de rebus refers, P. Servilio adſentior.

IN
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA VIII.
ARGUMENTUM.

Mortuo in legatione Ser. Sulpicio, L. Piſo, & L. Philippus intolerabilia ab Antonio ad ſenatum poſtulata retulerunt. Tum ſenatus bellum indixit Antonio, ſed in S. C. nonnullorum ſuaſu tumultum appellare maluit, quam bellum. Id Cicero reprehendit, quaſi leniore ſenatu, quam in eum oporteret eſſe, qui ei non pareret. Mutinamque nihilo ſegnius poſt auditam legationem, quam antea, oppugnaret. Deinde cum Caleno, adhuc de pace agente, paciſque commoda commemorante, & Maſſilienſium commoda oppugnante, acerbe queritur: & ſimul eos accuſat, qui mittendos iterum ad Antonium legatos cenſuerant. Piſonem & Philippum increpat, qui mandata Antonii, tanquam ejus legati, non tanquam a ſenatu miſſi, retuliſſent. Reprehendit ſenatores Antonio faventes. Decernendum cenſet, ut iis, qui cum Antonio ſint, poteſtas detur ad ſanitatem redeundi ante idus Mart. primas: bene merentibus gratiæ referantur: proficiſcendi ad Antonium, excepto ejus legato Q. Vario Cotyla, nemini facultas concedatur. Manutius.

I. CON-

I. CONFUSIUS (1) heſterno die eſt acta res, C. Panſa, quam poſtulabat inſtitutum conſulatus tui. Parum mihi viſus es eos, quibus cedere non ſoles, ſuſtinere. Nam cum ſenatus ea virtus fuiſſet, quæ ſolet: & cum re viderent omnes eſſe bellum, quidamque id verbum removendum arbitrarentur: tua voluntas in diſceſſione (2) fuit ad lenitatem propenſior. Victa eſt igitur propter verbi aſperitatem, te auctore, noſtra ſententia. Vicit L. Cæſaris, ampliſſimi viri, qui verbi atrocitate dempta, oratione fuit, quam ſententia lenior. Quanquam is quidem, antequam ſententiam diceret, propinquitatem (3) excuſavit. Idem fecerat, me conſule, in ſororis viro (4), quod hoc tempore, in ſororis filio, ut & luctu ſororis moveretur, & ſaluti reipublicæ provideret.

Atque ipſe tamen Cæſar præcepit vobis quodammodo, Patres conſcripti, ne ſibi aſſentiremini, cum ita dixit, aliam ſententiam ſe dicturum fuiſſe eamque ſe ac republica dignam, niſi propinquitate impediretur. Ergo ille avunculus: num etiam vos avunculi, qui illi eſtis aſſenſi? At in quo fuit controverſia? Belli nomen ponendum in ſententia quidam non putabant: tumultum appellare malebant, ignari non modo rerum, ſed etiam verborum. Poteſt enim eſſe bellum ſine tumultu: tumultus eſſe ſine bello non poteſt.

Quid enim eſt aliud *tumultus*, niſi perturbatio tanta, ut major timor oriatur (5)? unde etiam nomen ductum eſt tumultus. Itaque majores noſtri tumultum Italicum, quod erat domeſticus, tumultum Gallicum, quod erat Italiæ finitimus; præterea nullum nominabant. Gravius autem tumultum eſſe, quam bellum, hinc intelligi licet, quod bello vacationes valent, tumultu non valent. Ita fit, quemadmodum dixi, ut bellum ſine tumultu poſſit, tumultus ſine bello eſſe non poſſit. Etenim cum inter bellum & pacem medium nihil ſit: neceſſe eſt, tumultum, ſi belli non ſit, pacis eſſe. Quo quid abſurdius dici, aut exiſtimari poteſt? Sed nimis multa

(1) *Confuſius*) Minus conſiderate, quam decuit a conſule, præſertim eo, quem te ad eam diem præbueras. *Manutius*.

(2) *In diſceſſione*) Diſceſſit in eam partem Panſa, cui tumultum potius, quam bellum, vocari placebat; eumque ſenatus pars major ſecuta eſt. *Idem*.

(3) *Propinquitatem*) Nam Antonii mater ei ſoror erat. *Idem*.

(4) *In ſororis viro*) Lentulo, qui, Cicerone conſule, cum aliis conjuratis in carcere, ſenatus juſſu, ſtrangulatus eſt. *Idem*. Philipp. II. 6.

(5) *Ut major timor oriatur*) Janus noſter Douſa pater in Plautinis; reponendum putavit *tumor*. Grut. Omnino *ultus* in *tumultus* vocis ſolum productio eſt. Deinde ſcripſit Cicero *tumor*, non *timor*, planeque dictus *tumultus*, quia *res tumeant*, hoc eſt, *malum aliquod parturire* videantur. Ita *tumendi* voce utitur Cicero epiſt. IV. lib. XIV. ad Attic. *tumentia negotia*. Et ep. proxima: *ne deſerere viderer hunc rerum tumorem*. Facit pro hac etymologia locus Maronis I. Georg. (verſ. 465.)

Ille etiam cæcos inſtare tumultus
Sæpe monet, fraudemque & operta tumeſcere bella. I. G. Voſſius.

ta de verbo: rem potius videamus, Patres conſcripti, quam quidem intelligo verbo fieri interdum deteriorem ſolere.

II. Nolumus hoc bellum videri. Quam igitur municipiis & coloniis ad excludendum Antonium auctoritatem damus? quam, ut milites fiant ſine mulcta, ſtudio & voluntate? quam, ut pecunias in rempublicam polliceantur? Si enim belli nomen tolletur, municipiorum ſtudia tollentur: conſenſus populi Romani, qui jam deſcendit in cauſam, ſi nos langueſcimus, debilitetur neceſſe eſt. Sed quid plura? D. Brutus oppugnatur: non eſt bellum? Mutina obſidetur: ne hoc quidem bellum eſt? Gallia vaſtatur: quæ poteſt pax eſſe certior? Illud vero quis poteſt bellum eſſe dicere? Conſulem fortiſſimum virum cum exercitu miſimus: qui cum eſſet infirmus ex gravi, diuturnoque morbo, nullam ſibi putavit excuſationem eſſe oportere, cum ad reipublicæ præſidium vocaretur. C. quidem Cæſar non expectavit noſtra decreta, præſertim cum illud eſſet ætatis: bellum contra Antonium ſua ſponte ſuſcepit. Decernendi enim tempus nondum erat: belli autem gerendi tempus ſi prætermiſiſſet; videbat, republica oppreſſa, nihil poſſe decerni. Ergo illi nunc, & eorum exercitus in pace verſantur. Non eſt hoſtis is, cujus præſidium Claterna dejecit Hirtius: non eſt hoſtis, qui conſuli armatus obſiſtit, qui deſignatum conſulem oppugnat: nec illa hoſtilia verba, nec bellica, quæ paulo ante ex collegæ literis Panſa recitavit: *Dejeci præſidium: Claterna potitus ſum: fugati equites: prælium commiſſum: occiſi aliquot.* Quæ pax poteſt eſſe major? Delectus tota Italia decreti, ſublatis vacationibus: ſaga cras ſumentur: conſul ſe cum præſidio deſcenſurum eſſe dixit.

Utrum hoc bellum non eſt? Etiam tantum bellum, quantum nunquam fuit. Cæteris enim bellis, maximeque civilibus, contentionem reipublicæ cauſa faciebat. Sylla cum Sulpicio de jure legum, quas per vim latas Sylla dicebat: Cinna cum Octavio de novorum civium ſuffragiis: rurſus cum Mario & Carbone Sylla, ne dominarentur indigni, & ut clariſſimorum hominum crudeliſſimam [a] puniretur necem. Horum omnium bellorum cauſæ ex reipublicæ contentione natæ ſunt. De proximo bello civili non libet dicere: ignoro cauſam: deteſtor exitum.

III. Hoc bellum quintum civile geritur: atque omnia in noſtram ætatem inciderunt. Primum non modo [b] non in diſſenſione & diſcordia civium, ſed in maxima conſenſione, incredibilique concordia: omnes idem volunt, idem defendunt, idem ſentiunt. Cum omnes dico, eos excipio, quos nemo civitate dignos putat. Quæ eſt igitur in medio belli cauſa poſita? nos deorum immortalium templa, nos muros, nos domicilia, ſedeſque populi Romani, penates, aras, focos, ſepulcra majorum: nos leges, judicia, libertatem, conjuges, liberos, patriam defendimus: contra M. An-

a Vict. *ulciſceretur*

b Vict. Man. Grut. omittunt *non*

Antonius id molitur, id pugnat, ut hæc omnia perturbet, evertat, prædam reipublicæ cauſam belli putet, fortunas noſtras partim diſſipet, partim diſpertiat parricidis.

In hac tam diſpari ratione belli miſerrimum illud eſt, quod ille latronibus ſuis pollicetur primum domos: urbem enim ſe diviſurum confirmat: deinde omnibus portis, quo velint, deducturum. Omnes Caphones, omnes Saxæ, cæteræque peſtes, quæ ſequuntur Antonium, ædes ſibi optimas, hortos, Tuſculana, Albana definiunt. Atque etiam homines agreſtes, ſi homines illi, ac non pecudes potius, inani ſpe ad aquas (6) uſque & Puteolos provehuntur. Ergo habet Antonius, quod ſuis polliceatur. Quid nos? num quid tale habemus? Dii meliora. Id enim ipſum agimus, ne quis poſthac ejuſmodi quidquam poſſit polliceri. Invitus dico, ſed dicendum eſt. Haſta Cæſaris, Patres conſcripti, multis improbis & ſpem affert, & audaciam. Viderunt enim ex mendicis fieri repente divites. Itaque haſtam ſemper videre cupiunt (7) ii, qui noſtris bonis imminent: quibus omnia pollicetur Antonius.

Quid nos? noſtris quibus omnia pollicemur? multo meliora, atque majora. Scelerum enim promiſſio & iis, qui expectant, pernicioſa eſt: & iis, qui promittunt. Nos noſtris militibus libertatem, jura, leges, judicia, imperium orbis terræ, dignitatem, pacem, otium pollicemur. Antonii igitur promiſſa, cruenta, tetra, ſcelerata, diis, hominibuſque inviſa, nec diuturna, nec ſalutaria: noſtra contra honeſta, integra, glorioſa, plena lætitiæ, plena pietatis.

IV. Hic mihi etiam Q. Fuſius, vir fortis ac ſtrenuus, amicus meus, pacis commoda commemorat. Quaſi vero, ſi laudanda pax eſſet, ego id æque commode facere non poſſem. Semel enim pacem defendi: non ſemper otio ſtudui: quod cum omnibus bonis utile eſt, tum præcipue mihi. Quem enim curſum induſtria mea tenere potuiſſet, ſine forenſibus cauſis, ſine legibus, ſine judiciis? quæ eſſe non poſſunt, civili pace ſublata. Sed quæſo, Calene, quid? tu ſervitutem, pacem vocas? Majores quidem noſtri non modo, ut liberi eſſent, ſed etiam, ut imperarent, arma capiebant: at tu arma abjicienda cenſes, ut ſerviamus. Quæ cauſa juſtior eſt belli gerendi, quam ſervitutis depulſio? in qua etiam ſi non ſit moleſtus dominus: tamen eſt miſerrimum, poſſe, ſi velit. Immo aliæ cauſæ juſtæ; hæc neceſſaria eſt. Niſi forte ad te hoc non putas pertinere, quod te ſocium fore ſperas dominationis Antonii. In quo bis laberis: primum, quod tuas rationes communibus anteponis: deinde, quod quidquam ſtabile

le

(6) *Aquas*) Baianas.

(7) *Haſtam ſemper videre cupiunt*) Eadem ſententia lib. de Offic. *Nec vero unquam bellorum civilium ſemen, & cauſa deerit, dum homines perditi haſtam illam cruentam & meminerint, & ſperabunt*. Lib. II. cap. 8. *Manut.*

(8) *Antea præfuit*) Factus fuerat Conſul ſub Cæſare Calenus cum P. Vatinio, *Ferratius*.

le in regno, aut jucundum putas. Non, ſi tibi antea profuit (8), ſemper proderit.

Quinetiam, memini, de illo (9) homine queri ſolebas: quid te facturum de bellua putas? Atqui ais eum te eſſe, qui ſemper pacem optaris, ſemper omnes cives ſalvos volueris. Honeſta oratio: ſed ita, ſi bonos & utiles reipublicæ cives: ſin eos, qui natura cives ſunt, voluntate hoſtes, ſalvos velis; quid tandem interſit inter te & illos? Pater quidem tuus, quo utebar ſene adoleſcens, homo ſeverus & prudens, primas omnium civium P. Naſicæ, qui Tib. Gracchum interfecit, dare ſolebat. Ejus enim virtute, conſilio, magnitudine animi, liberatam rempublicam arbitrabatur.

Quid? nos a patribus num aliter accepimus? Ergo is tibi civis, ſi temporibus illis fuiſſes, non probaretur, quia non omnes ſalvos eſſe voluiſſet. *Quod L. Opimius conſul verba fecit de republica, de ea re ita cenſuerunt*, UTI OPIMIUS CONSUL REMPUBLICAM DEFENDERET. Senatus hæc verbis, Opimius armis. Num igitur eum, ſi tum eſſes, temerarium civem, aut crudelem putares? aut Q. Metellum, cujus quatuor filii conſulares? P. Lentulum, principem ſenatus? complures alios ſummos viros, qui cum L. Opimio conſule armati Gracchum in Aventinum perſecuti ſunt? quo in prœlio Lentulus grave vulnus accepit: interfectus eſt Gracchus, & M. Fulvius conſularis, ejuſque duo adoleſcentuli filii.

V. Illi igitur viri vituperandi. Non enim cives omnes ſalvos eſſe voluerunt. Ad propiora veniamus. C. Mario, L. Valerio conſulibus, ſenatus rempublicam defendendam dedit: L. Saturninus, tribunus plebis, Glaucia prætor eſt interfectus. Omnes illo die Scauri, Metelli, Claudii, Catuli, Scævolæ, Craſſi arma ſumpſerunt. Num aut conſules illos, aut clariſſimos viros vituperandos putas? Ego Catilinam perire volui. Num tu, qui omnes ſalvos vis, Catilinam ſalvum eſſe voluiſti? Hoc intereſt, Calene, inter meam ſententiam & tuam: ego nolo quemquam civem committere, ut morte multandus ſit: tu, etiam ſi commiſerit, conſervandum putas. In corpore ſi quid ejuſmodi eſt, quod reliquo corpori noceat, uri, ſecarique patimur; ut membrum aliquod potius, quam totum corpus intereat: ſic in reipublicæ corpore, ut totum ſalvum ſit, quidquid eſt peſtiferum amputetur.

Dura vox. Multo illa durior: Salvi ſint improbi, ſcelerati, impii: deleantur innocentes, honeſti, boni, tota reſpublica. Uno in homine, Q. Fufi, fateor te vidiſſe, plus quam me (10). Ego P. Clodium arbitrabar pernicioſum civem, ſceleratum, libidinoſum, impium, audacem, facinoroſum: tu contra ſanctum, temperantem, innocentem, modeſtum, retinendum civem, & optandum. In hoc uno te plurimum vidiſſe, multum me erraſ-

(9) *De illo*) De Cæſare. *Manut.*

(10) *Te vidiſſe plus, quam me*) Perſpicua ironis. Defenſum a Caleno Clodium, cum de inceſtu accuſatus eſt, narrat Pedianus pro Milone. *Manut.*

erraſſe concedo. Nam, quod me tecum iracunde agere dixiſti ſolere, non eſt ita. Vehementer me agere fateor, iracunde nego. Omnino iraſci amicis non temere ſoleo, ne ſi merentur quidem. Itaque ſine verborum contumelia a te diſsentire poſsum, ſine animi ſummo dolore non poſsum. Parva eſt enim mihi tecum, aut parva de re diſsenſio? ego huic, videlicet faveo, tu illi? Immo vero ego D. Bruto faveo, tu M. Antonio: ego conſervari coloniam populi Romani cupio, tu expugnari ſtudes.

VI. An hoc negare potes, qui omnes moras interponis, quibus infirmetur Brutus, melior fiat Antonius? Quouſque enim dices, pacem velle te? Res geritur: conductæ vineæ ſunt: pugnatur acerrime. Qui intercurrerent, miſimus tres (11) principes civitatis. Hos contempſit, rejecit, repudiavit Antonius. Tu tamen permanes conſtantiſſimus defenſor Antonii. Et quidem, quo melior ſenator videatur, negat ſe illi amicum eſse debere: cum ſuo magno beneficio eſset (12), veniſse (13) eum contra ſe. Vide quanta caritas ſit patriæ: cum homini ſit iratus, tamen reipublicæ cauſa defendit Antonium. Ego te, cum in Maſſilienſes tam ſis acerbus, Q. Fuſi, non animo æquo audio. Quouſque enim Maſſiliam oppugnabis (14)? ne triumphus quidem finem facit belli? per quem lata eſt urbs ea (15), ſine qua nunquam ex Tranſalpinis gentibus majores noſtri triumpharunt. Quo quidem tempore, populus Romanus ingemuit. Quanquam enim proprios dolores ſuarum rerum omnes habebant: tamen hujus civitatis fideliſsimæ miſerias, nemo erat civis, qui a ſe alienas arbitraretur. Cæſar ipſe, qui illis fuerat iratiſsimus, tamen propter ſingularem ejus civitatis gravitatem & fidem quotidie aliquid iracundiæ remittebat: te nulla calamitate civitas ſatiare tam fidelis poteſt? Rurſus me jam iraſci fortaſſe dices. Ego autem ſine iracundia dico, ut omnia, nec tamen ſine dolore: Neminem illi civitati inimicum eſſe arbitror, qui amicus ſit huic civitati. Excogitare, quæ tua ratio ſit, Calene, non poſsum. Antea deterrere te, ne popularis eſſes, non poteramus: exorare nunc, ut ſis popularis, non poſsumus.

Satis multa cum Fufio, ac ſine odio omnia, nihil ſine dolore. Credo autem, qui generi (16) querelam moderate ferat, æquo animo laturum amici.

VII. Venio ad reliquos conſulares, quorum eſt nemo, (jure meo hoc

(11) *Tres*) Diximus legatos ad Antonium a ſenatu miſſos L. Piſonem, L. Philippum, Ser. Sulpicium. *Idem.*

(12) *Cum ſuo magno beneficio eſſet*) Cum a ſe magnum Antonius beneficium accepiſſet. Notandum loquendi genus, quod perquam rarum eſt. Uſus eo Cicero eſt in ep. ad Curium, 30. lib. VII. *Fam.* alibi nuſquam, quod quidem obſervaverim. *Idem.*

(13) *Veniſſe*) In judicium.

(14) *Oppugnabis?*) Oppugnabat eorum commoda: nam in ſenatu actum eſſe ut iis redderentur adempta a Cæſare, facile eſt intelligere ex iis Antonii verbis, quæ recitantur Phil. XIII. 15. Maſſilienſes proficiſcenti in Hiſpanias Cæſari, civitatis ſuæ portas clauſerant. *Idem.*

(15) *Per quem lata eſt urbs ea*) Captarum urbium ſimulacra in triumphi pompa ferebantur. Maſſiliæ caſum iiſdem deplorat verbis lib. II. Offic. *Idem.*

(16) *Generi*) Panſæ Coſſ.

dico) quin mecum habeat aliquam conjunctionem gratiæ, alii maximam, alii mediocrem, nemo nullam. Quam heſternus dies nobis, conſularibus dico, turpis illuxit? iterum legatos? quid, ſi ille faceret inducias? Ante conſulis oculoſque legatorum tormentis Mutinam verberavit: opus oſtendebat, munitionemque legatis: ne punctum quidem temporis, cum legati adeſſent, oppugnatio reſpiravit. Ad hunc legatos? cur? an ut eorum reditu vehementius pertimeſcatis?

Equidem cum antea legatos decerni non cenſuiſſem: hoc me tamen conſolabar, quod cum illi ab Antonio contempti & rejecti revertiſsent, dixiſſentque ſenatui, non modo illum e Gallia non diſceſsiſse, uti cenſuiſsemus, ſed ne a Mutina quidem receſsiſse; poteſtatem ſibi D. Bruti conveniendi non fuiſse: fore, ut omnes (17) inflammati odio, excitati dolore, armis, equis, viris D. Bruto ſubveniremus. Nos etiam languidiores facti ſumus, poſtquam Antonii non ſolum audaciam & ſcelus, ſed etiam inſolentiam, ſuperbiamque perſpeximus.

Utinam L. Cæſar valeret, Servius Sulpicius viveret! multo melius hæc cauſa ageretur a tribus, quam nunc agitur ab uno. Dolenter hoc dicam potius, quam contumelioſe. Deſerti, inquam, ſumus, Patres conſcripti, a principibus. Sed, ut ſæpe jam dixi, omnes in tanto periculo, qui recte & fortiter ſentient, erunt conſulares. Animum nobis afferre legati debuerunt: timorem attulerunt: quanquam mihi quidem nullum. Quamvis de illo, ad quem miſsi ſunt, bene exiſtiment: a quo etiam mandata acceperunt.

VIII. Pro dii immortales! ubi eſt ille mos, virtuſque majorum? C. Popillius (18) apud majores noſtros, cum ad Antiochum regem legatus miſsus eſset, & verbis ſenatus denuntiaſset, ut ab Alexandria diſcederet, quam obſidebat: cum tempus ille differret, virgula ſtantem circumſcripſit: dixitque ſe renuntiaturum ſenatui, niſi prius ſibi reſpondiſſet, quid facturus eſset, quam ex illa circumſcriptione excederet. Præclare: ſenatus enim faciem ſecum attulerat, auctoritatem populi Romani, cui qui non paret, non ab eo mandata accipienda ſunt (19), ſed ipſe eſt totus repudiandus.

An

(17) *Fore, ut omnes*) Ἀνακόλουθον. Quod alii ut fugerent, contra fidem veterum librorum addiderant verbum, *putabam*. Sed quæ ſtultitia eſt, ea emendare velle, quæ conſtat veteres illos, ornandæ orationis cauſa, interdum de induſtria conſectatos? *Muretus*. Hæc pendent ex verbo, *conſolabar*, quod eſt ſupra. Nam vox *putabam*, quæ eſt ante *fore*, in libris vulgatis, non reperitur in antiquo Vaticano, neque in Memmiano. Jam vero copulationem *quod*, poſt verbum *conſolabar* delevi, ut alienam & ſubditam. Quod autem Muretus exiſtimat eſſe ἀνακόλουθον, mihi non videtur. Eſt enim apta conſecutio, ſi propius ſpectes: & ita, ut indicavi, verba explices & conjunges. *Lambin.* Retinent tamen copulationem *quod* poſt *conſolabar*, cæteri omnes.

(18) *C. Papilius*) Hiſtoriam Livius narrat lib. XXXIV. *Man.*

(19) *Non ab eo mandata accipienda ſunt*) Ut ab Antonio Piſo & Philippus acceperunt. *Idem*.

An ego ab eo mandata acciperem, qui ſenatus mandata contemneret? aut ei cum ſenatu quidquam commune judicarem, qui imperatorem populi Romani ſenatu prohibente obſideret? At quæ mandata? qua arrogantia? quo ſtupore? quo ſpiritu? Cur autem ea legatis noſtris dabat, cum ad nos Cotylam mitteret, ornamentum atque arcem amicorum ſuorum, hominem ædilitium? ſi vero tum fuit ædilis, cum eum juſſu Antonii in convivio ſervi publici loris ceciderunt.

At quam modeſta mandata! ferrei ſumus, Patres conſcripti, qui quidquam huic negemus. *Utramque provinciam*, inquit, *remitto* (20): *exercitum depono: privatus eſſe non recuſo*. Hæc ſunt enim verba. Redire ad ſe videtur. *Omnia obliviſcor, in gratiam redeo*. Sed quid adjungit? *ſi legionibus meis ſex, ſi equitibus, ſi cohorti prætoriæ prædam, agrumque dederitis*. His etiam præmia poſtulat, quibus ut ignoſcatur ſi poſtulet, impudentiſſimus judicetur? Addit præterea, *ut quos ipſe cum Dolabella dederit agros, teneant ii, quibus dati ſint*. Hic eſt Campanus ager, & Leontinus, quæ duo majores noſtri annonæ perfugia ducebant.

IX. Cavet mimis, aleatoribus, lenonibus: Caphoni etiam, & Saxæ cavet: quos centuriones pugnaces & lacertoſos inter mimorum & mimarum greges collocavit. Poſtulat præterea, *ut chirographorum* (21) *& commentariorum ſua, collegæque ſui decreta maneant*. Quid laborat? ut habeat, quod quiſque mercatus eſt: ſi quid accepit, habeat qui vendidit. *Et ne tangantur rationes ad Opis*: id eſt, ne ſepties millies recuperetur. *Ne fraudi ſit ſeptemviris, quod egiſſent*: Nucula (22) hoc, credo, admonuit. Verebatur fortaſſe, ne amitteret tantas clientelas (23).

Caveri etiam vult *iis, qui ſecum ſunt quidquid, contra leges commiſerint*. Muſtelæ, & Tironi proſpicit: de ſe nihil laborat. Quid enim commiſit unquam? num aut pecuniam publicam attigit, aut hominem occidit, aut ſecum habuit armatos? Sed quid eſt, quod de iis laboret? Poſtulat enim, *ne ſua judiciaria lex abrogetur*: quo impetrato, quod eſt quod metuat? an, ne ſuorum aliquis a Cyda, Lyſiade, Curio condemnetur?

Neque tamen nos urget mandatis pluribus: remittit aliquantum, & re-

(20) *Utramque provinciam, inquit, remitto*) Ant. Auguſtinus delet *utramque*, quia dicit paulo poſt, *Galliam, inquit, Togatam remitto, Comatam poſtulo*: at hujus loci tota ſententia videtur retinere *utramque*. Primum verba, quæ ſtatim ſequuntur, *Privatus eſſe non recuſo*: deinde infra, *Galliam Togatam remitto, Comatam poſtulo*: plane non ſunt eadem mandata cum ſuperioribus, alioqui bis eadem repetiſſent. Sed ut fit in ferendis conditionibus, Antonius dabat optionem Senatui populoque R. utra mallet mandata, aut conditiones accipere, quod ea verba clare oſtendant εἰρωνικῶς dicta: *Neque tamen nos urget mandatis pluribus: remittit aliquantum & relaxat*. Cum enim dicit *pluribus*, oſtendit, non eadem eſſe: cum *remittit & relaxat*, oſtendit Antonium contra facere. *F. Urſin.*

(21) *Chirographorum*) Cæſaris: in quibus fingebat Antonius eſſe multa, quæ non erant. *Manutius*.

(22) *Nucula*) Septemvir. De quo Pilipp. VI. cap. 5. XI. 6. XII. 8.

(23) *Tantas clientelas*) Quantas ſibi agrorum diviſione pepererat. *Idem*.

Digitized by Google

laxat. *Galliam*, inquit, *togatam remitto*, *comatam poſtulo*: otioſus videlicet eſſe mavult: *cum ſex legionibus*, inquit, *iiſque ſuppletis ex D. Bruti exercitu*, non modo ex delectu ſuo: *tamdiuque ut obtineat*, *quamdiu M. Brutus*, *C. Caſſius*, *conſules*, *prove conſulibus provincias obtinebunt*. Hujus comitiis C. frater ejus: eſt enim annus, ut repulſam tulit (24). *Ipſe autem ut quinquennium*, inquit, *obtineant*. At iſtud vetat lex Cæſaris; & tu acta Cæſaris defendis?

X. Hæc tu mandata (25), L. Piſo, & tu, L. Philippe, principes civitatis, non dico animo ferre, verum auribus accipere potuiſtis? Sed, ut ſuſpicor, terror erat quidam: nec vos ut legati apud illum fuiſtis, nec ut conſulares: nec vos veſtram, nec reipublicæ dignitatem tenere potuiſtis. Et tamen neſcio quo pacto, ſapientia quadam, credo, quod ego non poſſem, non nimis irati revertiſtis. Vobis M. Antonius nihil tribuit, clariſſimis viris, legatis populi Romani: nos, quid non legato M. Antonii Cotylæ conceſſimus? cui portas hujus urbis patere jus non erat, huic hoc templum patuit: huic aditus in ſenatum fuit: hic heſterno die ſententias noſtras in codicillos, & omnia verba referebat: huic ſe etiam ſummis honoribus uſi contra dignitatem ſuam venditabant.

O dii immortales! quam magnum eſt, perſonam in republica tueri principis! quæ non animis ſolum debet, ſed etiam oculis ſervire civium. Domum recipere legatum hoſtium, In cubiculum admittere, etiam ſeducere (26), hominis eſt nihil de dignitate, nimium de periculo cogitantis. Quod autem eſt periculum? nam ſi maximum in diſcrimen venietur, aut libertas parata victori eſt, aut mors propoſita victo: quorum alterum optabile eſt, alterum effugere nemo poteſt. Turpis autem fuga mortis, omni eſt morte pejor.

Nam illud quidem non adducor ut credam, eſſe quoſdam, qui invideant alicujus conſtantiæ, qui labori; ejus perpetuam in republica adjuvanda voluntatem & a ſenatu, & a populo Romano probari moleſte ferant Omnes id quidem facere debebamus: eaque erat non modo apud majores noſtros, ſed etiam nuper ſumma laus conſularium, vigilare, adeſſe animo, ſemper aliquid pro republica aut cogitare, aut facere, aut dicere. Ego, Patres conſcripti, Q. Scævolam augurem memoria teneo, bello Marſico, cum eſſet ſumma ſenectute & perdita valetudine, quotidie, ſimulatque luceret,

(24) *Hujus Comitiis C. Frater: eſt enim annus, ut repulſam tulit*) Antiquus liber & ipſe in hac parte mendoſus, ita habet: *hujus Comitiis C. frater ejus eſt enim jam annus ut repulſam tulit*. Pro quo Antonius Auguſtinus opinatur legendum: Lucius comitiis Coſ. Frat. *Jure: eſt enim jam annus, ut repulſam tulit*. Ut ſuperiora quatuor verba Antonii ſint: quæ vero ſequuntur, Ciceronis per ironiam adſentientis Antonio. Quæ lectio ita mihi placet, ut tamen eam pro certa indubitataque non habeam. *Faernus*. Locus corruptus, & mutilus, quem alii aliter emendare conati ſunt. Ex quorum emendationibus a Grævio recitatis hoc unum intellexi, locum eſſe corruptum. *Olivetus*.

(25) *Hæc tu mandata*) Vide Cic. epiſt. ad Caſſium, *Fam.* XII. 4.

(26) *Seducere*) Clam alloqui. Ut *Famil.* I. 9. & *Orat.* I. 56.

ceret, facere omnibus conveniendi ſui poteſtatem: neque eum quiſquam illo bello vidit in lecto: ſenexque & debilis, primus veniebat in curiam. Hujus induſtriam maxime quidem vellem ut imitarentur ii, quos oportebat: ſecundo autem loco, ne alterius labori inviderent.

XI. Etenim, Patres conſcripti, cum in ſpem libertatis ſexennio poſt (27) ſimus ingreſſi, diutiuſque ſervitutem perpeſſi, quam captivi frugi & diligentes ſolent: quis vigilias, quas ſollicitudines, quos labores, liberandi populi Romani cauſa recuſare debemus? Equidem, Patres conſcripti, quanquam hoc honore uſi, togati ſolent eſſe, cum eſt in ſagis civitas: ſtatui tamen, a vobis, cæteriſque civibus in tanta atrocitate temporis, tantaque perturbatione reipublicæ, non differre veſtitu. Non enim ita gerimus nos hoc bello conſulares, ut æquo animo populus Romanus viſurus ſit noſtri honoris inſignia: cum partim e nobis ita timidi ſint, ut omnem populi Romani beneficiorum memoriam abjecerint: partim ita a republica averſi, ut ſe hoſti favere præ ſe ferant: legatos noſtros ab Antonio deſpectos eſſe, & irriſos facile patiantur: legatum Antonii ſublevatum velint. Hunc enim reditu ad Antonium prohiberi negabant oportere, & in eodem excipiendo ſententiam meam corrigebant. Quibus geram morem. Redeat ad imperatorem ſuum Varius, ſed ea lege, ne unquam Romam revertatur. Cæteris autem, ſi errorem ſuum depoſuerint, & cum republica in gratiam redierint, veniam & impunitatem dandam puto.

Quas ob res ita cenſeo: „ Eorum, qui cum M. Antonio ſunt, qui ab „ armis diſceſſerint, & aut ad Panſam, aut ad Hirtium, conſules, aut „ ad Decimum Brutum, imperatorem, conſulem deſignatum, aut ad C. „ Cæſarem pro prætore ante idus Martias primas adierint, iis fraudi ne „ ſit, quod cum M. Antonio fuerint. Si quis eorum, qui cum M. Antonio ſunt, fecerit, quod honore præmiove dignum eſſe videatur; uti C. „ Panſa, A. Hirtius, conſules, alter ambove, ſi eis videbitur, de ejus „ honore præmiove, primo quoque die ad ſenatum referant. Si quis poſt „ hoc ſenatus-conſultum ad Antonium profectus eſſet, præter L. Varium, „ ſenatum exiſtimaturum, eum contra rempublicam feciſſe.“

(27) *Sexennio poſt*) Sexto denique anno poſt ortum civile bellum, a conſulatu Marcelli, & Lentuli, quo anno Cæſar urbe Roma potitus eſt, ad Panſæ, & Hirtii conſulatum. *Manut.*

IN

I N

M. ANTONIUM.

PHILIPPICA IX.

ARGUMENTUM.

REferente Panſa conſule de honore Ser. Sulpicii, qui legatus ad Antonium cum Piſone & Philippo miſſus prope caſtra quidem pervenerat, ſed ante quam ſenatus mandata exponeret, obierat: P. Servilius ſententiam rogatus, decernendum ei publice ſepulcrum cenſuit, ſtatuam non cenſuit: quod ſtatuæ decerni ſolerent iis, qui in ipſa legatione eſſent interfecti, non quibus mortem caſus attuliſſet. Poſt eum Cicero rogatus, honorem ſepulcri Sulpicio non ademit, ſed eum omnino ſtatua ornandum eſſe cenſuit, ea potiſſimum ratione uſus, quod, cum ad Antonium gravi affectus morbo ſit profectus, non ei caſus, verum ipſa legatio mortem attuliſſe videatur, atque in hanc ſententiam graviter, ornate, copioſe diſputat. S. C. in ejus ſententiam factum eſſe ex eo perſpicitur, quia Pomponius de Origine Juris extare pro roſtris Auguſti ſtatuam illam auctor eſt. Manut.

I. VEL-

I. VELLEM, dii immortales feciſſent, Patres conſcripti, ut vivo potius Serv. Sulpicio gratias ageremus, quam mortuo honores quæreremus. Nec vero dubito, quin, ſi ille vir legationem renuntiare potuiſſet, reditus ejus & nobis gratus fuerit, & reipublicæ ſalutaris futurus: non quo L. Philippo & L. Piſoni, aut ſtudium, aut cura defuerit in tanto officio, taotoque munere: ſed cum Serv. Sulpicius ætate illis anteiret, ſapientia omnibus, ſubito ereptus e cauſa, totam legationem orbam & debilitatam reliquit.

Quod ſi cuiquam juſtus honos habitus eſt in morte legato, in nullo juſtior, quam in Serv. Sulpicio reperietur. Cæteri, qui in legatione mortem obierunt, ad incertum vitæ periculum ſine ullo mortis metu profecti ſunt: Serv. Sulpicius cum aliqua perveniendi ad M. Antonium ſpe profectus eſt, nulla revertendi. Qui cum ita affectus eſſet, ut, ſi ad gravem valetudinem labor viæ acceſſiſſet, ſibi ipſe diffideret: non tecuſavit, quo minus vel extremo ſpiritu, ſi quam opem reipublicæ ferre poſſet, experiretur. Itaque non illum vis hiemis, non nives; non longitudo itineris, non aſperitas viarum, non morbus ingraveſcens retardavit: cumque jam ad congreſſum colloquiumque ejus perveniſſet, ad quem erat miſſus, in ipſa cura & meditatione obeundi ſui munetis exceſſit e vita.

Ut igitut alia, ſic hoc, C. Panſa, præclare, quod nos ad ornandum Serv. Sulpicium cohortatus es, & ipſe multa copioſe de illius laude dixiſti. Quibus a te dictis, nihil prætet ſententiam dicerem, niſi P. Servilio reſpondendum putarem, qui hunc honorem ſtatuæ nemini tribuendum cenſuit, niſi ei, qui ferro eſſet in legatione interfectus. Ego autem, Patres conſcripti, ſic interpretnr ſenſiſse majores noſtros, ut cauſam mortis cenſuerint, non genus eſse quærendum. Etenim cui legatio ipſa morti fuiſſet, ejus monumentum extare voluerunt, ut in bellis periculoſis obirent homines legationis munus audacius. Non igitur exempla majorum quærenda, ſed conſilium eſt eorum, a quo ipſa exempla nata ſunt, explicandum.

II. Lar Tolumnius (1), rex Veientium, quatuor legatos populi Romani Fidenis interemit: quorum ſtatuæ uſque ad meam memoriam in Roſtris ſteterunt. Juſtus honos. Iis enim majores noſtri, qui ob rempublicam mortem obierant, pro brevi vita diuturnam memoriam reddiderunt. Cn. Octavii (2), clari & magni viri, qui primus in eam familiam, quæ poſtea viris fortiſſimis floruit, attulit conſulatum, ſtatuam videmus in Roſtris. Nemo tum novitati invidebat: nemo virtutem non honorabat. At ea fuit legatio Octavii, in qua periculi ſuſpicio non ſubeſset. Nam, cum eſset miſsus a ſenatu ad animos regum perſpiciendos, liberorumque populorum, maximeque, ut nepotem Antiochi regis, ejus, qui cum majoribus noſtris bellum

(1) *Lar Tolumnius*) Hiſtoria apud Livium lib. IV. *Manut.*

(2) *Cn. Octavii*) Plinius libro XXXIV. c. 3. *Idem.*

Digitized by Google

bellum geſſerat, claſſes habere, elephantos alere prohiberet: Laudiceæ (3) in gymnaſio a quodam Leptine eſt interfectus. Reddita eſt ei tum a majoribus ſtatua pro vita: quæ multos per annos progeniem ejus honeſtaret, nunc ad tantæ familiæ memoriam ſola reſtaret (4). Atqui & huic, & Tullo Cluvio (5), & L. Roſcio, & Sp. Antio, & C. Fulcinio, qui a Vejentium rege cæſi ſunt, non ſanguis, qui profuſus eſt in morte, ſed ipſa mors ob rempublicam obita, honori fuit.

III. Itaque, Patres conſcripti, ſi Serv. Sulpicio caſus mortem attuliſſet, dolerem quidem tanto reipublicæ vulnere: mortem vero ejus non monumentis, ſed luctu publico eſſe honorandam putarem. Nunc autem quis dubitat, quin ei vitam abſtulerit ipſa legatio? Secum enim ille mortem extulit: quam, ſi nobiſcum remanſiſſet, ſua cura, optimi filii, fideliſſimæ conjugis diligentia vitare potuiſſet. At ille, eum videret, ſi veſtræ auctoritati non paruiſſet, diſſimilem ſe futurum ſui: ſin paruiſſet, munus ſibi illud pro republica ſuſceptum vitæ finem fore: maluit in maximo reipublicæ diſcrimine mori, quam minus, quam potuiſſet, videri reipublicæ profuiſſe. Multis illi in urbibus, qua iter faciebat, reficiendi ſe & curandi poteſtas fuit. Aderat hoſpitum invitatio liberalis pro dignitate ſummi viri, & eorum hortatio, qui una erant miſſi, ad requieſcendum, & vitæ ſuæ conſulendum. At ille properans, feſtinans, mandata noſtra conficere cupiens, in hac conſtantia, morbo adverſante, perſeveravit. Cujus cum adventu maxime perturbatus eſſet Antonius, quod ea, quæ ſibi juſſu veſtro denuntiarentur, auctoritate erant & ſententia Servi Sulpicii conſtituta: declaravit, quam odiſſet ſenatum, cum auctorem ſenatus extinctum læte atque inſolenter tulit. Non igitur magis Octavium Leptines, nec Veientium rex eos, quos modo nominavi, quam Serv. Sulpicium occidit Antonius. Is enim profecto mortem attulit, qui cauſa mortis fuit. Quocirca etiam ad poſteritatis memoriam pertinere arbitror, extare, quod fuerit de hoc bello judicium ſenatus. Erit enim ſtatua ipſa teſtis, bellum tam grave fuiſſe, ut legati interitus, honoris memoriam conſecutus ſit.

IV. Quod ſi excuſationem Serv. Sulpicii, Patres conſcripti, legationis obeundæ recordari volueritis, nulla dubitatio relinquetur, quin honore mortui, quam vivo injuriam fecimus, ſarciamus. Vos enim, Patres conſcripti, (grave dictu eſt, ſed dicendum tamen) vos, inquam, Serv. Sulpicium vita privaſtis. Quem cum videretis re magis morbum, quam oratione excuſantem, non vos quidem crudeles fuiſtis, (quid enim minus in hunc

(3) *Laudicea*) Plerique, Laodiceæ.

(4) *Sola reſtaret*) Octaviæ igitur gentis hæc tota familia interierat, ſed aliæ manebant: nam & C. Cæſar adoleſcens erat gentis Octaviæ. *Ferrat.*

(5) *Tullo Cluvio*) Plinius, libro xxxiv. cap. 6, non *Cluvium*, ſed *Clœlium* dicit. Vide ibi Harduinum, (*Tom.* II. pag. 643.) qui, laudato hoc ipſo Ciceronis loco, vult infra legi *Nautio*; non *Antio*, quemadmodum omnes, quos viderim, ediderunt. *Oliv.*

hunc ordinem convenit ?) ſed, cum ſperaretis nihil eſse, quod non illius auctoritate & ſapientia effici poſset, vehementius excuſationi obſtitiſtis: atque eum, qui ſemper veſtrum conſenſum graviſſimum judicaviſset, de ſententia dejeciſtis.

Ut vero Panſæ conſulis acceſſit cohortatio gravior, quam aures Serv. Sulpicii ferre didiciſsent; tum vero denique filium meque ſeduxit, atque ita locutus eſt, ut auctoritatem veſtram vitæ ſuæ ſe diceret anteferre. Cujus nos virtutem admirati, non auſi ſumus adverſari voluntati. Movebatur ſingulari pietate filius: non multum ejus perturbationi meus dolor concedebat: ſed uterque noſtrum cedere cogebatur magnitudini animi, orationiſque gravitati: cum quidem ille maxima laude & gratitudine omnium veſtrum pollicitus eſt, ſe quod velletis, eſse facturum, neque ejus ſententiæ periculum vitaturum, cujus ipſe auctor fuiſset. Quem exequi mandata veſtra properantem, mane poſtridie profecuti ſumus: qui quidem diſcedens mecum ita locutus eſt, ut ejus oratio omen fati videretur.

V. Reddite igitur, Patres conſcripti, ei vitam, cui ademiſtis. Vita enim mortuorum in memoria vivorum eſt poſita. Perficite, ut is, quem vos ad mortem inſcii miſiſtis, immortalitatem habeat a vobis. Cui ſi ſtatuam in Roſtris decreto veſtro ſtatueritis, nulla ejus legationem poſteritatis obſcurabit oblivio. Nam reliqua Serv. Sulpicii vita multis erit, præclariſque monumentis ad omnem memoriam commendata. Semper illius gravitatem, conſtantiam, fidem, præſtantem in republica tuenda curam atque prudentiam, omnium mortalium fama celebrabit. Nec vero ſilebitur admirabilis quædam, & incredibilis, & pene divina ejus in legibus interpretandis, æquitate explicanda, ſcientia. Omnes, ex omni ætate, qui hac in civitate intelligentiam juris habuerunt, ſi unum in locum conferantur, cum Serv. Sulpicio non ſint comparandi. Neque enim ille magis juris conſultus, quam juſtitiæ fuit. Ita ea, quæ proficiſcebantur a legibus, & a jure civili, ſemper ad facilitatem, æquitatemque referebat: neque inſtituere litium actiones malebat, quam controverſias tollere. Ergo hoc ſtatuæ monumento non eget: habet alia majora. Hæc enim ſtatua mortis honeſtæ teſtis erit: illa memoria vitæ glorioſæ: ut hoc magis monumentum grati ſenatus, quam clari viri futurum ſit.

Multum etiam valuiſse ad patris honorem pietas filii videbitur: qui quamquam, afflictus luctu, non adeſt, tamen ſic animati eſse debetis, ut ſi ille adeſset. Eſt autem ita affectus, ut nemo unquam unici filii mortem magis doluerit, quam ille mœret patris. Equidem etiam ad famam Serv. Sulpicii filii arbitror pertinere, ut videatur honorem debitum patri præſtitiſse. Quanquam nullum monumentum clarius Serv. Sulpicius relinquere potuit, quam effigiem morum ſuorum, virtutis, conſtantiæ, pietatis, ingenii, filium. Cujus luctus aut hoc honore veſtro, aut nullo ſolatio levari poteſt.

VI. Mihi autem recordanti Serv. Sulpicii multos in noſtra familiaritate ſermones, gratior illi videtur, ſi quis eſt ſenſus in morte, ænea ſtatua futura, & ea pedeſtris, quam inaurata equeſtris: qualis eſt L. Syllæ prima

ſtatua (*6*). Mirifice enim Serv. Sulpicius majorum continentiam diligebat: hujus ſæculi inſolentiam vituperabat. Ut igitur, ſi ipſum conſulam, quid velit, ſic pedeſtrem ex ære ſtatuam, tanquam ex ejus auctoritate & voluntate, decerno: quæ quidem magnum civium dolorem, & deſiderium, honore monumenti minuet, & leniet.

Atque hanc meam ſententiam, Patres conſcripti, P. Servilii ſententia comprobari neceſſe eſt: qui ſepulcrum publice decernendum Serv. Sulpicio cenſuit, ſtatuam non cenſuit. Nam ſi mors legati ſine cæde atque ferro nullum honorem deſiderat: cur decernit honorem ſepulturæ, qui maximus haberi poteſt mortuo? Sin id tribuit Serv. Sulpicio, quod non eſt datum Cn. Octavio: cur, quod illi datum eſt, huic dandum eſſe non cenſet? Majores quidem noſtri ſtatuas multis decreverunt: ſepulcra paucis. Sed ſtatuæ intereunt tempeſtate, vi, vetuſtate: ſepulcrorum autem ſanctitas in ipſo ſolo eſt: quod nulla vi moveri, neque deleri poteſt. Atque ut cætera extinguuntur, ſic ſepulcra fiunt ſanctiora vetuſtate. Augeatur igitur iſto etiam honore is vir, cui nullus honor tribui non debitus poteſt. Grati ſimus in ejus morte decoranda, cui nullam jam aliam gratiam referre poſſumus. Notetur etiam M. Antonii, nefarium bellum gerentis, ſcelerata audacia. His enim honoribus habitis Serv. Sulpicio repudiatæ, rejectæque legationis ab Antonio, manebit teſtificatio ſempiterna.

VII. Quas ob res ita cenſeo: „ Cum Serv. Sulpicius, Q. F. Lemonia (7), Rufus, difficillimo reipublicæ tempore, gravi, periculoſoque morbo affectus, auctoritatem ſenatus, ſalutemque reipublicæ vitæ ſuæ præpoſuerit, contraque vim gravitatemque morbi contenderit, ut in caſtra Antonii, quo ſenatus eum miſerat, perveniret: iſque, cum jam prope caſtra veniſſet, vi morbi oppreſſus, vitam amiſerit in maximo reipublicæ munere: ejuſque mors conſentanea vitæ fuerit, ſanctiſſime, honeſtiſſimeque actæ, in qua ſæpe magno uſui reipublicæ Serv. Sulpicius & privatus, & in magiſtratibus fuerit. Cum talis vir ob rempublicam in legatione mortem obierit: ſenatui placere, Serv. Sulpicio ſtatuam pedeſtrem æneam in Roſtris ex hujus ordinis ſententia ſtatui, circumque eam ſtatuam locum ludis, gladiatoribuſque liberos, poſteroſque ejus quoquo verſus pedes quinque habere, quod is ob rempublicam mortem obierit, eamque cauſam in baſi inſcribi: utique C. Panſa, A. Hirtius, conſules, alter ambove, ſi eis videatur, quæſtoribus urbanis imperent, ut eam baſim, ſtatuamque faciendam, & in Roſtris ſtatuendam locent: „ quan-

(6) *Qualis eſt L. Sylla prima ſtatua*) Forte ſcripſit Cicero: *qualis L. Sylla primum ſtatuta eſt*. Nam non eſt ut *ſtatua* hic repetatur, quod modo præceſſit. *Grav.*

(7) *Lemonia*) Pro, ex Lemonia tribu. Sic enim Pedianus interpretatur illud, *C. Verrem Romilia*: & addit cives omnes Romanos in aliqua tribu cenſeri ſolitos, & ab ea interdum indicari. Cujus exſtant conſuetudinis exempla permulta. Lemonia igitur Sulpicii tribus fuit. *Manut.*

„ quantique locaverint, tantam pecuniam redemptori ſolvendam, attribuen-
„ damque curent. Cumque antea ſenatus auctoritatem ſuam in virorum
„ fortium funeribus, ornamentiſque oſtenderit; placere, eum quam am-
„ pliſſime ſupremo die ſuo efferri. Et, cum Serv. Sulpicius, Q. F. Lemo-
„ nia, Rufus, ita de republica meritus ſit, ut his ornamentis decorari
„ debeat: ſenatum cenſere, atque e republica exiſtimare, ædiles curules
„ edictum, quod de funeribus habeant, Serv. Sulpicii, Q. F. Lemonia,
„ Rufi, funeri remittere: utique locum ſepulcro in campo Eſquilino C.
„ Panſa conſul, ſeu quo in loco videbitur, pedes triginta quoquo verſus
„ adſignet, quo Serv. Sulpicius inferatur. Quod ſepulcrum ipſius, libe-
„ rorum, poſterorumque ejus eſſet: uti quod optimo jure publice ſepul-
„ crum datum eſſet.

IN
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA X.

ARGUMENTUM.

AGIT gratias Panſæ, quia literis M. Bruti acceptis, ſenatum ſtatim vocavit. Queritur cum Caleno, quod utrumque Brutum æque non probare videatur, qui rempublicam defendant, Antonium autem, qui oppugnet, probet idem vel maxime. Commemorat ea, quæ M. Brutus in Græcia geſſerat: & ab eo nihil turbulentum, nihil non utile reipublicæ timendum eſſe confirmat. Suadet, ut, quæ M. Brutus egerit privato conſilio, publica auctoritate, ut idem ei tribuatur, quod D. Bruto, & C. Cæſari, comprobentur. Cenſet etiam, Q. Hortenſio, Macedoniæ proconſuli, qui Brutum in comparando exercitu adjuverat, confirmandam eſſe provinciæ adminiſtrationem, quoad ei ex S. C. ſucceſſum eſſet. MANUT.

I. MAXIMAS tibi, Panſa, gratias omnes & habere, & agere debemus: qui, cum hodierno die ſenatum te habiturum non arbitraremur; ut M. Bruti, præſtantiſſimi civis, literas accepiſti, ne minimam quidem moram interpoſuiſti, quin quam primum maximo gaudio & gratulatione frueremur. Cum factum tuum gratum omnibus debet eſſe, tum vero oratio, qua, recitatis literis, uſus es. Declaraſti enim, verum eſſe id, quod ego ſemper ſenſi, neminem alterius, qui ſuæ confideret, virtuti invidere. Itaque mihi, qui plurimis officiis ſum cum

Bru-

Bruto & maxima familiaritate conjunctus, minus multa de illo dicenda ſunt. Quas enim mihi ipſe partes ſumpſeram, eas præcepit oratio tua.

Sed mihi, Patres conſcripti, neceſſitatem attulit paulo plura dicendi ſententia ejus, qui rogatus eſt ante me: a quo ita ſæpe diſſentio, ut jam verear, ne, id quod minime fieri debet, minuere amicitiam noſtram videatur perpetua diſſenſio. Quæ eſt enim iſta tua ratio, Calene? quæ mens? qui nunquam poſt Kalendas Jan. idem ſenſeris, quod is, qui te ſententiam primum rogat? cur nunquam tam frequens ſenatus fuit, ut unus aliquis tuam ſententiam ſecutus ſit? cur ſemper tui diſſimiles defendis? cur, cum te & vita, & fortuna tua ad otium, & ad dignitatem invitet, ea probas, ea decernis, ea ſentis, quæ ſunt inimica & otio communi, & dignitati tuæ?

II. Nam, ut ſuperiora omittam, hoc certe, quod mihi maximam admirationem movet, non tacebo. Quod eſt tibi cum Brutis bellum? cur eos, quos omnes pene venerari debemus, ſolus oppugnas? alterum circumſederi non moleſte fers, alterum tua ſententia ſpolias iis copiis, quas ipſe ſuo labore & periculo ad reipublicæ, non ad ſuum præſidium, per ſe, nullo adjuvante, confecit? Quis eſt iſte tuus ſenſus, quæ cogitatio, Brutos ut non probes, Antonios probes? quos omnes cariſſimos habent, tu oderis? quos acerbiſſime cæteri oderunt, tu conſtantiſſime diligas? Ampliſſimæ tibi fortunæ ſunt, ſummus honoris gradus, filius, ut & audio, & ſpero, natus ad laudem: cui cum reipublicæ cauſa faveo, tum etiam tua.

Quæro igitur, eum Brutine ſimilem malis, an Antonii? Ac permitto, ut de tribus Antoniis eligas, quem velis. Dii meliora, inquies. Cur igitur non eis faves, quos laudas, quorum ſimilem filium tuum eſſe vis? ſimul enim reipublicæ conſules, & propones illi exempla ad imitandum. Hoc vero, Q. Fuſi, cupio ſine offenſione noſtræ amicitiæ, ſic tecum, ut a te diſſentiens ſenator, queri. Ita enim dixiſti, & quidem de ſcripto; nam te inopia verbi lapſum putarem, niſi tuam in dicendo facultatem noſſem: Literas Bruti recte & ordine ſcriptas videri. Quid eſt aliud librarium Bruti laudare, non Brutum? Uſum in republica, Calene, magnum jam habere & debes, & potes. Quando ita decerni vidiſti? aut quo ſenatus-conſulto hujus generis (ſunt enim innumerabilia) bene ſcriptas literas decretum a ſenatu? Quod verbum tibi non excidit, ut ſæpe fit, fortuito: ſcriptum, meditatum, cogitatum attuliſti.

III. Hanc tibi conſuetudinem pleriſque in rebus bonis obtrectandi ſi quis detraxerit: quid tibi, quod ſibi quiſque velit, non relinquetur? Quamobrem collige te, placaque animum iſtum aliquando, & mitiga: audi viros bonos, quibus uteris multis: loquere cum ſapientiſſimo homine, genero tuo, ſæpius, quam ipſe tecum: tum denique ampliſſimi honoris nomen obtinebis. An vero hoc pro nihilo putas (in quo equidem

pro

pro amicitia tuam vicem dolere ſoleo) efferri hæc foras, & ad populi Romani aures pervenire, ei, qui primus ſententiam dixerit, neminem aſſenſum? quod etiam hodie futurum arbitror. Legiones abducis a Bruto (1). Quas? nempe eas, quas ille a C. Antonii ſcelere avertit, & ad rempublicam ſua auctoritate traduxit. Rurſus igitur vis nudatum illum atque ſolum a republica relegatum videri.

Vos autem, Patres conſcripti, ſi M. Brutum deſerueritis, & prodideritis, quem tandem civem unquam ornabitis? cui favebitis? niſi forte eos, qui diadema impoſuerint, conſervandos; eos, qui regni nomen ſuſtulerint, deſerendos putatis. Ac de hac quidem divina atque immortali laude M. Bruti ſilebo: quæ, gratiſſima memoria omnium civium incluſa, nondum publica auctoritate teſtata eſt. Tantamne patientiam, dii boni! tantam moderationem, tantam in injuria tranquillitatem & modeſtiam? qui cum prætor urbanus eſſet, urbe caruit: jus non dixit, cum omne jus populi Romani recuperaſſet: cumque concurſu quotidiano bonorum omnium, qui admirabilis ad eum fieri ſolebat, præſidioque Italiæ cunctæ ſeptus poſſet eſſe, abſens judicio bonorum defenſus eſſe maluit, quam præſens manu: qui ne Apollinares quidem ludos (2), pro ſua populique Romani dignitate apparatos, præſens fecit, ne quam viam patefaceret ſceleratiſſimorum hominum audaciæ.

IV. Quanquam, qui unquam aut ludi, aut dies lætiores fuerunt, quam cum in ſingulis verſibus populus Romanus maximo clamore & plauſu Bruti memoriam proſequebatur? Corpus aberat liberatoris, libertatis memoria aderat: in qua Bruti imago cerni videbantur. At hunc his ipſis ludorum diebus videbam in inſula clariſſimi adoleſcentis, Luculli, propinqui ſui, nihil niſi de pace & concordia civium cogitantem. Eundem vidi poſtea Veliæ, cedentem Italia, ne qua oriretur belli civilis cauſa propter ſe. O ſpectaculum illud non modo hominibus, ſed undis ipſis & litoribus luctuoſum, cedere e patria ſervatorem ejus, manere in patria perditores! Caſſii claſſis paucis poſt diebus conſequebatur: ut me puderet, Patres conſcripti, in eam urbem redire, ex qua illi abirent. Sed, quo conſilio redierim, initio audiſtis, poſt eſtis experti. Exſpectatum igitur tempus a Bruto eſt. Nam quoad vos omnia pati vidit, uſus eſt ipſe incredibili patientia. Poſteaquam vos ad libertatem ſenſit erectos, præſidia veſtræ libertati paravit. At cui peſti, quantæque reſtitit? Si enim C. Antonius, quod animo intenderat, perficere potuiſſet, (potuiſſet autem, niſi ejus ſceleri virtus M. Bruti obſtitiſſet) Macedoniam,

(1) *Legiones abducis a Bruto*) Quia ſine S. C. eas comparaſſet. *Manut.*

(2) *Apollinares ludos*) Qui ad curam prætoris urbani pertinebant. Philipp. II, cap. 13. *Idem.*

niam, Illyricum, Græciam perdidiſſemus. Eſſet vel receptaculum pulſo Antonio, vel agger oppugnandæ Italiæ Græcia: quæ quidem nunc M. Bruti imperio, auctoritate, copiis non inſtructa ſolum, ſed etiam ornata, tendit dexteram Italiæ, ſuumque ei præſidium pollicetur. Quod qui ab illo abducit, exercitum, & reſpectum pulcherrimum, & præſidium firmiſſimum adimit reipublicæ. Equidem cupio, hæc quamprimum Antonium audire, ut intelligat, non D. Brutum, quem vallo circumſedet, ſeipſum obſideri.

V. Tria tenet oppida toto in orbe terrarum (3): habet inimiciſſimam Galliam: eos etiam, quibus confidebat, alienissimos Tranſpadanos: Italia omnis infeſta eſt: exteræ nationes a prima ora Græciæ uſque ad Ægyptum, optimorum & fortiſſimorum civium imperiis & præſidiis tenentur. Erat ei ſpes una in C. Antonio: qui duorum fratrum ætatibus medius interjectus, vitiis cum utroque certabat: qui, tanquam extruderetur a ſenatu in Macedoniam, & non contra prohiberetur proficiſci, ita cucurrit.

Quæ tempeſtas, dii immortales! quæ flamma, quæ vaſtitas, quæ peſtis Græciæ fuiſſet, niſi incredibilis ac divina virtus furentis hominis conatum atque audaciam compreſſiſſet? Quæ celeritas illa Bruti? quæ cura? quæ virtus? Etſi ne C. quidem Antonii celeritas contemnenda eſt: quem niſi in via caducæ (4) hereditates retardaſſent, volaſſe eum, non iter feciſſe diceres. Alios ad negotium (5) publicum ire cum cupimus, vix ſolemus extrudere: hunc retinentes excluſimus. At quid ei cum Apollonia (6)? quid cum Dyrrachio? quid cum Illyrico? quid cum P. Vatinii imperatoris exercitu? Succedebat, ut ipſe dicebat, Hortenſio. Certi fines Macedoniæ, certa conditio, certus, ſi modo erat ullus (7), exercitus. Cum Illyrico vero, & cum Vatinii legionibus quid erat Antonio? At ne Bruto quidem. Id enim fortaſſe quiſpiam improbus dixerit. Omnes legiones, omnes copiæ, quæ ubique ſunt, reipublicæ ſunt. Neque hæ legiones, quæ M. Antonium reliquerunt, Antonii potius, quam reipublicæ fuiſſe dicuntur. Omne enim exercitus, & imperii jus amittit is, qui eo imperio & exercitu rempublicam oppugnat.

VI. Quod ſi ipſa reſpublica judicaret, aut ſi omne jus decretis ejus ſtatueretur: Antonione, an Bruto legiones populi Romani adjudicaret?

Alter

(3) *Tria tenet oppida toto in orbe terrarum*) Tenebat Bononiam, Regium Lepidi, Parmam. Id cognoſcitur ex ep. ad Caſſium, *Fam.* XII. 5. *Manut.*

(4) *Caduca*) Quas occupavit, tanquam ad eum pertinerent. Caducæ autem hereditates dicebantur, cum heres non exſtabat. Quod cum accideret, ad fiſcum devolvebantur. *Idem.* Vide Victorii Var. Lect. XXIII. 17.

(5) *Alios ad negotium*) Senſus eſt: Alii, quos volumus cito ire in provinciam, quæ poſſunt moras interponunt: ille ita feſtinavit, quaſi vi, aut precibus coactus. *Ferr.*

(6) *Apollonia?*) Et Apollonia, & Dyrrhachium erant in Macedonia, quam regebat Q. Hortenſius. Illyrico autem Vatinius præerat. *Manut.*

(7) *Certus, ſi modo erat ullus*) Vide item P. Victorii Var. Lect. XV. 12.

Alter advolarat ſubito ad direptionem, peſtemque ſociorum, ut quacunque iret, omnia vaſtaret, diriperet, auferret: exercitu populi Romani, contra ipſum populum Romanum uteretur. Alter eam ſibi legem ſtatuerat, ut, quocunque veniſſet, lux veniſſe quædam & ſpes ſalutis videretur. Denique alter ad evertendam rempublicam præſidia quærebat; alter ad conſervandam. Nec vero nos hoc magis videbamus, quam ipſi milites: a quibus tanta in judicando prudentia non erat poſtulanda.

Cum ſeptem cohortibus eſſe Apollonia ſcribit (8) Antonium: qui jam aut captus eſt, (quod dii dent!) aut certe homo verecundus in Macedoniam non accedit, ne contra ſenatus-conſultum feciſſe videatur. Delectus habitus in Macedonia eſt ſummo Q. Hortenſii ſtudio, & induſtria: cujus animum egregium, dignumque & ipſo, & majoribus ejus, ex Bruti literis perſpicere potuiſtis. Legio, quam L. Piſo ducebat, legatus Antonii, Ciceroni ſe filio meo (9) tradidit. Equitatus, qui in Syriam ducebatur bipartito, alter eum quæſtorem, a quo ducebatur, reliquit in Theſſalia, ſeſeque ad Brutum contulit: alterum in Macedonia Cn. Domitius adoleſcens ſumma virtute, gravitate, conſtantia, ab legato Syriaco abduxit. P. autem Vatinius, qui & antea jure laudatus a nobis, & hoc tempore merito laudandus eſt, aperuit Dyrrhachii portas Bruto, & exercitum tradidit. Tenet igitur populus Romanus Macedoniam, tenet Illyricum, tuetur Græciam: noſtræ ſunt legiones, noſtra levis armatura, noſter equitatus, maximeque noſter eſt Brutus, ſemperque noſter, cum ſua excellentiſſima virtute reipublicæ natus, tum fato quodam paterni, maternique generis (10), & nominis.

VII. Ab hoc igitur viro quiſquam bellum timet, qui, antequam nos id coacti ſuſcepimus, in pace jacere (11), quam in bello vigere, maluit? Quanquam ille quidem nunquam jacuit, nec hoc cadere verbum in tantam virtutis præſtantiam poteſt: erat enim in deſiderio civitatis, in ore, in ſermone omnium. Tantum autem aberat a bello, ut, cum cupiditate libertatis Italia arderet, defuerit civium ſtudiis potius, quam eos in armorum diſcrimen adduceret. Itaque illi ipſi, ſi qui ſunt, qui tarditatem Bruti reprehendant, tamen iidem moderationem, patientiamque mirantur.

Sed jam video, quid loquantur. Neque enim id occulte faciunt. Timere ſe dicunt, quomodo ferant veterani, exercitum Brutum habere. Quaſi

---

(8) *Cum ſeptem cohortibus eſſe Apollonia ſcribit*) Ita Muretus. Vulgo, *cum ſeptem cohortibus eſſe Apolloniam, &c.*

(9) *Filio meo*) Quem Brutus Athenis ſecum abduxit, eoque legato uſus eſt. Plutarchus in Bruto. *Man.*

(10) *Paterni, maternique generis*) Paterni, a L. Bruto, qui reges ejecit: materni, a Servilio Ahala, qui regnum appetentem Sp. Melium ſua manu interfecit. *Idem.*

(11) *In pace jacere*) Cum Antii, Lanuvii, Veliæ moraretur. *Idem.*

Quaſi vero quidquam interſit inter A. Hirtii , C. Panſæ , D. Bruti , C. Cæſaris, & hunc exercitum M. Bruti. Nam ſi quatuor exercitus ii , de quibus dixi, propterea laudantur , quod pro populi Romani libertate arma ceperunt, quid eſt , cur hic M. Bruti exercitus non in eadem cauſa ponatur?

At enim veteranis ſuſpectum eſt nomen M. Bruti . Magiſne , quam Decimi? Equidem non arbitror . Etſi eſt enim Brutorum commune factum , & laudis ſocietas æqua : D. tamen Bruto iratiores ii , qui id factum dolebant, quo minus ab illo rem illam dicebant fieri decuiſſe (12). Quid ergo nunc agunt tot exercitus , niſi ut obſidione D. Brutus liberetur? Qui autem hos exercitus dicunt? Hi credo (13), qui C. Cæſaris res actas everti, qui cauſam veteranorum prodi (14) volunt.

VIII. Si ipſe viveret C. Cæſar , acrius , credo , acta ſua defenderet, quam vir fortiſſimus defendit Hirtius : aut amicior cauſæ quiſquam poteſt inveniri, quam filius? At horum alter, nondum ex longinquitate graviſſimi morbi recreatus, quidquid habuit virium, id in eorum libertatem defendendam contulit, quorum votis judicavit ſe a morte revocatum : alter virtutis robore firmior, quam ætatis, cum iſtis ipſis veteranis ad D. Brutum liberandum profectus eſt. Igitur illi certiſſimi, iidemque acerrimi Cæſaris actorum patroni pro D. Bruti ſalute bellum gerunt : quos veterani ſequuntur. De libertate enim populi Romani, non de ſuis commodis, armis decernendum vident. Quid eſt igitur, cur iis, qui D. Brutum omnibus opibus conſervatum velint, M. Bruti ſit ſuſpectus exercitus?

An vero, ſi quid eſſet, quod a M. Bruto timendum videretur, Panſa id non videret? aut, ſi videret, non laboraret? Quis aut ſapientior ad conjecturam rerum futurarum? aut ad propulſandum metum diligentior? Atqui hujus animum erga M. Brutum, ſtudiumque vidiſtis. Præcepit oratione ſua, quid decernere nos de Bruto , quid ſentire oporteret : tantumque abfuit, ut periculoſum reipublicæ M. Bruti putaret exercitum, ut in eo firmiſſimum reipublicæ præſidium & graviſſimum poneret. Scilicet hoc Panſa aut non videt, (hebeti enim ingenio eſt) aut negligit. Quæ enim Cæſar egit, ea rata eſſe non curat : de quibus confirmandis & ſanciendis legem comitiis centuriatis ex auctoritate noſtra laturus eſt (15).

IX. Deſinant igitur, aut ii , qui non timent , ſimulare ſe timere, & proſpicere reipublicæ; aut ii, qui omnia verentur, nimium eſſe timidi; ne illorum ſimulatio, horum obſit ignavia . Quæ (malum!) eſt illa ratio,

(12) *Quo minus ab illo rem illam dicebant fieri decuiſſe*) Inire Decimum conſilia de Cæſaris nece eo minus dicebant debuiſſe, quia Cæſar in eum ſumma beneficia contuliſſet , quem etiam ſcripſit in ſecundis heredibus . Suetonius. *Idem*.

(13) *Hi credo*) Minime ii quidem , qui acta Cæſaris everti velint : quæ M. Antonius, quantum in ipſo fuit, ſuis legibus evertit. *Idem*.

(14) *Cauſam veteranorum prodi*) Spem fallere veteranorum , qui confirmationem agrorum , quos eis Cæſar pater aſſignaverat , a ſenatu exſpectabant. *Idem*.

(15) *Laturus eſt*) Ex S. C. quod factum fuerat in æde Telluris biduo poſt Cæſaris mortem , de illius actis confirmandis . *Ferr.*

emper optimis cauſis veteranorum nomen opponere? quorum etiam ſi amplecterer virtutem, ut facio, tamen, ſi eſſent arrogantes, non poſſem ferre faſtidium. An nos conantes ſervitutis vincula rumpere, impediet, ſi quis veteranos id nolle dixerit? non ſunt enim, credo, innumerabiles, qui pro communi libertate arma capiant: nemo eſt præter veteranos milites vir, qui ad ſervitutem propulſandam ingenuo dolore excitetur. Poteſt igitur ſtare reſpublica, freta veteranis, ſine magno ſubſidio juventutis? quos quidem vos libertatis adjutores complecti debetis: ſervitutis auctores ſequi non debetis.

Poſtremo (erumpat enim aliquando vera, & me digna vox) ſi veteranorum nutu mentes hujus ordinis gubernantur, omniaque ad eorum voluntatem noſtra dicta facta referuntur: optanda mors eſt, qua civibus Romanis ſemper fuit ſervitute potior. Omnis eſt miſera ſervitus: ſed fuerit quædam neceſſaria: ecquodnam principium putatis libertatis capeſſendæ? An, cum illum neceſſarium & fatalem pene caſum non tulerimus, hunc feremus voluntarium? Tota Italia deſiderio libertatis exarſit: ſervire diutius non poteſt civitas: ſerius populo Romano hunc veſtitum atque arma dedimus, quam ab eo flagitati ſumus.

X. Magna nos quidem ſpe, & prope explorata, libertatis cauſam ſuſcepimus. Sed, ut concedam incertos exitus eſſe belli, Martemque communem: tamen pro libertate, vitæ periculo decertandum eſt. Non enim in ſpiritu vita eſt, ſed ea nulla eſt omnino ſervienti. Omnes nationes ſervitutem ferre poſſunt: noſtra civitas non poteſt: nec ullam aliam ob cauſam, niſi quod illæ laborem, doloremque fugiunt, quibus ut careant, omnia perpeti poſſunt: nos ita a majoribus inſtituti atque imbuti ſumus, ut omnia conſilia atque facta ad dignitatem & virtutem referamus. Ita præclara eſt recuperatio libertatis, ut ne mors quidem ſit in repetenda libertate fugienda. Quod ſi immortalitas (16) conſequeretur præſentis periculi fugam: tamen eo magis ea fugienda videretur, quo diuturnior ſervitus eſſet. Cum vero dies & noctes omnia nos undique fata circumſtent: non eſt viri, minimeque Romani, dubitare, eum ſpiritum, quem naturæ quis debeat, patriæ reddere.

Concurritur undique ad commune incendium reſtinguendum; veteranique primi Cæſaris auctoritatem ſecuti, conatum Antonii repulerunt: poſt ejuſdem furorem Martia legio fregit: quarta afflixit. Sic a ſuis legionibus condemnatus, irrupit in Galliam, quam ſibi armis, animiſque infeſtam, inimicamque cognovit. Hunc A. Hirtii, C. Cæſaris exercitus inſecuti ſunt: poſt Panſæ delectus urbem, totamque Italiam erexit. Unus

omnium

(16) *Quod ſi immortalitas*) Homerica ſententia: quam erudite, ut ſolet, tractavit Victorius cap. 11. lib. xv. *Muretus*. Vide Mureti ipſius Var. Lect. XVI. 17. Conſtat, inquit; Homericam eam eſſe ſententiam: ſed finem illius ſummo artificio ab eloquentiſſimo viro immutatum, & in contrariam partem inflexum *παρὰ προσδοκίαν*.

Digitized by Google

omnium eſt hoſtis. Quanquam habet ſecum L. fratrem, cariſſimum populo Romano civem: cujus deſiderium civitas ferre diutius non poteſt. Quid illa tertius bellua? quid immanius? qui ob eam cauſam natus videtur, ne omnium mortalium turpiſſimus eſſet M. Antonius. Eſt una Trebellius, qui jam cum tabulis novis redit in gratiam: T. Plancus, cæteri pares: qui id pugnant, id agunt, ut contra rempublicam reſtituti eſſe videantur: ſollicitant homines imperitos Saxæ & Caphones, ipſi ruſtici, atque agreſtes, qui hanc rempublicam nec viderunt unquam, nec videre conſtitutam volunt: qui non Cæſaris, ſed Antonii acta defendunt: quos avertit agri Campani infinita poſſeſſio: cujus eos non pudere demiror, cum videant, ſe mimos & mimas habere vicinos.

Ad has peſtes opprimendas, [a] cur moleſte feramus, quod M. Bruti acceſſit exercitus? Immoderati, credo, hominis, & turbulenti. Vide, ne nimium pene patientis. Etſi in illius viri conſiliis, atque factis, nihil nec nimium, nec parum fuit unquam. Omnis voluntas M. Bruti, Patres conſcripti, omnis cogitatio, tota mens, auctoritatem ſenatus, libertatem populi Romani intuetur: hæc habet propoſita, hæc tueri vult. Tentavit, quid patientia proficere poſſet. Nihil cum proficeret: vi contra vim experiendum putavit. Cui quidem, Patres conſcripti, vos idem tribuere hoc tempore debetis, quod a. d. XIII. Kal. Jan. D. Bruto & C. Cæſari, me auctore, tribuiſtis: quorum privatum de republica conſilium & factum auctoritate veſtra eſt comprobatum, atque laudatum. Quod idem in M. Bruto facere debetis, a quo inſperatum & repentinum reipublicæ præſidium legionum, equitatus, auxiliorum magnæ & firmæ copiæ comparatæ ſunt: adjungendusque eſt Q. Hortenſius, qui cum Macedoniam obtineret, adjutorem ſe Bruto ad comparandum exercitum, fidiſſimum & conſtantiſſimum præbuit. Nam de M. Apulejo ſeparatim cenſeo referendum: cui teſtis eſt per literas Brutus, eum principem fuiſſe ad conatum exercitus comparandi.

Quæ cum ita ſint: quod C. Panſa, conſul, verba fecit de literis, quæ a Q. Cæpione Bruto, proconſule, allatæ, & [b] in hoc ordine recitatæ ſunt, de ea re ita cenſeo: „ Cum Q. Cæpionis Bruti proconſulis opera, „ conſilio, induſtria, & virtute, difficillimo reipublicæ tempore, provin„ cia Macedonia, Illyricum, cuncta Græcia, legiones, exercitus, equi„ tatus, in conſulum, ſenatus, populique Romani poteſtate ſint: id Q. „ Cæpionem Brutum, proconſulem, bene, & e republica, & pro ſua, „ majorumque ſuorum dignitate, conſuetudineque reipublicæ bene geren„ dæ feciſſe, eamque rem ſenatui, populoque Romano gratam eſſe, & „ fore. Utique Q. Cæpio Brutus, proconſul, provinciam Macedoniam, „ Illyricum, totamque Græciam tueatur, defendat, cuſtodiat, incolumem„ que

a Vict. Man. Grut. *quid eſt, cur*

b Iidem *huic ordini*

„ que conſervet : eique exercitui, quem ipſe conſtituir, comparavit, præ-
„ ſit : pecuniaque ad rem militarem, ſi qua opus ſit, quæ publica ſit,
„ & exigi poſſit, utatur, exigat; pecuniaſque a quibus videatur, ad rem
„ militarem mutuas ſumat; frumentum imperet : operamque det, ut cum
„ ſuis copiis quam proxime Italiam ſit. Cumque ex literis Q. Cæpionis
„ Bruti, proconſulis, intellectum ſit, Q. Hortenſii proconſulis opera &
„ virtute vehementer rempublicam adjutam, omniaque ejus conſilia
„ cum conſiliis Q. Cæpionis Bruti, proconſulis, conjuncta fuiſſe, eam-
„ que rem magno uſui reipublicæ fuiſſe. Q. Hortenſium proconſulem
„ recte, & ordine, exque republica feciſſe : ſenatuique placere, Q.
„ Hortenſium, proconſulem, cum quæſtoribus, prove quæſtoribus,
„ & legatis ſuis provinciam Macedoniam obtinere, quoad ei ex S. C
„ ſucceſſum ſit. "

Digitized by Google

I N

M. ANTONIUM.

PHILIPPICA XI.

ARGUMENTUM.

OBtinente Aſiam provinciam C. Trebonio, decretam a ſenatu poſt Cæſaris interitum, Dolabella in Syriam, Antonii ſibi lege traditam, proficiſcens, cum Trebonio familiariſſime collocutus, eumque ſummæ benevolentiæ ſimulatione complexus, incautum Smyrnæ oppreſſit atque interjecit, & Aſiam univerſam occupavit. Hoc nuncio Romam perlato, ſenatus hoſtem Dolabellam judicavit, belloque perſequendum cenſuit: ſed cum, ejus belli cura non ſatis conſtaret, cui mandanda videretur, cum alii aliter ſentirent, Cicero deplorata prius Trebonii morte imperatorem omnino C. Caſſium, qui Dolabellam terra marique perſequeretur, eſſe deligendum cenſuit. In quam ſententiam ut S. C. eſſe factum exiſtimem, his Velleii verbis adducor: Bruto Caſſioque provinciæ, quas jam ipſi ſine S.C. occupaverant, decretæ. MAN.

In alia omnia itum eſt, idque aperte colligitur ex epiſt. 7. lib. XII. *ad Caſſium:* Quæ mea ſententia in ſenatu facile valuiſſet, niſi Panſa vehementer obſtitiſſet. *Eodem die ſenatus-conſultum in Q. Fufii ſententiam factum eſt, ut conſules Aſiam ſortirentur, & bellum inferrent Dolabellæ. Sic enim ſcribebat* Fam. XII. 14. P. *Lentulus* IV. *Kal. Junias:* Quoniam conſulibus decreta eſt Aſia, & permiſſum eſt iis, ut, dum ipſi venirent, darent negotium. *Ex hac epiſtola colligo, Senatum nihil decreviſſe de Caſſio imperatore deligendo, ſed neque de revocando ex Syria, quem in eam provinciam privato conſilio profectum fuiſſe omnes noverant. Victo ad Muti-*

nam

nam M. Antonio, abſumptiſque eo prælio conſulibus, quibus bellum adverſus Dolabellam mandatum fuerat, tunc primum res illa delata eſt ad C. Caſſium. Epiſt. 5. ad Brutum. Ferratius.

I. MAGNO in dolore (1), Patres conſcripti, vel mœrore potius, quem ex crudeli & miſerabili morte C. Trebonii, optimi civis, moderatiſſimique hominis, accepimus, ineſt tamen aliquid, quod reipublicæ profuturum putem. Perſpeximus enim, quanta in iis, qui contra patriam ſcelerata arma ceperunt, ineſſet immanitas. Nam duo hæc capita nata ſunt poſt homines natos teterrima & ſpurciſſima, Dolabella & Antonius: quorum alter effecit, quod optabat (2): de altero patefactum eſt, quid cogitaret. L. Cinna crudelis: C. Marius in iracundia perſeverans: L. Sylla vehemens: neque ullius horum in ulciſcendo acerbitas progreſſa ultra mortem eſt (3). Quæ tamen pœna in cives nimis crudelis putabatur. Ecce tibi geminum in ſcelere par (4), inuſitatum, inauditum (5), ferum, barbarum. Itaque quorum ſummum quoddam inter ipſos odium, bellumque meminiſtis, eoſdem poſtea ſingulari inter ſe conſenſu & amore devinxit impuriſſimæ naturæ & turpiſſimæ vitæ ſimilitudo. Ergo id, quod fecit Dolabella, in quo potuit, multis idem minatur Antonius. Sed ille cum procul eſſet a conſulibus, exercitibuſque noſtris, nec dum ſenatum cum populo Romano conſpiraſſe ſenſiſſet, fretus Antonii copiis, ea ſcelera ſuſcepit, quæ Romæ jam ſuſcepta arbitrabatur a ſocio furoris ſui. Quid ergo hunc aliud moliri, quid optare cenſetis, aut quam omnino cauſam eſſe belli? Omnes, qui libere de republica ſenſimus, qui dignas nobis ſententias diximus, qui

(1) *Magno in dolore*) Licet aliquando præceperit, deliberativis orationibus principia eſſe debere ſæpe nulla, tamen hac in cauſa cenſuit exordium prætexendum, ad animos auditorum inflammandos odio in Antonium & Dolabellam, exaggerato ſcelere alterius, cum deploratione mortis C. Trebonii. *Fronto Ducæus.*

(2) *Alter effecit, quod optabat*) Dolabella Aſiam occupavit, quod maxime optabat efficere. *De altero patefactum eſt, quid cogitaret.* Patefacta ſunt Antonii conſilia invadendæ contra ſenatus voluntatem atque auctoritatem Galliæ. *Idem.*

(3) *Neque ullius horum in ulciſcendo acerbitas progreſſa ultra mortem eſt*) In contentione facinorum ſatis eſt oratori, ſi id quod exaggerat, in aliqua parte gravius eſſe demonſtret. Nam ea pars ſola oſtenditur. Strages in civilibus bellis editæ, ut numero, & aliis pluribus adjunctis hanc ſuperant ſæne; hac tamen parte ſuperantur, quod ultra mortem progreſſæ non ſunt. Truculentior multo Dolabella. Quod exponitur, *cap.* 2. Idem.

(4) *Ecce tibi geminum in ſcelere par*) In hoc vocabulo *par*, quod proprie de gladiatoribus dicitur, vis eſt quædam præcipua ad horum hominum, Dolabellæ atque Antonii, exprimendam immanitatem, & odium adverſus eos concitandum. *Idem:*

(5) *Par inuſitatum, inauditum*) Dicat mihi, qui Latine doctus eſt, quid ſit *homo inuſitatus*. Nihil certius eſt quam legendum eſſe *inviſitatus*, cujus vocabuli vim cum non intelligerent librarii, in multis locis id in *inuſitatus* converterunt, ut jamdudum viri docti animadverterunt, qui ex antiquiſſimis codicibus in uſum & lucem id revocarunt, & ipſe ad Juſtini lib. XVIII, cap. 5. notavi. *Gravius.*

qui populum Romanum liberum eſſe voluimus, ſtatuit ille quidem non inimicos, ſed hoſtes (6): majora tamen in nos, quam in hoſtem, ſupplicia meditatur: mortem naturæ pœnam putat eſſe, iracundiæ tormenta, atque cruciatum (7). Qualis igitur hoſtis habendus eſt is, a quo victore ſi cruciatus abſit, mors in beneficii parte numeretur?

II. Quamobrem, Patres conſcripti, quanquam hortatore non egetis; ipſi enim veſtra ſponte exarſiſtis ad libertatis recuperandæ cupiditatem: tamen eo majore animo, ſtudioque libertatem defendite, quo majora propoſita victis ſupplicia ſervitutis videtis. In Galliam invaſit Antonius, in Aſiam Dolabella: in alienam uterque provinciam. Alteri ſe Brutus objecit, impetumque furentis, atque omnia divexare & diripere cupientis, vitæ ſuæ periculo colligavit, progreſſu arcuit, a reditu refrenavit: obſideri ſe paſſus ex utraque parte conſtrinxit Antonium. Alter in Aſiam (8) irrupit curſim, cui in Syriam patebat via certa, neque longa. Quid opus fuit cum legione (9)? præmiſſo Marſo neſcio quo Octavio (10), ſcelerato latrone, atque egente, qui popularetur agros, vexaret urbes, non ad ſpem conſtituendæ rei familiaris, quam tenere eum poſſe negant qui norunt: mihi enim hic ſenator ignotus eſt: ſed ad præſentem paſtum mendicitatis ſuæ (11). Conſecutus eſt Dolabella, nulla ſuſpicione belli: quis enim id puta-

---

(6) *Non inimicos, ſed hoſtes*) Diſtinguit hic inimicum ab hoſte, in hoc enim eſt aliquid longe gravius. Inter cives poteſt eſſe inimicitia, hoſtile odium eſſe non poteſt. *F. Ducaus*.

(7) *Mortem naturæ pœnam putat eſſe, iracundiæ tormenta atque cruciatum*) Pœna *naturæ* eſt, quam offert natura, adeoque nihil exquiſitum habet, aut inuſitatum. Pœna *iracundiæ* ea eſt, quam excogitat iracundia, & ulciſcendi libido. Hujus, inquit, monſtri feritas non eſt contenta morte, quam putat pœnam eſſe nimium vulgarem niſi tormenta cruciatuſque adjungantur. *Idem*. Arbitramur abundare dictionem *pœnam*. Pulchre enim habet ſententia ſine ea: *mortem naturæ putat eſſe, iracundiæ tormenta*, &c. *Faern.*

(8) *Alter in Aſiam, &c.*) Fide Vaticani emendatum eſt, *alter in Aſiam irrupit. Cur? Si, ut in Syriam; patebat via*. Hoc amplexi ſunt Faernus, Manutius, Lambinus, a quibus non diſſentio. Quamvis in meis libris varie hic locus ſcribatur. Mihi tamen hæc accuratius perpendenti videtur Cicero ſcripſiſſe: *Curſus in Aſiam patebat, via certa, neque longa*, hoc eſt, navigatio in Syriam patebat certa & brevis. Nam *curſum* eſſe navigationem, & *currere* navigare tralatitium eſt. Per *viam* intelligit viam ſeu iter maritimum. Jam Procoſſ. Syriæ & Ciliciæ, imo & Aſiæ plerumque navibus in Ciliciam profectos eſſe quis ignorat? *Gravius*. Et ipſe M. Ant. Ferratius, qui hæc nuper edidit, Vaticanum ſequitur.

(9) *Quid opus fuit, cum legione?*) Hic aliquid putamus deeſſe. Maxime poſt verbum *fuit*, aliquid certe mendi ſubeſt. *Faernus*; Lambinus præmittit; *ſin ut ad Trebonium; quid opus*, &c. Sed tale nihil Manutius, aut ſcripti noſtri. *Gruo*. Valde audacter Lambinus, cum in nullo codice verba, quæ infercit, legantur, ſed, quia Faernus aliquid deſiderari hic ſcripſerat, illa ipſe excogitavit. *Gravius*.

(10) *Præmiſſo Marſo neſcio quo Octavio*) Hunc Appianus *Bell. Civ. lib.* IV. præfectum fuiſſe ait nocturnarum excubiarum. Dio, *lib.* XLVII. M. Octavium commemorat P. Cornelii Dolabellæ legatum. Veri admodum ſimile mihi videtur, Marſum Octavium, & Marcum Octavium, unum fuiſſe eumdemque hominem. *Fronto Ducæus*. Henricus Noris, *Cenotaph. Piſan. Diſſert.* II. §. 4. Uſſerium refellit ſcribentem duos fuiſſe homines, non eundem. *Anonymus*.

(11) *Ad præſentem paſtum mendicitatis ſuæ.*) Ut haberet homo inops ac famelicus quo latrantem ſtomachum leniret. Hoc eſt, quod vulgo ajunt, ut haberet panem. *F. Ducaus*.

putaret? Secutæ collocutiones familiariſſimæ cum Trebonio: complexuſque ſummæ benevolentiæ falſi indices extiterunt in amore ſimulato: dexteræ, quæ fidei teſtes eſſe ſolebant, perfidia ſunt & ſcelere violatæ: nocturnus introitus Smyrnam, quaſi in hoſtium urbem, quæ eſt fideliſſimorum, antiquiſſimorumque ſociorum: oppreſſus Trebonius; ſi ut ab eo, qui aperte hoſtis eſſet, incautus; ſi ut ab eo, qui civis etiam tum ſpeciem haberet, miſer. Ex quo nimirum documentum nos capere fortuna voluit, quid eſſet victis extimeſcendum. Conſularem hominem, conſulari imperio provinciam Aſiam obtinentem, Samiario exuli tradidit: interficere captum ſtatim noluit, ne nimis, credo, in victoria liberalis videretur. Cum verborum contumeliis optimum virum inceſto ore laceraſſet, tum verberibus ac tormentis quæſtionem habuit pecuniæ publicæ, idque per biduum. Poſt cervicibus fractis caput abſcidit, idque adfixum geſtari juſſit in pilo: reliquum corpus tractum atque laniatum abjecit in mare. Cum hoc hoſte bellandum eſt; a cujus teterrima crudelitate omnis barbaria ſuperata eſt. Quid loquar de cæde civium Romanorum? de direptione fanorum? quis eſt, qui pro rerum atrocitate deplorare tantas calamitates queat? Et nunc tota Aſia vagatur, volitat ut rex: nos alio bello diſtineri putat: quaſi vero non unum idemque bellum ſit contra hoc jugum impiorum nefarium.

III. Imaginem M. Antonii crudelitatis in Dolabella cernitis: ex hoc illa efficta eſt: ab hoc Dolabellæ ſcelerum præcepta ſunt tradita. Num leniorem, quam in Aſia Dolabella fuit, in Italia, ſi liceat, fore putatis Antonium? Mihi quidem & ille perveniſſe videtur, quo progredi potuerit feri hominis amentia: neque Antonius ullius ſupplicii adhibendi, ſi poteſtatem habeat, ullam eſſe partem relicturus. Ponite igitur ante oculos, Patres conſcripti, miſeram illam quidem & flebilem ſpeciem, ſed ad incitandos animos veſtros neceſſariam: nocturnum impetum in urbem Aſiæ clariſſimam, irruptionem armatorum in Trebonii domum, cum miſer ille prius latronum gladios videret, quam, quæ res eſſet, audiſſet: furentis introitum Dolabellæ, vocem impuram atque os illud infame, vincula, verbera, eculeum, tortorem, carnificemque Samiarium. Quæ tuliſſe illum fortiter & patienter ferunt. Magna laus, meoque judicio omnium maxima. Eſt enim ſapientis, quidquid homini accidere poſſit, id præmeditari ferendum modice eſſe, ſi evenerit. Majoris omnino eſt conſilii, providere, ne quid tale accidat: ſed animi non minoris, fortiter ferre, ſi evenerit. Ac Dolabella quidem tam fuit immemor humanitatis (quanquam ejus nunquam particeps fuerit) ut ſuam inſatiabilem crudelitatem exercuerit non ſolum in vivo, ſed etiam in mortuo: atque in ejus corpore lacerando atque vexando, cum animum ſatiare non poſſet, oculos paverit ſuos.

IV. O multo miſerior Dolabella, quam ille, quem tu miſerrimum eſſe voluiſti! Dolores Trebonius pertulit magnos: multi ex morbi gravitate majores: quos tamen non miſeros, ſed laborioſos dicere ſolemus. Longus fuit dolor bidui: at compluribus, annorum ſæpe multorum. Nec vero graviora ſunt carnificum tormenta, quam interdum cruciamenta morborum. Alia ſunt, alia, inquam, o perditiſſimi homines & amentiſſimi, mul-

Digitized by Google

multo miſeriora. Nam, quo major vis eſt animi, quam corporis, hoc ſunt graviora ea, quæ concipiuntur animo, quam illa, quæ corpore. Miſerior igitur, qui ſuſcipit in ſe ſcelus, quam is, qui alterius facinus ſubire cogitur. Cruciatus a Dolabella Trebonius: & quidem a Carthaginenſibus Regulus. Quare cum crudeliſſimi Pœni judicati ſint in hoſte: quid in cive Dolabella judicandus eſt (12)? An vero hoc conferendum eſt? an dubitandum, uter miſerior? iſne, cujus mortem ſenatus, populuſque Romanus ulciſci cupit; an is, qui cunctis ſententiis hoſtis eſt judicatus? Nam cæteris quidem vitæ partibus, qui eſt, qui poſſit ſine Trebonii maxima contumelia conferre vitam Trebonii cum Dolabellæ? Alterius conſilium, ingenium, humanitatem, innocentiam, magnitudinem animi in patria liberanda quis ignorat? Alteri a puero pro deliciis crudelitas fuit: deinde ea libidinum turpitudo, ut in hoc ſit ſemper ipſe lætatus, quod ea faceret, quæ ſibi objici ne ab inimico quidem poſſent verecundo. Et hic, dii immortales! aliquando fuit meus (13). Occulta enim erant vitia non inquirenti. Neque nunc fortaſſe alienus ab eo eſſem, niſi ille vobis, niſi mœnibus patriæ, niſi huic urbi, niſi diis penatibus, niſi aris & focis omnium noſtrum, niſi denique naturæ & humanitati inventus eſſet inimicus. A quo admoniti, diligentius & vigilantius caveamus Antonium.

V. Etenim Dolabella non ita multos ſecum habuit notos ac inſignes latrones: at videtis, quos & quam multos habeat Antonius. Primum L. fratrem: quam facem, dii immortales? quod facinus? quod ſcelus? quem gurgitem? quam voraginem? quid eum non ſorbere animo, quid non haurire cogitatione, cujus ſanguinem non bibere cenſetis? in cujus poſſeſſiones atque fortunas non impudentiſſimos oculos ſpe & mente defigere? Quid Cenſorinum? qui ſe verbo prætorem eſſe urbanum cupere dicebat, re certe noluit (14). Quid Beſtiam? qui conſulatum in Bruti locum ſe petere profitetur. Atque hoc quidem deteſtabile omen avertat Jupiter! Quam abſurdum autem, qui prætor fieri non potuerit, eum petere conſulatum? niſi forte damnationem (15) pro prætura putat. Alter Cæſar, Vopiſcus ille, ho-

(12) *Quid in cive de Dolabella judicandus eſt*) Vict. Man. Grut. ediderunt, *Quid in cive Dolabella judicandus eſt?* Lambinus, *Quid in cive de Dolabella judicandum?* Utrumvis legas, eandem habes ſententiam. Malim tamen quod edidit Victorius. Illud *in hoſte*, *in cive*, ſecutus eſt Virgilius, Æn. II. 541. *Talis in hoſte fuit Priamo*. Oliv.

(13) *Et hic, Dii immortales! aliquando fuit meus*.) Dolabella Tulliam in matrimonio habuerat Ciceronis filiam, & cum ipſo arctiſſima fuerat familiaritate conjunctus. Ob hanc conjunctionem atrocior eſt Cicero in Antonii accuſatione, quam Dolabellæ; etſi conſtat majorem altero fuiſſe Antonium. Hic quidem exarſit, ſed Ciceronianis declamationibus & ſatyris inflammatus. *F. Ducaus*.

(14) *Re certe noluit*) Qui enim prætor urbanus eſſe poteſt, cum ab urbe diſceſſerit? *Manut.* Hæc irriſio eſt non ſine gratia ac lepore; Cenſorinus repulſam tulerat. Porro eſt operæ pretium animadvertere, qua arte Cicero in hac enumeratione, auditorum ſatietati occurrat: ut aſpergat jocos. *F. Ducaus*.

(15) *Damnationem*) De ambitu ea petitione præturæ, defendente Cicerone. Vide ep. 3. lib. II. ad Q. Frat.

homo ſummo ingenio, ſumma potentia, qui ex ædilitate conſulatum petit (16). Solvatur legibus. Quanquam leges eum non tenent: propter eximiam, credo, dignitatem. At hic, me defendente, quiuquies abſolutus eſt. Sexta palma urbana, etiam in gladiatore difficilis (17). Sed hæc judicum culpa, non mea eſt. Ego defendi fide optima: illi debuerunt clariſſimum & præſtantiſſimum ſenatorem in civitate retinere (18). Qui tamen nunc nihil aliud agere videtur, niſi ut intelligamus, illos, quorum res judicatas irritas fecimus, bene & e republica judicaviſſe (19).

Neque hoc in hoc uno eſt. Sunt alii in eiſdem caſtris honeſte condemnati, turpiter reſtituti. Quod horum conſilium, qui omnibus bonis hoſtes ſunt, niſi crudeliſſimum putatis fore? Accedit Saxa neſcio quis, quem nobis Cæſar ex ultima Celtiberia tribunum plebis dedit, caſtrorum antea metator, nunc, ut ſperat, urbis (20): a qua cum ſit alienus (21), ſuo capiti, ſalvis nobis, ominetur. Cum hoc veteranus Capho: quo neminem veterani pejus oderunt. His, quaſi præter dotem (22), quam in civilibus malis

---

(16) *Ex ædilitate conſulatum petit*) In quo gradus honorum non ſervabat: nam cum primus honoris gradus eſſet Quæſtura, ſecundus Tribunatus pl. deinde Ædilitas, poſt Prætura, extremo loco Conſulatus: hic omiſſa Prætura, Conſul fieri volebat. Quod erat ita extraordinarium, ut C. Cæſar æqualis illi Sulpicii idem cum tentaſſet, cauſa belli civilis fuerit. Declarat Aſconius, cujus verba ſubſcripſi, *C. Cæſar Ædilitius quidem occiſus eſt, ſed tantum in civitate potuit, ut cauſa belli civilis contentio ejus cum Sulpicio Trib. pleb. fuerit: nam & ſperabat, & id agebat Cæſar, ut omiſſa Pratura Conſul fieret: cui cum primis temporibus jure Sulpicius reſiſteret, poſtea nimia contentione ad ferrum & ad arma proceſſit.* De hac re Cicero in Bruto, cap. 48. *Ferrat.*

(17) *Sexta palma urbana, etiam in gladiatore difficilis*) Sexta, inquit, vice accuſatus, me pariter defendente, non evaſit, & damnatus eſt; neque id mirum eſſe debet, cum ne ipſi quidem gladiatores, ſi pugnare perſeverent, ad ſextam pervenire palmam facile poſſint. *Palmam urbanam* vocat abſolutionem rei, vel oratoris victoriam. *Ferr.*

(18) *Sed hæc judicum culpa, non mea eſt. Ego defendi fide optima: illi debuerunt clariſſimum & præſtantiſſimum ſenatorem in civitate retinere*) Etiam cum ſextum accuſaretur Vopiſcus, officio non defuit Cicero & bona fide defendit, judices autem nullo modo potuerunt adduci ut abſolverent. Ea ſententiæ pars, quæ ſpectat ad judices, apertam habet ironiam: nam æque bona fide Vopiſcum ſextum accuſatum & Cicero defenderat, & judices condemnaverant. *Idem.*

(19) *Qui tamen nunc nihil aliud agere videtur, niſi ut intelligamus, illos judices, quorum res judicatas irritas fecimus, bene, & e republica judicaviſſe*) C. Cæſare dictator cum alios multos, legibus in exilium pulſos, reſtituit, tum ipſum Vopiſcum, adeoque res judicatas illorum judicum irritas fecerat, a quibus illi fuerant damnati. Quid deinde? Interfecto Cæſare, factum eſt ſenatus-conſultum, ut leges, decreta, omnia denique acta Cæſaris rata eſſent, hic ſenatus etiam, præter alia quamplurima, illud probaverat, ut res antea judicatæ, irritæ forent, cum judicavit eos omnes, ad quos beneficium Cæſaris pertinuerat, jure fuiſſe reſtitutos. Vopiſcus tamen ita vivebat, ſeque adeo ſceleratum præſtabat, ut quilibet intelligere poſſet, bene, & e republica judices illos judicaviſſe, qui civem perditiſſimum ex urbe ejeciſſent. *Idem.*

(20) *Caſtrorum antea metator, nunc, ut ſperat, urbis*) Qui ſibi videtur ex caſtrorum metatore factus eſſe metator ac diviſor urbis: qui ſperat, ſe Antonii caſtra in ipſa urbe Roma locaturum, eamque militibus pro voluntate diſtributurum. *Ducæus.*

(21) *A qua, cum ſit alienus, &c.*) Cum ad ipſum, utpote extraneum, nihil pertineant nec bona urbis noſtræ, nec mala, deſinat nobis ominari, atque hæc ejus omina in ejus caput convertantur. *Idem.*

(22) *Quaſi præter dotem*) Hic *dotem* appellat prædam, qua ditati a C. Julio Cæſare, per civilium bellorum licentiam fuerant ... *Agrum Campanum eſt largitus Antonius.* Vide

malis acceperant, agrum Campanum eſt largitus Antonius, ut haberent reliquorum nutriculas prædiorum: quibus utinam contenti eſſent! ferremus: etſi tolerabile non erat: ſed quidvis patiendum fuit, ut hoc teterrimum bellum non haberemus.

VI. Quid? illa caſtrorum M. Antonii lumina nonne ante oculos proponitis? Primum duos collegas Antoniorum & Dolabellæ, Nuculam & Lentonem, Italiæ diviſores (23) lege ea, quam ſenatus per vim latam judicavit? quorum alter commentatus eſt mimos, alter egit tragœdiam. Quid dicam de Apulo Domitio? cujus bona modo proſcripta vidi (24): tanta procuratorum eſt negligentia. At hic nuper ſororis filio infudit venenum, non dedit. Sed non poſſunt non prodige vivere (25), qui noſtra bona ſperant, cum effundunt ſua. Vidi etiam P. Decii auctionem, clariſſimi viri: qui majorum exempla perſequens (26), pro alieno ſe ære devovit (27). Emptor tamen in ea auctione inventus eſt nemo. Hominem ridiculum, qui ſe exire ære alieno putet poſſe, cum vendat aliena.

Nam quid ego de Trebellio dicam? quem ultæ videntur furiæ debitorum: vindicem (28) enim tabularum novarum novam tabulam vidimus. Quid de T. Planco? quem præſtantiſſimus civis, Aquila, Pollentia expulit, & quidem crure fracto: quod utinam ante illi accidiſſet, ne huc redire potuiſſet! Lumen & decus illius exercitus pene prætorii, C. Annium Cimbrum, Lyſidici filium, Lyſidicum ipſum Græco verbo, quoniam omnia jura diſſolvit (29): niſi forte jure Germanum Cimber occidit (30).

Vide Phil. VIII. cap. 8. *Ut haberent reliquorum nutriculas prædiorum*. Hunc illis agrum dedit, ut haberent in illa ubertate, quo familias, reliquis in prædiis collocatas, alerent. *Idem*.

(23) *Italiæ diviſores*) Vide Philipp. VI. cap. 5.

(24) *Cujus bona modo proſcripta vidi*) In tabellis publice propoſita venalia: in auctione poſita, propter æs alienum. *Tanta procuratorum eſt negligentia*. Sarcaſmus, quaſi non Domini culpa hæc ſit, ſed eorum, qui ipſius abſentis curant res domeſticas. *Idem*.

(25) *Sed non poſſunt non prodige vivere*) Sarcaſmus & irriſio. Perinde quaſi in illa veneni infuſione ſit prodiga quædam liberalitas. *Idem*.

(26) *Qui majorum exempla perſequens*) Trium Deciorum, qui ſe pro patria devoverunt. Pater bello Latino, an. U. C. 413. Filius, bello Gallico, 457. Nepos denique, bello in Pyrrhum Epiri regem, 474. *Idem*.

(27) *Pro alieno ſe ære devovit*) Hoc facere dixit, in carmen intuens, quo Decii uſi erant in devotione ſui, in quo hoc erat in extremo: *Sicut verbis nuncupavi, ita pro republica Quiritium, exercitu, legionibus, auxiliis populi Romani Quiritium, legiones, auxiliaque hoſtium mecum Diis Manibus, Tellurique devoveo*. Ferrar. Vide Livium, VIII. 9.

(28) *Vindicem*) Proſcripti Trebellii bona vidimus, ea tabula ulciſci videtur tabulas novas, quibus adverſatus erat. Tabulam enim poſuit, qui tabulas novas oppugnaverat. *Manut*.

(29) *Græco verbo, quoniam omnia jura diſſolvit*) Vix perſuadere mihi poſſum, hæc eſſe Ciceronis. In margine (ſic quidem videtur) adſcripta fuerant, explicandi cauſa, unde in contextum, per librariorum imperitiam diligentiam ſunt intruſa. *Lyſidicus* eſt a verbo λύω, ſolvo, diſſolvo, & nomine δίκη, jus, lex. *Lyſidicus*, ſi latine velis dicere, eſt *legirupa*. In hoc membro, *Lyſidici filium, Lyſidicum ipſum*, idem nomen priore loco proprium eſt hominis, poſteriore eſt appellativum. *F. Ducaus*.

(30) *Niſi forte jure Germanum Cimber occidit*) Correctio ridicula, & jocus mordax. Hic C. Annius Cimber fratrem occiderat. Latina vox *Germanus*, & fratrem ſignificat, & hominem e Germania. Itidem *Cimber*, quod erat iſtius C. Annii cognomen, hominem deſignat oriundum e Cimbrica Cherſoneſo, aut, ut aliqui malunt, Cherroneſo. Ex illa ambiguitate jocum Cicero captavit. *Idem*.

Cum hanc, & hujus generis copiam tantam habeat Antonius, quod ſcelus omittet, cum Dolabella tantis ſe obſtrinxerit parricidiis, nequaquam pari latronum manu & copia? Quapropter, ut invitus ſæpe diſſenſi a Q. Fuſio, ita ſum ejus ſententiæ libenter aſſenſus. Ex quo judicare debetis, me non cum homine ſolere, ſed cum cauſa diſſidere. Itaque non aſſentior ſolum, ſed etiam gratias ago Q. Fuſio. Dixit enim ſeveram, gravem, republica dignam ſententiam: judicavit hoſtem Dolabellam: bona ejus cenſuit publice poſſidenda. Quo cum addi nihil poſſet, (quid enim atrocius potuit, quid ſeverius decernere?) dixit tamen, ſi quis eorum, qui poſt ſe rogati eſſent, graviorem ſententiam dixiſſet: in eam ſe iturum. Quam ſeveritatem quis poteſt non laudare?

VII. Nunc quoniam hoſtis eſt judicatus Dolabella, bello eſt perſequendus. Neque enim quieſcit: habet legionem, habet fugitivos, habet ſceleratam impiorum manum: eſt ipſe confidens, impotens, gladiatorio generi mortis addictus. Quamobrem, quoniam cum Dolabella heſterno die hoſte decreto bellum gerendum eſt, imperator eſt deligendus. Duæ dictæ ſunt ſententiæ: quarum neutram probo: alteram, quia ſemper, niſi cum eſt neceſſe, periculoſam arbitror: alteram, quia alienam his temporibus exiſtimo. Nam extraordinarium ſemper imperium populare, atque ventoſum eſt (31), minime noſtræ gravitatis, minime hujus ordinis. Bello Antiochi magno & gravi, cum L. Scipioni, Publii filio, obveniſſet Aſia, parumque in eo putaretur eſſe animi, parum roboris, ſenatuſque ad collegam ejus, C. Lælium, hujus Sapientis patrem, negotium deferret: ſurrexit P. Africanus, frater major L. Scipionis, & illam ignominiam familiæ deprecatus eſt: dixitque & in fratre ſuo ſummam virtutem eſſe, ſummumque conſilium, neque ſe ei legatum id ætatis, iiſque rebus geſtis defuturum. Quod cum ab eo eſſet dictum; nihil eſt de Scipionis provincia commutatum: nec plus extraordinarium imperium ad id bellum quæſitum, quam duobus antea maximis Punicis bellis, quæ a conſulibus, aut a dictatoribus geſta & confecta ſunt; aut quam Pyrrhi, quam Philippi, quam poſt Achaico bello, quam Punico tertio, ad quod populus Romanus ita ipſe ſibi delegit idoneum ducem, P. Scipionem, ut eum tamen bellum gerere conſulem vellet (32).

VIII.

(31) *Extraordinarium ſemper imperium populare atque ventoſum eſt*) Popularis eſt levitatis, quæ qualibet aura movetur, & novis rebus gaudet; imperium decernere extraordinarium. Contra ſenatoriæ gravitatis eſt, antiquis ſtare inſtitutis ac legibus, ut per ordinarios magiſtratus ea fiant, ad quæ facienda ſunt creati. Rei enim publicæ omnis eſt exitioſa novitas. *Idem*.

(32) *Ut eum tamen bellum gerere conſulem vellet*) Maluit populus Romanus eum ſolvere legibus, & conſulem creare extra ordinem, quam privato curam belli committere. *F. Ducaus*.

(33) *Cum Ariſtonico bellum gerendum fuit*) Cum Pergami rex Attalus, Eumenis filius, teſtamento populum Romanum reliquiſſet heredem bonorum omnium; Ariſtonicus, Eumenis, ex Epheſia quadam muliercula, filius, Aſiam, ut paternum regnum, opibus multorum & favore adjutus invaſit. Is cum bello perſequendus eſſet, orta eſt inter

VIII. Cum Ariſtonico bellum gerendum fuit (33), L. Valerio, P. Licinio conſulibus. Rogatus eſt populus, quem id bellum gerere placeret: Craſſus conſul & pontifex maximus, Flacco collegæ, flamini Martiali, multam dixit, ſi a ſacris diſceſſiſſet. Quam multam populus remiſit: pontifici tamen flaminem parere juſſit. Sed ne tum quidem populus Romanus ad privatum detulit bellum. Quamquam erat Africanus, qui anno ante de Numantinis triumphaverat; qui cum longe omnes belli gloria & virtute ſuperaret, duas tamen tribus ſolas tulit. Ita populus Romanus conſuli potius Craſſo, quam privato Africano bellum gerendum dedit. De Cn. Pompeji imperiis, ſummi viri, atque omnium principis, tribuni plebis turbulenti tulerunt (34). Nam Sertorianum bellum a ſenatu privato datum eſt, quia conſules recuſabant: cum L. Philippus pro conſulibus eum ſe mittere dixit, non pro conſule (35).

Quæ igitur hæc comitia (36)? aut quam ambitionem conſtantiſſimus & graviſſimus civis, L. Cæſar, in ſenatum introduxit? Clariſſimo viro, atque innocentiſſimo, decrevit imperium; privato tamen. In quo maximum nobis onus impoſuit. Aſſenſus ero: ambitionem induxero in curiam. Negavero: videbor ſuffragio meo, tanquam comitiis, honorem homini amiciſſimo denegaviſſe. Quod ſi comitia placet in ſenatu habere: petamus, ambiamus. Tabella modo detur nobis, ſicut populo data eſt. Cur committis, Cæſar, ut aut præſtantiſſimus vir, ſi tibi non ſit aſſenſum, repulſam tu-

---

rer conſules de provinciis contentio. Erant tum conſules P. Licinius Craſſus, & L. Valerius Flaccus; ille pontifex maximus, hic flamen Martialis. Cum uterque Aſiam habere vellet, Craſſus, ut collegam ab ejus provinciæ ac belli adminiſtratione arceret, pro ea, qua pollebat, ut pontifex, in flamines auctoritate, multam Flacco dixit, ſi ab urbe, & a ſacris diſceſſiſſet. Neque finis certaminum fuit, donec ad populum ferri placuit, quem id bellum gerere juberet. De Craſſo dubitabatur, ne pontificem maximum abire ex Italia contra religiones foret: dictæ erant ſententiæ, ut potius pro conſule aliquis mitteretur: aderat Africanus, qui poſſet mitti. Populus remiſit multam flamini, eum tamen dicto audientem pontifici eſſe juſſit: privatum ei bello præfici non placuit: duarum tantummodo tribuum punctis tulit Africanus: conſuli P. Licinio Craſſo provincia decreta eſt. *Idem*.

(34) *Tribuni plebis turbulenti tulerunt*) Gabinius & Manilius. Quam aliter de iiſdem hic idem loquitur in ſuaſione legis Maniliæ! At tum dicebat ad populum; & eloquentiæ eſt ſervire tempori, cum ſit prudentiæ civilis quaſi adminiſtra. *Dacæus*.

(35) *Cum L. Philippus pro conſulibus eum ſe mittere dixit, non pro conſule*) Hoc ipſum eſt in orat. *pro lege Manilia*, niſi quod ſupprimitur illic recuſatio conſulum, quæ obfuiſſet cauſæ; hic exprimitur, quoniam juvabat. Si decretum eſt Pompeio imperium extra ordinem, nihil mirum, nulli enim erant in republica conſules, qui ſuſcipere id vellent. *Idem*.

(36) *Quæ igitur hæc comitia*) Extraordinaria imperia populus in comitiis decernebat. Propterea cum L. Cæſar ſuaderet, ut ſenatus imperium mandaret extraordinarium, ait Cicero, ipſum comitia in curiam introducere: conſecutura oſtendit incommoda; inprimis animorum offenſiones, quæ ſaltem in comitiis nullæ ſunt verendæ; quoniam populus tabellis ſuffragia committit; quo fit, ut ii, qui repulſam ferunt, ſcire nequeant, a quibuſnam ſint præteriti & neglecti. At in ſenatu, voce dicuntur ſententiæ. Idcirco ait: Eſto, agamus, ut in campo & comitiis, ambiamus, prenſemus, ſuffragemur, imitemur popularem levitatem, dummodo detur nobis, ut populo, tabella, quæ det eam libertatem, ut, quod velimus, faciamus. *Idem*.

tuliſſe videatur : aut unuſquiſque noſtrum præteritus, ſi, cum pari dignitate ſimus, eodem honore digni non putemur?

At enim (37) (nam id exaudio) C. Cæſari adoleſcentulo imperium extraordinarium mea ſententia dedi (38). Ille enim mihi præſidium extraordinarium dederat. Cum dico mihi, ſenatui dico, populoque Romano. A quo reſpublica præſidium ne cogitatum quidem, tantum haberet, ut ſine eo ſalva eſſe non poſſet, huic extraordinarium imperium non darem? Aut exercitus adimendus, aut imperium dandum fuit. Quæ eſt enim ratio, aut qui poteſt fieri, ut ſine imperio teneatur exercitus? Non igitur quod ereptum non eſt, id exiſtimandum eſt datum. Eripuiſſetis C. Cæſari, Patres conſcripti, imperium, niſi dediſſetis. Milites veterani, qui illius auctoritatem, imperium, nomen ſecuti, pro republica arma ceperant, volebant ſibi ab illo imperari: legio Martia, legio quarta ita ſe contulerat ad auctoritatem ſenatus, populique Romani dignitatem, ut depoſcerent imperatorem & ducem C. Cæſarem. Imperium Cæſari belli neceſſitas, faſces ſenatus dedit. Otioſo (39) vero & nihil agenti, privato, obſecro te, L. Cæſar, (cum peritiſſimo homine mihi res eſt) quando imperium ſenatus dedit?

IX. Sed de hoc quidem hactenus, ne refragari homini amiciſſimo, ac de me optime merito, videar. Etſi quis poteſt refragari non modo non petenti, verum etiam recuſanti? Illa vero, Patres conſcripti, aliena conſulum dignitate, aliena temporum gravitate (40) ſententia eſt, ut conſules, Dolabellæ peſequendi cauſa, Aſiam & Syriam ſortiantur. Dicam, cur inutile reipublicæ: ſed prius, quam turpe conſulibus ſit, videte. Cum conſul deſignatus obſideatur, in eoque liberando ſalus ſit poſita reipublicæ: cumque a populo Romano peſtiferi cives, parricidæque deſciverint: cumque id bellum geramus, quo bello de dignitate, de libertate, de vita decernamus: &, ſi in poteſtatem quis Antonii venerit, propoſita ſint tormenta, atque cruciatus: cumque harum rerum omnium decertatio conſulibus optimis & fortiſſimis commiſſa & commendata ſit: Aſiæ & Syriæ mentio fiet, ut aut ſuſpicioni crimen (41), aut invidiæ materiam dediſſe videamur?

At vero ita decernunt (42), ut liberato Bruto: id enim reſtabat, ut relicto,

---

(37) *At enim*) Prolepſis. Occupat quod opponi poterat, & oſtendit, quid inter L. Cæſaris pro Servilio ſententiam, & ſuam pro Cæſare Octaviano interſit. *Idem*.

(38) *C. Cæſari adoleſcentulo imperium extraordinarium mea ſententia dedi*) Ut adoleſcens vix annorum viginti exercitum regeret pro conſulari poteſtate. *Idem*.

(39) *Otioſo*) P. Servilium otioſum dicit eſſe, & nihil agentem, hoc eſt, vere privatum: quia neque habebat exercitum, neque erat armatus, ut Cæſar, in Antonium. *Ferratius*.

(40) *Gravitate*) Moleſtia, difficultate, acerbitate. *Ducæus*.

(41) *Ut aut ſuſpicioni crimen*) Hic *ſuſpicioni* perinde eſt ac ſuſpicioſis hominibus. *Crimen* eſt criminatio, cauſa criminandi. *Invidia*, odium. Quod explicabitur mox *cap.* 10. Ducæus.

(42) *At vero ita decernunt*) Prolepſis, cum irriſione. At decernunt, non ituros adverſus Dolabellam, niſi cum liberatus obſidione Brutus fuerit. Benigne quidem, quod nolunt hunc relinqui, deſeri, prodi. *Idem*.

Digitized by Google

liƈto, deſerto, prodito. Ego vero mentionem omnino provinciarum factam dico alieniſſimo tempore. Quamvis enim intentus animus tuus ſit, C. Panſa, ſicut eſt, ad fortiſſimum virum & omnium clariſſimum liberandum, tamen, rerum natura cogit te neceſſario referre animum aliquando ad Dolabellam perſequendum, & partem aliquam in Aſiam & Syriam derivare curæ & cogitationis tuæ. Si autem fieri poſſet, vel plures te animos habere vellem, quos omnes ad Mutinam intenderes. Quod quoniam fieri non poteſt, iſtoc animo, quem habes præſtantiſſimum atque optimum, nihil te volumus, niſi de Bruto cogitare. Facis tu id quidem, & eo maxime incumbis: duas tamen res, magnas præſertim, non modo agere uno tempore, ſed ne cogitando quidem explicare quiſquam poteſt. Incitare & inflammare tuum iſtud præſtantiſſimum ſtudium, non ad aliam ulla ex parte curam transferre debemus.

X. Adde iſtuc ſermones hominum, adde ſuſpiciones, adde invidiam. Imitare me, quem tu ſemper laudaſti: qui inſtructam, ornatamque a ſenatu provinciam depoſui (43), ut incendium patriæ, omiſſa omni cogitatione, reſtinguerem. Nemo erit, præter unum me, (qui-cum profecto, ſi quid intereſſe putaſſes tua, pro ſumma familiaritate noſtra communicaſſes) qui credat, te invito provinciam tibi eſſe decretam. Hanc, quæſo, pro tua ſingulari ſapientia reprime famam: atque effice, ne id, quod non curas, cupere videare. Quod quidem eo vehementius tibi laborandum eſt, quia in eandem cadere ſuſpicionem collega, vir clariſſimus, non poteſt. Nihil horum ſcit, nihil ſuſpicatur: bellum gerit: in acie ſtat: de ſanguine, & de ſpiritu decertat: ante provinciam ſibi decretam audiet, quam potuerit tempus ei rei datum ſuſpicari.

Vereor, ne exercitus quoque noſtri, qui non delectus neceſſitate, ſed voluntariis ſtudiis ſe ad rempublicam contulerunt, tardentur animis, ſi quidquam aliud nobis, niſi de inſtanti bello, cogitatum putabunt. Quod ſi provinciæ conſulibus expetendæ videntur, ſicut ſæpe multis clariſſimis viris expetitæ ſunt: reddite prius nobis Brutum, lumen & decus civitatis: qui ita conſervandus eſt, ut id ſignum, quod de cælo delapſum, Veſtæ cuſtodiis continetur (44): quo ſalvo, ſalvi ſumus futuri. Tunc vel in cælum vos, ſi fieri poterit, humeris noſtris tollemus: provincias certe digniſſimas vobis deligemus. Nunc quod agitur, agamus. Agitur autem, liberine vivamus, an mortem obeamus: quæ certe ſervituti anteponenda eſt.

Quid ſi etiam affert tarditatem iſta ſententia, ad Dolabellam perſequendum? Quando enim veniet conſul? an id expectamus, quo ne veſtigium quidem Aſiæ civitatum atque urbium relinquatur? At mittent aliquem de

ſuo

(43) *Qui inſtructam, ornatamque a Senatu provinciam depoſui*) Confer orat. in Piſon. cap. 2.

(44) *Ut id ſignum, quod de cælo delapſum, Veſta cuſtodiis continetur*) Palladium, quod inter ſeptem imperii Romani pignora recenſet Servius, *in Æneid.* VII. 188, & in Veſtæ penetralibus cuſtodiebatur. *Idem.*

ſuo numero. Valde mihi probari poteſt, qui paulo ante clariſſimo viro privato imperium extra ordinem non dedi. At hominem dignum mittemus. Num P. Servilio digniorem? at eum quidem civitas non habet. Quod ergo ipſe (45) nemini putat dandum, ne a ſenatu quidem, id ego unius judicio delatum comprobem? Expedito (46) nobis homine & parato, P. C. opus eſt, & eo, qui imperium legitimum habeat: qui præterea auctoritatem, nomen, exercitum, perſpectum animum in republica liberanda.

XI. Quis igitur * is eſt? aut M. Brutus, aut C. Caſſius, aut uterque. Decernerem plane, ſicut multa (47), conſulem alterum, amboſve, ni Brutum colligaſſemus in Græcia (48), & ejus auxilium ad Italiam vergere, quam ad Aſiam, maluiſſemus: non ut ex ea acie (49) reſpectum haberemus, ſed ut ipſa acies ſubſidium haberet etiam transmarinum. Præterea, Patres conſcripti, M. Brutum retinet etiam nunc C. Antonius, qui tenet Apolloniam, magnam urbem & gravem: tenet, opinor, Byllidem: tenet Amantiam: inſtat Epiro: urget Illyricum: habet cohortes, habet equitatum. Hinc ſi Brutus erit traductus ad aliud bellum, Græciam certe amiſerimus. Eſt autem etiam de Brunduſio, atque illa ora Italiæ providendum. Quamquam miror tamdiu morari Antonium. Solet enim accipere ipſe manicas (50), nec diutius obſidionis metum ſuſtinere. Quod ſi confecerit Brutus, & intellexerit plus ſe reipublicæ profuturum, ſi Dolabellam perſequatur, quam ſi in

(45) *Ipſe*) Servilius: qui munus illud recuſaverat, dixeratque nemini dandum, ne a ſenatu quidem. Supra: *Quis poteſt refragari, non modo non petenti, verum etiam recuſanti?* Manut.

(46) *Expedito*) Nullis aliis negotiis impedito. *Fronto Ducæus*.

* Lamb. *is eſt? Aut M. Brutum, aut C. Caſſium, aut utrumque plane decernerem, ſicut multi conſulem alterum &c.*

(47) *Decernerem plane, ſicut multa*) Hunc locum perſpicue mendoſum, Faernus, & Muretus, a libro Vaticano, qui ab hoc loco mutilus eſt, destituti, intactum reliquerunt. Ego autem ſervata ſcriptura recepta, quoad ejus fieri potuit, ſic reſtitui: *aut M. Brutus, aut C. Caſſius, aut uterque. Utrumque decernerem plane, ſicut multi*, &c. Quis non videt ortum eſſe mendum ex vocibus, *uterque, utrumque*, ita junctis, nulla alia interpoſita, cum librarius, vel prudens, & ſciens, vel imprudens, & errans, alteram præteriiſſet? *Lamb.*

(48) *Brutum colligaſſemus in Græcia*) Hoc dixit, propter ſenatus-conſultum, quo ſenatus ei provinciam Macedoniam, Illyricum, cunctamque Græciam decreverat, mandaveratque, ut cum ſuis copiis proxime Italiam eſſet. *Ferrat.*

(49) *Non ut ex ea acie*) Explicat hunc locum egregie contra Gabr. Faernum Schottus noſter, libro 1. Nodor. Cic. cap. 15. *Gent.* Locum hunc comploratum eſſe judico, nec ſine meliore libro reſtitui, nec, ut nunc habet, explicari poſſe. Nam optimi Schotti interpretatio quam parum his, de quibus Cicero diſputat, convenit. Hunc locum itaque comploratum, cui manus admovere vetat Hippocrates, mitto. Hanc quidem Ciceronis ſententiam fuiſſe puto, quod & alii viderunt: Non ideo M. Brutum in Græcia retineri, ut ex ejus copiis haberent, quod in alias terras mitterent; ſed ut reſpublica in illius exercitu haberet, ubi res exigeret, ſubſidium. Quæ Ciceronis verba fuerint, ignoro. Non *acies* ſimpliciter pro exercitu accipi, & quidem apud Tullium, nemo qui Tullium legit, ſibi perſuaſerit. *Gravius.*

(50) *Solet enim accipere ipſe manicas*) Quas capiebant, credo, iter facturi, quibus brachia muniebant nuda contra injurias cæli, ut pileis capita. Id igitur Cicero innuit: Solet non diu morari in illis locis, ad quæ appropinquare audit ſibi adverſantes copias, ſed celeriter adornare fugam, tanquam homo mollis & effœminatus. Horum enim erant manicæ, quæ viris apud Romanos vitio vertebantur. Mallem in ſequentibus pro *diutius* ſcribere *diu*, niſi illud hac notione poſitum hic ſit. *Idem.*

Digitized by Google

ſi in Græcia maneant: aget ipſe per ſeſe, ut adhuc quoque fecit: neque in tot incendiis, quibus confeſtim ſuccurrendum eſt, expectabit ſenatum. Nam & Brutus (51), & Caſſius multis jam in rebus ipſe ſibi ſenatus fuit. Neceſſe eſt enim in tanta converſione & perturbatione omnium rerum, temporibus potius parere, quam moribus. Nec enim nunc primum aut Brutus, aut Caſſius ſalutem, libertatemque patriæ, legem ſanctiſſimam & morem optimum judicavit. Itaque ſi ad nos nihil referretur de Dolabella perſequendo, tamen ego pro decreto putarem, cum eſſent tales virtute, auctoritate, nobilitate ſummi viri, quorum alterius jam notus nobis eſt exercitus, alterius auditus.

XII. Non igitur Brutus expectavit decreta noſtra, cum ſtudia noſſet. Neque enim eſt in provinciam ſuam Cretam profectus: in Macedoniam alienam advolavit: omnia ſua putavit, quæ vos veſtra eſſe velletis: legiones conſcripſit novas, excepit veteres: equitatum ad ſe abduxit Dolabellæ, atque eum nondum tanto parricidio oblitum, hoſtem ſua ſententia judicavit. Nam ni ita eſſet, quo jure equitatum a conſule abduceret? Quid? C. Caſſius, pari magnitudine animi & conſilii præditus, nonne eo ex Italia conſilio profectus eſt, ut prohiberet Syria Dolabellam? qua lege? quo jure? eo, quod Jupiter ipſe ſanxit, ut omnia, quæ reipublicæ ſalutaria eſſent, legitima & juſta haberentur. Eſt enim lex nihil aliud, niſi recta & a numine deorum tracta ratio, imperans honeſta, prohibens contraria. Huic igitur legi paruit Caſſius, cum eſt in Syriam profectus, alienam provinciam, ſi homines legibus ſcriptis uterentur: his vero oppreſſis, ſuam lege naturæ.

Sed ut ea veſtra quoque auctoritate firmetur, cenſeo: Cum „ P. Dolabella, quique ejus crudeliſſimi & teterrimi facinoris miniſtri, ſocii, adjutores fuerunt, hoſtes populi Romani a ſenatu judicati ſint: cumque ſenatus P. Dolabellam bello perſequendum cenſuerit, ut is, qui omnia deorum hominumque jura novo, inaudito, inexpiabili ſcelere polluerit, nefarioque patriæ ſe parricidio obſtrinxerit, pœnas diis hominibuſque meritas, debitaſque perſolvat: ſenatui placere, C. Caſſium, proconſulem, provinciam Syriam obtinere, uti qui eam optimo jure provinciam obtinuerit: eumque a Q. Marcio Criſpo, proconſule, L. Statio Murco, proconſule, A. Allieno, legato, exercitus accipere, eoſque ei tradere: cumque his copiis, & ſi quas præterea paraverit, bello P. Dolabellam terra marique perſequi: ejus belli gerendi cauſa, quibus ei videatur, naves, nautas, pecuniam, cæteraque omnia, quæ ad id bellum gerendum „ per-

(51) *Nam & Brutus*) Multa ſuſceperant & confecerant privato conſilio, nullaque publica auctoritate Brutus & Caſſius., Quamobrem nunc eorum acta conatur hac ſententia defendere. Quod cum aliqua perturbatio eſt orta reipublicæ, & extraordinarius tumultus concitatus, inuſitata ſunt etiam adhibenda remedia, & præſentiſſima; neque ſemper neceſſe eſt imperium expectare magiſtratuum, ſi, quod agendum eſt, videtur e republica futurum. *Ducani*.

„ gerendum pertineant, ut imperandi in Syria, Aſia, Bithynia, Ponto,
„ jus, poteſtatemque habeat: utque, quamcunque in provinciam ejus belli
„ gerendi cauſa advenerit, ibi majus imperium C. Caſſii, proconſulis, ſit,
„ quam ejus erit, qui eam provinciam tum obtinebit, cum C. Caſſius
„ proconſul in eam provinciam venerit. Regem Dejotarum patrem, &
„ regem Dejotarum filium, ſi, ut multis bellis ſæpenumero imperium po-
„ puli Romani juverint, item C. Caſſium proconſulem copiis ſuis, opibuſ-
„ que juviſſent, ſenatui, populoque Romano gratum eſſe facturos: item-
„ que ſi cæteri reges, tetrarchæ, dynaſtæque feciſſent, ſenatum, populum-
„ que Romanum eorum officii non immemorem futurum: utique C. Pan-
„ ſa, A. Hirtius, conſules, alter ambove, ſi eis videretur, republica re-
„ cuperata, de provinciis conſulatibus, prætoriis, ad hunc ordinem primo
„ quoque tempore reſerant: interea provinciæ ab iis, a quibus obtinen-
„ tur, obtineantur, quoad cuique ex ſenatus-conſulto ſucceſſum ſit.

XIII. Hoc ſenatus conſulto ardentem inflammabitis, & armatum armabitis Caſſium. Nec enim animum ejus poteſtis ignorare, nec copias. Animus is eſt, quem videtis: copiæ, quas audiſtis, fortis & conſtantis viri, qui ne vivo quidem Trebonio Dolabellæ latrocinium in Syriam penetrare ſiviſſet. Allienus, familiaris & neceſſarius meus, poſt interitum Trebonii profectus, ne dici quidem ſe legatum Dolabellæ volet. Eſt Q. Cæcilii Baſſi, privati illius quidem, ſed fortis & præclari viri, robuſtus & victor exercitus.

Dejotari regis & patris, & filii, & magnus, & noſtro more inſtructus exercitus: ſumma in filio ſpes, ſumma ingenii indoles, ſumma virtus. Quid de patre dicam? cujus benevolentia in populum Romanum eſt ipſius æqualis ætati, qui non ſolum ſocius imperatorum noſtrorum fuit in bellis, verum etiam dux copiarum ſuarum. Quæ de illo viro Sylla, quæ Murena, quæ Servilius, quæ Lucullus, quam ornate, quam honorifice, quam graviter ſæpe in ſenatu prædicaverunt? Quid de Cn. Pompejo loquar? qui unum Dejotarum in toto orbe terrarum ex animo amicum, vereque benevolum, unum fidelem populo Romano judicavit. Fuimus imperatores ego & M. Bibulus in propinquis, finitimiſque provinciis. Ab eodem rege adjuti ſumus & equitatu, & pedeſtribus copiis. Secutum eſt hoc acerbiſſimum & calamitoſiſſimum civile bellum: in quo quid faciendum Dejotaro? Quid omnino rectius fuerit, dicere non eſt neceſſe: præſertim cum contra, ac Dejotarus ſenſit, victoria belli judicarit. Quo in bello ſi fuit error, communis ei fuit cum ſenatu: ſin recta ſententia, ne victa quidem cauſa vituperanda eſt. Ad has copias accedent alii reges, etiam delectus accedent. Neque vero claſſes deerunt: tanti Tyrii Caſſium faciunt, tanti ejus in Syria nomen (52, atque Phœnice eſt.

XIV.

(52) *Tanti Tyrii Caſſium faciunt, tanti ejus in Syria nomen*) Quoniam erant mari propinquæ regiones, in quibus gerendum Caſſius bellum habebat, opus ei erat navalibus

XIV. Paratum habet imperatorem, C. Caſſium, Patres conſcripti, reſpublica contra Dolabellam, nec paratum ſolum, ſed peritum, atque fortem. Magnas ille res geſſit ante Bibuli ſummi viri adventum, cum Pacori nobiliſſimos duces, maximaſque copias fudit, Syriamque immani Parthorum impetu liberavit. Maximam ejus & ſingularem laudem prætermitto. Cujus enim prædicatio nondum omnibus grata eſt, hanc memoriæ potius, quam vocis teſtimonio conſervemus.

Animadverti, Patres conſcripti, dici jam a quibuſdam, exornari etiam nimium a me Brutum, nimium Caſſium ornari: Caſſio vero ſententia mea dominatum & principatum dari. Quos ego orno? nempe eos, qui ipſi ſunt ornamenta reipublicæ. Quid D. Brutum nonne omnibus ſententiis ſemper ornavi? num igitur reprehenditis? an Antonios potius ornarem, non modo ſuarum familiarum, ſed Romani nominis probra atque dedecora? an Cenſorinum ornem, in bello hoſtem, in pace ſectorem? an cætera ex eodem latrocinio naufragia colligam? Ego vero iſtos otii, concordiæ, legum, judiciorum, libertatis inimicos tantum abeſt ut ornem, ut effici non poſſit, quin eos tam oderim, quam rempublicam diligo.

Vide, inquit, ne veteranos offendas: hoc enim vel maxime exaudio. Ego vero veteranos tueri debeo; ſed hos, quibus ſanitas eſt, certe timere non debeo. Eos veteranos, qui pro republica arma ceperunt, ſecutique rempublicam defendunt cum magno periculo, non tueri ſolum, ſed etiam commodis augere debeo. Qui autem quieſcunt, ut ſexta & octava legio, in magna gloria & laude ponendos puto. Comites vero Antonii, qui poſtquam beneficia Cæſaris comederunt, conſulem deſignatum obſident, huic urbi ferro, ignique minitantur, Saxæ ſe & Caphoni tradiderunt, ad facinus, prædamque natis, num quis eſt, qui tuendos putet? Ergo aut boni ſunt, quos etiam ornare; aut quieti, quos conſervare debemus; aut impii, quorum contra furorem, & bellum, & juſta arma cepimus.

XV. Quorum igitur veteranorum animos ne offendamus, veremur? Eorumne, qui D. Brutum obſidione cupiunt liberare? quibus cum Bruti ſalus cara ſit, qui poſſunt Caſſii nomen odiſſe? An eorum, qui utriſque armis vacant? non vereor, ne acerbus civis quiſquam iſtorum ſit, qui otio delectantur. Tertio vero generi non militum veteranorum, ſed importuniſſimorum hoſtium, cupio quam acerbiſſimum dolorem inurere. Quanquam, Patres conſcripti, quouſque dicemus ſententias veteranorum arbi-

bus copiis; quas dicit Cicero non defuturas; ſuppeditantibus, propter inſignem viri famam atque exiſtimationem, Tyriis, Syris, Phœnicibus: qui omnes rei nauticæ peritia, & navium multitudine commendati. Hieronymus Ferratius reponendum cenſebat, *tantum ejus ..... nomen*, ut eſſet illi ſimile, *quantum nomen ejus fuerit*, in Orat. pro Dejot. cap. 4. *Idem*.

tratu? quod eorum tantum faſtidium eſt, quæ tanta arrogantia, ut ad arbitrium illorum imperatores etiam deligamus? Ego autem (dicendum eſt enim, Patres conſcripti, quod ſentio) non tam veteranos intuendos nobis arbitror, quam quid tirones milites, flos Italiæ, quid novæ legiones, ad liberandam patriam paratiſſimæ, quid cuncta Italia de veſtra gravitate ſentiat. Nihil enim ſemper floret: ætas ſuccedit ætati. Diu legiones Cæſaris viguerunt; nunc vigent Panſæ, vigent Hirtii, vigent Cæſaris filii, vigent Planci: vincunt numero, vincunt ætatibus: nimirum etiam auctoritate vincunt. Id enim bellum gerunt, quod ab omnibus gentibus comprobatur. Itaque his præmia promiſſa ſunt: illis perſoluta. Fruantur his illi, perſolvantur his, quæ ſpopondimus. Id enim deos immortales ſpero æquiſſimum judicare.

Quæ cum ita ſint, eam, quam dixi, ſententiam, vobis, Patres conſcripti, cenſeo comprobandam.

IN

Digitized by Google

I N

M. ANTONIUM.

PHILIPPICA XII.

ARGUMENTUM.

Retulerat Panſa conſul de legatis iterum ad Antonium de pace mittendis: legati decreti erant P. Servilius, & ipſe Cicero. Legationem non modo ſupervacaneam eſſe, cum ab Antonio pacem ſperare non liceat, ſed inutilem etiam, ac turpem, multis argumentis Cicero docet: quod ſi rurſus agendum de pace cum Antonio ſit, minime tamen omnium ſe legatum deligi oportere; nec tamen in ea re vitæ ſuæ majorem quam reipublicæ, quam ſemper defenderit, rationem habere velle. Man.

I. ETSI minime decere videtur, Patres conſcripti, falli, decipi, errare eum, cui vos maximis ſæpe de rebus aſſentiamini: conſolor me tamen, quoniam vobiſcum pariter, & una cum ſapientiſſimo conſule erravi (1). Nam cum duo conſulares ſpem honeſtæ pacis nobis attuliſſent, quod erant familiares M. Antonii, quod domeſtici, noſſe aliquod ejus vulnus, quod nobis ignotum eſſet, videbantur. Apud alterum (2) uxor, liberi: alter (3), quotidie literas mittere, accipere, aperte favere Antonio.

Hi

(1) *Erravi*) Cum Piſoni, & Caleno, legatis, ſpem pacis afferentibus, credidi. *Man.*

(2) *Alterum*) Calenum. *Idem.*

(3) *Alter*) Piſo. *Idem.*

Hi ſubito hortari ad pacem, quod jamdiu non feciſſent, non ſine cauſa videbantur. Acceſſit conſul hortator. At qui conſul? ſi prudentiam quærimus, qui minime falli poſſet: ſi virtutem, qui nullam pacem probaret, niſi Antonio cedente, atque victo: ſi magnitudinem animi, qui præferret mortem ſervituti. Vos autem, Patres conſcripti, non tam immemores veſtrorum graviſſimorum decretorum videbamini, quam ſpe allata * deditionis, quam amici pacem appellarent, de imponendis, non de accipiendis legibus cogitare. Auxerat autem meam quidem ſpem, credo item veſtram, quod domum Antonii afflictam mœſtitia audiebam, lamentari uxorem. Hic etiam fautores Antonii, quorum in vultu habitant oculi mei, triſtiores videbam. Quod ſi non ita eſt, cur a Piſone & a Caleno potiſſimum, cur hoc tempore, cur tam improviſo, cur tam repente pacis eſt facta mentio? Negat Piſo ſe ſcire, negat audiiſſe quidquam: negat Calenus rem ullam novam allatam eſſe. Atque id nunc negant, poſteaquam nos pacificatoria legatione implicatos putant. Quid ergo opus eſt novo conſilio, ſi in re nihil omnino novi eſt?

II. Decepti, decepti, inquam, ſumus, Patres conſcripti: Antonii eſt acta cauſa ab amicis ejus, non publica. Quod videbam equidem, ſed quaſi per caliginem. Præſtrinxerat aciem animi D. Bruti ſalus. Quod ſi in bello dari vicarii ſolerent: libenter me, ut D. Brutus emitteretur, pro illo includi paterer. Atque hac voce Q. Fuſii capti ſumus: *Ne ſi a Mutina quidem receſſerit, audiamus Antonium? ne ſi in ſenatus quidem poteſtatem futurum ſe dixerit?* Durum videbatur. Itaque fracti ſumus; ceſſimus. Recedit igitur a Mutina? Neſcio. Paret ſenatui? Credo, inquit Calenus: ſed ita, ut teneat dignitatem. Valde hercule vobis laborandum eſt, Patres conſcripti, ut veſtram dignitatem amittatis, quæ maxima eſt: Antonii, quæ neque eſt ulla, neque eſſe poteſt, retineatis: ut eam per vos recuperet, quam per ſe perdidit. Si jacens vobiſcum aliquid ageret, audirem fortaſſe: quanquam... ſed hoc malo dicere: audirem. Stanti reſiſtendum eſt, aut concedenda una cum dignitate libertas.

At non eſt integrum. Conſtituta legatio eſt. Quid autem integrum non eſt ſapienti, quod reſtitui poteſt? Cujuſvis hominis eſt errare: nullius, niſi inſipientis, in errore perſeverare. Poſteriores enim cogitationes (ut ajunt) ſapientiores ſolent eſſe. Diſcuſſa eſt illa caligo, quam paulo ante dixi: diluxit, patet, videmus omnia, neque per nos ſolum, ſed admonemur a noſtris. Attendiſtis paulo ante, præſtantiſſimi viri quæ eſſet oratio. *Mæſtam*, inquit, *domum offendi, conjugem, liberos: admirabantur boni viri, accuſabant amici, quod ſpe pacis legationem ſuſcepiſſem*. Nec mirum, P. Servili. Tuis enim veriſſimis, graviſſimiſque ſententiis omni eſt, non dico dignitate, ſed etiam ſpe ſalutis ſpoliatus Antonius.

Ad eum ire te legatum quis non miraretur? De me experior: cujus

idem

* Grut. (*deditionem quam amici, pacem appellarent alieni*)

idem conſilium, quod tuum, ſentio quam reprehendatur. Nos reprehendimur ſoli? quid? vir fortiſſimus Panſa ſine cauſa tam accurate paulo ante locutus eſt tamdiu? quid egit, niſi uti falſam proditionis a ſe ſuſpicionem depelleret? Unde autem eſt iſta ſuſpicio? Ex pacis patrocinio repentino, quod ſubito ſuſcepit, eodem captus errore, quo nos. Quod ſi eſt erratum, Patres conſcripti, ſpe falſa atque fallaci; redeamus in viam. Optimus eſt portus pœnitenti mutatio conſilii.

III. Quid enim, per deos immortales! poteſt reipublicæ prodeſſe noſtra legatio? Prodeſſe dico? quid ſi etiam obfutura eſt? Obfutura? quid ſi jam obfuit? An vos acerrimam illam & fortiſſimam populi Romani libertatis recuperandæ cupiditatem, non imminutam ac debilitatam putatis legatione pacis audita? Quid municipia cenſetis? quid colonias? quid cunctam Italiam? futuram eodem ſtudio, quo contra commune incendium exarſerat? an non putamus fore, ut eos pœniteat profeſſos eſſe, & præ ſe tuliſſe odium in Antonium, qui pecunias polliciti ſunt, qui arma, qui ſe totos & animis, & corporibus in ſalutem reipublicæ contulerunt? Quemadmodum veſtrum hoc conſilium Capua probabit, quæ temporibus his Roma altera eſt? illa impios cives judicavit, ejecit, excluſit. Illi, illi, inquam, urbi fortiſſime conanti e manibus eſt ereptus (4) Antonius.

Quid? legionum noſtrarum nervos nonne his conſiliis incidimus? quis eſt enim, qui ad bellum inflammato animo ſit futurus, ſpe pacis oblata? Ipſa illa Martia, cæleſtis & divina legio, hoc nuntio langueſcet, & mollietur, atque illud pulcherrimum nomen Martium amittet: excident gladii: fluent arma de manibus. Senatum enim ſecuta, non arbitrabitur ſe graviori odio in Antonium eſſe debere, quam ſenatum. Pudet hujus legionis, pudet quartæ, quæ pari virtute noſtram auctoritatem probans, non ut conſulem & imperatorem ſuum, ſed ut hoſtem & oppugnatorem patriæ reliquit Antonium: pudet optimi exercitus, qui conjunctus eſt ex duobus (5): qui jam luſtratus (6), qui profectus ad Mutinam eſt: qui ſi pacis, id eſt, timoris noſtri, nomen audiverit, ut non referat pedem, inſiſtet certe. Quis enim, revocante, & receptui canente ſenatu, properet dimicare?

IV. Quid autem hoc injuſtius, quam nos, inſcientibus iis, qui bellum gerunt, de pace decernere? nec ſolum inſcientibus, ſed etiam invitis? An vos A. Hirtium, præclariſſimum conſulem, C. Cæſarem, deorum beneficio natum ad hæc tempora, quorum epiſtolas, ſpem victoriæ declarantes, in manu teneo, pacem velle cenſetis? Vincere illi expetunt: paciſque dul-

(4) *E manibus eſt ereptus*) Philipp. II. *Quemadmodum illinc abieris, vel potius pene non abieris, ſcimus.* Manut. Vide Phil. II. 39.

(5) *Ex duobus*) Exercitum Hirtii ſignificat, cum Cæſaris exercitu conjunctum. *Idem.*

(6) *Luſtratus*) Luſtrari, id eſt, expiari exercitus mos fuit, prius quam in expeditionem educerentur. *Idem.*

dulciſſimum & pulcherrimum nomen non pactione, ſed victoria concupierunt. Quid? Galliam quo tandem animo hanc rem audituram putatis? Illa enim hujus belli propulſandi, adminiſtrandi, ſuſtinendi principatum tenet. Gallia D. Bruti nutum ipſum, ne dicam imperium, ſecuta, armis, viris, pecunia, belli principia firmavit: eadem crudelitati M. Antonii ſuum totum corpus objecit: exhauritur, vaſtatur, uritur. Omnes æquo animo belli patitur injurias, dummodo repellat periculum ſervitutis. Et, ut omittam reliquas partes Galliæ, (nam ſunt omnes pares) Patavini alios excluſerunt, alios ejecerunt, miſſos ab Antonio: pecunia, militibus, &, quod maxime deerat, armis, noſtros duces adjuverunt. Fecerunt idem reliqui, qui quondam in eadem cauſa erant, & propter multorum annorum injurias alienati a ſenatu putabantur. Quos minime mirum eſt, communicata cum his republica, fideles eſſe, qui etiam expertes ejus, fidem ſuam ſemper præſtiterunt.

V. His igitur omnibus victoriam ſperantibus pacis nomen afferemus, id eſt, deſperationem victoriæ? Quid, ſi ne poteſt quidem ulla eſſe pax? Quæ enim eſt conditio pacis, in qua ei, cum quo pacem facias, nihil concedi poteſt? Multis rebus a nobis ad pacem eſt invitatus Antonius: bellum tamen maluit. Miſſi legati, repugnante me: ſed tamen miſſi. Delata mandata: non paruit. Denuntiatum eſt, ne Brutum obſideret, a Mutina diſcederet: oppugnavit etiam vehementius. Et ad eum legatos de pace mittemus, qui pacis nuntios repudiavit? Verecundioremne coram putamus in poſtulando fore, quam fuerit tum, cum miſit mandata ad ſenatum? Atqui tum ea petebat, quæ videbantur improba omnino, ſed tamen aliquo modo poſſe concedi: nondum erat veſtris tam graviſſimis, tamque multis judiciis, ignominiiſque concisus: nunc ea petit, quæ dare nullo modo poſſumus, niſi prius volumus nos bello victos confiteri. Senatus-conſulta falſa delata ab eo judicavimus: num ea vera poſſumus judicare? Leges ſtatuimus per vim & contra auſpicia latas, iiſque nec populum, nec plebem teneri: num eas reſtitui poſſe cenſetis? Seſtertium ſepties millies avertiſſe Antonium pecuniæ publicæ judicaviſtis: num fraude poterit carere peculatus? Immunitates ab eo civitatibus, ſacerdotia, regna venierunt: num figentur rurſus ex tabulæ, quas vos decretis veſtris refixiſtis?

VI. Quod ſi ea, quæ decrevimus, obruere, num etiam memoriam rerum delere poſſumus? Quando enim obliviſcetur ulla poſteritas, cujus ſcelere in hac veſtitus fœditate fuerimus? Ut centurionum legionis Martiæ Brundusii profuſus ſanguis eluatur, num elui prædicatio crudelitatis poteſt? Ut media prætercam; quæ vetuſtas tollet operum circa Mutinam tetra monumenta, ſceleris indicia, latrociniique veſtigia?

Huic igitur importuno atque impuro parricidæ quid habemus, per deos immortales! quod remittamus? An Galliam ultimam, & exercitum? Quid eſt aliud, non pacem facere, ſed differre bellum? nec ſolum prorogare bellum, ſed concedere etiam victoriam? An ille non vicerit, quacunque con-

conditione in hanc urbem cum ſuis venerit? Armis nunc omnia tenemus: auctoritate valemus plurimum: abſunt tot perditi cives, nefarium ſecuti ducem. Tamen eorum ora, ſermones, qui in urbe ex eo numero relicti ſunt, ferre non poſſumus. Quid cenſetis, cum tot uno tempore irruperint; nos arma poſuerimus; illi non poſuerint; nonne nos noſtris conſiliis victos in perpetuum fore?

Ponite ante oculos M. Antonium conſularem: ſperantem conſulatum Lucium adjungite: ſupplete cæteros, neque noſtri ordinis ſolum honores & imperia meditantes: nolite ne Tirones quidem, Numiſios, & Muſtelas, Saxaſve contemnere. Cum his facta pax, non erit pax, ſed pactio ſervitutis. L. Piſonis, ampliſſimi viri, præclara vox a te non ſolum in hoc ordine, Panſa, ſed etiam in concione jure laudata eſt. Exceſſurum ſe ex Italia dixit, deos penates & ſedes patrias relicturum, ſi (quod dii omen averterint) rempublicam oppreſſiſſet Antonius.

VII. Quæro igitur a te, Piſo, nonne oppreſſam rempublicam putes, ſi tot, tam impii, tam audaces, tam facinoroſi recepti ſint? Quos nondum tantis parricidiis contaminatos vix ferebamus, hos nunc omni ſcelere coopertos, tolerabiles cenſes civitati fore? Aut iſto tuo, mihi crede, conſilio erit utendum, ut cedamus, abeamus, vitam inopem & vagam perſequamur, aut cervices latronibus dandæ, atque in patria cadendum eſt.

Ubi ſunt, C. Panſa, illæ cohortationes pulcherrimæ tuæ, quibus a te excitatus ſenatus, inflammatus populus Romanus non ſolum audivit, ſed etiam didicit, nihil eſſe homini Romano fœdius ſervitute? Idcircone ſaga ſumpſimus, arma cepimus, juventutem omnem ex tota Italia excuſſimus, ut exercitu florentiſſimo & maximo legati ad pacem mitterentur? Si poſtulandam, quid timemus (7)? ſi accipiendam, cur non rogamur? In hac ego legatione ſim, aut ad id conſilium (8) admiſcear, in quo ne ſi diſſenſero quidem a cæteris, ſciturus populus Romanus ſit? Ita fiet, ut, ſi quid remiſſum aut conceſſum ſit, meo ſemper periculo peccet Antonius, cum ei peccandi poteſtas a me conceſſa videatur.

Quod ſi habenda cum M. Antonii latrocinio pacis ratio fuit, mea tamen perſona ad iſtam pacem conciliandam minime fuit deligenda. Ego nunquam legatos mittendos cenſui: ego ante legatorum reditum auſus ſum dice-

(7) *Si poſtulandam, quid timemus*) In antiquo libro & omnibus ſcriptis, hæc quæ jam poſuimus verba ſequuntur infra ſcripta: *Si accipiendam, cur non rogamur*? ubi in impreſſis hæc duo membra præpoſtero ordine collocata ſunt. Nos collocationem antiquam admittimus hoc ſenſu. Si legati hi, quos ad pacem mittere cogitatis, idcirco mittuntur, ut ab his noſtro nomine pacem accipiat Antonius, cur ab eo non rogamur? Quaſi dicat, rogandi eſſemus, ſi modo ille pacem cuperet accipere. Si vero eunt, ut pacem nobis ab Antonio poſtulent, quid timemus? Non enim debemus timere, tot exercitibus præſidiiſque muniti. *Faern.*

(8) *Ad id conſilium*) In eorum numero ſim, qui agant cum Antonio de pace? Nam ſi quid indulgenter conceſſum fuerit Antonio, diſſentiente me, populus tamen exiſtimabit, me quoque aſſenſum dediſſe. *Ferr.*

dicere, pacem ipſam ſi afferrent, quoniam ſemper ſub nomine pacis bellum lateret, repudiandam. Ego princeps ſagorum: ego ſemper illum hoſtem appellavi, cum alii adverſarium: ſemper hoc bellum, cum alii tumultum. Nec hæc in ſenatu ſolum: eadem ad populum ſemper egi: nec ſolum in ipſum, ſed in ejus ſocios facinorum, & miniſtros, & præſentes, & eos, qui una ſunt: in totam denique M. Antonii domum ſum ſemper invectus. Itaque, ut alacres & læti, ſpe pacis oblata, inter ſe impii cives, quaſi viciſſent, gratulabantur: ſic me iniquum ejurabant (9); de me querebantur. Diffidebant etiam Servilio: meminerant, ejus ſententiis confixum Antonium. L. Cæſarem, fortem quidem illum & conſtantem ſenatorem, avunculum tamen: Calenum, procuratorem: Piſonem, familiarem: te ipſum, Panſa, vehementiſſimum & fortiſſimum conſulem, factum jam putant leniorem: non quo ita ſit, aut eſſe poſſit; ſed mentio a te facta pacis ſuſpicionem multis attulit immutatæ voluntatis. Inter has perſonas me interjectum amici Antonii moleſte ferunt: quibus gerendus mos eſt, quoniam ſemel liberales eſſe cœpimus (10).

VIII. Proficiſcantur legati optimis ominibus: ſed ii proficiſcantur, in quibus non offendatur Antonius. Quod ſi de Antonio non laboratis, mihi certe, Patres conſcripti, conſulere debetis. Parcite oculis ſaltem meis, & aliquam veniam juſto dolori date. Quo enim adſpectu videre potero, (mitto hoſtem patriæ: ex quo mihi odium in illum commune vobiſcum eſt) ſed quomodo adſpiciam mihi uni crudeliſſimum hoſtem, ut declarant ejus de me acerbiſſimæ conciones; Adeone me ferreum putatis, ut cum eo congredi, aut illum adſpicere poſſim? qui nuper, cum in concione donaret eos, qui ei de parricidis audaciſſimi videbantur, mea bona donare ſe dixit Petiſſio Urbinati, qui ex naufragio luculenti patrimonii ad hæc Antoniana ſaxa projectus eſt.

An L. Antonium adſpicere potero? cujus ego crudelitatem effugere non potuiſſem, niſi me mœnibus, & portis, & ſtudio municipii mei defendiſſem. Atque idem hic mirmillo Aſiaticus, latro Italiæ, collega Lentonis & Nuculæ, cum Aquilæ primipili (11) nummos aureos daret, de meis bonis ſe dare dixit. Si enim de ſuis dixiſſet, ne aquilam quidem ipſam cre-

(9) *Ejurabant*) Ejurare, eſt jurejurando recuſare aliquem, ut ſibi iniquum & ſuſpectum. *Idem*.

(10) *Liberales eſſe cœpimus*) Mittendis iterum legatis. *Idem*.

(11) *Aquilæ primipili*) Eſt, primipili centurioni. Integra locutio legitur in v. ad Atticum: *At ille cohortem primam totam perdidit centurionemque primipili nobilem ſui generis*, ubi quoque MSS. *primipuli*. Poſtea ludit in ambigua voce *Aquila*, quæ centurionis nomen erat, & ſigni totius legionis. Non probo qui exponunt *Aquilæ* militibus primi ordinis, qui ſub ea aquila, quæ ſignum fuit Romanorum, militabant. Aquila ſervabitur olim quidem a triariis, ſed a tempore Marii tranſlata erat ad cohortem primam, in qua etiam erant primipili: ſed erat tamen Aquila totius legionis ſignum. Præterea *aquilæ primipili dare nummos*, pro primæ cohortis militibus, aut triariis nummos dare, quis ferat in Floro, aut Apulejo, aut inepto quodam declamatore, nedum in diſertiſſimo Romuli nepotum? *Grav.*

Digitized by Google

credituram putavit. Non ferent, inquam, oculi Saxam, Caphonem, non duo prætores, non tribunum plebis, non duo deſignatos tribunos, non Beſtiam, non Trebellium, non Plancum. Non poſſum animo æquo videre tot, tam importunos, tam ſceleratos hoſtes: nec id fit faſtidio meo, ſed caritate reipublicæ.

Sed vincam animum, mihique imperabo: dolorem juſtiſſimum, ſi non potero frangere, occultabo. Quid? vitæ cenſetiſne, Patres conſcripti, habendam mihi aliquam eſſe rationem? quæ mihi quidem minime cara eſt, præſertim cum Dolabella fecerit (12), ut optanda mors eſſet, modo ſine cruciatu atque tormentis: vobis tamen & populo Romano vilis eſſe ſpiritus meus non debet. Is enim ſum, niſi forte me fallo, qui vigiliis, curis, ſententiis, periculis etiam, quæ plurima adii propter acerbiſſimum omnium in me odium impiorum, perfecerim, ut non obſtarent reipublicæ, ne quid arrogantius videat dicere. Quod cum ita ſit, nihilne mihi de periculo meo cogitandum putatis?

IX. Hic cum eſſem in urbe ac domi, tamen multa ſæpe tentata ſunt, ubi me non ſolum amicorum fidelitas, ſed etiam univerſæ civitatis oculi cuſtodiunt. Quid cenſetis, cum iter ingreſſus ero, longum præſertim? nullaſne inſidias pertimeſcendas? Tres viæ ſunt ad Mutinam, quo feſtinat animus, ut quam primum illud pignus libertatis populi Romani D. Brutum adſpicere poſſim: cujus in complexu libenter extremum vitæ ſpiritum ediderim, cum omnes actiones horum menſium, omnes ſententiæ meæ pervenerint ad eum, qui mihi fuit propoſitus, exitum. Tres ergo, ut dixi, viæ: a ſupero mari, Flaminia (13): ab infero, Aurelia (14): media, Caſſia (15).

Nunc, quæſo, attendite, nom aberret a conjectura ſuſpicio periculi mei. Etruriam diſcriminat Caſſia. Scimuſne igitur, Panſa, quibus in locis nunc ſit Lentonis Cæſennii ſeptemviralis auctoritas (16)? Nobiſcum nec animo certe eſt, nec corpore. Si autem aut domi eſt, aut non longe a domo, certe in Etruria eſt, id eſt, in via. Quis igitur mihi præſtat, Lentonem uno capite (17) eſſe contentum? Dic mihi præterea, Panſa,

Hhh 2 Ven-

(12) *Cum Dolabella fecerit*) Dolabella, interfecto crudeliter Trebonio, effecit, ut optabilis mors eſſet ſine cruciatibus. *Ferr.*

(13) *Flaminia*) Ejus initium a porta Flumentana, quæ & Flaminia poſtea dicta, nunc Populi, & extendebatur uſque ad Ariminum ad mare Hadriaticum. *Manut.*

(14) *Aurelia*) Incipit a ponte Sublicio, ſive a porta Auralia, quæ nunc Pancratiana dicitur, & extenditur per Etruriam Piſas uſque, ſive potius in Galliam, ut Peireſcius obſervavit. Hæc fuit Aurelia vetus. Nam & alia nova. De his viis imprimis videndus Nardinus de vetere Roma, & Raphael Fabrettus de aquis & aquæ ductibus, Diſſert. I. n. 92. *Grev.*

(15) *Caſſia*) Ab auctore Caſſio ſic dicta eſt. Fuit ramus viæ Flaminiæ, quæ cum ea cohæret ad pontem Milvium, qui hodie *Ponte Mole* dicitur. Vide N. Bergerum de viis militaribus, lib. III. 22. *Idem.*

(16) *Septemviralis auctoritas*) Unus ſeptemvirum, qui ab Antonio dividendis agris præfecti fuerant. *Cal. Sec.*

(17) *Uno capite*) Sola morte eſſe contentum: non autem me cum cruciatu interficere velle, ut Dolabella Trebonium. *Ferr.*

Digitized by Google

Ventidius ubi ſit, cui fui ſemper amicus, antequam ille reipublicæ boniſque omnibus tam aperte eſt factus inimicus. Poſſum Caſſiam vitare, tenere Flaminiam. Quid, ſi Anconam, ut dicitur, Ventidius venerit? poterone Ariminum tuto accedere? Reſtat Aurelia. Hic quidem etiam præſidia habebo. Poſſeſſiones enim ſunt P. Clodii. Tota familia occurret: hoſpitio invitabit; propter familiaritatem notiſſimam.

X. Hiſce ego me viis committam, qui Terminalibus (18) nuper in ſuburbium, ut eodem die reverterer, ire non ſum auſus? Domeſticis me parietibus vix tueor ſine amicorum cuſtodiis. Itaque in urbe maneo. Si licebit, manebo. Hæc mea ſedes eſt, hæc vigilia, hæc cuſtodia, hoc præſidium ſtativum. Teneant alii caſtra, regna, res bellicas: [a] oderint hoſtem: nos, ut dicimus, ſemperque fecimus, urbem & res urbanas vobiſcum pariter tuebimur. Neque vero recuſo munus hoc: quanquam populum Romanum video pro me recuſare. Nemo me minus timidus, nemo cautior. Res declarat. Vigeſimus annus eſt, cum omnes ſcelerati me unum petunt. Itaque ipſi, ne dicam mihi, reipublicæ pœnas dederunt: me ſalvum adhuc reſpublica conſervavit ſibi. Timide hoc dicam: ſcio enim quidvis homini accidere poſſe: verumtamen ſemel (19) [b] circumſeſſus lectis valentiſſimorum hominum viribus cecidi ſciens, ut honeſtiſſime poſſem exurgere.

Poſſumne igitur ſatis videri cautus, ſatis providus, ſi me huic itineri tam infeſto, tamque periculoſo commiſero? Gloriam in morte debent ii, qui in republica verſantur, non culpæ reprehenſionem, & ſtultitiæ vituperationem relinquere. Quis bonus non luget mortem Trebonii? quis non dolet interitum talis & civis, & viri? At ſunt qui dicant (dure illi quidem, ſed tamen dicunt) minus dolendum, quod ab homine impuro nefarioque non caverit. Etenim qui multorum cuſtodem ſe profiteatur, eum ſapientes ſui primum capitis ajunt cuſtodem eſſe oportere. Cum ſeptus ſis legibus & judiciorum metu, non ſunt omnia timenda, neque ad omnes inſidias præſidia quærenda. Quis enim audeat luci, quis in militari via, quis bene comitatum, quis illuſtrem aggredi? Hæc neque hoc tempore, neque in me valent. Non modo enim pœnam non extimeſcet, qui mihi vim attulerit: ſed etiam gloriam ſperabit a latronum gregibus, & præmia.

XI. Hæc ego in urbe prævideo: facilis eſt circumſpectus, unde exeam, quo progrediar, quid ad dexteram, quid ad ſiniſtram ſit. Num idem in Apennini tramitibus facere potero? in quibus, etiam ſi non erunt inſidiæ, quæ facillime eſſe poterunt, animus tamen erit ſollicitus, ut nihil poſſit de officiis legationis attendere. Sed effugi inſidias: perrupi Apenninum. Nempe in Antonii congreſſum, colloquiumque veniendum eſt.

Qui-

(18) *Terminalibus*) Die, qui Termino deo dicatus erat, 21. nimirum Kalendas Martii, de quo Ovid. II. Faſt. *Cal. Secundus*.

a Lamb. *ſuderint*

(19) *Semel*) Clodianis temporibus.

b Lamb. *circumſeptus*

Quinam locus capietur ? Si extra caſtra : cæteri viderint. Fgo mortem actutum futuram puto. Novi hominis furorem, novi effrenatam violentiam. Cujus acerbitas morum, immanitaſque naturæ ne vino quidem permiſta temperari ſolet : hic ira dementiaque inflammatus, adhibito fratre Lucio, teterrima bellua, nunquam profecto a me ſacrilegas manus atque impias abſtinebit.

Memini colloquia & cum acerrimis hoſtibus, & cum graviſſime diſſentientibus civibus. Cn. Pompejus, Sexti filius, conſul, me præſente, cum eſſem tiro in ejus exercitu, cum P. Vettio Scatone, duce Marſorum, inter bina caſtra collocutus eſt. Quo quidem memini Sex. Pompejum, fratrem conſulis, ad colloquium ipſum Roma venire, doctum virum atque ſapientem : quem cum Scato ſalutaſſet, Quem te appellem ? inquit. At ille, Voluntate, hoſpitem : neceſſitate, hoſtem. Erat in illo colloquio æquitas : nullus timor, nulla ſuberat ſuſpicio : mediocre etiam odium. Non enim ut eriperent nobis ſocii civitatem, ſed ut in eam reciperentur, petebant. Sylla cum Scipione inter Cales & Teanum, cum alter nobilitatis florem, alter belli ſocios adhibuiſſet, de auctoritate ſenatus, de ſuffragiis (20) populi, & de jure civitatis, leges inter ſe, conditiones (21), contulerunt. Non tenuit omnino colloquium illud fidem (22) : a vi tameu, periculoque abfuit.

XII. Poſſumuſne igitur in Antonii latrocinio æque eſſe tuti ? non poſſumus : aut ſi cæteri poſſunt, me poſſe diffido. Quod ſi non extra caſtra congrediemur : quæ ad colloquium caſtra ſumentur ? in noſtra ille nunquam veniet : multo minus nos in illins. Reliquum eſt, ut & accipiantur, & remittantur poſtulata per literas. Ergo erimus in caſtris. Mea ad omnia poſtulata una ſententia : quam cum hic, vobis audientibus, dixero, iſſe & rediſſe me putatote : legationem confecero. Omnia ad ſenatum mea ſententia rejiciam, quæcunque poſtulabit Antonius. Neque enim licet aliter, neque permiſſum eſt nobis ab hoc ordine, ut, bellis confectis, decem legatis (23) permitti ſolet more majorum : neque ulla omnino a ſenatu mandata accepimus. Quæ cum agam in conſilio, nonnullis, ut arbitror, repugnantibus, nonne metuendum eſt, ne imperita militum multitudo per me pacem diſtineri putet ?

Faci-

---

(20) *De ſuffragiis*) Populi, quibus non admiſceri libertinos, ſed in quatuor tantum urbanis tribubus, ut antea, ſuffragium ferre, Sylla volebat : Mariani contra, ſuffragii lationem eis eſſe in omnibus XXXV. tribubus. *Manut.*

(21) *Conditiones*) Forte delendum, tanquam interpretatio vocis *leges*, quæ ex margine in contextum irrepſit.

(22) *Non tenuit omnino colloquium illud fidem*) Quia Scipionis exercitus, a Sylla corruptus, ducem ſuum reliquit : quem tamen Sylla, cum poſſet interficere, dimiſit incolumem. Epitome, lib. LXXXV. Plutarchus in Sylla. *Manut.*

(23) *Decem legatis*) Qui mittebantur, ut victis gentibus leges darent, eaque regio, quæ redacta armis eſſet in populi Romani poteſtatem, provinciæ formam aciperet. Nobis, inquit, non idem, quod illis permiſſum eſt : ſed noſtra ſententia nihil conſtituere, ad ſenatum rejicere omnia debemus. *Idem.*

Facite, hoc meum conſilium legiones novas non improbare. Nam Martiam & quartam, nihil cogitante præter dignitatem & decus, comprobaturas eſſe certe ſcio. Quid? veteranos non veremur? nam timeri ſe ne ipſi quidem volunt. Sed quonam modo accipient ſeveritatem meam? Multa enim falſa de me audierunt: multa ad eos improbi detulerunt. Quorum commoda, ut vos optimi teſtes eſtis, ſemper ego ſententia, auctoritate, oratione firmavi: ſed credunt improbis, credunt turbulentis, credunt ſuis. Sunt autem fortes illi quidem, ſed propter memoriam rerum, quas geſſerunt pro populi Romani libertate & ſalute reipublicæ, nimis feroces, & ad ſuam vim omnia noſtra conſilia revocantes. Horum ego cogitationem non vereor: impetum pertimeſco.

Hæc quoque pericula tanta ſi effugero, ſatiſne tutum rediturum putatis fore? Cum enim & veſtra auctoritate, & meo me more defendero, & meam fidem reipublicæ conſtantiamque præſtitero, tum erunt mihi non hi ſolum, qui me oderunt, ſed illi etiam, qui invident, extimeſcendi. Cuſtodiatur igitur mea vita reipublicæ, eaque, quoad vel dignitas, vel natura patietur, patriæ reſervetur: mors autem neceſſitatem habeat fati, aut, ſi ante oppetenda eſt, oppetatur cum gloria.

Hæc cum ita ſint, etſi hanc legationem reſpublica, ut leviſſime dicam (24), non deſiderat; tamen, ſi tuto licebit ire, proficiſcar. Omnino, Patres conſcripti, totum hujuſce rei conſilium non periculo meo, ſed utilitate reipublicæ metiar. De qua mihi quoniam liberum eſt ſpatium, multum etiam atque etiam conſiderandum puto, idque potiſſimum faciendum, quod maxime intereſſe reipublicæ judicavero.

---

(24) *Ut leviſſime dicam*) Poſſem dicere: Rejicit, odit, utpote quæ damnum potius, quam fructum afferet: ſed hoc tantum dico: Non deſiderat, quaſi minime neceſſariam. *Idem*.

I N

M. ANTONIUM.

PHILIPPICA XIII.

ARGUMENTUM.

Sententia de mittendis iterum legatis jam abjecta, pacem laudat, ſed eam cum Antonio negat ullam eſſe poſſe. Recitat, & interpretatur Antonii litteras ad Hirtium Cæſaremque miſſas. Servilii ſententiam probat de mandatis literiſque M. Lepidi, ad pacem cohortantis. Sext. Pompejum, quod ſuam eorumque quos ſecum haberet, operam ſenatui populoque Romano pollicitus eſſet, vel eo S. C. quod in Servilii ſententiam de Lepidi literis fieret, vel proprio laudandum eſſe cenſet. Et hæc abſente Panſa conſule, qui ad collegam Hirtium & Cæſarem cum iis copiis, quas ipſe ex delectu compararat, profectus erat. MANUTIUS.

I. A PRINCIPIO hujus belli, Patres conſcripti, quod cum impiis civibus, ſceleratiſque ſuſcepimus, timui, ne conditio inſidioſa pacis, libertatis recuperandæ ſtudia reſtingueret. Dulce enim etiam nomen eſt pacis: res vero ipſa cum jucunda, tum ſalutaris. Nam nec privatos focos, nec publicas leges videtur, nec libertatis jura cara habere, quem diſcordiæ, quem cædes civium, quem bellum civile delectat: eumque ex numero hominum ejiciendum, ex finibus humanæ naturæ exterminandum puto. Itaque ſive Sylla, ſive Marius, ſive uterque, ſive Octavius, ſive Cinna, ſive iterum Sylla, ſive alter Marius & Carbo, ſive quis alius civi-

Digitized by Google

civile bellum optavit, eum deteſtabilem civem reipublicæ natum judico. Nam quid ego de proximo dicam, cujus acta defendimus, cum ipſum jure cæſum fateamur? Nihil igitur hoc cive, nihil hoc homine tetrius: ſi aut civis, aut homo habendus eſt, qui civile bellum concupiſcit.

Sed hoc primum videndum eſt, Patres conſcripti, cum omoibuſne pax eſſe poſſit, an ſit aliquod bellum inexpiabile, in quo pactio pacis lex ſit ſervitutis. Pacem cum Scipione Sylla ſive faciebat, ſive ſimulabat; non erat deſperandum, ſi conveoiſſet, fore aliquem tolerabilem ſtatum civitatis. Cinna ſi concordiam cum Octavio confirmare voluiſſet, hominum in republica ſanitas remanere potuiſſet. Proximo bello ſi aliquid de ſumma gravitate Pompejus, multum de cupiditate Cæſar remiſiſſet, & pacem ſtabilem, & aliquam rempublicam nobis habere licuiſſet.

II. Hoc vero quid eſt? cum Antoniis pax poteſt eſſe? cum Cenſorio, Ventidio, Trebellio, Beſtia, Nucula, Munatio, Leontone, Saxa? Exempli cauſa; paucos nominavi: genus infinitum, immanitatemque ipſi cernitis reliquorum. Addite illa naufragia Cæſaris amicorum, Barbas, Caſſios (1), Barbatios (2), Polliones: addite Antonii colluſores & ſodales, Eutrapelum (3), Melam, Cælium, Pontium, Craſſicium, Tironem, Muſtelam, Petiſſium: comitatum relinquo, duces nomino. Huc accedunt Alaudæ, cæterique veterani, ſeminarium judicum tertiæ decuriæ (4), qui ſuis rebus exhauſtis, beneficiis Cæſaris devoratis, fortunas noſtras concupiverunt.

O fidam dexteram Antonii, qua ille plurimos cives trucidavit! o ratum, teligioſumque fœdus, quod cum Antoniis fecerimus! hoc ſi Marcus violare conabitur, Lucii eum ſanctitas a ſcelere revocabit. Illis locus ſi in hac urbe fuerit, urbi ipſi locus non erit. Ora vobis eorum ponite ante oculos, & maxime Antoniorum: inceſſum, adſpectum, vultum, ſpiritum, latera tegentes alios, ſequentes alios, alios prægredientes amicos. Quem vini anhelitum? quas contumelias fore cenſetis, minaſque verborum? niſi forte eos pax ipſa leniet, maximeque cum in hunc ordinem venerint: ſalutabunt benigne, comiter appellabunt unumquemque noſtrum.

III. Non recordamini, per deos immortales! quas in eos ſententias dixeritis? Acta Antonii reſcidiſtis: leges refixiſtis: per vim & contra auſpicia latas decreviſtis: totius Italiæ delectus excitaſtis: collegam (5) & ſocium ſcelerum

(1) *Barbas, Caſſios*) Intervalli nota fortaſſe delenda eſt: nam Barbam Caſſium fuiſſe ex familiaribus Cæſaris, apparet ex XIII. lib. epiſt. ad Attic. in extremo. *Ac mihi Barba Caſſius ſubvenit: cuſtodes dedit*. Ferr. Hanc tamen intervalli notam apponunt Murenis, Rob. Stephanus, Lambinus, Gruterus, M. Ant. Ferratius, &c.

(2) *Barbatios*) Opinor legendum eſſe *Barbatos*: fuit enim *Barbatus* Antonii Quæſtor, ut ex inſeriptione antiqui denarii colligitur, & Appiano in libris bellorum civilium. *F. Urſinus*.

(3) *Eutrapelum*) Volumnium, ad quem ſunt epiſtolæ duæ lib. VIII. Famil. *Manut.*

(4) *Seminarium judicum decuria tertia*) Vide Phil. I. *Idem*.

lerum omnium, hoſtem judicaviſtis: cum hoc quæ pax poteſt eſſe? Hoſtis ſi eſſet externus, tamen id ipſum vix (6), talibus factis, poſſet aliquo modo. Maria, montes, regionum magnitudines intereſſent, odiſſes eum, quem non videres. Hi in oculis hærebunt, &, cum licebit, in faucibus: quibus enim ſeptis tam immanes belluas continebimus?

At incertus exitus belli eſt. Eſt omnino fortium virorum, quales vos eſſe debetis, virtutem præſtare: tantum enim poſſunt: fortunæ culpam non extimeſcere. Sed quoniam ab hoc ordine non fortitudo ſolum, verum etiam ſapientia poſtulatur: quanquam vix videntur hæc poſſe ſejungi, ſejungamus tamen. Fortitudo dimicare jubet, juſtum odium incendit, ad confligendum impellit, vocat ad periculum. Quid ſapientia? cautioribus utitur conſiliis, in poſterum providet, eſt omni ratione protectior. Quid igitur cenſet? Parendum eſt enim: atque id optimum judicandum, quod ſit ſapientiſſime conſtitutum. Si hoc præcipit, ne quid vita exiſtimem antiquius, ne decernam capitis periculo, fugiam omne diſcrimen: quæram ex ea, etiamne ſi erit, cum id fecero, ſerviendum? Si annuerit: næ ego ſapientiam iſtam, quamvis ſit erudita, non audiam. Sin reſponderit, Tu vero ita vitam corpuſque ſervato, ita fortunas, ita rem familiarem, ut hæc poſteriora libertate ducas: itaque his uti velis, ſi libera republica poſſis: nec pro his libertatem, ſed pro libertate hæc projicias, tanquam pignora injuriæ (7): tum ſapientiæ vocem audire videar, eique, uti deo, paream. Itaque ſi, receptis illis, poſſumus eſſe liberi, vincamus odium, pacemque patiamur: ſin otium, incolumibus his, nullum eſſe poteſt; lætemur decertandi oblatam eſſe fortunam. Aut enim, victis his, fruemur victrice republica: aut oppreſſi, (quod omen avertat Jupiter) ſi non ſpiritu, at virtutis laude vivemus.

IV. At enim nos M. Lepidus, imperator iterum, pontifex maximus, optime proximo civili bello de republica meritus, ad pacem adhortatur. Nullius apud me, Patres conſcripti, auctoritas major eſt, quam M. Lepidi, vel propter ipſius virtutem, vel propter familiæ dignitatem. Accedunt eodem multa privata: magna ejus in me merita, mea quædam officia in illum. Maximum vero ejus beneficium numero, quod hoc animo in rempublicam eſt, quæ mihi vita mea ſemper fuit carior. Nam cum Magnum Pompejum, clariſſimum adoleſcentem, præſtantiſſimi viri filium, auctoritate adduxit ad pacem, remque publicam ſine armis maximo civilis belli periculo liberavit: tum me ejus beneficio plus quam pro virili parte obli-

(5) *Collegam*) Dolabellam, poſt interfectum Trebonium.

(6) *Tamen id ipſum vix*) Pax fieri aliquo modo poſſet, *tamen*, ſi talia præceſſiſſent facta, qualia & ab Antonio contra ſenatum, & a ſenatu contra Antonium, *id ipſum* fieri vix poſſet. *Anonimus.*

(7) *Tanquam pignora injuriæ*) Tanquam ea, quæ ſi malis retinere, quam libertatem injuſte facias. Projice igitur, quibus projectis, nullam jam pati injuriam poſſumus. *Ferratius.*

gatum puto. Itaque ei & honores decrevi, quos potui ampliſſimos, in quibus vos mihi eſtis aſſenſi: nec unquam de illo & ſperare optime, & loqui deſtiti. Magnis & multis pignoribus M. Lepidum reſpublica illigatum tenet. Summa nobilitas eſt hominis, ſummi honores, ampliſſimum ſacerdotium, plurima urbis ornamenta, ipſius, fratris, majorumque monumenta: probatiſſima uxor, optatiſſimi liberi, res familiaris cum ampla, tum caſta a cruore civili. Nemo ab eo civis violatus, multi beneficio & miſericordia liberati. Talis igitur vir & civis opinione labi poteſt, voluntate a republica diſſidere nullo pacto poteſt.

Pacem vult M. Lepidus. Præclare: ſi talem poteſt efficere, qualem nuper effecit: qua pace Cn. Pompeji filium reſpublica adſpiciet, ſuoque ſinu complexuque recipiet: neque ſolum illum, ſed cum illo ſeipſam ſibi reſtitutam putabit. Hæc cauſa fuit, cur decerneretis ſtatuam in Roſtris cum inſcriptione præclara, cur abſenti triumphum. Quanquam enim magnas res bellicas geſſerat, & triumpho dignas, non erat tamen ei tribuendum, quod nec L. Æmilio, nec Æmiliano Scipioni, nec ſuperiori Africano, nec Mario, nec Pompejo, qui majora bella geſſerunt: ſed, quod ſilentio civile bellum confecerat, cum primum licuit, honores in eum maximos contuliſtis.

V. Exiſtimasne igitur, M. Lepide, qualem Pompejum reſpublica *habitura* ſit civem, tales futuros in republica Antonios? In altero pudor, gravitas, moderatio, integritas: in illis (& cum hos compello, prætereo animo ex grege latrocinii neminem) libidines, ſcelera, ad omne facinus immanis audacia. Deinde obſecro vos, Patres conſcripti, quis hoc veſtrum non videt, quod Fortuna ipſa, quæ dicitur cæca, vidit? ſalvis enim actis Cæſaris, quæ concordiæ cauſa defendimus, Pompejo ſua domus patebit: eamque non minoris, quam emit Antonius, redimet: redimet, inquam, Cn. Pompeji domum filius. O rem acerbam! Sed hæc ſatis diu multumque defleta ſunt. Decreviſtis tantam pecuniam Pompejo, quantam ex bonis patriis in prædæ diſſipatione inimicus victor redegiſſet.

Sed hanc (8) mihi diſpenſationem (9) pro paterna neceſſitudine & conjunctione depoſco. Redimet hortos, ædes, urbana quædam, quæ poſſidet Antonius. Nam argentum, veſtem, ſupellectilem, vinum amitter æquo animo, quæ ille helluo diſſipavit. Albanum, Firmanum a Dolabella recuperabit: etiam ab Antonio Tuſculanum: hique, qui nunc Mutinam oppugnant, D. Brutum obſident, de Falerno (10) Anſeres depellentur. Sunt alii

(8) *Sed hanc*) *Sed*, locum non habet, & ortum eſt fortaſſe per errorem ex antecedente ſyllaba. *Manut.*

(9) *Diſpenſationem*) Tantum pecuniæ decretum fuerat a ſenatu Pompejo, quantum redegiſſet Cæſar ex venditione eorum bonorum: ſibi Cicero petebat hoc munus ſolvendæ Pompejo pecuniæ. *Ferratius.*

(10) *De Falerno*) Fundo Cn. Pompeji quem Antonius poetæ cuidam, qui Anſer vocabatur, eratque cum ipſo Antonio in caſtris, dono dedit. Servius. *Manut.* Anſeribus non facile quidquam edacius invenitur, inquit S. Auguſtinus lib. contra epiſt. Manich. cap. 35.

An

alii plures fortaſſe, ſed mea memoria dilabuntur. Ego etiam eos dico, qui hoſtium numero non ſunt; Pompejanas poſſeſſiones, quanti emerint, filio reddituros.

Satis inconſiderati fuit, ne dicam audacis, rem ullam ex illis attingere: retinere vero quis poterit, clariſſimo domino reſtituto? An is (11) non reddet, qui domini patrimonium circumplexus, quaſi theſaurum draco, Pompeji ſervus, libertus Cæſaris, agri Lucani poſſeſſiones occupavit? Atque illud ſepties millies, quod adoleſcenti, Patres conſcripti, ſpopondiſtis (12), ita deſcribite, ut videatur a vobis Cn. Pompeji filius in patrimonio ſuo collocatus. Hæc ſenatus. Reliqua populus Romanus in ea familia, quam vidit ampliſſimam, perſequetur: in primis paternum auguratus locum, in quem ego eum, ut, quod a patre accepi, filio reddam, mea nominatione cooptabo. Utrum igitur augurem Jovis optimi maximi, cujus interpretes internuntiique conſtituti ſumus, utrum populus Romanus libentius ſanciet, Pompejum, an Antonium? Mihi quidem numine deorum immortalium videtur hoc fortuna voluiſſe, ut actis Cæſaris firmis ac ratis Cn. Pompeji filius poſſet, & dignitatem, & fortunas patrias recuperare.

VI. Ac ne illud quidem ſilentio, Patres conſcripti, prætereundum puto, quod clariſſimi viri legati, L. Paulus, Q. Thermus, C. Fannius, quorum habetis cognitam voluntatem in rempublicam, eamque perpetuam atque conſtantem, nuntiant, ſe Pompeji conveniendi cauſa divertiſſe Maſſiliam, eumque cognoviſſe paratiſſimo animo, ut cum ſuis copiis iret ad Mutinam, ni vereretur veteranorum animos offendere. Eſt vero ejus patris filius, qui ſapienter faciebat non minus multa, quam fortiter. Itaque intelligitis & animum ei præſto fuiſſe, nec conſilium defuiſſe.

Atque etiam hoc M. Lepido providendum eſt, ne quid arrogantius, quam ejus mores ferunt, facere videatur. Si enim nos exercitus terret, non meminit, illum exercitum ſenatus, populique Romani, atque univerſæ reipublicæ eſſe, non ſuum. At uti poteſt pro ſuo. Quid tum? omniane viris bonis, quæ facere poſſunt, facienda ſunt? etiamne ſi turpia, ſi perniciosa erunt? ſi facere omnino non licebit? Quid autem turpius, aut fœdius, aut quod minus deceat, quam contra ſenatum, contra cives, contra patriam exercitum ducere? quid vero magis vituperandum, quam id facere, quod non liceat? Licet autem nemini contra patriam ducere exercitum:

An hæc fortaſſe ratio eſt cur Antonianos, qui Pompeji in agro Falerno villas poſſeſſionesque obtinebant, *Anſeres* nominet Cicero? *Anonymus*.

(11) *An is*) Opinantur hic notari Demetrium, Pompeji ſervum, qui hero trucidato, muneribus placavit Cæſarem, & inter ejus libertos numerari obtinuit. Ejus de inſolentia quædam refert Plutarchus in Pompejo. *Anonymus*.

(12) *ſpopondiſtis*) Non, ſpopondiſtis illud ſepties millies adoleſcenti: ſed, quod vos eſſe facturos adoleſcenti ſpopondiſtis. Refertur enim ad illud, *ita deſcribite*. Man. Alii omnes. *ita deſcribetur*.

citum: ſi quidem licere id dicimus, quod legibus, quod more majorum, inſtitutiſque conceditur. Neque enim, quod quiſque poteſt, id ei licet, nec, ſi non obſtatur, propterea etiam permittitur. Tibi enim exercitum, Lepide, tanquam majoribus tuis, patria pro ſe dedit. Hoc tu arcebis hoſtem; fines imperii propagabis; ſenatui populoque Romano parebis, ſi quam ad aliam rem te forte traduxerit.

VII. Hæc ſi cogitas, es, M. Lepide, pontifex maximus, M. Lepidi, pontificis maximi, pronepos. Sin hominibus tantum licere judicas, quantum poſſunt: vide, ne alienis exemplis, iiſque recentibus, uti, quam & antiquis & domeſticis malle videare. Quod ſi auctoritatem interponis ſine armis, magis equidem laudo: ſed vide ne hoc ipſum non ſit neceſſe. Quanquam enim eſt tanta in te auctoritas, quanta debet in homine nobiliſſimo: tamen ſenatus ſe ipſe non contemnit. Nec vero fuit unquam gravior, conſtantior, fortior. Incenſi omnes rapimur ad libertatem recuperandam: non poteſt ullius auctoritate tantus ſenatus, populique Romani ardor extingui. Odimus: irati pugnamus: extorqueri de manibus arma non poſſunt: receptui ſignum, aut revocationem a bello audire non poſſumus: ſperamus optima: pati vel difficillima malumus, quam ſervire. Cæſar confecit invictum exercitum: duo fortiſſimi conſules adſunt cum copiis: L. Planci conſulis deſignati varia & magna auxilia non deſunt: de D. Bruti ſalute certatur. Unus furioſus gladiator cum teterrimorum latronum manu contra patriam, contra deos penates, contra aras & focos, contra quatuor conſules gerit bellum. Huic cedamus? hujus conditiones audiamus? cum hoc pacem fieri poſſe credamus?

VIII. At periculum eſt, ne ab hoc opprimamur. Non metuo, ne is, qui ſuis ampliſſimis fortunis, niſi bonis ſalvis, frui non poteſt, prodat ſalutem ſuam. Bonos cives primum natura efficit, adjuvat deinde fortuna. Omnibus enim bonis expedit, ſalvam eſſe rempublicam. Sed in iis, qui fortunati ſunt, magis id apparet. Quis fortunatior Lepido, ut ante dixi? quis eodem ſanior? Vidit ejus mœſtitiam atque lacrymas populus Romanus Lupercalibus: vidit, quam abjectus, quam confectus eſſet, cum Cæſari diadema imponens Antonius, ſervum ſe illius, quam collegam, eſſe malebat. Qui ſi reliquis flagitiis & ſceleribus ſe abſtinere potuiſſet, tamen unum ob hoc factum dignum illum omni pœna putarem. Nam, ſi ipſe ſervire poterat, nobis dominum cur imponebat? &, ſi ejus pueritia pertulerat libidines eorum, qui erant in eum tyranni, etiamne in noſtros liberos dominum & tyrannum comparabat? Itaque illo interfecto, qualem eum in nos eſſe voluit, talis ipſe in cæteros extitit.

Qua enim in barbaria quiſquam tam teter, tam crudelis tyrannus, quam in hac urbe armis barbarorum ſtipatus Antonius? Cæſare dominante, veniebamus in ſenatum, ſi non libere, attamen tuto. Hoc archipirata, (quid enim dicam tyranno?) hæc ſubſellia ab Ithyreis occupabantur. Prorupit ſubito Brunduſium, ut inde, agmine quadrato ad urbem accederet: lautiſſimum oppidum, nunc municipium honeſtiſſimorum quondam colonorum, Sueſſam, fortiſſimorum militum ſanguine implevit: Brunduſii in

Digitized by Google

in ſinu, non modo avariſſimæ, ſed etiam crudeliſſimæ uxoris, delectos Martiæ legionis centuriones trucidavit. Inde ſe quo furore, quo ardore, ad urbem, id eſt, ad cædem optimi cujuſque rapiebat? Quo tempore dii immortales ipſi præſidium improviſum, nec opinantibus nobis, obtulerunt.

IX. Cæſaris enim incredibilis ac divina virtus, latronis impetus crudeles ac furibundos retardavit: quem tum ille demens lædere ſe putabat edictis, ignorans, quæcunque falſo is diceret in ſanctiſſimum adoleſcentem, ea vere recidere in memoriam pueritiæ ſuæ. Ingreſſus urbem eſt, quo comitatu, vel potius agmine? cum dextra, ſiniſtra, gemente populo Romano, minaretur dominis, notaret domos, diviſurum ſe urbem palam ſuis polliceretur. Rediit ad milites, ibi peſtifera illa Tibure concio. Inde ad urbem curſus: ſenatus in Capitolium: parata de circumſcribendo adoleſcente ſententia conſularis: cum repente (nam Martiam legionem Albæ conſediſſe ſciebat) affertur ei de quarta nuntius: quo perculſus, abjecit conſilium referendi ad ſenatum de Cæſare. Egreſſus eſt non viis, ſed tramitibus, paludatus: eoque die ipſo innumerabilia ſenatus conſulta fecit: quæ quidem omnia citius delata, quam ſcripta ſunt.

Ex eo non iter, ſed curſus & fuga in Galliam. Cæſarem ſequi arbitrabatur cum legione Martia, cum quarta, cum veteranis: quorum ille nomen præ metu ferre non poterat: eique in Galliam penetranti D. ſe Brutus objecit: qui ſe totius belli fluctibus circumiri, quam illum aut regredi, aut progredi maluit, Mutinamque illi exultanti tanquam frenos furoris injecit. Quam cum operibus, munitionibuſque ſepſiſſet, nec eum florentiſſimæ coloniæ dignitas, neque conſulis deſignati majeſtas a parricidio deterreret; tum, me (teſtor & vos, & populum Romanum, & omnes deos, qui huic urbi præſident) invito & repugnante, legati miſſi tres conſulares ad latronem M. Antonium, gladiatorum ducem.

Quis tam barbarus unquam? tam immanis? tam ferus? Non audivit: non reſpondit: neque eos ſolum præſentes, ſed multo magis nos, a quibus illi erant miſſi, ſprevit, & pro nihilo putavit. Poſtea, quod ſcelus, quod facinus parricida non edidit? circumſedit colonos veſtros, exercitum populi Romani, imperatorem, conſulem deſignatum: agros divexat civium optimorum: hoſtis teterrimus omnibus bonis cruces ac tormenta minitatur.

X. Cum hoc, M. Lepide, pax eſſe quæ poteſt? cujus ne ſupplicio quidem ullo ſatiari videtur poſſe populus Romanus. Quod ſi quis adhuc dubitare potuit, quin nulla ſocietas huic ordini, populoque Romano cum illa importuniſſima bellua poſſit eſſe, deſinat profecto dubitare, his cognitis literis, quas mihi miſſas ab Hirtio conſule modo accepi. Eas dum recito, dumque de ſingulis ſententiis breviter diſputo, velim, Patres conſcripti, ut adhuc feciſtis, me attente audiatis. Antonius Hirtio & Cæsari. Neque ſe imperatorem, neque Hirtium conſulem, nec proprætore Cæſarem. Satis hoc quidem ſcite. Deponere alienum nomen ipſe maluit, quam illis ſuum reddere. *Cognita morte C. Trebonii, non plus gaviſus ſum, quam*

do-

dolus. Videte quid ſe gaviſum, quid doluiſſe dicat : facilius de pace deliberabitis. *Dediſſe pœnas ſceleratum cineri atque oſſibus clariſſimi viri, & apparuiſſe numen deorum intra finem anni vertentis* (13), *aut jam ſoluto ſupplicio parricidæ, aut impendente, lætandum eſt*. O Spartace! quem enim te potius appellem? cujus propter nefaria ſcelera tolerabilis fuiſſe videtur Catilina : lætandum eſſe auſus es ſcribere, Trebonium dediſſe pœnas? ſceleratum Trebonium? quo ſcelere, niſi quod te idibus Martiis a debita tibi peſte ſeduxit (14)?

Age, hoc lætaris: videamus, quid moleſte feras. *Hoſtem judicatum hoc tempore Dolabellam, eo quod ſicarium occiderit; & videri cariorem populo Romano filium ſcurræ, quam C. Cæſarem, patriæ parentem, ingemiſcendum eſt*. Quid ingemiſcis hoſtem Dolabellam judicatum? quid? te non intelligis delectu tota Italia habito, conſulibus miſſis, Cæſare ornato, ſagis denique ſumptis, hoſtem judicatum? Quid eſt autem, ſcelerate, quod gemas, hoſtem Dolabellam judicatum a ſenatu? quem tu ordinem omnino eſſe nullum putas : ſed eam tibi cauſam belli gerendi proponis, ut ſenatum funditus deleas: reliqui boni & locupletes omnes ſummum ordinem ſubſequantur. At ſcurræ filium appellat. Quaſi vero ignotus nobis fuerit ſplendidus eques Romanus Trebonii pater. Is autem humilitatem deſpicere audet cujuſquam, qui ex Fadia (15) ſuſtulerit liberos?

XI. *Acerbiſſimum vero eſt, te, A. Hirti, ornatum eſſe beneficiis Cæſaris, & talem ab eo relictum, qualem ipſe miraris*. Equidem negare non poſſum, a Cæſare Hirtium ornatum : ſed illa ornamenta in virtute & induſtria poſita lucent. Tu vero, qui te ab eodem Cæſare ornatum negare non potes, quid eſſes, ſi tibi ille non tam multa tribuiſſet? ecquo te tua virtus provexiſſet? ecquo genus? in luſtris, popinis, alea, vino, tempus ætatis omne conſumpſiſſes, & faciebas, cum in gremiis mimarum mentum, mentemque deponeres. *Et te, o puer*. Puerum appellat, quem non modo virum; ſed etiam fortiſſimum virum ſenſit, & ſentiet. Eſt iſtuc quidem nomen ætatis, ſed ab eo minime uſurpandum, qui ſuam amentiam puero huic præbet ad gloriam.

Qui omnia ejus nomini debes. Debet vero, ſolvitque præclare. Si enim ille patriæ parens eſt, ut tu appellas (ego, quid ſentiam, video) cur non hic parens verior, a quo certe vitam habemus, e tuis facinoroſiſſimis manibus ereptam? *id agere, ut jure damnatus ſit Dolabella?* Turpem vero actionem, qua defenditur ampliſſimi auctoritas ordinis contra crudeliſ-

(13) *Anni vertentis*) Completi. Interfecto enim Cæſare Id. Mart. anni ſuperioris, Trebonius interierat ante Id. Mart. hujus anni. *Ferrat.*

(14) *Seduxit*) Ep. ad Trebonium, lib. x. *Quod vero a te, viro optimo, ſeductus eſt, tuoque beneficio adhuc vivit hac peſtis : interdum, quod mihi vix fas eſt, tibi ſubiraſcor*. Manut.

(15) *Ex Fadia*) Libertini hominis filia. Phil. 2. & 3. *Idem*.

deliſſimi gladiatoris amentiam! *& ut veneſica hæc liberetur obſidione*) Veneficam audes appellare eum virum, qui tuis veneficiis remedia invenit? quem ita obſides, nove Annibal, aut ſi quis acutior (16) imperator fuit, ut te ipſe obſideas, neque te iſtinc, ſi cupias, poſſis explicare. Receſſeris: undique omnes inſequentur. Manſeris: hærebis. Nimirum recte veneficam appellas, a quo tibi præſentem peſtem vides comparatam. *Ut quam potentiſſimus ſit Caſſius, atque Brutus?* Putes Cenſorinum dicere, aut Ventidium, aut etiam ipſos Antonios. Cur autem nolint potentes eſſe non modo optimos & nobiliſſimos viros, ſed ſecum etiam in reipublicæ defenſione conjunctos? *Nimirum eodem modo hæc adſpicitis, ut priora* (17). Quæ tandem? *Caſtra Pompeji ſenatum appellatis*.

XII. An vero tua caſtra potius ſenatum appellaremus? in quibus tu es videlicet conſularis, cujus totus conſulatus eſt ex omni monumentorum memoria revulſus: duo prætores ſine cauſa diffiſi ſe aliquid habituros: nos enim Cæſaris beneficia defendimus: prætorii, Philadelphus Annius, & innocens Gallius: ædilitii, Coricus (18) laterum & vocis meæ, Beſtia & fidei patronus: fraudator creditorum Trebellius, & homo diruptus, dirutuſque, Q. Cælius, columenque amicorum Antonii, Cotyla Varius; quos Antonius deliciarum cauſa loris in convivio cædi jubebat a ſervis publicis: Septemvirales, Lento, Nucula: tum deliciæ atque amores populi Romani L. Antonius: tribuni primum duo deſignati, Tullus Hoſtilius, qui ſuo jure in porta (19) nomen inſcripſit: qui cum prodere imperatorem ſuum (20) non poſſet, reliquit. Alter eſt deſignatus, Viſejus neſcio qui, fortis (ut ajunt) latro: quem tamen temperantem fuiſſe ferunt Piſauri balneatorem (21). Sequuntur alii, tribunitii, T. Plancus (22) in primis: qui ſi ſena-

(16) *Si quis acutior*) Ironia. Vocat autem Annibalem, quia ille etiam inter montium anguſtias a Fabio Dictatore circumſeſſus, vix inde ſe explicaverat. *Ferrat.*

(17) *Ut priora*) Eodem modo ſinitis potentes fieri Brutum & Caſſium, quo Dolabellam hoſtem judicari a ſenatu paſſi eſtis. *Idem.*

(18) *Ædilitii, Coricus*) Non diſplicet lectio vulgata *C. Oricus*, totumque locum quamvis continentem hiſtoriam mihi obſcuram, ita interpungo: *C. Oricus, laterum & vocis meæ; & fidei patronus*. Ut C. Oricum forte ab eo defenſum, appellet patronum laterum & vocis ſuæ: id eſt, ipſius Ciceronis. Beſtiam vero etiam fidei ſuæ patronum. Antonius Auguſtinus exiſtimat quidem nobiſcum hos duos fuiſſe a Cicerone defenſos: ſed alterum damnatum, alterum abſolutum. *Faernus*. Omnino verbum aliquod, & fortaſſe *teſtis*, deſiderari crediderim: ut ſit: *Laterum, & vocis meæ teſtis Beſtia*. Deinde, *fidei patronus*, de Trebellio dictum: qui cum oppugnanda lege de tabulis novis, quam Dolabella tribunus plebis ferebat, fidei ſe patronum profeſſus eſſet, poſtea creditores ipſe fraudavit. Phil. 6. cap. 4. *Manut.*

(19) *In porta*) Quæ Hoſtilia dicebatur. Jure igitur quodam ſuo in porta nomen ſuum inſcripſit. *Idem.*

(20) *Imperatorem ſuum*) Cæſarem adoleſcentem, aut D. Brutum potius, quam Hirtium. *Idem.*

(21) *Quem tamen temperantem fuiſſe ferunt Piſauri balneatorem*) Jocus eſt in voce *temperantem*. Cum enim dicere videatur *σώφρονα*, ad balneatorum munus reſpicit, quorum eſt aquam temperare. Horatius: *Quo Chium pretio cadum Mercemur, quis aquam temperet ignibus*. Muret.

(22) *T. Plancus*) Tribunus pl. fuit Plancus, quo anno Clodius a Milone occiſus eſt: auctorque fuit, ut Clodii corpus in curia plebs cremaret: quo incendio curia quoque ipſa conflagravit. Eo crimine lege Pompeja de vi damnatum Cæſar reſtituit. Phil. 2. 21 *Manut.*

Digitized by Google

ſenatum dilexiſſet, nunquam curiam incendiſſet. Quo ſcelere damnatus in eam urbem rediit armis, e qua exceſſerat legibus. Sed hoc ei commune cum plurimis diſſimillimis. Illud tamen verum, quod in hoc Planco proverbii loco dici ſolet, perire eum non poſſe, niſi ei crura fracta eſſent. Fracta ſunt, & vivit. Hoc tamen, ut alia multa, Aquilæ (23) fertur acceptum.

XIII. Eſt etiam ibi Decius, ab illis, ut opinor, Muribus Deciis. Itaque Cæſaris munere, Deciorum quidem multo intervallo per hunc præclarum virum memoria renovata eſt. Saxam vero Decidium præterire qui poſſum, hominem deductum ex ultimis gentibus, ut eum tribunum plebis videremus, quem civem nunquam videramus? Eſt quidem alter Saſerna: ſed omnes tamen tantam habent ſimilitudinem inter ſe, ut in eorum prænominibus errem. Nec vero Exitius, Philadelphi frater, quæſtor, prætermittendus eſt, ne, ſi de clariſſimo adoleſcente ſiluero, invidiſſe videar Antonio. Eſt etiam Aſinius quidam ſenator voluntarius, lectus ipſe a ſe. Apertam curiam vidit poſt Cæſaris mortem: mutavit calceos: Pater conſcriptus repente factus eſt. Non novi Sex. Albedium: ſed tamen neminem tam maledicum offendi, qui illum negaret dignum Antonii ſenatu. Arbitror me aliquos præteriiſſe: de iis tamen, qui occurrebant, tacere non potui. Hoc igitur fretus ſenatu, Pompejanum ſenatum deſpicit; in quo decem fuimus conſulares: qui ſi omnes viverent, bellum omnino hoc non fuiſſet: auctoritati ceſſiſſet audacia. Sed quantum præſidii fuerit in cæteris, hinc intelligi poteſt, quod ego unus, relictus e multis, contudi & fregi, adjuvantibus vobis, exultantis prædonis audaciam.

XIV. Quod ſi fortuna nobis modo non eripuiſſet Serv. Sulpicium, ejuſque collegam ante Marcellum, quos cives? quos viros? ſi duos conſules (24), amiciſſimos patriæ, ſimul ex Italia ejectos: ſi L. Afranium, ſummum ducem: ſi P. Lentulum, civem cum in cæteris rebus, tum in ſalute mea ſingularem: ſi Bibulum, cujus eſt in rempublicam merito ſemper laudata conſtantia: ſi L. Domitium, præſtantiſſimum civem: ſi Appium Claudium, pari nobilitate & voluntate præditum: ſi P. Scipionem, clariſſimum virum, majorumque ſuorum ſimillimum, reſpublica tenere potuiſſet: certe his conſularibus non eſſet Pompejanus deſpiciendus ſenatus. Utrum igitur æquius, utrum melius reipublicæ fuit, Cn. Pompejum, an ſectorem Cn. Pompeji vivere Antonium? Qui vero prætorii? quorum princeps M. Cato, idemque omnium gentium virtute princeps. Quid reliquos clariſſimos viros commemorem? noſtis omnes. Magis vereor, ne longum me in enumerando, quam ne ingratum in prætereundo putetis. Qui ædilitii? qui tribunitii? qui quæſtorii? Quid multa? talis ſenatorum & dignitas,

(23) *Aquilæ*) Qui eum, crure fracto, Pollentia expulit. Phil. xi. *Idem*.

(24) *Duos Conſules*) C. Marcellum, L. Lentulum, Pompeji comites, urbem primum deinde Italiam relinquentis. *Manut.*

tas, & multitudo fuit, ut magna excuſatione opus iis ſit, qui illa in caſtra non venerunt.

XV. Nunc reliqua attendite. *Victum Ciceronem ducem habuiſtis*. Eo libentius ducem audio, quod certe ille dicit invitus. Nam de victo nihil laboro. Fatum enim meum eſt, ſine republica nec vinci poſſe, nec vincere. *Macedoniam munitis exercitibus*. Et quidem fratri tuo, qui a vobis nihil degenerat, extorſimus. *Africam commiſiſtis Varo bis capto* (25). Hic cum C. fratre putat ſe litigare. *In Syriam Caſſium miſiſtis*. Non igitur ſenis, huic cauſæ orbem terræ parere: te, extra munitiones tuas, veſtigium ubi imprimas non habere? *Caſcam* (26) *tribunatum gerere paſſi eſtis*. Quid ergo? ut Marullum, ut Cæſetium (27) a republica removeremus, eum, per quem, ut neque idem hoc (28) poſthac, neque multa hujuſmodi accidere poſſent, conſecuti ſumus? *Vectigalia Juliana Lupercis ademiſtis* (29). Lupercorum mentionem facere audet? neque illius diei memoriam perhorreſcit, quo auſus eſt, obrutus vino, unguentis oblitus, nudus, gementem populum Romanum ad ſervitutem cohortari? *Veteranorum colonias, deductas lege & ſenatus-conſulto, ſuſtuliſtis*. Nos ſuſtulimus, an contra lege comitiis centuriatis lata ſanximus? vide ne tu veteranos, tamen eos, qui erant perditi, perdideris: in eumque locum deduxeris, ex quo ipſi jam ſentiunt ſe nunquam exituros. *Maſſilienſibus jure belli adepta reddituros vos pollicemini*. Nihil diſputo de jure belli. Magis facilis diſputatio eſt, quam neceſſaria. Illud tamen animadvertite, Patres conſcripti, quam ſit huic reipublicæ natus hoſtis Antonius, qui tantopere eam civitatem oderit, quam ſcit huic reipublicæ ſemper fuiſſe amiciſſimam.

XVI. *Neminem Pompejanum, qui vivat, tenere lege Hirtia* (30) *dignitates*? Qui, quæſo, jam legis Hirtiæ mentionem facit? cujus non minus arbitror latorem ipſum, quam eos, de quibus lata eſt, pœnitere. Omnino, mea quidem ſententia, legem illam appellare fas non eſt: &, ut ſit lex, non debemus illam Hirtii legem putare (31). *Apulejana pecunia Brutum* (32) *ſubornaſtis*. Quid, ſi omnibus ſuis copiis excellentem virum reſpublica armaſ-

(25) *Varo bis capto*) Quintilium Varum ceperat Cæſar: primum Corfinii cum L. Domitio, deinde in Africa, cui provinciæ præfuerat. Vide Orat. pro Ligario. *Ferrat.*

(26) *Caſcam*) Servilium Caſcam, unum e Cæſaris percuſſoribus. *Manut.*

(27) *Ut Marullum, ut Caſetium*) Tribunos pl. quos Cæſar a rep. removerat, quia, cum ſtatuæ ſuæ coronam lauream faſcia candida præligatam neſcio quis e turba impoſuiſſet, faſciam detrahi, hominemque duci in vincula juſſiſſent. Sueton. Plut. Appian. Dio. *Idem.*

(28) *Ut neque idem hoc*) Ne accidere poſſet id, quod acciderat Marullo, & Cæſetio, quos Cæſar poteſtate privaverat. *Idem.*

(29) *Vectigalia Juliana Lupercis ademiſtis*) Lupercis vectigal Cæſar dederat, eo mortuo ſenatus ademit. *Idem.*

(30) *Lege Hirtia*) Hanc legem tulerat Hirtius Tribunus pl. ſeu Prætor, ne Pompejani magiſtratus petere poſſent. Sic etiam Sylla tulerat de Proſcriptorum filiis: quam tamen legem ne Cæſar quidem ipſe ſervavit. *Ferrat.*

(31) *Non debemus illam Hirtii legem putare*) Sed Cæſaris, cujus eam juſſu tulerit Hirtius prætor. *Ferrat.*

(32) *Brutum*) Marcum. De Apulejo, vide Philipp. X. 10.

maſtet? quem tandem bonum pœniteret? nec enim ſine pecunia exercitum alere, nec ſine exercitu fratrem tuum capere potuiſſet.

Securi percuſſos Pætum & Menedemum, civitate donatos, & hoſpites Cæſaris, laudaſtis. Non laudamus, quod ne audivimus quidem. Valde enim nobis in tanta perturbatione reipublicæ de duobus nequiſſimis Græculis cogitandum fuit. *Theopompum, nudum, expulſum a Trebonio, confugere Alexandriam neglexiſtis.* Magnum crimen ſenatus. De Theopompo, ſummo homine, neglleximus: qui ubi terrarum ſit, quid agat, vivat denique, an mortuus ſit, quis aut ſcit, aut curat? *Serv. Galbam* (33) *eodem pugione* (34) *ſuccinctum in caſtris videtis.* Nihil tibi de Galba reſpondeo, fortiſſimo & conſtantiſſimo cive: coram aderit: præſens tibi & ipſe, & ille, quem inſimulas, pugio reſpondebit. *Milites aut meos, aut veteranos contraxiſtis, tanquam ad exitium eorum, qui Cæſarem occiderant: & eoſdem nec-opinantes ad quæſtoris ſui* (35), *aut imperatoris* (36), *aut commilitonum ſuorum pericula impuliſtis.* Scilicet verba dedimus, decepimus, ignorabat legio Martia, quarta: ignorabant veterani quid ageretur. Non illi ſenatus auctoritatem, non libertatem populi Romani ſequebantur: Cæſaris mortem ulciſci volebant, quam omnes fatalem fuiſſe arbitrabantur: te videlicet ſalvum, beatum, florentem eſſe cupiebant.

XVII. O miſer cum re, tum hoc ipſo, quod non ſentis, quam miſer ſis! Sed maximum crimen audite. *Denique quid non aut probaviſtis, aut feciſtis? quid faciat, ſi reviviſcat .... quis?* credo enim, afferet aliquod ſcelerati hominis exemplum. *Cn. Pompejus ipſe?* O nos turpes, ſi quidem Cn. Pompejum imitaturi ſumus! *aut filius ejus, ſi domi eſſe poſſit?* Poterit, mihi crede: nam paucis diebus & in domum, & in hortos paternos immigrabit. *Poſtremo negatis pacem poſſe fieri, niſi aut emiſero Brutum, aut frumento juvero.* Alii iſtuc negant: ego vero, ne ſi iſta quidem feceris, unquam tecum pacem huic civitati futuram puto. *Quid? hoc placetne veteranis iſtis? quibus adhuc omnia integra ſunt* (37). Nihil vidi tam integrum, quam ut oppugnare imperatorem incipiant, quem tanto ſtudio conſenſuque offenderint.

Quo-

(33) *Ser. Galbam*) Unum ex iis qui Cæſarem occiderunt, Sulpitiæ gentis; proavum, teſte Suetonio, Galbæ imperatoris. Ejus extat lib. x. ad Ciceronem epiſtola de prælio ad Mutinam commiſſo. *Idem.*

(34) *Eodem pugione*) Quo Cæſarem percuſſit. *Idem.*

(35) *Quæſtoris ſui*) Quæſtor Cæſaris Antonius fuerat in Galliis. Phil. 2. *Idem.*

(36) *Imperatoris*) Dux eorum civili bello fuerat Antonius: cui Pharſalica etiam pugna ſiniſtrum cornu Cæſar præbuit. *Idem.*

(37) *Quibus adhuc omnia integra ſunt*) Nondum enim contra me in aciem deſcenderunt: licet iis, utram velint, partem adhuc ſequi. Refellit hoc Cicero, & oſtendit, iis qui Antonium tanto ſtudio conſenſuque reliquerint, integra jam omnia non eſſe: unum quidem illud vere integrum iis eſſe, ut ipſum Antonium oppugnare incipiant, quem jam tranſeuntes ad Cæſarem *offenderint.* Sic enim lego: non, ut alii, *defenderint.* Quod ad Brutum referri non poteſt: quem veterani armis defendere nondum cœperant. Nondum enim Mutinam pervenerant. *Idem.*

Quoniam vos aſſentationibus & venenatis muneribus (38) *veniſtis*. Depravati an corrupti ſunt, quibus perſuaſum eſt, fœdiſſimum hoſtem juſtiſſimo bello perſequi? *At militibus incluſis opem fertis*. *Nihil moror eos ſalvos eſſe, & ire quo jubetis: ſi tamen patiuntur perire eum, qui meruit*. Quam benigne! denique uſi liberalitate Antonii milites imperatorem (39) reliquerunt, & ſe ad hoſtem metu perterriti contulerunt: per quos ſi non ſtetiſſet, non Dolabella prius imperatori ſuo (40), quam Antonius etiam collegæ parentaſſet.

Concordiæ factam eſſe mentionem ſcribitis in ſenatu, & legatos eſſe conſulares quinque. Difficile eſt credere, eos, qui me præcipitem egerint, æquiſſimas conditiones ferentem, & tamen ex his aliquid remittere cogitantem; putare aliquid moderate aut humane eſſe facturos. Vix etiam veriſimile eſt, qui judicaverint hoſtem Dolabellam ob rectiſſimum facinus, eoſdem nobis parcere poſſe, idem ſentientibus. Parumne videtur, omnium facinorum ſibi cum Dolabella ſocietatem initam confiteri? nonne cernitis, ex uno fonte omnia ſcelera manare? Ipſe denique fatetur, hoc quidem ſatis acute, non poſſe eos, qui hoſtem Dolabellam judicaverint ob rectiſſimum facinus, (ita enim videtur Antonio) ſibi parcere, idem ſentienti.

XVIII. Quid huic facias, qui hæc literis, memoriæque mandarit, ita ſibi conveniſſe cum Dolabella, ut ille Trebonium, &, ſi poſſet, etiam Brutum, Caſſium, diſcruciatos necaret, eademque inhiberet ſupplicia nobis? Conſervandus civis cum tam pio juſtoque fœdere. Is etiam queritur conditiones ſuas repudiatas, æquas quidem & verecundas, ut haberet Galliam ultimam, aptiſſimam ad bellum renovandum, inſtruendumque provinciam: ut Alaudæ in tertia decuria judicarent, id eſt, ut perfugium ſcelerum eſſet cum turpiſſimis reipublicæ ſordibus: ut acta ſua rata eſſent, cujus nullum remanet conſulatus veſtigium. Cavebat etiam L. Antonio, qui fuerat æquiſſimus agri privati & publici decempedator, Nucula & Lentone collega.

Quamobrem vos potius animadvertite, utrum ſit elegantius, & partibus utilius, Trebonii mortem perſequi, an Cæſaris: & utrum ſit æquius, concurrere nos, quo facilius reviviſcat Pompejanorum cauſa, toties jugulata; an conſentire, ne ludibrio ſimus inimicis. Si eſſet jugulata, nunquam exurgeret: quod tibi, tuiſque contingat! *Utrum*, inquit, *elegantius*. Atqui hoc bello de elegantia quæritur. *Et partibus utilius*. Partes, furioſe, dicuntur in foro, in curia. Bellum contra patriam nefarium ſuſcepiſti: oppugnas Mutinam: circumſedes conſulem deſignatum: bellum contra te duo conſu-

(38) *Venenatis muneribus*) Honoribus, qui exitio vobis erunt. *Idem*.

(39) *Imperatorem*) D. Brutum. *Reliquerunt*. Ironia. *Idem*.

(40) *Non Dolabella prius imperatori ſuo*) Non prius Dolabella imperatori ſuo Cæſari Trebonii nece parentaſſet, quam Antonius eidem Cæſari, collegæ ſuo, D. Bruto interfecto. *Idem*.

ſes gerunt, cumque his pro prætore Cæſar: cuncta contra te Italia armata eſt. Iſtas tu partes potius, quam a populo Romano defectionem vocas? *Potius Trebonii mortem, quam Cæſaris perſequamur?* Trebonii ſatis perſecuti ſumus, hoſte judicato Dolabella: Cæſaris mors facillime defenditur oblivione & ſilentio. Sed videte, quid moliatur. Cum mortem Cæſaris ulciſcendam putat: mortem proponit non iis ſolum, qui illam rem geſſerunt, ſed iis etiam, qui non moleſte tulerunt.

XIX. *Quibus utri noſtrum ceciderint lucro futurum eſt. Quod ſpectaculum adhuc ipſa fortuna vitavit, ne videret unius corporis duas acies, laniſta Cicerone* (41), *dimicantes: qui uſque eo felix eſt, ut iiſdem ornamentis deceperit vos, quibus deceptum Cæſarem gloriatus eſt.* Pergit in mea maledicta, quaſi vero ei pulcherrime priora proceſſerint: quem ego inuſtum veriſſimis maledictorum notis tradam hominum memoriæ ſempiternæ. Ego *laniſta?* & quidem non inſipiens. Deteriores enim jugulari cupio, meliores vincere. *Utri ceciderint*, ſcribit lucro nobis futurum. O præclarum lucrum! quo, te victore, (quod dii omen avertant) beata mors eorum futura ſit, qui e vita exceſſerint ſine tormentis.

A me deceptos ait eiſdem *ornamentis* Hirtium & Cæſarem. Quod, quæſo, adhuc a me eſt tributum Hirtio ornamentum? nam Cæſari plura & majora debentur. Deceptum autem patrem a me Cæſarem dicere audes? Tu, tu, inquam, illum occidiſti Lupercalibus, cujus, homo ingratiſſime, flaminium cur reliquiſti (42)? Sed jam videte magni & clari viri admirabilem gravitatem, atque conſtantiam.

Mihi quidem conſtat, nec meam contumeliam, nec meorum ferre: nec deſerere partes, quas Pompejus odivit, nec veteranos ſedibus ſuis (43) *moveri pati, nec ſingulos ad cruciatum trahi, nec fallere fidem, quam dedi Dolabellæ.* Omitto alia: *fidem Dolabellæ*, ſanctiſſimi viri, deſerere homo pius non poteſt. Quam fidem? an optimi cujuſque cædis; urbis & Italiæ partitionis; ſuis dandarum, diripiendarumque provinciarum? Nam quid erat aliud, quod inter Antonium & Dolabellam, impuriſſimos parricidas, fœdere ac fide ſanciretur?

Nec Lepidi ſocietatem violare, piiſſimi hominis. Tibi cum Lepido ſocietas, aut cum ullo, non dicam bono cive, ſicut ille eſt, ſed homine ſano? Id agis, ut Lepidum aut impium, aut inſanum exiſtimari velis. Nihil agis. Quanquam affirmare de altero difficile eſt, de Lepido præſertim, quem ego

(41) *Laniſta Cicerone*) Quaſi cives ita inter ſe committeret, ut laniſta gladiatores, eorum magiſter. *Ferrat.*

(42) *Flaminium cur reliquiſti?*) Legimus Phil. 2. flaminem Cæſaris, quem ſenatus ei tanquam deo decrevit, M. Antonium fuiſſe. Legimus & Phil. XI. cum L. Valerius Flaccus conſul, idemque flamen Martialis, ad bellum iturus eſſet, P. Craſſum, ejus collegam, qui pontifex max. erat, multam dixiſſe, ſi a ſacris diſceſſiſſet, flamineinque pontifici, juſſu populi, paruiſſe. Cur tum igitur, inquit Cicero, flaminio Cæſaris relicto, ad bellum profectus eſt? *Ferrat.*

(43) *Sedibus ſuis*) Agris a Cæſare aſſignatis. Hoc ad conciliandos ſibi veteranorum omnium animos: cum re vera de iis tantum laboraret, qui cum ipſo erant. *Idem.*

ego metuam nunquam (44), bene ſperabo, dum licebit. Revocare te a furore Lepidus voluit, non adjutor eſſe dementiæ. Tu porro ne pios quidem, ſed piiſſimos quæris: &, quod verbum omnino nullum in lingua Latina eſt, id, propter tuam divinam pietatem, novum inducis.

Nec Plancum (45) *prodere, participem conſiliorum*. Plancum participem? cujus memorabilis ac divina virtus lucem affert reipublicæ. Niſi forte eum ſubſidio tibi venire arbitraris cum fortiſſimis legionibus, magno equitatu, peditatuque Gallorum: quique, niſi ante ejus adventum reipublicæ pœnas dederis, ille hujus belli feret principatum. Quanquam enim prima præſidia utiliora reipublicæ ſunt, tamen extrema ſunt gratiora.

XX. Sed jam ſe colligit, & ad extremum incipit philoſophari. *Si me rectis ſenſibus euntem dii immortales, ut ſpero, adjuverint: vivam libenter. Sin autem aliud me fatum manet: præcipio gaudia ſuppliciorum veſtrorum. Namque, ſi victi Pompejani tam inſolentes ſunt: victores quales futuri ſint, vos potius experiemini*. Præcipias licet gaudia: non enim tibi cum Pompejanis, ſed cum univerſa republica bellum eſt. Omnes te dii, homines, ſummi, medii, infimi; cives, peregrini; viri, mulieres; liberi, ſervi oderunt. Senſimus, hoc nuper falſo nuntio: vero propediem ſentiemus. Quæ ſi tecum ipſe recolis: æquiore animo, & majore conſolatione moriere.

Denique ſumma judicii mei ſpectat huc, ut meorum injurias ferre poſſim, ſi aut oblivisci velint ipſi feciſſe, aut ulciſci parati ſint una nobiſcum Cæſaris mortem. Hac Antonii ſententia cognita, dubitaturoſne A. Hirtium, C. Panſam, conſules, putatis, quin ad Antonium tranſeant? Brutum obſideant? Mutinam expugnare cupiant? Quid de Panſa & Hirtio loquar, Cæſar, ſingulari pietate adoleſcens, poteritne ſe tenere, quin D. Bruti ſanguine pœnas patrias perſequatur? Itaque fecerunt, uti his literis lectis ad munitiones propius accederent. Quo major adoleſcens Cæſar, majoreque deorum immortalium beneficio reipublicæ natus eſt, qui nulla ſpecie paterni nominis, nec pietate, abductus unquam eſt. Intelligit, maximam pietatem conſervatione patriæ contineri.

Quod ſi partium certamen eſſet, quarum omnino nomen extinctum eſt, Antoniuſne potius & Ventidius partes Cæſaris defenderent, quam primum Cæſar, adoleſcens ſumma pietate & memoria parentis ſui? Deinde Panſa & Hirtius, qui quaſi cornua duo (46) tenuerunt Cæſaris, tum, cum illæ vere partes vocabantur? Hæ vero quæ ſunt partes, cum alteris ſenatus auctoritas, populi Romani libertas, reipublicæ ſalus propoſita ſit: alteris

(44) *Metuam nunquam*) Nunquam fore credam ſocium furoris tui. Aut nobiſcum erit, aut quieſcet. Vel, Metuam nunquam, quia non is eſt, qui nocere poſſe videatur. *Ferrat.*

(45) *Plancum*) L. Plancum, conſulem deſignatum, qui Galliam ulteriorem regebat. Phil. 5. *Idem.*

(46) *Quaſi cornua duo*) Dextram & ſiniſtram partem aciei duxerunt in Cæſaris exercitu, dum res illi fuit cum Pompeio. Significat præcipuas illorum partes fuiſſe in copiis & amicitia Cæſaris. *Anonym.*

teris: cædes bonorum, urbis Italiæque partitio ; Veniamus aliquando ad clauſulam.

XXI. *Legatos venire non credo*. Bene me novit. *Bellum quo veniat*. Propoſito præſertim exemplo Dolabellæ. Sanctiore erunt, credo, jure legati, quam duo conſules, contra quos arma fert: quam Cæſar, cujus patris flamen eſt: quam conſul deſignatus, quem oppugnat: quam Mutina, quam obſidet: quam patria, cui ignem, ferrumque minitatur. *Cum venerint, quæ poſtulent, cognoſcam*. Quin tu abis in malam peſtem, malumque cruciatum? Ad te quiſquam veniat, niſi Ventidii ſimilis; Oriens incendium qui reſtinguerent, ſummos viros miſimus: repudiaſti: nunc in tantam flammam, tamque inveteratam mittamus, cum locum tibi reliquum non modo ad pacem, ſed ne addeditionem quidem feceris?

Hanc ego epiſtolam, Patres conſcripti, non quo illum dignum putarem recitavi, ſed ut confeſſionibus ipſius omnia patefacta ejus parricidia videretis. Cum hoc pacem M. Lepidus, vir ornatiſſimus omnibus & virtutis & fortunæ bonis, ſi hæc videret denique, aut vellet, aut fieri poſſe arbitraretur? *Prius undis* (47) *flamma*, ut ait poeta neſcio quis, prius denique omnia, quam aut cum Antoniis reſpublica aut cum republica Antonii redeant in gratiam. Monſtra quædam ſunt iſta, & portenta, & prodigia reipublicæ. Moveri ſedibus ſuis huic urbi melius eſt, atque in alias, ſi fieri poſſit, terras demigrare, unde Antoniorum nec facta (48), nec nomen audiat, quam illos Cæſaris virtute ejectos, Bruti retentos, intra hæc mœnia videre. Optatiſſimum eſt vincere: ſecundum eſt, nullum caſum pro dignitate & libertate patriæ non ferendum putare. Quod reliquum eſt, non eſt tertium, ſed poſtremo omnium, maximam turpitudinem ſuſcipere viræ cupiditate.

Quæ cum ita ſint, de mandatis, literiſque M. Lepidi, viri clariſſimi „ Servilio aſſentior: & hoc amplius cenſeo, Magnum Pompejum, Cn. filium, pro patris, majorumque ſuorum animo ſtudioque in rempublicam, ſuaque priſtina virtute, induſtria, voluntate, feciſſe, quod ſuam, eorumque, quos ſecum haberet, operam ſenatui, populoque Romano pollicitus eſſet, eamque rem ſenatui, populoque Romano gratam acceptamque eſſe, eique honori dignitatique eam rem fore. Hoc vel conjungi cum hoc ſenatus-conſulto licet, vel ſejungi poteſt, ſeparatimque perſcribi, ut proprio ſenatus-conſulto Pompejus collaudatus eſſe videatur.

IN

(47) *Prius undis flamma*) Hoc ipſo proverbio uſus eſt poſtea Auguſtus: cum ſignificare vellet ſe nunquam filiam in urbem revocaturum. Quod his verbis narrat Dio libro xv: *τοῦ δὲ δήμου σφόδρα ἐγκείμενα τῷ Αὐγούστῳ, ἵνα καταγάγῃ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, θᾶσσον, ἔφη, πῦρ ὕδατι μιχθήσεσθαι, ἢ ἐκείνην καταχθήσεσθαι.* Muret.

(48) *Unde Antoniorum nec facta &c.*) Alludit ad illud ex vetere tragœdia:

——— *Ubi*

Nec Pelopidarum nomen, nec facta audiam. Idem.

IN

M. ANTONIUM.

PHILIPPICA XIV.

ARGUMENTUM.

ALlatis de prælio ad Mutinam commiſſo, Antonioque victo literis conſulum, & Cæſaris, M. Cornutus, prætor urbanus, qui conſulare munus, abſentibus conſulibus, more majorum ſuſtinebat, cum ſenatum vocaſſet, eaſque literas recitaſſet, ſententias rogavit. Quid alii cenſuerint, qui ante Ciceronem rogati ſunt, obſcurum eſt: unus tamen ex iis, redeundum, ſagis depoſitis, ad togas, idemque fortaſſe, decernendam conſulibus & Cæſari ſupplicationem, cenſuit. Sententia vero Ciceronis hæc fuit: non eſſe mutandum veſtitum, niſi D. Bruto, cujus cauſa ſaga ſumpta eſſent, liberato: Antonium, quique una eſſent, hoſtes judicandos: ſupplicationem quinquaginta dierum communiter tribus ducibus decernendam: milites eos, qui pro republica pugnantes interierunt, monumento quam ampliſſimo cohoneſtandos, quæque iis præmia ſenatus promiſerat, ea parentibus, liberis, conjugibus, fratribus eorum perſolvenda. MANUT.

Digitized by Google

I. SI, ut ex literis, quæ recitatæ ſunt, Patres conſcripti, ſceleratiſſimorum hoſtium exercitum cæſum, fuſumque cognovi; ſic id, quod & omnes maxime optamus, & ex ea victoria, quæ parta eſt, conſecutum arbitramur, D. Brutum egreſſum jam Mutina eſſe cognoviſſem: propter cujus periculum ad ſaga iſſemus, propter ejuſdem ſalutem redeundum ad priſtinum veſtitum ſine ulla dubitatione cenſerem. Ante vero, quam ſit ea res, quam avidiſſime civitas expectat, allata, lætitiæ uſus ſatis eſt maximæ præclariſſimæque pugnæ: reditum ad veſtitum confectæ victoriæ reſervare. Confectio autem hujus belli eſt D. Bruti ſalus.

Quæ autem eſt iſta ſententia, ut in hodiernum diem veſtitus mutetur, deinde cras ſagati prodeamus? Nos vero cum ſemel ad eum, quem cupimus, optamuſque, veſtitum redierimus, id agamus, ut eum in perpetuum retineamus. Nam hoc quidem cum turpe eſt, tum ne diis quidem immortalibus gratum, ab eorum aris, ad quas togati adierimus, ad ſaga ſumenda diſcedere.

Atque animadverto, Patres conſcripti, quoſdam huic favere ſententiæ: quorum ea mens, idque conſilium eſt, ut, cum videant, glorioſiſſimum illum D. Bruto futurum diem, quo die propter ejus ſalutem redierimus ad veſtitum, hunc ei fructum eripere cupiant, ne memoriæ, poſteritatique prodatur, propter unius civis periculum populum Romanum ad ſaga iiſſe, propter ejuſdem ſalutem rediiſſe ad togas. Tollite hanc; nullam tam pravæ ſententiæ cauſam reperietis. Vos vero, P. C. conſervate auctoritatem veſtram, manete in ſententia, tenete veſtra memoria, quod ſæpe oſtendiſtis, hujus totius belli in unius viri fortiſſimi & maximi vita poſitum eſſe diſcrimen.

II. Ad D. Brutum liberandum legati miſſi, principes civitatis, qui illi hoſti ac parricidæ denuntiarent, ut a Mutina diſcederet: ejuſdem D. Bruti conſervandi gratia conſul ſortitus ad bellum profectus A. Hirtius; cujus imbecillitatem valetudinis animi virtus & ſpes victoriæ confirmavit: Cæſar cum exercitu per ſe comparato, a primis peſtibus rempublicam liberaſſet, ne quid poſtea ſceleris oriretur, profectus eſt ad eundem Brutum liberandum, vicitque dolorem aliquem domeſticum patriæ caritate. Quid C. Panſa egit aliud delectibus habendis, pecuniis comparandis, ſenatus-conſultis faciendis graviſſimis in Antonium, nobis cohortandis, populo Romano ad cauſam libertatis vocando, niſi ut D. Brutus liberaretur? a quo populus Romanus frequens ita ſalutem D. Bruti una voce depopoſcit, ut eam non ſolum commodis ſuis, ſed etiam neceſſitati victus anteferret. Quod ſperare nos quidem debemus, Patres conſcripti, aut inibi eſſe, aut jam eſſe confectum: ſed ſpei fructum rei convenit, & eventui reſervari, ne aut deorum immortalium beneficium feſtinatione prærípuiſſe, aut vim fortunæ ſtultitia contempſiſſe videantur. Sed quoniam ſignificatio veſtra ſatis declarat, quid hac de re ſentiatis: ad literas veniam, quæ ſunt a conſuli-

bus

Digitized by Google

bus & a proprætore miſſæ, ſi pauca ante, quæ ad ipſas literas pertineant, dixero.

III. Imbuti ſanguine gladii, Patres conſcripti, legionum, exercituumque noſtrorum, vel madefacti potius (1) duobus conſulum, tertio Cæſaris prœlio. Si hoſtium fuit ille ſanguis, ſumma militum pietas: nefarium ſcelus, ſi civium. Quouſque igitur is, qui omnes hoſtes ſcelere ſuperavit, nomine hoſtis carebit? niſi mucrones etiam noſtrorum militum tremere vultis, & dubitare, utrum in cive, an in hoſte figantur. Supplicationem decernitis: hoſtem non appellatis. Gratæ vero noſtræ diis immortalibus gratulationes erunt, gratæ victimæ, cum interfecta ſit civium multitudo. *De improbis*, inquit, *& audacibus*. Nam ſic eos appellat clariſſimus vir (2): quæ ſunt urbanarum maledicta litium, non inuſtæ belli internecini notæ (3). Teſtamenta, credo, ſubjiciunt; aut ejiciunt vicinos; aut adoleſcentulos circumſcribunt. His enim vitiis affectos & talibus, malos, & audaces appellare conſuetudo ſolet.

Bellum inexpiabile infert quatuor conſulibus (4) unus omnium latronum teterrimus: gerit idem bellum cum ſenatu, populoque Romano: omnibus (quanquam ruit ipſe ſuis cladibus) peſtem, vaſtitatem, cruciatum, tormenta denuntiat: Dolabellæ ferum & immane facinus, quod nulla barbaria poſſet agnoſcere, id ſuo conſilio factum eſſe teſtatur: quæque eſſet facturus in hac urbe, niſi eum hinc ipſe Jupiter ab hoc templo atque mœnibus repuliſſet, declaravit in Parmenſium calamitate, quos optimos viros, honeſtiſſimoſque homines, maxime cum auctoritate hujus ordinis, populique Romani dignitate conjunctos, crudeliſſimis exemplis interemit (5) propudium illud & portentum L. Antonius, inſigne odium omnium hominum, vel, ſi etiam dii oderint quos oportet, omnium deorum. Refugit animus, Patres conſcripti, eaque dicere reformidat, quæ L. Antonius in Parmenſium liberis & conjugibus effecerit. Quas enim turpitudines Antonii libenter ſubierunt, eaſdem per vim lætantur aliis ſe intuliſſe. Sed vis calamitoſa eſt, quam illis intulerunt: libido flagitioſa, quam Antoniorum oblita eſt vita.

IV. Eſt igitur quiſquam, qui hoſtes appellare non audeat, quorum ſcelere crudelitatem Carthaginenſium victam eſſe fateatur? qua enim in urbe tam immanis Annibal capta, quam in Parma ſurrepta Antonius? niſi forte

(1) *Vel madefacti potius*) Minus eſt, *madefacti*, quam, *imbuti*. Correctione uſus eſt, ut legionum gladios nondum ſatiatos eſſe oſtenderet hoſtium ſanguine. *Manut.*

(2) *Clariſſimus vir*) Qui ſupplicationem decreverat: P. Servilius. *Idem.*

(3) *Non inuſta belli internecini nota*) Sic habent libri aliquot vulgati, & ita ediderunt Ferrarius, & Faernus. Muretus autem ſic: *non juſta belli internecini nota*) Quod minus probo. Cujacius autem Obſerv. lib. 1. cap. 2, totum hunc locum ſuſpicatur ita eſſe legendum, *non juſta belli nota, internecinæ teſtamenta, credo, ſubjiciunt*. Eſt autem teſtamentum internecinum, propter quod dominus necatus eſt, ut docet Feſtus. *Lamb.*

(4) *Quatuor conſulibus*) Panſæ & Hirtio conſulatum gerentibus: Bruto & Planco conſulibus deſignatis. *Manut.*

(5) *Crudeliſſimis exemplis interemit*) Iis tormentis excruciatos, quæ exemplo eſſe poſſent. *Manut.*

hujus coloniæ & cæterarum, in quas eodem eſt animo, non eſt hoſtis Antonius putandus. Si vero coloniarum & municipiorum ſine ulla dubitatione hoſtis eſt, quid tandem hujus cenſetis urbis, quam ille ad explendas egeſtates latrocinii ſui concupivit? quam jam peritus metator & callidus decempeda ſua Saxa diviſerat? Recordamini, per deos immortales! Patres conſcripti, quid hoc biduo timuerimus a domeſticis hoſtibus, rumoribus improbiſſimis diſſipatis. Quis liberos, quis conjugem adſpicere poterat ſine fletu? quis domum? quis tecta? quis larem familiarem? Aut fœdiſſimam mortem omnes, aut miſerabilem fugam cogitabant. Hæc a quibus timebantur, eos hoſtes appellare dubitabimus? Gravius ſi quis attulerit nomen, libenter aſſentiar: hoc vulgati contentus vix ſum, leviore non utar.

Itaque cum ſupplicationes juſtiſſimas ex iis literis, quæ recitatæ ſunt, decernere debeamus, Serviliuſque decreverit: augebo omnino numerum dierum, præſertim cum non uni, ſed communiter tribus ducibus ſint decernendæ. Sed hoc primum faciam, ut imperatores appellem eos, quorum virtute, conſilio, felicitate, maximis periculis ſervitutis atque interitus liberati ſumus. Etenim cui viginti his annis ſupplicatio decreta eſt, ut non imperator appellaretur, aut minimis rebus geſtis, aut plerumque nullis? Quamobrem aut ſupplicatio ab eo, qui ante dixit, decernenda non fuit, aut uſitatus honos pervulgatuſque tribuendus iis, quibus etiam novi & ſingulares debentur.

V. At ſi quis Hiſpanorum, aut Gallorum, aut Thracum mille aut duo millia occidiſſet, non eum hac conſuetudine, quæ increbuit, imperatorem appellaret ſenatus? tot legionibus cæſis, tanta multitudine interfecta, hoſtium dico; ita, inquam, hoſtium, quamvis hoc iſti hoſtes domeſtici nolint, clariſſimis ducibus ſupplicationum honorem tribuemus, imperatorum nomen adimemus? Quanto enim honore, lætitia, gratulatione in hoc templum ingredi debent illi ipſi hujus urbis liberatores, cum heſterno die propter eorum res geſtas me orantem & prope triumphantem, populus Romanus in Capitolium domo tulerit, domum inde reduxerit? Is enim demum eſt, mea quidem ſententia, juſtus triumphus ac verus: cum bene de republica meritis teſtimonium a conſenſu civitatis datur. Nam ſive in communi gaudio populi Romani uni gratulabantur, magnum judicium: ſive gratias agebant, eo majus: ſive utrumque, nihil magnificentius excogitari poteſt.

Tu igitur ipſe de te? dixerit quiſpiam. Et quidem invitus: ſed injuriæ dolor facit me, præter conſuetudinem, glorioſum. Nonne ſatis eſt ab hominibus virtutis ignaris gratiam bene merentibus non referri? etiam in eos, qui omnes ſuas curas in reipublicæ ſalute defigunt, crimen invidiaque quæretur? Scitis enim per hos dies creberrimum fuiſſe ſermonem, me pridie Vinalia (6), qui

(6) *Pridie Vinalia*) Vulgo, *per Idus Quinct.* Hic dies quo ſenatus propter conſulum, Cæſa-

qui dies hodie eſt, cum faſcibus deſcenſurum. In aliquem credo hoc gladiatorem, aut latronem, aut Catilinam eſſe confictum, non in eum, qui, ne quid tale in republica fieri poſſet, effecerir. An ut ego, qui Catilinam hæc molientem ſuſtulerim, everterim, afflixerim, ipſe exiſterem repente Catilina? Quibus auſpiciis iſtos faſces augur acciperem? quatenus haberem? cui traderem? quemquamne fuiſſe tam ſceleratum, qui hoc fingeret? tam furioſum, qui crederet? Unde igitur iſta ſuſpicio, vel potius unde iſte ſermo?

VI. Cum, ut ſcitis, hoc triduo, vel quatriduo, triſtis a Mutina fama manaret; inflati lætitia atque inſolentia impii cives, unum ſe in locum ad illam curiam, ſuis potius, quam reipublicæ infelicem (7), congregabant. Ibi cum conſilium inirent de cæde noſtra, partirenturque inter ſe, qui Capitolium, qui Roſtra, qui urbis portas occuparent: ad me concurſum futurum civitatis putabant. Quod ut cum invidia mea fieret, & cum vitæ etiam periculo, famam iſtam faſcium diſſipaverunt: faſces ipſi ad me delaturi fuerunt. Quod cum eſſet quaſi mea voluntate factum, tum in me impetus conductorum hominum, quaſi in tyrannum, parabatur: ex quo cædes eſſet veſtrum omnium conſecuta. Quæ res pateſcit, Patres conſcripti: ſed ſuo tempore totius hujus ſceleris fons aperietur (8).

Itaque P. Apulejus, tribunus plebis, meorum omnium conſiliorum, periculorumque jam inde a conſulatu meo teſtis, conſcius, adjutor, dolorem ferre non potuit: doloris mei concionem habuit maximam, populo Romano unum atque idem ſentiente. In qua concione cum me, pro ſumma noſtra conjunctione & familiaritate, liberare ſuſpicione faſcium vellet, una voce cuncta concio declaravit, nihil eſſe a me unquam de republica niſi optime cogitatum. Poſt hanc habitam concionem, duabus, tribuſve horis, optatiſſimi nuntii & literæ venerunt: ut idem dies non modo me ini-

ſariſque literas habitus eſt, fuit xi. Kalend. Maji, ut ex epiſt. ad M. Brutum liquet: ſcripſit enim ad eum Cicero, nuncium victoriæ xii. Kal. Maji allatum eſſe. Poſtridie autem ſenatus fuit. Qui poteſt igitur locum habere mentio Quinctilis menſis? Hoc Ferrarius cum vidiſſet, opem a conjectura quæſivit, & pro *Per Idus Quinct.* legendum putavit *Pridie Vinalia*: nam Vinalia fuere x. Kal. Maji. Acute Ferrarius: nec ego diſſentio, quanquam non omnis ejuſmodi conjectura eſt, ut ſcopum veritatis attingat. *Man.* Ferrarii conjecturam receperant ante nos Muretus & Lambinus. Quare non erat cur vulgata lectio, quam vitioſam eſſe nemo non videt, hic retineretur. Nemo interpretum hæc melius explicavit, quam Fabricius in *Ciceronis Hiſtoria*. Olivet.

(7) *Ad illam curiam ſuis potius quam reip. infelicem*) Qui curiam Pompejanam, quod in ea Cæſar interfectus fuiſſet, infelicem ex eo nominaverant, hoc videlicet ſignificare voluerant, eam reip. infelicem fuiſſe: utpote in qua patri patriæ nex allata eſſet. At Cicero eam eis potius infelicem eſſe ſit, qui partes illas foverent, &, ut Cæſar fecerat, remp. opprimere molirentur. Itaque quod in aliis legebatur, *viribus ſuis*, aut *viris ſuis*, aut *vitiis ſuis*: addita hæc erant ab iis, qui, quam vim haberet illud, *ſuis*, non videbant. *Muretus*.

(8) *Fons aperietur*) Fontem hujus ſceleris virum conſularem, virtuti & gloriæ Ciceronis invidentem, ea, quæ ſequuntur oſtendunt: eaque non in quemquam magis, quam in Q. Fufium Calenum, Antonii procuratorem, defenſoremque perpetuum, ſuſpicio cadit. *Manut.*

iniquiſſima invidia liberarit, ſed etiam celeberrima populi Romani gratulatione auxerit.

Hæc interpoſui, Patres conſcripti, non tam ut pro me dicerem, (male enim mecum ageretur, ſi parum vobis eſſem ſine defenſione purgatus) quam ut quoſdam nimis jejuno animo & anguſto monerem, id quod ſemper ipſe feciſſem, uti excellentium civium virtutem imitatione dignam, non invidia putarent. Magnus eſt in republica campus, ut ſapienter dicere Craſſus ſolebat. Multis apertus curſus ad laudem.

VII. Utinam quidem illi principes viverent, qui me poſt meum conſulatum, cum iis ipſe cederem, principem non inviti videbant! Hoc vero tempore in tanta inopia conſtantium & fortium conſularium, quo me dolore affici creditis, cum alios male ſentire, alios nihil omnino curare videam, alios parum conſtanter in ſuſcepta cauſa permanere, ſententiamque ſuam non ſemper utilitate reipublicæ, ſed cum ſpe, tum timore moderari? Quod ſi quis de contentione principatus laborat, quæ nulla eſſe debet: ſtultiſſime facit, ſi vitiis cum virtute contendit. Ut enim curſu curſus, ſic in viris fortibus virtus virtute ſuperatur. Tu, ſi ego de republica optime ſentiam: ut me vincas, ipſe peſſime ſenties? aut, ſi ad me bonorum concurſum fieri videbis, ad te improbos invitabis? nollem, primum reipublicæ cauſa: deinde etiam dignitatis tuæ. Sed, ſi principatus ageretur, quem nunquam expetivi, quid tandem mihi eſſet optatius? Ego enim malis ſententiis vinci non poſſum, bonis forſitan poſſum, & libenter.

Hæc populum Romanum videre, animadvertere, judicare, quidam moleſte ferunt. Poteratne fieri, ut non perinde homines de quoque, ut quiſque mereretur, judicarent? Ut enim de univerſo ſenatu populus Romanus veriſſime judicat, nullis reipublicæ temporibus hunc ordinem firmiorem atque fortiorem fuiſſe, ſic de unoquoque noſtrum, & maxime qui hoc loco ſententias dicimus, ſciſcitantur omnes, avent audire, quid quiſque ſenſerit. Ita de unoquoque, ut quemque meritum arbitrantur, exiſtimant. Memoria tenent, me ante diem XIII. Kal. Jan. principem revocandæ libertatis fuiſſe: me ex Kal. Jan. ad hanc horam invigilaſſe reipublicæ: meam domum, meaſque aures dies, noctes, omnium præceptis, monitiſque patuiſſe: meis literis, meis nuntiis, meis cohortationibus omnes, qui ubique eſſent, ad patriæ præſidium excitatos: meis ſententiis a Kalendis Januariis nunquam legatos ad Antonium: ſemper illum hoſtem, ſemper hoc bellum: ut ego, qui omni tempore veræ pacis auctor fuiſſem, huic eſſem nomini peſtiferæ pacis inimicus. Idem Ventidium, cum alii tribunum plebis voluiſſent; non ego ſemper hoſtem? Has in ſententias meas ſi conſules deſignati (9) di-

(9) *Conſules deſignati*) Cum de ſententiis loquatur, quas a Kal. Jan. dixit, miror cur deſignati conſules Panſa & Hirtius vocentur: ac vereor, ne verbum, *deſignati*, additum ex inſcitia ſit interpretis imperiti. *Manut.*

diſceſſionem facere voluiſſent, omnibus iſtis latronibus auctoritate ipſa ſenatus jam pridem de manibus arma cecidiſſent.

VIII. Sed, quod tum non licuit, Patres conſcripti, id hoc tempore non ſolum licet, verum etiam neceſſe eſt, eos, qui re ſunt hoſtes, verbis notari, ſententiis noſtris hoſtes judicari. Antea cum hoſtem, aut bellum nominaſſem, ſemel & ſæpius ſententiam meam de numero ſententiarum ſuſtulerunt. Quod in hac cauſa jam fieri non poteſt. Ex literis enim C. Panſæ, A. Hirtii conſulum, C. Cæſaris proprætoris, de honore diis immortalibus habendo ſententias diximus. Supplicationem modo qui decrevit, idem imprudens hoſtes judicavit. Nunquam enim in civili bello ſupplicatio decreta eſt. Decretam dico? ne victoris quidem literis poſtulata eſt.

Civile bellum conſul Sylla geſſit: legionibus in urbem adductis, quos voluit, expulit: quos potuit, occidit: ſupplicationis mentio nulla. Grave bellum Octavianum inſecutum eſt: ſupplicatio Cinnæ nulla victoris. Cinnæ victoriam imperator ultus eſt Sylla: nulla ſupplicatio decreta a ſenatu. Ad teipſum, P. Servili, num miſit ullas collega literas de illa calamitoſiſſima pugna Pharſaliæ? num te de ſupplicatione voluit referre? profecto noluit. At miſit poſtea de Alexandria, de Pharnace. Pharſalicæ vero pugnæ ne triumphum quidem egit. Eos enim cives pugna illa ſuſtulerat, quibus non modo vivis, ſed etiam victoribus, & incolumis, & florens civitas eſſe poſſet. Quod idem contigerat ſuperioribus bellis civilibus. Nam mihi conſuli ſupplicatio, nullis armis ſumptis, non ob cædem hoſtium, ſed ob conſervationem civium, novo & inaudito genere, decreta eſt. Quamobrem aut ſupplicatio ob rempublicam pulcherrime geſtam poſtulantibus veſtris imperatoribus deneganda eſt, quod præter Gabinium contigit nemini: aut, ſupplicatione decernenda, hoſtes eos, de quibus decernitis, judicetis neceſſe eſt.

IX. Quod ergo ille re, id ego etiam verbo; cum imperatores eos appello, hoc ipſo nomine & eos, qui jam devicti ſunt, & eos qui ſuperſunt, hoſtes judico, cum victores appello imperatores. Quomodo enim potius Panſam appellem? etſi habet honoris nomen ampliſſimi. Quo Hirtium? eſt ille quidem conſul: ſed alterum nomen beneficii eſt populi Romani; alterum, virtutis atque victoriæ. Quid? Cæſarem, deorum beneficio reipublicæ procreatum, dubitemne appellare imperatorem? qui primus Antonii immanem & fœdam crudelitatem non ſolum a jugulis noſtris, ſed etiam a membris & viſceribus avertit. Unius autem diei quot & quantæ virtutes, dii immortales, fuerunt!

Princeps enim omnium Panſa prœlii faciendi, & cum Antonio confligendi fuit, dignus imperator legione Martia, digna legio imperatore. Cujus ſi acerrimum impetum cohibere Panſa potuiſſet, uno prœlio confecta res eſſet. Sed cum libertatis avida legio effrenatius in aciem hoſtium irrupiſſet, ipſeque in primis Panſa pugnaret, duobus periculoſis vulneribus acceptis, ſublatus e prœlio, reipublicæ vitam reſervavit. Ego vero hunc non ſolum imperatorem, ſed etiam clariſſimum imperatorem judico: qui

cum

Digitized by Google

cum aut morte, aut victoria ſe ſatisfacturum reipublicæ ſpopondiſſet ; alterum fecit, alterius dii immortales omen avertant!

X. Quid dicam de Hirtio? qui, re audita, e caſtris duas legiones eduxit incredibili ſtudio atque virtute, quartam illam, quæ, relicto Antonio, ſe olim cum Martia legione conjunxit, & ſeptimam, quæ conſtituta ex veteranis, docuit illo prœlio, militibus iis, qui Cæſaris beneficia ſervaſſent (10), ſenatus populique Romani carum nomen eſſe. His viginti cohortibus, nullo equitatu, Hirtius ipſe aquilam quartæ legionis cum inferret, qua nullius pulchriorem (11) ſpeciem imperatoris accepimus, cum tribus Antonii legionibus equitatuque conflixit, hoſteſque nefarios, huic Jovi maximo, cæteriſque deorum immortalium templis, urbis tectis, libertati populi Romani, noſtræ vitæ ſanguinique imminentes, proſtravit, fudit, occidit; ut cum admodum paucis, nocte tectus, metu perterritus, princeps latronum duxque fugerit. O ſolem ipſum beatiſſimum, qui antequam ſe abderet, ſtratis cadaveribus parricidarum, cum paucis fugientem vidit Antonium!

An vero quiſquam dubitabit appellare Cæſarem imperatorem? Ætas ejus certe ab hac ſententia neminem deterrebit, quandoquidem virtute ſuperavit ætatem. Ac mihi ſemper eo majora beneficia C. Cæſaris viſa ſunt, quo minus erant ab ætate illa poſtulanda: cui cum imperium, eodem tempore etiam ſpem nominis ejus (12) deferebamus: quod, cum eſt ſecutus auctoritatem noſtri decreti, rebus geſtis ſuis comprobavit. Hic ergo adoleſcens maximi animi, ut veriſſime ſcribit Hirtius, caſtra multarum legionum paucis cohortibus tutatus eſt, ſecundumque prœlium fecit. Ita trium imperatorum virtute, conſilio, felicitate, uno die locis pluribus reſpublica eſt conſervata.

XI. Decerno igitur eorum trium nomine quinquaginta dierum ſupplicationes; quas ut honorificentiſſimis verbis conſequi potero, complectar ipſa ſententia (13). Eſt autem fidei, pietatiſque noſtræ, declarare fortiſſimis militibus, quam memores ſimus, quamque grati. Quamobrem promiſſa noſtra, atque ea, quæ legionibus, bello confecto, tributuros nos ſpopon-

---

(10) *Qui Cæſaris beneficia ſervaſſent*) Nam qui ea comederant, rerum novarum ſtudio tenebantur. Philipp. XI. & XIII. *Manut.*

(11) *Qua nullius pulchriorem*) Hoc ait, Imperatoris ſpeciem nullam pulchriorem eſſe, quam inferentis aquilam. *Anonym.*

(12) *Spem nominis ejus*) Imperator ut appellaretur, cum haberet imperium. *Ferr.*

(13) *Quas ut honorificentiſſimis verbis conſequi potero, complectar ipſa ſententia*) Quid ſit *ſupplicationes ſententia complecti*, id quidem me ignorare fateor. Sed *cauſas ſupplicationum ſententia complecti*, quid notet, norunt omnes, qui Latine ſciunt. Et ſic omnino cum Mureto legendum, qui procul dubio id in antiquis membranis reperit. Has cauſas, cur tam honorificis verbis eos proſequatur, commemorat in ultimo hujus orationis capite. *Grævius*. Et plane & Latina eſt Mureti lectio: *Decerno igitur .... ſupplicationes: cauſas ut honorificentiſſimis verbis conſequi potero, complectar ipſa ſententia*. Fidem tamen obligavi quatuor editoribus optimis, qui eam neſciunt. Itaque habeo quod edam cum cæteris, & quod cum Mureto ſentiam. *Olivetus*.

Digitized by Google

pondimus, hodierno ſenatus-conſulto renovanda cenſeo. Æquum eſt enim, militum, talium præſertim, honorem conjungi.

Atque utinam, Patres conſcripti, civibus omnibus ſolvere nobis præmia liceret! quanquam nos ea, quæ promiſimus, ſtudioſe cumulata reddemus. Sed id quidem reſtat, ut ſpero, victoribus, quibus ſenatus fides præſtatur (14): quam quidem cum difficillimo reipublicæ tempore ſecuti ſunt, eos nunquam oportebit conſilii ſui pœnitere. Sed facile eſt bene agere cum iis, a quibus etiam tacentibus flagitari videmur. Illud admirabilius, & majus, maximeque proprium ſenatus ſapientis eſt, grata eorum virtutem memoria proſequi, qui pro patria vitam profuderunt. Quorum de honore utinam mihi plura in mentem venirent! duo certe non præteribo, quæ maxime occurrunt: quorum alterum (15) pertinet ad virorum fortiſſimorum gloriam ſempiternam, alterum (16) ad leniendum mœrorem & luctum proximorum.

XII. Placet igitur mihi, Patres conſcripti, legionis Martiæ militibus, & eis, qui una pugnantes occiderunt, monumentum fieri quam ampliſſimum. Magna atque incredibilia ſunt in rempublicam hujus merita legionis. Hæc ſe prima latrocinio abrupit Antonii: hæc tenuit Albam: hæc ſe ad Cæſarem contulit: hanc imitata quarta legio parem virtutis gloriam conſecuta eſt. Quarta victrix deſiderat neminem: ex Martia nonnulli in ipſa victoria conciderunt. O fortunata mors! quæ naturæ debita, pro patria eſt potiſſimum reddita.

Vos vero patriæ natos judico; quorum etiam nomen a Marte eſt: ut idem deus urbem hanc gentibus, vos huic urbi genuiſſe videatur. In fuga, fœda mors eſt: in victoria, glorioſa. Etenim Mars ipſe ex acie fortiſſimum quemque pignerari (17) ſolet. Illi igitur impii, quos occidiſtis, etiam ad inferos pœnas parricidii luent: vos vero, qui extremum ſpiritum in victoria effudiſtis, piorum eſtis ſedem & locum conſecuti. Brevis a natura nobis vita data eſt: at memoria bene redditæ vitæ ſempiterna. Quæ ſi non eſſet longior, quam hæc vita; quis eſſet tam amens, qui maximis laboribus & periculis ad ſummam laudem gloriamque contenderet?

Actum igitur præclare vobiſcum, fortiſſimi dum vixiſtis, nunc vero etiam ſanctiſſimi milites, quod veſtra virtus nec oblivione eorum, qui nunc ſunt, nec reticentia poſterorum inſepulta eſſe poterit; cum vobis immortale monumentum ſuis pene manibus ſenatus, populuſque Romanus extruxerit. Multi ſæpe exercitus Punicis, Gallicis, Italicis bellis, clari & magni

(14) *Quibus ſenatus fides præſtatur*) Ut de ſolutione non dubitent. Præſtatur autem & ſuperiore S. C. quo promiſimus, & hoc hodierno, quo promiſſa renovantur. *Man.*

(15) *Alterum*) Monumentum ampliſſimum. *Idem*.

(16) *Alterum*) Ut quæ ipſis promiſſa fuerant, ea parentibus, liberis, conjugibus eorum tribuantur. *Idem*.

(17) *Pignerari*) Sibi quaſi ſuos aſſumere. Nam in acie fortiſſimi quique moriuntur. *Man.*

qui fuerunt: nec tamen ullis tale genus honoris tributum eſt. Atque utinam majora poſſemus, quandoquidem a vobis maxima accepimus! Vos ab urbe furentem Antonium avertiſtis: vos redire molientem repuliſtis. Erit igitur extructa moles (18) opere magnifico, inciſæque literæ, divinæ virtutis teſtes ſempiternæ: nunquam de vobis, eorum, qui aut videbunt veſtrum monumentum, aut audient, gratiſſimus ſermo conticeſcet. Ita pro mortali conditione vitæ immortalitatem eſtis conſecuti.

XIII. Sed quoniam, Patres conſcripti, gloriæ munus optimis & fortiſſimis civibus monumenti honore perſolvitur, conſolemur eorum proximos, quibus optima eſt hæc quidem conſolatio: parentibus, quod tanta reipublicæ præſidia genuerunt: liberis, quod habebunt domeſtica exempla virtutis: conjugibus, quod iis viris carebunt, quos laudare, quam lugere præſtabit: fratribus, quod in ſe, ut corporum, ſic virtutum ſimilitudinem eſſe confident. Atque utinam his omnibus abſtergere fletum ſententiis noſtris, conſultiſque poſſemus; vel aliqua talis his adhiberi publice poſſet oratio, qua deponerent mœrorem atque luctum, gauderentque potius, cum multa & varia impenderent hominibus genera mortis, id genus, quod eſſet pulcherrimum, ſuis obtigiſſe, eoſque nec inhumatos eſſe, nec deſertos: (quod tamen ipſum pro patria non miſerandum putatur) nec diſperſis buſtis humili ſepultura crematos, ſed contectos publicis operibus atque muneribus, eaque extructione, quæ ſit ad memoriam æternitatis ara virtutis (19).

Quamobrem maximum quidem ſolatium erit propinquorum, eodem monumento declarari, & virtutem ſuorum, & pietatem, & ſenatus fidem, & crudeliſſimi memoriam belli: in quo, niſi tanta militum virtus extitiſſet, parricidio M. Antonii nomen populi Romani occidiſſet. Atque etiam cenſeo, Patres conſcripti, quæ præmia militibus promiſimus nos, republica recuperata, tributuros, ea vivis victoribuſque cumulate, cum tempus venerit, perſolvenda: qui autem ex iis, quibus illa promiſſa ſunt, pro patria occiderunt, eorum parentibus, liberis, conjugibus, fratribus eadem tribuenda cenſeo.

XIV. Sed, ut aliquando ſententia complectar, ita cenſeo: „ Cum C. Panſa, conſul, imperator, initium cum hoſtibus confligendi fecerit; quo „ prœlio legio Martia admirabili incredibilique virtute libertatem populi „ Romani defenderit: quod idem legiones tironum (20) fecerint: ipſe- „ que C. Panſa, conſul, imperator, cum inter media hoſtium tela verſa-

„ re-

(18) *Erit igitur extructa moles*) Multa ſunt in hujus orationis extremo, quæ conformata videri poſſunt ad exemplum ejus, qua Pericles eos qui pro patria occubuerant, laudat apud Thucydidem lib. II. *Muret.*

(19) *Ara virtutis*) Cui inſcribetur elogium, eorum virtutem immortalitati conſecrans. Solebant enim in locis, ubi victoria erat parta, locari aræ, quibus inſcribebantur res in illo loco geſtæ, & illorum laus, quorum virtute geſtæ erant, ut multis dudum docuerunt viri docti. *Grav.*

(20) *Legiones tironum*) Quatuor, ut ſcripſit Galba, quas ex delectu Italiæ conſul Panſa comparaverat. *Manut.*

„ retur, vulnera acceperit: cumque A. Hirtius, conſul, imperator, prœ-
„ lio audito & cognito, fortiſſimo præſtantiſſimoque animo exercitum ca-
„ ſtris eduxerit, impetomque in M. Antonium, exercitumque hoſtium fe-
„ cerit, ejuſque copias occiſione occiderit, ſuo exercitu ita incolumi, ut
„ ne noum quidem militem deſideraverit: cumque C. Cæſar, imperator,
„ conſilio diligentiaque ſua caſtra feliciter defenderit, copiaſque hoſtium,
„ quæ ad caſtra acceſſerant, profligarit, occiderit: ob eas res ſenatum exi-
„ ſtimare, & judicare, eorum trium imperatorum virtute, imperio, con-
„ ſilio, gravitate, conſtantia, magnitudine animi, felicitate, populum
„ Romanum fœdiſſima crudeliſſimaque ſervitute liberatum: cumque rem-
„ publicam, urbem, templa deorum immortalium, bona, fortunaſque
„ omnium, liberoſque conſervarint dimicatione & periculo vitæ ſuæ: uti
„ ob eas res bene, fortiter, feliciterque geſtas, C. Panſa, A. Hirtius,
„ conſules, imperatores, alter ambove, aut ſi aberunt, M. Cornutus (21),
„ prætor urbanus, ſupplicationes per dies quinquaginta ad omnia pulvi-
„ naria conſtituat. Cumque virtus legionum digna clariſſimis imperatori-
„ bus extiterit, ſenatum, quæ ſit antea pollicitus legionibus exercitibuſ-
„ que noſtris, ea ſummo ſtudio, republica recuperata, perſoluturum:
„ cumque legio Martia princeps cum hoſtibus conflixerit, atque ita cum
„ majore numero hoſtium contenderit, ut plurimos cæderent, caperent
„ nonnullos: cumque ſine ulla retractatione pro patria vitam profuderint:
„ cumque ſimili virtute reliquarum legionum milites pro ſalute & liber-
„ tate populi Romani mortem oppetiverint: ſenatui placere, ut C. Pan-
„ ſa, A. Hirtius, conſules, imperatores, alter ambove, ſi his videatur,
„ iis, qui ſanguinem pro vita, libertate, fortuniſque populi Romani, pro
„ urbe, templiſque deorum immortalium profudiſſent, monumentum quam
„ ampliſſimum locandum, faciendum curent: quæſtores urbis ad eam rem
„ pecuniam dare, attribuere, ſolvere jubeant, ut extet ad memoriam po-
„ ſteritatis ſempiternam, ad ſcelus crudeliſſimorum hoſtium, militumque
„ divinam virtutem: utque, quæ præmia ſenatus militibus ante conſti-
„ tuit, ea ſolvantur eorum, qui hoc bello pro patria occiderunt, paren-
„ tibus, liberis, conjugibus, fratribus: eaque fratribus tribuantur, quæ mi-
„ litibus ipſis tribui oporteret, ſi illi vixiſſent, qui morte vicerunt."

(21) *M. Cornutus*) De quo Famil. ep. 12. lib. x. *Manut.*

INDEX ORATIONUM,

Quarum fragmenta ſubjiciuntur.

Pro M. Tullio.
Pro L. Vareno.
Cum Lilybæo decederet.
Pro P. Oppio.
Pro C. Manilio.
Pro M. Fundanio.
Pro C. Cornelio, I.
Pro C. Cornelio, II.
In Competitores.
Pro Q. Gallio.
Pro L. Othone.
De Proſcriptorum liberis.
Contra Q. Metelli concionem.
De conſulatu ſuo.
In Clodium & Curionem.
De rege Ptolemæo.
Pro P. Vatinio.
Pro M. Æmilio Scauro.
Pro A. Gabinio.
Pro P. Quintio.
Pro M. Fontejo.
De Lege Agraria.
In L. Piſonem.
Ex commentariis cauſarum.

ORATIONUM

FRAGMENTA.

PRO M. TULLIO (1),

PRISCIANUS.) Hoc judicium ſic expectatur, ut non unæ rei ſtatui, ſed omnibus conſtitui putetur.

QUINT. *libro* IV. *capite* 2.) Fundum habet (2) in agro Tigurino M. Tullius paternum.

VICTORIN. *lib.* 1. *De Invent.*) Dico, vim factam a P. Fabii familia: adverſarii non negant. Damnum datum eſſe M. Tullio concedis: vici unam rem. Vi, hominibus armatis; non negas: vici alteram. Dolo malo; factum negas: de hoc judicium eſt.

MAR-

(1) Orationem hanc ego pro *M. Tullio Decula*, qui conſulatum Cicerone adoleſcenſe, ad eloquentiæ laudem vireſcente, cum Cn. Dolabella geſſit, dictam ſuſpicor. Defendit autem cum *de vi*, quantum ex orationis fragmentis intelligere poſſum. Artificium bujus defenſionis his verbis expreſſit Fortunatianus in Rhetorica: *Voluntas legis tertio conſideratur, cum exemplo multarum legum probamus, præſentem quoque legem ita ſentire, ſicut M. Tullius fecit pro M. Tullio.* Sigon.

(2) *Fundum habet*) Hoc eſt narrationis principium. Quintilianus lib. IV. cap. 11. *Frequenter*, inquit, *a re initium narrationis faciendum eſt: ſicut pro M. Tullio Cicero*: Fundum habet in agro Tigurino M. Tullius paternum. *Sigonius.*

MARTIAN. CAP. *lib.* v. Damnum paſſum eſſe M. Tullium ; convenit mihi cum adverſario : hominibus armatis rem eſſe geſtam, non inficiantur : a familia P. Fabii commiſſam, negare non audent. Jam dolo malo factum ambigitur.

QUINT. *lib.* v. *cap.* 13.) Quis hoc ſtatuit unquam, aut cui concedi ſine ſummo omnium periculo poteſt, ut eum jure potuerit occidere, a quo metuiſſe ſe dicat, ne ipſe poſterius occideretur?

RUFINIANUS, *in Apophaſi*.) Si quis furem occiderit, injuria occiderit. Quamobrem? quia jus conſtitutum nullum eſt. Quid ſi ſe telo defenderit? haud injuria. Quid ita? quia conſtitutum eſt.

PRO L. VARENO (3).

SEVERIAN.) Amici deficiunt, cognati deſerunt.

IDEM.) In inimiciſſima civitate urgent, inſtant, inſequuntur ſtudio (4), multitudine, pecunia, perjurio pugnant.

PRISC.) C. Ancharius Rufus fuit e municipio Fulginate.

PRISC.) In præfectura Fulginate.

QUINT. *lib.* v. *cap.* 13.) Cum iter per agros (5) & loca ſola faceret cum Populeno, in familiam Ancharianam incidiſſe dixerunt: deinde Populenum occiſum eſſe: illico Varenum vinctum, adſervatum, dum hic oſtenderet, quid de eo fieri vellet.

QUINT. *lib.* VII. *cap.* 1.) In legem de ſicariis commiſit L. Varenus. Nam C. Varenum (6) occidendo, & Cnæum vulnerando, & Salarium item occidendo, cadit.

QUINT. *lib.* VII. *cap.* 1.) Tum C. Varenus (7) is, qui a familia Anchariana occiſus eſt: hoc, quæſo, Judices, diligenter attendite.

PRISC. *lib.* III. *&* QUINT. *lib.* VIII. *cap.* 5.) L. ille Septimius (8) diceret. Etenim eſt ad L. Craſſi eloquentiam gravis, & vehemens, & volubilis. Erucius (9) hic noſter. Antoniaſter eſt.

(3) L. etiam Varenum videtur iiſdem prope temporibus inter ſicarios defendiſſe, cum ei objiceretur, quod C. Vareno necem attuliſſet: quod crimen Cicero negavit, atque in Ancharii familiam avertit. *Idem*. Vide Quintilianum, IV, 2. VI, 2. VII, 1. VIII, 2. XII.

(4) *Inſequuntur ſtudio*) Lego, *Inſequuntur: ſtudio* &c. *Patricius*.

(5) *Cum iter per agros*) Quintilianus lib. V. cap. 13. *Praterea in contradictionibus interim totum crimen exponitur: ut Cicero pro Scauro contra Boſtarem facit, velut orationem diverſa partis imitatus: aut pluribus propoſitionibus junctis, ut pro Vareno:* Cum iter per agros &c. *Quod eſt utique faciendum, ſi erit incredibilis rei ordo, & ipſa expoſitione fidem perditurus*. Sigonius.

(6) *Nam C Varenum*) Vide Quintilianum lib. VII. cap. 11.

(7) *Tum C. Varenus*) Quintilianus libro IV. cap. 1. & lib. IX. cap. 21. *Sigonius*.

(8) *L. ille Septimius*) Significat *L. Septimium* L. Craſſi, Erucium M. Antonii, nobiliſſimorum quondam oratorum, fuiſſe ſimiles. *Erucium* autem fortaſſe intellexit eum, cui ipſe reſpondit pro Sex. Roſcio Amerino. *Id.*

(9) *Erucius Antoniaſter*) De hoc *Erucio*, vide Orat. pro Sex. Roſcio Amerino. Totum hunc locum, ſicut eſt, correxit, & emendavit Petrus Victorius lib. XIV. cap. 23. Var. Lectionum. *Patricius*.

PRISC. *lib.* XII.) Ea cædes ſi potiſſimum crimini datur, detur ei, cuja intereſuit; non ei, cuja nihil intereſuit.

QUINT. *lib.* V. *cap.* 10.) Optio vobis datur, utrum velitis, caſu illo itinere Varenum eſſe uſum, an hujus perſuaſu & inductu.

PRISC.) Deum fidem.

CUM QUÆSTOR LILYBÆO DECEDERET (10).

FRONTO.) Non detrectare militiam, ſed defendere provinciam judicata eſt.

PRO P. OPPIO (11).

QUINT. *lib.* V. *cap.* 10.) Utrum cum Cottam appetiſſet, an cum ipſe ſeſe conaretur occidere, telum ei e manibus ereptum eſt?

QUINT. *ibid.*) Quos educere invitos in provinciam non potuit, eos invitos retinere qui potuit?

QUINT. *lib.* XI. *cap.* 1.) At enim veriſimile non eſt, tantum ſcelus M. Cottam eſſe commentum. Quid? hoc veriſimile eſt, tantum ſcelus Oppium eſſe conatum?

FRONTO.) Queſtuſque mecum eſt.

MARCEL.) Etenim multum poſſe ad ſalutem alterius, honori multis; parum potuiſſe ad exitium, probro nemini fuit.

QUINT. *lib.* IX. *cap.* 2.) O amorem mirum (12)! o benevolentiam ſingularem!

PRO

(10) Veſtigia ejus orationis ex Aſconio apertiſſime deprehendi poſſunt, tum in præfatione in Divinatione Ciceronis, tum paulo poſt, in explicatione illorum verborum, *ſæpe eſſe pollicitum*. Quibus utriuſque ex locis apparet inſtitutam a Cicerone hanc fuiſſe orationem, ut quæſturam ſuam rebus & officiis multis hactenus Lilybætanis commodatam, verbis etiam ad extremum commendatam redderet; atque adeo ſignificaret, ſe etiam abſentem non modo captam erga provinciales homines benevolentiam Romæ conſervaturum, ſed eam quoque libenter, omnibus ſuis & aſſiduis officiis auctiorem facturum eſſe: ſi modo unquam tempus aliquod idoneum inciderit declarandæ ſuæ in illos perpetuæ voluntatis: editam autem ab illo eo conſilio putarem, quo poſtea etiam orationes ſuas conſulares ediderat, nimirum, ut, quemadmodum illæ conſulatus, ſic hæc quæſturæ ipſius quaſi monumentum extaret: in quo primo veluti gradu honorum, adminiſtrandæque reipublicæ tantam ſibi continentiæ, diligentiæ, humanitatiſque laudem comparaſſe videbatur, ut nullam unquam ullius quæſturam præſtantiorem, & clariorem fuiſſe exiſtimaret. Qua de re Plutarchus in ejus vita, & ipſe Cicero in defenſione Planci, cap. 26.

(11) P. Oppium M. Cottæ fuiſſe quæſtorem ejus, qui cum L. Lucullo conſul Propontidem & Bithyniam provinciam ſortitus, bellum adverſus Mithridatem Ponti regem parum feliciter eſt molitus, eumque Cottam ob inſidiarum ſuſpicionem a ſe removiſſe tradit Dio lib. XLVI. Defendiſſe autem hunc videtur de majeſtate, cum crimini daretur, quod de cibariis militum detraxiſſet: idque crimen M. ipſius Cottæ teſtimonio premeretur. Hæc autem ex verbis maxime Quintiliani colliguntur, quem vide lib. V. cap. 13. X, 10. & XI, 1. *Sigonius*.

(12) O *amorem mirum*) Quintil. lib. IX. cap.

PRO C. MANILIO (13).

NON. *Confiteor.*) Hoc ego non ſolum confiteor, ſed etiam profiteor.

PRO M. FUNDANIO (14).

PRISC. *lib.* VII.) Non modo hoc a Villio Annale, ſed vix mehercule a Q. Mutone factum probari poteſt.

PRISC. *lib.* XVI.) Eſſetne id, quod Meno nuntiaſſet.

SERVIUS. II. *Georg.*) Arcades ſe proſelenos (15) eſſe aſſerunt.

IDEM. IX. *Æneid.*) Commiſſura (16).

ACRO, *in Poet.*) Puncta (17):

BOET. *De Defin.*) Deſcripſiſtine ejus neceſſarium, noſtrum competitorem? iſtum ipſum cujus nunc ſtudio & gratia tota accuſatio iſta munita eſt.

PRO

cap. 11, *Non in perſonis tantum*, inquit, *ſed & in rebus verſatur hac contraria dicendi, quam qua intelligi velis, ratio; ut totum pro Q. Ligario proœmium: ut*, Scilicet is ſuperis labor eſt: *& ille pro Oppio locus*: O amorem mirum &c.

(13) Manilium huoc accuſatum fuiſſe conſtat, vel quod judicium Cornelianum per operarum duces turbaviſſet, Cominiiſque Cornelii accuſatoribus mortem intentaſſe diceretur, ut Pedianus ſignificat in præfatione Cornelianæ primæ: vel, ut Plutarchus ſcribit in vita Ciceronis, repetundarum. Defenſum fuiſſe a Cic. illud quodammodo fragmentum indicio eſt, quod in Corneliana extat his verbis: *Petiviſſe a ſe, ſive Cornelium*, ut exponit Aſconius, *ſive populum ipſum*, ut ſcribit Plutarchus, *ut cauſam Manilii defenderet*. Idem autem aperte ſignificat, tum Plutarchus ibidem, tum etiam fragmentum ipſum orationis hujus. Cum judicio non reſpondiſſet, damnatus eſt: ut ſcribit ibidem Aſconius. Quo quidem in loco quæri poteſt, quomodo videri poſſit a Cicerone eſſe defenſus, cum judicio non reſponderit. Qua de re ego ſane ita ſtatuerem, vel revera non reſpondiſſe cum judicio, atque ita Ciceronis orationem hanc ſcriptam tantum ad Cornelii petitionem, & deinde in commentarios ipſos cum multis aliis orationibus relatam, non etiam habitam fuiſſe; vel, quoniam habitam fuiſſe orationem Plutarchus ſcribit, cum priore actione reſpondiſſet, ac quam fortaſſis majore ſpe, patrono Cicerone, acceſſerat, altera non reſpondiſſe, neque in judicium deinceps adfuiſſe: cum jam videlicet non obſcure intelligeret, ex iis, quæ priore actione non difficile animadverti poterant, ſe omnino judicio condemnatum iri. Sicut Verrem quoque feciſſe Pedianus extrema ſua in ſecundam Verrinam commentatione ſcribit. Locus Pediani, ubi ſcribit de Manilii condemnatione, non nihil eſſe videtur hac parte inquinatus. *Patricius*.

(14) M. Fundanii a Cicerone defenſi meminit Q. Frater in libello de petitione conſulatus. *Sigonius*.

(15) *Arcades ſe proſelenos*) Ovid. Faſt. IV.

Ante Jovem genitum terras habuiſſe feruntur
Arcades, & luna gens prior illa fuit.

Meminit hujus loci etiam Lactantius Placidus ad illud Thebaid. Stat. IV:

Arcadis huc veteres, aſtris lunaque priores.

Cicero pro Fundanio opinionis ejus meminit, cum de nobilitate tractaret. Unde vides qua occaſione Arcadum Proſelenorum mentionem fecerit. *Gravius*.

(16) *Commiſſura*) Tabularum conjunctio.

(17) *Puncta*) Acron in Poet. Horatii, *Puncta*, inquit, *dicuntur populi ſuffragia*. Uſus eſt hoc verbo Cic. in Fundania. *Idem*.

Digitized by Google

PRO C. CORNELIO, I. (18)

PRISC. *lib.* VI.) Ut ab Jove optimo maximo, cæteriſque diis, deabuſque omnibus opem & auxilium petamus.

FRONTO.) Nihil ſenatui detraxiſſe Cornelium.

PRI-

(18) Hanc orationem dixit L. Cotta, L. Torquato Coſſ. poſt annum quam ſuperiores. *Aſconius*. *Quam ſuperiores*. Intelligit eas, quas pro Q. Gallio, M. Fundanio, & A. Cluentio dixit. *Sigonius*.

ARGUMENTUM. Cornelius homo non improbus vita habitus eſt. Fuerat quæſtor Cn. Pompeii, dein Trib. pleb. C. Piſone conſule, biennio ante, quam hæc dicta ſunt. In eo magiſtratu ita ſe geſſit, ut juſtior, ſed pertinacior videretur. Alienatus autem a ſenatu ex hac cauſa. Retulerat ad ſenatum, ut quoniam exterarum nationum legatis pecunia mutua magna daretur uſura, turpiaque & famoſa ex eo lucra fierent, ne quis legatis exterarum nationum pecuniam expenſam ferret. Cujus relationem repudiavit ſenatus: & decrevit ſatisfactum videri eo S. C. quod ante annos aliquot Cn. Domitio, C. Cælio conſulibus factum erat, cum ſenatus ante pauculos annos illos S. C. decreviſſet, ne quis Cretenſibus pecuniam mutuam daret. Cornelius ea re offenſus ſenatui, quæſtus eſt de ea re in concione, exhauriri provincias uſuris, providendum ut haberent legati unde in præſenti pecuniam creditoribus darent: promulgavitque legem, quæ auctoritatem ſenatus minuebat, ne quis, niſi per populum, legibus ſolveretur; quod antiquo quoque jure erat cautum. Itaque in omnibus S. C. quibus tum aliquem legibus ſolvi placebat, adjici erat ſolitum, ut de ea re ad populum ferretur: ſed paulatim ferri erat deſitum, reſque jam in eam conſuetudinem venerat, ut poſtremo ne addiceretur quidem in S. C. de rogatione ad populum ferenda, eaque ipſa S. C. per pauculos admodum fiebant. Indigne eam Cornelii rogationem tulerant potentiſſimi quique ex ſenatoribus, quorum gratia magnopere minuebatur. Itaque P. Servilius Globulus Trib. pleb. inventus erat, qui L. Cornelio obſiſteret. Is, ubi legis ferundæ dies venit, & præco ſubjiciente ſcriba verba legis recitare populo cœpit, & ſcribam ſubjicere, & præconem pronuntiare paſſus non eſt. Tum Cornelius ipſe codicem recitavit. Quod cum improbe fieri C. Piſo conſul vehementer quæreretur, tollique ea re tribunitiam interceſſionem diceret, gravi convicio a populo exceptus eſt. Et cum ille eos qui ſibi intentabant manus, prendi a lictore juſſiſſet, fracti ejus faſces cuncti; lapideſque etiam ex ultima concione in conſulem jacti. Quo tumultu Cornelius perturbatus concilium dimiſit. Actum deinde eadem de re in ſenatu eſt magnis contentionibus. Tum Cornelius ita ferre rurſus cœpit, ne quis in ſenatu legibus ſolveretur, niſi cc adfuiſſent, neve quis, cum ſolutus eſſet, intercederet, cum de ea re ad populum ferretur. Hæc ſine tumultu res acta eſt: nemo enim negare poterat, pro auctoritate ſenatus eſſe eam legem: ſed tamen eam tulit invitis optimatibus, qui vel pauci S. C. facere ſolebant. Aliam deinde legem Cornelius, etſi nemo repugnare auſus eſt, multis tamen invitis tulit, ut prætores ex edictis ſuis perpetuis jus dicerent. Quæ res tum gratiam ambitioſis prætoribus, qui varie jus dicere aſſueverant, ſuſtulit. Alias quoque complures leges Cornelius promulgavit: quibus plerique collegæ interceſſerunt: per quas contentiones totus prope tribunatus ejus peractus eſt. Sequenti deinde anno, M. Lepido, L. Volcatio Coſſ. quo anno prætor Cicero fuit, reum Cornelium duo fratres Cominii lege Cornelia de majeſtate fecerunt. Detulit nomen Publius, ſubſcripſit Cajus. Et eum P. Caſſius prætor decimo die, ut mos eſt, adeſſe juſſiſſet, eoque die ipſe non adfuiſſet, ſeu avocatus propter publici frumenti curam, ſeu gratificans reo: circumventi ſunt ante tribunal ejus accuſatores a notis operarum ducibus, ita ut mors intentaretur, ſi mox non deſiſterent. Quam perniciem vix effugerunt interventu conſulum, qui advocati reo deſcenderant. Et cum in ſcalas quaſdam Cominii fugiſſent, clauſi in noctem ibi ſe occultaverunt; deinde per tecta vicinarum ædium profugerunt ex urbe. Poſtero die cum P. Caſſius aſſediſſet, & citati accuſatores non adeſſent, exemptum nomen eſt de reis Cornelii. Cominii autem magna infamia flagraverunt, vendidiſſe ſilentium magna pecunia. Sequente deinde anno, L. Cotta, L. Torquato Coſſ. quo hæc oratio (a) a Cicerone prætore dicta eſt, cum prima pars M. Manilius, qui judicium per operarum duces turbaverat, * deinde quod ex

(a) *Prætore*) Sigonius legit, *Prætorio*.

S. C.

PRISC. *lib.* XI.) Ex promulgatione triundinum dies ad ferendum, poteſtaſque veniſſet.

QUINT. *lib.* v. *cap.* 13.) Codicem attigit.

MART. CAPELLA.) Repugnat enim, ut diviſores, quos honoris ſui miniſtros eſſe voluerat, lege ambitus vellet affligere.

PRISC. *lib.* VIII.) Quæ intermiſſa complures annos.

PRISC. *ibid.*) Num alicui gratificabantur aut homini, aut ordini?

PRISC. *lib.* x.) Cœptum igitur per eos, qui agi volebant, deſitum eſt per hunc, qui deceſſit.

PRISC. *lib.* VIII.) Circuitis Roſtris ejicerentur lapidibus homines.

PRISC.) Qui eloquentia cæteris antecellit.

FRONTO,) Demi medius fidius de his tormentis aliquantum malim.

IDEM.) Ad miſerrimum, crudeliſſimumque dominatum dedi patiamini.

IDEM.) Cur nunc redeant, ſi tunc gratiæ conceſſerint?

IDEM.) Quid, quod ne cum iis quidem expertus es, quos duces operarum fuiſſe dixiſti?

IDEM.) Ejuſmodi mihi duos laqueos in cauſa eſſe propoſitos, ut, ſi me altero expediſſem, tenerer altero.

ACRO. *in* 1. *Serm.*) Aperuit fores ſcalarum.

BOETH. *Defin.*) Legite, ut legebatis; hinc intelligetis nulla tenuiſſima ſuſpicione deſcribi, aut ſignificari Cornelium.

AQUI-

S. C. ambo Coſſ. præſidebant, & judicio non reſpondiſſet, atque eſſet damnatus, * recreaviſſet, jam accepta pecunia tollere ait Cornelium lege majeſtatis. Res acta eſt magna expectatione paucos ante * me ergo Cornelius, perterritus Manlii exitu, in judicium adhibuit, ut ne clamor quidem illius ab advocatis ejus oriretur. Dixerunt in eum infeſti teſtimonia principes civitatis, qui plurimum in ſenatu poterant, Q. Hortenſius, Q. Catulus, Q. Metellus Pius, L. Lucullus, M. Lepidus. Dixerunt autem hoc, vidiſſe ſe, cum Cornelius in tribunatu codicem pro Roſtris ipſe recitaret: quod ante Cornelium nemo feciſſe exiſtimaretur. Volebant videri, ſe judicare eam rem magnopere ad crimen imminutæ majeſtatis tribunitiæ pertinere. Etenim prope tollebatur interceſſio, ſi id tribunis permitteretur. Cicero, quia non poterat negare id factum eſſe, eo confugit, ut diceret non ideo, quod lectus ſit codex a tribuno, imminutam eſſe tribunitiam poteſtatem. Qua vero arte & ſcientia orationis? ita ut & dignitatem clariſſimorum civium, contra quos dicebat, non violaret, & tamen auctoritate eorum lædi reum non pateretur. Quantaque moderatione rem tam difficilem aliis tractaverit, lectio ipſa declarabit. Adjumentum autem habuit, quod, ſicut diximus, Cornelius, præter diſtrictum propoſitum adverſus principum voluntatem, cætera vita nihil fecerat, quod magnopere improbaretur: præterea quod ipſe Globulus, qui interceſſerat, aderat Cornelio, & quod ipſum quoque diximus, quod Cornelius Pompeji Magni quæſtor fuerat apud duas præfecturas equitum Rom. & tribunos, & ex tertia quoque parte apud pleroſque, exceptis iis familiaris principum civitatis. Res acta eſt magno conventu, magnaque expectatione, quis eventus judicii futurus eſſet. A ſummis viris dici teſtimonium, & id, quod ii dicerent, confiteri reum animadvertebant. Extat oratio hominis accuſatoris: quam ſumere in manus, eſt aliquod operæ pretium, non ſolum propter Ciceronis orationes, quas pro Cornelio habemus, ſed etiam propter ſemet ipſam. Cicero ipſe ſignificat, quatriduo Cornelium defendiſſe: quas actiones contuliſſe eum in duas orationes apparet. Judicium id exercuit Q. Gallius prætor. *Aſcon.*

Digitized by Google

AQUILA.) Refertum tribunitiis legibus, exhauſtum a quibus ſit, ipſi ſciunt.

RELIQUA EX ASCONIO.

VERSU A I. CIRCITER CLXI.

Poſtulatur apud me prætorem primum de pecuniis repetundis. Proſpectat videlicet Cominius, quid agatur. Videlicet homines fœneos (19), in medium, ad tentandum periculum abjectos.

Quid? Metellus (20) ſumma nobilitate ac virtute, cum his juraſſet: ſemel privatim a patre: iterum publice a lege coactus, deſtitit accuſatione. An vi, an veritate? In quo ſuſpicionem omnem tollit C. Curionis virtus ac dignitas, & Q. Metelli adoleſcentia, ad ſummam laudem omnibus rebus ornata.

Legem, inquit, de libertinorum ſuffragiis Cornelius cum Manilio (21) dedit. Quid eſt hoc, *dedit*? an tulit, an rogavit, an hortatus eſt? Nam tuliſſe ridiculum eſt, quaſi legem aliquam aut ad ſcribendum difficilem, aut ad excogitandum reconditam. Quæ lex paucis his annis (22) non modo ſcripta, ſed etiam lata eſſet.

In

---

(19) *Fœneos*) Simulacra, effigieſque hominum ex fœno fieri ſolebant, quibus objectis ad ſpectaculum præbendum tauri irritarentur. *Asconius*.

(20) *Metellus*) Hoc exemplum affert hoc loco, quod vult probare, deſiſtere eum debere ab accuſatione, quanquam neque accuſaverit, neque fecerit pactionem. Nam Metellus & poſtulaverat Curionem, & deſtiterat. Confugit autem orator ad Metelli nobilitatem, & ad C. Curionis induſtriam, ut legeret id, quod illi utilius, quam honeſtius, fecerant. Res autem tota ſe ſic habet: in qua quidem illud primum explicandum eſt, de quo Metello hoc dicit. Fuerunt enim tunc plures Quinti Metelli. Ex quibus duo conſulares, Pius, & Creticus: de quibus apparet eum non dicere. Duo autem adoleſcentes, Nepos, & Celer: ex quibus nunc Nepotem ſignificat. Ejus enim patrem Q. Metellum Nepotem, Balearici filium, Macedonici Nepotem, qui conſul fuit cum T. Didio, Curio is, de quo loquitur, accuſavit. Iſque Metellus moriens petiit ab hoc filio ſuo Metello, ut Curionem accuſatorem ſuum accuſaret, & id factum eſſe jurejurando adegit. Metellus fecit reum Curionem. Cumque interim quendam civem idem Metellus ſervum eſſe contendens vi arripuiſſet, ac verberibus affeciſſet, Curio aſſertorem ei comparavit. Dein, cum appareret eum exitum judicii illius futurum, ut liber is judicaretur, quem Metellus verberibus affectum eſſe negare non poterat; inter Metellum & Curionem facta pactio eſt, ut, neque arbitrium de libertate urgeret in Metellum Curio, neque Metellus perſtaret in accuſatione Curionis. Eaque pactio ab utroque juramento firmata eſt. Huc ergo illud pertinet, cum juraſſe dixit, ſemel privatim, & iterum legatum, ſcilicet cum in Curionem calumniam juravit. Cum hoc autem Metello poſtea Cicero ſimultates geſſit: evaſit enim Metellus malus atque improbus civis. *Aſcon.*

(21) *Cum Manilio*) Legendum, *Cajo Manilio*: & infra, *dediſſe ridiculum eſt*, pro *tuliſſe*. Sigonius.

(22) *His annis*) P. Sulpicium in tribunatu hanc eandem legem tuliſſe ſignificavit. Tulit autem L. Sylla, qui poſtea Felix appellatus, Q. Pompejo Coſ. ante XVI. annos quam hæc dicta ſunt, cum per vim rempublicam poſſediſſet, ab initiis bonarum actionum ad perditos progreſſus. Quod & initium bellorum civilium fuit, & propter quod ipſe Sulpicius Coſ. armis (a) mire oppreſſus eſſe viſus eſt. *Aſcon.*

(a) *Mire*) Grævius legit, *jure*.

Digitized by Google

In quo cum multa reprehenſa ſint, tum in primis celeritas (23) actionis.

Petivit (24) tamen a me prætore maxima conteſtatione, ut cauſam Manilii defenderem.

VERSU A I. DCCCCI.

Dicit de eodem Manilii tribunatu.

Nam cum is Tribunus plebis duas leges (25) tuliſſet in eo magiſtratu, unam pernicioſam, alteram egregiam: quod ſummam rempublicam læſit, id ab ipſo tribuno abjectum eſt. Bonum autem, quod ſumma republica (26) manet, id extra ordinem fuit.

Dicit de diſturbato judicio Maniliano.

Aliis (27) ille in illum furorem magnis hominibus auctoribus impulſus eſt, qui aliquod inſtitui exemplum diſturbandorum judiciorum pernicioſiſſimum, temporibus ſuis accommodatiſſimum, meis alieniſſimum rationibus, cupierunt.

VERSU CIRC. CXI.

Poſſum dicere, hominem ſumma prudentia clarum C. Cottam (28) de ſuis legibus abrogandis ipſum ad ſenatum retuliſſe.

(23) *Celeritas*) Celeritatem actionis ſignificat, quia Manilius, ſicut jam oſtendimus, poſt pauculos ſtatim dies, quam inierat tribunatum, legem eandem Compitalibus pertulit. *Idem.*

(24) *Petivit*) C. Cornelium ſignificat. Sicut jam ante dictum eſt. *Idem.*

(25) *Duas leges*) Dictum eſt enim ſupra de his legibus: quarum una de libertinorum ſuffragiis, quæ cum S. C. damnata eſſet, ab ipſo quoque Manilio abjecta eſt: altera autem defenſa eſt de bello Mithridatico Cn. Pompejo extra ordinem mandando, ex qua lege tum Magnus Pompejus bellum gerebat. *Idem.*

(26) *Quod ſumma republica*) Locus mendoſus. Magna in mſſ. varietas.

(27) *Aliis*) L. Catilinam & Cn. Piſonem videtur ſignificare. Fuit autem Catilina patricius, & eodem illo tempore erat reus repetundarum, cum provinciam Africam obtinuiſſet, & conſulatus candidatum ſe oſtendiſſet. Accuſator erat ejus P. Clodius adoleſcens, ipſe quoque perditus, qui poſtea cum Cicerone inimicitias geſſit. Cneus quoque Piſo, adoleſcens potens & turbulentus, familiaris erat Catilinæ, omniumque conſiliorum ejus particeps, & turbarum auctor. *Aſcon.*

(28) *C. Cottam*) Hic eſt Cotta, de quo jam ſæpe diximus, magnus orator habitus, & compar in ea gloria P. Sulpicio, & C. Cæſari. Videntur autem in rebus parvis fuiſſe leges illæ, quas cum tuliſſet, retulit de iis abrogandis ad ſenatum. Nam neque apud Salluſtium, neque apud Livium, neque apud Feneſtellam ullius alterius latæ ab eo legis mentio, præter eam, quam in concione tulit repugnante nobilitate magno populi ſtudio, ut iis, qui Tribuni plebis fuiſſent, alios quoque magiſtratus capere liceret. Quod lex a Dictatore L. Sylla paucis ante annis lata prohibebat. Neque eam Cottæ legem abrogatam eſſe ſignificat. *Idem.*

Digitized by Google

SEQUITUR.

Poſſum & ejuſdem Cottæ legem de judiciis privatis, anno poſtquam lata ſit, a fratre (29) ejus abrogatam.

STATIM.

Legem Liciniam (30) & Muciam de civibus regundis, quam duo conſules omnium, quos vidimus, ſapientiſſimi tuliſſent, video conſtare inter omnes, non modo inutilem, ſed pernicioſam reipublicæ fuiſſe.

Quatuor omnino genera ſunt, Judices, in quibus per ſenatum, more majorum, ſtatuatur aliquid de legibus. Unum eſt ejuſmodi, placere legem abrogari: ut Q. Cæcilio (31), M. Junio conſulibus, quæ leges rem militarem impedirent, ut abrogarentur.

Alterum, quæ lex lata eſſe dicatur, ea non videri populum teneri: ut L. Marcio, Sex. Julio conſulibus, de legibus Liviis (32).

Tertium eſt de legum abrogationibus. Quo de genere perſæpe ſenatusconſulta fiunt, ut nuper de ipſa lege Calpurnia (33), quæ derogaretur.

P. Africanus ille ſuperior, ut dicitur, non ſolum a ſapientiſſimis hominibus, qui tum erant, verumetiam a ſe ipſo ſæpe accuſatus eſt, quod, cum conſul eſſet cum Tib. Longo, paſſus eſſet tum primum a populari conſeſſu ſenatoria ſubſellia ſeparari (34).

CIR-

---

(29) *A fratre*) M. Cottam ſignificat. Fuerunt autem tres: duo hi, C. & M. tertius L. Cotta, qui lege ſua judicia inter tres ordines communicavit, ſenatum, equites, tribunos ærarios: adeptique ſunt omnes conſulatum. *Idem*.

(30) *Liciniam*) L. Licinium Craſſum oratorem, & Q. Mutium Scævolam pont. max. eundemque & oratorem, & juriſconſultum, ſignificat. Hi enim legem eam, de qua loquitur, de regendis in ſua civitate sociis, in ſuo conſulatu tulerunt. Cum enim ſumma cupiditate civitatis Romanæ Italici populi tenerentur, & ob id magna pars eorum pro civibus Romanis ſe gereret, neceſſaria lex viſa eſt, ut in ſuæ quiſque civitatis jus redigeretur. Verum ea lege ita alienati animi ſunt principum Italicorum populorum, ut ea vel maxima cauſa belli Italici, quod poſt triennium exortum eſt, fuerit. *Idem*.

(31) *Q. Cæcilio*) Q. Cæcilius Metellus Numidicus, M. Junius Silanus, de quibus facit mentionem, conſules fuerunt bello Cimbrico, quod diu prave ſimul & infeliciter geſtum eſt. Atque ipſe quoque hic Junius male rem adverſus Cimbros geſſit, ac plures leges, quæ per eos annos, quibus hæc ſic gerebantur, populo latæ erant, quibus militiæ ſtipendia minuebantur abrogavit. *Idem*.

(32) *Liviis*) Puto vos reminiſci, has eſſe leges Livias, quas illis conſulibus M. Livius Druſus Trib. pleb. tulerit: qui cum ſenatus partes tuendas ſuſcepiſſet, & leges pro optimatibus tuliſſet, poſtea eo licentiæ eſt progreſſus, ut nullum in iis morem ſervaret. Itaque Philippus conſul, qui ei inimicus erat, obtinuit a ſenatu, ut leges ejus omnes uno S. C. tollerentur. Decretum eſt enim, contra auſpicia eſſe latas, neque iis teneri populum. *Aſcon.*

(33) *Calpurnia*) Lex hæc Calpurnia, de ambitu erat. Tulerat eam ante biennium C. Calpurnius Piſo conſul: in qua præter alias pœnas pecuniaria quoque pœna erat adjecta. *Idem*.

(34) *Separari*) Hoc factum eſt ſecundo conſulatu Scipionis, poſt ſeptimum annum quam Carthaginenſibus bello ſecundo data eſt pax. Factum id eſſe autem, Antias tradidit ludis Romanis, quos fecerunt ædiles curules,

Att.

Digitized by Google

CIRCA MEDIUM.

Quo loco numerat, cum lex feratur, quot loca interceſſionis ſunt (35), *jubet dicere.*

Eſt utique jus vetandi, cum ea feratur, quamdiu qui ſuffragii ferundi cauſa conveniunt, huc & illuc transferuntur : dum privati dicunt : dum tabellæ diribentur : dum ſitella defertur : dum æquantur ſortes : dum ſortitio fit : & ſi qua ſunt hujus generis alia (36).

PAULO POST.

Unum tamen, quod hoc ipſo Tribuno plebis factum eſt, prætermittendum non videtur. Neque enim majus eſt legere codicem, cum intercedatur, quam ſitellam ipſam cum ipſo interceſſore deferre; nec gravius, incipere ferre, quam perferre; nec vehementius, oſtendere ſe laturum invito collega, quam ipſi collegæ magiſtratum derogare; nec criminoſius, tribus ad legem accipiendam, quam ad collegam reddendum privatum intro vocare : quæ vir fortis, hujus collega, Aulus Gabinius (37) in re optima fecit omnia; neque, cum ſalutem populo Romano, atque omnibus gen-

Attilius Serranus, T. Scribonius Libo: id eos feciſſe juſſu cenſorum Sex. Ælii Peti, C. Cornelii Cethegi. Et videtur in hac oratione hunc quidem auctorem ſecutus Cicero dixiſſe, paſſum eſſe Scipionem ſecerni a extero conſeſſu ſpectacula ſenatorum. In ea autem, quam poſt aliquot annos habuit de aruſpicum reſponſo, non paſſum eſſe Scipionem, ſed ipſum auctorem fuiſſe dandi eum locum ſenatoribus, videtur ſignificare. Verba ejus hæc ſunt : *Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio noſtri majores ante templum Matris Magnæ fieri celebrarique voluerunt? quibus primum ludis ante populi conſeſſum ſenatui locum P. Africanus, II. Coſ. & collega ejus Sempronius Longus, hoc tributum eſſe ſenatus ſcribit, ſed ſine mentione Megalenſium.* Ædiles enim eos ludos facere ſoliti erant. Votivis ludis factum tradit, quos Scipio & Longus Coſſ. fecerunt. Non prætermittere autem vos volo, eſſe oratoriæ calliditatis, eum opus ſit, eiſdem rebus ab utraque parte vel a contrariis utantur. Nam cum ſecundum Ciceronis opinionem auctore Scipione conſule ædiles ſecretum ante omnes locum ſpectandi ſenatoribus dederint; eodem illo facto Scipionis in hac quidem oratione, quia cauſa popularis erat, premebaturque ſenatus auctoritate, atque ob id dignitatem ejus ordinis quam poſſit maxime elevari cauſæ expediebat, pœnituiſſe ſit Scipionem, quod paſſus eſſet id fieri. In ea oratione de aruſpicum reſponſo, quia in ſenatu habebatur; cujus auribus erat blandiendum, & magnopere illum laudat, & non auctorem fuiſſe dandi, nam id erat levius, ſed ipſum etiam dediſſe dicit. *Idem.*

(35) *Sunt*) Lego, *ſunt, antequam, qui legem fert, populum jubeat diſcedere.* Sigonius.

(36) *Alia*) His peractis, cum id ſolum ſupereſt, ut populus ſententiam ferat, jubet unumquemque is, qui fert legem, *diſcedere.* Quod verbum non hoc ſignificat, quod in communi conſuetudine eſt, de eo loco ubi lex fertur, ſed in ſuam quiſque tribum diſcedat, in qua eſt ſuffragium laturus. Populus enim confuſus, ut ſemper alias, ita & in concione. *Aſcon.*

(37) *A. Gabinius*) Manifeſtum eſt, de ea lege Ciceronem nunc dicere, qua Cn. Pompejo bellum adverſus piratas datum eſt. L. autem Trebellius Trib. pl. quem non nominat : quo perſeverante intercedere, (nam ſenatui promiſerat, moriturum ſe ante, quam lex perferretur) intro vocare tribus Gabinius

gentibus finem diuturnæ captivitatis, turpitudinis, & ſervitutis afferret, paſſus eſt, plus unius collegæ ſui, quam univerſæ civitatis, vocem valere & voluntatem.

At enim de corrigenda lege retulerunt (38).

Idem, niſi hæc ipſa lex, quam C. Cornelius tulit, obſtitiſſet, decreviſſem id, quod palam jam iſti defenſores judiciorum pugnaverunt, ſenatui non placere id judicium de Syllæ bonis (39) fieri. Quam ego cauſam longe aliter prætor in concione defendi, cum id dicerem, quod iidem judices poſtea ſtatuerunt, judicium æquiore tempore fieri oportere.

STATIM.

Antea (40) vero quam multarum rerum judicia ſublata ſint, & quia ſcitis, prætereo, & ne quem in judicium oratio mea revocare videatur.

PAULO POST.

Non Cn. Dolabella (41) C. Volcatium, honeſtiſſimum virum, communi & quotidiano jure privaſſet.

Non denique homo illorum & vita, & prudentia longe diſſimilis, ſed tamen nimis in gratificando jure liber, L. Siſenna (42), bonorum Cn. Cor-

---

nius cœpit, ut Trebellio magiſtratum abrogaret, ſicut quondam Tib. Gracchus tribunus M. Octavio collegæ ſuo magiſtratum abrogavit. Et aliquandiu Trebellius ea re non perterritus aderat, perſtabatque in interceſſione, quod omnia magis, quam perſeveraturum eſſe Gabinium, arbitrabatur. Sed poſtquam x. & vii. tribus rogationem acceperunt, & una mens eſſet populi, qui ſupererat, ut juſſum conficeret, remiſit interceſſionem Trebellius: atque ita legem Gabinius de piratis perſequendis pertulit. *Idem.*

(38) *Retulerunt*) Diximus jam in principio Cornelium primo legem promulgaſſe, ne quis per ſenatum lege ſolveretur: deinde tuliſſe, ut eum denique de ea re in S. C. fieret, cum adeſſent in ſenatu non minus cc. Hæc eſt illa, quam appellat, correctio. *Idem.*

(39) *De Sylla bonis*) Quia defuerat ſuperioribus temporibus in ærario pecunia publica, multa & ſæpe ejus rei remedia erant quæſita. In quibus hoc quoque, ut pecuniæ publicæ, quæ reſiduæ apud quemque eſſent, exigerentur. Id autem maxime pertinebat ad Cornelium Fauſtum dictatoris filium, quia Sylla per multos annos, quibus exercitibus præfuerat, & rempublicam tenuerat, ſumpſerat pecunias ex vectigalibus, & ex ærario populi Romani: eaque res ſæpe erat agitata, ſæpe omiſſa, partim propter Syllanarum partium potentiam, partim quod iniquum videbatur, poſt tot annos, quam quis pecuniam acceperat, ejus reddere rationem. *Aſcon.*

(40) *Antea*) Bello Italico, quod fuit adoleſcentibus illis, qui tum in republica vigebant, cum multi varia lege inique damnarentur, quaſi id bellum illis auctoribus conflatum eſſet, crebræque defectiones Italicorum nunciarentur, tunc ob eius triſtitiæ occaſionem ſenatus decrevit, ne judicia, dum tumultus Italicus eſſet, exercerentur. Quod decretum eorum in concionibus populi ſæpe agitatum erat. Supererant autem ex iis, qui illa judicia metuerunt, vigentes multi, maxime C. Curio, Curionis adoleſcentis pater, ejus, qui bello civili Cæſaris fuit partium. *Idem.*

(41) *Cn. Dolabella*) Duo fuerunt eo tempore Dolabellæ, quorum alterum C. Cæſar accuſavit, alterum M. Scaurus. *Idem.*

(42) *Siſenna*) Hoc ſolum hic annotandum eſt, hunc eſſe L. Siſennam, qui res Romanas ſcripſit. *Idem.*

Cornelii poſſeſſionem ex edicto ſuo P. Scipioni, adoleſcenti ſumma nobilitate, eximia virtute prædito, dediſſet.

Quare cum ambitum populus Romanus videret, & cum a Tribunis plebis doceretur, niſi pœna acceſſiſſet in diviſores, extingui nullo modo poſſe, legem hanc Cornelii flagitabat; illam, quæ ex ſenatus-conſulto ferebatur, repudiabat.

ET EADEM DE RE PAULO POST.

Ut ſpectaculum illud duorum (43) deſignatorum conſulum calamitate, re, & tempore ſalubre ac neceſſarium, genere & exemplo miſerum ac funeſtum, videremus.

Quid ego nunc tibi argumentis reſpondeam, poſſe fieri, ut alius aliquis Cornelius ſit, qui habeat Philerotem? * res vulgare nomen eſſe Philerotis (44) Cornelios vero ita multos, ut jam etiam collegium (45) conſtitutum ſit

At enim extremi ac difficillimi temporis vocem illam, C. Corneli, conſulem mittere coegiſti, qui rempublicam ſalvam eſſe vellent, ut ad legem (46) accipiendam adeſſent.

Plebem ex Maniliana offenſione victam & domitam eſſe dicit; ante veſtros annos propter illius tribuni plebis temeritatem poſſe adduci, ut omnino ne illius poteſtate abalienemur. * Qui reſtituerunt eam poteſtatem, alterum (47) nihil unum poſſe contra multos, alterum longe abeſſe.

Tanta igitur in illis virtus fuit, ut anno XVI. poſt reges exactos, propter nimiam dominationem potentium, ſecederent, leges ſacratas ipſi reſtituerent (48), duos tribunos crearent, montem illum trans Anienem, qui

(43) *Duorum*) P. Syllam & Autronium ſignificat: quorum alterum L. Cotta, alterum L. Torquatus, qui, cum hæc Cicero dicebat, conſules erant, ambitus damnarant, & in eorum locum creati erant. *Aſcon.*

(44) *Res vulgare nomen Philerotis*) Vox *res*, habet ſine dubio mendam. Quid, ſi pro ea, *Roma*, reponas? Audax fortaſſe emendatio ſit, ſed tamen ab oratoris ſententia non aliena. Tentabat alius *pervulgare*. Sigonius. Forte pro *res vulgare nomen*, legendum *ſervi vulgare nomen*. Græv.

(45) *Collegium*) Frequenter tum etiam cœtus factioſorum hominum ſine publica auctoritate malo publico fiebant: propter quod poſtea collegia S. C. & pluribus legibus ſunt ſublata, præter pauca atque certa, quæ utilitas civitatis deſideraſſet, ut fabrorum, lictorumque. *Aſcon.*

(46) *Ad legem*) C. Piſo, qui conſul eodem anno fuit, quo Cornelius Trib. pl. erat, cum legem de ambitu ex S. C. graviorem, quam fuerat antea, ferret, & propter multitudinem diviſorum, qui per vim adverſabantur, e foro ejectus eſſet; edixerat id, quod Cicero ſignificat, & majore manu ſtipatus ad legem perferendam deſcenderat. *Aſc.*

(47) *Alterum*) Manifeſtum puto eſſe voce M. Craſſum, & Cn. Pompejum ſignificari: e quibus Craſſus judex tum ſedebat in Cornelium; Pompejus in Aſia bellum Mithridaticum gerebat. *Idem*.

(48) *Reſtituerentur*) Inducor magis librariorum hoc loco eſſe mendum, quam ut Ciceronem parum proprio verbo uſum eſſe credam. Illo enim tempore, de quo loquitur, quod fuit poſt XVI. annos quam reges exacti ſunt, plebs ſibi leges ſacratas non reſtituit (nunquam enim Tribunos pleb. habuerat) ſed tum primum eas conſtituit. Numerum quidem annorum poſt reges exactos, quam id factum eſt, diligenter poſuit, qui fuit A. Verginio Tricoſto, L. Veturio Ceturino Coſſ. Cæterum quidam non duos Trib. pleb. ut Cicero dicit, ſed quinque tradunt creatos tum eſſe, ſingulos ex ſingulis claſſibus. Sunt tamen,

qui hodie mons ſacer nominatur, in quo armati conſederant, æternæ memoriæ cauſa conſecrarent. Itaque auſpicato poſtero anno decem tribuni plebis comitiis curiatis creati ſunt.

Tum interpoſita fide per tres legatos (49), ampliſſimos viros, Romam armati reverterunt: in Aventino conſederunt: inde armati in Capitolium venerunt: decem tribunos plebis per pontificem, quod magiſtratus nullus erat, creaverunt.

Etiam hæc recentiora prætereo: ponam principium juſtiſſimæ libertatis, Caſſiam (50); qua lege ſuffragiorum vis poteſtaſque convaluit: alteram Caſſiam; quæ populi judicia firmavit.

Dicit de nobilibus.

Qui non modo cum Sylla, verum etiam, illo mortuo, ſemper hoc per ſe ſummis opibus retinendum putaverunt: inimiciſſimi C. Cottæ (51) fuerunt, quod is conſul paulum tribunis plebis non poteſtatis, ſed dignitatis addidit.

Quamdiu quidem hoc animo erga nos illa plebs erit, quo ſe oſtendit, cum legem Aureliam (52), cum Roſciam, non modo accepit, ſed etiam efflagitavit.

Memoria teneo, cum primum ſenatores cum equitibus Romanis lege Plo-

tamen, qui eundem illum duorum numerum, quem Cicero, ponant: inter quos Tuditanus, & Pomponius Atticus, Liviuſque noſter. Idem hic & Tuditanus adjiciunt, tres præterea ab illis duobus collegas creatos eſſe. Nomina duorum, qui primi creati ſunt, hæc traduntur, L. Secinius L. F. Velutus, L. Junius C. F. Paterculus. Reliqua pars hujus loci, quæ pertinet ad ſecundam conſtitutionem tribunorum, & decemvirorum finitum imperium, & breviter, & aperte ab ipſo dicitur. Nomina ſola non adjicit, quis ille ex decemviris fuerit, qui contra libertatem vindicias dederit, & quis ille pater, contra cujus filiam id decrevit: ſcilicet, quod notiſſimum eſt, decemvirum illum Appium Claudium fuiſſe, patrem autem virginis L. Virginium. Unum hoc tantummodo explicandum, quo loco primum de ſecunda ſeceſſione plebis, deinde de concordia facta, ſic dicit. *Aſconius.*

(49) *Tres legatos*) Legati tres, quorum nomina non ponit, ii fuerunt, Sp. Tarpejus, C. Junius, P. Sulpicius, omnes conſulares: pontifex maximus fuit M. Papirius. *Idem.*

(50) *Caſſiam*) Quæ ſit iſta lex Caſſia, qua ſuffragiorum poteſtas convaluit, manifeſtum eſt. Nam ipſe quoque paulo ante dixit legem Caſſium tuliſse, ut populus per tabellam ſuffragium ferret. Altera Caſſia lex, quæ populi judicia firmavit; quæ ſit, poteſt quæri. Eſt autem hæc. L. Caſſius L. F. Longinus Trib. pleb. * C. Mario, C. Flacco Coſs. plures leges ad minuendam nobilitatis potentiam tulit, in quibus hanc etiam, ut, quem populus damnaſset, cuive imperium abrogaſset, in ſenatu nec eſset. Tulerat autem eam maxime propter ſimultates cum Q. Cæcilio, qui ante biennium conſul fuerat: & cui populus quia male adverſus Cimbros rem geſserat, imperium abrogavit. *Idem.*

(51) *C. Cottæ*) Hic Cotta, ut puto, legem tulit, ut Tribunis pleb. liceret poſtea alios magiſtratus capere: quod lege Syllæ iis erat ademptum. *Idem.*

(52) *Aureliam*) Aurelia lege communicata judicia inter ſenatores, & equeſtrem ordinem, & tribunos ærarios. Roſcia eſt, quam L. Roſcius Otho biennio ante Coſ. firmavit, ut in theatro equitibus Romanis XIV. ordines ſpectandi gratia darentur. *Aſcon.*

* *C. Mario, Flacco Coſſ.*) Reponendum videtur, *L. Caſſio*, pro *C. Flacco*. Horum enim Conſulatus ſignificatur, cum proxime inferat, Q. Cæcilium biennio ante latam legem Conſulem fuiſse. *Manut.*

Plotia (53) judicarent, hominem diis ac nobilitati pes inviſum, Cn. Pompejum, cauſam lege Varia de majeſtate dixiſſe.

PRO C. CORNELIO. II.

AQUIL. & FORTUNATIANUS *lib.* III. *Rhet.*) Pugnem aperte contra nobiliſſimorum hominum voluntates, ſtudia, conſilia, cogitationeſque eorum aperiam?

CICERO, *Orator. cap.* 67.) O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda! Teſtes dare volumus. Quem, quæſo, noſtrum fefellit, ita vos eſſe facturos?

CIC. *Orat. cap.* 70. & QUINT. *lib.* IX. *cap.* 4.) Nam neque me divitiæ movent, quibus omnes Africanos & Lælios multi venalitiarii, mercatoreſque ſuperarunt, neque veſtis, aut cælatum aurum & argentum, quo noſtros veteres Marcellos, Maximoſque multi eunuchi e Syria Ægyptoque vicerunt. Neque vero movent me ornamenta iſta villarum, quibus L. Paulum & Mummium, qui rebus his urbem, Italiamque omnem referſerunt. ab aliquo video perfacile Deliaco, aut Syro potuiſſe ſuperari.

PRISC. *lib.* XVIII.) Quis tam abundans copiis.

FRONTO.) Da enim mihi poteſtatem eos, qui tum affuerunt Cornelio, nominandi.

IDEM.) Facite, ut facitis, qui ad cauſam adeſtis.

IDEM.) Quid enim mihi certamen eſt cum accuſatore, aut contentio?

IDEM.) Qui commodis populi Romani lingua duntaxat ac voluntate conſuluit.

IDEM.) Expelleret a diſpenſantibus.

IDEM.) Sed ad urbem dierum tres fuerunt complurium.

IDEM.) Quam diligentes libertatis vos oporteat eſſe.

IDEM.) Si vos hujus fortunas paucorum odio adjudicaveritis.

RELIQUA EX ASCONIO.

Num in eo, qui ſint hi teſtes, hæſitatis? Ego vobis edam duos (54). Reliqui ſunt de conſularibus, inimici tribunitiæ poteſtatis. Pauci præterea aſſentatores eorum atque aſſeclæ ſubſequuntur.

Sed

(53) *Plotia*) M. Plautius Silvanus Trib. pleb. Cn. Pompejo Strabone, L. Portio Catone Coſſ. ſecundo anno belli Italici, cum equeſter ordo in judiciis dominaretur, legem tulit, adjuvantibus nobilibus, quæ lex vim eam habuit, quam Cicero ſignificat: nam ex ea lege tribus ſingulæ (*a*) ex eo numero quinos ſuffragio creabant, qui eo anno judicarent. Ex eo factum eſt, ut ſenatores quoque in eo numero eſſent, ut quidam etiam ex ipſa plebe. *Aſcon.*

(54) *Duos*) M. Lucullum, & M. Lepidum ſignificat. Quinque enim conſulares, ut jam diximus, in Cornelium teſtimonium dixerunt: Q. Catulus, Q. Hortenſius, Q. Metellus Pius pont. max. quos hac ſecunda oratione tractat: & duo qui non dixerunt, quos nunc ſignificat, Lucullus & Lepidus. *Idem.*

(*a*) *Ex eo*) Patricius, *ex ſuo numero.*

Sed ſi familiariter ex Q. Catulo, ſapientiſſimo viro, atque humaniſſimo, velim quærere, utrius tandem tibi tribunatus minus probari poteſt, C. Cornelii, an, non dicam P. Sulpicii, non L. Saturnii, non C. Gracchi, non Tiberii: neminem quem iſti ſeditioſum exiſtimant, nominabo: ſed avunculi tui, Q. Catule, clariſſimi, patriæque amantiſſimi viri, quid mihi tandem reſponſurum putatis?

POST XX. VERS. A PRÆCEDENTI.

Quid? avunculus tuus, clariſſimus vir, clariſſimo patre, avo, majoribus, credo, ſilentio, favente nobilitate, nullo interceſſore comparato, populo Romano dedit, & potentiſſimorum hominum collegiis eripuit (55), cooptandorum ſacerdotum poteſtatem.

SEQUITUR.

Quid? idem Domitius M. Silanum (56), conſularem hominem, quemadmodum tribunus plebis vexavit?

Hæc eſt controverſia ejuſmodi, ut mihi tribunus plebis Cn. Domitius, Catulo M. Terpolius (57) contemptiſſimum nomen ejectum ex iis, qui tribuni plebis fuerunt.

---

(55) *Eripuit*) Hoc egere enarratione, quia hoc loco nomen non ponit quis fecerit, ei demum videri poteſt, qui oblitus ſit; minus ante xx. verſus hæc de eo ipſo Ciceronem dixiſſe: *Sed ſi familiariter ex Q. Catulo &c. Idem.*

(56) *Silanum*) M. Silanus quinquennio ante conſul fuerat, quam Domitius Trib. pl. atque ipſe quoque adverſus Cimbros rem male geſſerat. Quam ob cauſam Domitius eum apud populum accuſabat; criminabatur bellum cum Cimbris injuſſu populi geſſiſſe, idque principium fuiſſe calamitatum, quas eo bello populus accepiſſet: ac de eo tabellam quoque dedit: ſed pleniſſime Silanus abſolutus eſt; nam duæ ſolæ tribus eum, Sergia & Quirina, damnaverunt. *Aſcon.*

(57) *Terpolius*) Poſt infractam tribunitiam poteſtatem a Sylla, ante reſtitutam a Cn. Pompejo, apparet. Fuit autem is Tribunus pleb. ante xii. annos, D. Bruto, & M. Lepido Coſs. Cn. Domitius Tribunus fuerat ante ii. de XL. annos, C. Mario ii. C. Fimbria Coſs. Magno numero ſententiarum Cornelius abſolutus eſt. *Idem.* Apud Aſconium videtur legendum, *Mam. Lepido*, non *M. Lepido*, ex fragmentis Capitolinis. Reliqua ſententia vix ſine ſcriptorum librorum auctoritate ſanari poteſt. Neque intelligitur, quid aut Cicero velit, aut Aſconius. *Sigon.*

IN TOGA CANDIDA,

CONTRA C. ANTONIUM, & L. CATILINAM (58), COMPETITORES.

OMNIA EX ASCONIO.

Dico, Patres conſcripti, nocte cujuſdam hominis nobilis, & valde in hoc largitionis quæſtu noti & cogniti, domum (59) Catilinam & Antonium cum ſequeſtribus ſuis conveniſſe.

Quem enim, aut amicum habere poteſt is (60), qui tot cives truci-

(58) ARGUMENTUM. Hæc Oratio dicta eſt L. Cæſare, C. Figulo Coſſ. poſt annum quam pro Cornelio dixerat. Sex competitores in conſulatus petitione Cicero habuit, duos patricios, P. Sulpicium Galbam, L. Sergium Catilinam: quatuor plebejos, ex quibus duos nobiles, C. Antonium, M. Antonii oratoris filium, L. Caſſium Longinum: duos, qui tantum non primi ex familiis ſuis magiſtratum adepti erant, Q. Cornificium, & C. Licinium Sacerdotem. Solus Cicero ex competitoribus equeſtri erat loco natus, atque in petitione patrem amiſit. Cæteri ejus competitores modeſte ſe geſſere, viſique ſunt Q. Cornificius & P. Galba ſobrii ac ſancti viri; Sacerdos nulla improbitate notus. Caſſium, qui iners ac ſtolidus tum magis quam improbus videretur, ſed poſt paucos menſes in conjuratione Catilinæ eſſe apparuit, ac cruentiſſimarum ſententiarum fuiſſe auctorem: itaque hi quatuor pro re jacebant. Catilina autem & Antonius, quanquam omnibus maxime infamis eorum vita eſſet, tamen multum poterant. Coierant enim ambo, ut Ciceronem conſulatu dejicerent, adjutoribus uſi firmiſſimis, M. Craſſo, & C. Cæſare. Itaque hæc oratio contra ſolum Catilinam & Antonium eſt. Cauſa orationis hujuſmodi in ſenatu habendæ Ciceroni fuit, quod, cum in dies licentia ambitus augeretur propter præcipuam Catilinæ & Antonii audaciam, cenſuerat ſenatus, ut lex ambitus aucta etiam cum pœna ferretur. Ei quoque rei Q. Mucius Oreſtinus Trib. pleb. interceſſerat. Cum Cicero, graviter ſenatu interceſſionem ferente, ſurrexit, atque in coitionem Catilinæ & Antonii invectus eſt ante dies comitiorum paucos. *Aſconius.*

Ad hujus orationis intelligentiam plurimum liber etiam Quinti fratris, *de petitione conſulatus*, valebit, in quo eadem fere de L. Catilina, & C. Antonio competitoribus repetuntur. De indice hujus orationis ſcriptum eſt apud Iſidorum lib. IX. *Toga candida, eademque cretata, in qua candidati, id eſt, magiſtratum petentes ambiebant, addita creta, quo candidior, inſigniorque eſſet. Cicero orationem, quam habuit contra competitores,* In toga candida *inſcripſit*. Sigonius.

(59) *Domum*) Aut C. Cæſaris, aut M. Craſſi domum ſignificat. Etenim acerrimi ac potentiſſimi fuerunt Ciceronis refragatores, cum petiit conſulatum, quod ejus in dies civilem creſcere dignitatem animadvertebant. Et hoc ipſe Cicero in expoſitione ſuorum conſiliorum ſignificat. Ejus quoque conjurationis, quæ, Cotta & Torquato Coſſ. ante annum quam hæc dicerentur, facta eſt a Catilina & Piſone, arguit M. Craſſum auctorem fuiſſe. *Aſcon.*

(60) *Is*) Catilinam, cum in Syllanis partibus fuiſſet, crudeliter feciſſe, nominatim etiam poſtea Cicero dicit; quos occiderit, Q. Cæcilium, M. Volumnium, L. Tantaſium: M. etiam Marii Gratidiani, ſumme popularis hominis, qui ob id bis prætor fuit, caput abſciſſum per urbem ſua manu Catilina tulerat: quod crimen ſæpius ei tota oratione objicit. Fuerat vero hic Gratidianus arcta neceſſitudine Ciceroni conjunctus. Clientem autem negat habere poſſe C. Antonium. Nam is multos in Achaja ſpoliaverat; nactus de exercitu Syllano equitum turmas. Deinde Græci, quos ſpoliaverat, eduxerunt Antonium in jus ad M. Lucullum prætorem, qui jus inter peregrinos dicebat. Egit pro Græ-

cia

davit; aut clientem, qui in ſua civitate cum peregrino negavit ſe judicio æquo (61) certare poſſe?

Nec ſe jam tum reſpexit, cum graviſſimis veſtris decretis abſens (62) notatus eſt,

In judiciis (63) quanta vis eſſet, didicit, cum eſt abſolutus: ſi aut illud judicium, aut illa abſolutio nominanda eſt.

Te tamen, Q. Muci, tam male de republica exiſtimare, moleſte fero, qui heſterno die me eſſe dignum conſulatu negabas. Quid? populus Romanus minus diligenter ſcit ſibi conſtituere defenſorem, quam tu tibi? qui, cum te furti L. Calenus argueret, me potiſſimum fortunarum tuarum patronum eſſe voluiſti. Et cujus tu conſilium in tua turpiſſima cauſa delegiſti, hunc honeſtiſſimarum rerum defenſorem populus Romanus, auctore te, repudiare poteſt? Niſi forte hoc dicturus es, quo tempore a L. Caleno furti delatus ſis, te eo tempore in me tibi parum auxilii eſſe vidiſſe.

Po-

---

cia etiam cum adoleſcentulus, de quo paulo ante mentionem fecimus. Et cum Lucullo id, quod Græci poſtulabant, decreviſſet, appellavit tribunos Antonius, juravitque ſe ideo recuſare, quod æquo jure uti non poſſet. Hunc Antonium Gellius & Lentulus cenſores ſexennio, quo hæc dicerentur, ſenatu moverunt, cauſiſque ſubſcripſerunt, quod ſocios diripuerit, quod judicium recuſarit, quod propter æris alieni magnitudinem prædia manciparit, bonaque ſua in poteſtate non haberet. *Idem*.

(61) *Judicio æquo.*) Quid ſit *judicium æquum*, vide Orat. pro Cluentio, ſub init.

(62) *Abſens*) Catilina ex prætura Africam provinciam obtinuit. Quam cum graviter vexaſſet, legati Afri in ſenatu jam tum abſente illo queſti ſunt, multæque graves ſententiæ in ſenatu de eo dictæ ſunt. *Idem*.

(63) *In judiciis*) Ante annum quam hæc dicerentur, Catilina cum rediſſet ex Africa, Torquato & Cotta Coſſ. accuſatus eſt repetundarum a P. Clodio adoleſcente, qui poſtea inimicus Ciceroni fuit. Defenſus eſt Catilina, ut Feneſtella tradit, a M. Cicerone. Quod ego ut addubitem, hæc ipſa Ciceronia oratio facit, maxime quod is nullam mentionem rei habet, cum potuerit invidiam facere competitori tam turpiter adverſus ſe coeunti: præſertim cum alterum competitorem ſuum Antonium in eadem hac oratione ſua admoneat, ſuo beneficio eum ex ultimo loco præturæ candidatum ad tertium perveniſſe. *Neſcis, me prætorem primum eſſe factum, te conceſſione competitorum, & collatione centuriarum, & meo maxime beneficio, e poſtremo in tertium locum eſſe ſubjectum?* Qui igitur Antonio ſuffragationem ſuam imputandam putat, is, ſi defendiſſet Catilinam, caput ejus protectum a ſe non ei imputaret? Quod ita eſſe manifeſtum eſt ex eo, quod ſtatim dicit. Q. enim Mutius Trib. pl. intercedebat, ne lex ambitus ferretur: quod facere pro Catilina videbatur. Hunc Mutium in hac oratione appellans Cicero ſic ait; *Te tamen, Q. Muti, tam male de repub.* &c. Verum, ut egerit Mutii cauſam Cicero, ſicut Catilinæ egiſſe eum videri vult Feneſtella, cur, cum, quamvis male exiſtimet de cauſa Mutii, tamen ei exprobret patrocinium ſuum, non idem in Catilina faciat, ſi modo pro eo dixit? & cur ipſum illud judicium ſæpius in infamiam vocat? quod parcius videretur fuiſſe facturus, ſi in eo judicio fuiſſet patronus. Atque ut alia omittam, hoc certe vix videtur dicturus fuiſſe, ſi illo patrono Catilina repetundarum abſolutus eſſet: *Stupris ſe omnibus, ac flagitiis contaminavit: cæde nefaria cruentavit: diripuit ſocios: leges, quæſtiones, judicia violavit*. Et poſtea: *Quid ego, ut violaveris provinciam*, &c. Verine ergo ſimile eſt, hæc eum Catilinæ objicere, ſi illo defendente abſolutus eſt? Præterea movet me, quod, cum ſint commentarii Ciceronis ſuarum etiam defenſionum, commentarium tamen hujus defenſionem aut principium nullum inveniam. Itaque puto non defendiſſe, ſed tantum de defendendo cogitaſſe: quod per hæc ipſa negari non poteſt. Hoc autem judicio abſolutus eſt Catilina, infamia judicum. Ut & Clodius infamis fuerit, quippe qui prævaricatus eſt. Nam & rejectio judicum ad arbitrium rei videbatur eſſe facta. *Aſcon.*

Popolum vero, cum inſpectante populo collum (64) ſecuit hominis maxime popularis, quanti faceret, oſtendit.

Me, qua amentia inductus eſt, ut contemneret, conſtituere non poſſum. Utrum æquo animo laturum putavit? an in ſuo familiariſſimo (65) non viderat, me ne aliorum quidem injurias mediocriter poſſe ferre?

Alter (66) pecore omni vendito, & ſaltibus prope addictis, paſtores retinet, ex quibus ait, ſe, cum velit, ſubito fugitivorum bellum excitaturum.

Alter induxit eum (67), quem potuit, ut repente gladiatores populo non debitos polliceretur, quos ipſe conſularis candidatus perſpexit, & legit, & emit: præſente populo Romano factum eſt.

Quamobrem augere etiam mercedes ſi vultis, Q. Mucium perverti legem impedire, ut cœpit * ſenten. coſ. (68) Sed ego ea lege (69) contentus ſum, qua duos conſules deſignatos uno tempore damnari vidimus.

Atque ut iſtum (70) omittam, in exercitu Syllano prædonem, in introitu gladiatorem, in victoria quadrigarium.

Te vero, Catilina, conſulatum ſperare, aut cogitare, non prodigium, atque portentum eſt? A quibus enim petis? a principibus civitatis? qui tibi, cum L. Volcatius (71) conſul in conſilio fuiſſet, ne petendi quidem poteſtatem eſſe voluerunt?

A ſenatoribus? qui te (72) auctoritate ſua, ſpoliatum orna-

 men-

(64) *Collum*) Diximus & paulo ante, Marii (Gratidiani) caput Catilinam per urbem tuliſſe. *Idem*.

(65) *Familiariſſimo*) Manifeſtum eſt C. Verrem ſignificari. *Idem*.

(66) *Alter*) C. Antonium ſignificat. *Id.*

(67) *Eum*) Q. Gallium, quem poſtea reum ambitus defendit, ſignificare videtur. Hic enim cum eſſet præturæ candidatus, quod in ædilitate, quam ante annum geſſerat, beſtias non habuerat, dedit gladiatorium, ſub titulo, patri ſe id dare. *Idem*.

(68) *Ut cœpit ſenten. Coſ.*) Satis conſtat Q. *Mucium* Oreſtinum legi, quæ ferebatur de ambitu, interceſſiſſe, idque graviter ſenatum tuliſſe. Videtur ergo ſenatores hortari ut S. C. prævertant Mucium legem impedientem. Quare hic locus ita videtur legendus, *Q. Mucium prævertite legem impedire, ut cœpit, ſenatuſconſulto*. Sigonius. Recentior Aſconii editio: *Q. Mucium conantem legem impedire, ut cœpit Senatus, Conſules, prohibete. Sed* &c. Alias non *Mucium*, ſed *Mutium*.

(69) *Lege*) Legem Calpurniam ſignificat, quam C. Calpurnius Piſo ante triennium de ambitu tulerat. Quod autem dicit damnatos eſſe deſignatos conſules, P. Syllam, & P. Autronium, de quibus jam diximus, vult intelligi. Cognomen autem Q. Mutio tribuno, quem nominat, fuit Oreſtinus. *Idem*.

(70) *Iſtum*) De Antonio dici manifeſtum eſt. Sed dicit eum in exercitu Syllæ prædonem, propter equitum turmas, quibus Achajam ab eo vexatam eſſe ſignificavimus. In introitu gladiatorem, pertinet ad invidiam proſcriptionis, quæ tum facta eſt. In victoria quadrigarium, quod, cum Sylla poſt victoriam circenſes faceret, ita ut honeſti homines quadrigas agitarent, fuit inter eos C. Antonius. *Idem*.

(71) *Volcatius*) Paulo ante diximus, Catilinam, cum de provincia Africa decederet, petiturus conſulatum, & legati Afri queſti de eo in ſenatu fuiſſent, graves multas ſententias de eo dictas eſſe. Itaque cum profeſſus deinde eſſet Catilina petere ſe conſulatum. L. Volcatius Tullus conſul conſilium publicum habuit, an rationem Catilinæ (*a*) habere deberet, ſi peteret conſulatum. Nam quærebatur repetundarum. Catilina ob eam cauſam deſtitit a petitione. *Idem*.

(*a*) Forte, *haberi deceret*.

(72) *Qui te*) Diximus modo de hoc. Nam judicium quoque ſecutum repetundarum, a quo ipſe per infamiam liberatus eſt Catilina, ſed

mentis omnibus , vinctum pene Africanis oratoribus (73) tradiderunt? Ab equeſtri (74) ordine? quem trucidaſti.

A plebe? cui ſpectaculum (75) ejuſmodi tua crudelitas præbuit, ut nemo ſine luctu aſpicere, ſine gemitu recordari poſſet.

Quod caput, etiam tum plenum animæ, & ſpiritus, ad Syllam, uſque ab Janiculo ad ædem Apollinis, manibus ipſe ſuis detulit.

Quid? tu potes in defenſione tua dicere, quod illi (76) ne dixerunt? quæ tibi dicere non licebit. *Et paulo poſt :* Denique illi negare potuerunt, & negaverunt; tu tibi ne inficiandi quidem impudentiæ locum reliquiſti. Quare præclara dicentur judicia tuliſſe, ſi qui inficiantem Luſcium (77) condemnarunt, Catilinam abſolverint confitentem.

Is ergo negat ignarum eſſe, cum etiam illi, imperitos ſe homines eſſe, &, ſi quem etiam interfeciſſent, imperatori ac dictatori paruiſſe dicerent. Ac negare quoque poſſe : Catilinam (78) vero inficiari non poſſe.

Hanc tu habes dignitatem, qua fretus me contemnis, ac deſpicis? an eam, quam reliqua vita es conſecutus : cum ita vixiſti, ut non eſſet locus tam ſanctus, quo non adventus tuus, etiam cum culpa nulla ſubeſſet, crimen (79) afferret.

Cum

ſed ita, ut eum ſenatorum urna damnaret; equitum & tribunorum abſolveret. *Idem.*

(73) *Africanis oratoribus*) Legatis ex Africa, qui de te tuiſque deprædationibus & expilationibus graviter ſunt queſti : quorum oratio ita ſenatui perſuaſerat, ut cum te equitum, & tribunorum decuriæ abſolverent, illi prorſus condemnarent. *Patric.*

(74) *Ab equeſtri*) Equeſter ordo pro Cinnanis partibus contra Syllam ſteterat, multoſque pecunias abſtulerant : ex quo *ſaccularii* erant appellati : multique ob ejus rei invidiam poſt Syllanam victoriam erant interfecti. *Aſconius.*

(75) *Spectaculum*) Ejuſdem illius Marii Gratidiani quod caput geſtarit, objicit. Quo loco dicit Catilinam caput M. Marii geſtaſſe, *quod caput, etiam tum plenum animæ & ſpiritus, ad Syllam uſque, ab Janiculo ad ædem Apollinis, manibus ipſe ſuis detulit,* omnia ſunt manifeſta. Ne tamen erretis, quod his temporibus ædes Apollinis in Palatio ſit nobiliſſima : admonendi eſtis, non hanc a Cicerone ſignificari, ut puto, quam poſt mortem etiam Ciceronis multis annis Imper. Cæſar, quem nunc divum Auguſtum dicimus, poſt Actiacam victoriam fecerit : ſed illam demonſtrari, quæ eſt extra portam Carmentalem, inter forum Olitorium & circum Flaminium. Ea enim ſola tum demum Romæ Apollinis ædes. *Aſcon.*

(76) *Quod illi*) Legerem : *Quod illi? Quid ſi illi ea in ſua defenſione dixerunt, quæ tibi* &c. *Patricius.*

(77) *Luſcium*) Hic quem nominat, L. Luſcius, notus centurio Syllanus, diveſque e victoria factus, (nam amplius H-S centies poſſederat) damnatus erat non multo ante, quam Cicero dixit. Objectæ ſunt ei tres cædes proſcriptorum circa eoſdem dies. L. quoque Bellienus damnatus eſt : quem Cicero ait avunculum eſſe Catilinæ. Hic autem Lucretium Aſellam, conſulatum contra voluntatem Syllæ ad turbandum ſtatum civitatis petentem occiderat, juſſu Syllæ tunc dictatoris. *Idem.*

(78) *Catilinam*) Hujus autem criminis periculum, quod objicit Cicero, paucos poſt menſes Catilina ſubiit. Poſt effecta enim comitia conſularia, & Catilinæ repulſam, fecit eum reum inter ſicarios L. Lucullus paratus eruditusque, qui poſtea conſulatum quoque petiit. *Idem.*

(79) *Crimen*) Fabia virgo Veſtalis cauſam inceſti dixerat, cum ei Catilina objiceretur : eratque abſoluta hæc Fabia, quia ſoror erat Terentiæ Ciceronis. Ideo ſic dixit, *Etiam ſi culpa nulla ſubeſſet.* Ita & ſuis pepercit, & nihilo levius inimico ſummi opprobrii turpitudinem objecit. *Idem.*

Digitized by Google

Cum deprehendebare in adulteriis, cum deprehendebas adulteros ipſe, cum ex eodem ſtupro tibi & uxorem (80), & filiam inveniſti.

Stupris ſe omnibus, ac flagitiis contaminavit; cæde nefaria cruentavit; diripuit ſocios; leges, quæſtiones, judicia violavit.

Quid ego, ut violaveris (81) provinciam, prædicem? cuncto populo Romano clamante, ac reſiſtente. Nam, ut te illic geſſeris, non audeo dicere, quoniam abſolutus (82) es. Mentitos eſſe equites Romanos, falſas fuiſſe tabellas honeſtiſſimæ civitatis exiſtimo, mentitum Q. Metellum Pium, mentitam Africam. Vidiſſe puto neſcio quid illos judices, qui te innocentem judicarunt. O miſer! qui non ſentias, illo judicio te non abſolutum, verum ad aliquod ſeverius judicium, ac majus ſupplicium reſervatum.

Prætereo illum nefarium conatum tuum, & pene acerbum, & luctuoſum populo Romano diem, cum, Cn. Piſone ſocio, neque alio nemine, cædem optimatum (83) facere voluiſti.

An oblitus (84) es, te ex me, cum præturam peteremus, petiſſe, ut tibi primum locum concederem? quod cum ſæpius ageres, & impudentius a me contenderes, meminiſti me tibi reſpondere, impudenter te facere, qui id a me peteres, quod avunculus nunquam impetraſſet (85)? Neſcis me prætorem primum eſſe factum, te conceſſione competitorum, & collatione centuriarum, & meo maximo beneficio, e poſtremo in tertium locum eſſe ſublectum?

Dicit

(80) *Uxorem*) Dicitur, Catilinam adulterium commiſiſse cum ea, quæ ei poſtea ſocrus fuit: & ex eo ſtupro duxiſse uxorem, cum filia ejus eſset. Hæc Lucejus quoque Catilinæ objicit in orationibus, quas in eum ſcripſit. Nomina harum mulierum nondum inveni. *Idem.*

(81) *Violaveris*) Cum ſequatur, *ut te illic geſſeris, non audeo dicere*, idcirco pro *violaveris*, legerem, *vi occupaveris*, *involaveris*, vel aliquid tandem huic ſimile. Cui demum lectioni reſpondet, *pop. Rom. clamante*, &c. *Patricius.*

(82) *Abſolutus*) Dictum eſt jam ſæpius, Catilinam ex prætura Africam obtinuiſse, & accuſante eum repetundarum P. Clodio abſolutum eſse. *Aſconius.*

(83) *Optimatum*) Quos nominat, intelligitis. Fuit enim opinio, Catilinam, & Cn. Piſonem adoleſcentem perditum, conjuraſse ad cædem ſenatus faciendam ante annum quam hæc dicta ſunt, Cotta & Torquato Coſs. eamque cædem ideo non eſse factam, quod prius, quam parati eſsent, conjuratis ſignum dediſset Catilina. Piſo autem, cum hæc dicerentur, perierat in Hiſpania, miſsus a ſenatu per honorem legationis, ut avus ſuus ablegaretur. Ibique dum injurias provincialibus facit, occiſus erat, ut quidam credebant, a Cn. Pompeji clientibus, Pompejo non invito. *Idem.*

(84) *An oblitus*) Diximus jam ſupra, Syllæ ludis quos hic propter victoriam fecerit, quadrigas C. Antonium & alios quoſdam nobiles homines agitaſse. Præterea Antonius redemptas habebat ab ærario vectigales quadrigas, quam redemptionem ſenatori habere licet per legem. Fuit autem notiſſimus in circo quadrigarum agitator Boculus. *Idem.*

(85) *Quod avunculus non impetraſſet*) Antonius Auguſtinus Epiſcopus Allifanus vir ſingulari ſcientia, & divino prope ingenio præditus, pro *avunculus*, reponit, *a te Boculus*. Qua lectione nihil cogitari poteſt melius. Eſt autem *Boculus* nomen agitatoris, cujus meminit in commentario Aſconius. *Sigon.*

Digitized by Google

Dicit de malis civibus.

Qui poſteaquam illo, ut conati erant, Hiſpanienſi (86) pugiunculo nervos incidere civium Romanorum non potuerunt, duas uno tempore conantur in remp. ſicas diſtringere.

Hunc vos ſcitote Licinium gladiatorem jam immiſiſſe cupidum Catilinæ, judices, Quintumque Curium (87), hominem quæſtorium.

P R O Q. G A L L I O (88).

AQUIL. & QUINT. *lib.* VIII. *cap.* 3.) Ut clamor, ut convicium mulierum, ut ſymphoniæ cantus. Videbar (89) mihi videre alios intrantes, alios autem exeuntes, partim ex vino vacillantes, partim heſterna potatione oſcitantes. Verſabatur inter hos Gallius, unguentis oblitus, redimitus coronis. Humus erat immunda, lutulenta vino, coronis languidulis, & ſpinis cooperta piſcinm.

B. HIER. *Vit. Cleric.*) Loquor enim quæ ſum ipſe nuper expertus. Unus quidam poeta nominatus, homo perliteratus, cujus ſunt illa colloquia poetarum ac philoſophorum, cum facit Euripidem & Menandrum inter ſe, & in alio loco Socratem atque Epicurum differentes, quorum ætates non annis, ſed ſeculis ſcimus eſſe disjunctas, quantos is plauſus & clamores movet? Multos enim condiſcipulos habet in theatro, qui ſimul literas non didicerunt.

QUINT.

---

(86) *Hiſpanienſi*) *Hiſpanienſem pugiunculum* Cn. Piſonem appellat: quem in Hiſpania occiſum eſſe dixi. *Duas ſicas*, Catilinam & Antonium appellari, manifeſtum eſt. *Idem.*

(87) *Curium*) Curius hic notiſſimus fuit aleator, damnatuſque poſtea eſt. In hunc eſt hendecaſyllabus Calvi elegans. *Et talis Curius pereruditus.* Idem.

Huic orationi Ciceronis & Catilius & Antonius contumelioſe reſponderunt: quod ſolum poterant, invecti in novitatem ejus. Feruntur quoque orationes nomine illorum editæ, non ab ipſis ſcriptæ, ſed ab Ciceronis obtrectatoribus, quas neſcio an ſatius ſit ignorare. Cæterum Cicero conſul omnium conſenſu factus eſt. Antonius pauculis centuriis Catilinam ſuperavit, cum ei propter patris nomen paulo ſpecioſior manus ſuffragata eſſet, quam Catilinæ. *Idem.*

(88) *Q. Gallio*) Gallium de ambitu poſtulatum ſcribit Aſconius in commentario orationis in Toga, a Cicerone vero fuiſſe defenſum, in Verrinarum. Ambitus autem objectus eſt, quod, cum præturam peteret, quia in ædilitate, quam ante annum geſſerat, beſtias non habuerat, dedit gladiatorium ſub titulo, patri ſe id dare. Hujus autem defenſionis præclara fit mentio in libro de petitione conſulatus a Q. Fratre, his verbis: *Nam hoc biennio quatuor ſodalitates civium ad ambitionem gratioſiſſimorum tibi obligaſti, M. Fundanii, Q. Gallii, C. Cornelii, L. Corvini: & horum in cauſis ad te deferendis, quidnam eorum ſodales receperint, & confirmarint, ſcio*. Orationis quidem D. Hieronymus meminit in libro *de vita Clericorum*: *Nihil tam facile*, inquit, *quam vilem plebeculam, & indoctam concionem linguæ volubilitate decipere: quæ quicquid non intelligit, plus miratur. M. Tullius, in quem illud pulcherrimum elogium eſt:* Demoſthenes tibi præripuit, ne eſſes primus orator; tu illi, ne ſolus: *in oratione pro Q. Gallio, quid de favore vulgi, & de imperitis concionatoribus loquatur, attende, ne his fraudibus ludaris.* Sigonius.

(89) *Videbar*) Hic locus aptiſſimus eſt ad eam virtutem oratoriam indicandam, quæ dicitur ἐνάργεια: cujus rei cauſa a Quintiliano, & ab Aquila commemoratur. *Idem.*

Digitized by Google

QUINT. *lib.* xi. *cap. ult.*) An iſta, ſi vera eſſent, ſi a te dicerentur?

CIC. *Brut. cap.* 80.) Tu iſtuc (90), M. Calidi, niſi fingeres, ſic ageres? præſertim cum iſta eloquentia alienorum hominum pericula defendere acerrime ſoleas; tuum negligeres? Ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces & querelas ſolet. Nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percuſſa, non femur: pedis (quod minimum eſt) nulla ſupploſio. Itaque tantum abfuit, ut inflammares noſtros animos; ſomnum iſto loco vix tenebamus.

NON. *Logi.*) Ego certo ſcio, omnes logos (91), qui ludis dicti ſunt, animadvertiſſe.

CARIS.) Poematorum.

DE L. OTHONE (92).

FRONTO.) Hic ſi ſe iſtius viæ dediſſet.

DE PROSCRIPTORUM LIBERIS (93).

QUINT. *lib.* xi. *cap.* 1.) Quid enim crudelius, quam homines honeſtis parentibus ac majoribus natos a republica ſubmoveri? Sed ita legibus Syllæ continetur ſtatus civitatis, ut, his ſolutis, ſtare ipſa non poſſit.

CON-

(90) *Tu iſtuc*) Valerius Maximus, lib. iv. cap. 1. 10. *M. Cicero*, inquit, *quantum in pronuntiatione, & apto motui corporis momenti ſit, oratione, quam pro Gallio habuit, ſignificavit, M. Calidio*, &c. Gallium, quem Cicero defendebat, Calidius accuſabat.

(91) *Logos*) Ciceroni apud Nonium, & Terent. Phorm. iii. 2. 8. *Logi*, dicta ſunt ridicula, nugatoria, inepta, & contemnenda, verba ſine re. Sic Plautus, Stich. 1. 3. 98. *Logos ridiculos vendo*.

(92) Hic eſt *L. Roſcius Otho*, qui in tribunatu, quadriennio ante Ciceronis conſulatum, legem tulit, qua equitibus xiv. primos theatri gradus conſtituit, reliquos ſuperiores plebi. Qua de cauſa in theatrum veniens, conſule Cicerone, a plebe convicio & clamore exceptus eſt. Hunc autem ut plebi reconciliaret, Cicero hanc orationem habuit. Unde dixit Plinius, lib. vii. cap. 31. de Cicerone: „ Roſcio theatralis auctori legia Tribus ignoverunt, notataſque ſe diſcrimine ſedis, æquo animo tulerunt. Cicero in epiſtolia ad Atticum hanc orationem de *Othone* appellavit, lib. ii. epiſt. 1. *Sigon.*

(93) L. Sylla dictator non ſolum inimicos ſuos proſcripſit, ſed eorum etiam filios in perpetuum petendorum honorum poteſtate, lege lata, privavit. Unde illa ſunt M. Lepidi conſulis in L. Syllam, apud Salluſtium: „ Quin ſolus omnium poſt memoriam hominum ſupplicia in poſt futuros compoſuit. Queis prius injuria, quam vita, certa eſſet". Contra hos igitur Cicero conſul cum, ut ad honores admitterentur, contenderent, egit, in oratione, quam inſcripſit *de proſcriptorum filiis*. Cujus orationis vim indicavit Plinius lib. VII. cum dixit: *Te orante proſcriptorum liberos honores petere puduit*. His tamen poſtea Cæſar dictator omnia conceſſit. *Sigonius.*

CONTRA CONCIONEM Q METELLI (94).

FORTUN.) Sic enim, ut opinor, inſequar fugientem, quoniam congredi non licet cum reſiſtente.

PRISC. *lib.* IX.) Permulſa, atque recreata eſt.

PRISC. *lib.* XVIII.) Niſi eorum exitio, non requieturam.

GELL. *lib.* XVIII. *cap.* 7.) Adſcendi in concionem : concurſus eſt populi factus.

QUINT. *lib.* IX. *cap.* 3.) Qui judicabantur, eos vocari, cuſtodiri, ad enatum adduci juſſi, in ſenatu ſunt poſiti.

DE CONSULATU SUO (95).

NONIUS, *Cenſus*.) Quorum luxuries fortunata cenſa peperit.

IN

(94) Q. Metellus Nepos tribunus pl. cum in M. Ciceronem apud populum, Silano, & Murena Coſſ. eſſet invectus, eum, ut ſibi oratione reſponderet, compulit. Quam orationem cum poſt ſcripſiſſet, *Contra concionem Q. Metelli* vocavit. De hac contentione tum credo locutus eſt, cum ad Q. Metellum Celerem Nepotis fratrem ita ſcripſit: ,, Ad III. Non. Jan. cum agere cœpiſſet, ,, tertio quoque verbo me appellabat, mihi ,, minabatur. Hujus ego temeritati ſi virtute, atque animo non reſtitiſſem, quis eſſet, qui me in conſulatu, non caſu potius exiſtimaret, quam conſilio fortem fuiſſe " ? De oratione autem ipſa ſic ſcribit lib. I. ad Atticum : ,, In illam orationem Metellinam addidi quædam. Liber ,, tibi mittetur ". Et lib. III. ,, Quæ eſt ,, ſpes ita eodem tribuno pl. & inimico Coſ. ,, deſignato? Percuſſiſti autem me etiam de ,, oratione prolata. Cui vulneri, ut ſcribis, ,, medere, ſi potes. Scripſi equidem olim ei ,, iratus, quod ille prior ſcripſerat, ſed ita ,, compreſſeram, ut nunquam manaturam putarem. Quo modo exciderit, neſcio. Sed ,, quia nunquam accidit, ut cum eo, verbo ,, uno concertarem, & quia mihi ſcripta videtur negligentius, quam cæteræ, puto ,, poſſe probari, non eſſe meam. Hinc factum eſt, ut Gellius lib. XVIII. cap. 7. ita ſcripſerit : ,, Concio ſignificat orationem, ,, quæ inſcripta eſt", Contra concionem Q. Metelli. ,, Aſcendi, *inquit*, in concionem: ,, concurſus populi factus eſt". Poſt: ,, concionem eſſe dictam pro verbis, & oratione docuit titulus Tulliani libri, qui a M. ,, Cicerone inſcriptus eſt, contra concionem ,, Q. Metelli". Meminerunt autem hujus orationis D. Auguſtinus, & Fortunatianus in Rhetoricis ſuis, ita: ,, Utemur principiis in ,, bonæ opinionis controverſiis, ſed brevioribus & erectioribus paulo, & confidentibus, & plenis dignitatis, ſine jactantia ,, duntaxat, ne res pariat invidiam : ut eſt ,, illud apud Tullium *contra concionem Metelli*: Sic enim, ut opinor, inſequar fugientem, quoniam congredi non licet cum ,, reſiſtente. ,, Quod nunquam profecto tam ,, magnifice dicere in exordio ſtatim orſus ,, fuiſſet, niſi & ipſius auctoris eſſet honeſta ,, perſona, & res, de qua locuturus eſſet, ,, non improba". Meminit etiam hujus Priſcianus. *Idem*.

(95) Hanc e Nonii Marcelli Collectaneis decerptam laciniam in Orationum fragmenta induxit Andreas Patricius, a cujus judicio nolui ego diſcedere; uti neque ab exemplo Gruteri, & Grævii. Vix tamen probabile mihi eſt, ullam eſſe de conſulatu ſuo a Cicerone dictam orationem. Affirmat enim, *Fam.* V. 2. & in *Piſon.* 3, ſe magiſtratu abeuntem, concionis habendæ poteſtate per Metelli Tribuni plebis injuriam, privatum fuiſſe: permiſſumque tantummodo, ut juraret. Plutarchus quidem, *in Craſſo*, commemorat orationem Ciceronis *de Conſulatu* haud dubie, *ſuo*. At quis neſcit, quam multa Plutarchus de Romanis rebus narraverit fide Græca? In rebus autem Ciceronis quam ſit merito ſuſpectus, qui ſcire plenius volent, diſcent e Sebaſtiani Corradi Quæſtura. Ubi ergo fuit ſegmentum iſtud? Quid, ſi a Nonio defectum credamus ex oratione illa *contra concionem Q. Metelli*? Quid, ſi e tribus,

quos

IN CLODIUM & CURIONEM (96).

NON.) Tu vero feſtivus, tu elegans, tu ſolus urbanus, quem decet muliebris ornatus, quem inceſſus pſaltriæ, qui lævare vultum, mollire vocem potes.

NON. *Longus. Speculum.*) Sed, credo, poſtquam tibi ſpeculum allatum eſt, longe te a pulchris (97) abeſſe ſenſiſti.

NON.) Ac vide, an facile tu fieri potueris, cum is factus non ſit, cui tu conceſſiſti (98).

NON.) *Calantica.*) Tunc cum vincirentur pedes faſciis, cum calanticam capiti accommodares, cum ſtrophio accurate præcingerere.

QUINT. *lib.* VIII. *cap.* 6.) Integritas tua te purgavit, mihi crede, pudor eripuit, vita anteacta ſervavit.

QUINT. *lib.* IX. *cap.* 2.) Quibus iſte, qui omnia ſacrificia (99) noſſet, facile a ſe deos placari poſſe arbitrabatur.

QUINT.) Quo ex judicio, velut ex incendio, nudus effugit.

CICERO *ad Attic. I.* 16.) Erras, Clodi: non te judices urbi, ſed carceri reſervarunt: neque te retinere in civitate, ſed exilio privare voluerunt. Quamobrem, Patres conſcripti, erigite animos, retinete veſtram dignitatem: manet illa in republica bonorum conſenſio: dolor acceſſit bonis viris, virtus non eſt imminuta: nihil eſt damni factum novi: quod erat, inventum eſt. In unius hominis perditi judicio plures ſimiles reperti ſunt.

quos heroicis verſibus *de conſulatu ſuo* Cicero ſcripſerat, libris? Atque ut arioler paulum ſemel, & *disjecti membra poetæ* colligam: Nonium ſuſpicor, ſcripſiſſe *fortunata*, & vocem loco moviſſe. Ita heroicus erit verſus:

Quorum luxuries peperit felicia cenſa.

Qui verſus in aliquo fuerit librorum trium *de Conſulatu*. Neque enim Nonius, quando hunc locum affert, dicit ex oratione aliqua eſſe depromptum. Quod vocem mutavit, nihil præter ſolitum fecit: plena ejuſmodi allucinationum in ejus libro ſunt omnia. Quod *felicia* mutavit in *fortunata*, nihil mirum: ipſe enim in Commentario *de varia ſignificatione ſermonum*, hoc annotatum habet: *Felix* dicitur *fortunatus*. Potuit ergo alterum vocabulum alteri ſubſtituere, quoniam utrumvis æque oſtendit, quod hic volebat Nonius, cur genus Cicero in voce *cenſus* mutaverit. *Olivetus*.

(96) Orationis in *Clodium* & *Curionem* non mediocris memoria extat, cum de ea inſigne illud ſuum Quintilianus reliquerit judicium: *Editum in Clodium, & Curionem librum vituperationem continere illum quidem, ſed tamen in ſenatu ſententia loco eſſe habitum*. Ex fragmentis autem ejus collectis ſatis apparet, Ciceronem in eo vehementiſſime luxuriem ac muliebrem mollitiem Clodii eſſe inſectatum, cum ei *pſaltriam*, *ſtrophium*, *calanticam* objiciat, cum ſacra ab eo conſtuprata arguat, cum anteactam ejus vitam, ut ſolet, reprehendat. *Sigonius*.

(97) *Pulchris*) In Clodii formam jocatur, & in cognomen familiæ Pulchrorum. *Idem*.

(98) *Ac vide, an facile tu fieri potueris*) *cum is factus non ſit, cui tu conceſſiſti*, Loquitur credo de *Clodio* præturæ candidato, qui annum ſuum reliquit, ut ſcriptum eſt in Miloniana. Significat autem, futurum fuiſſe, ut anno ſuo, quem prætermiſerat, prætor non fieret, quia is, cui ille conceſſerat, factus non ſit. *Idem*.

(99) *Omnia ſacrificia*) *Sacra* Bonæ deæ a Clodio violata intelligit. *Idem*.

DE REGE PTOLEMÆO (1).

AQU. & FORTUN.) Difficilis ratio belli gerendi : at plena fidei, plena pietatis.

PRO P. VATINIO (2).

CIC. *Ep. lib.* 1.) Facio quiddam, quod in Eunucho (3) paraſitus ſuadet militi :

Ubi nominabit Phædriam, tu Pamphilam
Continuo. Si quando illa dicet, Phædriam
Comeſſatum intromittamus : tu, Pamphilam
Cantatum provocemus. Si laudabit hæc
Illius formam, tu hujus contra. Denique
Par pro pari referto, quod eam mordeat.

Sic peto a vobis, Judices, ut quoniam quidam nobiles homines, & de me optime meriti, nimis amant inimicum meum, meque inſpectante, ſæpe eum in ſenatu modo ſevere ſeducunt (4), modo familiariter atque hilare amplexantur : quoniamque illi habent ſuum Publium, detis mihi ipſi alium Publium, in quo poſſim eorum animos, mediocriter laceſſitus, leviter repungere.

PRO

(1) Orationis de rege *Ptolemæo* mentionem apud Aquilam, & Fortunatianum Latinos rhetores ſolum invenio. Fortunatianus autem eandem etiam de rege Alexandrino vocavit, cum dixit: *Communis partitio, ut Cicero de rege Alexandrino.* Item : *Hypophora copioſa ponuntur, ſi diſcrepans aequid oſtendatur, ut Cicero de rege Alexandrino.* Eam vero de reſtituendo *Ptolemæo Aulete* fuiſſe crediderim, cum eam reductionem P. Lentulo Ciliciæ proconſule ſua ſententia decerneret; ut ipſe ſcribit in epiſtolis. *Sigon.* Hæc fuit habita Cn. Cornelio Lentulo, L. Marcio Philippo Coſſ. ut patet ex epiſtola I. ad Familiares. Scribit enim de hac re ad P. Lentulum, tum Ciliciæ procoſ. Mentio autem orationis, & fragmenti, eſt etiam apud Capellam, ubi agit de figuris ſententiarum. *Patricius.*

(2) Vatinium & accuſatum fuiſſe, & defenſum a magnis viris reperio. Accuſatum quidem a Licinio primum Calvo, nobili illa actione, de qua multi præclari auctores meminerunt, Tacitus, Catullus, Quintilianus, Aquila, cæteri, quos nos in epiſtolas ad hunc Calvum a Cicerone ſcriptas, in fragmentis epiſtolarum adnotavimus copioſe. Deinde vero inſectatum quoque a Cicerone ipſo, oratione quidem, quæ hodieque extat. Defenſum autem ab eodem, duobus, ut ſcribit Valerius lib. VI. cap. 11. judiciis publicis, non modo ſine ullo crimine levitatis, quod eidem antea inimiciſſimus extiterit, ſed etiam cum aliqua laude, cum ſpecioſius multo injuriæ beneficiis vincantur, quam mutui odii pertinacia penſentur. Etſi autem ejus defenſionis cauſam in Cæſarem conferre videatur ipſe Cicero, quem ſibi defendendi Vatinii auctorem fuiſſe ſcribit lib. I. epiſt. Famil. ad Lentulum, tamen Quintilianus rei ipſi, & veritati tributum id ab eo fuiſſe ſignificat, lib. II. cap. 1. cum ait: *Decet rem ipſam probare in qualicunque perſona. Dixit Cicero pro Gabinio, & P. Vatinio inimiciſſimis antea ſibi hominibus, & in quos orationes etiam ſcripſerat. Equidem orationis pro Vatinio Ciceronis, meminit Aſconius initio expoſitionis ſuæ in orationem pro M. Scauro.* Quo ex loco intelligitur habitam eſſe eam L. Domitio Ahenobarbo, & App. Claudio Pulchro Coſſ. id quod ſignificat etiam lib. 11. ad Q. Fratrem, epiſt. ultima. *Patricius.*

(3) *In Eunucho*) Act. 3. ſc. 1.

(4) *Severe ſeducunt*) Tamquam ſi qua de re gravi cum eo colloqui, deliberare, conſulere vellent. *Ernestus.*

PRO M. ÆMILIO SCAURO (5).

FORTUN. *Auguſt. in Rhet.*) Maxime fuit optandum (6) M. Scauro, Judices, ut nullo ſuſcepto cujuſquam odio, ſine offenſione ac moleſtia....

FRONTO.) Nihil Sardos Appio gratius eſſe facturos, quam ſi de Scauri fama detraxerint.

(5) Hsne quoque orationem eiſdem Conſulibus dixit, quibus pro Vatinio; L. Domitio Ænobarbo, & Appio Claudio Pulchro Coſſ. Summus judicii dies fuit a. d. IV. Nonas Septembris.

ARGUMENTUM. M. Scaurus M. Scauri filius, qui princeps ſenatus fuit, vitricum habuit Syllam: quo victore, & munifico in ſocios victoriæ, ita abſtinens fuit, ut nihil neque donari ſibi voluerit, neque ab haſta emerit. Ædilitatem ſumma magnificentia geſſit, adeo ut in ejus impenſas opes ſuas abſumſerit, magnumque æs alienum contraxerit. Ex Prætura provinciam Sardiniam obtinuit: in qua neque ſatis abſtinenter ſe geſſiſſe exiſtimatus eſt, & valde arroganter. Quod genus morum in eo paternum videbatur, cum cætera induſtria nequaquam eſſet par. Oraverat tamen aliquando inter patronos cauſarum; &, poſtquam ex provincia redierat, dixerat pro C. Catone; iſque erat abſolutus ad III. Nonas Quint. Inde, cum ad Conſulatus petitionem ad III. Kalend. Quint. Romam rediiſſet, querentibus de eo Sardis, a P. Valerio Triario, adoleſcente parato ad dicendum, & notæ induſtriæ, filio ejus qui in Sardinia contra M. Lepidum arma tulerat, & poſt in Aſia Pontoque Legatus L. Luculli fuerat, cum is bellum contra Mithridatem gereret, poſtulatus apud M. Catonem Prætorem repetundarum, ut in actis ſcriptum eſt, poſtridie Nonas Quint. poſt diem tertium, quam Cato erat abſolutus. Subſcripſerunt Triario in Scaurum L. Marius, L. filius, M. & Q. Pacuvii fratres, cognomine Claudi, qui ad inquiſitionem in Sardiniam, itemque in Corſicam inſulas dies tricenos acceperunt, neque profecti ſunt ad inquirendum. Cujus rei hanc cauſam reddebant, quod interea comitia conſularia futura erant: timere ergo ſe, ne Scaurus ea pecunia, quam ab ſociis abſtuliſſet, emeret Conſulatum, & ſicut pater ejus feciſſet, antequam de eo judicari poſſet, magiſtratum iniret; ac rurſus ante alias provincias ſpoliaret, quam rationem prioris adminiſtrationis, redderet. Scaurus ſummam fiduciam in paterni nominis dignitate, magnam in Cn. Pompeji Magni reponebat. Habebat enim filium liberorum Cn. Pompeji fratrem: nam Tertiam Scævolæ filiam, dimiſſam a Pompejo, in matrimonium duxerat. M. Catonem autem, qui id judicium, ut diximus, exercebat, metuebat admodum propter amicitiam, quæ erat illi cum Triario. Nam Flaminia Triarii mater, & ipſe Triarius ſororem Catonis Serviliam, quæ mater M. Bruti fuit, familiariter diligebat. Ea porro ad Catonem maternam obtinebat auctoritatem. Sed in eo judicio neque Pompejus propenſum adjutorium præbuit, (videbatur enim apud animum ejus non minus offenſionis contraxiſſe, quod judicium ejus in Mutiam, crimine impudicitiæ ab eo dimiſſam, levius feciſſe exiſtimaretur, cum eam ipſe probaſſet, quam gratiæ acquiſiviſſe neceſſitudinis jure, quod ex eadem uterque liberos haberet) neque Cato ab æquitate ea, quæ & vitam ejus, & magiſtratum illum decebat, quoquam deflexit. Poſt diem autem quartum, quam poſtulatus erat Scaurus, Fauſtus Sylla tum Quæſtor, filius Syllæ Felicis, frater ex eadem matre Scauri, a ſervis ejus vulneratus proſiluit ex lectica, & quæſtus eſt pro interempto eſſe competitoribus Scauri, & ambulare cum trecentis armatis, ſeque, ſi neceſſe eſſet, vim vi repulſurum. Defenderunt Scaurum ſex patroni, cum ad id tempus raro quiſquam pluribus quam quatuor uteretur: at poſt bella civilia ante legem Juliam ad duodenos patronos eſt perventum: fuerunt autem hi ſex P. Clodius Pulcher; M. Marcellus, M. Calidius, M. Cicero, M. Meſſala Niger, Q. Hortenſius: ipſe quoque Scaurus dixit pro ſe, ac magnopere judices movit & ſqualore, & lacrymis, & Ædilitatis effuſa memoria, ac favore populari, ac præcipue paternæ auctoritatis recordatione. *Aſcon.*

(6) *Maxime fuit optandum*) Principium hoc eſt orationis, quemadmodum D. Auguſtinus, & Fortunatianus in ſua uterque Rhetorica tradunt, ubi agunt de ratione exordiendi in genere cauſæ *amphidoxo*. Sigonius.

PRISC. *lib.* VI.) Cum dare nollet Aris (7), clam ex Sardinia eſt fugere coactus.

PRISC. *lib.* VI.) Aris uxorem pellicatus dolore concitatam.

PRISC. *lib.* VII.) Arinis uxorem.

ISID. *lib.* XIX. *cap.* 3.) Quem purpura regalis non commovit, eum Sardorum maſtruca tentavit?

SEVERIAN.) Et quoniam congeſta eſt accuſatio, magis acervo quodam criminum, quam diſtinctione aliqua generum, & varietate.

IDEM.) Boſtarem igitur quendam dixit Norenſem, fugientem e Sardinia Scauri adventum.

IDEM.) Prius illum ſepultum, quam huic cœnam eſſe ſublatam.

PORPH. *Sat.* II. *lib.* II.) Libertus patronum non occidit, ſed duobus digitulis gulam obliſit.

FRONTO.) Copiis inops, gente fallax.

MARCELL.) Vos quoque de familia nobili cum auctoritate orbis terrarum ſentire debetis.

QUINT.) Ego porro, qui Albanas habeo columnas, clitellis eas apportavi.

QUINT. *lib.* V. *cap.* 13.) Domus tibi deerat; at habebas. Pecunia ſuperabit? at egebas. Incurriſti amens in columnas, in alienos inſanus inſaniſti. Depreſſam, cæcam, jacentem domum pluris, quam te, quam fortunas tuas, æſtimaſti.

SERV. I. *Georgic.*) Redimunt (4) ſe ea parte corporis, propter quam maxime expetuntur.

IDEM. Ab ipſa ſtiva mecum homines loquebantur.

FRONTO.) Retineret id, quod præcipue ſemper ſtuduit.

CARISIUS.) Univerſe.

FRONTO.) Adii cauſas oratorum.

IDEM.) De te recordor.

IDEM.) Hoc nomine audito, quod per omnes gentes pervagatum eſt.

IDEM.) In illa bona invadere nullo modo potuiſſet.

R E-

(7) *Cum dare nollet Aris.*) Loquitur de *Arinis* uxore, quam a Scauro corruptam fuiſſe objiciebant ejus inimici. Senſus eſt: Cum Aris nollet uxorem Scauro dare, coactus eſt clam ex Sardinia fugere. Eſt enim veriſimile, poſt cædes adulteria objecta eum purgaſſe. *Idem.*

(4) *Redimunt*) Niſi eſſet aperta Servii & Iſidori ſententia, de *Caſtoribus* hic a Cicerone ſermonem eſſe, dubitare ſane potuiſſemus, an non de elephantis hæc prolata fuiſſent. Nam & apud Plinium VIII. 3. qui de *elephantis* loquitur, verbum eſt *redimendi*, idem illud, quo hic Cicero utitur. *Sigon.*

Digitized by Google

RELIQUA EX ASCONIO.

CIRCA VERS. A PRIMO XL.

Cum enumeraret judicia, quæ pater Scaurus expertus eſt.

Subiit etiam populi judicium, inquirente Cn. Domitio (5) tribuno plebis.

IBIDEM:

Reus eſt factus a Q. Servilio Cæpione (6) lege Servilia, cum judicia penes equeſtrem ordinem eſſent, & P. Rutilio damnato nemo tam innocens videretur, ut non timeret illa.

IBIDEM.

Ab eodem etiam lege Varia cuſtos ille (7) reipublicæ proditionis eſt in crimen vocatus; vexatus a Q. Vario (8) tribuno plebis eſt non multo ante.

IBI-

(5) *Cn. Domitio.*) Cn. Domitius, qui conſul fuit cum Caſſio, cum eſſet Tribunus pl. iratus Scauro quod eum in Augurum collegium non cooptaverat, diem ei dixit ad populum, & mulctam irrogavit, quod ejus opera ſacra multa populi Romani deminuta eſſe diceret. Crimini dabat, ſacra publica populi Romani deum Penatium, quæ Lavinii fierent, opera ejus minus recte caſte fieri. Quo crimine abſolutus eſt Scaurus quidem, ſed ita, ut a tribus tribubus damnaretur, a XXXII. abſolveretur, & in eis pauca puncta inter damnationem & abſolutionem intereſſent. *Aſcon.*

(6) *A Q. Servilio Cæpione*) Q. Servilius Cæpio Scaurum ob legationis Aſiaticæ invidiam & adverſus leges pecuniarum captarum, reum fecit repetundarum, lege, quam tulit Servilius Glaucia. Scaurus tanta fuit conſtantia, & animi magnitudine, ut Cæpionem contra reum detulerit, & breviore die inquiſitionis accepta effecerit, ut ille prior cauſam diceret: M. quoque Druſum Tribunum plebis cohortatus ſit, ut judicia commutaret. *Id.*

(7) *Illo*) De quo in Bruto, cap. 29.

(8) *Vexatus a Q. Vario*) Italico bello exorto, cum ob ſociis negatam civitatem nobilitas in invidia eſſet, Q. Varius Tribunus plebis legem tulit, ut quæreretur de' iis, quorum opera conſilinve ſocii contra populum Romanum arma ſumpſiſſent. Tum Q. Cæpio, vetus inimicus Scauri, ſperans inveniſſe ſe occaſionem opprimendi ejus, egit ut Q. Varius Tribunus plebis, belli concitati crimine adeſſe apud ſe Scaurum juberet anno LXXII. Ille per viatorem arceſſitus, cum jam ea morbo male ſolveretur, diſſuadentibus amicis, ne ſe in illa valetudine & ætate invidiæ populi objiceret, innixus nobiliſſimis juvenibus proceſſit in forum: deinde accepto reſpondendi loco dixit: *Q. Varius Hiſpanus M. Scaurum, principem ſenatus, ſocios in arma ait concitaſſe. M. Scaurus, princeps ſenatus, negat: teſtis nemo eſt: utri vos, Quirites, convenit credere?* Qua voce ita omnium commutavit animos, ut ab ipſo etiam Tribuno dimitteretur. *Aſcon.*

Digitized by Google

IBIDEM.

Non enim tantum admiratus ſum ego illum (9) virum, ſicut omnes, ſed etiam præcipue dilexi. Primus enim me, flagrantem ſtudio laudis, in ſpem impulit, poſſe virtutem ſine præſidio fortunæ, quo contendiſſet, labore & conſtantia pervenire.

Si, mehercule, Judices, pro L. Tubulo (10) dicerem, quem unum ex omni memoria ſceleratiſſimum & audaciſſimum fuiſſe accepimus, tamen non timerem, venenum hoſpiti, aut convivæ, ſi diceretur, cœnanti ab illo datum, cui neque heres, neque iratus fuiſſet.

CIRCA TERTIAM PARTEM, A PRIMO.

Sic, inquam, ſe, Judices, res habet, neque hoc a me novum diſputatur, ſed quæſitum ab aliis eſt. Illa audivimus, hoc vero meminimus, ac pene vidimus, ejuſdem ſtirpis & nominis P. Craſſum (11), ne in manus incideret inimicorum, ſe ipſum interemiſſe.

STATIM.

Ac neque (12) illius Craſſi factum ſuperioris, iiſdem honoribus uſus qui fortiſſimus in bellis fuiſſet, M. Aquilius potuit imitari.

PAU-

---

(9) *Illum*) Dicit iterum de patre M. Scauri. Poſſit aliquis quærere, cur hoc dixerit Cicero, cum Scaurus patricius fuerit: quo generis claritas etiam inertes homines ad ſummos honores provexit. Verum Scaurus ita fuit patricius, ut tribus ſupra eum ætatibus jacuerit domus ejus fortuna. Nam neque pater, neque avus, neque etiam proavus, ut puto, propter tenues opes, & nullam vitæ induſtriam, honores adepti ſunt: itaque Scauro æque ac novo homini laborandum fuit. *Idem*.

(10) *Pro L. Tubulo*) L. hic Tubulus prætorius fuit ætate patrum Ciceronis. Is propter multa flagitia, cum de exilio arceſſitus eſſet, ne in carcere necaretur, venenum bibit. *Idem*.

(11) *P. Craſſum*) Hic Craſſus fuit pater Craſſi ejus, qui æmulus potentiæ Cnei Pompeji fuit. Periit autem in dominatione L. Cinnæ, cum ille & alios principes optimatum, & collegam ſuum Cn. Octavium occidit. *Idem*.

(12) *Ac neque*) Hæc verba, quibus Cicero nunc utitur, AC NEQUE, eam videntur habere naturam, ut ſemel poni non ſoleant: quia NEQUE eſt conjunctio disjunctiva, & ſemper poſtulat ut rurſus inferatur, ut cum dicimus, *neque hoc*, *neque illud*. Quo autem caſu acciderit, quave ratione, ut hoc loco Cicero hoc verbo ita uſus ſit, præſertim cum adjecerit illam appoſitionem, & nomen intulerit poſtea alterum, neque perſpicere potui, & attendendum eſſe valde puto. Moveor enim merito viri auctoritate: neque ignoro aliquando hoc verbum, *neque*, vel ſemel poni, ut in eadem hac oratione ante ipſe Cicero poſuit: *Sic, inquam, ſe, Judices, res habet, neque hoc a me novum diſputatur, ſed quæſitum ab aliis eſt*. Sed hoc loco & ſine præpoſitione illius verbi videmus eſſe poſitum, & tamen poſt ſecundum aliquid inferri. Nam cum dixit, *Neque hoc a me novum diſputatur*, infert, *ſed quæſitum ab aliis eſt* Idem.

PAULO POST.

Quid vero? Alterum Craſſum (13) temporibus eiſdem, num aut clariſſimi viri Julii, aut ſummo ingenio præditus M. Antonius potuit imitari?

CIRCA MEDIUM.

Neque vero hæc ipſa quotidiana res Appium Claudium (14), illa humanitate & ſapientia præditum, per ſe ipſa moviſſet, niſi hunc Claudii fratris ſui competitorem fore putaſſet: qui ſive patricius (15), ſive plebejus eſſet, (nondum enim certum conſtitutum erat) cum illo ſibi contentionem fore putabat.

POST DUAS PARTES ORATIONIS.

Dicit de Scauro, quem defendit.

Nam cum ex multis unus ei reſtaret Dolabella (16), paternus inimicus, qui cum Q. Cæpione, propinquo ſuo, contra Scaurum, patrem ſuum, obſignaverat ſtateras, eas ſibi inimicitias non ſuſceptas, ſed relatas, &c.

POST

(13) *Alterum Craſſum*) Hic alter Craſſus idem eſt de quo ſupra diximus: alterum autem eum appellat, quia ante mentionem fecit P. Craſſi, qui fuit Pontifex Maximus, & bello Ariſtonici in Aſia dedit operam ut occideretur. Julius autem cum dicit, duos Cæſares fratres Cajum & Lucium ſignificat: ex quibus Lucius & Prætor & Conſul fuit. Cajus ædilitius quidem occiſus eſt, ſed tantum in civitate potuit, ut cauſa belli civilis contentio ejus cum Sulpitio Tribuno fuerit. Nam & ſperabat, & id agebat Cæſar, ut omiſſa Prætura Conſul fieret: cui eum primis temporibus jure Sulpitius reſiſteret, poſtea nimia contentione ad ferrum & ad arma proceſſit. Idem inter primos temporis ſui oratores, & tragicus poeta bonus admodum habitus eſt: hujus ſunt enim tragœdiæ, quæ inſcribuntur Julii. Et hi Julii, & Antonius, ab ſatellitibus Marii ſunt occiſi, cum Craſſus, ut ſupra diximus, eundem caſum ſua manu præveniſſet. *Aſcon.*

(14) *Ap. Claudium*) Significat *Ap. Claudium Pulchrum*, tum, cum loquebatur, conſulem, P. Clodii fratrem; eumque innuit egiſſe, ut Scaurus accuſaretur, ne cum Clodio fratre contenderet. *Sigonius*

(15) *Sive patricius*) Fuerunt enim duæ familiæ Claudiæ. Earum quæ Marcellorum appellata eſt, plebeja: quæ Pulchrorum, patritia. Sed hoc loco urbane Cicero luſit in Claudium, cum quo in gratiam non redierat: nam quia is P. Clodii erat frater, qui ex patritia in plebejam familiam tranſierat per ſummam infamiam, ſe quoque dubitare adhuc dixit. *Aſcon.*

(16) *Dolabella*) Ne forte erretis, & eundem hunc Cn. Dolabellam putetis eſſe, in quem C. Cæſaris orationem legitis, ſcire vos oportet, duos eodem tempore fuiſſe, & prænomine, & nomine, & cognomine, Dolabellas. Horum igitur alterum Cæſar accuſavit, nec damnavit: alterum M. Scaurus accuſavit, & damnavit. *Idem.*

Digitized by Google

POST TRES PARTES.

Præſertim (17) cum propinquitas & celebritas loci ſuſpicionem deſidiæ tollat, aut cupiditatis.

SEQUITUR.

Hæc cum tu effugere non potuiſſes, contendes tamen & poſtulabis, ut M. Æmilius cum ſua dignitate omni, cum patris memoria, cum avi gloria (18), ſordidiſſimæ, leviſſimæ, vaniſſimæ genti, ac, prope dicam, pellitis teſtibus condonetur.

VERS. A NOVISSIMO CLX.

Undique mihi ſuppeditat, quod pro M. Scauro dicam, quocunque non modo mens, verum etiam oculi inciderint. Curia illa de graviſſimo principatu patris fortiſſimoque teſtatur. L. ipſe Metellus (19), avus hujus, ſanctiſſimos deos illo conſtituiſſe in templo videtur, in veſtro conſpectu, Judices, ut ſalutem a vobis nepotis ſui deprecarentur.

PRO

(17) *Præſertim*) Quo loco defendit, quod tam magnificam domum Scaurus haberet. Demonſtraſſe vobis memini me, hanc domum in ea parte Palatii eſſe, quæ, cum ab Sacra via deſcenderis, & per proximum vicum, qui eſt ab ſiniſtra parte, prodieris, poſita eſt: poſſidet eam nunc Longus Cæcina, qui Conſul fuit cum Claudio. In hujus domus atrio fuerunt quatuor columnæ marmoreæ inſigni magnitudine, quæ nunc eſſe in regia theatri Marcelli dicuntur. Uſus erat iis Ædilis, ut ipſe quoque ſignificat, in ornatu theatri, quod ad tempus perquam ampla magnitudine magnum fecerat. *Idem*.

(18) *Cum avi gloria*) Avum nunc Scauri maternum ſignificat L. Metellum Pontificem Max. quem poſtea quoque nominat: nam paternus avus, proavuſque Scauri humiles atque obſcuri fuerunt. *Idem*.

(19) *L. ipſe Metellus.*) Caſtoris & Pollucis templum Metellus, quem nominat, refecit. Laudaverunt Scaurum conſulares novem, L. Piſo, L. Volcatius, Q. Metellus Nepos, M. Perpenna, L. Philippus, M. Cicero, Q. Hortenſius, P. Servilius Iſauricus pater, Cn. Pompejus Magnus. Horum magna pars per tabulas laudaverunt, quia aberant; inter quos Pompejus quoque: nam quod erat pro Conſule, extra urbem morabatur. Unus præterea adoleſcens laudavit frater ejus Fauſtus Cornelius Syllæ filius. Is in laudatione multa humiliter & cum lacrymis locutus, non minus audientes permovit, quam Scaurus ipſe permoverat. Ad genua judicum, cum ſententiæ ferrentur, bifariam ſe diviſerunt qui pro eo rogabant: ab uno latere Scaurus ipſe, & M. Glabrio ſororis filius, & Paulus, & P. Lentulus Lentuli Nigri Flaminis filius, & L. Æmilius Bucca filius, & C. Memmius Fauſta natus ſupplicaverunt, ex altera parte Sylla Fauſtus frater Scauri, & C. Aprunius Limo, cui Fauſta ante paucos menſes nupſerat dimiſſa a Memmio, & T. Peduceus, & C. Cato, & M. Olenas Curtianus. Sententias tulerunt ſenatores duo & xx. equites tres & xx. tribuni ærarii xxv. ex quibus damnaverunt ſenatores IV. equites II, tribuni II. Cato prætor, cum vellet de accuſatoribus in conſilium mittere, multique e populo manus in accuſatores intenderent, ceſſit imperitæ multitudini, ac poſtero die in conſilium de calumnia accuſatorum miſit. C. Triarius nullam gravem ſententiam habuit. Subſcriptores ejus M. & Q. Pacuvii fratres denas, & L. Marius tres graves habuerunt. Cato Prætor judicium, quia æſtate agebatur, ſine tunica exercuit, campeſtri ſub toga cinctus: in forum quoque ſic deſcenderat, juſque dicebat: idque repererat ex vetere conſuetudine, ſecundum quam & Romuli & Tatii ſtatuæ in Capitolio, & in Roſtris Camilli fuerunt, togatæ ſine tunicis. *Aſcon.*

Digitized by Google

PRO A. GABINIO.

HIER. *Apol. adverſ. Rufinum.*) Ego cum omnes amicitias tuendas ſemper putavi ſumma religione & fide, tum eas maxime, quæ eſſent ex inimicitiis revocatæ in gratiam: propterea quod integris amicitiis officium prætermiſſum, imprudentiæ, vel (ut gravius interpretemur) negligentiæ excuſatione defenditur: poſt reditum in gratiam ſi quid eſt commiſſum, id non neglectum, ſed violatum putatur; nec imprudentiæ, ſed perfidiæ aſſignari ſolet.

PRO P. QUINTIO.

ULPIAN.) Turpis occultatio ſui.

PRO M. FONTEJO.

MARCEL. *lib.* XV.) Galli poſthac dilutius potabunt, quod illi venenum eſſe arbitrabuntur.

QUINT. *lib.* VI. *cap.* 4.) Mater tua, dum vixit, ludum (a); poſtquam mortua eſt, magiſtros habuit.

AQUILA.) Frumenti maximus numerus e Gallia, peditatus ampliſſimæ copiæ e Gallia, equites numero plurimi e Gallia.

(1) Quoniam de orationibus diximus, quas ſcriptas edidit, ſequitur, ut de iis etiam dicamus aliquid, quas in Commentariis reliquit. Hic enim omnium defenſionum, ſive cauſarum quas acturus eſſet, memoriæ commentarios ſcribere ſolitus fuit. Quas autem ſe maxime expolire videbat poſſe, eas, poſteaquam egiſſet, diligentius ſcriptas edere; quas non probaret, in Commentariis relinquere conſuevit. Quod idem de ſe ait Cato apud eum in libro de Senectute: *Cauſarum illuſtrium quaſcunque defendi, nunc quam maxime conficio orationes.* De quibus Commentariis ſic video ſcripſiſſe Aſconium in commentario orationis in Toga candida: *Præterea movet me, quod, cum ſint commentarii Ciceronis ſuarum etiam defenſionum, commentarium tamen hujus defenſionis, aut principium nullum inveniam.* Quintil. IV. 1. *Cicero pro Scauro ambitus reo, eſt in Commentariis*, &c. Ut autem Scauri cauſa de ambitu extitit in Commentariis, ſic etiam A. Gabinii. Proditum hoc eſt literis a D. Hieronymo in apologia adverſus Rufinum his verbis: *Unde & Tullius in Commentariis cauſarum pro A. Gabinio, Ego, inquit, cum omnes amicitias tuendas ſemper putavi*, &c. Fuerat autem Gabinio inimiciſſimus, quippe pro conſule civitate fuerat pulſus. Poſt autem cum eo reverſum in gratiam eundem judicio defendiſſe ipſe teſtatur in orat. pro *Rabirio Poſtumo*. Eoſdem vero etiam Commentarios a Diomede intelligi arbitror, cum ait: *Cicero cauſarum* XIII. *Re vendita, iterum empta.* Sigonius.

(a) *Ludum*) Hunc jocum Scipio ad Apuleji Apolog. n. 74. explicat vivam meretricem capturas feciſſe, & diſcipulos habuiſſe, quaſi ludo meretricio aperto: ea mortua, creditores ejus bona ex edicto poſſediſſe, & creato magiſtro, ea proſcripſiſſe, & vendidiſſe. De *magiſtris* plura vide apud Cujac. ad lib. LIX. de V. S. C. & Scip. Gent. in Orig. *Burman.*

DE LEGE AGRARIA. *Kal. Jan.*

GELL. *lib.* XIII. *cap.* 24.) Prædam, manubias, ſectionem, caſtra denique Cnei Pompeji, ſedente imperatore, X-viri vendent.

GELL. *ibid.*) Ex præda, ex manubiis, ex auro coronario.

AQU.) Veniet igitur ſub præcone tota Propontis, atque Helleſpontus: addicetur communis ora Lyciorum, atque Cilicum: Myſia, & Phrygia item conditioni legique parebunt.

CARIS) Imberba juventute.

IN L. PISONEM.

QUINT. *lib.* IX. *cap.* 4. DIOM. *lib.* II.) Proh dii immortales! qui hic illuxit dies?

SERVIUS.) Quæ te belluam ex utero, non hominem fudit.

QUINT. *lib.* VIII. *cap.* 3.) Cum tibi tota cognatio in ſarraco (1) advehatur.

IDEM, *ibid.*) Caput opponis, cum eo coniſcans (2).

DIOMED. *lib.* I.) proxime Pompejum ſedebam.

RELIQUA EX ASCONIO.
CIRCA VERS. A PRIMO.

Quod minimum ſpecimen in te ingenii. Ingenii autem? Immo ingenui hominis, ac liberi; qui colore ipſo patriam aſpernaris, oratione genus, moribus nomen (3).

CIRCA VERS. A PRIMO LXXX.

Hoc non ad contemnendam Placentiam (4) pertinet, unde ſe is ortum gloriari ſolet: neque enim hoc mea natura fert; nec municipii, præſertim de me optime meriti, dignitas patitur.

PAU-

(1) *Sarraco*) Alias *ſerraco*. Genus vehiculi; ſeu plauſtri. Vide Quint.. VIII. 3.

(2) *Coniſcans*) Dicitur proprie de arietibus, cum adverſis cornibus & frontibus incurrunt. Alias *conniſſans*. Lucret. II. 320.

(3) *Nomen* Tametſi hæc oratio ſic inſcribitur, *In L. Piſonem*, tamen non puto vos ignorare, hunc Piſonem ex ea familia eſſe, quæ *Frugi* appellata ſit: & ideo dicit aſpernari eum moribus nomen. *Aſconius*.

(4) *Placentiam*) Magnopere me hæſitare confiteor, quid ſit, quare Cicero Placentiam municipium eſſe dicat. Video enim in annalibus eorum, qui Punicum bellum ſecundum ſcripſerunt, tradi, Placentiam coloniam deductam pridie Kalen. Januarii, primo anno ejus belli, P. Cornelio Scipione patre Africani, Ti. Sempronio Longo Coſſ. Neque illud dici poteſt, ſic eam coloniam eſſe deductam, quemadmodum poſt plures ætates Cn. Pompejus Strabo, pater Cn. Pompeji Magni, tranſpadanas colonias deduxerat. Pompejus enim non novis colonis eas conſtituit, ſed veteribus incolis manentibus jus dedit La-

tii,

Digitized by Google

PAULO POST, *De avo Piſonis paterno.*

Hic cum ad Padum Placentiæ forte conſediſſet, paucis poſt annis in eam civitatem (5) (nam tum erat civitas) aſcendit. Prius enim Gallus, dein Gallicanus, extremo Semiplacentinus haberi cœptus eſt.

CIRCA VERS. A PRIMO.

Lautiorem pater tuus ſocerum (6), quam C. Piſo * in illo luctu: non ei filiam meam collocavi, quem ego, poteſtas cum omnium fuiſſet, unum potiſſimum delegiſſem.

Inſuber quidam fuit, id eſt, mercator, & præco. Is, cum Romam cum filia veniſſet, adoleſcentem nobilem Cæſonium, hominis fortiſſimi filium, auſus eſt appellare. Filiam collocavit.

EX COMMENTARIIS (1). *lib.* XIII.

DIOMED.) Re vendita, iterum empta.

---

tii, ut poſſent habere jus, quod ceteræ Latinæ coloniæ, id eſt, ut petendi magiſtratus gratia civitatem Romanam adipiſcerentur. Placentiam autem ſex millia hominum novi coloni deducti ſunt: in quibus equites deducendi fuit cauſa, ut opponerentur Gallis, qui eam partem Italiæ tenebant. Deduxerunt triumviri P. Cornelius Aſina, P. Papirius Maſo, Cn. Pompejus, ſive Cn. Cornelius Scipio: eamque coloniam cv. deductam eſſe invenimus. Deducta eſt autem Latina. Duo porro genera earum coloniarum, quæ a populo Romano deductæ ſunt, fuerunt. Erant enim aliæ, quibus jus Italiæ dabatur: aliæ item, quæ Latinorum eſſent. De ſe autem optime meritos Placentinos ait, quod illi quoque honoratiſſima decreta erga Ciceronem fecerant, certaverantque in ea re cum tota Italia, cum de reditu ejus actum eſt. *Aſconius.*

(5) *Civitatem*) Hic quoque dicit civitatem fuiſſe. Ab eadem perſuaſione ponit Placentiam municipium fuiſſe. Avum autem Piſonis primo *Gallum* fuiſſe ideo ait, quod veniſſe eum in Italiam dicit trans Alpes; *Gallicanum*, quod in Italia conſederit; *Semiplacentinum*, poſtquam aſcitus ſit a Placentinis; quod multo poſt ea tempora fuit; quibus Placentia colonia deducta eſt. *Aſconius.*

(6) *Socerum*) Quis fuerit ſocer Piſonis patris, ſupra dixit his verbis, *Inſuber quidam fuit*, &c. Calventium ajunt eum appellatum, patris Piſonis, contra quem hæc oratio eſt, ſocerum. Rutilium Attilium Nudum Feneſtella tradit. Cicero filiam poſt mortem Piſonis generi P. Lentulo collocavit, apud quem illa ex partu deceſſit. *Idem.*

(1) Hi Commentarii quid ſint, abunde declaravit Sigonius in Fragm. Or. pro A. Gabinio; eum vide. *Patricius.*

VARIÆ LECTIONES

E primariis quatuor Editionibus

VICTORII, MANUTII, LAMBINI, GRUTERI

Collectæ : præter illas quæ in hac Editione Textui ſubjunctæ ſunt, aut in Commentariis propoſitæ.

Paginam indicat numerus prior : lineam poſterior.

2. 3. *Forti*) L. fortes
24. *ſerviat*) M. L. ſervit
3. 31. *graviſſima*) V. M. L. graviſſimis
33. *benevolentiam*) L. benevolentiæ
36. *filium C.*) V. M. L. filiam L.
4. 4. *ille*) V. ille
18. *eum*) L. cum ſummo ſtudio
5. 5. *conſervatam*) L. conſervatæ
23. *cogitationem*) L. cognitionem
penult. *reliquique*) V. L. reliquaque
6. 8. *dicam*) L. dictu
14. *praclara*) V. prædari eœpiſſet
25. *digna*) L. dignam reip.
26. *praſcriberet*) V. M. L. præſeribere
32. *Sed agam*) V. M. G. ſed ut agam
hujus) V. M. G. huic
44. *diſſentiunt*) L. diſſenſerunt
35. *ſe*) L. ſe offerent
inſectantur) L. inſectabuntur
7. 14. *eſt*) V. M. omittunt
16. *legum*) L. lege Curiata
21. *ſoreriis*) V. M. ſororis
8. 7. *perculſus*) V. L. compulſus
18. *ornanda*) V. M. formandæ
ult. *reſpubl.*) L. annus ille
9. 23. *hoc*) V. L. omittunt.
10. 3. *ſubeunda*) L. adeunda
8. *redoleres*) V. redolerent
12. *vulnerari*) L. vulnerare
18. *& conſtrictum*) V. M. omittunt.
28. *eam*) M. L. G. etiam
11. 2. *ad*) L. in
3. *inquam*) L. omittit.
12. 11. *aut ediſte*) L. omittit.
16. *a*) L. e
25. *longa*) L. longe
30. *ignoſcite*) V. M. L. ignoſcitote
13. 1. *ne*) V. M. neve
2. *veſte*) M. veſte mutata
13. *non putet*) G. delet *non*.
15. *dixerat*) V. M. dixerant , L. agebat
14. 5. *fœdere*) L. fœdera retraxiſſent
13. *exciſam*) L. exciſſam
15. 30. *non*) V. M. non movit
15. 32. *ob*) V. L. ob alias cauſas
42. *compoſiti*) V. poſiti
16. 3. *inque eo*) L. eique exercitui
5. *ego*) V. L. ergo
32. *ſiſſent*) M. L. ſiviſſent
diſſidiſſent) L. diſſediſſent
36. *teſtor*) M. obteſtor
17. 16. *eo*) L. eo armato
17. *quid*) V. M. qui ſupereſſent
22. *verſabantur*) V. L. verſabatur
23. *concinebantur*) L. canebantur
18. 16. *fideliſſima*) V. M. L. fidiſſima
25. *vim*) L. propter vim
27. *Minturnis*) L. Minturnenſium
29. *ſpem*) L. ſpem reip. recuperandæ
penult. *intelligit*) V. intelliget
19. 8. *ne*) V. ne quis unquam incidat in ejus modi, L. ne civitas unquam incidat in ejuſmodi
20. *vidiſſetis*) V. M. L. videtis
brevi) L. brevi dolore, *emiſſo* temporis, interjecto
42. *& eorum*) L. & ſuam
20. 2. *gener, &*) L. delet.
7. *recordamini*) M. recordemini
9. *fuerunt*) V. M. fuerunt, dicam?
10. *tacentibus*) V. M. tacentibus ? immo
26. *ea*) L. eam
28. *Byzantium*) L. Byzantii
21. 17. *perdiuturnumque*) V. L. diuturnumque
26. *videri*) L. videri . Tigranes igitur qui
22. 5. *prodito*) V. M. L. perdito
17. *profici*) V. perficere, M. proficere
29. *videret*) G. viderit
23. 12. *in rep. prov.*) L. in remp. pervenire
18. *cui*) V. quo nos, ejuſdem
24. 1. *ſancitum*) V. ſanctum
2. *neque*) L. neve
11. *aut*) V. M. L. omittunt *aut*.
auferenda) G. ſtandæ
19. *aliquanto*) V. M. L. aliquando
penult. *Nummo*) V. M. Mummio

25.

25. 8. *ex*) L. a
26. 26. *calatis*) L. ealathis Gaviis
Atilios) V. M. ac Lælios
27. 10. *perturbatione*) V. M. permutatione, L. commutatione
11. *paululum*) L. paulum.
16. *ſcripſerat*) L. ſcripſiſſet
29. *ut ſcitis*) V. M. L. ut ſciatis
34. *concilio*) L. in comitio
28. 6. *deſtrictis*) V. M. diſtrictis
12. *deprecandam*) implorandam, deprecandamque
16. *effingi*) V. M. effundi
23. *Qua ex*) L. ſine aliqua
29. 2. *prætor*) V. M. tribunus pl.
6. *lucem*) V. M. L. lucem in forum
11. *foro mag.*) V. M. G. foro tum mag.
13. *interfationem*) V. M. intercesſionem
30. 2. *Clodia*) L. Clodiana
7. *&*) L. & aliquam habere remp.
11. *illi ipſi*) M. delet *illi*.
16. 1. *mulionicam*) V. M. L. mulioniam
31. 12. *miravamini*) V. M. G. mœrebamini
14. *flebatur*) M. L. ferebatur
18. *emiſſi*) V. M. L. miſſi
27. *virtute*) M. L. virtute præditum
penult. *præſtantiſſimis*) L. præſtantibus
32. 1. *valerent*) L. valerent, ſi
11. *ſic ut*) L. ſicut oportebat qui civem
12. *vellet*) V. M. vellet reip. tum
31. *jam*) M. L. jam in
33. 8. *Etiam*) V. M. etiam eripi, rejecit ut, L. eſſe jam e rep. credidit, quoniam
10. *pertimeſceret*) L. pertimeſcere
24. *transduxerunt*) M. L. traduxerunt
res) M. L. res communem utilitatem continentes. V. res ad communem utilitatem continentes
33. *Hæc*) L. hoc
34. 32. *audacibus*) L. audacibus
35. 12. *quis*) G. quiſque
14. *negotia*) L. negotii
41. *animi*) L. animis
ult. *depopoſcerunt*) V. M. depoſcerunt
36. 3. *aut*) V. M. L. atque
ult. *Inſcitia*) ſtultitia
37. 4. *olim*) V. hodie
5. *ad*) L. ac
18. *jam*) L. autem
39. 15. *Atta*) V. M. a te juvabatur
20. *Ecqua* L. Ecqus
24. *Plebicola*) G. Poplicola
ult. *ne ultus*) V. M. ne ullus cum illo reo inimicus eſt meus ſuaviatus
40. 7. *Poſtumus*) V. M. L. Poſthumius
22. *quantum*) L. quantum ex
26. *gratum*) L. gratam
41. 8. *iſte*) G. delet.
9. *conjectus*) V. M. contuitus
13. *a*) V. omittit *a*.
ult. *Virtutis*) G. honoris virtutis
42. 5. *ore*) L. auctor
14. *reſpicientis*) V. deſpicientis
17. *concentione*) M. contentione
43. 10. *Quid*) V. M. Quam enim certo animo qui Remp. adjuverit
ſtatuerit) V. M. L. omittunt.
15. *actoris*) V. auctoris
34. *pro me*) L. pro Telamone
44. *audiebamus*) L. audiebam
46. 19. *cum ſumma*) V. M. G. ſumma cum
20. *tum incredibili*) V. M. L. omittunt.
28. *aliquis*) V. aliquid
47. 6. *idemque*) L. idem ſalutis ut ſcitis; V. M. idem ut ſcitis
48. 24. *nonne*) V. M. L. ne non
28. *aliquid*) L. aliud
49. 3. *admiror*) L. demiror
ſtatuit) L. ſtatuat
4. *Cæciliam*) V. M. G. Aciliam
18. *veſtrum*) V. M. L. veſtrorum
50. 2. *injurias*) V. inſidias
13. *audivimus*) V. audimus
21. *ordinis &*) V. M. L. delent.
24. *poſſim*) V. poſſum
51. 3. *oppugnantem*) L. pugnantem
26. *conſecutos*) M. L. conſecuturos
30. *veſtra*) L. noſtræ
36. *mei*) V. mei fratris
52. 16. *poſſim*) V. M. poſſum
26. *&*) V. M. L. & P. Lentulus conſul
29. *remp.* V. M. L. Remp. poteſtis
55. 2. *hujus*) V. M. L. hoc
6. *ab initio*) L. eſſe ab initio
10. *accidat*) V. M. accedat
32. *providi*) L. prævidi
56. 8. *cum*) L. quod
ult. *talis*) L. tali
57. 6. *hac*) L. hoc
10. *Atque*) G. at
tenebricoſiſſimum) V. tenebroſiſſimum
23. *negotia*) L. negotii
58. 6. *univerſe*) V. M. L. omittunt.
22. *futuram*) V. futura
59 9. *te*) L. tu ... vendidiſti
ult. *advocaret*) M. L. convocaret
60. 9. *putares*) M. L. putaris
61. 7. *qui*) V. M. L. quo
11. *etiam*) V. M. &
16. *conareris*) M. coneris
18. *necem*) V. omittit.
23. *ut diceret*) V. dixeritne
62. 8. *congregaſti*) L. aggregaſti
19. *putaris*) V. putaſti
16. *atque*) M. L. ac
24. *aqua*) L. a te tua
25. *dum*) V. cum
63. 8. *jam*) M. omittit.
64. 2. *cœnarit*) V. M. L. cœnavit

20. *puture*) L. probare
23. *Junia*) V. M. Julia
65. 2. *delegerit*) V. M. L. deleverit
6. *in luce*) L. G. delent *in*.
7. *ſcelerum*) V. M. reum, pœnam
11. *arbitraretur*) V. arbitretur
66. 26. *aſpicit*) V. reſpicit
32. *ruſticanorum*) V. M. omittunt.
67. 1. *rogata*) M. interrogata
4. *verbis*) M. G. delent.
19. *tamen*) V. M. G. etiam
31. *noles*) L. noles
69. 2. *conſuetudinis*) L. conſuetudiniſque
8. *conſceleratiſque*) L. ſceleratiſque
17. *vere*) G. ve
35. *ſummam*) L. ſummam, ſummamque hodie haberi
70. 12. *nituntur*) M. L. nitantur
21. *etenim*) L. enim
27. *admiratus*) L. demiratus
35. *tamen*) L. tantum
71. 2. *atque etiam digitati*) V. M. L. omittunt.
8. *iſti*) L. delet.
72. 5. *imperia*) V. M. L. initia
40. *ut*) L. cur
ult. *quo*) L. quo crimine non modo non
73. 4. *tamen*) L. tantum
10. *neque*) V. M. L. neque enim
14. *cupiditatis*) V. M. cupidus, G. cupidinis
24. *ex Reip.*) L. delet *ex*.
eſſet) V. jam eſſet
28. *domes*(G. domus
74. 21. *audebunt*) V. M. audeant
75. 10. *perículoſiſſimus*) L. periculoſas
18. *eſſe*) V. M. L. delent.
19. *de*) V. M. L. & de
21. *Etenim*) L. G. eſt enim
30. *cujuſmodi*) L. cujuſcujuſmodi
76. 3. *ad*) M. L. omittunt *ad*.
4. *accideret*) V. accederet, M. L. accenderet
5. *&*) V. ut
77. 12. *expremere*) V. exprimere
25. *nondum*) V. M. L. omittunt
79. 7. *vere*) V. M. modo
11. *Bajas*) V. M. L. Bajis acta
18. *his igitur*) V. M. L. hiſque tuis
19. *fratrem*) V. M. L. fratrem tuum
23. *quid*) L. quid a
25. *fuiſti*) V. M. L. G. omittunt.
29. *præparaſti*) L. paraſti
80. 1. *Aut*) L. an
4. *ferenda*) L. ferendi
81. 3. *obſoleverunt*) M. obſoluerunt
15. *prolapſione*) G. prolæſione
24. *ratio*) L. via ac ratio
28. *vi*) V. M. L. intertinat
36. *deferviſſent*) V. M. deſerbuiſſent
41. *libidines*) L. libidinis
82. 11. *inerat*) L. in eo erat
12. *ratio*) V. M. L. oratio
13. *Atque*) L. atqui
21. *Obterenda*) V. M. L. omittendæ
22. *ferme*) V. M. ſermo etiam pene omnium
24. *quo*) L. quod
29. *tot*) L. tot jam
penult. *factum*) L. factitatum
83. 12. *injurias*) L. injurias tuas
30. *inſidiandis*) L. violandis
84. 2. *necem*) V. M. L. necem ſcilicet
3. *ſempiterni*) L. ſempiternam
6. *Balbus*) V. M. L. Balbus facinoris tantum
25. *laborata*) L. elaborata
27. *patiamini*) V. M. L. patiemini
32. *in*) L. in alieno homine, *& delet* illatum.
35. *id*) V. M. omittunt.
85. 4. *dubitanda*) M. L. dubia tamen
28. *quos*) L. quos omnia
86. 3. *expertum*) V. expertam
7. *vel*) L. &
25. *Etenim*) V. M. L. ſed enim
30. *factum*) L. delet.
ult. *Xenius*) G. ſenias
87. 15. *poſſit*) L. poſſet
27. *proſiluerunt*) M. L. proſiluerunt
88. 3. *per ſe ipſa*) V. G. per ſe ipſam
14. *Fuerant*) L. Fuerant ad hoc
22. *fuerant*) V. M. fuiſſent
25. *ſcabilla*) V. M. L. ſcabella
28. *mulieraria*) V. mulieris
29. *comprehenderint*) L. comprehenderit
30. *expreſſerint*) L. expreſſerit
89. 17. *jaceant*) L. adjaceant
20. *invenimus*) V. M. L. inveniemus
22. *videatur*) V. M. L. dicatur
24. *ſublevata*) V. ſublata
penult. *& percelebrata*) V. M. L. & pervulgata, & percelebrata
90. 15. *C. Eſerni*) V. M. L. Ceſerni
22. *Afrania*) L. Afraniana
91. 30. *efferviſſe*) V. M. deſerbuiſſe
33. *iſta dies*) M. delet *iſta*.
92. 3. *obligurit*) L. obligavit
12. *ſine ſede*) M. omittit.
95. 9. *explendas*) G. expiandas
96. 2. *Threcis*) V. M. Thracis
20. *poſteaquam*) V. M. L. poſtquam
97. 10. *belliſque*) M. L. bellorum
19. *fanum*) M. fanum eſt
21. *quam*) M. L. cum
22. *everteras*) M. L. everteres
penult. *poſterior*) V. M. L. deterior
98. 5. *aliud*) L. aliud uſque
13. *publicano*) L. publicanis
16. *hoſtem*) V. hoſtes
28. *patiemur*) M. L. patiemini
99. 8. *duplices*) V. M. publicas
16. *Quum*) L. qua ex pœna
19. *rem*) V. rem publicam
26. *exoſtra*) V. M. orcheſtra
penult. *ne*) V. ut

100.

Digitized by Google

100. 5. *ac tyrannis*) V. M. G. delent *ac*.
15. *Atqui*) M. L. at qui
101. 16. *paterna*) L. G. patria
102. 24. *voſmet*) L. voſmet & de
eum) L. cum in
104. 18. *tradantur*) L. tradat
ult. *miſſus*) V. M. L. miſſus eſt
106. 4. *Pontinius*) V. L. Pontinus, G. Pomtinius
12. *domuit*) L. contudit, domuit
19. *qui non*) V. L. quin
107. 3. *atque*) M. aut
9. *Etenim*) L. Qui
108. 9. *Attamen*) L. Ac tamen
16. *ſin*) V. M. L. omittunt
109. 5. *clariſſimorum*) M. præclariſſimorum
11. *aut*) V. M. L. ac
16. *tacitorum*) V. M. L. tacita
penult. *fortunam*) L. fortunam, quamvis
110. 9. *hac*) L. hoc
10. *quo*) L. quod
18. *debuit*) G. debui
112. 4. *quod*) quod non
5. *res*) L. leges
13. *in rebus*) V. G. aut in rebus
26. *eſſe*) M. L. omittunt.
114. 9. *oſtendam*) G. delet.
oppono) L. pono
16. *de*) L. de more majorum, de exemplis
20. *literis*) V. M. literati, ac ſtudiis doctrinisque
30. *ex cujuſquam*) G. delet *ex*.
115. 16. *Hujuſmodi*) V. M. L. hujuſce ne
32. *ejuſmodi*) V. M. ejuſmodi mali
116. 1. *cuncter*) V. M. L. coner
4. *hoc*) L. hoc ei
9. *ipſi*) V. M. L. ipſe
117. 11. *teſtes*) G. teſtem
19. *vero*) L. vero non
20. *an*) L. quam
21. *eum*) L. utrum qui in
29. *denique*) L. denique ſe
29. *excellat*) L. excellat, tum
118. 23. *violatura*) V. violatur a virtute
34. *ſanctum*) V. M. ſancte
119. 7. *pop. Rom.*) V. Prætor
18. *fœderis*) V. M. L. juris
120. 11. *carendum*) L. carendum nobis
121. 2. *laboris*) L. labore, commeatu
14. *quorum*) V. quorum jus & fortunæ, L. quorum fortuna & conditio
18. *Gaditanis*) L. Gaditanis tuis
23. *inferret*) L. offerret
25. *ſi, ne*) V. M. G. omittunt *ſi*
40. *civem*) V. omittit.
123. 26. *exceptum*) V. M. L. omittunt.
28. *aut*) L. aut obteſtatione legis, aut pœna
124. 2. *a capitis*) L. G. delent *a*.
17. *veſtra*) L. noſtra
125. 10. *conſervanto*) V. conſervent
29. *dici*) L. reſpondere
31. *Huic*) V. M. hoc genere
33. *quod*) L. per quod
126. 4. *arce*) V. M. L. mari e
127. 1. *eam*) L. eandem
3. *conſequuntur*) V. M. conſequantur
4. *ut*) V. M. ut nobiliſſimum & ſanctiſſimum
7. *Ac*) L. at
11. *vos*) L. vos, quod non ignoratis
15. *arbitramur*) G. arbitrabamur
27. *ſumma*) V. M. delent.
128. 2. *fœderis*) L. fœderum
129. 4. *novem*) V. M. L. LX
8. *tum*) L. cum
23. *civitatis*) V. civitatis
24. *fortes*) V. M. fortiſſimos
130. 1. *ſunt liberati*) V. M. L. omittunt.
15. *anne*) M. an
trahere) L. detrahere
25. *judicum*) V. judiciorum
131. 1. *precaretur*) M. L. precarentur
8. *arbitrabimur*) L. arbitramur
15. *ſua*) V. G. ſumma
17. *correpta*) V. M. corrupta
penult. *adoptio*) L. adoptatio
132. 3. *inimico*) L. inimico
8. *atque*) M. veſtriſque
10. *unum*) V. M. omittunt.
12. *veſtris*) V. M. noſtris, veſtriſque
13. *meritum*) L. merito
21. *impari*) V. M. improbo
28. *videtur*) V. G. omittunt.
29. *e rep.*) V. G. de rep.
& id) V. G. omittunt.
133. 26. *perferri*) V. M. L. deterri
30. *ſed*) V. M. L. ſed de
134. 5. *omnium*) L. omnes
136. 5. *fraudem*) V. M. errorem
13. *gloriabitur*) L. gloriabatur
24. *nunc*) V. M. omittunt.
137. 9. *multa*) L. multaque
21. *a rep.*) L. a pop. Rom.
penult. *reipub.*) L. reipub. teſtimonium dedit, &
138. 13. *cujus*) L. cui
17. *quidam*) G. quidem
20. *Compitalitiorum*) L. G. Compitaliorum
21. *incidiſſet*) V. M. G. incidiſſent
139. 4. *reſtituta ſunt*) G. delet *ſunt*
5. *conſtituta*) V. G. concitata
15. *notionemque*) V. rationemque
16. *nemo*) V. M. G. nemo unquam
18. *tam*) L. quantumvis
ult. *turpe*) V. L. turpe eſſe
141. 32. *ac furori*) V. M. L. omittunt.
142. 7. *fecit*) V. facit
14. *pop. R.*) V. M. reip.
15. *Reip.*) V. M. omittunt.
22. *expetebam*) V. M. expectabam.
143. 6. *Epicureo*) M. L. Epicuro
10. *frontis*) L. tum frontis
22. *intemperantiſſimas*) V. M. L. intemperatiſſimas

144.

Digitized by Google

144. 3. *lactibus*) L. luctibus ſympoſium
5. *an*) V. G. aut
9. *Hujus*) L. his tu Clodianæ
11. *tuendo, maximeque id, quod vis nominis præſcribit, reip. conſulendo*) V. M. L. omittunt.
145. 17. *defenderunt*) L. defenderant
27. *curiam*) L. curis
146. 1. *At*) L. Ac
10. *pop. R.*) V. M. Reip.
24. *tum*) V. M. L. tu
25. *auctoritatem*) V. M. L. auctoritate
147. 21. *proſequebantur*) V. perſequerentur
32. *cum*) V. M. tum, L. tibi
148. 18. *Inſuper*) V. M. L. nuper
21. *civium*) L. delet.
25. *principum*) L. principum civitatis
28. *putaretur*) L. reputaretur
149. 2. *ſatis*) M. omittit.
4. *ſplendidiorem*) L. ſplendorem
5. *diſtributores*) V. M. L. diribitores
19. *Nondum*) L. non
26. *qua*) L. quam tantæ barbarorum gentes attingunt
penult. *conſulari*) V. M. conſularis
ult. *qui non*) L. quin
150. 10. *an*) L. &
11. *prudentiorem*) V. prudentiorem
151. 4. *in ille*) L. delet *in*
6. *auderet*) L. audeat
15. *infamia*) L. famæ
17. *iſti*) V. M. delent.
26. *nota juſti ſenatus*) L. nota inuſta a ſenatu
ult. *Sanie*) L. ſanie & ſanguine
152. 3. *gloria laude*) M. gloria & laude, L. in gloria & laude
4. *in pœna*) V. M. delent *in*,
5. *Ecce*) L. eſſe
9. *nullas*) L. nullam .... literam
11. *fit*) L. eſt
penult. *venerat*) L. veniret
153. 14. *furere*) V. furere niſi non, M. facere, niſi non
15. *ſuum*) L. ſuum leve eſt
24. *Tuſculanum*) L. Tuſculani
25. *immenſa*) L. intermiſſa
154. 4. *Tribuit*) L. præbuit
12. *aut*) L. ac
19. *Sed*) L. &
22. *Ac*) V. an, at
22. *viderem*) L. viderit
29. *quo*) L. cum
33. *procedere*) L. progredi
ult. *patres*) M. prætores
155. 6. *tum*) V. M. L. tu
8. *non ſolitude*) V. M. L. omittunt *non*.
156. 9. *porta*) L. omittit.
me) V. M. me mimica Eſquilina introiſſe
10. *aut*) G. ut
11. *quiſpiam*) L. quiſquam
19. *una*) L. omittit.
21. *velare*) L. celare
25. *populuſque*) L. ſi populus
27. *juſti*) V. M. omittunt.
34. *non everſa*) L. omittit *non*
ſed) L. &
ult. *redderetur*) L. traderetur
157. 7. *confecto*) L. confecto per te
25. *triumpharunt*) L. triumpharint
26. *homallus*) L. homillos
27. *Epicureus*) L. Epicurus
20. *Sed*) L. tametſi jam ipſe
29. *deos*) L. omittit.
30. *videbit*) M. L. videbit
158. 12. *vehiculis*) L. ferculis
13. *retuli*) L. detuli
159. 11. *verberari*) V. verberare
12. *quandoq.*) L. quoniam quidem
13. *digreſſum*) L. G. egreſſum
18. *infirmiſſime ac deſperatiſſime*) L. infirmo ac deſpicatiſſimo
26. *idem*) L. item
27. *tam*) V. M. delent.
28. *apparatiſſimi*) V. paratiſſimi
160. 5. *dubito*) L. dubito. Nam non
6. *gratia*) M. cauſa
7. *cum amoribus*) V. compotoribus
14. *peſterias*) L. protervius
161. 14. *ſæpe*) L. eſt ſæpe
ult. *dictum*) L. dicere
162. 13. *iſto*) L. iſto quoque
omnia) L. omnis ſtupra, omnia
18. *nolo*) L. nihil volo
26. *cum res*) V. M. delent *cum*.
collaudaſſet) V. M. cum laudaſſet
28. *verſus*) L. delet.
163. 9. *& gladium*) L. aut gladium
18. *indicaſti*) M. judicaſti
164. 16. *ſumpturam*) V. M. L. ſuſcepturum
30. *ne benef.*) V. M. omittunt *ne*.
34. *cur ei non*) V. M. L. delent *ei*.
165. 3. *Jam*) L. jamne
23. *ad*) L. ad ſimultatem C. Cæſaris
24. *reip.* L. præſentibus
fata) V. M. L. facta
166. 2. *verſatur*) V. verſetur
13. *multamque*) V. M. & multum
13. *Tum*) L. cum quidem, G. cum equidem
25. *Sentium*) V. M. L. Sextium
32. *Urii*) M. L. Velſuri
penult. *parum*) L. perparva
167. 12. *peraque*) L. G. pleraque
17. *notam*) L. notum eſſe
168. 8. *poſt*) V. M. L. omittunt.
9. *Thaſum*) V. M. L. tharſum
13. *qui*) L. quod
19. *& accipere*) V. M. G. & te accipere
penult. *ut in Achaorum*) V. M. L. Utinachorum
169. 7. *Stratam*) V. M. L. Thracum
21. *fanesta*) V. M. L. omittunt.
conjicietur) L. connitetur
28. *diribeantur*) V. M. diripiantur

171.

171. 4. *exiſtunt*) L. extant
16. *ex tribus*) V. M. omittunt *ex*.
19. *te*) V. M. te ſententiam tuliſſe videris, tum judicium prov.
28. *dicere audes*) L. omittit.
in tabellis) L. e tabellis
33. *mortem*) G. morbum
36. *ſe*) L. te ipſum oderis, qui metuas omnes, qui tuam
37. *audeat*) L. audeas, qui teipſum condemnes.
172. 5. *omnes*) M. L. omnibus
179. 8. *requirunt*) V. M. L. minime vident
20. *ut*) V. ut æquo
180. 1. *pavit*) V. paravit
16. *ſuppliciorum*) V. M. exitiorum
17. *Equidem*) V. M. L. & quidem
23. *rebuſque*) V. M. L. rebus
24. *hujus*) L. ejus
ſi) L. quia
29. *Sed ſi*) L. ſin
33. *noſtra*) L. veſtro
38. *eſſe*) V. L. omittunt.
181. 10. *etiam*) V. M. L. omittunt.
26. *igitur*) V. M. L. enim
30. *vim*) V. M. L. vim, in
183. 3. *illa*) L. ullo
4. *dies*) L. dies, quo
7. *in*) L. in via
184. 2. *fuit*) L. eſſet
6. *nec*) L. neque
9. *gemuit*) L. ingemuit
24. *pœnis*) V. M. L. omittunt *&*
parricida) L. patricida
31. *P. Clodius*) V. M. L. omittunt.
36. *illa*) L. illam
185. 8. *profecto*) V. M. L. omittunt.
28. *continetur*) G. contineretur
30. *bonis*) V. M. L. multis
33. *L. Domiti*) V. M. L. Cn. Domitii
186. 23. *conſcribebat*) V. M. L. ſcribebat
187. 30. *præſenti*) V. M. L. præſentes
32. *eſſe*) L. delet.
188. ult. *ipſe*) V. M. L. ille
189. 8. *librarium*) L. libellarium
10. *ac*) L. atque
13. *omnia*) L. delet.
23. *metu*) V. M. L. motu proponi ſolitum eſſe
25. *conſtringere*) V. M. L. confringere
27. *enitendum*) V. M. obtinendum
190. 6. *iratum*) M. juratus
fuit) M. fecit
10. *erat*) L. ſic oderat
22. *nec*) L. non
ult. *Appiam*) V. M. L. Appiam viam
191. 4. *detrahi*) L. retrahi
21. *cum*) L. cum ille
192. 18. *tenebras*) V. tenebris
21. *deinde*) V. M. L. dein
ult. *facta*) L. facta
193. 4. *quin*) V. M. L. qui
19. *eſt*) L. fuit
35. *cognomento*) V. cognomine
194. 4. *ſint*) V. M. ſunt
11. *audiſſet*) V. M. L. auditum eſſet
21. *denique*) V. M. omittunt.
23. *cauſa*) L. cauſa fuit
24. *feſtinationis*) V. feſtinatio, M. L. feſtinationem
penult. *ſubſidendum*) V. M. L. ſubſiſtendum
195. 3. *receptator*) V. receptor
dum) L. tum
7. *ad Albanum*) G. ad ſe ad Albanum
ſciret) V. ſciret illum diem Milo
16. *denuntiatam*) V. M. denuntiatam palam Miloni & prædicatam, L. Miloni denuntiatam, & palam prædicatam
17. *reditum*) V. L. reditus
19. *ſe*) V. M. omittunt *ſe*
21. *noctem*) M. L. nocte
expectatam) V. M. L. expectandam
196. 1. *rem*) M. L. cauſam
elegerat) V. M. L. delegerat
an) L. at
2. *loco*) V. M. L. loco potius expectandum ab
10. *qui*) V. M. quid
11. *eſſe*) V. M. eſſe procul inde
12. *mora*) G. mora & tergiverſatio
15. *non in*) L. niſi in
19. *ducebat*) L. ducere
25. *ſe*) L. ſe interire
28. *projiciebat*) V. M. provehebat
penult. *indicarent*) V. M. L. indicaretur
197. 5. *invenire*) L. inveniri
14. *fuiſſent*) V. M. fuerunt
21. *nulla*) L. nulla lege
26. *domini*) V. M. L. domini
28. *verbi cauſa*) V. M. ubi Coſea
39. *cave ſit mentiare*) G. omittit.
198. 3. *commiſit*) V. M. tradidit, L. permiſit
15. *imperitorum*) V. M. L. imperitorum, qui
18. *quemvis*) V. M. L. quamvis
20. *conſcientia*) V. M. L. conſcientiam
33. *indicabatur*) V. M. judicabatur
199. 7. *ebrioſorum*) L. G. omittunt.
10. *omnino*) V. L. omittunt.
19. *Quod*) V. M. L. cum tamen ſi
200. 20. *anteſtaretur*) V. M. atteſtaretur, L. ante teſtaretur.
26. *ſalutaribus*) L. ſalvis
201. 1. *vindicandis*) V. judicandis
4. *a vobis*) V. M. omittunt.
8. *poſſet*) L. poſſit
20. *nefandum*) V. M. L. nefarium
22. *plurimis*) V. M. pluribus
30. *publicam*) V. M. L. publicæ

202. 2. *ſplendidiſſimo*) L. ſplendido
4. *arenam*) V. G arma
11. *fidiſſima*) M. L. fideliſſimus
21. *foceratis*) G. faceretis
mitteret) L. immitteret
ult. *nec*) L. neque
203. 3. *eorum*) V. M. L. horum
4. *hoc ipſo*) V. M. L. delent *ipſo*.
5. *compreſſa*) V. M. concuſſa
23. *potius*) M. L. delent.
26. *libente*) V. M. L. libenter
37. *fuiſſet*) G. omittit.
etiam) L. etiam vere
204. 10. *tribuenda*) V. M. contribuenda
14. *nihilo*) M. nihil
23. *vim*) V. M. vim cæleſtem exiſtimat, numenve, L. vim cæleſtem eſſe ducit
40. *ipſa*) V. M. ipſæ, aræque, cum
ult. *jam*) V. M. omittunt.
205. 1. *teſtor*) V. M. L. obteſtor
5. *lacus*) L. lucos
7. *aperuiſtis*) V. M. L. aperuiſti
9. *dicemus*) V. M. dicimus
12. *acceperit*) L. G. acciperet
16. *atque*) V. M. L. ſine
19. *amburetur*) V. M.. amburetur etiam
23. *videret &*) L. delet.
206. 3. *quaſi*) L. ſini
4. *potentiam*) V. M. L. potentiam, ſuam potentiam
12. *virum*) G. virtutem ... vexatam
13. *Oppreſſiſſet*) V. M. L. omittunt.
15. *feciſſet*) L. effeciſſet
29. *& qui*) V. M. & quando
36. *forum*) V. M. forum potuiſſet
penult. *deditus*) L. deditiſſimus
207. 4. *etiam*) M. autem
10. *ipſos*) V. M. L. ipſi
penult. *fecit*) V. L. fecerit
208. 1. *ſuam*) V. M. L. omittunt.
6. *curſum*) V. M. caſum
209. 19. *ſaltem*) V. M. L. tamen
33. *diminutio*) V. M. L. dimicatio
38. *videatis*) V. M. jubeatis
ult. *animi*) M. animi ſeptus
210. 1. *Sic*) V. L. ſed
qua) V. L. omittunt:
5. *ſanguinem*) L. ſanguinis
8. *projicitur*) V. M. ejicietur.
18. *me*) V. mene non
23. *Utinam*) V. M. L. ut
penult. *& fortiſſimum*) V. M. L. omittunt.
213. 3. *re*) V. M. omittunt.
6. *Huic*) L. ei
214. 1. *ergo*) V. M. ego
6. *tamen*) L. tametſi
8. *datum*) L. mandatum
10. *ferri*) G. fieri
20. *nec* L. nec ab eo
21. *lex æqua*) L. lex ecqua
215. 4. *agimus*) V. agitur
11. *autem*) L. autem æſtimandis
20. *illo*) L. illo in
24. *appellatione*) L. illatione
29. *conſcientiam*) V. M. G. conſcientis
quiſquam) G. quidquam
216. 9. *perpauca*) L. paucæ.
217. 8. *judicatam*) L. judicandam
218. 1. *jam*) V M. etiam
26. *quo*) V. M. qui, L. in quo
219. 1. *Athenis*) L. Athenienſi
8. *tam*) L. tam non
12. *inſaniſſe ſe*) G. delet *ſe*.
24. *mitella*) V. mitrella
25. *illum*) G. delet.
220. 7. *id*) V. M. ideo id
22. *ſi*) L. ſi loquare
penult. *dum*) L. eum
221. 8. *nec*) L. neque
17. *fuerit*) V. fuerat
222. 1. *cauſam*) L. delet.
5. *auctoritate*) V. M. auctoritate
16. *tunc*) V. M. tunt
18. *verum*) L. verum dixerunt
22. *numerum*) V. M. nummorum
224. 5. *aliunde*) M. L. aliquando
ducta) L. auditæ
6. *quidem*) L. inquit
7. *delata*) L. celatæ
8. *Cataplus*) V. M. arctata plus
10. *non plures*) V. M. complures
23. *ſit*) L. ſit & in
225. 8. *fortuna*) L. fortunis
18. *ad*) L. ad labefactandam
227. 1. *includis*) L. intercluditque
229. 5. *tantam*) G. tandem
13. *qui*) G. tum
fuiſſet) G. fuiſſem
15. *noſtro*) V. M. L. veſtro
17. *mea*) G. & meæ
230. 2. *populoque*) V. M. L. populoque Rom. Reip.
præſertim) V. M. L. præſertim etiam
8. *vere*) V. M. vere
13. *tanta*) V. M. L. tantaque
231. 3. *vis*) V. M. L. vir, tanta copia
poſſit) V. M. L. poſſit. Verum
11. *etiam*) V. M. L. etiam dum audiuntur, aut dum leguntur
15. *quo*) L. eo
23. pietate) V. M. L. pietate ac virtute
25. *effodit*) L. perfodit. G. obfudit
32. *opere*) L. opera
232. 1. *non perinde*) L. delet *non*
9. *vobis*) L. nobis
233. 2. *mirum*) V. M. L. mirum videretur
15. *quoniam*) L. quando
16. *amplius*) V. M. L. amplius eo

28.

28. *congratulabare*) M. L. gratulabere
ult. *vero*) M. L. omittunt.
244. 5. *demens*) V. demens: qui ſcilicet tibi inſidiaretur, &c.
9. *At*) G. an
17. *tua*) V. M. L. tui vitam
27. *fluxerunt*) L. defluxerunt
235. 23. *ſuos*) V. M. L. ſuos cives
penult. *ducenda*) V. M. L. dicenda
236. 1. *tuebitur*) V. M. L. intuebitur
24. *nec qui*) V. M. L. neque
27. *ut*) L. ut jam
29. *Sed*) V. M. L. ſed quia
31. *ſanitatis*) V. M. L. ſanitatis. Quia
ult. *Sed*) V. M. L. ſed ut
oratio) V. M. L. oratio mea
237. 1. *majores*) L. majorem
3. *ſtantibus*) V. M. aſtantibus
4. *volunt*) G. volunt, & quod decet
5. *præcipue id a me .... debere*) G. omittit.
9. *præter eum*) M. præterea
239. 11. *oratio*) M. L. ratio
13. *non*) V. M. L. non ſolum
15. *tamen*) V. tamen hoc
qua 16. *Tubero*) M. omittit.
18. *cum*) V. M. L. cum pro conſule C.
20. *provincia*) L. de provincia
22. *accepit*) G. accipit
240. 14. *honeſtam*) V. honeſtam ut urgeret præfecturam
ult. *judicio*) V. M. judicio meo ac
241. 15. *eſſe*) V. M. fuiſſe crimen, eſſe
16. *ſe*) L. ſe eſſe a
242. 3. *eorum*) L. eorumdem
9. *ſimile*) V. M. L. ſimilis quæ
12. *incitari*) V. M. L. incitare ſolent
16. *Num*) V. M. num in patria eſt?
24. *patrem*) V. M. L. patrem tuum
31. *durius*) V. M. L. gravius
243. 1. *cave ignoſcas*) V. M. L. cave credas, cave ignoſcas
miſereatur) V. M. L. miſereat
3. *oppugnari*) L. oppugnare
5. *in hac*) V. L. delent *hac*
13. *civi calamitoſo*) V. M. G. civis calamitoſi, & *conſultum* L. delet.
15. *coarguere*) L. redarguere
17. *Tu*) V. tum
21. *At*) M. at
23. *admiratus*) L. demiratus
244. 18. *Ligario*) V. M. L. Ligarium
vobis) V. M. L. vos
19. *inquiet*) G. inquis
22. *tum*) V. M. L. tunc
28. *omnes*) V. M. communes
ult. *opponebant*) V. M. L. opponebat
245. 12. *Cæſarem*) V. M. L. eum
ult. *non dubitem*) G. delet *non*
246. 8. *quidem*) L. quidem vobis
19. *rejectus*) V. M. L. ejectus
28. *in Cn.*) G. ad Cn.
247. 23. *tum*) L. quin etiam fuit, V. M. tum etiam fuit
ult. *gratioſiores*) V. M. L. gratiores
248. 10. *ac*) V. M. L. omittunt *ac*.
249. 12. *tum*) G. delet.
15. *etiam*) L. eſt
illo) V. M. L. omittunt.
18. *eum*) L. eum tui
23. *Marcello*) V. M. L. Marcello reſtituto
31. *ſalutem*) L. ſalute
dando) L. danda
32. *tua*) L. delet
penult. *omnibus*) L. delet.
253. 10. *ſolebam*) V. M. L. ſolebamus
13. *Crudelis Caſtor*) G. crudelem Caſtorem
255. 13. *amicum*) V. M. L. amici
15. *tum*) L. G. cum
16. *vel ſi*) L. delet *ſi*.
17. *amicitia*) L. in amicitia
26. *audiret*) V. M. L. audiſſet
arma) L. arma eſſe
256. 30. *paruit*) L. patuit
257. 1. *tertio*) L. tertium
24. *Dejotari*) V. M. L. Dejotari probitas, integritas
audita eſt) V. M. L. fit audita
25. *imprudentem*) V. impudentem, L. prudentem
258. 1. *ea*) L. omnia
6. *ab*) V. ab ipſo, M. ab iſto ipſo
7. *eſſe*) V. M. exiſtimavi eſſe
percuſſus) V. M. L. perculſus
8. *ſubornabit*) L. ſubornavit
11. *impunius*) G. impunitus
14. *homines*) V. M. L. homines vero
23. *fuerant*) G. fuerunt
30. *Obſecro*) L. obſecro te C.
259. 7. *Ibi*) L. ubi erant
8. *tua*) L. tua illa
9. *ſed*) V. M. ſed &
ult. *Celium*) L. Cæcilium
260. 6. *novit*) V. M. novit, vel quia non noſſet, vel ſi noſſet
7. *miſiſſe*) V. M. miſiſſe tibi
8. *in*) L. ex
19. *ſeſeque*) V. M. L. ſeſeque & filium ſuum
expoliare) L. ſpoliare
28. *conſtituntes*) L. conſtitutum
261. 9. *tum*) L. cum
15. *tetrarcha*) L. tetrarches
ult. *concurſus*) L. curſus
262. 1. *ſe oſtentare*) G. delet *ſe*
2. *ſemper*) L. ſemper, Pharſalico autem prælio fuaſor ..... abjiciendorum ſui, hunc

7. *ſed*) V. M. ſed habet
8. *apud te*) L. a peregrinis
12. *abjectam*) L. dejectam
evocavit) V. M. vocavit, L. revocavit
13. *ante*) V. M. L. antea
14. *repudiaritis*) M. L. repudiaretis
19. *promiſſiſque*) V. M. præmiſſque
adducere) M. abducere
22. *nulli*) M. nulli, nulli
30. *prehendi*) V. M. L. comprehendi
263. 8. *optimi hominis*) L. viri optimi
9. *regem*) V. M. regem, inquit
te) V. M. L. te invidioſe Tyrannum
17. *Solus*) L. ſolus, ſolus
18. *populi R.*) V. M. L. Reip.
19. *ducimus*) V. M. L. videmus ducem
264. 1. *a Scipione*) L. a P. Scipione
14. *ornatus*)
25. *fuit*) V. M. fuerit
265. 1. *Dabis*) L. Dabis id
negaviſti) L. denegaſti
268. 28. *eis*) L. eis inter ipſos
ult. *iidemque*) V. idemque
269. 1. *effecerant*) G. refecerant
7. *Kalendis*) L. Kalendæ Joniæ
12. *qui appellabantur*) G. appellantur
270. 8. *rem*) V. remp.
12. *quo*) L. quod
19. *noſtro*) L. veſtro
20. *Ex quo*) L. exque eo
penult. *videbantur*) L. videntur
271 2. *eſſe*) M. L. etiam
8. *acerbe*) V. acerbe ſolus
15. *de*) V. e
16. *ei diceret*) M. G. ediceret
21. *Qui*) L. quod
27. *mortuo*) V. M. G. mortuorum
cui) V. Quis
29. *jam prope in*) V. M. G. in prope
ult. *nuſquam*) G. uſquam
272. 17. *Quanam*) L. Quæ
21. *non modo metus*) V. M. G. non metu
22. *eſſet*) V. eſt
32. *licebat*) L. licuit
273. 1. *ſic*) M. L. omittunt *ſic*
2. *quid*) M. quod
3. *fecit*) V. M. fecerit
7. *eum*) L. quoniam
12. *A*) L. De
13. *& toga*) M. & in toga
274. 1. *At*) M. atque
ferretis) V. feratis
2. *laudatius*) L. lautius
275. 2. *objici*) L. objicere
5. *adhortari*) V. quam adhortari
16. *reducti*) V. reducti ſunt a
17. *ſed*) V. M. L. ſed etiam
18. *verum*) V. M. G. vero
19. *nobis*) V. M. G. vobis
22. *putamus*) V. M. G. putabimus
24. *lata*) V. perlatæ
27. *quærunt*) L. quærunt quidam quid
33. *multis*) V. M. multis in
36. *Cedo*) L. credo
legitima) V. legitima quæ
hoc enim) L. hoccine a
276. 2. *poſſunt*) L. poſſint
5. *vos*) M. L. te
9. *audio*) L. audio eſſe
13. *contumelioſe*) L. cum contumelia
15. *quam in Rep. ſemper habui*) L. deles
ult. *remp.*) L. remp. fama
277. 3. *te*) L. te præter cæteros
6. *urbe, incendio & cædis metu liberata*) V. M. G. omittunt.
12. *offenſi*) V. G. infenſi
ſignificaverunt) L. ſignificarent
15. *Tu autem*) V. M. G. te autem
21. *oratio*) V. oratio tua
23. *auſpiciorum*) V. G. auguris, L. auſpiciorum a ſe ipſo augure P. R. nuntiatorum
primum) M. primo
24. *tuus*) V. cariſſimus tuus, M. G. Reip. tuus
27. *ſequebatur*) V. M. L. conſequebatur
28. *reliquis*) V. denique reliquis
278. 6. *civem*) V. civibus
8. *fabulis*) L. fabula
12. *cæteris*) V. M. G. cum cæteris
26. *verſus*) V. G. concurſus
27. *iis*) L. duobus
29. *Apollinarium*) M. L. Appollinaribus ludis
30. *parum magna*) V. M. G. parva
279. 1. *poſt*) M. L. tum
4. *lenierit*) L. leniret
13. *omnium*) L. delet.
15. *veſtra*) V. noſtra
21. *Si*) L. ſin
281. 5. *vobis, cum*) M. G. vobiſcum
recordemini) M. G. recordamini
11. *commendationem*) V. G. delent.
12. *fore*) V. G. gloriæ fore
14. *deſpicere*) G. diſpicere
15. *facillime*) M. facile
20. *hoſtem*) M. delet.
23. *dicam*) V. M. L. dicamus
282. 5. *cum*) V. cum omnes
6. *libertini*) V. libertinum
284. 11. *nefario*) V. a nefario
285. 2. *Nam*) V. an, M. L. at
5. *quod quidem*) V. M. G. & quidem

6.

6. *maledicto*) L. maledictis
18. *paulum*) M. L. paululum
20. *Quid*) V. quid hoc eſt aliud, quam
21. *joca*) V. loca
28. *opponat*) V. oppones
29. *convinces*) L. convinces
286. 1. *quam id*) V. delet, *id*
19. *ut*) M. L. ut me pro me
21. *cognoſtis*) V. M. cognoſcitis
22. *reſpondeo*) V. M. G. reſpondebo
26. *ipſe ſe*) M. ipſe conſul, V. me eſſe conſularem
28. *geſſi*) L. geſſi, quid egi
287. 7. *Glabrioni*) V. Labeoni
15. *acceptam*) V. acceptum
17. *vives*) V. M. eos
288. 7. *ecquid*(V. quid
10. *natalitia*) L. natalitiam
11. *Putate tum*) L. putat eum
15. *referas*) V. M. G. refers
22. *fierent*) V. M. tum fierent
23. O *miſerum*) L. o miſer
289. 7. *Qui*) M. L. quid
11. *in orat*. V. M. G. delent *in*
15. *proprie*) V. proprium
totum) V. totius
17. *fuit*) V. M. fueris
27. *tantam*) V. M. L. tantarum
29. *ipſe*) V. ipſe contra Remp.
290. 3. *reſpondebo*) L. reſpondebo plura
8. *hac*) V. hoc
ad) L. majora? videamus
10. *in*) V. M. G. ſub
13. *Quod quidem*) V. M. G. ſed quid
22. *Quod*) V. quid ergo tum, eum
291. 3. *prorogaretur*) L. prorogaret
ferri) V. M. G. fieri
6. *eodem*) M. L. es
17. *in*) V. in iſtius ſocietate glor. facti, L. in iſta ſocietate glor. facti
20. *ea*) V. M. G. iſta
qui) V. cum ſocii non, L. cum conſcii non
ult. *in*) V. in Ciliciam
292. 2. *naves*) V. navim, G. navi
appuliſſet) V. applicuiſſet
7. *Tillius*) V. M. L. Tullius
13. *fuiſſe*) V. fuiſſe tam multos, num multo ipſis glorioſius eſt, M. fuiſſe tam multos ipſis glorioſius eſt, G. *delet* tam multos
17. *Quod*) V. L. qui
20. *omnium*) L. hominum
25. *ergo*) V. M. G. enim
31. *quem tu*) M. L. delent *tu*
293. 4. *intelligis*) L. intelliges
6. *punctum*) V. M. ad punctum
22. *digniſſimos*) V. G. digniſſimi judicati ſunt
28. *erit*) M. L. omittunt
30. *includis*) V. M. includi
295. 1. *ſervire*) V. M. L. uni ſervire
17. *providere*) L. præviderem
296. 5. *liberaſſet*) L. liberaret
14. *abalienabat*) L. alteoabat
16. *ſumma*) M. omittit.
diſſentientes) M. L. V. diſſidentes
19. *ut poſtea*) V. M. G. & poſtea
poſſemus) V. M. G. omittunt
21. *conſularis*) L. ſingularis
22. *profecuti*) M. L. perſecuti
297. 5. *eſt*) V. ſit
7. *qui*) M. quid
298. 2. *admiratus*) L. demiratus
4. *declamaſti*) V. M. G. declamitas
6. *Et vero*) V. tum
299. 1. *ordinibus*) L. delet.
4. *togam*) L. delet.
300. 2. *ſtolam*) L. togam
301. 12. *itum*) L. iter, M. itur
13. *contra*) L. contra remp. & religiones
religionem) V. L. religiones
301. ult. *cuſtoditus*) M. L. cultus
303. 13. *explere*) L. explere, devorare
advolaſti) L. advolas
ult. *viri*) V. viriei
304. 5. *labentem*) L. libantem
7. *emancipatum*) V. M. mancipatum
10. *luminibus*) V. luminaribus
21. *delere*) L. deleri & everti
305. 8. *a ſenatu*) M. omittit.
10. *de Cæſare*) L. Cæſari
306. 11. *Denticulam*) V. M. Lenticulam
12. *reſtituit*) L. reſtituit, ut non ludere cum reſtituto, quaſi
307. 9. *Etenim quod*) L. ecquod enim
308. 3. *note*) V. vero
conſalutabant) V. ſalutabant
ult. *Sequebatur*) M. ſequebantur
309. 15. *licuitne*) G. licet nunc, G. liceatne
16. *hoc*) L. hoc tuum
ſic) G. omittit.
310. 4. *quam nequam*) V. M. G. quem hominem
9. *ejus*) M. omittit.
ult. *Tum ſibi... legerat*) V. M. G. omittunt.
311. 18. *Alexandria*) V. Alexandriam
ult. *circum*) V. M. L. circa
312. 2. *reformidaſſet*) V. M. formidaſſet
6. *deos*) L. deos, non
313. 2. *ipſe*(M. L. iſte
7. *tu*) L. tu etiam
17. *violentus*) G. vinolentus
22. *externis*) V. exteris
23. *ſedibus*) L. ædibus
25. *Mimam*) M. G. delent.
26. *tabulis*) V. M. tabulis: cauſam addidit:

Digitized by Google

didit *s* exegit, quam
314. 3. *tuus*) V. L. tuus ſe, & conſulem & Antonium
8. *Cui bello cum*) V. M. G. Cur ei bello tum
11. *præterea*) V. M. G. delent.
18. *teſtamento*) V. M. G. teſtamenti
dicebas) M. G. dicebat
315. 7. *Quin his*) V. M. G. quippe in his
14. *tandem*) V. tamen
20. *a primo*) V. a principio
21. *quid es*) V. G. quis es? M. quid cenſes?
22. *partium*) V. M. omittunt.
23. *deos patrios*) V. M. G. deos penates patrios
ult. *& tamen*) L. etiam
316. 4. *Gallicis*) V. ealigis
10. *qua*) V. M. qua, cum conſulatus noſter
13. *hominis*) V. M. G. delent.
15. *veſperam*) V. M. G. veſperum
16. *involuto*) L. obvoluto
17. *tradit*) V. M. L. tradidit
25. *habuit*) L. habuiſſe
26. *tuos*) M. ſuos
317. ult. *ſpectionem*) V. G. inſpectionem
318. 7. *nec ſcit*) V. neſcit
14. *ſuffragatum*) V. M. G. ſuffragia, tum
vocatur) M. G. delent.
19. *providerat*) V. M. L. prævideras
ult. *obnunciaviſſe*) M. nuntiaviſſe
319. 8. *ex multis*) V. omittit, *ex*
12. *tanta*) V. tanta
20. *regni*) V. regni inventus
320. 7. *Quid indignius*) M. L. Nonne indignum eſt vivere
10. *adſcribi*) V. inſcribi
16. *Tarquinius*) V. Tarquinius regno
22. *Num*) V. Tum
24. *ita*) V. M. ita de
prævertendum eſt) V. M. G. prætereundum non ſit
ult. *illo*) L. præclaro illo
321. 10. *& quidem*) V. equidem
15. *M. Ant. filium*) L. omittit.
16. *diuturnus*) V. M. diuturni
17. *diſcedit*) V. diſceſſit
19. *tyranni*) M. G. tyranni illius ſceleratiſſimi
322. 1. *ſemuſtulatus*) V. ſemiuſtum latus
6. *cujuſquam*) L. cujus
8. *vero*) G. vere
15. *jam*) V. tam ſigillatim, M. tum ſigillatim
21. *patebat*) L. patet
22. *redderentur*) V. M. redderetur
24. *Sunt*) V. M. Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? ſunt
25. *a diverſis*) L. a tuis
26. *populo R.*) M. L. populi R.
ult. *boni*) V. bonive
323. 1. *gratioſus*) V. gratus
2. *tetrarchia unum ex*) V. M. G. tetrarchiam ex
9. *ſine noſtra*) G. Sine Sexti
20 *ego*) G. ergo
324. 12. *in calamitate*) M. G. delent *in*
ſint) V. M. G. fuerint
17. *cum*) V. M. omittunt, *cum*
19. *quid*) M. quem, L. cum
22. *alia*) V. falſa
325. 6. *probantur*) V. approbantur
11. *coloniam*) V. M. omittunt.
12. *ſcimus*) V. ſcimus enim
14. *At quam*) V. L. at quam nobilis eſt tua, M. atque nobilitata ſit tua
20. *Campana*) V. M. G. Campani & Leontini
21. *grandi*) V. M. glandifere, L. grandiferæ
22. *te*) L. te ſaniſſet
326. 5. *tolleres*) V. M. G. videres
18. *Quod*) L. quid
327. 2. *Caſſino*) V. Caſſilina
4. *obſoleſcebant*) M. obſoleſcebant, V. G. obſolebant
8. *devius*) V. M. G. obviam ei
9. *dictu*) V. dictu, ſed tum nimis inter, L. dicturus eſt; ſed tamen inter
11. *gladiorum*) V. M. G. gladiatorum
penult. *modo*) omittit:
ſed) V. tamen, M. G. ſed ii
328. 1. *ſequuntur*) V. L. ſequuntur ſcutati milites
3. *Juniis*) V. L. Jan.
6. *ſtatimque*) G. delet *que*.
10. *publicis*) V. M. G. publicis actis
329 3. *Cæſaris*) M. L. Cæſaris
33. *Quam*) V. quamdiu
330. 5. *cum*) V. M. G. tamen
6. *liceret*) M. L. licebat
15. *nundinatione*) V. M. G. nummatione
24. *timere*) V. L. timeri
27. *litera, cura*) V. M. G. literatura
28. *multas*) V. non multos
36. *tamen*) V. tantum
331. 1. *re pulchrum*) V. M. G. omittunt, *re*.
9. *libenter*) L. libenter eis
10. *ut*) V. utinam
333. 2. *poſtulabat*) V. M. G. poſtulavit
334. 3. *nec cogitantibus*) V. M. nec opinantibus
5. *ſum uſus*) V. M. G. ſumus uſi

6. *debui*) V. M. G. decuit
11. *putabat*) L. putaverat
13. *juſſerit*) V. M. G. juſſit
16. *noſtrum*) V. M. G. veſtrum
23. *ut*) V. ut de
poſſemus) L. poſſemus ea
28. *unus*) V. unquam
42. *laude*) V. laudetur
335. 16. *patitur*) V. G. patietur Antonium
21. *eo*) V. M. omittunt, *eo*
23. *inſignite*) V. M. inſigniter
ult. *inter*) V. inter calces illius appendebatur
336. 4. *trecentes*) L. ad trecentos
23. *inſigne*) L. inſignia
337. 12. *rudis*) L. ferus
13. *ut*) V. M. L. omittunt, *ut*
16. *maledico*) L. qui maledicit
17. *natura*) V. M. G. naturalis
25. *plurimi*) V. M. G. & honeſtiſſimi
338. 5. *amentia*) V. amentiæ ſunt
9. *certe*) M. L. certo
339. 12. *ſui*) V. ſuis
20. *me*) V. & me
26. *retentus*) V. G. retentus & alea eſt
30. *quidam*) V. omittit.
32. *is*) V. is impetus ejus
36. *ſe ipſum hoſtem judicare, niſi*) V. L. hæc delent.
37. *alterutrum*) V. M. alterum
340. 1. *ſin*) V. ſi
2. *eſſe*) L. omittit *eſſe*
14. *Eu*) V. hem
factus) V. G. factus ſit
16. *ſtultum*) L. ſtolidum
18. *ſubito*) L. delet.
29. *& fugere*) V. M. G. effugere
341. 3. *tamen*) V. tum fuit ſenatus in illo
13. *majoribus*) V. M. L. majoribuſque
20. *fecit*) M. L. facit
24. *maluerunt*) M. mutaverunt
33. *fore*) V. M. G. futurum
342. 4. *quievi*) V. M. qui fui
6. *poſſet*) L. poteſt
32. *armatis*) G. armis
343. 10. *unquam*) V. inquam
15. *non*) L. nec
31. *malimus*) V. M. G. malumus
344. 3. *vos*) M. L. G. omittunt.
4. *ſi*) V. ſi dormierimus hoc tempore
345 9. *ac defenderit*) L. G. delent *ac*.
12. *miſſent*) V. M. G. inierint
videretur) V. M. G. videbitur
13. *referrent*) V. M. G. referant
ult. *videretur*) V. M. G. cenſuerint
346. 3. *recuperanda*) V. M. G. recuperandæ libertatis
7. *ſi*) L. ſi id
8. *ne*) M. G. ne adhuc
ult. *exercitus*) V. M. exercitum
347. 13. *paternis*) V. M. G. Hiſpanis
17. *civium*) V. L. civium Romanorum
20. *Cæſaris*) L. Cæſar, ſi fortiſſimorum ipſius patris
23. *perſpicit*) V. proſpicit.
30. *hoſtis*) L. hoſtis: hos qui
348. 6. *negatis*) V. M. G. negaſtis
14. *Atqui*) L. atque
17. *defenderit*) L. defenderet
21. *in*) V. M. G. ſub
28. *haſta*) V. M. G. Pompeii haſta
35. *Sive*) V. ſi
349. 8. *nunquam*) V. nunquam inter ſenatum & vos conſenſus
15. *alia*) V. alia falſa
17. *veſtri*) V. M. noſtri
351. 1. *his*) G. delet.
4. *expectabant*) V. M. G. expectant
5. *neſtro*) M. veſtro
22. *cui*) M. L. cui quidem dum
28. *Primum*) V. M. primum enim
36. *ceperunt*) L. ceperint
39. *decernit*) V. decrevit
ult. *profecerunt*) M. L. perfecerunt
352. 1. *tum*) V. omittit, *tum*.
6. *Quid*) V. G. quid hoc eſt aliud, quam ad
10. *impius*) L. impios eſt
11. *patria*) M. L. patris
16. *quam ſequamini*) V. delet, *quam*
18. *diripiendæ*) V. M. diripiendorum
19. *populum*) M. populi Rom.
20. *Dubitate*) M. dubitatis
At) V. M. an
21. *qui*) V. qui, cum Cæſaris acta
22. *ejus eas*) V. M. delent, *eas*.
26. *auſpiciis*) V. auſpiciis non interpretaretur
27. *augurum*) L. omittit, *augurum*.
29. *biennium*) V. M. G. biennii … ſexennii
31. *factum*) V. M. G. factam …. futuram
32. *recenti*) V. recentes lex
ult. *inſinuandi*) V. M. G. introeundi
353. 1. *ut*) V. aut
2. *tamen*) V. omittit, *tamen*.
eum) M. omittit, *eum*.
potuiſſe) M. L. poſſe
12. *prohibentur*) V. prohibentur caſtellis & aggeribus
15. *auſpicia*) L. auſpicia eſſe
17. *coloniis*) M. L. colonis
19. *ferri*) V. M. G. ferre placet. Quamvis ergo
23. *avertit*) V. vertit
28. *Calebant*) V. M. omittunt.
29. *viris*) V. vir, M. viro
31. *reſcinduntur*) V. reſcindantur

354.

354. 5. *referebantur*) L. deferebantur
7 *earumque*) V. earum
11. *Is*) L. omittit.
15. *avet*) V. M. pavet
17. *ita*) L. delet.
18. *num*) L. num ; quod maximum eſt,
20. *Gortynium*) V. M. Corinium
23. *præterea*) M. præterea magis
30. *Quem*) V. quemadmodum ad
355. 11. *cani*) M. omittit.
feciſſe) V. feciſſent
13. *cognitumque*) M. G. delent.
14. *ergo*) V. M. L. ego
18. *abrogandas*) V. M. G. non abrogandas
22. *poſt conditam urbem*) M. delet.
reges) L. reges noſtri
31. *que*) V. L. quod
39. *referebat*) V. M. G.
356. 2. *me*) L. omittit.
4. *decem*) L. ſeptemdecim
7. *ore*) L. ex ore
12. *Mylaſis* V. Trallibus
13. *in*) M. omittit.
15. *aviditate*) V. aviditati
20. *quod*) V. M. quod egiſſent, aut quod ab iis etiam diceretur
26. *futurum*) V. M. G. venturum
29. *vel in urbem*) V. M. omittunt
357. 5. *quanquam*) V. M. cum
tamen) V. M. tum
7. *fecit*) L. confecit
13. *non*) V. omittit.
ſed) V. &
18. *circumſedit*) L. circumſedet
23. *aut*) V. aut non faciat, aut non
25. *At*) M. hæc ii
26. *viverent*) V. vivunt
31. *imperet*) V. M. G. imperetis
33. *videmus*) V M. vidimus
36. *audio*) V. M. audiam
358. 5. *Tampilum*) V. M. Pamphilum
7. *Ad noſtrum civem mittimus , ne*) M. G. omittunt.
8. *hoc*) M. L. omittunt.
10. *coloniam*) V. M. L. coloniamque
13. *pro*) M. ad Hannibalem pro hoſtibus
15. *circumſedeat*) L. circumſideat
22. *avertit*) V. M. G. vertit
29. *hoſtem*) V. M. G. re hoſtem
33. *Qui*) M. quid
38. *depugnarit*) V. M. depugnavit
39. *Sit*) V. G. ſi
359. 9. *afferet*) L. affert
11. *arbitror*) L. omittit.
gerendam) V. M. gerendam cenſeo
12. *edici*) V. M. G. indici
13. *præter*) V. G. præterea Gallia tota
21. *notata*) V. notæ
23. *ſeptemvirum*) V. ſeptimium
25. *Hem*) L. en
26. *deſtinavit*) V. G. deſtituit
29. *decertandum*) G. certandum
31. *commendandam*) V. M. G. committendam
360. 12. *atque*) V. quamquam
14. *veſtri*) L. noſtri
38. *vereque*) M. L. jureque
361. 2. *liberum*) V. liberum eſſe
13. *adducere*) L. adduci
16. *debuit*) V. M. G. debet
22. *mihi*) V. M. mihi facta
expiata) V. M. & pietate
362. 28. *inimicum*) V. munitum
29. *libertati*) G. libertatis
33. *Sit*) V. & ut ſit proprætor
37. *ornandi*) V. hortandi
363. 3. *magiſtratum*) V. M. omittunt.
4. *peteret*) V. M. G. appeteret
25. *carum*) V. clarum
32. *longe ſane*) V. M. G. longiſſime
364. 9. *eſſe velle*) V. M. delent, *eſſe*
10. *habebo*) V. M. habeo
17. *tantum*) V. M. G. tam
quantus) V. M. G. quam
21. *pontificis*) L. pontificis, propræt. hortatu libertatem populi Rom. auctoritatemque
24. *ager*) V. M. ager colonus
25. *poſſideretur*) M. poſſiderent
penult. *auctoritas*) V. M. G. omittunt
365. 6. *ita*) V. ita darent, aſſignarent
9. *decreta*) M. decreto
10. *flagitat*) L. flagitant
367. 18. *qua*) L. qua ei
368. 2. *cenuerunt*) V. omittit.
4. *delectatur*) V. delectarunt
369. 1. *ſententiam dicere*) V. M. omittunt
3. *non otio ſuo*) M. omittunt.
5. *legati*) V. M. omittunt.
21. *turbam*) V. urbem
28. *hoc*) V. G. hinc
30. *ire*) L. venire
31. *ſæpe*) M. ſpe ludi
ult. *feciſſe*) L. feciſſe, qui nequitia & ſcelere ita excellat. Sed
370. 2. *quiſpiam*) M. L. quiſnam
4. *patronum*) V. M. G. tutorem
13. *Mylaſis*) V. Trallibus
20. *exercitibus*) V. exercitu
371. 1. *Jani*) V. Jano medio
24. *vos*) Vos hominem a
36. *conatum*) V. conatus
374. 5. *eademque*) M. L. eaque
8. *leges imponeret*) M. omittit.
15. *poſſit*) V. M. G. poſſet
17. *Irritari*) L. irritatum
23. *habebantur*) V. M. G. appellabantur

31.

31. *ad te*) M. G. tibi
fecundarum) V. ſecundarum ſuerum
ult. *devinxit*) V. conjunxerit, M. conjunxit, L. conjungit
ejuſdemque) V. ejus denique
cura) V. M. curem incredibilem
375. 1. *perſpecta*) V. M. perſpexi, non
2. *fuiſſe fautorem*) V. M. omittunt.
5. *quin*) V. M. G. quia pari
20. *etſi*) V. M. G. ſi
33. *Niſi*) V. M. G. quaſi
meritos) M. meritos quidem illos
376. 7. *Quid*) V. M. G. quo
14. *conſulem*) V. conſuli
29. *rebus*) V. M. G. omittunt.
31. *tum*) M. jam
32. *nos*) V. M. nunc quidem vi
377. 3. *firmiſſimam oppugnavit*) V. M. omittunt.
6. *quam fœdum flagitioſumque ſit*) V. M. omittunt.
11. *videbitis*) V. M. videtis
15. *torum*) V. fori in quo ei tribuni militeree ſtatuam ſtatuerunt : patronus
25. *jugularit*) V. jugularet
28. *urbe*) V. M. G. omittunt.
penult. *involutum*) L. obvolutum
ult. *omittemus*) L. omittimus
378. 1. *veſtri*) V. noſtri
3. *omni*) V. M. G. omittunt.
4. *proſpicientia*) V. M. providentia
5. *intelligi*) V. M. G. intelligendi
8. *prædicam*) V. M. G. prædicabo
10. *videatur*) V. M. G. videtur
18. *noſtras*) M. L. veſtras
animam) M. L. vobis unquam
nos) M. L. vos
20. *ſteterunt*) L. ſederunt
21. *excitaverunt*) V. M. inciteverunt
26. *Ita*) V. M. G. itaque
29. *oppugnant*) V. M. oppugnantes pacem
eſſe) V. M. habere
36. *cum his*) V. M. G. cum eiſdem
379. 3. *collaudare debemus*) V. M. G. collaudavimus
11. *excitati*) M. G. eiteti
24. *tenueritis*) V. M. G. retinueritis
penult. *Quibus &c.*) V. M. omittunt.
381. 8. *verbi*) V. M. omittunt.
Cæſaris) M. G. Cæſar, ampliſſimus vir
12. *fecit*) V. M. G. omittunt.
25. *nullum*) V. M. G. nullum tumultum
27. *bello*) V. M. bello Gallico
382. 4. *mulcta*) V. M. tumultu
6. *tolletur*) V. M. G. tollitur
tollentur) V. M. G. tolluntur
10. *eſſe*) V. non eſſe
11. *Conſulem*) V. M. G. quo
14. *illud*) V. M. G. illius
16. *erat*) V. noverat, M. G. venerit
19. *qui*) V. M. qui armatus conſulem deſignatum oppugnat
25. *tantum*) L. tantum quantum
27. *latas*) L. lates eſſe
39. *penates*) L. omittunt.
ult. *judicia*) V. jura
383. 9. *uſque*) V. M. uſque Puteolanas
25. *id atque*) V. M. idem
34. *Immo*) V. nulla alia cauſa juſte ac neceſſ. M. imo alia cauſa juſte ac neceſſ.
36. *laberis*) V. M. G. falleris
384. 3. *memini*) V. M. omittunt.
4. *Atqui*) V. M. G. atqui is es
7. *interſit*) V. M. G. intereſt
17. *ſenatus*) V. G. ſenatorem
31. *membrum*) V. M. aliquid membrorum
38. *temperantem*) V. temperatum
385. 1. *quod* V. M. G. omittunt.
4. *dolore*) L. dolore iraſci non
7. *expugnari*) V. M. G. expugnare
9. *dices*) V. M. G. dicis
14. *eſſet*) V. M. G. omittunt.
18. *facit*) V. M. G. fecit
lata) V. M. G. ſublata
20. *Quanquam*) V. G. quanquam enim
ult. *Venio ad*) V. M. G. venio nunc ad
386. 3. *quid, ſi*) V. M. G. omittunt, *ſi*.
faceret) V. ut faceret
10. *cenſuiſſemus*) V. M. cenſuimus
12. *fuiſſe*) V. M. fuiſſe putabam
21. *nullum*) V. M. G. nullum unquam timorem
28. *ſe*) V. M. G. ſe non ante
30. *populi R.*) V. M. G. reip.
387. 7. *locis*) M. locis
8. *ferret*) M. fert? ii
13. *poſtulat*) M. L. G. poſtulet
14. *ut quot*) V. M. G. omittunt, *ut*
17. *minus*) G. nimie
21. *quod*) V. M. G. quid accepit habeat
23. *hoc*) V. G. omittunt.
25. *leges*) V. M. legem
388. 2. *mavult*) V. M. malo
4. *prove*) V. proconſuleſve
6. *& tu acta Cæſaris defendis*) V. M. omittunt.
12. *poſſem*) V. M. G. poſſum
13. *Vobis*) V. vobiſque M.
15. *erat*) V. M. G. fuit
21. *ſeducere*) V. M. reducere
23. *maximum*) L. maxime
24. *propoſita*) V. M. G. expoſita

28. *labori, ejus*) V. M. G. laboeibus, qui ejus
389. 3. *quidem*) V. M. G. eqoidem
5. *poſt*) V. M. G. omittunt.
6. *captivi*) L. captivi ſervi
11. *reip.*) M. G. populi R.
13. *omnem*) V. M. G. ii omuem
15. *ut*) V. M. G. ut huic ſe
16. *Hanc enim reditu*) V. M. G. huic enim reditum
20. *cum rep.*) V. M. in reip. gratism
25. *pro pratore*) V. M. propraetorem
26. *quod*) V. M. L. quo
27. *dignum*) V. M. quis dignus
28. *videbitur*) V. M. L. videatur
30. *hoc*) V. hæc
S. C.) V. M. omittunt.
391. 6. *quo*) V. L. quod
15. *via*) M. L. omittunt.
16. *vel*) V. M. vel in
22. *hoc*) V. M. hoc Panſa
26. *niſi ei*) V. M. G. omittum.
32. *Lar*) V. G. Lares
33. *nram*) V. M. G. noſtrsm
39. *tum*) V. M. enim
392. 7. *obita*) V. habita
14. *ſin*) V. M. G. ſi
18. *Aderat*) V. M. G. aderat, &
19. *hortatio*) L. cohortatio
20. *feſtinans*) V. M. G. feſtinanſque
23. *veſtro*) V. M. G. noſtro
33. *honore*) V. honorem mortuo
34. *quam*) V. qui
ſarciamus) V. faciamus
36. *re*) V. M. G. ſe ... morbo
393. 6. *denique*) V. M. omittunt.
meque) M. meque item
8. *adverſari*) V. M. G. ejus adverſari
19. *obſcurabit*) V. M. G. inobſcurabet
21. *praſtantem*) V. præſtansiam
25. *explicanda*) V. explicandis
27. *ſint*) V. M. G. ſunt
28. *Ita ea*) V. M. G. itaque
29. *facilitatem*) L. utilitatem
32. *grati*) V. gloria
ult. *pedeſtris*) V. M. pedeſtris, magis
prima) L. primum
394. 1. *Mirifice*) V. M. magnifice
7. *comprobari*) V. M. G. probari
23. *reip.*) V. M. populi Rom.
24. *in caſtra*) V. M. G. ad caſtra
26. *munere*) M. L. tempore
penult. *videatur*) V. M. G. videbitue
395. 2. *ſuam*) V. M. G. omittunt.
6. *exiſtimare*) exiſtimare ut
8. *remittere*) V. M. G. mittere
9. *quo*) V. G. quo alio in .... videtue
10. *aſſignet*) V. G. deſignet
11. *eſſet*) V. M. G. ſit
ult. *eſſet*) V. M. G. eſt
397. 2. *partes*) M. ſontentias
præcepit) V. M. G. præoccupavit
8. *qui*) L. ut
9. *primum*) V. prius
ut) M. quod, L. quo
17. *ſpolias*) M. ſpoliat
21. *ceteri*) V. M. G. omnes
26. *velis*) V. M. velis. D. Brutus melioe eſt, inquiet
27. *quos laudas*) V. Qu eue non eos laudas
28. *conſules*) V. M. conſulis & proponis
29. *cupio*) V. M. G. copioſius
30. *queri*) V. M. G. quæeo
37. *fortuito*) V. M. G. fortuitu
42. *multis*) V. M. G. multum
43. *quam*) V. M. quam tu
398. 8. *civem*) V. civem habebitis, quem ornetis, cui
favebitis) V. favebitur
9. *regni*) V. M. G. regis
31. *perditores*) V. M. proditores
Caſſii) V. Caſſius lapſi
399. 4. *Quod*) L. quare
5. *& reſpectum*) V. M. omittunt.
13. *ſpes una*) L. ſpecule
23. *vix*) M. vs
26. *certus, ſi modo*) M. G. certus erat etiam illius
28. *At*) V. ac ne cum Bruti quidem
29. *ha*) V. M. L. enim
400. 1. *advolarat*) V. M. advolaret
ut) V. M. L. &
3. *ſtatuerat*) V. ſtatueret
11. *S. C.*) V. M. ſenatum
13. *ejus*) V. M. ſuis
23. *noſter*) V. noſtri
26. *viro*) V. M. G. omittunt.
33. *iidem*) V. ejuſdem
401. 6. *Magiſne*) V. M. omittunt, *ne*
12. *actas*) V. M. acta
23. *opibus*) V. M. copiis
34. *& proſp.*) M. G. ſe proſp.
ult. *obſit*) V. M. ſit
402. 21. *decertandum*) V. M. decernendum
26. *referamus*) V. referemus
31. *viri*) V. noſtrum, nominiſque
403. 18. *proficere*) G. perficere
36. *pro*) V. ex
404. 8. *cum*) V. eum Q. Cæpione procoſ. &
406. 1. *dolore*) V. M. dolore ſum
407. 3. *tormenta*) V. tormentum
5. *parte*) V. partem
12. *progreſſu*) V. M. a progreſſu
14. *curſim*) L. cur? ſi, ut in. M. curſim ut in
via) L. via & certa neque longa, ſin

ſin ut ad Trebonium quid
408. 9. *Samiario*) V. M. ſamario
10. *victoria*) V. M. L. victoriis
14. *a cujus*) V. M. omittunt, *a*
18. *diſtineri*) V. M. detineri
21. *efficta*) V. M. effecta
27. *veſtros*) L. noſtros
36. *tam*) V. tum
39. *paverit*) V. pavie
43. *at*) V. M. ac compluribus hominibus
409. 5. *Quare*) V. M. G. in qua re
8. *ulciſci cupit*) V. M. ulciſcetur, G. ulciſcitur
cunctis) V. M. G. cuncti . . . ſententia
10. *Dolabella*) V. M. G. Dolabella
13. *ipſe*) V. M. G. omittunt.
27. *conſulatum*) V. G. ad conſulatum
410. 1. *petit*) V. G. omittunt.
2. *tenent*) V. M. G. eximia, credo, dignitate
411. 12. *Vidi*) V. M. G. videre
13. *majorum*) V. M. G. majorum ſuorum
15. *putet*) V. M. putaret cum venderet
16. *quem*) V. quam multæ
412. 12. *quoniam*) V. M. qui
13. *quieſcit*) V. M. G. quieſcet
17. *ſemper*) L. omittit.
20. *Antiochi*) L. Antiochius
30. *confecta*) V. conſummata
413. 5. *tamen*) V. M. G. tantum
8. *ſolas*) V. M. G. omittunt
17. *aſſenſus ero*) V. M. G. aſſenſero
18. *videbor*) V. omittit.
19. *denegaviſſe*) V. denegavero
penult. *Tabella*) V. tabula modo nova
committis) V. M. comitiis
414. 3. *adoleſcentulo*) M. adoleſcenti
14. *ut*) V. M. G. ut eum
25. *in eoque*) L. cum in eo
415. 28. *nobis*) G. a nobis
32. *Tunc*) V. hunc
33. *vos*) V. omittit.
416. 10. *in*) V. in Græciam
11. *ut ex ea*) V. L. ut eo ex acie
417. 2. *quibus*) G. cum
4. *tanta*) V. tanta concurſatione perturbationum rerum
omnium) V. G. omittunt.
8. *tales*) L. tali
25. *ea*) V. G. ex
418. 8. *itemque*) V. idem ſi
17. *videtis*) L. vidiſtis
fortis) V. fortes & conſtantes
19. *ſiviſſet*) V. ſiviſſent
24. *ſumma*) V. G. ſummaque
32. *ego*) V. nuper ego
39. *tanti*) M. L. tantum
ult. *Phœnice*) V. Phœnicia
419. 3. *Pacori*) V. M. L. Parthorum
8. *dici jam a quib.*) M. omittit.
13. *ſed*) V. ſed populi
20. *vero*) V. M. L. autem
21. *Eos*) M. L. eos vero
25. *Cæſarem*) L. Cæſaris auctoritatem paternorum beneficiorum memores
26. *ferro*) M. L. ferrum ignemque
30. *ceſimus*) V. G. ſuſcepimus
420. 2. *imperatores*) V. G. imperatorem
5. *liberandam*) V. M. G. liberandam
422. 7. *amici*) L. amici Antonii
appellarent) V. appellare mallent
10. *Hic*) V. G. hinc
19. *Præſtinxerat*) V. perſtrinxerat, L. præſtrinxerat, G. reſtrinxerat
21. *Atque*) V. G. Atqui
22. *audiamus*) V. M. L. audiemus
28. *jacens*) V. M. L. jacens ad nobiſcum ageret
29. *Stanti*) V. inſtanti
423. 9. *jam*) V. etiam
10. *obfuit*) M. nocuit
24. *ſe*) L. ſibi
25. *odio*) L. odio debere eſſe Antonium, quam ſenatui
424. 7. *injurias*) V. injuriam
24. *petebat*) M. L. poſtulabat
25. *graviſſimis*) L. gravibus
26. *conciſus*) L. conſciſſus
32. *civitatibus*) V. M. G. civitates
35. *obruere*) V. M. G. obruere volumus
penult. *non*) V. G. quam non
425. 3. *ſermones*) L. ſermoneſque
5. *poſuerint*) V. non depoſuerint, G. delet.
16. *impii*) V. impii cives
20. *perſequamur*) V. proſequamur
25. *exeuiſſimus*) V. M. G. excivimus
26. *ut*) V. M. L. ut de
Si poſtulandam) L. ſi accipiendam, cur non rogamus? ſi poſtulandam, quid timemus
30. *ſemper*) M. omittit.
426. 5. *& miniſtros*) V. M. G. omittunt &
8. *ejurabant*) L. ejerabant
13. *quo*) L. quod
ſed) V. M. G. omittunt.
25. *mea bona*) L. de meis bonis
427. 4. *fit*) M. L. omittunt
428. 5. *habebo*) V. M. L. habeo
8. *ſum*) V. M. auſus ſim
9. *Si*) V. L. ſi ſic
19. *exſurgere*) V. ſurgere
429. 9. *Scatone*) M. L. Catone
16. *Scipione*) V. Cæpione
18. *conditiones*) L. conditioneſque tulerunt

Digitized by Google

21. *enti*) V. M. ut hi
430. 2. *cogitante*) V. M. L. omittunt.
comprobaturas) M. L. probaturas
3. *certe*) G. certo
9. *ſalute*) V. dignitate
10. *cogitationem*) V. cogitationes
431. 1. *A principio*) V. omittit *a*
2. *ſceleratis*) L. conſceleratis
4. *etiam*) V. M. G. omittunt
6. *videtur*) V. M. omittunt.
7. *habere*) V. M. habere poteſt
432. 2. *cum*) V. L. cum auctorem
3. *fateamur*) L. fatemur
6. *inexpiabile*) V. M. expiabile
8. *conveniſſet*) V. G. conveniſſent
9. *hominum*) L. omnino
11. *remiſiſſet*) V. M. G. dimiſiſſet
29. *Quem vim anhelitum*) V. G. quam vim anhelitus
32. *noſtrum*) V. M. veſtrum
433. 3. *modo*) V. M. L. modo, ſed ſi
odiſſes) L. G. odiſſetis ... videretis
5. *continebimus*) L. continebitis
9. *vix*) V. M. L. omittunt.
videtur) V. M. videntur hæc non poſſe
16. *ſi erit*) V. M. G. fuerit
19. *hæc*) G. omittit
ſi libera) V. M. G. ſi liberare remp.
23. *ſin*) V. M. ſin liber vivis his incolumbuſque eſſe nullus poteſt
otium) G. jus
24. *victis*) V. interſectis, L. delet.
25. *oppreſſi*) V. L. oppreſſa
27. *iterum*) V. omittit.
31. *officia*) M. G. delent.
434. 14. *cur*) L. cur ei
18. *cum primum*) V. G. primum ut
21. *in Rep.*) V. M. G. omittunt.
22. *animo*) V. illius, M. G. omnino
31. *diſpenſationem*) V. diſſipationem
33. *unum*) V. univerſam
ult. *depellentur*) V. G. depellantur
435. 11. *perſequetur*) V. proſequetur
15. *libentius*) M. libentes
19. *prætereundum*) V. prætermittendum
22. *ſe*) V. G. omittunt.
437. 18. *delata*) V. G. lecta
438. 1. *quid*) V. quid ſe
20. *Fadia*) V. eadem
23. *illa*) V. M. L. illa omnia
29. *ſenſit*) V. ſentit
33. *parens*) V. pater
439. 1. *veneſica*) V. veneficus
18. *quos*) L. quem
21. *tribunus*) V. M. Tribunitii
24. *Piſauri*) V. M. Iſauri
440. 2. *e qua*) V. M. a qua, L. unde
25. *modo*) V. non modo non
38. *Qui*) L. quid
441. 6. *Et*) V. eam
17. *lege*) V. legem
20. *jure*) V. jura
22. *animadvertite*) G. advertite
442. 3. *Petrum*) G. Petrum
4. *laudamus*) L. laudavimus
16. *ignorabant*) M. neſciebant, G. nec ſciebant
17. *non*) V. to, M. L. aut
ſequebantur) V. ſequantur
23. *ipſe*) V. ipſe: homo turpis, ſi quidem imitaturi ſumus
ult. *offenderint*) V. L. defenderint
443. 4. *jubetis*) V. M. L. jubet
ſi tamen) M. L. ſi tantummodo
14. *videtur*) L. videtur aperte omnium
20. *eademque*) V. L. eademque ipſe adhiberet
26. *eſſet*) V. eſſent
444. 2. *quam*) V. quam Populi R. defenſionem
3. *perſequamur*) M. perſequimur, L. perſequi
10. *qui*) V. G. ſi qui
14. *jugulari*) V. jugulare
16. *quo*) L. eam
29. *partitionis*) V. partitiones, ſententias dandarum
ult. *altero*) V. aliquo
445. 24. *loquar*) L. loquor
30. *conſervatione*) L. conſuetudine
32. *primum*) V. omittit.
446. 4. *Sanctiore*) V. M. G. ſanctiores
7. *ignem*) V. G. igni, ferroque
11. *undis*) M. L. undis flammamque
20. *atque in*) G. omittit, *in*
448. 5. *eſſe*) V. eſſe ſi
16. *eorum*) V. G. eorumdem
21. *hunc*) V. hunc tantum ei
30. *conſul*) V. M. conſules fortita
32. *a*) M. tum
37. *liberaretur*) V. liberaret
ult. *conſulibus*) V. conſule
449. 5. *prælio*) V. præſidio
16. *nunc*) M. omittit.
18. *ipſe*) L. ipſe cum ſuis
20. *ſuo*) V. Deorum
21. *hinc*) M. L. hic
28. *libenter*) V. libenter cum dedecore
30. *illis*) L. illi tulerunt
32. *fateatur*) V. conſtat
ult. *capta*) M. rapta
450. 3. *explodas*) M. L. expiandas
6. *hoſtibus*) M. hoſtibus, id eſt, qui intra mœnia hoſtes ſunt, rumoribus
15. *communiter*) V. G. omittunt.
27. *ſupplicationum*) V. ſupplicationis
34. *nos*) V. mihi
38. *facit*) G. fecit

39. *etiam*) V. etiamne
40. *deſigunt*) G. deſigunt in pejus
ult. *pridie Vinalia*) V. M. G. per idus Quintiles
451. 2. *conſictum*) V. M. G. conſultum
3. *An*) L. an ego
6. *quamquamne*) V. quanquam opinor nec fuiſſe tam
13. *Roſtra*) V. M. oſtia
452. 1. *liberarit*) V. M. liberaret
24. *de quoque*) V. M. G. omittunt, *de*
31. *invigilaſſe*) vigilaſſe
32. *dios*) V. M. L. dies
37. *voluiſſent*) V. vocaviſſent
453. 30. *jam*) V. M. etiam
454. 9. *qua*) V. quam ullius, G. quia

20. *imperium*) V. G. imperium dabamus
455. 4. *cumulata*) V. quanquam multa, *L.* cumulateque
8. *videmur*) V. videamur
456. 5. *nunquam*) V. M. L. nunquamque de
17. *eſſet*) V. eſt
457. 4. *occiſione*) M. L. occiſione
5. *Caſar*) M. L. Cæſar prop. Imp.
14. *aberunt*) V. M. aberint
16. *conſtituat*) V. conſtituent
18. *perſoluturum*) V. reſoluturum
20. *ut plurimos*) V. compluribus
21. *retractatione*) V. neceſſitate, G. retrectatione
32. *eaque*) M. L. iiſque
fratribus) M. L. delent.

TOMO

Digitized by Google

TOMO SEXTO

continetur

Pro P. Sextio.	Pag. 2.
In Vatinium.	54
Pro M. Cælio.	69
De Provinciis Conſularibus.	94
Pro L. Cornelio Balbo.	114
In L. Calpurnium Piſonem.	136
Pro T. Annio Milone.	173
Pro C. Rabirio Poſtumo.	212
Pro M. Marcello.	229
Pro Q. Ligario.	239
Pro Rege Dejotaro.	253
Philippica I. 267. II. 281. III. 333. IV. 346. V. 351. VI. 366. VII. 373. VIII. 381. IX. 391. X. 396. XI. 405. XII. 421. XIII. 431. XIV. 448.	
Orationum Fragmenta.	458

F I N I S.

33 36625

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google